

אליבא דהלכתא

גיליון רשת כוללי הערב "אליבא דהלכתא" שעל ידי ישיבת "חברת אהבת שלום"

רמת בית שמש, הקריה החרדית בית שמש, בית וגן, רוממה, נוה יעקב, רמת שלמה, גאולה, רמת אשכול, גבעת שאול, קרית יובל, בני ברק, רכסים, קרית ספר, נתיבות, חיפה, רמות, אופקים, אשדוד, מעלה אדומים, אלעד, תל ציון, צפת, קרית הרצוג, פרדס כץ, מעלות, נתניה, רמת אלחנן בני ברק, רמת חפציבה בית שמש, נוה יעקב מרכז, קטמונים

דיני השימוש במחובר, כיבוד הבית, השמעת קול וכו' סימנים שלי"ו - שלי"ט

גנזי הלכה

תשובות וחידושים מכת"י רבותינו נ"ע
עורך: הרב שלום הלל

הגאון מהר"ר יצחק זרחיה אזולאי זלה"ה
מחור"ר ירושלים ת"ו, אבי ג"ע החיד"א

הגאון מהר"ר יצחק זרחיה ב"ר ישעיה אזולאי זלה"ה, מגדולי חכמי ורבני עה"ק ירושלים ת"ו בדורו. נולד בירושלים בשנת תס"ב לערך. כשאר חכמי ירושלים היה ראשית קנינו במדרש החכמים 'בית יעקב' אשר נוסד בירושלים בשנת תנ"ג על ידי הגאון מהר"ר חזקיה די סילוה זלה"ה בעל פרי חדש, בסיוע הגביר ר' יעקב פירירה מאמשטרדם. שם קיבל תורה מפי גאון ירושלים רבי אברהם יצחקי זלה"ה, ואף שימש כמה מגדולי חכמי ירושלים הנוודעים אשר נתקבצו לשם.

נשא לאשה את מרת שרה 'בת מלך הרב החסיד המקובל איש האלדים קדוש מהר"ר יוסף בייאליר ז"ל, אשר בא לעה"ק ירושלים בחברת הרב הקדוש מהר"ר יאודה חסיד ז"ל". ממנה נולד בנו גאון עוזנו החיד"א זצ"ל, אשר האיר פני תבל בתורתו וחכמתו. ברבות השנים נחשב ריז"א לאחד משבעה גדולי החכמים בירושלים, וחתם עמהם על כל תקנות הקהילה שנשתמרו בידינו, ועל פסקי בית הדין, וכתבי שליחות, ואף בא עמהם בהסכמה על ספרים וחיבורים שנדפסו באותם שנים.

בשנת תק"א יצא בשליחות עניי ירושלים לסבב פני תבל, יחד עם רבי אברהם ן' אשר ז"ל. על כתב שליחותם חתומים פרנסי ירושלים וחכמיה, ובראשם רבי אליעזר נחום, ובו תיארו לערי התפוצות את מצבה של ירושלים וסבלותיה, והגזרות החדשות אשר ניתכו על בני הקהלה. אמנם תיכף בהגיעו לקושטא חלה את חוליו וכפי הנראה מחמת כן פסק שליחותו וחזר לירושלים בשנת תק"ב. עם שובו לירושלים ישב על כסאות למשפט בבי דינא רבא של גאון ירושלים מהר"ר אליעזר נחום זלה"ה, ולאחר זמן אף בבית דינו של הגאון מהר"ר מיוחס בכ"ר שמואל זלה"ה.

ריז"א הותיר אחריו בכתובים כרך נכבד של חידושים ודרושים בשם זרע יצחק, ובו כנס את אשר נתחדש לו מעת לעת, בעניני הלכה ואגדה, חידושי ש"ס, שו"ת, ביאורי מקראות ודרושים, ועל כולנה מאות רבות של שמועות מאת גדולי וחכמי דורו ודור שלפניו, מפייה ומפי כתבם. ספר זה נשתמר באנקונה בידי גינו רבי משה אזולאי ז"ל, ונזכר לראשונה בדברי רבי יוסף שבתי פרחי, בעל עושה פלא, בסוף ספר מעגל טוב (הקצרה) שהביא לבית הדפוס בליוורנו שנת תרל"ט (דף כ"ד ע"א), וז"ל: 'וספר לי ידי"ן רב חביב'א כמוהר"ר אברהם חי מוסאפיא נר"ו שכל זה שמע מפי רמ"א [=ר' משה אזולאי] ז"ל נכדו של הרב חיד"א זצוק"ל בהיותו באנקונא יע"א בשנת התר"ד, וראה בביתו ספר כ"י קטן מחידושי הרב ר' יצחק ז"ל אביו של הרב חיד"א ז"ל ושמו זרע יצחק'. מתוך חיבור יקר ערך זה ליקטנו לתועלת הלומדים כמה ענינים בעניני שבת אשר מפורזים היו בין בתרי הספר. את הגהותיו של בנו ג"ע החיד"א זלה"ה אשר באו בשולי גליונות הספר בחתימתו, קבענו במקומם תוך סוגר מרובע. יזכנו ה' לראות חיבור זה עולה ונדפס בשלימותו.

שער ספר זרע יצחק בכ"י רבי יצחק זרחיה אזולאי זלה"ה

1. מקורות: רבי חיים יוסף דוד אזולאי, ר"מ בניהו, ירושלים תשי"ט; אגרות והסכמות רבינו חיד"א, ר"ש ועקנין, בני ברק תשס"ו; מקבציאל, גליון כ"ג, ירושלים תשנ"ז. 2. לשון בנו ג"ע החיד"א ז"ל בס' מעגל טוב (עמ' 27). 3. שוב נפל לחלקו של ר' חיים רוזנברג, והזכירו במאמרו הנדפס בקובץ הצופה לחכמת ישראל, שנה ט"ו, בודפסט תרצ"א, עמ' 160.

בגיליון:

- מפתח ענינים מפורט בעמ' קמ"ה
- דברי התפארת ישראל שמטיל מי רגלים בקרקע חייב משום חורש בית שמחה עמ' י"ג
- בירור שיטת הרמב"ם דכל עשיית גומא אינו אלא חורש בלבד ונתן הכהן עמ' י"ז
- אם זורע מתחייב בשעת זריעה או בשעת צמיחה עיון הלכה עמ' י"ד
- נתינת פרחים ושושנים במים בשבת עיון הלכה עמ' ט"ו, הגהות הגר"ק עמ' ט"ו, האיר המזרח עמ' כ"ח
- שימוש בשבת בכיור שמויזו נשפכים על קרקע זורעה הוראת הלכה עמ' כ"ו
- כאיסור השתמשות ועליה באילן עיון הלכה עמ' י"ד, לקט הלכה עמ' מ"ח, שיח הלכה עמ' נ"א
- שימוש בחבל כביסה שקשור לאילן הוראת הלכה עמ' כ"ה
- הליכה ע"ג עשבים בשבת הגהות הגר"ק עמ' ט"ו, שונה הלכות עמ' כ'
- פתחת כיור צינור ואסלה שנשתמו בשבת עיון הלכה עמ' י"ד, הוראת הלכה עמ' כ"ו, תשובות ופסקים עמ' כ"ט, שיח הלכה עמ' נ"ב
- לטאטא במטאטא בשבת תשובות ופסקים עמ' ל"ב
- הזחת השיש במטבח בשבת הוראת הלכה עמ' כ"ו, תשובות ופסקים עמ' ל"ד
- כשנשפך מים על הרצפה בשבת האם מותר לגרוז את המים במגב תשובות ופסקים עמ' ל"ג
- בענין איסור השמעת קול בשבת מקור הלכה עמ' י"ז, שונה הלכות עמ' כ"ב, לקט הלכה עמ' מ"ט, ביני עמודי עמ' ק"ב, הערות והארות עמ' קכ"ב
- שריקה בפיו בשבת נתיבי המנהגים עמ' ל"ח, ביני עמודי עמ' ק"ג, הערות והארות עמ' קכ"ג
- מחיאות כפיים בומירות שבת שיח הלכה עמ' נ"א
- הפרשת תר"מ וחלה בשבת ויר"ט נתיבי המנהגים עמ' ל"ח, המנהג וטעמו עמ' מ"ו

רשת כוללי ערב
אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

גליון זה יוצא לאור לעילוי נשמות הורי הנדיבים החשובים המסייעים והתומכים בהזקת רשת הכוללים

- המרוחם אברהם בן אלטון הררי ז"ל נלב"ע כ"ו סבת תשכ"ב וזו המרוחמות שרה עליוה טובה בת מאל הררי נ"ע נלב"ע ו' סבת תש"ן
- מוהר"ר פריץ בן מוהר"ר שמואל נטע ע"ה גראס נלב"ע כ"ב סבת תשנ"ז
- וה' החשובה מרת יענטא בת מוהר"ר אשר ע"ה נלב"ע י"א ניסן תשס"ד
- הרה"ח ר' נחום יואל בהרה"ח חיים יעקב ע"ה הלפרין
- מנעו המוהר"ש ל' ובעל סדר הדורות נלב"ע בשם טוב ביום ה' בכסלו תשמ"ז

יוצא בשבת מתוך הענבים מתבטל הוא במשקים של היתר שכבר יצאו, ולא דמי לדבר שיש לו מתירין שיכול להמתין עד לאחר השבת דאפילו באלף לא בטיל, דה"מ כשהאיסור בעין מתחלה ואח"כ נתערב בהיתר במינו, אבל הני לא ניכרו לעולם אלא מעט מעט שיוצאים מתערבים שם עם המשקין של היתר וכו' יע"ש. הרי בהדיא דבתייבבי דסמיכי להדדי כתב איפכא. וכעת צל"ע²⁴.

להני תרי לישני דפלגן בהדייהו במרדכי נ"ל דלא קשייא מידי, וההיא דענבים דשבת דינא הכי דבטלי במשקים של היתר מפני שהוא דבר הניכר בפני עצמו אילו היינו מניחים אותו זב לחודיה בשבת (לא) היה ניכר בפני עצמו אלא שבהיותו בתוך הגיגית קמא קמא דמתמצא בטיל בדבר המותר, והיינו דקאמר התם בחולין א"נ ליכא למימר ביטול ברוב אלא בדבר שהיה ניכר בפני עצמו, ר"ל אילו היה ניכר ואח"כ נתערב וכההיא דענבים דשבת התם אמרינן דבטיל ברוב, אבל בדבר שתחלת ביאתו לעולם כגון התם דרקקה דם שתחלת יציאתו מן השיניים הוא מעורב לא אמרינן דבטיל, אבל התם ב"ין היוצא מן הענבים תחלת ביאתו לעולם אינו מעורב אלא ניכר בפני עצמו אלא שאח"כ מתערב, כך נ"ל לחלק. וראיתי מי ששאל להרב **כמהרי"ז**²⁵ בזה וחילק חילוק זה ודוק, גם אחי **החר"מ גואקיל**²⁶ דייק לי דהתייבב דהאי חילוקא אתי שפיר בסיפא דמילתא שכתב אבל הני לא ניכרו וכו' כמו שכתבתי, אבל ברישא דמילתא שכתב ולא דמי לדבר שיש לו מתירין וכו' דה"מ כשהאיסור בעין מתחלה ואח"כ נתערב התם אפילו באלף לא בטיל וכו', דזה הפך מ"ש שם א"נ ליכא למימר ביטול ברוב אלא בדבר שהיה ניכר בפני עצמו וכו' יע"ש. גם בזה אין קושי דשנא ושנא איסור דבר שיש לו מתירין לשאר איסורין דעלמא ודוק.

והנה סיימתי דברי אלו לפני אחי יפת הגדול החכם השלם **כמהרי"ע**²⁷, ואמר לי דכפי זה ג"כ היה מקשה מר"ם מראשון הוא הרב **מהר"ח אלפאנדארי** ה"י בס' בני חיי סי' י"ד ב"ד להרב הפר"ח ז"ל ס"ק י"ב, על מ"ש מרן בשלחנו הטהור דין ה' עובר שהוציא אבר ונאסר האבר ואח"כ נשחטה האם והוציאו העובר וכו' יע"ש החלב שלה אסור לשתותו הואיל והוא בא מכלל האיברים וכו', כתב הפר"ח ז"ל וז"ל כתב הב"ח²⁸ דאם היה ס' בבהמה בבשר וגידין ועצמות כנגד האבר האסור כל החלב מותר מטעם תערובת דבטל בס', [וכ"כ הת"ח והעט"ז], ויש לסמוך עליהם דהוי מידי דרבנן דהא מדאורייתא (חד בתרי) [מין במינו] ברובא בטיל מדכתיב²⁹ אחרי רבים להטות וכו', ע"כ. והקשה הרב הנז' ה"י, דאי כפי דברי המרדכי שכתב דאף מדאורייתא ליכא למימר ביטול ברוב אלא בדבר שהיה ניכר בפני עצמו אבל בדבר שתחלת ביאתו לעולם מעורב ליכא למימר דבטיל, א"כ הכא נמי נימא הכי בעובר שהוציא אבר ואפי' מדאורייתא יהא אסור לגמרי משום דתחלת ביאתו לעולם מעורב איקרי וליכא למימר דבטיל, ואיך כתב הפר"ח סיעתא להב"ח דיש לסמוך עליהם דהוי מידי דרבנן דבדאורייתא מין במינו ברובא בטיל, הא כפי האי כללא דכיל לן המרדכי יש לדון דאפילו מדאורייתא יהא אסור, זה הקשה לי אחי הנז' בתורה שבע"פ. וגם בזה אנא דאמרי דאיפשר לחלק ולהליץ בעד הפר"ח וכפי דברי המרדכי על צד הדוחק, והוא דמאן לימא לן דעובר שהוציא אבר ונאסר האבר דנידיניה כדן דבר שתחלת ביאתו לעולם מעורב ובהכי ליכא למימר דבטיל, ואיפוך אנא דכונת הפר"ח ז"ל לומר דהאי אבר דפרש ויצא לחוץ כבר נאסר והוא כדבר הניכר בפני עצמו ובטל ברובא דהוא לבדו פרש מגוף העובר והאי דוקא מיקרי חתיכה דאיסורא, ואפי' מדרבנן אי יצא כל העובר אחר שחיטתו אמו ואיכא בכוליה גופיה ס' בגידין ועצמות דבטל ומותר החלב

מדרבנן כ"ש מדאורייתא כי הוא דבר הניכר בפני עצמו דזה האבר הוא האסור. והכי דייקתי בלישנא דמרן המחבר שכתב עובר שהוציא אבר ונאסר האבר ואח"כ הוציאו כל העובר וכו' דנראה דלא נאסר אלא דוקא אותו אבר וק"ל. [נראה דכונתו דהחלב של אותו דבר מתחילה אינו מעורב, ועכ"ז לא יגהה מזור, וכן תי' מהר"י אלפאנדרי ודחאו המש"ל פ"א דמשכב ומושב³⁰. **חיד"א**].

[בדין איסור ספיה לקטן]

כתב הרב מגן אברהם ז"ל סי' שמ"ג סק"ב וז"ל, ומ"מ כתב הש"ך³¹ בשם הרוקח³² דאשת כהן מעוברת מותרת ליכנס באהל המת דספק ספיקא הוא שמא הוא זכר או נקבה או שמא הוא נפל יע"ש, וצ"ע דבלאו הכי מותר דטהרה בלועה אינה מטמאה כדאיתא בפ"ו מס' אהלות משנה ה' וצ"ע. ויש לחלק דשאני ההיא דאהלות דהטומאה באה מחמת הולד המת אמטו להכי אמרי' דאינו מטמא את אחיו החי שבמעמי אמו דטהרה בלועה אינה מטמאה, וכן ההיא דפ' בהמה דנטמאה אמו ודאי שנטמא העובר ג"כ, דהא קי"ל עובר ירך אמו והו"ל כא' מאיבריה, וכיון שהיא טמאה גם העובר הוא טמא, ולכן הוצרך הרוקח לטהרו מכח ספק ספיקא ודוק³³. [עיי' ההיא דחצירות היו בנויות בירושלים על הסלע וכו' בזבחים דף ק"ג ע"א, ובסוכה ריש פרק הישן דף כ"א ע"א, ראי' לחילוק זה ודוק]. גם למדנו מדברי הרוקח דאע"ג דהספק האחד אינו כל כך ספק דהא קי"ל רוב נשים יולדות ולד של קיימא, אעפ"כ לענין ספק ספיקא עבדינן אע"ג דלא אלים כוליה האי הספק האחד. - [עמ"ש בנימוקי בזה בא"ה סי' קנ"ז דין ט"ד³⁴ הצעיר בנו **חיד"א** ס"ט].

[בענין קביעות שבת למעשר]

בס"ד י"ב כסלו מש' ותס"ך עלימו לפ"ק את זה שלח אלי ידיד נפשי הח' הותיק **כהר"ש הבדלה** ה"י³⁵ נתקשו בו רבני שאלוניקי, וז"ל בכתב ששלח, יעיי' מו"ר במ"ש הרב כסף משנה ז"ל בפ"ה מהל' מעשר דין (כ"ב) [כ"ג] היה אוכל באשכול וחשכה עליו לילי שבת וכו', כתב מרן ז"ל וצ"ל דגירסת רבינו גריס איפכא וכו' יע"ש. דכפי גירסה זו מלבד שלא יתורץ קושיית רומינהי שבשלהי פרק המביא³⁶, אלא שנתחזקה הקושיית יותר ויותר כפלי כפלים כאשר עיני מו"ר תחזינה משרים. וכבר נאמרו דברים רבים ולא עלתה ארוכה למכת השואל וכו'.

תו הקשה רב נהוראי אחי וריעי הח"ר **ידידי הכהן**³⁷ בשבתנו בשבת אחים בענין זה, דכפי מ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ג מה' הנז' ס"ג וז"ל אחד מששה דברים קובע הפירות למעשר וכו' עד וכולן אין קובעין אלא בדבר שנגמרה מלאכתו. א"כ איך פסק בדין זה היה אוכל באשכול וחשכה עליו ליל שבת הרי זה לא יגמור, הרי בהדיא אמרי' בש"ס שלהי פרק המביא כדי יין הנז' דסתם ענבים לדריכה הם עומדים וקודם דריכה דבר שלא נגמרה מלאכתו מיקרו א"כ אמאי שבת קובעין למעשר. ואין להשתבש ולומר דדבר שנגמרה מלאכתו הוא, דא"כ מאי מקשה המקשן בש"ס ורמיניה מלבד קושיית מרן הכ"מ ז"ל יע"ש.

והנה אבא ליישב קצת תמיהת הרב כסף משנה ז"ל על הר"מ בדרך דוחק וממילא איפשר דאיכא רווחא לקושיית רב אחא"י הכהן הגדול הנז', והוא כי איכא לשנויי בין דין דחצר לדין שבת עפ"י מ"ש הר"ב ש"ך סי' של"א ס"ק (ק"א) [ק"ב] וז"ל, החצר והבית קובע מן התורה כמו שיתבאר וכל השאר מדרבנן, שנאמר ביערתי הקדש מן הבית, וכיון שהביעור צריך להיות מן הבית ממילא שמעינן שאינו

נקבע עד שיכנסו לבית, והחצר נמי דכתיב ואכלו בשעריך ושבעו וכו' יע"ש. הרי בהדיא לפי דברי הש"ך ז"ל מצאנו ראינו דחצר ובית חמירי טפי מכל הששה דברים שזכר שר וגדול הר"מ, דבית הוי מדאורייתא והנהו רבנן תקינו להו. והנה בפירות שנגמרה מלאכתן דבר בריא הוא דכולן שוים לטובה ובנקבע אחת מהנה לא יגמור עד שיעשר, כי זהו מ"ש ג"כ הר"מ למעלה מדין זה³⁸ פירות שנגמרה מלאכתן וחשכה ליל שבת לא יאכל אף לאחר השבת עד שיעשר. ובוזה דבר השוה הוא לדין חצר שפסק סוף פ"ד דין י"ז היה

אוכל באשכול ונכנס מהגינה לחצר אעפ"י שיצא מהחצר לא יגמור עד שיעשר. אך ורק יש שינוי בין דין חצר לדין שבת בדבר שהתחיל לאוכלו בהיתר, דהיינו שהיה אוכל באשכול ערב שבת דאף שנאמר דדבר שנגמרה מלאכתו הוא יכול לאכול מהן עראי היכא דלא קבעה אחת מהו' דברים, ובעת שחשכה עליו ליל שבת לקובעו למעשר תכף ומיד הניחו מידו ופסק מן האכילה, הודיענו בזה הר"מ ששבת לא קבעו למעשר ואם הניחו לאחר השבת ה"ו גומרו. אבל בחצר כיון שנכנס מן הגינה לחצר כבר נקבע למעשר בראיית פני החצר, ותו לית ליה תקנה דכבר עבר והוקבע, ולהכי אעפ"י שיצא מהחצר פסק דלא יגמור עד שיעשר. תו יש הפרש בין חצר לשבת, דבשלמא בחצר דבר הקובעו שהוא החצר לעולם עומד, וכיון שנכנס בחצר וכבר הוקבע אעפ"י שרוצה אני לתקנו בהוציא אותו החוצה אין לו תקנה דדבר שקבעו הנה הוא עומד. אבל בשבת כיון שאותו רגע הניחו מידו, ודבר הקובעו שהוא שבת חלף הלך לו, חוזר אני עליו ואוכלו עראי כדן חול. ובוזה נמי מצאתי סיעתא לדברי אלה מהר"ב ש"ך ז"ל שכתב שם³⁹ ס"ק (ק"ח) [ק"ל] וז"ל, היה אוכל באשכול וכו' הרי זה גומרו למוצאי שבת באכילת עראי ואינו מעשר שכיון שהניחו מידו ופסק מן האכילה כדי שלא לאוכלו בשבת היאך יקבענו שבת שהרי גילה דעתו שלא לאכול ממנו בשבת, עכ"ל. ודברי הכ"מ צ"ע. [בענין זה האריך מהר"י כולי זלה"ה בס' משנה למלך ע"ש בדין זה].

[סתירת דברי רש"י בענין רצועת הסנדל]

מצאנו במכתב ידי הרב **מוהר"א אמיגו** ז"ל וז"ל, צ"ע מ"ש רש"י ז"ל בשבת דף ק"י ע"א ד"ה איפסיק רצועה מסנדליה וכו' יע"ש, דהוא איפכא ממ"ש הוא עצמו בפרק מצות חליצה דף ק"ב ע"א ד"ה וארקתא שרוך הנעל, שכתב אבל סנדל אין קושרין וכופלין וכו' שהרי קשה ואין הרצועה דוחקתו אבל בשפת פיו יש כמין קשר וכו'. וצ"ע.

[בביאור מתני' ולא בכלך]

גם הקשה מורי **החרי"ך**⁴⁰ מ"ש בשבת ריש במה מדליקין דף כ' ע"ב ולא בכלך וכו', רבין ואבבי הוו יתבי קמיה דרבנא [נחמיה] אחוה וכו' והוה לביש מטכסא, אמר ליה רבין לאבבי היינו כלך דתנן, אמר ליה אנן שירא פרנדא קרינן ליה, מיתביי וכו', תיובתא דרבין תיובתא. והקשה רב אחאי הנז' דכפי פי' ר"ת בד"ה אנן שירא פרנדא קרינן ליה, קשייא גם לאבבי דהוא אמר דכלך הוא שירא פרנדא ואמאי המקשן לא הקשה אלא לרבין, ואפי' אי ניקום התיובתא לרבין לחודיה, שינוי התרצן לא אתי שפיר, וצ"ע רב. ועיי' בשיטת מוהרי"ט לשבת הקשה זה ויישב יע"ש באורך ודוק, ועיי' בהרא"ש סוף מסכת נדה בהל' כלאי בגדים אשר לו דף פ"ג ע"ב"י שפי' דמטכסא היינו שיריים, ויישב בעיית הש"ס דבמה מדליקין, ודוק.

[בדין גרירת ספסל ואשווי גומות]

ועוד לו למרן מהר"י **אברהם אמיגו** ז"ל וז"ל, הרמב"ם פ"א

24. כן הקשו רבים מהאחרונים, עיי' שער המלך סוף פ"ה מהל' יו"ט, ובצל"ח פסחים דף ל"ד, ובכו"פ יו"ד סי' ק"ב. 25. כמ"ה"ר ישראל זאבי. [מהר"ר ישראל זאבי, מורינו הרב זלה"ה, בן הרב הכולל מהר"ר בנימין זאבי בן בתו של מר זקנינו הרב חסד לאברהם זלה"ה. היה תלמיד מהר"ש אבוהב אחד מרבני עה"ק חברון ת"ו. וחתנו של הרב מהר"ר אברהם קונקי בעל אבק סופרים ואבק דרכים ככ"י. וחכמתו וקדושתו נודע ביהודה ובישראל גדול שמו. והיה רב בעה"ק חברון ת"ו כשלושים שנה. ומורינו הרב מהר"א יצחקי זלה"ה היה מר שניו וחתנו. ומתלמידיו היו חתנו הרב החסיד מהר"ד מלמד והרב מהר"ר אברהם קשטיל. ואחרי מופלג מפטירת הרב מאשר נמצא מכתבי הקדש הדפוס רב אחאי בנו הי"ו ספר אורים גדולים. ומורינו הרב הנז' היתה מנוחתו כבוד זקן ושבע ימים באייר שנת התצ"א תנצב"ה (שם הגדולים בערכו)]. 26. מחו"ר ירושלים ומחברי בית המדרש בית יעקב. הובא בס' גט פשוט למהר"ם ו' חביב סי' ת"ג. ג"ע החיד"א מזכירו בזה"ל: 'שמעתי מהחכם השלם ורב הישיב כמה"ר משה גואקיל ז"ל שהגידו לו בחלום... (נחל קדומים, במדבר כ"ו י"א)]. 27. כמ"ה"ר יצחק ערוך. בספרנו הביא ריז"א למעלה מעשרים חידו"ת בשמו ומפלפל בדבריו. הוא היה גיסו של גדול דורו מהר"ר יצחק הכהן רפפורט, וכפי שנמצא בספרו בתי כהונה חלק בית ועד דף צ"ה ע"ב: 'נשאלתי מחד צורבא מדרבנן מעה"ק ירושלים תוב"ב הוא גיסי החכם השלם כמה"ר יצחק ערוך נר"ו. כן נזכר שמו בספר ארמת קדש ח"א סי' ס"ד דף קל"ו ע"א: 'אישי עמיתי בתורה הח' הש' והכולל כמה"ר ערוך ה"י הראני קונטרסים ליקוטים שכתוב בו מה שמע מחכמי קושטא'. וכן נזכר בשאר ספרי חכמי דורו, ראה פרי הארץ ח"ב או"ח סי' ב', ארעא דרבנן מערכת צ' אות תקל"ו, חיים שאל ח"ב סי' ה' ומ"ב, ועוד. עוד עליו ראה בהקדמת אחי וראש הר"ר אברהם הלל נר"ו לספר דגלי אהבה למהר"א בכ"ר שמואל מיוחס, הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשס"ג, עמ' 48. 28. שם ד"ה ומ"ש רבינו. 29. שמות כ"ג ב'. 30. הל' י"ד. 31. יו"ד סי' שע"א ס"ק א'. 32. הלכות אבלות סי' שט"ו. 33. חילוק זה הביאו בנו ג"ע החיד"א בשם 'אחד קדוש' בספרו ברכי יוסף או"ח סי' שמ"ג אות ד', וז"ל: ומצאתי לאחד קדוש במכתב שרצה לחלק בין טהרה בלועה לנדון זה, דהיכא שמת הולד או כיוצא אז אינה מטמאה טהרה בלועה, אבל הא דידן בעובר חי כיון דקי"ל דעובר ירך אמו א"כ כשאמו נטמאת גם הוא נטמא, ולהכי אתי עלה הרוקח למשרי מטעם ספק ספיקא, ועיי' בזבחים דף ק"ג וריש פ"ב דסוכה ודוק, עכ"ל. והם דברי רבינו שבכאן. 34. חידושי לאהע"ז באו בדפוס עד סי' ל"ט. ועיי' מה שהאריך בזה בספרו ברכי יוסף או"ח סי' שמ"ג אות ד'. 35. 'מהר"ר שלמה עבדלה, תחילתו יתום בא לשלונקי ממוריא"ה, ולמד עם הרב חיים יהודה ועם הרב כרם שלמה חמיו. ואח"כ בא לעה"ק ירושלים ת"ו, והיה שנים רבות, ובסוף היה רב ר"מ ור"מ, ונפטר שנת הת"ץ. וחיבר על ש"ע או"ח ושו"ת וענינים הרבה, וראיתם כ"י. ונזכר בעוללות הכרם, ויד משה, וסוף פרי הארץ, ובספר אורים גדולים (שם הגדולים בערכו). 36. ביצה ל"ה ע"א. 37. ראה עליו לעיל הע' 8. 38. פ"ה ה"כ. 39. סי' של"א. 40. ח"ר ידידי הכהן. ראה עליו לעיל הע' 8. 41. סי' ז'.

מהל' שבת הגה א' מס' ה⁴² שאסור אפילו בעיליתא דשישא ע"י. עיין שם פרק במה מדליקין דף כ"ט ע"ב, אבין צפוראה גר ספסלא בעיליתא דשישא, גזירה עיליתא דשישא אטו עיליתא דעלמא. ועיין פרק שואל דף קנ"א ע"ב רש"י ד"ה קרקע בקרקע מיחלף וכו' ואע"ג דמרחץ רצפת אבנים הוא וליכא למיחש לאשוויי גומות מיחלף מיהא בקרקע אחר, ע"כ. וצ"ל שם פרק במה מדליקין ההיא דמייתי בתר הכי ריש כנישתא דבצרה וכו', כולה סוגייתא דהתם היכי מתפרשא אליבא דרא"ם⁴³ דמייתו הכא הגהות מיימוניות, ועיין פרק כ"א מהל' שבת הלכה ג' המ"מ גבי ההיא דאלא א"כ היה רצוף אבנים, ושם הגה א', עכ"ל הרב ז"ל. וליישב כל זה עיין בתוס' בפרק במה מדליקין הנז' דף כ"ט ע"ב הנז' ד"ה מחלוקת בקטנים, דהוה גרסי גירסא אחרת אבל בגדולים דברי הכל אסור, וכן נראה שהיתה גירסת הר"א ממיץ ולק"מ. ועיין מה שכתב הרב כסף משנה משם הרמ"ך שתמה על הר"מ וכתב דגירסת דברי הכל אסור מדוייקת והניחו בצ"ע. ורב חילי הכהן הגדול ה"י יישב תמיהת הרמ"ך עם מה שפי' רש"י בסוגייתא ד"ה קתני גדולים קתני קטנים ולק"מ ודוק. - ועיין בס' ט"ל מלאכות⁴⁴ דף ג' ע"ד פ"י כנז' והקשה על ס' יראים לרא"ם ההיא (דק') [דהק'] התוס' ד"ה מחלוקת וכו'.

[ברין קשירה ועניבה בחבל דלי שנפסק]

הקשה לי אלופי לראש הח"ר **ידידיא הכהן**⁴⁵ מאי דכתב הרמב"ם פ"י מהל' שבת דין ה' וז"ל, העניבה מותרת לפי שאינה מתחלפת בקשירה, לפיכך החבל שנפסק וכו' וכורך עליו משיחה ועונב עניבה, ע"כ. כתב שם הרב המגיד, ברייתא שם, והיא בפ' אלו קשרים דף ק"ג ע"א יע"ש, קושרין דלי בפסקייתא אבל לא בחבל והלכה כת"ק יע"ש. ומרן בכ"מ הביא דברי הרמ"ך יע"ש. ושאל ממני אגיד לו מה היא השגת הרמ"ך על רבינו כי דבריו קשים עד מאד, והוא במ"ש אפילו קשר מותר כמתני' דאמרינן קושרין דלי וכו', עד מ"ש בסוף דבריו ותימה אמאי פסק כרבנן דאמרי לא יהיה קושרו אלא עונבו וצ"ע. דלכאורה נראה דכונת השגתו היא דאמאי פסק כרבנן ולא כר' יהודה, וזה אין הדעת סובלו שזהו כונת השגתו דיחיד ורבים הלכה כרבים. ונלע"ד דביאור דבריו כך הם וזו היא כונת השגתו על רבינו ז"ל, והוא כי בדברי רבינו שכתב לפיכך החבל שנפסק מקבץ שני קצותיו וכורך עליו משיחה ועונב עניבה, נראה דס"ל דהיכא דכורך משיחה אסור לקשור, ואינו מותר אלא דוקא עניבה אבל קשירה אסור, וזה אינו כי במשיחה אפילו קשר מותר כמתני' דאמרינן קושרין דלי בפסקייתא, ואפי' ר' יהודה דפליג ארבנן ברייתא וקאמר בנפסק חבל של דלי כורך עליו פונדא או פסקייתא מתיר בקשירה, ומאי דקאמר ר' יהודה ובלבד שלא יעונבו קאי אהכל כדכתב רש"י שם, אבל כשכורך פונדא או פסקייתא מתיר אפילו לקשור. דאין לומר דמאי דקאמר ר' יהודה ובלבד שלא יעונבו קאי אפונדא ופסקייתא, חדא דבלא עניבה בכריכה לחודה אינה עומדת, ותו דנמצא פלוגתייהו מן הקצה אל הקצה דרבנן שרו אפילו קשירה ור' יהודה אסר אפילו עניבה. דון מינה דכ"ע מודו בפסקייתא בין ר' יהודה בין רבנן דאפי' קשירה שרי כמתני' דקאמרה קושרין דלי בפסקייתא, ולא פליגי אלא בנפסק החבל עצמו דרבנן ס"ל לא יהיה קושרו אלא עונבו ור' יהודה ס"ל דכורך וכו'. א"כ הר"מ דמייתי הך דמשיחא דלד"ה אפי' קשירה מותר ולא פליגי ופסק בה כרבנן דאמרי בנפסק החבל לא יהא קושרו אלא עונבו, אי אמרוה רבנן התם הוא דוקא בנפסק חבל הדלי עצמו התם ס"ל לא יהא קושרו אלא עונבו, אבל בכורך במשיחה כ"ע לא פליגי דאפילו קשירה שרי, ואמאי פסק כרבנן דאמרי לא יהא קושרו

אלא עונבו בכורך עליו משיחא דנראה דקשירה אסורה, הא ליתא, זה נ"ל בכונת השגת הרמ"ך ז"ל על רבינו. **וכדי** להליץ בעד רבינו ולהפיץ מעליו השגת הרמ"ך נלע"ד דרבינו ס"ל דפלוגתא דר' יהודה ורבנן בחבל דלי עצמו שנפסק, דרבנן דאמרו לא יהא קושרו אלא עונבו מודו דיכול לכרוך עליו פונדא או פסקייתא כסברת ר' יהודה, אך במה שאמר ר' יהודה ובלבד שלא יעונבו וקאי אהכל גופיה בהא פליגי דלא יהא קושרו אלא עונבו, באופן דעיקר פלוגתייהו הוא דוקא בעניבה אבל בכריכת משיחא כ"ע מודו, וזה פשוט מריהטא דשמעתתא, וזהו מה שהבין רבינו בשיטת הסוגייתא, ובקשירה כ"ע מודו דאסור. אבל הרמ"ך לא כן הבין בשיטת הסוגייתא, אלא ס"ל להרמ"ך דגם בכריכת המשיחא דהיינו פונדא או פסקייתא פליגי רבנן ור' יהודה, וע"ז השיג על דברי רבינו במ"ש וכורך משיחא ועונב עניבה וכתב ואמאי פסק כרבנן דאמרי לא יהיה קושרו אלא עונבו דבמשיחא אפי' קשירה מותר כמתני' ודוק. **ועיין** מ"ש השלטי הגבורים במ"ש רש"י בסוגייתא⁴⁶ ד"ה והשני באבוס וכו'⁴⁷ דנראה קשה ההבנה דרש"י קאמר ולא חיישינן וכו', והשלטי כתב הפך דברי רש"י. ול"ק דרש"י קאי לסברת ר' יהודה והשלטי קאי לסברת רבנן, וכמ"ש התוס' שם ד"ה התם חבל דעלמא בשינוייתא קמא יע"ש. גם למ"ש הכ"מ ז"ל בשם הרמ"ך במה שהשיג על רבינו והניחו בצ"ע, יישב השגתו רב אחא"י זה סיני **כמהרי"ך** ה"י⁴⁸ במה שתירצו התוס' בשינוייתא בתרא יע"ש בד"ה חבל הנז', ודוק כי הוא דבר נכון. ועיין בס' ט"ל מלאכות⁴⁹ בתולדת הקושר דף כ"ג ע"ד ישוב להשגת הרמ"ך יע"ש. גם שמעתי כי הרב המו"ר **יהודה הכהן**⁵⁰ בנימוקיו יישב השגת הרמ"ך בההיא דחבל גרדי, כמו שיישב רב אחא"י הח"ר **ידידיא** במ"ש התוס', יע"ש בס' מקור חיים אשר ביד בנו ה"י⁵¹.

[בענין אין שבות במקדש]

עוד מצאתי להרב המו"ר **מהרי"ל** ה"י⁵² הנז' בהאי מה דכתב הר"מ ספ"ח מהל' בית הבחירה ס"ב, כסדר הזה עושין בכל לילה ולילה חוץ מלילי שבת וכו'. כתב הרב בכ"מ ואע"ג דקיימא לן דאין שבות במקדש משום דכהנים זרזים הם, וטלטול נר בשבת אינו אלא שבות, שאני הכא דאיפשר בנרות הדלוקים מערב שבת יע"ש. ושמעתי שהק' הרב הנז' משם מהרי"ך פורנה ז"ל דהרי הר"מ ז"ל גופיה בפ"ב מהל' עבודת יום הכפורים ס"ד כתב, היה כהן גדול זקן או חולה מלבנין עשיות של ברזל באש מבערב וכו' יע"ש, או מערבין מים חמים במי המקוה וכו'. והרי הכא דאיפשר ע"י שמערבין מים חמים שאפי' שבות אינו, ואפי"ה קאמר מלבנין, וכפי הכ"מ שכתב שם אע"ג דאמרו אין שבות במקדש היכא דאיפשר מערב שבת שאני, הכא נמי כפי דרכו הר"מ לא ליתיה הך דמלבנין דאית בה שבות משום דאיפשר במערבין דאפילו שבות לית בה. וישב הוא ה"י, וכעת איני זכור. עיין בזה בשו"ת רדב"ז סי' צ"ה⁵³ וק"ל.

[אם שייך בישול ואפיה במן, וביאור מקרא 'שבת קדש מחר את אשר תאפו אפו']

עיין בפרק יום הכפורים⁵⁴ והביאו רש"י בפירוש החומש בפרשת בהעלותך על פסוק⁵⁵ שטו העם ולקטו וטחנו בריחיים או דכו במדוכה, לא ירד בריחיים ולא בקדירה ולא במדוכה, אלא משתנה טעמו לנטחנין ולנידוכין ולמבושלין. וכיוצא בזה דרשו⁵⁶ על פסוק⁵⁷ והיה טעמו כטעם לשד השמן, מה שד זה מתהפך לכמה גוונים אף המן מתהפך לכמה טעמים. והקשו בה

לפי זה דא"כ מהו זה שאמר הכתוב בפרשת בשלח⁵⁸ שבתון שבת קדש מחר את אשר תאפו, דמאחר דלא שייך ביה אפיה ובישול זולתי שהיה משתנה טעמו למה שהיו רוצים במחשבה ולא בפועל א"כ לא יצדק מאמר משה רבינו ע"ה בזה. **והרימ"ם**⁵⁹ פ"י ז"ל, ולדעתיה היה נ"ל עפ"י מ"ש בפרק יום הכפורים⁶⁰ ויד תהיה לך על אונך וכו'⁶¹ דברים שתגרי אומות העולם מוכרין להם, כי המן לחם אבירים נק' שנבלע באבירים יע"ש, ומאחר שכבר היו מוכרים להם תגרי אומות העולם דברים הראויים לאכילה, על זה נאמר את אשר תאפו אפו וכו' על מה שהיו קונין מתגרי אומות העולם. וכיוצא בזה נאמר בפ"ק דקידושין בסוגייתא דמושבות יע"ש. אלא דעם כל זה אינו נוח לנו המשך הפסוק דאמר את אשר תאפו אפו וכו' ואת כל העודף הניחו לכם למשמרת וכו', דפשטיה דקרא על המן דוקא מורה, וא"כ הדרא קושייתא לדוכתא⁶². אמנם הרב **מהר"ש פרימו** ז"ל⁶³ היה מתרץ דלעולם המן היה משתנה טעמו במחשבה, ועם כל זה אמר את אשר תאפו אפו וכו' דהיינו במחשבה דהיה משתנה לנאפין ולמבושלין, שגם זה דוקא בערב שבת שרי אבל בשבת אפילו שהיה במחשבה אסור. וראיה לדבר מ"ש התוס' בגיטין דף ל"א ע"א⁶⁴ על ההיא דאמרו כשם שתרומה גדולה ניטלת באומד ובמחשבה וכו', שהוכיחו מזה דמשמע דבשתיקה ממש שרי להפריש תרומות בלא דיבור, והוקשה להם לפי זה דאמאי אין מגביהין תרומות בשבת⁶⁵ כיון שאיפשר במחשבה מאי שנא ממדומע דתנן⁶⁶ ר' יהודה אומר אף מעלין את המדומע בא' ומאה, ותירצו דשאני מדומע שכבר הוא מתוקן, אבל תחלת תיקונו של טבל לא שרי אף דהוי במחשבה. הרי דלתקן דבר אף במחשבה אסור בשבת⁶⁷, ולזה אתי שפיר שאמר להם משה בערב שבת את אשר תאפו אפו וכו', דהגם דהוי במחשבה אסור בשבת, נלע"ד ודו"ק. [אמר **הצעיר בנו** נקלה ועבד לו, עיין מ"ש בשו"ת יוסף אומץ⁶⁸].

[ביאור מקרא אז תתענג על ה' וגו']

מחכמי קשטילייתא. אז תתענג על ה' והרכבתך והאכלתיך וכו'⁶⁹, שדרך העולם מי שמזמינין אותו לסעודה ואינו הולך, המניעה תהיה מסיבת ד' דברים, א' שהמזמין אינו ראוי, ב' שמא ישיבוהו במקום שאינו הגון, ג' שמא הסעודה לא תהיה הוגנת לכבודו, ד' שההזמנה על ידי שליח. ע"ז פ"י הנביא כנגד הא' על ה' המזמין כביכול ית"ש, הב' והרכבתך, הג' והאכלתיך משופרי שופרי, הד' כי פי ה' דבר וכו', ודוק.

[קריאת שנים מקרא ואחד תרגום]

מהרי" וילנא. לעולם ישלים אדם שנים מקרא ואחד תרגום עם הצבור ואפילו עטרות ודיבון⁷⁰. והק' שהרי גם בזה תרגם אנקלוס⁷¹ מכלילתא ומלבישתא, ומאי אפילו עטרות ודיבון. הרואה יראה שבתחלת דברי בני גד ובני ראובן תרגם עטרות ובסוף בפסוק⁷² ויבנו את דיבון ואת עטרות לא תרגם כלל, הנה זהו כונת רז"ל שמא יחשוב אדם שלא לתרגם עטרות ודיבון שהרי אח"כ לא יש תרגום, ונימא דלא איכפת ליה לתרגום שהרי לא תרגם שם דבר, לכן אמרו ז"ל ואפילו עטרות ודיבון, שהרי הטעם ברור בשינוי אנקלוס דבתחלה שעדיין לא נתחלקו לבני גד ובני ראובן שם תרגם מכלילתא וכו' שזהו פי' עטרות שקראו הגויים בשמותם עלי אדמות על שם הע"ז שלהם, אמנם אח"כ שנתחלקו ובאו ליד ישראל בני גד ובני ראובן לא תרגם בהם כלום דלא יצדק אותם שמות של ע"ז והרי נתבטלו, ודוק⁷³.

42. הל' ה' בהגהות מיימוניות אות א'. 43. ספר יראים השלם סי' רע"ד. 44. טל אורות (הקדמון), פראג שע"ה. 45. ראה עליו לעיל הע' 8. 46. שם דף ק"ג ע"א. 47. צ"ל: ד"ה וקושרו בפרה. 48. כמה"ר ידידיא הכהן. ראה עליו לעיל הע' 8. 49. טל אורות (הקדמון), פראג שע"ה. 50. 'מהר"ר יהודה הכהן, אחד מרבני עה"ק ירושלם ת"ו מבית מדרשו של הרב פרי חדש, חיבר חיבור גדול על הרמב"ם וראיתיו כ"י. וקצת חידושים ממנו מביא בס' מרכבת המשנה להרב מהר"א אלפאנדרי נר"ו. והוזכר הרב הנז' בשו"ת גנת ורדים ושו"ת זרע אברהם ובס' בתי כהונה ובסוף מים חיים להפר"ח (שם הגדולים בערכו). חיבורו על הרמב"ם ושו"ת בכת"י שרדו בספריית אאמו"ר הגר"מ הלל שליט"א, ובספריית האדמו"ר מקרלין סטולין שליט"א, יזכנו ה' להדפיסם. 51. והא לך לשון מהר"י הכהן זלה"ה מתוך ספרו על הרמב"ם כתיבת יד (הנ"ל הע' 50): 'עוד בפרק עשירי מהלכות שבת דין ג' ד"ה וקושרין דלי במשיחה וכו' הרי זה מביא וקושר בפרה או באבוס וכו', נ"ב הקשה הרמ"ך דכיון דפסק כרבנן דאין קושרין דלי אפילו בחבל הגרדי אם כן אמאי פסק כאן דבגרדי מותר. ועוד הקשה דטעם ר' יהודה דמתיר בגרדי משום דלא מבטל ליה ולא משום דמותר לטלטלו. ונראה שהר"מ סובר דר"י דאמר מביא אדם חבל מתוך ביתו וקושרו בפרה או באבוס ואוקמה דמייירי בגרדי אתי אפילו כרבנן, דאי לא תימיה הכי קשיא דר"י הול"ל הלכתא כרבי יהודה וגנבא גנובי למה ליה, אלא על כרחין דקשר דפרה ודאבוס לא מבטל ליה אליבא דכולי עלמא, וטעמא דאסרינן בחבל דעלמא גבי פרה ואבוס מפני שאסור לטלטלו ולא משום דמבטל ליה, אבל חבל דגרדי דמותר שרי, ומשום הכי לא גזרינן חבל דגרדי אטו חבל דעלמא משום דחבל דעלמא נמי לא מתסר אלא משום טלטול, אבל גבי דלי דחבל דעלמא מתסר משום של קיימא גזרו רבנן דגרדי אטו חבל דעלמא, וזה נראה לע"ד ודו"ק. 52. =מוה"ר יהודה ליב, בנו של הגאון בעל שער אפרים. ז"ל ג"ע החיד"א בערכו: 'מהר"ר ליב, בנו של הרב שער אפרים, יש לו הגהות בס' שער אפרים וזאת ליהודה וקונטרס אחרון שם ויש לו כתבים אחרים. והיה חסיד שבכהונה. וראיתי לו ז"ל הגהות כ"י ... ובנו הרב מהר"ר ידידיה הכהן חתנו של מורינו הרב מהר"א יצחקי ויש לו שתי תשובות בספר זרע אברהם למורינו הרב הנז' בח"מ. וראיתי לו ספר אחד מתשובות ולשונות כ"י. 53. ח"ד אלף קס"ו. 54. כ"ה בספרי י"א ח', ועיין יומא ע"ה ע"א. 55. במדבר י"א ח'. 56. יומא שם. 57. במדבר שם. 58. שמות ט"ז כ"ג. 59. =רבי יעקב מולכו, והוא מספר דרשותיו כ"י, ראה הע' 62 (אלא שלא ידענו פתרון ר"ת והרימ"ם). ובמק"א בחיבור מכתבו 'והרימ"ם מחותני, ואולי שם פתרונו וה"ר ישראל מאיר מזרחי, ויש להתיישב עוד בדבר). 60. יומא ע"ה ע"ב. 61. דברים כ"ג י"ד. 62. דברי מהר"י מולכו, וקושיית רבינו עליו, הובאו ע"י בנו ג"ע החיד"א בספרו פני דוד פרשת בשלח אות ט"ז, וז"ל: והרב החסיד כמהר"ר יעקב מולכו זלה"ה תירץ בספר דרשותיו כ"י וז"ל, ולדעתי היה נ"ל ע"פ מ"ש ביה"כ ויד תהיה לך על אונך וכו' דברים שתגרי א"ה מוכרין להם, כי המן לחם שנבלע באבירים, ומאחר שכבר היו מוכרין להם תגרי א"ה דברים הראויים לאכילה על זה נאמר את אשר תאפו אפו על מה שהיו קונין מתגרי א"ה, וכיוצא בזה נאמר בפ"ק דקידושין בסוגייתא דמושבות, עכ"ד. ועטרת ראשי אבא מארי זלה"ה הקשה עליו דקרא דאמר ואת כל העודף הניחו לכם למשמרת וכו' מוכח דעל המן קאמר והכי משמע מהמשך הכתובים. 63. דברי מהר"ש פרימו הובאו גם בס' פני דוד שם, אך בספרו אמרי שפר לא נמצאו. וראה הע' 67. 64. ד"ה במחשבה. 65. ביצה ל"ו ע"ב. 66. שבת קמ"א ע"ב. 67. על דברי מהר"ש פרימו הנ"ל, נשאל ג"ע החיד"א ז"ל [אחר שהביאם בשתיקה בספרו פני דוד שם] בתשו' יוסף אומץ (סי' צ"ב אות ב') דאדרבה בדברי התוס' שם מוכח דשרי לתקן במחשבה בשבת. וז"ל שם בתשובתו: ועתה אמת אגיד שראיתי מי שכתב משם הרש"ף כלשון שכתבתי בפני דוד ויעתק משם ואהימנותייה דהרב והכותב סמכתי, ועתה ראיתי דברי התוס'... ברור מללו דאפשר במחשבה ושרי בשבת וכו', ע"ש באורך. 68. סי' צ"ב אות ב'. 69. ישעיה נ"ח י"ד. 70. במדבר ל"ב ג'. 71. שם. 72. שם ל"ב ל"ד. 73. דברים אלו הביאם בנו ג"ע החיד"א בספרו ברכי יוסף או"ח סי' רפ"ה אות א' משם הרב קנה חכמה, ע"ש.

הגאון כמוהר"ר אלישע נסים דגור זלה"ה, אב"ד בגדאד, מתלמידי הגאון רב רבנן כמוהר"ר עבדאללה סומך זלה"ה. נודע בעוצם גאונותו וחסידותו. כיהן כ'חכם באשי' ואב"ד בגדאד בין השנים תר"מ-תרמ"ו; תרמ"ט-תרנ"ד. החכם אהרן ששון בספרו זכרון לחיים כת"י (תולדות חו"ר בבל) כתב אודותיו: 'הרה"ג המופלא החריף והשנון כמוהר"ר אלישע נסים בה"ר ששון דגור ז"ל, היה לאב"ד בשנת תר"מ, אחר חו"ר ששון סמוחה הי"ו, ומשנהו היה הרה"ג ח"ר אברהם הלל הי"ו, והשלישי הרה"ג ח"ר יחזקאל משה הלוי הי"ו. ואחר פטירתו בשנת תרנ"ד היה הרה"ג ח"ר אברהם הלל לאב"ד, והשלישי הרה"ג ח"ר משה שמאש הי"ו. בשנת תר"מ היה הרה"ג ח"ר אלישע גם לחכם באשי אחר שהביאו לו מקושטא אות כבוד וכו', ועש הישר והטוב בעיני אלהים ובעיני אנשי האמת שונאי הבצע, ככל אשר הורהו רבו הרה"ג מוהר"ר ח"ר עבדאללה סומך זלה"ה, וכמוהו לא היה חכם באשי משליך את עצמו מנגד על טובות הקהל. הוא נלחם על האמת והצדק בכל עז, ולא נשא פני גדול, כי אם בצדק שפט את עמיתו, לכן לא ראה מנוחה והשקט עד שכל ימיו היו מכאובים וכו', כי אנשי און ואוהבי החמס והבצע גלגלו עליו צרות רבות ורעות עד אשר שמו את כל הקהל כמרקחה וכו'. ח"ר אלישע ז"ל כתב כמה ספרים, ומהם שיטה על מסכת ביצה, וספר ליקוטי דינים (בדיני התפלה של כל השנה וכדומה). ויתר דברי ח"ר אלישע ז"ל והתלאות אשר עברו עליו, הלא המה כתובים על קונטרסי הר"ש צדקה ז"ל, וזכר צדיק לברכה, ע"כ. מתוך כתביו אלו אשר הותרו אחריו באו בדפוס: 'גדולות אלישע', הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשל"ו, 'מעשה בית דין', שם תשמ"ח. נפטר ביום כ"ז אדר תרנ"ה.

לפנינו ליקוטי דינים וחיידושי הלכות על סדר שולחן ערוך הלכות שבת סימנים של"ו-של"ט

שלו אם מותר לילך על גבי העשבים וכן באילן. ובו י"ג סעיפים

- א. אין עולים באילן בין לח בין יבש ואין נתלים בו ואין משתמשין במחובר לקרקע כלל גזרה שמא יעלה ויתלוש. עלה באילן בשבת בשוגג מותר לירד במזיד אסור לירד ואם עלה מבעוד יום בכל גוונא מותר לירד משחשכה ויש אומרים דהני מילי כשהיה דעתו לירד מבעוד יום אבל אם לא היה דעתו לירד משחשכה כיון שהיה דעתו לישב שם באיסור. הגה ודוקא אדם שעלה שם אבל אם הניח שם חפץ מבעוד יום אסור ליטלו משם בשבת (המגיד פרק כ"א) וכל זה באילן וכיוצא בו אבל קנים הרכים כירק מותר להשתמש בהם אע"פ שמחוברים בקרקע דאין אסור להשתמש בירק (הג"א פרק בכל מערבין בשם א"ו ובי"ו):
- ב. שרשי אילן הגבוהים מן הארץ ג' טפחים אסור להשתמש בהם פחות מכאן מותר להשתמש בהם דקרקע חשיבי ואם באים מלמעלה ויורדים למטה במקום שגבוהים שלשה אסורים ובמקום שאין גבוהים שלשה מותרים היו גבוהים שלשה וחלל תחתיהם אע"פ שמצד אחד אין חלל תחתיהם והרי הן שוים לארץ אסור לישב אפילו על צד השווה לארץ:
- ג. מותר לילך על גבי עשבים בין לחים בין יבשים כיון שאינו מתכוין לתלוש אבל האוכלים בגנות אסורים ליטול ידיהם על העשבים שמשקים אותם אע"פ שאינם מכוונים פסיק רישיה הוא אבל מותר להטיל בהם מי רגלים או שאר משקים שאינם מצמיחין. הגה ולכן טוב להחמיר שלא לאכול בגנות אם ישתמש שם עם מים דבוקשי יש לזוהר שלא יפלו שם מים (בי"ו בשם סה"ת):
- ד. יש לזוהר מלהשליך זרעים במקום ירידת גשמים שסופן להצמיח ואם ישליך לתרגולים לא ישליך אלא כשיעור שיאכלו בו ביום או ליומים ואם הוא במקום דריסת רגלי אדם מותר שאין סופו לצמוח:
- ה. עשבים שעלו על און הכלי מלחות הכלי חשובים כמחוברים לקרקע והתולשן חייב:
- ו. עשבים שתחבן בעפר מבעוד יום כדי שיהיו לחים מותר לאחוז בעלים ולהוציאן והוא שלא השרישו וגם צריך שאינו רוצה בהשרשתן אבל אם נתכוין לזריעה אסור:
- ז. אסור לתלוש אפילו מעציץ שאינו נקוב:
- ח. עציץ (פי חצי כד שזורעים שם עשבים) (ערוך) אפילו אינו נקוב יש לזוהר מליטלו מעל גבי קרקע ולהניחו על גבי יתדות או איפכא בין שהוא של עץ בין של חרס. הגה יחור של אילן שנפשח מערב שבת מן האילן ובו פירות מותר לתלוש הפירות ממנו בשבת (רבינו ירוחם נ"ב ח"ב):

גדולות אלישע

סימן של"ו

א. סעיף א': אין עולין באילן בין לח בין יבש וכו' ואין משתמשין במחובר לקרקע כלל וכו'. דעת הרב ב"ח והר"ט דמון ז"ל ס"ל דאפי' בירק ועשבים אסור להשתמש משום דכתב אין משתמשין במחובר כלל. ועיי' להר"א א"ר (סק"ג) שדחה דבריהם והעלה להלכה דדעת מרן ז"ל דבירק ועשבים מותר להשתמש מ"ש מרן לעיל (סי' ש"ב סעיף ו'), וכ"כ הר"ח חיי אדם (כלל י"ב אות ו') וכן דעת הרב בית יהודה ח"א"ח (סי' י"א). ועיי' להגאון חיד"א בשו"ב (אות ב') שהאריך בזה והעלה דיש להקל כדעת מור"ם ז"ל שכתב בסעיף זה וכ"ז באילן וכו'.

ב. הג"ה. ודוקא אדם שעלה שם אבל אם הניח שם חפץ מבע"י אסור ליטלו בשבת. הטעם דאם הניח חפץ על האילן דאסור ליטלו בשבת, דעת רש"י ז"ל הביאו מרן ז"ל בב"י (סי' רע"ז) דזהו נקרא שימוש, והשימוש בעצמו אסור, אבל דעת הרא"ש ז"ל הביאו מרן ז"ל (בסי' תקי"ד) וז"ל הא דאין נותנין גר ע"ג דקל ב"ט לא בשביל שיהא נקרא משתמש במחובר אם נוטלו משם, אלא גזרינן שמא יעלה באילן כדי ליטלו, דלא אמרו חכמים אלא אין עולין ע"ג אילן ב"ט עכ"ל. וכ"כ מאי נפקא מינה בין ב' הטעמים סוף סוף אסור להניח חפץ ע"ג אילן או ליטלו משם, עיי' לזה להרב מהר"י עייאש בס' בית יהודה שכתב דיש נפקותא, דאם נאמר דהטעם דאין משתמשין במחובר מטעם שמא יעלה אין לאסור אלא בדבר שצריך לו אותו היום כגון גר וכסא וטלית וכיוצא, אבל דבר שאין צריך לו אין לאסור. אבל לטעם רש"י ז"ל דהאיסור הוא דהנחה והנטילה נקרא שימוש אפי' דבר שאין צריך לו היום אסור. ועיי' להגאון חיד"א בכרכ"י (סי' רע"ז אות ג') דהעלה דדעת מרן ז"ל כדעת רש"י ע"ש.

ג. סעיף ג': מותר לילך על גבי עשבים בין לחים בין יבשים וכו' אבל האוכלים בגנות אסור ליטול ידיהם וכו' פסיק רישיה הוא. עיי' להר"י מ"א (סק"ו) שכתב דאם אוכל בגנת חבירו יש מתירין כמ"ש סוסי" ש"כ כיון דלא ניחא ליה, והיא סברת הערוך ז"ל הביאה מרן ב"י ז"ל לעיל (סוסי" ש"ך). ועיי' להר"א (סק"ו) שכתב משם הרב ב"י ז"ל דרוב הפוסקים כתבו דאיסור דרבנן מיהא איכא אף דלא ניחא ליה, ואפי' בגינת גוי, וכ"כ הר"ו (סעיף ט'), וכ"כ הרב חיי אדם (כלל י"א אות א'), וכ"כ הרב מט"י (אות א') דדעת מרן ז"ל כדעת האוסרים ע"ש.

ד. שם. אבל מותר להטיל בהם מי רגלים או שאר משקין שאינם מצמיחין. דברי מרן ז"ל יש לפרשו בב' אופנים, האופן הא' אינו מתיר אלא במין משקים שהם חריפים כמו יין וכיוצא, אבל בשאר משקין שאינם חריפים אסור להטיל בהם משום שמצמיחין, ודברי מרן ה"פ או שאר משקין שאינם מצמיחין, אבל יש משקין שמצמיחין. והאופן הב', אפשר לומר דס"ל למרן ז"ל דכל משקין

אינם מצמיחין, ודברי מרן ה"פ אבל מותר להטיל בהם מי רגלים או שאר משקין והטעם לפי שאינם מצמיחין ור"ל דכל המשקין אינם מצמיחין. ולפי"ז כל משקין שבעולם מותר להטיל על הזרעים, ומדברי הר"י הלבוש סעי' ג' נראה כפי' הב' שכתב וז"ל אבל מי רגלים או שאר משקין אין לחוש בהם ומותרין להטילם עליהם לכתח"י שאינם מצמיחין, כי אדרבא מונעין אותם מלצמוח ע"כ. משמע דהאי שאינם מצמיחין הוא נתינת טעם. וכ"כ הר"ו בהדיא (סעיף ט') וז"ל אבל מותר להטיל עליהם מ"ר או יין ושאר משקין מפני שהם שורפין אותם ואין מצמיחין אותם אלא מים בלבד עכ"ל. משמע בהדיא דאינו אסור אלא מים בלבד אבל שאר משקין הכל מותר. אבל הרב עולת שבת (סק"ג) כתב וז"ל ומ"ש שאינם מצמיחין וכו' בס' התרומה איתא דדין הוא מן המשקין שאינם מצמיחין דשורף את הזרע ואינו מצמיח עכ"ל. משמע דס"ל כפי' הא' שפירשנו דדוקא יין וכדומה משקין חריפין, וכן הבין הר"ח חיי אדם (כלל י"א) ע"ש.

והרואה יראה דמדברי מרן ז"ל בב"י משמע כפי' הא' שכתבנו, דכתב על דברי הטור שכתב אבל מותר להטיל בהם מ"ר וכו' כן כתב סמ"ג וסמ"ק וסה"ת דין או מ"ר אין לחוש לפי ששורפין העשבים ואדרבא מונעין אותם מלצמוח וכ"כ המרדכי פ' במה טומנין עכ"ל מרן ז"ל. ומדנקט יין משמע דדוקא יין וכדומה. ואין לדחוק ולומר דנקט יין וה"ה שאר משקין דהרי מרן ז"ל כתב וכ"כ המרדכי פרק במה טומנין. והרואה יראה כי במרדכי שם כתב וז"ל אבל להשתין מ"ר על העשבים שרי לפי שמ"ר חריפים ושורפים את העשבים, וכן יין שרי לשפוך על העשבים בפרדס לפי שהוא עז עכ"ל. הרי מבואר בהדיא דלא התיר אלא ביין לפי שהוא חריף. ומעתה דברי הרב הלבוש והר"ו שהתירו אפי' בשאר משקין שאינם חריפים לא זכינו להבינם דמאין יצא להם היתר זה.

ולענין דינא כיון שבררנו שדעת מרן ז"ל אינו מתיר אלא ביין וכדומה שהם חריפין הכי נקטינן דאין להתיר אלא ביין וכדומה, אבל בשאר משקין אסור.

ה. נראה דלא דוקא במקום עשבים דהה"נ במקום שנטועים שם אילנות אע"פ שאינם צריכין למים דבלא"ה הרי גדולים ועומדים, אסור להשליך שם מים דבמים מוסיפים לשאת ענף ולעשות פרי, הרב מט"י שם.

ו. נראה דלא דוקא אם משליך מים על הזרעים אסור, אלא אפי' אם משליך מים בקרקע חוץ לזרעים והמים הולכים על הזרעים ודאי דאסור דמאי שנא כיון שבודאי הולכים על הזרעים אסור.

ז. סעיף ד': יש לזוהר מלהשליך זרעים במקום ירידת גשמים שסופן להצמיח וכו'. נראה דהא דכתב במקום ירידת גשמים ר"ל דהיינו בחצר במקום שאינו מקורה שהגשמים יורדים שם, ואפי' אם אינו זמן גשמים כיון שבירידת גשמים סופן להצמיח. וכן נראה מלשון

חיי אדם (כלל י"א אות ב') שכתב וז"ל אבל יש לזוהר להשליך לתרגולים אלא כשיעור שיוכלו לאכול ביום או יומיים ולא יותר, דאע"ג דאין כוונתו להצמיח כיון דבודאי אם יהיה מונח שם זמן הרבה יצמיחו אם לא במקום דריסת רגלים דאז לא יבואו לידי הצמחה עכ"ל, משמע מבריו אפי' לזמן הרבה לא יש גשמים כיון שסופן להצמיח בירידת גשמים אסור.

ח. סעיף ז': אסור לתלוש אפילו מעציץ שאינו נקוב. כתב מ"א (סק"ט) וז"ל ואסור לתלוש. י"א דבשל עץ חייב ובחרס פטור, וי"א איפכא, עיי' בח"מ (סי' ר"ב סי"ב), ועיי' בב"י דאפי' הוא מונח בעלייה אסור לתלוש ממנו עכ"ל. ומ"ש ועב"י דאפי' הוא וכו' לא ראינו בב"י אפי' רמז מזה, ונושאי כליו של הר"מ מ"א לא ראינו מי שהרגיש בזה, ואפשר דט"ס נפל ובמקום דאפילו צ"ל ואפילו ומילתא באפי' נפשה היא. ומ"ש ועב"י קאי אדלעיל, דב"י הביא מחלוקת רש"י ור"ת בזה. והדין זה כתבו ג"כ הר"ו (סעיף י"א) דאפי' עציץ שאינו נקוב ומונח בעלייה אסור לתלוש ממנו מד"ס.

ט. סעיף ח': עציץ אפי' אינו נקוב יש לזוהר מליטלו מע"ג קרקע ולהניחו ע"ג יתדות או איפכא בין שהוא של עץ בין של חרס. הנה מרן ז"ל בב"י בדין עציץ נקוב המונח ע"ג קרקע והניחו על יתדות או איפכא הביא בזה פלוגתא דרש"י והרמב"ם ז"ל, דרש"י ז"ל ס"ל דאף בעציץ נקוב אינו חייב חטאת מפני שאע"ג שמונח ע"ג יתדות יונק מן הקרקע קצת, אבל הרמב"ם ז"ל ס"ל דחייב מדאורייתא. ודברי מרן ז"ל בש"ע אינם ברורים בזה, דאפשר לומר דס"ל כרש"י, ומ"ש עציץ אפי' שאינו נקוב יש לזוהר, ר"ל לא מבעי"א בנקוב דיש לזוהר אלא אפי' בשאינו נקוב יש לזוהר, אבל חיוב חטאת ליכא ואפי' בנקוב. או אפ"ל דאפי' באינו נקוב יש לזוהר, אבל בנקוב חיוב חטאת איכא, וכמ"ש בס"ז דאסור לתלוש אפי' מעציץ שאינו נקוב, והתם בנקוב ודאי חיוב חטאת איכא כמ"ש בהדיא במשנה. והר"ע ע"ש (סק"ז) הבין דברי מרן כפי' הא'. ועיי' להרב מאמ"ר שכתב דאין הכרח לומר דמון ס"ל כרש"י, דאפ"ל דס"ל כהרמב"ם. ועיי' להרב עקיבא איגר שהבין ג"כ דברי מרן כהרב ע"ש, והקשה כיון דבנקוב ליכא חיוב חטאת א"כ באינו נקוב דאין בו תלישה מדאורייתא כלל א"כ במונח ע"ג קרקע להניחו ע"ג יתדות מנ"ל דאסור דהוי כמו גזירה לגזירה, וכתב דאולי טעם הש"ע מכח הספק אם דינא דאינו חייב בעץ או בחרס ומשו"ה אסור בשניהם. וכן נראה מדברי הרב ר"ז (סי"ג) דהאי דאסור מרן בין בשל עץ בין בשל חרס משום הספק הגז"ל. וכ"כ הגאון ר' אליהו מוילנא (סק"י) דיש לחוש לב' הפירושים, ואפי' אינו נקוב אסור בין של עץ בין של חרס, וכן דעת הר"ח חיי אדם (כלל י"א סעי' ד').

י. נראה דאם עציץ נקוב מונח בעלייה מותר ליטלו במקום למקום בעלייה, דטעמא דאסור משום שמריח מלחלוחית הקרקע, אבל זה שמונח ע"ג עלייה לא שייך האי טעמא ומותר ליטלו. וראייה לזה

ט. צנור המקלח מים מן הגג שעלו בו קשים ועשבים שסותמים ומעכבים קילוחו ומימיו יוצאים ומתפשטים בגג ודולפים לבית ממעכן ברגלו בצנעה דכיון דמתקן על ידי שינוי הוא שאינו עושה אלא ברגליו במקום פסידא לא גזרו רבנן:
י. הדס מחובר מותר להריח בו אבל אתרוג ותפוח וכל דבר הראוי לאכילה אסור להריח בו במחובר שמא יקוץ אותו לאכלו:

גדולות אלישע

כיון דלא עבידי להריח ואין כוונתו להריח היאך יברך, דהא כתב מרן לעיל (בסי' ר"ז ס"ק א') וז"ל הנכנס לחנות של בשם שיש בו מיני בשמים מברך במ"ב. וכתב שם הרב מ"א וז"ל לחנותו של בשם עשוי להריח שיריחו ויבואו לקנות (גמ') ואם כן כשמונה בחדר ואינו בחנות אינו מברך ואפי' כוונתו להריח כיון שהבשמים לא נעשו שם להריח ע"כ. כוונתו בדבר העשוי להריח אפי' אין כוונתו להריח צריך לברך, ובדבר שאינו עשוי להריח אפי' כוונתו להריח לא יברך. אבל ה"ט"ז ס"ל אף בדבר שעשוי להריח אם לא נתכוון להריח אינו מברך. ודעת הב"ח כדעת המ"א. ודעת הע"ש כסברת ה"ט"ז, ע"י בזה להא"ר (ס"ק א') שהביא הסברות האלו. ועכ"פ כ"ע מודים דאם אין עשוי להריח אף אם כוונתו להריח, אם הריח בא ממילא אינו מברך. וא"כ זה הנכנס לפרדס כיון דהפרדס אינו עשוי להריח והריח אתי ממילא היאך יברך.

ואפשר לתרץ ולאמר דהרבנים הנז' מיירי במתכוין להריח כשבא לו הריח, ואף הריח אתי ממילא מ"מ כשבא לו הריח נתכוון להריח, וס"ל בדבר העשוי להריח אף דאינו מתכוין להריח מברך. אבל בדבר שאינו עשוי להריח אם מתכוין להריח מברך, ופליגי על ה"ר מ"א וט"ז דס"ל דאם אינו עשוי להריח אף אם מתכוין להריח אינו מברך, אלא ס"ל דאם מתכוין להריח מברך. וכן כתב הרב הלכה ברורה (בסי' ר"ז ס"ק א') ע"ש.

ולענין הלכה באם נכנס לפרדס ובא לו הריח ממילא אף אם מתכוין להריח אינו מברך כיון דהרב מ"א וה"ט"ז כתבו בפ"י דאינו מברך. והרב משי"ז כתב (בסי' ר"ז סוף סק"א) דדעת הרב ב"ח ג"כ דאינו מברך, שכתב וז"ל ומיהו כל דלאו לריחא עבידא אף אם מתכוין להריח כל שאין נוטלו בידו אין מברך אף ל"ב"ח ומ"א. והגם דאין דברי הב"ח מבוררים כל כך דס"ל כדעת המ"א דאם אין עשוי להריח אף אם מתכוין להריח אינו מברך, דאפשר לומר דס"ל דאם עשוי להריח אף אם אין מתכוין להריח מברך ובאינו עשוי להריח אם מתכוין להריח מברך, מ"מ כיון דהרב מ"א וה"ר ט"ז כתבו בפ"י דאינו מברך מנ"ל לומר דפליגי, וכיון דהני סרכין תלתא ס"ל דאינו מברך ומה גם דקיימא לן ספק ברכות להקל הכי נקטינן.

יט. כתב הרב ט"ז (ס"ק י"ד) וז"ל צריך ליהדר במלבוש שנעשה מעור בהמה שלא יתלוש שער ממנה שיש בו חיוב חטאת דהכי איתא בירושלמי בפ' כלל גדול התולש מהבהמה מתה חייב שתלישתה זו גיזתה ע"ש. ועי' לה"ר יד אהרן בהגה"ט שהקשה עליו מן הגמ' בבכורות דמשמע בהדיא דתולש מן הבהמה לא היינו גוזז ע"ש. ועי' לה"ר ח"י אדם (כלל כ"א אות א') דיצא לחלק דאם תולש מן החיה פטור דאין דרך גיזה בכך, אבל התולש מן המתה חייב שדרכה בכך גם לתלוש ע"ש. ובה נסתלקה קושית הרב יד אהרן דבגמ' דידן מיירי על החיה ובירושלמי מיירי על המתה ודו"ק, ועי' לה"ר ח"י אדם בספרו זכרו תורת משה (דף י"ח ע"ב אות כ"ד) שכתב וז"ל אבל לתלוש שער מבהמה בין חיה בין מתה איסורו מדברנן ע"ש. ומן התימא דהוא עצמו כתב בס' ח"י אדם דהתולש מן המתה חייב דדרכו בכך ונמצאו דבריו סותרים זא"ז. ואולי דבספרו זת"מ חזר בו. ועי' לה"ר ר"ז (סי' ש"מ ס"א) שדעתו ג"כ דהתולש אפי' מן המתה פטור אבל אסור, שכתב וז"ל אבל התולש צמר בידו מן הבהמה או מן העור פטור ע"ש. ומן התימא על הרבנים הנז' דאשתמיט מינייהו דברי הירושלמי, דהכי אי' התם בפ' כלל גדול (דף כ"ט) וז"ל ר' אילא בשם רשב"ל התולש מן הקדשים פטור וכו' ר' ירמיה בעי מחלפא שיטתיה דרשב"ל דתנא התולש כנף בעוף המורטה והקוטמה חייב משום שלוש. פי' דמק' הירושלמי דהכא אמרינן התולש מן הקדשים פטור דתולש לאו היינו גוזז, והתם אמר התולש כנף העוף חייב. ומתוך הירושלמי א"ר יוסי בר בון ולא פליגינן וכו' ולא דמיא עוף שאין בו גיזה, תלישתה היא גיזתה. ברם הכא אינו חייב עד שיגוז. תדע לך שהוא כן דתני תלש מן המתה חייב, תלישתה זו היא גיזתה עכ"ל הירושלמי. ופי' דברי היר' דהירושלמי מתרץ דעוף שאין בו גיזה, תלישתה זו היא גיזתה. אבל במין בהמה דשייך בהו גיזה אינו חייב עד שיגוז. והביא ראייה היר' לזה, דהא תניא התולש מן המתה חייב, דתלישתה זו היא גיזתה. משמע דוקא מן המתה הוא חייב משום תולש הא בחייה אינו חייב משום תולש דדרך גיזה, ואינו חייב עד שיגוז. הרי מפורש בהדיא ביר' דבהמה מתה אפי' שתלש נמי חייב משום גוזז, דתלישתה זו היא גיזתה, וה"ט דבעודה בחיים אין דרך לתלוש משום צב"ח, לכן אינו חייב עד שיגוז. משא"כ במתה דליכא צב"ח אפי' תולש נמי חייב דאורחיה בכך. אח"ך ראינו לה"ר טל אורות במלאכת הגוזז (דף מ"ב) שהביא דברי היר' שכתבנו והק' על ה"ר יד אהרן והניח בצ"ע ע"ש. ועי' להרב א"ר (סי' ש"מ סוף סק"ד) שהביא דברי ה"ט"ז ודעתו כהרב ט"ז. ומדבריו נראה שגם המג"א (בסי' ש"מ) שכתב התולש צמר מהבהמה פטור היינו מחיים, אבל לאחר מיתה גם הרב מג"א מודה דהתולש מהמתה חייב. ועיין להרב ששי"א (בסי' ש"מ) שפליגי על ה"ט"ז וס"ל כהרב י"א דבמתה נמי פטור. ועי' להרב יום טוב אלגאזי בס' הלכות יום טוב (ד' נ"ה ע"ב) שביאר שדעת הרמב"ן בדברי

עכ"ד הגמ'. והק' בתוס' על הגונח יונק חלב בשבת ד"ה מפרק כלאחר יד הוא וז"ל בקיצור וא"ת ואפי' לא הוי כלאחר יד נמי דהא אין דישה אלא בגידולי קרקע וכו', ות' וז"ל דאצטריך טעמא דהכא דמפרק כלאחר יד הוא משום דר' יהודה דסבר דיש דישה שלא בגידולי קרקע דמחייב פוצע חלוון נמי משום דישה עכ"ל התו'. משמע מדבריהם דאף דלא הוה אלא חד דרבנן כיון דיש דישה שלא בגידולי קרקע אפי' כיון דהוי כלאחר יד במקום צערא לא גזרו רבנן. א"כ ה"ה ברין הצנור שכתוב אח"ז בגמ' אף דלא הוי אלא חד דרבנן במקום פסידא לא גזרו רבנן.

אבל ראיתי להריטב"א בחי' על כתובות שפי' שלא כדברי התו', שכתב וז"ל מ"ט מפרק כלאחר יד וכו' פי' משום דהו"ל שבות דרבנן ע"י שנוי, דאפי' היה חולב בידו ממש אינו אלא שבות דרבנן, דמפרק תולדה דדש, וקיי"ל דאין דישה אלא בגידולי קרקע, הילכך כשהוא יונק בפיו הו"ל שבות ע"י שינוי, ומשו"ה לא גזרו ביה רבנן בחולה שאין בו סכנה. אבל שבות גמור בלא שנוי לא התירו בחולה שאין בו סכנה ע"ש. א"כ לפי דבריו אפשר לומר דה"ה בצנור לא התירו אלא משום דהוי שבות דשבות.

אבל התו' בשבת (דף ע"ג) ד"ה מפרק כתבו וז"ל ונראה דלפי הקונטרס דהלכה כר' יהודה דאמרינן בפ' א"ר מרינוס גונח יונק חלב בשבת מ"ט מפרק כלאחר יד ובמקום צער לא גזרו רבנן ופסיק התם ר' יוסף הילכתא כר"מ, ואין נראה לומר דאף לרבנן אסור מדרבנן דמחזי כמפרק, ואע"ג דלא אסירא אלא מדרבנן לא שרי אלא משום דאיכא תרתי כלאחר יד ובמקום צער עכ"ל. הרי דהתו' מיאנו בפ"י הריטב"א וס"ל דאף דלא הוי אלא חד דרבנן במקום צער שרי, וה"ה בני"ד במקום פסידא שרי.

ואין סברא לחלק ולומר דהאי דשרו התו' בחד דרבנן דוקא במקום צער אבל במקום פסידא לא שרינן אלא דוקא בתרי דרבנן, דלישנא גמ' משמע דשניהם שוים, דבגונח אמרו בגמ' מ"ט יונק מפרק כלאחר יד ובמקום צערא לא גזרו רבנן, וגבי צנור קתני מ"ט מתקן כלאחר יד ובמקום פסידא לא גזרו רבנן.

ועוד נראה מדברי התו' ד"ה ממעכן ברגלו בצנעה בשבת שכתבו וז"ל והא דאמרינן כ"מ שאסור חכמים מפני מראית העין אפי' בחדרי חדרים אסור, היינו דוקא באסור מלאכה דאורייתא כגון שוטחן בחמה אבל לא כנגד העם שאם יראו יסברו שכבסן בשבת אבל הכא לא יראה אלא מלאכה כלאחר יד דהויא דרבנן ולא גזרו לאסור בחדרי חדרים עכ"ל. ואם איתא דהתו' ס"ל דאם מתקן בידו הוי דרבנן הו"ל לכתוב ולומר אבל הכא לא יראה אלא מלאכה הוי דרבנן ועוד דהוי כלאחר יד. מדלא כתבו כן משמע דס"ל דלא הוי דרבנן אלא משום דהוי כלאחר יד.

וכ"מ מדברי הלבוש (סעיף ט') שכתב וז"ל ואע"פ שכל מה שאסור מפני מראית העין אפי' בחדרי חדרים אסור, היינו באיסור מלאכה דאורייתא כמו גבי שוטחן בחמה אבל לא כנגד העם שאם יראו יסברו שכבסן בשבת, אבל הכא אפי' אם יראה דורס ברגליו הויא מלאכה כלאחר יד דאינה אלא דרבנן ובמקום פסידא לא גזרו רבנן לעשות בחדרי חדרים עכ"ל. ומפשיטות לשונו משמע דלא הוי מלאכה דרבנן אלא משום כלאחר יד. ועי' לה"ר משי"ז (סק"ט) שס"ל דאם עלו עשבים וגדילים שם דהוי דאורייתא י"ל דאסור, ודעתו כדעת הריטב"א וכמ"ש להחמיר.

ולענין הלכה כיון דהריטב"א ז"ל לא שרי אלא בתרי דרבנן, והרי משי"ז הכי ס"ל דברי התוס' אינם מבוררים כ"כ יש להחמיר.

יז. **סעיף י"ד:** הדס מחובר מותר להריח בו אבל וכו'. לדעת מרן ז"ל יכול לתפוש ההדס בידו ולהריח, דלא כמ"ש ה"ט"ז, הרב מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה א"ח (סי' י"א), הגאון חיד"א בברכ"י (אות ד'). ועי' להרב זכ"ל ח"ג (דף מ"ו). ועי' מ"ש לעיל בסי' זה (אות א'). **חי.** עיין להרב שיירי כנה"ג בהב"י (אות ט') שהאריך והעלה באדם שנכנס לגינה בשבת והריח מריח שאסור להריח בו בשבת, דאם בהכנסו בגינה לא הריח מריח הבשמים אלא שהלך הוא והגיע אל הדבר המריח והריח, שלא יברך. אבל בהכנסו לגינה ובא לו הריח מרוחק, מברך. ואעפ"י שדבר שאסור להריח בו בשבת כגון אתרוג לסברת מרן ז"ל או הדס לסברת הגאונים ז"ל, כיון שאינו מגיע אל הדבר המריח לא חיישינן שיבא לקוץ אותו ע"ש באורן, וכן הביא דבריו הרב א"ר (ס"ק י"ב). אבל הרב משי"ז (סק"ט) כתב וז"ל ומשמע אם נכנס לגינה בשבת ובא לו הריח של פירות לא יברך, דהוי ריח של איסור ועי' א"ר אות י"ב ורי"ז אות ח' וצ"ע עכ"ד. כוונתו לחלוק על הרב שיירי כנה"ג שהביא הרב א"ר דאם אינו מגיע לדבר המריח אלא ממילא בא לו הריח שס"ל להרב כנה"ג שצריך לברך, הוא ז"ל פליגי עליה וס"ל כיון שהוא ריח של איסור אף דאתי ממילא אסור, דשמא מתוך כך יבא לקטום ולאכול, משו"ה הניח הדבר בצ"ע. וכן הרב א"ר לעיל (סי' רי"ז ס"ק ח') הביא דברי הרב שיירי כנה"ג והניחו בצ"ע.

ומדברי הרבנים הנז' משמע דהא דפליגי אם יברך אם לאו משום דהוי ריח של איסור, אבל משמע בחול ככה"ג אם נכנס בגינה והריח ריח ממילא משמע דפשיטא להו דיברך. ותמיהא מילתא,

ממ"ש מרן ז"ל בב"י בשם הגהות אשר"י שטעמו של רש"י בעציץ נקוב שמונה ע"ג קרקע והניח ע"ג יתדות דאינו חייב מפני שאע"ג שמונה ע"ג יתדות יונק מן הקרקע קצת, הילכך מדאורייתא אינו חייב, וא"כ משמע שאם הפסיקו לגמרי בעצים או בבגד דפסק יניקתו לגמרי שייך בו תלישה מדאורייתא ע"ש.

יא. נראה דאם הקרקע מרוצף באבנים אם מונח עליו עציץ של חרס נקוב, למ"ד כלי חרס אף שאינו נקוב כנקוב נראה דה"ה האבנים, ואם נטלו מע"ג קרקע והניחו ע"ג יתדות חייב. ולמרן ז"ל דחושש לפי זה איסורא מיהא איכא. אך יש להסתפק אם העציץ של חרס אינו נקוב ומונח ע"ג קרקע מרוצף באבנים אם מותר ליטלו ולהניחו ע"ג יתדות, אם נאמר אף לסברא זו דס"ל דכלי חרס שאינו מנוקב כמנוקב דמי היינו דוקא אם הכלי חרס עצמו מונח ע"ג קרקע, אבל בני"ד דהעציץ אינו מנוקב וגם יושב על הרצפה הו"ל ב' כלים פוסקים בין הקרקע ומותר ליטלו. או"ד דלא שנא, מידי דהוה בעציץ שהוא עב הרבה ואסור, ויש להחמיר.

יב. יש להסתפק בענין זה שעושין קצת בני"א שמביאין כיס מלא עפר וחסין ומביאין כלי חרס שקורין בערבי שרב"א וקושרין אותו ומניחין אותו סביבות כלי הזה מבחוץ ומניחין בכלי מים ויונק ומתגדל ועולה בו עשבים. למ"ד כלי חרס בעי נקיבה אם זה דינו כעציץ נקוב או כעציץ שאינו נקוב כיון שהלכי הזה אינו נקוב. ונראה דזה חשיב כנקוב כיון שמונח סביבות הכלי כנגד הקרקע יונק מן לחלוחית הקרקע, וראייה לזה ממ"ש מרן ב"י בשם רש"י שכתב וז"ל התולש מעציץ נקוב חייב דהוי כמחובר דיונק מן הקרקע ע"י הנקב שמריח לחלוחית הקרקע, ואפי' הנקב בדפנו ע"כ. הרי דאף דהנקב אינו על הקרקע אלא דרך משל בראש הכלי במקום שמונח עפר כיון שהוא כנגד הקרקע יונק מלחלוחית הקרקע, הכא נמי לא שנא. יצא לנו מזה דאם הכלי הנז' מונח ע"ג קרקע שאינו מרוצף ונטלו מע"ג קרקע והניחו ד"מ בעלייה, לכ"ע חייב. ואם הקרקע מרוצף באבנים למ"ד כלי חרס שאינו מנוקב כמנוקב דמי ג"כ חייב. ואף למ"ד דכלי חרס שאינו מנוקב לאו כמנוקב דמי איסורא מיהא איכא. אבל אם מונח ע"ג עלייה כבר כתבנו למעלה דאפי' בעציץ נקוב מותר ליטלו ממקום למקום בעלייה.

יג. נראה דאסור ליתן מים בכלי זה הנז' אפי' הוא מונח בעלייה, וכן אם היה בו מים אסור לשופכו. והגם דאם הוא מונח בעלייה כיון דפסקה יניקתו חשיב כעציץ שאינו נקוב מ"מ איסורא מיהא איכא. וכן נראה מדברי ה"ר טל אורות (דף י"ט ע"א) שכתב וז"ל ודע דהזורע בשבת בעציץ שאינו נקוב אינו אלא פטור, ואע"ג שהרמב"ם ז"ל לא כתב בפ"י דין זה, מ"מ סמך על מ"ש (בפ"ח מהל' שבת בדין ג') גבי קוצר, התולש מעציץ שאינו נקוב פטור יעו"ש. וא"כ מה לי קוצר מה לי זורע. והרא"ש ז"ל בשו"ת (כלל ב') כתב בהדיא שאין דרך לזרוע בעציץ שאינו נקוב ע"ש עכ"ל. וא"כ ה"ה בני"ד שאסור ליתן בו מים כיון דנתינת מים איסורו משום זורע.

יד. כתוב בתשובת הרא"ש (כלל ב' סי' ד') התולש מהנטוע על הגג חייב חטאת, כנה"ג הגה"ט, א"ר (סק"ט), מ"א לקמן (סק"י י"ד).

טו. **הג"ה.** יחור אילן שנפשו מע"ש מן האילן ובו פירות מותר לתלוש ממנו הפירות בשבת. פי' שעדיין מעורה הוא באילן אלא שנפסק חיותו שאינו יוכל עוד לגדל, לבוש (סעיף ח'). ועיין להרב משי"ז (סעי' ח') שכתב וז"ל ומ"מ יש ליהדר בזה דאין העולם בקיאים בכך כי אם שנפרד לגמרי מהאילן שרי.

טז. **סעיף ט:** צנור המקלח מים מן הגג שעלו בו קשים ועשבים וכו' ממעכן ברגליו בצנעה כיון דמתקן ע"י שנוי הוא וכו' במקום פסידא לא גזרו רבנן. הנה יש להסתפק בדברי מרן ז"ל אם נאמר דהאי דמתיר מרן ז"ל דממעכן ברגליו משום דאיכא תרי דרבנן, דאף אם מתקן בידו ממש אפי' לא הוי דאורייתא, דלא דמי לבנין כיון שאינו עושה מעשה בגוף הצנור אלא להסיר קשקשין דלא הוי מלאכה גמורה אלא דמחזי כמתקן, וכיון דעביד נמי כלאחר יד התירו משום פסידא. ונ"מ לפי זה הא דכתב מרן צנור שעלו בו קשין ועשבים, הוא דוקא עשבין תלושין דהוי תרי דרבנן, אבל אם עשבין מחוברין ובשעה שממעכן ברגלו הם נתלשין אף דהוי איסור דרבנן דהוי תלישה כלאחר יד, כיון דאם תולשן בידו הוי איסור דאורייתא עכשיו שממעכן ברגלו לא הוי רק חד איסור דרבנן, ולא שרינן במקום פסידא. או דילמא דאף אם נימא מתקן בידו ממש הוי איסור דאורייתא מ"מ כיון שממעכן ברגלו כלאחר יד דהוי איסורא דרבנן במקום פסידא התירו, ואף דלא הוי אלא חד איסורא דרבנן, כיון דהאי שבות הוא כלאחר יד, במקום פסידא התירו, ונ"מ לפי זה מ"ש מרן שעלו בו קשין ועשבים אף בעשבין מחוברים מותר למעכן ברגלו.

ונראה להביא ראייה לזה. עיקרא דהאי מילתא בכתובות (דף ס') והכי איתא התם תניא ר' מרינוס אומר גונח יונק חלב בשבת מ"ט יונק מפרק כלאחר יד ובמקום צערא לא גזרו רבנן, א"ר יוסף הלכה כר' מרינוס. תניא נחום איש גלייא אומר צנור שעלו בו קשקשים ממעכן ברגלו בצנעה בשבת ואינו חושש מ"ט מתקן כלאחר יד הוא ובמקום פסידא לא גזרו רבנן א"ר יוסף הלכה כנחום איש גלייא

יא. השורה חטים ושעורים וכיוצא בהם במים הרי זה תולדת זורע וחייב בכל שהוא. הגה ומותר להעמיד ענפי אילנות במים בשבת ובלבד שלא יהיו בהם פרחים ושושנים שהם נפתחים מלחלוחית המים (מהרי"ל) ועיין לקמן סימן תרנ"ד:
יב. תאנים שיבשו באביהן וכן אילן שיבשו פירותיו בו התולש מהם בשבת חייב אע"פ שהם כעקורים לענין טומאה:
יג. אסור להשתמש בצדדי האילן אבל בצדי צדדין מותר לפיכך אסור לסמוך הסולם לצדי האילן כדי סליק ביה משתמש בצדדין אבל אם יש יתד תקועה בצדי האילן מותר לסמוך סולם עליו דהוה לה יתד צדדין וסולם צדי צדדין ואם נעץ בו יתד ותולה בו כלכלה היתד נקרא צדדין והכלכלה כצדי צדדין. הגה ומותר ליגע באילן ובלבד שלא ינידנו (ב"י בשם אורחות חיים) בור עמוק אפילו מאה מותר לירד ולעלות ומטפס ויורד ומטפס ועולה ולא חיישינן שמא יעקור קרקע בירידתו ועלייתו (טור):

שלו דין כבוד הבית וחבר שאינו מתכוין. ובו ד' סעיפים:

א. דבר שאין מתכוין מותר והוא שלא יהא פסיק רישיה הלכך גורר אדם מטה כסא וספסל בין גדולים בין קטנים ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ ומותר לרפץ הבית כיון שאינו מתכוין להשוות גומות אלא שלא יעלה האבק:
ב. אסור לכבד הבית אלא אם כן הקרקע מרוצף ויש מתירין אפילו אינו מרוצף. הגה ויש מחמירין אפילו במרוצף (טור בשם ר"י ומרדכי ריש פרק כל הכלים ורבינו ירוחם ח"ג וסמ"ג וסה"ת) וכן נוהגין ואין לשנות מיהו ע"י אינו יהודי מותר (רבינו ירוחם ח"ג) וכן ע"י בגד או מטלית או כנף אוזו הקלים ואינו משהו גומות (אגור) ואסור לכבד הבגדים ע"י מכבדות העשויים מקיסמים שלא ישתברו קיסמיהם (הגהות אלפסי פרק הזורק):
ג. אין סכין את הקרקע ולא מדיחים אותו אפילו הוא מרוצף:

גדולות אלישע

מרוצף. זהו דעת הגאונים ובה"ג והרי"ף והרמב"ם והרשב"א והר"ם המגיד, וכתב שכן הוא מנהג מקומו, וכן נוהגים בכמה מקומות, ואין לאסור להם כי יש להם על מה שיסמוכו, הג"ה כ"י לא קדוש, הגאון חיד"א בשו"ב. ומ"ש שכן ס' הרמב"ם ט"ס וצ"ל הרמב"ן דהרמב"ם ס"ל דבאינו מרוצף אסור עיי' בב"י.

ד. כתב הרב מ"א ז"ל (בסק"ד) וז"ל כתב ב"י דאפי' יש בבית קליפי אגוזים דמוקצים הם מותר לכבדם דהו"ל לדידיה כגוף של ריעי, עיי' סי' ש"ח עכ"ל. ועיי' להר"י אש"א (סק"ד) שכתב וז"ל בדברים המוקצים וכו' משמע בחדר שאין דר שם אסור, ועיי' בב"י דהוי טלטול מהצד ע"כ. נראה כוונתו לפי דברי הר"י מ"א דמה שציין הר"י מ"א על סי' ש"ח הוא עמ"ש מרן שם (סעיף ל"ד) וז"ל כל דבר מטונף כגון ריעי וכו' אם היו בחצר שיושבים בה מותר להוציאה. ולפי"ז אינו מותר לכבד קליפי אגוזים וכיוצא אצ"כ בחצר שדר שם, משום דהו"ל לדידיה כגוף של ריעי, אבל בחצר שאינו דר שם אסור לכבד. אבל לפי דברי מרן ב"י ז"ל שכתב וז"ל כתב הר"ן בפ"ב ד"ט וכת' הרי הוא מ"מ מזיז עפר ממקומו, איכא למימר דטלטול מן הצד ע"י דבר אחר משום כבוד י"ט התירוהו עכ"ל. משמע דהא דהתירו הכבוד לאו מטעם גרף של ריעי אלא משום דהוי טלטול מן הצד ע"י דבר אחר ומשום כבוד שו"ט התירו. ונ"מ לפי טעם זה אפי' בחדר שאינו דר שם מותר. וכי תימא אם אינו דר שם משום כבוד שו"ט נמי ליכא כיון שאינו דר שם. י"ל דמשכחלי בחדר שאינו דר שם אבל פעמים נכנס לצרכו, ומשום גרף של ריעי אסור לכבד, ולטעם משום כבוד שו"ט מותר. וא"כ יצא לנו מזה לפי דברי הרשב"א אם חדר שאינו דר שם אלא לפעמים נכנס ויוצא אינו מותר לכבד. אבל לפי דברי הר"ן מותר. אך קשה דזה הטעם שהתירו מידי דהוי אגרף של ריעי הוא ס' הרשב"א ז"ל, והרשב"א ז"ל כתב ב"י לעיל מזה שהרשב"א דעתו כדעת המתירין בכבוד אפי' בקרקע שאינו מרוצף, ודעת המתירין בכבוד ואין חוששין למזוז עפר משום דס"ל דטלטול מן הצד ע"י ד"א וכו' כמ"ש מרן ז"ל בשם הר"ן, וא"כ למה הוצרך ליתן טעם על קליפי אגוזים משום דהו"ל גרף של ריעי, תיפוק ל"י משום דטלטול מן הצד ע"י ד"א. וצ"ל דס"ל להרשב"א דהא דהתירו לכבד ולא חששו משום מזוז עפר משום דחשבינן ליה כגוף של ריעי. אח"כ ראינו להר"ם המגיד ז"ל (בפכ"א) שהביא דברי הרשב"א וז"ל וכתב הרשב"א ז"ל אע"פ שמוזיז עפר וצורות וקליפין האסורין לטלטל יראה לי שמותר מפני שהן לו כגוף של ריעי עכ"ל. הרי בהדיא דטעם הרשב"א שמתיר כבוד אף באינו מרוצף ואף שמוזיז עפר משום דהוי כגוף של ריעי, וא"כ לפי דברי הרשב"א ז"ל אינו מותר אלא בחדר שהוא דר שם. אבל לפי דברי הר"ן ז"ל שהביא הר"י ב"י ז"ל אף בחדר שאינו דר שם מותר. ומרן ז"ל הביא דברי הר"ן ודברי הרשב"א ז"ל ולא נתברר לנו דעת מרן ז"ל כמאן ס"ל כהר"ן או כהרשב"א. ועיין להרב ר"ז (סעיף ב') שכתב וז"ל ואפי' יש בו עפוריות וקליפי אגוזים וכיוצא בהם מדברים האסורים בטלטול מותר לכבדם מפני שהם לו כגוף של ריעי שהתירו לו להוציאו לאשפה מפני כבודו ע"י. נראה שדעתו כדעת הרשב"א ז"ל. אבל דעת מרן ז"ל נראה יותר דדעתו כדעת הר"ן ז"ל מדסתם בש"ע וכתב דבקרקע מרוצף מותר לכבד. ואם איתא דס"ל כהרשב"א ז"ל הו"ל לחלק ולומר דבחדר שאינו דר שם אסור, ומדסתם דבריו משמע דס"ל כהר"ן ז"ל.

ה. הגה"ה. אסור לכבד הבגדים ע"י מכבדות העשויים מקיסמים שלא ישתברו קיסמיהם, וכתב המ"א (ס"ק ה') וז"ל ולפי"ז אסור לכבד אפי' במרוצף אלא א"כ בשל תמרה ולא באותם העשויים בענפי אילן ע"י, וכן דעת הלבוש לעיל (סי' ש"ב ס"א), וכן דעת הרב ר"ז ז"ל (ס"ג). ועיי' להגאון חיד"א בברכ"י (באות א) שכתב וז"ל שלא ישתברו קיסמיהם, לא חש לזה אדם, דשבירת הקיסמים אינה מלאכה, גם אין מתכוין לשברם, מהר"י קאשטאר בהגהותיו.

ו. סעיף ג': אין סכין את הקרקע ולא מדיחין אותו אפי' הוא מרוצף. ואין נופחין הקרקע (הרמב"ם פ' כ"א). וטעמא דדברים אלו אין בהם צורך כ"כ כמו בכיבוד (כ"מ), מ"א (ס"ק ו'). והגם דלעיל (סי' ש"ח סעיף ג') כתב הר"י כנה"ג ז"ל וז"ל וכן מותר לטלטל דבר מוקצה ע"י נפוח דלא הוי טלטול אלא כלאחר יד ולא מקרי טלטול, הכא חיישינן לאשוויי גומות, א"ר (סק"ד).

ז. ואפי' במרוצף אסור לנפוח אף לדברי המתירים בכיבוד לפי שדברים אלו אין בהם צורך כ"כ כמו בכיבוד לפיכך לא רצו לחלק בהם בין מרוצף לשאינו מרוצף ואסור הכל, ר"ז (סעיף ד').

על סברת הר"ם המגיד וס"ל דמ"ש הר"י א"ח דמותר להשתמש בכלי היינו ליטול חפץ מהכלי, אבל ליטול הכלכלה עצמה מהיתד אסור, ופסק לענין דינא דאסור ליטול הכלכלה עצמה מהיתד, וכ"כ הר"י מ"א (ס"ק ט"ו), וכ"כ הר"י א"ר (סק"ז), וכ"כ ר"ז (אות כ'), וכ"כ הר"י חיי אדם (כלל י"ב אות ו'), וכן נראה קצת דעת הר"י חיד"א בברכ"י (אות ח'), וכ"כ הר"י מאמר (אות י'). וכיון דכל הני רבנותא הכי מסכימים הכי נקטינן דאם הכלכלה תלויה באילן אף ליטול חפץ מהכלכלה אסור, ואם הכלכלה תלויה ביתד הנעוץ באילן ליטול הכלכלה עצמה אסור, וליטול חפץ מתוכה מותר. ואם פי הכלכלה צר דכשנטול חפץ מן הכלכלה מניד האילן בכל ענין אסור, מ"א שם, א"ר שם, וכ"כ האחרונים ז"ל.

כד. הג"ה. ומותר ליגע באילן שלא ינידנו. עיי' להגאון חיד"א בברכ"י שכתב עמ"ש מהר"ע בשו"ת ב"י א"ח (סי' י"א). והרואה יראה שם דהקשה על דין זה דממ"ג דאם הנדנדו הנזכר הוא לצורך שמוש בלא"ה אסור להשתמש אע"פ שלא ינידנו, ואם אינו לצורך שמוש אלא הוא מתעסק בעלמא למה יאסר נדנדו המחובר, ומנא לנו להוסיף אסור בדברים המותרים, עיי' שהאר"י, והעלה שלא מצא שורש לדבר זה, אלא י"ל דאינו אלא חומרא בעלמא שחוששין שמא ע"י הנדנדו יפלו מן האילן פירות או עלין כדאשכחן באילן יבש דחיישינן דילמא נתרי פירי וקסמי ואעפ"כ חומרא בעלמא הוא ע"ש.

כה. כתב הר"י מ"א (בסס"ק ט"ו) וז"ל ולהשען באילן בבריא מותר בתש כבוד, יש"ש בפ"ה דביצה ס"ו. ר"ל אם האדם בריא וא"צ לסמוך הרבה באילן ולכן לא מקרי נשתמש במחובר, אבל באדם תש כח שצריך לסמוך הרבה באילן אסור דהוי משתמש במחובר, וכן הבין דבריו הר"י מחה"ש (סס"ק ט"ו), והר"י אשל אברהם, וכ"כ שהבין דבריו הר"י הלכה ברורה שכתב בתש כח אסור. אבל הר"י חיי אדם (כלל י"ב אות ו') נראה שהבין דבריו ותש קאי על האילן שכתב וז"ל ואסור להשען באילן אם הוא דק שמניד על ידו, אבל אם הוא עב מותר, וכ"כ שהוא דעת הר"י. ויש נ"מ בין ב' הפי' הנז' דלפי דברי הר"י ח"א ור"י אם האילן הוא עב אף אם האדם תש כח מותר להשתמש כיון שאינו מנידו. אבל לפי דברי מחה"ש ואש"א אסור דהוי משתמש במחובר. אבל אם האילן דק כ"ע מודים אף אם האדם בריא ודאי דאסור להשען בו כיון שמנידו. ונראה דפשוט דברי הר"י מ"א קאי על האדם דגבי אילן לא היה אומר תש ובריא אלא עב ודק. ולפי"ז לענין דינא נקטינן להחמיר דאף אם האילן עב אם האדם תש כח אסור להשען באילן.

סימן של"ז

א. סעיף א': דבר שאין מתכוין מותר והוא שלא יהא פסיק רישיה וכו'. כתב מרן ז"ל בב"י וז"ל בס"פ כירה אמרינן דכל היכא דכי קא מתכוין איכא איסורא דרבנן, כי לא מתכוין שרי ר"ש לכתחילה. כלומר גרירת כסא וספסל אפי' במתכוין לעשות חריץ ליכא איסורא דאורייתא, וכי אמרינן בפ' כלל גדול דחופר תולדה דחורש הוא וחייב הי"מ במרא וכיוצא בו, אבל במטה כסא וספסל לא עכ"ל. ולכאורה נראה מדבריו דלא שרינן דבר שאין מתכוין אלא אם הוא מתכוין ליכא איסורא דאורייתא, אבל היכא דאם מתכוין איכא איסורא דאורייתא לא שרינן באין מתכוין, וכן הבין דבריו הר"י הלבוש. והק' עליו האחרונים ז"ל דזה הוא לפי הס"ד, אבל לפי מסקנא דגמ' אפי' באיסורא דאורייתא אמרינן דבר שאין מתכוין מותר. ועיי' להר"י א"ר (סק"א) שכתב לפרש דברי מרן ז"ל דלא כתב אלא ללמוד מינה דאין איסור דאורייתא בגרירה אף במתכוין ונ"מ טובא בין איסור דאורייתא לדרבנן, אבל באמת לענין דבר שאין מתכוין דשרי ודאי מודה דאפי' באיסורא דאורייתא שרי כמבואר (בסי' רע"ו ורע"ז וש"ל) ודוכתי טובא וזה ברור, וכן דעת כל הפוסקים.

ב. שם. הילכך גורר אדם מטה כסא וספסל בין גדולים בין קטנים. אבל גדולים מאד אסור לגרור דהוי פסיק רישיה דעושה חריץ, ואסור אפי' בקרקע של שיש, מ"א (סק"א) בשם ב"י משם הרוקח, חיי אדם (כלל מ' אות וי"ו), ר"ז (סעיף א'). והא דאסרינן הכא אפי' בקרקע מרוצף ולקמן בסעי' ב' כתב מרן ז"ל לענין כיבוד דאם הוא מרוצף מותר ולא גזרינן מרוצף אטו שאינו מרוצף, תי' הר"י ר"ז (בסעיף ב') דכיבוד שאני דיש בו צורך היום ע"ש.

ג. סעיף ב': אסור לכבד א"כ הקרקע מרוצף ויש מתירים אפי' אינו

הירושלמי דלא כה"ט, ועיי' שם שהאר"י. ועיי' להר"י ישועות יעקב הנד"מ בס"י זה שהסכים כהרב ט"ז.

כ. עוד כתב הר"י (בסס"ק) וז"ל ועוד יש לזהר שלא יתלוש מן עור שלו בידו או במקומות אחרים דהוי כמחובר לקרקע, דכן משמע בריש סנהדרין דאדם הוי כקרקע עכ"ל. וט"ס הניכר יש בדבריו וצ"ל שלא יתלוש מן עור שלו שבירו או שבמקומות אחרים כו'. והרואה יראה דכוונתו דכיון דאדם הוי כקרקע התולש מעור שלו בידו כתולש מן הקרקע דמי שהוא תולדה דקוצר, וס"ל להר"י ז"ל ששייך קוצר או תולש שהוא תולדה דקוצר באדם דמקרי קרקע. ועיי' להר"י חיי אדם (כלל כ"א אות ג') שכתב וז"ל לפיכך אסור לתלוש קליפת בשר מבשרו דהוי כעוקר דבר מגידולו, ואפשר דחיוב נמי איכא דאפשר דאורחיה בכך. ועיי' להרב טל אורות במלאכת הקוצר (דף כ"ה) שהקשה על הר"י ט"ז מדתנן פ' המוצא תפילין חותכין יבלת במקדש אבל לא במדינה, ואם בכלי כאן וכאן אסור וכו'. ואם איתא דבעלי חיים שייך קוצר כמו בגידולי קרקע. אפי' חותך היבלת ביד נמי ליחייב משום תולש דהוי תולדה דקוצר כיון שחותך מבע"ח הוא ואיך קאמר דאין כאן אלא משום שבות, אלא ודאי דאין קצירה אלא בגידולי קרקע דוקא. ועוד הביא ראה לדחות דברי הר"י ממה שפסק מרן ז"ל בש"ע (סי' שכ"ח סעיף ל"א) צפורן שפירשה וציצין שהם כמין רצועות דקות שפירשו מעור האצבע אם פירשו רובן ומצערות אותו להסירן ביד מותר בכלי פטור אבל אסור, לא פירשו רובן ביד פטור אבל אסור בכלי חייב חטאת עכ"ל. ואי הוה שייך קצירה בבע"ח אמאי לא מיחייב משום תולש הציצין מעור האצבע בידו, אלו דברי הר"י טל אורות בקצור.

ונלע"ד לומר דס"ל להר"י ט"ז דלעולם שייך תולש שהוא תולדה דקוצר בבע"ח, אלא בדבר זה דדרכו לחותכו בסכין ותלשה בידו הו"ל תולש כלאחר יד ופטור, ומשו"ה ביבלת אמרו אם בכלי חייב וביד פטור אבל אסור דהו"ל תולש כלאחר יד, וכן בציצין שלא פירשו רובן שכתב מרן ז"ל בכלי חייב משמע דרך לחותכה בסכין משו"ה ביד הו"ל כלאחר יד ופטור אבל אסור. אבל אם הוא דבר שאין דרך לחותכו בכלי אלא בידו מקרי תולש תולדה דקוצר. ולפי"ז צריך לדחוק ולומר דהר"י ט"ז מיירי בענין שאין דרך לחותכו בסכין אלא בידו, ומשו"ה הו"ל תולש תולדה דקוצר דאורחיה בהכי. ויש להאריך בזה, אבל כיון דלענין דינא לא נפקא מינה מידי דעכ"פ איסור דרבנן מיהא איכא לא הארכנו בזה.

כא. סעיף י"א: השורה חטים ושעורים וכיוצא בהם במים ה"ז תולדה דזורע וחייב בכל שהוא וכו'. לענין אם מותר לשרות בשבת צמוקים לעשות שרב"ת, עיי' מ"ש לעיל (בסי' ש"ך אות י' וי"א).

כב. שם. הג"ה, ומותר להעמיד ענפי אילנות במים בשבת וכו'. עיי' מ"ש לעיל (בסי' שכ"א אות ל"א ול"ב) שהארכנו בזה, והעלינו דאם יש מים מונחים מותר להניח בהם ענפי אילנות, אבל להביא מים ממקום אחר כדי להניחם בו טוב להחמיר ולאסור ע"ש.

כג. סעיף י"ג: אסור להשתמש בצדדי האילן אבל הצדי צדדין מותר וכו' ואם נעץ בו יתד ותולה בו כלכלה היתד נקרא צדדין והכלכלה כצדי צדדין. הנה מרן ז"ל בב"י כתב וז"ל כתב המגיד (בפכ"א) וז"ל ופי' צדי אילן כגון שנעץ יתד באילן ותלה בו כלכלה מבע"י היתד נקרא צדדין והכלכלה צדי צדדין עכ"ל. כלומר דכשנטול או מניח בכלכלה הוי צדי צדדין ושרי, דאלו ליטול הכלכלה עצמה ודאי אסור דהא משתמש ביתד שהיא צדדין, כך היה נראה בעיני. אבל מצאתי באו"ח נעץ יתד באילן או שלשלת או חבל ותלה בהן כלי מותר להשתמש בכלי משום דצדי צדדין, אבל אם קשר הכלי באילן אסור להשתמש בכלי כיון שהכלי נוגע באילן, וכן ביתד או בשלשלת או בחבל אסור להשתמש משום צדדין עכ"ל או"ח עכ"ל הבי'. נראה דדעת מרן ז"ל דהרב או"ח פליג על הרב המגיד וס"ל דאם נעץ יתד באילן ותלה כלכלה ביתד מותר ליטול הכלכלה עצמה. ופי' דבריו הר"י פרישה ז"ל דמשמע ליה לפרש הכי דברי הר"י או"ח מדסתם וכתב ותלה בהן כלי, וידוע שלא בכל כלי ראוי להניח בו אלא להשתמש בכלי עצמו כמו קרדום וכיוצא בו, וקאמר דמותר להשתמש בכלי בעצמו, וה"ה דמותר להוריד הכלכלה עצמה ע"י. ודעת מרן ז"ל כהר"י או"ח מדכתב כך היה נראה בעיני אבל מצאתי באו"ח וכו' משמע דדעתו כהר"י או"ח. ולפי דבריו אם הכלכלה תלויה באילן עצמו מותר ליטול חפץ מהכלכלה. אבל הרב עולת שבת (סק"י) ס"ל דהרב או"ח אינו חולק

ד. אסור לצדד חבית על הארץ דכיון שהיא כבדה יבוא להשוות גומות ודאי והוי פסיק רישיה:

שלח דברים האסורים בשבת משום השמעת קול. ובו ח' סעיפים:

- א. השמעת קול בכלי שיר אסור אבל להקיש על הדלת וכיוצא בזה כשאינו דרך שיר מותר. הגה וכן אם לא עבד מעשה שרי ולכן אלו שקורין לחבריהם ומצפצפים בפיהם כמו צפור מותר לעשותו בשבת (הגהות אלפסי) ואסור להכות בשבת על הדלת בטבעת הקבוע בדלת אפי"פ שאינו מכין לשיר מ"מ הואיל והכלי מיוחד לכך אסור ולכן אסור לשמש להכות על הדלת לקרוא לבית הכנסת ע"י הכלי המיוחד לכך אלא מכה בידו על הדלת (אגור ובי"ב בשם פסקי תוספות דעירובין):
- ב. יש מתירין לומר לא"י לנגן בכלי שיר בחופות. הגה ואפילו לומר לא"י לתקן הכלי שירי משום כבוד חתן וכלה אבל בלאו הכי אסור (מרדכי פרק משילין) ומיהו בזמן הזה נהגו להקל מטעם שיתבאר בסיומן שאחר זה לענין טפוח ורקוד:
- ג. זוג המקשקש לשעות עשוי ע"י משקלות מותר לערכו ולהכינו מבעוד יום כדי שילך ויקשקש כל השבת:

גזירות אלישע

מהריק"ש (סי' ק"ד) התיר טלטול הרילוי"ג וכתב נתפשט ההיתר במקומו. ועי' בשו"ת הרב שאלת יעב"ץ (סי' מ"א) ובס' בית דוד (סי' קכ"א). ובס' מים רבים (סי' ל"א) האריך להוכיח איסור טלטול ועריכתו. אך המעיין יראה דיש לדחות כל ראיותיו. ומיהו בערי איטליי"א רבים נהגו שלא לטלטלו ונהרא נהרא ופשיטה עכ"ל. ובעירינו [בגדאד] נהגו לטלטל.

ח. לענין להפוך החבל של השעה בשבת או ביו"ט יש בזה מחלוקת הפוסקים, דהרב מהריק"ש בשו"ת אהלי יעקב (סי' ק"ד) התיר להפוך החבל, וגם הרב פנים מאירות ח"ב (סי' קכ"ב) כתב שלדעתו מותר למשוך השלשלת דעריף מכוס של פרקים, ומשמע מדבריהם דאף לאחר שכלה השלשלת הכרוך על הגלגל החוזר ופסק הילכו וע"י שהוא חוזר ומעריך חוזר ועושה מלאכתו מותר. אבל הרב מים רבים (סי' ל"א) והרב שבות יעקב ח"ג (סי' כ"ז) והרב דבר שמואל והרב מו"ק בשו"ת יעב"ץ (סי' מ"א) והר"ב ב"ד (סי' קכ"א) והרב חיי אדם (כלל מ"ד אות י"ט) אסרו להפך השלשלת, אלא דהרב מים רבים והרב ח"א אסרו מטעם גמר כלי ומתקן מנא, אבל הר"ב דב"ש והרב שבות יעקב אסרו מטעם השמעת קול עיין בדבריהם. והרב שו"ת הר הכרמל הביאו הרב פתחי תשובה ס"ל דבעודו ערוך והולך שרי להעריכו. ועי' להר"ב פתחי תשובה ססיים וכתב בסוף דבריו ולמעשה נראה להתיר לצורך חולה בעודו הולך אף ע"י ישראל אם בקושי נמצא נכרי, ואם עושה ע"י גוי יש להתיר בכל גוונא, וכן עמא דבר עכ"ל. וכיון דדין זה מחלוקת צריך לילך אחר המנהג.

ובעירינו פה בגדאד יע"א נוהגים ליתנו לגוי להעריכו בעודו הולך וחלילה להתיר להעריך הישראל אפי' לצורך חולה כיון שיש פוסקים דס"ל דאסור מדאורייתא.

ט. נראה דלפעמים השעה עומדת מהלכה אבל עדיין לא כלה החבל ואם מנענע האדם אותה בידו חוזרת לילך, נראה דאין בזה שום איסור אם מנענע אותה דמאי קעביי.

י. יש להסתפק ביום השבת או ביו"ט אם כלי השעות עמד מליך, ואף אם מנענעה אינה חוזרת לילך, או כגון שנגמר החבל, אם מותר לטלטלה בשבת. מי אמרינן כיון דבין השמשות של שבת היתה ראוייה והיה עליה שם כלי אף דעכשיו עמדה מליך לא מקרי מוקצה דאין מוקצה לחצי שבת, או דילמא לא שייך בזה אין מוקצה לחצי שבת.

תשובה. עיקרא דהאי מילתא דאין מוקצה לחצי שבת הוא ביו"ד (סי' רס"ו ס"ב) שכתב הרב מור"ם וז"ל מותר לטלטל האזמיל אחר המילה להצניעו בחצר במעורב אע"ג דאין צריך לו עוד באותה שבת דהא לא הוקצה בין השמשות מאחר דהיה צריך לו באותה שבת ע"כ. ודברי הרב רמ"א הם מהרב רבינו ירוחם הביאו הרב ב"י ז"ל שכתב וז"ל שכ"כ ר"י (נ"א ס"ב) בשם הרמב"ם מותר לטלטל הכלי ולהחזירו אחר המילה דמאחר שטלטל הכלי בהיתר מחזירו לאיזה מקום שירצה אעפ"י שאין לו תינוק אחר למול ע"כ. וכתב עליו הרב דרכי משה וז"ל ובמהרי"ל מחמיר דמיך אחר המילה יזרוק האזמיל מידו, והיה כל צרכי מילה, וכן ביו"ט עכ"ל. ול"נ דברי רבינו ירוחם, דמאחר שלא הוקצה בין השמשות יוכל לטלטלו לאיזה מקום שירצה ע"כ. נראה מזה דהבין ה' ד"מ דטעם ר"י משום דאין מוקצה לחצי שבת. ועיין לרש"ל בתשובה (סי' מ) שהעלה בדיון האזמיל שמוותר לטלטלו משום דאין מוקצה לחצי שבת, וסיים וכתב וז"ל אחר כתבי תשובה זו מצאתי שכתב ר"י בשם הרמב"ם כדברי וז"ל מותר לטלטל הכלי וכו'. מבואר מדבריו דהבין מדברי ר"י כמו שהבין הרמ"א, דהטעם משום דאין מוקצה לחצי שבת. ומה שהקשה עליו הרב ט"ז (בסי' רס"ו ס"א) מעלי והשפוד, כבר תירץ ה' נקודות הכסף. ומה שהקשו עליו הרט"ז שם וה' מ"א בא"ח (סי' של"א ס"ק ה') דהא דק"ל דאין מוקצה לחצי שבת היינו בדברים שאסורים מחמת שהקצה אותם מדעתו, אמרינן כיון שהיה דעתו עליהם בין השמשות שרי היכא דהדר אחזו, אבל הכא מאחר שמל בו חזר לאיסורו דמוקצה מחמת חסרון כיס והוי כפירות שהיו ראויים בין השמשות ועכשיו אין ראויים דאסור לטלטלם, ה"נ כן ע"ש בדבריהם. לא קשיא מידי, דהרב ים של שלמה שם בפרק ג' דביצה (ד' כ"ד) תירץ זה בדבריו, שכתב וז"ל ומה שמצניעו למלאכתו וחוזר להיותו מוקצה מחמת חסרון כיס זה אינו, שהרי בה"ש נמי עומד לכך ולא בא לו שינוי אחר, ואותה הקצאה דחסרון כיס ליתא שהרי בה"ש הוי כאלו הזמניו למול בו, א"כ בטלה ממנו אותה הקצאה לגמרי מאחר דאין מוקצה לחצי שבת ע"כ. והתימא על הרבנים הנז' שלא ראו דבריו במקומם. עוד הקשה עליו המ"א שכתב וז"ל וכן משמע מ"ש ססי' תרנ"א בשם הירושלמי ע"כ. כוונתו מה שהביא בסו"י סי' תרנ"א סכ"ח כתב

מלאכי בכללי הש"ע (דף קצ"ד) [או טו"ב] ע"ש. וא"כ האף דכתב כאן בלשון יש מתירין דעתו לפסוק כמוותם. ועי' להרב ב"ח שכתב בשם מהרש"ל דאף רבינו הטור אינו חולק בעיקר הדין אלא על הטעם שאמר דאמירה לגוי במקום מצוה שרי דמשמע בכל מצוה שרי, על זה לבד נחלק ואמר דלפי דעת התוס' לא שרינן לה אלא במקום מילה, אבל לענין כלי שיר בחופה ודאי שרי משום כבוד חתן וכלה דעדיף טפי. ועי' להרב עולת שבת שכתב וז"ל ונראה דאפי' לה"א לעיל (בסי' ש"ז), מודים הכא דשרי, ומטעם דכתב הרב בסמוך לענין הריקוד דאין לגזור עכשיו משום עשיית כלי שיר דאין אנו בקיאים בעשיית כלי שיר ע"ש. אבל הרב כנה"ג בהגה"ט והמ"א (סי' ד') הביאו משם הרדב"ז שכתב שבארצו נהגו לאסור לומר לגוי לנגן ע"ש.

ולענין הלכה כיון דמרן ז"ל דעתו כדעת המתירין, ולפי דעת הב"ח והרב ע"ש אף היש אוסרים לעיל מודים הכא דמותר, ודאי דהכי נקטינן. וכ"כ הרב כנה"ג בשיירי דמנהג פשוט בקושטא להביא מנגנות גויות ביום השבת של חופה ע"ש.

ד. והיינו דוקא בחופה משום שמחת חתן וכלה, אבל בבית מילה אסור, הרב שיירי כנה"ג בהגה"ט (אות א), ע"ש (סי' ב'), א"ר (סי' ד').

ה. הג"ה. אבל בלאו הכי אסור. פי' אפילו לומר לו לנגן אסור, ומכ"ש לתקן הכלי שיר. מיהו אם הגוי בא מעצמו ומנגן א"צ למונעו, והיה דמותר לומר מע"ש שיבא למחר וינגן, ע"ש (סוף סי' ב'), א"ר (סי' ד'), וכ"כ מ"א (סי' ד') דדעת הרדב"ז הגם שס"ל דלומר לגוי לנגן אף בחופה אסור, מ"מ אם בא מעצמו או אם יאמר לו בע"ש לבא בשבת מותר.

ו. סעיף ג': זוג המקשקש לשעות עשוי ע"י משקלות מותר לערכו וכו'. דין זה כתבו מרן ז"ל בבי"ב בשם האגור שכתב וז"ל כתב האגור שהשיב אביו ז"ל על זוג המקשקש לשעות עשוי ע"י משקלות שמותר להכינו ולערכו כדי שילך ויקשקש כל השבת, משום דעיקר טעמא דרחיים של מים דאיכא מאן דאסר פ"ק דשבת משום דאוושא מילתא, היינו שיאמרו ריחיים של פלוני טוחנין בשבת דסברי בשבת נתן בהם חטים, וטעם זה לא שייך כלל גבי זוג המקשקש שהכל יודעים שרגילים לתקנו בכל יום על יום שלאחריו, ובאותו היום שהוא מקשקש אין מתקנין אותו כלל. וכן יש לפסוק הלכה למעשה וכן עמא דבר עכ"ל. ומשמע מדבריו דביום השבת אסור לערכו ולתקנו.

ויש להסתפק בדבריו דנוכל לומר דהטעם דאסור לערכו בשבת משום שמשמיע קול, והגם בקול שאינו של שיר מותר, הכא כיון דמיוחד לכך הו"ל כמו טבעת הקבועה בדלת שכתב מרן ז"ל לעיל בשם האגור עצמו שכתב לעיל דבדבר המיוחד לכך חיישינן שמא יכוין לשיר, אבל משום גמר מלאכה לית ביה, וס"ל כדעת הרבנים דס"ל דעריכת החבל של השעה לית ביה משום גמר מלאכה וכמ"ש לקמן בס"ד. או נאמר דס"ל דעריכת השעה מלבד איסור השמעת קול יש בה איסור ג"כ משום גמר מלאכה, וס"ל כס' הפוסקים דיש בעריכת השעה משום גמר כלי, ודברי מרן ז"ל בש"ע שכתב וז"ל זוג המקשקש לשעות ע"י משקלות מותר לעורכו ולהכינו מבע"י כדי שילך ויקשקש כל השבת ע"כ. משמע דבשבת אסור לעורכו. לכאורה נראה דהא דאסור לעורכו בשבת משום דס"ל כס' הפוסקים דעריכת חבל השעה יש בו משום תיקון כלי, דאין לומר דאסור ליה משום השמעת קול, דמרן ס"ל כל שאינו דרך שיר מותר, ואין לומר דס"ל כהאגור דבדבר הקבוע חיישינן שמא יכוין לשיר, דכבר הוכחנו לעיל (באות ג') דדעת מרן ז"ל דלא כהאגור א"כ מוכרחים אנו לומר לפי"ז שדעת מרן כדעת הפוסקים דס"ל שיש בעריכת שעה משום גמר כלי.

אח"ך ראיתי להר"י ר"ז (סעיף ד') שכתב וז"ל זוג המקשקש לשעות עשוי ע"י משקלות אסור לעורכו בשבת משום שמשמיע קול של שיר. ועוד שהוא כלי המיוחד לכך והוא צריך לקול זה ומתכוין לו וכו' ע"ש. משמע מדבריו דאף לדעת המתירים בקול שאינו של שיר, זה קול של שיר הוא. ולפי דבריו אין לאסור שלא בזוג המקשקש לשעות מפני שמשמיע קול של שיר, אבל כלי השעות שלנו שאין בו קול מותר לעורכו בשבת, וס"ל כסברת הפוסקים שאין בו משום גמר כלי, ודברי מרן ז"ל לא נתבררו אצלינו.

ז. לענין טלטול [מורה] השעות. הנה מרן ז"ל לעיל (סי' ש"ח סעיף נ"א) כתב וז"ל מה שמורה על השעות וכו', יש להסתפק אם מותר לטלטלו. והרב ההגה"ה שם כתב וכבר פשט המנהג לאיסור. והרב הגאון חיד"א בברכ"י (אות ה') כתב וז"ל הרב פנים מאירות ח"ב (סי' קכ"ב) התחיר לטלטל הרילוי"ג וכתב דכמה גאוני עולם המפורסמים בתורה וחסידות בימא דשבתא שעתא קיימא להו בידיהו. גם הרב

ח. סעיף ד': אסור לצדד חבית על הארץ כיון שהיא כבידה יבא להשוות גומות. ולא יכריע החבית וישפוך ממנה אלא מגביה אותה מן הארץ ושופך, דאל"כ מחפיר הוא מן הארץ, מ"א (ס"ק ז'). נראה דמרן ז"ל מיייר בענין ש"ע שמצדד החבית משווה גומות הארץ, והר"י מ"א בא לומר שאף שאינו משהו הארץ אלא שמחפיר הארץ והגם שמקלקל הוא וגם מלאכה שאינה צריכה לגופה היא וגם חופר כלאחר יד הוא אעפ"כ אסור מד"ס. ועיין להר"י ר"ז (סעיף ה').

סימן של"ח

א. סעיף א': השמעת קול בכלי שיר אסור וכו' אבל להקיש על הדלת וכיוצא בזה שאינו דרך שיר מותר. הגה"ה, אסור להכות בשבת על הדלת בטבעת הקבוע בדלת אעפ"י שאינו מכין לשיר מ"מ הואיל והכלי מיוחד לכך אסור וכו'. דברי מור"ם אלה הם סברת האגור הביאם מרן ז"ל בבי"ב, שכתב וז"ל כתב האגור בשם מהר"י מולא"ן דאסור לדפוק על הדלת בכלי המיוחד שם להשמיע קול עכ"ל. ומדלא כתב המיוחד להשמיע קול של שיר, משמע דאפי' אינו מיוחד אלא להקיש על הדלת כדי שישמעו קולו ויבואו לפתוח לו אסור. ואיני יודע טעמו. דאי ס"ל כעולא אפי' אם אינו מיוחד לכך אסור. ואי ס"ל כרבא אפי' אם מיוחד לכך שרי כיון שאינו לשיר. ושמא י"ל דאע"ג דס"ל כרבא במיוחד לכך חיישינן שמא יכוין לשיר. וכ"כ מ"ש בפסקי התו' של עירובין [דף ק"ד, אות ר"ג] קול שאינו של שיר אין לאסור, אך טבעת הדלת אסור לקשקש בו עכ"ל. והנה מרן ז"ל בש"ע לא ביאר דעתו אם ס"ל כהאגור ז"ל אם לאו, שסתם וכתב אבל להקיש על הדלת וכיוצא בו שאינו דרך שיר מותר. ואפ"ל דהא דקא מתיר להקיש על הדלת היינו בידו, אבל בטבעת הקבוע בדלת אפ"ל דס"ל כהאגור דאסור. או נוכל לומר מדסתם וכתב להקיש על הדלת ולא פי' דוקא בידו, נוכל לומר דס"ל בכל ענין מותר, ולא ס"ל כהאגור ז"ל. ומדברי הר"י מור"ם ז"ל שכתב דין זה סתם ולא כתבו בשם י"א משמע דס"ל דלא פליגי הרי"ף והרמב"ם על האגור אלא ס"ל דהא דמתירין הרי"ף והרמב"ם היינו דווקא להכות בידו, אבל בטבעת הקבוע בדלת אסור. אבל מדברי הרב מ"א (סק"א) שכתב וז"ל וא"כ כ"ש הני פעמונים שבפרכות דלית בהו איסורא שאין כוונתו שישמעו בנעימה ובנחת, ע"כ משמע דס"ל דמרן ז"ל מתיר בכל ענין דאם איתא דס"ל כהאגור ז"ל דבטבעת הקבוע בדלת אע"פ שאינו מכין לשיר הואיל והכלי מיוחד לכך אסור, א"כ פעמונים אלו הם מיוחדים לכך דעיקר עבידתיהו לקלא כמ"ש ט"ז (סק"א), הו"ל לאסור מטעם זה. אלא ודאי משמע דס"ל להר"י מ"א ז"ל דמרן ז"ל דעתו להתיר בכל ענין. וכן דעת ר"ז (סי' א) שכתב ס' האגור ז"ל בשם י"א. משמע דס"ל דמרן מתיר בכל ענין. וכן הדעת נוטה דמרן ז"ל מתיר בכל ענין מדסתם וכתב אבל להקיש על דלת וכו' ולא פי' דבריו דהיינו דוקא בידו, משמע דס"ל דבכל ענין מותר.

ולענין הלכה כיון דמרן ז"ל דעתו להקל נראה להקל אלא דהמחמיר תע"ב. ובעירנו פה בגדאד יע"א יחיד סגולה מכים ע"י שנוי, דהיינו שאין מכים על המסמר הקבוע בדלת אלא על לוח הדלת, וכן יש לנהוג, אלא דאין למחות ביד המקילין.

ב. הג"ה. וכן אם לא עבד מעשה שרי וכו' ולכן אלו שקורין לחבריהם ומצפצפים בפיהם כמו צפור מותר לעשותו בשבת. וע"ז סמכו באשכנזי ופולין המצפצפים והמהגים בגרונם כשמשוררים שנראה כמנגן בכלי שיר ממש. ושמעתי שגם רבנן קשיא וחסידים נהגו לשורר כך והשומע קולם נראה כניגון כלי שיר ממש, וכן הסכימו האחרונים להתיר. ועי"י מ"ש בשי"ב בס"ד שהר"י מר"ר פינחס עניו אב"ד ור"מ דק"ק פירארה בתשובה כ"י נטה לאסור לצפצף בפיו כצפור או כמין זמר אחר, הגאון חיד"א במחבר"ד (אות א').

ג. סעיף ב': יש מתירין לומר לגוי לנגן בכלי שיר בחופות. דין זה כתבו רבינו בעל הטורים בשם אבי העזרי, וסיים רבינו בעה"ט ז"ל אני כתבתי למעלה שאין להתיר אמירה לגוי אלא בדבר שהוא בעצמו דוחה שבת כגון מילה ע"כ. ומ"ש אני כתבתי למעלה וכו', הוא מ"ש לעיל (בסי' ש"ז) דהרמב"ם ס"ל דכל דבר שיש בו צורך מצוה והוא שבות דרבנן שאומרים לו לעלות באילן ולהביא שופר ולתקוע בו או שיש בו קצת צורך חולה כגון שאומרים לו להביא מים דרך חצר שלא עירבו לרחוץ בו התינוק והמצטער מותר. אבל התוס' ס"ל שאסור לומר לו להביא שום דבר אפי' דרך כרמלית אפי' ספר ללמוד בו שהוא צורך מצוה שלא התירו אמירה לגוי אלא לצורך מילה שהיא גופה דוחה שבת ע"ש. ומרן ז"ל (בסי' ש"ז ס"ה) כתב סברת הרמב"ם בסתם וסברת התוס' והטור בשם יש אוסרים, וידוע דכשכתב הש"ע סברא א' בסתם וסברא אחרת בשם י"א דעתו לפסוק כאותה סברא שכתב בסתם כמ"ש הרב יד

ד. המשמר פירותיו וזרעיו מפני חיה ועוף לא יספוק כף אל כף ולא יטפח כפיו על ירכו ולא ירקד להבריחם גזירה שמא יטול צרור וזרור להם:

ה. אין שוחקים באגוזים ולא בתפוחים וכיוצא בו משום אשווי גומות. הגה ודוקא על גבי קרקע אבל על גבי שלחן שרי דליכא למגור שם משום גומות (רבינו ירוחם ח"ז) ומותר לשחוק בעצמות שקורין שטי"ך אע"פ שמשמיעים קול הואיל ואינן מכוונין לשיר (הגהות אלפסי סוף עירובין) וכל זה בשוחק דרך צחוק בעלמא (ב"י) אבל בשוחק כדי להרויח אסור אפילו שוחק בתם ובחסר דהוי כמקח וממכר (אגור ורמב"ם פכ"ג) ומ"מ אין למחות בנשים וקטנים דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין (תוס' וסמ"ג והגה"מ פכ"א) ולשחוק בכדור ע"ל סי' ש"ח סעיף מ"ה:

ו. אסור לשאוב מים בגלגל גזירה שמא ימלא לגנתו וחורבתו או למשרה של פשתן לפיכך אם לא היה שם לא גינה ולא חורבה ולא בריכה לשרות בה פשתן מותר ויש אומרים שלא אסור אלא בגלגל גדול שמוציא מים הרבה ביחד בלא טורח והם גלגלים הקבועים בהם דליים הרבה סביב אבל גלגלים שלנו שאין ממלאים בהם אלא מעט מותר דליכא למיחש למידי:

ז. מי שיש לו פירות בראש הגג ורואה מטר שבת אסור לשלשלם בשבת דרך ארובה שבגג אבל מותר לכסותן ואפילו לבנים שהם מוקצים מותר לכסותן מפני הדלף:

ח. מותר ליתן כלי תחת הדלף בשבת ואם נתמלא שופכו ומחזירו למקומו והוא שיהא הדלף ראוי לרחיצה אבל אם אינו ראוי אסור משום שאין עושים גרף של רעי לכתחלה ואם נתן כלי תחת דלף שאינו ראוי לרחיצה מותר לטלטלו במים המאוסים שבו:

שלט כמה דיני פרייט הנהגין בשבת. ובו ז' סעיפים:

א. אין רוכבין על גבי בהמה (וע"ל סי' ש"ה ס"ח מדין הליכת קרון):

ב. אין שטיין על פני המים אפילו בבריכה שבחצר מפני שכשהמים נעקרים ויוצאים חוץ לבריכה דמי לנהר ואם יש לה שפה סביב מותר דכיון דאפילו נעקרו המים השפה מחזרת אותם למקומם הוי ליה ככלי וליכא למיגזר ביה שמא יעשה חבית של שטיין:

ג. אין מטפחין להכות כף אל כף ולא מספקין להכות כף על ירך ולא מרקדין גזירה שמא יתקן כלי שיר ואפילו להכות באצבע על הקרקע או על הלוח או אחת כנגד אחת כדרך המשוררים או לקשקש באגוז לתינוק או לשחק בו בזוג כדי שישתוק כל זה וכיוצא בו אסור גזירה שמא יתקן כלי שיר ולספק כלאחר יד מותר. הגה והא דמספקין ומרקדין האידנא ולא מחינן בהו משום דמוטב שיהיו שוגגין וכו' וי"א דבזמן הזה הכל שרי דאין אנו בקיין בעשיית כלי שיר וליכא למיגזר שמא יתקן כלי שיר דמלתא דלא שכיח הוא ואפשר שעל זה נהגו להקל בכל (תוספות סוף פרק המביא כדי יין):

ד. אין דנין. הגה ולכן אסור לתפוס ולהכניס לבית הסוהר מי שנתחייב איזה עונש כדי שלא יברח וכל שכן שאסור להלקותו דהוה בכלל דין ואם יברח אין עלינו כלום (ב"י סוף סימן רס"ג בשם שבולי הלקט) ולא מקדשין. הגה ויש מתירין לקדש היכא דאין לו אשה ובנים (ר"ת) ואפשר דה"ה הכניסה לחופה שרי (סמ"ג) ואע"ג דלא קי"ל הכי מ"מ סומכין על זה בשעת הדחק כי גדול כבוד הבריות כמו שרגלין שלפעמים שלא היו יכולים להשוות עם הנדוניא ביום ו' עד הלילה דעושיין החופה והקידושיין בליל שבת הואיל וכבר הכינו לסעודה ולנשואין והוי ביוש כללה ולחתן אם לא יכנסו אז ומ"מ לכתחלה יש לזהר שלא יבא לידי כך (ועיין בטור אבן העזר סימן ס"ג) ולא חולצין ולא מיבמין ואין כונסין ולא מקדישין ולא מעריכין ולא מחרימין ולא מפרישין תרומות ומעשרות ואין פודין הבן ואין מגרשין אלא אם כן הוא גט שכיב מרע (דתקיף ליה עלמא) וכולם אם נעשו שוגגין או מזידין או מוטעין מה שעשו עשוי:

גדולות אלישע

לתקוע בחזק, משה"ה אסרינן לטלטלה שמא יחזיר ויתקע בחזק. אבל הכא אין דרך לתקוע בחזק, משו"ה בחזרה אסרינן שמא יתקע בחזק, אבל לא אסרינן לטלטול אטו חזרה דהוי גזירה לגזירה. וכן מוכח דברי מרן ב"י ז"ל בב"י (סו"ס"י ש"י"ג) שכתב גבי ספסל וז"ל ומ"מ להחזיר הרגל למקומה משמע דפשיטא דאסור, גזירה שמא יתקע, שאע"פ שהוא רפוי, כיון דדרך רגלי הספסלים להיות תקועים גזרינן שמא יתקע עכ"ל. מוכח בהדיא דטעמא דאסרינן בכירה לטלטל היינו משום דדרך לתקוע בחזק, אבל גבי דלתות הכלים דאין דרך להדקם בחזק, דווקא להחזיר גזרינן, אבל לטלטל מותר. ואין לפקפק בדין זה שכתבנו לעיל גבי סב"ח"א [מחרוזת] והכא גבי כלי השעות, דנהי דהוכחנו לעיל דליכא בו משום מוקצה כיון דראויים למלאכתן הראשונה ולא פקע שם כלי מיניהו, מ"מ נאסור לטלטלן גבי הסב"ח"א משום שמא יקבץ אותם בחוט ויהיה מעמר עכ"פ מדרבנן, וכן שמא יקשור ג"כ החוט. ולגבי כלי השעות ג"כ נחוש שמא יתקע החבל, ודעת קצת פוסקים שכתבנו לעיל יש בה משום גמר כלי כמו הכא גבי כירה דאסרינן לטלטל הכירה שמא יחזיר הרגל ויתקע בחזק. זה אינו, דלא דמי, דהתם גבי כירה חיישינן שמא בשעה שמחזיר הרגל דעתו להניחה רפוייה ואינו מרגיש ועושה אותה בחזק, אבל הכא לא חיישינן לאסור לטלטל הסב"ח"א שמא יקבץ אותה בחוט ויקשור, כי יודע שהעומד והקשירה אסורה, וכן גבי כלי השעות לא חיישינן שיהפך החבל דיועד שהפוך החבל אסור, ומשו"ה לא גזרינן בטלטול. וכן מוכח מדברי הר"י ט"ז (בסי' ש"ח סק"ד) שכתב וז"ל ונ"ל דווקא בנשמת קא אסר בזה דאפשר לחברו, ואין בו איסור רק אם יתקע, ועל כן אסרו אפי' בלא תקע דשמא יתקע, אבל אם נשבר רגל א' דלא שייך בזה שמא יתקע אלא צריך לעשות רגל אחר ולזה לא חיישינן עכ"ל. משמע דהא דאסרינן בכירה לטלטל, משום דאפשר לחברו בלא איסור, משו"ה חיישינן שמא כשיחזירו יתקע, אבל לעשות איסור מחדש לא חיישינן ה"ב בנדון דידן.

יא. הג"ה. ומותר לשחוק בעצמות שקורין וכו'. הרב מהר"א ששון בתשובה (סי' ק"ף) צידד לאסור איסור שחוק האישקאק"י שקורין צטרנ"ג בשבת, ולזה נוסה דעת הרב כנה"ג ח"מ (סי' ש"ע), ואף בחול שומר נפשו ירחק ממנו. ומצאתי תשובה שלימה להר"י כמהר"ר יהודה חאמי ובאה בשו"ת הר"י מהר"ר מאיר גויזון כ"י (בסי' ס"ו) שאסור לשחוק בשבת, והסכימו עמו הרב החסיד המפורסם מהר"ר חיים כפוס והר"י מהר"ם גאויזון, ומפיהם לפידיים יהלכו לבזוי ולאלטויי הפלא ופלא. והגם שהר"י כנה"ג ח"מ (סי' ש"ע) כתב דגדולי ישראל נטפלו בו, הנח לגדולי ישראל דמעשיהם לשם שמים דאפשר דהוי חולים בחולי השחורה ומשום רפואה לאסוחי דעתייהו בבא דוא"ג ולמהדר אתלמודייהו וכיוצא קעבדי ודי בזה, ברכ"י (אות א'). ועיין להר"י א"ר (ססק"ו) שכתב וז"ל שחיקת האיסקאק"י אסור בתשובת ר"א ששון בשבת וכן בכל מיני שחוק, ובמקום שנהגו להקל אין למחות עי"ש.

יב. שם. אבל בשוחק כדי להרויח אסור אפי' שוחק בתם ובחסר דהוי כמקח וממכר. דין זה כתבו מרן ז"ל בב"י בשם האגור וכתב וז"ל ואפשר שטעמו משום דכל שחוק העשוי להרויח את של חברו אסור בשבת משום דמחזי כמקח וממכר וכמ"ש הרמב"ם (בפכ"ג), וכ"כ הרב הלבוש (סעיף ה'), וכ"כ ר"ז (סעיף ו').

סימן של"ט

א. סעיף ב'. אין שטיין על פני המים אפילו בבריכה שבחצר מפני שהמים נעקרינן וכו' ואם יש לה שפה סביב מותר וכיון וכו'. נראה דבבתים שלנו שיש מרתף מקורה ובתוך המרתף יש באר מים חיים, דאם המים אינם עולים עד שפתו אלא נמוכים משפתו מותר לטוט בתוכו, דהשפה מחזרת את המים. אבל אם המים גבוהים

וז"ל כתב הד"מ אמרינן בירושלמי ספ"ג הניחו על הארץ אסור לטלטלו, משמע דלאחר גמר מצות לולב אם הניחו על הארץ אסור לטלטלו, וצ"ע דהא קי"ל דאין מוקצה לחצי שבת והאי הוי ראוי לביה"ש, ועי' ס"י שלי"א ס"ו מ"ש ע"כ. כוונתו לתרץ כמ"ש כאן (בסי' שלי"א), דהאי דאמרינן דאין מוקצה לחצי שבת היינו דוקא היכא דהוי ראוי לביה"ש ואיחזרו והדר איחזרו, אבל גבי לולב דלאחר שנטל אותו וקיים המצוה חזר לאיסורו והוי כפירות שראויים לביה"ש ועכשיו אינם ראויים דאסור לטלטלם. ובאמת קושיא זו לכאורה נראה דהיא תמיה גדולה על דברי רש"י, דזה דמי ממש לאיזמל דלא נעשה בו שום חדוש אלא דלאחר שגמר מצוותו חזר לאיסורו הראשון, וכיון דהמוקצה נותר בשביל המצוה הו"ל דאין מוקצה לחצי שבת, אלא ודאי לית לן למימר הכי, אלא כיון שנעשית מצותו חזר ממילא לאיסורו.

ואפשר לתרץ דס"ל להרש"ל ז"ל דדוקא גבי לולב אסור כיון שנטלו יצא י"ח שוב אינו ראוי לו זה היום ונעשה מוקצה, וגם אם יבא אדם אחר שלא נטל לולב הוא מותר לטלו בידו, אבל זה שנטל אסור ליתנו לו. אבל גבי איזמל הגם שהוא עשה מצות המילה, מ"מ אם יודמן לו אדם אחר מותר לטלו לעשות המצוה. והגם דהרב ההגה"ה כתב ולא נשאר לו עוד למול באותו היום, מ"מ אם יודמן לפניו מצות המילה מותר לטלטלו בשביל למול, משו"ה לא מקרי מוקצה. אבל גבי לולב כיון שנטל וגמר המצוה לא שייך עוד להתיר לו לטלטלו.

ויש מחכמי הישיבה הי"ו שפקקו על תירוץ זה. והחכם השלם ח' דוד מאיר יוסף נסים הי"ו תירץ דלא אמר מהרש"ל ז"ל דאין מוקצה לחצי שבת אלא בדבר שהוא כלי אלא שמלאכתו לאיסור או שהוא מוקצה מחמת חסרון כיס, אבל דבר שהוא מוקצה כגון זה הלולב שהוא מוקצה מחמת שאינו ראוי לשום דבר הוי כמו עצים ואבנים, פשיטא שלאחר מצותו אסור לטלטלו. אח"כ ראינו להגאון נוי"ב מ"ב (שאלה קס"ב דף מ"א) שכתב כמו שתירץ ח' דויד הי"ו עי"ש.

והרב מ"א ז"ל (ס"ה ה') פי' כוונת ר"י דסברתו כסברת מהר"ל, ודלא כמה שהבין הרב ד"מ, וכתב וכן כתב רש"ל בתשובה וביש"ש בביצה פ"ג בשם מהר"ם מפרא"ג, אלא שחולק עליו וסובר דאין מוקצה לחצי שבת. ופי' דבריו הרב מחצית השקל דרש"ל הבין בדברי הרב ר"י כפי המ"א, אלא שחולק עליו, וצ"ע גדול כיון דהרב יש"ש סיים וכתב וז"ל אחר כתבי ראיתי לר"י שכתב כדברי עי"ש. ס"ס דברי המ"א לא זכיתי להבין דבריו.

המורם מן האמור דלפי דעת הרב הט"ו והרב מ"א דבאיזמל לא אמרינן אין מוקצה לחצי שבת הרב הדין בנ"ד כיון דעמדה מלכת הו"ל כפירות דאיחזו ביה"ש והדר איחזו, ואף לדעת הר"י והר"מ ורש"ל דאמרינן באיזמל דאין מוקצה לחצי שבת מודו בנ"ד דאסור, דדוקא גבי איזמל מתירין משום דלא נעשה בו דבר מחדש, אבל הכא בנ"ד שהיתה הולכת ועמדה, כ"ע מודו דיש מוקצה לחצי שבת. אלא נראה שיש להתיר מטעם אחר שכתבנו לעיל (בסי' שלי"ה אות א') לענין מה שקורין בערבי סב"ח"א [מחרוזת] שנפסק החוט שלה ונתפורזו הגרגירים דמותר לטלטל הגרגירים מטעם שכתבנו לעיל דדמי לדלתות הכלים שנתפרקו מהם שכתב מרן ז"ל (בסי' ש"ח) דמותר לטלטלם כיון שאכתי כלי הוא שראוי להתחבר עם הכלי ולא פקע שם כלי מיניה, הכא נמי כיון שעומד להחזיר החבל ולחזור למלאכתה הראשונה לא פקע מינה שם כלי ומותר לטלטלה. ועיין מה שהארכנו לעיל בזה.

אלא שיש להקשות ע"ז מדברי מרן ז"ל (בסי' ש"ח סט"ז) שכתב וז"ל כירה שנשמטה אפי' אחת מירכותיה אסור לטלטלה ע"כ. וכתב הר"י מ"א שם (סקנ"ב) וז"ל דגזרינן שמא יתקע הרגל לשם והוי בנין ע"כ. וא"כ מאי שנא הכא גבי דלתות הכלים דמותר לטלטלן ולא גזרינן שמא יחזיר ויתקע בחזק, ונראה לתרץ דהתם גבי כירה דרך

ועולים עד שוה לקרקע המרתף אסור לטוט בתוכו דהמים נעקרים ויוצאים לקרקעית המרתף, וזה דמי לבריכה שבחצר שאין לה שפה. ויש מחכמי הישיבה הי"ו שרצו להתיר אף אם המים שוים, ואמרו דדוקא בבריכה שבחצר גזרינן כיון שאינה מקורה דמי לנהר, אבל בנ"ד שהמרתף מקורה אפשר דלא דמי לנהר ולא גזרינן אף אם יהיו המים נעקרים. וזה אינו, דעיקרא דהאי מילתא היא בשבת פ' כירה, והכי איתא התם, א"ר זירא אנא חזיתיה לר' אבהו דשט באמבטי ולא ידענא אי עקר אי לא עקר, פשיטא דלא עקר, דתניא לא ישוט אדם בבריכה מליאה מים אפי' עומדת בחצר, לא קשיא, הא דאית ליה גידודי הא דלית לה גידודי ע"כ, משמע דאף באמבטי דדרכו להיות מקורה אי עקר ולית גידודי אסור.

ב. ואם ירצה לטבול בנהר מותר לטבול כמ"ש מרן ז"ל (סי' שכ"ו סעיף ז') וז"ל הרוחץ בנהר צריך שינגב גופו יפה כשעולה מן הנהר מפני שלא ישארו המים עליו ויטלטלם ד' אמות בכרמלית וכו' עי"ש. וגם צריך שלא ישוט גופו בנהר וגם שלא להשיט שום דבר כגון הקיסמין שע"פ המים אסור להפצילן לכאן ולכאן לנקות המים כמ"ש הר"י שם (סעיף ו') עי"ש.

ג. סעיף ג'. אין מטפחין להכות כף אל כף וכו'. הג"ה, והא דמספקין ומרקדין האידנא וכו' וי"א דבזמן הזה הכל שרי דאין אנו בקיין וכו'. דעת מרן ז"ל דאסור לטפח ולספק ולרקד וכו', אבל לכבוד שמחת התורה שרי, ודוקא לכבוד שמחת התורה שרי משום כבוד התורה, אבל לכבוד חתן וכלה אסור, כ"כ הר"י (סעיף ב'), וכן נראה קצת דעת חיי אדם (כלל מ"ד אות י"ט), וכן נראה דעת הרב מ"א (ס"ק ה') שלא כתבו להתיר אלא לכבוד שמחת התורה. והא דכתב מרן ז"ל לעיל (סי' שלי"ח ס"ב) וז"ל ויש מתירין לומר לגוי לנגן בכלי שיר בחופות ע"כ, התם שאני דהוי שבות ובמקום מצוה דהניגון בעצמו הוא שבות ואמירה לגוי שבות הוי שבות דשבות במקום מצוה. אבל הכא בטיפוח וסיפוק וריקוד חדד שבות הוא לא שרינן אלא לכבוד שמחת התורה. ומכ"ש לכבוד סעודת מילה דאסור לדעת מרן ז"ל. אבל דעת מהרש"ל בים של שלמה לכבוד התורה ולכבוד החתן שווים דמותר בשניהם. על כן יש להזהר האדם שלא לטפח ולרקד בסעודת מילה בשבת ואפילו בסעודת חתן וכלה נמי יש להזהר כדעת מרן ז"ל.

ומה שנהגו בעירינו לטפח ולספק בליל שבת כשחל המילה ביום השבת יש להם על מה שיסמוכו כמ"ש מור"ם ז"ל בהגה"ה.

ד. סעיף ד'. אין דנין. איש יהודי שהביאו בעיר בשבת נגוע ומוכה ויודע עדות עגונה שנהרג בעלה, מותר לבי"ד ללכת אצלו לקבל עדותו משום תקנת עגונות, הרב חיד"א בברכ"י (אות א') משם הרב שבו"י ח"א (סי' יב').

ה. אין מסדין טענות בשבת, מ"א (סק"ג), ר"ז (סעיף ג'), מחבר"ר (אות ו') בשם שלטי הגבורים ס"פ זה בורר.

ו. ואפילו לסדרן הבע"ד לעצמו בביתו כדי שיהיו שגורים בפיו מערכי לבו ומענה לשונו שנונים ודברי טענותיו מחודדים בפיו בבואו לפני הדיינים יום מחר או יום אחר אסור משום ודבר דבר, מחבר"ר (אות ז') משם הרב מו"ק.

ז. הדיין שכבר שמע טענות בע"ד פשוט שמותר לו לעיין בספרי הפוסקים בשבת ולעמוד על אמתת הדין, ואפי' הבע"ד אם הוא בר הכי, שם (אות ח') משם הרב הנז'.

ח. אם יש לישראל דין עם גוי בערכאותיהם בין שהנתבע ישראל והזומן לדין לעמוד בשבת במקום שמשפט לשמוע טענת הגוי ולקבל פס"ד או להפך מותר להיעשות כן ע"י מליץ גוי הטוען בעד ישראל ובא בשליחותו לערוך דבריו של ישראל אם הווקל לכך וא"א לדחותו ליום דין אחר, שם (אות י') משם הרב הנז'.

ט. הג"ה. ולכן אסור לתפוס ולהכניס לבית הסוהר מי שנתחייב איזה עונש כדי שלא יברח וכו'. דין זה כתבו מרן לעיל (סו"ס"י

ה. הכונס את האלמנה לא יבא עליה ביאה ראשונה לא בשבת ולא ביום טוב (ועיין לעיל סימן ר"פ):

ו. אסור לאדם להשיט במים דבר להוליכו מאצלו או להביאו אצלו ולכן קסמים שעל פני המים אסור להפצילן לכאן ולכאן כדי לנקות המים שיהיו יפים:

ז. ספינה אם היא יושבת בקרקע הים ואינה שטה כלל מותר ליכנס בה ואם היא קשורה כמנהג הספינות העומדות בנמל אע"פ שהיא שטה על פני המים מותר ליכנס בה:

גדולות אלישע

משמע דוקא ארנקי אין דרכן של בני אדם להגביהו בשבת משום איסור מוקצה, אבל שאר דברים שאין בהם איסור מוקצה מותר לזכות מן ההפקר. ויש מחכמי הישיבה הי"ו שרצו לדחות הראיה הזאת, להגמי נקטה ארנקי לאו דוקא אלא ה"ה שאר דברים, וכדאשכחן לקמן (דף י"ב) בעי רבא זרק ארנקי וכו'. והתם לאו דוקא ארנקי אלא כל מילי, והכא נמי הכי. ואמרתי להם דהכא שאני, דכיון שיש לטעות ולומר דדוקא ארנקי אין דרכן של בני אדם להגביהו משום איסור מוקצה, אבל שאר דברים לא. ואם איתא דאסור לזכות מן ההפקר הו"ל לגמי למימר הגביה מציאה בשבת וכו', ומדלא אמרה הכי משמע דמותר לזכות מן ההפקר. ועיין בהרא"ש ז"ל שם שכתב וז"ל מאן מוכח דאם מצא ארנקי בשבת דאסור לטלטלה אע"פ שירא שמא יקדמנו אחר וכו', וסיים שם דאפילו להגביה אסור משום איסור מוקצה ע"ש. ואם איתא דאסור לזכות מן ההפקר הו"ל להרא"ש ז"ל לומר דאסור להגביה מציאה בשבת מטעם איסור קנייה. ונפקא מינה מזה הטעם דאפי' דבר שאין בו משום מוקצה אסור לזכות בו בשבת. אלא ודאי משמע דפשיטא ליה להרא"ש ז"ל דמותר לזכות מן ההפקר, ודין זה של הרא"ש פסקו מרן ז"ל (סי' רס"ו סעיף י"ג) ע"ש.

כ. מי שנתחייב נדוי מנדין אותו בשבת דאין כאן כ"א דבור לבד ואין כאן שום צד איסור, הרב כסא אליהו משום הרב מהר"י אדרבי בתשובה (סי' ש"ח). והרב כתב בסתם. משמע דאין שום חולק בזה ולא זכר שר שכתב הרב חיד"א לעיל (סי' ש"ו) את ט"ז) דהמהרש"ם ס"ל דדוקא למי שחלל שבת מותר לנדות, וכן ס' הרב ספר חסידים (סי' ת"ט) דאין גוזרין חרם בשבת דכתבי בו ברכה, הפך דברי הרב מהר"י אדרבי, ע"ש שהאריך בזה.

כא. להורות איסור והיתר ולשער באיסורים שרי, בית יהודה או"ח (סי' כ"ט), ועיין תה"ד (סי' נ"ד), ברכ"י (אות ו'). ומדברי הרב בית יהודה שם נראה דדוקא לשער להורות איסור והיתר דלא עביד מעשה מותר, אבל אסור למדוד בכלי לשער ס' דעביד מעשה, ועיין להר"י מהר"ש (סי' ש"ו) אות ב' דפליג על הרב ב"י וס"ל דאף למדוד בכלי ולשער ס' מותר.

כב. ולא מקדשין וכו'. כל הני גזירה שמא יכתוב, אבל מותר לחבר שיר על פה במשקל ולא גזרין שמא יכתוב כי אין לנו אלא מה שמפורש ברז"ל. אבל אם היה עליו לטורח והוא משורר שציע"ר ויהי שירו ביגיעה רבה אסור משום טורח שבת, מהר"ם פרובי"ן ז"ל בתשובה כ"י (סי' מ"ו), ברכ"י (אות ז').

כג. סעיף ו': אסור לאדם להשיט במים דבר להוליכו מאצלו וכו' ולכן קיסמים שע"פ המים אסור להפצילם לכאן ולכאן וכו'. דוקא בנהר, אבל בכלי שרי כמ"ש ס"ב, מ"א (סי' י"ב) בשם ב"ח. וה"ה בבריכה שיש לה שפה לא גזרו כמו שנתבאר לעיל, וכ"כ ר"ז (סעיף ט'), וכ"כ האחרונים.

כד. סעיף ז': ספינה אם היא יושבת בקרקע הים ואינה שטה כלל מותר ליכנס בה ואם היא קשורה כמנהג הספינות העומדות בנמל אע"פ שהיא שטה ע"פ המים מותר ליכנס בה. כתב הרב מ"א (סק"י) וז"ל וצריך שיהא קרש קשור בראשו הא' בספינה והב' ביבשה, בנימין זאב (סי' ר"ך). מסתמות דברי הרב מ"א נראה דהרב בנימין זאב לא פליג אדרבי מרן אלא בא להוסיף על דברי מרן, מלבד שצריך שתהיה הספינה קשורה צריך ג"כ שיהא קרש קשור ג"כ ראשו א' בספינה והב' ביבשה. אבל הרואה יראה בס' בנימין זאב (דף ש"ג) דזו סברא דנפשיה דמצריך עוד תנאי אחר, אבל מרן לא ס"ל הכי אלא כיון שקשורה א"צ עוד קרש קשור. וכן מוכח מדבריו בב"י שבתחלה כתב דברי הכל בו שכתב אסור ליכנס בספינה בשבת א"כ קשורה, משמע דאם היא קשורה מותר ליכנס בה בכל גוונא וכן עמא דבר וכו'. ואח"כ ומיהו מצאתי בשו"ת הגאונים בשם רב משה גאון שאסור ליכנס בספינה בשבת א"כ העמידוהו בעונן (שקורין בערבי אנג"ל) שלה א"כ היא יושבת בקרקע ממש, וסיים וז"ל ומ"מ כיון דמידי דרבנן הוא יש לסמוך על דברי הכל בו שמתיר ע"כ. משמע דלפי דברי הכל בו אף אם העמידוהו בעונן שלה מותר ליכנס בה, וה"ה אם היא קשורה כמנהג הספינות אף שאין קרש קשור בראשו א' בספינה וראשו א' ביבשה מותר. והרב מ"א ז"ל קיצר במקום שהיה לו להאריך.

והרב א"ר (סק"י) הביא דברי הרב בנימין זאב וכתב וז"ל וצריך שיהא קשור בראשו א' בספינה והב' ביבשה, וכן הרב ר"ז (סעיף י') כתב צריך שיהא קשור בראשו א' בספינה והב' ביבשה. וכנראה שלא עיינו בדברי הרב בנימין זאב בעצמו שכתב שצריך קרש ג"כ. ולפי דבריהם צ"ע כיון שכתב מרן ואם היא קשורה כמנהג הספינות ודאי מנהג הספינות קשר א' בספינה וקשר הב' ביבשה, א"כ מה באו להוסיף. ואין לומר דבאו לאפוקי אם העמידוהו ע"י עוגן שלה, דמדברי מרן שכתבנו לעיל מוכח דמותר. ושם דבאו לאפוקי אם ספינה א' קשורה ביבשה וספינה אחרת קשורה באותה ספינה דזה אסור לפי דבריהם כיון שאין נראה שקשורה ודוחק. ואולי שט"ס נפל בדבריהם וצ"ל קרש קשור וכמ"ש הרב בנימין זאב.

ס"ל דמותר להקנות מתנה בלא סודר. וכן כתב הגאון ברכ"י (אות ז') דמוכח מדברי מרן ז"ל דפשיטא ליה למרן דבמשיכה מותר להקנות בלא מצוה נמי. וכן דעת הרב עבודת הגרשוני (סי' כ"ה) הביאו הרב ערך השולחן ז"ל, וכן הבין הרב מחצית השקל בדברי מרן ז"ל. אבל הרב חיד"א ז"ל שם כתב דהרמב"ן והרא"ה והרשב"א והריטב"א כתבו בפירוש דבכל גוונא אף במשיכה אסור להקנות בשבת. והרב ערך השולחן שם כתב דהר"ן ריש פ"ק דכתובות ס"ל הכי ע"ש, וכן כתב הרב מ"א ז"ל (סי' ט"ו), וכן נראה דעת הרב א"ר (סי' י"ט), וכן כתב הרב ר"ז (סעיף ט"ו) וכ"כ הרב שו"ת מים רבים (שאלה כ"ט ול').

יז. והיינו דוקא שלא לצורך מצוה או לצורך שבת אבל אם היא לצורך מצוה או לצורך שבת שרי, כ"כ הר"י מ"א שם.

אלא שדברי הרב מ"א שם לא זכינו להבינם, שכתב וז"ל ופשוט דלצורך שבת שרי כמ"ש (סי' שכ"ג ותק"ו) עכ"ל. וכוונתו להביא ראיה מסי' שכ"ג מהא דכתב מרן ז"ל (בסעיף ז') וז"ל מותר להטביל כלי חדש הטעון טבילה, ויש אוסרים, וירא שמים יוצא את כולם ויתן את הכלי לגוי במתנה וכו'. וא"כ היאך [מותר] ליתן לגוי במתנה, אלא ודאי כיון דלצורך שבת הוא שרי. וכן מביא ראיה מסי' תקי"ו דכתב שם (בסעיף א') מותר לשלוח לחבירו ב"י בהמה חיה עופות ודגים וכו'. וכ"כ (בסעיף ג') משלחין כלים אע"פ שאינם תפורים שהם ראויים לישען עליהם ואפי' יש בהם כלאים אם הם קשין ע"ש. דמוכח מזה כיון שראויים ליהנות מהם ב"י מותר ליתן מתנה לחבירו. אלא שבסוף דבריו שכתב וז"ל וא"כ צ"ע מה שנוהגים ליתן במתנה כלים לחתן הדורש בשבת וכו', דמה מקשה כיון שלפי דבריו אם ראויים ליהנות מהם שרי כמו שהביא ראיה מסי' תקי"ו דכלים שאינם תפורים שרי לשלוח מפני שראויים לישען עליהם, א"כ הכלים שנותנים לחתן הדורש למה לא יקרא צורך שבת כיון שאם בגדים הם ראויים ללבשן ואם הם כלי אוכלים ראויים להשתמש בהם. ואפשר לתרץ דהתם כיון דשולח אותם לחבירו לכבוד המועד כמו שכתוב במשנה שם משלחים כלים וכו' והם לצורך המועד, משו"ה אף שאינו משתמש בהם כיון שראויים להשתמש בהם מקרי לצורך המועד. אבל בנידון המ"א כיון שאינם נותנים אלא בשביל הדרשה שדורש בשבת ולא משום כבוד השבת משו"ה לא מקרי לצורך השבת, אבל אה"נ אם צריך לו אותו הכלי להשתמש בו באותו השבת מקרי לצורך שבת ומותר ליתן לו. אלא שיש להקשות על זה דהתם (בסי' תקי"ו) כתב מרן ז"ל משלחין תפילין כיון שראויים להניחם בחול, כתב ב"י דהטעם כיון דאיכא שמחת יו"ט בשלוח מתנות אלו, שפיר הוי צורך יו"ט ע"ש. א"כ הכא נמי נימא כיון ששמח באלו המתנות שנותנים לחתן ביום השבת להוי כצורך שבת. ונראה לומר דדוקא גבי יו"ט דכתבי ביה ושמחת בחגיך השמחה הוי כצורך יו"ט, אבל גבי שבת לא אמרינן הכי אלא דוקא אם יש בו צורך שבת.

אח"ך ראינו להר"י רעק"א שכתב על הר"י מ"א, וז"ל: וא"כ צ"ע, ומדברי תוס' שבת (דף ס') ד"ה לא בסנדל המסומר וכו' שכתבו דשילוח לחבירו משום שמחת יו"ט מקרי צורך גופו ע"ש, אמרתי להתיר לשלוח לחתן ביום חתונתו בשבת נרות כסף שלא הדליקו בו באותו שבת לדורון דרשה הנהוג, דמשום שמחת החתן מקרי צורך גופו ע"כ. משמע מדבריו דלא שני ליה בין יו"ט לשבת דלא כמו שתרצנו על הרב מ"א. ומ"מ הרב מגן אברהם שהניח הדבר בצ"ע משמע דס"ל דדוקא גבי יו"ט משום שמחת יו"ט מקרי צורך, אבל גבי שבת לא אמרינן הכי. ועיין בהגהות הגאון מהר"ר ברוך פרענקיל בסוף ספר מגן אברהם שכתב לחלק בין שבת ליו"ט כמו שכתבנו ע"ש.

יח. שם. ולא מעריכין וכו'. הוא הדין דאסור להפקיר בשבת ויו"ט, הפר"ח לקמן (סי' תל"ד). והרב מגילת ספר לאויון (דף קכ"ז) כתב דמוכח בירושלמי פרק אלו עוברין דשרי להפקיר ביו"ט. וכבר ראיתי בקונטרס כ"י שמקשה על הרב פ"ח מכמה סוגיות, וכמ"ש (סי' רמ"ו) אות ד' (בס"ד, ברכ"י (אות ח'), וכ"כ הרב מ"א ז"ל (סי' י"ג) בסוף הסימן.

יט. המוצא בשבת דבר הפקר מה שאין בו טלטול, צ"ע לדינא אם מותר לזכות בו כיון דליכא קונה ומקנה אינו בכלל אין קונין בשבת. ע"י להרב ר"ע איגר שכתב להביא ראיה מסוגיא דגיטין (דף ע"ז) תזיל ותפתח אמאי התירו שבות דמקח וממכר הא אפשר בהיתר להפקיר הבית, דמותר להפקיר בשבת ואח"ך תזכה היא מן ההפקר, אלא ע"כ דאסור לזכות מההפקר, וסיים וצ"ע לדינא ע"ש. והרואה יראה דאין זו ראיה דלעולם אומר לך דמותר לזכות מן ההפקר, והא דלא אמרה הגמ' תיקון זה משום דאפשר דחושש הבעל להפקיר הבית שמא יקדים ויזכה בו אחר קודם שתחזיק בו האשה.

ויש להביא ראיה דמותר לזכות מן ההפקר דאמרינן בגמ' פ"ק דמציעא (דף ט' ע"א) דהכי איתא התם א"ל רב אשי לרב כהנא אלא מעתה הגביה ארנקי בשבת שאין דרכן של בני אדם להגביה ארנקי בשבת הכי נמי דלא קני, אלא מאי דעבד עבד הכי נמי מאי דעבד עבד וקני ע"כ. ומדלא אמרה הגמ' הגביה מציאה בשבת,

רס"ג) בשם הרב שרירא גאון שכתב שם אין מלקין ואין מכניסין לבית הסוהר ע"ש. ועיין להרב כנה"ג בהגב"י שכתב וז"ל אסור להלקות בשבת כך מצאתי בתשובה כ"י להר"י שרירא גאון. ואח"ך כתב מותר לחבוש אדם בבית הסוהר בשבת בתשו' הנז' לרש"י עכ"ל. והוא תימא דהרש"ג אסור לחבוש. והתשובה הנז' שהביא הרב כנה"ג משם רש"ג היא תשובה שהביא מרן ז"ל (בסי' רס"ג) כמ"ש בשיירי הגב"י (אות ט"ו). וצ"ל דט"ס יש בדברי כנה"ג ובמקום מותר צ"ל אסור.

י. אח"ך ראינו בשו"ת הגאונים בס' נהרות דמשק (שאלה קפ"ב דף י"ד) שכתב וז"ל וששאלתם אדם שעבר עבירה וניכר בשבת או ביו"ט ומתייראין במוצ"ש שמא יברח ויתלה עצמו ביד גוי מהו להכניסו לבית הסוהר או להלקותו בשבת או ביו"ט. ודאי יכניסוהו לבית הסוהר ואל ילקו אותו בשבת או ביו"ט מפני חילול. ויש דברים במלקות שיש בהם חילול ואל תחושו להכניסו לבית הסוהר שלא יהיה צואר הדיינים תחת צווארו ומותר ע"כ לשון שו"ת הגאונים. והמצייץ ציין לעיל מזה ששאלות הנז' מהר"י שרירא גאון ז"ל, והוא היפך ממה שהביא מרן ז"ל בשם שבולי הלק"ט משם רש"ג ז"ל. וחפשנו בשבולי הלקט ולא מצאנו תשובה זאת. איך שיהיה דברי הרש"ג סתראי נינהו. ואולי שט"ס נפל בשו"ת הגאונים וזאת התשובה אינה מהרש"ג ז"ל אלא לגאון אחר וצ"ע.

יא. נראה דלפי דברי הרש"ג שהביא מרן ז"ל דאסור לחבוש מי שעבר עבירה, לאו דוקא שאסור לחבוש בבית הסוהר של ישראל אלא אפי' אם שולחים אצל דייני הגויים לחבושו אסור, דכיון דעל פי דבריהם חובשים אותו הגויים הו"ל כדן ואין דנין בשבת, כן הסכימו חכמי הישיבה הי"ו.

יב. מי שרוצה לברוח ולעגן את אשתו מותר לחבוש ביום שבת, הרב שב"ע בתשובה הנז'. ושם פקפק אעיקרא בדין זה לחבוש בשבת, וכתב שגם הגאון מהר"ד אופנהיים האריך בזה ומ"מ במקום צורך כנדון דידן שרי לכ"ע, ברכ"י (אות ב').

יג. שם. ולא מקדישין. עיין למרן ז"ל בב"י (סי' ש"ו) שהקשה משם הר"ן מהא דאין מקדישין על הא דאמרינן שפוסקין צדקה לעניים בשבת. ותירץ שלא אסרו אלא להקדיש כלי ידוע משום דמחזי כמקח וממכר אבל לא אסרו להקדיש עצמו בדבורו לגבוה, ושם כתב שיעת הכל בו ג"כ כ"י חננאל ע"ש. והעולה מזה לפי דברי מרן ז"ל דאם מקדיש דבר ידוע בשבת או ב"י כגון להביא טס לבהכ"נ או שמן למאור שמביא ב"י להדליק זה אסור, אבל אם מחייב עצמו סך מה להקדש או לעניים או שמחייב עצמו להביא שמן למאור לבהכ"נ מותר. ולפי דברי הע"ש (סי' ש"ו סק"ט) והרב מ"א שם (סק"א) הבינו דברי הכל בו אף בדבר ידוע דהיינו טס או דבר אחר מותר להקדיש ע"ש בדבריהם. ודעת האחרונים כמרן ז"ל לאסור, והם הרב מטה יהודה (סק"ג) והר"י (סעיף י"ד) ע"ש. ולענין דינא כיון דמרן ז"ל ס"ל דלהקדיש ולהביא דבר מסויים אסור הכי נקטינן.

יד. והיינו דוקא אם בא לו בלבו ביום שבת להקדישה, אבל אם חשב עליה להקדישה מע"ש אלא שבשבת מפרסם הדבר להביאה מותר לכ"ע, ט"ז (סק"ב), ר"ז שם, מט"י שם בשם הט"ז.

טו. ולפי"ז נראה דב"י אסור להביא שמן להדליק בבהכ"נ א"כ הכינו מערב י"ט. אלא שיש להסתפק אם חשב בלבו מע"ש להביא שמן ב"י וזה השמן שחשב עליו אינו מונח בכלי אחד לבדו אלא שיש לו כלי גדול שיש בו שמן הרבה וחשב בלבו לקחת ממנו כמו רביעית שמן או יותר, אם נאמר כיון שחשב לקחת שמן זה חשוב כמו שהקדישו מע"ש, או דילמא כיון שמעורב עם השמן שלו לא יצא מרשותו ונכנס לרשות הקדש אלא עכשיו שלוקחו מן הכלי. ויותר מוסתר לומר שזה חשוב כמו שמקדישו ב"י ואסור. ומ"מ אין למחות ביד הנוהגים להביא שמן ב"י אף שאין מפורשין אותו מע"ש שיש להם על מה שיסמוכו, דהר"י ע"ש והר"י מ"א ס"ל דמותר, וכן נראה שהוא דעת הרב הלבוש שכתב ס' הכלבו בשם י"א, משמע שהבין מדברי הכל בו כדברי הר"י מ"א. ועיין להרב א"ר (סק"ט).

טז. לענין ליתן מתנה לחבירו בשבת בלא קנין סודר אלא כשאר מטלטלין הנקנין במשיכה. הנה מרן ז"ל בב"י (סי' תקכ"ז) כתב מי שלא הניח ערובי תבשילין ב"י, כתוב בכרייתא כיצד הוא עושה מקנה קמחו לאחרים, כתב וז"ל ופי' הר"ן לאקנויי בלשון מתנה בלא סודר אלא כשאר מטלטלין הנקנין במשיכה. והמרדכי כתב בה"ג התיר להקנותו ביו"ט משום מצוה, וכן לולב ואתרוג יוצאים בהם כל העם ע"י מתנה על מנת להחזיר, ודכוותי קונים בשכ"מ ואפי' בשבת עכ"ל. ואינו מבין דבריו, דאי בלשון מתנה בלא סודר מאי איריא בלשון מצוה אפי' בלא מצוה נמי אמאי ליתסר. ואי בקנין סודר מאי מייית מלולב הא גבי לולב לאו בקנין סודר מקנינן. ועוד כיון דאפשר להקנות לו קמחו במשיכה תו ליכא מצוה בקנין סודר, ולמה התירוהו. ואפשר דאפי' להקנות במשיכה בלא קנין סודר סובר המרדכי דאסור משום דמחזי כמקח וממכר ובמקום מצוה התירו עכ"ל מרן ז"ל. ומדכתב סובר המרדכי, משמע דאיהו בא לתרץ דברי המרדכי אבל מרן ז"ל

סימן שלד

סעיף י"ב. במג"א סקט"ו בשם ספר חסידים דתורה שבכתב קודם לתורה שבעל פה. צ"ע במי שזכה שיש לו חיבורים כתי"ל שלא נדפסו, דודאי דין תורה שבעל פה להם, וכסנהדרין ל"ג א', כה"ג אם הם קודמים להצלת תורה שבכתב כיון שאין עוד זולתם במקום אחר, ודומה להא דסי' תרנ"ו שאינו חייב לבזבז כל ממונו בשביל מצות עשה, וצ"ע טובא. וקצת י"ל דה"ל ספק סכנת נפשות למי שעמל ויגע בהם כל ימיו יוכל לבא לידי חולי מעגמת נפש רח"ל, וכמו ששמעתי על הגאון ר"א חרל"פ ז"ל שהיה אבד"ק ביאלוסטאק שקרהו אסון לכ"ק? שלו ולא האריך ימים מעגמת נפש ל"ע³, ובשל אחרים יש להסתפק הרבה, וד' יצילנו מכל אסון עד העולם.

סימן שלה

סעיף ג'. [מג"א] סק"ב. צ"ע מהיכי תיתי לאסור בדיעבד. עיין שבת ל"ח א', וב"מ צ"א ב', ויש לחלק בין ההערמות והאיסורים.

סימן שלו

סעיף א'. [מג"א] סק"ב. והרא"ש כתב דאם נוטלו לא מקרי משתמש במחובר וכמ"ש דמותר לקשור חבל בפי הפרה כו'. לולי מסתפינא הוה אמינא דשם בפרה האיסור שמא יחתוך זמורה, ובכה"ג החששא רחוקה, ומשא"כ באילן קרוב לשמא יתלוש יש לגזור טפי.

סעיף ג'. [מג"א] סק"ו. בספר הזכרונות כתב דוקא בגינת נכרי אמרינן לא ניהא ליה. ולא משמע כן בגמרא דאמרינן דעביד בארעא דחבריה. עיין שבת ק"ג א', ובתוס' סוכה ל"ט א'.⁸ וכבוד אחי הרה"ג שיח"י העירני על דברי הנו"ב שחידש דבמעוברת מנכרי לא גזרו, דמעוברת ח"ברו" קאמר. ולענ"ד לחלק בין לשון הגמ' ללשון המשנה, וצ"ע. ושוב ראיתי שצ"ע לסי' ש"י¹⁰.

סעיף י'. ט"ז סק"י. ¹¹בסוף סעיף י' הביא הט"ז דברי הירושלמי פ"ו דשבת¹² התולש מבהמה מתה חייב, ועל כן לא יתלוש שער מגבד של עור בהמה. ובהיותי בשנת תרכ"ט בווארשא ראיתי שו"ת זית רענן ח"א¹³ כתב להזהיר מאוד בדבר שנשכלים בנוצות הקטנות מתרנגולת בעת האכילה יש בזה חיוב חטאת להירושלמי, ע"ש. ולענ"ד נראה דמלבד דדברי הט"ז אינם מוסכמים, עיין מהרי"ט אלגאזי פ"ג דבכורות¹⁴, עוד נראה פשוט דבזה גם הט"ז מודה, דלא שייך כלל במבושל משום עור, דכבר שם בשר עליו ולא עור. ואולי גם כשנתבשל העור בפני עצמו מיקרי מאכל וליכא איסור בתלישה ממנו. ועיין חולין ע"ז ב' עור ששלקו מטמא טומאת אוכלין, וברמב"ם פ"ב מטומאת אוכלין הל' ט"ו הוסיף ששלקו בפני עצמו, ר"ל אפילו בלא בשר, יעו"ש בכס"מ¹⁵, וכ"ש בעור עוף דרכיך¹⁶ דשלקותו משווי' ליה לאוכל ולא שייך כלל משום תולש¹⁷.

סימן שלח

סעיף א'. מג"א סק"א. מש"כ כיון דלחולה שרי כל שכן לדבר מצוה, אינו כל שכן דהא חזינן דלחולה מותר שבות, ולדבר מצוה בעינן שבות דשבות.

סימן שלט

סעיף ג'. בהג"ה. והא דמספקין ומרקדין האידינא דמוטב

שיהיו שוגגין כו', ויש אומרים דאין אנו בקיאים כו'. נפקא מינה בינייהו אם רוצה להחמיר על עצמו לפי שיוודע בעצמו האיסור, דאם מטעם א' י"ל דאסור משא"כ לטעם ה'. ועיין מש"כ בס"ד בחידושי לירושלמי ביצה, שחקרתי די"ל דאף להאי טעמא דמוטב שיהו שוגגין א"צ להחמיר כלל, דכבר הותר, ומשום דלא פשטה התקנה בכל ישראל. ועיין מש"כ במק"א בס"ד¹⁸.

מג"א סק"ב. [ואע"ג דאיתא פרק קמא דיומא דהוה מכין לפני כהן גדול באצבע צרדה וכו']. תמוה דבבית המקדש אין שבות, וי"ל, ואכ"מ. ובעיקר הדבר היה נ"ל לפמ"ש לעיל סי' רע"ה ס"ב [ב] דמותר בשנים, וע"ש במג"א¹⁹, אי"כ בכל הני דאיכא טובי אינשי ליכא כלל משום שבותין אלו, ומהאי טעמא [...] בריקוד בשמחת תורה ובכמה ענינים הנזכרים בסימן זה, דוק ותמצא.

סעיף ד'. [מג"א] סק"ג. מ"ש המג"א ע"ד הרמב"ם²⁰ דבגמ' משמע רק בדבר שיש בו חילול שבת אסור לענוש, לענ"ד נראה דס"ל לרמב"ם כמש"כ במק"א ליישב בס"ד קושית האור חדש²² על רש"י²³ דס"ל ביעור תרומה טמאה ביו"ט אסור משום אחשביה, דאי"כ מנ"ל דמקלקל חייב, והוא דרק באיכא בחד צד מלאכה שייך המצוה אחשבינהו והו"ל כמלאכה, משא"כ אם לא שייך כלל בשום ענין כמלאכה לא שייך אחשביה, ודבר זה נכון בסברא ת"ל. וא"כ אה"נ דלא שייך כלל שום איסור בענוש בשבת ויו"ט, רק משום דאסור במלאכה גמורה דאין עשה דוחה לא תעשה דכרת ומשום חילול שבת, על כן אף מלקות נמי אסור משום דאחשביה רחמנא, ודוק היטב דבזה אתי שפיר כל קושיות המג"א.

ומש"כ מדכתיב²⁴ בכל מושבותיכם מרבה אף מלקות, עיין מחצית השקל, הבין מריבויא דבכל אף מלקות, ובמחילה מכבודו מה ענין זה לזה. ולע"ד י"ל דאין מושיבין סנהדרין קטנה רק כשיש שם ק"כ, עיין ספ"ק דסנהדרין²⁵, אבל סנהדרין דמלקות אף בג' כדקיי"ל²⁶, וא"כ מדכתיב בכל מושבותיכם היינו אף שאין בהם סנהדרין של כ"ג רק של ג'. ועיין רמב"ן סוף פרשת מסעי²⁷ על פסוק זה, ומש"ש בחידושי תורה בס"ד. ורק יש לעיין לר' ישמעאל עצמו דס"ל²⁸ מלקות גם כן בכ"ג, אי"כ אין ללמוד מבכל מלקות לפי דברינו.

ומש"כ המחצית השקל דמשמע בסנהדרין דאסור רק משום חילול שבת, דאל"כ לא שייך יוכיח כיון דאיכא עוד איסור. לע"ד שם עדיין לא ס"ד הך גזירה שוה דתנא דבי ר' ישמעאל, ועדיין י"ל דאסור רק משום חילול שבת, משא"כ למסקנא י"ל שפיר כרמב"ם. ועיין מש"כ במק"א בס"ד לענין כפיה על מצות עשה בשבת ויו"ט.

ומה שהקשה המחצית השקל דלא מכיין לחבורה, נ"ל דהו"ל פסיק רישא.

[שם]. מ"ש מסנהדרין²⁹ דלא היו יושבים בשבת ויו"ט שלא יהא נראה כדין, כן כתב רש"י³⁰ בפ"י ב' והסכים לזה, אבל פי' א' כתב דהעם מרובין בעזרה, ע"ש. ונ"ל נפקא מינה בחול המועד דודאי מרובים כבשבת ויו"ט, ומותר לדון, עיין מו"ק י"ד ב'.

סימן שמ

סעיף א'. [מג"א] סק"ב. מש"כ דבא' איכא איסורא, עיין משנה למלך פ"ח משבת³¹, ובתוספתא פ"ד דביצה³², ודוק³³.

סעיף ג'. [מג"א] סק"ד. ואפילו נטף מעצמו על הספר. לענ"ד נראה דזה רק בימיהם שדרך כל בני אדם לכתוב על פנקס משוח בשעוה, והיו חוקקין על זה, ושייך כתיבה ומחיקה בכה"ג, משא"כ עתה לא שייך כתיבה ומחיקה בנטף על הספר.

סימן שמג

סעיף א'. בתשו' להרב בעל זר זהב על ספר איסור והיתר³⁴, אשר שאלני אם מותר לתת רפואה לשיכור בעת שכרותו כשכרותו של לוט להעמיד לפניו רפואה עשוי מחלב חזיר ועוד סממנים מעורבים, והארכתי ת"ל דמותר, וכמש"כ בחיבורי שו"ת השיב דוד וחיבורי שו"ת אהלי דוד בקונטרס תשובה נצחת באריכות גדול בכל הפרטים בזה בעזה"י.

[מג"א] סק"א. אבל אמו אינה מצווה. ולפי מ"ש אח"כ דרק בנזיר³⁵ אינו מחוייב בחינוך הבת, אי"כ י"ל ה"נ רק בנזיר פטורה אמו. ועיין קדושין כ"ט א' ב' דפטורה מלמול ולפדות וללמד את בנה, ומזה יש ללמוד דפטורה מחינוך דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. רק י"ל דדוקא בדבר שהיא עצמה אינה חייבת פטורה מלחנך, אבל בדבר שהיא חייבת במצוה זו חייבת נמי בחינוך, כיון דחינוך דרבנן הרי בכל דרבנן ודאי נשים כאנשים, ומהיכי תיתי נחלוך ביניהם (והא קמן דודאי ביה"כ תתחייב לחנך בניה, וצ"ע). ואחר זמן ראיתי לידידי הרב זכר יהוסף העתיק הכתוב בעניני חינוך, ות"ל שכוונתי לדעתו בסברא זו, ועוד האריך מאוד בזה, ומאפס הפנאי ל"ב ע"ד.

[שם] סק"ג. מ"ש מב"ב כ' א' דבעוף טמא לא שייך לגזור שיאכלנו, הדברים נכונים, אבל משם אין ראייה די"ל דקאי על מ"ש לעיל דראוי לנכרי, ובמק"א כ' בס"ד ליישוב.

[שם]. מש"כ המג"א ראייה מב"ב כ' א', י"ל דשם קאי על מה שא' מקודם יהיב ליה לעכו"ם, דהכי נמי לתינוק עכו"ם קאי.

[שם]. מ"ש בשם תוס' פסחים³⁶ דדבר שהוא מצוה מותר ליתן בידים, צ"ע שם לע"ד מנא להו לתוס' דאיסור לאכול שלא למנויו הוא על האדם האוכלו, ולא על הפסח שלא יהא נאכל שלא למנויו, וא"כ ל"מ תירוץ זה כלל, ודוק. וי"ל בזה הרבה ואכ"מ.

[שם] סק"ד. טוב לו שיקבל, והכי אמרינן בסנהדרין³⁷ ע"ש. מזה משמע דאף בלא הגיע לחינוך נמי הוא כן, דשם מיירי גם בקטנה בת ג' שנים ע"ש, ובדאי אינה ראויה לחינוך. ועיין מ"ש לעיל סוף סק"ג כל חד לפום חורפיה.

סימן שדמ

סעיף א'. [מג"א] סק"ג. ואפילו למאן דאמר תחומין דאורייתא כיון דלית ביה איסור סקילה לא החמירו בו. למאן דאמר ספק דאורייתא לחומרא³⁸ לא שייך לא החמירו בו, ונ"ל דכבר כתב הכ"מ³⁹ בשיטת הרמב"ם וכגירסתו דבכרת ס"ל לחומרא ולא בלאו, וצ"ע בזה דתיפוק ליה משום פיקוח נפש כתוס'⁴⁰ ורא"ש⁴¹.

דף ה' ע"ב ד"ה אמנם, דף מ"ו ע"א ד"ה משנה, דף ע"ה ד"ה ומיהו.
23. ביצה דף כ"ז ע"ב ד"ה חלה. 24. שמות לה, ג. 25. דף י"ז ע"ב. 26. רמב"ם הל' סנהדרין פ"ה ה"ד. 27. צ"ל: ריש פרשת ויקהל (שמות לה, ג). 28. סנהדרין דף ב' ע"א. 29. דף פ"ח ע"ב. 30. שם ד"ה יושבין. 31. הל' א'. 32. ה"ב. 33. עיין מה שהאריך רבינו בזה בקונטרס תשובה מיראה הל' מעילה פ"א ה"ז (בהגד"מ הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשס"ו, עמ' כ"א ואילך). 34. הוא הג"ר אברהם בריון, אב"ד עיר חדש הסמוכה לפאניוועז. ביאורו על ספר איסור והיתר הארוך נדפס בוויילנא תרנ"א, בהסכמת הגאון האדר"ת [ד"ת בשמו הביא האדר"ת בספרו שמע אליהו כת"י ואזני דוד כת"י]. 35. דף כ"ט ע"א. 36. דף פ"ח ע"א ד"ה שה. 37. דף נ"ה ע"ב. 38. כלומר לחומרא מדאורייתא, כדעת הרשב"א קידושין דף ע"ג ע"א ד"ה ממזר ודאי, ותוה"ב ב"ד שא". 39. הל' טומאת מת פ"ט ה"ב. 40. שבת דף ס"ט ע"ב ד"ה עושה. 41. שם פ"ז סי' א'.

ח"ב ווארשא תרנ"ו. 12. הל' ב'. 13. או"ח הלכה א' סי' א' אות י"ב. 14. אות מ'. 15. הל' ט"ו. 16. חולין ע"ו ע"ב. 17. על דבריו אלו העיר הגאון מהרש"ם מברעזאן בזה"ל (נדפס במהדרי' ארחות חיים הגד"מ): צ"ע דמטומאה לשבת יש לומר דאין ראייה, כדאיתא חולין קכ"ו ע"ב לענין תולש, אבל בשבת קכ"ג ע"א ושם קכ"ב ע"א מסיק רבא דטומאה ושבת דמי להדדי לענין אי הוי מנא, ועיין ברין שבת פ"ז [דף מ"ז ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה אבל] דדוקא בכלי שנשבר דמי להדדי, משא"כ בכלי מעיקרא לא דמי להדדי, אבל מ"מ צ"ע דעור עוף גם מחיים אוכל הוא כמ"ש תוס' פסחים כ"ד ע"ב ד"ה פרט וכו' דחזי לאומצא והוה כדרך הגנתו, אבל לענין חיוב תליא במ"ש לעיל סוף סי' ש"ג [מג"א ס"ק כ"ב] אם בגוזז חייב במלאכה שאינה צריכה לגופה, גם י"ל דחייב משום בורר פסולת מתוך אוכל, דגם לאכול לאלתר אסור. 18. עיין שו"ת מענה אליהו סי' ע"ג אות ב'. 19. סק"ה. 20. הל' שבת פכ"ד ה"ז. 21. שבת ק"ו ע"א. 22. פסחים

1. סי' תתנ"ח. 2. -לכתבי קודש. 3. ראה שם הגדולים החדש (מערכת גדולים אות א' סימן ר"יח): 'הרב מו"ה אפרים אליעזר צבי חרל"פ, הגאון הגדול הצדיק המפורסם בדורנו, אב"ד מעזריטש דליטא בזמן הגאון בעל מקור מים חיים. והיה להרב הנזכר הרבה כתבים ונשרפו בשריפה גדולה שהיתה בעיר הזאת. ושמעתי מאחד שראה את כתבי תורתו על כל הש"ס עם גל השאלות דרב אחאי גאון, וכי גם הגאון הנ"ל אחרי אשר היה למאכלת אש עמלו ויגיעו, נתן זאת אל לבו וילך קודר מהיום ההוא והלאה וכוחותיו עזבוהו ונפל למשכב ימים רבים עד כי עזב את אדמתו ועלה לשמים. 4. שבת פ"ה סי' ב'. 5. סי' ש"ז סעיף ז'. 6. זכרון ט' פ"א [בהגד"מ הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשס"א, עמ' קפ"ד]. 7. שבת ק"ג ע"א. 8. ד"ה הלוקח. 9. מהדו"ת אה"ע סי' ל"ח. 10. סעיף י' במג"א סק"י. 11. הערה זו הדפיסה רבינו בשינויים קלים במאמרו 'הלכות גדולות' בתוך קובץ כנסת הגדולה

בינת שמחה

הגאון רבי שמחה בונם ולדנברג
זצלה"ה

חיוב משום חורש במשקה בקרקע שאינה זורעה

א. סוגית הגמ' בחיובא דמנכש משקה זומר

בגמ' מועד קטן ב' ע"ב. אתמר המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת משום מאי מתרינן ביה, רבה אמר משום חורש, רב יוסף אמר משום זורע. אמר רבה כוותי דידי מסתברא, מה דרכו של חורש לרפויי ארעא, הא נמי מרפויי ארעא. אמר רב יוסף כוותי דידי מסתברא, מה דרכו של זורע לצמוחי פירא הכא נמי מצמח פירא. אמר ליה אביי לרבה לדידך קשיא ולרב יוסף קשיא, לדידך קשיא משום חורש אין משום זורע לא, לרב יוסף קשיא משום זורע אין משום חורש לא, וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מיחייב אלא חדא, והאמר רב כהנא זומר וצריך לעצים חייב שתיים, אחת משום נוטע ואחת משום קוצר, קשיא.

ובתוס' בד"ה חייב שתיים מפרשים, דקשיא לרבה דאזיל בתר הדמיון, דהכא זומר לא דמי כלל לנוטע, ואעפ"כ חייב משום נוטע. וקשיא לרב יוסף דאזיל רק בתר כונה, דכאן אפילו אינו מתכוין לצמוח הגפן, כיון דודאי מצמחה מחמת הזימור, חייב משום נוטע.

ובמהרש"א הקשה ע"ד התוס' דלפ"ד לא הו"ל למימר "וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי וכו'", דהא אין הקושיא אלא דחזינן דלא אזלינן בתר הדמיון מהא דזומר חייב משום נוטע, ולכן מפרש דהקושיא היא מהא דחייב תרתי, חזינן דחייב גם על הדמיון וגם על המחשבה.

וברש"י מפרש דמחלוקת רבה ורב יוסף הוא רק באופן שיש ב' מלאכות, ויש לדון איזו היא העיקרית לחייבו משום מלאכה זו, אבל כשאין כאן אלא מלאכה אחת לחייבו לכו"ע חייב משום מלאכה זו, בין אם ההשתייכות למעשיו היא ע"פ מחשבתו או אם ע"פ הדמיון, ולכן מקשה מהא דרב כהנא דחייב על זומר שתיים גם ע"ד מחשבתו וגם ע"ד הדמיון.

ב. תמיהה בפסקי הרמב"ם

ובהא דאמרין "קשיא", לכאורה קשה בפסק הרמב"ם בפ"ח מהלכות שבת, דפסק [בהלכה ד'] כרב כהנא דזומר וצריך לעצים חייב תרתי, ובמשקה מים פסק [בה"ב] דחייב משום תולדת זורע, ובמנכש פסק [בה"א] דחייב משום תולדת חורש. - ודוחק לומר שכונתו כאן משום הא וה"ה משום הא, וכן באידך - וכן נקט המגיד משנה [בה"ב] דהרמב"ם פסק כרב יוסף. ועוד, דלכאורה ע"פ סברא פשוטה מקופיא, מנכש יותר פשוט להיות משום חורש שנראית פעולתו כניקוי הקרקע, וכן משקה מים נראה יותר בפשטות כנותן כח לצמיחה, וא"כ אילו היה נוקט הרמב"ם בכל חדא מינייהו, איפכא הי' יתכן לומר דנקט את החידוש וכש"כ למאי דיותר פשוט, אבל כעת שנקט לכל חדא מאי דיותר פשוט, אי"כ הרי אפשר לומר שבאמת הוא כך, וע"כ יש קושיא למה כאן פסק כן וכאן פסק כן. ודוחק לומר שהכריע מסברא דנפשי' בכל חד מאי דיותר מסתבר בפשטות כנ"ל, דזה אינו כיון דבגמ' השוו אותם, ואם נימא שבגמ' נשאר בלי הכרעה, א"כ הרי א"א כבר לחייב מספק לא כך ולא כך, דבין התרו לזה או לזה הוי התראת ספק. ואולי גם אם יתרו משום שניהם לא יועיל, דס"ל דמחכו עלי' כיון שמזכירים שנים. (-וצ"ע בכל מילי אם הוסיפו להתרות משום עוד אב שלא דמי לי' אם מקלקלים את ההתראה, וכגון במשמר אם יתרו משום בורר ומשום מרקד - למאן דס"ל דחייב רק משום מרקד).

ג. לחלק בין אילנות לזרעים בהשקאה וניכוש

וע"כ נקט הכסף משנה דמנכש דלעיל [שכתב הרמב"ם בהלכה א' דהמנכש בעיקרי האילנות הרי"ז תולדת חורש] הוא מנכש אחריני [והא דמו"ק דחייב משום זורע, משום שאיירי בעשבים שעוקר הרעים וגורם שיצמחו ביותר העשבים הטובים]. ולפ"ז יתכן דמאי דנקטו בגמ' מנכש ומשקה מים לזרעים, האי "לזרעים" קאי אתרוויהו, גם על מנכש - דאילו מנכש באילנות לכו"ע חייב משום חורש. ואם כן פסק רק כרב יוסף.

ולכאורה צריך עיון, דכאן [בהלכה ב'] נקט משקה מים לצמחים ואילנות, ובגמ' אמרו "לזרעים", ולכאורה צמחים היינו זרעים.

ואולם אם היינו אומרים שצמחים לאו היינו זרעים, א"כ היה אפשר לומר שצמחים היינו גם מה שאינו אילן - וגזעו כלה, אבל הוא גבוה שיש לו כמין גזע ארעי, וע"כ באילן וצמח שהם גבוהים אין כאן פעולת רפויי ארעא ע"י השקאה, ויש רק פעולת צמיחה, ולכן לכו"ע חייב רק משום זורע, דבזה הן המחשבה והן הדמיון הוא לזורע, כי בדבר גבוה גם חזות המלאכה היא לתועלת צמיחה ולא לרפויי ארעא. ובניכוש אילן הוי איפכא, ששם לא שייך "מחשבה" לצימוח כי אין ניכוש העשבים מועיל לתועלת הצמיחה, והם רק כמקשים את הקרקע, ובהסרתם מתרפה הקרקע שאצל הגזע (ואע"ג שיש גזע שייך רפוי, ולא דמי למש"כ שבגזע לא שייך רפוי שזה רק לענין השקאה, שתועלת המים מסתברא שבדבר נמוך הם לרפות הקרקע סביביו, משא"כ בדבר גבוה, אבל ניכוש עשבים שהם בעצמות האדמה גם בדבר גבוה הם מונעים את הצמיחה), והסברא בזה הוא כי שנים המשותפים ביניהם אזי הסרת אחד הוא תגבורת חיובית לשני (וכמו שידוע לענין סומא בא' מעיניו שרואה יותר בעינו הב'), וע"כ בעשבים גרידא הסרת הרעים הוי תגבורת צמיחה לטובים, אבל באילן אין קשר שותפי של יניקה בין אילן עם עשבים, וע"כ אין בהסרתם משום תגבורת לאילן, אלא הם רק מקשים את הקרקע סביביו ע"י שהם גם יונקים וגדלים שם. ואם כן לפי"ז היה אפשר לומר שהרמב"ם לא הביא כלל לנדונים שבריש מועד קטן, כי בניכוש אילן לכו"ע החיוב משום חורש, ובהשקאת צמחים ואילן לכו"ע החיוב משום זורע. וניכוש והשקאת זרעים השמיט משום דלא הוכרע איך לפסוק. - אך בכ"ז קשיא, שלכאורה אין זה מדרכו להשמיט גם דבר המוטל בספק, והו"ל למימר שיש על זה ספק לענין החיוב (בפרט אם לא נימא כנ"ל, אלא דבספק והתרו משום שניהם חייב א' ממ"נ, א"כ הו"ל לכתוב כן).

ד. יחוס שם המלאכה כשיש לדונו משום ב' מלאכות - וכשאין לדון בו אלא משום מלאכה א'

מ"מ לפי דרכם של רבותינו המגיד משנה והכסף משנה דהרמב"ם פסק כרב יוסף, א"כ לכאורה סותר למה שפסק [בהלכה ד'] כרב כהנא דחייב שנים בזומר וצריך לעצים.

ואולם לכאורה כשנימא שביש לחייב רק משום א', לכו"ע חייב אפילו בלי דמיון ומחשבה, וכגון זומר בלי כונה לצימוחו ובלי כונה לעצים, שאין לא דמיון (לתוס') ולא מחשבה, והוי רק פסיק רישיה דניחא ליה של זמירה אזי לכו"ע חייב, וכש"כ בזומר גרידא עם כונה לצימוח חייב על המחשבה אע"ג שאין דמיון גם לרב יוסף, ופלוגתתם רק כשיש ענין של שנים, לא דמיון ולא מחשבה (והן המה דברי הרש"ש במש"כ ליישב דברי התוס' מהשגת המהרש"א), ואם כן סדר הסוגיא הוא כן שאב"י מקשה בסברא משום זורע ולא משום חורש - בתמיהה וכן איפכא, ורצה לחייב משום שניהם וכמו שכתב רש"י, ומסיים על זה וכי תימא דאין לחייב שנים, והרי מרב כהנא חזינן דיש חיוב משום שנים, ומסיים "בקשיא".

ותוס' כתבו לא לגרוס כן משום דאמורא לא מקשים, ומשמע לכאורה שהם לא ס"ל כרב כהנא, ואם כן יקשה ע"ד הרמב"ם וכנ"ל, וכש"כ אם גורסים קשיא. ואולם מאידך הרי לא אמרו "תיובתא", אי"כ הרי ידוע הכלל שב"קשיא" יש מקום לתירוץ [-יעוי' סנהדרין ע"ב ע"א רש"י ד"ה קשיא] (-אך אפשר לומר שכיון שכאן הוי קושיא מדברי אמורא, ע"כ אפילו לא נימא כתוס' ומסיימים גם מקושיא מדברי אמורא בלשון "קשיא", אבל מ"מ לא מסיימים בלישנא ד"תיובתא", וע"כ אין להוכיח מהאי לשון שיש מקום לתירוץ). ולכאורה אפשר לומר שיש מקום לתירוץ דשאני הא דרב כהנא, דהרי פשיטא לן דבעלמא יש ענין של זומר

משום זורע גרידא, וכגון באין צריך לעצים, וכן יש ענין של קוצר גרידא וכגון בצריך לעצים וקשה לאילן צורת זמירתו - וגם בלא"ה הרי בעלמא יש מלאכת קוצר, כגון בקוצר פירות שיתכן שאין מקצירתם פעולת צמיחה לאילן, וכמו שכתב בחזו"א שביעית סימן י"ז ס"ק ג' שלא מצינו כן [-קוצר תבואה ובוצר ענבים שיהא לתקן-] (אבל לפי מש"כ החזו"א שם בד"ה אבל, הוכיח מרמב"ם שיש בזה פעולת צמיחה - אך שו"ר שזו אינה טענה, דאז גם לנידוננו נימא, דהרי בעלמא פשיטא שיש זורע גרידא וחורש גרידא, וכן הרי חזינן באספסתא וסילקא שיש גם ענין צימוח, א"כ חזינן דלא רק באילן שייך כן), ורק כאן יש מקרה של הזדמנות שניהם יחד, ע"כ מחייבינן תרתי על פעולה אחת, אבל בנדון הסוגיא הוי נדון יסודי לאיזה מלאכה לייחס את פעולת הניכוש או ההשקאה, אם עצם ענינה היא פעולת זורע או פעולת חורש, ובזה פליגי רבה ורב יוסף אם אזלינן בתר דמיון או בתר מחשבה. וע"כ אתי שפיר פסקי הרמב"ם דפסק כרב כהנא, ובכל זאת פסק כרב יוסף, והיינו משום דהוי רק "קשיא", אבל אפשר לתרץ כנ"ל.

וגם לפי דרכו של המהרש"א שקושיית הגמ' שבהא דרב כהנא יש "דמיון" בנוטע, ו"מחשבה" בקוצר, ובכל זאת חייב שנים, ג"כ אפשר לומר כנ"ל לענין פסקי הרמב"ם, דמ"מ אפשר ליישב הקושיא דשם שאני כיון שיש אופן שכל אחד לבד הוא המחייב, דבזומר ואין צריך לעצים שמחשבתו רק לזמירה הוי הן דמיון והן מחשבה לזורע (וייתכן דבהא דרב כהנא מפרש מהרש"א זומר ואינו צריך לעצים, היינו שאין כונתו לזמירה, ע"כ הקושיא על תרוויהו, אבל אם נימא שכונתו גם כן לתועלת צמיחה, ואשר לכאורה משמע כן מלישנא דמהרש"א שכתב "ומשום דאזלינן נמי בתר מחשבתו דצריך לעצים", משמע שעכ"פ יש גם מחשבה לצמיחה, א"כ מאי הקושיא על רב יוסף הרי יש כאן מחשבה לתרוויהו, אלא ע"כ דהמכוון להקשות גם באין כונתו לצמיחה, וכמו שכתבו תוס' שהקושיא על רב יוסף היא אפילו אינו מתכוין לצמוח הגפן - ובזה סמיך המהרש"א ע"ד תוס'. - ומש"כ "נמי בתר מחשבתו", כונתו שלא רק בתר דמיון של זורע, אלא גם בתר מחשבה של קוצר, וכמו שמסיים שחייב חדא אדמיון וחדא אמחשבה). ובקוצר לעצים וזומרם באופן דקשי לאילן הוי רק קוצר הן בדמיון והן במחשבה, ורק כאן נזדווגו שניהם יחד, אבל בנדונינו שפיר אפשר לומר כנ"ל.

ולפי הנ"ל אתי שפיר בקושיית הגמ' מהא דכלאים [דהמנכש והמחפה לכלאים לוקה, אף שחרישה בכלאים לא אסירא], אשר לכאורה אפשר להקשות דמאי קושיא מהתם דממ"נ היא הנותנת, כיון דאי אפשר לחייב משום חורש, ע"כ לכו"ע גם לרבה חייב משום זורע (והיינו על מש"כ הרש"ש אפשר לכאורה להקשות כן). אבל לפי הנ"ל את"ש, דאין זה רק ענין של לא לחייב שנים, דהרי סוף סוף חזינן ברב כהנא שמחייבים שנים, אלא הנדון בעיקר הדבר איך לייחס את מהות הפעולה, ואם לרבה כבר הוכרע שזו פעולת חורש, ע"כ רק משום חורש אפשר לחייב, ואם בכלאים אין חיוב על חורש, כבר לא נוכל לחייב משום זורע.

ועיין ברש"י ד"ה משום מאי שכתב "דודאי קוצר לא חשבינן", אין כונתו שאם היה כאן תועלת קוצר, אם כן היינו מחייבים רק משום קוצר, דהרי אז לא היה גרע מהא דרב כהנא, אלא כונתו בפשטות להסביר דנידוננו הוא לחייב רק משום זורע או חורש שאין כאן חיוב אחר, אבל איה"נ שאם כונתו גם לעשבים לפי הנ"ל אם נימא דלדינא רבה ורב יוסף ס"ל כרב כהנא, א"כ חייב תרתי, לרבה משום קוצר ומשום חורש, ולרב יוסף משום קוצר ומשום זורע. (ואולם אם נימא שפליגי עם רב כהנא יהא כונת רש"י כפשוטו, שאם היה כונתו לקוצר היה חייב רק משום קוצר לכו"ע, אך צ"ע מאן מפיס אולי איפכא. וי"ל שבכונתו לקצור, א"כ לקוצר יש ב' המעלות דמיון ומחשבה, ועדיף מחורש שהוי רק בדמיון, ומזורע שהוי רק במחשבה, אשר לפי"ז לא נימא שלרבה תלוי רק בדמיון, ולרב יוסף

רק במחשבה, אלא לכל מר ס"ל שזה עדיף מזה, אבל כשיש ב' המעלות עדיף ממעלה אחת לכו"ע).

ה. מהלך החזו"א במלאכת חורש

ועיין חזו"א שביעית סימן י"ח ס"ק א' - והגדיר נידונונו [במנכש ומשקה מים] כנפגשו ב' מעשים במקרה, ואין זה סתירה להנ"ל, דודאי לגבי הא דרב כהנא שפיר הגדרנו שאצל רב כהנא הוי פגישת ב' מקרים, והיינו שיתכן כל אחד מהם לבד, אבל כאן פעולת ניכוש הרגילה וכן פעולת השקאה הרגילה תמיד יש בהם ב' התועלויות (יתכן לפעמים שהם מפורדים, כגון באופן שידוע שההשקאה או הניכוש הם רק לריפוי ולא יועילו לצימוח או איפכא, אבל בדרך כלל יש בהם ב' התועלויות, ואולם באופן שיש בהם רק תועלת אחת אולי לכו"ע יהא החיוב על תועלת זו כראוי לה, ואין זה דומה למש"כ לעיל לענין מנכש בכלאים, דהתם לגבי **המציאות** אכתי יש התועלת של חרישה, וע"כ לא מהני מה **שבדין** אין חיוב על חרישה בכלאים, אבל באופן שבאמת יש רק תועלת אחת אזלינן בתרה, ולא נימא שכיון שרוב פעולת ניכוש הם ב' התועלויות, והוגדר מהותה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, ע"כ כבר זו היא מהותה, דזה אינו, דשפיר כשיש רק תועלת אחת גריר בתר אותה מלאכה (-אך עיין לקמן [באות ו'] מש"כ שמא"ז לא משמע כן-). ואין להוכיח זאת מניכוש אילנות, דאפשר לומר דניכוש אילנות הוי כדבר בפני עצמו, ולא נחשב כאופן א' עם ניכוש זרעים), אבל החזו"א איירי לענין חילוק נידון הסוגיא מנידון חורש באילנות, **דחורש** באילנות **שלחורש** יש ממש שם אב של פעולה זו, לא נוציא לפעולה זו כשהיא באילנות מכלל שם חורש הכללי, כי אמרינן דשם חורש הוא כללי לכל גווני, ו**פעולת החורש** היא האב עם כל סוגי התועלויות האצורים בה כמש"כ שם החזו"א.

ועיין שם בחזו"א בד"ה והנה, ואפשר, [בישוב קושית הריטב"א מהא דשבת ע"ג ע"ב דס"ל לרב יוסף גופיה דמאן דקטל אספסתא חייב שתיים] - ולכאורה אין כונתו לחלק בין אספסתא לעצים, דרק בזומר וצריך לעצים ס"ל לתוס' דפליגי [אדרב כהנא], דזה דומה לניכוש והשקאה ולא באספסתא - דמה חילוק ביניהם, הרי בשניהם יש דבר הנקצר, וכן מה שנשאר, אלא לכאורה כונתו לפרש בזה דלא כתוס', אלא מה דאפ"ל דלא פליגי, וכעין הנ"ל שיש כאן רק "קשיא" ולא "תיובתא". ואם כן לכאורה יש גם מקום ליישב כנ"ל. ומחורש באילנות את"ש גם לדרכנו עפ"ד החזו"א דלעיל, והיינו שכבר נקבע לפעולת החורש שם אב בפני עצמו עם כל סוגי התועלויות שבה.

אך אכתי צ"ע, דבשלמא לענין שלא נימא שלרב יוסף לא יהא כאן חיוב דחורש אלא נוטע כמחשבתו, שפיר אפשר לומר שכבר נקבע חורש לאב מלאכה לכל גוונא, אבל מ"מ למה לא נחייב גם משום נוטע כמחשבתו לרב יוסף, דהרי סוף סוף בחרישה זו נוסף עוד ענין, ויהא זה כהא דזומר וצריך לעצים - וא"כ מזה מוכח יותר כדרכו של החזו"א כאן בד"ה ואפשר, דהחילוק בזה משום שבזה הוי יותר **כמעשה א'**, וע"כ כיון שהוי כמעשה א' שפיר אזלינן בתר שם הכלל של חורש שהוא לכל גוונא, וע"כ בחורש באילנות כו"ע מודו שהמכריע בזה הוא שם המיוחד של מעשה המלאכה והוא החורש, ובמנכש ומשקה שאין להם שם אב של מנכש או משקה וצריך לייחסו לאב אחר, ע"כ פליגי למאי נייחס.

אבל יתכן ליישב גם לפי דרכנו, דבמנכש ומשקה כתבו תוס' דלרב יוסף מחשבת האדם לצימוח **ולאו** לרפוי ארעא, אבל בחורש באילנות הרי ודאי יש מחשבה לרפוי ארעא, וא"כ יש כאן הן דמיון והן מחשבה, ולצימוח יש רק דמיון, ובזה הרי אפשר לומר שגם רב יוסף מודה שכשיש לצד אחד ב' המעלות עדיף. (וכעין שכתבתי לעיל [אות ד' ד"ה ועיין ברש"י] לענין מנכש אם צריך לעשבים באם נימא שפליגי עם רב כהנא, עי"ש).

והנה במה שכתב החזו"א בס"ק א' שאין לומר שלרב יוסף חייב בחורש באילנות משום נוטע, דא"כ ליפלגו נמי בחורש, היינו דלכאורה זה פשיטא שאין שם מקום לומר שלרב יוסף חייב רק משום נוטע, דהרי עכ"פ בחורש יש הן דמיון והן מחשבה, ומאי גרע מנוטע,

אלא המכוון שיתחייב תרתי, ולרבה חייב רק חדא משום חורש, ע"כ כתב דאם כן ליפלגו נמי בחורש, והיינו שלרבה חייב חדא ולרב יוסף חייב תרתי. אך צ"ע א"כ איך ההוכחה, אולי נקטו רק במאי דפליגי ביותר, שלמר חייב רק זו ולמר חייב רק זו, וממילא ישתמע שבנידון כחורש ג"כ פליגי ובאופן אחר, וא"כ יקשה כנ"ל על ישובו כיון שחורש הוא אב כללי, ודמ"מ יתחייב גם כן משום נוטע, ואכתי ליפלגו בחורש - לשיטתו דמקשה כן.

ושו"ר שכנראה נדונו של החזו"א דאולי גם בחורש אילנות נימא שרק המעשה בדמיון הוא חורש, אבל מחשבת הנפש היא רק צמיחה, דחורש אחר שכבר האילן קיים ענינו רק לתועלת הצמיחה במחשבת הנפש, אבל אין כאן ענין **מחשבה** של רפויי ארעא, ודמי ממש להשקאה, ועל זה כתב רק דשאני חורש משום שהוא אב מלאכה לכל גוונא, וא"כ בהא גופא שחורש הוא אב כללי, הרי הוכרע שיהא שמו בשם חורש ולא בנוטע, ותועלת הצמיחה של חרישת אילנות נחשבת לאב דחורש ולא לנוטע. ואין לומר דמ"מ נחייב גם משום נוטע, דזה אינו, דמעשה א' נחשב רק לאב א' - וכדרך החזו"א בד"ה ואפשר, ואם כן כשהוכרע שיש בזה חורש א"כ יש בזה רק חורש. וא"כ שוב מוכח כנ"ל כדרכו של החזו"א, דלדרכנו יקשה למה לרב יוסף לא נחייב תרתי. אלא שלדרכנו נוכל ליישב בב' אופנים, **או** דבאמת לרב יוסף בחורש אילנות חייב תרתי, ומאי דלא פליגי בזה הוא משום דפליגי להדיא רק במה שמר לא ס"ל כלל כמר וכן איפכא, אבל כאן הרי גם לרב יוסף חייב משום חורש, וממילא משתמע פלוגתא זו מפלוגתתם בסוגיא. **או** דנימא דבחורש אילנות עכ"פ יש גם מחשבת הנפש לרפויי ארעא - וכנ"ל, וכאן דיש ב' מעלות בזה אזלינן בתריה דחורש וכנ"ל.

ו. ביאור דעת האו"ז המתיר להטיל מים בקרקע שאינה זרועה

ועיין במ"ב סימן של"ו שעה"צ ס"ק י"ח שכתב מאור זרוע דלרמב"ם [שמשקה זרעים אינו חייב רק משום זרוע] בקרקע שאינה זרועה, אף שעומדת לחרישה מותר להטיל בה מים (היינו מים ולא מ"ר, וקרי לזה **הטלה** ולא נתכוין **להטלת** מ"ר). ולכאורה לפי דרכנו בזה גם לרמב"ם אסור משום חורש, משום דגם לרב יוסף בזה יהא חיוב של חורש, דכאן הן המחשבה והן הדמיון הם לחרישה, דרק כששייך לייחס המחשבה לענין אחר שייך לומר שאין כאן ענין מחשבה של חורש דרפויי ארעא, משא"כ כשיש רק ענין של רפויי ארעא שפיר הוי גם המחשבה לזה - וכ"כ לעיל [אות ה'] ד"ה ועיין חזו"א - שלא נימא שכבר נקבע לתמיד שמשקה או מנכש הוי רק משקה או מנכש, ולכאורה מדברי האור זרוע משמע שלא כדברינו לעיל, וכנראה משום שברך כלל ענין השקאה הוא כשיש עשבים ואז הוי זרוע, ע"כ כבר הוכרע שזו היא מלאכת השקאה רק לזריעה - ויצאה מכלל חורש (-ולפ"ז גם במנכש אם יהא אופן שאינה לתועלת הזריעה לא נימא דהוי כחורש, ונפ"מ בתולש עשבים רעים לפני שזרע את הטובים. ואולי בזה לכו"ע הוי חורש, דסוף סוף מפנה מקום שבמקומם ממש יכולים לזרוע טובים, ולא גרע ממסקל אבנים ומשוה גומות, דהרי גם מקום זה גופיה מתכשר בזה לזריעה).

ואולם לולא דברי האור זרוע אם יש מקום לומר שבזה גם הרמב"ם מודה, א"כ הרי אפשר לומר שהפמ"ג ס"ל כן, וע"כ נתקשה ע"ד המג"א למאי נפ"מ האידנא במש"כ שחייב ב' [משום חורש ומשום זרוע], דאם נפק"מ בשדה שאין בה זרעים, מ"מ גם לרמב"ם יהא חייב כנ"ל. וע"כ כתב נפק"מ בשגג בא' והזיד בא'. - ושפיר יתיישב מאי דהקשה עליו בשעה"צ [דנפק"מ ליהזר גם בקרקע שאינה זרועה אם רק עומדת לחרישה], אלא שהשעה"צ יסד דבריו על יסוד דברי האור זרוע, ולכאורה אפ"ל שהפמ"ג לא סבר כן בסברא (דמסתמא לא ראה לדברי האו"ז - דכנראה כונת שעה"צ לאו"ז הנדמ"ח).

ועיין חזו"א שביעית ס"ק ב' ד"ה ולפ"ז, שהביא לדברי שעה"צ שהרבה ראשונים פסקו כאב"י, וסיים דנראה דבשדה העומדת לחרישה אף רב יוסף מודה דחייב משום חורש. וזה כנראה כונתו לומר מאי דאפשר לומר דלא כאור זרוע בדעת הרמב"ם, ואשר ממילא לפ"ז אתי שפיר דברי הפמ"ג מהשגת שעה"צ.

ולהחזו"א לדרכו יש בזה חידוש יותר, דבשלמא לדרכנו שהנדון בענין מחשבה ודמיון, וכשיש צד לחייב רק משום א' מחייבים, את"ש בפשיטות לחייב באופן הנ"ל רק משום חורש. אלא אפילו לדרכו שיש כאן נידון של **מעשה א'**, לא נימא שכבר הוכרע טיבו של מעשה זה שהוא רק משום זרוע, דזה אינו, דאמרינן כן שהוכרע רק כששייך ליחסו לזה, אבל כששייך ליחסו רק לחורש אמרינן שהוא חייב משום חורש.

ומש"כ אח"כ החזו"א לענין משקים השורפין את הזרעים [דאם אין בהם משום זרוע אין בהם גם משום חורש], היינו לא רק לרמב"ם שלא נימא שבזה במקום זרוע יש חורש, ולא אמרינן כן משום שבכה"ג אין זה תועלת של חורש, אלא אפילו גם לראשונים הפוסקים כאב"י לא נימא שכאן אזיל רק תועלת של זרוע, ו**נשארה** עכ"פ תועלת של חורש, דזה אינו, דבאופן **שקשה** לצמיחה בכה"ג אין דרך חרישה בכך, וע"כ סיים דבשדה שאינה זרועה אסור גם בהטלת מ"ר דאינו מזיק כל כך, וע"כ עכ"פ הוי חורש, וסיים דאפשר **דמועיל**. ודברי החזו"א בזה הם ליישב מה דנתקשה בבה"ל אליבא דהמג"מ דחייב ב' (כאב"י), מדוע אין איסור במשקין שאין מצמיחין משום חורש.

ז. בדברי התפארת ישראל שמטיל מי רגלים בקרקע חייב משום חורש

והנה עי"ש בבה"ל מה דהקשה על התפארת ישראל לענין מ"ר משבת פ"א, ולכאורה אפ"ל שכונת תפא"י שנשתנו הטבעים, וא"כ הרי לא קשה מגמ', דבזמן הגמ' הוי קשי לזרעים. אך שו"ר שהרי בשו"ע אמרינן שמותר מחמת ששורף לזרעים, והתפא"י איירי משום מזבל דהוא תולדת חורש, ועל זה נתקשה הבה"ל כעין קושיתו בריש הדיבור [למה לא אסרו במשקים שאין מצמיחים משום חורש], ואשר לפי הצד שהזכיר שביש קלקול אין חורש גם זה יתיישב. ובאמת להחזו"א שס"ל כן לא יקשה על התפא"י, אלא שלפ"ד החזו"א שבשדה כן בלי זרעים אסור גם במשקין השורפין את הזרעים, קשה מגמ' שם בענין שדה ניר, וכאשר זה ג"כ עדיין יקשה על התפא"י, וכמו שסיים שם בבה"ל להקשות כן על התפא"י - ועי"ז עמד החזו"א בעצמו ויישב הן לזה והן לענין זיבול בעצם מאי דמפנה - דהוי רק כלאחר יד ואינו מכוין, ומותר מפני כבוד הבריות.

ומש"כ 'אינו מכוין' לכאורה הוי פסיק רישיה דניח"ל, וא"כ עיקר כונתו ללאחר יד, ואולי אם איירי בארעא דחבריה שוב הוי כאן פסיק רישיה דלא ניחא ליה. ועכ"פ בדבריו נתישבו גם דברי תפארת ישראל, אפילו נימא שכונתו כן לזמן הגמ'. (אלא שאם כונתו כן הרי בשו"ע בשם הראשונים מבואר דלא כן - אלא דלפי הנ"ל אפ"ל דהשו"ע והראשונים איירו לענין זרוע, והתפארת ישראל לענין חורש, ונפק"מ למקום שאין זרעים).

ושו"ר בתפא"י שכתב דצריך לומר שנשתנה הטבע, א"כ תמוה בזה קושיית בה"ל מגמ', כי לפי דבריו רוצה להעיר דהאידנא אסור, ויתכן גם ביש זרעים (דאם כונתו רק בליכא זרעים הרי היה יכול לומר כן, והיה מיישב בזה דזה לא דלא כהשו"ע, והשו"ע איירי רק ביש זרעים, אלא צ"ל דהוקשה לו מהא דשדה ניר, וע"כ הוצרך לומר שנשתנו הטבעים, וא"כ כבר אפשר לומר דכונתו האידנא לאסור גם במקום זרעים. אבל לפי דרכו של החזו"א היה אפשר ליישב דאין מהגמ' סתירה לזה, משום דשם הוי דבר שאינו מתכוין וכלאחר יד, והיה אפשר לקיים חילוק בזה בין יש זרעים או לא. ואולי פשוטם של דברי תפא"י שכתב כן מחמת אקאנאמא משמע שמועיל לכל גווני גם ביש זרעים, ואת"ש בפשוטות מש"כ שנשתנו הטבעים - וא"כ תמוה בזה קושיית בה"ל מגמ' כיון שהתפא"י מעיר בזה לשינוי הטבע.

ועיין בקרן אורה שבת ע"ג ובדרכו הא' לכאורה יש סיוע למש"כ לעיל, אך עי"ש דזה אזיל בדרך של עצמו, ואח"כ נחית לדרך התוס', ובתוך דבריו שם יש קושיא שהיא כעין סברת החזו"א.

ועיין חזו"א או"ח מועד סימן קל"ה בהערות של מועד קטן ב' ע"ב. - ועיין בשו"ת נודע ביהודה תנינא או"ח מש"כ בענין הסוגיא במוע"ק, ועמד שם בהא דהלכתא כרבה לגבי רב יוסף. - ועיין באגלי טל מש"כ בענין דעת האור זרוע בקרקע שאינה עומדת לזריעה.

עיון הלכה

הגאון רבי שמחה בונם ולדנברג זצלה"ה

איסור השתמשות באילן

סימן של"ו. סעיף א'. מ"ב ס"ק ב'. ואין נתלים. וה"ה דאין נשענין ונסמכין בו. **עיינ** בסוף הסימן ובבה"ל שם [ד"ה ומותר ליגע באילן] דאיסור השתמשות באילן הוא אף אם אינו מניד.

עלה באילן בשוגג - לירד ממנו - ולזוז ממקום למקום
מ"ב ס"ק ו'. בשוגג מותר לירד. אע"ג דבירידה זו משתמש באילן אעפ"כ אין לאסור עליו, דגם בשיבתו משתמש הוא. **עיינ** אגלי טל [מלאכת קוצר דין ל"ד] ושביתת השבת [מלאכת קוצר דין ט"ז שהביא דבריו] אם מחוייב לירד. [-שמסיק בסו"ד בס"ק ס"א באות י' דכיון דבישיבתו משתמש באילן מחוייב לירד]. - ועיין מגילת ספר סימן י"ב לענין לזוז ממקום למקום [שתולה ד"ו אם זה קולא שהקילו לעולה בשוגג שיכול לירד אע"פ ששתמש בירידתו באילן, או א"י קולא, דאדרבה מעיקר הדין יש עדיפות שירד, אלא שלא קנסוהו כמו שקנסו את העולה במזיד]. ולכאורה תמוה, דהא ודאי פשיטא שכשזוז ממקום למקום הוא עושה מעשה בידים, וגרע לכו"ע יותר מאשר יושב במקומו, וכל הנידון הוא רק אם לשיבה במקומו יש ג"כ חומר של משתמש עד כדי שכדאי יותר לירד שעושה מעשה א' (אע"ג שהוא קצת מעשה יותר גדול מאשר רגע של ישיבה שם), ובלבד שלא יעשה הרבה פעמים הני מעשים של ישיבה שם שנחשבים כהרבה פעמים (ועי' סימן שכ"ח בהא דנבילה ושחטה), אבל הא פשיטא שרגע של הזזה ולא בשביל לרדת גרע יותר מרגע של ישיבה.

ליתן כלים המותרים ע"ג אילן מער"ש

מ"ב ס"ק י"ב. ודע דאעפ"כ אסור להניח בערב שבת על האילן כלים המותרים לו להשתמש בשבת, דמתוך שהוא משתמש בהם אתי להורידם מן האילן בשבת, וכדלעיל בסימן רע"ז. **עיינ** תהלה לדוד סימן רע"ז ס"ז ז' [שס"ל דדוקא נר שהדרך ליתלו אחר שכבה בזה אסור שם בשו"ע ליתן עיו"ט, וכמו"כ דבר כיו"ב שיש בו היתר טלטול והדרך ליתלו בגמר תשמישו אסור ליתן מער"ש, אבל שאר חפצים הניטלים בשבת וי"ט מותר להניחם ער"ש וער"ט ע"ג אילן, ואין חוששין שמא יטלם בשבת ובי"ט, ומביא ראייה ממש"כ הכלבו ה"ד בב"י סימן רע"ט מע"כ שאלו מועיל ככר או תינוק לטלטול מנורה שהדליקו בה בשבת, מהא דמניחין מבעו"י נר על גבי דקל שידלק שם בשבת, ואין לחוש שמא ישתמש באילן בנטילתו אחר שכבה לפי שאין בו היתר טלטול, ומשמע שאין בו שום היתר טלטול גם לא ע"י ככר. וא"כ מוכיח מזה בתה"ד כדבריו דככר עצמו שאין בו דרך ליתלו, מותר להניח מער"ש על האילן אלא שאין זה מועיל - ומסיים דכפי הנראה היא ראייה מוכרחת]. ולכאורה יתכן לומר דהרי תחילת הגזירה כאן היא על החשש של התרחקות שלא יכשלו באיסור שימוש במחובר, ואם יקחו משם חפצים שמא ישעו, ולכן **בנר** שבשבת לא יטלטל לא גזרו עליו, וא"כ אתי שפיר ראיית הכל בו דאם מותר על ידי ככר הרי **הנר** הוא ככל החפצים, אלא ע"כ שאין שום היתר בנר. והטענה המובאת בתה"ד היא ביחס **אחר הגזירה** שאומרים לו נר מותר וחפצים אסורים, אי"כ הככר נכלל בחפצים, ועל נר שעל אילן לא ישם ככר, ואנו בטוחים שלא יקח הנר מהאילן, ועל כן אנו יכולים להתיר לו את נתינת הנר, וא"כ בעלמא יתכן שמותר טלטול נר ע"י ככר, ורק כאן לא יכול לעשות זאת התירו לו הנחת הנר.

וגם על זה אפשר לומר שאם יש היתר ככר בנר, הרי יש לחוש שיש אנשים שזו רגילותם שעל נר מניחים ככר, וכשאתה מתיר להם נר ע"ג אילן הם לא מרגישים שאת הככר אסור להם להניח, כי חושבים שהנר עם אביו"ט דידה מניחים ע"ג אילן, ואם הוא עם הארץ שלא מבין בטעם חילוקי הדינים שבין נר לבין שאר חפצים, אי"כ מחשיב הככר כמוסיף לנר, ויקחם משם כרגילותו בבית, ואתי לידי שימוש במחובר. - אע"ג שאפשר לדחות זאת, מ"מ כבר אין כאן ראייה מוכרחת. ועיין במגילת ספר [סימן י"ב אות א' מש"כ בזה, וכתב נפ"מ לענין להשאיר כביסה תלויה ע"ג חבל הקשור באילן].

השתמשות בקנים רכים העשויין להתקשות

מ"ב ס"ק י"ד. והרבה פוסקים סוברים שהקנים העשויין להתקשות אפילו ברכתן הרי הם כאילו ואסור. **ובשעה"צ ס"ק ח'.** וכ"כ הרשב"א בעבודת הקודש והריטב"א בשם יש פוסקים. **עיינ** מאירי עירובין ל"ב ע"ב.

השתמשות בעשבים המחוברים

מ"ב ס"ק ט"ו. ובעשבים לא גזרו כמבואר בס"ג [-ריטב"א]. **וכן** איתא בעבודת הקודש דלא גזרו בעשבים וירקות (ועיין במאירי עירובין ל"ב ע"ב).

איסור מוקצה במחובר לקרקע

סעיף ב'. מ"ב ס"ק י"ח. פחות וכו' להשתמש בהם. וה"ה ענף של אילן

אם הוא סמוך לקרקע פחות מג' טפחים.

עיינ לעיל סימן ש"ח מ"ב ס"ק פ"א. [דאף בזמורה פחות מג' טפחים סמוך לארץ יש בה משום איסור מוקצה]. וא"כ כאן הנידון רק בדין איסור שימוש במחובר, וכגון באופן שלא מטלטל בידים, דאם מטלטל בידים יש איסור מוקצה.

- ועיין מש"כ שם בגליון לענין לתרץ שלא יקשה על מש"כ בסימן ש"ב מ"ב ס"ק י"ט בשם האחרונים [דבעשבים אפילו מחוברים אין משום איסור מוקצה, וכמש"כ שם בשעה"צ ס"ק כ"ב "דלא כמג"א"] - ועיין בתהלה לדוד סימן ש"ב להעיר בזה. (-ועיין במגילת ספר [סימן י"ב אות ה']).

השתמשות בענפי אילן הסמוכים לקרקע

מ"ב ס"ק י"ח. וה"ה ענף של אילן אם הוא סמוך לקרקע פחות מג' טפחים.

עיינ שו"ע הגר"ז סעיף ו' [דהיינו בין אם גדלים בעיקרו של אילן פחות מג' טפחים, בין אם גדלים למעלה מג' טפחים ונכפפים למטה מג"ט, שמותר להשתמש בהם במקום שאינן גבוהים ג' טפחים].

תיקון בשעה"צ

מ"ב ס"ק י"ח. וה"ה ענף של אילן אם הוא סמוך לקרקע פחות מג' טפחים. **ובשעה"צ ס"ק י"ב.** שבת קכ"ו ע"ב. **צ"ל** - קכ"ה ע"ב.

להשתמש בשרשים השוים לארץ כשחלל גבוה ג' טפחים תחת ב'

צדדים השניים

מ"ב ס"ק כ"ג. אבל אם משני צדדין שוין לארץ, אותן הצדדין מותרין להשתמש עליהן. **ובשעה"צ ס"ק י"ז.** כנלענ"ד בשני צדדים השניים גם לרבה אסור כיון שהם נראים גבוהים ג' טפחים, ומצאתי שכ"כ בתו"ש. **עיינ** שו"ע הגר"ז [ס"ז] ואגלי טל שכתבו להיתר - שביתת השבת קוצר סעיף כ"ח, ועיי"ש בבאר רחובות ס"ק ל"ג ול"ד.

הסרת עשבים מוקצים שנדבקו לרגליו בידים

סעיף ג'. מ"ב ס"ק כ"ד. ומ"מ אם לאחר הליכתו מצא שנדבקו עשבים ברגליו בין אצבעותיו או על מנעליו, יזהר שלא יסלקם בידיו, דאסורים בטלטול משום מוקצה, דביה"ש היו מחוברים. **עיינ** שו"ע הגר"ז [דין י"ד שציינ למע"כ בסימן ש"ח דין י' בשם החזו"א דבהסרת הזבוב מהאוכל אין בו משום איסור מוקצה, והביא שם ראייה לדברי החזו"א מס' ש"ב שמותר להסיר הנוצות מהבגד, ונשאר בצע"ק ממה דאסרינן כאן להסיר העשבים בידים משום מוקצה].

איסור חרישה כשמשקה במשקין שאינם מצמיחין

בה"ל ד"ה או שאר משקים וכו'. קשה דלפי מה שכתב הפמ"ג הובא בהגה"מ והעתיקו המ"א, דהמשקה מים חייב משום חורש ג"כ, אמאי כתב דביין מותר, וה"ה בשאר משקים שאינם מצמיחין. **עיינ** חזו"א שביעית סימן י"ח ס"ק ב' סוף ד"ה ולפי"ז [שכתב שהראשונים התירו בשדה זרועה כיון שהמשקין הללו שורפין את הזרעים אין דרך חרישה בכך, מיהו בשדה שאינה זרועה עדיין אין מי רגלים מו"ק כ"כ וחשיב חורש - ועיין כאן במדור בינת שמחה אות ו'].
איסור חורש בהטלת מי רגלים בשדה ניר

בה"ל באו"ד. ודע דבספר תפארת ישראל כתב דבחכמת אקאנאמיע אמרו שמי רגלים הם טובים מאד לזבל הקרקע, אי"כ מזבל תולדת חורש הוא עכ"ל וכו', וגם משבת פ"א ע"ב מוכח שלא כדבריו, דהלא א"א לגדולים בלא קטנים, ולדבריו היה אסור גם לפנות על שדה ניר בשבת מחמת חרישה.

עיינ בשביתת הטבע, [מלאכת זורע, שהביא דברי התפא"י, וסיים שצ"ל שנשתנה הטבע, ואח"כ הביא קושיות בה"ל מגמ' שבת]. וצ"ע דהרי התפא"י כתב שנשתנה הטבע, אי"כ לא קשה מגמ'. - ורק על מש"כ השביתת השבת שהתפארת ישראל לא הוצרך לזה, אלא היה יכול לומר שמזה יש סיוע ליראים [שאוסר במ"ד], שפיר שייכת הערת בה"ל ע"ד היראים (ואשר לפי"ז את"ש דברי התפא"י שהוצרך לומר שנשתנה הטבע כי היכי דלא ליקשי מגמ'). [-וע"ע כאן במדור בינת שמחה אות ז].

ולכאורה יתכן עוד דבשדה ניר אע"ג דהיא חרושה, מ"מ עדיין לא נזרעה, וא"כ מסתמא עד שזרעו כבר יתייבשו המי רגלים ויפוג כוחם. אבל קושית השביתת השבת מהפנינו של "גדולים", שיאסר משום מדייר או מזבל [-שהקשה ע"ד הבה"ל דליקשי איהו לנפש"י מהא דמשמע שם בגמ' דבלא איסור דאשוויי גומות מותר לפנות בשדה ניר בשבת, אף שהוא מזבל את השדה בזה] - קשיא, דאע"ג דלא נזרעה מ"מ הגושים ישארו גם עד אחר שנזרעה, והרי זבל גם כשמתייבש הוא בתוקפו (אבל מי רגלים מסתמא ביבשים נכלו לגמרי מן העולם). וצ"ע אם אפשר לומר שזבל המועיל להצמיח הוא רק של בהמה ולא של אדם, ודלכן מי רגלים של אדם לא היו מועילים, ורק דבזה נשתנה הטבע לדברי התפארת ישראל, אבל בגדולים של אדם יתכן שלא

נשתנה ולא מהני. ולפי"ז יתכן דמי רגלים של בהמה גם לדין הגמ' לדעת המתירים היה אסור. - אך לכאורה סתימת הדברים משמע לדין הגמ' לדידהו **כל** מ"ר לא מצמיחים, וצ"ע. - שו"ר בשביתת השבת לקמן מלאכת חורש סעיף ג' ובבאר רחובות שם מש"כ ליישב מהא דמפנה [דבשופך זבל בלא כונת תיקון הקרקע אין בזה משום חורש].

אם זורע מתחייב בשעת זריעה או בשעת צמיחה

סעיף ד'. מ"ב ס"ק ל"ג. משא"כ לג' ימים ויותר יצמחו הזרעים ויתחייב למפרע משום זורע.

עיינ שביתת השבת [מלאכת זורע בא"ר ס"ק ט'] בשם המנחת חינוך [דזורע חייב תיכף על הזריעה אף שלא השריש ולא נקלט כלל] - ועיין תהלה לדוד [-אות ט' דעיקר תליא בכונתו כשכונתו בהשלכת הזרעים שיהא שם זמן כשיעור השרשה מתחייב לאלתר משום זורע, ומש"ה הוזהר כאן שלא ישליך לתרנגולים אלא כשיעור שיאכלו בו ביום או ליומים].

הוצאת עשבים מהעפר כשתחבן לשמור לחותן

סעיף ו'. מ"ב ס"ק מ'. דכיון שהם תחובין וטמונים בקרקע כשאר זרעים וגם מתכוין לזרעם, גזרו בהו רבנן דלא ליתי לאחלופי לתלוש לאחר השרשה. **ובשעה"צ ס"ק ל"א.** והא דהקשה המ"א בסימן ש"א ס"ק כ"א, כבר תירץ המאירי שם דמיידי שהיו החיטין מגולין למעלה. **עיינ** לעיל סימן ש"א מ"ב ס"ק כ"ז.

תלישת פירות מאילן שנפשה מער"ש

סעיף ח'. בה"ל ד"ה שנפשה מער"ש. היינו שאינו יכול לחיות עוד הענף אע"ג שעדיין מחובר הוא בקליפתו וכו' [פמ"ג]. **עיינ** חולין קכ"ז ע"ב בפרש"י [שפירש בהא דאילן שנפשה וכו פירות הרי הן כתלושים - שנפשה נתלש ממנו ענף]. - ודברי הפמ"ג הם עפ"י הא דאיתא שם קכ"ח ריש עמוד ב' [יחור של תאנה שנפשה ומעורה בקליפתה וכו', וחכמים אומרים אם יכול לחיות טהור ואם לאו טמא]. ועיין בחלקת יואב סימן י"א מש"כ בזה. [-בסימן י' בד"ה ולזאת, עוד קשה, ומעתה - שנו"נ דבדברי הפמ"ג ליישב שלא יקשה על דבריו מהגמ' בחולין שם].

פתיחת סתימה בשבת

סעיף ט'. בשו"ע. צנור המקלח מים מן הגג שעלו בו קשים ועשבים שסותמים ומעכבים קילוחו וכו' ממעכן ברגלו בצנעה, דכיון דמתקן ע"י שינוי הוא שאינו עושה אלא ברגליו במקום פסידא ל"ג רבנן. **לענין** פקיקת ביהכ"ס, עיין שו"ת מנחת יצחק ח"ה סימן ע"ה [שכתב להיתר, ומדמה זאת לפתיחת נקב שנסתם בחבית בסימן ש"ד סעיף ב' ג' ד' דכשאין הסתימה מהודקת יפה שמותר לנקוב וכמו"כ בזה, והכא דאסר בשו"ע אלא בשינוי איירי דהוי סתימה מעלייתא]. ועיי"ש בסוף התשובה לענין פקיקת קערת המים [-המכונה שם בשם "סינק", שכתב שנראה דגם בזה מותר לפתוח הסתימה].

ולכאורה אפשר לחלק בין בית הכסא לבין "סינק", דיתכן דהא דצינור שעלו בו קשקשים - היינו שעיקרו של צינור להעביר את המים, וכשנתקבצו בו קשים ועשבים הוי ביטולו של הצינור, וע"י שממעכן הרי הוא מתקנו להחזירו לפעולתו. - ובזה אפשר לומר דכן הוא ג"כ ב"סינק" דעיקרו להעביר רק מים, דהרי יש בו ברזלים המעכבים ירידת פסולת גושית לתוכו. אבל בשפך ביהכ"ס אשר שם עיקרו של הצינור גם להעביר פסולת גושית, ע"כ כשקורה שנתקבץ אן שיש שם גוש גדול שלא יכול לעבור אין זה ביטולו של צינור, אלא שבאופן זה צריך לעזרה ע"י דחיפת האדם שיוכל לעבור, אבל אין זה ביטולו של הצינור כיון שהצינור עשוי להעביר פסולת גושית. - וע"ע בשו"ת מנחת יצחק ח"ו סימן כ"ט, וע"ע בחז" [סימן י"ט]. וע"ע בזה בשו"ת חלקת יעקב חלק ג' [סימן קל"ח].

פתיחת סתימת צנור המקלח בשינוי באופן שכדרכו הוי איסור

דאורייתא

בשו"ע. צינור המקלח מים מן הגג שעלו בו קשים ועשבים שסותמים ומעכבים קילוחו וכו' ממעכן ברגלו בצנעה, דכיון דמתקן ע"י שינוי הוא שאינו עושה אלא ברגליו במקום פסידא לא גזרו רבנן. **עיינ** חזו"א שבת סימן ח' [-או"ח מועד סימן נ"ו] ס"ק ד' ד"ה ולדינא מש"כ בזה, אם כשהוי כדרכו אם הוי בזה איסור דאורייתא או רק דרבנן. ולכאורה לפי נטייתו במוסגר שם דהוי דרבנן, אי"כ אין ללמוד מכאן לכה"ג דהוי דאורייתא, והיינו אע"ג דבלא"ה כתב שם החזו"א בשם הראשונים שלא ללמוד מכאן לשאר דוכתי, מ"מ אפילו כאן בצינור גופא כשיהיה באמת אופן כזה שהתיקון כאורח"י הוא דאורייתא, כבר אין מקור שגם בזה מותר בשינוי, כיון דבגמ' זה אופן שעושה איסור דרבנן ע"י שינוי.

טלטול בידו בשמים להריח כשהם עדיין מחוברים

סעיף י'. מ"ב ס"ק מ"ח. ולענין לטלטול בידו דינו כמו לעיל לענין קנים הרכים בס"י. **ובשעה"צ ס"ק מ"ב.** א"ר ותו"ש דלא כט"ו.

עין שביית השבת [מלאכת קוצר בא"ר ס"ק ל"ז] בשם בית יהודה [שכתב דמסתימת הש"ע משמע דבכל גוונא מותר להריח]. -ועיין ב"אשל אברהם" שעל גליון הש"ע.

נתינת פרחים ושושנים במים בשבת

סעיף י"א. בש"ע. הג"ה. ומותר להעמיד ענפי אילנות במים בשבת ובלבד שלא יהיו בהם פרחים ושושנים שהם נפתחים מלחלוחית המים.

עין שער הציון סוף ס"ק מ"ח משמע דיש בזה חשש דאורייתא. - ועיין בערך לחם למהריק"ש [שכתב שהיא חומרא יתירה, שאין זה דומה לשריית חטים ושעורים במים שאם יעמדו זמן רב במים מצמיחים דבר חדש, משא"כ בפרחים ושושנים סגורים שנפתחים לבד וכו'].

שריית פירות במים

מ"ב ס"ק נ"א. צמוקין ושאר פירות יבשים מותר לשרות בשבת, ומ"מ בכובש כבשים אסור.

עין לעיל סימן ש"כ מ"ב ס"ק י"ד [דמותר לשרות צמוקים וכי"ב במים לעשות שתייה], ועיין בשלחן עצי שטים מלאכת דש סעיף ט' בבאוריים [שאסור ליתן צמוקים במים משום כובש כבשים] - ועיין זכרו תורת משה סימן ל"ח סעיף ג' [שכתב דאסור לכבוש ירקות או פירות אפילו בלא מלח רק במים לבד].

נתינת זרעים במים בשבת לזמן מועט, או סמוך ליציאת השבת

מ"ב ס"ק נ"א. וכתב בח"א דה"ה השורה תבואה לעשות מהן מאלצין לשכר וכו', וכתב עוד דתיכף משנתן למים חייב אע"ג דלא יצמיחו אלא לאחר כמה ימים. **ובשעה"צ ס"ק מ"ו.** ול"ג דאף המ"א מודה בזה, וממעט רק אם נתן לכתחילה על זמן מועט דלא אפשר שיצמיח בזה הזמן, אבל אם נתן על זמן חצי יום אפילו אם נתן ביום השבת סמוך לחשכה חייב דומיא דזרע בזה הזמן.

עין שבת דף ע"ג ברש"י [דס"ל דזרע חייב דוקא אם נתקיימה מחשבתו, אבל אם מלקט הזרעים קודם שישירש פטור למפרע] - ועיין מנחת חינוך מלאכת זרע [דס"ל דאף דזרע באדמה מתחייב מיד בזריעה בקרקע אף שלא צמח, מ"מ שורה זרעים במים אינו חייב אא"כ צמח].

וע"כ אם נימא שדין סמוך לחשכה תלוי בדין לקח זרעים אחר קליטה, א"כ להמנחת חינוך שכתב דבשריית חטים פטור בלקחן א"כ, א"כ ה"ה דבסמוך לחשכה פטור. ודברי שעה"צ הם אי לא נימא כהמנחת חינוך, או אם נימא שדינים הנ"ל לא תלויים זה בזה. עיין חלקת יואב [סימן י'] ואפיקי ים [ח"ב סימן ד' מלאכת זרע], ועיין שביית השבת [מלאכת זרע בא"ר ס"ק ט'].
סמיכה באילן בריא ותש

סעיף י"ג. בה"ל ד"ה ומותר ליגע באילן. אעפ"כ בעיקר הסברא מודו כולוהו דהיכי דסומך בכל כחו אסור, ואם לאו מותר. **עין** שו"ת מהרש"ם ח"ד סימן קמ"ח שהביא לדברי בה"ל כאן.

דבר שאין מתכוין

סימן של"ו. שעה"צ ס"ק א. ומ"מ דע דהא דק"ל דבר שאין מתכוין מותר הוא אפילו במקום דבמתכוין איכא אסור דאורייתא [כן פסקו הפוסקים וכמסקנת הגמרא שם].

עין בית יוסף [שהביא דברי הגמ' דכל היכא דכי קא מכוין איכא אסורא דרבנן, כי לא מכוין שרי רבי שמעון [לכתחילה] - ועיין פמ"ג מ"ז ס"ק א' [שהביא דברי האחרונים שתמיהו דלמסקנת הגמ' ק"ל דאף בדבר תורה כל שאין מתכוין שרי אף לכתחילה, יעוי"ש].

גירית ספסל גדול ע"ג קרקע מרוצף

מ"ב ס"ק ד. כתב המג"א דגדולים ביותר אסור לגרור על הארץ דפסיק רישא הוא דבדודא יעשה חריץ, ואפילו מרוצף בקרקע של שיש אסור לגרור. **ובשעה"צ ס"ק ב.** ומסתברא דאם כל העיר מרוצף באבנים או בקרשים יש להקל בזה וכו', דאפילו באינו מרוצף לית בזה גררא דאורייתא מכמה אנפי, אחד דהחריץ שיעשה הוא בזה רק חופר כלאחר יד, ועוד דהוא מקלקל.

עין לעיל סימן ש"ד במ"ב ס"ק י"א. [שהביא דברי האחרונים לענין הוצאת סכין תחוב מחבית ומכותל שהסכימו להיתר, אף שבעלמא פסיק רישא אסור אפילו בדרבנן, מ"מ בגוונא דהוי מקלקל וכלאחר יד מותר].

פסיק רישיה בתרי דרבנן

בשעה"צ ס"ק ב. וגם בזה לכו"ע הוא רק אסור דרבנן, ומבואר לעיל סימן שט"ז ס"ג בהג"ה דדעת הרמ"א שם מוכח דס"ל בעלמא דאם הוא תרי דרבנן מותר בפסיק רישא דלא ניחא ליה.

עיי"ש מ"ב ס"ק ט"ו ושעה"צ ס"ק י"ח [שמבאר כן דעת הרמ"א שמתיר סגירת תיבה קטנה שזבובים בו] - ועיין לקמן שעה"צ ס"ק י' [לענין כיבוד בגדים במכבדות העשוין מקיסמין שאין כדאי לכתחילה, אף שהוא ג"כ פסיק רישא דלא ניחא ליה], ועיין חזו"א [ס"י ס"א ס"ק א'] בד"ן אכילת עוגות שיש בהם אותיות. [-וע"ע מש"כ לציין בזה בסימן שט"ז, הובא בגליון "אליבא דהלכתא" ס'].
גזירה דגירית ספסל גדול במרוצף אפילו בתרי דרבנן

בשעה"צ ס"ק ב. דאפילו באינו מרוצף לית בזה גררא דאורייתא

מכמה אנפי וכו'. ומבואר לעיל בסימן שט"ז ס"ג בהג"ה דדעת הרמ"א שם מוכח דס"ל בעלמא דאם הוא תרי דרבנן מותר בפסיק רישא דלא ניח"ל, ואף דהכא מחמירינן בזה בגדולים ביותר וכו'.

עין מ"ב ס"ק י"ט [לענין צידוד חבית על הארץ, דאף שמקלקל הוא וכו' אעפ"כ אסור מדברי סופרים].

קולא דכל העיר מרוצף

בשעה"צ ס"ק ב. עכ"פ במרוצף בכל העיר יש לצרף לזה דעת התוס' בדף כ"ט ע"ב דלא גזרינן בזה אטו אינו מרוצף. וגם רש"י ס"ל כן כדמוכח בדף צ"ה ע"א ד"ה זילחא וכמו שרמז לזה הגרעק"א. **כנראה** המכוון למש"כ הגרעק"א בגליון הש"ס כ"ט ע"ב.

גזירה דשמא יבוא להשוות גומות בקרקע מרוצף

סעיף ב'. בש"ע. אסור לכבד הבית אא"כ הקרקע מרוצף, ויש מתירין אפילו אינו מרוצף. הגה. ויש מחמירין אפילו במרוצף.

עין לעיל סימן של"ג סעיף א' בה"ל ד"ה שמא [דפינוי אוצר כולו שאסור משום שמא יבוא להשוות גומות, דנראה דבמרוצף תלוי בפלוגתא דהכא].

איסורא דמזוי עפר ממקומו דמשה"ה אסרינן כיבוד הבית

מ"ב ס"ק ו. לכבד הבית. דמזוי עפר ממקומו. **ובשעה"צ ס"ק ג.** טעם זה נזכר בתוס' והרא"ש ועוד כמה פוסקים הנמשכים אחריהם, ולא ביארו דבריהם אם הכונה משום טלטול עפר וכו' או משום עשיית גומא ע"י החפירה וכו', ומהגר"א משמע דהכונה משום טלטול עפר. **עין** מהרש"א פסחים ס"ה ע"ב דמפרש משום מוקצה, והב"ח כאן מפרש משום אשווי גומות.

כיבוד הבית אי הוי מלאכה הצריכה לגופה

בשעה"צ ס"ק ג. או משום עשיית גומא ע"י החפירה. וגם בזה ליכא איסורא דאורייתא וכהברייתא דקאמרה דאינו אלא משום שבות, והטעם דהא אינו צריך להגומא וכמו דאיתא בדף ע"ג ע"ב בגמרא. **שם** איתא לענין חופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה. - וכנראה המכוון דגם כאן אינו צריך להגומא למלאות בה את העפר.

- וצ"ע דהא אילו היה כונתו לזה או דהוי פסיק ריש"י, הוי מלאכה הצריכה לגופה דניחא ליה שהבית נעשה שוה, ורק אתינן עלה משם דלא הוי פסיק רישיה כמש"כ התוס' צ"ה ע"א ד"ה המכבד.

שו"ר שהמשנ"ב אין מפרש מזוי עפר **לאשווי גומות** כנראה מהב"ח, אלא מפרש משום **חופר** גומות, וכמו שכתב לעיל "או משום עשיית גומא", וע"ז הוא דכתב כאן דמ"מ אינו צריך לגומא (וכאן א"צ גם לעפרה - ועיין בזה במג"א סימן ש"ד ס"ק ה'). ועיין במ"ב ס"ק ח' במש"כ שם בשם האור זרוע [לבאר דעת המתירים לכבד קרקע שאינו מרוצף, דלא חייש **למזוי עפר ממקומו** משום דבכיבוד עפר תיחוח ליכא משום **חופר גומא**], וגם כאן [בשעה"צ] בסו"ד הביא לדברי האור זרוע, ומוכח כנ"ל שאתי עלה משום **חפירת** גומא.

איסורא דחופר גומא בכיבוד הבית

בשעה"צ ס"ק ג. אי משום עשיית גומא ע"י החפירה. וגם בזה ליכא איסורא דאורייתא וכו' והטעם דהא אינו צריך להגומא. **עין** מהרש"א פסחים ס"ה ע"א [שכתב בהא דמכבד - שאינו צריך להשוות גומות אע"פ שמתכוין פטור לר"ש דמלאכה שאצ"ל היא]. ועיין כאן בב"ח [שכתב בדעת בה"ג שמתיר לכבד את הבית משום דס"ל דהוי כמו מה שמותר לרפץ את הבית, משום דאינו מתכוין להדביק עפר בגומא ולהשוות הבית אלא שלא יעלה אבק]. ועיין בקרבן נתנאל סוף פרק המצניע באות פ' [מש"כ למה אין בזה אלא איסורא דרבנן].

בטעם דמשהו גומות בכיבודו לא הוי איסור דאורייתא

מ"ב ס"ק ו. גם משהו הגומות בכיבודו שמתמלאין הגומות שבבית מהעפר והוי בנין. **ובשעה"צ ס"ק ד.** רש"י בדף קכ"ד ע"ב וכו' וגם לרש"י אינו אלא משום שבות וכו', וטעם הדבר אפשר דהוא סובר כדעת הרמב"ן במלחמות דבנין כלאחר יד הוא. **עיי"ש** בסוף דבריו דמשמע דכאן אין מלאכתו מתקיימת.

דעת התוס' במכבד הבית ומשהו גומות דהוי שבות

מ"ב ס"ק ו. גם משהו הגומות בכיבודו שמתמלאין הגומות שבבית מהעפר והוי בנין. **ובשעה"צ ס"ק ד.** רש"י בדף קכ"ד וכו' וגם לרש"י אינו אלא משום שבות. עיין בפסחים דף ס"ה ע"א וכו' ועיין בתוספות שם.

עין שם במהרש"א [שמפרש דברי התוס' שם שא"צ להשוות הגומות, ואע"פ שמתכוין פטור לר"ש דהוי מלאכה שא"צ לגופה], גליון הש"ס להגרעק"א [שהקשה דאם הוא מתכוין להשוות הגומות הרי זה מלאכה הצריכה לגופה], רש"ש והגהות הגאון ר' אלעזר משה הורביץ זצ"ל [שמפרשים בכונת התוס' דעיקר תכליתו הוא משום כיבוד הבית, ומה שמשים את העפר בגומא הוא משום שאין לו מקום אחר, ולכן הוי א"צ לגופה אע"פ שמתכוין].

באיסורא דמזוי עפר ממקומו

מ"ב ס"ק ח. וגם למזוי עפר ממקומו ג"כ לא חייש וכו' ובוה ליכא משום חופר גומא.

עין לעיל בשעה"צ ס"ק ג' ומש"כ שם בגליון [מה שחזינו מהכא שהנידון משום חופר גומא ולא משום משהו גומא].

טלטול עפר המוקצה בכיבוד הבית

שעה"צ ס"ק ז. ולאיסור מוקצה של טלטול עפר ג"כ לא חייש, דהו"ל טלטול מן הצד ע"י ד"א לצורך שבת וכמ"ש הפמ"ג.

עיי"ש א"א ס"ק ד' דלפי טעם זה מותר אפילו שלא במקום סעודתו [משא"כ לטעם שכתב המג"א משום דהוי גרף של רעי אסור בחדר שאין דר שם]. ועיין במלחמות פרק כל הכלים [מ"ח ע"ב בדפי הרי"ף, שכתב בתי"ה א' שלא התירו אלא במקום סעודה משום דהו"ל כגרף של רעי. ובתי"ב ב' כתב **אי נמי** התירו טלטול מן הצד שתהא להם דירה נאה לכבוד שבת].

ועיין לקמן משנ"ב ס"ק י"ב [שכתב הטעם להיתר כיבוד הבית מקליפי אגוזים ושאר דברים המוקצים - ע"י בגד או כנף אוז, משום דהו"ל לדידיה כגרף של רעי].

ועיין ב"י בשם הר"ן ביצה [שכתב וכי תימא הרי הוא מ"מ מזוי עפר ממקומו, איכא למימר דטלטול מן הצד הוא].

ועיין חזון איש סימן י"ט [-או"ח מועד סימן מ"ז] ס"ק כ"א [שכתב על מה שמותר לכבד את הבית לטלטל העפר והמוקצה "ואפשר דהוי כגרף, א"נ דעפר ומוקצה שעל הארץ בטלן כמו אוכל מרובה על הפסולת, ואין ע"ז שם טלטול וכמש"כ ס"ק ט"ו"]. - ומדברי הראשונים חזינו שלא ס"ל כהיסוד המבואר במש"כ "א"נ דעפר וכו'" [אך אולי אין מזה סתירה להמבואר בס"ק ט"ו [דהפרשת מוקצה המעכבו מגשת אל האוכל לא חשיב טלטול מוקצה אלא תיקון אוכל, ולא גזרו חכמים ע"ז משום מוקצה], דדילמא יש לחלק בין עפר שעל הארץ לבין מוקצה המעורב באוכל].

לכבד במכבדות של קסמים

מ"ב ס"ק י"ד. שלא ישתברו קיסמיהם. ולפי"ז ה"ה שאסור לכבד הבית [אפילו במרוצף למאן דשרי] במכבדות העשויות מענפי אילן יבשים שאינם נכפפים, דבדודא נשברים כשמכבדים בהם. **עין** חזו"א שבת סימן ג' [-או"ח מועד סימן נ'] סוף ס"ק ה' [מש"כ בזה צדדים לקולא] - וכתב שם שיש לאסור משום דיש בזה זילותא דשבתא.

פסיק רישיה בתרי דרבנן

מ"ב ס"ק י"ד. שלא ישתברו קיסמיהם. ולפי"ז ה"ה שאסור לכבד הבית וכו' וטעם כ"ז דהוי כמו סותר כלי, ואף שמקלקל פטור מ"מ אסור לכתחילה. **ובשעה"צ ס"ק י.** היינו אף שהוא ג"כ פסיק רישיה דלא ניחא ליה, מ"מ לכתחילה אין כדאי.

ולכאורה הוי כאן תרי דרבנן, דהוי גם סותר כלי כלאחר יד. אך עיין לעיל בשעה"צ ס"ק א' מש"כ דגם שם הוי כן, ובכ"ז אסור בגורר כלים גדולים. - ועיין בחזו"א בד"ן אכילת עוגות שיש בהם אותיות [סימן ס"א ס"ק א' לענין פס"ר בתרי דרבנן אם מותר או ראוי להחמיר].

הדחת הבית כשכל בתי העיר מרוצפין

בה"ל ד"ה ויש מחמירין אפילו במרוצף. והנה לפי"ז אם כל בתי העיר או עכ"פ רובם [ריב"ש] מרוצפים באבנים או בלבנים אפשר דמותר לכבד, דלא גזרו על רובה מפני מיעוטה וכו'.

עין בקצות השלחן סימן קמ"ו בבדי השלחן אות נ"ט מה שכתב להעיר מדוע לא נתיר גם בהדחה ברוב בתי העיר מרוצפים. והנה לשיטת הרמב"ם [פכ"א ה"ג] דמתיר בכיבוד אזי אפילו אם קאי גם כשרק מקום זה מרוצף [ולא רוב העיר - וכפשטות משמעות הטור והשו"ע בדעת הרמב"ם], אי"כ כבר ליכא מקור בגמ' שיש עדיפות יותר כשרוב העיר מרוצף, מאשר רק מקום אחד מרוצף, כיון שמפרש הא דאמימר שרי זילתא במחוזא [שבת צ"ה ע"א] איירי אפילו בשרק מקום אחד מרוצף, אי"כ בכיבוד שרי אפילו בשרק מקום אחד מרוצף, ובהדחה שחמירא יותר כבר ליכא מקור להתיר יותר כשרוב העיר מרוצף, וא"כ כיון דדעה הא' הסתמית שבמחבר היא כשיטת הרמב"ם,

וגם בהדחה פסק אח"כ המחבר [בסעיף ג'] כהרמב"ם, אי"כ גם ברוב העיר מרוצף אסור להדיח. ואם כן י"ל שהרמ"א שכתב לדעה המחמרת בכיבוד במרוצף הוא רק לענין חומרא, אבל מה שיצא להקל על פי דעה זו בזה לא פסק כוותיהו נגד דעת המחבר, ע"כ את"ש מה שכתב בה"ל רק לענין כיבוד. והיינו דעכ"פ לדעת הרמ"א שמחמיר בכיבוד אפשר מ"מ"נ להתיר ברוב העיר מרוצף, דלרמב"ם פשיטא להתיר, אלא אפילו לדעת הראשונים שהרמ"א פסק כוותיהו ג"כ יש להתיר, אבל בהדחה שאין מקור להתיר להרמב"ם במרוצף בזה לא סמכינן להקל על שיטת המקילים.

כיבוד במכבדות העשוים מקיסמין

בה"ל באו"ד. אכן לפי מה שפקקו כמה אחרונים על דברי השלטי הגבורים שהביא הרמ"א, גם בענפי אילנות אין להחמיר בשכל בתי העיר מרוצף.

עין חזו"א סימן ג' [-או"ח מועד סימן נ'] סוף ס"ק ה' [שסיים אחר דברי המפקקים דיש לאסור משום דיש בזה זילותא בשבתא].

כיבוד הבית ע"י בגד

בה"ל ד"ה וכן ע"י בגד. המ"א הביא בשם רש"ל שמחמיר בכנף אוז וכו', ובביאור הגר"א משמע עוד שמפקק על כל היתר זה אפילו ע"י בגד.

עין מהר"ל [עמוד כ"ט ע"ב] [-בנדמ"ח הלכות שבת דין ל'] שכתב שאסר לכבד הבית גם בסמרטוט בגד.

הדחה במרוצף - בביהכ"ס ובקערת המים

סעיף ג'. בשריע. אין סכין את הקרקע ולא מדיחים אותו אפילו הוא מרוצף.

לענין הדחת בית הכסא וקערת המים - עיין שו"ת מנחת יצחק ח"ה סימן ע"ה [מש"כ כמה סברות כמה שנהגו העולם בזה הית].

איסור צידוד חבית על הארץ לשפוך ממנה

סעיף ד'. מ"ב ס"ק י"ט. וכן לא יכירע החבית וישפוך ממנה, אלא מגביה מן הארץ ושופך, שאל"כ יחפור מן הארץ בודאי, ואף שמקלקל הוא וגם מלאכה שא"צ לגופה היא, וגם חופר כלאחר יד הוא, אעפ"כ אסור מד"ס.

עיין לעיל שער הציון ס"ק א'.

צידוד חבית כבדה ע"ג קרקע מרוצפת

מ"ב ס"ק כ'. ואם הוא מותר לצדדה ע"ג קרקע מרוצפת וכו', והפמ"ג בריש הסימן מצדד להחמיר.

עיין פמ"ג א"א ס"ק א'.

גזירה דאשוויי גומות ברצפה כשכל בתי העיר מרוצפין

מ"ב ס"ק כ'. ואם הוא מותר לצדדה ע"ג קרקע מרוצפת וכו', והפמ"ג בריש הסימן מצדד להחמיר. **ובשעה"צ ס"ק י"ז.** ומסתברא דאם כל בתי העיר מרוצפין אין להחמיר בזה.

עיין סימן שט"ז סעיף א' במ"ב ס"ק מ"ט [לענין שפשוף רוק ע"ג קרקע מרוצף דתליא בפלוגתא דשו"ע ורמ"א כאן] - ומש"כ שם בגליון [דבכל בתי העיר מרוצפין י"ל דדמי למש"כ כאן בשעה"צ].

להוציא מהחדר כלי שנטל בו ידים שחרית או מים אחרונים

בה"ל באו"ד. והנה מה שאנו נוהגים ליטול בבוקר מי הנטילה תוך כלי וכו' וכן המים אחרונים שנטולין לתוך כלי, ע"כ משום דס"ל כהטור. ועוד נ"ל דזה לא מקרי אינו ראוי וכו'.

ומסתמא לפי תירוצו השני יש גם היתר על הוצאתם מן החדר וא"צ לדין גרף של רעי, דיתכן דמדין גרף לא יהא תמיד היתר לזה, כגון שאין חשש למכשול מן המים וכדו'.

אך אם היינו צריכים לדין גרף של רעי אולי י"ל דאין על כגון האיסור של עשיית גרף לכתחילה, דצ"ע בגוונא שיש צורך להטיל מים בכלי או לרחוץ נטילת ידים שחרית שלא ילך ד"א, דאולי אין איסור עשיית גרף אלא בגוונא שיכול להניחו שם - וכמש"כ בבה"ל, אך באופן

הגהות הגאון רבי נתן קופשיץ שליט"א

מרא דאתרא הקריה החרדית בית שמש ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

שיעור בהצלה מפני הדליקה - כשמצילים בשביל בעה"ב
סי' של"ד סעיף א' שעה"צ אות ב': ומה דאיתא לקמן בס"ט דאומר לאחרים בואו והצילו לכ"א מזון ג"ס דוקא וכמש"כ המ"א שם, היינו וכו' משא"כ כשמצילים בשביל בעה"ב - ועי' לק' משנ"ב ס"ק"כ ושעה"צ י"א.

מה שבין הצלת מזון לבין הצלת מלבושים - לענין אם רוצים המצילים לזכות בו
סי' של"ד סעיף ט' משנ"ב ס"ק כ"א: ומש"כ ואם רוצים וכו' אמזון קאי - ר"ל דאז אינם זוכין מן ההפקר, ועי' תוס' רע"ק פט"ז אות קמ"ה.

שיעור בהצלת אחרים בשביל בעה"ב
סי' של"ד שעה"צ אות י"א: כניל ליישב דבריו דלא תקשה עליו מסעיף זה וכו' - עי' שעה"צ ב'.

לקרות בתורה בשאר לשון למי שיודע לשון הקדש
סי' של"ד סעיף י"ב ביאור"ל ד"ה בקיאים: ואין להקשות על דברי הראב"ד מהא דברכות י"ג דקאמר הגמ' למימרא דסברי רבנן דכל התורה כולה בלשה"ק דאי ס"ד בכל לשון נאמרה שמע דכתב רחמנא ל"ל ודחי וכו' א"נ י"ל דהתם מיירי שקורא הפסוקים בע"פ - עי' רש"י סוטה ל"ג ע"א דכתב לקרות בביהכ"נ, ותוס' ברכות שם כתבו כן בשם רש"י במגילה י"ז ע"ב, ועי"ש בתוס'. ובעיקר הדבר שמקשה על הראב"ד, עי' בתוס' סוטה שם דמקשה כן על הא דתנינן דאין כותבין אלא על ספר אשורית ובדיו עי"ש.

החידוש בדניא דמצילין תיק הספר והתפילין אע"פ שיש בתוכן מעות
סי' של"ד סעיף ט"ו משנ"ב ס"ק מ"ג: ואפילו לדעה ראשונה דבס"ב דמתיר להציל מעות לחוד מפני הדליקה ג"כ ניחא הכא דקמ"ל דמותר להציל המעות אגב הספר ואפילו לחצר שאינה מעורבת - עי"ש במשנ"ב סק"ה דרק בבית אחר, אולם כוונתו למש"כ בבה"ל שם ד"ה ויש וצ"ע.

הצלת ספרים לחצר עם ג' מחיצות בלא לחי
סי' של"ד סעיף י"ז שעה"צ אות מ"ג: דלהפוסקים דס"ל דבזה"ז ליכא ר"ה מותר - עי"ש בתו"ש דכתב דהטור לא ס"ל כן, ועי"ש דכתב

שיודע שלא יוכל להשאיר יהא אולי מותר לעשותו לגרף ולהוציאו אח"כ. אלא שאם כן יהא היתר ההוצאה רק כשמוכרח להוציא משום גרף, דהיינו שעלול מכשול מהמים כגון שיש שם קטנים וכדו'.

הריגת הרודף בשבת

סימן של"ט. סעיף ד'. באר היטב ס"ק ג'. כתב הרמב"ם בפכ"ג דאין עונשין בשבת אע"פ שהעונש מ"ע אינו דוחה שבת וכו', ועיין מה שנסתפק בזה בספר משנה למלך.

- **בפרק כ"ד** מהלכות שבת הלכה ז' לענין רודף אחר העריות אם ניתן להציל בנפשו גם בשבת. ועיין מש"כ בזה [-הובא בגליון ס' ע"ד המ"ב סימן שט"ז ס"י ס"ק מ"ן].

זמן דכ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים לפדיון הבן

מ"ב ס"ק כ"ז. לכן מונין עד אחר השבת, ואפילו אם כלו לו בערב שבת כ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים משעה וכו' לפי שהחדש שבתורה הוא שלשים יום שלמים וכו'. **ובשעה"צ ס"ק כ"ח.** מ"א ותשו' חכם צבי וכו'.

וכ"כ בשו"ת חתם סופר ח"ו סימן ז', וכתב דכן משמע בסדרי טהרה סימן קפ"ט סוף ס"ק י"ב. ועיין נודע ביהודה תניא סימן קפ"ח ח"ו"ד בסוף התשובה משמע דסובר כהמ"א. ועי"ע שו"ת חתם סופר חאו"ח סימן פ"א.

הכונס בתולה או אלמנה ער"ש והכניסה לחופה ולא נתייחד

סעיף ה'. מ"ב ס"ק ל"ב. ודע דהרבה אחרונים כתבו דאפילו בבתולה יש ליהזר לכתחילה שתייחדו אחר החופה בער"ש מבעו"י וכו', ואך דבבתולה סגי אפילו ביחוד בעלמא מבעו"י, ולא בעינן דוקא יחוד הראוי לביאה. **ובשעה"צ ס"ק ל'.** הגאון מליסא בסידור שלו וכו' ועיין עוד בביאור הגר"א באה"ע בסימן נ"ה ובסימן ס"ד מש"כ לענין חופה, ולדידיה אין חילוק בין בתולה לאלמנה.

עיין חזון איש אבן העזר סימן ס"ג ס"ק י"ח.

טלטול מטר היורד בשבת

סימן של"ח. סעיף ח'. מ"ב ס"ק ל'. לרחיצה. דאין על המטר היורד שם מוקצה או נולד, ויכול לשחות או לרחוץ ממנו.

עיין לעיל סימן ש"י מ"ב ס"ק ל"ב [לגבי מים הנוטפים מן האילנות בימי ניסן, שכתב הח"י אדם דאסורים משום נולד]. - ועיין מנחת שבת סימן פ"ח ס"ק כ' [שכתב שבפרי מגדים בפתיחה הכוללת להלכות

דלהמחבר אפי' אם איכא רה"ר בזה"ז מותר ל"א דסי' ש"ג ס"ח, והק' מדוע לא הביא המחבר י"א הנ"ל כאן.

גליוני הספרים - קדושתם, והצלתם מפני הדליקה

סי' של"ד סעיף כ' משנ"ב ס"ק נ': ובמשאת בנימין סימן ק' האריך על הגליונים של הספרים וכו' והטעם כיון דנהגו כך הו"ל כאילו התנו עליהם מתחילה עיין סימן קנ"ד ס"ח וא"כ אין מצילין אותן - צ"ע דהא פסק בשר"ע דהגליונים בין כך אין מצילין, ואם כוונתו כשהוא עדיין מחובר ודאי מצילין מפני הכתב. שו"ר במחה"ש דכתב דדינא דשו"ע הוא משום ספיקא דאין מצילין, ולפ"ד המשאת בנימין ודאי אין מצילין.

גרם כיבוי

סי' של"ד שר"ע סעי' כ"ב: דגרם כיבוי מותר הג"ה במקום פסידא - עי' סי' תקי"ד שעה"צ אות ל"א.

אמירה לגוי במקום דליקה אם תכבה וכו' בלשון נוכח

סי' של"ד סעיף כ"ו משנ"ב ס"ק ס"ז: ועיין ביו"ד סי' רכ"א ס"ח דמשמע שם דלומר בלשון נוכח אם תכבה לא תפסיד ג"כ אינו רשאי - עי' סי' ש"ז שעה"צ ע"ה.

לקרוא לגוי במקום הפסד ממון

סי' של"ד שר"ע סעי' כ"ו: וכן כל כיצא בזה בהיזק הבא פתאום כגון אם נתרועעה חבית של יין וכו' - עי' סי' ש"ז ס"ט.

שרשי אילן שחלל תחתיהם ויש בהם ג' טפחים בצירוף הענפים - ליישב ע"ג

סי' של"ו סעיף ב' ביאור"ל ד"ה היו גבוהים שלשה וחלל תחתיהם וכו': בגמרא איתא שרשי אילן שגבוהין מן הארץ שלשה טפחים או שיש חלל תחתיהן ג"ט - ברי"ף ורא"ש בעירובין דף ק' ע"א הגירסא אם יש חלל, ולפי גירסא זו א"א לומר כביאור הבה"ל, אלא דהכוונה דאם אין חלל ג' תחתיו, וכיון דמצד א' הוא סמוך לארץ מקרי הכל חלק מן הארץ, ויציאנת מן הארץ הוי ממקום הגבוה, ודו"ק.

הליכה ע"ג עשבים בשבת

סי' של"ו סעיף ג' ביאור"ל ד"ה מותר לילך ע"ג עשבים וכו': והנה נמצא בסמ"ג דבר פלא שכתב במלאכת קוצר וכו' ואמרינן נמי בערובין פרק המוצא תפילין אסור להלך ע"ג עשבים בשבת וכו' אכן דברי הסמ"ג מועתקים מספר יראים בתולדה דחורש עי"ש ונ"ל לבאר דבריהם בדרך פשוט וכו' - ועי' ברבינו גרשום ב"ב כ"ד ע"ב ד"ה קרפף יותר מבית סאתים, דכתב דאסור לילך על זרעים בשבת דמהרסי זרעים.

יו"ט דיני מוקצה אות כ"ט (בחלק השני בפרק הא') משמע שמטר היורד בשבת ויו"ט אסור לטלטלו בשבת ויו"ט משום נולד]. ופלא מש"כ שהפמ"ג אסור, דפשיטא שהפמ"ג בפתיחה כוללת נקט רק לדוגמא של סוג נולד החמור ביותר [אם היינו אומרים מ"א בעיבא מיבלע בליע], והיה אפשר לנקוט הא דאפר, ורק נקט ללשון התוס' ביצה ב' ע"א, אבל פשיטא דהא דמים בעיבא מיבלע בליעי הוא רק ס"ד בשקו"ט של הגמ', אבל בגמ' עירובין מ"ו ע"א מסקינן דמים בעיבא מינד ניידי, ואין בזה משום נולד כלל כיון דלא בליעי שם.

ועיין משנ"ב סימן שצ"ז סעיף ט"ו ס"ק ל"ח שמי גשמים הם כרגלי הממלא, והיינו **שמטלטלים אותם ומוליכים אותם** כרגלי הממלא. וכאן במ"ב פסק כהזכור לאברהם - ועיין כף החיים סימן ש"י ס"ק נ"ב וסימן שצ"ז ס"ק נ"ו שכתב בשם הפוסקים להתירא (ועי"ש שכ"כ משבלי הלקט בשם ר"צ גאון).

נתינת כלי בשבת תחת דלף שאינו ראוי

בה"ל ד"ה אסור. הנה עיקר הטעם דאסור להעמידו תחת הדלף הוא משום שאין מבטלים כלי מהיכנו וכו'. ועיין בחיי אדם שכתב דבמקום צורך גדול יש לסמוך על הטור דפסק שאפילו באינו ראוי מותר ליתן כלי תחתיו.

עיין ב"ח מש"כ בהסבר דעת הטור. ואם כן יש נפק"מ בין הב"ח לט"ז, דלט"ז קולת הטור בדין עשיית גרף של רעי (עיין פמ"ג במקום הפסד), ולב"ח משום טינוף הבית. א"כ בגוונא שלא יצטרך להוציא אחר שנכנס לכלי, לט"ז אסור דהא מתבטל מהיכנו, ולב"ח מותר משום טינוף הבית. ואם כן במקום צורך גדול אכתי יש נפ"מ הנ"ל בין ב"ח לט"ז. אמנם דברי הח"א הם בכלל ס"ו סוף סימן כ"ו, ועיין שם שאחר שכתב בענין צורך גדול לסמוך ע"ד הטור, ציין לעיין בט"ז, א"כ משמע דמיקל רק בכה"ג שאח"כ יוציא, ולא הוי ביטול כלי מהיכנו.

נטילת ידים שחרית ומים אחרונים לתוך כלי

בה"ל באו"ד. והנה מה שאנו נוהגים ליטול בבוקר מי הנטילה תוך הכלי, אף שהם בודאי אינם ראויים וכו'. ועוד נ"ל דזה לא מיקרי אינו ראוי רק אם הוא מעורב בטיט שיוורד מן הגג, או שיש עליהם איסור עכ"פ מדרבנן.

עיין שבת קכ"ח ע"ב [דמטלטלין מים מגולים מפני שהן ראויין לחתול, ורשב"ג אומר כל עצמן אסור לשהותן מפני הסכנה] - אולם מי נטילת שחרית אינם כמים מגולים שאין ראויים לבהמה, דיתכן דהם אינם מזיקים לבהמה, ורק לא יתן לפני בהמתו כיון שאסור לו להגות מהם - עיין לעיל סימן ד' סעיף ט' ובמ"ב ס"ק כ'.

שיעור גודל הגינה שיש ליהזר בה משום כרמלית

סי' של"ו משנ"ב ס"ק ל': דבינה שיש בה יותר משבעים אמה - ושיריים היינו יותר מב' שלישי אמה.

תיקון במשנ"ב

סי' של"ו סעיף ו' משנ"ב ס"ק ל"ו: נויים - צ"ל נאים.

להעמיד ענפי אילנות במים

סי' של"ו סעיף י"א משנ"ב ס"ק נ"ג: להעמיד ענפי אילנות שקוצצין בימות החמה לשמוח - לכאורה צ"ל לשטוח, אולם במהר"ל נמי איתא לשמוח.

תלישת עשבים יבשים מהקרקע

סי' של"ו סעיף י"ב ביאור"ל ד"ה חייב: ולישנא דרשב"א דכתב הטעם משום דמזוי העפר דחוק קצת - כמה פעמים מצינו מזוי עפר דהכוונה לחורש, ועי' שעה"צ סי' של"ז אות ג'.

תיקון בבה"ל

סי' של"ו סעיף י"ג ביאור"ל ד"ה ומותר ליגע באילן: מבינקא - לכאורה צ"ל מדיוקא.

פסיק רישיה דלא ניח"ל בתרי דרבנן

סי' של"ו סעיף א' שעה"צ אות ב': ומבואר לעיל בסימן שט"ז ס"ג בהגה דדעת הרמ"א שם מוכח דס"ל בעלמא דאם הוא תרי דרבנן מותר בפ"י - עי"ש משנ"ב סקט"ו ט"ז ושעה"צ י"ח.

היתר טלטול מוקצה בכיבוד הבית

סי' של"ו סעיף ב' ביאור"ל ד"ה ויש מחמירין אפילו במרוצף: דמותר לפנותם משום דהוי כגרף של רעי - וכ"כ הרמב"ן במלחמות פ' כל הכלים, וכתב א"נ דהתירו טלטול מן הצד לכבוד שבת.

כיבוד בגדים במכבדות העשויין מקסמים

סי' של"ו ביאור"ל ד"ה שלא ישתברו קיסמיהם: ומ"מ נראה שאין כדאי להקל בזה דמחזי כעובדא דחול - ועי' לעיל סי' ש"ב ס"א בה"ל ד"ה ועיין, המביא בשם התפארת ישראל שהמנהג לאסור אפי' במכבדת העשויה משערות, וכ"כ היערות דבש, עי"ש הטעם, ע"כ.

כיבוד בגדים במכבדת בשבת

סי' של"ו משנ"ב ס"ק י"ג: לכבד הבגדים היינו וכו' וכמבואר לעיל בסמ"ג ש"ב ס"א בהג"ה ולפ"ז ה"ה שאסור בהם לכבד את השלחן - ועי"ש בה"ל ד"ה וי"א ובס"ד ד"ה דהוי.

ונתן הנהן

הגאון רבי נתן קופשיץ שליט"א

מרא דאתרא הקריה החרדית בית שמש ומרבני בית הוראה "אהבת שלום"

בדין עשיית גומא

דעת החזו"א בדברי רש"י דעשיית גומא נקבע שם המלאכה לפי הצורך בגומא

גמ' ע"ג ע"ב, אמר רבי אבא החופר גומא בשבת וא"צ אלא לעפרה פטור עליה, ואפי' לר"י דאמר מלאכה שא"צ לגופה חייב עליה, הני מילי מתקן, האי מקלקל הוא, ופירש"י, פטור עליה ואין כאן משום בנין בבית דקלקול הוא, ולזריעה נמי לא חזיא, אבל אם היה צריך לה חייב משום בונה.

ומשמע דבעשיית גומא בבית הוי בונה ובשדה הוי חורש, וכן משמע ברש"י ביצה ח' ע"ב (ד"ה והיא) דעשיית גומא הוי בונה, וכ"כ בחגיגה י' ע"א (ד"ה חופר), והוי כמו אשוויי גומות דלעיל מיניה דבבית הוי בונה ובשדה חורש.

ובחזו"א סי' נ"א הקשה אמאי בחופר גומא וא"צ אלא לעפרה בעינן לפטור דמקלקל, הא לא הוי מלאכה כלל, דכמו דבבית ליכא משום חורש משום דאין עומד לזריעה, ובשדה ליכא משום בונה משום דא"צ לבנין הזה, וא"כ בא"צ אלא לעפרה הוי כמו בית לענין חורש, וכמו שדה לענין בונה דלא הוי כלל מלאכה, וכתב דאה"נ דהוי מקלקל בעלמא ולא הוי מלאכה כלל, והא דאסור משום דנראה כבונה וחורש, ע"ש. אולם ברמב"ם פ"א הי"ז כתב הא דחופר גומא בהלכות מקלקלין, וז"ל: כל המקלקלין פטורין כיצד וכו' חפר גומא ואינו צריך אלא לעפרה הרי זה מקלקל ופטור אע"פ שעשה מלאכה, הואיל וכונתו לקלקל פטור, עכ"ל. מבואר ברמב"ם דמקרי מלאכה אלא דהוי מקלקל, וע"ש במ"מ דכתב דאם הוא באופן שאינו מקלקל חייב, אע"פ שאין צריך לזה לדעת רבינו דפסק כר' יוחנן, וכן מבואר בכ"מ בשם הרמ"ך, וע"י בפי' רב נסים גאון על הגמ' שכתב דהא דחופר גומא הוי דפטור משום מקלקל, והוא ששנינו כל המקלקלין פטורין. ומכל הנך מבואר דהוא משום מקלקל, ולא משום דלא הוי מלאכה. והדרא קושיית החזו"א לדוכתא, אמאי הוי כלל מלאכה.

יש לדון אם שייך מלאכת סותר בעשיית גומא בבית

ובדברי הרמב"ם היה נראה לומר דמה דחשיבא מלאכה והוצרך לפטור משום מקלקל, כונתו למלאכת סותר, דבאמת כשא"צ לגומא אין ע"ז לא שם בנין ולא חרישה, אך מי"מ הוה סותר שלא ע"מ לבנות שפטור משום מקלקל, וזה עפ"י מה שכתב שם הרמב"ם להלן בהי"ח או שחפר גומא כדי לבנות בתוכה יסודות וכל כיו"ב חייב, והיינו דאז הוי סותר ע"מ לבנות, ולפי"ז הרמב"ם בהלכה י"ז שפטר חופר גומא וא"צ אלא לעפרה משום מקלקל, קאי על בית ולא על שדה, וע"ש בכ"מ בשם הרמ"ך דהא דכתב הרמב"ם דהוי מקלקל היינו בבית, משא"כ בשדה לא הוי מקלקל וחייב, ולדברינו הוי להיפך, דבשדה לא הוי כלל מלאכה כיון דא"צ ליפוי, ואין ע"ז שם חורש כלל, וגם לא שייך שם סותר בשדה, ששם סותר שייך רק על סתירת בנין, והיינו בהריסת קרקע הבית שהוא חלק מהבנין, ולכן כשהוא ע"מ לבנות חייב, וכשא"צ אלא לעפרה הוה סותר שלא ע"מ לבנות דפטור משום מקלקל. ולדברינו ניחא מה דכתב רש"י דאם היה צריך לה חייב משום בונה, ואמאי לא כתב משום חורש, והיינו משום דמיירי בבית, ובזה איכא מלאכה דסותר שזה סתירת חלק מהבית, אלא דהוי מקלקל, ואם צריך לגומא בבית הוי בונה דהוי תיקון הבית [אמנם ברש"י לא משמע דהוא משום תיקוני בית הוי בונה, אלא דעצם עשיית הגומא הוי בנין, ולפי"ז עשיית גומא שאינה נצרכת אינה לא בנין ולא סתירה, ודלא כדברינו, וצ"ע]. והנה ברש"י על הרי"ף כתב דאם היה צריך לגומא חייב משום חורש, והב"ח תיקן שם דצריך לומר דאם בבית משום בונה, ואם בשדה משום חורש.

ע"א (ד"ה מפני), אלא שבפשטות דבריהם נגד הסוגיא בחגיגה דף י'. דמבואר דפטור משום מקלקל ע"י"ש, ולפי"ז החזו"א בכל אופן שא"צ אלא לעפרה אין בו שום מלאכה כלל, אבל לפי"ד א"ש היטב, משום דנראה דהחופר בסתמא לא הוי מקלקל, וכגון בחצר או בשטח ריק שאינו עומד לא לזריעה ואינו בית, וכל שאינו מקלקל בעשיית גומא מקרי מלאכת חורש, אמנם מצד שאינו צריך הוי א"צ לגופה, ובזה מיירי הסוגיא בביצה וד' התו' בביצה ובשבת הנ"ל, והגמ' בחגיגה מיירי במקום שהגומא הוי קלקול, דמקלקל המקום מלהשתמש בו או מקלקל הבית, ורק ככה"ג הוה חרישה של קלקול דפטור אף לר"י ומשום מקלקל, אבל בסתמא הוה חרישה שאינה נצרכת דתלוי בפלוגתא דר"י ור"ש במשאצ"ג, וק"ל. אך ע"י רש"י בביצה דף ח. שכתב דפטור משום מקלקל, וזה לשיטתו, ודו"ק.

מ"מ בביאור הסוגיא ריש הבונה אם עשיית גומא חייב משום בונה או לא (ומקור לשיטת הרמב"ם)

אלא דהעומד לנגדו הם דברי הגמ' בריש הבונה ק"ב ע"ב, הבונה כל שהוא, כל שהוא למאי חזיא, א"ר ירמיה שכן עני חופר גומא להצניע בה פרוטותיו, דכוותיה גבי משכן שכן תופרי יריעות חופרין גומא להצניע בה מחטיהן, ומבואר דעשיית גומא מקרי בונה.

אולם נראה דהתם קתני אביי אמר כיון דמשתכי [מעלין המחטין חלודה (רש"י)] לא עבדי הכי, אלא שכן עני עושה פטופטי כירה קטנה לשפות עליהן קדירה קטנה, דכוותיה גבי משכן וכו', ראב"י אמר אין עניות במקום עשירות, אלא שכן בעה"ב שיש לו נקב בביתו וסותמו, דכוותיה גבי משכן שכן קרש שנפלה בו דרנא מטיף לתוכו אבר וסותמו. ויש להבין אמאי צריך להביא אוקימתא אחרינא, הא כל הקושיא היתה מהמשכן דלא מצינו כן, וא"כ סגי במה שביא הא דקרש שנפלה בו דרנא דחזינא דהוה במשכן בנין כל שהוא, וממילא בחופר גומא נמי חייב בכל שהוא, ובתוס' שם כתבו דבנין כל שהוא לא חשוב, ורק אחר דמצינו שעשו כן במשכן כבר חייב בכל בנין כל שהוא, אפי' דלא הוי אותה המלאכה במשכן, וצריך לומר דצריך גם בנין חשוב אצל בנ"א, וכיון דיש בנ"א דמחשיבים זאת, וגם במשכן היה צורך לזה, משו"ה מקרי בנין.

ולפי"ז אפשי"ל דאה"נ דאילו היו חופרים גומא במשכן, וכדס"ד לומר שחפרו להצניע מחטין, בוודאי היינו מחייבים בזה משום בונה, ומשום דבמשכן לא היתה החשיבות מצד הכשרת הקרקע לתשמיש שנדונו כחורש, ועיקר החשיבות היה מצד בונה, ולכן היינו לומדים מזה לכל חופר גומא וצריך לה נקרא בונה, אכן כ"ז אילו היה במשכן, דרק אם היה במשכן היינו מחשיבים את זה לבנין, אבל מידי דלא הוה במשכן א"כ אין ע"ז שם בונה כלל, דלא מצינו בנין במשכן ככה"ג, ולהכי לאחר דחיית הגמ' דמשתכי צריך למצוא דבר אחר שלידן מקרי בונה והוה במשכן. נמצא דלפי המסקנא אה"נ דעשיית גומא לאו בכלל בונה הוי, ודו"ק. [א.ה. וממוצא הדברים נלמד כאן מחלוקת בין רש"י לרמב"ם ביסוד מלאכת חורש, דעיין היטב רש"י שבת ע"ג ע"ב ובמנח"ח שדייק מדבריו דחרישה זה דווקא הכשרת קרקע לזריעה, ע"י"ש, משא"כ להנ"ל בד' הרמב"ם, ובאמת לא נזכר ברמב"ם בשום מקום לגבי חורש כל רש"י כלל, ומזה נסתעף המחלוקת הנ"ל לגבי עשיית גומא, ודו"ק].

יש"כ מרובה להרה"ג בן ציון גרינהויז שליט"א על סיועו המרובה בעריכת הדברים

בירור שיטת הרמב"ם דכל עשיית גומא אינו אלא חורש בלבד
אולם באמת ברמב"ם לא כתב דחופר גומא בבית חייב משום בונה, אלא כתב בפ"י הי"ב המשוה פני הקרקע בבית, כגון שהשפיל תל או מילא גומא או גיא הי"ז בונה, והוא מהגמ' דף ע"ג, והתם הוי בונה משום דהוי תיקוני הבית, ובפ"ז הי"ב כ"ל אלו המלאכות וכל שהוא מענינם הן הנקראים אבות מלאכות, כיצד הוא ענינו, אחד החורש או החופר או העושה חריץ הרי זה אב מלאכה, שכל אחת ואחת מהן חפירה בקרקע, וענין אחד הוא, עכ"ל. ומבואר בדבריו דחפירה הוי חורש ולא בונה כלל [ומלאכת חורש הוי חפירה בקרקע ולכן הוי אב], ואף בבית הוי חורש אפי' צריך לגומא, והיינו דע"י החפירה יש לו הכשר, אלא דבבית הוי מקלקל כמש"כ בפ"א הי"ז ובכ"מ בשם הרמ"ך, ובהי"ח כתב דכשהוא לצורך לבנות יסודות חייב דהו"ל מקלקל ע"מ לתקן, והחייב הוא משום חורש, דהיינו דחופר בקרקע להכשיר המקום ליסודות, ולא דוקא הכשר קרקע לזריעה הוי חורש, אלא כל הכשרת קרקע לאיזה דבר הוי חורש, ובפרט היכא דהוא ע"י חפירה דהוי חורש ממש, ודוחק לומר דכוונתו הוי משום סותר ע"מ לבנות, דשם בהל' י"ח כתב "כל המקלקל ע"מ לתקן חייב, כיצד, הרי שסותר כדי לבנות במקומו, או שמחק כדי לכתוב במקום המחק, או שחפר גומא כדי לבנות בתוכה יסודות", משמע דחופר גומא לאו סותר הוא, דהא סותר כבר כתב בתחילת דבריו, וגם הפסיק במלאכת מוחק, אלא בע"כ דהוא משום חורש, אלא דבבית הוי מקלקל, ואם הוא כדי לבנות יסודות לא הוי מקלקל. וע"ע בס' מגן אבות שגם דעתו נוטה לזה דאין בעשיית גומא משום בונה, וכתב דרש"י בביצה לאו דוקא, וצ"ע דגם בחגיגה כתב רש"י להדיא דעשיית גומא הוי בונה, אולם בדברי הרמב"ם נראה דהדברים נכונים.

וטעם הדבר דלא שייך שם בנין בעשיית גומא, דהנה מצינו ב' תולדות דבונה או עשיית אהל, והיינו רק בגג כמש"כ רש"י (קלי"ח סוף ע"א, קכ"ה סוף ע"ב ובכמה וכמה מקומות), או חיבור חלקים דהוי תולדה דבונה, כמש"כ הרמב"ם פ"ז הי"ז במגבן, וכ"כ בפ"י הי"ג גבי תוקע עץ בעץ, אבל לעשיית גומא אין שייכות לבונה, כמו דבעשיית מחיצה בלא בנין לא הוי בונה [וע"י רש"י עירובין ע"ו דעשיית גומא הוי חופר, וסתם חופר הוי חורש כדאיתא בדף ע"ג ע"ב, ורש"י התם מיירי בחצר].

ובזה מיושב מה שהקשה האג"ט אמאי לא כתב הרמב"ם הא דבצריך לגומא חייב בפ"ח גבי חורש ובפ"י גבי בונה, אלא שם בפרק א', ולפי"ד מיושב היטב, דהיינו דצריך לגומא היינו חופר עצמו, וכבר כתב בפ"ז הי"ב אחד החורש או החופר או העושה חריץ הי"ז אב מלאכה, ומבואר דזה בכלל חורש עצמו.

ולפי"ד מיושב מה שהקשה החזו"א בחופר גומא וא"צ אלא לעפרה אמאי הוה בכלל מלאכה, הא אם א"צ לזריעה לאו חורש הוי, אך לדברינו א"ש, דהא חופר הוי מעשה חורש לאו דוקא משום שצריך לזריעה, אלא גם בבנין, ורק במקום שהוא מקלקל פטור משום מקלקל, וא"כ חופר גומא וא"צ אלא לעפרה נחשב חורש, שהוא מקלקל בין בבית בין בשדה או בחצר, ודלא כמוש"כ לעיל, ודו"ק.

לפי"ז יש ב' אופני עשיית גומא וא"צ אלא לעפרה, חדא דתליא בפלוגתא דר"י ור"ש במשאצ"ג, ואידך שהוא מקלקל ופטור לכו"ע

ולכאו"י יש להביא ראיה לדברינו, דהנה יעוי' בביצה ח' דמקשה והא קעביד גומא, ות"י משום דא"צ אלא לעפרה, והא בסתמא הכא א"צ לזריעה ולבנין ומשמע דהוא חייב, ובגמ' לא משמע דהתירוץ דהוי מקלקל, אלא משום דהוי מלאכה שאצ"ל כר"ש, וכן כתבו שם התוס' בביצה להדיא, וכ"ה גם בתוס' בשבת ל"ט

מקור הלכה

הגאון רבי עזריאל איזנברג שליט"א

רב ביהמ"ד "חניכי הישיבות" בית ון, ומרבני בית הוראה "אהבת שלום"

בענין איסור השמעת קול בשבת

א עירובין ק"ד ע"א עולא איקלע לבי רב מנשה, אתא ההוא גברא טרף אבבא, אמר מאן האי ליתחל גופיה דקא מחיל ליה לשבתא, א"ל רבה לא אסרו אלא קול של שיר. והיינו דעולא ס"ל דכל קול אסור, ולרבה רק קול של שיר. ונחלקו הפוסקים כמאן קי"ל, רבנו חננאל פסק כעולא, והרי"ף ס"ל דהלכתא כרבה, וכ"פ הרמב"ם בפכ"ג ה"ד והשו"ע בסי' של"ח ס"א.

ויל"ע מהא דבשבת נ"ג ע"א אמרינן גבי בהמה ופוקקין לה זוג

מיוחד לקול של שיר, דיש איסור נוסף על הכלי המיוחד לכך. **ח"ל** הרי"א ז' [הובא בשלטי הגבורים סוף פרק במה אשה] על מה דתנינן (ס"ו ע"ב) דבני מלכים יוצאים בזוגין: "ונראה בעיני שהזגין הללו אין להם ענבל להשמיע קול, ואינן עשויין אלא לנוי, אבל אם הם עשויין להשמיע קול אסורין", ע"כ. והעתיקו הרמ"א סי' ש"א סעיף כ"ג, ועי"ש בהגהות הגר"א דדין זה נלמד מהא דדף נ"ג הנ"ל, ומה דאמרו בדף נ"ח ע"א דמותר לצאת בזוג אע"פ שיש לו ענבל מיירי בפוקק, וכונתו כנ"ל דקול שאינו של שיר מותר,

ואפי"ה כלי המיוחד לקול כזה אסור.

הנה בבי"ב בסי"ג של"ח הביא משי"כ האגור בשם מהר"י מולין דאסור לדפוק על הדלת בכלי המיוחד שם להשמיע קול, וכתב ע"ז הבי"ב וז"ל: "ומדלא כתב המיוחד להשמיע קול של שיר, משמע דאפילו אינו מיוחד אלא להקיש על הדלת כדי שישמעו קולו ויבואו לפתוח לו אסור, ואיני יודע טעמו, דאי ס"ל כעולא אפילו אם אינו מכויין לשיר, ושמא י"ל דאע"ג דס"ל כרבא במיוחד לכך חיישינן שמא יכוין לשיר, וכן נראה ממש"כ בפסקי התוס' של עירובין קול שאינו של שיר אין לאסור, אך טבעת הדלת אסור לקשקש בו", ע"כ. והובא ברמ"א סי' של"ח ס"א. ולפי הנ"ל נראה דמקורו מהגמ' בדף נ"ג הנ"ל וכמש"כ הגר"א, דכיון דמיוחד להשמעת קול אע"פ שאינו מיוחד לשיר אסור.

אולם בהגהות מיימוניות פכ"ג ה"ד כתב בשם תשובת מהר"ם, וז"ל: "וששאלתם על הטבעת ויש בה אבן או עופרת המשמיע קול, אם מותר להניח בשבת, רב אלפס פסק כרבא בשילהי עירובין דאמר לא אסור אלא קול של שיר בלבד, ואפילו ל"ח שפסק כעולא דאמר כל אולודי קלא אסור, ה"מ היכא דבעי לקלא כגון ההוא גברא דטרף אבבא כדי שישמעו ויפתחו לו, ולמלאות בגלגל מן הבור אפשר שיש צורך קול, שמתוך כך ידע מתי הוציאו ויבואו אחרים לדלות, א"נ משום דיש שם השמעת קול גדול ואוושא מלתא טובא, אבל קול של טבעת חלול אין שום צורך באותו קול, ולית דין ולא דינא דשיר, וכן משמע בפרק במה אשה (נ"ח ע"א) דיוצא עבד בזוג שבכסותו בין דאית ליה ענבל בין דלית ליה ענבל, ואע"ג דמשמיע קול הוא לא חיישינן", עכ"ל. ומבואר בדבריו דאע"פ שכל עשיית הטבעת החלולה עם האבן, וכן עשיית הזוג עם הענבל מתחילתו הוא לשם השמעת קול, מ"מ כיון שאינו קול של שיר שרי, ודלא כרי"א"ז ומהר"ל ופסקי תוס' הנ"ל. ומבואר שם עוד בדברי מהר"ם, דאפילו בזוג שהענבל נעשה מתחילתו לשם כך להשמיע קול, אע"פ כיון שבלישתו לא מתכוין להשמיע קול מותר, וראייתו מהא דיוצא עבד בזוג שבכסותו אע"פ שיש לו ענבל ומשמיע קול, אך הרי"א"ז לא ס"ל כן, דהרי הוא אסור לבני מלכים לצאת בזוג אע"פ שאינן מכוונין לקול.

וביאור הדבר, דכל האיסור דאולודי קלא הוא שמא יבוא מתוך כך לשיר ולתקן כלי שיר, וממילא באינו מכויין לקול דליכא למיחש להכי שיר, וזה טעם המתירים באינו מכויין לשיר, אך כלי שיר ממש הוא גופו של איסור דחז"ל אסור להשמיע בו קול, ולא משום שמא יבוא לתקן כלי שיר, וא"כ גם באינו מכויין לקול דאין חשש שיתקן כלי אסור [והיתר של דבר שאין מתכוין לא שייך כאן, משום דהוי פסיק רישא]. וסובר הרי"א"ז דגם כלי שמיוחד לקול דעלמא הוא בכלל כלי שיר, ואסור אע"פ שאינו קול שיר ממש, ולא מכויין לכך, אך המהר"ם ס"ל דאין זה כי אם בכלל שיר ממש, אך כלי המיוחד לקול דעלמא הוי כקול דעלמא מכלי שאינו מיוחד להכי, שמוותר אפי' במכוין לכך.

ודעת מהר"ל ממוצעת, דבכלי המיוחד להשמיע קול דעלמא

אסור, אולם באינו מכויין לכך נראה שמתיר, דהנה הבי"ב כתב דדעתו דאע"ג דס"ל כרבא דקול דעלמא שרי, במיוחד לכך חיישינן שמא יכוין לשיר, והיינו דכל החומרא של כלי המיוחד הוא דאע"ג דעומד לקול בעלמא ולא לקול שיר אסור, אך מ"מ האיסור הוא מדין קול שיר ולא מדין כלי שיר. והיינו דכשם שאסור בטיפוח וריקוד בביצה ל"ו ע"ב דחיישינן שמא יבוא לתקן כלי שיר כדי לשמות, ה"ה דכלי המיוחד לקול נכלל בהך גזירה, דאע"ג דאינו עומד לקול שיר, ואולודי קלא בעלמא שרי, אפי"ה כיון שהוא מיוחד לכך והאדם מכויין להשמיע קול, גזרינן שמא יבאנו לידי שירה ויתקן כלי שיר. אבל מ"מ אינו כלי שיר ממש דאסור גם בלא טעמא דשמא יתקן כלי שיר, ומש"ה כשאינו מכויין לקול שרי, דתו לא שייך החשש שמא יתקן כלי שיר.

והנה הרמ"א בסי"ג של"ח הביא את האיסור להכות בשבת על הדלת בכלי המיוחד לכך אע"פ שאינו מכויין לשיר, ובפשוטו כוונתו לפסוק כהרי"א"ז דכלי המיוחד לקול סתם אסור גם כשאינו מכויין לכך, ומש"ה לא הביא לתקן טבעת חלולה כיון שהיא מיוחדת להשמעת קול. ואזיל לשיטתו בסי"ג ש"א סכ"ג דזג שיש בו ענבל אסור לצאת בו, וכ"כ בסי"ג ש"ה ס"א דבהמה לא תטייל בזוג אא"כ הוא פקוק, דכל הני מיוחדים לכך ואסורים אע"פ שאינו קול שיר ולא מכויין לקול.

אמנם יתכן לפרש דס"ל כמש"נ בדעת הבי"ב דכיון שהכלי מיוחד לכך אסור אע"פ שאינו קול שיר, אך כ"ז הוא רק במכוין לכך, אבל באינו מכויין שרי. ולפי"ז מש"כ הרמ"א בסי"ג ש"א דהא דמותר לצאת בזוג הארוגין דוקא שאין בהן ענבל ואין משמיעין קול, אע"ג דבזוגין סתם אינו מכויין לקול, צ"ל בכונתו דהתם מיירי דוקא בקטנים שכונתו לקול וכמש"כ שם הרמ"א. וכן בסי"ג ש"ה בהמה לא תטייל בחצר בזוג אא"כ הוא פקוק, צ"ל דבהמה בעי ליה לקלא שישמע היכן היא ויביאה, כמבואר שם במג"א דאם לא מכויין לקול מותר גם בכלי המיוחד לכך. [ולפי"ז צ"ע אמאי לא פסק להתיר טבעת חלולה דאינו מכויין לקול].

(ב כתב הט"ז סי' של"ח סק"א וז"ל: מאן משמע דכ"ש דאסור לתלות בשבת רצועה שבה תלויה פעמונים על הפרוכת כדי להשמיע קול לאנשי ביה"כ בשעה שמוציאין הס"ת, דזה עיקר עבידתיה לקלא, ואותן שעושים כן נראה למחות בידם, עכ"ל. והיינו דאף דאינו קול שיר, וגם פותח הפרוכת אינו מתכוין לכך, מ"מ כיון דהם עשויים לכך אסור כדעת הרי"א"ז, וס"ל להט"ז דכ"ה דעת הרמ"א וכנ"ל. וביד"ס סי' רפ"ב סק"ב כתב הט"ז דאע"ג דבסי"ג של"ט כתב הרמ"א ו"א דבזמן הזה הכל שרי, דאין אנו בקיאים בעשיית כלי שיר, נראה דאין מקיל שם אלא באותן דברים שאין דומים ממש לכלי שיר, כההיא דמספקין ומטפחים ביד, אבל בהך זוג בסי"ג ש"ה ס"א דדומה טפי לכלי שיר יש איסור לדברי הכל, לכן נ"ל שאין לעשות אותן פעמונים, עכ"ל. ולמדנו מדבריו דרק כשיש איסור בקול י"א דבזה"ז שרי, אך כשהכלי אסור אין להתיר גם האידנא, דכיון דמיוחד להשמעת קול דינו ככלי שיר, דכלי אינו רק כלי שיר אלא כל כלי המיוחד

להשמיע קול. **אמנם** המג"א בסי' של"ח סק"א הביא את דברי ההגהות מיימוניות דמותר להניח טבעת שיש בו עופרת משמיע קול, ואם נותנים מים בכלי מלא נקבים, ומטיף לתוך כלי מתכות כדי שישמע קול נעים כי קלא דומימי, אסור דהו"ל ככלי שיר. ואם מטיף בחוץ כדי שיקף הישן שרי, דלא הוי כעין כלי שיר שאין עושה בנעימה בנחת. וא"כ כ"ש הני פעמונים שבפרוכת דלית בהו איסורא שאין כוונתו שישמעו בנעימה ובנחת, ועוד כיון דלחולה שרי כ"ש לדבר מצוה [ועי' בתו"ש (הובא במחצית השקל) דלכא' הרי חולה קיל מדבר מצוה דהתירו לו שבות, ולדבר מצוה רק שבות דשבות שרי, וכתבו הגר"ז והמחזה"ש דכוונת המג"א דאם קול שיר ממש התירו לצורך חולה, כ"ש לצורך מצוה ואינו קול שיר], ועוד דהאידינא יש להקל כמש"כ סי' של"ט ס"ג בהג"ה. וכ"מ שהש"ך מקיל משום דלצורך מצוה הוא שישמעו העם ויקומו, דהא לרקד ג"כ מותר לצורך מצוה כמש"כ סי' של"ט. ואף שבט"ז אסור, כבר נהגו להקל, ועוד דאותו שפותח הפרוכת לא קמכוין לקלא כלל, עכ"ל.

והנה מדהביא המג"א דברי ההגהות מיימוני להתיר טבעת שיש בה עופרת משמיע קול, משמע דס"ל דכלי המיוחד לקול לא חמיר טפי מכלי שאינו מיוחד לכך, ושרי אם אינו קול של שיר, וכן כשאינו מכויין לכך, ומש"ה התיר פעמונים שבפרוכת לפי שאין כוונתו להשמיע קול נעימה, כלומר דאין כאן קול של שיר, ואף שהפעמונים מיוחדים להשמיע קול, וגם משום שאין כוונת הפותח להשמיע קול. והיתר נוסף כתב משום ה"א שבסי' של"ט דבזמן הזה הכל שרי, ולא ס"ל לחלק דכלי המיוחד להשמיע קול שאני.

והמג"א אזיל לשיטתו בסי' ש"א ס"ק ל"ה, דהרמ"א שם כתב דהא דמותר לצאת בזוג הארוגין דוקא שאין בהן ענבל ואין משמיעין קול, והקשה המג"א דהא פסקינן בסי' של"ח דלא אסור אלא קול של שיר בלבד, ועוד הרי לא בעי ליה להאי קלא, וכמו שמותר להניח טבעת חלולה שיש בה אבן המשמיע קול, עיי"ש. והיינו דפסק כדברי ההגהות מיימוניות, ולא ס"ל דכלי המיוחד להשמיע קול שאני. וכ"ה במג"א סי' ש"ה סק"ה דהא דלא תצא הבהמה בזוג שאינו פקוק, הוא משום דבעי ליה לקלא שישמע היכן היא ומביאה, ומשתמע ג"כ כקול של שיר, עיי"ש, ומשמע דבלאו האי טעמא הוה שרי, ואע"ג דהוי כלי המיוחד לכך. אלא דעיקר דבריו צ"ע, דהלא הרמ"א פסק דכלי המיוחד לכך אסור אע"פ שאינו קול של שיר.

ועכ"פ נראה דגם המג"א לא סמך בסברות אלו אלא בכלי המיוחד להשמיע קול שאינו של שיר, וכמו פעמונים וטבעת חלולה, אך בכלי שיר ממש אין להתיר מהני טעמי. ולפמ"ש בדעת הרמ"א דגם כלי המיוחד לכך שרי אם אין כוונתו לקול, שפיר יש להתיר פעמונים.

נערך ע"י הרב מאיר פודרביניק שליט"א
הובא למערכת ע"י אליבא דהלכתא קרית יובל

מקור הלכה
מח"ס שבות יצחק

מקור הלכה

נחתום מחמם חבית מים, אע"פ שאינו צריך אלא לקיתון אחד, שאני התם שכן דרך נחתום לחמם הרבה ביחד וליטול הצריך לו, שאם ישפכו המים שישאר שם כדי הצורך, ולא יצטרך לחמם פעם אחרת, ע"כ. מבואר שדרכו לחמם הרבה גם כשצריך לכמות מועטת, ואפשר דמטעם זה חשיב לא מינכר. **ה.** אם רוצה להכניס ארגו שתיה למקרר לצורך הלילה, והוא צריך לבקבוק אחד לצורך היום, יש לדון דהכא הפעולה ניכרת שהיא לצורך חול ואסור, ולא דמי לנחתום שממלא חבית, כי דרכו לחמם חבית מלאה גם כשצריך למים מועטים, וחשיב לא מינכר וכמש"נ.

הדחת עשר כוסות כשצריך לאחד

ו. איתא בשו"ע סי' שכ"ג ס"ו מדיחים כלים לצורך היום, וכתב המשנ"ב אפילו עשר כוסות ואין צריך אלא לאחת, רשאי להדיח כולן הואיל וראוי לו כל אחד הותרו כולן, והוא הדין שמציעים עשר מטות. ובשעה"צ סי' ש"ב ס"ק כ"ב כתב וז"ל, מציעין את המטות היינו כדי לישן עליהם [הר"מ], או להסב עליהם למחר, ואיתא בתוספתא מציעין עשר מטות שאם ירצה מסב באחת מהן.

וקשה אמאי שרי עשר כוסות ועשר מטות כשאין כונתו להשתמש בכלם, ומאי שנא ממילוי מים פעמים רבות דאסור כנ"ל [במשנ"ב כתב פעם אחת ולא פעמים רבות, ויל"ע אם פעמים מותר].

מבואר א. דמותר להרבות בשיעורין ביום טוב. ב. דאין איסור הכנה לחול כשעושה בפעם אחת עם הצריך ליום טוב. וגדרי ההיתרים בזה יבוארו לפנינו.

ג. כתב המשב"ז ס"ק ב' ובאשל אברהם ס"ק ד', דביי"ט התירה תורה ריבוי בשיעורין שלא יצמצם, דאין אופין כל מיני אפיות ובשר ע"ג גחלים בבי' טרחות, ובחד טירחא התירו לצורך חול דלא מינכרא. וכמו"כ כתב המשנ"ב שם ס"ק ה' שיכול להוסיף בתחילה על השפוד כמה שירצה, כיון שהוא בטרחא אחת.

מבואר דכשמכין לצורך חול יחד עם ההכנה ליום טוב, חשיב דלא מינכרא שהעשייה היא לצורך חול ושרי.

וצ"ב מאי שנא מילוי על השפוד ממילוי מים פעמים רבות דאסור כנ"ל [במשנ"ב כתב פעם אחת ולא פעמים רבות, ויל"ע אם פעמים מותר].

וצ"ל דמילוי על השפוד כיון שהכל לפניו והיא פעולה קלה של מה בכך, חשיב כחדא טירחא. וכן מצינו בפרי חדש סי' ת"ק ס"ק ה' דנחתום הממלא חבית של מים, על כרחך צריך לטרוח מעט יותר בהרבות פחמין ובהדלקתן, ואעפ"כ חשביןן לו חד טירחא, משום דמה שניתוסף אינו אלא טירחא מועטת. וכמו"כ יעוי' בבית אפרים סי' נ' דהא דשרי למלא קדירה אע"פ שאין צריך אלא לחתיכה אחת, לא שרינן אלא בטרחא קלה.

ד. במה שנתבאר דבעינן שלא יהא ניכר שעושה לצורך חול, צ"ב שהרי נחתום שממלא חבית ניכר שעושה גם לצורך חול. **וצ"ל** דלא מינכרא פירושו שעיקר המעשה שלו הוא לצורך יו"ט, ואגב זה עושה באותו מעשה גם לצורך חול. [ומצינו בריטב"א בעירובין דף ס"ח. וז"ל, ומה שהתירו ביום טוב שיהא

א
גדרי איסור הכנה לחול
גדרי ההיתר של חדא טירחא

א. בסי' של"ו ס"ד כתב המשנ"ב בשם התוספתא שבת, דבשבת אסור להשליך זרעים לפני תרנגולים לצורך מחר, אבל להשליך בפעם אחת ליומיים מותר.

מבואר דבלי פעולה וטירחא נוספת מותר, גם כשניכר שעושה לצורך חול, אבל להוסיף פעולה נוספת אפילו של העברה מכאן לכאן אסור.

ולפי"ז הלוקח מהארון ביד אחת שני בקבוקי שתיה להניחם במקרר, האחד לצורך היום והשני לצורך הלילה, מותר, כיון שעושה כן בחדא טירחא. וכן שמעתי מהגר"ש אלישיב זצ"ל דאפשר לעשות כן אם באמת הוא רוצה לשתות בקבוק אחד, ולא שמעתי שותה כדי להכין לצורך חול. [ואמנם הערמה בדרבנן מותרת, שאני הכא שכונתו לצורך חול היא זלוזל לשבת. ויעוי' כעיי"ז במג"א סי' תק"ג ס"ק ב', הו"ד במשנ"ב ס"ק ז'].

ב. איתא בגמ' ביצה י"ז. ונפסק בשו"ע סי' תק"ג סעי' ב', ממלא נחתום חבית של מים אף על פי שאינו צריך אלא לקיתון אחד. וכתב המשנ"ב בשם האחרונים דהיינו דוקא היכי דממלא פעם אחת מהדלי, ולא פעמים רבות ע"י כלים, ומ"מ לומר בפה בפירוש שהוא עושה לצורך חול אסור! [וכ"כ הפר"ח דדוקא כשהחבית מלאה כבר מעיי"ט או שממלאו בבת א' מן הבור וכיוצא, אבל לשאוב דלי אחר דלי לצורך מחר ודאי אסור משום טירחא].

לסיכום, ג' תנאים בעינינו כדי להתיר בדבר שאינו מתכוין, א. שהתוצאה נלווית באופן מקרי ולא שהיא עיקר המעשה. ב. שאינו מתכוין לתוצאה זו. ג. שיש ספק אם תעשה.

כשאינו פס"ר וניחא ליה

ב. כתב הרא"ש פרק ט"ז סי' ח' דהיכא דהוי פס"ר דניחא ליה, אנו סהדי דקמכוין. וכמו"כ מבואר בתוס' שבת מ"א: ד"ה מיחם.

וצ"ב דכיון דבניחא ליה אנו סהדי דקמכוין, אמאי שלא בפסיק רישיה שרי, והרי מכוין חייב גם כשלא ברור שתעשה המלאכה, וכמשי"נ.

וצ"ל דדוקא כשהוא פס"ר הוא מתכוין לזה, משא"כ כשאינו ברור שתעשה המלאכה אינו מכוין לזה.

עוד אפשר לומר דכשמכוין ממש למלאכה, כונתו קובעת שם המעשה ואינו מכוין לזה להדיא, וגם לא ברור שתעשה גם תוצאה נלווית זו, אין הפעולה נקראת על שם המלאכה, וכמשי"נ. [וע"ע בשער הציון סי' שט"ז ס"ק ל"ג כעין סברא זו, שלפי עיקר הכונה נקבע שם המלאכה].

בדין ספק פסיק רישיה

ג. כתב הט"ז בסי' שט"ז סעי' ג' דמותר לסגור תיבה אחר שהפריח הזבובים ממנה, ואינו יודע אם יש בה עוד זבובים, דאין זה פסיק רישיה שיעשה איסור צידה.

וכתב הבה"ל דלולא דבריו הסברא להיפוך, דאם האיסור יעשה בודאי על ידי המעשה היינו הנעילה [ר"ל סגירת התיבה], אך ספק אם יש כאן איסור [היינו דבר הניצוד], הוי ליה ספיקא דאורייתא, ושם בגרייה שאני דמספקא לן על דבר אחר, היינו החריץ הנסבב על ידי פעולתו, ולכן מותר דבר שאינו מתכוין דאפשר שלא יעשה החריץ, מה שאין כן בענינינו דספק הוא על עצם הנעילה אם יש בוה מעשה צידה, הוי כשאר ספיקא דאורייתא, ומצאתי בחידושי רבי עקיבא איגר ביורה דעה שמצדד גם כן מתחילה כסברתינו וכו', אכן מצאתי ראייה להט"ז מדברי הרמב"ן וכו'.

ביאור סברת הבה"ל

ד. בביאור סברת הבה"ל, יעוי' בספר שערי יושר להגר"ש שקוף זצ"ל שער ג' פרק כ"ה עמוד רס"ו שביאר החילוק בין ספק פסיק רישיה לאינו פס"ר, דכשהספק הוא אצלו שהוא אינו יודע על המציאות הקיימת שתעשה מלאכה, שם הפעולה אינו תלוי בבידעתו, והתוצאה קובעת שם הפעולה. וכגון לו יצויר שיש ציפור שבחיתוך ראשו לא ימות, והוא אינו יודע אם ציפור זו תמות, אף שאינו מכוין לכך הרי זה ספק איסור דאורייתא, כי הספק הוא בעצם המעשה ולא בתוצאה מקרית. **ורק** כאשר הספק הוא על איכות הפעולה אם היא תעשה באופן שתגרור אחריה מלאכה, הרי זה לא פס"ר, וכגון בהעתקת מטה ממקום למקום, כשיש ספק באופן הגרייה אם יעשה חריץ, פעולת העתקת המטה אינה נקראת חרישה. ועי' גם בשיעוריו למסכת כתובות סי' ד' וגם בשיעורי הגר"ש רוזובסקי זצ"ל בכתובות דף ו'.

וכן שמעתי מהגר"ש אלישיב זצ"ל דביאור הדברים הוא כמש"כ בשערי יושר. [עוד יש להוסיף ביאור בחילוק שבין ספק פס"ר ללא פסיק רישיה, דבגורר מטה שם המעשה הוא העברת מטה ממקום למקום, וזה יכול להעשות מבלי לעשות חריץ, כגון בהגבהה, לפיכך כשיש ספק אם יעשה חריץ הספק הוא בדבר צדדי אם פעולת ההעברה באופן זה תעשה חריץ, משא"כ בסגירת תיבה הספק הוא בגוף המעשה אם הסגירה היא גם בפני זבובים].

ובדעת הט"ז זצ"ל דגם בסגירת תיבה שיש ספק בעצם הנעילה אם היא צידה, מכיון שהספק הוא על תוצאה צדדית שנלווית למעשה בדרך מקרה, והוא אינו מודע לכך שנלווית בודאי לפעולה שלו פעולת מלאכה, לא חל על הפעולה שם מלאכה. **אולם** כשיש ספק בעיקר הדבר שעושה, גם הט"ז מודה דאם נעשתה מלאכה חייב, כגון לוחץ על מתג חשמל, ואפשר שלא ידליק כי המגעים רופפים, הרי זה ספק מעשה ואינו תלוי בידעתו, ואם נדלק חייב. וכן מחזיר קדירה על האש לשמור חומה, ויש בה חלק שאינו מבושל וספק אם יתבשל, אם התבשל הרי זה מעשה מלאכה, אפילו שאין כונתו לזה.

ומסקנת המשנ"ב סי' שט"ז ס"ק ט"ז בנידון הט"ז, דכיון דזה לא הוי אלא ספק פסיק רישיה במילתא דרבנן, דהוא דבר שאין במינו ניצוד, אין להחמיר כל כך, ע"כ.

ולענין דאורייתא גם הט"ז לא הכריע להקל, ובבה"ל סי' שכ"ו ס"ט ד"ה בדברים, אוסר לרחוץ שערו במינים שאינו יודע טבעם, ואולי הם משריים בודאי את השער. ונימוקים נוספים להחמיר בזה יעוי' בשערי יושר שער ג' פרק כ"ה ובחלקת יואב סי' ח'.

איסור הכנה, ולכן מורידים את הכלים מהסוכה מהמנחה ולמעלה [בשמיני עצרת לצורך יו"ט שני], כשיהיה לו טרחא הרבה לפנותם בלילה, ובלבד שלא יסדרם עד הלילה, דכשגומר איזה דבר הוי הכנה. ומסקנתו דלצורך חול אין לנו ראייה להתיר, ולכן נראה לי דבשעת הדחק שלא ימצא בלילה בקל מותר להביא יין, וכן מים מיום טוב לחבירו, דכל זה לא מקרי הכנה, רק שצריך להביאו בעוד יום גדול דלא מוכח מילתא, דאפשר דצריך עדיין לצורך היום. והו"ד במשנ"ב סי' תרס"ז. וע"ע בדבריו שם.

ולעיל בסי' רנ"ד כתב המשנ"ב דאפילו טלטול בעלמא אסור כשהוא בשביל חול, והוכיח כן מדכתבו הפוסקים דאסור להביא יין בשבת לצורך מוצאי שבת. והחיי אדם כתב דצ"ל דאיסור זה מייירי רק במביא סמוך לחשכה, דמוכח מילתא דאין לצורך היום.

ג. להוציא מהמקפאי בשבת שהוא ערב יו"ט, אם מוציא אחר הצהריים ניכר שהוא מעשה הכנה לצורך הלילה ויאכל מזה מעט בשבת, ואם מוציא בשחרית לא ניכר שהוא לצורך הלילה, ואין צריך לאכול מזה בשבת, כי היא פעולה קלה כהעברה מכאן לכאן שלא כעסק הוצאה מתנור, ואינה ניכרת שלצורך הלילה הוא עושה. כן שמעתי מהגר"ש אלישיב זצ"ל. **יד.** להחזיר גלידה למקרר שתשאר קפואה, גם אחרי סעודה שלישית שניכר שהוא שימור לצורך חול מותר, כיון שרוצה לשמור שלא תימס דהוי קצת כהצלה מהפסד. וגם היא פעולה קלה של העברה מכאן לכאן.

טו. הכנת מאכל לסעודה שלישית כדי לאוכלו בתוספת שבת בזמן שהוא לילה, מותר. כן שמעתי מהגר"ש אלישיב זצ"ל. [יעוי' בלשון הרשב"ם פסחים ק"ה. ד"ה הבדלה אינה קובעת, דכיון שהתחיל בסעודת שבת מבעוד יום זהו כבוד שבת שיהא גומר סעודתו אף לאחר שהחשיך].

טז. במנחת שלמה ח"ב סי' ל"ב התיר לעשות פעולה שנעשית דרך שיגרה, לא מתוך מחשבה על הצורך בדבר לאחר זמן, כגון להחזיר ספרים למקומם ולהחזיר טלית מבית הכנסת. ומהגר"ש אלישיב זצ"ל שמעתי דלהחזיר הטלית מבית הכנסת יחזיר בדרך לבישה. ויעוי' בשו"ת אגרו"מ ח"ח סי' כ' דאין היתר להחזיר הטלית ביד אלא רק כשמחזיר מחשש שאחרים ישתמשו בזה, והוא מקפיד שלא ישתמשו.

ב

בגדרי ההיתר באינו פסיק רישיה גדר ההיתר באינו מכוין

א. כתב השו"ע סי' של"ז, דבר שאין מתכוין מותר, והוא שלא יהא פסיק רישיה, הלכך גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ. וביאר המשנ"ב דלא פסיק רישיה הוא, דאפשר שפיר שלא תחרוץ בקרקע, וכונת השו"ע כמו שכתב הרמב"ם.

וח"ל הרמב"ם פרק א' הלכה ה', דברים המותרין לעשותן בשבת, ובשעת עשייתן אפשר שתעשה בגללן מלאכה אחרת ואפשר שלא תעשה, אם לא נתכוין לאותה מלאכה מותר, ע"כ.

והמאירי בשבת כ"ט: בד"ה ומכל מקום, הוסיף לבאר דמייירי שאותה מלאכה אינה עיקר המעשה, אלא נגדרת מחמת מעשה של היתר.

וטעם ההיתר באינו פסיק רישיה יבואר לפנינו באות ב', דבאופן כזה אין שם המעשה של היתר משתנה להקרא על שם המלאכה, דכיון שהמלאכה האחרת אינה עיקר המעשה אלא נגדרת ממילא ובאופן מקרי, והוא אינו מכוין לה, כשיש ספק אם תעשה אינה נכללת בשם המעשה.

נמצא דהיתר דבר שאינו מתכוין נאמר בתוצאה הנלווית להתעסקות בדבר היתר, ולא בעיקר הדבר שמתעסק בו, שבזה אע"פ שאין התוצאה ודאית ואינו מכוין לה אסור.

והיינו משום דכשהספק הוא בעצם המעשה שהוא עוסק בו, שם המעשה אינו תלוי בכונתו. [לדוגמא, כתב המנחת שלמה ח"א סי' ו' דהמחזיר קדירה על האש, ויש בה חלק שאינו מבושל וספק אם יתבשל, אף שאין כונתו לבשל אלא רק לשמור חומה, אם התבשל הרי זה מעשה בישול, כי נתינה על האש הוא מעשה לחמם, אלא שבדבר המבושל אין בישול אחר בישול].

ורק כאשר ברור שאין מלאכה בעיקר המעשה שעוסק בו, ויש ספק אם זה יגרום למלאכה אחרת, כגון העתקת מטה ממקום למקום, ויש ספק אם תגרם ע"י זה חרישה, בזה יש חילוק, דאם מתכוין לזה אסור כי נקבע שם הפעולה למעשה חרישה, ואם אינו מתכוין לזה והוא מוכרח שתעשה המלאכה, גם כן נקבע שם הפעולה מעשה חרישה, ובלא ניחא ליה פטור משום דלא הוי מלאכת מחשבת, כ"כ המשנ"ב סי' שכ"ס ס"ק נ"ג, ואם אינו מכוין וגם יש ספק אם תעשה המלאכה הרי זה מותר.

אחד הותרו כולן, הוא הדין י' מצעות, ע"כ. [ובספר תורת שבת כתב שהטור והמחבר השמיטו דין זה משום דס"ל שאין הלכה כן, אולם כאמור המשנ"ב כתב כן].

וי"ל דהדחת כוסות והצעת מטות דרך לתקן כולם בפעם אחת, ולא דמי לבישול שהדרך היא להכין מה שצריך עתה, ובכה"ג שתחילת ההתעסקות היא לצורך שבת, והדרך היא לגמור בפעם אחת, לא הצריכוהו לטרוח טירחא יתירה להציע רק את מה שצריך לשבת ושוב לחזור להציע, ולכן גם זה חשיב כחזא טירחא ומותר, ובתנאי שהכל ראוי לבו ביום שאינו עושה פעולה שראויה רק לצורך חול.

ושמעתי מהגר"ש אלישיב זצ"ל דמסתבר שעשר כוסות התירו כי זה דבר הרגיל [אצל כולם] לעשות כן בפעם אחת, ואין זה כטירחא מיוחדת, ולא התירו להדיח מאה כוסות, שזה ודאי בגדר טירחא מיוחדת ולא בגדר חזא טירחא. [וכמו"כ בחבית נחתום התירו למלאה רק בפעם אחת].

כתב התוספת שבת סי' שכ"ג ס"ק ח', בסי' ש"ב כתבתי בשם האגודה גבי הצעת המטות דמ"מ יותר טוב להציעם מערב שבת, ומזה יש ללמוד דה"ה לענין הדחת כלים אם יש לו עוד כלים אחרים נקיים טוב שלא להדיחם בשבת כלל, והטעם משום טרוח. וכמו"כ כתב בערוך השלחן סעי' ז' שאם יש לו כלים בריוח אינו נכון להדיח כלל בשבת. ושמעתי מהגר"ש אלישיב זצ"ל דמייירי בכלים שנמצאים אצלו בשימוש רגיל, ולא במי שיש לו כלים ששומרים בארון לסעודות גדולות וכדו'. **ז.** ועם משנ"ת בהיתר להדיח עשר כוסות, יש לבאר מש"כ המשנ"ב סי' תצ"ה ס"ק י"א דהראשונים שסוברים שהאיסור לקצור ולטחון ביום טוב הוא מדרבנן, טעמם הוא משום שהאדם רגיל לקצור שדהו כאחד ולטחון הרבה בפעם אחת, וא"כ יטרד כל היום בעבודתו וימנע משמחת יום טוב. וצ"ב שהרי אסור לו לעשות כן משום הכנה לחול, ואי נימא דדבר שדרך לעשותו בפעם אחת והוא ראוי לבו ביום, אין בזה משום הכנה וזולזול ליום טוב, ניחא. וכן שמעתי מהגר"ש אלישיב זצ"ל דחששו שיעשה כמות שרגילות לעשות בחדא טירחא, שגם זה יכול למנוע משמחת יום טוב.

הכנה שאין בה צורך היום

ח. איתא בשו"ע סי' רנ"ד סעי' ז', בתנורים שלנו שאין בהם רדיה [כי הפת מונחת ולא מודבקת בדפני התנור] מותר להוציא יותר משלש סעודות בסכין או בשום דבר שיתחוב בו. **וכתב** המשנ"ב ס"ק מ"ג דמותר להוציא כל הפת אף שהוא הרבה והרבה יותר משלש סעודות שצריך לו לשבת, אבל כל זה כשרוצה לאכול מהם בשבת על כל פנים מקצת מהם, דאם לא כן אסור לרדות לצורך חול, ואפילו טלטול בעלמא אסור כשהוא בשביל חול, כמו שכתבו הפוסקים דאסור להביא יין בשבת לצורך מוצאי שבת, ונראה דעל ידי אינו יהודי שרי. ובספר אליה רבה מיקל על ידי עצמו בתנורים שלנו במקום פסידא שיתקלקל הפת, אך המגן אברהם לא ניחא ליה בזה, דהרי יכול לאכול מן הפת בשבת, ע"כ.

מבואר דבטלטול הפת מהתנור כדי להציל מהפסד, כיון שיכול ליהנות מזה בשבת יעשה כן כדי שלא תהא כל טרחתו לצורך חול.

ט. כמו"כ מי שעשה קידוש בבית הכנסת ונשאר קוגל, ורוצה להחזירו לבית כדי לשומרו במקפאי שלא יתקלקל, יאכל מזה קצת בביתו כמ"ש המג"א, כן שמעתי מהגר"ש אלישיב זצ"ל.

י. איתא בשו"ע סי' שכ"א סעי' ו' דמותר להשקות את הירק התלוש כדי שלא יכמוש, ומקורו ברשב"א שכתב נראה לי שמותר להשקותו כדרך שמותר לטלטלן, וביאר הגר"ז סעי' ו' דאינו ניכר כלל שטורח משבת לחול כי שמא יאכלם היום, משא"כ ליתן מים על בשר חי אין דרכו כלל לכוססו חי, וניכר הדבר שטורח משבת לחול, ואפילו ע"י נכרי אין להקל דאין כאן הפסד כל כך, עיי"ש.

[ויל"ע] למה אין צריך לאכול מהירק כמו ברדיית הפת. וי"ל דפת הרי הוא צריך לאכול בלא"ה, משא"כ ירק, וצ"ע].

הכנה בדיבור

יא. להניח עירוב תחומין התירו אף שהיא פעולה שאינה נצרכת כלל ליו"ט, כיון שלא מוכחא מילתא [כדאיתא בעירובין דף ל"ח: מוליק עירובו ביום טוב ראשון כדי לערב ליום טוב שני, כיון דלא מוכחא מילתא, דאם צורבא מרבנן הוא אמרינן שמעתייה משכתייה, ואי עם הארץ הוא אמרינן חמרא אירכס ליה].

ואיתא בשו"ע סי' תט"ז סעי' ב' בדין עירוב תחומין מיום טוב לשבת, ילך ויעמוד באותו מקום ויחשוב שם בלבו שיקנה שם שבייתה, ולא יאמר כלום מפני שאסור לעשות שום הכנה מיום טוב לשבת או משבת ליום טוב אפילו בדיבור.

איסור הכנה בהולכה

יב. החיי אדם כלל קנ"ג סי' ו' דן לומר שבהולכה בלבד אין

סימן שלו. אם מותר לילך על גבי העשבים וכן באילן

א הזורע הוא מאבות מלאכות ואפי' זורע בשבת סמוך לחשכה חייב [ואם זורע ע"י מכונה ע"י לקמן סי' של"ז דין ב' זורע ע"י בהמה ע"ש דין א'] והמשקה את הזרעים חייב משום זורע דמועיל להצמיח וגם משום חורש שמרפה הקרקע ע"י הלחלוח לכן אפי' בקרקע שאין זרועה אם רק עומדת לחרישה חייב משום חורש (סקכ"ו ושה"צ אות י"ח ואות מ"ו וע"ל סי' שט"ז דין א') וכתב בפסקי חזו"א שבסוף ס' מנוחה נכונה שאסור לכסות את המשתלות שבגנות בשבת בין בשקים בין בחלונות וכי"ב [אא"כ ישאיר מקום צר פתח לכניסת האויר] וכן אסור להסיר את המכסה מהן בשבת אפי' אם אין בו חשש אהל, ויכול לפתוח את ברזי ההשקאה מע"ש ולהשאירם פתוחים כל מה שצריך וקודם שיסגור יסגור את הברז של הצנור הראשי המספק מים לכל הממטרות כדי שלא יגבר לחץ המים בצנור א' הנשאר פתוח ע"י סגור את השני וגורם להשקאה מוגברת בשבת ונכון להחמיר ולסדר שהצנור המשקה בגן יצא מהצנור הראשי ולא יחש שום קשר בינו לבין הצנור המספק מים לבית כדי שלא יפעול בפתיחת הברז בבית ובסגירתו להגברת הלחץ שבצנור ההשקאה ואם א"א לעשות זאת יזהר עד כדי כמה שאפשר שלא להשתמש בברזי שבבית כ"ז שברזי ההשקאה פתוחים וע"ל סי' רנ"ב דין ד').

ב האוכלים בגנות אסורים ליטול ידיהם על העשבים שמשקין אותן [א] ואע"פ שאין מכונים פ"ר הוא דא"א שלא יועיל לגדלם [ב] ואפי' אם אוכל בגינה שאינה שלו ולא של אדם האוהבו דהוי פ"ר דלא ניחא ליה [ג] הרבה פוסקים אסרין לכתחלה כנ"ל סי' ש"כ דין כ"ד אבל מותר להטיל בהם מי רגלים שעזים הם ושורפים את הזרעים ומונעים אותם מלהצמיח (וע"ל סי' שכ"א דין מ"ב) וכן יין שהוא עז ושורף ג"כ הזרעים או שאר משקה שהוא כעין זה [ו"א] דלכתחלה יש לזהר בשאר משקין חוץ מיין שהוא חזק ובגינת חברו אין להחמיר בזה] ומי דבש ושכר יש בהן מים ובודאי מצמיחין [וצ"ע] דגם ביין ומשקין שאין מצמיחין ליתסר משום חורש שמרפה הקרקע וע"י בחזו"א שביעית סי' י"ח סק"ב שמיישב קושיא זו שאין דרך חרישה בכך וע"ש בדין שדה שאינה זרועה] ולכן טוב להחמיר שלא לאכל בגנות אם ישתמש שם עם מים דבקושי יש לזהר שלא יפלו שם מים ואם יש בה יותר משבעים אמה בלא"ה יש לזהר ואפי' בגינת חברו דאסור לטלטל בה ד"א ולא מהני בה היקף (סי' ג' וסקכ"ז כ"ח כ"ט ל' ובה"ל ד"ה או ושה"צ וע"ל סי' שנ"ח דין כ"ו).

ג יש לזהר מלהשליך זרעים במקום ירידת גשמים שהמקום לח וכן כה"ג בשאר מקומות לחין לפי שסופן להצמיח מחמת הריכוך כדרך כל תבואה כשנותנין אותה במים או אפשר דבזמן מרובה ישתרש בקרקע ואם ישליך לתרנגולים לא ישליך אלא כשיעור שיאכלו בו ביום או ליומים דבזמן מועט כזה לא יצמחו ולא ישרשו אבל לגי ימים ויותר יצמחו הזרעים ויתחייב למפרע משום זורע וגם י"א דשיעור השרשה ג' ימים ואם הוא במקום דריסת רגלי אדם מותר שאין סופו לצמוח וכ"ז כשמשליך את הזרעים בפעם א' דאל"ה אסור להכין לימי החול (סי' ד' וסקל"א ל"ב ל"ג).

ד השורה חטים ושעורים וכי"ב במים כדי שיתרכו ויצמיחו כדרך ששורין איזה תבואות קודם הזריעה ה"ז תולדת זורע וחייב בכל שהוא אפי' גרגיר א' וכן השורה תבואה לעשות מהן מאלצ"ן לשכר חייב שידוע שכונתו להצמיח ותיכף משנתן למים חייב אע"ג שלא יצמיחו אלא לאחר כמה ימים [ורק אם נתן לכתחלה על זמן מועט דלא אפשר שיצמיח בזה הזמן אין חיוב] ואע"פ מותר לשרות התבואה לבהמתו דאין כונתו להצמיח אלא לרכך הזרעונים וגם לא יבא לידי צמיחה דקודם שיצמיחו יאכלום הבהמות וכ"ז בזרעונים שאין נבללים במים אבל בזרעונים שנבללים ונמוחים שם והמים מתעבים בסבתם ונעשים כמים שעיסה או קמח בלולים בתוכה אסור לשרותן לבהמתו משום לש (סי' א' וסק"ג נ"א נ"ב וע"ל סי' שכ"א דין א' וסי' רנ"ב דין ז').

ה צמוקים ושאר פירות יבשים מותר לשרות בשבת ומ"מ בכובש כבשים אסור (סקנ"א וע"ל סי' ש"כ דין י"ב וסי' שכ"א דין י"ג).
ו ענפי אילנות שקוצצין בימות החמה לשמוח בהן בבית והוכנו מאתמול לכך דלא הוי מוקצה (וע"ל סי' ש"ח דין נ"ג וסי' שכ"ב דין ז') מותר ליטולן בשבת מהמים ולהחזירן למים אבל לא להעמידם לכתחלה ויש מקילין [ה] אף להעמידם לכתחלה בכד שיש בו מים מזומנים מע"ש ואין אסור אלא להוסיף מים משום טירחא ואפשר שיש לסמוך ע"ז אם שכח להעמידן מבעו"י ואם יש בהם פרחים ושושנים שנפתחים מלחלוחית המים אסור אף להחזירם למים שעמדו בהן [כבר] [ו] (סי' א' וסקנ"ג נ"ד ושה"צ וע"ל סי' שכ"א דין א' וע"ל סי' תרנ"ד דין א' ג').

ז הקוצר הוא מאבות מלאכות וכל התולש ועוקר דבר מגידולו הוא תולדת קוצר ולכן עשבים שעלו על אוזן הכלי מלחות הכלי כמו שמצוי בכלי ששואבין בו תמיד שגדלין בו כמין פטריות התולשן חייב משום דגידולן כן (וע"ל סי' תקט"ו דין א') וכן התולש כישות מן הקוצים אע"פ שאין הכישות מחוברת לקרקע חייב משום עוקר דבר מגידולו (סי' וסקל"ד ל"ה וע"ל סי' שכ"א דין ב' בענין לרדות דבש מהכורת) ואין קצירה אלא בגידולי קרקע (חזו"א או"ח סי' קל"ג סק"א).

ח בצלים שנשתרשו בעלי שיש בו עפר וגם רוצה בהשרשתן התולש מהן חייב אע"ג שכל הבצל מגולה ואין דרך גידולם בכך וצ"ע אבל אם נפלה עליהן מפולת ונתכסו האמהות של הבצלים והעלין מגולין כדרך גידולן ונשתרשו שם אפי' אינו רוצה בהשרשתן חייב (סקנ"ז וע"ל סי' ש"א דין ב' וע"י חזו"א מעשרות סי' ו' סקט"ז).

ט אילן שיבש ובו פירות או שיבשו פירותיו בחיבורן בענף התולש מהן בשבת חייב וי"א שאין חייב מה"ת אלא ביבשו הפירות ועוקציהן עדיין לח [ובזה אפשר דחייב אפי' יתלוש מעט מגוף הפרי היבש] או יבש האילן ועדיין גזעו מחליף אבל אם יבשו לגמרי פטור על הפירות ועל האילן ועשבים יבשים לכ"ע התולש מהן פטור אבל איסור דרבנן יש אפי' בעשבים ואם הוא שדה שלו שמתפיה הקרקע חייב על תלישת עשבים כל דהו משום חורש אע"ג שאין מכויין לכך דהוי פ"ר (סי' ב' וסקנ"ה נ"ו נ"ז ובה"ל ד"ה חייב וע"ל סי' של"ז דין ד') ובחזו"א מצדד כדעה הראשונה דלעולם חייב וגם אם תלש מעט מגוף הפרי היבש (עוקצין סי' ג' סק"ג וכ"כ ביו"ד סי' ס' סקכ"ד).

י עשבים שהם נתיים למראה ולהריח שתחבן מבעו"י בכד עפר לח (אפי' נקוב) כדי שיהיו לחים או שתחבן בקרקע [ואם הוא בקרקע הבית ע"ל סי' ש"א דין ב'] מותר לאחוז בשבת בעלין ולהוציאן כדי להריח בהן ואע"פ שמוזז העפר בשליפתו דהוי טלטול מן הצד (וע"י סי' תרנ"ד דין ג' וצ"ע) וכן מותר להחזירן אח"כ למקומן אם לא נסתם הנקב משהוציאן [אבל אם נסתם אסור וע"ל סי' ש"א דין ב'] והוא שלא השרישו כגון קודם ג' ימים דאז בודאי לא השרישו גם צריך שאינו רוצה בהשרשתן אבל אם נתכוין להזיעה אסור מדרבנן כיון שטמונים בעפר (סי' וסקל"ו ל"ז ל"ח ל"ט מ' ושה"צ וע"ל סי' ש"י דין ב').

יא התולש מעציץ נקוב חייב ואפי' הנקב קטן בכדי שיצא ממנו שורש קטן שהוא פחות מכזית לפי שיונק מהקרקע ואפי' הי' הנקב בדופן העציץ כיון שהוא כנגד מה שטמון מהגזע בעפר וכ"ש אם הוא בשוליו נגד השורש אבל אם הי' הנקב בדופן למעלה מהגזע אין בו חיוב ומדרבנן אסור לתלוש אפי' מעציץ שאינו נקוב [ז] וי"א דבעציץ של עץ חייב אע"פ שאין נקוב וי"א דבשל חרס חייב אע"פ שאין נקוב (סי' וסקמ"ב ובה"ל ד"ה מעציץ ושה"צ).

יב עציץ נקוב שהי' מונח ע"ג קרקע ונטלו בשבת ונתנו ע"ג עצים או בגדים חייב משום תולש ואם נטלו מעצים או בגדים ונתנו ע"ג קרקע חייב משום זורע [ובאניו נקוב אסור מדרבנן] ואפי' נטלו מע"ג קרקע ונתנו ע"ג יתדות או להיפך שאין מפסיק שום דבר בין העציץ לקרקע אסור מדרבנן ואפי' בעציץ שאינו נקוב יש לזהר [ח] דבשל עץ וחרס י"א דא"צ נקיבה כנ"ל ולכן יש לזהר מאד בכלי עם עשבי בושם [ונתנם שם כדי שיצמחן] שרגיל להיות בבית שלא ליטלו מהקרקע ולהניחו ע"ג שלחן או להיפך [ואף לענין טלטול מפפק קצת בפמ"ג] ומ"מ כד של תבואה שלא נתנה בתוכה כדי שתצמח עומד ע"ג קרקע אפי' הוא נקוב מותר להגביהו ולהניחו ע"ג שלחן אם מונחים שם רק זה יום או יומים אבל אם יעמוד שם כמה ימים והמקום ההוא מקום לח אסור דלבסוף יצמחו הגרעינים והתחילו לצמוח ע"י הנקב שבכד אסור להגבי' הכד מהארץ וכן להגבי' הכד מהשלחן ולהעמידו ע"ג קרקע אין נכון רק אם דעתו שיעמוד שם יום או יומים אבל אם יעמוד שם כמה ימים והמקום ההוא מקום לח אסור דלבסוף יצמחו הגרעינים ויניקו מהקרקע ונחשב בעמיתו כזורע (סי' וסקמ"ג מ"ד מ"ה ובה"ל ד"ה אפי' וד"ה ע"ג ושה"צ).

יג יחור של אילן שנפסח מע"ש מן האילן ואין יכול לחיות עוד הענף ובו פירות מותר לתלוש הפירות ממנו בשבת אע"ג שעדיין הענף מחובר בקליפתו ומ"מ יש לזהר בזה דאין העולם בקיאים בכך ואין להתיר כ"א כשנפרד לגמרי מהאילן (סי' ובה"ל ד"ה שנפסח) וקנה שהי' תלוש ונעצו בארץ אין חיוב כשקוטמו וי"א שאף איסור דרבנן אין בזה (סי' ת"ט סקט"ו).

יד מותר לילך ע"ג עשבים בין לחים בין יבשים כיון שאינו מתכוין לתלוש ואפי' העשבים ארוכות והוא הולך יחף שרגלין לדבק באצבעותיו אפי' לאו פ"ר הוא ואם מצא אח"כ שנדבקו בין אצבעותיו או על מנעליו יזהר שלא לסלקם בידו דאסורין בטלטול משום מוקצה דביה"ש היו מחבורים (וע"ל סי' ש"ח דין י"ג) ואם העשבים גדולים יזהר שלא ירוץ עליהן דהוי פ"ר שיתלש בודאי [ט] ואפשר דאפי' לילך עליהן במהרה ג"כ צריך לזהר (סי' וסקכ"ד כ"ה).

טו הנושך פרי מן המחובר או שתולש ברגליו או שהתז צרורות ברגליו וע"ז נתלש אסור מדרבנן ולכן יש למחות ביד הטועים והולכים לגנות בשבת וי"ו וקוטפים פירות מהמחובר ואוכלין מלבד איסור תלישה אסורין ג"כ אח"כ לאכילה לכל השבת כנ"ל סי' שכ"ב דין י"א וראוי למנות אנשים להשגיח ע"ז עד שישתקע הדבר (סקמ"ט ושה"צ).

טז הדס מחובר מותר להריח בו דכיון שעומד לריח ויכול להריח בו במחובר לא חיישי' שיתלשנו ולטלטלו בידו דינו כקנים הרכים [י] לקמן דין י"ח] אבל אתרוג ותפוח וכל דבר הראוי לאכילה אסור להריח בו במחובר שמא יקוץ אותו ולאכלו (סי' וסקמ"ח וע"ל סי' רכ"ה דין ד' שאם רואה פרי חדש על עץ מחובר יכול לברך עליו שהחינו בשבת).

יז אין משתמשין במחובר לקרקע אם הוא גבוה ג"ט [גזרה שמא יתלוש ענפים או פירות ויתכוין לתלשם ויתחייב חטאת] כגון להניח חפץ על האילן או להוריד איזה דבר מהאילן [ואפי' יבש כדלקמן דין י"ח] אפי' הניחו שם מבעו"י

בצ"ע י"א טבת תש"ע
הנה ידידנו הרי"ח בן שמעון סידר כל מנהגי הספרדים והמקובלים על
או"ח כי המ"ב לא דיבר בדרך כלל רק על מנהגי האשכנזים ויפה סידרם
חיים קנייבסקי

שערי הלכות

- 1. ובכה"ח סי' ק"ע הבי"ד המהריק"ש וכתב דהוא חומרא יתירה, דדוקא חיטים ושעורים מצמיח דבר חדש ואסור, אך בפרחים ושושנים נפתח הסתום, ואין שם דבר חדש שלא היה מצוי, ואין מי שחושש בזה בארץ מצרים, ושכ"כ בברכ"י סק"ז, ושם חדש ח"א עמוד זמנים דף קי"ז ע"ד, ופתה"ד סק"ח.
- 2. ואם יוצאים ענפים ונוטים חוץ לעציץ לצד אויר הקרקע, הוי כתולש מהארץ וחייב, ואפילו אם יתלוש ממה שבתוך העציץ חייב כיון שמחובר עם מה שיוצא חוץ לעציץ. גן המלך סי' ק"ח יעו"ש, וכ"כ עוד אחרונים הביאם כה"ח סי' נ"א. וע"ע מש"כ בזה בטל אורות.
- 3. וכתב בשעה"צ סי' ק"ט דיש להוכיח מכאן דפס"ד אסור אפילו בדרבנן, ואנחנו לשון השו"ע בזה יש לזהר, ולא נקט לשון אסור גמור, ועיין מש"כ לעיל בסי' שט"ז בשעה"צ אות י' ובסי' ש"כ אות כ"ג.
- 4. והוי פסיק רישא דלא ניח"ל באיסור דרבנן, ועמשי"כ בסי' שט"ז בשעה"צ אות י', יעו"ש בסוף הדברים.
- 5. עיין כה"ח סי' כ"ב דברי אחרונים בזה.

- עמו. וע"ש בכלל דברי הפתה"ד שדברי ספר הזכרונות להחמיר בשאר משקים כולל גם מ"ר. [וכן הסכים להחמיר במ"ר באגלי טל מלאכת זורע סי' ט"ו]. אך במשנ"ב הגם שהבי"ד המג"א, מ"מ בביאור"ל דחה דברי התפארת ישראל, וגם שלא נהגו העולם לזהר בזה, יעו"ש.
- ה. ובגדולות אלישע בסי' שכ"א סי' ל"ב הביא דהרשב"א בתשובה כתב לחלק בין לולב [שהוא מה שדייק הרמ"א כאן לסי' תרנ"ד, ששם מבואר דלא שרי אלא להחזיר למים בשבת, ולא להוסיף או להחליף את המים] דאסור בטלטול, ולכן לא התירו אלא להחזיר, אבל שאר דברים הראויים לאכילה ביומן כדרך שמתור לטלטל, ה"נ מותר להביא מים ולהשקותן [ומרן בשו"ע פסק דברי הרשב"א האלו בסי' שכ"א סי"א], והביא שם עוד אחרונים שהתירו, והאחרונים שאסרו לא ראו דברי הרשב"א. ומ"מ סיים דאנן מיראי ההוראה אנו, וכיון דרוב הפוסקים ס"ל דרק להחזיר מותר, טוב להחמיר. וע"ע מש"כ לעיל בסי' שכ"א בשעה"צ אות א' ולקמן בסי' תרנ"ד על השוה"ל בדין ג'.

- סימן של"ו
- א. ומסתבר דבאילן אסור לשפוך מים עד מרחק ט"ז או כ"ה אמה, דזה שיעור ניקתו, כמ"ש בב"ב דף כ"ז ע"ב תוד"ה בחיטה, ומ"מ אפשר דאפילו במתכוין ל"ה איסור דאורייתא כיון דאין דרך להשקות כ"כ מרחוק, והו"ל גרמא ושינוי. שלחן שלמה סק"ה.
- ב. ואם השקם מער"ש כל צרכו, ואינו מועיל עתה להשביח האילן, אינו חייב. פתה"ד, כה"ח סי' ק"ט.
- ג. בב"ב כתב דלדעת הערוך דמתיר פס"ד דלא ניח"ל אפילו בדאורייתא, שרי בגינת חבריו, ובשו"ע לא חילק בין גינה שלו לשל חבריו, ומבואר דדעת מרן לאסור בזה, וכ"כ במטה יהודה כאן, והביאו כה"ח בס"ק כ"ו, והוא עפ"י המבואר בשו"ע לעיל בסי' ש"ח, ועיי"ש בשעה"צ אות כ"א.
- ד. בשו"ע התיר בזה. ובכה"ח סי' ק"ב הבי"ד ספר הזכרונות שהביאו הכנה"ג ומג"א וכמ"ש כאן המשנ"ב דראוי לזהר בכל משקים, ובס"ק ל"א הבי"ד התפארת ישראל שהחמיר גם במ"ר, ושהפתה"ד הסכים

דבנטילתו הוי כמשתמש באילן או לקשור בו בהמה וכיו"ב ואסור להניח מע"ש על האילן כלים המותרים לו להשתמש בשבת דחיישנין שיבא להורידם מהאילן בשבת (וע"ל סי' רע"ז דין ח' וסי' תרכ"ח דין ה' ו') ואין נתלים באילן ואדם תש כח אסור להשען באילן לפי שצריך להסמך בכל כחו אבל אדם בריא מותר שאין סומך עליו אלא מעט ולא נקרא משתמש במחובר ובלבד שלא ינידנו כגון שהאילן עב דאם מנידו אסור גם בברייה דזה גופא שימוש הוא אבל ליגע באילן מותר (ס"א י"ג וסק"ב ג' ד' י"ב ס"ג ובה"ל ד"ה ומותר ודין ליטול דבר מע"ג בהמה בשבת כתבנו בסי' ש"ה דין י"ט).

יז וכן אין עולין באילן שגבוה ג' טפחים בין לח בין יבש ואפי' כבר נתייבש לגמרי שאין בו שום לחלוחית כלל וגם נשרו עליו וענפיו ופירותיו דל"ש בו אח"כ שום חשש תלישה אפי"ה אסור ויש מקילין[יא] בזה בימות החמה שניכר לכל שהוא יבש ודוקא באילן וכיו"ב כגון קנים או קונדסים שהם קשים אבל קנים חרכים כירק שאין עשויין להתקשות לעולם כגון הקנים הגדלים באגם מותר להשתמש בהן אפי' גבוהים יותר מג"ט ואע"פ שהן מחוברין לקרקע דאין איסור להשתמש בירק[יב] אבל אם עשויים להתקשות אסור אף ברכותן אסור להשתמש שהם קשים אע"פ שאינו קשה כאילן אסור להשתמש עליו וליטול ממנו שום דבר משום דנוח לשברו בעת שמשמש עליו [ואולי אף בפחות מג"ט שמה ישברנו] אבל בירק שרץ אין נוח להשבר ובקלחי כרוב ודלעת אסור להשתמש שהם קשים ועוד דלכסוף מתקשים ונעשים כעץ (ס"א וסק"א ד' י"ג י"ד ט"ו ושה"צ וע"ל סי' ת"ט דין י"ח).

יט מותר להשתמש בעיקרו של אילן בפחות מג"ט אע"פ שהאילן גבוה מאד וכן ענף של אילן הסמוך לקרקע פחות מג"ט ואפי' ענף הגבוה ג' וחזר ונכפף למטה מג' מותר להשתמש במקום שהוא למטה מג' אע"פ שבא מתוך מקום האסור וכן שרשי אילן שיוצאים מהקרקע ונראין אם היו גבוהים מהארץ ג"ט אסור להשתמש בהן אבל פחות מאגן מותר לישב עליהן ולהשתמש בהן ובאילן קטן שיש בו פירות כמו יאגדע"ס וכדומה וכן בירק הראוי לאכילה אפי' אין גבוה ג"ט אפשר דאסור שמה יתלוש (ס"ב וסקט"ז י"ח י"ט כ"א וע"ל סי' ש"ח דין נ"ו וע"ע סי' ש"יב דין ח' ט' לקנח בעשבים).

כ ענפים שיצאו מצדו של האילן ויש מהם עד הקרקע ג"ט אפי' בצירוף עם הענפים אע"פ שמצד א' שוה לארץ כגון שהקרקע גבוה ואין ממנה עד המקום שמשמש ג"ט אסור לישב או להשתמש אפי' על הצד השוה לארץ ודוקא מצד א' אבל אם משני צדדין שוה לארץ אותן הצדדין מותרין להשתמש עליהן והצדדין הגבוהין אסורין (ס"ב וסקכ"ב כ"ג ובה"ל ד"ה היו ושה"צ וע"י סי' תרכ"ח ובשה"צ שם אות כ"ד).

כא עלה באילן בשבת בשוגג מותר לירד ואם עלה במזיד אסור לירד עד מו"ש משום קנס ואם עלה מבעו"י בין עלה ע"ד לירד קודם חשכה וחשכה לו קודם שהספיק לירד ובין עלה ע"ד לישב שם בשבת מותר לירד משחשכה (ס"א וסק"ז ח' י').

כב אסור להשתמש בדבר התחוב או הקשור באילן אבל בדבר הנשען בדבר התחוב באילן מותר להשתמש בו [דהוי צידי צדדים] ולכן אסור לסמוך הסולם בשבת אפי' על יתד התקוע באילן ואם הוי נסמך בע"ש אם נסמך על האילן עצמו אסור לעלות עליו בשבת אבל אם נסמך על היתד התקוע באילן מותר לעלות על הסולם ויזהר שלא יניח רגלו על היתד אלא על שלבי הסולם וכן אסור לתלות כלכלה בשבת על היתד ואם היתה תלויה מע"ש על האילן עצמו אסור ליטול חפץ ממנה או ליתן לתוכה ואם היתה תלויה ביתד הנעוץ באילן אסור ליטלה אבל מותר להניח בה פירות או ליטול ממנה ואם פי הכלכלה צר דכשנטול חפץ ממנה מניד האילן אסור בכל ענין מפני שע"ז משתמש באילן (סי"ג וסקנ"ט ס' ס"ב ס"ג וע"ל סי' תרכ"ח דין ה' ו').

כג בור עמוק אפי' מאה אמות מותר לירד ולעלות ומטפס ויורד ומטפס ועולה ולא חיישי' שמה יעקור קרקע בירידתו ועלייתו (סי"ג).

כד צנור המקלח מים מן הגג שעלו בו קשים ועשבים תלושים שסותמים ומעכבים קילוהו ומימיו יוצאים ומתפשטים בגג ודולפים לבית דורסן ומשפילן ברגליו בצנעא אבל לא בפרהסיא דמשום פסידא התיירו תיקון ע"י שינוי[יג] אבל להסירם הנה והנה אסור אפי' ברגלו (ס"ט וסקמ"ו מ"ז ובה"ל ד"ה בצנעא וע"ל סי' ש"א דין ס"ז וסי' ש"ז דין ט"ז).

סימן שלז. דין כבוד הבית ודבר שאינו מתכוין

א החורש הוא א' מ"ט אבות מלאכות (בהקדמה) ובמלאכת חרישה חייב אף שהבהמה עושה המלאכה כיון שהאדם נעץ את יתד המחרשה ומחזיקו ודרכו בכך וכן בזרע ע"י מפולת שורים חייב אבל במלאכה אחרת שעיקרה בכחו אינו חייב על מעשה בהמתו (חזו"א או"ח סי' ל"ו וסק"א וע"י בסי' רס"ו דין א' דין מחמר וע"ע בסי' שט"ז דין א').

ב החורש או הזורע בשבת במכונה המתוקנת לכך והאדם לוחץ לחיצה ראשונה וע"ז מוציא כח חום הגורם לאדים שיבואו ויניעו את הגלגל ותנועת הגלגל ממשכת יצירת האדים וכן חוזר חלילה כל החרישה והזריעה חשיב מעשיו (חזו"א או"ח סי' ל"ו וסק"א) ואח"כ מצדד שם דאפי' מסיר את המונע ג"כ חייב לענין שבת אף בכח שני (שם) ואפי' הכין מחרשה כבדה שהיתד לא יקפוץ מעומק האדמה והבהמה מושכת והאדם מחמר אחר' בלי להחזיק בכפות המחרשה ג"כ חייב משום חורש ולכן חורש במכונה שתנועתה ע"י קיטור או ע"י חשמל והאדם מכוין אותם שתלך לפי תלמי השדה חייב שהעמדת המכונה על השדה וכיון הפרקים על מכונם לצורך החרישה זהו המלאכה (שם וסק"ב).

ג אחד חורש בעצמו בלא בהמה והשני מחזיק במחרישה החורש חייב והמחזיק פטור ואם א' אחז המחרשה וא' מחמר אחר הבהמה המחמר חייב והאוחז פטור (שם וסק"ב).

ד כיון שכונת החורש לרפויי ארעא דאז טוב לזריעה וגם כונתו להשוות הגומות וליפותו כדי שיהא המקום שוה ולכן החופר בשדה או שעשה חריץ או שהי' שם תל קטן והשפילו או שהי' שם מקום נמוך והשוה אותו וכן כל המשוה גומות במקום הראוי לזריעה חייב משום חורש [ואם הי' זה בבית חייב משום בונה שמתקן הבנין ע"ז וכן אם היתה לו גבשושית בבית ונטלה חייב משום בונה] וכן כל מה שעושה ליפות הקרקע הוא תולדת חורש וחייב בכל שהוא (בהקדמה וסי' ש"יב וסק"ד וע"ל סי' ש"יב דין ז' י"א י"ב וסי' של"ו דין א' ט' וסי' ש"ב דין י"ב) וע"ע בסי' של"ו דין כ"ג וסי' ש"ח דין כ"ו.

ה דברים המותרין לעשותן בשבת ובשעת עשייתן אפשר שתעשה בגללן מלאכה אחרת ואפשר שלא תעשה אם לא נתכוין לאותה מלאכה מותר אפי' מלאכה דאורייתא והוא שלא יהא פסיק רישא דהיינו שבדאי תעשה מלאכה אחרת (ס"א וסק"א ב' ושה"צ) ואמירה לגוי בדבר שאינו מתכוין מותר אע"ג דהוי פ"ר (סק"י וסי' רנ"ג וסק"ט) וע"ש דין ל"ג שהג"ה מחמיר] וסי' רע"ז וסק"ט) ודין פ"ר דברבנן מבואר בסי' ש"ד דין ח' [א] (וע"י כאן בשה"צ אות י' דגם במקלקל אסור) ודין ספק פ"ר מבואר בסי' שט"ז דין כ"ג ודין פ"ר דלא ניחא ל' מבואר בסי' ש"כ דין כ"ד ואם הוא קרוב לפ"ר ע"י סי' רע"ז ס"א בה"ל ד"ה שמה בשם המהרש"א וע"י סי' ש"ד וסק"ב ודין מלאכה שא"צ לגופה נתבאר בסי' רע"ח דין א' (וע"י בבה"ל סי' שט"ו ס"ו ד"ה לא שאם מכוין לעשות מה שעושה אלא שאין מכוין למלאכה כגון שמסדר חביות זה ע"ג זה וממילא נעשה אהל לא מקרי דבר שאין מתכוין).

ו גורר אדם מטה כסא וספסל אפי' בקרקע שאינה מרוצפת ואפי' יכול ליקחם על כתפו מותר לגוררם דלא פ"ר הוא שיעשה חריץ ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ [ואם נתכוין אסור מדרבנן דהוי חופר כלאחר יד] וכלים גדולים ביותר אסור לגרור על הארץ[ב] דפ"ר הוא דבדאי עושה חריץ ואפי' מרוצף בקרקע של שיש אסור חכמים[ג] ואם כל העיר (או רוב העיר כדלק"י דין ח') מרוצף באבנים או בקרשים יש להקל בזה (ס"א וסק"ג ד' ושה"צ וע"ל סי' ש"א דין י"ח בענין מקל שיש בראשו מסמר ועושה גומא).

ז אין סכין את הקרקע ואפי' הוא מרוצף[ד] כמו שהי' דרכן לסוך שמן על הקרקע של בית המרחץ וכיו"ב ולהתגלגל עליהן ולא מדיחין אותו דהיינו שפוקקין סילון שהמים נכנסו בה לבית המרחץ ופותחין נקב שבצד אחר שילכו אותם המים ומנקים את הקרקע מפני הזוהמא והדחת רצפת הקרשים שנוהגים כהיום יש בזה בשבת מלבד איסור הדחה עוד איסור כיבוס ששורה האלוטנית במים אבל מותר להזות מים על קרקע הבית כדי שלא יעלה האבק ואפי' אינה מרוצפת דלא פ"ר הוא שישוה גומות ואין מכוין לזה (ס"א ג' וסק"ה ט"ו ט"ז י"ז).

ח המכבד את הבית ומתכוין להשוות גומות י"א שחייב חטאת וי"א שאיסורו מדרבנן דהוי כלאחר יד כ"ז שלא נעשה בידים ממש ואסור חכמים לכבד את הבית אפי' אין מתכוין להשוות גומות ואפי' הוא מרוצף[ה] ע"י גוי מותר אפי' אינו מרוצף ואע"ג דהוא פ"ר כיון שאין מכוין לכך[ו] (כנ"ל דין ה' ע"ש) ולכבד בענפי תמרה הרכים או בבגד או מטילת או כנף אוזו הקלים שאין משהו גומות ואין נוטל רק העפר שלמעלה ולא מכבד היטב את כל העפרוריות וכן ע"י בארש"ט הרכה יש להקל[ז] במרוצף בקרשים אפי' ע"י ישראל וכ"ש אם רוב בתי העיר מרוצפים בקרשים שאין להחמיר באלו ואם מרוצף באבנים או בלבנים ויש חשש אשוויי גומות בין השורות יש מי שמחמיר[ח] [וגם בשאינו מרוצף המיקל באלו אין למחות בידו[ט] אך ע"י בארש"ט או מכבדת של ענפי תמרה הרכים כיון שגם בחול דרך לכבד בו אין להקל בזה] ובפרט אם נתכבד ג"כ בע"ש שיש להקל במרוצף בקרשים לכבד באלו[י] [ואפי' יש בבית קליפי אגוזים וכיו"ב מדברים המוקצים מותר לכבד דהוי לדידיה כגוף של רע"י מיהו במכבדות העשויות מקסמים או מענפי אילן יבשים שאין נכפפים שקורין בעזעים יש אוסרים אפי' לכבד את השלחן או את הבגדים

שערי הלכות

דשישא אטו עליתא דעלמא, ות"י דבאמימר שאני דרוב בתי העיר מרוצפים, ואמנם לשי' הרמב"ם וכפסק השו"ע שהתיר הכיבוד במרוצף, ואסר הדחה מצד הגזירה אטו אינו מרוצף, וביאר המ"מ החילוק הוא דבמקום צורך התיירו, והכיבוד יותר נחוץ מההדחה, והביאו כאן המשניב [ובחמד משה כתב דרך אחרת ברמב"ם, ומ"מ גם לדבריו אפ"ל כמיש כאן בהמשך]. ועפ"י אין מקור לחלק בין אם כל העיר מרוצפת, לבין מקום שאין כל העיר מרוצפת, כיון דכל ההיתר של אמימר הוא מחמת הצורך, וע"כ ליק קושיית התוס' הנ"ל דמה שגורו מרוצף אטו אינו מרוצף היינו דבר שאין בו צורך כ"כ, והוא אפילו במקום שכל העיר מרוצפת, ואמימר שהתיר הוא מפני הצורך, ואפילו אם לא כל העיר היתה מרוצפת היה מתיר במקום המרוצף, וע"כ בכיבוד יש להתיר בכ"ג, ובהדחה יש לאסור אפילו במקום שכל העיר מרוצפת, וע"כ יש לאסור לדעת מרן שטיפת הבית. [ומצינו ברמב"ן בדף צ"ה דפליג ע"ד התוס', וע"כ אין זו שיטה מחודשת]. שו"י בערך השלחן סק"ג שכתב כדברים האלה. ועיין אור לציון פרק מג' בביאורים לתשובה ח', וי"ל דבריו.

ה. ובשו"ע פסק כשי' הרמב"ם דשרי במרוצף.

ו. ובאמימר סק"ב היקל מצד שיש מתירים ע"י ישראל, ועיין מש"כ בכגון זה לעיל בסי' ש"יב בשע"ה אות כ"ב.

ז. ומרן השו"ע לא ס"ל האי סברא להקל ברכה לומר דאין בו משום אשוויי גומות, ואעפ"כ ס"ל בזה להקל במרוצף אפילו במכבדת ממש וכנ"ל.

ח. לדעת מרן הנ"ל אין חשש אשוויי גומות בין השורות.

ט. ובכ"י חלק על סברא זו, וס"ל דאין הובל בין בגד למכבדת. וכן פקפקו בזה כמה אחרונים וכמבואר בביאוה"ל, וע"כ לדידן אין להקל בזה, ועיין כה"ח ס"ק ט"ז.

י. לדעת מרן שרי במרוצף בכ"ג וכנ"ל.

פסידא לא גזרו רבנן, וכ"כ בלוי"ח סי' ק"ג. ובשו"ע הרב בסי' ש"ז ס"י"ב כתב לסמוך להקל בזה במקום הפסד גדול.

סימן של"ז

א. ועיין מה שהארכנו בזה לדעת מרן לעיל בסי' שט"ז בשע"ה אות י'.

ב. כ"כ המג"א, והוא מהב"י בשם הרוקח. וצ"ל דהכי ס"ל למרן אף דהשמיטו בשו"ע, דהלא בתחילת הסעיף התנה דדבר שאין מתכוין מותר ובלבד שלא יהא פס"ר, וע"כ בכה"ג צ"ל דאסור, וכ"כ המאמ"ר סק"ג, וכ"כ כמה אחרונים הובאו בכה"ח סק"ד. ומוכח מזה דפס"ר אסור גם במילי דרבנן, דהא הכא הו"ל כלאחר יד, ואמנם יש ראשונים דסברי דלי"ח כלאחר יד והוי איסור דאורייתא. אבל מרן לא ס"ל הכי, דכתב בכ"י דהוי כלאחר יד. ואמנם היה אפשר לפרש בהשטמת השו"ע דאפשר דהו"ל ספק פס"ר, דפעמים שהקרקע קשה, ומה גם דבר"כ הו"ל מקלקל בחפירה, והו"ל פס"ר דלא ניחיל בתרי דרבנן, וכמ"ש בשע"ה סק"ב. אלא דמסידור לשון השו"ע דדבר שאינו מתכוין מותר, והוא שלא יהיה פס"ר, וע"ז הביא הלכך גורר אדם, משמע דבזה שרי רק אם אינו פס"ר, וכמיש במאמ"ר הנ"ל, ואף דאינו הכרח גמור מ"מ כ"ה משמעות הדברים.

ג. מרן ס"ל דלא גזרינן מרוצף אטו שאינו מרוצף, וכדלקמן בשע"ה אות ה' והלאה, ומלבד זה שלא הביא בשו"ע החילוק דבגדולים אסור, וכדלעיל באות הקודמת.

ד. והנה עפ"י יש אסור לשטוף את הרצפה גם אם אינו שוטף עם אלונטיות, ואף דלכאורה יש להתיר כיון שכל העיר מרוצפת, ולא גזרינן בכה"ג מרוצף אטו שאינו מרוצף, ומבואר כן בגמ' בשבת צ"ה ע"א באמימר דשרא זילחא במחוזה. ומ"מ אעפ"כ יש לאסור, דהלא התוס' בדף כ"ט ע"ב הקשו מאמימר למש"כ שם בגמ' דגזרינן עליתא

יא. בשו"ע פסק כדעת הרמב"ם לאסור בזה, וכן ס"ל בדעת הר"ף וכמבואר בכ"י.

יב. הנה בכ"י הביא הך דינא דשרי בירק, וכתב דהפוסקים שלא הזכירו דין זה אפשר דסמכו על מה שכתבו דאסור להשתמש באילן, דמשמע דוקא באילן אסור אבל בירק מותר. והנה בשו"ע עצמו בס"א כתב דאין עולין באילן ואין משתמשין במחובר לקרקע כלל, והוכיח הטי"ז דמשמע דאסור גם בירק, וכ"כ בחמד משה, וכ"פ הבי"ח והג"א. אמנם כמה אחרונים הקילו בזה, וכמ"ש כאן המשניב וכן הכה"ח בסי' ט"ו, והוכיחו מדברי השו"ע בסי' ש"יב שהתיר לקנח בעשבים, והוסיף שם דליכא משום משתמש במחובר, דלא אסרו אלא באילן, עיין א"ר סק"ג ותו"ש, ועיין בברכ"י בשו"ע סק"ב דכתב דלא בריא מילתא לדעת מרן, דמחז גיטא חזינן להדיא בסי' ש"יב הנ"ל דהתיר, וע"כ צ"ל דמיש דאין משתמשים במחובר כלל היינו באילן דקא משתעי בנוויה, ואילו לא היה מוזכר כלל אילן, שפיר מוכיחין דאסור בירק, אבל השתא מיירי באילן, והוסיף בזה דאין משתמשים במחובר כלל לאסור ביבש. אלא דקשה בזה, דהרמב"ם הזכיר רק דאסור להשתמש במחובר, ולא הזכיר אילן, ומבואר דעתו לאסור גם בירק, ומאיך י"ל דאין ראה מההיא דסי' ש"יב, ד"ל דבקינוה התיירו, דאפ"ל דמעיך הדין אסור רק באילן, ומשום גדר אסור גם בירק, וזהו רבותא דאין משתמשים במחובר כלל. ובקינוה אסור רק בעיקר הדין באילן, ומ"מ סיים דדעת מרן הכל דוחק, וע"כ לענין הלכה כיון שלא בריא דעתו, וגם בדעת הרמב"ם לא יבצר מלהסתפק קצת בדעתו, והרשב"א ורבינו ירוחם ואורחות חיים התיירו, וכ"נ דעת הריטב"א וסוגיא דשמעתא רהטא כותייהו, יש להקל כדעת מור"ם, עכ"ד.

יג. ומבואר דמלאכה דאורייתא אסור לישראל לעשותו במקום הפסד אף בשינוי, ובתהלה לדוד בסי' ש"ז סק"ה הוכיח מהראשונים דאף דבר שאיסורו מן התורה מותר לעשותו בשינוי במקום הפסד, דבמקום

סימן שלט. כמה דינים פרטיים הנהיגין בשבת

א אין שטין על פני המים בידי וברגליו אם עוקר גם רגליו מקרקע המים [דאל"ה מותר] ואפי' בבריכה [הוא מקום כנוס מים לכביסה או לשרות פשתן] שבחצר ואם יש לה כעין כותלים גבוהים מכל צד סביב מותר ואם עומדת ברה"ר י"ל דאסור שמא יתז ברגליו מים חוץ לד"א (ס"ב וסק"ב ג' ד' ו' ובה"ל ד"ה ואם ושה"צ וע"ל סי' שכ"ו דין ו' י').

ב וכן אסור לאדם להשיט בנהר דבר להוליכו מאצלו או להביאו אצלו ולכן קסמים שעל פני המים אסור להפצילין לכאן ולכאן כדי לנקות המים שיהיו יפים וכ"ז בנהר אבל בכלי או בבריכה שיש לה כותלים מותר[א] כנ"ל דין א' (ס"ו וסקל"ד).

ג אסור ליכנס לספינה השטה [ואפי' לצורך מנין עשרה י"ל דאסור[ב]] וכן במעבר שקורין פרא"ם מפני שנראה כשט ואם הספינה יושבת בקרקע הים ואינה שטה כלל או שקשורה ראשה א' ביבשה והשני בספינה אע"פ שהיא שטה מותר ליכנס בה (ס"ז וסקל"ה ל"ז ושה"צ בסי' תרי"ג אות כ').

ד אסור לכל אדם [אפי' לת"ח] להערים ליכנס לישן בספינה ויודע שהגוי יוליכנה מעבר השני בשבת ואפי' לתוך התחום ואם נכנס בה מע"ש וקנה שם שבתה מותר ליכנס שם[ג] אפי' אם יוליכנה אח"כ חוץ לתחום ובלבד שלא יצא מספינה לספינה שרק בספינה הראשונה ששבת באויר מחיצותי' מבעו"י מהלך את כולה ומבואר כל הפרטים בסי' רמ"ח ובסי' ת"ד ת"ה (סקל"ו ושה"צ).

ה מי שהי' לו חוב אצל גוי ויודע שהוא חולה אסור לו להשכיר ספינה קטנה ללכת אצלו אפי' בתוך התחום דלא ברי הזיקא שמא לא ימות ויש אסרין אפי' ברי הזיקא ובח"א כתב שאם ברי הזיקא אם לא יעבור בספינה בשבת וכן אם צריך לעבור במעבר למצוה עוברת וא"א בענין אחר אפשר שיש לסמוך ולהתיר אך כשהוא חוץ לתחום אין להקל כלל ועי' בשע"ת (סקל"ו וע"ל סי' רמ"ח דין י' וסי' ש"ז דין ל"ה וע"ע במ"ב סי' תקפ"ו וסקפ"ה וסי' תרי"ג סק"ח וסי' תרל"ט סק"א).

ו אין דנין בשבת אפי' דיני ממונות ואפי' לסדר הטענות לבד לפני הדיינים אסור[ד] אבל לקבול ולהציע דברים כגון של טענות בתולים מותר (ס"ד וסקי"א וע"ל סי' ש"ז דין ט"ז וסי' ש"ז דין ל"ה).

ז אסור לתפוס ולהכניס לבית הסוהר[ה] מי שנתחייב איזה עונש כדי שלא יברח [וכ"ש שאסור להלקותו והוי בכלל דין וגם יכול לבא לידי חבורה בשבת ובירושלמי איתא שלענוש בשבת יש בזה איסור דאורייתא] ואם יברח אין עלינו כלום מיהו אם אחד רוצה לברוח כדי לעגן אשתו מותר לחבשו וכן מותר לקבל עדות מאיש מסוכן וקרוב למות על אשה שמת בעלה היכא דחיישין שלא ימצא אח"כ עדות אחרת (ס"ד וסקי"ב י"ד וע"ל סי' ש"ז דין ל"ד).

ח תיקן רגמ"ה שלא לבטל התפלה הקבועה לצבור בבהכ"נ בשבת אם לא שביטל כבר ג"פ בחול ולא הועיל או בשביל טענות הקהל (סקי"א).

ט אין מקדשין אשה בשבת וי"ט ולא כונסין לחופה אפי' קידשה מבעו"י ובשעת הדחק גדול כמו שרגילין שלפעמים שלא היו יכולים להשוות עם הנדוניה ביום ו' עד הלילה סומכין על המקילין[ו] במקום מצוה לעשות החופה והקדושין בליל שבת הואיל וכבר הכינו לסעודה ולנשואין ויש הפסד רב עי"ז וגם הוי ביוש לחתן ולכלה אם לא יכנסו אז ואין להקל בזה אלא אם לא קיים עדיין פו"ר וגם דווקא אם יש הפסד רב וגם ביוש לחתן וכלה ובבין השמשות אין להחמיר בדיעבד אף אם קיים פו"ר אם אין לו אשה אך לכתחלה יש לזוהר מאד שלא יבא לידי כך כי כמה עברות באין עי"ז טלטול מוקצה של הנרות וגם כמה נשים ההולכות לחופה מאחרות זמן הדלקת הנרות עי"ז ומדליקות בבין השמשות ויותר טוב הי' שלא להדליק אז כלל ועי"כ מה נכון מאד למי שהיכולת בידו שלא לעשות הנשואין כלל בע"ש ובפרט סמוך לחשכה כי אף אם הנשואין יהיו בזמנם עכ"פ מסתעף מזה עוד כמה קלקולים כנ"ל (ס"ד וסקט"ו י"ח י"ט כ"ב וע"ל סי' רס"ג דין ט"ו וסי' שט"ו דין כ"ב).

י אם נתאחר החופה עד חשכה ובידי השושבינין נרות אף דקיל"ל דמוקצה כ"ז שהוא בידו מוליכו למקום שירצה מ"מ הכא יתן הנרות לגוי דכל דאפשר לסלק המוקצה מידו מחויב לסלק (סקי"ט וצ"ע הא נר אסור לטלטלו לצורך גמ"מ כנ"ל סי' רע"ט דין א' וא"כ אין בזה ההיתר להוליכו למקום שירצה כנ"ל סי' ש"ח דין ט' ושמה בנרות שכבו מע"ש וכדעת המתירין בסי' שע"ח דין מ"ו).

יא הכונס את האלמנה או גרושה כיון שהיא בעולה לא יבא עלי' ביאה ראשונה בשבת או י"ט שע"ז קונה אותה ואם הי' יחוד הראוי לביאה מבעו"י כגון שכנסה בע"ש והיתה טהורה והכניסה אחר החופה לחדר מבעו"י ונתייחד עמה ולא היו שם בני אדם קנה אותה קנין גמור ומותר אח"כ לבא עלי' בשבת ולכן יש לזוהר מאד כשעושין חופת אלמנה בע"ש שיעשו את החופה מבעו"י גדול כדי שיהא ראוי לייחד עמה אחר החופה (ס"ה וסקל"ב).

יב וגם בבתולה יש לזוהר לכתחלה שיתייחדו אחר החופה בע"ש מבעו"י [ובדיעבד אין להחמיר] ד"א דחופה שלנו מה שמעמידין אותה תחת הכלונסאות לא מקרי עדיין חופה וכשבא עלי' אח"כ בלילה קונה אותה רק בבתולה סגי אפי' ביחוד בעלמא מבעו"י וא"צ דוקא יחוד הראוי לביאה ולכן אפי' היתה נדה[ח] או שבני"א נכנסין ויוצאין שם באותו חדר קנה אותה בבתולה וצריך לייחד להחתן אותו חדר והוי כהכניסה לביתו לכן אם כנס הבתולה בע"ש והכניסה לחדר מבעו"י אף שעדיין לא טבלה ובני"א נכנסין ויוצאין באותו חדר [דאל"ה אסורה להתייחד קודם ביאה ראשונה] אפי"ה קונה אותה ואח"כ כשטובלת מותר לו לבא עלי' ביאה ראשונה בשבת. לכן אפי' בחופת בתולה יש לזוהר לכתחלה כשעושין החופה בע"ש שיעשו החופה מבעו"י גדול (סקל"ב ושה"צ וע"ל סי' ר"פ דין ג').

יג אין מייבמין אפי' אם כבר קידשה בכסף וייחד אותה מבעו"י[ט] ולא חולצין ואפי' לקבוע מקום לחליצה אסור ויכול לקבוע בליל מו"ש שתהי' החליצה ביום א' [י] ואם יש צורך גדול יכול לקבוע אפי' בבין השמשות בע"ש על יום א' אם א"א בענין אחר (ס"ד וסק"כ כ"א ושה"צ).

יד אין מגרשין אפי' בגט שנכתב קודם השבת א"כ הוא גט שכיב מרע דתקף לי' עלמא טובא ורוצה לגרש אשתו כדי שלא תזקק ליבום התירו לו לגרש בשבת כדי שלא תטרף דעתו עליו אם לא יעשו רצונו אם הוא באופן דלית בי' פסול משום מוקדם כגון שכשנכתב הגט מע"ש לא נכתב בו זמן היום אלא כתוב בו שבוע זו סתם דכשר בכה"ג כמ"ש באה"ע סי' קכ"ז (ס"ד וסקכ"ח כ"ט).

טו אין פודין הבן בשבת אפי' בכלי ששוה ה' סלעים שדומה למקח וממכר וגם אין ליתן המעות לכהן בע"ש וכשיגיע יום ל"א בשבת שהוא זמן הפדיון לפי שאו לא יוכל לברך כיון שאו אינו עושה כלום ולכן ימתין עד אחר השבת ואפי' אם כלו לו בע"ש כ"ט יום ו"ב שעות ותשצ"ג חלקים משעה (שהשעה נחלקת לתת"ר חלקים) שהוא החשבון של כל חודש אם יתחלק השנה ל"ב חלקים בשוה אפי"ה לא יפדוהו ביום ו' לפי שהחודש שבתורה הוא ל' יום שלמים ולכן צריך שיענין ליום ל"א בשעת הפדיון וכיון שיום ל"א הוא בשבת ידחה עד אחר השבת (ס"ד וסקכ"ז וע"ל סי' תקס"ח סק"כ ושה"צ).

טז אין מקדישין שום דבר לגבוה ולא מחרימין בהמה או שום דבר לגבוה שיאמר דבר זה חרם דדמי למקח וממכר כיון שבאמירה זו יוצא החפץ מרשותו לרשות גבוה אבל מותר לומר הרי עלי כך וכך להקדש [וכן מותר לפסוק צדקה לעניים] אבל אסור לומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי שנתן להקדש כפי שניו (ס"ד וסקכ"ג כ"ד כ"ה וע"ל סי' ש"ו דין י"א י"ג).

יז כל דינים אלו [מדין ו' עד כאן] אם נעשו מזידין או שוגגין או מוטעין מה שעשה עשוי (ס"ד וסק"ל).

יח אין מפרישין חלה בשבת וי"ט אפי' חלת חו"ל ולא תרומות ומעשרות ואפי' במעשר פירות דרבנן או בדמאי ואם עבר והפריש חלה או תרו"מ במזיד לא יאכל לא לו ולא לאחרים עד מו"ש משום קנס ואם הי' בשוגג מותר אפי' לו מיד ולענין להפריש בין השמשות עי' בסי' רס"א דין ז' (ס"ד וסקכ"ה כ"ו ושה"צ ובסי' רס"א ס"א וסק"ג ד' ולהפריש מע"ש שיחול בשבת עי' בחזו"א דמאי סי' ט' סק"ד שמפקפק בזה דלא מהני).

יט מי שקרא שם מערב שבת למעשר עני של ודאי טבל לא יטלם בשבת ליתנם לעני אע"פ שייחד מקומן מקודם השבת והרי הן ידועים ומונחים בצד הפירות [וכן אם הפרישן לגמרי לא יתנם לעני ועי' בבה"ל סי' תק"ו ד"ה ולהולכה דדעתו שאם הפרישה לגמרי מותר להולכה וליתנה לכו"ע] ואם הי' העני למוד לאכל אצלו יבא ויאכל ובלבד שיודיעו שזו שאני מאכילך מעשר עני כן דעת הרמב"ם והר"ש מתיר גם להוליכו לעני ואפשר דגם דעת הטור כן ובי"ט גם להרמב"ם מותר [חזו"א דמאי סי' ט' סק"ד] וכן מותר להוליך לכהן חלה בשבת במקום שיש עירוב אם היתה אפוי' והפרישה מע"ש (סי' תק"ו סק"ח).

כ מי שיש לו פירות משלו שאינן מעושרין ואין בידו לעשרן יכול להתנות מע"ש ועי"ט ולהפריש בשבת וי"ט [ואז יכול ג"כ לעשות שליח שיעשר עבורו אף שהשליח לא עשה תנאי] וזה נוסח התנאי יותר מאחד ממאה ממה שאני עתיד להפריש יהא תרומה גדולה בצד צפון ואותו אחד ממאה הנשאר ועוד תשעה חלקים כמוהו בצפון הפירות יהיו מעשר ראשון אותו אחד ממאה שעשיתי מעשר במופרש יהא תרומת מעשר ומעשר שני בדרומן של הפירות ויהא מחולל הוא וחומשו על פרוטה שבמטבע שיחדתי לפדיון מע"ש ואם מתנה גם על החלה יאמר וכל מה שאני עתיד להפריש לשם חלה יהא חלה (ואם צריך מעשר עני או חילול נטע רבעי יתנה גם עליהם) ובשבת מפריש ואומר הנוסח הרגיל של הפרשת תרו"מ ולא יפריש בשבת אלא לצורך השבת ולא יותר [חזו"א דמאי סי' ט' סק"ז י"ג ונוסח התנאי הועתק מפסקי חזו"א שבסוף ס' מנוחה נכונה] ואם הוא ודאי טבל יברך בשבת שהתרו"מ חל בשבת ובע"ש אינו אלא תנאי להתיר ההפרשה בשבת (שם סק"ג ט"ו) ולפני שמעשר בשבת יניח את התרומה במקום שלא יצטרך לטלטלה אח"כ שהרי התרומה אסורה בטלטול אבל טבל שיש עליו תנאי מותר לטלטלה (עי' חזו"א שם סק"א ורמב"ם פ"ט ממעשר ה"ט) ולא מהני תנאי זה אלא בפירות שהיו ברשותו בשעת התנאי אבל בפירות שלא היו אז ברשותו לא מהני התנאי אלא בדמאי ובזמנינו אין לנו קולות של דמאי כנ"ל סי' רס"א דין ז' [חזו"א שם סק"ט ומש"כ בשעת התנאי מבואר שם סק"י ד"ה ויש].

כא דין רכיבה ע"ג בהמה ושימוש בבע"ח נתבאר בסי' ש"ה דין י"ט ודין מספקין ומטפחין ומרקדין בסי' של"ח דין ב' ה' (ס"א ג').

שערי הלכות

טבלה מבעו"י הרי יכול להתייחד עמה קודם השבת ויקנה אותה, דלא גרע מאלמנה [ומש"כ לענין בעילת בתולה בשבת, ע"ל סי' ר"פ דין ג.], וכ"כ עוד אחרונים. מיהו בב"ש כתב שם דיש תקנה אף להרמב"ם אם מודיעים לחתן שהיא נדה, שבוה קנאה בתחילה ויכול לבוא עליה בשבת, ומקורו מהגהת אשר"י והביאו הב"י שם בסוסי" ס"א. ועיין בפקודת אלעזר כאן שהעיר ע"ז דמורן לא הביא סברת ההגהות אשר"י בשו"ע, ואעפ"כ כתב בפקודת אלעזר דכיון דהא דאין חופת נדה קונה הוא מספיקא דדינא אי חופה שאינה ראויה לביאה קונה, ועי"כ לענין לבעול בשבת הו"ל ספיקא דרבנן ולקולא, ובפרט היכא שהודיעו לחתן דיש בזה את סברת ההגהות אשר"י דיש להקל בזה, והוסיף דמטעם זה בשו"ע כאן כתב רק הכונס את האלמנה שלא יבוא עליה בשבת, ולא הזכיר בבתולה נדה, ועי"כ יש להקל בזה, עכ"ד. ויל"ע עוד בזה.

ט. אפילו יחוד הראוי לביאה, עיין פתה"ד סק"ט.

י. כ"כ הפמ"ג בא"א סק"ג, ועיין פתחי תשובה באה"ע ז' בסדר חליצה סק"ד דהביא דיעות בזה.

והרמב"ם והרא"ש וכו"ה בשו"ע, ועי"כ צ"ע אם נוכל להתיר במה שהקיל כאן גם אם יש את שלשת התנאים. ועיין כנה"ג שהביא מעשה שהיה בזמן הרמ"א שעשה מעשה להקל ביתומה עניה ונתעצמו בנדוניה, ולא נמנע הגאון מלתת קידושין שהיה חושש שמא מתוך כך יתבטל הדבר. ומסתברא דבכה"ג נוכל להקל, אך במה שהיקל כאן לכאורה לא נוכל להקל.

ז. הנה בשו"ע כתב הכונס את האלמנה לא יבוא עליה ביאה ראשונה בשבת, אך הביא במשנ"ב מהשו"ע באה"ע ז' דסגי ביחוד הראוי לביאה בער"ש, וכ"ה בב"י כאן. ובכה"ח ס"ק ס"ב חש להחמיר בזה, אך הרבה אחרונים הסכימו להתיר בכשהיה יחוד הראוי לביאה ביום שיש, וכן נהגו, ול"ש בזה חמירא סכנתא. ועי"ע מה שהאר"ך בזה בפתח הדביר סק"ט.

ח. דעת מרן השו"ע באה"ע ז' סי' ס"א ס"א כשיטת הרמב"ם דחופת נדה לא קונה, והרי היא כארוסה עדיין. ועפ"ז כתב הבית שמואל שם בסי' ס"ד סק"ה דלשיטה זו אסורה לטבול בשבת כיון שבביאה זו יקנה אותה. וכ"כ בשכנה"ג בהגב"י אות ט' בשם המשאת בנימין, והוסיף דאם

סימן של"ט

א. וכ"ה גם לדעת מרן השו"ע, עיין מש"כ בזה במאמ"ר סק"ז.

ב. עיין כה"ח ס"ק ע"ד שהב"ד האחרונים בזה.

ג. ע"ל בסי' רמ"ח בשע"ה אות י' לדעת מרן דאם קנה שבתה מהני דוקא אם לא יצא מהספינה אחר שקנה שבתה, ועי"ש עוד.

ד. ובמחבר"ר סק"ז ח' כתב דגם אסור לבע"ד לסדר הטענות לעצמו כדי שיהיו שגורים בפיו למחר, אבל הדין ששמע הטענות מותר לעיין בספרי הפוסקים, ואפילו לבע"ד עצמו מותר לעיין אי בר הכי הוא, והביאו בכה"ח ס"ק י"ז וסק"ק י"ח.

ה. והא דכתיב ויניחוהו במשמר, עיין כה"ח ס"ק כ"ו שהביא כמה תירוצים מדברי האחרונים ויש בהם נ"מ לדינא, או שהיה מפני חילול שבת ויש בו משום מיגדר מילתא, או שלא הכניסוהו לבית התפיסה אלא שנתנו שומרים עליו. ועי"ע שם בס"ק כ"ה דשרי לשמרו כדי שלא יברח. ועי"ע בפתה"ד דהתם חבשוהו כדי שלא ימשיך לקושש, ומה שאסור לחבוש הוא רק לענוש.

ו. היינו שיטת רבינו תם, ובב"י מבואר דפוסק דלא כר"ת, ושכ"ד הר"ף

עוד יוסף חי

בדין פסיק רישיה בדרבנן שיטות הפוסקים

א. השו"ע סימן של"ז ס"א כתב, דבר שאין מתכוין מותר, והוא שלא יהא פסיק רישיה. הלכך גורר אדם מטה כסא וספסל בין גדולים בין קטנים, ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ. ומותר לרבע הבית, כיון שאינו מתכוין להשוות גומות אלא שלא יעלה האבק. והנה הבן איש חי ש"ב פ' כי תשא ס"ד כתב, אסור ליטול שערו או צפרניו בין ביד בין בכלי, בין לעצמו בין לאחרים, ואם נטל שתי שערות בכלי חייב חטאת בשוגג, וסקילה במזיד. ובשער אחד אסור מן התורה כדן חצי שיעור. ובנוטל בידו אסור מדברי סופרים אפילו שער אחד. לכן יזהר שלא יחכך הרבה בזמן ולא יתעסק שם שמא יתלוש שער. וכן הנשים שיש להן שערות הרבה בראשן לא יחככו הרבה בצפרנים שלהן, דודאי יתלושו שערות. ובתוך החוטם שכיח שערות, ויזהר לקנח צואת החוטם שיבשה קצת בנחת, שלא יעקור שערות. וכן כשמקנח בעשיית צרכיו יזהר להרבות במים ויקנח בריפיון ידיים, שאם יהיו מים מועטים ויקנח בחוזק יתלושו נימין בודאי ע"ש. וכוונתו דאף דאינו מתכוין לתלוש, מ"מ פסיק רישיה הוא. וכ"כ הכף החיים סימן ש"מ סק"י בשם הרוח חיים סימן ש"מ אות א', וביאר דאף שהוא אינו מתכוין, מ"מ בפסיק רישיה יש להחמיר.

ולכאורה יש לעורר שדין זה תלוי בנידון הפוסקים אם באיסור דרבנן יש לאסור גם בפסיק רישיה, והנה השו"ע סימן ס"א כתב, ואם היה סכין תקוע מערב שבת בחבית, מותר להוציאו ולהכניסו, שהרי אינו מתכוין להוסיף. הגה. ודוקא שהוציאו גם כן פעם אחת מבעוד יום, אבל אם לא הוציאו מבעוד יום אסור, דהוי פסיק רישיה דעושה נקב לחבית. ומקור דין זה הוא בתרומת הדשן סימן ס"ד, ומבואר שם (וכפי שכתב המ"ב ס"ק י"א) שהיה הסכין תקוע בחוזק, ועל ידי הוצאתו והכנסתו פסיק רישיה הוא שיתרחב הנקב, אפילו הכי כיון דעיקר איסורו הוא רק מדרבנן (שהרי אין בנין בכלים היכא שאינו עושה בנין גמור, וגם אינו פתח העשוי להכניס ולהוציא כדי שיתחייב משום מכה בפטיש מה"ת), סבירא ליה לתה"ד והשו"ע דשרי, כיון שאינו מתכוין לזה. ודעת הרמ"א לחלוק עליו, דדוקא כשהוציאו פעם אחת מבעוד יום, דעל ידי זה נתרחב קצת, דתו לא הוי פסיק רישיה. אבל בלאו הכי אסור דפסיק רישיה הוא, דאף שהוא פתח שאין עשוי להכניס ולהוציא דאיסורו רק מדרבנן, סבירא ליה דפסיק רישיה אסור אף במילתא דרבנן. ולכאורה גם נידון דידן איסורו רק מדרבנן, שהרי אינו תולש בכלי אלא ביד, וא"כ אף אם הוא פסיק רישיה שיתלוש לדעת התה"ד אין לאסור. וכנראה שחששו לדעת המחמירים. ועוד עיין בשו"ת רב פעלים ח"ב או"ח סימן כ' שהביא מש"כ בשו"ת דבר משה (תאומים) סימן ס"ט לחלק בין מחיקת אות בס"ת לנתיצת בית כנסת, שבנתיצת דבר מן בהכ"נ הוא איסור דרבנן, וכתב תה"ד באיסור דרבנן שרי פסיק רישיה, לכן הנותץ דבר מן בהכ"נ ע"מ לתקן הוי פ"י בדרבנן ושרי. משא"כ במחיקה דאיסור תורה אסור בפ"י אף על גב דאינו מתכוין, ע"ש. וכתב הר"פ לעורר דמ"ש דקדושת בהכ"נ דרבנן כאלו דין זה הוא אליבא דכ"ע, וליכא מאן דפליג על הר"ן בזה, אחה"מ ליתא וכו'. ועוד דין זה דפ"י באיסור דרבנן דמתיר תה"ד יש בזה פלוגתא, דהמג"א בסי' ש"ד סק"ה חולק בזה, ועיין א"א ומחצית השקל שם, ויש בזה מחלוקת גדולה, והאריכו בה באחרונים, לך נא ראה, על כן לא יעלה מזור מהאי חילוקא דחילק דבר משה הנז' בין מחיקה לבין נתיצה, ע"ש.

שיטת רש"י

ב. אך נראה דנידון דידן חמיר טפי, והנה בגמ' ביצה דף כ"ג ע"א איתא, רבה ורב יוסף דאמי תרוייהו סחופי כסא אשיראי ביומא טבא אסור, מאי טעמא, משום דקמוליד ריחא. ופרש"י לכפות כוס מבושם על השיראים של מלבוש להכניס בהן ריח הבושם שבכוס, אסור, דקא מוליד ריח בשיראים, ע"ש. והפ"ח בליקוטי או"ח סימן תקנ"א כתב, דמשמע מרש"י שדוקא במכוין להוליד ריח אסור, אבל בלא מכוין להוליד ריח מותר, דהוי פסיק רישיה בדרבנן דשרי, וכדעת התרומת הדשן סימן ס"ד, ע"ש.

וכן הוכיח השער המלך פכ"ה מהלכות שבת הכ"ה מרש"י ביצה דף ל"ג ע"א ד"ה והלכתא, שכתב, הך הלכתא אליבא דמאן דאית ליה מוקצה אקבע, אבל אנן כר"ש ס"ל בין במוקצה בין בדבר שאינו מתכוין, וכו'. יהודה בהמכשירי אוכל נפש, וכולהו שרו בין חזרה בין סמיכת קדרות והקפת חביות ומדורתא וקדרה, ע"ש. והיינו משום דכולהו הוו בנין עראי ופסיק רישיה בדרבנן שרי.

אולם הקשה השער המלך ממה שכתב רש"י סוכה דף ל"ג ע"ב ד"ה והא, וז"ל, וכי אמרינן דבר שאין מתכוין מותר כגון היכא דאפשר ליה בלא איסור, כגון גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ. ואע"ג דאיכא למיחש דלמא עביד חריץ, כיון דלא מתכוין להכי ואפשר לגרירה בלא חריץ, כי עביד נמי חריץ דהוי מלאכה גמורה לא מיחייב, אבל היכא דודאי עביד מודה, ע"ש. ומבואר דבדאי עביד חריץ אסור, ואף שאינו אלא איסור דרבנן דהוי חורש כלאחר יד. ומבואר דפסיק רישיה בדרבנן אסור. ולא ידעתי איך אשתמיט מהפ"ח דברי רש"י הללו, ע"ש. ועיין ברש"י בסוכה

שם.

ונראה ליישב דיש שני סוגי איסור דרבנן, ישנו איסור שתוצאת המעשה הוא מעשה עבירה גמור מן התורה, ורק צורת עשייתו גרמה לו להיות אסור רק מדרבנן, וכגון שעשאו כלאחר יד וכדו'. וישנו איסור שכל איסורו הוא מדרבנן, וכגון ריסוק שלג וברד המבואר בשו"ע סימן ש"כ ס"ט ועוד רבים כהנה, ואינו משום שעשאו בשינוי אלא משום שכל תכלית המעשה אינה מלאכה מה"ת. וסבירא ליה לרש"י דבאיסור דרבנן שאין בו סרך איסור תורה, שמה"ת אינו מלאכה כלל, שרי באינו מכוין אף דהוא פסיק רישיה. אבל באיסורים שישודם אסורים מה"ת, ורק עשאום בשינוי ונעשו אסורים רק מדרבנן, בזה אין להתיר בפסיק רישיה, דסו"ס תוצאת המלאכה אסורה מן התורה. ולכן גבי מוליד ריח בבגד וגבי בנין עראי שכל איסורם רק מדרבנן, כתב רש"י דכל דאינו מכוין שרי, וכמו שהוכיחו הפ"ח והשער המלך. וגבי גרירת מטה כתב רש"י לאסור אף באינו מכוין, כיון דסו"ס נעשית כאן מלאכת חרישה שאסורה מן התורה. ולפי זה יתיישב נמי מה שיש להקשות מהא דתנן בשבת דף פ"א ע"ב, נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק, ופרש"י אבל לא סורק במסרק דודאי משיר שיער, ומודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות, ע"ש. ולכאורה כשמשייר שער ע"י סריקה אין איסורו אלא מדרבנן, דהרי משיר כלאחר יד, ואעפ"כ כתב רש"י דכיון דהוא פסיק רישיה אסור. ומבואר דפ"י באיסור דרבנן אסור, והוא דלא כמש"כ רש"י גבי מוליד ריח וגבי בנין עראי, אך למבואר ניחא שפיר, דשאני משיר שער שעיקר איסורו מן התורה, ורק כיון דעושהו כלאחר יד נהיה מדרבנן, משא"כ הנך דמן התורה אינם מלאכה כלל, וכל עיקר איסורם רק מדרבנן.

[ובלאו הכי יש לומר עפ"מ"כ לצדד בהגהות מעשה חושב על שעה"מ שם אות נ"ה, דכל מה דאמרינן דפ"י בדרבנן שרי, זה אינו אלא באיסורי שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, וכיון שאינו מכוין למלאכה שרי, משא"כ בשאר איסורין גם בפ"י בדרבנן אסור ע"ש. וכן כתב השד"ח כללים מערכת פ' כלל כ"ח בשם אחד האחרונים. ולפ"י אתו שפיר דברי רש"י שהתיר פ"י בדרבנן באיסור שבת, ובשאר איסורין אסר. אולם המאירי שבת דף ק"י ע"ב כתב גבי איסור סירוס דרבנן, דבפ"י שרי. ומבואר דגם בשאר איסורין יש מקום להתיר פ"י בדרבנן. וכן במ"א סימן ש"ד סק"ה מבואר דבשאר איסורין יש להקל יותר מאשר באיסורי שבת, וכפי שביארו החתם סופר חיו"ד סימן ק"מ ובהגהות מעשה חושב על שעה"מ שם. ועיין במחצית השקל שם. ולפ"י יתיישב הא דאיתא בניזיר דף מ"ב ע"א, דניזיר אסור בסריקה, דכל הסורק להסיר נימין מדולדלות מתכוין, ע"ש. ובספר כסף נבחר כלל מ' ס"ק י"א (הובא בחי' ר' שמעון כתובות סימן ד') תמה על הגמ' למה לא פירשה כמש"כ רש"י שהוא משום פסיק רישיה, ע"ש. ולמבואר י"ל דאם איתא דכל איסורו משום פ"י, היה למשנה להתיר לסרוק כיון דהוי פ"י בדרבנן, וגם בשאר איסורין יש להתיר].

שיטת הטור

ג. הטור סימן שט"ז כתב בשם בעל התרומה שאסור לנעול בשבת תיבה שיש בה זבובים. וכתב ע"ז הטור דנראה שאין צריך לדקדק בזה, שאין הזבובים ניצודין בתיבה, שאם בא לפתוח התיבה וליטלם יברחו וכו'. ועוד דבכוורת גופה קתני ובלבד שלא יכוין לצוד, אלמא כי לא מכוין שרי, ע"ש. וביאר השער המלך פכ"ה מה' שבת הכ"ה דגם בדבורים כי לא מכוין שרי, דאין במינן ניצוד, ופסיק רישיה בדרבנן שרי.

אולם הקשה השער המלך ממש"כ הטור או"ח סימן תקכ"ג מקרדין את הבהמה ביום טוב וכו', ופירש ר"י שמגדרות שלהם היו בענין שאין השער נתלש, אבל שלנו שבדאי נתלש הוי פסיק רישיה והכל אסור, ע"ש. הרי דאע"ג דאין איסורו אלא מדרבנן, דהו"ל תולש כלאחר יד, שאין דרך לתלושו ע"י מגדרת, אפ"ה סבירא ליה להטור ז"ל דפ"י אסור מדחביא דברי ר"י ז"ל ולא חלק עליו, ע"ש.

ולמבואר לעיל ניחא שפיר, דשאני צידת זבובים ודבורים שאין במינן ניצוד, ואין איסורן מה"ת כלל ועיקר, ולכן בפ"י שרי. משא"כ תלישת שער מבהמה שעיקר איסורו מה"ת, ורק בעושה כלאחר יד יורד חומר איסורו לאיסור דרבנן, בזה אף בפ"י אסור.

שיטת הרמב"ם

ד. המהרש"ם בדע"ת סימן ש"ד ס"א כתב דדעת הרמב"ם דפ"י בדרבנן אסור, וחיליה דידיה ממש"כ הרמב"ם פ"ב מהלכות שבת ה"ג דאסור לרחוץ הידים בדבר שמשייר ודאי את השער. וכתב המגיד משנה דאע"ג דקיי"ל כר"ש דדבר שאין מתכוין מותר, מ"מ בזה שודאי משיר את השיער אסור. ובפ"י ה"ח פסק הרמב"ם דמשיר שיער שלא בכלי אסור רק מדרבנן, ומוכח דפסיק רישיה בדרבנן אסור, ע"ש. ועיין עוד בשער המלך שם.

ולמבואר י"ל דאין מזה הוכחה לכל מילי דרבנן דפ"י אסור, די"ל דדוקא הכא שתוצאת המעשה היא מלאכה גמורה מה"ת, ורק דרך עשייתה בשינוי עשאה לדרבנן, בזה אסרינן אף בפ"י, אבל במילי

הרה"ג שלום טוויל שליט"א

בעמח"ס "פסקי בן איש חי" ומרבני בית ההוראה "אגבת שלום"

דכל איסורם רק מדרבנן אפשר דיודה הרמב"ם דפ"י שרי. שוב מצאתי אחר כותבי כל זה, סיוע לדברינו מדברי ספר ההשלמה שבת דף מ"א שכתב וז"ל, ועוד יש לומר נהי דחריץ גרירה כלאחר יד הוא, אבל בחורץ כדרכו אמרינן בפרק כלל גדול (דף ע"ג) החורש והחופר והחורץ כולן מלאכה, מה שאין כן בצירוף שכל צירוף הוא מדרבנן, ע"ש. והוא כחילוק שכתבנו דאיסור דרבנן הבא רק מחמת שעשאו בשינוי, גריעא טפי.

והנה הרמב"ם בפכ"ה מה' שבת הכ"ה כתב, פורסין מחצלת על גבי אבנים בשבת, או על גבי כוורת דבורים, בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ובלבד שלא יתכוין לצוד, ע"ש. וכתב המגיד משנה דצריך לומר דגם אינו פסיק רישיה שיצוד. אולם הרמב"ם לא הזכיר זאת. ובשו"ת עין יצחק או"ח סימן ט"ו סוף ענף א' כתב, דיש לומר דהרמב"ם סבירא ליה דפסיק רישיה בדרבנן שרי, וכאן אינו אלא איסור דרבנן, דדבורים אין במינן ניצוד וכדמוכח בביצה דף ל"ו ע"ב ע"ש.

אך אין זה מוכרח, דאפשר דהרמב"ם אזיל לשיטתו דס"ל כדעת הערוך ערך סבר, דפסיק רישיה דלא ניחא ליה שרי, וכמש"כ הגר"ח הלוי ז"ל בפ"י מה' שבת ה"ז, וגם הכא לא ניחא ליה בצידת הדבורים, דרצונו שישוטטו על פני השדה להביא צוף וכמש"כ הב"ח סימן שט"ז אות ג'. ועוד יש לומר בדעת הרמב"ם כמו שביאר בחידושי ר' שמעון כתובות סימן ד' דצידה בפסיק רישיה שרי, וכדעת הרשב"א שבת דף ק"ז ע"א.

שיטת המאירי

ה. המהרש"ם בדע"ת סימן ש"ד ס"א כתב, דדעת המאירי שבת דף מ"א ד"ה המיחם, דפסיק רישיה בדרבנן שרי, שכתב גבי נתינת מים צוננים לכלי שהוריקו ממנו מים חמים, דלכאורה יש בו משום צירוף, אלא דאינו פסיק רישיה. ואף אם תמצא לומר שהוא פסיק רישיה, כבר ביארנו שאין דין פסיק רישיה נאמר אלא באיסורי תורה, והצירוף אינו אלא מדרבנן, ע"ש בדע"ת. וכן כתב המאירי שבת דף ק"כ ע"ב וז"ל, נר שאחורי הדלת אסור לפתוח ולנעול, שמאחר שהוא קרוב לדלת כל כך, אי אפשר שלא יהא הרוח מכבה, והרי הוא פסיק רישיה. ושמא תאמר והרי אין בכיבו זה אלא איסור חכמים אפילו היה מתכוין בו, שהרי סוגיא זו לדעת ר' שמעון, והרי הוא סובר שמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה. וכבר ביארנו שכל פסיק רישיה במלאכת סופרים שמותר בענין זה כמו שביארנו בצירוף וכו', ע"ש. ובמאירי דף ק"ג ע"א כתב, דכל שאינה אלא מדרבנן ואינו צריך לו, מותר לכתחילה. ובקשה לו, אף באיסור תורה שרי, ע"ש. וכן צירוף חשיב אינו צריך לו, וכמש"כ המאירי דף ע"ה ע"א. וע"ע במאירי דף כ"ט ע"ב ד"ה ויש, ודיה ומ"מ, ודף ע"ה ע"א ד"ה הצד.

ויש לעורר, דהנה בגמ' ביצה דף ל"ו ע"א איתא, ת"ש פורסין מחצלת על גבי כוורת דבורים בשבת, בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ובלבד שלא יתכוין לצוד. אתאן לר"ש דאמר דבר שאין מתכוין אסור. ומקשינן ותסברא דר"ש, והא מודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות וכו'. והמ"א סימן ש"ד סק"ה וסימן שט"ז סק"ט כתב להוכיח מזה, דפסיק רישיה בדרבנן אסור, דהרי דבורים אין במינן ניצוד וכמבואר בהמשך הגמ' שם, וכמש"כ הב"ח סימן שט"ז אות ג', ואעפ"כ אמרינן בגמ' דבפסיק רישיה אסור, ע"ש. אך אין זה מוכרח, דיעויין במהרש"א שם שיש בראשונים שלא גרסו בגמ' שם האי ותסברא. וגם למאן דגרס לה, או שהקשה כן וכמבואר בתוס' וברשב"א שם, יש לומר דס"ל דדבורים במינן ניצוד, וכמו שכתבו הרא"ה שם והב"י סימן שט"ז (סעיף ג-ד). אך מכל מקום מדברי המאירי שם יש להוכיח כן, שהרי כתב, דדבורים אין במינן ניצוד ולא הוי אב מלאכה אלא איסורא דרבנן. ולעיל מזה כתב, דמה שהעמייה הגמ' כר' שמעון, אפשר שאין המחצלת מתהדקת על הכוורת כל כך שלא יהיו הדבורים יכולים לצאת, ואינו פסיק רישיה. וכ"כ בבית הבחירה שבת דף מ"ג. ומבואר דסבירא ליה דפסיק רישיה בדרבנן אסור, אף באינו צריך לו, שהרי אין במינן ניצוד. ויתרה מזו כתב הב"ח סימן שט"ז אות ג', דצידת דבורים הוי לא ניחא ליה, שהרי רצונו שישוטטו על פני השדה להביא צוף. ועיין בדמשק אליעזר ריש סימן ש"ד. וצ"ע.

שיטת רבינו מאיר והמרדכי

ו. הטור סימן שט"ז כתב, כל דבר שבמינו ניצוד חייב עליו, אין במינו ניצוד פטור אבל אסור. הלכך זבובים אף על פי שאין במינן ניצוד אסור לצודן. לכן כתב בעל התרומה שאסור לנעול בשבת התיבה שיש בה זבובים, אלא יתן סכין או שום דבר בין הכיסוי לתיבה בענין שיוכלו לצאת. ונראה לי שאין צריך לדקדק בזה, שאין הזבובים ניצודין בתיבה, שאם בא לפתוח התיבה וליטלם יברחו. והב"י כתב לעורר דזבובים שאין במינן ניצוד, כל שאינו מתכוין שרי, ואע"ג דפסיק רישיה הוא. ומכל מקום כיון דנפק מפומיה דבעל התרומה וכתבו המרדכי, ולא חזינון מאן דאיפליג עליה, מי יקל ראשו שלא לחוש לדבריהם. והרמ"א בסעיף ג' הביא את פלוגתא בעל התרומה והטור הנ"ל.

אולם נראה דגם בדעת מהר"ם לא אתי שפיר, דהנה בסוכה דף ל"ג ע"ב איתא דענבי הדס לא ממעטין אותן ביי"ט, משום ר"א בר"ש אמר ממעט. ופריך הא קא מתקן מנא, ומשני, הכא במאי עסקינן שליקטן לאכילה, ודבר שאין מתכוין מותר. ופריך והא מודה ר"ש בפסיק רישיה, לא צריכא דאית ליה להשענא אחריני. ומבואר דכיון דאינו נהנה מותר אע"ג דהוי פס"ד. וכן הוכיח הערוך. אולם התוס' בימא דף ל"ה ע"א כתב, דיש לדחות מאחר שאותו תיקון אפילו במתכוין אינו אסור אלא מדרבנן, דמיעוט ענביו אין נראה תיקון כ"כ שיחשב תיקון מה"ת, לא גזרו ביה רבנן כיון שאינו נהנה, ע"ש. וכ"כ התוס' שבת דף ק"ג ע"א. וכתבו האחרונים דמוכח מזה דפס"ד בדרבנן ולא איכפת ליה שרי. (עיין מהר"י אלגאזי בארעא דרבנן מערכת פ' מה"ב אות קע"ח ובבאר יצחק או"ח סימן ט"ו ענף ד' ועוד). ועיין בחיד"א בשם הגדולים מערכת גדולים אות מ' ס"ק כ"ט שכתב שתוספות יומא חיברם רבינו מאיר. ויוצא דעת רבינו מאיר דפס"ד בדרבנן ולא איכפת ליה שרי, וא"כ צ"ע למה אסר לשבור אותיות שע"ג העוגה.

ומוכח מזה כמו שכתב הדגול מרבבה בגליון השו"ע סימן ש"מ ס"ג, דמהר"ם איירי על עוגות התינוקות שהיו רגילים לכתוב בכונה שיאכלו לסגולה להתחכם, ואם כן זה הוה מתכוין וגם לא מקלקל, לכן לא התיר רק לתינוקות, אבל בענין אחר מותר גם לגדולים, ע"ש.

ויוצא מזה שהמרדכי התיר רק בתרי דרבנן אבל לא בחד דרבנן, וכדחזינן בצידת זבובים. ומהר"ם התיר גם בחד דרבנן, וכדחזינן גבי ענבי הדס.

אולם יש לעורר דהב"י סימן שט"ז הביא בשם האגור סימן תע"א שהתוספות בשבת פ"ג כתבו כדברי התרומה שאסור לנעול בשבת תיבה שיש בה זבובים. ומבואר דפס"ד בחד דרבנן אסור. וזה דלא כמש"כ התוס' בשבת דף ק"ג גבי ענבי הדס דפס"ד בחד דרבנן שרי.

וכבר עמדו בזה. ואפשר שהם שני בעלי התוספות. ויש ליישב ע"פ מש"כ החזו"א סימן נ' סק"ה דמדברי התוס' דף ק"ג משמע דתיקון זה דמיעוט ענביו הוא תיקון קל, ולכך התירו בלא נהנה לר"ש אף בפסיק רישיה, אבל "בשאר שבות" לא התירו בפס"ד אף בלא נהנה, ע"ש. ומבואר דשאני תיקון הדס משאר איסורי דרבנן, ושפיר כתב האגור בשם התוספות שפס"ד בחד דרבנן אסור, וכדעת בעל התרומה.

לתופסה בחד שחיה. וביאר הפמ"ג א"א סק"ז דבתיבה גדולה הוי תרי דרבנן ושרי בפסיק רישיה. וכן כתב המ"ב בשעה"צ אות י"ח. ויוצא דמה שאסר המרדכי בצידת זבובים הוא משום דהוי רק חד דרבנן, ומובן מה שהתיר בשליפת הסכין מהחבית, דישנם שם כמה דרבנן. [אך לפ"ז צ"ב למה הרמ"א בסימן ש"ד החמיר בשליפת סכין מהחבית, דגם שם הוי לכה"פ תרי דרבנן וכמבואר. ואפשר דס"ל דגם בתרי דרבנן צריך שיהיה לא נחא ליה או לא איכפת ליה, וגבי חבית אפשר דמירי בניחא ליה, וכמש"כ הא"ר סימן ש"ד אות ב]. וכן במרדכי שבת פ"א סימן שע"ו כתב בשם רבינו מאיר ז"ל בדין חפירה של בית הכסא הנמצאת בחומת העיר, וכשאדם עושה צרכיו הצואה נופלת לכרמלית, וכתב שאין דבר אסור. וכתב התה"ד סימן ס"ו דטעם הדבר דהוי פסיק רישיה בדרבנן, ע"ש. ולמבואר א"ש, דהוי תרי דרבנן כוחו וכרמלית.

ועוד מצאנו בטור סימן ש"כ שכתב בשם מהר"ם רוטנבורג ז"ל, שמתוך להטיל מי רגלים בשלג שדומה לדריסת הרגלים שדורס אותו ברגליו, ע"ש. והיינו משום דהוי פסיק רישיה בתרי דרבנן, דאיסור ריסוק שלג אינו אלא מדרבנן, והוי גם ריסוק כלאחר יד. ועיין במ"ב שם ס"ק ל"ט.

אולם אכתי צ"ע, דהנה המרדכי שבת פ"ז סימן שס"ט כתב, נשאל לרבינו מאיר על עוגות התינוקות שכותבין עליהן האותיות ותיבות, איך אוכלים אותם התינוקות ביי"ט. והשיב אי משום מוחק ביי"ט ליכא איסורא דאורייתא במוחק אלא ע"מ לכתוב כדאמרינן פרק כלל גדול. מיהא איסורא דרבנן איכא, ובתינוק אין לחוש, דקטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו היכא דלא ספינן ליה בידים, ע"ש. ולכאורה הוי פסיק רישיה בתלת דרבנן, שאינו ע"מ לכתוב, ומקלקל, וכלאחר יד, ויש להתיר גם בגדולים וכדחזינן בדעת המרדכי בחבית ובבית הכסא, וכן בדעת רבינו מאיר גבי דין בית הכסא, וגבי דריסת שלג.

ולכאורה בדעת מהר"ם יש לומר דס"ל דאין להתיר פסיק רישיה גם בגוונא דאיכא כמה איסורים דרבנן, ומה שהתיר בהיא דבית הכסא אינו משום פס"ד בדרבנן וכמו שסבר התה"ד, אלא משום דכוחו בכרמלית לא גזרו רבנן וכמש"כ המ"א סימן ש"ד סק"ה. וכן מה שהתיר לדרוס ולהשתין ע"ג השלג, אפשר שהוא משום דאי אפשר לזהר לא גזרו, וכמו שכתב הט"ז שם סק"י. אך בדעת המרדכי צ"ע שהביא דבריו בשתיקה, ואיהו ס"ל גבי צידת זבובים וגבי חבית דבתרי דרבנן מישרא שרי.

והעולת שבת סק"ה כתב שהמחבר השמיט דין איסור סגירת תיבה שיש בה זבובים, משום דסבר כדברי התרומה הדשן סימן ס"ד גבי נטילת סכין התחוב בחבית, בדמקום דאינו אסור אלא מדרבנן לא אמרינן לאסור פסיק רישיה אלא במתכוין לכך. הלכך הני זבובים שאין במינם ניצוד ואינו אסור אלא מדרבנן, אם אינו מתכוין לצידה, מותר. והרב כתב להקל מטעם אחר [היינו טעם הטרור], ולא ידעתי למה לא כתב הטעם הנ"ל, ע"ש.

ויש לעורר עמש"כ דהשו"ע מתיר בצידת זבובים, וכמו שהתיר בסימן ש"ד בנטילת סכין מחבית, שהרי מקור דין איסור צידת זבובים הוא בספר התרומה ובמרדכי שבת פ"ג סימן ש"ח וכמו שהביא הב"י, ומקור דין היתר נטילת סכין מחבית הוא גם המרדכי שבת פכ"ב סימן ת"מ וכמו שהביא התרומה הדשן שם. ובהכרח שיש חילוק בין הגדולים. ואם כן גם בדעת השו"ע אין ללמוד מהיתר נטילת הסכין בסימן ש"ד לדין צידת זבובים, וצ"ע.

ועוד צ"ב מש"כ העולת שבת להעיר על הרמ"א למה לא התיר מטעם דהוי פסיק רישיה בדרבנן, דהרי שיטת הרמ"א להחמיר בזה, וכמבואר ברמ"א סימן ש"ד ס"א דלא התיר לשלוח הסכין התחוב בחבית, אלא אם הוציאו פעם אחת מבעוד יום, דאז לא הוי פסיק רישיה. וכן מבואר ברמ"א סימן של"ז ס"ב שכתב, ואסור לכבד הבגד ע"י מכבדות העשויים מקיסמים שלא ישתברו קיסמיהם. והרי אף אם ישתברו אינו אלא איסור דרבנן, וכמבואר בט"ז ובמ"א שם ובמ"ב. וכן מבואר ברמ"א סימן ש"מ ס"ב שכתב שאסור לשבור עוגה שכתוב עליה כמין אותיות. וגם שם אין איסורו אלא מדרבנן, וכמבואר בדגול מרבבה שם.

ונראה בביאור החילוק בין הא דחבית להא דזבובים, דבהא דזבובים אינו אלא חד דרבנן, שאין במינם ניצוד, משא"כ בהא דחבית דישנם כמה דרבנן, א. הוי מלאכה כלאחר יד. ב. אינו פתח העשוי להכניס ולהוציא. ואם אינו חפץ בפתח זה, הוי גם מקלקל, וכמבואר במ"א סימן ש"ד סק"ה. [והוי גם מלאכה שאינה צריכה לגופה, וגם בצידת זבובים הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה. אלא שמבואר באחרונים דאין זה סברא להקל בנידון דידן כיון שברצונו גרידא כבר נהפך לאיסור תורה, עיין בביאור הגר"א סימן ש"ד ס"א ובשער המלך פכ"ה מה' שבת הכ"ה ובמאירי שבת דף כ"ט ע"ב]. ועיין במ"א סימן שט"ז סק"ז שכתב שלא הביא הרמ"א שיטת בעל התרומה לאסור סגירת תיבה שיש בה זבובים, אלא בתיבה קטנה, אבל בגדולה ס"ל לרמ"א דלכו"ע שרי, דאפילו אם היה אדם עומד בתוכה לא יכול

הוראת הלכה

חכמי ורבי בית ההוראה שע"י ישיבת "תורת אהבת שלום" בעריכת הר"ג רבי אשר חגניה שליט"א

האם צריך פסיק רישיה בכל הפעולות או דנים על כל פעולה בפ"ע

שאלה: במ"ב סי' של"ו סק"ה כתב דאסור לרוץ ע"ג עשבים ארוכים באופן דהוי פס"ד. ויל"ע בזה (ובכל פסיק רישיה) האם בעינן שיהא פסיק רישיה בכל פסיעה, או אפי' אם כל פסיעה לחודה ל"ה פסיק רישיה שיתלש, מ"מ כיון שסו"ס בהליכתו יגרם פסיק רישיה אסור, ובמ"ב סי' שכ"ח ס"ק קנ"א משמע דאפי' אם ע"י כמה פעמים הוי פסיק רישיה נמי אסור.

תשובה: לא צריך שבכל פסיעה יהיה פס"ד שיתלשו עשבים, אלא שבמכלול כל הפסיעות יהיה פסיעה אחת שהיא פס"ד שיתלשו בה עשבים, כמש"כ בשש"כ (פכ"ו הערה ס"ד) בשם הגרשז"א זצ"ל שהאיסור לרוץ על עשבים הוא, דחוששין לדריכה כוז שאם היה מסתכל, היה יודע מראש שודאי יתלוש, עי"ש. ואף דברי המשנ"ב (בסי' שכ"ח ס"ק קנ"א) שכתב דע"י שממשמש שם כמה פעמים להכניס ולהוציא קרוב לודאי שישיר השער וכו', עכ"ל עי"ש, אפשר דיש לפרשם בדרך זו, דחיישינן שבתוך כל הפעמים שמכניס ומוציא, יש פעם א' שאם היה שם לב לפניכ, היה יודע שבפעם הזו תתלש שערה.

שיעור ההרחקה מהזרעים או מהאילן כדי שלא יתחייב על השקייתם

שאלה: בשו"ע סי' של"ו ס"ט כתב שהאוכלים בגנות אסורים ליטול ידיהם על העשבים, ורצינו לברר מהו השיעור שצריך להרחיק מהזרעים או מהאילן כדי שלא יתחייב על השקייתם. **תשובה:** בנטילת ידיים ליד זרעים, כתב בהגהות החת"ס (סי' רנ"ב על המג"א ס"ק כ') דאינו חייב מהתורה אלא דוקא אם נוטל ידיים עליהם ממש. וכ"כ בדעת תורה (סי' של"ו ס"ג), אבל בסמוך להם אפילו בפחות מגו"ס לזרעים נ"י שיש להקל דמותר, מאחר ועיקר היניקה היא רק כנגדו, אבל באילנות שניקתן ט"ז אמה, נ"י שתוך ט"ז אמה אסור, עכת"ד עי"ש. וכעין זה כתב בשש"כ (פכ"ו הערה י"ד) ושולחן שלמה (סק"ה) בשם הגרשז"א זצ"ל, דיש לחוש שלא לשפוך מים סמוך לאילן תוך ט"ז אמה, או אפי' תוך כ"ה אמה, דאף שאין רגילים להשקותו במרחק כזה גדול, וי"ל דהוי שינוי וגרמא, ואין בזה איסור תורה, עכ"פ יש בזה איסור דרבנן. אלא שבמה שכתב הדעת תורה

בקפיצה מהאילן שעשוי להזיזו בקום ועשה, וכתב לעיל שראוי לקפוץ מהאילן. ולגבי לטפס ממקום למקום באילן, כתב שם (פכ"ו הערה מ"א) שהגרשז"א זצ"ל הסתפק אם מותר לעשות כן, כיון שבלא"ה משתמש באילן במה שיושב עליו, עי"ש. אך בפשטות נ"ר שאסור, דכמו שלא התירו לו לירד מהאילן, כיון שע"י מוסיף להשתמש באילן בקום ועשה, אע"פ שבלא"ה משתמש באילן במה שיושב עליו, א"כ ה"ה שאסור לו לטפס באילן ולהוסיף להשתמש באילן בקום ועשה, אע"פ שבלא"ה משתמש באילן במה שיושב עליו.

טלית או כדור שנתפסו באילן בשבת האם מותר להסירם

שאלה: ברמ"א סי' של"ו ס"א כתב שאם הניח חפץ מבעו"י אסור ליטלו משם בשבת, ונסתפקנו מה הדין בטלית שנתפסה באילן האם מותר להסירה ממנו, וכן מה הדין בחפץ שלא היה על האילן מבעו"י כגון כדור שנתקע בשבת בענפי אילן, ונפל החפץ מאליה בשבת, האם מותר לטלטלו.

תשובה: בשו"ת שבט הלוי ח"ו (סי' מ"ד) כתב דאם נתפס באילן שאינו גבוה י' טפחים, נ"ר שמוותר להורידו, דאע"פ שכתב המג"א (סק"ב) דאפשר שגזרו למטה מי' אטו למעלה מי', עכ"פ י"ל דבע"פ שכולו אינו גבוה י"ט לא גזרו, ועוד י"ל שדוקא בהניחו מדעתו חשיב לקחתו כגמר ההשתמשות באילן ואסור, אבל בנתפס באילן נגד רצונו, נ"ר שלקחתו מהאילן אינו נחשב להשתמשות באילן ומותר, עי"ש. ובס' אשרי האיש ח"ב (פל"ט ס"ח) כתב דבנתפס לו הכיפה בעץ, אם יש חשש שיגענע העץ בהורדת הכיפה אסור להורידה, עי"ש, ומשמע מדבריו דבאופן שאין חשש שיגענע העץ אף למעלה מעשרה מותר. ובכדור שנפל על האילן בשבת, ואח"כ נפל לארץ, בשש"כ (פס"ז הערה כ') כתב בשם הגרשז"א זצ"ל, דמותר לטלטלו כיון שלא היה שם בביהש"מ, ואע"פ שבשיטמ"ק (ביצה כ"ה ע"א) בד"ה ובאילנות, כתב לגבי עופות וציפורים שהיו על האילן ביי"ט, אפילו שנפלו מעצמם ביי"ט מהאילן אסורים, גזירה שמא יעלה ויתלוש, דוקא בהם גזרו שמא יעלה באילן לקחתם, כיון שדרכם להימצא על האילנות, אבל בשאר דברים שאין דרכם להמצא באילנות לא גזרו, עי"ש.

אם מותר לקפוץ מאילן בשבת כשעלה באיסור

שאלה: כתב בשו"ע סי' של"ו ס"א דאם עלה באילן בשבת אסור לו לירד. ויל"ע האם הקנס הוא עצם הישיבה באילן, או שאסור עליו הירידה משום איסור שימוש באילן, ונ"מ היכא שיכול לקפוץ מהאילן ללא ירידה אם מותר או אסור, דלטעם הב' לכא"ו יהיה מותר לקפוץ.

תשובה: בשש"כ (פכ"ו הערה מ"ב) כתב בשם הגרשז"א זצ"ל דמרש"י בעירובין (ק' ע"א) בד"ה אם עלה, מבואר דהאיסור לירד הוא משום שמתמש באילן, וכיון שכן אם יכול לקפוץ בפעם א' מהאילן ראוי לעשות כן, כיון שבישיבתו על האילן עושה איסור, ועוד דבלא"ה א"א לו שלא יזוז ממקומו באילן כל השבת ויוסיף להשתמש באילן.

שימוש בעץ שנקצץ כולו ולא נשאר ממנו אלא גזעו היונק מהקרקע

שאלה: במשנ"ב סימן של"ו סק"א כתב שאסור לעלות באילן יבש שנתייבש לגמרי באופן שלא שייך בו שום חשש תלישה, משום סייג וגדר. ונסתפקנו מה הדין בעץ שנקצץ כולו, ולא נשאר ממנו אלא גזעו היונק מהקרקע ויעודוהו לישיבה, האם מותר להשתמש ולשבת עליו או לא.

תשובה: בערוך השולחן (ס"ק י"ח) כתב דנראה שמותר לישב עליו בשבת, דבכה"ג בטל ממנו שם אילן, אך באור לציון ח"ב (פמ"ז סכ"ט) כתב דאף בכה"ג הוא נחשב לאילן ואין לישב עליו, עי"ש.

נתיישב בשבת על גזע עץ שלא יזוז אם יקום

שאלה: בשו"ע סי' של"ו ס"א נתבאר דאם עלה באילן בשבת במזיד אסור לירד, ונסתפקנו מה הדין כשהתיישב על גזע עץ, וכשיקום ממנה לא יזוז הגזע, וא"כ לא ישתמש באילן בזמן שיקום ממנה, האם הותר לו לקום ממנה, וכן האם הותר לו לעבור ע"ג האילן ממקום למקום.

תשובה: בשש"כ (פכ"ו הערה מ"ב) כתב דכיון שהאיסור ירידה הוא משום שמתמש באילן, א"כ בכה"ג שלא משתמש באילן בקימתו מהאילן, צריך לקום מיד מהאילן. ואף בעשוי לזוז נ"ר שראוי לקום מהגזע, אע"פ שע"י מזיז האילן בקום ועשה, כמו

דבורעים אפילו בתוך ג"ט מותר, כתב ע"ז בשש"כ שם דצ"ע עיי"ש, וכן נר' לענ"ד דאין להקל ליטול ידים בתוך ג"ט לזרעים.

שימוש בשבת בכיור שמימי נשפכים על קרקע זרועה

שאלה: בשו"ע סי' של"ו ס"ט כתב שהאוכלים בגנות אסורים ליטול ידיהם על העשבים, ונסתפקנו מה הדין במי שיש לו כיור שהמים הנשפכים לתוכו זורמים ממנו דרך צינור לקרקע זרועה, האם מותר לשפוך לתוכו מים בשבת מפני שאין כוונתו להשקות הזרעים, או דילמא אסור.

תשובה: בשש"כ (הנדמ"ח פ"ב סי"ט) כתב בשם הגרשז"א זצ"ל, דאם זורמים דרך צינור עד שמגיעים לקרקע זרועה, ואין כוונתו להשקיית הזרעים מותר, כיון דהוי רק בכח שני וגרמא, אבל אם המים מגיעים באופן ישיר מהכיור אסור, עיי"ש. ובאורחות שבת ח"א (פ"י"ח הערה י"א) כתב ע"ז דנר' שאם הוא צינור קצר שהמים מקלחים מיד לגינה, אינו נחשב לגרמא ואין להתיר עיי"ש, אך בס' מנוחה נכונה מלאכת זרוע (הערה מ"ד) כתב בשם החזו"א לאסור בכל גוונא, עיי"ש. ולכתחילה צריך להחמיר שלא להשתמש בברז כזה, אבל בשעת הדחק שאין לו ברז אחר הסומך על דברי שש"כ יש לו ע"מ שיסמוך.

סגירת ממטרה בשבת משום שמגביר לחץ המים בממטרה אחרת

שאלה: בשו"ע סי' של"ו ס"ט כתב שהאוכלים בגנות אסורים ליטול ידיהם על העשבים, ונסתפקנו האם מותר לסגור ממטרות הפועלות מבע"י ומשקות את הגינה באופן שיש לחוש שכשסוגר ממטרה אחת הרי הוא מגביר לחץ המים בממטרה אחרת, ובאם אסור באופן זה מה היא העיצה הנכונה לעשות באופן זה.

תשובה: בס' מנוחה נכונה (עמוד נ"ב) כתב בשם החזו"א דיש בזה איסור, ולכן צריך קודם לסגור את הברז הראשי המספק מים לכל הממטרות, ואח"כ לסגור את שאר הברזים, דבכה"ג בדרך כלל זה לא יגביר את הלחץ בממטרה אחרת. והוסיף שאפילו בברזים שבבית ראוי לזהר עד כמה שאפשר, שלא להשתמש בהם ולסוגרם בשעה שהממטרות פועלות, כדי שלא יגרום ע"י סגירתם לחץ בממטרות, עיי"ש.

זריעה ותלישה בשבת בעציץ שאינו נקוב

שאלה: בשו"ע סי' של"ו ס"ז כתב שאסור לתלוש מעציץ שאינו נקוב, והיינו שאסור רק מדרבנן וכמו שכתב במשנ"ב ס"ק ל"ה דהוא משום דאין דרך זריעה שם, ונסתפקנו האם הדין כן אף בזמנינו שהדרך לנטוע צמחים בעציץ שאינו נקוב, וכן רצינו לברר מה הדין בזרוע בעציץ שאינו נקוב האם חייב מדאורייתא, או שאיסורו רק מדרבנן.

תשובה: בשולחן שלמה (סק"ז) כתב דבזמנינו שהדרך לנטוע פרחי נוי בעציץ שאינו נקוב, אפשר שהתולשן מעציץ שאינו נקוב חייב, דלכאורה הוא כ"ש מפטריות הגדלים רק לפעמים בשפת הדלי, דמבואר בגמ' (שבת ק"ח ע"א) דהתולשן חייב משום עוקר דבר מגידולו.

ולזרוע בעציץ שאינו נקוב, בחיי אדם ח"ב בנשמת אדם (כלל י"א ס"ק א') וערוך השולחן (ס"ק ל') כתבו שיש בזה איסור דאורייתא, אפילו בדברים שאין דרך לזרוע בעציץ שאינו נקוב, דכיון שכוונתו להצמיח את הזרעים, בכל אופן של זריעה חייב משום זרוע, אך בשו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' צ"ד ס"ק ג') כתב שלדעת רוב האחרונים אינו אסור אלא מדרבנן, עיי"ש.

בדין עציץ נקוב בקומות הגבוהות

שאלה: במ"ב סי' של"ו סקמ"ב מבואר דעציץ נקוב הוי איסור דאורייתא בנטילתו, ואסור גם בהזנתו מגבוה לנמוך וכדו'. ויל"ע האם גם בבתיים בקומות הגבוהות יש ג"כ יניקה מקרקע העולם.

תשובה: בשו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' קפ"ד סק"א) כתב דמה שקיבל ממרן החזו"א דאף במרוצף בבלטות העציץ יונק מהקרקע [עיי' במש"כ בזה בשב"ל ח"ו סי' קס"ז], זה גם בקומות העליונות עיי"ש, ובשלמי יהודה (פ"ג הערה ס"ד) כתב שכ"ה דעת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל עיי"ש, אך בס' גדולות אלישע (סי' של"ו סק"י) כתב דבעליה מותר לטלטלו ממקום למקום, ועיי"ש בראיה שהביא לזה. וכ"כ בשולחן שלמה (סק"ח) דדוקא במונח על הקרקע [אפילו מרוצפת] הוא יונק מהקרקע, ואסור לטלטלו ממקום למקום, אבל במונח במרפסת שאינה צמודה לקרקע, וכ"ש בקומה שניה וכיו"ב אינו יונק מהקרקע, ומותר לטלטלו ממקום למקום עיי"ש, וכ"כ בשו"ת שערי יוסר ח"ב (סי' נ"ז) עיי"ש, וכן נראה העיקר להלכה.

עציץ נקוב המונח ע"ג רצפה של אבן האם דינו כעומד ע"ג קרקע

שאלה: רצינו לברר מה הדין בעציץ נקוב המונח ע"ג רצפה של אבן, האם דינו כעומד ע"ג קרקע.

תשובה: בס' גדולות אלישע (סי' י"א) כתב שדינו כעומד

ע"ג קרקע, ואסור לטלטלו ממקום למקום עיי"ש, אך בחזו"א שביעית (סי' כ"ב סק"א) כתב דבריציפה של אבנים [וה"ה שייש וכיו"ב] אינו יונק מהקרקע עיי"ש, ולפי"ז יצא שמותר לטלטלו ממקום למקום, והביאו להלכה בשו"ת שבט הלוי ח"ו (סי' קס"ז), וכן נראה העיקר להלכה. ובריציפת בלטות שבימינו העשויים עם תערובת של עפר וחצץ, באור לציון ח"ב פכ"ו (תשו' ט' ובביאורים) כתב דאינו יונק מהקרקע, ומותר לטלטלו ממקום למקום, וכ"כ בברית עולם שבת מלאכת קוצר (ס"ק ט"ו), דבסתום היטב בין המרצפות אינו יונק מהקרקע, עיי"ש. אבל בשו"ת שבה"ל הנ"ל כתב שהתוכוח עם החזו"א, ונוכח לדעת שהחזו"א צדק שהעציץ יונק מקרקע מרוצפת עיי"ש, וכ"כ בשלמי יהודה (בפ"ג הערה ס"ד) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, וכ"כ בשו"ת שערי יוסר ח"ב (סי' נ"ז) עיי"ש, ושאר חכמי דורינו הלא בספרתם, וכן נר' העיקר להלכה.

פתיחת כיור צינור ואסלה שנסתמו בשבת

שאלה: בשו"ע סי' של"ו ס"ט כתב: צנור המקלח שעלו בו קשים ועשבים וכו' ממעכן ברגליו בצנעה, ורצינו לברר מה הדין לפי"ז בכיור שנסתם האם מותר לפותחו בכלי המיוחד לכך [פומפה], וכן מה הדין בצינור היורד מהגג למטה האם מותר לפתוח הסתימה שנוצרה בו, וכן מה הדין באסלה של ביה"כ שנסתמה האם ובאיזה אופן הותר לפותחה.

תשובה: בשו"ת מנחת שלמה ח"ב (סי' י"ט סק"ד) כתב דמותר לפתוח את הסתימה בפומפה בייתית, די"ל דדמי לבקבוק שנסתם צוארו, דמסתבר דאף אם הוא מחובר לקרקע מותר לפתוח את הסתימה, אך מאחר ואין דברים ברורים כ"כ, וגם אפשר שיש בזה משום עובדין דחול, אין להקל בזה אלא בשעת הדחק וצורך גדול. וכ"כ בשש"כ (פ"ב סי"ז), ובהערה נ' הביא שכ"כ בשו"ת חלקת יעקב ח"ג (סי' קל"ח), ושו"ת מנחת יצחק ח"ה (סי' ע"ה), ושו"ת באר משה ח"א (סי' כ"ט), עיי"ש. ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ד (סי' מ' סק"ט) כתב דאם הוא מצוי בכיור זה שנסתם, אין הסתימה נחשבת כקלקול, אלא כהדחת כלים שמותר, אבל אם אינו מצוי שנסתם, חשיב כתיקון קצת אף אם לא נסתם לגמרי והמים יוצאין מעט מעט, ואין לתקנו אלא בשינוי, ואם נסתם לגמרי, הוא תיקון גמור כעשיית פתח, ואסור לגמרי, ורק לצורך גדול יש להתיר לפותחו ע"י גוי עיי"ש. ובאור לציון ח"ב (פכ"ז תשו' י"ב) כתב דצינור אסור לפתוח, ובמקום צער גדול כגון באסלה ואין לו מקום אחר, יש להתיר ע"י גוי, עיי"ש. ובאורחות שבת ח"א (פ"ח סל"א) כתב בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, דבכל גוונא שנסתם הכיור לגמרי, חשיב כצינור שעלו בו עשבים שאסור לפותחו כדרכו בפומפה, אלא בשינוי ובמקום הפסד, עיי"ש, וכן ס"ל לעוד מחכמי דורינו הלא בספרתם, ולענין הלכה נראה דראוי להחמיר שלא לפתוח אלא ע"י גוי, ואם אין גוי במקום הפסד וצורך גדול יש לפתוח בשינוי.

כיסוי או הסרת כיסוי מעל צמחים בשבת

שאלה: בשו"ע סי' של"ו ס"א נתבאר דאף השורה חטים ושעורים במים ה"ז תולדת זרוע, ובמשנ"ב הביא הטעם דמה זרוע לאצמוחי פירי אף זה כן, ורצינו לברר לפי"ז האם מותר לכסות צמחי משתלה בשקים או בחלונות באופן שמועיל לגדילתם, וכן האם מותר לפתוח החלונות כדי שלא יתקלקלו הצמחים, וכן מה הדין בגינה שמקורה בגג של זכוכית האם מותר לפתוח כדי שיכנסו קרני השמש המועילות לגידול הזרעים.

תשובה: בס' מנוחה נכונה (עמוד ל"ג) כתב בשם החזו"א שאסור לכסותם בשקים וחלונות באופן שמועיל לגדילתם, אלא א"כ ישאיר פתח צר לכניסת אויר, ובחוט שני ח"א (פ"י סק"ב) כתב דאף לסגור ולפתוח חלון או תריס כנגד עציץ, אסור עכ"פ מדרבנן אם כוונתו להועיל לצמיחה, אבל אם אין כוונתו לזה אין איסור בדבר. ולפתוח חלונות כדי שלא יתקלקלו הצמחים, בשש"כ (פכ"ו הערה ל') כתב בשם הגרשז"א זצ"ל שמותר אפילו שהחום כבר מורגש, כיון שאין זו דרך מלאכה, אבל אם הדרך לפותחם תמיד לצורך תיקונם, חשיב למלאכה ואסור, עיי"ש. ולפתוח גג של זכוכית בגינה כדי שיכנסו קרני שמש ויועילו לגידול הזרעים, בשו"ת מחזה אברהם ח"א (סי' נ"ב) כתב דכיון שאינו עושה פעולה בזרעים, רק מסיר את המונע, אינו זרוע רק גרמא דזרוע, וע"י גוי מותר, אך בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' י' סק"ח) וח"ב (סי' כ"ו סק"א) צידד שהסרת המונע אינה נחשבת כגרמא אלא כמעשה בידים ואסור מהתורה, וכ"כ החזו"א (שביעית סי' כ"ב סוס"ק א') לענין שביעית שאסור להסיר בשביעית את התקרה כדי שקרני השמש יועילו לזרעים שנזרעו לפני שביעית, עיי"ש.

שימוש בחבל כביסה שקשור לאילן

שאלה: בשו"ע סי' של"ו סעיף י"ג כתב שאסור להשתמש בצדדי האילן, אבל בצדדי צדדים מותר, ובמשנ"ב כתב דדבר התחוב או קשור באילן מקרי צדדי האילן. ורצינו לברר מה

הדין למעשה עפי"ז בחבל כביסה שקשור לאילן כשהחבל עצמו קשור לאילן, ומה הדין כשהחבל מחובר לגלגל והגלגל מחובר לאילן.

תשובה: בחבל הקשור לאילן נחשב כצידי האילן, ובחבל שמחובר לגלגל, והגלגל מחובר לאילן ע"י מסמר וכיו"ב, החבל נחשב כצידי צדדים, ומותר לתלות בגדים על החבל, באופן שאין בו איסור שטיחת בגדים, כמבואר (בס"א סמ"ה מ"ז) עיי"ש, אבל אסור למשוך את החבל, כיון שע"ז מו"ז את הגלגל ומשתמש בו, כמש"כ בס' מאור השבת ח"ב (מכתב כ"ח אות א') בשם הגרשז"א זצ"ל. וכ"כ באול"צ (פל"ח תשו' א'), והוסיף דאם הגלגל אינו מחובר באופן ישיר, אלא קשור ע"י חבל או חוט ברזל, מותר אף לגלגל את החבל, עיי"ש.

הדחת שיש וגריפת מים בשבת

שאלה: בסימן של"ז ס"ג כתב דאין מדיחים את הקרקע, ורצינו לברר מה הדין הדחת השיש שבמטבח או האסלה שבשירותים, וכן מה הדין במים שנשפכו על הרצפה האם מותר לגורפם, ומה הדין כשהרצפה התלכלכה במקום מסויים, האם מותר לשפוך מים על אותו מקום ולהוציאם במגב.

תשובה: בשיש מטבח ואסלה נר' פשוט שאינם בכלל הגזרה שאין מדיחים הקרקע אפילו שהם מחוברים לקרקע, כמש"כ בשש"כ (פכ"ג סט"ו) עיי"ש, ואורחות שבת ח"א (פ"י"ח הערה פ') בשם הגר"ש שליט"א, ובבירורי הלכה (עמוד תקט"ו סק"ו) בשם הגרשז"א שליט"א. ומים שנשפכו על הרצפה, בשש"כ (פכ"ג ס"ו והערה כ"ז) כתב בשם הגרשז"א זצ"ל דמותר לגרור אותם ע"י מגב שמשתמשים בו לשטיפת ריצפה, דלא נאסר אלא נתנית מים כדי להדיח את הבית, עיי"ש. וכ"כ בחוט שני ח"א (עמוד צ"ז), אלא שהוסיף שזהו דוקא שמעבירים לניקוז דרך מקום צר, אבל להעבירם דרך מקום רחב אסור, דנראה הדבר כהדחה, והכל לפי הענין, עכתו"ד עיי"ש.

שימוש בצעצועים של תינוקות שמשמיעים קול

שאלה: בסימן של"ח ס"א כתב הרמ"א דדבר שמייוחד להשמיע קול אסור להכות בו, ובמשנ"ב כתב הטעם דחיישינן שמא יכוין לשיר, ורצינו לברר מה הדין לפי"ז בצעצועים של תינוקות שמשמיעים קול.

תשובה: באופן שמשמיעים קול שאינו של שיר, בשש"כ (פט"ז ס"ג והערה י') כתב בשם הגרשז"א זצ"ל דמותר לגדול לתת אותם ביד הקטן, אבל אסור לגדול להשמיע בהם קול בשביל הקטן, ובהערה י"א כתב בשמו שאפשר דאף לגדול מותר להשמיע בהם קול כדי להשתיק את התינוק, מאחר וכולם יודעים שעושה כן כדי להשתיק תינוק, וי"ל דלזה נתכוון הד"מ במש"כ דלשתק תינוק לא מיקרי לשיר, דהיינו שלקשקש באגוז היה דרך לעשות כן גם לשאר דברים, לכן אף לקשקש לתינוק אסור, אבל בצעצוע שידוע לכל שנעשה רק להרגיע תינוק י"ל דמותר, ועדיין צ"ע, עכתו"ד עיי"ש. כל זה לבני אשכנז, אבל לבני ספרד כיון שדעת מרן השו"ע היא שמותר להשמיע קול שאינו של שיר אפילו בכלי המיוחד לכך, כמש"כ בס' שו"ר ברכה (סי' של"ח סק"א) ושאר אחרונים, כתב באור לציון ח"ב (ריש עמוד רס"ה ובביאורים) שמותר להשמיע בהם קול בכלי שאינו של שיר עיי"ש [אך בצעצועים המשמיעים קול, עיי' שם (בפכ"ו תשו' ח') שכתב דטוב לזהר שלא לטלטל שום צעצוע עיי"ש], אך מאחר ובשו"ר ברכה הנ"ל סיים שנהגו שלמים ורבים מיראי השם להחמיר כהרמ"א עיי"ש, נר' שלכתחילה אף לבני ספרד ראוי להחמיר שלא להשמיע קול בכלים וצעצועים העשויים להשמיע קול, וכ"כ בשו"ת שערי יוסר ח"ד (סי' ע') עיי"ש, אך אם קצת קשה להרגיע תינוק שבוכה, לבני ספרד מותר להשמיע בהם קול כדי להרגיע תינוק שבוכה.

שימוש ברמקול בשבת

שאלה: רצינו לברר מה הדין ומה הן האיסורים שיש בדיבור ברמקול בשבת, באופן שהשאירו אותו פתוח מע"ש או ססידרו שיפתח בשבת ע"י שעון.

תשובה: בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' ט' סק"ב) כתב שאין בזה חשש מלאכה, אבל ודאי שאסור לעשות כן משום דאושא מילתא עיי"ש, אך בשו"ת אג"מ או"ח ח"ג (סי' נ"ה) וח"ד (סי' פ"ד) כתב דיש בזה חשש מלאכה שמוליד קול חדש, וכן גורם לשינוי עוצמת החשמל, ועוד דמסתבר שגם בזה יש את הגזירה שמא יתקן כלי שיר, כשמצויות תקלות ברמקול וכל אדם יכול לתקנם, עיי"ש. וכן בשו"ת מנחת יצחק ח"ג (סי' ל"ח) כתב שיש בזה כמה וכמה איסורים, ולדעת החזו"א יש בזה גם איסור בונה, עיי"ש. וכן בשו"ת שבט הלוי ח"א (סי' ס"ו) כתב דאם הוא מחובר לחשמל ודאי שיש בזה איסור, ואף אם אינו מחובר לחשמל נר' שיש בזה איסור, ובכל אופן יש בזה משום לזולל בכבוד שבת, עיי"ש.

שימוש בכלי שיר בשמחת חתן וכלה ושאר שמחה של מצוה

שאלה: בסימן של"ח ס"ב כתב הרמ"א דבזה"ז נהגו להקל לומר

מרוצפת ואסור, עיי"ש. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ט (סי' ע"ח) דבבית מותר ובחצר אסור, וכן נר' העיקר להלכה.

השלכת קליפות ופסולת לתוך כלי או כלי חד פעמי

שאלה: בשו"ע סימן של"ח ס"ח כתב דאין עושין גרף של רעי לכתחילה, ורצינו לברר האם מותר לזרוק קליפות ופסולת לתוך כלי המונח על השולחן, ומה הדין כשהכלי הוא חד פעמי [כמו שיש רגילים שמניחים בשמחות צלחת חד פעמית מיוחדת עבור הקליפות].

תשובה: בשבות יצחק (מוקצה פ"כ ס"ק י') כתב בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל דזה דומה למש"כ המשנ"ב (בסי' רס"ה ס"ק ה') דמותר להניח כלי תחת נר של שעה, ואין בזה איסור דביטול כלי מהיכנו, כיון שיכול לנער מיד את הנר כשיפול לכלי, א"כ ה"ה בהנחת קליפות ופסולת בצלחת כיון שיכול לנער מיד מהצלחת מותר להניחם בצלחת, ואין בזה איסור דביטול כלי מהיכנו, עיי"ש. אך עיין בס' נחלת ישראל (מוקצה עמוד שכ"ו) שכתב, דכיון שאין רצונו לנער כל קליפה שמניח בצלחת, אלא רק אחר שיצטברו הרבה קליפות, חשיב כאינו יכול לנער מיד, וגם להג"א והמשנ"ב יש בזה איסור דבכמ"ה, עיי"ש. וזהו לבני אשכנז ההולכים אחר פסקי המשנ"ב שפסק כהג"א והמג"א, אבל לבני ספרד שקבלו עליהם הוראות מן השו"ע, ומרן בבי" (סו"ס רס"ה) חלק על הג"א, וכתב בהדיא דאף כשיכול לנער מיד הכלי נהיה בסיס למוקצה, ויש בזה איסור דבכמ"ה, א"כ אסור להניח קליפות ופסולת [מוקצים] בצלחת, דיש בזה איסור דבכמ"ה כמש"כ הב"א ש"ש פרשת מקץ (סט"ז) עיי"ש, וכמבואר בשו"ת שערי יושר ח"ד (סי' נ"ח), ובגליון אליבא דהלכתא נ"ז בשו"ת בהלכה (עמוד כ"ו) עיי"ש.ב. ומשום כך נהגו להורות להניח מעט אוכל בצלחת לפני שזורק לתוכן קליפות.

ולהניח קליפות מוקצה בצלחת או כוס חד פעמית, בנחלת ישראל (מוקצה עמוד שכ"ג) כתב דאין בזה איסור דבכמ"ה, כיון שבלא"ה עומד רק לשימוש חד פעמי עיי"ש, אך בשו"ת שערי יושר ח"ד (סי' נ"ח ס"ק ה') כתב דיש בזה איסור דבכמ"ה, כיון שעיקר יעודם הוא לשימוש דהיתר כמה פעמים שירצה, וגם לאחר השימוש מותר לטלטלם כמה שירצה, ובמה שמניח בהם מוקצה מבטל אותם מעיקר יעודם והופך אותם למוקצה שאסורים בטלטול, יש בזה איסור דבכמ"ה, עיי"ש. ואינו ענין למש"כ שש"כ (פכ"ב הערה מ"ז) בשם הגרש"ז זצ"ל, וס' אשרי האישי (פי"ז סנ"ב) בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, דמותר לנגב ידים במפיון נייר חד פעמי וטישו, או להניח פסולת על מפה חד פעמית וכיו"ב, דהתם עיקר יעודם הוא לזה, הוא מוסכם כמעט לכו"ע שכל שעיקר יעודם לזה, אין בזה איסור דבכמ"ה, ואכמ"ל יותר.

ביטול כלי מהיכנו בנט"י בבוקר ובמים אחרונים ובהפרשת תרו"מ לתוך כלי

שאלה: בביאור"ל סו"ס של"ח כתב להעיר על מה שנוהגים ליטול בבוקר מי הנטילה תוך כלי, או שנוטלים מים אחרונים לתוך כלי, האם אין בזה משום ביטול כלי מהיכנו. ורצינו לברר כיצד יש לנהוג בזה למעשה, וכן מה הדין האם מותר להפריש תרו"מ לתוך כלי [כשמפרש ע"י תנאי].

תשובה: בשלמי יהודה (פ"י הערה מ"א) כתב בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל דאין בזה משום בכמ"ה, כיון שהמי נט"י דשחרית ראויים להדיח בהם בית הכסא, עיי"ש, אך בשלמי יהונתן ח"ב (עמוד קפ"א) ועוד, העירו ע"ז דכיון שאין דרך להדיח בהם ביהכ"ס, מאחר ומורידים מים מהניאגרה, הו"ל כשברי כלים שכתבו הפוסקים דבימינו שאין דרך לצור אותם ע"פ צלוחית הם מוקצה, א"כ גם במים אלו כיון שאין רגילים להשתמש בהם לשטיפת ביהכ"ס הם מוקצה. ובשולחן שלמה (סי' ש"י הערה כ') תירץ דכיון שהוא כלי מיוחד למי נט"י שחרית, אין בזה משום בכמ"ה, כדקיי"ל שכל שמועד לכך אין בזה משום בכמ"ה, וכך ראוי לנהוג שיהיה לו כלי מיוחד למי נט"י שחרית, וכן למים אחרונים, כדי שלא יהיה בהם חשש של בכמ"ה.

ולהפריש תרומות ומעשרות לתוך כלי כשמפריש על ידי תנאי, אם מפריש בעודם בידו הוי מוקצה, ואסור להניחה בכלי דהו"ל מכמ"ה, כמש"כ בשש"כ (פ"יא הערה ס"ז), עיי"ש, ואם מניחם קודם בכלי ורק אח"כ קורא עליהם שם ומפריש, כתב בשש"כ שם דאפשר שההפרשה שעושה אח"כ בדיבור, חשיב רק לגרמא דבכמ"ה ומותר, ועיי"ש במש"כ להוכיח שבגרמא מותר, וכעין זה כתב בחוט שני ח"ג (פע"ד ס"ק א') די"ל דדוקא בכמ"ה ע"י מעשה דמי לסותר או בונה ואסור, אבל בדיבור אפשר דלא דמי למלאכה ומותר, עיי"ש. [ומש"כ שם דאם הם דברים שיכול לנערם, אין בזה משום בכמ"ה כיון שיכול לנערם, כמש"כ השו"ע (סי' ש"י ס"ח), עכ"ל. לא זכיתי להבין דבריו, דהרי דעת השו"ע (בסו"ס רס"ה) דאפילו שיכול לנער מיד יש בזה איסור דבכמ"ה כנ"ל (בתשו"כ ב), ובסי' ש"י ס"ח אין שום גילוי היפך מזה, וצ"ע].

(פ"ז ס"ק ד') עיי"ש, ובמשנ"ב למעשה (עמוד ת"ז ס"ק ה') כתב בשם הגר"ש וואזנר שליט"א שראוי להימנע מזה, אך בשש"כ (פט"ז ס"ד והערה ל"ט) כתב בשם הגרש"ז זצ"ל שמוותר, דאינו חשוב לתיקון כלי, כיון שבעיקרון הוא כלי מתוקן, רק שרוצים שיטע קצת, וע"י שמותחים את הקפיץ הוא נוסע קצת, וחוזר חלילה, וחשיב למעשה שימוש בכלי. ולא דמי למילוי שעון דחשיב לתיקון כלי, דהתם זהו כל תיקונו, שע"י המילוי הוא פועל את כל תפקידו ויעודו להראות את השעה המדוייקת זמן רב, ובלי זה חשיב לכלי מקולקל, עיי"ש. וכ"כ באור לציון ח"ב (פמ"ב תשו"ג) עיי"ש. והרוצה לסמוך על דבריהם להקל, ודאי שיש לו על מה שיסמוך.

ולמתוח קפיץ של שעון מעורר בשבת כדי שיצלצל אח"כ, בשש"כ (פכ"ח סכ"ט והערה ס"ד) כתב שם הגרש"ז זצ"ל דאסור דחשיב לתיקון כלי, עיי"ש, וכ"כ באז נדברו ח"ג (סי' כ"ז), אך באור לציון ח"ב (פ"ט תשו"ב) כתב דכיון דהוי רק גרמא דהשמעת קול בכלי שאינו של שיר, מותר למתוחו בשבת, עיי"ש. וכ"כ בס' אשרי האישי ח"ב (פי"ט ס"ז) ושו"ת שערי יושר ח"ה (סי' ע' ס"ק ד') דמותר למתוחו, וביארו שאין בזה משום תיקון כלי, מאחר ובלא"ה הוא שעון מתוקן המורה את השעות, וזה רק תוספת שימוש שיצלצל מעט בשעה מסויימת, ועדיף ממתיחת קפיץ של צעצוע ש"א שיש בזה איסור של תיקון כלי, עיי"ש בדבריהם, וכן נר' העיקר להלכה.

ולכוון המחוג דשעון מעורר לשעה הרצויה, בחוט שני ח"ב (פ"ז ס"ק ד') כתב שאסור משום תיקון כלי, וכ"כ באז נדברו הנ"ל, אך בשש"כ הנ"ל כתב דכיון שהדרך לכוון אותו כל פעם לשעה הרצויה לכל אדם לפי צורכו, חשיב כשימוש בכלי ומותר, וכן לדעת האור לציון וס' אשרי האישי ושו"ת שערי יושר הנ"ל דס"ל דמותר למתוח את הקפיץ ולייצר את הכח שיצלצל, כ"ש שמותר לכוון את המחוג שיעורר בשעה הרצויה, וכן נר' העיקר להלכה. ולכוון מחוגי השעון לשעה הנכונה, בחוט שני הנ"ל כתב דאסור משום תיקון כלי, ובכ"ה (סי' ש"ח ס"ק ר"פ) כתב שנהגו בירושלים להחמיר שלא לעשות כן, אך בשו"ת שואל ומשיב ח"ו (סי' נ"ג) כתב שמותר, וכ"כ בשש"כ (פכ"ח סכ"ג והערה נ"ב) דמותר, ואין זה תיקון כלי כיון שדרך להזיז את המחוגים, ואינו עושה שינוי בגוף השעון, וכ"כ באז נדברו ח"ג (סי' כ"ז) וח"ט (סי' נ"ב), ושו"ת משנה הלכות ח"ו (סי' נ"ג), ושלמי יהודה (פ"ב ס"ק י"ט) בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל ועוד, וכן נר' העיקר להלכה.

הליכה בשבת בשעון שעורך את עצמו ע"י תנועות היד

שאלה: רצינו לברר האם מותר ללכת בשבת בשעון שעורך את עצמו ע"י תנועות היד כשאינו ממלא את הסוללה.

תשובה: בס' דינים והנהגות (פ"י ס"ק י"ט) כתב בשם החזו"א שאסור ללכת בו, וכ"כ באז נדברו ח"ב (סי' ל"ט) עיי"ש, ובחוט שני הנ"ל כתב, שאם הוא כבר על ידו מותר ללכת עמו, כיון שבכל נענוע בפני עצמו אינו פס"ר שיתמלא, דיתכן שהוא מלא מהנענוע הקודם, אבל אם הורידו מידו, כיון דהוי פס"ר שבנענועו יתמלא, אסור ללבושו בשבת, עיי"ש. ובשו"ת שבט הלוי ח"ג (סי' צ"ג) כתב דשעון שיכול להמשיך לעבוד עד מוצ"ש גם בלי תנועת היד בשבת מותר ללבושו, כיון שאינו מתכוון לכך, והו"ל פס"ר דלא איכפת ליה, אבל אם בלי תנועת ידיו בשבת לא היה ממשיך לפעול כל השבת, דהוי פס"ר דניח"ל, צ"ע אם מותר ללכת עמו, אך אין בידינו למחות ביד המקילים ללכת עמו, עיי"ש. אבל בשש"כ (פכ"ה הערה ס"א) כתב בשם הגרש"ז זצ"ל, דכיון שהשעון כבר פועל, וע"י תנועות קלות רק מאריך את זמן פעולתו, וקיי"ל דאין בנין וסתירה בכלים כשאינו מעשה אומן, נר' דאינו נחשב לתיקון כלי ומותר, וכ"כ בשלמי יהודה (פ"ב ס"ק כ"ד) בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, וכ"פ בשו"ת חלקת יעקב ח"א (סי' ע"ה), ושו"ת ציץ אליעזר ח"ט (סי' כ'), ועוד מחכמי דורינו הלא בספרתם, וכן נר' העיקר להלכה.

משחק בגולות או בכדור ע"ג רצפה מרוצפת בשבת

שאלה: בשו"ע סימן של"ח ס"ה כתב דאין שוחקים באגוזים ולא בתפוחים וכיו"ב משום אשווי גומות, ובמשנ"ב כתב דה"ה במרוצף, דגורנין אטו אינו מרוצף, ורצינו לברר מה הדין לפי"ז לשחק בגולות או בכדור, האם ישתנה הדין כשרוב בתי העיר מרוצפין.

תשובה: בקצות השולחן (סי' קמ"ו ס"ק ס') כתב דמשחקים שדרך לשחק בהם בחצר כמו בבית אף בבית אסור, אפילו שרוב הבתים מרוצפים, אך בשש"כ (פט"ז ס"ה והערה ט"ז), וכן בשולחן שלמה (סי' של"ז ס"ק ד') כתבו בשם הגרש"ז זצ"ל, דבבית מותר, ובחצר מרוצף אסור, ואף שבטאטוי חצר מרוצפת יש להקל להחשיבה כהמשך הבית, וממילא מותר לטאטא אותה כמו הבית, זהו דוקא בטאטוי שמסור לגדולים וידעו להבחין בין חצר מרוצפת לשאינה מרוצפת, אבל במשחק גולות דקטנים לא יבחינו בין חצר מרוצפת לשאינה

לנכרי לתקן הכלי שיר בשמחה של מצוה, ובמשנ"ב הביא מהלבוש דמשמע דאסור, ורק לצורך שמחת חתן וכלה מותר, ורצינו לברר מה ההלכה למעשה בזה לגבי שמחת חתן וכלה ושאר שמחה של מצוה.

תשובה: בבא"ח שנה ראשונה (סי"ח) כתב שכמה אחרונים קראו תגר על מנהג זה, וכבר נתבטל לגמרי ולא יזכר ולא יפקד עוד, עיי"ש. וכ"כ בערוה"ש (סי' של"ח ס"ג), עיי"ש.

עריכת שעון מעורר מערב שבת

שאלה: בשו"ע סימן של"ח ס"ג כתב דזוג המקשקש לשעות ע"י משקלות מותר לערכו, ובמשנ"ב כתב הטעם דהכל יודעים שדרכו להעריכו מאתמול, ורצינו לברר מה הדין לערוך שעון מעורר מע"ש כדי שיצלצל בשבת, וכן האם מותר לשחרר בשבת כדי שיצלצל בשעה מסויימת את ניצרת הפעמון של שעון מעורר מיכני או כשמופעל ע"י סוללה, וכן האם מותר להפסיק הצלצול, וכן האם מותר להזמין שירות יקיצה בטלפון מע"ש.

תשובה: בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד (סי' ע' ס"ק ד') כתב דאם הצלצול נשמע בחוץ לאנשים זרים, אסור לעורכו מע"ש משום אוושה מילתא, שיבואו לחושדו שערך אותו כליל שבת שיצלצל בשבת בבוקר עיי"ש, אך שאר כל חכמי דורינו לא חששו לזה מהטעמים שיתבארו להלן, כמבואר בשש"כ (פכ"ח סכ"ט), ושולחן שלמה (סי' רנ"ב ס"ק ט"ו), ושאר חכמי דורינו, דמותר לערוך שעון בע"ש שיצלצל בשבת.

ולשחרר בשבת את הניצרה של שעון מכני כדי שיצלצל בשעה מסויימת לצורך תפילה ותורה, בס' דינים והנהגות (פ"ג אות ב') וכן בחוט שני ח"ב (פ"ז ס"ק ד') כתבו בשם החזו"א שאסור, ובשו"ת שבט הלוי ח"ה (סי' ל"ו) כתב שיש לשחרר את הניצרה של השעון בשינוי, אך באז נדברו ח"ג (סי' כ"ז) כתב שמותר, וע"ע (סו"ס ל"ו) שפקפק על השמועות שבשם החזו"א עיי"ש, וכן בס' אשרי האישי ח"ב (פי"ט ס"ז והערה כ"ח) כתב דאף לדעת החזו"א מותר להרים את הניצרה בשבת, וכ"כ בשש"כ (פכ"ח סכ"ט), ובשולחן שלמה הנ"ל ושש"כ הנדמ"ח (הערה ס"ו) הוסיפו שאין בזה משום אוושה מילתא, דהכל יודעים שבשבת רק משחררים את הניצרה, עיי"ש. וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר ח"ח (סי' י"ג), ואור לציון ח"ב (פ"ט תשובה ג'), ועיי"ש שהיקל אף שלא לצורך מצוה, ועוד מחכמי דורינו הלא בספרתם, וכן נר' העיקר להלכה דלצורך מצוה ודאי שמותר לשחרר את הניצרה בשבת, והמקיל אף שלא לצורך מצוה יש לו על מה שיסמוך, בפרט אם הוא מבני ספרד.

ולשחרר את הניצרה בשעון אלקטרוני, בשבות יצחק ח"ב (עמוד רל"ז) כתב בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל שאסור, משום דמעמידו עתה על מתכונתו שיזרום בו החשמל בהגיע הזמן, ויש לחוש בזה לאיסור בונה, עיי"ש. אך בשש"כ הנדמ"ח (פכ"ח ס"ג ובהערות שם) כתב בשם הגרש"ז זצ"ל דמותר לשחרר הניצרה בשבת, ודלא כהחזו"א דס"ל שיש בזה חשש בונה, ובשו"ת שערי יושר ח"ב (סי' נ"ח) כתב דלצורך מצוה או צורך גדול, יש להקל לשחרר את הניצרה בשינוי, עיי"ש.

ולהפסיק את הצלצול בשעון מכני, בחוט שני הנ"ל (פ"ז ס"ק ד') אסור, אך באז נדברו הנ"ל (סי' ל"ו) כתב שמותר, ופקפק בשמועה שיש בשם החזו"א שאסור, וכ"ה דעת שאר הפוסקים דמותר, דכ"כ בשש"כ הנ"ל (פכ"ח סכ"ט), שו"ת רבבות אפרים ח"א (סי' רכ"ג ס"ק ט"ז), שו"ת שערי יושר הנ"ל, ועוד חכמי דורינו הלא בספרתם, וכן העיקר להלכה. ובשעון אלקטרוני הסכמת הפוסקים שאסור, שש"כ הנדמ"ח, ס' אשרי איש, שו"ת שערי יושר הנ"ל, אור לציון ח"ב (פמ"ז תשו"י"ז), ושאר חכמי דורינו הלא בספרתם.

ולהזמין שירות יקיצה בטלפון, בס' סידור השולחן (עמוד פ"ט) כתב בשם הגר"נ קרליץ שליט"א שאסור, שיבואו לחשוד שיהודי עשה איסור בשבת, אך בשו"ת אז נדברו ח"ח (סי' כ"ט) וח"ט (סי' ס"ד) דמותר, מאחר וידוע כיום שהכל נעשה לפני השבת ע"י מיחשוב, וממילא אין בזה מראית עין וגם לא אוושה מילתא, וכן מדברי שש"כ הנדמ"ח (פכ"ח ס"ד) מבואר שאפשר לכוון טלפון נייד מע"ש, שישמש כשעון מעורר בשבת, עיי"ש, והמיקל בזה או בשירות יקיצה בטלפון לצורך מצוה וצורך גדול, כשאין לו אפשרות להתעורר בדרך אחרת, יש לו על מה שיסמוך.

פרטי דינים בשעון מעורר

שאלה: במשנ"ב סי' של"ח ס"ק ט"ו כתב דשעון שעמד אסור להכינו שילך, ויש בזה איסור תורה משום מתקן מנא. ורצינו לברר לפי"ז מה הדין בצעצוע הפועל ע"י קפיץ, האם יש בזה משום תיקון מנא, וכן האם יש איסור תיקון מנא כשמותח בשבת את הקפיץ המפעיל את מנגנון הצלצול של שעון מעורר, או כשמכוין את מחוג השעון מעורר לשעה הרצויה, והאם מותר לכוין מחוגי השעון לשעה הנכונה.

תשובה: בשלמי יהודה (פ"ה ס"ק י"ח) כתב בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל שאסור דחשיב לתיקון כלי, וכ"כ בחוט שני ח"ב

האיר המזרח

שימוש בירק

כתב השו"ע סימן של"ו סעיף א': אין עולין באילן בין לח בין יבש וכו', ואין משתמשין במחובר לקרקע כלל. וכתב ע"ז הרמ"א שכל זה באילן, אבל בקנים הרכים כירק מותר להשתמש בהם אעפ"י שמחוברים בקרקע. ובמ"ב ס"ק ט"ו הביא דעת הט"ז שחולק על הרמ"א, וסובר שמלשון השו"ע שסיים ואין משתמשין במחובר לקרקע כלל, משמע אף ירק, אבל האליה רבה והתוספת שבת והחיי אדם חולקים וסוברים כד' הרמ"א להקל בירק, ובכה"ח ס"ק ט"ו כתב שכן דעת הברכי יוסף ופתיח הדביר שאף לדעת מרן השו"ע אין איסור להשתמש בירק, וכן מוכח מד' מרן בסימן ש"ב סעיף ו' שמותר לקנח בעשבים, דמשום משתמש במחובר ליכא, דלא אמרו אלא באילן אבל לא בירק.

טלטול מוקצה במחובר

לענין טלטול את הירק האם יש בזה משום טלטול מוקצה, כתב מרן בסימן ש"ב סעיף ז' שלא יזום, ופירש המג"א מטעם מוקצה, אולם במ"ב שם ס"ק י"ט פירש בכונת השו"ע שלא "יתלשם". וכמו כן נחלקו האחרונים לענין הדס, שכתב מרן בסי' של"ו בסעיף י' שמותר להריח בהדס במחובר, דדעת המ"ב בס"ק מ"ח שמותר לטלטל בידו, ומשום שאין בזה מוקצה. אולם דעת הכף החיים בס"ק י"ז ובס"ק ס"ב שאף שמותר להשתמש בירק, אסור לטלטל בידו משום מוקצה, וכן לענין הדס אסור לטלטלו בידו כדי להריח, וכד' הגר"ז. וכן כתב בכה"ח סימן ש"ב ס"ק ל"ד שאסור לטלטל את העשבים כדי לקנח. אכן דעת הברכי יוסף ומהר"י עייאש (הובא בכה"ח ס"ק ס"ב) שמותר לטלטל את ההדס בידו כדי להריח. וכן כתב באור לציון ח"ב פרק כ"ו תשובה א' שמותר לטלטל את העשבים בידו כדי לקנח, וביאר משום שאין מוקצה במחובר. אך כתב שם, שאין זה כלל בכל טלטול מוקצה שאינו במחובר, אלא דוקא בכונן עשבים שהם מוכנים לקינוח, אבל בכלי חשמל המחוברים לקרקע יש לומר דלכו"ע הוי מוקצה.

אילן שאינו גבוה ג' טפחים

כתב מרן סי' של"ו סעיף ב' שכל שהאילן גבוה מן הארץ ג' טפחים אסור להשתמש בו, ואף אם בצד אחד הוא שווה לארץ אסור לישב אף על אותו צד. וכתב במ"ב ס"ק כ"ג שכל זה רק אם מג' צדדיו גבוה מן הארץ ג' טפחים, אבל אם משני צדדיו שווה לארץ, מותר להשתמש באותן הצדדים דוקא. ובכה"ח ס"ק כ"ד הביא שנחלקו בזה התוס' שבת והגר"ז, שלדעת התוס' שבת מותר להשתמש רק באותם הב' צדדים ששוין לארץ, ולדעת הגר"ז מותר להשתמש אפילו בצדדים הגבוהים מן הארץ ג' טפחים עד כנגד מקום השני צדדים השווים. [וכן דעת האגלי טל]. וכתב באור לציון ח"ב פרק מ"ז תשובה כ"ט שאף באילן שנקצץ, כל שגבוה מן הארץ ויונק מן הקרקע אין להשתמש בו ואף שנועד לשייבה, ודלא כהערוך השולחן שרצה לחלק בזה.

ליטול ידיים בגינה שאינה שלו

כתב השו"ע סי' של"ו סעיף ג': מותר לילך על גבי עשבים בין לחים בין יבשים כיון שאינו מתכוין לתלוש, אבל האוכלים בגנות אסורים ליטול ידיהם על העשבים שמשקים אותם, אע"פ שאינם מכוונים פסיק רישיה הוא, אבל מותר להטיל בהם מי רגלים או שאר משקים שאינם מצמיחים.

ובמ"ב ס"ק כ"ו הביא מחלוקת הפוסקים אם בגינה שאינה שלו גם כן אסור, או דשרי משום דהוי פסיק רישיה דלא ניהא ליה. וכתב המטה יהודה (הובא בכה"ח ס"ק כ"ו) שלדעת מרן בסוף סימן ש"כ הדבר אסור, משום דס"ל דפס"ר דלא ניה"ל אסור, ומ"מ אין איסורו אלא מדרבנן.

להטיל מי רגלים על צמחים

לדעת מרן מותר להטיל מי רגלים על הצמחים משום שאינם מצמיחין, וכתב הביאור הלכה שאף שהתפארת ישראל סובר שיש בזה משום מזבל תולדת חורש, כיון שלפי חכמת אקנאמיע מי רגלים טובים לזבל הקרקע, לא נהגו ליהזר בזה כלל, וכן מוכח מהגמ' בשבת פ"א ב', יעו"ש. אולם בכה"ח ס"ק ל"א כתב שהפתח הדביר נוטה לענין מעשה לאסור בזה להטיל מי רגלים על הזרעים (וכד' היראים).

עציץ שאינו נקוב, ואגרול עם פרחים

סי' של"ו סעיף ז': אסור לתלוש אפילו מעציץ שאינו נקוב, ובביאור הלכה הביא שיש מחלוקת בין הראשונים אם בשל עץ צריך נקוב או אם בשל חרס צריך נקוב. וכתב בכה"ח ס"ק מ"ח דמסתמיות השו"ע כאן וביד' (סי' רצ"ו סי"ב וסי"ז) ובחור"מ (סי' ר"ב סי"י) נראה שאין חילוק בין חרס לעץ, אלא שאם הוא נקוב נחשב כמחובר לקרקע, ואם אינו נקוב אינו נחשב כמחובר לקרקע ואיסורו

מדרבנן. ודוקא לענין זרעים, אבל לענין אילן אפילו שאינו נקוב נחשב כנקוב, וכמש"כ בשו"ע יו"ד (סי' רצ"ד סכ"ו).

ומכל מקום יעו"ש בכה"ח ס"ק נ"ב בביאור ד' מרן בסעיף ח' שאסר ליטול עציץ שאינו נקוב מע"ג קרקע ולהניחו ע"ג יתדות או להיפך, בין של עץ ובין של חרס, משום שחשש למחלוקת הראשונים הנ"ל האם של עץ צריך נקיבה או של חרס, וכן ביאר בשער הציון אות ל"ז.

ולענין קרקע מרוצפת, דעת האור לציון בח"ב פרק כ"ו תשובה ט' שאינו יונק מן הקרקע, ולכן מותר לטלטל עציץ עם פרחים חיים ע"ג קרקע מרוצפת. ועציץ עם פרחים מלאכותיים, או אגרול עם פרחים חיים שאינם יונקים מן הקרקע, אף שיש באגרול מים מותר לטלטלם בשבת בכל אופן.

להריח הדס מחובר

כתב השו"ע סי' של"ו סעיף י': הדס מחובר מותר להריח בו, אבל אתרוג ותפוח וכל דבר הראוי לאכילה אסור להריח בו במחובר שמא יקוץ אותו לאוכלו, ע"כ. [ולענין לטלטל את ההדס בידו כבר נתבאר לעיל בסעיף א']. ובמ"ב ס"ק מ"ח הביא שיש פוסקים שמחמירים שלא להריח בהדס ודלא כהשו"ע, וכתב הא"ר שהעיקר כפסק השו"ע. אולם בכה"ח ס"ק ס"א כתב דהגם שלפום דינא קיימא לן כפסק השו"ע שמותר להריח בהדס במחובר, מ"מ העולם נוהגים להחמיר.

תלישה בפיו אם הוא מדאורייתא או מדרבנן

כתב בשער הציון סי' של"ו אות מ"ג שיש מחלוקת בין האחרונים בתולש את הפרי בפיו, אם הוא חיוב דאורייתא או רק איסור דרבנן. ובשו"ת רב פעלים (ח"א סי' כ') כתב שלכן אם צריכים לתלוש לחולה שיש בו סכנה יתלושו בפה, כיון שיש אומרים שאינו אלא איסור דרבנן. וכ"כ בבן איש חי פרשת תצוה הלכה ט"ו. ומ"מ לצורך חולה שאין בו סכנה אין להתיר לתלוש בפה, כיון שיש שהוא חיוב דאורייתא.

להעמיד ענפי אילנות שיש בהם פרחים במים

כתב הרמ"א סי' של"ו סעיף י"א שמותר להעמיד ענפי אילנות במים בשבת, ובלבד שלא יהיה בהם פרחים ושושנים שהם נפתחים מלחלוחית המים. וכ"כ בכנסת הגדולה. ועי' מ"ב וכה"ח שם ש"א דוקא אם היו מונחים במים מבעוד יום, ו"א דאפי' לכתחילה מותר להעמידם, ולא אמרו אלא להוסיף עתה. ועי' גדולות אלישע סי' שכ"א סעי' י"א. אולם הברכי יוסף הביא את ד' מהריק"ש שהיא חומרא יתירה, משום שאין כאן "דבר חדש", ואין מי שחושש להחמיר בארץ מצרים, והובא בכה"ח ס"ק ע"ז, ושכ"כ הפתח הדביר.

לטאטא במטאטא קש

כתב הרמ"א סי' של"ו סעיף ב' שאין לטאטא את הבגדים במטאטא העשוי מקיסמים, שלא ישתברו קיסמיהם. וכתב במ"ב ס"ק י"ד שלפ"ז הוא הדין שאסור לטאטא את הבית במטאטא העשוי מענפי אילן יבשים שאינם נכפפים, שבודאי נשברים כשמטאטא בהם, והוי סותר כלי, ואף דהוי מקלקל מ"מ אסור מדרבנן. ובביאור הלכה ד"ה שלא ישתברו קיסמיהם, הביא שהברכי יוסף כתב בשם מהריק"ש שאין לחוש לכך, כיון ששבירת קיסמים אינה מלאכה ואף אינו מתכוין לכך, ומ"מ נראה שאין כדאי להקל בזה משום דמיחזי כעובדא דחול וכמזולזל באיסור שבת. (ובכה"ח ד"ה ויש מחמירין כתב שמי שמיקל בזה אין למחות בו). ובכה"ח ס"ק י"ז כתב ע"ז שכבר נתבאר בס"ק ד' דפסיק רישיה אפילו באיסור דרבנן אסור.

אולם בשו"ת אור לציון חלק א' סימן כ"ה האריך בזה, וביאר שדעת הרמ"א לאסור פסיק רישיה אף בתלת דרבנן, ולכן אסר אף שהוא מקלקל וכלאחר יד דמשאצ"ג, אבל לדעת מרן פס"ר במקלקל שרי, וכ"כ באור לציון ח"ב פרק מ"ז תשובה ל"א שמותר לטאטא בשבת שטיח במטאטא קש.

לטאטא קרקע ע"י בגד

במה שהתיר הרמ"א לטאטא על ידי בגד או מטלית או כנף אוו, כתב בביאור הלכה בשם רש"ל שמחמיר בזה משום אשווי גומות. וכן כתב בכה"ח ס"ק ט"ז בשם הב"י שאין לחלק בין מטאטא בבגד או בדבר אחר, דבכל אופן יש כאן משום אשווי גומות. ועי' בבה"ל שמסקנתו דבעיר שבתייה מרוצפים יש להתיר.

שטיפת רצפה בשבת

סי' של"ז סעיף ג': אין סכין את הקרקע ולא מדיחים אותו אפילו הוא מרוצף, וביאר המ"ב בס"ק י"ז בשם המ"מ משום שגוזרים אטו שאינו מרוצף. ואף שלדעת השו"ע בסעיף ב' לענין כיבוד לא גזרו

במרוצף, כיבוד שונה שהוא דבר נחוץ יותר מהדחה. והנה לענין כיבוד כשרוב בתי העיר מרוצפים, צידד הבה"ל לעיל בסעיף ב' להקל, אולם לענין הדחה כתב באור לציון ח"ב פרק מ"ג תשובה ח' שאין להקל אלא אם כן הרצפה מלוכלכת ביותר, או בבתי חולים שהנקיון נחוץ בהם. והמיקל בכל אופן יש לו על מה לסמוך. ובביאורים שם הוסיף שאם רק מקום אחד התלכלך, מותר לשפוך מים על אותו מקום ולהוציאם במגב, משום שאין על זה שם הדחה כלל.

להשמיע קול בכלי המיוחד לכך

כתב השו"ע סי' של"ח סעיף א': השמעת קול בכלי שיר אסור, אבל להקיש על הדלת וכיוצא בזה כשאינו דרך שיר מותר. והרמ"א כתב, וכן אם לא עביד מעשה שרי. ולכן אלו שקורין לחבריהם ומצפצפים בפיהם כמו צפור, מותר לעשותו בשבת. ואסור להכות בשבת על הדלת בטבעת הקבוע בדלת אע"פ שאינו מכויין לשיר, מ"מ הואיל והכלי מיוחד לכך אסור. ולכן אסור לשמש להכות על הדלת לקרוא לבית הכנסת על ידי הכלי המיוחד לכך, אלא מכה בידו על הדלת, ע"כ.

הנה מה שכתב הרמ"א שאף שאינו עושה דרך שיר, כל ששמיע קול בכלי המיוחד להשמעת קול הרי זה אסור, מקורו בספר האגור. ובב"י הקשה מהו הטעם לאסור בזה. וביאר משום גזירה שמא יכוין לשיר (והובא בביאור הלכה ד"ה על הדלת), וכתב בביאור הלכה בד"ה הואיל והכלי מיוחד לכך, דאף שבספר כלכלת שבת היקל בזה במקום הדחק, ואולי דס"ל שמזה שסתם השו"ע שלהקיש על הדלת מותר, ולא חילק בין כלי המיוחד לכך או לא, משמע שסובר להקל בזה, אין נראה, אלא אף מרן השו"ע סובר להחמיר בזה. אולם באור לציון ח"ב פרק ל"ט תשובה א' כתב שמזה שסתם השו"ע להתיר כשאינו מתכוין לשיר, מוכח שסובר שמותר אף בכלי המיוחד לכך, ולכן יש להתיר לבני ספרד להשתמש במדפק דלת בשבת.

לומר לגוי לנגן בחופה

סי' של"ח סעיף ב': יש מתירין לומר לאינו יהודי לנגן בכלי שיר בחופות, וביאר במ"ב ס"ק ח' הטעם משום שאיסור השמעת קול בכלי שיר אינו אלא איסור דרבנן, ואמירה לגוי ג"כ אינה אלא איסור דרבנן, והוי שבות דשבות במקום מצוה ושרי, כמבואר בשו"ע סימן ש"ז סעיף ה'. וכתב הכנסת הגדולה שיש מקומות שנהגו להחמיר בזה אם לא שהכינום מע"ש לזה, או שבא לנגן מעצמו, עכ"ד.

וכתב בכה"ח ס"ק י"ד דהא דכתב השו"ע דין זה בשם יש מתירין, הוא משום שהיא סברא יחידית שלא כתבה אלא ראב"ה, וכן דרכו של מרן לכתוב סברא יחידית בשם יש מתירין או יש אומרים וכנודע, אבל לעולם מודה לדין זה. אולם בספר ערך השולחן כתב לחלק דכאן חמור יותר כיון שיש לו אף הנאת הגוף, ולכן י"ל שבזה אסור אף שבות דשבות לצורך מצוה, וי"ל שלכן כתב מרן סברא זו בשם יש מתירין. וכן מסיק הבה"ח בס"ק ט"ו, שלמעשה אין להתיר אלא במקום שכבר נהגו להקל, אבל במקום שלא נהגו אין להתיר, שמה הנהיגו זה הקדמונים לחוש לדעת האוסרים, או משום מיגדר מילתא ואסור לפרוץ גדר, עכ"ד. וכן מסקנת הבא"ח (ש"ר פרשת שופטים אות י"ח) לאסור.

להבריח את העופות מפירותיו

סי' של"ח סעיף ד': המשמר פירותיו וזרעיו מפני חיה ועוף, לא יספוק כף אל כף ולא יטפח כפיו על יריכו, ולא ירקד להבריחם, גזירה שמא יטול צרור וזרוק להם.

וכתב במ"ב ס"ק י"ז שלהפוסקים שבזמן הזה ליכא רה"ר, אפשר שמותר בכל זה, משום דהוי גזירה לגזירה. וכתב בכה"ח ס"ק כ"ט, שלסתם מרן בסימן שמה"ה סעיף ז' גם בזה"ה יש רה"ר, וא"כ אין להתיר אלא בכרמלית. אכן באור לציון חלק א' סימן ל' כתב שלענין דינים דרבנן סובר מרן שאפשר לסמוך שהיום אין רה"ר, וכ"כ בח"ב פרק כ"ג תשובה י"ב. ולפ"ז נראה שהוא הדין לענינינו שאינו אלא גזירה שמא יטול צרור וזרוק, שיש מקום להקל היום. (ונתבאר בזה לעיל בסי' שכ"ה). אלא שמסתמות לשון השו"ע כאן נראה שהחמיר בכל אופן לענין רה"ר דידן, שמא יטול צרור וזרוק.

לשאוב מים מהגלגל

סי' של"ח סעיף ו': אסור לשאוב מים בגלגל גזירה שמא ימלא לגינתו וחורבתו או למשרה של פשתן, לפיכך אם לא היה שם לא גינה ולא חורבה ולא בריכה לשרות בה פשתן מותר. ויש אומרים שלא אסור אלא בגלגל גדול שמוציא מים הרבה ביחד בלא טורח וכו', וכתב במ"ב ס"ק כ"ד בשם הא"ר שכן עיקר. אולם כתב בכה"ח ס"ק מ"ט, שכבר נתבאר בסימן י"ג ס"ק נ' שכל מקום שסתום השו"ע להחמיר ואח"כ מביא יש אומרים, אין לסמוך על המיקל אלא בשעת הדחק, וכ"כ באור לציון ח"ב במבוא (ענף א' אות י"ג)

שיגיע ליום ל"א בשעת הפדיון, וכיון שיום ל"א הוא בשבת ידחה עד לאחר שבת (ודלא כהש"ך). וכן כתב הברכי יוסף ביו"ד סי' ש"ה אות ט"ו ט"ז, שאף אם עשה כן בדיעבד יש לחזור ולפדותו לאחר השבת, אבל לא יברך. ואף אם אירע יום ל"א ביו"ט א' דראש השנה, יפדוהו ביום צום גדליה, ויעשה הסעודה בלילה אחר התענית. והובא בכה"ח ס"ק נ"ה. ובאור לציון ח"ב פרק ט"ז תשובה ח' כתב שאף שמלשון השו"ע ביו"ד סי' ש"ה סעיף י"א משמע שבכל אופן צריך שיהיה ביום ל"א, מ"מ יש להמתין אף לכ"ט י"ב תשצ"ג.

ס"ק י'. ובאור לציון ח"ב פרק מ"ג תשובה ט' כתב שהמיקל למחוא כפים בשבת חתן יש לו על מה לסמוך, אבל לא בשבת שקודם החתונה.

פדיון הבן לאחר ל' יום או לאחר כ"ט יום וי"ב שעות ותשצ"ג חלקים

סי' של"ט סעיף ד': ואין פודין הבן, וכתב המ"ב בס"ק כ"ז שאפילו אם כלו בע"ש כ"ט יום וי"ב שעות ותשצ"ג חלקים, לא יפדוהו ביום ששי, לפי שהחודש בתורה הוא שלשים יום שלמים, ולכן צריך

שכל מקום שמרן כותב סתם ויש, דעתו להחמיר לכתחילה כהיש.

לרקוד ולמחוא כף בשבת

סי' של"ט סעיף ג': אין מטפחין כף אל כף וכו', והרמ"א כתב שיש אומרים שבזמננו שאין בקיאים בעשיית כלי שיר אין לגזור, ואפשר שע"ז נהגו להקל בכל. אולם דעת מרן היא לאסור אף בזה"ל, וכמש"כ בבית יוסף שמדברי הפוסקים סתמו דבריהם נראה שלא חילקו בכך. ולענין שמחת חתן וכלה, כתב במ"ב ס"ק ח' להחמיר, וכ"כ בכה"ח

תשובות ופסקים

הרה"ג יוסף זונדל שוב שליט"א

רב ומו"צ בקרית ספר ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

פתיחת סתימה במשאבת גומי בשבת

בשו"ע (סימן של"ו סעיף ט') איתא: צנור המקלח מים מן הגג שעלו בו קשים ועשבים [תלושין - משנה ברורה ס"ק מ"ו בשם הפמ"ג] שסותמין ומעכבים קלוחו, ומימיו יוצאים ומתפשטים בגג ודולפים לבית, ממעכן ברגליו בצנעה, דכיון דמתקן על ידי שינוי הוא שאינו עושה אלא ברגליו במקום פסידא לא גזרו רבנן. ובמשנה ברורה (ס"ק מ"ז) כתב: ממעכן - פירוש דורסן ומשפילן ברגליו, וכתב המאירי פרק חבית דלהסירם הנה והנה אסור אפילו ברגלו.

ובשמירת שבת כהלכתה (מהדורה מחודשת פרק י"ב סעיף י"ח) כתב בשם מרן הגרש"ז איערבאך זצוק"ל דנסתם כיוור המים, מותר לנקותו בעזרת משאבת גומי ביתית (ולא של אומן) כשיש צורך גדול בכך. בשו"ע סימן של"ו סעיף ט' משמע דאינו מותר אלא כלאחר יד, ויש לומר דסתמת כיוור דומה לבקבוק שנסתם צוארו, דמסתבר שמותר להוציא את הסתימה (עיי' סימן ש"ד במ"ב ס"ק י"ז), אף אם הבקבוק מחובר לקרקע, וגם מבואר בסימן תק"ז סעיף ד' ובב"י סימן תק"ט ד"ה סכין, בתנור שנפלו לתוכו טיח ואבנים, דאע"פ שא"א לאפות בו, מכל מקום אין בגריפתו משום תיקון מנא, ומותר גם למ"ד דיש בנין בכלים אף אם אי אפשר להשתמש בהם כלל, ואף להחולקים שם, מכל מקום בנידון דידן כיון שאינו גורף רק דוחף את החומר הסותם, ומחזיר את הצנור למצב המאפשר שימוש תקון בו, קיל טפי, והרי זה דומה למי שמנקה שפופרת דקה של זכוכית שרגילים לשתות בה, או גישתא של גומי שרגילין להעביר על ידיה יין מחבית לחבית, דמסתבר שאם סתמוה שמרים ואינה ראויה לשימוש, דאפילו הכי מותר לדוחפם ולהוציאם משם, ואין בזה משום תיקון מנא, וכמו שמותר להוציא בידים קליפות ועצמות שסותמים פי הצואר של הכיוור, או לתחוב בתוכו דבר דק כדי להוריד בו את הסתימה, כך גם מותר במשאבת ביתית גיילה, וכידוע שכיוור סתום אפשר לפתוח לעתים על ידי זרם מים חזק, ולעתים על ידי המשאבה, ולכן נראה דאין זה נקרא בשם תיקון, וגם אם הצניורות מחוברות לקרקע נמי שרינן. וההוא דצינור שעלו בו קשקשין, מכיון שהר"ף חשיב ליה לאיסור תורה, צריך לומר דלא מיירי בצינור היורד מן הגג למטה, אלא בצינור של קרקע על פני הגג, או על כל פנים ככה"ג שמחמת הקשקשין נעשה שוה לקרקעית הגג, וכאילו פקע ממנו שם של צינור, משא"כ הכא שהצניורות נפרדין מן הקרקע, ואכמ"ל. אך מכיון שאין הדברים כל כך ברורים, וגם דיש בזה משום עובדא דחול, לכן אין להקל אף במשאבת ביתית אלא בשעת הדחק ובמקום צורך גדול.

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סימן י"ג אות ג') כתב מרן זצוק"ל להגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל: כמדומה לי שאמרת לו או בהיותו בירושלם שלענ"ד הא מלתא באובנתא דליבא תלי, שצריכים ע"כ לדחוק ולחלק נידון דידן מצנור שעלו בו קשקשין, אף שלכאורה זה ממש דומה להתם, והנני כותב לכת"ר בקיצור נמרץ הטעם שאני נוטה להיתר, כמו שמותר לדחוף את הלכלוך ע"י הורדת מים, אשר כידוע שיש הרבה פעמים שאם לא היו מורידים את המים הזורמים בשפע ובכח לדחוף את אשר בתוכו, היה נחשב ממש כסתום יותר מצנור שעלו בו קשקשין, ולכן כמו שמותר לדחוף ולהוריד על ידי מים, כך מותר גם על ידי "פאמפא" (ככה"ג דליבא משום עובדין דחול), הואיל ומראש הוא בנוי באופן כזה שתמיד צריכים לדחוף ולהוריד קליפין ולכלוך שבתוכו, פעם במים ולפעמים גם בדבר אחר. גם חושבני דכל מערכת הביוב של מושב בית הכסא, אע"ג דחשיב ככלי שחברו לקרקע, מכל מקום כמו שמותר לשטוף במים ולנקות חלון שעשוי להאיר שנתלכלך ואינו מאיר, ולא חשיב בהדחתו כבונה או עושה חלון בשבת, כך מותר גם לדחוק את הסתימה של בית הכסא (עדיין צ"ע בנוגע לנקוי חלון בשבת דאפשר שבאמת אסור, אבל מכל מקום בנידון דידן שפיר נראה דשרי), דאלת"ה יהא אסור להוציא סתימה מבקבוק שנסתם צוארו למאן דסובר שיש בנין בכלים. וגם נ"ל פשוט דהוא הדין נמי שמותר להוציא סתימה אפילו מצואר של בקבוק גדול שמחובר לקרקע, והטעם הוא משום דבקבוק סתום לא פקע מיניה שם בקבוק (וכן חלון שנתלכלך לא פקע ממנו שם חלון), משא"כ בצינור שעלו בו קשקשין פקע ממנו שם צינור, משא"כ בנידון דידן במושב של בית הכסא כמו שמותר לנקותו אם נתלכלך במים, ולעשותו בכך ראוי לשיבה, כך מותר גם להוריד בכח את הסתימה שבתוכו. גם חושבני דאם נאמר שנידון דידן

קטנים, ויש חשש גדול שיעברו המים על כל גדות בית הקיבול של הבית הכסא ויצאו לחוץ, ובמקום צער לא גזרו. אבל יש לעיין מה שכתב המאירי (שבת דף קמ"ד ע"ב ד"ה גדולי הפוסקים) וז"ל: צינור שעלו בו קשקשים, ר"ל שמעכבים מרוצת המים, ממעכן בצנעה בשבת, ר"ל שמשפילים ברגלו, אבל לא להסירם הנה והנה, עכ"ל. וכ"ש שאסור להסירם לגמרי, ובנידון דידן שמסירים לגמרי על ידי מעשה כלי כחצי כדור יהא אסור. ולכן נלענ"ד שאין עניינו דומה כלל להא דמס' כתובות צינור שעלו בו עשבים, דהתם על ידי עפר ואדמה המתאספים על ידי זמן זמנים טובא עד שעלו בו עשבים, הסתימה הוא סתימה מעליותא, ואלולי למעכן ברגלו שהוא מעשה כלאחר יד יהיה אסור, דהוי מתקן ממש על ידי הסרת הקשקשים כדרך שמסירים, ורק כלאחר יד התירו. אבל בנידון דידן שנסתם בשבת, או אפילו נסתם שעה ושתיים לפני שבת, ולא עלה בידו להסיר המונע ירידת המים, שאין כאן סתימה מעליותא, והיא גופא מעיד על זה שלא נסתם סתימה מעליותא, מאחר שעל ידי דחיקת אויר של כלי כחצי כדור הסתימה יורד למטה, בודאי שרי, ואין כאן שום יסוד על פי הלכה לאסור הדבר, וביותר דהלא אינו נסתם לגמרי, וקצת מים נזולים למטה. וראיה ברורה לסברתנו נמי ערוכה (שבת דף מ"ח ע"ב וראה ברש"י ותוס', ודף קמ"ו ע"ב וראה בפרש"י ד"ה תניא דמסייע לך), והבן היטב. ובפרט במקום צער גדול והכרח דמה יעשה בחצות לילה באמצע השינה, וכי לא ילכו לעשות צרכן, וכן כל היום, ובלילה אי אפשר אפילו לילך אצל השכן, ואפילו ביום הרבה בני אדם מקפידין על זה, באופן שכל המחמיר אינו אלא מן המתמיהים. לעיל כתבתי לדרוש את הפירוש של "עלו" בו קשקשים, היינו שצמחו והן מחוברין בעפר הצינור, או עלו פירוש שנתמלא הצינור ועלה על גדותי הצינור, ועתה מצאתי מפורש במאירי (שבת דף קמ"ד ע"ב ד"ה גדולי הפוסקים) שס"ל דאיירי בקשקשים תלושים שנפלו בצינור ולא צמחו שם, דז"ל: ממעכן בצנעה בשבת, ר"ל שמשפילים ברגלו, אבל לא להסירם הנה והנה. ואע"פ שאמרו (שבת דף קמ"א ע"א) הקש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו אבל מנענע בגופו, אין דרך הקש לנענעו בגופו, אבל קשקשים דרכן בכך. הרי שמדמה קשקשים שעלו בצינור, לקש שעל גבי המטה שהן תלושין. והפרמ"ג (סימן של"ו ס"ק ט' במשב"ז) הובא במ"ב (ס"ק מ"ו) חכם עדיף מנביא כוון לזה מדעתו הרחבה.

ועיי"ש עוד מה שכתב דלכאורה יש לפקפק בנידון דידן שנעשה התיקון שלא כלאחר יד אלא כדרכה, אבל זה אינו, דבצינור אם עושה כדרכו איכא תיקון גמור, דומה למכה בפטיש שהוא איסור דאורייתא (ראה בכפות תמרים סוכה דף ל"ג ע"ב), משא"כ בנידון שלפנינו שכל מעשה דחיקת המים על ידי כלי כחצי כדור אינו דומה לתיקון גמור, שרי בכל אופן. ובחלק ג' סימן ע' כתב: מכתבו בענין השאלה בבית הכסא שנסתם לפי שעה בשבת, אי שרי לדחוף "הפאמפ" לתוכו ולפתוח על ידי זה הסתימה, שהתרתו בספרי באר משה (ח"א סימן כ"ט) אפילו לכתחילה, קבלתי וראיתי שכהדג"צ שליט"א יצא בסערה בכחא דאיסורא לאסור מן התורה, אותו דבר שאני מתיר אפילו לכתחילה, וכן אני הולך ופוסק גם עתה אחרי קבלת מכתבו. וכהדרי"ג לא רק מדרבנן אוסר עפ"י ראיותיו - שבעיני אין בהן צל השגה - אלא מדאורייתא, ומחייב את העושה אותו "חטאת" בשוגג, וממילא מעצמו מובן דבהתראה "סקילה" אם היה הסנהדרין קיימת בזמננו. ואני על משמרת עומד שמותר לכתחילה, ואין בו שום נדנוד איסור כלל וכלל לא, והאוסר אינו אלא מן המתמיהים. הנה כל השואל את פי הבקי בזה לפתוח סתימת בית הכסא, הנקרא במדינתנו "פלאמבער" יודע, שאם נפל לבית הכסא בגד קטן או שברי כלי או עצמות, והם המונעים המים והפסולת מלירד, אז אי אפשר לדחוף אותן למטה על ידי כלי הנקרא "פאמפ", כל מה שידחפו יותר למטה זה יעכב עוד יותר ירידת המים והפסולת, כי הגורמים הנ"ל נדבקו באמצע המעבר בצינור, ולא נותנים לעבור שום דבר, אבל ע"י הסנעיק (שלאנגע) אפשר להוציא הפסולת שעייכב המעבר, ע"י שהייתו הקבוע בראש הסנעיק נאחו בו. וכן אם נסתם קערת בית הכסא באופן קל על ידי ריבוי נייר או שאר דברים קלים על ידי "הפאמפ" השובא בעלמא את המעכבים הקטנים, אבל בעיקר הנקיף הוא על ידי דחיקת המים והפסולת למטה, ואין זה סתימה ממשית כלל, רק עיכוב מונע עד דברים של מה בכך. וכל מי שיש לו מוח בקדקדו מבין היטב שבכה"ג אין כל

סתימה לפנינו, והסתימה הנראית מבחוץ - כי הכל נעלם מלפנינו - באמת אינה אלא כאלו הניחו דבר מה בדרך הנחה בעלמא על גבי הצלוחית לכסותו ולא לסתום פי הצלוחית, והכיסוי מונע שלא יפול לתוכו עפרורית וכיוצא ב. והגע בעצמך מי שיסיר חרס המונח על גבי הצלוחית לכיסוי בעלמא ולא לסתום, יהיה חייב חטאת אם הצלוחית מחוברת בארץ לצורך שום דבר שבעולם, האומר אינו יודע מה שח ואי אפשר לשמעו. ולרובא דרובא עיכוב ירידת המים והפסולת של בית הכסא נגרם על ידי שנפל לשם דבר קל, ומונח למטה בצינור ומעכב המעבר, וע"י הדחיפה בה"פאמף" נדחפים ויורדים למטה עד שמצליח לדחפו דרך כל המעבר, באופן שאין הדעת והשכל הישר סובל לקבל שעד עתה היה נסתם הנקב ואין כאן נקבל כלל, ועל ידי של אויר בעלמא נעשה נקב מחדש, ונעשה תיקון חדש, והאומר כן אינו אלא עושה חזק מעצמו ומהוראתו. ולו יצויר שבאמת נסתם המעבר סתימה מעליא הנקראת באמת סתימה, לעולם לא יעלה על ידי שאיבת ה"פאמף" או ירד ע"י דחיפתו, ואיני מסופק שגם כהדג"צ שליט"א אינו מתנגד כלל לכל אלו הדברים שהם ברורים ואמיצים, באופן שאין אנו זקוקין לשום ראייה ואין צורך לשום פלפול לאמת את האמת. ועוד מוסיף אני לומר בהנוגע לשאלתינו, דכל הבקו בדבר אומר שכל פעם ופעם שאין המים עם הפסולת יורדים למטה בבית הכסא, אלמלי היה גלוי לפנינו מה מונע ומעכב ירידת המים, והיה מקום העיכוב גלוי, ולא היה מכוסה מלפנינו, אז בכל פעם היה אפשר לפתוח הסתימה, והיינו באמת רק להסיר המניעה באצבע קטנה, או בראש המנעל בהזזה בעלמא בלא שום עמל ובלא שום יגיעה, כי ממש אין שום סתימה ממשית לפנינו רק מניעה בעלמא, ולפי שהכל מכוסה לפנינו, וא"א להגיע אליו ולהזיזו, לכך קשה עלינו הסרת המניעה. וכי אפשר לומר שבכ"ג יש סתימה לפנינו, ובדידי הוה עובדא ועיני ראו לא זו, פעם אחת כשבאתי לביתי אחר תפילת ערבית אמרו לי שנסתם הבית הכסא, וכולם ניסו בה"פאמף" ובסנעיק להסיר העיכוב והמניעה שיוכלו המים לרדת, ולא עלתה בידם. בשעה עשר בערב עלה מורא על ראשי אם ישאר הבית הכסא סתום כל הלילה, באמצע הלילה להיכן ילכו הילדים לעשות צרכיהם קטנים או גדולים, וביותר בבוקר השכם איה ילכו. צלצלת אחר אומן מומחה הנקרא "פלאמבער", ולא בא אלא בשבילי, כי הוא יושב מידי יום ביומו אצל שיעורי לעת ערב. הוא בא וניסה כחצי שעה להסיר העיכוב והמניעה, ולא עלה בידו, והוא ניסה בה"פאמף" וכן עם הסנעיק ולא הצליח להזיז מה שהעולם קורים סתימה. ואמר שינסה עד פעמים ושלוש, ואם לא יצליח לדחוף על ידי ה"פאמף" או להוציא הגורם המונע ירידת המים על ידי הסנעיק, אז יהיה מוכרח לעקור הקערה ממקומה ולנקותה בדרך זה, והגם שהיא עבודה קשה ויצטרך לשהות שעה ושתיים, אבל אין לו ברירה אחרת. וממש כמעט בנסיון האחרון עלה בידו להוציא על ידי הסנעיק חבל קטן מאוד כמעט לא היה בו ממש, והכל נפתח, וירדו המים עם הפסולת שבתוכו למטה ברגע אחד. תמהתי איך חבל קטן כזה יעכב ירידת המים והפסולת. והשיב לי שאלמלי היה אפשר לראות איך הגורם מונח, ועל ידי זה מונע ירידת המים והפסולת, היה אפשר לפתוח ממש בנקל באצבע קטנה, וגם תינוק בן שנה, וגם הוסיף להסביר לי שעל ידי ה"פאמף" אי אפשר לדחוף חבל קטן, רק אפשר להוציאו על ידי הסנעיק האוחזו ביתדו שבראש הסנעיק. ואמר לי שהרבה פעמים כשהיה מוכרח לעקור כל מושב בית הכסא, לבסוף מצא דבר קטן מאוד שהיה מעכב ומונע ירידת המים והפסולת, שהיה מונח ככיסוי בעלמא על הנקב שאי אפשר לדחפו וגם אי אפשר להסירו, כי אין במה לאחוז, אבל סתימה לא היה כלל. ואיך יאמר איש בר דעת ובעל שכל על דבר כזה שהוא כבונה או מתקן או מכה בפטיש, כל האומר כן אינו אלא מחמת חסרון ידיעה, וכל המחמיר בזה אפילו מדרבנן ולחומרא בעלמא אינו אלא כמדבר בדברים שאינו יודע מה הוא מדבר, במקום צער גדול ועגמת נפש של חבירו. ועי"ש עוד מה שהאר"ק בזה. וכן שמעתי מהגאון רבי אפרים גרינבלט שליט"א דמותר לפתוח בשבת סתימה במשאבת גומי.

ובשו"ת חלקת יעקב (או"ח סימן קנ"ח) כתב: בדבר שאלתו וז"ל, בכלי העליון של בית הכסא נפל איזה דבר קשה או נייר עבה, וסותם קילוח המים ששוטף הצואה ומי רגלים, וכמובן שאי אפשר לעשות צרכיו, גם גדולים גם קטנים, כי הצואה ומי רגלים יצאו לחוץ למעלה דרך פיו, אם מותר בשבת לפתוח על ידי כלי המוכן לכך, שהוא כמו חצי כדור עם בית יד של עץ, שדוחין בזה על המים, ומכח לחץ המים יורד דבר שעיכב יציאת המים, ואחר כך יכולין להשתמש בבית הכסא, אין זה מעשה אומן ואין בו שום מלאכה, ונמצא מוכן כמעט בכל בית, אם מותר לעשות כן בשבת ויו"ט דאין בית הכסא אחר, ובתי כסאות דרבים לא נמצא שם, וליך לשכן גם כן דבר לא נעים, ואפשר יקפידו, ובפרט עם ילדים קטנים, ויכול להיות כן גם ג' ימים רצופים שבת ויו"ט, לכן יודיענו המורה מה לעשות, עכ"ל. לכאורה זו גמרא ערוכה בכתובות דף ס' ע"א צנור שעלו בו קשקשין ממעכן ברגלו בצנעה בשבת ואינו חושש, מאי טעמא מתקן כלאחר יד הוא, ובמקום פסידא לא גזרו רבנן (התם מיירי שמימי יוצאין ומתפשטין לגג ודולפין לבית), ונפסק שם כן להלכה, ובטור שו"ע סימן של"ו סעיף ט' באין חולק, ומפשוטות הלשון משמע שהעשבים עלו מן הצינור, ודין כמחומר שהתולש מהם חייב, וכלשון הגמ' שבת דף פ"א ע"ב צנור שעלו בו עשבים התולש בשבת חייב, וכן בתוס' ר"ד בכתובות שם, צנור שעלו בו קשקשים פי' עלו בו עשבים, וכן לשון השו"ע ס'

שלי"ו בסעיף ה' הדין של עשבים שעלו על אוזן הכלי וכו' התולשן חייב, ואחר כך בסעיף ט' הדין צנור המקלח מים שעלו בו קשים ועשבים וכו' ממעכן ברגליו בצנעה, דכיון דמתקן על ידי שינוי הוא שאינו עושה אלא ברגליו, במקום פסידא לא גזרו רבנן, נראה דמיירי דעלו העשבים בצינור התולשן חייב, כמו עלו על אוזן הכלי דסעיף ה', רק משום שינוי דלא הוי רק דרבנן מותר משום פסידא. ומלשון התוס' בכתובות דף ס' שם ד"ה ממעכן, וז"ל: והא דאמר כל מקום שאסרו חז"ל וכו' אפילו בחדרי חדרים אסור, היינו דוקא במלאכה דאורייתא, כמו שו"תן בחמה שאם יראו יסברו שכבסן בשבת, אבל הכא לא יראו אלא מלאכה כלאחר יד דהוי דרבנן וכו', נראה בעליל דהרבנן הוא משום דיראה שעושה כלאחר יד זה איסור דרבנן, אבל העשבים בעצמם הם מחוברים, דאם לא כן הוה ליה למימר הכי דמיירי בנפלו עשבים תלושים הסותמים להצינור דלא הוי כלל איסור דאורייתא. ובספר תהלה לדוד בסימן ש"ז ס"ק ה' מדייק כן גם מר"ן פרק חבית שמקשה על דין זה, מהא דאסרו לכתוב דליקה בשבת, הא מלאכה שאינה צריכה לגופה היא, והוי רק דרבנן ומה מקשה, הא צינור לא הוי רק דרבנן, וע"י שינוי הוי שבות דשבות (אכן מסוף דברי הר"ן שמסיים שם, אי נמי שאני הכי שהוא שבות כלאחר יד שממעכן ברגליו, וקיל טפי משבות דשבת הנעשה כדרכו על ידי נכרי, משמע קצת דהאי דצינור מיירי בעשבים תלושים, דהוי תרי שבותים), ולהאמור נפשט שאלתנו, דהא בצינור שעלו בו קשקשים ועשבים, ההיתר כיון דממעכן ברגליו ולא הוי רק דרבנן, משום פסידא מותר, כן נמי בנידון דידן, דכל האיסור רק דרבנן משום מתקן מנא, דאיסור אחר אין בנידון דידן רק משום תיקון מנא, וכהאי דסוכה דף ל"ג אין ממעטין ביו"ט משום מתקן מנא, ועיין תוס' שבת דף ק"ג ע"א סוד"ה לא, דזה רק דרבנן, ואם כן מותר משום צורך גדול, דמסברא יש בזה להתירו מבפסידא, דמותר אף באיסור תורה רק משום שינוי, מכל שכן איסור דרבנן ממש דמותר משום צורך גדול. עיין מכות דף ט"ו המשהה נקביו עובר בכל תשקצו, ובשבת דף פ"ב הנצרך לפנות ואינו נפנה רוח זוהמא שולטת בו, ובברכות דף כ"ג הנצרך לנקביו אל יתפלל, ואם התפלל תפילתו תועבה, ובברכות דף ס"ב ע"ב יציאה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא (טוב להגוף), עד דרתחא קדרך שפוך, סילון החוזר מביא האדם לידי הדרוקן, וכמוהו רבות בש"ס. אכן חיפשתי וראיתי בפמ"ג סימן של"ו משבצות ס"ק ט' שכתב בפשיטות דהאי דצינור שעלו קשים ועשבים תלושים לא הוי רק דרבנן נראה כפרהסיא אסור וכו', וברגלו הוי שבות דשבות שלא כדרכו בצנעה שרי בפרהסיא אסור וכו', הא עלו עשבים וגדילים שם דהוי דאורייתא וכבסעיף ה', יש לומר אסור, ועל ידי עכו"ם מותר, עכ"ל. ומג"א סימן ש"ס סוף ס"ק ז' שאינו מותר רק שבות על ידי ישראל ושלא כדרכו, משמע נמי דס"ל דהאי דצינור מיירי בתלושין, ומותר רק על ידי שינוי דהוי תרי דרבנן, אם כן ליכא היתר מזה לנידון דידן, אע"ג דהאיסור לא הוי רק דרבנן משום תיקוני מנא, אינו מותר רק על ידי שינוי כלאחר יד, אבל לעשות כדרכו אין ראייה להתיר אף שהאיסור משום תיקוני מנא, דלא הוי רק דרבנן. ועיינתי בשו"ע הרב סימן של"ו, לא העתיק דברי הפמ"ג דדוקא בעשבים תלושין, וכך בערוך השלחן, רק המ"ב ציין בקיצור להפמ"ג, דדוקא בעשבים תלושין, ואפילו הכי אינו מותר רק על ידי שינוי. ובאמת דברי הפמ"ג צ"ע, דפשיטא ליה כשעלו העשבים וגדילים שם דהוי דאורייתא, דהא מכל מקום הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, דהא הוא אינו צריך להעשבים וכמובן, ואנן פסקינן מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור כר"ש בסוף סימן של"ד, ועיין מג"א שם ובסימן שכ"ח סעיף ל"א ובמחצית השקל שם ס"ק ל"ה. אכן יש לומר כיון דלהרמב"ם וסיעתו מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, פ"א מהלכות שבת הלכה ז', והמחבר בסימן שכ"ח סעיף ל"א דפסק בנטילת ציפורן בכלי חייב, נמי משמע לכאורה כן, וכמו שתמה בנקודת הכסף ביו"ד סימן קצ"ח, נרמז במחצית השקל, ואף להסוברים דמלאכה שאינה צריכה לגופה רק דרבנן, מבואר בתוס' שבת דף קל"ה ע"א ד"ה מפני הסכנה, דמלאכה שאינה צריכה לגופה חמיר איסורא טפי מאיסור טלטול, וכיון דאיסור טלטול מבואר בתוס' ישנים ביצה דף ג' ע"ב דחמירא והוי כעין דאורייתא, מכל שכן מלאכה שאינה צריכה לגופה, ומשום הכי כתב הפמ"ג "ל" דאסור", ולא אמר בהחלט דאסור, כיון דסוף סוף הוי רק דרבנן וכעין דאורייתא.

ומסיים שם: התבוננתי בדעתי בנידון דידן ההיתר יותר פשוט מהא דסוף המוציא יין, דמשום גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, התירו שם לקנח באיסור מוקצה, עי"ש כל הסוגיא, ובתוס' סוכה דף ל"ו בארוכה, שמותר אפילו להכניס מכרמלית לבית הכסא, ודלא כרש"י שם, ובשו"ע סימן ש"ב סעיף א' שתי דעות ברמ"א שם, ובא"ר ושו"ע הרב סימן ש"ב דהעיקר כדעה השניה דאף מכרמלית לבית הכסא מותר להכניס, וכן גם מותר לטלטל מוקצה, והוי תרי שבותין. וידוע דברי הברטנורא עירובין פרק ג' דתרי שבותין גזרו אף בבין השמשות, זאת אומרת דתרי שבותין הוי כעין דאורייתא, ועיין בתשובה לעיל סימן ס"ד אות ג'. ועיין תוס' ישנים ביצה דף ג' ע"ב דאיסור מוקצה חמירא והוי כעין דאורייתא, ואם כן כיון דחזינו דמשום כבוד הבריות התירו אף תרי איסורי בהדדי, איסור מוקצה ואיסור הוצאה מכרמלית לבית הכסא, אם כן כל שכן בנידון דידן שאין האיסור רק משום תיקוני מנא, נראה דיש להתיר אף על ידי ישראל כמובן במקום שקשה לעשות על ידי נכרי, דגם בבית הכסא במקום קבוע שיכול להזמין האבנים מערב שבת מבואר במג"א סימן ש"ב סוף ס"ק א' אסור

להכניס בשבת, מזה נשמע במקום שיש עצה אין להתיר איסור בשבת ואף איסור דרבנן, אבל במקום שאין עצה על ידי עכו"ם, נלפענ"ד אף על ידי ישראל.

וכן בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סימן ע"ה אות ב') כתב: וע"ד בית שנסתם מושב בית הכסא (לא הצינורות בעומק), ורק בכלי העליון נפל איזה דבר קשה, או איזה נייר עבה וכו', ובחול לוקחין פונטשער שהיא כמו חצי עגול של כדור עם בית יד של עץ, ודוחקין על המים, ומכח לחץ המים יורד הדבר שעיכב יציאת המים וכו', אין זה מעשה אומן, ואין בו משום מלאכה וכו', אם מותר לעשות כן בשבת ויו"ט, דאין לו בית הכסא אחרת וכו' ובפרט עם ילדים קטנים, ויכול להיות ג' ימים רצופים של שבת ושני ימים יו"ט. הנה לענ"ד זה כמו פתיחת הנקב הנסתם בברזא וכיו"ב, וכגוונא דאיאת (במס' פסחים דף ס"ד ע"א) מדיחין את העזרה שלא ברצון חכמים, ופירש רש"י שאמת המים מהלכת בעזרה, וכשהן רוצין להדיח העזרה, פוקקין את נקב יציאתה, ומים פושטין והולכין על גדותיה, ומדיחין את כל העזרה, שרצפה של שיש היתה כולה, ואח"כ פותחין הנקב והמים יוצאין וכו', עי"ש, ובודאי נקב כזה הנסתם לעכב יציאת המים, נסתם היטב בברזא, ומכל מקום מותר להוציאה בשבת, וכה"ג איאת (סימן ש"ד סעיף ב' ג' ד') גבי חביות, דמותר להוציא הברזא אפילו במקדה, ולהכות בברזא אחרת, עי"ש, וכמו כן אותו המשאבה נעשה לזה לפתוח הסתימה. וצ"ל לפי זה דהא דאיאת (בסימן של"ו סעיף ט') בצינור המקלח מים מן הגג, שעלו בו קשים ועשבים (תלושין, פמ"ג מ"ב), שסותמים ומעכבים קילוחו וכו', ממעכן ברגלו בצנעה, דכיון דמתקן על ידי שינוי הוא שאינו עושה אלא ברגליו, במקום פסידא לא גזרו רבנן, עכ"ד, והיינו דלא מותר אלא על ידי שינוי ובצנעה, משום פסידא, ואפילו בתלושין דליכא משום תולש, צ"ל דמיירי דהוי סתימה מעלייתא, וכגוונא דאיאת שם (סימן ש"ד) היכא דהוי למטה מן השמרים דאסור לפתחו, דכיון שהוא למטה, וכל כובד היין עליו, צריך סתימה מעליא, וחשוב כפותח מחדש, אבל למעלה אפילו הוא במקום היין מותר, דכיון שאין כובד היין נשען עליו, אין צריך סתימה מעליא, ולפיכך לא הוי כפותח לכתחילה, וכמבואר בש"ס (שבת דף קמ"ו ע"ב), עי"ש. ובנידון דידן דאפשר לדחות הסתימה במשאבה הנ"ל דלא הוי מעשה אומן, בודאי לא נסתם סתימה מעלייתא, יש לומר דשרי לפותחו בשבת, היכא דיש צורך גדול כזה וכדלהלן.

ומסיים שם: אמנם אף דבכל זה קשה לחדש מעצמינו, מכל מקום בנוגע לנידון דידן דשייך בזה משום כבוד הבריות, והתירו הטלטול בזה, כמו דאיאת בשו"ע (סימן ש"ח סעיף ל"ד ל"ה) שפיר יש למה להתיר את הפתיחת הסתימה כנ"ל, דאין לך צורך גדול יותר מזה. ובחלק ז' סימן י"ט האריך עוד לבאר דבריו, ומסיים שם: ומכל מקום כדי לצאת מכל חשש ופקפוק יש לעשות אם אפשר ע"י עכו"ם, ואם אי אפשר יעשה כלאחר יד דהיינו ביד שמאל, או על כל פנים בידא חדא כיון שדרך הפעולה לפתוח סתימת בית הכסא ע"י פאנטשער בשתי ידים.

ובהלכות שבת בשבת (ח"ב עמ' ל"ג) כתב: כיור שנסתם בכלוך אסור להשתמש בו בפומפיה וכדו' כדי להעביר הסתימה משום תיקון ובנין, אך אם נצטרך לכלוך בכיור בפי הצינור, ואין למים מקום לרדת, יסלק הכלוך בשינוי כלאחר יד. אך אם הסתימה בשירותים העשויים לכניסת ויציאת לכלוך, מותר להשתמש בפומפיה כדי לשחרר הסתימה, שוהו דרך שימוש, ובמשך הזמן הסתימה נופלת מאליה בלא המכשירים.

ובהערה 64 כתב: נראה דעד כאן לא דנו בזה אלא בצינור שעלו בו קשקשים שתפקידו לקלח מים מן הגג, וכל לכלוך ועשב שעולין שם הוי קלקול בעצם שימוש, והמסירים הוי תיקון, וכן בכיור שבבית שעשוי רק לקילוח המים, אבל אסלת בית הכסא שעשוי הכלוך לבוא דרך שם ולקלח כדרכו, בזה אף אם נתנו שם הרבה לכלוך הרי זהו דרך שימוש ולא מיבטל בכך, והרי לעולם אם יזרמו שם מים במשך הזמן יכול הכלוך לגמרי ולא בטל מעט בדרך שימוש, ולאחר כמה ימים יוסר הכלוך לגמרי ולא בטל שמו ממנו כלל, ולכן נראה דבזה בצירוף הדוא כבוד הבריות בודאי יש להקל בצורך גדול על ידי משאבת גומי. וכן הסכים מרן הגר"ש אלישיב (שליט"א) [זצוק"ל], אבל אם נסתם סתימה גמורה שלא כדרכו באופן שמונע לגמרי כל כניסת מים, ואף לאחר כמה ימים לא יצא משם, בזה נראה דהוי תיקון, ואין להתיר אלא בכלאחר יד או על ידי גוי בצורך גדול.

ובארוחת שבת (פרק ח' הערה ל"ח) כתבו בשם מרן זצוק"ל שסתימה שנוצרה בצינור היוצא מן הכיור, אסור לפותחה במשאבת גומי, דצינור זה הוי ממש כצינור שעלו בו קשקשים המבואר בסימן של"ו סעיף ט', דאין היתר למעך את הקשקשים כאורחיה רק על ידי שינוי ומשום פסידא.

ובשו"ת אור לציון (ח"ב פרק כ"ז סעיף י"ב) כתב: אין לפתוח את סתימת כיור המים על ידי משאבת גומי. ואם הסתימה היא בחדר השירותים ואין לו מקום אחר, מותר לפתוח הסתימה על ידי גוי. ובביאורים שם כתב: בשו"ע סימן של"ו סעיף ט' כתב, צינור המקלח מים מן הגג שעלו בו קשקשים ועשבים שסותמים ומעכבים קילוחו, ומימינו יוצאים ומתפשטים בגג ודולפין לבית, ממעכן ברגלו בצנעה, דכיון שמתקן על ידי שינוי הוא, שאינו עושה אלא ברגליו, במקום פסידא לא גזרו רבנן. מוכח מדברי מרן שאין לפתוח סתימת צינור אלא כלאחר יד ובמקום פסידא, ולכן אין להתיר לפתוח את הסתימה בשבת אף במשאבת גומי ביתית, ורק במקום שיש בזה צער גדול, כגון אם הסתימה היא בחדר השירותים

ואין לו מקום אחר, יש להתיר על ידי גוי, שאעפ"י שעצם הפתיחה אסורה מן התורה משום בונה, וכמו שמוכח מהר"ף פרק חבית (שבת דף קמ"ה ע"א) שדימה זה לדין מפרק שאסור מן התורה, ע"ש, מכל מקום על ידי גוי אין זה אלא שבות, ובמקום צער מותר. ובשו"ת אז נדברו (ח"ה סימן כ') כתב לגבי בית הכסא שנסתם על ידי דבר מה בשבת, האם מותר לישראל לתקן את הבית הכסא. בכתובות דף ס' ע"א אמרינן צינור שעלו בו קשקשין ממעכן ברגלו בצנעה בשבת ואינו חושש, מאי טעמא מתקן כלאחר יד הוא, ובמקום פסידא לא גזרו. וכן נפסק בשו"ע בסימן של"ו סעיף ט'. הרי לכאורה בקשר לשאלתו הדבר מפורש לאיסור, ומבואר בתוס' שם דהוי דאורייתא. ומדקרי ליה מתקן, משמע דהאיסור הוא משום תיקון ולא משום תולש, אבל קצת משמע מהשו"ע מדמובא דין זה בדיני תולש דהמלאכה הוא משום תולש, ומיירי במחוברין, אבל מלשון רש"י דכתב קשים ועשבים משמע דמיירי בתלושין. וראיתי בס' שביתת השבת מלאכת קוצר סעיף י"ד שדן בזה, וכתב דאי אפשר לומר דהוי משום קוצר כמשמעות השו"ע, שהרי כתבו התוס' בשבת דף ע"ג ע"ב דאינו חייב משום קוצר אלא אם כן צריך לעצים, ומביא דברי המשב"ז ס"ק ט' דכתב דמיירי בתלושים, אבל אינו אלא מדרבנן דנראה כמתקן כלי והוי שבות דשבות, ומתפלגא עליו שזה בניגוד להתוס' כתובות דמוכח מדבריהם דהוי דאורייתא. ונראה לומר דיש הבדל בין כלי ממש למחובר, לדעולם אין כלי נתבטל ממנו תורת כלי אפילו כשאינו ראוי לתשמישו, דאם לא כן נאמר דכלי המלוכלכת באופן שאינו ראוי לשום שימוש שיהא אסור לרחצו בשבת, ומעולם לא שמענו שיהא אסור לנקות המשקפיים אפילו אם נתלכלכו שאינם ראויים לשימוש וכה"ג. ובכתובות דמיירי במחובר משום בונה אתינן דבכל דהו הוי בונה, וכן כתב השביתת שבת דהאיסור הוא משום בונה, ותלוש ולבסוף חברו לענין זה דינו כמחובר. ולפי זה מה שנוגע לשאלתך לא מיבעיא בכלים שהאומנין משתמשים בהן בודאי אסור, אלא אפילו בסתם כלים או לנקות בידים צריך להיות אסור. וש"מ בחזו"א סימן נ"ה כדברינו ע"ה. אמנם בקערות מטבח שנסתמו יש לצדד להיתר לאור האמור דהוי משום בונה, דכיון דמצוי שהם נסתמין אפשר דהוי כדלתות הבית, וצ"ע. ובמקום צורך יש להקל על ידי שינוי, ולא בהגומי שמשתמש בו תמיד. ובצורך גדול שאינו נפתח בלא גומי ידחק הגומי ביד ולא במקל כרגיל. ולמעשה ע"ע בהערה. ובהערה שם כתב: ועיינתי קעת בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סימן ע"ה) שנשאל ע"ד בית הכסא שנסתם לו הצינורות, ורק בכלי העליון נפל איזה דבר, אם מותר לפתוח עם הכלי המיוחד לזה, וראיתי שעמד ע"ד הגמרא כתובות, וכמו שנפסק בשו"ע סימן של"ו דמשמע דלפתוח סתימה שנסתם מעצמו יש בזה איסור דאורייתא, ואינו מותר אלא על ידי שינוי במקום הפסד, והמסקנא שלו דמותר לפתוח על ידי הכלי המיוחד לזה, ומחלק בין הנידון דלא הוי סתימה מעלייתא שאינו צריך אומד, ובכתובות הנ"ל מדובר בסתימה מעלייתא, ותמהתי שאין זה מתאים כלל עם המציאות, כיון דבגמרא שו"ע כתבו דמעעכן ברגליו בלא שום כלי, בודאי לא מקרי זה סתימה מעלייתא יותר מהנידון זה נסתם מעצמו וזה נסתם מעצמו, וגם מאן מפסי מה זה סתימה מעלייתא. ומהגמרא פסחים דף ס"ד מדיחין את העזרה שלא ברצון חכמים, ומבואר ברש"י שהיו סותמין הנקב שהמים יוצאים ופותחים אחר כך, אין לנו ראייה משם שלא יהיה בזה אפילו שבות דרבנן, ואין מדמין גזירות חכמים זו לזו. זאת ועוד, שם עשוי לזה וכן עושים תמיד והוי כפתח, וכהנידון המובא באחרונים מובא במ"ב סימן שט"ו ס"ק כ', וז"פ. אבל בנידון שלנו הרי בגמרא כתובות משמע דהוי דאורייתא [וגם י"ל דמה שסותמים ככוונה לפתוח בו ביום, הוי יותר קל לענין זה]. ומה שמדמה זה להדין של סימן שי"ד שיש הבדל בין סתימה מעלייתא לסתם סתימה, שם אין המדובר משום תיקון כלי או משום בונה, אלא משום עשיית פתח, באינה סתימה מעלייתא אין על זה שם עשיית פתח. ומכל מקום למעשה במקום ששייך כבוד הבריות אפשר לפתוח על ידי שינוי, לא על ידי הכלי המיוחד לזה, ואפילו על ידי הכלי המיוחד לזה אפשר להקל אם יתכן לעשות כלאחר יד. וש"ו"ר בשו"ת חלקת יעקב שהבין דברי התוספות דמשמע מדבריהם דסתימת הצינור הוי דאורייתא, משום דמדובר במחוברין, אבל בתלוש נקטינן בעיקר דאינו אלא מתקן דרבנן, וכמפורש בפמ"ג, לכן יש להתיר אם אין נכרי לפתוח הסתימה משום כבוד הבריות. והיתר זה לא שייך בסתימה הקערה של המטבח. וראיתי בשו"ת באר משה בח"א סימן כ"ט דמיקל בבית שימוש משום כבוד הבריות אפילו בכלי המיוחד לזה, ובקערת מטבח מיקל לגמרי בהגומי של חצי כדור, ומחלק נמי מההיא דכתובות כנ"ל בשם מנח"י, ולמרות דבח"ג סימן ע' מחזק דבריו, נראה לי עיקר כמש"כ דדומה ממש לההיא דכתובות, ולכמה ראשונים הוי בזה איסור דאורייתא, ואינו מותר אלא בכלאחר יד ומשום כבוד הבריות, דהיינו שיחזיק המקל בין ידו למרפק או בהפיכת ידו ממש, ואולי גם בקערת המטבח יש להקל באופן זה, ואם קשה לנקות באופן זה, יש לסמוך על בעלי הוראה מובהקים הנ"ל. וישנה כל מה דאפשר, וההיתר משום כבוד הבריות בליכא נכרי, אבל זולת זה אין להקל אפילו על ידי נכרי. וכן בשו"ת משנה הלכות (ח"ה סימן פ"א) כתב: בדבר שאלתו בבית שנסתם הבית הכסא מעצמות ונייר או שאר דברים, כגון שזרקו בו חתיכות בגדים או שברי כלים וכיוצא בו, אי מותר לפתוח הסתימה בכלי של גומי הנקרא פלאנדזער בלע"ז על ידי שידחוף אותו שמה בשבת, ושמע שיש בזה אוסרין מפני שהוא מתקן כלי, ודומה

למכה בפטיש שהוא איסור דאורייתא, ולכ"ע נראה להקל מהא דשבת קמ"ו ע"א נוקבין נקב חדש וכו' ולכ"ע נוקבין נקב ישן, וא"כ הכי נמי לא גרע מנקב ישן דמותר לפתחו, ורוצה לדעת חו"ד בזה. אהובי ידידי תרווייכו לא כיוונתם להאמת, מפני שס"ל דבית הכסא דין כלי יש לו, ולכן מסתפקא לכו אי מותר לפתוח נקב ישן שבכלי, אבל האמת דהאי בית הכסא דידן מחובר הוא לקרקעות הבית, וע"י החיבור על ידי ברזל וחול וסיד נעשה חלק מן הבית, ויש בו דין בנין וסתימה, וממילא קשה נמי להני דסברי שהוא משום מכה בפטיש, דלא שייך מכה בפטיש בבית הכסא שכבר נגמר ונשתמש בו, ולכן לפענ"ד אין כאן לא משום מכה בפטיש ולא משום נקב בכלי. אבל מה שנלפענ"ד דהלכה זו מפורשת בגמ' כתובות דף ס' ע"א, גרסינן התם תניא נחום איש גליא אומר צינור שעלו בו קשקשין ממעכן ברגלו גרע מצינור שעלו בו חושש, מ"ט מתקן כלאחר יד הוא, ובמקום פסידא לא גזרו בה רבנן, אמר רב יוסף הלכה כנחום איש גליא, ע"כ. ופרש"י צנור המקלח מים מן הגג קשקשים, קשים ועשבים שסותמין ומעכבין את קלוחו, ומימיו יוצאים ומתפשטים לגג ודולפין לבית כלאחר יד על ידי שינוי ברגלו, ע"כ. הנה מבואר מדברי רש"י ז"ל דהאי צינור המקלח מים שנסתם על ידי שעלו בו קשים ועשבים וסתמוהו אסור לפתחו בשבת, ולא התירו אלא כלאחר יד למעך ברגלו, ולכאורה יש לדקדק דמאי מלאכה היא זו להעביר הקשים והעשבים מהצינור הזה, דהרי כאן כבר היה הצינור מנוקב, ורק שע"פ מקרה עלו בו עשבים, ואפילו לא העלה הוא וסתמו אלא מעצמם עלו בו העשבים, וכמוכח לשון עלו בו כלומר מעצמן, ולמה לא יוכל להעביר העשבים, ולפום ריהטא היה נראה דהוא איסור דרבנן דמחיוו כמתקן, אבל ליכא כאן מתקן ממש שהרי באמת אינו אלא פותח צינור שנפתח כבר ועלו בו קשקשים, אם כן ליכא כאן תיקון ממש. ברם לאחר העיון זה אינו, דהרי התוס' שם הקשו מהא דאמר רב כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית עין אפילו בחדרי חדרים אסור, ותיירך דהיינו באיסור דאורייתא, אבל הכא לא יראו אלא מלאכה כלאחר יד דהוי דרבנן, לא גזרו לאסור בחדרי חדרים, ע"כ. מבואר דדוקא משום דלא יראו אלא מלאכה כלאחר יד הוי דרבנן, אבל אלו היה עושה כדרכו הוי ליה מלאכה דאורייתא ממש, וכן נראה מפורש דעת הרא"ש שבת קמ"ו שהקשה גם כן כעין קושית התוס' כאן וז"ל: ואין ראייה נמי מהא וכו' נחום איש גליא אומר צינור וכו', דשאני התם דליכא חשדא דאיסורא דאורייתא משום שראוין אותו שעושה כלאחר יד, משמע דאלו היה עושה כדרכו הרי איכא איסורא דאורייתא, ע"ש. גם מדברי הר"ן פרק חבית דף קמ"ו על הא דאמרינן צינור שעלו בו קשקשין, שהקשה ג"כ מכל מקום שאסרו חכמים ממראית עין אפילו בחדרי חדרים אסור, ותיירך דהרואה שממעכן יחשוב שהוא מותר, דמתקן כלאחר יד הוא, ובמקום פסידא שרי, ע"ש. ומדתיירך דהרואה יחשוב שמתר משום מתקן כלאחר יד ומקום פסידא, משמע דדוקא בדיכא ב' טעמי כלאחר יד ופסידא, אבל בלא"ה אסור, והוא משום דהוי דאורייתא, והבן. ובטור שו"ע או"ח סימן של"ו סעיף ט' המקלח מים מן הגג שעלו בו קשים ועשבים שסותמין ומעכבין קלוחו, ומימיו יוצאים ומתפשטים בגג ודולפין לבית, ממעכן ברגליו בצנעה, דכיון דמתקן על ידי שינוי הוא שאינו עושה אלא ברגלו במקום פסידא לא גזרו רבנן, והנה הפמ"ג סימן של"ו במשבצות זהב אות ט' הביא מחלוקת בלשון הר"ן פ' חביות בשבות דשבות הנעשה ע"י עכו"ם, יש גורסין חמור ויש גורסין קיל, ולפ"י רצה לומר תלוי האי דצינור שעלו בו עשבים, דלמ"ד דעשבים תלושים הו"ל דרבנן, ולמ"ד דעשבים שגדלים עלו שם והוה דאורייתא כבסעיף ה' ע"ש, ומשמע דס"ל לכאורה לומר דקשקשים שעלו בצינור לא הוה אלא דרבנן. ודבריו צ"ע מדברי הראשונים, וגם מדברי הפנ"י (כתובות שם) ועוד, דכנראה לכולם פשיטא להו דהו"ל דאורייתא. ועיין בס' תהלה לדוד או"ח סימן ש"ז אות ה' ד"ה ובאמת, שכבר דחה שם דברי הפמ"ג, ולכ"ע מתקן בצינור כדרכו הו"ל דאורייתא. ועיין מאירי שבת קמ"ד ד"ה מפרק שגם כן מבואר דבקשקשים תלושים מיירי, וס"ל דצינור שעלו בו קשקשים אסור מדאורייתא לתקן, ע"ש כי קצרת. ומעתה כיון דעלתה לן כן, נלפענ"ד פשוט דבית הכסא דידן נמי שנסתם, דין צינור שעלו בו קשקשים לו שאסור לפתחו, דהו"ל בכלל מתקן כיון שהכל מחובר לקרקע הצינור, והכל אחד הוא, ואם כן הו"ל בכלל בונה ואיסור דאורייתא אם רוצה למעכו כדרכו, ושלא כדרכו הגם דליכא כאן פסידא דממונא מכל מקום אפשר שיש להתיר משום כבוד הבריות, שגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, והיינו לא תעשה דרבנן, וכיון דכלאחר יד לא הוי אלא דרבנן ידחה כבוד הבריות ויכול לתקנו כלאחר יד, ומיהו אפשר נמי כיון דאפשר כשיצטרך אפשר שילך לשכנו או בכלי שיש לו בביתו, אם כן לא הו"ל בכלל כבוד הבריות כולי האי, אמנם ודאי כשיצטרך בליה וכיוצא בזה, והמיקל לא הפסיד. אלא דצ"ע מהו הנקרא הכא כלאחר יד, ואם היה יכול לפתחו ברגלו ודאי הוה כלאחר יד, אבל בידו צ"ע, והנה המאירי שבת קמ"ד כתב בקשקשים ממעכן בצנעה בשבת, ר"ל שמשפילים ברגלו אבל לא להסירם הנה והנה, ואעפ"י שאמרו שבת דף קמ"א ע"א הקש שעל גבי המטה לא יענעו בידו אבל מנענעו בגופו, אין דרך הקש לנענעו בגופו, אבל קשקשים דרכן בכך ואינו נזהר, ע"ש. הנה מבואר דקשקשים כיון שדרכן לנענעו בגופו הו"ל דרכן בכך, ואינו מותר רק למעך, ואם כן הכי נמי כיון שדרך העולם ליקח הכלי הנקרא פלאנדזער בלע"ז, והוא מגומי שדרך העולם לפתחו כה"ג ולמעך, אסור כדרכו ולא כלאחר יד, אלא ברגלו או במרפקו או כלאחר יד ממש, או בכרסו וכיוצא

בו, על כל פנים באופן שאין דרכו בכך כה"ג יש להקל לפענ"ד. ושוב מביא שם את דברי שו"ת באר משה ח"א הנ"ל, ומיירי להשיב עליו, ומסיים שם: אשר לפענ"ד היכא דנסתם על ידי גיור או עצמות, או שהשליכו בו הקטנים מיני משקשים שהם מדבר גוש המתקיים כעשבים וקש, ודאי דדין צינור ליה, אלא אפילו היכא דנסתם ע"י דברי מאכל לבדו כגון בסינק שבמטבח, שיש לומר דכה"ג ליכא איסור וכנ"ל, ומ"מ לפענ"ד גם בהא ליכא להקל בסתם אם לא כלאחר יד, וכולי האי ואולי, כי אפשר דהכא ליכא כבר ההיתר משום כבוד הבריות, וגם משום פסידא ליכא דהרי בידו לשפוך השופכים בבית הכסא, ולכן כל שאי אפשר לנקותו בידים שב ואל תעשה עדיף. ובסימן פ"ג כתב למרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל: יקרת מכתבו ידיו גלילי זהב הגיעני, והשתעשעתי בהם כמוצא שלל רב, ומי יכול לדון עם מי שתקוף ממנו, ובפרט כי במילתא דליכא בעי, ולבו כלב הארי בסברא לב מלכים אין חקר מאן מלכי רבנן, ובכח ההיתר דעדיף, ומכל מקום לאחר העיון דבריו קדשו לפענ"ד לא מצאתי די השיב את דעתו, ולכן לא אמנע מלהביע את דעתי הפעוטה ולהשתעשע בדבריו היקרים לו, ולמען כבוד השבת קודש שנוגע לאיסור חמור שיש בו. במה שכתב דכמו שמותר לדחוף את הלכלוך ע"י הורדת מים, אשר הרבה פעמים לא היה יורד אם לא היו מורידים את המים הזורמים בשפע ובכח לדחוף את אשר בתוכו היה נחשב ממש כסתום יותר מצנור שעלו בו קשקשים, ולכן כמו שמותר לדחוף ולהוריד ע"י מים כך מותר ע"י פאמפא (כ"כ"ג דליכא משום עובדין דחול), הואיל ומראש בנוי באופן כזה שתמיד צריכין לדחוף ולהוריד קליפין ולכלוך שבתוכו, פעם במים ופעמים גם בדבר אחר, עכ"ל. והנה במה שרוצה לדמותו להורדת מים בסינק לפענ"ד יש לחלק ביניהם, חדא דאפילו נימא דהמים עושים פעולת הדחיפה, מכל מקום ליכא בזה איסור גמור, דהרי כאן לא הוה אלא דחיפה כלאחר יד, ועל כל פנים רק גרמא, שהרי הוא אינו עושה שום דבר בידים לדחוף את הלכלוך, אלא פותח הברז ומשם יצאו מים ודוחפין הלכלוך ממילא, ואפילו לר"פ בסנהדרין ע"ז ע"ב בבידקא דמיא דס"ל דחייב, הרי לא אמר אלא בכח ראשון, אבל בכח שני פטור דלא הוי אלא גרמא כמבואר שם, ומעתה לא מבעיא למ"ד דגרמא בשבת מותר, עיין שבת דף ק"כ דנראה גרם כיבוי מותר בשבת, ובח"ס אה"ע סימן כ' כתב דאי הבערה ללא יצאת אפשר לומר דגרמא בשבת מותר, ומיהו בגמ' ב"ק דף ס' משמע דגרמא אסור, וכבר הקשו המפרשים סתירת הדברים, עיין הגהות מהרש"ם או"ח סימן של"ד, ועיין ר"ן שבת דף מ"ז בהא דאסרו ליתן כלי תחת הנר לקבל ניצוצות, ותוס' ומאירי שם, ועיין ב"י או"ח סימן רס"ה מצאתי בתשובה אשכנזית, ורמ"א או"ח סימן של"ד, ובתוס' מנחות דף נ"ו ע"ב בסופו, וש"ת בית יצחק או"ח סימן מ"ה ושר"ת שבו"י ח"ב סימן מ"ה, והארכתי בזה בתשובה, ואם כן הכא כיון דלא הוי אלא גרמא היה מותר אפילו לכתחילה על ידי גרמא, ולא דמי לפאמפא, אלא אפילו לשיטות הפוסקים דגרמא אסור לכתחלה, מכל מקום הכא כיון דדחיפת הלכלוך לא הוי מכח ראשון אלא מהמים באים אחריו, גם כשהמים יוצאים מן הברז אין נופלין על הלכלוך ממש, אלא אחר כך כשהמים יוצאים מן בכיור או בבית הכסא ונתמלא הקערה על ידי הדחיפה, פרעשער בלע"ז, דוחף הלכלוך, בגרם כה"ג לא גזרו לכ"ע ולא דמי לפאמפא. עוד נראה דהדחת הלכלוך לא הוי איסור, כיון דלא נסתם הצינור רק שנתון שם מים והם מדיחין את הלכלוך וממילא נופל, וכה"ג גם בצינור היה מותר, כלומר בצינור שעלו בו קשקשים כיון שאינו עושה שום פעולה של בנין, אלא מניח מים לשטוף והם שוטפין הקשקשים, ועל כל פנים לא היה מלאכת בונה כלל, וגרע הוא מממעך ברגליו, דעל כל פנים הו"ל בונה כלאחר יד, אבל כה"ג לאו בונה הוא כלל, והיה מותר אפילו לכתחילה אם היה אפשר על ידי שטיפת מים זורמים מעל גבי הצינור, ועל כל פנים לא היה גרע מהסינק כנלפענ"ד. ומש"כ כ"ג דדמי הא מילתא כמו שמותר לנקות חלון שעשוי להאיר שנתלכלך ואינו מאיר, ולא חשוב בהדחתו כבונה או עושה חלון בשבת, כך מותר גם לדחוף את הסתימה של בית הכסא (אלא שהצריך עיון בניקוי חלון כה"ג בשבת דאפשר שאסור), דאלת"ה יהיה אסור להוציא סתימה מבקבוק שנסתם צוארו למ"ד יש בנין בכלים, וגם פשוט דה"ה שמותר להוציא סתימה אפילו מצואר של בקבוק גדול שמחובר לקרקע, והטעם משום דבקבוק סתום לא פקע מיניה שם בקבוק, משא"כ בצינור שעלו בו קשקשים צריכים ע"כ לדחוק ולפרש דמיירי דוקא באופן כזה שבגלל הקשקשים פקע מיניה שם צינור, משא"כ בנידון דידן במושב בית הכסא שמותר לנקותו אם נתלכלך במים, ולעשותו בכך ראוי לשיבה, כך מותר גם להוריד בכח את הסתימה שבתוכו, ע"כ. ומי יתן והי' ממציא לנו החילוק למה הצינור שעלו בו קשקשים בגלל הקשקשים פקע מיניה שם צינור בגלל הקשקשים, משא"כ בנידון דידן, ובפוסקים אמרו סתם צינור שעלו בו קשקשים, ולפי שיטת כ"ג אם כן הקשקשים הם שם באופן מיוחד, ולא לישתמיט שום פוסק להשמיענו דין זה, ולכן לפענ"ד הדברים כפשוטן, אלא כיון שכיסו הקשקשים את הצינור אם יחזור ויפתח הצינור ע"י הסרת הקשקשים הו"ל בכלל בונה, דפותח נקב בבית שירדו המים, ואם כן הכי נמי בצינור דידן לכאורה. ומ"ש ראייה מחלון לפענ"ד גם כן לא דמי אהדדי, דנקוי חלון אין בו ענין של בנין, ואין דרך בנין בכך, הגם דהפתוח חלון מחדש הו"ל בכלל בונה, ואפילו מחזיר חלון, אבל לנקות חלון אין זה ענין של בנין, ואם הוא באופן שעושה חלון מחדש הכי נמי דהו"ל בכלל בונה לפענ"ד. וכן לנקות בית הכסא מלכלוך אין זה

שטיפת הריצפה בשבת

בשו"ע (סימן של"ז סעיף ג') איתא: אין סכין את הקרקע ולא מדיחים אותו אפילו הוא מרוצף.

ובמשנה ברורה (ס"ק ט"ז) כתב: שהיו פוקקין סילון שהמים נכנסו דרך בה לבית המרחץ, ופוחתים נקב שבצד אחר שילכו אותם המים, ומנקים את הקרקע מפני הזוהמא, וטעם כל אלה משום דחיישינן להשוות גומות, ואפילו למאן דשרי כיבוד בשבת, דשאני הכא דכיון שהוא רוצה ליפות את הקרקע לסוך אותה או להדיחה חיישינן שמא יראה גומות וישכח ויבוא להשוותם במתכוין.

ובמשנה ברורה (ס"ק י"ז) כתב: אפילו הוא מרוצף דגורין אטו שאינו מרוצף (רמב"ם), והא דהתיר בסעיף ב' לענין כיבוד, ולא גזר כן, משום דכיבוד הוא יותר דבר נחוץ מהדחה. ודע מהדחת רצפת הקרשים שנוהגין כהיום, יש בזה עוד איסור לעשות בשבת מלבד הדחה, דהא צריך לזה שריית אלוטנטית במים כידוע, ויש בזה משום כיבוד.

ובשמירת שבת כהלכתה (מהדורה מחודשת פרק כ"ג סעיף ו') כתב בשעת הדחק, כגון בבתי חולים שיש להקפיד במיוחד על הנקיון, או גם בבית במקום של לכלוך רב, אפשר להקל לשתוף את הרצפה המרוצפת, בתנאי שישתמש לצורך זה רק במגב גומי בלבד, והמשנה ברורה ס"ק י"ז כתב דכיבוד נחוץ יותר מהדחה, ולכן התירו כיבוד במרוצף, ואם כן יש לומר דבשעת הדחק דין הדחה דומה לדין כיבוד, ובפרט שזה במקום שיש חולים.

וכן שמעתי מהגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל, הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א, והגאון רבי אברהם קופשיץ שליט"א, דבשעת הדחק כגון לצורך חולה או בבית חולים אפשר להקל לשתוף בשבת את הרצפה המרוצפת.

וכן בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק מ"ג סעיף ח') כתב: ראוי להחמיר שלא לשתוף בשבת את הרצפה במים, אלא אם כן הרצפה מלוכלכת ביותר, או בבתי חולים שהנקיון נחוץ בהם. והמיקל לשתוף את הרצפה בכל אופן יש לו על מה לסמוך, ולא ישתמש בסמרטוט, אלא במים ובמגב.

ובביאורים כתב: בשו"ע סימן של"ז סעיף ג' כתב, אין סכין את הקרקע ולא מדיחים אותו אפילו הוא מרוצף, והנה לכאורה היה נראה להתיר כיום להדיח את הרצפה, שהרי טעם האיסור הוא דגורין מרוצף אטו שאינו מרוצף, כמ"ש הרמב"ם בפרק כ"א מהלכות שבת הלכה ג'. והרי במקום שרוב בתי העיר מרוצפים לא גורין, וכמ"ש הריב"ש בס"ק י"ז, וראה גם בביאור הלכה שם סעיף ב' ד"ה ויש, ולכן כתב להתיר במקום שרוב הבתים מרוצפים, ע"ש בדבריו, ומטעם זה יש שרצו להתיר בזמנינו לשתוף את הרצפה במים בשבת, אולם נראה שיש להחמיר בזה לכתחילה, שהרי מה שהתירו הראשונים במקום שכל העיר מרוצפת, הוא על פי המבואר בגמ' בשבת דף צ"ה ע"א, אמימר שרא זילחא במחוזא, ופירש רש"י דזילחא היינו לרבץ הבית, ואמימר התיר משום שרצפת אבנים היתה בכל העיר, וכן כתבו התוס' בדף כ"ט ע"ב שמתעם זה התיר אמימר במחוזא, ומוכח שבמקום שרוב בתי העיר מרוצפים מותר לרבץ במים, אולם מהרמב"ם משמע שאינו מפרש כדברי רש"י ותוס', שכתב שם בהלכה ג', ואסור לכבד את הקרקע שמא ישוה גומות, אלא אם כן היה רצוף באבנים, ומותר לזלף מים על גבי הקרקע, ואינו חושש שמא ישוה גומות, שהרי אינו מתכוין לכך. מבואר שהרמב"ם ס"ל דהא דאמימר שרא זילחא היינו זילוף טיפי מים, ולא מיירי בהדחה, ואם כן לפי זה אין להתיר הדחה לדעת הרמב"ם כשכל העיר מרוצפת, שהרי הוא מפרש באופן אחר את הגמ' הנ"ל, ולכן נראה שדעת הרמב"ם לאסור הדחה אף כשכל העיר מרוצפת, ומרן בשו"ע העתיק את לשון הרמב"ם, ולכאורה משמע שדעתו כדעת הרמב"ם, ולכן נראה שאף בזמנינו אין ראוי להתיר לכתחילה להדיח את הרצפה בשבת, אולם כשהרצפה מלוכלכת ביותר, יש להתיר להדיחה בכל אופן, שהרי כתב המ"מ שם והובא במג"א ובאחרונים שם, שהטעם שלא גזרו בכיבוד הוא משום שכיבוד נחוץ יותר מהדחה, ואם כן יש מקום לומר שבאופן שגם ההדחה נחוצה, כגון הרצפה מלוכלכת הרבה, או בבתי חולים שהשטיפה נחוצה שם, דינה כדין כיבוד, ולכן בצירוף דעת המקילים בהדחה כשכל העיר מרוצפת, יש להתיר אף לכתחילה לשתוף רצפה במים ובמגב, שבמגב אין חשש סחיטה, אבל בודאי שאין להשתמש בסמרטוט, שהרי יש חשש סחיטה.

וכן בהלכות שבת בשבת (ח"ב עמ' כ' בהערה) כתב: אך במקום כבוד הבריות, כגון שמסובים אנשים בשמחה ותינוק לכלך בצואה, ואי אפשר להם לאכול ולברך שם או שעלה הביוב וכדו', נראה דיש להתיר בצירוף ספר התרומה (שהיקל) ברוב בתי העיר מרוצפים.

ומהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דאף בשעת הדחק כגון בבתי חולים שיש להקפיד במיוחד על הנקיון, מכל מקום אין להקל ולשתוף בשבת את הרצפה המרוצפת אף כשאין בזה משום חשש סחיטה, אלא יש לנקות בשבת את הבית חולים על ידי גוי.

וכן בשלחן ערוך המקוצר להגר"ר רצאבי שליט"א (שבת עמ' קס"ו) מביא את דברי השמירת שבת כהלכתה הנ"ל, וכתב על זה: ולענ"ד לכאורה צריך עיון, דמשמעות הפוסקים דבהדחה לא פלוג ואסרו בכל גוונא.

וכן בשו"ת מחזה אליהו (סימן ע"א) כתב: נשאלתי מחקלאי ירא שמים שצריך לחלוב פרותיו בשבת, ועושה זאת ע"י עכו"ם, וכמבואר בשו"ע או"ח סימן ש"ה סעיף כ', וכמה פעמים נשפך מהחלב שנחלב על הריצפה, ולמעשה רוב החלב יוצא מעצמו לחוץ ע"י צינורות השקועות בריצפת הרפת, אבל חלק ניכר נשאר

וכן בערוך השלחן (סעיף ה') כתב: אמנם אצלינו מכבדים מטעם דכל הרצפות שלנו מרוצפין, ולא שייך לגזור אטו אינו מרוצף, דאפילו עיר אחת אטו עיר אחרת לא גורין כמ"ש, וכ"ש האידנא שבכל המקומות מרוצפין הרצפות, ואין חילוק בין רצופי עץ לרצופי אבנים, ולא חיישינן לההפסקות שבין אבן לאבן, דלענין כיבוד ליכא חשש זה, דמעט הוא ההפסק שבין רובד לרובד, ואע"פ שהתוס' (צ"ה. ד"ה שרי) כתבו סברא זו וזו לענין הדחה, כתבו שם משום דטבע המים לכנוס בכל מקום צר, משא"כ בכיבוד.

[ואין לאסור לטאטא את הבית משום איסור מוקצה בטלטול העפר והלכלוך, כדכתב בביאור הלכה (ד"ה ויש מחמירים): וגם לאיסור מוקצה אין לחוש, אחד משום מה דכתב הרשב"א דמותר לפנותם משום דהוי כגוף של רע, ועוד דהוי ליה טלטול מן הצד על ידי דבר אחר לצורך שבת וכמו שכתבו האחרונים. ועיין בשער הציון שם ס"ק ג' וז'].

ובשמירת שבת כהלכתה (מהדורה מחודשת פרק כ"ג הערה י') כתב בשם מרן הגר"ש אויערבאך זצוק"ל לגבי חצר מרוצף, דיתכן שאם רוב הבתים מרוצפים, כי אז רואים את החצר המרוצפת כהמשך לבית המרוצף, גם אם אינה מקורה, ולא גורין חצר מרוצפת אטו שאינה מרוצפת.

וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א והגאון רבי אברהם קופשיץ שליט"א, דחצר מרוצפת שזה המשך מהבית, כיון שרגיל בזמנינו שחצרות כאלו מרוצפות לכן מותר לטאטא שם בשבת.

ובחוט שני (שבת ח"א עמ' צ"א) כתב: וצ"ע במרפסת שבקומת קרקע שהיא מרוצפת, ורוב החצרות אינם מרוצפות, אם מותר לכבד את המרפסת המרוצפת, וה"ה בחג הסוכות כשעשה סוכה מרוצפת בחצר במקום מרוצף, ורוב החצרות אינם מרוצפות, אם מותר לכבד את הסוכה.

ומהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דחצר מרוצף שהוא המשך לבית המרוצף, אסור לטאטא שם בשבת, אולם מרפסת אף שאינה מקורה רואים את זה לגבי נידון זה כחלק מן הבית.

וממרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דלטאטא את הבית יש בזה משום עובדין דחול (עיין בביאור הלכה סימן ש"ב ד"ה ועיין לקמן, שכתב בשם התפארת ישראל בכלכלת שבת סוף מלאכת מלבן שנהגו לאסור להסיר הנוצות מהבגד אפילו על ידי מכבדת העשויה משערות, וכן כתב ביערות דבש, וכתב שם בכלכלת שבת וני"ל דאסור מדהו"ל עובדין דחול, דטריחא מילתא ומחזי כמתקן מנא, ועיין גם בביאור הלכה סימן של"ז סעיף ב' ד"ה הקלים וד"ה שלא ישתברו), ולכן שמעתי ממרן זצוק"ל דיש ליחד מטאטא מיוחד בשביל שבת, ובוהי יהא מותר לטאטא בשבת ולא יהא בזה משום עובדין דחול. (עיין במשנה ברורה סימן שכ"ז ס"ק י' ובסימן ש"ג ס"ק פ"ז ובביאור הלכה סימן של"ח סעיף א' ד"ה הואיל בשם התוספות שבת, דבכלי המיוחד לשבת אין בזה משום עובדין דחול).

והוסיף מרן זצוק"ל דאפילו אם לא ניכר על המטאטא שזה מיוחד לשבת, מותר (ויל"ע בשער הציון סימן ש"ג ס"ק ע"ח).

וכן כתב בשם מרן זצוק"ל בס' שלמי יהודה (פרק ט' הערה י"ח) שיש להדר לא לטאטא במטאטא בשבת, ואם מייחדים מטאטא מיוחד לשבת, אף דאינו ניכר יחודו מבחוץ מותר לטאטא בו בשבת בלי פקפוק כלל.

וכן מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דיש לדון אם יש משום עובדין דחול בלטאטא את הבית, לכן אולי יש להחמיר וליחד מטאטא מיוחד לשבת [והוסיף ואמר שבביתו אין מכבדים את הבית כלל בשבת, אף לא במטאטא מיוחד לשבת].

אמנם בספר הלכות שבת להגר"ש איידער (מלאכת חורש הערה קט"ו) כתב בשם מרן הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל דלטאטא במטאטא בשבת אין בזה משום עובדין דחול (הו"ד בספר הבית סימן כ"ה הערה ד').

וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א דאין בשימוש במטאטא משום עובדין דחול, ואין צריך מטאטא מיוחד לשבת.

[ברמ"א (סימן של"ז סעיף ב') איתא: ואסור לכבד הבגדים על ידי מכבדות העשויים מקיסמים, שלא ישתברו קיסמיהם. ובמשנה ברורה (ס"ק י"ד) כתב: ולפי זה הוא הדין שאסור לכבד הבית (אפילו במרוצף למאן דשרי) במכבדות העשויות מענפי אילן יבשים שאינם נכפפים, דבדואי נשברים כשמכבדין בהם, וטעם כל זה דהוי כמו סותר כלי, ואף שמקלקל פטור, מכל מקום אסור לכתחילה.

ובביאור הלכה (ד"ה שלא ישתברו) כתב: עיין בספר ברכי יוסף בשם מהר"י קשטרו ובספר בית מאיר שמפקפקין בזה, וגם בספר מאמר מרדכי מצדד דלאו פסיק רישא הוא, ומכל מקום נראה שאין כדאי להקל בזה, דמחזי כעובדא דחול וכמולול באיסור שבת, וכמו שכתב הב"ח.

ובשו"ת אור לציון (ח"ב פרק מ"ז סעיף ל"א) כתב: מותר לטאטא בשבת שטיח במטאטא קש. ובהערה כתב: הרמ"א בס"ק של"ז סעיף ב' כתב שאין לכבד הבגדים במכבדות העשויות מקיסמין, אולם בברכ"י שם אות א' כתב בשם מהריק"ש שלא חש לזה אדם ע"ש, ולכן אין לאסור להשתמש במטאטא קש, ואין לחוש שמא ישבר הקש.

וכמדומה שבני אשכנז נוהגים לא לטאטא במטאטא קשה העשוי מקש וכדו' בשבת, ובני ספרד יעשו שאלת חכם].

דרך בנין בכך, אבל לפתוח צינור שירדו המים זהו דרך בנין, וכמו דמפורש בצינור שעלו בו קשקשים. ועיין מהרשד"ם או"ח סימן ה' דהעושה נקב בקרקע שירדו המים חייב משום בונה, והביאו המג"א והאר"ו והגר"ש בשו"ע וכל האחרונים ז"ל בס"ק י"ד, מבואר על כל פנים דעשיית נקב שירדו המים מן הבית הו"ל מלאכת בונה, וממילא בצינור שנסתמה ועושה נקב להוציא המים הו"ל בכלל בונה לכאורה. ובאמת כי גם בכלים אסור לנקוב נקב מחדש, ועל נקב ישן לא גזרו, אבל בבנין כנראה דאין נפ"מ בין ישן לחדש, כל שנסתם הנקב וחוזר ועושה הו"ל בכלל בונה בכל אופן, כנראה מהא דצינור דעלו בו קשקשים. ועי"ש עוד מה שהאריך בזה.

ובחוט שני (שבת ח"ב עמ' רע"ג) כתב: שיירי מאכל ופסולת המתלקטים בצינור של הכיור, יש בזה משום צינור שעלו בו עשבים דאסור לפנותם משם בשבת, ואף אם אין הדרך שיהיו קבועים שם, מכל מקום זה מהני דלא ליהוי איסור תורה, אבל על כל פנים אסור מדרבנן. והוא הדין דאסור לפתוח בשבת סתימה בצינורות, וכ"ש על ידי כלי המיוחד לו כמו פומפה וכדו'.

וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דיש להחמיר לא לפתוח סתימה בצינורות בשבת במשאבת גומי.

וכן מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי דאין לפתוח סתימה בכיור בשבת במשאבת גומי, דדין סתימה בכיור הוא כדין צינור המקלח מן הגג שעלו בו קשים ועשבים שסותמין ומעכבים קילוחו, שכתב בשו"ע סימן של"ז סעיף ט' דמותר לתקנו על ידי שינוי.

לטאטא במטאטא בשבת

בשו"ע (סימן של"ז סעיף ב') איתא: אסור לכבד הבית אלא אם כן הקרקע מרוצף [דמזיז עפר ממקומו, גם משוה הגומות בכיבודו שמתמלאין הגומות שבבית מהעפר והוי בנין, ואע"ג דאינו מתכוין לאשוויי גומות אפילו הכי אסור, דפסיק רישא הוא, ויש אומרים דחיישינן שמא מתוך טרדתו לכבד ולפיתו הקרקע ישכח וישוה הגומות במתכוין - משנה ברורה ס"ק ו'], ויש מתירים אפילו אינו מרוצף. הג"ה ויש מחמירין אפילו במרוצף, וכן נוהגין, ואין לשנות. ובמשנה ברורה (ס"ק ט') כתב: אפילו במרוצף - בין באבנים ובין בקרשים, דסבירא להו דבאין מרוצף הוי פסיק רישא, וגורין מרוצף אטו אינו מרוצף, ועיין בביאור הלכה.

ובביאור הלכה (ד"ה ויש מחמירים) כתב: עיין במשנה ברורה דהטעם הוא משום דגורין מרוצף אטו אינו מרוצף, הוא מספר התרומה והגמתיקו בטי"ו, והנה לפי זה אם כל בתי העיר או על כל פנים רובם מרוצפים באבנים או בלבנים (וכל שכן אם הם מכוסים בקרשים), אפשר דמותר לכבד, דלא גזרו על רובה מפני מיעוטה, ולא על עיר זו מפני עיר אחרת, וכמו שכתבו בספר התרומה, וכן התוס' בדף כ"ט ע"ב ד"ה גזירה, וגם רש"י סובר כן, ורמז לזה בדף צ"ה ע"א ד"ה זילחא, והעתיק דין זה גם הגר"א בבאורו בשם ספר התרומה. אולם יש עוד סברא אחרת בספר התרומה שם, דבין הרובדים [היינו בין השורות שבין אבן לאבן] יש חשש דאשוויי גומות אף במרוצפין, וסברא זו נזכרת גם כן לחד תירוץ בתוס' דף צ"ה ד"ה שרא זילחא לענין הדחה (אך לא נזכר בדבריהם לענין כיבוד). ולא אדע מה יענו בסוגיא דדף קנ"א ע"ב דמשני התם קרקע בקרקע מיחלף, מוכח שם דבמרוצף לא שייך כלל אשוויי גומות ורק מצד מיחלף, ואולי יש לומר דשם התקרה של מרחץ נעשה מקרשים שמהודקין היטב זה לזה, ומה שאין כן באבנים [ומרש"י שם והרמב"ם בפרק כ"ג מוכח דגם באבנים במרוצף לא שייך אשוויי גומות]. ולפי זה כשבתי העיר כולם או רובם מרוצפים בקרשים אין להחמיר במרוצפים, ובפרט אם נתכבד מערב שבת יש לצרף לזה גם כן סברת הראב"ד המובא בבית יוסף, דסבירא ליה דאפילו באינו מרוצף לאו פסיק רישא הוא. אך מכל מקום אין דבר זה ברור עדיין, דאפשר דהמנהג שהביא הרמ"א שנוהגין להחמיר בזה באיסור כיבוד, נתייחס מימי קדמונים משום דחששו לאיסור טלטול למאכל בהמה, וכן משמע קצת ברבינו ירוחם חלק שאינם ראויים למאכל בהמה, וכן משמע קצת ברבינו ירוחם חלק י"ג ובב"ח ע"ש, ולפי זה בכל גווני אסור, אולם מדסיים הרמ"א הטעם להקל בכנף אווז משום דהוא דבר קל ואינו משוה גומות, משמע מינייה דהטעם של המנהג שנהגו להחמיר הוא משום אשוויי גומות, ולפי זה אין להחמיר בשכל בתי העיר מרוצף, ובפרט אם נתכבד הבית מערב שבת וכנ"ל וכו'. אבל יש עוד חשש אחר משום מה שכתב השלטי הגבורים, והובא ברמ"א, דמשתבר הקיסמים, וכן הוא הדין ענפי האילנות שבזמננו [שקורין בעזע"ם], ואין להתיר אלא במכבדת של ענפי תמרה הרכים שנכפפים ואין משתברים, כמו שכתב בשלטי הגבורים, והוא הדין כמה שקורין בארש"ט (מטאטא) שהוא גם כן דבר רך, אבל בענפי האילנות יש חשש שבירה, אכן לפי מה שפקפקו כמה אחרונים על דברי השלטי הגיבורים שהביא הרמ"א, גם בענפי אילנות אין להחמיר בשכל בתי העיר מרוצף. היוצא מכל זה דאם כל בתי העיר או על כל פנים רובם מרוצפים בקרשים, ובפרט אם נתכבד הבית גם כן מערב שבת, ורוצה עתה לכבד הבית בענפי תמרה הרכים או במה שאנו קורין בארש"ט [מטאטא], בודאי אין להחמיר [ומספר כלכלת שבת משמע דבבארש"ט [מטאטא] מותר אפילו באינו מרוצף, שמשוה בארש"ט [מטאטא] לכנף אווז, ועיין מה שכתבנו לקמיה], ובענפי האילן שבזמנינו אין ההיתר ברור כל כך משום חשש שבירת הקיסמים וכמו שכתב הרמ"א, ומכל מקום מי שמיקל בזה אין למחות בידו, דכמה אחרונים מפקפקין על זה וכנ"ל.

מההיא דעירובין, דבאין כוונתו כלל להדיח אלא לשפוך לחוץ אין שם הדחה עליו כלל.

וכן בהלכות שבת בשבת (ח"ב עמ' י"ט) כתב: ומכל מקום אם נשפך מים על גבי הרצפה מותר לגרוור המים במקל גומי [אבל לא במגב העשוי מספוג משום חשש סחיטה] ולהוציאם, ואין בזה משום אין מדיחין, דאיסור מדיחין הוא בנותן מים על מנת להדיח הקרקע, אבל כאן שברצונו לא באו לו, וכל רצונו להוציא את המים, ועיין היטב רש"י פסחים דף ס"ד ע"א ד"ה אלא, דנראה מלשונו שעיקר איסור הדחה היא בפיקוק הנקב שיכנסו מים לעזרה.

ובספר שלמי יהודה (פרק ט' הערה כ"ו) כתב בשם הגאון רבי בנימין זילבר זצ"ל, דבמקום צורך גדול כשנשפכו מים על הרצפה מותר להוציא המים במקל עם גומי, עיי"ש.

וממרו הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דאין להוריד את המים על ידי מקל גומי משום עובדין דחול, ולכן מותר להוריד את המים רק עם מקל גומי שמויחד לשבת, וכנ"ל לגבי מטאטא. והוסיף מרן זצוק"ל דאין להוריד את כל המים משום איסור הדחה, רק להוריד את המים בצורה שטחית, ועל שאר המים יניח סמרטוטים שיספגו בהם המים, או לומר לכני שיווריד את כל המים, ועי"ע מש"כ בשם מרן זצוק"ל בס' שלמי יהודה פרק ט' הערה כ"ו.

ומהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דכשנשפך מים על הרצפה בשבת אסור לגרוור בשבת את המים, אלא יש להניח על המים סמרטוטים שלא מקפידים אם ירטבו, ויזהר שלא יבוא לידי סחיטה.

ניקוי לכלוך עם מים מריצפת הבית

בשמירת שבת כהלכתה (מהדורה מחודשת פרק כ"ג הערה ל') כתב בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שאפשר שמותר ליתן מים על מקום המלוכלך שברצפה בלבד, ולנגב באופן המותר, ואין זה בכלל איסור שטיפת הרצפה.

וכן שמעתי מהגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל דהוי כגרף של רעי, ומותר לשפוך קצת מים על מקום המלוכלך כדי לנקות. וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק מ"ג בביאורים אות ח'): נראה שאם מקום אחד בבית התלכלך, כגון שנשפך שם דבר מלוכלך או קיא וכדומה, מותר לשפוך מים על אותו מקום ולהוציאם במגב, שאין על זה שם הדחה כלל.

וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א דמותר ליתן מים על מקום המלוכלך שברצפה בלבד, ולנגב באופן המותר.

ומהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דכשיש מקום מלוכלך על הרצפה בשבת, נראה דיכולים ליטול את הידים על גבי הלכלוך, ואחר כך לנגב את זה באופן המותר על ידי הנחת סמרטוט שלא מקפידים אם ירטב על זה בלי לסחוט.

ובהלכות שבת בשבת (ח"ב עמ' כ') כתב: ואם נפל לכלוך על הרצפה אסור לשפוך עליו מים ולהוציאם, אלא אם כן יש בדבר משום כבוד הבריות ישפוך המים רק על מקום הכתם והלכלוך עצמו.

ובחוט שני (שבת ח"א עמ' צ"ז) כתב: גרף של רעי או קטן שהקיא על הרצפה, הדחתו במים חשיב הדחה ואסור, דלא עדיף מהדמים שבעזרה, מכל מקום מותר לשפוך עליהם מים כדי לבטל את ריחם או כדי לבטל את המי רגלים, דאין זה הדחה.

ובשו"ת מחזה אליהו (סימן ע"א-ג) מבואר דאין להתיר לתת מים על מקום המלוכלך שברצפה.

פתיחת המכסה של צינור הניקוז בשבת

מכסה של צינור הניקוז שברצפה אסור להסירו בשבת כדי שהמים יכנסו לתוכו, אלא אם כן יש למכסה ידים, כדאיתא בשו"ע (סימן ש"ח סעיף י') כיסוי בור ודוח אין נוטלין אלא אם כן יש להם בית אחיזה. ובמשנה ברורה (ס"ק מ"ב) כתב: דכיון דהם כיסוי קרקעות הוי כבונה אם מכסה אותם, או כסותר אם נוטל הכיסוי, משא"כ כשיש להם בית יד לאחוז בהם מוכח דהוא כלי, ולמשקל ואהדורי עביד ולא הוי כבונה וסותר.

ובשמירת שבת כהלכתה (מהדורה מחודשת פרק כ"ג הערה ל"א) כתב שאם למכסה צורה מיוחדת כדי לאחוז בו, כגון בליטות או נקבים, יש לומר דהוה דומיא דבית יד המובא בשו"ע.

ובספר בנין שבת (פרק ב' סעיף ו') כתב: ונראה לפי מש"כ המשנ"ב סימן ש"ג ס"ק כ"ח שדבר שמתמשין בו תמיד לפתיחה ולסגירה ליכא בו איסור דנראה כבונה, ואין צריך לעשות בו היכר, הכי נמי ליכא בו איסור בכל פעם כששוטפים הבית להסיר הכיסוי ולשפוך שם המים, שרי להסיר הכיסוי אפילו בלא בית אחיזה, דלא אמרינן בכ"ג דנראה כבונה. ודינו כפקק קבוע שעשוי לסגירה ולפתיחה תמיד דלית ביה שום איסור, עיין היטב במשנ"ב סימן ש"ד ס"ק מ"ח, ובמשנ"ב סימן ש"ז ס"ק ט"ז ובשעה"צ ס"ק י"א. וכתב שם דכן הסכים הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א.

שטיפת הבית בשבת על ידי נכרי

ככף החיים (סימן של"ז ס"ק כ"א) כתב: בארץ מצרים נוהגין דשפחה או נער עכו"ם מדיח הבית המרוצף בשבת, וסוחט הבגד שמנגב הקרקע מהמים שבולע כדי שיחזור ויקלוט עוד את המים שבקרקע, וכן על זה הדרך, ויש ללמד זכות דעכו"ם אדעתא דנפשיה קעביד, לפי שכבר יכול להדיח הבית במים רבים ולכבון בחוזקה במכבדות קש, אלא שרצונו למהר מלאכתו, ועוד מוטב שיהיו שוגגות ולא מזידות. מהיריק"ש בס' אהלי יעקב סי' כ"ד, ורמזו

עושה בחול ויבוא להשוות גומות בזמן שהוא עושה כן במקום שאינו מרוצף, עכ"ל, הרי בהדיא בדבריו שהוא עובדא דחול מגזירת מלאכה, וכמבואר בסוגיא דפסחים (דף ס"ה ע"א), ואפילו במקום הפסד גדול אין היתר בדבר כזה על ידי ישראל. ומיושב היטב למה היתה הדחה רצפת העזרה שלא ברצון חכמים אע"פ שהיה בו צורך גדול. וכעת מצאתי בתשו' הר צבי חלק א"ח בטל אורות מלאכת חורש ס"ק ג', שכתב וז"ל: "ביו"ט שני של ר"ה תרע"ג נשאלתי ע"ד בית התבשיל שאכלו שם אנשים ביום ראשון, ונעשה כל רצפת הבית מכוסה בעפר מרוב דריסת הרגלים, ושאלו אם מותר לנקות את הרצפה ע"י עכו"ם, כי קשה ליכנס ולישב בבית זה מצד אי הנקיות, ומורה אחד הורה להתיר לשפוך מים למען יעבירו גם את העפר עמהם, ולכאורה היה נראה לדון כיון שהיה שם הרבה עפר בוודאי נעשה מחובר, ואם כן כשמסירה יש בזה חשש בונה, ואין להתיר אמירה לעכו"ם אפילו ביו"ט שני, ואולי דמסירים על ידי שפיכת מים הוי כעין גרמא, דהעפר אינו נתלש תיכף אלא על ידי שהיה כשעה חדא או אפשר דהוי כלאחר יד, עכ"ל ההר צבי שם. ומבואר דעל ידי ישראל לא עלה על דעתם להתיר, אף דהיה צורך גדול כל כך עד שהיה אי אפשר לאכול בהמקום מחמת אי נקיות, רק ע"י עכו"ם היתיר המורה באופן שאין בו סחיטה, דהיינו שישפוך מים על הרצפה, דהוי שבות דשבות במקום צורך גדול. וגם הגרצ"פ זצ"ל היה מסכים עמו אי לאו דחשש שיש בזה משום בנין. ולכן כן נסיק לדינא שאין שום היתר להדיח הרצפה בשבת אפילו כשיש צורך גדול, ואין שום מקום לחלק בין כל הרצפה ובין רק מקצתו. וגם ע"י עכו"ם אין להתירו אלא במקום צורך גדול, ומטעם דשבות דשבות במקום צורך גדול.

ניגוב הרצפה בשבת

במשנה ברורה (סימן ש"ב ס"ק ס') כתב דבנשפך מים על שלחן וספסל לכוי"ע מותר לקנחו בדבר שאין מקפיד עליו.

ולפי זה בנשפך על הרצפה רק מעט נוזלים מותר לנגבו במטלית המיוחדת לכך, ורק יזהר שלא לסחוט המטלית, אבל בנשפך הרבה מים אסור לנגבם שמא יסחט המטלית, עיין שם במ"ב ס"ק נ"ט ובשער הציון ס"ק ע"ג. כן כתב בשמירת שבת כהלכתה (מהדורה מחודשת פרק כ"ג סעיף ז'). ועיין בשו"ת מחזה אליהו סימן ע"ג אות א'.

כשנשפך מים על הרצפה בשבת האם מותר לגרוור את המים במגב

בשמירת שבת כהלכתה (מהדורה מחודשת פרק כ"ג הערה ל') כתב בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דבנשפך מים על הרצפה בשבת מותר לגרוור אותם בעזרת מגב שמשתמשים בו לשטיפת הרצפה, כי רק נתינת המים על מנת להדיח היא דקרי הדחה, ולא אם גורר את המים שכבר נשפכו, ודין זה נאמר רק במקום מרוצף. וכן שמעתי מהגאון רבי חיים פנחס שיינברג זצוק"ל והגאון רבי אברהם קופשיץ שליט"א.

וכן כתב בחוט שני (שבת ח"א עמ' צ"ז): ואמנם אם נשפך מים בטעות על גבי הרצפה, או שנכנסו מי גשמים לתוך הבית וכיו"ב, מותר לגרוור את המים מעל גבי הרצפה על ידי מקל גומי [באופן שאין בזה חשש סחיטה על ידי כלי שגורף המים], שאין זה בכלל איסור הדחת הקרקע כיון שאין כוונתו להדיח את הקרקע אלא לסלק את המים ממקום זה. ומותר אף כשמעביר את המים למקום שלא היה שם המים. ואמנם כל זה דוקא כשמעביר את המים בדרך הוצאתו למקום קטן, אבל אם מוציא את המים לשטח גדול, כגון ממקום אחד על פני הבית כדי להגיע למקום ניקו, אסור דנראה כהדחה, ומי"מ הכל לפי הענין.

וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א דכשנשפך מים על הרצפה מותר לגרוור את המים במגב בשבת.

וכן בשו"ת מחזה אליהו (סימן ע"א אות ג') כתב דאם נשפך מים על הרצפה מותר לגרוור את המים שנשפכו במקל גומי שמשתמשים בו לשטיפת הרצפה, דגרידת מים אין עליו שם הדחה כלל, דכל ששופך מים על קרקע ודעתו בזה לזרוק לחוץ ולא לשטוף וליפות הקרקע, לא חל על פעולתו שם הדחה כלל ומותר לתחילה בלי פקפוק, וכמבואר בעירובין (דף פ"ח ע"ב) שמותר לשפוך מים אפילו על קרקע עולם כשרצונו לשופכו לחוץ, ויש בזה כמה חילוקי דינים ואין כאן מקומו, עיין סימן שני"ז, ומבואר מזה שלהעביר מים שנשפכו דרך שאר הרצפה כדי להוציא לחוץ אין עליו שם "הדחה". ועיין שערי תשובה (סימן ש"ב ס"ק ב') שמתיר לזרוק מים על מי רגלים המונחים על הרצפה כדי לבטלן, ואינו חושש שיש בזה שם פעולת הדחה, שאין הכוונה להדיח הרצפה כלל אלא לבטל המי רגלים, וגם הסרת המים מהמקום שנפל, וגם מהמקום שמגררם לשם, ודאי דאין זה הדחה, שזהו פעולת ניגוב, ולא מצאנו שאסרו חז"ל לנגב מים שנפלו לארץ, ולכן לענ"ד פשוט הוא שמותר לגרוור המים עד שמוציא לחוץ. ואין לומר דשם הדחה חל רק על פעולת גירור על גבי הקרקע, ולא כששופך מים מדלי על פני הקרקע, וזהו הטעם שמותר לשפוך שופכים בסוגיא דעירובין (דף פ"ח ע"ב), אבל פעולת גירור אסורה גם אם רק מסלק המים, דזה אינו, וכמבואר בהדיא בפסחים (דף ס"ד ע"א) שהדחת הרצפה שם הדחה עליו, דרש"י שם (דף ס"ה ע"א) מפרש שאופן ההדחה היה שסתמו מוציא המעיין שנכנס בעזרה, ועל ידי זה עלה המים והדיח רצפת העזרה, ואחר כך הוציא הסתימה, והמים המלוכלכים יצאו והודח העזרה. ומבואר מזה דשם הדחה חל גם על שטיפת מים אפילו בלי פעולת גירור. ואם כן קמה וגם נצבה הוכחתניו

כמובן על הרצפה, ואם לא ישטף יתדבק על הרצפה וימאס ויכול לגרום הזיקים, כגון שיפול עליו פרה או שהחלב ימשוך עליו חתולים וזבובים, ולכן נפשו לשאל הגיע אם מותר לו לפתוח ברו מים ולשטוף על ידי צינור גומי את הרצפה או לא, ע"כ. וכן יש להסתפק אם כשיש צואה וכדומה על הרצפה, אם מותר להדיח המקום ההוא בשבת או לא. ז"ל הרמב"ם פרק כ"א מהלכות שבת הלכה ג': "ואסור לכבד את הקרקע שמא ישוה גומות אלא אם כן רצוף באבנים, ומותר לזלף מים על גבי הקרקע, ואינו חושש שמא ישוה גומות שהרי אינו מתכוין לכך. אין סכין את הקרקע ואפילו היה רצוף באבנים, ואין נופחין אותו ואין מדיחין אותו אפילו ביו"ט כל שכן בשבת, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול ויבוא להשוות גומות בזמן שהוא עושה כן במקום שאינו מרוצף", עכ"ל הרמב"ם, וע"ש במגיד משנה שמעורר סתירה בדברי הרמב"ם, דכיבוד אסר רק על קרקע עולם, וס"ל דלא גורינן קרקע מרוצף אטו אינו מרוצף, ואילו באיסור הדחה כתב דאסור אפילו על קרקע מרוצף גזירה אטו אינו מרוצף. ובישוב לזה כתב המ"מ ז"ל "ופי" לדעתו אע"פ שהכיבוד מותר במרוצף, אלו דברים (סיכה והדחה) אסורים וגזרו בהם לפי שאין בהם צורך כמו בכיבוד", עכ"ל. וכוונתו דהרמב"ם הלא אסר כיבוד קרקע שאינו מרוצף, וחשש שמא ישוה גומות, ואם כן מה לי כיבוד מה לי הדחה. ולזה כתב, דכיבוד שהוא דבר שנצרך טובא אי אפשר לאוסרו לגמרי, ואפילו בקרקע מרוצף (דהוי באמת גזירה לגזירה), משא"כ הדחה שהוא לאחר שהקרקע כבר מנוקה מעיקר הלכלוך, ולכן הוא דבר שאינו נצרך כל כך, לכן יש לאוסרו אפילו בקרקע מרוצף אטו אינו מרוצף (אף דהוי גזירה לגזירה). ולפי זה יש להסתפק בנידון דידן שהוא כמובן היכי תמצא ש"הדחה" הוא צורך גדול, ודומה להצורך שיש תמיד בכיבוד קרקע. ולכן יש להסתפק אם האיסור להדיח נתקן בגדר לא פלוג, וכדרך חכמינו ז"ל בהרבה מגזירותיהם, ואסרוהו אפילו כשיש צורך גדול בדבר, או דילמא אסרוהו רק באופן דאינו אלא ליתר שאת, אבל כאשר יש צורך גדול בדבר אז הוא שוה לכיבוד ומותר, וזה הספק לפי שיטת הרמב"ם.

ובאות י"ב כתב: ודע דיש עוד מקור שלישי לדינו של הרמב"ם, והביאו התוס' יום טוב פרק ה' דפסחים משנה ח', דהכי איתא במשנה דפסחים (דף ס"ד ע"א) "כמעשהו בחול (הקרבן פסח) כך מעשהו בשבת, אלא שהכהנים מדיחין את העזרה שלא ברצון חכמים", ובסוגיא שם (דף ס"ה ע"א) שלא ברצון חכמים מאן, אמר רב חסדא שלא ברצון ר' אליעזר, דאי רבנן הא אמרי שבות הוא, ואין שבות במקדש, מאי היא, דתניא אחד החולב והמחבץ והמגבן כגרוגרת המכבד והמרבץ והרודה חלות דבש בשוגג בשבת חייב חטאת, הזיד ביו"ט לוקה את הארבעים, דברי ר"א, וחכמים אומרים אחד זה ואחד זה אינו אלא שבות, רב אשי אמר אפילו תימא שלא ברצון חכמים ורבי נתן היא, דתניא רבי נתן אומר שבות צריכה התירו, שבות שאינה צריכה לא התירו, ע"כ סוגית הגמ'. ומכאן הביא התוס' יו"ט מקור גדול לדברי הרמב"ם שהדחה אסורה גם במרוצפת, דהא העזרה היתה כולה של שיש, ואעפ"כ מבואר שהדחתו אסורה מדרבנן, וע"כ שהדחה אסרו חז"ל גם במרוצפת אטו אינה מרוצפת. והנה הדחת רצפת העזרה בערב פסח שחל בשבת היה דבר הנצרך טובא (והיה נצרך כל כך עד שהדיחו אותו שלא ברצון חכמים). ועיין בסוגיא שם (דף ס"ה ע"ב) שמרוב דמים היו הכהנים עוברים ממקום למקום בהעזרה על ידי שהיו פוסעים על גבי איצטבאות כדי שלא יתלכלכו בגדיהם, ואם כן אין לך צורך גדול מהדחת העזרה בערב פסח. ופשוט דהצורך להדיח שם היה בדרגת כיבוד קרקע דעלמא דמותר מדהוי צורך, ומכל מקום היה "שלא ברצון חכמים", שהם אסרו הדחת רצפה אפילו מרוצפת. ומבואר מזה באר היטב שאי אפשר להתיר משום "שנצרך טובא", שהאיסור שאסרו על הדחה, משום שבדרך כלל אינו נצרך וגם דהוי פעולת יפוי הוא איסור כללי בלי יוצא מן הכלל, וכמו שהוכחנו מקודם שאפילו באינו מכווין "ליפות" באיסורו הוא עומד, כ"כ מוכח מסוגיא דפסחים שגם בנצרך טובא אין שום היתר להדיח, והוא לענ"ד ראייה גדולה נגד המתירים שביססו דבריהם על סברא דלפי המגיד משנה אין "איסור הדחה" כזוה, ומסוגיא דפסחים מבואר להיפך מזה.

ובסימן ע"ב כתב: ולכאורה יש להביא הכרח ממקום אחר שיש להתיר הדחת רצפה במקום צורך גדול, שהרמב"ם כשמגידר האיסור כותב "שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול ויבוא להשוות גומות", דהיינו שאיסורו מגדר "עובדא דחול", ואיסורים מגדר "עובדא דחול" לכאורה מותרים הם במקום מצוה או צורך גדול. ועי"ש שמארך להוכיח שיש שני מיני עובדא דחול, א. עסק שלא יביא האדם לידי מלאכה, אלא שעשייתו הוא ענין עסק של חול וטירחא (המשכח את האדם שכעת הוא שבת), ואוושא מילתא להתיר דבר כזה שבת. ב. שהעסק בעצמו יכול להביא האדם לידי מלאכה, ויסוד איסורו אינו משום שאוושא מילתא אלא משום חשש רחוק של מלאכה, ונקראת עובדא דחול משום שעסק כזה כשנעשה בחול משולב הוא עם מלאכה ממלאכות שבת, ולכן יש לאוסרו בשבת כדי שלא יבוא לידי מלאכה, והאי כללא שמתירים "עובדא דחול" משום מצוה או צער או הפסד גדול, נאמרה רק כשהוא "עובדא דחול" מסוג ראשון, ולא כשהוא מסוג שני.

ומסיים שם: ואחר שנודע לנו כל זאת בע"ה, מובן מאיליו שהדחת הרצפה דהוי "עובדא דחול מגזירת מלאכה" (וכמבואר ברמב"ם), שאין שום היתר אפילו יהא צורך גדול בדבר. וז"ל הרמב"ם "ואין מדיחין אותן אפילו ביו"ט, כ"ש בשבת, שלא יעשה כדרך שהוא

בהגות ברכ"י אות ב', כס"א אות ג' (ועיין בסימן רע"ו במשנה ברורה ס"ק כ"ז).

ובשו"ת מחזה אליהו (סימן ע"ג אות ג') כתב דכנראה שצונו כן לנכרי משום שמחמת חום המקום היה צורך להדיח הרצפה ביום השבת, והוי שבות דשבות (היינו שבות דאמירה לעכו"ם ושבות דהדחת הרצפה) במקום צורך גדול, דעיין בסימן ש"ז מ"א ס"ק ז' שמתנה בהיתר "שבות דשבות" שזה רק בהפסד גדול, ואם כן במקום שאפשר בלעדיו פשוט שאין היתר "שבות דשבות" נוהג. עוד כתב (שם) שיצוה לנכרי לשפוך מים ולא להדיח הרצפה, שבהדחת רצפה כדרכו יעשה הנכרי סחיטה דאורייתא, ולא הוי שבות דשבות, ואם לאחר שצוה להנכרי לשפוך מים בלבד, עושה הנכרי מדעת עצמו הדחה כדרכו, אינו מחוייב למונעו מזה, דאז הנכרי אדעתיה דנפשיה קעביד כדי להקל עבודתו.

ובספר מראה דבר לידידי הרה"ג ר' אברהם הרט שליט"א (ח"ד סימן י"ז אות ה') כתב: יש לדון אם מותר לרמוז לנכרי שידיח את הרצפה, שהרי בהדחת הרצפה יש איסור כמבואר בסימן של"ז סעיף ג', וכן יש איסור של סחיטת הסמרטוט. והנה לענין איסור כיבוד הבית, כתב השו"ע סימן של"ז סעיף ב' שאסור לכבד הבית אלא אם כן הקרקע מרוצף, ויש מתירין אפילו אינו מרוצף. והרמ"א כתב שיש מחמירין אפילו מרוצף וכן נוהגין, מיהו על ידי אינו יהודי מותר. וביאר במשנ"ב דע"י נכרי שרי אף בלא מרוצף, ואף שהוא פסיק רישא לענין אשווי גומות, מותר על ידי נכרי, בדאמירה לנכרי לא קפדינן כולי האי. ובביה"ל שם כתב דאם רוב בתי העיר מרוצפים אפשר להקל לכבד אף ע"י ישראל, עיי"ש.

ולענין איסור הדחת הרצפה כתב בשו"ע סי' ש"מ סעיף ג' דאסור אפילו במרוצף, וביאר במשנ"ב דהאיסור בהדחה משום דחיישינן שמא יבוא להשוות גומות, וגזרינן אטו אינו מרוצף, ואף שהשו"ע התיר כיבוד במרוצף, אפילו הכי אסור בהדחה במרוצף, משום דכיבוד הוא יותר נחוץ מהדחה. וסתמת המשנ"ב משמע דבהדחה אין להתיר אף שרוב בתי העיר מרוצפים. ובארחות שבת פרק י"ח הערה ע"ו כתב שהדחת הרצפה כשרוב בתי העיר מרוצפים, לכאורה תלי במחלוקת הראשונים, דלרש"י שבת דף צ"ה ע"א ותוס' דף כ"ט ע"ב מסתבר דשרי, ולרמב"ם פרק כ"א הלכה ג' שהשו"ע סתם כמותו משמע דאסור, ואף שלמעשה יש להחמיר, מכל מקום במקום דחק גדול יש שהקילו בזה, עיי"ש. ולומר לנכרי להדיח את הרצפה, כתב בארחות שבת פרק כ"ג הערה קכ"ה שהפוסקים הזכירו דשרי כיבוד ע"י נכרי, ולא הזכירו זאת בהדחה, ואפשר שהטעם משום דגזירת הדחת רצפה אינה משום דהוי פסיק רישא שישווה גומות, אלא כמש"כ במשנ"ב סימן של"ז ס"ק ט"ז דמתוך שהוא רוצה ליפות את הקרקע ולהדיחה חיישינן שמא יראה גומות וישכח ויבוא להשוותם במתכוין, ואם כן אין מקום להתיר זאת משום פסיק רישא בנכרי. ולרמזו לנכרי להדיח את הרצפה, כתב בארחות שבת פרק כ"ג הערה ל"ו שאם נתלככה הרצפה ובה הנכרי והדיחה, אסור להינות מהרצפה המודחת, כמש"כ המשנ"ב סימן שכ"ז ס"ק ט"ו שאם ישראל צויה על הנכרי לצחצח את נעליו אסור ללבוש אותם, אלא שאם הנכרי הדיח את הרצפה שלא מדעת ישראל אין ישראל צריך לצאת מביתו, אך אם ישראל יודע שהנכרי עושה זאת עברו צריך למונעו מלעשות זאת, עכ"ד. ולפי דברי הארחות שבת ודאי שאין לרמוז לנכרי להדיח. ולענ"ד לכאורה יש מקום להקל בשעת הצורך לרמוז בשבת שלא בלשון ציווי, כגון שאומר לו בשבת שמלוכלך כאן, או כשאומר לו אחר השבת מדוע לא הדחת את הרצפה בשבת, משום דיש לומר דבהדחת רצפה מלוכלכת עיקר המטרה לסלק הליכלוך, וכמו כיבוי אור שמפריע דהובא לעיל אות ד' שהרבה מקילים שאין חיוב מחאה כיון שאינו הנאה חיובית, וגם אין בזה איסור הנאה ושרי לרמוז, וכן כתב בהלכות שבת בשבת ח"ב עמ' תרי"כ דשרי לרמוז שלא בדרך ציווי להדיח את הרצפה. ומצד מה שמבריק ומיפה את הרצפה, נראה יותר דלא דמי לצחצוח נעלים הנ"ל, משום דיש לומר דצחצוח הנ"ל מיירי שהוא תיקון חשוב בנעל, משא"כ הנאה של רצפה מודחת היא תוספת קטנה של הנאה, ודמי טפי למש"כ המשנ"ב סימן של"ז ס"ק י"א דשרי לרמוז להוסיף נר, ועיין משנ"ב סימן רנ"ב ס"ק ל'. ועוד דאפשר שהמשנ"ב החמיר ליהנות מצחצוח נעלים דוקא משום דאיכא התם איסור דאורייתא, כמבואר בשעה"צ סימן שכ"ז ס"ק י"ז. ועוד יש לצרף את דנתבאר לעיל דיש ראשונים שנואה מדבריהם שמקילים כשבת העיר מרוצפים [ואם הדבר נעשה באופן קבוע חמיר טפי כדאיתא בשו"ע סימן שכ"ה סעיף ג', ובמשנ"ב סימן ש"ה ס"ק ע"ד, ועוד דהרבה פעמים אינו רמז אלא ציווי כמעט מפורש להדיח את הרצפה, ועוד דהקריאה לנכרי לבוא חשבי כעין אמירה וכנ"ל

אות ב'. ועוד דאם צויה את הנכרי להדיח בימי חול, אזי אם מדיח מעצמו בשבת אפשר דמי להא דנתבאר לעיל אות ד' שבקצף על קבלנות אף שהנכרי עושה אדעתא דנפשיה, מכל מקום אם עושה בבית ישראל צריך למחות בו כיון שהיה ציווי על פעולה זאת ביום החול, וכמש"כ במשנ"ב סימן רנ"ב ס"ק י"ז שיאמרו שצויהו לעשות בשבת. וכן במשנ"ב סימן רמ"ד ס"ק ל' כתב שצריך למחות בשפחות כשעושין מלאכת אדוניהן בשבת, אפילו כשעושין שלא בבית ישראל ושלא בציווי בעליהן, דהא הם שכורים לכל המלאכות]. ואם נתלככה הרצפה ויש צורך מצוה להדיח, כתב בארחות שבת פרק כ"ג עמ' תע"א שמתור לומר לנכרי להדיח על ידי מגב [שאינו ספוג], משום דהוי שבות דשבות. ומעתה אף אם הנכרי ישתמש בסמרטוט לצורך זה, ובשימוש בסמרטוט יש

איסור דאורייתא של סחיטה, מכל מקום אין בזה איסור של אמירה לנכרי משום שעשה זאת אדעתא דנפשיה [ועיי"ש בהערה קכ"ד שאם בימות החול מקפיד ישראל שהרצפה תודח ע"י שימוש בסמרטוט, אין לומר לנכרי בשבת בסתמא להדיח, דאז הדבר מתפרש כציווי לעשות כהרגילות בחול, אלא צריך לומר לו שאינו מקפיד אם ידיח במגב בלבד. אבל אם בימות החול אין קפידא איך ידיח, רשאי לומר לנכרי בסתמא להדיח את הרצפה. ובאופן שיש טירחא גדולה מאוד להדיח במגב בלא סמרטוט, ואין רגילות כלל להשתמש בלא סמרטוט, אזי דמי למש"כ בארחות שבת פרק כ"ג עמ' תס"ח שהאומר לנכרי להעלות לו את האוכל לחדרו שבמלון שבקומה גבוהה, או האומר לו להוריד חולה בכיסא גלגלים מקומה גבוהה, כיון שאין זו פעולה סבירה לעשותה בלא מעלית, חשיב כמצווהו להשתמש במעלית. אמנם מבואר במשנ"ב סימן רע"ו ס"ק כ"ז שמתור לומר לנכרי להדיח כלים במקום שאין אור, אע"פ שיודע שהנכרי ידליק את האור, דחשיב הדלקת האור כנר שהודלק לצורך הנכרי, ומותר לישראל אח"כ ליהנות מהאור עיי"ש, ועיין בארחות שבת פרק כ"ג עמ' תע"ג ותע"ו], עכ"ל ספר מראה דבר.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ח סימן ל"ד) כתב: לנקות הרצפה בשבת ולכבס עם מים ודאי יש למחות [בשפחה שמושכרת בבית ישראל], שהרי הניקוי יש בו מלאכה דאורייתא שהוא מלאכת כיבוס וסחיטה, וישראל נהנה ממנו בשבת, הגם שעושות כדי להקל לעצמם מלעשות מלאכה ליום מחר, מ"מ בשביל ישראל עושה, וגוף הישראל נהנה מהם, כה"ג אסור להניחם לעשות מלאכות אלו.

הדחת השיש במטבח בשבת

בארחות שבת (פרק י"ח הערה פ') כתבו: עיין תוספתא פרק י"ז דשבת הלכה י' דאסור ליתן שמן על גבי טבלה של שיש להתעגל עליה, לפי שאין סכין ואין מדיחין את הקרקע ביו"ט ובשבת, ובפשטות מיירי בשולחנות של שיש המחוברים בקרקע, שהיו רגילים לסוך ולהתעגל עליהם, ואם כן שמא יש לומר דהוא הדין בכל דבר המחובר לקרקע אף אם הוא גבוה מן הקרקע, כגון שיש המטבח או אסלת השירותים [והיינו כשנותן על גביהם מים ומדיחם, אבל אם מנקה רק מקום מסוים בהם הרי זה קיל טפי]. ומהגר"נ קרליץ שליט"א שמענו להתיר בזה.

וכן כתב הגאון רבי שמואל הלוי ואונר שליט"א (בתשובות בסוף ספר ארחות שבת ח"א עמ' תקט"ו אות ו'): ברור דאין בזה משום הדחת הרצפה כלל, ואינו דומה להמבואר בסימן של"ז סעיף ג' דאין סכין הקרקע אפילו מרוצף, דהתם גזירה אטו אינו מרוצף - אבל "שיש" הזה לא משכחת אינו מרוצף - ורגיל להיות כזה לעולם. וכן שמעתי מהגאון רבי אברהם קופשיץ שליט"א.

וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה (מהדורה מחודשת פרק י"ב סעיף ג') דמותר לשפוך מים על השלחן או השיש לצורך הניקוי, לשפשפו בידו או במטלית סינטטית לא ספוגית מן הלכלוך שבו, ואף להשתמש לצורך זה במגב גומי המיוחד לכך, דלא שייך כאן מה שכתב במשנה ברורה סימן של"ז ס"ק ט"ו וי"ו.

וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א דמותר להדיח את השיש במטבח בשבת, דהיינו לשפוך מים ולשפשף ביד או במטלית שאין בו משום סוחט, דאין איסור הדחה על שיש.

וכן בהלכות שבת בשבת (ח"ב עמ' כ') כתב: מותר להדיח השיש במטבח או האסלה בשירותים, ואין בו משום אין מדיחים, דלא מיחלף בקרקע. ובהערה 31 כתב: הטעם דאסור במרוצף משום דקרקע בקרקע מיחלפא, ופשוט שארונות מטבח ועל גבי שיש או כיור ואסלה אף שהן מחוברות לקרקע לא מתחלפות בקרקע שחופרים בה גומא לחשש אשווי גומות, ולא על זה אמרו קרקע בקרקע מיחלפא, ומ"מ בתוספתא פ"ז הלכה י' טבלא של שיש אין נותנים עליה שמן להתעגל עליה, לפי שאין סכין ואין מדיחין את הקרקע ומעשה קרקע היא, ועל זה אמרו שאין סכין ומדיחין את הקרקע, והיא מיחלפא בקרקע שאינה מרוצפת, אבל לא טבלא של שיש הנתונה על גבי הקיר שאין מתעגלין עליה רק שמחוברת, דהא לא מיחלפא בקרקע. ועיין בתשובת מנחת יצחק ח"ה סימן ע"ה, שכתב שלא שמענו למי שמחמיר לגבי הדחת האסלה ע"ש. וממרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דדין שיש במטבח כדין רצפה, ואם נשפך מים על השיש יש להוריד את המים רק בצורה שטחית.

וכן מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דאולי יש מקום להקל לשפוך מים על השיש לצורך ניקוי ולשפשפו, או במטלית שאין בה חשש סחיטה, דיש מקום לומר דאין איסור הדחה על גבי השיש, אבל יש להחמיר.

הפעלת משחק על ידי קפיץ בשבת

בשו"ע (סימן של"ח סעיף ג') איתא: זוג המקשקש לשעות עשוי על ידי משקלות, מותר לערכו ולהכינו מבעוד יום כדי שילך ויקשקש כל השבת.

ובמשנה ברורה (ס"ק ט"ו) כתב: אבל בשבת לא מבעיא דאם עמד דאסור להכינו שילך, ואפילו רק בנענוע חוט הברזל שמתנענע, ויש בזה איסור תורה לכמה פוסקים דהוי בכלל תיקון מנא, אלא אפילו בעודו הולך אסור גם כן למשוך המשקלות שלא יפסוק הלוכו, אם לא לצורך חולה הצריך לכך יש להתיר להעריכו בעודו הולך אם בקושי למצוא אינו יהודי לזה, ועל ידי אינו יהודי יש להתיר להעריכו לצורך חולה אפילו כשנפסק הלוכו. ודע עוד דאותן מורי שעות שרגילי לפעמים כשעומד ונפסק מהלוכו הוא מנענעו

במקצת וחוזר להלוכו, צריך לזהר שלא לנענעו בשבת. ובמנחת שלמה (ח"א סימן ט' סוף עמ' ל"א) כתב: מותר למתוח קפיץ של צעצוע ילדים כעין רכבת ואוטו כדי לצחק בו, כמו שמוותר לפתוח דלת שהיא חוזרת ונסגרת על ידי קפיץ. ובהערה שם כתב: אך ראיתי בחזו"א סימן נ' אות ט' שכתב לענין עריכת שעון "הכא על ידי עריכתו יוצר כח חדש בהמסובב שידחוק על האופנים שינועו כולם, והעמדתו על תכונה זו הוא בונה או מכה בפטישי", עכ"ל. ומסופקני לפי זה בצעצועי ילדים דאף שהתנועה הנעשית על ידי עריכת הקפיץ הוא רק לשעה פורתא, וגם אין זה בגדר תיקון כי אם שימוש גרידא, מכל מקום אם בעריכת שעון הוא סובר דחשיב בגלל זה שיוצר בו כח חדש תיקון כזה שיש עליו חיוב חטאת, אפשר דהוא הדין נמי לשעה פורתא, אע"ג דאין זה חשיב כהעמדה על תכונתו, מכל מקום מחמת הכח החדש שהוא יוצר בו אפשר דאסור על כל פנים מדרבנן, אך הרי נתבאר שגם בעריכת שעון לא חששו כלל לאיסור תורה בגלל כח חדש של תנועה, כי מלבד שרבו המתירים על האוסרים, הרי גם האוסרים לא אסרו אלא מפני שחוששים דחשיב כמקולקל וכעושה כלי מחדש, אבל לא בגלל כח חדש במסובב, שהרי לענין עריכת שעון כדי שיעצב בשעות קבועות כתבו כולם דאיסורו רק משום השמעת קול, אע"ג שגם בזה הוא דוחק על האופנים שינועו.

וכן בשמירת שבת כהלכתה (מהדורה מחודשת פרק ט"ז סעיף י"ד) כתב בשם מרן זצוק"ל: צעצועים הממונעים על ידי קפיץ, כגון מכונית ורובוטים למיניהם, אין למחות בילדים המשחקים בהם, שאין זה שייך כלל לכינון שעון דאסרינן משום תיקון מנא, סימן של"ח במ"ב ס"ק ט"ו, דשאני התם שהקפיץ לא רק דוחף גלגלים לשעה מועטת, אלא ערוך ומתוקן הוא למען דעת בו את הזמן הנכון, וכן הוא בכינון של שעון מעורר, משא"כ בנידון דידן שהצעצוע רק נדחף כמה מטרים ושוב מפסיק לפעול. גם יש לומר דשאני התם שעיקר תפקידו של השעון להיותו תמיד נכון ולהראות את השעה, ולכן בכל פעם שהילוכו נפסק, הרי זה נחשב כקלקול, ובכל פעם שמכונן אותו ומחדש הילוכו, הרי זה נחשב כתיקון, משא"כ כאן שאי אפשר כלל לקבוע שהפעלת הקפיץ נחשבת לתיקון וההפסקה לקלקול, מכיון שכמו שצריכים שיעבוד בשעת הצורך, כך גם צריכים להפסקתו בשעה שאין בו צורך, ולכן יש לחשוב את ההפעלה כמשתמש בכלי, ולא כמתקן גוף הכלי. ואע"פ שהוא יוצר בפעולתו זו כוח חדש של תנועה בתוך הצעצועים, הרי דומה לשאיבת מים במשאבה או להכנסת אויר לתוך הפרימוס ביו"ט כדי לדחוף את הנפט שיעלה, דחשיב רק כמשתמש בכלי ולא כעושה כלי, וכן פותחים דלת החוזרת ונסגרת ע"י קפיץ המחובר, אף שבפתחתה הוא מפעיל קפיץ שישגור אותה.

ומסיים שם בשמירת שבת כהלכתה: אבל אם צעצועים אלה עשויים כך שבהכרח יוצאים מהם נצוצי אש או קולות, אין כל היתר לשחק בהם.

וכן בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק מ"ב סעיף ג') כתב: מותר לילדים לשחק בכל מיני צעצועים המונעים על ידי קפיץ.

ובביאורים כתב: אף ששעון שאינו פועל אסור לכוננו בשבת, וכמו שנתבאר לעיל בפרק ל"ט בביאורים לתשובה ב', שיש בזה משום תיקון מנא, מכל מקום כאן יש להתיר, שכיון שעשוי מיד להפסיק את פעולתו, אין בזה משום תיקון מנא.

וכן בשו"ת באר משה (ח"ו סימן ל"ב) כתב: כלי משחק ההולך או פועל איזה פעולה על ידי ספרינג (קפיץ), מותר בשבת לערכו (דומה לדברי ה"ט סימן ש"ג ס"ק ז'). ואינו דומה לכלי שעון שאסור לערכו כשפסק ממלאכתו, דשאני כלי שעון שאם פסק מהליכתו הוא בטל מלהיות כלי והעורכו מתקנו, אבל כלי משחק של תינוקות אי אפשר לומר שבלא עריכה אינו כלי, אדרבה ואדרבה התינוקות הרבה פעמים משחקים כן עמהם כשאינם יכולים לערכם או כשאין להם מי שיערכם, הרי דשם כלי משחק עליהם תמיד ואין כאן תיקון.

ובהלכות שבת בשבת (ח"ב עמ' ס"ה) כתב בשם מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל דמשחקים המופעלים על ידי קפיץ אין להשתמש בהם בשבת, וטעמו כשיטתו דאסור להגביר זרם או להחלישו אף באופן שהכל פועל בלא הכי, וכמו שנהגו שלא למתוח שעון בשבת אע"פ שהוא ערוך, דכל פעולה של הגברת זרם קיייל דזה שייך לתיקון מנא, וכל שכן בזה שמפעיל בו זרם ונותן בו כח לפעול עוד, זה גופא תיקונו של כלי, וכלל גדול אמר לי מרן (שליט"א) [זצוק"ל] דכל ענינים אלו של הגברת זרם אינו בקיאות בהן ואין הדבר ברור, והפוסקים החמירו בזה מאוד אף שאין יסודי הדברים ברורים לנו, ולכן אין להקל בכל ענינים אלו.

וכן כתבו בשם מרן זצוק"ל בארחות שבת (פרק ח' הערה ק"ל) ובשלמי יהודה (פרק ה' הערה י"ח) דמכונית צעצוע של ילדים הנוסעת על ידי מתיחת קפיץ, אסור למתוח את הקפיץ בשבת. וכן כתב בחוט שני (שבת ח"ב עמ' ער"ה): במכונית צעצועים של ילדים שמופעלים על ידי מתיחת הקפיץ, אין לעשות כן בשבת, וכן נדנדה של תינוקות שמופעל כנ"ל.

וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דאסור לילדים לשחק בשבת עם משחקים שמופעלים על ידי קפיץ, כמו שאוסרים למלאות שעון בשבת.

וכן מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי דאסור לתת לילד לשחק בשבת במשחק שמופעל על ידי קפיץ, כמו שאסור לערוך שעון בשבת.

חופה באלמנה וקנין נישואין בשבת

איתא בירושלמי יומא [פ"א], א"ר חנינא דא אמרת הלן דכנסין ארמלן צריך לכונסן מבעוד יום, שלא יהא כקונה קנין בשבת, ופירשו התוס' ביומא שם, דבתולה משעה שנכנסה מבעו"י לחופה קנאה לכל דבר, להכי מותר לבא עליה בשבת, אבל אלמנה שאינה נקנית בחופה, צריך לכנסה מבעוד יום, שלא יהא כקונה קנין בשבת, וצידדו בתוס' דבתולה סגי בהינומא, ואלמנה בעי יחוד גמור, אך אין צריך ביאת נישואין, עכ"ד.

והנה ברות פ"ד פ"ג כתוב ויקח בועז את רות ותהי לו לאשה ויבא אליה. וכתב במשך חכמה וז"ל, ויקח בועז זה קידושין, ותהי לו לאשה זה חופה, ויבוא אליה זה ביאה, ומכאן למדנו שחופה איתא וגומר באלמנה. ועיין יומא [דף יג:] בתוס' [ד"ה לחדא], עכ"ד.

הן דברי המשך חכמה דמהך כתובים ראייה לדברי התוס' דיחוד קונה באלמנה, ואין צריך ביאה, שהרי לפני שבא אליה כתוב ותהי לו לאשה, וע"כ דממאמר הכתוב ותהי לו לאשה למדנו שקנה את האלמנה בחופה, וע"כ ההחילוק בין בתולה לאלמנה היא כזאת, דבתולה סגי בחופה הינומא, ואילו באלמנה צריך יחוד גמור, וכמש"נ דאלמנה שחיבתה פחותה מבתולה, אין חופתה מתחלת אלא כאשר הוא מתייחד עמה.

בפני יהושע קידושין [דף ה. גמ' אמר ר"ה] נתקשה על דברי הירושלמי וז"ל, מה סברא יש לחלק בזה בין בתולה לאלמנה, כיון דחופה ילפינן מקרא דואם בית אישה נדרה, וקרא סתמא כתיב [ומקורו בספרי פרשת מטות], וצ"ע, ולזה כתב ליישב דאין שום הבדל בין בתולה לאלמנה, ואך דכונת הירושלמי דבתולה שכבר עשו לה הינומא מבעו"י קנאה, ואילו אלמנה לא עשו לה הינומא, וממילא צריך לכנסה מבעו"י.

והנה בפני ציין לדברי התוס' ביומא, ועכ"ז נראה שאין דבריהם עולים בקנה אחד, דלדעת הפני" אן שום נפ"מ בדן בין אלמנה לבתולה, ואילו היו עושין הינומא לאלמנה היתה נקנית משעת הינומא, אכן בתוס' נראה דחלוקים המה, וכלפי קושיית הפני יהושע מה"ת לחלק בזה, כבר ביארנו בזה, דבתולה שיש לה חיבה סגי בתחילת כניסה, ואילו אלמנה שחיבתה פחותה צריך יחוד גמור, ויעוין בריב"ש [סי' קל"ה], ואכ"מ.

אכן הרא"ש כתובות [פ"א סי' ג'] הביא דברי הירושלמי הנ"ל, וכתב דאלמנה אין לה חופה כמו בבתולה, ורק בשעת ייחוד של ביאה הוא זוכה במציאתה ובעו"י, וכ"ה בשו"ע [אה"ע סי' ס"ד סי"ה] וז"ל, אין כונסין בתולה לחופה בשבת, לפי שעי"י החופה זוכה במציאתה ובעו"י, והו"ל כקונה קנין בשבת, ואלמנה אין חופה קונה בה, אלא ע"י ייחוד של ביאה הוא זוכה במציאתה ובעו"י, לפיכך צריך להתייחד עמה קודם שבת.

וכתב הב"ח, שלפי שיטת הטור והש"ע דחופה היינו ייחוד, א"כ מאחר שאמרו דאלמנה שאין לה חופה ע"כ דאינו קונה אותה א"כ נתייחד עמה ובא עליה בע"ש, אבל ייחוד בלא ביאה לא מהני, ולפ"ז מ"ש הטו"ש דבאלמנה שצריך להתייחד עמה בע"ש, ר"ל להתייחד עמה ולבא עליה, וכן הביא בדרישה בשם המהר"ל יעו"ש, וכן העלו בשעה"מ [חופת חתנים ס"ט] ובבית שמואל סק"ו ובביאור הגר"א [סק"ב] לדעת הר"מ.

בפלוגת הראשונים אם יש חובת שמחה ביה"כ נפ"מ לענין א. נישואין ב. להזכיר בו יום טוב

בספר יראים [סי' רכ"ז] כתב במצות שמחת יו"ט וז"ל, לשמוח ולשמח במועדים דכתיב ושמחת לפני ה' אלהיך אתה ובנך ובתך וכו', שמחה בחג המצות וראש השנה לא כתיב, מנלן, מהקישא דרבי יונה בשבועות [דף י.], ויום הכפורים אע"פ שהוא בכלל המועדים אינו בכלל שמחה, דהא כתיב ביה ועניתם את נפשותיכם, עכ"ד, הרי דדעת היראים דאין שייך חובת שמחה ביום הכפורים שהוא יום תענית.

אכן בספר המנהיג הלכות אירוסין ונישואין [ע' תקל"ד] מבואר דחובת שמחה נוהגת גם ביום הכפורים, וזה לשונו שם, אסור לעשות חופה ולכנס בכל המועדים ובחוליהן, ואע"פ שאין כתוב בו שמחה, הלא הוקשו כל המועדות זה לזה וכו', ואף ר"ה ויום הכפורים כרגלים לענין אבל וכו', והם בכלל כל המועדות בתפילה ובקדוש, ונקראו בפסוק מקרא קודש, הילכך אסור בכולן לכנס, עכ"ד ספר המנהיג. מדברי המנהיג למדנו דבר חדש מאד, דחובת השמחה נוהגת אף ביום הכפורים ואף שאין בו אכילה ושתייה, עכ"ז חובת שמחה יש בו, וממילא הוא שכתב שאסור לכנס ביום הכפורים, כמו שדרשו במועד קטן [דף ח:]: דאין נושאין נשים במועד, ובטעם הדבר אמרו שם שאין מערבין שמחה בשמחה, ותוס' שם כתבו דדרשא גמורה היא זו, וא"כ לפ"ז נמצא דלדעת ספר המנהיג אסור לישא אשה ביה"כ מה"ת.

וכן הוא באליהו זוטא פרשה ד' וז"ל, ארבעים ימים האחרונים שעלה משה שנייה להר סיני להביא תורה לעמו, גזרו ישראל יום צום יום תענית, יום האחרון שבכולם שהוא סוף ארבעים, גזרו תענית ולנו בתעניתם, כדי שלא ישלוט בהם יצר הרע, ולמחרת השכימו ועלו לפני הר סיני, הן בוכין לקראת משה, ומשה בוכה לקראתם, עד

שעלתה אותה בכייה למרום, באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה עליהן, ובישרה אותן רוח הקודש בשורות טובות ונחמות, ואמר להן, בניי, נשבע אני בשמי הגדול שלי, שתהא לכם בכייה זה בכיית שמחה, ויהיה לכם יום זה יום סליחה וכפרה ומחילה, לכם ולבניכם ולבני בניכם עד סוף כל הדורות.

וכ"ה בשאלתות שאלתא ט"ו וז"ל בקצרה, ראש השנה ויום הכפורים נמי מבטלי גזירת שבעה, שבת עונג הוא דכתיב בה, אבל הני כיון דאית בהו שמחה כרגלים דמו ומפסיקין, דתנן רבן גמליאל אומר ראש השנה ויום הכפורים כרגלים, מאי טעמא, כיון דהוקשו כל המועדים כולם זה בזה אפילו ראש השנה ויום הכפורים, עכ"ד. הרי להדיא בדברי השאלתות שיש חובת שמחה ביה"כ, וכמש"נ דמקורו באליהו זוטא שם.

ובמסכת סופרים פ"ט ה"ד איתא, ביום הכיפורים אין מזכירין בו יום טוב, שאין יום טוב ביום צום, אלא אומרים 'ביום מקרא קודש הזה, ביום צום העשור הזה, ביום מחילת העון הזה' וכו', ואין מזכירין בו לא מועד ולא שמחה, שאין שמחה בלא אכילה.

ובפשוטו נראה דתליא במה שהארכתי בפלוגת הראשונים ביסוד אסור אכילה ביה"כ [וכ"כ במשנת יעבץ סי' נ' סק"ג], דאם נימא דיסודו דין עינוי ותענית, בזה צדקו דברי המסכת סופרים שאין בו שמחה שאין שמחה בלא אכילה, אך לדעת הר"מ שעיקרו דין שביטה, א"כ אין בו דין תענית, אלא קיום דין שביטה מאכילה, בזה שפיר יש לדון דהיום בעצמותו יום שמחה הוא, ואף שניתוסף בו מצות שביטה. ובשגת אריה [סי' ק"א] האריך בפלוגת הגאונים אם מותר להתענות בראש השנה, ושם [סי' ק"ב] האריך עוד בחובת השמחה באכילה ושתייה וקידוש וסעודות, וכתב דלכאורה יש להוכיח כן ממה דאיתא בביצה [דף טו:] בטעמא דתיקנו עירוב תבשילין ביו"ט שחל להיות בערב שבת כדי שיכרוך מנה יפה לשבת וליו"ט, ובביצה [דף יז.] איתא, שתיקנו לעשות עירוב תבשילין גם בראש השנה, הרי דיש בו חובת אכילה.

וסיים וז"ל, ועוד ראייה שהרי בעזרא [נחמיה פ"ח פ"ג] נאמר גבי ראש השנה, לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו, ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוכם, ודרשינן בביצה [דף טו:] מאי כי חדות ה' היא מעוכם, אר"י משום ראב"ר ש אמר הקב"ה לישראל בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע, אלמא אכילתו מצוה היא וקדושת היום קרינן ליה.

ובכתובות [דף מז.] שו"ט להוכיח דמעשה ידיה של הבת לאביה ממה שהאב יכול למסרה לחופה, אף שבשעת מסירה לחופה הרי היא מתבטלת מעשה ידיה, ודחה הש"ס, דדילמא מסר לה אביה לבתו לחופה שבבתו יומים טובים דלאו שעת מלאכה היא, ובתוס' הקשו היאך אפשר למסרה לחופה בימים טובים, והרי אין נושאין נשים במועד, ותירצו א. בתוספת יו"ט, ב. מסר לשלוחי הבעל, ג. בלא סעודה.

והאחרונים הקשו על דברי התוס', דהרי אפשר להעמיד דברי הש"ס דמסרה לחופה בראש השנה, והוכיחו מזה דדעת התוס' דאף בראש השנה אין נושאין נשים דיש בו חובת שמחה, ואין נושאין באופן דלפ"ז הרי יהא מוכרח מדברי התוס' גם דביום הכיפורים אין לישא אשה, דאל"כ הרי אפשר להעמיד דברי הש"ס דמסר לה ביום הכיפורים, באופן דמשמע מזה דאין נושאין נשים ביה"כ, ויעוין במשנת יעבץ שם.

ויש ליישב, דהנה איתא במסכת סופרים [פ"ט ה"ד] וז"ל, ביום הכיפורים אין מזכירין בו יום טוב, שאין יום טוב ביום צום, הרי דיום הכיפורים אינו נקרא יום טוב, וא"כ אי אפשר להעמיד דברי הש"ס דאמר דמסר לה בימים טובים דמירי ביום הכיפורים, כי יום הכיפורים ע"כ לא נקרא יום טוב, ואף דראש השנה שפיר נקרא יום טוב בלשון הש"ס, כדתנן בריה" [דף כט.], משא"כ יוה"כ שאין בו אכילה ושתייה.

והדברים מכוונים מינה וביה, שכן כל דברי המסכת סופרים דיוה"כ לא איקרי יו"ט לשיטתו אזיל דס"ל דאין בו שום דין שמחה, וא"כ כל זה מכוון רק לשיטת הגאונים דאין בו דין שמחה, אך לדעת אליהו זוטא וכ"ה גם שיטת השאלתות וספר המנהיג דיש חובת שמחה ביה"כ, שפיר י"ל דאיקרי יו"ט, אלא דלשיטתם הרי יש חובת שמחה, וממילא אסור לישא אשה ביה"כ, וא"כ מ"מ ניחא מה דלא מוקים לה דמסרה ביה"כ.

תמיהה מירושלמי דימא דמבואר דמותר לישא אשה ביה"כ

ברם עדיין יש לתמוה ממה דמבואר מתוך דברי הירושלמי ביומא דמותר מדאורייתא לישא אשה ביום הכיפורים, וכפי שיבואר. תנן ביומא [דף ב.] דלר' יהודה בערב יוה"כ היו מתקנין אשה אחרת לכה"ג שמא תמות אשתו, והתורה אמרה וכיפר בעדו ובעד ביתו, ובתלמודין שם [דף ג.] מבואר דבערב יוה"כ מקדש השניה ואח"כ נותן גט על תנאי יעו"ש, אכן בתוס' יומא [דף יג:] ד"ה לחדא] הביאו דברירושלמי איתא דאם תמות אשתו מקדש את השניה ביום הכיפורים, ואף שאסור לקנות קנין בשבת, כדתנן בביצה [דף לו:]: לא גזרו על שבות זה במקדש.

ותמוה, דהנה מפורש בתלמודין [דף יג.] דמאחר שהתורה אמרה

וכיפר בעדו ובעד ביתו צריך שתהא נשואה, דעד דלא כניס לה לא חשיבא ביתו, וא"כ לדעת הירושלמי ע"כ צ"ל דמירי שנושא את אשתו ביה"כ, ומעתה אם נימא דאין נושאין אשה ביה"כ כמו ביר"ט, היאך התיירו לכה"ג, הרי אין זה איסור שבות בלבד, כמבואר בתוס' מו"ק [דף ח: ד"ה לפי] דאיסור דאורייתא הוא, ונקטו כן אף בשיטת הירושלמי, וצ"ע.

ובשער המלך [קונטרס חופת חתנים ס"ד] כתב דבפשוטו נראה לפי דעת הירושלמי שהיה כונס ביה"כ וכמש"נ, שוב הביא מש"כ הפרי חדש בספרו מים חיים דלדעת הירושלמי סגי בקידושין לבד, דלא כשיטת תלמודין דעד דכניס לא חשיבא ביתו, ובשמועת חיים כתב שכן משמע ברשב"א יבמות [דף יג:]: דעת הירושלמי דגם ארוסה חשיבא בית, יעו"ש, ומעתה יש לקיים שיטת הירושלמי לטעמיה דאין כאן אלא איסור שבות.

אכן בבית יעקב כתובות [דף ב.] נקט בשיטת הירושלמי דצריך שתהא נשואה, וגם יעוין בשמו"ח שהביא מהא דאיתא בירושלמי כתובות [פ"ה ה"ד] דאין אשת כהן אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה, וילף לה מדכתיב כל טהור בביתך, וכ"ה ברש"י קידושין [דף י: ד"ה ז:], כן מבואר ביבמות [דף פו.] דהא דכתיב ואכלתם אותו בכל מקום שנשואה יכולה להפריש תרומה, ושוב צ"ע היאך מותר מה"ת לישא אשה ביה"כ, וצ"ע.

[ובמקור"א כתבתי בשיטת הירושלמי דע"כ הוצרך לקדש אותה ביה"כ, שהרי אם יקדשה בערב יוה"כ נמצא שהוא נשוי ב' נשים, וכבר כתב הר"מ [פ"ז איס"ב ה"ג] שאסור לכה"ג לישא ב' נשים ואף לא בשאר ימות השנה, והנצי"ב ביומא הקשה עליו מהמבואר בתלמודין שהיה מקדש אשה נוספת בערב יוה"כ, וכבר קדמו בראיה זו ביש"ש יבמות [פ"ו סי' כ:], ובישוב דעת הר"מ נראה שנטה אחר דעת הירושלמי שהיה מקדשה ביה"כ, ונימא דמה"ט גופיה ס"ל להירושלמי דע"כ לא קדשה בעוה"כ, וכ"כ בשמו"ח, אלא שיש לפלפל בזה למש"נ דשיטת הירושלמי דסגי באשה ארוסה, וא"כ י"ל דאין איסור בב' נשים כלשון הר"מ דאסור לו לישא ב' נשים, אלא דלכאורה הדברים תלויים זבי"ו מניה וביה, דלדעת הירושלמי דביתו היינו גם ארוסה, א"כ ה"נ מה דכתיב שכהן גדול יקח אשה ולא שתים היינו קיחה דאירוסין, ויעוין יבמות [דף גט. וסא.].

ואין ליישב כפי תירוצם של בעלי התוס' בכתובות דנישואין בלא סעודה שריא, שהרי ק"ל דאף בלא סעודה אסור, וכבר תמהו האחרונים טובא על דברי התוס', ובמנ"א [סי' תקמ"ו סק"א] כתב דכל דברי התוס' אזלי לדעת רב שם בסוגיא, ולדעת רב י"ל דס"ל דאיסור נישואין נלמד מדכתיב ושמחך בחגיך, לדידיה י"ל דכל האיסור הוא רק בסעודה, אך למה דק"ל דאסור משום אין מערבין אף בלא סעודה אסור, וצ"ע.

פלפול חריף בישוב דעת הר"מ בהיתר נישואי כה"ג ביה"כ

כלפי א. איסור תורה דאין מערבין ב. איסור שבות לקנות אשה

והנראה בזה ליישב מה שמותר לכהן גדול לישא אשה ביום הכפורים, עפ"י מש"נ בפרשת חיי שרה [פכ"ד פכ"ז] בגדר חלות הנישואין ביום הכיפורים, והעירני לזה הרה"ג ר' יוסף שרשבסקי וכפי שיבואר.

כתב הר"מ [פ"י אישות ה"ב] כיון שנכנסה הארוסה לחופה הרי"ז מותרת לבא עליה בכל עת שירצה, והרי היא אשתו גמורה לכל דבר, ומשתכנס לחופה נקראת נשואה אע"פ שלא נבעלה, והוא שתהיה ראויה לבעילה, אבל אם היתה נדה אע"פ שנכנסה לחופה ונתייחד עמה לא גמרו הנישואין, והרי היא כארוסה עדיין, עכ"ד. הנה דעת הר"מ דנדה שאינה ראויה לביאה אין חופתה קונה אותה, והרי היא כארוסה עדיין.

[והרא"ש בכתובות [פ"ה סי' ו'] השיג על הר"מ, דאמנם בכתובות [דף נו.] מספק"ל להש"ס בדן חופת נדה אם יש לה תוספת כתובה, היינו דוקא לענין כתובה, משום דאפשר דלא כתב לה כתובה אלא לחיבת ביאה, או עכ"פ בחופה הראויה לביאה שיש בה חיבת ביאה, אבל לענין שאר כל הלכות נישואין ודאי דחשיבא כנשואה אף שאינה ראויה לביאה, באופן דלפ"ז ודאי דאף בחופת נדה יורשה ומטמא לה ככל דין נשואה].

ובבית יעקב כתובות [דף ב.] הקשה על דעת הר"מ קושיא מחוכמת, דלדברי הר"מ נמצא דכל חופה הנעשית ביה"כ אינה קונה כיון שאינה ראויה לביאה, וקשה דהנה תנן ביומא דכה"ג דלדעת ר"י מתקנין לכה"ג אשה שמא תמות אשתו, ובתוס' יומא [דף יג:] ד"ה לחדא] הביאו דברירושלמי איתא דהר"ז קונה אותה ביה"כ, וכ"ד הר"מ, ומעתה קשה דהלא לדעת הר"מ אין חופה קונה ביה"כ אחר שאינה ראויה לביאה, וצ"ע.

ובשעה"מ [חופת חתנים ס"ד] כתב דבשלמא לדעת הר"ן דאיסור תשה"מ ביה"כ אינו אלא מדרבנן ניחא, אולם עדיין יקשה לדעת הר"מ עצמו דס"ל [פ"א שביטת עשור ה"ה] דאיסור ה' עינויים הוא מה"ת, וא"כ שוב צ"ע מהירושלמי על שיטת הר"מ, שכן כל חופה ביה"כ נחשבת כחופה שאינה ראויה לביאה ואינה קונה [וביותר יקשה למש"נ דדעת הר"מ כשיטת הירושלמי דלר"י היה מקדש (ונושא) אותה ביום הכיפורים].

ובבית מאיר [אה"ע סי' ס"א ס"א] כתב ליישב דעת הר"מ, דבכל

נישואין איכא תרתי, א. קנין אישות לדברים שבינו לבינה, לענין זה שהיא מותרת לו, ב. שקנאה למע"י ליורשה לטמא לה ולהפר נדריה, ומעתה י"ל דחופת נדה אינה מועילה לקנות מע"י וירושטה, אך מ"מ מועילה לענין דברים שבינו לבינה, דשוב אין דינה ככלה בלא ברכה, אלא מותרת לו מיד לכשתסתר מנדתה [אף אם לא יתכוין לקנותה בביאה], עכ"ד.

אכן בחידושי הגר"ט [כתובות סי' י"ט] כתב ליישב [להיפוך מדברי הבית מאיר], דבכל נישואין איכא תרתי וכנ"ל, א. קנין אישות לדברים שבינו לבינה, ב. שקנאה למע"י ליורשה לטמא לה ולהפר נדריה, ומעתה י"ל דמה דחופת נדה אינה גומרת את הנישואין היינו רק לענין שתהא מותרת לו, כי אינה ברשותו להיתר ביאה עד שתהא חופה הראויה לביאה, אך מ"מ אף לדעת הר"מ קונה אותה למע"י ולירושטה.

[ונראה להוסיף בזה נופך, דהנה עיקר שיטת הר"מ דחופה בעינן הראויה לביאה, היינו משום דעיקר קנין הנישואין הוא תחילת ניהוג אישות אשר היא מתקיימת בחופה הראויה לביאה, ומעתה י"ל דכל מה דבעינן תחילת ניהוג אישות היינו רק כלפי היתר ביאה, אך כלפי קנין האשה למע"י וליורשה ולטמא לה, הוי מעשה קנין, ובה אין דין תחילת ניהוג אישות, ולכן לקנות להנך מילי אין צריך חופה הראויה לביאה].

ומעתה כתב הגר"ט ליישב קושית הבית יעקב, שכן לענין מה דבעינן ביהו בעבודת יוה"כ, אין אנו צריכין שתהא ברשותו להיתר ביאה, דסגי מה שהיא נשואה לו לענין מה שהוא מטמא לה ומיפר נדריה וכו'.

ומעתה נראה לפלפל בישוב קושיא הנ"ל היאך מותר לישא אשה ביהו"כ, הרי אסור מדאורייתא מדינא דאין מערבין שמחה בשמחה, והוא עפ"י מה שיבואר לקמן דאף דלענין וכיפר בעדו ובעד ביתו

סגי לן באשה נשואה לענין קניני נישואין אף שעדיין אינה ברשותו לענין היתר ביאה, מ"מ לענין איסור 'אין נושאין נשים במועד' נראה מסברא דתליא בנישואין שיש בהם היתר ביאה, פרט לנישואין שעדיין אינה ברשותו לענין זה.

הלא לפי"ז ניחא היטב דברי הירושלמי שכהן גדול היה נושא אשה ביום הכיפורים, והוא לפי שהרי כל נישואי אשה ביום הכיפורים הו"ל נישואין שאינן ראויין לביאה, וא"כ באמת לא הועילו הנישואין אלא לענין קניני אשה ליטמא לה וכו', אך לענין היתר ביאה לא הועיל, וא"כ ניחא דאין בזה איסורא לישא אשה מדין אין נושאין במועד דאין מערבין שמחה בשמחה, דזה ודאי תליא בנישואין לקניני אישות והיתר ביאה.

ובפרשת חיי שרה כתבתי לפלפל להיפוך ליישב קושית הירושלמי היאך הותר לכה"ג לכנוס את אשתו ביהו"כ, והרי אסור שבות הוא, וכתבתי שם ליישב עפ"י שיטת הבית מאיר הנ"ל דחופת נדה מהניא רק לענין הדברים שבינו לבינה, ולא לענין ליורשה וליטמא לה, וא"כ י"ל דאף דסגי בכך לענין דין וכיפר בעדו ובעד ביתו, מ"מ איסור קנין אין בשבת, שכן כל מה שאסור לקנות אשה בשבת הוא משום קנין ירושה וכדו'.

דהנה איתא בירושלמי יומא [פ"א סוף ה"א] שאין לישא אשה בשבת, והובא ברא"ש כתובות פ"א סי' ג', וכן הוכרע בשו"ע אה"ע סי' ס"ד ס"ה, והטעם לכך איתא בירושלמי ובשו"ע דהוא לפי שאסור לקנות בשבת [כמבואר בביצה לו.], ומעשה נישואין הוי כמעשה קנין, שהרי בנישואין קונה את זכות מצאתה ומעשה ידיה של אשתו [ומשמע דמצד קנין האשה אין זה נחשב כקונה קנין, ובגדר הדבר האריתי בפ"י חיי שרה].

ובשואל ומשיב מהדו"ב ח"ד סי' ק"ב כתב, דמתוך דברי הירושלמי מבואר דגוף מעשה הנישואין שרי מצד עצמו, ואך משום שע"י

הנישואין קנאה למצאתה ומעשה ידיה, ועפ"י צידד דבר מחודש לדינא, דאם סילק החתן את עצמו מזכות מצאתה ומעשה ידיה מותר לו לישא אשה בשבת, וכמ"ש שהרי כל הטעם הוא משום שהוא קונה למצאתה ומעשה ידיה, אשר זה אינו במקום שסילק עצמו מהם, עכ"ד.

עוד נפקותא רבתא לדינא נראה לחדש בזה, דהנה נחלקו רבונתא קמאי בגוונא שהגיע זמן הנישואין ולא נשאה, האם הבעל קונה מצאתה ומע"י של אשתו, והובא בהגהות הגרע"א אה"ע סי' נ"ו סק"ב יעו"ש, אשר לפי"ז נמצא דאם הגיע זמן נישואין בערב שבת, א"כ כבר קנאה למצאתה ומע"י מערב שבת, ומעתה יהא מותר לישא אותה בשבת, כיון שאינו קונה בשבת את מצאתה ומע"י, והוא דין מחודש.

עוד נראה דנפקותא בזה לענין חופת נדה, כי הנה דעת הר"מ בפ"י אישות ה"ב דחופת נדה אינו גומר בה לעשותה כנשואה, וכבר האריכו בזה האחרונים לתמוה מכמה דוכתי, ובחידושי הגר"ט כתובות סי' י"ט כתב ליישב דבחופת נדה קנאה לדברים שבינו לבינה [לענין שיכול לבא עליה בכל עת שירצה וגם שמשועבדים זל"ז לביאה], אך אינו קונה אותה לירושטה ולמע"י, עכ"ד, וא"כ למש"נ מותר לעשות חופת נדה בשבת.

ומעתה ניחא היטב קושית הירושלמי היאך הותר לכה"ג לישא אשה ביהו"כ, דלענין זה שצריך שיהא לכהן גדול אשה [כדכתיב וכפר בעדו ובעד ביתו], בזה סגי מה שהיא נשואה לענין היתר ביאה, ומאידך כל האיסור לקנות אשה בשבת ויוה"כ הוא רק משום שקונה אותה למצאתה ולמע"י, ומאחר דכל נישואין ביהו"כ אינו מועיל למצאתה ומע"י [כיון שאינה ראויה לביאה], נמצא דלכתחילה מותר לישא אשה ביהו"כ.

נתיבי המנהגים

הרה"ג אליהו דבורקס שליט"א מו"צ בד"ץ "שארית ישראל"

איסור תולש בפה בשבת

מובא בגמ' שבת דף צ"ב "המוציא בין בימינו בין בשמאלו וכו' חייב, שכן דרך משא בני קהת, כלאחר ידו ברגלו בפיו ובמרפקו פטור, שלא הוציא כדרך המוציאין". וכך פסק הרמב"ם שבת פ"ב הי"ג. נאמר כעין זה לגבי איסור כתיבה בשבת ק"ד ע"ב: "הכותב שתי אותיות בהעלם אחד חייב, לאחר ידו ברגלו בפיו ובמרפקו פטור". וכן פסק הרמב"ם בפ"א מהלכות שבת הי"ד. והסבר לזה עפ"י דברי הגמ' בבא קמא כ"ו לגבי שבת "מלאכת מחשבת אסרה תורה", והוא שכל המלאכות לומדים ממלאכת המשכן וכמובא בשבת דף מ"ט. א"כ כל מלאכה בשבת צריכה להיות דומה למשכן, והיות ובמשכן היו המלאכות נעשות כדרך ולא כלאחר יד וכיו"ב, כל המלאכות צריכות להעשות כדרך, ואם אינם נעשות כדרך חסר במלאכת מחשבת.

מובא בגמ' בסוכה ל"ז ע"ב - אמר רבה הדס במחובר מותר להריח בו, אתרוג במחובר אסור להריח בו, מ"ט, הדס דלהריח בו קאי אי שרית ליה לא אתא למגזייה, אתרוג דלאכילה קאי אי שרית ליה אתי למגזייה, וכך נפסק בשו"ע סימן של"ו סעיף י': "אבל אתרוג ותפוח וכל דבר הראוי לאכילה אסור להריח בו במחובר שמא יקוץ אותו ולאכלו", ופירש רש"י בד"ה אתרוג דלאכילה קאי "כי מוכח ליה מינשי ותליש ואכיל ליה, ואף אם אוכלו במחובר אין לך תולש גדול מזה", ומשמע מדבריו דלגבי איסור מלאכת תולש בשבת אם תלשו בפיו חייב, ומשום כך גזרו להריח בו.

אולם יעוין בגמ' שבת ע"ג ע"ב "אמר רב פפא האי מאן דשדי פיסא לדיקלא ואתר תמרים חייב שתים, אחת משום תולש ואחת משום מפרק, רב אשי אמר אין דרך תלישה בכך ואין דרך פריקה בזה, וכתב רש"י (שם) "אין דרך תלישה ופריקה בכך ע"י זריקה, אלא או ביד או בכלי, ותולש כלאחר יד הוא ופטור", ומשמע שאיסור תלישה הוא רק ביד או בכלי, אבל בודאי לא בתלישה בפה. ולכאורה יש סתירה בדברי רש"י, וכבר עמד בזה המג"א בסימן של"ו סק"א, ומציין דברי רש"י בסוכה הנ"ל, וכתב זל"ל: "ומ"מ אפשר שאין חייב עליה דאין דרך תלישה בכך, כדאמרין בשבת ע"ג ע"ב שאם זרק אבן על האילן והשיר פירותיו פטור, דאין דרך תלישה בכך אלא ביד או בכלי". ועי' במחצית השקל (שם) שביאר כוונתו, דלפי ההבנה הפשוטה כל שאינו תולש ביד או בכלי אפילו נושך בשיניו הוי אין דרכו בכך, ואין בו חיובא דאורייתא, או י"ל מש"כ רש"י "אין לך תלישה גדולה מזו" הוא דווקא ע"י נשיכה הוי תולש גמור וחייב עליו, ומש"כ רש"י בשבת "דאין לך תלישה אלא ביד או בכלי" לאו דוקא, אלא ה"ה נושך בשיניו, ולא בא למעט כי אם זריקת אבן דזה לא הוי דרך תלישה. אולם מדברי המשנה ברורה בסימן של"ו ס"ק מ"ג משמע שהבין בדעת המג"א שאין חיוב דאורייתא בתולש בפה, משום שהיה לו ספק בדעת רש"י מכח הסתירה בדבריו בפירוש דברי הגמ'.

אולם בס' בכור שור עמ"ס שבת דף ע"ג העיר הסתירה בדברי רש"י מרש"י בגמ' שבת לרש"י בגמ' סוכה, ומשום כך כתב להסביר דעת רש"י שבאמת גם תלישה בפה נחשב תלישה **וחייב עליו מן התורה**, ומה שכתוב בשבת זה בא רק להוציא זריקה בלבד במה שהגמ' עוסקת שם, אולם אה"נ תלישה בפה נחשב תלישה (עי' בס' מחזיק ברכה סימן של"ו אות ב', אנלי טל מלאכת קוצר אות כ"ט, שו"ת מוצל מאש סימן מ"ח, ובשו"ת יביע אומר ח"ד או"ח סימן ל"ח).

אמנם בנשמת אדם כלל י"ב אות א' מציין שבתוספתא שבת פ"י משמע שהתולש ברגליו בפיו ובמרפקו פטור, וכ"כ בשו"ע הרב סימן של"ו סעיף ט"ז ובס' מנחת פתים למהר"ם אריק (הביאו בס' ארחות חיים סימן של"ו אות ו') ובשו"ת יוסף אומץ סימן ע"ג. בס' חזון יחזקאל בתוספתא (שם) מתרץ שאין קושיא מדברי התוספתא על רש"י, דאם תולש בפיו להניח אין דרך תלישה בכך, ובכה"ג מדובר בתוספתא, אבל אם תולש בפיו דרך אכילה, היינו שהוא אוכל מן המחובר, הוא נחשב לתלישה בשבת. וכן כתב באור שמח בפרק כ"א מהלכות שבת הלכה ו'. בשו"ת רב פעלים ח"א סימן כ' מציין שבס' טל אורות במלאכת קוצר מביא דברי רש"י בסוכה שתולש בפיו חייב חטאת, וזה תימה, שהרי מצינו לענין הוצאה אם הוציא בפיו פטור, דאין דרך הוצאה בכך, וכן לענין כתיבה הכותב בפיו פטור וכמובא בשבת ק"ד, ומדוע בתולש חייב בפיו. ומתרץ בשו"ת רב פעלים דלגבי כתיבה בפיו לא חייבים, משום שגרעון וחסרון הכתיבה שהיא בפה ניכר ונרגש לעיני הכל, שהיא ודאי כתיבה משונה, ולכן פטור מן התורה דהוא כלאחר יד, וגם לגבי הוצאה נקרא הוצאה גרועה בפיו יותר מאשר תולש בפיו. ובסו"ד כותב דהיות ויש מחלוקת הפוסקים אם יש איסור תורה או לא בתולש בפיו, **אם תולשים לצורך חולה שיש בו סכנה ודאי מורין לו לתולש בפיו במקום שאפשר, אבל לצורך חולה שאין בו סכנה אע"ג דהותר לו איסור דרבנן, אבל כיון שיש פוסקים שהוא איסור מן התורה אסור לומר לגוי שיתולש בפיו לצורך חולה שאין בו סכנה**. אולם בס' הליכות עולם ח"ד עמ' רכ"א כתב שלחולה שיש בו סכנה מותר בלי שינוי, משום שזה פיקוח נפש, אמנם ליולדת יש לעשות בשינוי, אולם לחולה שאין בו סכנה אין להתיר תלישה בפה. וכן נפסק בשו"ת בצל החכמה ח"ה סימן ע"ד.

בס' שערי תשובה סימן של"ו ס"ק א' הביא מהבכור שור הנ"ל דהאוכל במחובר אין לך תולש גדול מזה, ולכן יש למחות ביד הטועים והולכים לגינות בשבת ויו"ט וקוטפים פירות מן המחובר ואוכלים, וראוי למנות אנשים ע"י עד שישתתק הדבר. ומן הראוי לציין שהמשנ"ב בסימן של"ו ס"י מביא את דברי האחרונים למחות בידי אותם שמטיילים בשבת וקוטפים פירות, ומוכח שהם היו קוטפים בידיים ממש, והעירו האחרונים מדוע הביא זאת המשנ"ב, הרי זה פשוט שאסור לעשות כמו שנוהגים, וכתב בס' שלמי יהונתן סימן של"ו להסביר שאותם

הטועים היו סבורים שכיון שתולשים ואוכלים לאלתר, אין בזה איסור, וכפי שמצאנו בהלכות בורר, וע"ז הזהירו האחרונים שאם רואים שאפילו בנשיכת פיו שזה ממש שעת אכילה אין היתר דדרך אכילה, ק"ו שאין היתר סמוך לאכילה וטעו בזה כל אותם אנשים, ואדרבה הם עוברים איסור תורה וחמור מתלישה בפה.

מעמדם ההלכתי של עציץ שאינו נקוב וגידולי מים ירק מרור מעציץ שאינו נקוב

כתבו גדולי הפוסקים להסתפק בירקות שגדלו בעציץ שאינו נקוב, האם ברכתם בורא פרי האדמה או שהכל, דכשם שאין מברכין המוציא לחם מן הארץ על לחם הגדל בעציץ שאינו נקוב, וכמובא בחיי אדם כלל נ"א סעיף י"ז וז"ל: "אחד מה' מיני דגן שגדלו בעציץ שאינו נקוב ועשה ממנו פת, אינו מברך המוציא לחם מן הארץ, **דאינו נקרא ארץ**, ומברך ברכת בורא מיני מזונות, ומברך אחריו ברכת המזון, ונראה לי דה"ה דאינו מברך בורא פרי האדמה, דלא נקרא אדמה אלא המחובר כדמשמע בחולין קל"ט". וכ"כ החת"ס בפירושו עה"ת תורת משה פרשת וירא ובקרבן אורה מנחות ד"פ, דאין חילוק בין המוציא ובורא פרי האדמה, ועל שתיהן אין לברך על עציץ שאינו נקוב, ובפת יש לברך בורא מיני מזונות, ובירקות יש לברך שהכל.

האגלי טל בהוספות שבסוף הספר על מלאכת דש ס"ק ח' מציין את דברי המהר"ל בס' נתיבות עולם (נתיב העבודה פרק ט"ז) וז"ל: "והפרש יש אדמה ובין ארץ, כי אדמה נקראת אחר שנתלשה קצת מן הארץ", כמו עפר שנקרא עפר הארץ אף לאחר שנתלש, אבל ארץ לא נקראת רק על הארץ ביחד, אשר כלל הארץ יש לה קיום כדאמר קרא "והארץ לעולם עומדת", ולכן לחם שהוא עיקר קיום האדם מייחסים אותו לארץ, משא"כ שאר דברים לאכילות עראיות מיחדים אותם לאדמה, ועל כן הנזרע בעציץ שאינו נקוב שנפסק מעל הארץ אין מברכין עליו המוציא לחם מן הארץ, ולכן הירושלמי לא נסתפק רק בברכת המוציא ולא בברכת בורא פרי האדמה". ומבואר מדבריו דאדמה תלושה מקרקע עולם **שם אדמה עליה**, ולכן פשוט שאפשר לברך על הירקות בעציץ שאינו נקוב ברכת בורא פרי האדמה. בחידושי הרש"ש פסחים דף ל"ו מחדש שמצה שנאפתה מחיטין שגדלו בעציץ שאינו נקוב, יוצאים בו ידי חובה בפסח, בס' פתחי שערים עמ"ס פסחים דף ל"ה גם מסתפק האם יוצאים במצה במיני דגן שנזרעו בעציץ שאינו נקוב, כיון דאמרו בפסחים דף ל"ט ע"א שצריך להיות דומה למצה, מה מצה גידולי קרקע אף מרור גידולי קרקע, עכ"ז כתב להביא ראיה מדברי הגמ' פסחים ל"ה לגבי זה שאין יוצאין במצה של טבל, ושואלת הגמ' פשיטא, ומתרתת הגמ' דמדובר בטבל שטבול מדרבנן הואיל ונזרע בעציץ שאינו נקוב, ומוכח מזה שדווקא משום איסור טבל אינו יוצא, אבל בלא"ה היה יוצא אף שהוא

שעכ"ז יש מלאכות שחייב גם דרך גרמא, כמו בישול ומלאכת זורה.

במלאכת זורע הדבר בולט, שאעפ"י שהוא מעשה של גרמא עכ"ז אסור, והנה מלאכת זורע נעשית ע"י שמניח זרעים על מקום שיכולים לצמוח, ואחרי שלשה ימים נשרש בארץ, ומטרת מלאכת זורע שהזרע ישרש בקרקע, ואם סילקו קודם שיושרש פטור, וזה דומה לפת אם מורידו קודם גמר האפיה שפטור, אמנם אם לא סילקו כיוון שדעתו על זריעה, וסוף סוף נעשה מחשבתו ונשרש בקרקע, חייב משום זורע מיד בהנחת הזרעים. נמצא שבפעולתו עשה רק התחלת המלאכה, והמלאכה נמשכת כמה ימים אחר השבת עד שישירש, ועכ"ז חייבים, וע"כ שזהו דרך מלאכתו שחייבה התורה. וכן דעת מהר"ם בן חביב נדפס בשו"ת קול גדול סימן ע"ה, וכן כתב הרש"ש שבת ע"ג שאם סילק קודם השרשה אינו חייב משום זורע. וכתב בשו"ת אמרי בינה סימן ל"ב שהזרע חייב אעפ"י שלא נעשה התיקון מיד מכיון שזו דרך המלאכה, וכן כתב בשו"ת הר צבי או"ח סימן קל"ה בדעת הרש"ש שמטרת המלאכה היא זריעה, וחייב על עצם מעשה הזריעה כיוון שנוח לו שיושרש, אמנם בתנאי שלא יסלק לפני שנושרש.

אולם דעת המנחת חינוך במצוה רח"צ דאף דבשאר מלאכות החיוב נעשה בגמר המלאכה, ולכן בהניח קדימה על האש לפני צאת השבת ונתבשל רק בחול, מ"מ מלאכת זורע ע"כ אחרת היא משאר מלאכות, וחייב משום זורע מיד כשזרע ולא כשיצמחו, דא"כ בטלה מלאכת זורע, דהרי כל צמיחה אינה פחותה מג' ימים ונמצא כצומח בחול, וכן דעת האגלי טל מלאכת זורע ס"ק ח' והחיי אדם שבת כלל י"א. המנ"ח הנ"ל כתב להסביר החילוק בין אפיה לזריעה, משום דבאפיה קודם שיאפה א"א לקרוא לזה שם אפיה, אף דנתן לתוך התנור כיוון שלא היה כאן שום מעשה חשוב, אבל לשון זריעה שייך שפיר כשמכניס הזרעים בתוך הקרקע ומכסה אותם בעפר אף קודם שנקלט. עוד סברא מובא בשם מהר"י חאגיז לחלק בין אפיה לזורע, דבאפיה ובישול אף בהכניס לתוך התנור או הניח הקדימה על האש, מ"מ עדין אינו מסתלק ממנו, דלפעמים צריך עוד הגסה וצריך להשגיח כל הזמן עד שיתבשל, ולכן מתייחס הפעולה על שם הגמר, וכל זמן שלא גמרו לא מתחייב משום בישול, אבל במלאכת זורע תיכף כשמשליך הזרעים לתוך הקרקע ידיו מסולקות ממנה, ואין לו עוד עסק בה, ולכן מתייחס חיוב המלאכה מיד כשזרע (ע"י בכ"ז בשו"ת מהרש"ם ח"ג סימן שמ"ח, שו"ת אמרי יושר ח"ב סימן קצ"ב, שו"ת חבלים בנעמיים ח"ב סי' י', שו"ת חלקת יואב או"ח סימן י', שו"ת עמודי אור סימן ק"ז, שו"ת מהרש"ג ח"ב סימן ז', שו"ת חלק בנימין סימן ח', שו"ת אפיקי ים ח"ב סימן ב', ושו"ת הר צבי או"ח סימן קל"ה).

הדחת קרקע בשבת

הדחת הקרקע על ידי עכו"ם

גם לסוברים שאסור להדיח את הקרקע אפילו במקום צורך גדול, מותר לכתחילה לומר לעכו"ם שיעשה כן, שהרי אין בזה אלא איסור דרבנן, ואמירה לעכו"ם מותרת באיסור דרבנן במקום צורך גדול, כמו שנפסק בשולחן ערוך (סימן ש"ז ס"ה). וכן נראה דעת הכף החיים (סימן של"ז סק"א) שהביא את דברי המהריק"ש (בשו"ת אהל יעקב סימן צ"ד), שכתב שאין צורך למחות ביד אותם שמצווים את העכו"ם להדיח את הקרקע בשבת שלא במקום צורך גדול, משום ש'מוטב יהיו שוגגין ולא יהיו מזידין', אבל במקום צורך גדול מותר לכתחילה לצוות לעכו"ם להדיח את הקרקע.

ועוד כתבו הכף החיים והמהריק"ש שאין הישראל צריך למחות בעכו"ם, אפילו אם הוא מדיח את הקרקע באופן האסור בשבת (כגון על ידי סמרטוט, שיש בכך איסור משום ליבון וסחיטה), כיון שמה שהעכו"ם עושה באופן האסור הוא אדעתא דנפשיה, כדי להקל על עצמו את המלאכה ולסיימה מהר יותר, ולא משום ציווי הישראל.

ניגוב מים שנשפכו

וכל זה כשרוצה להדיח בידיים, דהיינו לשפוך מים ע"ג הקרקע, אבל אם כבר נשפכו המים ע"ג הקרקע מותר לנגבם או לגורפם באופן שאין בו חשש סחיטה, שהרי אין כוונתו להדחת הקרקע אלא לסילוק המים מלפניו [כ"כ בשמירת שבת כהלכתה (פרק כ"ג סעיף ז' ובהערה כ"ז) ובשו"ת מחזה אליהו (סימן ע"ה)].

הדחת מושב בית הכסא

בשו"ת מנחת יצחק (חלק ה' סימן ע"ה) דן היאך מותר להדיח את מושב בית הכסא (אסלה) במים בשבת, שהרי פסקו הרמב"ם (פרק כ"א מהלכות שבת ה"ג) והשולחן ערוך (סימן של"ז ס"ג) שאסור להדיח קרקע בשבת אפילו אם היא מרוצפת, וכיון שמושב בית הכסא מחובר לקרקע הרי הוא בטל לה ונעשה כמותה. והביא ראיה לזה ממה שפסק הרמ"א ביורה דעה (סימן קצ"ו סע"ו) שבית הכסא נחשב כקרקע

הרמ"א בסימן של"ז סעיף ח' וז"ל: "יחור של אילן שנפשה מע"ש מן האילן ובו פירות, מותר לתלוש הפירות ממנו בשבת", וכתב בביאור הלכה ד"ה שנפשה בשם הסמ"ג וז"ל: "היינו שאין יכול לחיות עוד הענף, ומ"מ יש להזהר בזה דאין העולם בקיאות בכך, ואין להתיר כי אם כשנפרד לגמרי מהאילן". כעין זה אנו מוצאים בשבת צ"ד ע"ב וגבי ציפורן שפירשה רובה וציצין שפירשו רובן ביד מותר בכלי אסור, וכתב רש"י משום שקרובין לינתק, וכתב הפמ"ג בסימן שכ"ח משום שקרובין להנתק כמנותקין, עכ"ז מתיר רק כשיש לו צער מזה, וכ"כ הרמב"ם בהלכות שבת פ"ט ה"ט. וכתבו האחרונים להעיר למה צריך שיהיה לו צער, הרי זה קרוב לינתק וזה נחשב כמנותק, וכתבו להסביר דאה"נ מדין תורה נחשב כמנותק היות ואין לו יניקה מהגוף, וא"כ מדאורייתא זה לא נחשב למחובר אלא שיש חשש דרבנן, ולכן התירו רק במקום צער. וכ"כ הביאור הלכה בשם הפמ"ג לגבי ציפורן שפירשה רובה, דאינה יונקת מהגוף.

זריעה בלא חיפוי

אם אדם זורע בשבת אולם אין מחפה את הזרע בעפר, האם חייב משום זריעה. מצינו על כך מחלוקת הפוסקים, דעת המגן אבות במלאכת זורע שאינו חייב אלא א"כ חיפה את הזרע, וראי' לזה מדאמרו בשבת דף נ' ע"ב בטומן לפת דמכסי וכו', וכתב בחידושי המאירי (שם) שנקט שמכסה בעפר להשתמר בקרקע שזה דרכם, וכך כתב רש"י (שם) שכן הדרך, וכך נראה מדעת הרמב"ם בהלכות שמיטה פ"א שאם זה מגולה לא חוששים משום שביעית, וכ"כ הרדב"ז (שם) בדעת הרמב"ם שאין דרך זריעה בכך. אולם י"ל דכ"ז דוקא אם לא מכוון לזריעה, שאם יכוון לזריעה אסור.

אולם בס' אגלי טל מלאכת זורע ס"ב ס"ק ז' כתב עפ"י הסוגיא במכות כ"ו ע"ב שהמחפה בכלאים לוקה, דמשמע מזה שכל זריעה זה גם בלא חיפוי עפר ע"ז, וכן כתב החזו"א בשביעית סימן י"ח, אולם כתב שצריך שיתכוון לזריעה. (ע"י בענין זה בחידושי הריטב"א ב"מ דף ל' ובתוס' ר"י דף נ"ד ד"ה האי מאן).

פתיחת חלון כנגד צמחים

שתילי זרעים ופרחים שבעציצים הנמצאים בדירה או על אדן החלון, יש לדון האם מותר לעשות זאת ופתיחת החלון ממהרת את צמיחתם, ולכאורה כיון שכל כוונתו להאיר את הבית ואין כוונתו לצמחים מותר, וזה דומה למש"כ בחידושי הרשב"א שבת ק"ז ע"א בשם הירושלמי שמותר לנעול את ביתו לכתחילה בשבת לשמור ביתו ואת הצבי שבתוכו, ואין בזה משום איסור צידה בשבת, ובלבד שלא יתכוון לשמור את הצבי בלבד. והסביר בשלטי גיבורים סוף פרק האורג שאעפ"י שהעושה דבר בלי כוונה, כל שהוא בגדר פסיק רישא חייב, זה דווקא כשבאותו מעשה שעושה אינו מתכוון ואינו עושה עמו דבר היתר, אבל אם באותו מעשה שיש בו משום פסיק רישא עושה עמו דבר היתר, ובפרט כשעיקר כוונתו לדבר ההיתר, אז גם באופן שהוא פסיק רישא מותר.

בשו"ת אבני נזר או"ח סימן קצ"ד מסביר את דברי הרשב"א שבסגירת הדלת בלבד שאינו עושה מעשה בגוף הצבי, זה דומה לגרמא דק"ל בגמ' שבת ק"כ ע"ב ע"פ "לא תעשה כל מלאכה", עשייה הוא דאסור הא גרמא שריא, ואעפ"י שהוא פסיק רישא אין זה מחשיב גרמא למעשה, וכן כתב בשו"ת חלקת יואב ח"א או"ח סימן י"א, ולכן היות ועיקר כוונתו בפתיחת התריס להאיר הבית מותר לפתוח החלון. וכ"כ בשו"ת יחיה דעת ח"ה סימן כ"ט ובשו"ת יביע אומר ח"ד או"ח סימן ל"ה (ע"י שו"ת רב פעלים ח"א או"ח סימן כ"ג). ועוד כתב בשו"ת יחיה הנ"ל דאפילו לדעת הר"ן שחולק על הרשב"א הנ"ל, וגם לדעת הרב המגיד בפ"י מהלכות שבת הלכה כ"ג שכתב על דברי הרשב"א "שאינן להקל כל כך", מ"מ בנידון שלנו יש להקל, כי בפתיחת החלונות והתריסים אין כאן אלא הסרת המונע, דהיינו שהאור הצח וקרני השמש ישנם במציאות, אלא שהתריסים והחלונות שהם סגורים מונעים מהם לחדור לדירה, ובפתיחתם נחשב רק כמסיר המונע, ואינו נחשב כעושה מעשה אלא גרמא בעלמא. וכן כתבו בשו"ת חתם סופר חו"ר סימן ר"י, שו"ת ערוגת הבושם יו"ר סימן ר"ט, שו"ת מהרש"ם ח"ג בהשמטות וח"א סימן מ"ד, שו"ת מחזה אברהם סימן מ"ב, ובשו"ת נטע שורק יו"ר סימן ע"ה (וע"י שו"ת מחזה אברהם סימן נ"ב, שו"ת הר צבי או"ח סימן קל"ג וסימן ר"י, שו"ת אורח משפט (קוק) עמוד קנ"ג, ושו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן כ"ו).

גרמא במלאכת זורע

אין אדם חייב על עשיית המלאכה אלא א"כ הוא עושה את המלאכה, וגם צריך שהמלאכה תיעשה מיד, אבל כשאינו עושה את מעשה המלאכה אלא המלאכה נעשית ע"י חיצו וכוחו אינו אלא גרמא בעלמא, וגרמא מותר שנאמר "לא תעשה כל מלאכה", אבל גרמא מותר, כמובא בשבת ק"כ, אולם מצינו

מגידולים של עציץ שאינו נקוב. (ע"י בס' פתח הדביר או"ח סימן כ"ג).

בס' מקראי קודש (עניני פסח) ח"ב סימן י"ב מביא מש"ס איך אכלו מצה בליל פסח כל הארבעים שנה במדבר, ואין יצאו ידי חובה בפסח במן, דהרי אינו בכל תאכל חמץ ואינו מחמשת המינין ואין גידולו מן הארץ, ומתוך דאפשר דמה שאמרו שצריך גידולי קרקע היינו שיהא ממין גידולי קרקע, אבל אין צריך גידולי קרקע ממש, דמשמע בגמ' פסחים ל"ה דחייבים שגדלו בעציץ שאינו נקוב יוצאים ידי חובת מצה, אעפ"י שאין עציץ נקוב נקרא קרקע, כדמשמע בירושלמי כלאים סוף פרק ז' "רבי יוסי בעי מהו לומר על פתו המוציא לחם מן הארץ" (שגדל בעציץ שאינו נקוב), דעציץ שאינו נקוב לא נקרא ארץ, וכן מברכין ע"ז ברהמ"ז כדמשמע בברכות מ"ז, ורק לענין המוציא הסתפקו בירושלמי, והיינו שלענין ברהמ"ז העיקר שיהא ממין שגידולו מן הארץ, ורק בברכה ראשונה שמטבע הברכה הוא המוציא לחם מן הארץ הסתפקו שעציץ שאינו נקוב לא יוכל לברך, דאולי זה לא נקרא ארץ.

בשו"ת שרגא המאיר חלק ה' סימן ב' כתב דאף אם נאמר דמברכין על עציץ שאינו נקוב שהכל, עכ"ז יוצאין בזה ידי חובת מרור, דהמג"א בסימן תע"ה סק"י כתב דעל "חריין" מברכין שהכל, ומשמע דאף שהברכה היא שהכל, ועכ"ז יוצא ידי חובת מרור, ומבואר שאין תלוי מצות מרור בברכת בורא פרי האדמה (ע"י שו"ת דובב מישרים להגאב"ד מטשעבין זצ"ל שדן לענין איסור חדש לגבי עציץ שאינו נקוב).

גידולי מים

יש לדון לגבי מרור שגדל על פני המים בלי שום עפר, כי אם בתערובת ובל כימי בתוך המים, אם יוצאין יד"ח בו שהבאנו לעיל שצריך להיות מרור מגידולי קרקע, וא"כ מרור שגדל על המים לא נחשב לגידולי קרקע, או שמא כן יוצאין בזה יד"ח, ולפי"ז ימצא פתרון לצאת יד"ח בשנת שמיטה ע"י מה שהמציאו בזמן האחרון זריעה ע"פ המים הנקרא "הידראפוניקס", היינו שמעמידין פחים גדולים מלאים מים, או שעושים בורות בעומק בנויות, וטחות מבפנים בבטון באופן שלא יהא נקוב, ועל המים פורשים רשת של ברזל וזרעים ע"ג הרשת, והשורשים נכנסים לתוך המים ועי"ז צומחים פירות וירקות, ולגבי שביעית אין זה נחשב זריעה אם הוא בעציץ שאינו נקוב.

בסידור מנחת ירושלים לאאמו"ר הרה"ג ישעיהו אריה לייב זצ"ל בעמ' של"ד מובא דעתו של הגאון רבי חנוך זונדל גרוסברג זצ"ל, שגידולי הידראפוניקס ברכתן שהכל, ואין זה נחשב זריעה. ולמעשה מצינו כבר בזה מחלוקת הפוסקים אם זה נחשב זריעה, בשו"ת נחפה בכסף ח"א יו"ר סימן ה' כתב שזה פשוט כביעתא בכוחא שהשרשה במים אינה כהשרשה בקרקע לכל המצוות התלויות בארץ, שביעית תרו"מ וכלאים, אולם הגר"פ פרנק זצ"ל בשו"ת הר צבי (זרעים ח"ב סימן ל"א ובאו"ח ח"א סימן ר"ח) דן בענין גידולי מים, ואוסר לעשות זאת בשנה השביעית (ע"י בס' ברית עולם הלכות שביעית סימן א' אות מ"ח). אולם י"ל שאולי כן יוצאין יד"ח מרור בעציץ שאינו נקוב, עפ"י מש"כ בס' חקר הלכה (מערכת לולב אות א') שמה שגדל בעציץ שאינו נקוב הוא מכח מה שלקח עץ או גרעין ונטעו בעציץ שאינו נקוב, אבל בתחילת בריאת העולם היה גדל בקרקע, וא"כ לא יצא מכלל גידולי קרקע, שלא התמעט רק כמהין ופטירות שגדלים מן האויר שאינם גידולי קרקע כלל, אבל הגדל בעציץ שאינו נקוב נקרא גידולי קרקע, כיון שבנטיעה ראשונה בעת בריאת העולם היה בקרקע, ומסיק שפרי האדמה הגדל בעציץ שאינו נקוב מברכין ע"ז בורא פרי האדמה.

בשו"ת שרגא המאיר ח"ד סימן ב' כתב שאפשר לצאת יד"ח מרור בגידולי מים, וכבר האריכו בזה בשו"ת מחזה אליהו (פאלק) סימנים כ"ה-ל' ובשו"ת שבט הלוי ח"א בהגהות לשו"ע או"ח סימן ר"ה. בשו"ת קנין תורה ח"ד סימן נ"ד כתב שאפשר לצאת יד"ח בגידולי מים, ולכתחילה עדיף לקחת גידולי קרקע ממש. וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן קמ"ט. בשו"ת אור לציון מהגר"ב צ"א אבא שאול זצ"ל ח"ב פרק י"ד סעיף י"ד כתב שעל גידולי מים מברכין בורא פרי האדמה, מכיון שבא מזרע שגדל באדמה, שהרי נוצר מן הזרע שיצא מן האדמה, וברור שיוצא ידי חובת מצה מחיטים שגדלו במים, שהרי הם באים לידי חימוץ, וכמו"כ פשוט שיוצאין ידי חובת מרור בגידולי מים, אף שצריך שהמרור יהיה גידולי קרקע כי גידולי המים בכלל גידולי קרקע הם, ולא נחשב שקר כשאומר בורא פרי האדמה (ע"י בס' באר המלך הלכות חמץ ומצה פ"ז הי"ב להגרא"ד רוזנטל זצ"ל מש"כ בזה).

קטיפת פירות מאילן שנתלש ממנו ענף

ענף שנתלש מהאילן בערב שבת ובו פירות והוא אינו יונק כבר, יכול לקטוף את הפירות שבו היות ואינו יונק כבר מהעץ המקורי. המקור לזה הוא במסכת עוקצין פ"ג משנה ח'. וכתב

ואינו מקבל תומאה, ועל כן כתם הנמצא עליו טהור, ובפתחי תשובה (שם סק"ט) הביא מש"כ הנודע ביהודה (תניינא יורה דעה סימן ק"ט) שאפילו דבר שהיה עליו שם כלי בתלוש מן הקרקע, ואחר כך חיברוהו לקרקע, בטל ממנו שם כלי מאן ולהבא, ושוב אינו מקבל תומאה. ואם כן יש לאסור להדיח את מושב האסלה שהוא מחובר לקרקע, משום איסור הדחת הקרקע.

ומסיק המנחת יצחק שמותר להדיח את האסלה בשבת משום שהוא צורך גדול, והביא ראיה לזה ממש"כ המגיד משנה (פרק כ"א מהלכות שבת הל"ג, והובא במגן אברהם סימן של"ז סק"ו ובמשנ"ב שם סק"יז) שהטעם שבהדחה גורו על הדחת קרקע מרוצפת אטו קרקע שאינה מרוצפת, משא"כ בכיבוד שלרוב הראשונים לא נאסר בקרקע שאינה מרוצפת, הוא משום שאין צורך גדול כל כך בהדחה כמו בכיבוד. ואם כן יש לדמות את הדחת האסלה, שגם היא צורך גדול, לכיבוד קרקע מרוצפת שהותרת בשבת, וגם לדעת הרמ"א שאוסר כיבוד אפילו בקרקע מרוצפת, מכל מקום יש להתיר את הדחת האסלה כיון שהיא איסור דרבנן בלבד, שהרי אין בהדחת האסלה עצמה חשש להשוואת גומות, ואיסור דרבנן נדחה מפני כבוד הבריות, כמו שמצאנו (סימן ש"י ס"ע"א) שמותר לטלטל אבנים לבית הכסא, והמקור לזה הוא מדברי הגמ' שבת פ"א ע"א. עוד צידד המנחת יצחק להתיר את הדחת האסלה, על פי מה שפסק השולחן ערוך (סימן ש"יג ס"ו) שחצר שהתקלקלה מממימי הגשמים מותר לפזר בה תבן, ואין זה נחשב כמוסיף על הבנין, כיון שאין דעתו לבטל שם את התבן, וכן בנדו"ד שבדוא"א אין כוונתו להשאיר את הצואה באסלה בקביעות ולבטלה שם, ומותר לתת מים על גבי האסלה. ודבריו אלו צריכים ביאור, שהרי אינו עובר שום איסור גם אם כוונתו להשאיר את הצואה באסלה. ונראה שכוונת המנחת יצחק שכיון שאין בדעתו להשהות באסלה את מי ההדחה, אין לאסור בזה משום מוסיף על הבנין.

וכתב בס' קרני ראמים: ומדברי המנחת יצחק עולה לכאורה שיש איסור להדיח את השיש והכיוורם במטבח, שהרי הם מחוברים לקרקע ודינם כקרקע, ואם כן באופן שאין צורך גדול בהדחתם, הרי זה דומה להדחת הקרקע שאסורה גם בקרקע מרוצפת (ומשום כבוד הבריות מסתבר שלא שייך בשיש ובכיוורם הנ"ל).

בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק כ"ג סעיף ו' והערה כ"ד) כתב שלפי הסברא שכתב המגיד משנה (לעיל אות ב') שאסור חכמים להדיח קרקע מרוצפת, משום שאין בכך צורך גדול כמו בכיבוד, יש להתיר בשעת הדחק, כגון בבית חולים, לשטוף קרקע מרוצפת במגב העשוי מגומי (שאינו בו חשש סחיטה). ועוד כתב (שם בהערה כ"ו) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שאפשר שיש להתיר לתת מים ע"ג קרקע מרוצפת שנתלכלכה בשבת, ולנגבם או לגורפם באופן שאין חשש סחיטה, כיון שהוא מקום צורך גדול (והוא כעין דברי המנחת יצחק דלעיל).

בשו"ת מחזה אליהו (סימן ע"א אות ב') הסתפק בכגון זה לפי מש"כ המשנה ברורה (סימן של"ז סק"ט) ובביאור הלכה ד"ה (ולא) לחלק בין הדחת הקרקע לכיבוד הקרקע, לדעת הראשונים שהתירו כיבוד בקרקע שאינה מרוצפת, ולא גזרו משום השוואת גומות כיון שהוא דבר שאינו מתכוין, ואין זה פסיק רישא (יעוי' לעיל סימן ח' אות ב'). וחילק המשנ"ב שבהדחה החמירו יותר כיון שכוונתו ליפות את הבית, ועל כן יש לחשוש שאם ימצא גומא יסתום אותה בכוונה תחילה, ונמצא עובר על איסור תורה, משא"כ בכיבוד שכוונתו רק לסלק לכלוך מקרקע הבית ולא ליפות את הקרקע, אין חוששים שמא יבוא להשוות גומות בכוונה תחילה. ולפי חילוק זה יש להתיר לשפוך מים על לכלוך שנמצא ע"ג קרקע מרוצפת, ולנגבם או לגורפם באופן המותר (שאינו בו חשש סחיטה), שהרי אין כוונתו בכך ליפות את הקרקע אלא לסלק את הכלוך, ואין חשש שישווה גומות בכוונה תחילה.

שריקה בשבת

מותר לשרוק בפיו שריקות אף שיש בהם קול שירה ונעימה, וכך פסק הרמ"א סימן של"ח בשם הגהות אלפסי, והמג"א מוסיף דאף בדרך שירה יש להתיר כיון שלא עושה שום מעשה, וכן פסק במשנ"ב סי' של"ח ס"ק ג'. בערוך השולחן מחדש דאף אם הוא מכניס אצבעותיו לתוך פיו כדי שהשריקה תהיה ע"מ לשורר מותר, ומסביר בכך דברי הרמ"א שמתיר שריקה בפה, דלכאורה מה החידוש בזה, ובהכרח שהחידוש הוא שאפילו שעושה מעשה בידי ג"כ מותר לשרוק, אולם בברכי יוסף בסימן של"ח מביא בשם שו"ת גבעת שאול ח"א סימן ל"ו שאסור לצפצף בפה דרך שירה וזמרה, ודלא כמש"כ המג"א הנ"ל, ואסור אפילו בלא הכנסת אצבעותיו לפה. בכף החיים סימן של"ח סק"ז מביא וז"ל: "ושמעתי שגם רבנן קדישי וחסידים נהגו לשורר כך, והשומע קולם נראה כניגון כלי שיר ממש" (עיי' שו"ת משנה הלכות ח"ד סימן נ"ב).

האם מותר לחזן להשתמש בשבת בכלי הנקרא קולן (קאמרטון)

דנו גדולי הפוסקים האם מותר לחזן המתפלל בשבת ויו"ט להשתמש בכלי הנקרא קאמרטון לסדר ניגונו, ומכה באצבעו עליו או על העמוד ומשמיע קול, וא"כ יש איסור של השמעת קול בשבת. המשנ"ב בסימן של"ח סק"ד כתב לגבי מה שכתב הרמ"א דאסור להכות בשבת על הדלת בטבעת הקבוע בדלת, אעפ"י שאינו מכוון לשיר, מ"מ הואיל והכלי מיוחד לכך אסור, ר"ל שמיוחד להשמיע קול חוששים שמא יכוין לשיר, וכ"ש להשמיע קול בכלי שקורין "קאמרטאן" פשיטא דאסור, דכלי שיר הוא וגם מכוון לשיר. בערוך השולחן סימן של"ח ס"ח כתב ללמד זכות על החזנים שנהגו להשתמש בכלי הזה להשמיע לאזנם כדי לקבוע את טון חזנותו, ובשו"ת משנה הלכות ח"ד סימן נ"ב כתב להעיר על דברי ערוך השולחן שהתיר בשופי לשמוע מקולן, ומציין שבשו"ת צפת פענח ח"ב סימן י"ט כתב דאפילו אם יפסיד פרנסתו אסור להשתמש בכלי זה. וכן פסקו בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב (קונטרס שירי מנחה דע"ה) ובשו"ת התעוררות תשובה ח"ד סימן ל'. בשו"ת יביע אומר ח"ג או"ח ס" כ"ב דן בזה, ומביא סברה משו"ת וזאת ליהודה (מסלתון) להתיר, שהואיל והקול הנשמע מהכלי הזה הוא קול דממה דקה, ואינו נשמע אלא סמוך לאזנו דוקא, אין זה בכלל השמעת קול שגזרו מדרבנן, ומה גם שאין הקול הזה דרך ניגון, ואינו אלא להשוות את הטון של השיר, ועכ"ז כתב דכיון שיש פוסקים רבים שאוסרים זאת, שליש ציבור הירא וחרד לדבר ה' לא יעשה כן בשבת ויו"ט, והשואל מורין לו להחמיר, אבל המקילים מזה מעצמם אין למחות בהם ביד חזקה, שיש להם ע"מ שיסמוכו. וכן פסקו בשו"ת נהרי אפרסמון חיו"ד סימן ג' ובשו"ת יד יצחק סימן רס"ג.

ומן הראוי לציין מש"כ בשו"ת זכרון יהודה מהד"ת סימן כ"ט לפרש את הפסוק בישעיה נ"ו "אשרי אנוש וגו' שומר שבת מחללו", ר"ל ששומר שבת באופן שלא יבוא לידי חילול שבת לא מצדו ולא מצד אחרים, לא עתה ולא לעתיד.

פדיון הבן שחל בשבת קודש

יש לברר כשחל יום ל"א ללידת הבכור ביום השבת, האם מותר לפדות בשבת, או שיקדים בע"ש או אחר הפדיון ליום א', והנהגה העולם לפדות הבן במוצש"ק.

עיקרו של ענין זה מצינו בשו"ע או"ח סימן של"ט ס"ד דאין פודין בשבת, ומפרש המשנה ברורה דאין פודין אפילו בכלי ששוה ה' סלעים, שדומה למקח וממכר, לכן ימתין עד אחרי שבת, ואין לומר יתן מעות לכהן בע"ש, וכשיגיע יום ל"א בשבת שאז הוא זמן פדיון יחול הפדיון, לפי שאז לא יוכל לברך, כיון שעדיין לא חלה המצוה איך יאמר וציונו, ובשבת לא יכול לברך כיון שאינו עושה כלום. וכן כתב בשו"ת רעק"א סימן קנ"ט מפני שצריך ברכה וסעודה, עיי"ש. וכך נפסק בשו"ע יור"ד סי' ש"ה סעיף י"א דאם חל יום ל"א להיות בשבת, אין פודין אותו בשבת אלא ימתין עד יום א'. אולם יש לברר מדוע צריך להמתין עד יום א', למה שלא יפדו את הבן במוצש"ק.

הש"ך ביור"ד סי' ש"ה ס"ק ד' כתב שהמנהג לפדות בכור ביום ושלא לפדותו בלילה, וכן מובא בסידור דרך החיים דיני פדיון הבן. אולם קשה מדוע ימנעו מלפדות בכורים בלילה, הרי עיקר הטעם של פדיון בכורים הוא מפאת הנס שנעשה להבכורים במצרים, שמתו כל בכורי מצרים ובכורי ישראל ניצולו, וכמש"כ (במדבר ג') "כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל", וא"כ הנס היה בלילה, וא"כ היה ראוי לפדות הבכורים בלילה שאז הוא זמן הנס שנעשה להבכורים. ובאמת היעב"ץ בסידורו דיני פדיון הבן כתב דגם לנוהגים שאין פודין בכור בלילה, אבל מחצות לילה פודין, כיון שבחצי הלילה היה הנס של הצלת בכורי בני ישראל, כמאמר הכתוב (שמות י"ג) "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים".

בס' הדרש והעיון בפרשת קרח ובס' חנוכת התורה כתבו להסביר דברי הש"ך עפ"י דברי הזוהר פרשת בא ל"ח ע"א, דבאותו הלילה שיצאו ישראל ממצרים, ואשר אז נעשה גם הנס לבכורים שנצולו, היה לילה כיום כתקופת תמוז, והה"ד (תהלים קל"ט) "ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה", אי"כ הנס של הצלת בכורים אף שהיה בלילה היה באמת ביום, כיון שאז הלילה היה מאיר כיום, ולכן נזהרין שלא לפדות רק ביום. ועפ"י כתב בס' גבול בנימין ח"ב דרוש ז' דמה"ט מלו אז ישראל באותו לילה שיצאו ישראל ממצרים, אף שגם מילה שלא בזמנה אינה אלא ביום וכמובא ביור"ד סי' רס"ב, משום שאז הלילה האיר כיום ונחשב הלילה כיום. ועפ"י מוסבר הפסוק (במדבר ג') "כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור וגו'", ולכאורה הרי מכת בכורות במצרים לא היה ביום רק בלילה, ולפ"י מובן, דכיון שהלילה האיר אז כיום, לכן קרא אותו הכתוב לאותו הלילה יום, ואמר "ביום הכותי כל בכור".

והיה אפ"ל דהנה כתוב בתחילת מסכת שמחות ליישב הסתירה בפסוקים "ויהי בחצי הלילה וגו'", וכתוב "ביום הכותי כל

בכור", א"ר יוחנן אעפ"י שהכה אותם מכת מות בחצי הלילה, היתה נפשם מפרפרת בהם עד הבוקר, יוצא דעיקר גמר הנס נגמר ביום, ולכן כתב הש"ך דפודין ביום. ועיי' במג"א סימן תקס"ח שבזמנו עשו כל הסעודות בלילה, רק בזמן הקדום לא היו אנשים ברחוב בלילה, ולא באו לפדיון ולסעודה אם היו עושים סעודה בלילה, משא"כ בזה"ז. בדגול מרבבה סימן תקס"ח ובנודע ביהודה יור"ד סימן קפ"ו כתבו בפשיטות שאפשר לעשות פדיון בלילה.

כתב בשו"ת התעוררות תשובה חלק א' סימן ק"ו שאין עושין פדיון הבן בלילה, משום "לא תחסום שור בדישו", דבלילה הוא גבולם, וענין פדיון הבן הוה לפדות אותו מהמקטרגים, עיי"ש. וכ"כ בשו"ת שבט סופר יור"ד סימן צ"ד.

היעב"ץ בס' מגדל עוז הל' פדה"ב סימן ג' כתב וז"ל: "רשאיין לפדות אפילו בלילה, אלא שלא נהגו כן. ואפשר להטעם משום הסעודה שמצותה ביום, משום דסומא אוכל ואינו שבע כדקי"ל גבי סעודת פורים", ומשמע דאם עשאה כעין יום ר"ל לאור הנר יצא. וכך מוכח מדברי הגמ' יומא ע"ד ע"ב דאביי אמר מי שיש לו אוכל לסעודה לא יאכל אותה אלא ביום, ולא דוקא ביום, אלא אפילו בלילה כעין יום דהיינו לאור האבוקה, וא"כ יוצא דבזמננו שאפשר להדליק את החשמל בלילה יכול לעשות הפדיון במוצש"ק. ומצינו כעין זה בחו"מ סימן ה' דאין הדיינים דנים בלילה, וכתב הסמ"ע ס"ק ז' דאם מדליקים נרות בלילה מותר לדון, שזה נחשב כיום. ולמעשה כתב החיד"א בס' ברכי יוסף סימן ש"ה אות י"ד שנהגו במצרים לפדות בליל ל"א, ובעל גינת ורדים יור"ד כלל ו' סימן י' שיבא מנהג זה.

כתבו בשו"ת תרומת הדשן סימן רס"ח ובשו"ת הב"ח סימן קכ"ה דשורש מצות סעודת פדיון הוא כדי לפרסם את המצוה, ויתכן לומר דכיון דעיקר דין מצות פדיון הוא כדי לפרסם הנס שניצלו בכורי בני" במצרים, ולכן עושים סעודה על פרסום הנס, וא"כ אין לומר דיעשו הפדיון דווקא ביום שיש פרסום יותר, דאדרבה י"ל שבמוצש"ק יתאספו יותר אנשים, משום שאז אינו זמן מלאכה, וכן כתבו להכריע בשו"ת פרי השדה ח"ב סימן מ"ז ובשו"ת בית נפתלי סימן ל'.

בשו"ת מהר"י אסאד חיו"ד סימן רס"ב מביא דברי הגר"א שכתב על מה שכתב המחבר "ימתין עד יום א' כמו במילה", ולכאורה כוונת דבריו דוקא ביום א' ולא בלילה במוצש"ק, וכמו שאין מלין בלילה. אולם הקשה ע"ז שהרי במילה כתוב "וביום השמיני", וממעטים לילה כמובא בגמ' יבמות ע"ב, אבל בפדיון הבן חודש כתיב. וכתב בשו"ת שרגא המאיר ח"ב סימן ג' דמה שמציין הגר"א כמו במילה, מוסב על הקטע "אין פודין בשבת", וכוונת הגר"א כמו במילה, דאין פדיון דוחה שבת כמו במילה שדוחה אפילו שבת, ממילא אין ראיה מדברי הגר"א שפודים רק ביום.

ויש לומר עוד סניף שיעשה הפדיון במוצש"ק ולא לחכות ליום א', עפמש"כ בס' חסידים סימן של"ד "מעשה בבחור אחד שנטה למות, והתחיל צווח תפדוני, אמר להם החכם שמא בכור הוא, א"ל כן, א"ל לפדותו ויחיה, מיד נתנו לכהן דמי פדיונו, ואח"כ חיה כ"ה שנים". עיי' בס' מדבר קדמות להחיד"א מערכת פ' שסגולת פדיון הבן הוא להציל התינוק מכל פגעי ומחלות הילדים, ולפ"י י"ל דעדיף לפדות הבן בלילה שהגיע כבר זמן החיוב, להנצל מסכנה כמה שיותר מהר.

בס' הליכות שלמה מועדים ח"ב עמ' תע"ו כ' דבזמננו נפוץ המנהג שפודים בין ביום ובין בלילה, וכן אמר רבינו מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לכהן אחד מנכדי הש"ך דאין לו לחוש מלפדות בלילה, משום שאתה בא מזרעו של הש"ך, הואיל ובזמננו המנהג פשוט דלא כהמנהג שהביא הש"ך, ופודין הבכור בין ביום בין בלילה.

הפרשת תרומ וחלה בשבת ויו"ט

מובא בגמ' ביצה (ל"ז ע"א) דאין מפרשיין תרומות ומעשרות ביו"ט, וה"ה בשבת. ובגמ' שם (ט' ע"א) מובא דאם לש עיסה מערב יו"ט מפריש ממנה חלתה ביו"ט, וכתב רש"י שם אע"פ ששנינו לקמן דאין מפרשיין תרומ' ביו"ט, וא"כ יהיה אסור להפריש חלה ביו"ט שהרי היה יכול להפרישה מערב יו"ט, עכ"ז יכול להפריש חלה ביו"ט, שלא גזרו על תרומת עיסה, שהרי מותר לגלגלה ביו"ט ולאפותה כדי לאכול פת חמה. אביו של שמואל אומר אפילו לש עיסה בעיו"ט אין יכול להפריש חלתה ביו"ט, וכתב רש"י דלא התירו להפריש חלה אלא בעיסה שנתגלגלה ביו"ט, אבל זו היה לו להפרישה מעיו"ט. מעירה הגמ' האם נאמר ששמואל חולק על אביו, שהרי שמואל אומר חלת חוץ לארץ אוכל והולך ואח"כ מפריש, כלומר עיסה בחו"ל שאין חיוב מן התורה להפריש חלה אלא מתקנת חכמים, יכול לאכול מן העיסה ואח"כ מפריש את החלה ממה שנותר, וא"כ הפרשתה היא שלא לצורך, והמפריש ביו"ט אינו כמתקן שיהיה אסור כשאר הפרשת תרומ' שגזרו משום שהוא כמתקן, וע"כ אומר רבא האם לא מודה שמואל שאם קרא עליה שם שאסורה לזרים, דאה"נ הוא לא צריך להפריש בחלת חו"ל מקודם, אבל אם הפריש מעיסת חו"ל נקרא עליה שם

אנוסים בין שוגגים בין מזידין בין מוטעין מה שעשו עשוי, ואין צריך לומר ביו"ט, וכן מובא בתוס' שבת דף מ"ג ע"א. אלא דיש להעיר דלכאורה מטעם איסור טבל על השיריים לא שייך, אבל שיאסר מצד מעשה שבת, שהרי כתב המג"א בסימן של"ט ס"ג ואם הפריש דינו כמבשל בשבת, והוסיף במחצית השקל שם דדינו מבואר בסימן שי"ח דבשוגג אסור בו ביום, ובמזיד אסור לו לעולם, וכ"כ הפמ"ג ריש סימן שי"ח, אולם כבר תמהו על המג"א, ע"י בס' יש סדר למשנה להגרי"ד (הנדפס בדפוס וילנא פ"ב דתרומות מ"ג), וא"כ מותר לאכול את הפירות, עיי"ש.

עונש המאסר בראי ההלכה והמנהג

המושג "בית הסוהר" שהיא צורת ענישה כבר מוזכרת בתורה, בפרשת וישב מוצאים אנו על בית הסוהר המצרי מקום שאסירי המלך אסורים שם על מעשיהם הרעים, בתהלים משורר דוד המלך ע"ה "וישבי חשך וצלמות אסירי עוני וברזל".

יש לברר מה משמעות המילים "בית סוהר", האבן עזרא מוכיח שמקור המילה אינה עברית כלל אלא קיים בתרבות הגויים, הרמב"ן בפירושו ע"ה"ת מסביר שהוא מלשון סיה וכיפה גגולה כדוגמת הלכנה, משום שבית הסוהר בנוי סיה בצורת כיפה, וכפי שמוכר בגמ' סנהדרין "חובשין אותו בכיפה", הסגירה במבנה גגול משרה איריה של מאסר, ומונעת מן האסיר אפילו התבודדות בקרן זווית, פירוש אחר מביא הרמב"ן למונח "סוהר" שהוא מלשון "סוהרה", דבארמית פירושו חלון כמו "צהר תעשה לתכיבה", פירוש שבית הסוהר היה בנוי בחפירה מתחת לפני הקרקע, כלשון התורה "בור" כשמעל פני הקרקע היה חלון בלבד, ועל שם החלון שמעל פני הקרקע נקרא "בית הסוהר".

מוצאים אנו בתורה ובגמ' שלשה מיני מאסר, א. מאסר בתור אמצעי של זהירות שלא יברח הנאשם עד עמדו למשפט. ב. מאסר בתור אמצעי של כפייה להכריח את הנאשם שיקבל עליו את הדין. ג. מאסר בתור עונש בעד הפשע המבוצע. בתור אמצעי של זהירות מצאנו בתורה מאסר לנאשם לגבי חובל בחבירו (בשמות כ"א י"ט) "אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה", ואמרו בגמ' סנהדרין דף ע"ח ע"ב "וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג, אלא מלמד שחובשין אותו שלא יברח עד שיראה לנו אם ימות אם לאו", ולזה נאמר "אם יקום וגו' ונקה המכה" המורה לנו לכשיקום ונקה, לפי שעד אותו הזמן הוא חבוש במאסר, וכ"כ רש"י (שם) לפרש. כמ"כ מספרת לנו התורה (ויקרא כ"ד י"ב) מבן האיש המצרי שבידך את השם "ויניחוהו במשמר לפרש להם על פי ה'", ואמרו בגמ' סנהדרין דף ע"ז - מלמד שלא היו יודעים אם חייב מיתה או לא, ונמצא שהיתה חבישה זו רק אמצעי של זהירות שלא יברח, וכן מוצאים אנו בספר במדבר שהניחו את מקושש העצים בשבת במשמר כל זמן שלא ידע משה כיצד להענישו, אולם זה היה רק **מעצר** ולא **מאסר**, כלשון הכתוב ויניחוהו **במשמר**, כשמטרת המעצר לשמור על העבריין עד להענישתו בתור אמצעי של כפייה להכריח את הנאשם שיקבל עליו את הדין, ויעשה מה שהוטל עליו. מצינו בגמ' שעוד בתקופה קדומה היו חובשים במאסר את המסרב לקיים מה שחייבוהו, מוצאים אנו בגמ' פסחים דף צ"א ע"א שזה היה קיים עוד בזמן המקדש, וכפי שרש"י (שם) פירש "בית האסורים של ישראל - כגון לכופו ולהוציא אשה פסולה או לשלם ממון", זאת אומרת שבית האסורים היה משמש אמצעי של כפייה לשלם ממון. וכך כתוב במפורש בשו"ת הריב"ש סימן תפ"ד וז"ל: "פריעת בע"ח מצוה, ואם אמר שלא רצה לקיים המצוה, ואי אפשר לבי"ד לירד לנכסיו, בודאי מכין אותו עד שתצא נפשו, כמוכא בכתובות פ"ו ע"א, וכיון שאפשר לבי"ד להכותו כדי שיקיים מצוה זו, ג"כ אפשר להם לאסרו", וכ"כ בשו"ת הרי"ף סימן קמ"ו.

מאסר בתור עונש על הפשע מצינו בעזרא ו' כ"ו שקיבל עזרא הסופר סמכות מטעם המלך - "וכל די לא להוא עבד דתא די אללק וגו' הן למות הן לשרשי הן לענש נכסין ולאסורין", ולמדו בגמ' מועד קטן דף ט"ז ע"א מפסוק זה שיש כח לכל בי"ד של ישראל לכפות ולאסור את המתמרדים. וכבר כתב הרמב"ם בהלכות סנהדרין פכ"ד הלכה ט' "וכן יש לו לדיין לכפות ידים ורגלים ולאסור בבית האסורים ולדחוף ולסחוב על הארץ, שנאמר "הן למות הן לשרושי הן לעונש נכסין ולאסורין", הרי שביאר המלה "ולאסורין" שהוראתה נאסר בכלא, דהיינו שהמאסר הוא בתור עונש על הסירוב במשמעת, ולא רק כאמצעי של כפייה.

איסור ענישה בשבת

כתב הרמב"ם בהלכות שבת פכ"ד ה"ז: "אין עונשין בשבת, אעפ"י שהעונש מצות עשה אינה דוחה שבת, כיצד, הרי שנתחייב בבי"ד מלקות או מיתה אין מלקין אותו ואין ממיתין אותו בשבת, שנאמר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת, זו אזהרה לבי"ד שלא ישרפו בשבת, וה"ה לשאר עונשין", והוא מדברי הגמ' בסנהדרין ל"ה ע"ב. המג"א א"ח

דמותר להפריש תרומה כשנותן עיניו בצד זה, מדוע אין מפרישין תרו"מ בשבת, הרי שנינו בשבת (קמ"א ע"ב) רבי יהודה אומר אף מעלין את המדומע באחד ומאה, ומקשה הגמ' והא קמתקן, ומתרתת הגמ' שסובר כר"ש בן אלעזר דאמר נותן עיניו בצד זה ואוכל בצד זה, ולכן לא חשוב מתקן בשבת כשמעלהו כיון דאפשר במחשבה, וא"כ ה"נ אפשר במחשבה, ותירצו התוס' דשאני מדומע שכבר הוא מתוקן, אבל תחילת תיקונו של טבל לא מתירין משום דאפשר במחשבה. וכתב לדייק השער המלך (פ"ד מהלכות תרומות הל"ז) דמשמע מדברי התוס' דמותר לכתחילה לתרום במחשבה שנותן עיניו בצד זה בשבת אפילו בטבל גמור, וכ"כ בשיטמ"ק ביצה (ל"ד ע"ב), וכ"כ בחידושי הרש"ש בגיטין (שם) הטעם משום שנאמר ודבר דבר, דיבור אסור הרהור מותר, וכ"כ בשו"ת אחיעזר (ח"ב סי' מ"ט) ובס' יוסף אומץ (סי' צ"ב). וכתב בשו"ת נר למאור (סי' י"א) ובשו"ת שאגת אריה (סוס"י נ"ו) דלפי דברי הרמב"ם היה מקום לומר דאין מפרישין תרו"מ משום מקדיש, ואיסור זה לא שייך בהא דמעלין את המדומע, דכבר קדוש מקודם, ורק משום מתקן היה מקום לאסור, ובזה הוא דיכול ליתן עיניו בצד זה וכו' ולכן מותר, משא"כ במפריש תרו"מ יש בזה משום מקדיש ולכן אסור. אולם הרמב"ם כתב בדר"מ גם הטעם דמתקן, וכ"כ בס' גור אריה הוודה (זעמבא, סי' י"ד אות ו') דלפי הרמב"ם דיש עוד טעם באיסור הפרשה משום מקדיש, ולכן אסור גם במחשבה, אולם בשו"ת אחיעזר הנ"ל כתב דאף דלהרמב"ם שכתב האיסור משום מקדיש היינו דדומה למקדיש, אבל מקדיש ממש אין כאן, דאין בהפרשה הוצאה מרשות לרשות, וגם מעיקרא בעודו בטבלו מעורב כבר תרומה בו. (עי' שו"ת להורות נתן ח"ט עמ' קנ"ד).

אולם בס' קרית מלך רב (מבנו של המחנה אפרים ח"ב סי' ט') כתב דגם לדעת התוס' אי אפשר להפריש במחשבה בשבת, ומש"כ תוס' דאפשר במחשבה היינו בחול, דמחשבה אין בה ממש, אולם בשבת אסור אפילו ע"י מחשבה, משום דהוה כמתקן והוה כעושה מעשה, ולפי"ז יוצא דאם שכח אדם להפריש תרו"מ בע"ש אין לתקן בשבת אפילו ע"י מחשבה דהוה כמתקן. החיד"א בספר פני דוד (פרשת בשלח) מציין מש"כ מהר"ש פרימו שמציין דשיטת תוס' דאי אפשר לתקן טבל בשבת ע"י מחשבה, אולם בשו"ת רב פעלים (ח"ג א"ח סי' כ"ה) כתב דכוונת מהר"ש פרימו על רש"י ולא על תוס', שלדעת תוס' כן מועיל מחשבה. וכך דעת הראב"ן (דף ע"ו) ובכל בו הלכות פסח. (עי' כרם ציון דיני תרומות מאמרו של הגאון רבי חנוך זונדל גרוסברג זצ"ל מעמוד רס"ג מש"כ בזה, ובס' משנת יעקב להגר"י רוזנטל זצ"ל פכ"ג מהלכות שבת).

לעשר בשבת בפירות שלא נגמרה מלאכתן

היעב"ץ בס' לחם שמים על מסכת ביצה מביא כמה אופנים שמוותר להפריש תרו"מ אפילו בשבת, כגון פירות שנגמרה מלאכתן ועדיין לא ראו את פני הבית ורוצה לאוכלן בשבת, דשבת קובעת למעשר כמבואר בביצה (ל"ד ע"ב), דעכשיו הוא טובל ביומו ויכול לתרום בשבת. ולפי"ז יוצא דמותר להפריש תרומה מפירות אלו לכהן. וכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' נ"ב) דדבריו מרפסין איגרא, דאף דהמגיה על המשנה למלך (פ"ה מהל' מעשרות) כתב דמותר לעשר פירות בשבת בפירות שלא נגמרה מלאכתן אע"פ שבאו לעונת המעשר שלהם, ששבת קובעת למעשר, דכיון דמהתורה לא טובל ואיסור שבת רביע עליה מדרבנן לא הוי כמתקן, ומה דכתוב בביצה (ל"ו) דאין מפרישין תרו"מ היינו בדבר שחיובו מן התורה שכבר נגמרה מלאכתן, ומדמה זאת לטבילת כלים שנטמאו מולד הטומאה, דבביצה (י"ח) מתירים זאת כיון שהוא מתקן מדרבנן, ומשמע דגם המל"מ שהתיר הוא רק בלא נגמרה מלאכתן דווקא, וגם כבר הוכיח השער המלך בהלכות מעשרות בראיות שאין להם תשובה דלא מתירים לעשר אפילו בציור שאין מתקן אלא מדרבנן. וביומא (פ"ג ע"ב) מובא דאפילו בטבל טבול מדרבנן כגון עציץ שאינו נקוב, קיימת גזירה משום מתקן. (ועי' בחזון איש מעשרות סי' ד' ס"ק ט' דמסיק דלא כהמגיה של המל"מ הנ"ל, ע"ש). (ועי' שו"ת מחזה אברהם (שטינברג) סי' מ"ט, שו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' קל"ג, שו"ת פנים מאירות ח"א סי' ל', שו"ת עמודי אור סי' כ"ג, שו"ת מהרש"ג ח"ב סי' קמ"ז).

אשה שהפרישה תרומות ומעשרות אחר שהדליקה נרות שבת

בשו"ת הר צבי או"ח סימן קמ"ב דן באשה שהפרישה תרומות ומעשרות אחר שהדליקה נרות שבת, האם מותר להשתמש בפירות אלו, הנה הרמ"א הכריע באו"ח סימן רס"ג סעיף י' דהמנהג הוא שאותה אשה המדלקת מקבלת שבת בהדלקה אם לא שתתנה תחילה, ולפי"ז אחרי הדלקת נרות של שבת אסורה היתה להפריש תרומות ומעשרות, אולם נראה לענין בדיעבד שעברה והפרישה אחרי קבלת שבת, פשוט דנפקע איסור טבל מהפירות, וכמובא בירושלמי שהביא הרי"ף בפ"ה דביצה לגבי המשנה דאין מגביהין תרומות ומעשרות - "יכולן שעשו בין

חלה שאסורה לזרים, משמע שגם שמואל מודה שחלה קדושה מסויימת על החלה, והוא בכלל אין מפרישין תרו"מ ביו"ט, וא"כ יתכן שהוא מודה לדברי אביו שאסור להפריש אפילו חלת חו"ל ביו"ט. ולמעשה נפסק בשו"ע (או"ח סי' של"ט סעי' ד') דאין מפרישין תרו"מ בשבת (וה"ה חלה). וכן נפסק (סי' תק"ו סעי' ג') הלש עישה ביו"ט יכול להפריש ממנה חלה ולהולכה לכהן, אבל עישה שנלושה בעי"ט אסור להפריש ממנה חלה ביו"ט, וכתב המש"ב להסביר אף דאין מפרישין תרו"מ וחלה ביו"ט משום דנראה כמתקן, בלש ביו"ט לא גזרו, דכיון דמותר ללוש לכתחילה ביו"ט משום דפת חמה עדיף יותר, התירו לו ג"כ לתקן עיסתו ולהוציאה מידי טבל. ובגמ' חגיגה (ח' ע"א) מובא שבי"ט הראשון אין אדם יוצא יד"ח במעשר בהמה, שמא יבוא לעשר ביו"ט אם יזדקק לבהמות נוספות, כיון שהדבר נחוץ לו יבוא לעשר עכשיו ביו"ט, וזה אסור משום סקרתא, פי' משום הצבע, שהרי כל היוצא עשירי היו צובעים אותו בצבע, וכיון שהדבר אסור ביו"ט משום מלאכת כתב אי אפשר להפריש מעשר. ומעירים שם התוס' דלמה נקטו משום סקרתא, ולא משום שאסור להפריש תרומות ומעשרות ביו"ט, משום דכל איסור ההפרשה הוא משום שמתקן את הכרי לאכילה, אבל לגבי מעשר בהמה לא נחשב כמתקן, שהרי בלאו הכי מותר לאכול קודם שיעשר בהמותיו, עיי"ש.

הסבר דעת הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות שבת (פכ"ג הל' ט') כתב: "ואין מגביהין תרו"מ בשבת מפני שנראה כמתקן דבר שלא היה מתוקן", ושם (הל' י"ד) חוזר ושונה הלכה זו בתוספת טעם: "ואין מגביהין תרו"מ שזה דומה למקדיש אותן פירות שהפריש, ועוד מפני שהוא כמתקן אותן בשבת". ומבואר מדבריו שיש שני טעמים לאסור הפרשת תרו"מ בשבת, א. מפני שהוא מתקן. ב. מפני שזה דומה למקדיש. וכתבו החשק שלמה (ביצה ט') ובשו"ת משכנות יעקב (או"ח סי' קל"ה) ובשו"ת עמודי אור (סי' כ"ג סק"ד) לבאר דברי הגמ' הנ"ל שאסור להפריש חלת חו"ל ביו"ט, היות ואם קרא עליה שם אסורה לזרים, וא"כ י"ל לפי דברי הרמב"ם שמלבד איסור מתקן בהפרשת תרו"מ, יש עוד טעם לאיסור להפריש תרו"מ משום דדומה למקדיש אותם הפירות. ויש להסביר דברי הגמ' בביצה (ט') שהיה צד לומר כיון שחלת חו"ל אוכל והולך ואח"כ מפריש, א"כ כשמפריש ביו"ט אין כאן מתקן, דהרי יכול לאכול כעת בלי הפרשה ויפריש בערב אח"כ, וע"ז אומרת הגמ' מי לא מודה שמואל שאם קרא עליה שם אסורה לזרים, א"כ יש הטעם השני דהוה כמתקן, ולכן אומר אביו של שמואל דאין מפרישין החלה ביו"ט, דאף דאין בזה משום מתקן הרי יש בזה משום מקדיש, וכ"כ האור שמח בהלכות שבת (פכ"ג ה"ב).

המרכבת המשנה שם מביא מש"כ בשו"ת מהרלב"ח דביום טוב לא שייך איסור הפרשת תרו"מ משום מתקן, אפילו בפירות ארץ ישראל, היות דהוא כמתקן לצורך אוכל נפש, ולא גרע מזה שמוותר לשחוט ביו"ט לצורך אוכל נפש אע"פ שהוא מתקן ע"י השחיטה את הבהמה, ומה שאסור להפריש ביו"ט הוא משום הטעם השני של הרמב"ם שהוא כמתקן אותן הפירות. וכ"כ בחידושי הצ"ח בביצה (י'). אולם כפי שהבאנו דברי רש"י בביצה (ט') ובחידושי הרשב"א שם, משמע שגם ביו"ט שייך את האיסור מתקן בהפרשת תרו"מ. (עי' קהילות יעקב ח"ה סי' מ"ז). בשו"ת מרחשת (סי' י' ענף ג') כתב להעיר על דברי המהרלב"ח שבי"ט אין איסור מתקן בהפרשת תרו"מ היות והותר תיקון לצורך אוכל נפש, מדברי הגמ' בביצה (כ"ו) שאין רואין את המומין ביו"ט, וכתב רש"י דמתקנו בזה שהחכם מתירו, ומשמע ששייך איסור מתקן אף בצורך אוכל נפש, ע"ש מה שתיירץ. אמנם כבר כתבו האחרונים דמשום קושיא זו כתב הרמב"ם (פ"ב מהלכות יו"ט ה"ג) טעם לא כרש"י, אלא כתב וז"ל: "אסור לראות מומי קדשים ביו"ט גזירה שמא יתירם החכם במומן ויבוא זה לשחוט ביום". זאת אומרת שהבהמה לא היתה מוכנה מערב יו"ט לשחיטה, אלא ביו"ט עצמו היא נהיתה מוכנה, ואסור לשחוט ביו"ט רק אם זה מוכן מערב יו"ט. (עי' בכל זה בשו"ת תורת חסד סי' כ"ח, ובקהילות יעקב עמ"ס ביצה סי' ח'). בספר תוספות יום הכפורים למהר"ם בן חביב (יומא פ"ג) כתב להעיר דמדברי הגמ' שם וביבמות (צ"ג ע"א) משמע דאיסור הפרשת תרו"מ הוא משום טלטול מוקצה, ומעיר דלמה לא הוזכר בראשונים שזה יסוד האיסור בהפרשת תרו"מ, אולם כתבו האחרונים דהרי אילו היה באמת מותר להפריש אז לא היה מוקצה, ורק לאחר שיש טעמים לאסור אז שוב אומרים דהוא מוקצה. ובאמת בהגהות רעק"א ביבמות (צ"ג) ובהגהות לשו"ע (או"ח סי' של"ט) כתב להעיר למה נקטה הגמ' לשון טלטול ולא משום מתקן. (עי' ערוך לנר יבמות שם ובשו"ת ציץ אליעזר ח"א סי' י"ג).

הפרשה במחשבה

מובא בתוס' גיטין (ל"א ע"א ד"ה במחשבה) להקשות כיון

הרי מפסוק זה משמע שמותר לאסור בשבת, דהרי מובא בגמ' סנהדרין דמ"א המוצאים אותו מקושש, שהתרו בו ועדין הוא מקושש, ומשמע שהניחוהו אותו מיד במשמר אף ביום השבת, שהרי לא ענשו אותו בשבת רק לחבשו ולענשו אחר השבת. ועוד קשה מש"כ רב שרירא גאון שחבישה בשבת הוא כמו דין, ואין דנין ביו"ט ובשבת, הרי עיקר הדין שאסור לדון בשבת ויו"ט היא רק גזירת חכמים שמא יכתוב פסק דין, וזה לא שייך בחבישה לבד עד שיצא דינו אחר השבת, וראוי לציין שברבינו בחיי (שם) ובאבן עזרא (שם) כתבו שהחבישה היתה במוצאי שבת ולא בשבת.

בס' פתח הדביר או"ח סימן של"ט מסביר דהרי בפסוק כתוב **"ויניחו אותו במשמר"**, משמע שלא היתה חבישה גמורה בבית האסורים, וזה מוכח שהרי בפרשת וישב כתוב גבי יוסף "ויקח אדוני יוסף אותו ויטנהו אל בית הסוהר", ומשמע שמש"כ ויניחו אותו במשמר היינו שמירה לבד ולא חבישה גמורה, ומה שכתוב ויניחוהו במשמר אינו אלא שהניחוהו בבית אחד כשאר כל אדם היושבים שם, אלא ששמו עליו שומרים שיהיו על המשמר, ולא יסיחו דעתם ממנו עד הלילה שלא יברח. וכ"כ בס' כרם שלמה או"ח סימן של"ט דמלשון הרמ"א שכתב אסור **לתפוס ולהכניס** לבית הסוהר, אבל במשמר משמע שאנחנו שומרים עליו לשמרו, **ולא לבית המשמר** והתפיסה נתנהו. וכתב בשו"ת ציץ אליעזר ח"א סימן ל"ג דמשמע מדבריו דכל האיסור הוא רק לחבשו במקום בבית הסוהר המיועד לכך, אבל להקיף את ביתו בשומרים ולהשימו במשמר בית מותר, וכן כתב בערוך השלחן סי' של"ט סעיף י"א.

ועוד נ"ל דמלשון הרמ"א שכתב "ולכן אסור להכניס לבית הסוהר מי שמתחייב איזה עונש שלא יברח", ניתן לדייק דווקא כשכבר **נתחייב בעונש**, וחובשים אותו כדי שלא יברח לפני ביצוע העונש, וזהו נחשב ג"כ בכלל אין דנין, אבל כ"ז שלא נתחייב שום עונש וחובשין אותו בחבישה בעלמא עד שיתברר דינו, גם הרמ"א יודה דאין זה בכלל דין ומותר לחבוש חבישה כזאת, אולם מדברי רב שרירא גאון משמע שאיסור המאסר הוא אפילו בא רק כדי לשומרו עד הוצאת פסק דינו. ובסו"ד כתב שביצוע חבישה ע"י עכו"ם בודאי עדיף במקרה והדבר נוגע להבטחת שלום הציבור לפי צורך השעה, וכגון גנב הפורץ לדירה, ויש להתיר זאת בכל הסוגים, הן כשיש חשש בריחה או לשם גירת הפרצות, ולכן כשמצוי שוטרים ערבים יש לבצע את המאסר על ידיהם במדת האפשרות, ואז אין החשש של שמא יכתוב היות והכל מבוצע ע"י הערבים, ולפי"ז י"ל מש"כ "ויניחו אותו במשמר" - זה בוצע ע"י עבדים כנענים שהיה בידם, או גוים שמסביבם שעבדו אצלם.

קול מצהלות חתנים

מנהגי ישראל מדוידים הם הדק היטב שקולים בפלס, ואלמלא המנהג המתווה לנו את הדרך השקולה שנלך בה, לא היינו יודעים כיצד לכלכל את מעשינו. כך בענין שמחת הנישואין מצוה רבה היא לשמח חתן וכלה, שנאמר "כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות, וכאילו הקריב תודה וכאילו בנה אחת מחורבות ירושלים" (ברכות ו' ע"ב). ומאידך זכרון חורבן ירושלים הוא עצמו מחייב הגבלת השמחה, שנאמר "אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתך", וחז"ל קבעו זאת בתקנות מוגדרות. ואכן גם בכלי זמר בשמחת חתן וכלה מצאנו זאת, שהרי חז"ל אסרו הזמרה משום זכרון החורבן, אך מקובל הוא המנהג בכל תפוצות ישראל שדי לנו בדברים שקבעו חז"ל, להעלות את ירושלים על ראש שמחתנו, ואין מגבילים את הזמרה והנגינה בשמחת הנישואין. וכן כתב המהרי"ל ראש המדברים בעניני המנהגים בקבלות אשכנז.

שמחת חתן וכלה

כתב הטור (אבן העזר סימן ס"ה) "מצוה גדולה לשמח חתן וכלה ולרקד בפניה ולומר שהיא נאה וחסודה, ואפילו אינה נאה, ואמרו על ר' יהודה בן רבי עילאי שהיה נוטל בד של חרס ומרקד לפני הכלה. ואיתא במדרש למה לא אכלו הכלבים כפות של איזבל, לפי שהיתה מרקדת בהם לפני חתן וכלה". הרמב"ם השמיט לגמרי מאמר זה, אולם שורש המצוה מביא בתור פרט מפרטי החיוב "ואהבת לרעך כמוך", וכך מובא בפרק י"ד מהלכות אבל (הלכה א') "מצות עשה של דבריהם לבקר חולים וכו' ולשמח הכלה והחתן ולסעודם בכל צרכיהם". וכן כתב המאירי (כתובות י"ז ע"א) שמצוה לשמח את החתן והכלה כדי לחבבה, ובאמת מלשון רש"י משמע שעיקר המצוה הוא לשמח אותם בדברים, ועיין במטה משה (ח"ג חלק הכנסת כלה) וז"ל: "דרך הפשט נראה כי עיקר המצוה הוא לשמח את החתן ולשבח ולהלל הכלה בפניו, כדי שתהא חביבה עליו, ולא תהא קלה בעיניו לגרשה וכו', אבל על כל פנים מצוה גם כן לשמח הכלה ולרקד לפניו, כמו שמצינו שחכמים הראשונים היו מרקדים לפניו כדי לחבבה על בעלה". וחשוב זה קיים אפילו מי שאינו נהנה מסעודת החתונה, וכ"כ הפרישה

אות י', דנראה דגם לדעת הרמב"ם דבכלל אין עונשין בשבת הוא גם מלקות, מ"מ הא דמכין אותו עד שתצא נפשו אפשר לקיים בשבת ויו"ט, כיון שזה לא מתורת עונש על עבירה שכבר עבר, אלא רק דין כפיה לקיים מצוות, והרי בידו לקיים המצוה, לכן כופין אותו גם בשבת ויום טוב.

הב"י או"ח סוף סימן רס"ג מביא בשם רב שרירא גאון, מי שעבר עבירה בשבת, ומתיראין שמא יברח במוצש"ק, יכניסוהו לבית הסוהר או ילקוהו בשבת, והשיב אין מלקין ואין מכניסין אותו לבית הסוהר ביו"ט ובשבת, ואם ברח אין עליו כלום. ולכאורה משמע דגם בדבר שאינו בתורת עונש אלא רק שלא יברח, אין דנין אותו בשבת, וא"כ כש"כ שאין לכופו עד שתצא נפשו בשבת כיון שצריך ב"ד לזה, ואין דנים בשבת (עי' קצוה"ח סימן ג' ובמשו"ב נתיבות שם). אמנם נראה דמה דכתב רב שרירא גאון דאסור להכניסו לביה"ס שלא יברח משום שאין דנין בשבת, אין זה מן התורה כמש"כ הרמב"ם במלקות שאין מלקין בשבת, אלא שזה בכלל אין דנין בשבת שגזרו רבנן גם בדיני ממונות, כמובא בביצה דל"ו וברמב"ם הלכות שבת פכ"ג הי"ד, וזה מבואר בשו"ע או"ח סימן של"ט סעיף ד' אין דנין, ולכן אסור לתפוס ולהכניס לבית הסוהר דהוי בכלל דין, והיינו דהרי זה בכלל אין דנין בשבת שהוא רק מדרבנן, ולפי"ז בכפיה לקיים מצוה אעפ"י שצריך לזה ב"ד אפשר שכופין בשבת, כיון שלאחר השבת שוב לא שייך לכופו לקיים המצוה, שהרי מדובר במצוה עוברת כגון סוכה ואינו עושה, ולא אומרים דאין דנין בשבת אלא אם אפשר לדנונו אחר השבת (עי' במשנ"ב סי' של"ט סקי"ג מש"כ בזה).

פקודת מאסר בשבת

מובא בגמ' ביצה דף ל"ו ע"ב דאין דנין בשבת ויו"ט משום שבות, וכך נפסק ברמב"ם בפכ"ג מהלכות שבת הי"ד ובשו"ע סי' של"ט סעיף ד' דאין דנין בשבת גזירה שמא יכתוב. הרמ"א בסימן של"ט מוסיף על ההלכה הזאת ופוסק וז"ל: "ולכן היה אסור לתפוס ולהכניס לבית הסוהר מי שנתחייב איזה עונש כדי שלא יברח, וכש"כ שאסור להלקותו דהוי בכלל דין, ואם יברח אין עליו כלום". דברי הרמ"א מבוססים עפ"י מה שמובא בבית יוסף או"ח סוף סימן רס"ג, שהביא בשם ר' שרירא גאון במי שעבר עבירה בשבת או בחול, ולא נזכר אלא בשבת ומתיראין שמא יברח למוצאי שבת, שאין מלקין אותו ואין מכניסין אותו לבית הסוהר ביום טוב, וכש"כ בשבת, דהני דינא אינון, ואין דנין ביו"ט ובשבת, ואם ברח אין עליו כלום.

השבת אינה סובלת עצבות

בס' החינוך בפרשת ויקהל כתב טעם לדבר בזה שאין אוסרין בשבת, שרצה הקב"ה לכבד יום זה שימצאו בו מנוחה הכל גם החוטאים והחייבים, משל למלך גדול שקרא בני המדינה יום אחד לסעודה, שאינו מונע הפתח מכל אדם, ואחר יום הסעודה יעשה משפט, כן הדבר הזה שהשם ברוך הוא ציונו לקדש ולכבד את יום השבת לטובתינו ולזכותינו. הגר"ח זי"צ זצ"ל בס' ואני תפילה עמוד צ"ט כתב להסביר דשבת אינה סובלת את הצער ואת המצטערים, וחורבן בית מקדשנו לא אירע בשבת כי אם במוצאי שבת כמובא בתענית דף כ"ט ע"א, ואפילו מי שדנון למלקות אין מלקין אותו בשבת, ולפיכך אין מתפללין י"ח ברכות בשבת, שאם יהיה לו חולה בתוך ביתו נזכר ברופא חולי ישראל והוא מיצר, כמובא במדרש תנחומא פרשת וירא. השבת שהיא מעין עולם הבא, והיא כולה אורה ושמחה, נועדה להדליק אור ולהכניס שמחה בכל הבריאה, והיא מביאה ברכה ומבריחה את הדאגה והצער, והיא אינה מרשה שמישהו יהיה עצב או מצטער או מדוכא, ומטעם זה מובא בגמ' מועד קטן דף ז' ע"א לגבי שמחת יו"ט דאין רואים נגעים במועד (בבבא), ור"מ אומר להקל ולא להחמיר, שאם הכהן רואה שהוא האדם המנוגע טמא אינו אומר כלום, שאם מטמאו נמצא מצער במועד, וכתוב בתורה "ושמחת בחגך". וזה מש"כ רב שרירא גאון שאסור לאסור אדם בשבת לא מטעם איסור מלאכה אלא משום גרימת צער לשני, כי מה חילול שבת יש בהכנסה לבית הסוהר, וכך משמע מדברי המהר"ל מפראג בחידושי אגדות על מסכת שבת דף קי"ח.

אופנים שמותר לאסור בשבת

בשו"ת שבות יעקב חלק א' סימן י"ד כתב דמי שרוצה לברוח ולעגן את אשתו, מותר לחובשו ביום השבת, וכן אם הביאו איש מסוכן לעיר היודע עדות עגונה שנהרג בעלה, מותר לבי"ד ללכת אצלו ולקבל עדותו בשבת משום תקנת עגונות. וכ"כ בברכי יוסף סימן של"ט. אולם הוא מפקפק בעצם הדין שאסור לחבוש אדם בבית האסורים בשבת, ומעיר ממש"כ בפרשת שלח עה"פ "ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת וגו' ויניחו אותו במשמר כי לא פרש מה יעשה לו". וכתב להעיר בשו"ת שבות יעקב ח"א סימן י"ד על תשובת רב שרירא גאון שאוסר לחבוש בשבת בבית הסוהר,

סימן של"ט סקי"ג כתב להעיר דמדברי הגמ' יבמות ו' ע"ב מבואר דאזהרה דלא תבערו שלא יענשו ביי"ד בשבת, הוא משום חילול שבת, וא"כ עונש מלקות שאין בו חילול שבת לא בכלל אזהרה זו, וא"כ איך כתב הרמב"ם דגם עונש מלקות אין ביי"ד עונשין בשבת. ומתוך דבמלקות ג"כ יש חילול שבת כגון שעושה חבורה, ועוד תירץ דאפשר דמריבוי הפסוק דבכל מושבותיכם לומדים שאין דנין כלל. (עי' מנחת חינוך מצוה קי"ד). וכתבו האחרונים דמשמע מלשון הרמב"ם "אין עונשין בשבת", דהיינו שיש הלכה מיוחדת שלא לענוש בשבת, ולא משום דמיתת ביי"ד אינה דוחה שבת, הוא לקוח מלשון הירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ו, וכבר כתב הגר"א באו"ח סימן תל"ו ובסימן תקמ"ו שדרכו של הרמב"ם לנטות אחר הירושלמי ברוב המקומות, וכ"כ במפורש באליה רבה סימן של"ט שמקורו הוא מדברי הירושלמי. חידוש גדול מוצאים אנו בס' זית רענן לבעל המג"א בילקוט פרשת ויקהל, שכתב דאפילו לתלותו אחר שמת מאחת העונשים אסור בשבת, לפי שאין דנין בשבת.

בשו"ת אבני נזר או"ח סימן מ"ו ובסימן רכ"ח כתב לציין מש"כ הרמב"ם בס' המצוות במצוות לא תעשה מצוה שכ"ב: "הזהיר מעונש הגדרים על החוטא, ולהעביר הדין עליהם ביום השבת, והוא אמרו לא תבערו אש", ומבואר מדברי הרמב"ם שהוא איסור בפני עצמו העונש בשבת מלבד המלאכה, וכן משמע מהרמב"ם הנ"ל אין עונשין בשבת אעפ"י שהעונש מצות עשה וכו', וה"ה לשאר עונשין, הרי שאף המלקות בכלל איסור תורה זה אף שאין בו מלאכה, וכן מוכח מדמנה לא תעשה בפני עצמו במנין תרי"ג. וכן משמע מלשון ס' החינוך פרשת ויקהל מצוה קי"ד וז"ל: "שלא יעשה הדין דינים בשבת, כלומר שמי שנתחייב מיתה ביי"ד לא ימיתוהו בשבת, ושרשי המצוה שרצה השם יתברך לכבד יום הזה שימצאו בו מנוחה הכל גם החוטאים והחייבים, משל למשך גדול שקרא בני המדינה יום אחד לסעודה, שאינו מונע הפתח מכל אדם, ואחר יום הסעודה יעשה משפט, כן הדבר הזה שהשם ב"ה ציונו להקדש ולכבד את יום השבת לטובתינו ולזכותינו, וזה ג"כ מכבודו של יום הוא", משמע דהעונש לבד בלי המלאכה לאו בפני עצמו בשבת. ולכאורה יש קצת להעיר דלמה צריך להגיע לפסוק שאין מענישין בשבת, הרי אפשר להמתין עם העונש לאחר שבת, וכ"כ התוס' ביבמות ד"ה דכל שאפשר להמתין למחר ולקיים בלא דחיית הל"ת צריך להמתין. אולם י"ל דהתוס' (שם) משמע מדבריהם שגם בעונש מיתה אסור להמתין, שהרי אסור לענות הדין, א"כ יוצא שיש איסור בהמתנת ביצוע העונש, וזה מה שהפסוק משמיע דעכ"ז אין עונשין בשבת. בשו"ת דבר אברהם ח"ב סימן ד' אות י"ד מוסיף שבהקדמת העונש משום עינוי הדין יש ג"כ קיום מצוה, דאין מענין את הדין משום ואהבת לרעך כמוך, כמש"כ בחידושי הרמ"א סנהדרין ל"ה ע"ב ויש קיום, ומשום כך כתב בס' סוכת דוד ביבמות דף ו' דלפי"ז יהיה אסור להעניש ג"כ ע"י שנים שעשו, אעפ"י דשנים שעשו פטורים בשבת, דמ"מ יש שם עונש, וגם ע"י עכו"ם יהיה אסור לענוש, דהרי כתב בתשובת הרשב"א ח"א סימן שני"ז דיכולים לקיים מיתת ביי"ד ג"כ ע"י עכו"ם העושים עפ"י ביי"ד, והביאור הוא דמיתת ביי"ד אין זה מעשה מצוה בעצם כמו נטילת לולב ואכילת מצוה, רק דהמצוה הוא שיענש זה, היינו שיצא התכלית שימות ע"י ציווי ביי"ד, וזה שייך ג"כ ע"י עכו"ם, וא"כ יהיה אסור להעניש בשבת ע"י עכו"ם לדעת הרמב"ם. ואולי אפשר לומר דלכן אין מברכין ביי"ד שמקיימים מצות מיתה, היות ואין זה מעשה מצוה בעצם כמו אכילת מצוה, אלא העיקר התכלית, ואולי לא מצינו ברכה כעין מצוה זו. וראוי לציין שבחידושי אשל אברהם על או"ח סימן ח' סקי"א כותב בשם הרמב"ן סימן קפ"ט דאף שמייתת ביי"ד מצוה, אפ"ה לא מברכין על עשייתם לפי שאין הקב"ה חפץ במיתת רשעים, ומחייב טעמא ג"כ אין מברכין על מים אחרונים הבא משום מלח סדומית, דאין לברך על הפורענות.

מובא בס' ברית עולם על ספר חסידים סימן ת"ט לגבי איסור מלקות בשבת, דדעת הרמב"ם שהוא איסור מדאורייתא, שהרי למד מלא תבערו אש, וכן מוכח מהסמ"ג לאוין ס"ז, אולם עי' בס' שערי תשובה סימן קפ"ה וכן בשבלי הלקט הל' שבת שמביאים דברי רב שרירא גאון, דדעתו דאינו אלא דרבנן משום דאין דנים, ולפי"ז יש לדון לגבי כפיה על המצוות שמובא בגמ' כתובות פ"ו דמי שאינו רוצה לקיים מצות סוכה או לולב או שאר המצוות, כופין אותו עד שתצא נפשו, האם מותר לכוף בשבת, ולמעשה כבר הסתפק בכך הפרי מגדים בפתיחה להלכות שבת וז"ל: "ויש להסתפק במכת מרדות באין עושה סוכה, דמכין אותו עד שתצא נפשו, אפשר בכה"ג עונשין אותו ביום טוב ובשבת". ולמעשה בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סימן שכ"ב כתב דאין כופין בשבת לפי שאין דנים בשבת, וכן נראה מדברי היראים מצוה רע"ח דדעתו דכפיה לקיום מצוות הוא מדיני קנסות, א"כ היות שאין דנין אותו בשבת, ה"ה דאין כופין לקיים מצוות (עי' בחמדת ישראל מצוה כ"א).

כתב בס' משנת יעבץ להגר"ב זולטי זצ"ל חלק חו"מ סימן א'

זו נתפשטה רק אצל עדות אשכנז, אבל בני ספרד לא קבלו עליהם האיסור ויכולים להקל, וכן דעת הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצוק"ל.

בס' שערי ירושלים להרב משה רייזר זצ"ל (י"ל בשנת תרכ"ח) במנהגי הארץ שער ט', כתב וז"ל: "בכל ארץ ישראל אין מי שיודע לנגן בנבל וכינור, ואיזהו אנשים שבאו מחו"ל לשם והיו מנגנים בכינור על החתונות, אך הם לא האריכו ימים, וזה בשתי שנים בא יודע נגן בכינור לעיה"ק צפת ת"ו וקראו אותו לחתונות, ואח"כ הלך לחו"ל, וחזר והביא אתו כינור חדש וקלרינט, ולאחר שתי שבועות נפטר לבית עולמו, אז ראו בחוש שאסור לזמר בכינור בעת החורבן", משמע היות זולל באיסור נענש, ומשמע מדבריו דהאיסור לא היה רק בירושלים אלא בכל ארץ ישראל, וכך משמע מדברי הרדב"ז בתשובותיו ח"ד סימן קל"ב (אלף ר"ב), אך מדעת רוב הפוסקים משמע שעיקר הגזירה היתה רק על ירושלים עיה"ק.

בשו"ת צ"צ אליעזר חלק ט"ו סימן ל"ג כתב לחדש דגם לנוהגים איסור בכלי שיר בחתונות בירושלים, יש להתיר לשמוע שירה מטייפרקורדר שהוקלט בו שירה בפה, אבל מה שהוקלט מכלי שיר אסור, וכן הורה מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל (עי' שו"ת חלקת יעקב חלק א' סימן ס"א, שו"ת שבט הלי ח"ד סימן ס"ט, ושו"ת בית אבי ח"ד סימן ל').

אמירת דוי הסר בסעודת נישואין

נוהגין לומר לפני ברכת המזון הפיוט "דוי הסר וכו'", והטעם לפי שגזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר מפני החורבן, כמובא באו"ח סימן תק"ט, ורק לצורך חתן וכלה מותר, וע"כ אחר שאכלו ושתו ושמחו בכל מיני שמחה מזכירין חורבן ביהמ"ק ואומרים דוי הסר, כל אותו דווי שנאמר אצל חורבן ביהמ"ק "על זה היה דוה ליבנו" הסר ממנו, וגם אותו חרון שנאמר אצל חורבן ביהמ"ק "שפך חרון אפו ויצת אש בציון" (איכה ד'), אותו חרון הסר ממנו. וכך מובא בס' אוצר כל מנהגי ישורון סימן י"ז אות ט"ז.

האם מותר להפקיר בשבת וי"ט

יש לדון האם מותר להפקיר בשבת וי"ט, וכתבו האחרונים להביא ראיה מהגמ' ברכות דמ"ז ע"א שמבואר שמותר להפקיר בשבת, דאמרו (שם) במי שאכל טבל אין מזמנין עליו, אבל אכל דמאי מזמנין עליו. ומקשה בגמ' הרי זה לא ראוי לו, ומתרתת הגמ' "דכיון דאי בעי מפקר ליה לנכסיה וחזי ליה, וכדתניא מאכילין את העניים דמאי", ומדלא חילקו בין שבת לחול משמע שהדין כן גם בשבת, ואם נאמר דאסור להפקיר בשבת דדומה לקנין בשבת, למה הגמ' (שם) לא חילקה בין שבת לחול, ומוכח דמותר להפקיר בשבת. וכן משמע בגמ' פסחים ל"ה ע"ב - אלו דברים שאדם יוצא בהם ידי חובתו בפסח, ויוצאין בדמאי, ומקשה הגמ' והא לא חזי ליה, ומתרתת הגמ' כיון דאי בעי מפקיר ליה לנכסיה והוה ליה עני וכו', והרי שם מדובר בליל יו"ט, ומשמע דמותר להפקיר בליל פסח.

בשער המלך בפ"ח מהלכות לולב הלכה ב' מביא בשם הריטב"א דאסור להפקיר דבר בשבת, שנראה כמקנה קנין בשבת ויש שבות דרבנן, ומה שכתוב בגמ' שבת דף ק"כ בואו והצילו (לגבי נפלה דליקה בביתו), שאני שם דנחשב כמופקר מאליו, שהרי הדבר הולך לאיבוד ולא נראה כקנין. וכ"כ בחידושי הרמב"ן בחידושי לפסחים ד"ה לאחר שהביא את דברי ר"ת ביטול היינו הפקר, איך התירו ביטול בשבת, והרי אסור להפקיר בשבת כמו שאסור להקדיש משום גזירת מקח וממכר, ותירץ שביטול מועיל להוציא מתורת חמץ ולהחשיבו כעפר שאינו ראוי לאכילה, והואיל ואינו מקפיד עליו יצאו מרשותו (עי' שו"ת משכן בצלאל סימן נ"ט אות י"ג). וכעין זה כתב הפרי חדש סימן תל"ד דביטול זה לא מתורת הפקר, שהרי אסור להפקיר בשבת כמו שאסור להפריש תרומות ומעשרות בשבת, וכ"כ בשו"ת רעק"א ח"א סימן קע"ד והמור וקציעה סימן רמ"ו (עי' שו"ת בנין שלמה סימן י"ז, ושו"ת דברי יעקב (שור) סימן כ"ד). אולם המאירי שבת קכ"ז כתב שיש לחלק בין הקדש שאסור בשבת להפקר, דבהפקר אין כאן שינוי רשות, ואפילו זכה בו אחר **מאליו הוא זוכה**, משא"כ הקדש שזה כעין מכר שמסרו לרשות שני (עי' שו"ת שואל ומשיב ח"ו סימן כ"א).

סברא אחרת מובא באחרונים דבהפקר אינו עושה שום מעשה קנין, אלא רק סילוק רשותו, ואינו דומה למקח וממכר, ולכן מותר להפקיר בשבת, וכן כתב בס' מחנה אפרים הלכות שלוחים סימן ז' לחלק שמקח וממכר והקדש וכיו"ב שנכנס מרשות לרשות, משא"כ הפקר שאינו אלא סילוק רשות. בס' ברכת שמעון (שניאורסון) ב"ק סימן מ"א מביא דברי המאירי בס' מגן אבות לענין אם מותר להפקיר בשבת, דיש שני אופני הפקר, האחד שמקנהו לכל העולם, והפקר כזה אסור בשבת דהוי כעין מכר שמזכה לכל, והשני שמסלק רשותו ורשות כל העולם ממנו, ואינו כמכר (עי' שו"ת יבי"א ח"ד או"ח סימן י' אות כ"ד ובחזון עובדיה ח"ב עמ' ל"ב).

כבוד זקנה והתורה, וכל הנוהג קלות בעצמו לצורך גבוה ומצות ה', אף שאינו מצות עשה ממש רק גמילות חסד, הרי זה משובח ותבוא עליו ברכה.

כלי זמר באבילות

כתב בהגהות אמרי ברוך (יור"ד סימן שצ"ב) דאם החתן אבל או הכלה אבילה מותר לנגן בכלי זמר וריקודין ומחולות, כיון שמשעת החופה הוא רגל שלהם, וגם יש לחוש לשמחת החתן או הכלה שאינו אבל, ובשו"ת מהר"י אסאד (סימן צ"א) כתב לחדש דמותר אפילו קודם החופה להוליך החתן והכלה בכלי זמר, וכ"כ בשדי חמד (מערכת חתן וכלה אות י"ב) בשם כנה"ג וז"ל: "ראיתי העם נוהגים עכשיו בקושטא כשיש להם אבל תוך שנה לחתן ולכלה, שאין מביאים מנגנים בחופה, ויראה לי שאינו סמך וכו', וע"ז סמכתי בחופת בני שמתה אמו ונשא אשה תוך שנתה, והבאתי מנגנים עפ"י דברי המהר"ל שאין לעשות חתונה בלא כלי זמר". אולם מדברי הספר חסידים (סימן תקל"ו) לא משמע כן, דכתב וז"ל: "אחד ציוה לבנו לעשות נישואין לאחר שלושים יום למיתתו, וכלי שיר לא ישמע בבית" (עי' שו"ת בנין ציון סימן קל"ט ושו"ת יבי"א ח"ה יור"ד סימן ל"א).

איסור כלי זמר בשמחת נישואין בירושלים עיה"ק

אחר החורבן אסרו לנגן בכלי שיר (שו"ע או"ח סימן תק"ס סעיף ו'), וכתב הרמ"א "שלצורך מצוה כגון בבית חתן וכלה הכל שרי", ויש שכתבו שלא יעשו נישואין בלא כלי זמר והוא עיקר השמחה של החתן והכלה, וכ"כ הטור [בסימן ס"ה] בשם ראב"יה, ומקורו מהמהר"ל הלכות עירובי חצרות שכתב "פעם אחת גזר המושל שלא ינגנו בכלי שיר לאחר שמתה מושלת המדינה כל אותה השנה, ושאלו ממהר"י סגל אם לעשות נישואין בלא כלי זמר, והרב הורה להם שלא יעשו החתונה בלא כלי זמר, דהוא עיקר שמחת חתן וכלה, ואם אי אפשר במקומם ילכו למקום שאפשר. וכן עשו שהלכו בכלי זמר מעיר עינפשטיין לק"ק מגנצא, ועשו שם הנישואין בכלי זמר" (מובא במג"א סימן שמונבא בשו"ע או"ח סימן של"ח ס"ב דיש מתירין לומר לגוי לנגן בכלי שיר בשמחת חתן וכלה, והרמ"א מוסיף שמותר לומר לגוי לתקן כלי שיר משום כבוד חתן וכלה. הגם שהוא מלאכה מדין תורה, מ"מ מכיון שעיקר שמחת חתן וכלה תלוי בכלי שיר התירו. (עי' שדי חמד מערכת חתן וכלה אות י"ג).

כלי זמר בירושלים

אף שהתירו כלי זמר בשמחת נישואין, אולם יש תקנת קדמונים שבעיר הקודש ירושלים לא ינגנו בכלי זמר אף בשמחת נישואין, הגאון רבי מאיר אויערבאך זצ"ל בעל אמרי בינה תיקן שלא לנגן בכלי זמר מפני ב' טעמים, א. משום דחורבן הבית נגד עינינו, ב. שיצא מזה תקלה בעניני צניעות דאפשר לבוא בזה לידי תערובת אנשים ונשים. וכן מובא בס' אות שלום סימן רס"ה ס"ק ר"ל וז"ל: "בירושלים עיה"ק המנהג שלא לומר בכלי שיר רק בתוף, והוא אצלם כפי המקובל ומתוקן מגדולי ירושלים מדורות הקודמים משמרת יתירה, משום אם אשכחך וגו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחת". וכך מובא בס' שלמת חיים למרן הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצוק"ל בסימנים תצ"ה ותצ"ו, שהגאון בעל אמרי בינה גזר על האיסור, ואחד שלא חשש זולל בו נענש קשה, ומוסיף שמרנן הגאון מבריסק והמהר"ל דיסקין זצוק"ל גזרו איסור ניגון בירושלים, משום דהחורבן לעינינו יש להחמיר.

בס' בית חתנים פרק כ"ד סעיף ו' מביא "שבעקבות מגיפת החולירע הנוראה שפרצה בשנת תרכ"ה בירושלים עיה"ק, הפילה חללים רבים, וביניהם כמה גאוני עולם, והתכנסו רבני ירושלים וגזרו באיסור חמור ולטותא דרבנן לבלתי יהין איש או אשה לשורר בכלי זמר בנישואין, וזאת מאחר ובשאלת חלום שעשה אחד מגדולי הדור נתברר שהמגיפה פרצה משום שלא הקפידו אנשי ירושלים על כבודו של כותל המערבי שריד בית מקדשינו ותפארתנו, ואכן תוך כמה ימים פסקה המגיפה, להסכמה זו נצטרפו עוד כמה וכמה מגאוני עולם, וביניהם מרנן רבי יעקב אטלינגר בעל הערוך לנר, רבי חיים מבריסק ורבי יצחק אלחנן ספקטור זצוק"ל".

וכך גם מורה מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל להקפיד גם בזמנינו בכל העיר ירושלים, וכפי שהובא בקונטרס חדש בשם "פניני שבע ברכות" בו מביא הרה"ג בן ציון קוק שליט"א תלמידו המובהק, ששאל את מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל האם מנהג ירושלים תקף גם מחוץ לחומת ירושלים עיר העתיקה, והשיב מרן זצ"ל "כל השכונות הוו בכלל האיסור והואיל והכל היא עיר אחת", ועוד שאל את מרן זצ"ל האם מותר לנגן בחתונה בירושלים באורגן מאחר וזהו כלי אחד, והשיב מותר אפילו עשרה כלים, אבל איזה כלים - תוף בלבד [כלומר כל כלי זמר אסור, ואפילו כלי בודד אסור, ומה שמותר תוף אינו מפני שהוא כלי אחד, אלא מפני שאינו כלי זמר כלל אלא הוא רק כלי קצב]. אולם גזירה

(בסימן ס"ה אות ב'), ורק החובה ביותר למי שנהנה מסעודתם.

כלי זמר בנישואין

אחר החורבן אסרו לנגן בכלי שיר (שו"ע או"ח ס"ה תק"ס סעיף ג'), וכתב הרמ"א "שלצורך מצוה כגון בבית חתן וכלה הכל שרי". ויש שכתבו שלא יעשו נישואין בלא כלי זמר, דהוא עיקר השמחה של החתן והכלה, וכ"כ הטור (בסימן ס"ה) בשם ראב"יה, ומקורו מהמהר"ל הלכות עירובי חצרות שכתב "פעם אחת גזר שלא ינגנו בכלי שיר לאחר שמתה מושלת המדינה כל אותה השבת, ושאלו ממהר"י סגל אם לעשות נישואין בלא כלי זמר, והרב הורה להם שלא יעשו החתונה בלא כלי זמר, דהוא עיקר שמחת חתן וכלה, ואם אי אפשר במקומם ילכו למקום שאפשר. וכן עשו שהלכו בכלי זמר מעיר עינפשטיין לק"ק מגנצא, ועשו שם הנישואין בכלי זמר" (מובא במג"א סימן של"ח).

כתב בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סימן פ"ה) דיש מנהג לשלם ממעות בעשר לבעלי כלי זמר, דמצוה הוא. וכתב לחדש בשו"ת אגרות משה (ח"ב סימן קי"ב) אם החתן אינו רוצה שיהיה בחתונה כלי זמר, יש לכופף אותו ליקח כלי זמר על חשבונו, כדין החתן שאינו רוצה לעשות סעודה, קרובי הכלה כופין שיעשה סעודה (כמפורש בסימן ס"ד ד"ה).

כלי זמר בשבת

כתוב בשו"ע (או"ח סימן של"ח סעיף ב') "יש מתירין לומר לעכו"ם לנגן בכלי שיר בחופות" (דהוה שבות דשבות במקום מצוה), והרמ"א הוסיף "ואפילו לומר לעכו"ם לתקן הכלי שיר שרי משום כבוד חתן וכלה". הגם שהוא מלאכה דאורייתא, מכל מקום מכיון שעיקר שמחת חתן וכלה תלוי בכלי שיר התירו. ובאמת המג"א כתב שמקורו של המחבר הוא ממעשה של המהר"ל (לעיל), וביאר דבריו המחצית השקל, דאע"ג דמעשה של המהר"ל היה בחול, מ"מ נשמע דעיקר שמחת חתן תלוי בכלי שיר. אולם השדי חמד (מערכת חתן וכלה אות י"ג) כתב דכל המקור להתיר אמירה לעכו"ם לנגן בכלי שיר בחופה בשבת, אינו אלא מצד הדין, ומצד המנהג שהיו נוהגין בדורות הראשונים שכונתם וכל מעשיהם היו לשם שמים, ומדבר המותר עפ"י הדין לא היו פורצים להתיר דברים האסורים, אמנם בדורות האחרונים אשר בעוונותינו רבו פורצי גדרי התורה, אם יהיה היתר לנגן בכלי שיר ע"י עכו"ם יבואו לידי כמה איסורים קלים וחמורים בחילול שבת ויו"ט. ובחיי אדם (כלל מ"ד ס"י י"ט) כתב דיש לשמח בשבת במאכל ובמשתה, בשיר ובפיוטים, ומ"מ אם הנכרי בא מעצמו אין מוחין בו, וגם אם החתן או הכלה אבילים בתוך י"ב חודש שמתו אבותם, אין למנוע מלעשות ריקודים ומחולות בכלי זמר. וכ"כ בשו"ת בנין ציון (סימן קל"ט) בשם כנה"ג, והוא עצמו חלק על זה וכתב בתורף דבריו: "ומה שהורית שלא לרקד ולזמר כשהחתן אבל על אביו ואמו, יפה הורית, והמערער על פסקיו ידו על התחתונה". וכש"כ שלא יהיה שם כלי שיר.

יש להקפיד שהמנגנים בשמחת חתן יהיו מזרע ישראל, וכ"כ בספר דרכי חיים ושלום (בשם רבו בעל מנחת אלעזר), וכתב הטעם לזה "היות וע"י הכלי זמר מושכין את לב האדם, צריכים להתקשר בקשר עליון, וזה אי אפשר באמצעות ערלים טמאים, משא"כ אם הם מזרע יהודים הגם שהם קלי דעת ופושעים, ואעפ"י שחטא ישראל נמול הוא שנכנס לבריתו של אברהם אבינו ע"ה, אפשר להתדבק בנפש כל חי כנגן המנגן, ותהי רוח ה' על השומעים שירי ידידות", עכ"ד. וכ"כ באלשיך על הפסוק "ותקח מרים הנביאה את התוף", דלקיחת התוף היה לעורר ע"י שמחה כח הנבואה, כענין שנאמר "והיה כנגן המנגן וכו'", דכדי לומר השירה ברוה"ק עשתה הכנה שיחול עליה גדר נבואה.

נגן תלמיד חכם

תלמיד חכם היודע לנגן בכלי זמר מותר לו לנגן לפני חתן וכלה, ואין בזה משום ביזוי כבוד התורה. כ"כ בשו"ת חוות יאיר (סימן ר"ה), כיון דהכל יודעין ומינכר מילתא שהוא משום כבוד המצוה, כמבואר בפרי מגדים (או"ח סימן ר"נ מ"ז ס"ק ב') שאם ניכר שעושה כבוד השי"ת לא שייך גדול כבוד הבריות (עי' ביאור הלכה סימן ר"נ). ורב חסדא שהיה מחתן הירק, ורב יוסף היה מבקע עצים לכבוד שבת, איך הקילו בכבודם, הרי גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה. ומתוך החו"י דהוה כבודם שעוסקים במצוה, היות וניכר שהם עושים לכבוד השי"ת, משא"כ אם אינו ניכר שעושה לכבוד השם, כמו באבידה בזקן ואינה לפי כבודו אינו רשאי למחול על כבודו. וכ"כ בפתחי תשובה (יור"ד ס"י רמ"ד סק"ד), ומוסיף דאם הת"ח רוצה להחמיר אינו רשאי, דזה רק במצוה שהיא בין אדם לחבירו דפטרה התורה בזקן ואינה לפי כבודו, ואם רוצה להחמיר נעשה כמבזה תורתו. מה שאין כן במצוות שבין ישראל למקום, כל שכן מצוה שהזמן גרמא אין בו משום ביזוי

אם נשאר בער"פ שחל בשבת חמץ, מותר להפקיר בשבת, כמובא בשו"ע או"ח סימן תמ"ד, ויעוין במג"א או"ח סימן י"ג ס"ק ח' דלצורך מצוה מותר, וכן מובא בשו"ע הרב סימן תמ"ד ס"ק ט' ובמשנ"ב (שם) ס"ק ל"ג. כמו"כ מוצאים אנו שלצורך מצוה מותר לתת אף מתנה לחבירו, וכמפורש בסוכה מ"ו ע"ב דיכול ליתן לולב במתנה ביו"ט, וא"כ אף שאסור להפקיר בשבת, אבל ביטול חמץ לכאורה נחשב דבר מצוה ויש להתיר. לענין לזכות מהפקר בשבת, כתוב בשו"ת רעק"א סימן קע"ד דאסור לזכות בשבת מהפקר, אולם מהגהותיו בשו"ע או"ח סי' של"ט משמע שמסתפק בזה (ע"ב בס' קהילות יעקב שבת סימן מ"ה שהאריך בכ"ז).

איסור קידושי אשה בשבת

מובא בגמ' ביצה ל"ו ע"ב אין מקדשין אשה בשבת, וביארו בגמ' גזירה שמא יכתוב שטר אירוסין בשבת, ובפשוטו כיון שבקידושין עצמם יש גזירה שמא יכתוב, אין היתר אפילו לצורך מצוה, וכן דעת רוב הראשונים, וכ"פ בשו"ע או"ח סי' של"ט סעיף ד'. אולם דעת ר"ת הובא בתוס' (שם) שלצורך מצוה כגון שאין לו בנים מותר. אולם כבר כתבו האחרונים להעיר איך התיירו רבנן גזירתם משום מצוה, ומה זה שונה ממקדש וממכר שאסור בשבת שמא יכתוב, ולא התיירו לצורך מצוה, ובאמת המשנ"ב בסימן של"ט סק"ט הביא דעת הפוסקים שמה שמכחו על ר"ת היינו רק בדוחק גדול והפסד וביוש חתן וכלה. והנה הפמ"ג בסימן של"ט סק"ד תמה ומה הוצרכו גזירה מיוחדת שאסור לקדש אשה בשבת שמא יכתוב, תיפ"ל שהרי אסור מקח וממכר בשבת, וקידושין ג"כ נקרא מקח שקונה אותה לאשה, ומתרחץ דכיון שעדין לירושתה ולמציאתה לא קנאה לא נחשב כמקח, ולכן דווקא במקום שקונה לגמרי אז נחשב למקח וממכר, אבל אם לא קונה לגמרי לא חששו שמא יכתוב, ואולי משום כך ר"ת התיר לקדש במקום מצוה. כמו כן אין מכניסין אשה לחופה בשבת אפילו אם קידשו אותה בערב שבת, מפני שזהו כקונה קנין בשבת, וכך נפסק בשו"ע סימן של"ט סעיף ב' ובאבן העזר סימן ס"ד סעיף ה'. אולם אם עברו וקידשו או הכניסו אשה לחופה בשבת, בין בשוגג בין במזיד, מה שעשה עשוי כפי שנפסק בשו"ע סימן של"ט, וכתב המשנ"ב סימן של"ט סק"ט שמותר לקדש ולהכניס אשה לחופה אם נתעכב עד בין השמשות, וכמובן שלכתחילה אין לאחר החופה עד אותו הזמן.

נישואין בערב שבת

כתבו התוס' בכתובות ג' ע"א ד"ה אי איכא ז"ל: "נראה לר"י דמ"מ אין נשאת בשישי, וטעמא דמילתא שהרי אין דנין בשבת, וא"כ אי הוה לבעל טענת בתולים אינו יכול לקבול בשבת כמו בשאר ימי השבוע". וכן כתב הרא"ש בכתובות סימן ג' ורבינו ירוחם (חלק חוה נתיב שנים ועשרים). אולם הר"ן כתב בחידושיו על הרי"ף ריש כתובות, דבזמנינו אין טענת בתולים כיון שרובן מקדשין וכונסין יחד, ואין לחשוש שמא זינתה תחתיו. לעומת זאת הרמב"ם כתב טעם שאין לישא אשה ביום שישי, היות וסעודת נישואין סעודה גדולה המוטלת על החזן, וכאשר יערכוה סמוך לשבת יש לחשוש שמא מחמת טורח הסעודה ישכח ויבוא לידי חילול שבת, וכ"כ הרמב"ם בהלכות אישות פ"י הלכה י"ד (ע"י במגיד משנה שם).

המהרש"ל בספרו ים של שלמה כתובות פ"א סימן נ' כתב שמותר לעשות בזמנינו נישואין בע"ש, וז"ל: "ואני אומר דנישואין לעולם אסרין בשישי משום גזירה, ומ"מ נראה בעיני האידנא שמכניין עצמם מכל וכל קודם הנישואין, לפי שיש יהודים מועטים ויודעים כמה יהיו מן הקרואים, ואין ומה צריך לסעודה, בטלה הגזירה", והיינו שסיבת הגזירה היא שלא יבוא לידי חילול שבת, וא"כ במקום שאין חשש זה אין איסור.

הגאון רבי יעקב יושע זצ"ל בספרו פני יהושע כתובות ג' יצא לדון בדבר חדש, שכל עיקרה של הגזירה 'שמא ישחוט בן עוף' היא רק בחתונה שנעשתה באקראי, כי מה שאסרו בגמרא נישואין בערבי שבתות ובמוצאי שבתות, היינו כשקרה מקרה של אבל וכדומה, ולכן איתרמי מילתא לעשות נישואין כשאין לו רווח זמן להכין צורכי סעודת הנישואין כמות, שבזה יש לחוש כיון שאין לו רווח זמן, שמא יבוא לידי חילול שבת, אבל אם קובע לכתחילה זמן הנישואין בערבי ומוצאי שבתות, אזי אם החתונה קבועה, והיתה הסעודה ערוכה ומתוקנת כראוי, פיתו אפויה וטבחו טבוח ויינו מזוג, לא גזרו כל עיקר, ואין חשש כי מסתמא מכין מעיקרא כל מה שצריך לו. וסיים הפני יהושע: "כך היה נראה לי נכון לולי דרש"י ותוס' לא כתבו כן", וציין ש"אף על פי כן לא נמנעתי לאומרו, כיון שעל פי חידוש זה מיושב מנהגם של ישראל שלא חששו על הגזירה 'דשמא ישחוט בן עוף'".

חידוש גדול מצינו בדבריו של בעל ערוך השולחן (אהע"ז סימן ס"ו סעיף י"א), דמה דחוששים לחילול שבת בעריכת הנישואין בערב שבת ובמוצאי שבת, זהו רק בזמנם של דורות הראשונים,

שהחתן הוא שהיה עושה את סעודת הנישואין, אבל עכשיו בזמנינו מנהגינו שהכלה היא עושה הסעודה, ובכי האי גוונא לא חיישינן לחילול שבת. והטעם הוא דדוקא להחתן חיישינן שירצה לצאת ידי הכלה לרצותה במשתה גדול ולהרבות במנות, כי נשים מקפידות בזה, אבל כיון שבזמנינו הכלה היא זאת שעושה את הסעודה לא חוששים לגזירת שחיטת בן עוף, כי החתן אינו מקפיד בזה. והוסיף בעל ערוך השולחן דחידוש זה מתבאר היטב בלשונו הזהב של הרמב"ם ז"ל, שכתב "שהחתן טרוד בסעודתו", ולכאורה מה רצה הרמב"ם להשמיענו בתיבת "החתן", ולדברים האמורים דוק מיניה החתן דווקא ולא הכלה, דכשהכלה עושה מותר להנשא בע"ש.

נפסק בשו"ע אהע"ז סימן ס"ד סעיף ג': "ופשט המנהג לישא נשים בערב שבת, והוא שיטרח בסעודת הנישואין ג' ימים קודם". החיד"א בס' שו"ת ברכה או"ח סימן ר"פ כתב "פשטה הוראה בארץ הצבי שנוהגים לישא הבחורים בערב שבת קודש, כמו שהתירו גדולי הפוסקים" (ע"י ס' נימוקי או"ח סימן ר"פ שמביא שגדולי תלמידי הבעש"ט חתנו ילדיהם בע"ש).

מוצאים אנו בחז"ל תקנות שונות כדי שלא יבוא בני אדם לידי בושה, אין צריך לומר בהימנעות מפעולות ישירות שמבישות את האדם, אלא גם בהמנעות מעשיית דברים כשיש בנ"א שאינן מסוגלים לעשות מעשים כשאר בנ"א, וכמו שכותב המאירי בחידושיו במסכת מו"ק דף כ"ז וז"ל: "לעולם יהא אדם זהיר שלא להיות עניי או שאר בני אדם מתביישים מתוך מעשיו, ויהיו העשירים משוים עצמם לעניים שלא לבייש את מי שאין לו". וכך מובא בגמ' תענית דף כ"ו ע"א: אמר רשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים, שבהן בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולים שלא לבייש את מי שאין לו. מידה זו שהיתה נוהגת בירושלים שהיו בנותיה משאילות בגדיהן זו לזו, היא מידת החסד שהיתה ממידותיה המצוינות של ירושלים, ועליה העולם עומד, והיא אחת משלש המידות שהצטיינו בה ישראל שהיו ביישנים רחמנים וגומלי חסדים, וכך אמרו חכמים בילקוט שמעוני לספר הושע רמז תקכ"ב: נאמר בהושע פ"ו "כי חסד חפצתי ולא זבח" - אמר הקב"ה חביב עלי חסד שאתם גומלים זה לזה, יותר מכל זבח שזבח שלמה המלך לפני וכו'.

מדברי הגמ' בתענית משמע שהלבוש עושה חייץ בין אדם שמתלבש יפה, ובין אדם שאין ידו משגת להתלבש יפה, ור' יוחנן קרי למאניה מכבודותיה (שבת ק"ג ע"ב), וזה משמש גורם היוצר פער בין אדם לחבירו, וכמו שנאמר בגמ' כתובות ח' ע"ב ובמו"ק י"ז ע"ב על רבן גמליאל, דתניא בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממימתו (משום יוקר התכריכין), עד שהיו קרובין מניחין אותו ובורחין, עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו, ויצא בכלי פשתן, ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן, אמר רב פפא והאידינא נהוג עלמא אפילו בצרדא בר זוזא, ופירשו (שם) בגד קנבוס שאינו שוה אלא דינר, והכל למען השויון והאחדות של בני האדם עלי אדמות. וכן נפסק בשו"ע יור"ד סימן שנ"ב: "ואסור לקבור בתכריכים של משי ובגדים המזוהבים הרקומים אפילו לנשים שבישראל".

מצינו עוד תקנות שונות בעת שמחת נישואין - מובא בגמ' כתובות נ"ד ע"ב "אעפ"י שאמרו כתובת בתולה מאתים, ושל אלמנה מנה, ואם רצה להוסיף אפילו מאה מנה יוסיף, לכאן לא עשו חכמים קצבה כדי לבייש את מי שאין לו". ומ"מ חכמי אשכנז הקדמונים חששו לזה, ותיקנו תוספת לעשיר ולעני בשוה כדי שלא לבייש את מי שאין לו, וכ"כ הראב"ן (בדפוס פראג ק"ל ע"ב, ובהוצאת ערנרייך כתובות דף רפ"א), ובראב"ה ח"ד עמוד כ"ג.

הריב"ש בתשובותיו בסימן קנ"ג מתייחס למה שתיקנו חז"ל לדבר מועט לקדושי אשה ולכתובתה, והם אמרו שלא תהא קלה בעיניו להוציאה כמובא בכתובות פ"ב, והרי אפילו עני שבישראל כשיהיה לו קטטה עם אשתו תהא קלה בעיניו להוציאה בדבר מועט כזה, ומיישב את תקנת חז"ל בזה"ל: "אתה (השואל) שיערת באנשי מארקה שעשיריה היו להם בתים מלאים כל טוב אוצרות כסף, ואשר אין לו כל אלה נקרא עני, אבל תשער בתושבי הארץ הזאת, שאינם מספיקים ללחם צר ומים במשורה, ועל הארץ ישנים, ומלבושיהם טלאי ע"ג טלאי ורובם הולכים יחפים, ובימי חז"ל כך היה וכו', ואנשי כנה"ג המתקנים תקנות בישראל, כשעלו מן הגולה כבר היו עניים עד מאד וכו', וחכמים תיקנו כתובה לאשה לכולן בשוה, שלא לבייש את מי שאין לו ושיערו בעני".

עוד מובא בגמ' כתובות נ"ז ע"א - נותנים לכתולה שנים עשר חודש, כלומר בין האירוסין (קידושין) ובין הנישואין (כניסה לחופה) עוברת שנה, תקופת המעבר הזה היתה כרוכה בסכנות שונות הנשקפות לכלה, ע"כ הוקטן איפוא המעבר, אלא שבכל זאת היו האירוסין לחוד והנישואין לחוד, למשל האירוסין בבוקר ונישואין בערב (עיי' ספר האורה מיוחס לרש"י עמוד 179). אולם בדורו של רש"י ובסביבתו חל שינוי, והתחילו רבים לארס ולקדש כאחד, כשקרה מקרה כזה בנוכחותו של רש"י

בחתן שעשה אירוסין ונישואין ביחד, פסק המורה שצריך לברך על היין גם בכוס השני ברכת נישואין, ונימוקו עמו דאירוסין לחוד ונישואין לחוד, שמנהג זה שנהגו לעשות אירוסין קודם לנישואין יהא גנאי לחתן ולקרוביו אם לא ירבו בסעודה כל היום, ולפיכך יש בני אדם שעושי אירוסין ונישואין ביחד, ונפטר בסעודה אחת (ע"י מחזור ויטרי הוצאת הורביץ עמ' 588). ויתכן דמש"כ רש"י לאמץ את המנהג של אירוסין ונישואין ביחד "כדי להיפטר בסעודה אחת", כי כמה בני אדם עשו ככה כדי לקמץ בהוצאות הסעודה, ואח"כ זה התפשט לכלל הציבור, ולבסוף היה זה למנהג כללי אף אצל העשירים, ומטעם "שלא לבייש את מי שאין לו".

מובא בס' הרוקח סימן שנ"ג ובמהרי"ל ריש הלכות חתונה שהיו נוהגין לעשות נישואין בערב שבת, ומובא באחרונים להסביר הטעם כדי להקל על העניים, אם הנישואין יהיו בע"ש אין על העני להכין סעודה מיוחדת וגדולה לכבוד האורחים בתוך ימי השבוע, אלא מכבדם בשבת בו נמצאים בלאו הכי מאכלים טובים ושמנים גם בבית איש רש, ז"א נפטר בסעודה אחת עליה מתכוון העני בעיקרו לכבוד שבת (ע"י בראב"ה עפ"י"מ שמובא בהגהות מיימוניות אישות פ"י אות ב'). וכ"כ המרדכי הביאו הדרישה בסימן ס"ד, והרע"ב כתובות פ"א משנה א'.

כמו"כ נוהגים לשבור כוס זכוכית תחת החופה בתום ברכת האירוסין, כפי שמובא בגמ' ברכות ל"א ע"א: כנראה שהעשירים היו נוהגים לשבור כוס זכוכית יקרה והעניים בזכוכית פשוטה, אולם עכ"ז כתב הראב"ה במסכת ברכות סימן צ"א - ונהגו כולם בשוה כדי שלא לבייש את מי שאין לו.

נוהגים שבשבת שאחר החופה מובילות המחנות ושאר נשים חשובות את הכלה לביהכ"ס, והיא יושבת על מקום הרבנית (ע"י במהרי"ל הלכות נישואין), וכתבו האחרונים להסביר כדי שלא לבייש כלה שאין לאמה מקום מיוחד קנוי או שכור בבית הכנסת.

בס' פלא יועץ ערך "לבישה" כתב במילים בוטות על אותן נשים שקונות בגדים יפים לכבוד החתונה, וז"ל: "ובענין המלבושים ראוי לאדם להתנהג בדרך אמצעי, ואף אם חננו השי"ת עושר לא ילבש בגדי רקמה חשובים מאד, אם משום שעובר על כל תשחית וכו', ואם משום שגורם שגם אחרים שאין ידם משגת יראו ממנו וירצו לעשות כמעשהו, ובסוף שלווים ואינם משלמים, ובפרט הני נשי שמרביץ במיני בגדי זהב ורקמה ותכשיטין חשובים וגורמים רעה לעולם, כי אשה רעוה קנאה, וכל מגמתן להידמות אחת לאחת, ואף אם בעלה קצור קצרה ידו לא יוכל להימלט מלעשות רצון אשתו, ומתוך כך רבו הנדוניאות והוצאות הנישואין עד שרבות בנות באות לידי בזיון בהגיען לפרק 'בתולה נישאת', אב ואם בוכים ומגנים בצער מתחולל ואין להם מושיע, מי גורם כל זה, ריבוי ההוצאות ומותרות המלבושים שנעשו קבע, וראוי למנהיגי הקהילות ליתן לב ולגדור גדרים ולתקן תקנות לישוב העיר ולתיקון העולם, ובכמה דוכתי בש"ס אשכחן שחייבו את העשירים להקל בכבודם כדי שלא לבייש את מי שאין לו".

מצוה לערוך סעודת נישואין אחר הכניסה לחופה, כפי שמובא בגמ' כתובות דף ה' ע"א. המקורות למצוות סעודת נישואין הוא משתאות של יעקב אבינו ושמשון. אצל יעקב אבינו כתוב "ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה" (בראשית כ"ט), ואצל שמשון נערכו שבעת ימי משתה (שופטים י"ד). סעודת נישואין מצוה גדולה היא עד מאד, עד שאמרו חז"ל במסכת פסחים דף קי"ג שמי שאינו מיסב בסעודה של מצוה זו ה"ה מנודה לשמים (ע"י בתוס' שם). בשו"ת מהר"ם שיק חלק אבן העזר סימן פ"ט האריך בענין זה, ופסק שצריך לעשות סעודה זו דווקא בבשר, וכך משמע בגמ' כתובות ה' ע"א, וכך משמע בשו"ת חוות יאיר סימן ע', ולכן פסק המהר"ם שיק שמי שהשעה דחוקה לו ביותר, ואין לו אמצעים לקנות בשר לסעודת חתונה אלא א"כ יצטרך לבריות, ואולי אז אפשר להסתפק בסעודה חלבית, ע"ז אמר שאין לעשות כן, ועדיף למעט בקרואים ויאכיל להם בשר, מאשר שיקרא להרבה אנשים ויאכיל להם סעודה חלבית (ע"י בס' שלחן העזר ח"ב דף ס"ח).

גדולי הרבנים בכל הדורות התקינו לא להרבות בהוצאות סעודת החתונה, והורו למעט במיני המאכלים ובמנין הקרואים, בעל ה"נודע ביהודה" ובית דינו תיקנו בענין סעודת הנישואין, וז"ל - אף גם אם העשירים יכולים להתנהג בסעודת נישואין ביד רחבה בלי מצרים, בכל זאת יפנה בעצתנו גם אל פני העשירים לתת מדה וקצבה להמתרות היתירות בכדי שלא לבייש את מי שאין ידו משגת, וגם לחוס על ממונם, ולא יכלו כוחם להבל ולריק כל יגיעם בהוצאות עודפות.

גדולי ספרד שהתיישבו בעיר פאס שבמרוקו בשנת תנ"א תקנו תקנה בענין סעודת נישואין, כפי שמובא בס' "כרם חמד" ח"ב (ליורנו תרכ"ט) וז"ל: "תקנה למעט בהוצאות על סעודות בהזמנת הרבה קרואים שהיו נוהגין לעשות עניים כמו עשירים, היו מרבים הסעודות שלא בצמצום, ואם אין להם לוקחים בריבית, ותקנו להגדיל גם את הסעודות של מצוה, וכל מי שנוהג

לעשות סעודות שונות אין לו רשות לעשות כי אם סעודה אחת, ולא יעשה בה תרנגולים ובני יונה כלל, רק בסעודת החתונה לצורך החתן והכלה בלבד, והפורץ גדר התקנה יש רשות ביד הנגידיים ראשי הקהל לקנסו לפי ראות עיניהם".

וכבר דרשו חז"ל על הפסוק "והצנע לכת עם אלוהיך" - זו הכנסת כלה לחופה, שרצוי להימנע בה מגאוותנות, וכפי שמפרש רש"י שאף בהכנסת כלה לחופה צריך הצנע לסעוד במדה נאה, ויש רמז לכך מפסוק "ושמח את אשתו אשר לקח לא יחבול ריחים ורכב" (במדבר כ'), שהשמחה תהיה במדה כדי שלא יצטרך אחר כך למשכן עצמו ולשים ריחים של חובות על צווארו.

וכתב בעל ס' החינוך במצוה קס"ג לגבי עני שהביא קרבן עשיר, שלא יצא ידי חובתו, וז"ל: "ואם הוא עני והביא כשבה או שעירה לא יצא ידי חובתו, והטעם לפי שאחר שהקב"ה ריחם עליו ופטרו בכך, אינו בדין שידחוק עצמו להביא ביותר מה שתשיג ידו, ובוזה יקנה כל מבין עצה לבלתי עשות הוצאות ביותר מן הראוי לו לפי ממונו, למען כי בו סיבה לגזול את הבריות כשמבקש לימודו ואינו מוצא".

גדול כבוד הבריות

כבודה של כלה ענייה

הרמ"א, ר' משה איסרליש, התיר לערוך חופה וקידושין לכלה יתומה לאחר כניסת השבת, כפי שמובא בשו"ת הרמ"א סימן קכ"ה. פסיקתו של הרמ"א עוררה תגובות נרעשות. הרמ"א שביקש לבסס את פסקו, מתאר תחילה את נסיבות המקרה, וז"ל: איש היה בארץ ותם הכסף ממנו, ושדך בתו גדולה לבן זוגה הראוי לה. ויהי בימי שידוכיה, אשר ארך הזמן עד כניסתה לחופה, הלך האב לעולמו והניח חיים לכל ישראל, ונשארה הבת שכולה וגלמודה אין לה אב ואם, כי אם קרובים נעשו לה רחוקים והעלימו עיניהם ממנה, זולתי גואל אחד, אחי אמה, אשר הכניסה לביתו, כי אין לה גואל קרוב ממנו. והיה כאשר באה בימים זמן נישואיה... לא ראתה שום תמונת הנדוניא ושאר צרכים, זולתי קול אחד האב לה שתטבול ותכין עצמה לחתונה, כי יהיה לה הנדוניא. והבתולה הנ"ל עשתה כאשר צו עליה נשים השכינות ושמעה לקולם, גם כיסו אותה ביום ו' בהינומא כדרך הבתולות. וכאשר נטו צללי ערב וכמעט קדש היום, שהיו לקרוביה ליתן הנדוניא, קמצו ידיהם וחסרו ממתנת ידם הראוי להם, והיה נחסר מן הנדוניא כמעט שליש הנדוניא. גם החתן נסוג אחור ולא רצה בשום אופן לכנסה, ולא שת לבו לכל הדברים אשר דברו אליו מנהיגי העיר, שלא לבייש בת ישראל מכח כסף נמאס. ולא אבה שמוע, רק כפתן חרש אטם אזנו ולא שמע לקול מלחשים, ולא קול גערת חכם תנידנו. ועל ידי זה נמשך הזמן מכח קטנות ומריבות, כדרך שאמרו "לית כתובה דלית בה תיגרא" (שבת ק"ל ע"א). והצליח מעשה שטן עד שהגיע הזמן הנ"ל שהשוו עצמן, ונתרצה החתן ליכנס לחופה. ושלא לבייש בת ישראל הגונה קמתי וסדרתי הקידושין בזמן הנ"ל.

ועתה מסביר הרמ"א, כי מאחר שיצאו עוררים על ההיתר שהתיר לקדש את הנערה בשבת, הוא בא לבסס את פסקו: 'הנה באשר מלינים עלי להתיר העניין בכהאי גוונא, שהיה שעת הדחק, והיתה הבתולה מתביישת אם תמתין עם החופה אחר טבילתה עד לאחר השבת. גם כי אינו מדרך המקומות לילך בהינומא עד אחר השבת ולעשות הנישואין ביום ראשון, כדרך האזרחים שעושים נישואיהם ביום חגם, וכדאי הוא ר"ת לסמוך עליו בשעת הדחק... ואין לך דוחק גדול מזה, שהיתה יתומה גדולה מתביישת, והיה לה לקלון כל ימיה כמעט לשנותה מכל הבתולות, וגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה דלא תסור מכל הדברים אשר יורוך, בדבר הזה, שאינו אלא איסור דרבנן'.

הלכה זו, המתירה לקדש אשה בשבת משום כבוד הבריות, הביאה הרמ"א גם בהגהותיו לשולחן ערוך על הלכת המחבר, בשו"ע או"ח סימן של"ט סעיף ד' שאין מקדשין בשבת, כתב הרמ"א (שם) "ויש מתירין לקדש היכא שאין לו אשה ובנים... ואף על גב דלא קיימא לן הכי, מכל מקום סומכין על זה בשעת הדחק, כי גדול כבוד הבריות, כמו שרגילין שלפעמים שלא היו יכולים להשוות עם הנדוניא יום שיש עדי הלילה, דעושיין החופה והקידושין בליל שבת, הואיל וכבר הוכנו לסעודה ולנישואין, והוי ביוש לכלה ולחתן אם לא יכנסו אז".

ויסוד הרמ"א להיתר הוא שבמקרה הנ"ל יש לסמוך על דעת ר"ת הנ"ל שבמקום מצוה מותר לקדש אשה בשבת, ואף שר"ת מדבר על מקום שאין לו אשה, דנים גם בנידון של הרמ"א שנחשב למקום מצוה. וכדברי הרמ"א שהתיר קידושין ונישואין בליל שבת כ"כ הב"ח או"ח סימן של"ט (ועי' בשו"ת הב"ח החדשות סימן מ"ב). בשו"ת דבר אברהם ח"ב סימן ל"ו כתב שאם הכלה איננה טהורה, אסור לקדש ולכנס בכל אופן, וגם לשיטת ר"ת לכתחילה אין עושיין יחוד שלאחר החופה בשבת, שיחוד נחשב למעשה קנין, ונמצא עושיין קנין בשבת, ולכן כשהנישואין בע"ש צריך לייחד החתן והכלה מבעוד יום, וכ"כ

הב"ש באבן העזר סימן נ"ה וס"ק"ה ובמשנ"ב סימן ר"פ ס"ק ד'. אולם בדיעבד שלא נתיחדו מבעוד יום, מותר ליחדם בשבת, וכך כתב בחידושי המקנה קונטרס אחרון סימן ס"ד, ושו"ע הרב סימן של"ט ס"ח, ושער הציון בסימן של"ט אות ל', וחזו"א אבן העזר סימן ס"ג אות י"ז.

אבוקות בחופה בליל שבת

דנו גדולי הפוסקים לדעת הרמ"א שהתירו קידושין חופה בליל שבת משום כבוד הבריות, האם נוהגין גם אז את המנהג שמכניסין את החתן ואת הכלה בשני אבוקות של אור שבידי השושבינים. בס' תוספת שבת סימן של"ט אות ט' כתב דאם הדליקו אותם קודם חשיכה ואח"כ חשכה להם, רשאים לאחזם בידיהם כשהם דולקים והולכים, ואין צריכים להשליכם מידיהם כיון שאין האיסור לטלטל נר הדלוק, אלא משום מוקצה דהוה בסיס לדבר האסור דהיינו השלהבת, כמש"כ בסימן רע"ט, וכבר של שעוה לא שייך שמא יטה וכמש"כ בסימן רע"ז, וכבר מובא בסוף סימן רס"ו ובריש סימן ש"ח דאם היה המוקצה בידו מבעוד יום א"צ להסיר אותו מידו, ובסו"ד כתב "ל"ל דכיון דהעולם נזהרין בכך להכניסם ע"י נרות דווקא מיקרי צורך גדול, ואין חילוק בין צורך גדול להפסד מרובה, וכה"ג כתב מהרש"ל לענין נר יארציט, עי' סימן רס"א. ובבין השמשות פשיטא דשרי להכניס לחופה, דלא גזרו על שבות במקום מצוה כמש"כ בסימן רס"א".

אולם הפרי מגדים במשב"ז בסוף סימן של"ט חלק על התוספת שבת, וכתב דצריך לסלק הנרות מידו, דמוקצה כל זמן שהוא בידו מותר לטלטלו כל היום, וכל שאפשר לסלק הוא כמו שופר בחזן הכנסת כמובא במג"א סימן רס"ו ס"ק ט', והנר נקרא כלי שמלאכתו לאיסור, ולשיטת התוספות שבת מותר לטלטל כ"ז שירצה, והפמ"ג אוסר, והמשנ"ב סימן של"ט ס"ק י"ט הכריע דכברי הפמ"ג.

ריקוד בשבת ויו"ט ושמחת תורה ושמחת חתן וכלה

מובא בשו"ע סימן של"ט ס"ג: "אין מטפחין להכות כף אל כף, ולא מספקין להכות כף על ירך, ולא מרקדין גזירה שמא יתקן כלי שיר". ומבואר במשנ"ב (שם) שגם לצורך שמחה של מצוה אסור, ומ"מ ביום שמחת תורה מותר לרקוד בשעה שאומרים קילוסין לתורה, משום כבוד התורה, כיון שאין בו איסור אלא רק משום שבות. מקור לדין זה הוא מדברי המהרי"ק (שורש ט'), ומובא בדרכי משה סימן תרס"ט ס"ק ג' בשם תשובת הגאונים, דביום שמחת תורה נוהגין לרקוד אפילו זקנים בשעה שאומרים קילוסין לספר תורה, אעפ"י שאין מרקדין ביו"ט, משום כבוד התורה נהגו היתר. וכך פסק בשו"ע הרב סימן של"ט. בשו"ת מכתם לדוד או"ח סימן י"ט כתב שאין ללמוד שמחת חתן וכלה מדין שמחת התורה, דעדיף משום כבוד התורה. בשו"ת לב חיים (פלאגי) ח"ב סימן ט' כתב שיש להתיר לרקוד בשבת כשיש חופה משום שמחת חתן וכלה, אולם בס' פדה את אברהם (פלאגי) (בקונטרס שיירי יפה ללב) סימן של"ט העיר על דבריו, דמהפוסקים משמע שרק בשמחת תורה משום כבוד התורה התירו, וכן תימה על מש"כ בשו"ת מנחת אלעזר ח"א סימן כ"ט אודות מנהג החסידים לרקוד בשבת ויו"ט בשירים ורננים, ומציין את דברי המהרי"ק הנ"ל דכמו שהתירו משום כבוד התורה התירו משום שמחת יו"ט, וכבר העיר זאת בס' ליות חן אות ק"ג ובשו"ת יביע אומר ח"ג או"ח סימן כ"ב ובשו"ת יחווה דעת ח"ג סימן נ"ח. גם לכבוד התורה אין כדאי להתיר אלא טיפוח וריקוד, ולא קשקוש בפעמונים וזגים, וכש"כ שאר כלי אסור (עי' שו"ת יב"א ח"ג או"ח סימן כ"ט).

אולם יעוין בס' ים של שלמה (למהרש"ל) במסכת ביצה שמביא את דברי המהרי"ק, וכתב וז"ל: "ולפ"ז מותר לרקוד (בשבת) לנישואין משום כבוד חתן וכלה בעת הנישואים, והוא כבוד המקום", כלומר דהיא שמחה של מצוה, והחוות יאיר במקור חיים כתב על דברי המהרי"ק "וה"ה לפני חתן וכלה". גם בס' ארחות חיים סימן של"ט סק"ג התיר למחוא כף כדרכו כדי לשמח חתן וכלה, וכן כתב בשו"ת לב חיים ח"ג סימן ס"א לציין שבאיזמיר שבטורקיה היה מנהג עתיק בקהילה היהודית לשמח חתן וכלה, ע"י שלוקחים עצים דקים ומניח אותם על גבי טס של נחושת, ולקולם רוקדים ומשוררים, הדבר הזה קרוי "דאסנה", וזהו כעין לתופף על מצלתיים, ואת זה היו עושים גם בשבתות, אולם היו כאלו שעושים זאת סתם בברית מילה שהתקיים בשבת, וע"ז מעיר בשו"ת לב חיים שאין היתר לעשות זאת, רק לגבי סעודת נישואין כתב שמותר לגודל חומר הדבר, דמי שאינו משמח חתן וכלה עובר בחמשה קולות.

בס' קונטרס המועדים להגרמ"ש שפירא זצ"ל עמוד רס"ו כתב להעיר דבמשנ"ב סימן של"ט ס"ק ח' מציין שאסור לרקוד לכבוד נישואין, ורק בשמחת תורה נהגו לרקוד לפני הס"ת לכבוד התורה, וא"כ אם היתר כבוד התורה הוא היתר מסוים לא שייך זאת בחתן, אמנם י"ל בזה דהא דלכבוד התורה מותר לרקוד הוא משום דעיקר מצות כבוד התורה היא בריקוד, וכמבואר

בהגר"א בהלכות סוכות דאבל אסור להקיף, משום דבהקפות בס"ת חשוב "ושמרתם לפני ה'" (עי' רמב"ם ספר המצוות מ"ע נ"ד), וכיון דמשום שמחה לפני ה' היא, הרי מצוה בשמחה יתירה דריקוד, כמש"כ ברמב"ם הנ"ל דברי קודם וניגון בכלי שיר במקדש מקיימים ושמחתם לפני ה', ולכן מותר לרקוד בשמחת תורה, ומשום כן יש להעיר דשמחת חתן וכלה דמצוה לרקוד, וכדאמרו בכתובות כיצד מרקדין ובמהרי"ל דעיקר שמחת חתן וכלה היא בכלי שיר דוקא, וא"כ היה צריך להיות שגם בשמחת חתן וכלה מותר לרקוד בשבת, כיון דמצוה היא בריקוד.

אולם מדברי האחרונים משמע דאף אם מצוה בריקוד, אינו מותר לדחות איסור ריקדה משום מצוה, והוא היתר מיוחד משום כבוד התורה, ולא שייך כן בחתן. ולכאורה אם נאמר שזה היתר משום כבוד התורה, ולא שהוא היתר מיוחד בשמחת תורה, יצא נ"מ בבן חור"ל שנמצא בשמיני עצרת בא"י, שאצלו ביום הראשון של שמיני עצרת אינו שמחת תורה, האם מותר להשתתף בריקודים עם בני א"י שרוקד לכבוד התורה. בס' יום טוב שני כהלכתו ס"ב סעיף ט"ז מביא בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דמותר לו לרקוד כיון שהוא היתר מיוחד לכבוד התורה, וכבוד התורה שייך גם בשמיני עצרת. וכן משמע מהגהות מהר"א אזולאי על הלבוש שמתן של"ט, דטעם ההיתר לרקוד ביום שמחת תורה **דמשום שמחת התורה לא גזרו**, ולכאורה היינו דלא גזרו במקום כבוד התורה, וכך משמע מדברי הפמ"ג סימן של"ט בא"א אות א'. רצוי לציין שבהגהות חתם סופר סימן תרס"ט כתב על דברי המהרי"ק שלכבוד התורה מותר לרקוד, והוסיף בזה"ל "ושם מבואר דווקא **בשעה שאומר קילוסים לתורה**".

בשו"ת שלמת חיים ס"י קצ"ג העיר הגר"ש סובול זצ"ל לסתירה לכאן בדעת המשנה ברורה, דבסימן של"ט ס"ק ה' מביא המ"ב להלכה שבשמחת תורה מותר לטפח ולרקוד, ובשמחת חתן וכלה לא, כלומר דבשמחת תורה קיל יותר, ולעומת זאת בס' של"ח כתב הרמ"א שמותר לומר לגוי לתקן כלי שיר משום כבוד חתן וכלה, ובמשנ"ב סק"ג הביא דבשאר שמחה של מצוה כגון בסעודת מילה או בשמחת תורה אסור אפילו לומר לא"י לנגן, אם לא שבאין מעצמן או שהכינו אותם מע"ש, כלומר שהוא מחמיר בשמחת תורה יותר משמחת חתן וכלה, וכדבריו בס"ק ט' בשם המג"א ששמחת חתן וכלה עדיף יותר משאר סתם דבר מצוה, וכתב הגר"ח זוננפלד זללה"ה לתרץ "הנראה דבשמחת נישואין מעולם היה הדרך בכלי שיר, ונחשב זה לגירעון", ונראה דכוונתו שלכן התירו לנכרי לתקן כלי שיר כדי שלא תחסר השמחה, אבל לגבי שאר הדברים מקילים יותר לשמחת תורה מלשמחת חתן וכלה, וגם בתשובה הסמוכה בשלמת חיים איננו מתרצה להתיר לו טיפוח וריקוד בשמחת נישואין בשבת, למרות עדותו של הרב השואל שבירושלים נהגו לרקוד ולספק בכל שמחת נישואין, גם כשהיא נעשית בשבת. יש מי שהעיר על המשנ"ב שמחמיר לרקוד לגבי נישואין, ואילו בשער הציון בס"י תכ"ו סעיף ב' כתב לענין מה שאין מקדשים את הלבנה בליל שבת, ועל פי פשוטו י"ל משום דעושים את המצוה בשמחה, ורגיל לבא לידי ריקודים, וזה אסור בשבת, ואף דריקודים של מצוה התירו וכמו בשמחת תורה, שאני התם דאי אפשר לדחות היום, משא"כ הכא דאפשר לעשות המצוה מקודם השבת או לדחות לאחר השבת, וא"כ כיון שעשו נישואין בשבת הרי המצוה עכשיו נעשית, ומדוע לא נתיר משום ריקודים של מצוה. אולם אפשר לחלק פשוט, דזמן שמחת תורה הוא קבוע בכ"ב תשרי, ולכן אם היום המסוים הקבוע הזה חל בשבת התירו ריקודים לכבוד התורה, משא"כ נישואין יכלו לקבוע בלאחד מימות החול, ובכה"ג אם קבעו אותו ליום שבת הרי מלכתחילה כאילו קיבלו על עצמם שלא יותר מה שנכלל בגזירה של שמא יתקן כלי שיר.

אולם יעוין בהגהות אשל אברהם (בוטשאטש) שכתב "מוסכם לכולי עלמא להתיר לספק לטפח ולרקוד בשבת ויו"ט לשמחת נישואין, וכן נהגו בלי חשש פתחון פה" (עי' בשו"ת המבי"ט ח"ג סימן קמ"ט).

מה שנהגו היום לרקוד בשבת בסיומה של שמחה כגון שבע ברכות, כתב בשו"ת דברי יהושע ח"ג סימן מ"ב דריקוד שלנו שעושיין במעגל ולא ריקדה ממש לא נחשב לריקוד, ומדייק זאת מלשון רש"י בביצה דף ל"ו "ואין מרקדין גזירה שמא יתקן כנגדן כלי שיר", שמשמע שמדובר בריקוד שמכוון כנגד השיר שרוקדים בקצב של השיר, ומה שנהגו היום זה הליכה במחול. וכך כתב בערוך השלחן סימן של"ט ס"ק ט' שטיפוח וריקוד שלנו הוא לא לפי סדרי השיר. וכך מובא בס' שלחן שלמה למרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בהלכות חול המועד סימן תקכ"ד, דמה שנוהגים היו לרקוד בסיום סעודת שבע ברכות אין בזה דין ריקדה האסורה בשבת ויו"ט, דמה שכיוונו חז"ל לאסור הוא כעין אומנות של ריקדה, אבל מה שנוהגים היום לעשות **היא הליכה בעלמא**, אלא שהליכה זו היא במעגל. וכך פסק הגר"א"ל שטיינמן שליט"א בסוף ספר ישמח לב (הלכות נישואין ושבע ברכות).

המנהג ועמו

הרב אליהו נט כולל "אליבא דהלכתא" קריית ספר

בענין ריקוד בשבת

שו"ע סי' של"ט סעי' ג': אין מטפחין להכות כף אל כף, ולא מספקין להכות כף על ירך, ולא מרקדין גזירה שמה יתקן כלי שיר. וכתב שם במשנ"ב סק"ח וז"ל: ולא מרקדין - וביום שמחת תורה מותר לרקוד בשעה שאומרים קילוסים דתורה משום כבוד התורה, כיון דלית בזה אלא משום שבות, אבל בשאר שמחה של מצוה כגון בנשואין אפי"ה אסור, וגם לכבוד התורה אין כדאי להתיר אלא טיפוח וריקוד, ולא קשקוש בפעמונים וזגים, וכ"ש שאר כלי שיר דאסור.

ועיין בערוך השולחן סי' של"ט סעי' ט' שכתב לחלק בין הריקוד שלנו לריקוד שלהם, וז"ל: ולענין נראה טעם פשוט דסיפוק וריקוד שלנו לא נאסרה מעולם, דבזמן חז"ל היה זה בעת שמזמרים בכלי שיר, והיו מטפחים ומספקים ומרקדין ע"פ סדר השיר, וכן משמע בירושלמי, אבל עכשיו אין זה כלל בעת שמזמרים בכלי שיר, אלא בעת ששוררים בפה שירי שמחה מטפחים כף אל כף טיפוח בעלמא, ולא ע"פ סדרי השיר, והך דסיפוק כף על ירך לא נודע לנו כלל, וגם הריקוד בעת השמחה אינו כריקוד שלהם בסדר כרקודי נשים, אלא מרקדים בלא סדרים, ואין כאן גדר שמה יתקן כלי שיר, דאין להם שייכות וז"ל כלל, ולא על זה גזרו חכמים, ולכן גם בשמחת תורה שמרקדים ומטפחים לפני הס"ת. וי"א הטעם דלכבוד התורה מותר לרקוד [מג"א סק"א], וקשה בעיני לבטל שבות דרבנן מפני זה, אבל לפמ"ש א"ש, דאין זה הריקוד והטיפוח שאסרו חכמים, וכמה פעמים ראינו שגדולים מטפחים בידם בעת שמחה [ובזה א"ש גם האצבע צרדה כליל יוה"כ אצל הכה"ג, אפילו אם לא נאמר מטעם דאין שבות במקדש, וגם לא הוי קול כלי שיר כמ"ש המג"א סק"ב].

ועיין בספר מנחת אלעזר חלק א' סי' כ"ט שכתב שמה שנהגו החסידים לרקוד, מפני שהריקוד היא לשמחה באהבת ה', וז"ל: ע"ד שאלתך מאין ההיתר לחסידים ואנשי מעשה שמרקדין ומספקין בשמחות ורננים לה' בשבתות וי"ט, דהא במג"א ה' סוכה סי' תרס"ט כ' בשם מהרי"ק דבשמחת תורה לכבוד התורה מותר לרקוד, משמע אבל בשאר יו"ט אסור.

הנה לכאורה יש לתמוה ע"ז באמת, דהא ברמ"א סי' של"ט כ' בשם התוס' דאין אנו בקיאין בעשיית כלי שיר, וליכא למיגזר שמה יתקן כלי שיר, דמילתא דלא שכיח הוא, ואפשר שע"ז נהגו להקל בכל, עכ"ל הרמ"א. הרי שכ' רק בלשון ואפשר, וגם מתחלה כתב שמה שמספקין האידנא ומרקדין ולא מחינן בהו, משום דמוטב יהי' שוגגין וכו', והוא כדברי הש"ס ע"ז, וע"ש במשבצות שטעם זה דמוטב יהי' שוגגין לכ"ע אף לדעת המחמירים דלא כ"א. עכ"פ אין ההיתר ברור להרמ"א, בפרט לעשות כן לכתחלה. ואין לומר משום דעושים מחמת שמחת שבת וי"ט מותר, ודומה למה שזכר מדברי המ"א לענין ש"ת לכבוד התורה, וכמ"ש שם ג"כ ה"ט"ז בס"י של"ט בשם ב"י ומהרי"ק הנ"ל דבש"ת לכבוד התורה מותר כיון דלית ב"י אלא משום שבות, וא"כ ה"ה בשאר יו"ט השמחה מצוה הוא ומותר. אמנם הנה לנגדינו לזה משנה מפורשת (ביצה ל"ו ע"ב) כל שחייבין עליו משום שבות משום רשות משום מצוה בשבת, חייבין עליו ביו"ט, ואלו הן משום שבות לא מטפחין ולא מספקין ולא מרקדין, ואלו הן משום רשות לא דנין ולא מקדשין ולא חולצין ולא מיבמין, ואלו הן משום מצוה לא מקדשין ולא מעריכין וכו', וע' רש"י שם בד"ה ואלו הן משום רשות כלומר שהי' לנו להתירם משום שהם קרובים למצוה, ואסרום חכמים, ולגבי סיפא דמצוה קרי הני רשות, ולהנך קמאי דמטפחין ומרקדין כיוצא קרי שבות, דאיסור גמור יש בהן לפי שאין בהן צד לסלק גזירת חכמים מעליהן שאין בהם לחלוחית מצוה, עכ"ד רש"י ע"ש. הרי מפורש דהך דאין מטפחין ומרקדין אין בהם אפי' לחלוחית מצוה, ולא חשיב להו גם בין מיעצתא שקרובים למצוה עכ"פ שקראום רשות, כנו' מדברי רש"י מפורש שם. ולכאוי יש להקשות מזה גם על המהרי"ק והב"י והפוסקים הנ"ל שנמשכו אחריו, דבש"ת לכבוד התורה מותר, דהתירו שבות משום מצוה. דהא אמרי' במתני' בפירוש דאין בזה אפי' סרך מצוה, וי"ל דהם סברו דהמתני' מיירי בסתם יו"ט אין בו לחלוחית מצוה, וכד' רש"י, אבל בש"ת לכבוד התורה שאני, אבל לדין דמרקדין בכל יו"ט קשה מאוד לכאורה - וגם לכאורה הנה היתר דהרמ"א בס"י של"ט הנו' עשו להם המתחדשים הכופרים בארגיל שלהם בבתי תפלותם, כנו' בס' צרור החיים להג' מהר"א עמדין וצ"ל אשר הכה על קדקו, ואיך נתיר אנחנו לסמוך לכתחלה ע"ז. אך ז"א, דשפיר חילק בזה בתשו' שער אפרים (סי' ל"ו) בהג"ה מכן המחבר במ"ש התוס' ביצה דאין אנו בקיאין לעשות כלי שיר מחדש, היינו מחמת שבימיהם הי' בקיאין כי"כ לעשות כלי שיר מחדש, וגזרו

דאין מספקין ומרקדין שמה יעשה כלי שיר לנגן גם בכלי, וזהו לא שכיח בימינו שיוכלו לעשות כלי מחדש מיד, אבל לנגן בכלי בודאי אסור גם להתוס', דלתקן הכלי שיר העשוי כבר שישנו לפניו ומנגן בו, דבר מצוי ונקל הוא שיצטרכו לתקנו בכל עת כאשר החוש יעיד, ועיננו רואות דשכיח הוא, וז"ב החילוק הלו. וכ"כ חילוק זה בשו"ת צרור החיים הנו' חלק קול השיר. וממילא המתחדשים שהתירו בכלי המה פושעים יכשלו במ דאסור, משא"כ לדין ריקודים ברגלים ומספקים ביד בלי כלי כלל צדיקים ילכו במ חסידים ירננו, ומותר לפי"ד התוס' הנו'. והנה בס"י של"ט בשט בספינה שהתירו בשבות יעקב (ח"ג סי' י"ז) ושאר אחרונים לטוט לצורך מנין בשבת מחמת שאין אנו בקיאין לעשות חבית של שייטין, א"כ נראה גם בזה להקל, מ"מ רק לצורך מצוה בודאי כגון תפלה וקה"ת בצבור התירו, וגם ע"ז רבו החולקים עליהם (ע"י מ"ש בתשו' י"ג בעה"י), משא"כ בנדון דידן דלפמ"ש במתני' הנו' אין בו סרך מצוה וכו'.

נחזור לעניננו למה שהתחלנו בענין הסיפוק בידים וריקוד ברגלים (בלי כלי) בשבת וי"ט שנהגו רבותינו הקדושים הגאונים אשר בזכותם אנו חיים, והחסידים התלמידים הבאים אחריהם, כיון שבמהרי"ק הנו' בשם רבינו האי מתיר לכבוד התורה בש"ת, אף שהוא משום שבות, וכ' הב"י בס"י של"ט דרבינו האי מתיר גם בלא דעת התוס', דבלא"ה מותר בזמנה"ז, ולדידי' גם בימיהם מותר זה (אף אם בקיאין לתקן כלי שיר) כיון שהוא לכבוד התורה, וא"כ שוב י"ל גם בכל שמחת יו"ט ריקודין וסיפוקין (בלא כלי) מותר, ומה דלא חשיב לה במתני' ביצה הנו' אף לסרך מצוה, י"ל כיון שאינו מצוה לכל אדם רק למי שבער בקרבו רשפי אש שלהבת ה' שמחת יו"ט אשר הנחילנו, אבל לא לכל אדם הוא טירחא, ואינו שמחה של מצוה אם אין חושק לה. וזה ראי' דהא לא קחשיב ריקודין לכבוד התורה, אף שמותר לדעת רבינו האי גאון ומהרי"ק ומ"א וכל הפוסקים הנו', א"ו כיון שאינו נוהג לכל אדם לא קחשיב ל"י, דמיירי רק בסתם ריקודין, משא"כ הך מציעתא דדנין ומקדשין דהוא סרך מצוה עכ"פ לכל, וע"ש בגמ'. אבל זהו אינו רק ליחידי סגולה וחכמי ישראל, כמ"ש הרמב"ם בלשונו בסוף ה' לולב (פ"ח הלכה י"ד והלכה ט"ו) מצוה להרבות בשמחה זו, ולא הי' עושין אותה עמי הארץ וכל מי שירצה, אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות וסנהדרין והחסידים וזקנים ואנשי מעשה הם שהי' מרקדין ומספקין ומנגינן וכו', וכ' שם עוד השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת ה' שצוה בהן עבודה גדולה הוא וכו', וכל המגיס דעתו וחולק כבוד בעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו חוטא ושוטה וכו', וכן דוד מלך ישראל אמר ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני, ואין הגדולה וכבוד אלא לשמוח לפני ה' שנא' והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה' וגו', עכ"ל הרמב"ם שם. ומי לב שנלכב רואה קדושת לשונו בדברים האלו, ויבין היטב דרך רבותינו הקדושים וגם הבאים אחריהם לפזז ולכרכר ולרקוד לשמוח באהבת ה' בשבתות וי"ט, ואין להרהר אחריהם ח"ו. וגם כי מה שכתבתי ההיתר עפי"ד המהרי"ק בשם רב האי גאון, הוא לשיטתו דאין חילוק וגם בזמנינו יש שבות, אעפ"כ התירו משום מצוה כמ"ש הב"י לפי דעתו כנו', כ"ש וכ"ש לדין האשכנזים היוצאים ביד רמ"א דפסקינן כהתוס' דאין בקיאין בזמנינו לעשות כלי שיר וליכא שבות כנו', א"כ בודאי ראוי ההיתר לרקוד ולספק בכל עוז כנו' (בלי כלי). [ושמעתי דעת מקצת האומרים ונוהגים לרקוד ביו"ט, ולספק ביד אוסרים, וזהו תמוה דממ"נ, אם אסרו והחמירו שלא כדעת התוס', א"כ בחדא מחתא מחתינהו במתני' בביצה אין מספקין ואין מרקדין, וא"כ גם ריקוד אסור בלי חילוק, ואם כפי ההיתר לדעת התוס' והרמ"א שניהם מותרים בלי חילוק מעולם, וכן דברתי בזה עם הה"ג מוהר"ר אלטיר ז"ל בע"ס גנוי יוסף על הפמ"ג, והודה לי שאין שום מקום לחלק בין סיפוק לריקוד, וממ"נ או שניהם אסורים או שניהם מותרים כנו', וז"פ]. ואחתום בברכה ה' יזכנו לעלות לציון ברננים אדם עד בית אלקים בקול רנה ותודה המון חוגג ב"ב בשמחה.

ועיין בספר דברי יהושע סי' מ"ב שהקשה שלפי דברי המנחת אלעזר להמון עם אסור לרקוד, והביא טעם נוסף שהייתו ושמח בשבת אין חשש שיחלל שבת, וז"ל: בס"י כ"ב אות ה' הטיל דופי בגדולי החסידות כאילו הם מקילים בדבר שאין להורות להקל ח"ו, אע"פ שהיום כבר באו גם המתנגדים לידי הכרה שגדולי החסידות היו גדולים בתורה ויראה לא פחות מאותן הגדולים אשר מעכת"ר נשען עליהם, ואצ"ל מגדולי דורינו, והמפורסמות א"צ ראי', ואם אין אנו יודעים טעמם ונימוקם יש לתלות החסרון דעת בנו, ולא לבטל דעתם ולומר שאין להורות

להקל כמותם. ובפרט שכבר ידוע שאין קולות אצל החסידים, ואם נראה לנו איזה קולא היא מחמת שחומרא היא לגבי דבר אחר, שלפי דעת גדולי החסידות צריך להחמיר בו ביותר, ואין כאן המקום להרחיב הדברים.

אלא שבנ"ד לענין מה שנהגין לרקוד בשבתות וימים טובים א"צ לזה, לפי שבאמת אין כאן שום קולא, והיתר גמור הוא כמו שביאר בתשו' מנח"א שהביא מעכת"ר. אלא שמעכת"ר במחכ"ג לא ירד לסוף דעתו, וחשב דרקידת החסידים היא משום שרוצים להרבות במצות שמחת יו"ט, ועל כן קשיא לי מ"ש ממצות לשמח חתן וכלה דאסור, וכן מהא דאיכא למ"ד דבשבת אין מצות שמחה. אבל באמת מעכת"ר לא דק בדברי המנח"א שאומר שם אחר שהביא דברי הרמב"ם סוף ה' לולב וז"ל: ומי לב הנלכב רואה קדושת לשונו בדברים אלו, ויבין היטב דרך רבותינו הקדושים והבאים אחריהם לפזז ולרקוד ולכרכר לשמוח באהבת ה' בשבתות וי"ט, עכ"ל. הרי דלא מחמת מצות שמחת יו"ט קאתינן עלה, אלא מחמת העבודה הגדולה שיש בשמחה שישמח אדם בעשיית מצוה ובאהבת השם שצוה בהן, כמ"ש הרמב"ם שם, וכן דקדק המנח"א לומר שם שאינו מצוה לכל אדם, רק למי שבער בקרבו שמחת יו"ט אשר הנחילנו, עכ"ל, ר"ל דלא מצות שמחת יו"ט בוער בקרבו, אלא שמחת יו"ט אשר הנחילנו, כלומר, שמח על אשר הנחילנו ה' יו"ט, וכמו שנקרא שמחת תורה מכיון שבו שמחים ומקלסים להקב"ה שנתן לנו התורה, כך נקרא גם שמחה זו ששמחין ומקלסין להקב"ה שהנחילנו מועדים לשמחה - בשם שמחת יו"ט, ואין לזה ענין עם מצות שמחת יו"ט שאנו מצווין עלי', כמ"ש 'ושמחת בחגך', דהתם הכוונה שצריך לשמוח ביו"ט במאכל ומשתה וכיוצא בדברים שמביאין לידי שמחה, לפי שכך היא מצות החג, וכל אדם מישאל מצווה בה, משא"כ אנו איירינן בשמחה על שהנחילנו הקב"ה יו"ט. והנלע"ד דחילוק זה נמצא במדרש שה"ש 'זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו', אין אנו יודעין במה לשמוח, אם ביום אם בהקב"ה, בא שלמה ופירש 'נגילה ונשמחה בו' בהקב"ה, כלומר, לא בהיום שעשה הקב"ה נסים נגילה ונשמחה בשביל הניסים כדרך שאמרה תורה 'ושמחת בחגך', אלא בהקב"ה נגילה ונשמחה, כלומר, מכיון שעשה ה' יום זה וגילה אהבתו אלינו, אף אנו נגילה ונשמחה בהקב"ה מתוך אהבתנו אליו. וזה הוא ענין שמחת החסידים, ובשמחה זו אין חילוק בין יו"ט לשבת, ושמחה זו יכולה להיות אפילו בימות החול עבודה גדולה אם היא נובעת מחמת ששמח בעשיית מצוה ובאהבת ה' שצוה בהן, וכמ"ש הרמב"ם שם, משא"כ שמחת חתן וכלה שאין השמחה בהקב"ה, אלא כדי לקיים מצות הקב"ה שנצטוונו לשמח חתן וכלה, ואין בזו רק קיום מצוה בעלמא, ולא הוי בכלל עבודת ה' בשמחה.

ולפיכך שפיר קאמר המנח"א דכשם שהתירו הגאונים לרקוד בשמחת תורה לכבוד התורה, אע"פ שכל דהוא משום שבות אפילו במקום מצוה אסור, וע"כ דשמחת תורה עדיף משאר שמחה של מצוה, לפי שהשמחה היא בהקב"ה שנתן לנו התורה, ויוצא השמחה מתוך אהבת השם, ה"נ בשמח בשבת וי"ט מתוך אהבת ה' שהנחילנו שבתות ומועדים, והוי השמחה בהקב"ה נמי מותר, דמה לי אם שמח בשעה שאומר קילוסין להתורה ושמח בהקב"ה שנתן התורה, ומה לי אם שמח בהקב"ה שנתן לנו קדושת שבת וי"ט ושאר מצות, וזה פשוט וברור.

אך מה שמתרץ המנח"א הקושיא אמאי קאמר במתני' בביצה דאלו הן משום שבות, לפי שאין השמחה לכבוד התורה ולכבוד שבת וי"ט מצוה לכל אדם, אלא למי שבער בקרבו רשפי אש שלהבת ה', נראה קצת דוחק, וגם קשה דא"כ איך הותר לעמי הארץ ואנשים פשוטים שרחוקים משלהבת ה' לרקוד בשמחת תורה. אכן לפענ"ד בלא"ה א"ש לפימ"ש בכ"מ סוף ה' לולב ע"ד הרמב"ם הנ"ל, וז"ל: ועיקר הדבר הוא שאין ראוי לו לאדם לעשות המצוות מצד שהן חובה עליו, והוא מוכרח ואנוס בעשייתן, אלא חייב לעשותן והוא שמח בעשייתן, ויעשה הטוב מצד שהוא טוב וכו', עכ"ל, עיי"ש נעימת דבריו ותראה שאין השמחה נחשבת לעבודה גדולה אלא כשהוא שמח בהקב"ה, לא מחמת שחובה עליו לעבדו בשמחה אלא מחמת שהוא בעצמו מתעורר לשמוח בו מבלי שיחשוב שבוה מקיים מצות הבורא, ולפיכך אי אפשר לומר שמה שמחת תורה דוחה השבות של ריקוד וטיפוח, הוא משום שהמצוה דוחה אותה, שהרי אם עושה ד"ו כדי לקיים מצוה אין שום ערך להשמחה, ואין בה אפילו שמץ מצוה, וכ"ש שאינה עבודה גדולה, ורק מכיון שאינו שמח מחמת מצוה אלא מחמת אהבת הקב"ה לא גזרו בו חכמים, וממילא שפיר קתני במתני' דאלו

השמשות (דהוי ספק השקול בשוה).

והנה בפעיה"ק ירושת"ו דנהגו לרקד ולספק בכל שמחת נישואין אף כשהוא בשבת, אולי י"ל דסמכו ע"ד המובא במ"ב סי' של"ח סק"י הנ"ל דשמחת נישואין עדיפא משמחת תורה, ולהכי כיון דאפי' שם לא גזרו על שבות זה, מכ"ש הכא, ואולי יש להוסיף משום דהדרך הוא כשזה מרקד אחרים שסביבו מטפחים באותו זמן, והנה אם אחרים מהם מטפחים כלאחר יד והוי שינוי, י"ל דגם לאותו המרקד ליכא למיחש שמא יתקן כלי שיר, אחרי דרואה תמיד לנגד עיניו השינוי, ולא ישכח שהיום שבת.

והנה אם יש מקום לסברא זו דגם אם לגבי דידי' ליכא שום שינוי, כיון דזה העומד אצלו עושה שינוי מהני, אי"כ אפשר להוסיף דאם כל האנשים מטפחים להדיא, ואחד מחמיר לטפח כלאחר יד, י"ל דזה לא הוי כיוהרא על שהוא מחמיר במקום שאנשים שסביבו מקילין, די"ל דכולם מחמירים באמת, אלא שהם סומכים על זה שלעיניהם שעושה כלאחר יד, וליכא למיחש לגביהו לתקון כלי שיר. ואפשר עוד להוסיף דפעיה"ק ירושת"ו דיש תקנה שלא לנגן בכלי שיר בשמחת חתונה, וא"כ ליכא למיחש כ"כ שמא יתקן כלי שיר, ועי"ד שכתב בדרכי משה באה"ע סי' כ"ו בענין אסור לשהות עם אשתו בלא כתובה.

עוד יש להזכיר בכאן מה שכתב המג"א סי' ער"ה סק"ה דא"כ יהיו שנים מותרים לרכוב ע"ג בהמה, דאם בא לחתוך זמורה יזכירוה אחר כו', ולפי מ"ש בשם הב"ח לק"מ, דדוקא בקריאה התירו לו, אבל במילי דרשות לא, אי"כ התם גזרינן שמא יחתוך זמורה קודם שישב על הסוס וכו', וכן עיקר, עכ"ל. והנה בשמחת נישואין הם רבים, וגם הוא מילי דמצווה, וא"כ לפי סברת הב"ח הי' מקום להתיר, אולם י"ל דכאן אין להתיר כמו גבי קריאה לאור הנר, דאחד יזכיר חבריו, דשאני התם דהם יושבים שניהם אצל הנר, ואם אחד ירצה להטות יראה חברו ויזכירוהו, משא"כ בשמחת נישואין דיש לחוש שאחד יצא לחוץ ושם יתקן כלי שיר, ואין רואה להזכירו, ומי יעלה על דעתו דמשום זה יצא זה לחוץ לתקן כלי שיר, וא"כ אולי גם לסברת הב"ח אין ללמוד היתר.

והשיב, הנראה דבשמחת נישואין מעולם הי' הדרך בכלי שיר, ונחשב זה לגרעון, משא"כ בשאר מצוות, ומה שנהגו נהגו, ובענין בין השמשות מעיקרא לא גזרו על כיוצא בזה במקום מצוה, ואינו דומה לענין שנעשה לנו ספק אח"כ.

ועיין שם באות ש"ז שנשאל בענין אין מטפחין ולא מרקדין בשבת, מה שהובא במשנה ברורה סי' של"ט סק"ה וז"ל: ולא מרקדין - וביום שמחת תורה מותר לרקד בשעה שאומרים קילוסין דתורה משום כבוד התורה, כיון דלית בזה אלא משום שבות, אבל בשאר שמחה כגון בנשואין אפ"ה אסור כו', ע"כ. וכפי הנראה הוא עפ"י מה שכתב הב"י דנראה דעת הפוסקים דאין חילוק בין ימי חכמי התלמוד ליומי דידן, ודלא כתוספות בר"פ המביא כד' יין דכתבו דלדידן שרי דאין אנו בקיאיין בעשיית כלי שיר וליכא למיגזר, ע"כ. ולפ"ז נמצא דהא דמטפחין ומרקדין האידנא ולא מחינן בהו, הטעם הוא רק משום דמוטב שיהיו שוגגין וכו'.

והנה בשמחת חתונה בשבת, והוא יודע באחד שיקבל, מהו אם מחויב למחות בידו, או אפי' אם ספק לו שיקבל, דבסי' תר"ח איתא דבאופן זה צריך למחות, ולא אמרינן מוטב שיהיו שוגגין וכו'. והשיב: פשיטא דמצווה קעביד, ואשרי הנוהר.

ועיין בירור הלכה סי' של"ט שכתב: משנה ברורה סק"ה, ולא מרקדין - וביום שמחת תורה מותר לרקד בשעה שאומרים קילוסים דתורה משום כבוד התורה, כיון דלית בזה אלא משום שבות, אבל בשאר שמחה של מצוה כגון בנשואין אפ"ה אסור וכו' [אחרונים]. והנה יש לדייק בזה דכאן כתב דבשמחת תורה יש להקל יותר מבשמחת נשואין, ולעיל בסמ"ח ס"ב שם בס"ק י' כתב איפכא, וז"ל שם: אבל בלא"ה - ר"ל בשאר שמחה של מצוה כגון בסעודת מילה או בשמחת תורה, אסור אפילו לומר לאינו יהודי לנגן, עכ"ל. הגם דמשום כבוד חתן וכלה שרי אפילו לומר לעכו"ם לתקן הכלי שיר, כמש"כ שם בהגה' וכו'. והנה בפעיה"ק ירושלים ת"ו דנהגו לרקד ולספק בכל שמחת נישואין אף כשהוא בשבת, אולי יש לומר דסמכו ע"ד המובא במשנה ברורה סימן של"ח ס"ק י' הנ"ל דשמחת נישואין עדיפא משמחת תורה, ולהכי כיון דאפילו שם לא גזרו על שבות זה, מכ"ש הכא (שלמת חיים ח"א סימן ע"ו, ועיי"ש במה שמצדד עוד להקל כיון דבעיקר איסור ריקוד בשבת בזמן הזה מביא הרמ"א דעת המיקל, והוי כספק פלוגתא דרבוותא, ויש להקל במקום מצוה דשמחת נישואין דומיא דבין השמשות בס"י שמ"ב, ועיי"ש עוד). והגר"ח זוננפלד זצ"ל קיצר מאד בתשובתו כדרכו, וכתב וז"ל: הנראה דבשמחת נישואין מעולם היה הדרך בכלי שיר, ונחשב זה לגרעון, משא"כ בשאר מצוות, ומה שנהגו נהגו, ובענין בין השמשות מעיקרא לא גזרו על כיוצא בזה במקום מצוה, ואינו דומה לענין שנעשה לנו ספק אח"כ, עכ"ל.

והנה בענין הסתירה במשנה ברורה, יש להעיר דכאן מקורו

בב"י סימן של"ט שכתב שהתוס' מדמים זה למשקין מגולים דשרו האידנא, אבל ל"ד כלל כדבארתי. ולכן היה מן הראוי להחמיר, אבל עכ"פ לדינא הביא הרמ"א בסימן של"ט סעיף ג' שיטת התוס', וכתב שעל זה נהגו להקל, וכן רואין אנו שהרבה יראים ושלמים מרקדין בשבת ויו"ט.

ונראה לע"ד שהטעם הוא דנחשבה כלא פשטה הגזירה, אף שכבר פשטה בימיהם, אבל כיון שעכשיו נשתנה מכפי שהיה בימיהם שנסתלק הטעם, לא נחשב מה שפשטה בעת שהיה הטעם לפשטה גם עכשיו כשליכא הטעם. ואף שמ"מ הרי צריכין למנות ולבטל, יש לומר דכיון שידוע שכל החכמים שבעולם היו מסכימין להתיר מאחר שעוברין, וכדחזינן שאף כשהיה הטעם אמרו שלא למחות כדי שיהיו רק שוגגין ולא מזידין, ידעינן מזה שאם היה אפשר לבטל התקנה ולא יהיה כלל איסור היו ודאי רוצין בזה, רק שאז שהיה הטעם לא היו יכולין לבטל משום שכבר פשטה, ולכן כשנסתלק הטעם שלא נחשב כפשטה, גם עכשיו שאפשר לבטל כשהיו נמנין ומסכימין נחשב כנתקבצו החכמים ונמנו ודנו להסכים אלה היתר. ולא מבעיא להיש מפרשים בתוס' בימות דף מ"ה במי לא טבלה לנדוטה, דסברי דגם בב"ד כיון דידוע לכל שטבלה כאלו עומדים שם דמי עיי"ש, שגם הכא דבעי שיתירו בקבוץ החכמים לימנות סגי בזה שידוע שהיו כולם מסכימין כשהיו נקבצים, אלא אף ההחולקים שם מטעם דרק בהגדת עדים סגי במה שידוע לכל כאנן סהדי, כיון שאין צריך אלא להידיעה מעדים, והרי באנן סהדי ישנה הידיעה כמו בשמענו וקבלנו עדות, ולא כשצריך ב"ד של שלשה שאינו מצד הידיעה, אלא שצריך שיהיה הגרות במעמד ב"ד, סברי שלא שייך להחשיב מצד הידיעה כעמדו שם הב"ד, דמ"מ הכא שזה שצריך שהב"ד צריכין להיות בקבוץ בישיבה אחת הוא כדי שיתברר הדין יותר, ורק אז שייך לילך בתר רובא דהוא רוב מתוך כולו, ולכן כיון שהוא דבר ברור שהיו מסכימין להתיר מאחר שעוברין, וכדחזינן מהא שאמרו שלא ימחו בהם כדי שלא יהיו מזידין, וכדכתבתי לעיל, סגי אף לדידהו להחשיב כנקבצו החכמים והתירו. וזה מה שנראה לתרץ שיטת התוס' והרמ"א שכתב שנהגו להקל, אבל כיון שהמחבר פליג, וטעם התוס' אינו ברור, היה מן הראוי להחמיר לכה"פ לבעלי נפש, אבל לדינא הא חזינן שמקילין.

ועיין בשלמת חיים אות ש"ו שנשאל סתירה אם שמחת חתן חמור משמחת כבוד התורה, וז"ל: במ"ב סי' של"ט סק"ח כ' וז"ל: ולא מרקדין - וביום ש"ת מותר לרקד בשעה שאומרים קילוסים משום כבוד התורה, כיון דלית בזה אלא משום שבות, אבל בשאר שמחה של מצוה כגון בנשואין אפ"ה אסור, וגם לכבוד התורה אין כדאי להתיר אלא טיפוח וריקוד, ולא קשקוש בפעמונים וזגין, וכ"ש שאר כלי שיר דאסור (אחרונים), ע"כ. והנה יש לדייק דכאן כתב דבשמחת תורה יש להקל יותר מבשמחת נשואין, ולעיל בס"י של"ח ס"ב בסק"י כתב איפכא, וז"ל שם: אבל בלא"ה ר"ל בשאר שמחה של מצוה כגון בסעודת מילה או בשמחת תורה, אסור אפי' לומר לא"י לנגן, עכ"ל. הגם דמשום כבוד חתן וכלה שרי אפי' לומר לעכו"ם לתקן הכלי שיר, כמש"כ שם בהגה.

ועוד יש לדייק דהרי הרמ"א כתב ב' טעמים להא דמספקין ומרקדין האידנא ולא מחינן בהו, א. משום דמוטב שיהיו שוגגין. ב. משום דבזמנה"ז אין אנו בקיאיין בעשיית כלי שיר, ויש היתר אליבא דאמת (לפי טעם זה), וא"כ אחרי דאיסור זה אינו כ"א מדרבנן למה לא נימא ספק דרבנן לקולא.

ועוד יותר, דהרי אפי' לענין ספק דבין השמשות קיי"ל בסי' שמ"ב דבין השמשות מותר לעשות דברים שאסרו חז"ל משום גזירה אם יש שם דבר מצוה, כגון לעלות באילן להביא שופר, וא"כ הכא לענין לספק בשמחת נישואין דהוא דבר מצוה, והוא ספק פלוגתא דרבוותא, למה לא יהא היתר. וא"ל משום דתקיעת שופר ונטילת לולב הוא מצוה דאורייתא, חדא דאולי גם מצות שמחת חו"כ הוא ג"כ דאורייתא, והוא בכלל גמ"ח, ועוד דהלא סתמא קתני, ומי לא עסקינן כשחל יום ראשון בשבת דתקיעת שופר בשנה זו ונטילת לולב אינו כ"א מדרבנן, ואפ"ה שרי לעלות באילן ליטלן.

ועוד יותר, דהרי שם בבאה"ג כתב וז"ל: טור מהא דעירובין דאין מערבין תחומין אלא לדבר מצוה כו', ע"כ. והרי בהדיא נפסק לקמן בס"י תט"ו ס"א דמערבין עירובין תחומין לדבר מצוה, כגון שהי' רוצה לילך לבית המשתה של נשואין, אי"כ מוכח דלצורך מצוה זו מותר לעשות דבר שאסרו חז"ל משום גזירה אם הוא בבין השמשות, וא"כ כ"ש הכא דהוי ספק פלוגתא דרבוותא למה יהא אסור לספק לצורך שמחת נישואין.

והנה אלו שני דברים האחרונים אפשר לתרץ, משום דכאן כתב הרמ"א דעת המחמיר בזמן הזה ג"כ, והא דלא מחינן משום דמוטב שיהיו שוגגין דבר זה כתב בסתמא, ודעת המקיל בזמן הזה לגמרי משום דאין אנו בקיאיין בעשיית כלי שיר, דבר זה כתב הרמ"א בלשון וי"א, ולהכי משמע דעתו דסובר כדעה הראשונה, ולהכי לא נחשב זה לספק, והוא גרוע מספק של בין

הן משום שבות ולא משום מצוה, דאף אם יש מצוה בהריקוד כגון בנישואין אסור, אבל במקום שהריקוד אינו משום מצוה אלא מצד עצמו התעורר לשמוח באהבת ה' ולרקוד, בכה"ג לא איירי מתני' כלל, דעל זה מעולם לא הי' גזירה. והא דפשיטא להו להגאונים דבכה"ג לא גזרו, י"ל משום דלא שייך לגזור על האדם רק שלא יעשה דבר מדעתו ורצונו במקום שיכול למנוע עצמו, אבל ריקוד זה שמתעורר האדם לרקוד מחמת שבויער בקרבו שלהבת ה' אין ביד האדם למנוע שלא נתעורר, ואף אינו רשאי לכבות שלהבת ה', וכיון שלא יכלו לגזור על מי שבויער בקרבו שלהבת ה', ואין אדם יכול להבחין בין מי שבויער בקרבו למי שאינו בגדר זה, ודאי לא גזרו על שום אדם כל שרוקד בשמחה שיכולה להיות מחמת אהבת השם, ודו"ק.

ובעיקר הדבר שאסור לרקוד בשבת ויו"ט, נלענ"ד דאין ריקוד שנהגו בו החסידים בגדר ריקוד הנאסר כלל, דעיין ברש"י ביצה (דף ל"ו) ד"ה ואין מרקדין וכו' גזרה שמא יתקן כנגדן כלי שיר, עכ"ל. מדקאמר "כנגדן" משמע דמירי בריקוד המכוון כנגד שיר, כלומר, שמרקדין בקצב לפי קצב השיר שיש בריקוד כזה חכמה כידוע, ועי' בפ"י ר"ח שם ריקוד עוקר גלגל אחת ומניח אחת, עכ"ל. והיינו ריקוד מתוכנן, אבל הריקוד הנהוג עכשיו בין החסידים אינו בגדר ריקוד כלל, אלא תנועת הגוף שמגביה ומשפיל גופו והולך ומסתובב במחול מבלי שום סדר וקצב שיוכלו לתקן שיר כנגדן, אינו בגדר ריקוד הנוכר בש"ס ופוסקים, ואינו ראוי לקרוא בשם ריקוד רק בשם הליכה במחול, וזה מעולם לא נאסר.

ולא אמנע מלהעיר דאפשר לומר שאם הריקוד הוא לכבוד שבת ויו"ט לא שייך לגזור עליו, כדרך שאמרו בפסחים (י"א ע"א) הוא עצמו מחזיר עליו לשרפו מיכל קאכיל מיני, וה"נ כיון שכל הריקוד לכבוד שבת נצטוונו בו על השביתה, איך נישש שישכח שהיום שבת ויתקן כלי שיר, אלא שאין בידנו לחדש דבר בגזירת חז"ל דאין לדמות גזירת חכמים זל"י, אבל עכ"פ הוא טעם נכון למה שכבר נהגו חסידים ואנשי מעשה וגדולי ישראל. אבל אין צורך לזה, דבלא"ה א"ש דרך החסידים מן הטעמים שביארנו, ואם כבודו לי שומע הייתי מיעץ לו שיפרסם ברבים שחזור בו מ"ש בספרו שלמעשה אין להורות להקל בזה, פן ח"ו יכווה ברותחין מאחר שנגע באש שלהבת להבת גדולי החסידות, שהמהרהר אחריהם כמהרהר אחרי השכינה.

ועיין באגרות משה או"ח ח"ב סי' ק' שכתב שטעם המתירים שהיות ובטל הטעם, וידוע שכל החכמים בעולם היו מסכימים להתיר, וכן אפשר להתיר, אפ"ה ראוי לבעל נפש להחמיר, וז"ל: בהא דאין מטפחין ואין מספקין ואין מרקדין, אם יש להתיר כתוס' ביצה דף ל' שכתבו לדידן שרי דאין אנו בקיאיין לעשות כלי שיר, הנה לכאורה דברי התוס' תמוהין אף אם נימא שבימיהן היו בקיאיין לעשות כלי שיר יותר מבזה"ז, דהא עכ"פ מאחר שנאסר במנין אין להתיר אף שכל הטעם בטל, כדאיתא בדף ה', וכ"ש הכא שגם בימינו הא איכא גם מי שבקיאיין לעשות כלי שיר שאין להתבטל מה שנאסר. ול"ד להא שכתבו התוס' בדף ו' ב"ד והאידנא, דבזה"ז שליכא חברי מותר לקבור המת ב"ט שני, דכיון דזה הטעם משום חששא, ועברה החששא עבר הטעם, וה"נ גבי מים מגולין דעכשיו שאין נחשים מצויין בינינו אנו שותין מהם אפילו לכתחלה, דשם בארתי שכוונת התוס' הוא דהדבר שבמנין שהיה באיסור גילוי, היה רק שאף שהחשש דשתה הנחש הוא חשש רחוק, שלא היה זה חשש לאסור אף בשביל סכנה, תיקנו שגם חשש קטן זה הוא חשש לענין סכנה, וממילא הוא אסור מדין פ"ג, ולכן במקום שלא מצוי נחשים וליכא אף חשש הקטן, לא היה ממילא בכלל התקנה. ולא אמרינן שתיקנו לאסור מים מגולין שהוא בכל אופן, אטו אותן מגולין ששתה מהן נחש, שאז לא היה לן להתיר אף בליכא נחשים, משום דכיון שאפשר לפרש שתיקנו רק להחשיב זה לחשש, וממילא יהיה אסור, אין לומר דתיקנו איסור על עצם מים המגולין, דלאיזה צורך יתקנו מה שלא הוצרכו לזה. ולכן הביאו מזה ראייה לאיסור הקבורה ב"ט שני שאמר רבינא דהאידנא דאיכא חברי, שג"כ לא נימא שאסרו עצם הקבורה כדי שיאסר בכל מקום אף בליכא חברי, דהא אין להם צורך לזה, אלא שאסרו שיש לחוש שהחברי כשיראו שמקברין מתיהם יכופו אותם למלאכה, שמדינא לא היה נאסר שהיה זה רק חשש בעלמא, ותיקנו שיחושו לזה, וממילא אסורין שהוא כמביאין עצמן לחלול יו"ט, ולכן במקום זומן שליכא חברי וליכא החשש, לא היה בכלל מה שנאסר. אבל כשנאסר הדבר לא יתבטל בשביל מה שבטל הטעם אף לגמרי, וכ"ש באין מטפחין ואין מספקין ואין מרקדין שהוא איסור על דבר שלא שייך כלל תקון, שודאי הוא איסור על עצם הדבר כדי שלא יבואו לטעות ולומר מ"ש ביד מ"ש בכלי, ובכלי יבואו לתקן, שלכן אין להתיר אף שנתמעטו היכולין לתקן כלי שיר, דלא היו גוזרין בשביל מיעוט מתקנין כזה שבזמננו שהיו כבטל הטעם, שמ"מ אין לבטל האיסור. ועיין בשמחת יו"ט שנשאר בקושיא, וכתב לא ירדתי לסוף דעת התוס' בזה. ועיין

משו"ע הגר"ז ופמ"ג, ואילו בסימן של"ח מקורו מא"ר, ועיין היטב שם ושם, וצע"ג בכמה פרטים, ואך פרט זה של היתר ריקוד בשמחת תורה ברור בהחלט, שמקורו במנהג קדום שהסכימו לו גדולי הגאונים והקדמונים ופוסקים בתראי, והם רב האי גאון בתשובות הגאונים שערי תשובה סימן ש"ד, והובא במהרי"ק שרש ט' ענף ב', וז"ל: יום זה רגילים אצלנו לרקוד בו אפילו כמה זקנים בשעה שאומר קלוסים לתורה, אלא שזו משום שבות, ונהגו בו היתר משום כבוד התורה, עכ"ל רב האי גאון כאשר הביא רבינו יצחק אבן גיא, עכ"ל. והובא בבית יוסף, ובפוסקים האחרונים. ולכן אף בשמחת תורה שחל בשבת, אין מקום פקפוק כלל וכלל.

ועיין בארחות שבת פרק כ"א אות כ"ח שבשמחה של מצוה אפילו אם ישמעו לו אין צריך למחות, וז"ל: אין מרקדין בשבת, ולענין מקום שנהגו לרקוד כתבו הפוסקים שאם הוא בשמחה של מצוה אין צריך למחות בהם, ואם אינו בשמחה של מצוה יש למחות, אם הוא מקום שישמעו למחאה וימנעו מלרקוד, וראה הערה, ולענין מה היא ריקידה האסורה ראה הערה.

ועי"ש בהערה מ"ט שכתב אדעת הר"ח ריקוד שיש זמן שבו רגליו באויר, וז"ל: בפוסקים לא התפרש מה היא צורת הריקידה האסורה, אמנם הראונו את דברי רבנו חננאל בגמ' ביצה דף ל"ו ע"ב שכותב דענין הריקוד הוא שעוקר רגלו אחת ומניח רגלו אחת, ונראה דכוונתו שמדובר באופן שמגביה את עצמו מהקרקע, ויש פרק זמן ששתי רגליו אינן דורכות עליה, אבל אותם המרקדים דרך הילוך, אף שעושים זאת במחול [היינו שהוא במעגל] אין זה בכלל ריקידה לדעת הר"ח. והנה ישנן ישיבות והיכלי תורה שבהן נוהגים לילך במחול מעט השבועות, וכמו כן נוהגים רבים בשמחת חתן וכלה לילך מעט במחול לאחר ברכת המזון, ועושים זאת גם בשבת, ולפי האמור אפשר שאין זה בכלל ריקידה כלל, וכמשמעות הר"ח הנ"ל, ומלבד זה כבר נתבאר שלענין שמחה של מצוה אין למחות בנוהגים היתר. ומו"ר הגר"ש אויערבאך שליט"א כתב דאין נראה לפרש כן בדברי הר"ח, ואין לחדש היתר בזה, אלא כל ריקידה של שמחה היא בכלל הגזירה דאין מרקדין, ורק אין מוחין בזה.

ובעיקר הך איסור דאין מרקדין הקשה המהרא"ל צינץ בספר שמחת יו"ט פ"ה דביצה, מהא דתנן בתענית דף כ"ו ע"ב שבנות ישראל היו יוצאות וחולות בין הכרמים ביום הכפורים, ולמה לא מיחו בידן חכמים משום איסור ריקידה [ואין לומר דהיה זה מדין מוטב שיהיו שוגגין, דהא במשנה אמר רשב"ג על זה דלא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיוהכ"פ וכו'], ודן אם אפשר לחלק בין מחול לבין ריקידה והניח בצ"ע. ובנוסח המשניות מכת"י הרמב"ם [הנדמ"ח עם תרגום חדש לפיהמ"ש הרמב"ם] הגירסא במשנה היא יוצאות וחונות בכרמים.

ועיין בסידור השולחן סי' של"ט אות י' שכתב: אסור לרקוד בשבת, ואפילו אם אינו שר בעת הריקוד, וכן אפילו ריקוד במקום אחד אסור. גדר ריקוד הוא: שעוקר רגל אחת ומניח אחת, ועיין בהערה. ולפי"ז אפשר שמותר לרקוד במקום אחד מבלי להרים הרגלים, וצ"ע. וכן מותר ללכת במעגל שלא בדרך ריקוד. לענין ריקוד בשמחת תורה ובשאר שמחה של מצוה עיין להלן.

ועי"ש בהערה נ"ה שקפיצה במקום א' אסור, וז"ל: נסתפקתי אם מותר להתנועע דרך ריקוד במקום אחד מבלי לעקור רגליו, וכן איפכא: אם מותר לקפוץ בשתי רגליו כאחת כשהוא דרך ריקוד (כגון במה שקופצים בישיבות ב"משה אמת"). ונראה דכל ששם "ריקוד" עליו אסור חכמים, וא"כ קפיצה שהיא חלק מריקוד וכיו"ב ודאי אסור, משא"כ מה שמתנועעים במקום מבלי להרים רגלים דאין דרך לרקוד כן, נראה דאין שם ריקוד עלה ומותר (אע"פ שעושים תנועות של ריקוד). ולא בא הירושלמי אלא לומר דעוקר רגל ומניח רגל נפק מכלל קפיצה, וכבר שם "ריקוד" עליו, ונפק"מ דאסור לבחורים המתענגים בכך.

ועיין בשולחן שלמה סי' תקכ"ד שהתיר מה שנהגים לרקוד בסיום השמחות בשבת, וז"ל: מרן זללה"ה אמר לח"א שמה שנהגים היום לרקוד בסיום שמחה בשבת ויו"ט, כגון המעגל שעושים בסיום סעודת שבע ברכות, אין בזה דין ריקידה האסורה בשבת ויו"ט, דמה שכווננו חז"ל לאסור הוא כעין אומנות של ריקידה, אבל מה שנהגים היום לעשות היא הליכה בעלמא, אלא שהליכה זו היא במעגל - פרט לאם יעשה אדם תנועות ריקוד מיוחדות שבכה"ג יש מקום לאסור בשבת ויו"ט - וכפי שהולכים מסביב לבימה בהושענות שאינו ענין של שמחה של ריקידה.

ומה שאסרו לאבל להקיף את הבימה בהושענות, הגם שאין בזה שמחה לאבל, ואדרבה מתפללים ומתחננים, ויש שאף בוכים בהושענות ולא שמחים, אלא כל מה שאסרו לו הוא מחמת שעושים ההקפה וזכר למה שבזמן הבית הקיפו את המזבח ושם היתה שמחה, אבל להליכה כזו אין שום שמחה

בעצם, עכ"ד. ובמקו"א כתב מרן זללה"ה דאפשר דהטעם הוא משום דעושים דבר זה זכר למקדש, דכתיב ביה "ושמחתם", ע"כ. ועיין משנ"ב סי' תר"ס ס"ק ט'.

הפרשת חלה בשבת

שו"ע סי' של"ט סעי' ד': ולא מפרישין תרומות ומעשרות, ובמשנ"ב שם ס"ק כ"ו: וה"ה חלה. ועיין בקונטרס מצוות התלויות בארץ בסו"ס קיצור שו"ע שכתב: אם זכור מערב שבת (או מערב יום טוב) שיש לו פירות משלו שאינם מעושרים ואין בידו לעשרם עכשיו, יכול להתנות מערב שבת (או מערב יום טוב) ולהפריש בשבת (או ביום טוב). וזה לשון התנאי: "יותר מאחד ממאה ממה שאני עתיד להפריש יהא תרומה גדולה בצד צפוני, ואותו אחד ממאה הנשאר ועוד תשעה חלקים כמותו בצד צפוני של הפירות יהיו מעשר ראשון. אותו אחד ממאה שהתניתי שיהא מעשר יהא תרומת מעשר ומעשר עני בדומו. ואם צריך מעשר שני יהא מעשר שני בדומו, ויהא מחולל הוא וחומשו על פרוטה במטבע שיחדתיה לחילול מעשר". (ויחשוב שלא יהא חל עכשיו כלל). אם התנה תנאי כזה יכול להפריש בשבת (או ביום טוב) את המתנות כהלכתן, ובשעת ההפרשה יאמר את הנוסח של הפרשת תרומות ומעשרות. והתרומה היא מוקצה, על כן ניחא אותה לפני שיאמר את נוסח ההפרשה במקום מוצנע. ודבר זה מותר רק בטבל שלו, אבל הוזמן לחשוד, שאינו מפריש תרומות ומעשרות אין לו תקנה זו מערב שבת (או מערב יום טוב).

ועיין בדרך אמונה הלכות מעשר פרק ט' ס"ק ס"ז ג' אופנים להפריש תרומה בשבת, וז"ל: הנה מי שיש לו פירות ערב שבת, ואין לו פנאי להפריש, יש לו ג' תקנות [וכשמפריש בשבת מפריש לצורך השבת ולא יותר]. א' לייחד מערב שבת תרומה במזרח ומעשר"ר בצפון ומע"ש בדרום, ומותר להפרישן אח"כ בשבת כנ"ל ה"ז סקנ"ד, מיהו תקנה זו קשה שא"א לכיין שלא ישאר מהתרומה בחולין או להשאיר חולין בתרומה, שאין הצפון ידוע בדקדוק לצפוניו של עולם, וגם עובי של חלק התרומה שבכרי קשה להכריע, ויחוד זה מותר אפי' כשהוא בבית המדרש, ואין כאן חסרון משום מוקף כיון שהתרומה מוקף להחולין [דלא קי"ל כהסוברים לעיל פ"ג מתרומות הי"ג ס"ק קמ"ג דצריך שיהיו הפירות לפני התורם שמא אינן קיימין], ותקנה זו אסורה בין השמשות בודאי ומותרת בדמאי, ותקנה זו לא יתכן בדבר לח, דכיון שמתחיל לשתות הוי מדומע אפי' אם יאמר בפי הכוס, וכנ"ל פ"ז ה"ב [מיהו כ"ז שלא נענעו ושוקט על מקומו אינו מתערב, ולכן כשנוטל שיעור תרומה ותרומ"ע בכלי יכול לייחד שאר המעשר בכוס בשוליו או בפיו, ולא אמרי' שכבר נתבטל המעשר ברוב והו"ל טבל דרבנן, ואין מפרישין מטבל דאורייתא על דרבנן]. התקנה ה' שיאמר [בע"ש או בבין השמשות] מה שאני עתיד להפריש במוצאי שבת [אם אומר בין השמשות, ואם מתנה ביום רשאי להפריש בשבת] והוברר למפרע שזה המעשר, וזה לא מהני לדידן רק בדמאי דקי"ל דבדרבנן יש ברירה, אבל בודאי אפי' בזה"ז או בירק או בלקוח קי"ל דאין ברירה כיון שיש לו עיקר בדאורייתא, ומברך בשעת אמירה ולא בשעת הפרשה, וכשמפריש יכול להפריש מעשר שני בין ע"י ברירה ובין ע"י יחוד בצפוני, ואין זה מקדים מעשר שני לראשון כיון שחל למפרע, ולדידן דקי"ל אין ברירה אין לנו תקנה זו, מיהו בדמאי יכול לומר כן [וזה יתבאר בהלכה י' "א], ומה שנשתייר בכוס מתברר שהוא תרומ"ע, ואומר שאר מעשר סמוך לו, והכונה מה שסמוך עתה לשולי הכוס, ולא למה שעתידי להתברר לתרומ"ע, שא"כ יתערב בכל הכוס ויתבטל, ונמצא תורם מהפטור על החיוב. התקנה ה"ג שיתנה מערב שבת כדי להתיר ההפרשה, ואז אין חל מערב שבת כלום, ואין התנאי אלא להתיר ההפרשה וכנ"ל ה"ז, והברכה עושה בשבת, ובדמאי מהני זה אף לדבר שאינו ברשותו, ואף בין השמשות, אבל לא לודאי אא"כ הוא ברשותו, ודין זה רבנו מבאר כאן, וכשמפריש בתנאי אין רשאי לייחד את המעשר שני דהו"ל מקדים מעשר שני לראשון, ורק בדמאי דרשאי להקדים יכול לייחד המעשר שני. וכבר נתבאר שראוי לכל א' לזכור לעשות תנאי בכל ע"ש ויו"ט שמא ישכח לעשר איזה דבר, והוא מכבוד שבת, ומצינו שגם התנאים והאמוראים היו נוהגין בזה.

ועיין באז נדברו ח"ב סי' ל"ו שמועיל גם על מה שלא חשבו מראש, וז"ל: באתי בזה לשאל כמה דברים קטנים, א. אם התנאי למעשר בשבת מועיל גם לכל דבר שלא חשבו מראש שיהי' ויזדמן הדבר בשבת, או דווקא דבר הידוע מראש מה שיזדמן, אלא שמשום מה א"א לעשרו בעש"ק, עליו מהני תנאי מערש"ק, והשיב, מסתבר שתנאי מועיל ומהני בכל ענין, היינו אף לדברים שלא ידע מראש שיזדמנו לו בשבת. ועיין בספר סידור השלחן סי' של"ט שכתב: נמצא להאמור לעיל שבזמנינו שאין שייך דין "דמאי" [שהרי אין רוב ע"ה

מעשרים], א"כ המתארח אצל חברו אינו יכול להפריש על סמך התנאי שעשה (קיצור הלכות תרומ"ס סי' כ' ס"ג). אמנם אם הוא הכשר טוב נראה שעדיף מדמאי ויכול הוא להפריש (משפט"א פ"ט הערה ט"ז, ועיין מכתב הגריש"א זצ"ל שבראש הספר).

ואפילו כשלא עשה תנאי יש להקל להפריש בשבת חלה ותרומ"מ בכה"ג (משפט"א שם בשם דרך אמונה שכתב כמה עובדות בשם החזו"א שהקיל בזה, וכן שמעתי בשם הגרי"ק זצ"ל ובשם הגר"ק שליט"א, וכן שמעתי מהגרי"ב שליט"א). ועיין בספר ציץ הקודש סי' י"ט שהביא ההיתר של המהרי"ל דיסקין ע"י קטן, וכתב שזה רק ע"י הדחק ממש, וז"ל: בשנת תרמ"ג שנה שאחר שביעית, ויש בני אדם מכינים משנה ששית למצות מצוה, והי' קצת מצות מששית וקצת משביעית, והיה שגגה שצרפו והפרישו מן החדש על הישן, דמדינא אין מפרישין מזע"ז, וגם דמקפידות אינם מצטרפות, ובכאן מקפידות מצד דישה עדיף דמהדרים ע"ז, וגם מלבד זה כמדומה שהיו מינים שמהודרים יותר, ומינים שאינם מהודרים בפרטי זהירות כ"כ, ומטעם זה ג"כ היה קפידא שלא יתערבו זה עם זה [ע"י ביו"ד (סי' שכ"ה סס"ק א') דאם יש בעיסה אחת כרכום ואחת אין בה, אין מצטרפות, משום דמקפיד שלא יתערבו, וע"י בס' ישועות יעקב או"ח סי' תנ"ז סס"ק א' תוך ד"ה וז"ל: והנה זה לי זמן רב עלה על לבי דמצות שדרך לאפות בתחילה מצות הרשות, ואח"כ מצות מצוה כדי שיעור חלה, והם מצטרפים עם שאר מצות ע"י נגיעה, עלה על לבי דלא מהני כיון דמצות מצוה בעינן שיהיו כל מעשיו נעשים לשמה, וביותר לדעת הרי"ף דאף בעינן שיהי' משומר משעת קצירה, עכ"פ חילוק גדול יש בין מצת מצוה למצת הרשות, א"כ בודאי מקפיד על העיסות שלא לענין עיסה אחת, דאז לא יהיה ראוי למצת מצוה, א"כ אף לענין חלה אין מצטרפים, ודומה לעיסה אחת טהורה ואחת טמאה דאינן מצטרפים, וכ"כ התה"ד הובא בהגהת מוהרמ"א ב"ד סי' שכ"ו, דאם עיסה אחת יש בה כרכום והשנית אין בה דאין מצטרפין לחלה, כיון דמקפיד מבלי לערב וכו', והדבר ברור כשמש, עכ"ל. מבואר מזה לענ"ד דכל שני עיסות, שאחת נאפית בזהירות יותר מחבירתה, ומקפיד שלא יתערבו, אינן מצטרפות, למ"ש הישועות יעקב הנז' לדמות מצות שמורות משעת קצירה עם שאינן שמורות משעת קצירה, לשני עיסות א' יש בה כרכום ואחת אין בה, ה"נ בזה], ולא שמו על לב והפרישו מזע"ז, והי' אז שבת ע"פ, ואפו המצות ביום ו' כנהוג, ומפני רוב הטורח והטרדה לא שמו על לב עד ש"ק, ורצו באלו המצות דוקא, כפי דעת הבעלים, מפני הדורם ביותר, ומהמצות ההם נתחלק לכמה בני אדם, ומהם הדרים חוץ לעיר, באופן שבעת התבוננות היטב בשאלה זו ע"י איזה עיכובים כבר הי' שבת אחר חצות היום, שהי' קשה מאוד להודיע לכל הקונים שאינו מועיל החלה שהופרש מע"ש.

ושאלו זאת לעטרת ראשינו הגאון הקדוש מו"ה משה יהושע יהודה ליב (שליט"א) [זצוק"ל] שהי' אב"ד בריסק, והורה ליתן א' מהמצות לקטן שהוא מופלא סמוך לאיש, והוא יפריש ממצה שלו לפטור כל המצות, ועפ"י מ"ש התוס' פסחים פ"ח בד"ה שה לבית, דהיכא דאיכא חינוך מצוה שרי להאכיל בידים איסור לקטן, משום דבכה"ג אין לנו ללמוד משרצים לאסור להאכיל לקטן. - והנה נמצא נרשם אצלי דבשנת תרמ"ח שכח א' להפריש חלה, ושאל מעט"ר הגאון הנז' (שליט"א) [זצוק"ל], ולא התיר לו באופן הנז', רק אמר לו שישתדל למצוא מצות מאחרים, ולא ידעתי הטעם - וכעת שמתי לבבי לבאר נידון זה לפענ"ד, והי' יזכני להבין האמת בתוה"ק וכו'.

ומכל זה מבואר הוראת עט"ר הגאון [שליט"א] [זצוק"ל] במה דבשנת תרמ"ח הורה להשוואל שישתדל ליקח מצות אחרות, ומה דבשנת תרמ"ג הורה להפריש ע"י קטן מופלא סמוך לאיש, לפי המבואר בתחלת דברינו שלא הי' זמן מספיק להודיע להדרים חוץ לעיר שלקחו ממצות אלו, י"ל דאם לא הי' לפנינו מופלא סמוך לאיש הי' מקום להתיר גם לגדול, ע"י עירובין (ל"ב, ב'), רבי סבר ניחא לי' לחבר דליעביד איסורא קלילא ולא נעביד ע"ה איסורא רבה, וע"י בתוס' שם בד"ה ולא וז"ל: הכא שאני שהוא גורם לי' לעבור שהא אמר לי' לקוט וכו', ואומר ר"י שיש לחלק בהי"א דהדבוק סמוך לחשכה לפי שפשע שהדביק סמוך לחשכה, ואע"ג דהוי שוגג איבעי לי' לאסוקי אדעת"י וכו', עכ"ל. וכ"כ בשבת (ד', ב') בד"ה וכו', ולפי זה בנידון הנ"ל שהקונים לא פשעו, ואף שהבעה"ב הי' שוגג בזה, מ"מ מידו נסתבב להם זאת, ומטעם זה הי' מותר גם לגדול להפריש חלה, רק ע"י קטן עדיף טפי, דיש צדדים להקל משום חנוך מצוה, וגם דהוי שבות דלית בו מעשה, ע"י עירובין (ס"ח, א'). ולפי הנראה לענ"ד הי' אז בנידון דשנת תרמ"ג עוד פרט בגוף הנידון של המצות ההם, אשר מטעם ההוא נודק עט"ר הגאון (שליט"א) [זצוק"ל] למצוא להם תקנה.

במלאכת הזרוע והקוצר (מס' של"ו) במלאכת זרוע

א. הזרוע והקוצר בשבת: הם מליט מלאכות האסורות מה"ת בשבת, וחייבים עליהם וכו', וכמה דברים אסרו חכמים גזירה שמא יתלוש כגון איסור השתמשות באילן, וכן איסור רכיבה והשתמשות בבהמה ועוד, וא"י"ה יבואר.

ב. המשקה את הזרעים במים: חייב משום "זורע" דמועיל להצמיח, ועובר ג"כ על "חורש", וזה שייך אפילו בקרקע שאין זרועה (כ"ד רה"פ, אבל להרמב"ם ואו"ז אין בו משום חורש) (סק"ו ושעה"צ סק"ח).

ואסור ליטול ידיו במים ע"ג עשבים: אף שאין מכוין להשקות, כיון דהוי פס"ר שמשקה אותם, וכל זה בגינה שלו או של אהובו, אבל בגינה שאינה שלו (ולא מאוהבו) יש מחירין אף דהוא פס"ר, כיון דלא ניחא ליה בכך (דהיינו שאין לו הנאה וענין בהשקאה זו, ולהרבה פוסקים גם בפס"ר דלא ניח"ל אסור לכתחילה. וכיון שיש בשפיכת מים ע"ג עשבים משום זרע, טוב להחמיר שלא לאכול בגינות כשמשמש שם עם מים, דקשה לזוהר שלא ישפכו (ובגינה זרועה שיש בה ע' אמה ושירים על ע' אמה ושירים שדינה ככרמלית [אפילו כשהיא מוקפת], בלא"ה צריך לזוהר לטלטל בה ד"א, ואפילו בגינת חברו לכו"ע) (רמ"א ס"ג וסק"ז וסק"ל ושעה"צ סק"ח).

ושפיכת שאר משקים בגינה: כגון מי רגלים או יין, כיון דהם עזים ושורפים הזרעים, ואדרבה מונעים מלהצמיח, מותרת, ולהמג"א לכתחילה יש לזוהר אף בהם, ולהא"ר בין חזק א"צ להחמיר. (ובקרקע שאינו שלו דהוי פס"ר דלא ניח"ל, יש לצרף להקל אף בשאר משקים). וכן הפמ"ג דבמי דבש או שיכר יש בהם מים ובודאי מצמיחים (ואסור) (רמ"א ס"ג וסק"ח וכו"ט). (ובביאור"ה העיר דלטעם ד"חורש" ויפוי הקרקע א"כ אמאי שרי בשאר משקים, ותירץ דאפשר דבאלו שמקלקלים הזרעים לא מתייפה הקרקע ע"י, והניח בצ"ע, ומש"כ התפא"ר דמי רגלים טובים לזבל הקרקע ואסור משום חורש, דחאו בביאור"ה ממשמעות הגמ', וכן דלא נהגו לזוהר בזה כלל - ד"ה או שאר).

ג. שריית חטים ושעורים וכדו' במים כדי שיתרככו ויצמיחו: (הנבטה) כמו שרגלים לפעמים לעשות קודם הזריעה, הוי תולדת זרע (דדומה לזריעה שמכוין להצמיחו) וחייב, ואפילו גרגר אחד השורה חייב, וה"ה השורה תבואה לעשות מהם "מאלצין" לשיכר ג"כ חייב, דכוונתו להצמיח. וכן החיי"א דמשעת הנתינה למים חייב אף שיצמח רק אחר כמה ימים (והבין דלמג"א אין חייב כל שלא יצמיח בשבת עצמה, ובשעה"צ סק"ו מצד דגם למג"א חייב בנותן ע"ד שישרה זמן שיוכל להצמיח, אף שהצמיחה יהי' אחר שבת, וכוונת המג"א להתיר רק כשכוונתו להשרות לזמן קצר בענין שאין שהות להצמיח) (סי"א וסק"ג-נ"ב).

ולשרות תבואה לבהמתו: שאין כוונתו להצמיח, רק לרכך הזרעונים, וגם לא ישהה שם עד שיצמיח שהבהמות יאכלוהו קודם, מותר, ודוקא בזרעונים שאינם נבללים במים (סק"א).

זרעונים שמתערבים ונתלין זה בזה ע"י המים: כמו כרשינים שנמוחים בהם ונעשים המים עבים, כמים שעיסה וקמח בלולים בה, אסור משום "לש" (וכמו בזרע פשתן בסי' ש"מ ס"ב) (סק"א).

צמוקים ופירות יבשים: מותר לשרותן במים בשבת, ומ"מ בכובש כבשים אסור (סק"א).

ד. יזוהר מלהשליך זרעים במקום הלח מן הגשמים או שאר לחות, דסופן להצמיח במים והוי זרע, ופעמים שאף משתרש בקרקע, ולכן המשליך זרעים לתרנגולים לא ישליך אלא כשיעור אכילתן ביום או יומים, דבזמן מועט כזה לא יצמיחו, אבל לא ישליך שיעור ג' ימים, דבזמן זה יכולים להצמיח ויתחייב למפרע משום זרע, ובמקום דריסת רגלי אדם מותר שאין סופן להצמיח (וכל זה במשליך בבת אחת, אבל לפזר וכדו' בכל גווני אסור יותר מכדי אכילתן בשבת עצמה, דהוי "הכנה" משבת לחול האסורה) (ס"ד ומשנ"ב).

ה. להעמיד ענפי אילנות במים: אם יש בהם פרחים ושושנים וכדו' הנפתחים ע"י המים, אסור לכו"ע, ואפילו היו נתונים באותם מים מבעו"י והוציאם בשבת, לא יחזירם שוב. וענפים סתם שאין בהם פרחים וכדו' שקצצם מאתמול והכינם לכך (כדרך שעושים בימי הקיץ לשמוח בהם), באופן שאין בהן משום מוקצה, יכול להחזירם לאותם המים שעמדו בהם מבעו"י, אבל לא יוסיף שם מים חדשים, וכ"ש שלא יחליף המים לגמרי, וכן לא יעמידם בתחילה בשבת במים כשלא עמדו מקודם במים. ויש מקילין להעמיד אפילו בתחילה במים המוכנים ועומדים בכלי מע"ש (וסוברים דלא אסרו בלולב להוסיף ולהחליף אלא

משום טרחא יתירה כשמוריק מים מכלי לכלי, אבל ליתן בכלי שיש בו כבר מים מקודם מותר), ואפשר דיש לסמוך להקל בזה כששכח להעמיד הענפים מבעו"י במים (ובלבד שאין בהם פרחים וכנ"ל) (רמ"א ס"א וסק"ג נ"ד).
ו. בדיני זריעה וכדו' בעציץ נקוב ושאינו נקוב, יבואר א"י"ה לקמן.

מלאכת קוצר

א. אילן שיבשו פירות שלו ועודם מחוברים בו: אם עוקציהן לחים עדיין התולשן חייב (לכו"ע) - דנחשבים לזה כמחובר גמור, אף דלענין טומאת אוכלין נחשבים כתלושים ומקבלים טומאה). ואפשר דחייב בזה אפילו חותך מעט מגוף הפרי היבש (שלא במקום העוקץ). וכן אילן שיבש אם גזעו מחליף עדיין התולשו חייב לכו"ע (סי"ב וביאור"ה ד"ה חייב).

ואם יבשו העוקצין ג"כ: לדעת הרבה פוסקים (רש"י ותוס' וי"מ כן גם ברמב"ם) התולש את הפרי פטור, וכן ביבש האילן ואין גזעו מחליף התולשו פטור, ולדעת הרמב"ם (כפי שפירשוהו המג"א והחיי"א) אף ביבש העוקץ (או האילן) לגמרי ואין גזעו מחליף, בכל גווי חייב כל שמחובר לקרקע.

ועשבים שיבשו: לכו"ע כתולשין דמו, ואין בהם חיוב משום קוצר [א.ה. ועיין בה"ט אות י"ב], ומ"מ מדרבנן אסור בכל גווי דמי לקוצר. (ועיין ביאור"ה לשהעיר מל' הרשב"א דמשמע דהאיסור משום טלטול, דמזיז עפר ממקומו). מיהו בשדה שהוא ארעא דיליה (או של אהבו) איכא חיובא אחרינא בתולש עשבים כל שהוא, משום חורש, דמייפה הקרקע ומכשירה לזריעה, ואף דאין כוונתו לכך אסור כיון דהוא פס"ר, אכן בקרקע דלאו דיליה (דאין לו ענין בהיפוי) או באגם (שא"צ ליפוי הקרקע) לא שייך זה ומותר (סק"ג וביאור"ה ס"ב ד"ה חייב). [א.ה. ועיין בסק"ז, וצ"ת].

ב. יחור (ענף אילן) שנפסח מן האילן: ואין הענף יכול לחיות עוד, אף שעדיין מחובר בקליפתו נחשב תלוש, ומותר לתלוש ממנו הפירות בשבת, ומ"מ יש לזוהר בזה כיון דאין העולם בקיאים בכך, ואין להתיר כ"א כשנפרד מהאילן לגמרי (רמ"א ס"ח וביאור"ה ד"ה שנפסח). [א.ה. אולי כוונת הפמ"ג דאין להקל כן אלא כשניכר היטב פשיחתו שנפרד הענף עצמו לגמרי, ורואים הכל שאינו מחובר, ומ"מ בקליפתו עדיין הוא מחובר מעט, דאם כוונתו שנתלש לגמרי ואינו מחובר אפילו בקליפתו, הלשון דחוק, ויל"ע].

ג. עשבים שעולין באוון הכלי מלחות הכלי: כמצוי בדלי ששואבין בו תמיד שגדלין בו כמין פטריות, חשובים כמחוברים לקרקע והתולשן חייב, דעוקר דבר מגידולו ותולדת קוצר (וחמור מעציץ שאין נקוב - כיון שהכא עיקר גידולן כן), וה"ה עשבים שעלו בצרור ואבן שאין מחוברים לקרקע, התולשן בכוונה חייב (סי' ש"ב סק"ב וי"ג).

וכן התולש "כישות" הרגילה לגדול על קוצים (היזמי והיגי), אף דאינה מחוברת לקרקע (דמאירא רבי) חייב משום עוקר דבר מגידולו (סי"ה ומשנ"ב). [א.ה. עיין שבת ק"ז ע"ב במקור הדין, והקשה שם הב"ח דלמסקנא דעירובין כ"ח ע"ב כישות מקרקע קא רבי, והביא דהערוך אכן פירש דהא דמחייב הכא קאי לפי המסקנא דהתם, ועיין בהגהת יעב"ץ (על רש"י ד"ה מחייב - והוא בחלק מהדפוסים) שמפרש דההוכחה דהכא הוא מההוי"א דהגמ' בעירובין, ואף דלמסקנא אינו כן, מ"מ יסוד הדבר אפשר ללמוד ממנו].

ד. עשבים שתחבם בעפר מבעו"י כדי שיהיו לחים: כמצוי בעשבים העומדים לנוי ולהריח שנותנים בכלי עם עפר לח או בקרקע, מותר לאחוז בעלים ולהוציאם כשרוצה להריח בהם, קודם ג' ימים משתחבן - דודאי לא השרישו עדיין, וכן מותר לחזור ולתחבן שם, ואין בזה משום זרע וקוצר, ולא משום טלטול מוקצה של העפר, כל שלא נסתם הנקב, אבל בנסתם הנקב אסור לד' הרה"מ המובא במג"א סי' ש"א סק"א [א.ה. וצ"ת]. (ואם תחבן בקרקע הבית אסור להוציאם שמא יבוא להשוות גומות - סי' ש"א סק"ח). ודוקא כשלא השרישו, אבל בהשרישו בכל ענין אסור משום קוצר, ואם נתכוין לזרעם אף שעדיין לא השרישו אסור, גזירה שמא יבוא לתלוש אחר השרשה (סי' משנ"ב ושעה"צ). (והא דאיתא בסי' ש"ב דחטים שזרעם בקרקע אינם מוקצה כל שלא השרישו עדיין, תירץ המאירי דאירי בשלא כיסה בעפר, אבל בכיסה אסור, וכן דעת רה"פ (שעה"צ סק"א ועוד) - ולענין הגבהת או הורדת העציץ, יעויין בדיון עציץ לקמן).

ה. בצלים המונחים בעליה שיש בה עפר, ודרכם להשתרש שם ורוצה בהשרשתן, התולש חייב אף שכל הבצל מגולה ואין דרך גידולו בכך, ואם נפלה עליהם מפולת ונתכסו בצלים, והעלים

מגולים כדרך גידולן (ונשתרשו שם), בזה אפילו אין רוצה בהשרשתן חייב כאילו היו נטועים בשדה (דכל שהשרישו יש בהם קוצר) (סק"ז) (ובלא השרישו עיין סי' ס"ב וסי' ש"א ס"ח).

ו. הנושך בפיו בפרי מחובר שתולש בפיו, או התולש ברגליו, הוי תולש כלאחר יד ופטור, ומ"מ איסורא איכא, ומשמע בתוספתא דאפילו אם ניתזין נצוצות מרגליו ע"י הילוכו ותולשין מן המחובר, ג"כ יש בזה איסור עכ"פ מדרבנן (סקמ"ט ושעה"צ סקמ"ג יעו"ש) - והיינו אף דבלי רש"י סוכה ל"ז ע"ב שכתב ואף אם אוכלו במחובר "אין לך תלישה גדולה מזו", משמע לכאורה דס"ל דחיובא איכא בתולש בפה (דרך נשיכה), מ"מ כתבו כמה אחרונים דצ"ל דהיינו מדרבנן, והביאו ראיות לכך).

ז. לילך ע"ג עשבים: בין לחים ובין יבשים, מותר, ואפילו הם ארוכים והוא הולך יחף שרגליו להיות נדבק בקשרי אצבעותיו (וליתלש), מ"מ אין נחשב פסיק רישיה, ולכן אף אם נתלשו לא איכפת לן, דתלישה זו היא דבר שאינו מתכוין ומותר. אכן כשהעשבים גבוהים יזוהר שלא לרוץ עליהם, דהוי פס"ר שיתלשו, ואפשר דאפילו לילך עליהם במהירות ג"כ צריך לזוהר (סי"ג וסק"ד כ"ה, ועיין ביאור"ה ד"ה מותר). [א.ה. ומה דאין בהליכה ע"ג עשבים משום איסור השתמשות במחובר, אף להט"ז שאוסר ההשתמשות גם בירק וקנים רכים (והזכיר במשנ"ב סק"ו), כי ע"ז הט"ז (סק"ד) ולא דמי וכו' דשאני התם דאינו משתמש בו, וידיו רחוקות ממנו, משא"כ במשתמש דהוא עוסק בו ויש חשש שמא יקטום וכו' (ועדין צ"ת)].

ח. רדיית חלות דבש מכוורת: אסורה מדרבנן, מפני שדומה לתולש, דמקום גידול הדבש הוא בכורת, והחשיבוהו חכמים כמחובר (סי' שכ"א ס"ג ומשנ"ב), ועיין שם שאר פרטים השייכים בזה כריסוק חלות הדבש, ועוד).

בדיני עציץ נקוב ושאינו נקוב

א. עציץ נקוב: התולש ממנו חייב, דנחשב מחובר גמור שיונק מהקרקע ע"י הנקב, שמריח דרכו מלחוחית הקרקע, ונחשב נקוב אפילו אם הנקב קטן שיש בו רק כדי שורש קטן שהוא פחות מכזית (אבל פחות מזה וכגון נקב שמוציא או כונס משקה לא הוי נקוב), ואפילו אין הנקב בשוליו רק בדפנו מן הצד, כל שהוא נגד מה שטמון מהגזע בעפר חשוב "נקוב" (אבל אם הנקב בדפנו למעלה מן הגזע הוי כאינו נקוב, דהרי כל עציץ פתוח מלמעלה - (סקמ"ב ושעה"צ סק"ו). [א.ה. לכא' הכוונה במש"כ "נקוב נגד מה שטמון מהגזע בעפר", היינו שנקוב בגובה העציץ שתחת השרשים או עכ"פ כנגדם, אבל לא למעלה מהם במקום שכבר מתחיל הגזע שמעל השרשים, וכן מבואר בחזו"א ערלה (סי' א' סק"ז אות ב') יעו"ש].

ב. עציץ שאינו נקוב: אין איסור דאורייתא בתלישה ממנו, ומ"מ מדרבנן אסור לתלוש ממנו, או להקשות הזרעים שבו, ואפילו אם מונח עציץ זה בעליה ולא ג"כ יש איסור (ס"ז ומשנ"ב). והיינו בעציץ של מתכת (שאינו נקוב).

ולענין עציץ של חרס ושל עץ יש בזה ג' דעות: 1. י"א דעץ נחשב תמיד ל"נקוב" שמחלחל ויונק מהקרקע, אבל חרס בעי נקיבה. 2. וי"א להיפך דבחרס שדומה לעפר הוי תמיד כנקוב, ובעץ בעי נקיבה. 3. וי"א דבחרס בעי נקיבה, ובעץ אפילו נקוב - "כאינו נקוב דמי (ביאור"ה ד"ה מעציץ). [א.ה. ולענין בנופו נוטה חוץ לעציץ אם ולאיה ענינים נחשב כאינו נקוב ע"י יניקת הנוף או לאו, ועוד נדונים הרבה בעציץ שאינו נקוב, עיין במשנה למלך פ"ב ה"ט מבכורים, ועיין בחזו"א ערלה הנ"ל ובעוד מקומות (ובאו"ח סי' ס"ב סק"א)].

ג. להניח דבר המפסיק בין הקרקע לעציץ: אם הוא עציץ נקוב נחשב הפסקה זו (שמפסיק יניקתו) כתלישה מדאורייתא, וכן אם מורידו מע"ג דבר המפסיק אל הקרקע הוי כזרע וחייב.

ובעציץ שאינו נקוב: אף דאין בו איסור מה"ת, מ"מ מדרבנן אסור בכל גווי להגביהו מן הארץ לע"ג דבר המפסיק היניקה, או להורידו ממנו לארץ, וע"כ יש לזוהר בכלי עם עשבי בושם שרגליו להיות בבית שלא ליטלו מע"ג קרקע ולהניחו על השולחן, או להיפך (להורידו מהשולחן לארץ) (ואפילו לטלטלו בעלמא מפקפק הפמ"ג אם מותר - שעה"צ סק"ח).

ד. להגביה עציץ מן הארץ ולהניחו באויר ע"ג יתדות (או לתלותו באויר וכדו' בענין שאין דבר המפסיק בינו לארץ): אסור אפילו בעציץ שאינו נקוב, בין שהוא של עץ ובין של חרס, דנחשב שמפסיק קצת מהיניקה (ועיין בסמוך לענין עציץ של מתכת ככה"ג).

ולחלות עציץ "נקוב" ע"ג יתדות באויר: לדעת רש"י ותוס' אסור מדרבנן (דעדיין יונק מהקרקע), ולהרמב"ם חיובא איכא, ובשו"ע

סי' שייב משמע דנוקט דאיסורו **מדרבנן** (מדנקט שם להתיר לקנח בצרור שעלו בו עשבים - אף כשנטולו מעג"ק, וזה דומה לעציץ נקוב). **ומה שאסר השו"ע** לתלות ע"ג יתדות לעציץ שאינו נקוב (אף דלכאורה הוי גזירה לגזירה ולא הוי ליה למגור), **כתב הגר"א לתרץ** דהיינו דוקא **"בחרס ועץ"** (וכלשון השו"ע), ומשום דחשש לבי' השיטות המחשיבות אחד מהם לנקוב. **[ואה"נ דבשל "מתכת" שאינו נקוב יהי' מותר לתלות ע"ג יתדות]** (ס"ח משנ"ב ושעה"צ וביאור"ל ד"ה אפי').

ה. כד תבואה נקוב המונח ע"ג קרקע, שלא נתכוין לזרעו ועדיין לא השרישו: **מותר להגביהו** ולהניחו ע"ג שולחן, דאין בו משום קצירה. (וכמבואר לעיל בדין הקוצר - ולא גרע מעשבים שלא השרישו וכו', שמותר לתחבן ולהוציאן מכד עפר וכנ"ל). **וכ"ז ביום או יומים, אבל אם נשתהה כמה ימים בכד** העומד על הארץ במקום לח, דאז יש לחוש שע"י הניקה התחילו איזה גרעינים לצמוח ולינוק מהקרקע, **לא יגביהם** על השולחן, דאף כשאין כוונתו להפסיק חיותם, מ"מ הוא פס"י, **וכן אין נכון** להורידו מן השולחן ולהניחו ע"ג קרקע, אם דעתו **שיעמוד שם כמה ימים** (והוא מקום לח), דהרי יצמחו הגרעינים וינקו מהקרקע, ונמצא העמדה זו כ"זורע" (ס"ח ביאור"ל ד"ה ע"ג).

באיסור השתמשות ועליה באילן ההשתמשות האסורה והמותרת

א. אין משתמשין באילן בשבת כלל: ולכן אין עולין עליו, ולא נתלים בו ולא תולים בו חפצים (או מורידים ממנו - ועיין לקמן באות ז' למה נחשב זה כהשתמשות), ולא קושרים בו בהמה וכדו', **והטעם** שחששו חכמים שמה בעודו עולה או משתמש בו יתלוש ממנו במתכוין ויתחייב (ס"א וסק"ג).

ב. וכן אין נשענים ונסמכים עליו: והיינו **אם מנידו אפילו מעט אסור בכל ענין**, דהוא בכלל שימוש. **ואם אינו מנידו כלל:** כגון שהאילן עב וחזק, **אם נשען עליו בכל כוחו** וכגון אדם שתש כוחו, **אסור, אבל אם הוא אדם בריא** שאין סומך עליו אלא מעט **מותר**, דלא חשיב משתמש במחובר (סק"ב, וסעיף י"ג סק"ג וביאור"ל שם ד"ה ומותר). [א.ה. נסתפקתי אם גם קשירת בהמה באילן עב שאין מנידו כלל לא חשיב השתמשות, או דזה בכל גווני נחשב משתמש באילן, וסתמות הדברים משמע דבכל גווני הוי השתמשות].

ג. נגיעה באילן: מותר, ובלבד שלא ינידו (רמ"א ס"ג). [א.ה. עיין בשו"ע הגר"ז אות כ"ב דהיינו שהוא מוקצה, והוא כהמג"א בסי' ש"ב, והובא בשעה"צ כאן סק"ב, ותמה עליו. ועיין בגר"ז אות כ"א לגבי נשען דמנידו הוי "משתמש", וצ"ת, וי"ל].

ד. בור עמוק: אפילו מאה אמה. **מותר לעלות ולירד בו**, ולא חששו שמא יעקור קרקע בעלייתו ובירידתו (רמ"א ס"ג).

ה. השתמשות בצדדים ובצידי צדדים: כשם שאין משתמשים באילן, כך אין משתמשים **בצידי האילן, דהיינו בדברים התחובים או קשורים באילן**, וכגון **כלכלה התלויה באילן** עצמו אסור להוציא ממנה או להכניס בה פירות וכדו', מפני שהיא **"צדדי האילן"**, **וכן סולם הנשען ע"ג אילן** אפילו מונח שם בע"ש אין עולין עליו בשבת, דכיון דהסולם נשען על האילן נחשב צדדי אילן. **וה"ה במסמר או יתד** התחובין באילן עצמו, אסור לתלות עליהם שום דבר (ככלכלה או בגד וכדו').

אבל בצדי צדדין מותר להשתמש: וכגון אם יש יתד תקוע באילן, וסולם נשען על היתד מבעו"ש, מותר לעלות בסולם זה בשבת, דהיתד הוא צדדין והסולם צדי צדדין (ויזהר בעלייתו שלא להניח רגלו על היתד עצמה, וכן לא ישעין הסולם על היתד בשבת עצמה שנמצא משתמש עתה ביתד שהוא צדדין עצמו). **וכן כלכלה התלויה מע"ש על יתד** זה התקוע באילן, נחשבת היא כצדי צדדין, ומותר ליתן פירות בתוכה ולהוציא ממנה, אבל לא יתלה הכלכלה על היתד בשבת וכנ"ל. ואם פי הכלכלה צר, וכשמוציא ממנה **מניד האילן**, אסור, דזהו השתמשות באילן (סי"ג ומשנ"ב).

ו. אם עלה באילן בשבת: בשוגג מותר לירד (ואף שהירידה נחשבת שימוש, מ"מ הישיבה עצמה ג"כ שימוש הוא), **ובמזיד אסור לירד** עד מוצ"ש דקנסוהו חכמים.

ואם עלה מבעו"ש: אפילו עלה ע"ד להמשיך לישב שם בשבת (באיסור!). **לדעת ר"ה"פ** (וכן נקטינן) **לא קנסוהו** ומותר לירד (כיון דעלייתו היתה בהיתר), **וי"א** דאם בעלייתו היתה דעתו לישב שם בשבת (שהוא איסור) קנסוהו שלא ירד, **ואם עלה ע"ד לירד קודם** וחשכה עליו, בזה לכ"ע שרי (ס"א וסק"ו-י"א).

ז. להניח כלים מבעו"ש כדי שישארו על האילן בשבת: מותר, ודוקא בכלים שאסור להשתמש בהם בשבת, דבזה לא חיישינן שמא יורידם, **אבל כלים המותרים** להשתמש בשבת **לא יניחם עליו מע"ש** (וכן נר הדולק מערב יו"ט), שמא יבוא להורידם וליטלם ממנו בשבת כדי להשתמש בהם, **ונטילה מן האילן** גם היא נחשבת בכלל איסור ההשתמשות, משום דבכל יבוא ע"ז להשען על האילן. (ומ"מ משמע בריטב"א דנטילה מע"ג בהמה, אינה בכלל איסור ההשתמשות בה) (רמ"א ס"א וסק"ב ושעה"צ סק"ז).

ח. להריח ב"הדס" וכדו' המחוברים לקרקע: מותר, ולא גזרו שמא

יתלוש, שהרי יכול להריח כך בעודו מחובר, **ויש מחמירים** בזה, וכ' הא"ר דהעיקר להתיר. **ומבואר באחרונים דגם לאחזו בידי כשמריח מותר**, וכקנים הרכים שמותר להשתמש בהם, וכן משמע בדעת המשנ"ב, ודלא כהט"ז שאוסר משום השתמשות במחובר, וכסברתו דאוסר בהם (וכדלקמן). וכן דלא כהמג"א דאוסר טלטולם משום "מוקצה". [א.ה. ועי' ב"י שהביא גרסת הגאונים להיפך דהדס אסור ואתרוג מותר]. **אבל להריח באתרוג ותפוח ושאר פירות הראויים לאכילה המחוברים:** אסור, דחששו שמא יתלשנו לאוכלו. (ואפילו תלישה בפיו אסורה עכ"פ מדרבנן, ויעויין בדיני קוצר לעיל דין זה ושאר תלישה כלאחר יד). **וראוי למנות אנשים** להשגיח ע"ז באותם הטועים ההולכים בגינות וקוטפים פירות ולמחות בהם, דמלבד איסור תלישה, הפירות אסורים ג"כ באכילה כל השבת (ס"י ומשנ"ב).

באיזה אילן גזרו איסור ההשתמשות בו

א. אילן יבש: אפילו כבר נתייבש לגמרי שאין בו לחלוחית כלל, וגם נשרו עליו ענפיו ופירותיו דלא שייך בו שום תלישה, מ"מ אסור לעלות או להשתמש בו, משום סייג וגדר, **ויש מקילין בזה בימות החמה** שמנכר לכל שהוא יבש (ס"א וסק"א).

ב. ירק ועשבים: כיון שהם רכים וישבר מותר להשתמש בשבת, דלא גזרו בהם. **וד' הב"ח והט"ז** דירק ועשבים שוים באיסור ההשתמשות במחובר (ותולים כן גם ברמב"ם וש"ע), **אבל רוה"פ** צידדו להקל.

וקנים הרכים כירק ג"כ מותרים, וד' הרבה פוסקים דהיינו דוקא **באותן שאינם עשויים להתקשות**, וכן נכון לפסוק (בצירוף סברת הב"ח והט"ז הנ"ל שאסרו גם בירק עצמו), **אבל קנים וקונדסים קשים** ואף דאין קשים כ"כ כאילן, לכ"ע דינם כאילן (רמ"א ס"א וסק"ג-ג"ט ושעה"צ סק"ח ט').

קלחי כרוב ודלעת שהם קשים (אף שהם ירקות) דינם כאילן, ובפרט דבסוף מתקשים כעץ (סקט"ו).

ג. תוך ג"ט לקרקע: לא גזרו בו חכמים לאסור, דכקרקע חשיבי, **ומותר להשתמש בגזע האילן בג"ט הסמוכים** לקרקע, אף שהאילן גבוה הרבה (סק"א).

וכן שרשי אילן היוצאים ובולטים מן הקרקע, כמצוי באילנות הזקנים, במקומות שאין גבוהים מן הארץ ג"ט מותר להשתמש בהם, דכקרקע חשיבי, והגבוהים מג"ט אסור (ואף דבשרשים לא שייך כ"כ שמה יתלוש, מ"מ הם בכלל הגזירה) (ס"ב).

וגובה הג"ט אלו משערים בצירוף עם עובי הענף, אף שבחלל שתחתיו ליכא ג"ט (ביאור"ל ד"ה היו).

ואם אחר שהגובהו ג"ט חזרו ונכפפו לתוך פחות מג"ט: מותר להשתמש במקום הנמוך שבו, ואף שכבר ה" מתחילה מעל לג"ט, מ"מ כיון שחזר ונכפף מותר (ס"ב וסק"א).

ד. שרשים הבולטים מעל ג"ט: וכן ענף הבולט מן האילן קרוב לקרקע וגבוה ממנה יותר מג"ט, **"ובצד אחד" הקרקע גבוהה יותר**, ואין בצד ההוא ממנה עד למעלה מהענף גובה ג', **אסור להשתמש** אפילו במקום הנמוך, דבטל צד זה לג' צדדים האחרים הגבוהים. **ואם שוה "משני צדדים"** לארץ, מותר לשבת עליו בצדדים הנמוכים הסמוכים תוך ג"ט לקרקע (ס"ב וסק"ב כ"ג ושעה"צ סק"ז).

[א.ה. לכאורה נראה דדוקא ככה"ג שהענף והשורש עולים למעלה מג', רק דמחמת שהקרקע שמצדדיו מתגבהת גזרו לאסור בצד אחד, דפעמים דאין ניכר לרואים או כיו"ב, משא"כ כשהענף נוטה (אפילו מעל לג') לתוך ג"ט של קרקע סתם, אמרינן דבאותו צד יכול להשתמש בכל גווני (וכנ"ל סוף אות ג'). ובגמ' הובא ציור נוסף כע"ז, כשיש מחיצה אחת או יותר אצל האילן, לענין להשתמש במקום שבאילן בגובה הג"ט שמגג הכותל למעלה (דבדבוק מחיצה אחת אסור, ובעומד בקרן זוית וכדו' שמוקף בבי' מחיצות ויותר מותר להשתמש עכ"פ בצד הסמוך לכתלים). וע"ע בשו"ע הגר"ז שהתיר בבי' צדדים להשתמש גם בצדדים האחרים הגבוהים].

ה. ירק הראוי לאכילה שאין גבוה ג"ט, ואילנות קטנים שיש בהם פירות יאגדעם וכדו', ונמוכין האילנות מג"ט: מסתפק בזה הפמ"ג אם מותר, או שמא בהיפך ואפילו בירק אסור בזה, דכל שיש בו פירות בכל גווני יש לגזור מלהשתמש בו שמא יתלוש, ומסתפק עוד מטעם זה לאסור בקנה רך דחששו הוא שמא יקטום וישבר אפילו בפחות מג"ט (סק"ט ושעה"צ סק"ג).

צינור שעלו בו קשקשים

א. צינור המקלח מים מן הגג שנתאספו בו קשים ועשבים (תלושים), **וסותמים ומעכבים הקילוח**, ועי"ז מימיו יוצאים ומתפשטים בגג ודולפים לבית ואיכא פסידא, **התירו חכמים** למעכן (דהיינו לדורסם ולהשפילם) ברגלו כדי שיוכלו המים לירד בו, דכיון דהוא פסידא ועושה ע"י שינוי הקילו, ודוקא בצנעה אבל בפרהסיא לא (כ"ד רוה"פ - ודעת הר"ן דבא"א בצנעה יתכן דמותר גם בפרהסיא). **וכתב המאירי** דדוקא **"למעכן"**, אבל "להסירם" ברגלו הנה והנה אסור, דאין נחשב זה שינוי (ס"ט משנ"ב וביאור"ל).

דין כיבוד הבית ושאר צרכי קרקע הבית וכדו' (מסי' של"ז) איסור אשווי גומות וגרירת מטה וספסל

א. החורש חייב, ויש בזה ב' ענינים: **הא'** רפוי הקרקע שתהא יפה לזריעה, **הב'** שמשווה הגומות וליפותה שלא יהא תל במקום אחד או גומא וכדו'. וזהו בשדה, **וכשעושה כן בבית** להשוות הגומות או להסיר התל עובר משום **"בונה"**, שמתקן הבנין עי"ז, **וחיובו בכל שהוא** (הקדמה לסי' של"ז).

ב. הגורר מטה כסא וספסל: ומצוי דלפעמים נעשה **"חריץ"** עי"ז, אם מתכוין לעשיית החריץ אסור (ומ"מ אין איסורו רק מדרבנן, חדא דנעשה כלאחר יד, ב' שהוא מקלקל הבית (ובשדה אינו קלקול רק כחורש), **ובאינו מתכוין** מותר דדשא"מ מותר (אפילו אם ה' עיקר איסורו מה"ח), ולכן מותר לגרור מטה וכו' בין בגדולים, ואפילו בקטנים שהי' יכול ליתלם בכתפו, מ"מ מותר לגררו ולא הטריחוהו בכך, וכ"ז כשאינו פסיק רישיה שיעשה חריץ, ובזה מותר אף בקרקע שאינה מרוצפת (ס"א וסק"ד).

ג. מטה וכו' גדולים מאד שבודאי יעשו חריץ בגרירתם, **והוי פסיק רישיה**, אסור לגררם ואפילו בקרקע **מרוצפת**, דגזרינן אטו אינה מרוצפת (סק"ד), **ואם כל העיר מרוצפת** מסתברא להקל (אפילו לצד שמחמירים בזה בכיבוד - דהכא יש כמה צדדי קולא - שעה"צ סק"ב יעו"ש).

כיבוד הבית וכי"ב

א. החששות בכיבוד הבית: כיבוד ע"י מכבדת וכדו' מעפר ואבק שבו, יש בו כמה חששות, **א. דמזוי עפר ממקומו** - ויש בזה ב' פירושים: או מדין **טלטול המוקצה**, או **דנעשה עי"ז גומא** וכדו' (וכתב בשעה"צ ויראה דתרווייהו איתנהו). **ב. דמשווה הגומות בכיבודו**, שמתמלאים הגומות שבבית עפר והוי בנין, **ואף דאין מתכוין מ"מ הוא פס"י**, וחשש זה לרוה"פ הוא **מדרבנן** (והטעם אפשר משום כלאחר יד), **ודלא כדו"ה** שיש בהכיבוד עצמו **חיובא** (ולהראב"ד אין חשש זה **רק בלא נתכבד מע"ש**, אבל בנתכבד מע"ש שרי, ורוה"פ לא חלקו בזה ואסרו אפילו נתכבד מע"ש).

ויש שפירשו דחיישינן שיבוא מתוך טרדתו בהיפוי **להשוות הגומות במתכוין**.

ויש בזה ג' דעות: דעה הא' **דבאינו מרוצף אסור** - משום **דהוא פס"י** שישווה הגומות ע"י הכיבוד, **אבל במרוצף מותר**, בין במרוצף בקרשים ובין באבנים, דלא גזרו אטו אינו מרוצף.

דעה הב' דאפילו באינו מרוצף מותר - וסוברים **דאינו פס"י** שישווה הגומות (ולא גרע מריבוץ), ולמזוי עפר ג"כ לא חיישינן, **לא משום חופר גומא** כיון דאין הכיבוד אלא בעפר תיחוח, **ולא משום מוקצה** דהוי טלטול מן הצד ע"י ד"א דשרי.

דעה הג' (ברמ"א) **דאפילו במרוצף אסור**, וסוברים דבאינו מרוצף הוא פס"י שישווה הגומות, וגזרו במרוצף אטו אינו מרוצף, **וכתב ע"ז הרמ"א** דהכי נוהגים ואין לשנות, ומ"מ הביא בזה ב' קולות: **(א) ע"י גוי מותר לכבד:** ואפילו באינו מרוצף, דלא החמירו באמירה לגוי בדשא"מ אפילו כשהוא פס"י.

(ב) לכבד הבית ע"י בגד או מטלית או כנף אוזן הקלים: מותר, ואפילו באינו מרוצף, והטעם דאין נוטלים אלא האבק מלמעלה שאין עושין בחזק, ולא אתי לאשוויי גומות, **ולפי"ז** אם רוצה לכבד "היטב" כל העפרוריות יהי' אסור, **ובחיי"א כתב הטעם** דהוי **שינוי גדול**, ולפי"ז אפילו רוצה לכבד היטב יש להקל (אכן ברמ"א לא משמע כטעם החיי"א, וגם הלבוש הזכיר טעם זה יחד עם מה דאינו מזוי עפר בזה, אבל שינוי לחוד אינו מספיק להתיר) (סק"י"א ושעה"צ סק"ח).

ויש חולקים על היתר זה (הגר"א), וסוברים דלא הותר אפילו ע"י בגד, **ויש שחלקו בין בגד - דמותר, לכנף אוזן - דאסור, ומסתברא דבמרוצף יש לסמוך להקל בבגד וכנף אוזן, וגם באין מרוצף אין למחות** בהמיקל (בצירוף סברת המתירין דאינן פס"י אף באין מרוצף) (ביאור"ל ד"ה וכן).

ולענין "בארשט" שהוא מכבדת העשוי מענפים רכים וכדו', **י"א** (תפארת ישראל ב"ככלכלת שבת") דגם זה הוא בכלל כנף אוזן המותר, וכתב המשנ"ב דאין כדאי להקל בזה, כיון דהוא כדרך חול ואין בו שינוי הוי זילותא דשבת (וי"ל דלכן לא הזכירו הרמ"א), אכן במרוצף יש להקל בבארשט (סק"ב וביאור"ל ד"ה הקלים).

(ג) באופן שכל בתי העיר מרוצפין (או רובן): **מצדד בביאור"ל להקל**, דבכה"ג דהכל מרוצף לא שייך לגזור אטו אינו מרוצף, **ובפרט אם נתכבד מע"ש** (דיש לצרף ד' הראב"ד המקיל בזה אפילו באין מרוצף). **ומ"מ אינו ברור** להתיר, דאפשר דהגזירה הוא משום טלטול מוקצה דקליפין ועצמות (ומ"מ במשמעות רמ"א שהתיר בכנף אוזן, משמע דמשום אשוויי גומות, וא"כ יש להקל במרוצף כל העיר, ומשום מוקצה לא חששו. 1. או דהוי גרף. 2. או משום דהוי טלטול מן הצד לצורך דבר אחר, **וב"בארשט"** שפיר יש לסמוך להקל בזה (בצירוף המקילין בזה ומדמים לכנף אוזן). **ובמכבדות של קיסמין** הנקרא "בעזעם" בזה יתכן לאסור, וכסברת האוסרים אפילו בבגדים בזה משום שבירת קסמים, ואי"ה בסמוך יבואר (ביאור"ל ד"ה ויש מחמירין).

(ד) מכבדת של קיסמים: אסור לכבד בה אפילו בגדים (והיינו

ז. טפוח וסיפוק כלאחר יד: מותר, וכתב הביאורה"ל דמשמע דוקא באלו וכדו', **אבל קשקוש הזוג** וכיו"ב שהם יותר דרך שיר **לא מהני כלאחר יד** וכו' - יעו"ש (סי' של"ט ס"ג וביאורה"ל ד"ה ולספק). [א.ה. אולי כוונתו דאף להצד שזוג אינו כלי שיר (עיי' מג"א סי' ש"א סק"ה וסי' ש"ה סק"ה שמשמע שמסתפק בזה, והוזכר בשעה"צ כאן סק"ח וביאורה"ל סי' ש"א סכ"ג ד"ה דוקא), מ"מ נחשב יותר דרך שיר מטיפוח וספוק, וכע"ז משמע בסי' של"ט סק"ח במשנ"ב שכתב ולא קשקוש וכו', וכ"ש שאר כלי שיר.

ח. טיפוח וספוק (וריקודים) בשמחת תורה לכבוד התורה: מותר, כיון דלית בזה אלא משום שבות הקילו (לכבוד התורה), **אבל בשאר שמחה של מצוה כגון ב"נשואין" אפי"ה אסור** (ע"י ישראל) (סי' של"ט סק"ח).

ט. פעמונים התלויים בפרוכת, או על עצי החיים של ס"ת, אם מותר לתלותם (לפתוח או לנושא בשבת), יבואר בעזה"י לקמן.
י. לומר לגוי לנגן בכלי שיר בחופות: יש מתירין דהוי שבות דשבות במקום מצוה, **ויש מקומות שנהגו להחמיר בזה אפי"ה אמרו לו מאתמול,** ובשבת אין אומר לו כלום, או שבא מעצמו לנגן, דמותר.

ויש שהתירו עוד לומר להם **לתקן הכלי שיר** לכבוד החתן וכלה, וסוברים דשמחת חו"ב עדיפא, שהקילו באמירה זו אפילו למלאכה דאורייתא (אכן גר"א פ"י דהיינו לסכרת בעל העיסור, ולפי"ז לדין דמחמירין דלא כהעיסור אסור). **וכן הסכים המג"א** דאסור לו לתקן (אף דנראה שלא הבין שתלה זה בדעת בעל העיסור).

ובשאר שמחה של מצוה, כמילה ושמחת תורה, **אסור לומר לגוי בשבת לנגן,** וכ"ש שלא יאמר לו לתקן כלי שיר, **ואם באו מעצמם** או שהכינום מאתמול, **מותר להם לנגן, ולהמנהג האידנא** להקל בספוק וריקוד (המובא ברמ"א סי' של"ט) כיון דאין בקיאים בתקון כלי שיר, גם באמירה לנגן הקילו בשאר שמחת מצוה, ובלבוש כ"י דאסור בשאר שמחה ואין מנהג להקל (ולומר לתקן ודאי לא הקילו בזה לכו"ע) (ס"ב ומשנ"ב ושעה"צ).

יא. לנגן ע"י גוי במינים ועוגב בשעת התפילה: אסור, **ובחתי"ס** הביא ראיות **דאפילו בחול אסור לנגן בביהכ"נ בשעת התפילה** (סק"ח).

יב. בגד שיש בו פעמונים לא ילך בו בשבת אם אינו פקוק במוכין וכדו', כיון דמשמיעין קול, **ולד' המג"א** דוקא לקטנים השמחים בקול זה אסור, **אבל גדול** שאין מכוין להקול **מותר,** והאחרונים נחלקו ואסרו (וגם במג"א לא ברירא ליה) (סי' ש"א סכ"ג וביאורה"ל ד"ה דוקא). ועיי' באות הבאה. וע"ע לקמן בדין השמעת קול שלא בדרך שיר.

יג. לא תלך בהמה בחצר בפעמון (שאינו פקוק) שבצוארה: משום דמשמיע קול (סי' ש"ה סקמ"ב). [א.ה. ושמעתי רוצים להוכיח מכאן שאפילו קטן שאינו בר הבנה האוחז בצעצוע המשמיע קול, אסור להניחו, דלא עדיף מבהמה, אכן יל"ע בזה, חדא מ"ט אסור בבהמה, הרי לכאורה אין שביתת בהמה באיסור שבות, ועיי' במג"א סי' ש"ה סק"ה שהעיר עוד (לסברתו) דהרי אינו קול שיר ואמאי אסור, ותי' דמה דאסור משום "השמעת קול" היינו דבזה גם בחצר שייך הגזירה דמחזי כאזיל לחינגא. גם מבואר בדינא "הנ"ל אות י"ב) דהבנים יוצאין בזוגים דוקא פקוקים, שכ' שם המג"א לתמוה דאמאי מצווה להפריש הקטן ולא להלבישו בזוגין (והא אינו אלא איסור דרבנן שא"צ להפרישו), ותי' דזה הוי כמאכילו בידים (ספיה) והיינו במלבישו (או בנותן לו לשחק, אבל לא כשנטלו מאליו לשחק בו), וי"ל].

השמעת קול שלא בדרך שיר

א. השמעת קול שלא בדרך שיר: כגון להקיש על הדלת וכיו"ב, ואפילו מקיש עליו בכלי (ובלבד שאינו כלי המיוחד לכך), **אף שכוונתו כדי שישמעו הקול** ויבואו לפתוח לו, וכן להטיף מים בכלי בקול חזק כדי להעיר הישן (ואפילו הוא בריא) **מותרת, כן ד' השו"ע ורוה"פ, ודעת הגר"א** דלדינא נקטינן להחמיר **שאסור השמעת קול כשכוונתו לכך,** ודוקא באופן שמשמיע הקול ואין כוונתו לזה כלל, כמו שאיבת מים מבור ע"י גלגל, אף שהגלגל משמיע קול חזק אין בו משום איסור השמעת קול. **והעולם נוהגים להקל בזה כהשו"ע ורוה"פ** להתיר קול שאינו של שיר (ס"א וסק"א וביאורה"ל ד"ה אבל).

ב. בכלי המיוחד לכך: אסור להשמיע בו קול, ולכן אסור להכות בשבת על הדלת בטבעת הקבועה בה, אף שאינו מכוין לשיר, דכיון שמייוחד לקול **חיישינן שמא יכוין לשיר, ובלבוש** כתב הטעם **שמא יתקנו** (ובביאורה"ל תמה בטעם האיסור, ומ"ש מכלי המיוחד להטפת מים (מי ארג) שהתירו (עכ"פ לחולה) כשעושה בחזקה להקיצו, ותי' דשמא כלי המיוחד לשיר חיישינן טפי, משא"כ במי ארג שאין נחשב כמייוחד לשיר, וכתב עוד **בפיה"מ** משמע דבטבעת הקבועה בדלת מותר כיון שאין עושה לשיר. **ובתפא"י** למד דהשו"ע עצמו לא נוקט לאסור בכלי המיוחד, ורק הרמ"א נקטה).

אפילו בגד ישן שאין מקפיד עליו וכדו' שאין בו איסור מצד מלבן), **שלא** ישתברו קיסמיהם, והוי כסותר כלי בשבירתו, ואף דמקלקל הוא ופס"ד דלא ניח"ל - מ"מ לכתחילה אסור. ומטעם זה אסור לכבד בה השולחן ג"כ, **וה"ה דאין לכבד הבית ב"בעזעם"**, שהיא מכבדת העשויה מענפי אילן יבשים שאינם נכפפים, שבודאי נשברים כשמכבדים בהם, **ואפילו במרוצף** (וה"ה במרוצף כל העיר דיש להחמיר מטעם זה).

וכמה אחרונים נחלקו ופקפקו באיסור זה, וסוברים דאין בשבירת קסמים זו משום ענין מלאכה כלל (וכמו דלא אסרו קטימת קיסם בעלמא שלא ע"מ לחצות שיניו), וגם דאין בזה משום פסיק רישיה שישברו, **ומ"מ נראה דאין כדאי להקל בזה,** דמחזי כעובדא דחול וכמזלזל באיסור שבת (רמ"א סוס"ב וסק"ד, וביאורה"ל ד"ה שלא ישתברו).

ב. ריבוץ הבית: דהיינו שמזה מים על קרקע הבית כדי שלא יעלה האבק, **מותר, ואפילו באינו מרוצף,** ואף דלפעמים מתמלא ע"י הגומות בעפר - שרי, דהוא דשא"מ ולא פס"ד הוא (סק"ה). **ג. אין "סכין" הקרקע בשמן וכדו', ולא "מדיחים" במים** (שטיפה), **ואפילו במרוצף,** אטו אינו מרוצף, ואפילו להמתיר כביבוד, מ"מ סיכה והדחה אסורים, דכיון שרוצה ועוסק ביפוי הקרקע, חיישינן שמא יראה גומות יבוא להשוותן במתכוין, **ובכיבוד הקילו** דנחוצי טפי (והדחה ע"י אלונטית כ"ש דאסור משום כיבוס) (ס"ג ומשנ"ב).

ד. "אין נופחין את הקרקע" - כן מבואר בתוספתא, ומתלבט הביאורה"ל בביאור טעם האיסור, ומצדד דאולי הכוונה 1. (פמ"ג) דאינו צורך שבת כ"כ כביבוד. 2. אולי איירי במילי דמרוחץ שצריך ליפוי הקרקע, **אכן** אם צריך לכיבוד הבית (למתירין) ואין לו מכבדת, **מותר לנפח בפיו האבק והעפר,** ונראה לכאורה דאדרבה הוי כ"ריבוץ", דאפילו באין מרוצף שרי דלאו פס"ד הוא, ואולי אפילו לנפח בכלי באויר מותר, ואפילו להאוסרים בכנף אווז (ביאורה"ל ס"ג ד"ה ולא מדיחין).

ה. "חבית" (מלאה) לא יצדנה על הארץ, להעמידה יפה על הקרקע, דכיון שהיא כבדה הוא פס"ד ש"ע"י הצידוד שתעשה הקרקע חלקה בלא גומות, וי"א מטעם דחיישינן שמא ישכח ויבוא להשוות גומות במתכוין, **וכן לא יכריע להטותה על צידה** לשפוף ממנה - דבזה פס"ד "שעשה" גומא (ואף דהוה מקלקל מ"מ מדרבנן אסור), **אלא יגביהנה מן הארץ** וישפוף. **ובקרקע מרוצפת:** התוס"ש מתיר אפילו לטעם דפס"ד, והפמ"ג מחמיר (ועיי' עוד שם), **ובמרוצף כל העיר** מסתברא דאין להחמיר (ס"ד משנ"ב ושעה"צ).

דבריים האסורים משום השמעת קול בשבת

בהשמעת קול בדרך שמחה ושיר וכדו'

א. השמעת קול בשבת כגון בכלי שיר וכדו', אסורה חכמים, גזירה שמא יתקן כלי שיר, ונחלקו אמוראים בגמ' (עירובין ק"ד ע"א) אם דוקא דרך שיר אסור, או דכל שמכוין להשמעת קול אפילו אינו של שיר אסור (ונקט השו"ע ורוה"פ להקל, ויבואר א"ה), אכן כשאינו מכוין להשמעת הקול גם להאוסרים בשאר השמעת קול מותר, אף שע"י פעולתו משמיע קול. **ופעמים שאסור השמעת קול שלא בדרך שיר **לכו"ע,** וכפי שיבואר בס"ד.**

ב. השמעת קול דרך שיר ושמחה: אסורה, וכגון בנוקש בכלי שיר, או מקשקש לתינוק באגוז להשתיקו, או בפעמונים וזגים וכדו' (או השמעת קול בכלי שנקרא "קאמער טאן"), וכן הנותן מים בכלי מלא נקבים, ונוטפים דרך הנקבים על כלי מתכות ומשמיעים ע"י קול נעים, ועושין כן כדי להרדים האדם שיישן, אסור לעשות כן לאדם בריא (ס"א וסק"א וסק"ד וסי' של"ט ס"ג). **ג. ספוק וטפוח כף אל כף וכדו':** דרך שיר, וכן כל כיו"ב שמכה באצבע וכדו' בגופו, ג"כ בכלל האיסור. (סק"א וסי' של"ט ס"ג, ויעו"ש כמה פרטים ודוגמאות בזה, ובענין המנהג האידנא להקל בזה). [א.ה. ומ"מ משמע לכאורה דהם גזירה נוספת, ולא אותה גזירה דכלי שיר עצמה, וכדמצינו בזה כמה חילוקים לענין כלאחר יד, ושמחת תורה, והאידנא ועוד].

ד. השמעת קול בפיו: כגון שמצפצף בפיו כמו ציפור לקרות ע"י לחבירו (שריקה), אפילו אם מנעים הקול כעין שיר, **מותר,** דלא גזרו על שירה בפיו היכא דלא עביד מעשה (רמ"א ס"א וסק"ג).

ה. דרך שיר ושמחה: לאו דוקא, אלא הכוונה כשעושה להנעים הקול, ואפילו עושה כן באבלו וחמתו **לעורר האבל והצער** (סי' של"ט סק"ז). וע"ע שעה"צ שם סק"ה מה שהקשה בזה. [א.ה. ועיי' פמ"ג סי' של"ט סק"ב].

ו. להשמיע לחולה קול נעים להרדימו: ע"י שנותנים בכלי מלא מים להטיפו וכו' (כנ"ל), **מותר** (סק"א). [א.ה. סתימת הפוסקים "לחולה", משמע דאף **באין בו סכנה** (כל שנפל למשכב שמותר לעסוק ברפואתו), וכן מפורש בפמ"ג דהיינו לחולה **שאב"ס**, ויל"ע אם ה"ה להשמיע בשאר כלי שיר גמור לצורכו ג"כ שרי, או שמא הטפת מיארק אינה ממש ככלי שיר גמור וקולא, וכן המשמעות במג"א שדימה מקום מצוה לחולה, ומשמע דאין בו סכנה, וגם דאינו כלי שיר גמור (הערת הרמ"ק נ"י). ועיי' בר' חננאל (עירובין ק"ד ע"א) שכ' לחולה להרדימו **משום "סכנה"**, וצ"ת].

שאין עשוי למטרה זו, ויש אומרים דכל זה דוקא בגלגל גדול שמוציא הרבה מים בלא טורח, שקבועים בו דליים הרבה סביב, אבל גלגלים שלנו שאין ממלאים בהם אלא מעט מותר, דליכא למיחש למידי, וכן עיקר להקל בזה (ס"ו ומשנ"ב, וביאורה"ל ס"א ד"ה אבל).

עוד כמה דינים פרטיים (המובאים בסיומן זה)

א. אין שוחקים באגוזים לגלגל ע"ג קרקע ואפילו מרוצפת (ודלא כפמ"ג שמתפק במרוצף), ומכים זה בזה, ולא בתפוחים וכיו"ב, ודוקא ע"ג, אבל על השולחן או מחצלת ובגד שעל הארץ מותר (דהוי גזירה לגזירה).

ושחוק ששוחקין בעצמות (שקורין טשיך) מותר לשחוק בו דרך שחוק בעלמא (ואף שמשמיע קול כיון דאין מכוין לשיר מותר), ונהגו לעשותן של כסף שיהיו מיוחדים לשבת, דאל"ה הוי כעובדין דחול.

ובשחוק "להריח" אסור משום מקח וממכר, אפילו שחוק בתם וחסר (זוג או פרט), ומ"מ אין למחות בנשים וקטנים דמוטב שיהיו שוגגים וכו'.

ויש אוסרים בזה אפילו דרך שחוק בעלמא, וכן שאר מיני שחוק ואפילו בחול משום מושב לצים, ובכר"כ הביא מכמה גדולים להחמיר בזה (ס"ה משנ"ב ושעה"צ).

ב. פירות שבראש הגג אסור לשלשן אפילו דרך ארובה שבגג (חלק העשוי בתקרת הגג), מפני המטר שרואה שבא ורוצה להצילם מפניו, דהוי "טורח" שלא לצורך השבת, ומ"מ לכסותן מותר (ודלא כמהרש"ל והביאו המג"א שהחמירו בזה), ואפילו לבנים מותר לכסותן מפני הדלף (אף שהם מוקצים) - ומ"מ לא יטלטלם אפילו כשאין לו כמה לכסותן (ס"ו ומשנ"ב).

ופירות לצורך היום מותר לשלשלם שלא יטנפו מהגשמים (סק"ה). א.ה. ולכאורה אפילו לשלשלם דרך סולמות וכדו' גם יהי' מותר, דכיון דהוא לצורך שבת אפילו טירחא תירה צריך להיות מותר, וע"ע בס"י תקכ"א דביו"ט שרי לשלשל דרך ארובה, אבל לא דרך חלונות וסולמות, יעו"ש הפרטים בזה.

ג. מותר ליתן כלי תחת הדלף שדולף בשבת מהתקרה וכיו"ב, ואם נתמלא שופכו ומחזירו, ודוקא כשהדלף ראוי לרתיצה, או לשתיית בהמה, ומשום מוקצה או נולד לא שייך במטר היורד, ואם הדלף אין ראוי אפילו לשתיית בהמה אסור לקבלו בכלי, משום דאין עושין גרף של רעי לכתחילה, ואפילו אם יסכים שישאר שם ולא יזיזנו ג"כ אסור, דאז הוי מבטל כלי מהיכנו, ויש מקילין בזה (טור), וכתב החי"א דבמקום צורך גדול יש לסמוך להקל (ומה דמקילינן ליטול בבוקר מי הנטילה לתוך כלי, וכן במים אחרונים, טעמא או דסמכינן כהטור, או י"ל דאין נחשב אין ראוי רק במעורב בטיט וכדו' או בדבר של איסור כטבל, אבל משום רוח רעה לא נחשב אין ראוי).

ובדיעבד אם נתן כלי תחת דלף שאין ראוי: מותר לטלטלו אם נתון במקום ששייבתו קבועה, וכדין גרף של רעי, ואפילו קודם שנתמלא יוכל לפנותו (ס"ח ומשנ"ב וביאורה"ל).

דברים שאסרו משום קנין או כתיבה וכדו' (מסי' של"ט)

הקדמה: הרבה דברים שאסרו משום חשש כתיבה או משום מקח וממכר (שגם הוא אסור מחשש כתיבה כבס"י ש"ו סק"ג), ויתבאר כאן, וכל אלו אם עברו ועשו בשוגג ואפילו במזיד בדיעבד מה שעשה עשוי, חוץ מהפרשת תרו"מ וחלה שבידיעבד אסור לאכלו בשבת אף שחל הפרשה (ס"א וסק"ל).

א. אין דנים דין בשבת: ואפילו דיני ממונות, שמא יבוא לידי כתיבה, וסידור הטענות לפני הדיינים ג"כ אסור שמא יכתבו הדיינים את טענות הבע"ד, ולקבול ולהציע דברים כגון על טענות בתולים מותר (ס"ד וסק"א).

ב. לתפוס ולהכניס לבית הסוהר מי שנתחייב איזה עונש כדי שלא יברח, אסור, וכ"ש שאסור להלקותו דהוי בכלל דין (וגם דיכול לבוא לידי חבורה בשבת), ודרשו בירו' קרא דלא תבערו אש וכו', דהיינו שלא יענישו בשבת (למי שמחוייב שריפה, וה"ה שאר עונשים שאין עונשין בשבת), ואיתא בס' החינוך הטעם שרצה הקב"ה לכבד יום זה שאפילו החוטאים ימצאו בו מנוחה [ועיין שעי"ת שהביא להקשות ממקושש], ומ"מ אם אחד רוצה לברוח ולעגן את אשתו מותר לחבשו שלא יברח, וכן מותר לקבל עדות על אשה שמת בעלה, אם העד מסוכן וקורב למות, וחוששין שלא ימצאו לה עדות אחרת (סק"ב-י"ד).

ג. ותיקן ר' גרשום שלא לבטל התפילה הקבועה בצבור (א.ה. כמדו' לעכב התפילה לצורך טענות שיש לאחד על חבירו לטענם בפני הצבור), אא"כ בטל כבר ג' פעמים בחול ולא הועיל, וכן לצורך טענות הקהל אפשר לבטל בשבת (סק"א).

ד. אין מקדשין אשה בשבת: ואפילו קידושין לחוד בלא חופה, אף שאין קונאה לירשה ומציאתה וכו', מ"מ אסור גזירה שמא יכתוב (סקט"ו).

וכן אסור לכונסה לחופה: אף שהקידושין היו מבעו"י, משום שקונאה להנ"ל והוי כמקח וממכר (סקט"ו וסקכ"ב). והיכא דאין לו אשה ובנים: יש מתירין לקדשה בשבת משום פריה ורבייה,

וכן אפילו יש לו בנים, אם אין לו אשה ג"כ ס"ל להקל, משום דמצוה קעביד לערב אל תנח ירך (ומה דאסור לקדש ס"ל דהיינו כשיש לו אשה אחרת), ואפשר דגם לכנוס לחופה התירו בזה, ואף הדעיקר כהסוברים דבכל גווני אסור לקדש ולכנוס לחופה, מ"מ סומכין ע"ז בשעת הדחק לפעמים כשהי' מריבה ביום ששי על הנדוניה ולא הושוו הצדדים עד הלילה, כשיש הפסד רב בדבר שהכינו הסעודה, ויש ביוש לחתן ולכלה, ובחי"א משמע דדוקא כשלא קיים פו"ד כלל הקילו בזה כשיש גם הפסד וביוש (ומשמע לכאורה דלא ייקל ביש לו בנים משום לערב אל תנח, ומ"מ בביה"ש בודאי אין להחמיר בכה"ג דהוא צורך מצוה). ולכתחילה יש לזהר שלא לבוא לידי כך שיתאחר כ"כ, ואפילו אם החופה וקידושין יהיו בזמנם, מ"מ אח"כ עלול לבוא כמה קלקולים ומכשולות בחילול שבת (ואם נתאחר ובידי השושבינים נרות, אף דקיי"ל דמוקצה כשהוא בידו מוליכו למקום שירצה, מ"מ צריך ליתנם לגוי, דכל שאפשר לסלק המוקצה מידו מחוייב לסלק) (רמ"א ס"ד וסקט"ז-י"ט).

ה. אין מיבמין בשבת דהוי קנין גמור (דרק היבום קונאה), וגם חיישין שיכתוב לה כתובה (סק"א).

ו. אין חולצין: שמא יכתוב שטר חליצה, ואפילו לקבוע מקום לחליצה אסור דהוי כדן בשבת, ויכול לקבוע המקום במוצ"ש ויחלצו בראשון, ואם יש צורך גדול יכול לקבוע בביה"ש של ערב שבת מקום ליום ראשון, אם א"א בענין אחר (סק"ב).

ז. אין מקדישין: שום דבר לגבוה לומר ה"ו הקדש, דכיון דנקנה באמירתו הוי מקח וממכר, אבל לומר הרי עלי להקדש, או לפסוק צדקה לעניים, מותר.

ח. אין מעריכין לומר ערכי עלי וכדו', ואין מחרימין בהמה או שאר דבר לגבוה (לומר דבר זה חרם), משום דהוי כמקח וממכר (סקכ"ד כ"ה).

ט. אין מפרישין תרו"מ וחלה דהוי כמקדיש, וגם דהוי מתקן דבר שאינו מתקן, ואם עבר והפריש במזיד אסור לו ולאחרים עד מוצ"ש, ואם בשוגג מותר אפילו לו מיד (כשיטת הגר"א בס"י שי"ח) (סקכ"ה כ"ו, ועיין שעה"צ מה שהעיר בזה, ועיין ס"י רס"א סק"ד פרטים נוספים).

י. אין פודין הבן: אפילו חל יום הל"א בשבת, וידחה הפדיון לאחר שבת, ואף אם רוצה לפדות בכלי (שאין בו מוקצה) השהו ה' סלעים, מ"מ אסור משום מקח וממכר, וכן אין אומרים שיתן לו המעות בע"ש, וכשיגיע יום הל"א בשבת יחול הפדיון לפי שבע"ש לא יוכל לברך כיון שעדיין לא הגיע הזמן, וכשבא הזמן (בשבת) אין יכול לברך, שהרי אינו עושה אז כלום, ואף אם עברו כ"ט י"ב תשצ"ג (שהוא חודש של הזמן בין מולד למולד) בע"ש, מ"מ אין פודים קודם שלושים יום שלמים (ודלא כב"ח וש"ך שסוברים דאפשר לפדות אחר חודש זה של כ"ט י"ב תשצ"ג) (סקכ"ז ושעה"צ).

יא. אין מגרשים: אפילו נכתב הגט קודם שבת, ואם הוא גט של שכיב מרע (שנכתב מע"ש) שרוצה לגרש אשתו שלא תזקק ליבום, התירו לו לגרשה בו בשבת כדי שלא תטרף דעתו (והיינו כשאין בו פסול משום מוקדם, וכגון שכתוב בו שבוע זו סתם, דכשר בכה"ג) (ס"א וסקכ"ח כ"ט).

יב. הכונס את האלמנה או גרושה, לא יבוא עליה ביאה ראשונה בשבת, דכיון שהיא בעולה עיקר הקנין לירושתה ומעשה ידיה הוא הביאה ולא החופה, ונמצא כקונה קנין בשבת, והסכימו השו"ע באהע"ז והרבה פוסקים דאף בהם לאו דוקא "ביאה" ממש, אלא כל שהי' יחוד גמור הראוי לביאה (שהיא טהורה, ואין שם בחדר בני אדם זולתם) ג"כ הוי קנין גמור ונחשבת "נשואה", ולכן יזהרו בחופת אלמנה בע"ש להקדימה כדי שיוכלו ליחדם מבעו"י יחוד גמור, ואז יהי' מותר לבוא עליה בלילה, אבל אם לא היתה טהורה מבעו"י, או שלא נתיחדו יחוד גמור, אסור לבוא עליה בשבת (ס"ה ומשנ"ב). א.ה. ועיין ט"ז י"ד ס"י קצ"ז סק"ו שאוסר אפילו נתיחדה בע"ש אא"כ בא עליה קודם שבת, והובא בבה"ט כאן].

והכונס את הבתולה דעת הרבה מהאחרונים דגם היא לא סגי בחופה שלנו שתחת הכלונסאות, ד"א דלא מקרי חופה, וא"כ כשיבוא עליה בלילה הוי קנין, ומ"מ בבתולה סגי ביחוד בעלמא מבעו"י אף שאין ראוי לביאה, וכיון שהיא נדה או שהיו אנשים נכנסים ויוצאים שם בחדר, מ"מ כיון שיחדו לו החדר והכניסה שם מבעו"י חשיב חופה לענין זה, ומותר לבוא עליה בלילה, ולכן ראוי להקדים החופה כשהיום גדול שיוכלו ליחדם מבעו"י, ומ"מ בדיעבד יש להקל אף בלא יחדוה (וסומכים לענין זה על המקנה שמיקל בדיעבד אפילו באלמנה) (סקל"ב).

באיסור לשוט בשבת

א. אין שטיין ע"פ המים: בידיו וברגליו, דהיינו שעוקר רגליו מן קרקע המים (ובאין עוקר רגליו מותר בכל גווני), ואפילו בבריכה שבחצר אסור באופן שהמים נעקרים ויוצאים חוץ לבריכה (מכוחו, ע"י שדוחאן בידיו ורגליו), דאז גם היא כנהר, וטעם האיסור שחששו שמא יעשה חבית של שייטין (שהוא כלי שעושין כעין חבית לשוט בו), וכ"ש בבריכה שברה"ר שאסור

שמא יתזי מים ברגליו חוץ לד' אמות ועובר על הוצאה. ואם יש לבריכה שפה סביב: כעין כתלים גבוהים מכל צד, שאם המים נעקרו השפה מחזירתן למקומן, מותר דאז הוי ככלי ומותר לשוט בתוך כלי, ודוקא כשעומדת בחצר, אבל ברה"ר אף כשיש שפה חיישין שמא יתזי חוץ לד"א (ובדעת הרי"ף מסתפק הביאורה"ל אם אסורים בעומדת ברה"ר כשיש שפה) (ס"ב משנ"ב וביאורה"ל ושעה"צ).

[א.ה. מש"כ בדעת הרי"ף וכו', כמדו' כוונת הביאורה"ל דהיינו דברש"י כ' טעם דמותר בדאית ביה גודלי, "דלא דמי לנהר שלא לכלי", ולא כתב דאירי באופן שהשפה מחזירה המים שלא יצאו לחוץ, אבל להרי"ף שכי' הטעם שמחזיר המים (ולכך דמי לכלי) יתכן דאף ברה"ר מותר, דלא יצאו לחוץ].

ב. להשיט חפצים במים: להוליכן או להביאן אצלו וכדו' אסור, דנכלל בגזירה דאסור לשוט, ולכן קיסמים שע"פ המים לא יזיזם הנה והנה כדי לנקות המים שיהיו יפים, וכ"ז בנהר ובריכה שאין לה שפה, אבל בכלי או בבריכה שיש לה שפה מותר, דהרי לא גזרו בהם גזירה זו (ס"ו ומשנ"ב).

ג. ספינה העומדת בנהר וכדו', אם היא קשורה שהקשר בראשו האחד מחובר לספינה ובראשו אחד ליבשה, אף שהיא שטה הנה והנה ע"פ המים, מותר ליכנס בה בשבת, אכן לא יערים ליכנס לישון בתוכה, ויודע שהגוי יוליכנה מעבר השני בשבת, ואפילו לתוך התחום (ואפילו ת"ח אסור בזה) (שעה"צ סקל"ב ועיין באר הגולה) (ואם נכנס בה מע"ש וקנה בה שביתה מותר, דתו הוי כביתו ואינו נראה אח"כ כשט, ואפילו חוץ לתחום שרי בזה, אבל אסור לצאת מספינה לספינה - ס"י רמ"ח) (ס"ז וסקל"ו ול"ז).

ואם אין הספינה קשורה אסור ליכנס בה בשבת (וכן במעבר שקורים "פראם"), משום איסור שיטה בנהר, אא"כ היא יושבת בקרקע הים ואינה שטה כלל, דמותר (ס"ז וסקל"ה).

ד. לשוט בשבת בספינה (כשגוי מנהיגה) כדי להציל חובו מגוי שנודע שהוא חולה וקורב למות, ועלול להפסיד סכום גדול, אסור ואפילו תוך התחום דלא ברי היזקא, דשמא לא ימות, או שמא יצוה לפרוע, ובמג"א אסר אפילו בברי היזקא, וכמו שאוסרים אפילו לדבר מצוה, ובחי"א כתב דלעבור במעבר למצוה עוברת וא"א בענין אחר, וכן להציל חובו מהגוי וברי היזקא אם לא יעבור בספינה בשבת, אפשר דיש להקל, וחוץ לתחום נראה שאין להקל כלל, ועיין שעי"ת (סקל"ו).

ה. דין רכיבה ע"ג בהמה, נתבאר בס"י ש"ה (ס"י של"ט ס"א).

בדין טיפוח וסיפוק וריקוד

א. אין מטפחין להכות כף אל כף, ולא מספקין להכות כף על ירך, ולא מרקדין בשבת, גזירה שמא יתקן כלי שיר, ואפילו להכות באצבע על הקרקע, או על הלוח, או אחת כנגד אחת, דהיינו שמכין באמה על האגודל (אצבע צרידה) בנעימה, ועושין בזה תנועות עריבות כדרך המשוררים (ובביאורה"ל הביא בגירסת הרמב"ם "על הלוח אחת כנגד אחת", ולדבריו הפירוש כשמכה על קרקע או על הלוח אחת כנגד אחת, ולאפוקי אם מכה אחת על הקרקע ואחת על הלוח, דמותר כיון שאינו כדרך המשוררים, ולפי"ז גם להקיש על הדלת מותר, וכתב דלפי"ז יתכן דאצבע צרידה אף בתנועות עריבות אין נחשב דרך שיר). וכן אסור לקשקש באגוז לתינוק, או לשחק בו בזוג כדי שישתוק (ס"ג משנ"ב ושעה"צ וביאורה"ל).

ולהכות באצבע צרידה בחזקה להקיץ חברו משנתו, משמע במג"א דמותר כיון שאינו דרך שיר, ולהתוס"ש לרש"י גם בזה יש להחמיר, וכ"מ בפמ"ג (סק"ט).

וכשאינו דרך שיר מותר, אכן בעושה באבלו ובחמתו לעורר הצער וכדו' גם זה בכלל דרך שיר האסורה (ובשעה"צ הקשה בענין העושה באבלו ובחמתו להשמיע צערו לרבים, דאף שעושה להשמיע הקול סו"ס הלא אינו דרך שיר, וכתב דהגר"א מצדד דמעיקר הדין סיפוק בחמתו מותר, ומ"מ בסיפוק לאבל גם הוא מודה דאסור). א.ה. כמדו' דכן הפ"י בשעה"צ, וכוונתו דבאבל הספוק המעורר הצער הוא ג"כ כעין שיר, משא"כ בחמתו שכוונתו רק להשמיע הקול ולהודיע וכיו"ב] (סק"ז ושעה"צ סק"ה).

ב. ספוק כלאחר יד כתבנוהו בס"י של"ח, וכן דין ריקוד בשמחת תורה.

ג. ספוק וריקוד האידנא: לא מחינן בהו, משום דמוטב יהיו שוגגים וכו', וי"א דמדינא מותר כיון דאין אנו בקיאים בעשיית כלי שיר, וליכא למגור שמא יתקן כיון שלא שכיח, ואפשר שעל זה נהגו להקל בטפוח וספוק וריקוד (אכן בשאר דברים הנזכרים לעיל כקשקוש זגים, וכ"ש כלי שיר, בודאי אסור, ובטפוח וספוק וריקוד ג"כ אין כדאי להניח המנהג שלא במקום מצוה אלא משום הנח להן וכו' (ועיין ביאורה"ל שהביא תשו' זכרון יוסף שהאריך בחומר הדבר כמה שנהגו הפרוצים לעשות ריקודים ומחולות בכלי זמר ביו"ט, וכ"ש בריקודים שיש בהם משום פריצות ועריות, יעו"ש חומר הדבר) (רמ"א ס"ג, וסק"י, וביאורה"ל ד"ה להקל).

שיח הלכה

תשו' חרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

נערך ע"י הרב אברהם חיים שציגל כולל אליבא דהלכתא - קרית ספר

איסור שימוש במחומר ועליה באילן אופן ההיתר להשתמש בקנים רכים

שאלה: הנה קי"ל (בסי' של"ו סעי' א') שאין עולין באילן, ואין נתלים בו, ואין משתמשים במחומר, והכל מחשש שמא יעלה ויתלוש.

ובמ"ב (ס"ק ג') כתב, שמהו איסור שימוש באילן, כגון להניח חפץ באילן, או להוריד דבר מהאילן, או לקשור בו בהמה וכיו"ב. והנה בהמשך הסעיף כתב הרמ"א, שבקנים רכים אין איסור זה כלל, שזהו כמו ירק, ומותר להשתמש בהם גם במחוברים, ומשמע שמותר כל איסורי שימוש, וכגון להניח חפץ על קנים רכים, ולהוריד חפץ מקנים רכים, וכן לקשור בקנים רכים בהמה וכיו"ב [שכל דברים שאסור באילן באיסור שימוש, משמע שבקנים רכים בכלל היתר של שימוש].

וקשה שאיך נתיר לקשור בהמה וכיו"ב לקנים רכים, הרי ע"י הקשירה יבוא להתלש, שהם חלשים, והקשירה בעצמה שוברתם ותולשתם, ואיך מותר, וצ"ע.

תשובה: במקום שיש חשש זה אולי אסור. (תשו' הגר"ח החדש, ח"ב עמוד תשי"ג).

במלאכת זורע דיני עציץ

הורדת כד נקוב עם גרעיני חטה מהשולחן לארץ

שאלה: הנה מצאנו חידוש נפלא בבה"ל (סי' של"ו סעי' ח' ד"ה ע"ג יתדות בסופו), באופן שיש כד נקוב, ובתוכו גרעיני חטה, והכד בלי קרקע כלל, ורוצה להורידו מהשולחן על גבי קרקע לחה, שיכול להיות בסוף שהיניקה מהקרקע תצמיח את הגרעינים, וכתב הבה"ל שתלוי הדבר, שאם מורידו לכמה ימים, שבסוף בוודאי יצמחו הגרעינים, אסור, שמכיון שבסוף בוודאי יצמחו הגרעינים, וימשכו חיותיהו מהקרקע, נחשב בעמידתו בקרקע כזורע.

(וכמו שכתוב בשו"ע (סי' של"ו סעי' ד') שאסור לזרוק זרעונים בקרקע גם כשאין כוונתו לזרעה, אם קרוב לוודאי שיקלטו (שם).

אבל אם מניחו ליום או יומיים [שלא ודאי שיקלטו מהקרקע], מותר, ע"ש.

והנה יש להקשות מדוע כשמורידו ליום יומיים לא נאסור, מחשש שמא בסוף ישכח, וישאירו שם לכמה ימים, ויעבור למפרע על איסור זורע.

ודוגמא לדבר, בשו"ע ה' מבשל (סי' ש"ח סעי' י"ד י"ז), שאם נותן תבשיל באש, במקום שיכול להגיע ליד סולדת, אפי' אם מניחו לזמן מועט (שבזמן זה לא יגיע ליד סולדת), מ"מ אסור, שחיישינו שמא ישכח, ויניחם שם זמן מרובה, ויגיע ליד סולדת, וא"כ גם כאן נחשוש שמא ישאיר הכד זמן מרובה, יותר מיום יומיים, ויבוא לאיסור זורע למפרע, וצ"ע.

תשובה: שם אין דרך לשכוח. (שיח התורה, ח"ב עמוד רל"ג).

[א"ה: הנה מרן שליט"א מחלק חילוק במציאות, שכאן בכד אין דרך לשכוח, ולא חיישינו.

ואולי נחלק באופן אחר, שהרי ידוע שחלוקה מלאכת זורע ממבשל, שמבשל חייב רק בנתבשל בשבת, שהחייב על "תוצאת הבישול" בשבת, וגם כשנעשה בלי כוונה ע"י שכחה, סוף סוף יש תוצאה של בישול בשוגג שמתניח למעשיו, אבל בזורע שחייב גם על קליטה ביום חול, אי"כ מוכח שמונה כבר מיד בזריעה כל התוצאה, אי"כ יתכן שאם אין כוונתו שישאר זמן רב כזה, שיקלט אח"כ, אין כלל על מעשיו שם זורע, שהשכחה התחדשות היא, ולא אומרים בזה איגלאי מילתא למפרע, ודו"ק. ובנוסף נוסף י"ל, שמכיון שקי"ל שצריך קרוב לוודאי שיקלטו, אי"כ כשיש רק ספק אולי ישכח, לא שייך להחשיבו קרוב לוודאי שיקלטו, שאינו יותר מספק אולי ישכח (ואולי תלוי בשאלה המפורסמת של פסיק רישא של לשעבר), וצ"ע.]

הגבהת עציץ מהקרקע לשולחן ויתדות בקומה שניה

שאלה: הנה קי"ל (בסי' של"ו סעי' ח') שאסור להגביה עציץ נקוב מהקרקע ליתדות, שנחשב תולש, כיון שמפסיק את היניקה מהקרקע.

ויש להסתפק, איך הדין בעציץ שנמצא בקומה שניה, האם נחשב שיש כאן יניקה דרך אור מהקרקע, ואסור להגביהו ע"ג יתדות, או שבכה"ג שיש רצפה מפסקת (יציקת בטון ומרצפות) אין יניקה לקרקע, ומותר להגביהו ע"ג יתדות, וצ"ע.

תשובה: גם בקומה שניה אסור. (אש התורה, תורת חיים עמוד ר"ג).

[א"ה: פסק זה ידוע שפסקו מרן החזו"א, הובא בספר שלמי יהודה, וכפי שהעיד מרן השבט הלוי (ועי' מ"ב דרשו מס' 31).

ויסודו שהנה ידוע מחלוקת הראשונים אם יניקה עוברת דרך

אור, וקי"ל להחמיר, וחדש החזו"א שגם בקומה שניה על עמודים יש יניקה מהקרקע דרך אור, וגם דרך יציקת בטון ומרצפות, ואפי' שאבן ושיש כן מפסיק יניקה (כמש"כ החזו"א שביעית סי' כ"ב ס"ק א'), אבל בטון ומרצפות חתיכה אחת מבריאיתה, רק הדבקת חלקים, בזה אינו מפסיק יניקה, כן פסק החזו"א, ודו"ק.

ויש להעיר, שבנוסף השאלה מוזכר לקחת מהרצפה של קומה שניה, ולהניח על גבי יתדות, וצ"ע שמדוע יאסר, שגם כשהיה מונח ברצפה היה יונק רק דרך אור עד קרקע עולם, וגם עכשיו ע"ג יתדות ממשך לינוק דרך אור, וצ"ע, וכי מחמת קצת ריחוק בהאוויר יאסור, ולכאורה רק להניח על שולחן ממש יאסר, וצ"ע.]

לעבור תחת עציץ התולה בתקרה

שאלה: יש להסתפק, כשתולה עציץ נקוב בתקרה, האם מותר לעבור מתחתיו, או לא.

תשובה: לעבור תחתיו מותר, שעדיין יונק מהצדדין. (אש התורה, תורת חיים עמוד ר"ג).

[א"ה: וכן פסק מעצמו בספר אורחות שבת (פ"ח סעי' כ"ט), שמותר לעבור תחת עציץ נקוב, ומטעם זה שיונק מהצדדים, ע"ש.

ולכאורה הכוונה, שיש מרחק בין הנקב לאדם שתחתיו, שאינם צמודים ממש, ולכן מתפשט היניקה בצורה עקומה לצדדים].

עניני חורש וגרירת ספסל

הליכה בחול רטוב כשנעשה צורות מנעל

שאלה: הנה (בסי' של"ז) מבואר כל דיני גרירת ספסל שעושה חריץ בקרקע, מתי מותר ומתי אסור (ספסל גדול וספסל קטן). ויש להסתפק, במי שהולך בחול רטוב בשבת, ונעשה צורות בחול ע"י מנעלו, האם אסור או לא, וצ"ע.

תשובה: אם אין מתכוין כלל אין קפידא מדינא. (תשובות הגר"ח החדש, ח"ב עמוד תשי"א).

[א"ה: הנה משמע מתשובת מרן שליט"א, שגם אם זהו פסיק רישא מ"מ מותר מדינא, ולכאורה הטעם דהוי פסיק רישא דלא ניחא ליה, ואינו מתכוין בפסיק רישא דלא ניחא ליה כלל מותר מדינא (לפחות בתרי דרבנן, עי' שעה"צ סי' של"ז ס"ק ב'), וצ"ע לברר בכל המקומות איך קי"ל בפסיק רישא דלא ניחא ליה].

בדיני גשם ושלג

שלג האם הוי מוקצה

שאלה: הנה מבואר במ"ב (סי' של"ח ס"ק ל') שגשם היורד בשבת אינו מוקצה, ויש להסתפק האם שלג גם לא הוי מוקצה, או שיש חילוק, וצ"ע.

תשובה: עי' שבת נ"א ב' אין מרסקין את השלג, מכלל שאינו מוקצה. (אש התורה, תורת חיים עמוד רט"ו).

[א"ה: במ"ב דרשו (כאן מס' 31) הביאו שהאג"מ חולק שהוי מוקצה, ע"ש.

ואולי תלוי בשאלה המפורסמת, אם מותר להקפיא מים בשבת, שלחזו"א מותר ואינו נולד, ולדובב מישרים אסור שנחשב נולד השינוי ממים לקרח, וגם שלג בתחילה היה מים שקפאו ונהפכו לשלג, וצ"ע.]

באיסור מטפחין ומספקין והשמעת קול

מחיאות כפיים בזמירות שבת

שאלה: הנה קי"ל (בשו"ע סי' של"ט סעי' ג') שאין מטפחין ומספקין בשבת, והיינו מחיאות כף אל כף, והרמ"א כתב שיש מתירים בזמן הזה, ובמ"ב (ס"ק י') כתב שיש מקום להתיר יותר במקום מצוה,

ויש להסתפק לפי"ז, במחיאות כפיים בזמירות שבת האם מותר, שאולי נחשב במקום מצוה, שיש לסמוך להתיר, וצ"ע.

תשובה: כמדומה שהמנהג להחמיר. (תשובות הגר"ח, ח"ב עמוד תשי"ב).

[א"ה: נשאל מרן שליט"א איך הדין לענין ריקוד ומחיאות כף בשבת שבע ברכות, וענה מרן שליט"א המ"ב מיקל בזה, ואבא [מרן הסטייפלר] היה נזהר בזה, וכוונת מרן שליט"א למ"ב זה (ס"ק י') שמיקל במקום מצוה, ודו"ק, וממשמעות הדברים נראה שמנהג העולם בזמירות להחמיר, ובשבת שבע ברכות להקל, ורק מרן הסטייפלר החמיר, ואפי' ששניהם צורך מצוה יש דרגות דרגות בזה].

ניגון במחיאות כף לעורר את הצער

שאלה: הנה במ"ב (סי' של"ט ס"ק ז') מבואר שאסור מחיאות כף

לעורר את הצער, שמא יבוא לתקן כלי שיר, ויש להסתפק האם בזמנינו גם יש איסור זה, שבזמנינו אין רגילים כלל לנגן בכלי שיר בזמני צער, וצ"ע.

תשובה: כבר אסור. (תשו' הגר"ח, ח"ב עמוד תשי"ג).

[א"ה: כוונת מרן שליט"א, שאיסור שכבר נאסר אפי' כשבטל הגזירה, האיסור במקומו עומד, ודו"ק.

ועי' ברמ"א שיש שדנו להתיר לגמרי כל האיסורים האלו, מטעמים כאלו שבזמנינו אין יודעים לתקן, וחלקו עליהם].

דפיקות על השולחן אימתי אסור

שאלה: הדופק על השולחן, אימתי אסור ואימתי מותר.

תשובה: דרך שירה אסור. (אש התורה, תורת חיים עמוד ר"ג).

[א"ה: ודפיקות על השולחן להשתיק את הציבור מותר, ובספר אורחות שבת (פכ"א סעי' ל"ג) כתב שגם אסור כשדופק עם קצב, ע"ש.

וידוע דדעת הגר"א שאיסור השמעת קול הוא גם שלא דרך שירה, אלא שהבה"ל כותב שהמנהג הוא כהשו"ע, שרק דרך שיר אסור].

באיסור ריקוד

קפיצת ילדות בחבל

שאלה: הנה קי"ל (בסי' של"ט סעי' ג') שאין מרקדין בשבת, ויש להסתפק איך הדין במשחק של בנות (חבל או גומי), שהם קופצות בחבל ובגומי, האם הוא בכלל האיסור, או לא.

תשובה: אצלינו החמירו בזה. (אש התורה, תורת חיים עמוד רט"ו).

[א"ה: בספר אורחות רבינו (ח"א עמוד קס"ח) הביא בשם מרן שליט"א, שמרן הסטייפלר זצוק"ל אסר לבנותיו לקפוץ בחבל בשבת, ועוד הביא בשם מרן שליט"א שמרן החזו"א אסר זאת, ומטעם אין מרקדין בשבת.

(ולכאורה היה מקום לחלק, שבריקוד שמטרתו לשמוח, יש חשש של תיקון כלי שיר, אבל בקפיצות של בנות אין מטרתו שמחה מעצם הקפיצות, אלא מההישג של המשחק (כפי הכללים שלו), שאולי בזה לא שייך לכלי שיר, ושמה סובר מרן החזו"א שלא פלוג, ומסתכלים על צורת הפעולה ולא על המטרה שלה).

וכן הביא שם מרן שליט"א, שהחזו"א אסר לקפוץ מהמטה לרצפה מטעם איסור זה, ע"ש].

זירוח ילד להליכה בריצה לצורך האב

שאלה: יש להסתפק כשילד הולך לאט, ואביו מזרוזו שילך מהר בריצה לצורך האב, האם מותר או לא.

תשובה: אם נהנה מהריצה. (שאלת רב, ח"ב עמוד שט"ז).

[א"ה: עי' בשו"ע (סי' ש"א סעי' א') שמבואר איסור ריצה בשבת, ובסעי' ב' היתר של בחורים המתענגים בריצתם, וצ"ל שילדים כבחורים דמי].

באיסור לקדש אשה

קידושין על תנאי ומקיים התנאי בשבת

שאלה: הנה קי"ל (סי' של"ט סעי' ד') דאין מקדשין אשה בשבת (כשם שאסור קנינים בשבת), והרעק"א (בתשו' קנ"ט) נסתפק בעושה קידושין וקנינים מע"ש שיחול בשבת, האם עובר איסור או לא.

[ויסוד הספק הוא שבשבת הרי אין מעשה, רק חלות דממילא, ויש להסתפק האם בכלל האיסור כלול גם חלות, שנעשה מכוחו ע"י מעשיו (שביום שישי), או לא].

ועוד נסתפק רעק"א, במקדש או קונה ביום שישי על תנאי, ובשבת מקיים את התנאי, האם הוא בכלל האיסור, או לא.

[ויסוד הספק הוא שכאן ע"י קיום התנאי, חל למפרע מיום שישי, ויש סברא להתיר מחמת כן, ומצד שני עושה מעשה של קיום התנאי שע"י חל הקנין למפרע, וזהו סברא לאסור].

ובסוף מסיק הרעק"א [מכח ראיות מהש"ס] בשניהם לאיסור, ע"ש.

ויש להסתפק לדבריו, איך הדין באופן שמקדש אשה ביום שישי, ע"מ שירצה אבא, האם לפי הרעק"א יאסר לאבא לרצות בשבת, שע"י יחול הקידושין למפרע, או לא [שאולי רצון אינו עשיית מעשה, רק כעין מחשבה, ומותר], וצ"ע.

תשובה: אולי. (שיח התורה, ח"ב עמוד רל"ג).

מקנה או מפריש תרומ' שיחול במוצ"ש

[א"ה: הנה יש לדון איפכא במקדש או קונה, או מפריש תרומ' בשבת שיחול במוצ"ש, האם אסור או לא, שאם רעק"א אסור

במקדש בע"ש שיחול בשבת, רואים ש"החלות" הוא האיסור, וא"כ אם מקדש בשבת שיחול במוצ"ש לכאורה יהיה מותר, ש"החלות" במוצ"ש (אבל אולי גם "החלות" בכלל האיסור, וגם "המעשה" בכלל האיסור, וצ"ע).

ובדרך אמונה (פ"ט ממעשר ס"ק נ"ד) הביא מרן שליט"א בשם החזו"א, שמוותר להפריש תרומ' ביום ששי שיחול בשבת (דלא כרעק"א), ולפ"ז העיקר תלוי ב"מעשה", ולא ב"חלות", ובמפריש בשבת שיחול בחול ודאי יאסר.

ובדרך אמונה שם הביא מרן שליט"א מהירושלמי, שאסור להפריש תרומ' בשבת שיחול במוצ"ש (ולכאורה גם בקנינים וקידושין הוי הכי), ומוכח מהירושלמי ש"מעשה" בודאי בכלל האיסור, ולחזו"א רק ה"מעשה" אסור, ולרעק"א שניהם אסורים, גם ה"מעשה" וגם ה"חלות", ודו"ק.

(ואחד שאל שאלה קצרה למרן שליט"א, באיסור הפרשת תרומ' בשבת, האם האיסור הוא המעשה או החלות, וענה לו מרן שליט"א: אסור את מעשה הפרשה, וזהו כחזו"א והירושלמי).

סברות הפוכות לחלק בין הפרשת תרומ' להקדש וקנינים

והנה יש לדון בדימוי של הפרשת תרומ' וקידושין וקנינים זה לזה (לענין העושה מיום ששי שיחול בשבת, ומשבת שיחול ביום חול), שיש מקום לחלק בין הדברים, שקידושין וקנינים זהו גזירת מקח וממכר, מגזירה שמא יכתוב, והפרשת תרומ' י"א שהוא מטעם "מתקן", ואולי גזירת שמא יכתוב תלוי ב"מעשים" שעושים ולא ב"חלות", אבל מתקן אולי תלוי יותר ב"חלות", וצ"ע.

ובמנחת אריאל (לאחי הגרמ"ז) דף קמ"ח ע"ב (אות ז), הביא גם סברא הפוכה, שגזירת שמא יכתוב תלוי בחלות, שזה צריך יותר לזכור, ואיסור מתקן תלוי במעשה, מכיון שזה כמו מעשה של מלאכה, ע"ש.

וברשי"ב גיטין (דף נ"ד), כתב, שאיסור הפרשת תרומ' הוא מצד "מיחזי כמתקן", וא"כ אולי גם תלוי יותר ב"מעשה", וצ"ע.

באיסור להקדיש ולהפריש תרומ' בשבת האם מותר להקדיש במחשבה

שאלה: הנה קיי"ל (בסי' של"ט סעי' ד') שאין מקדישין בשבת, וקיי"ל שהקדש חל במחשבה, ויש להסתפק האם מותר להקדיש במחשבה בשבת, או לא.

תשובה: כמו שאסור לתרום במחשבה בשבת (כמש"כ בדרך אמונה פ"ט ממעשר ס"ק נ"ד בשם הראשונים), ה"נ אסור להקדיש. (שיח התורה, ח"א עמוד רצ"ט).

[א"ה: הנה מרן שליט"א בדרך אמונה שם הביא שרוב הראשונים אוסרים לתרום במחשבה, ובציון ההלכה (שם ס"ק צ"א) ציין שכן דעת התוס' בגיטין (דף ל"א), והתוס' ר"ד בשבת (דף קמ"ב), ומדוייק כן בירושלמי ערלה (פ"ב ה"א), ושכן פוסק הברכי יוסף (יו"ד סי' שכ"ג ס"ק א').

ומאידיך גיסא הביא מרן שליט"א, דדעת השיטמ"ק בביצה (דף ל"ד): דעת יחידאה, שמוותר לתרום במחשבה בשבת, ומרן שליט"א מאריך שם לתמוה עליו (וכן בביאור ההלכה), שא"כ מדוע טבל מוקצה בשבת, הרי יכול לתרום במחשבה, ע"ש באריכות.

ועי' במנחת אריאל (לאחי הגרמ"ז שליט"א) שבת (דף קמ"ב ע"א), שהביא כמה אחרונים שמפרשים בדעת תוס' בגיטין, שסוברים שמוותר להפריש תרומ' במחשבה, ע"ש (ודלא כמו שהביא מרן שליט"א בשמם).

האם הקדש ותרומה דומים זה לזה לענין מחשבה

ועוד מביא שם המנחת אריאל שיתכן לומר, שאפי' אם נסבור שמוותר להפריש תרומ' במחשבה, מ"מ יתכן שלהקדיש במחשבה יהיה אסור, והטעם שבהקדש שישוד איסורו הוא כמו קנינים וגזירת מקח וממכר בשבת, יתכן שבוזה אין היתר של מחשבה, שסוף סוף אחרי שחל ההקדש במחשבה, יש גזירת מקח וממכר שמא יכתוב, ע"ש.

אבל בדברי מרן שליט"א משמע שאחד תלוי בשני (הקדש ותרומ' מ), ורק לאוסרים תרומ' במחשבה אסור הקדש במחשבה, אבל למתירים תרומ' במחשבה מותר גם הקדש במחשבה].

האם מועיל תנאי להפריש בשבת הפרשה של שמן סויה, כשמתארח בשבת אצל אחר

שאלה: הנה קיי"ל (רמב"ם פ"ט ממעשר ה"ז) דיכול לעשות תנאי בע"ש שעי"ז יוכלו להפריש תרומ' בשבת. (והתנאי הוא שאומר מע"ש שכל הפרשות תרומ' שיפריש בשבת יחול מעכשיו, ולמחר חוזר ומפריש).

וקיי"ל (רמב"ם שם) שבשלו יכול לעשות תנאי גם על טבל גמור, אבל בשל חבירו (שעכשיו הוא של חבירו, ורק מחר בשבת יהיה שלו) מועיל תנאי רק בדמאי, ולא בטבל ודאי.

ובדרך אמונה ה"ל תרומות (ציון ההלכה אות ק"כ) כתב מרן שליט"א בשם החזו"א, שמעשר של חומרא הוי כמו דמאי, ויכול

לעשות בזה תנאי גם באינו שלו.

ולפ"ז יש להסתפק, בחומרת החזו"א בשמן סויה, כשהובא מחו"ל ונגמרה מלאכתו בעשיית השמן בא"י, שצריך להפריש תרומ', האם נחשב חומרא זו כמו טבל גמור, ולא מועיל בו תנאי כשאינו שלו, או שזהו נחשב רק כמו חומרא, וממילא מועיל בו תנאי בע"ש גם באינו שלו. (ונפ"מ כשמתארח אצל חבירו שלא מעשר שמן סויה, האם מועיל תנאי בע"ש). וצ"ע.

תשובה: לא מועיל. (דולה ומשקה, עמוד ר"פ).

[א"ה: דעת מרן שליט"א שלדעת החזו"א דינו כטבל גמור, שלא מועיל בו תנאי, ואפי' שמרן שליט"א מביא בציון ההלכה בשם החזו"א שאין לברך על הפרשת שמן סויה, מ"מ הוי כספק בהלכה ולא כחומרא].

עשיית תנאי של מעשרות במקום מטונף

שאלה: הנה בדין תנאי במעשרות שעושים בע"ש, כדי שיוכלו להפריש תרומ' בשבת, הוה עובדא שזוכר אחד ביום ששי במקוה (במקום שעומדים ערומים), שעדיין לא עשה תנאי בשביל לעשר בשבת, ופחד שישכח אח"כ (כשיצא מהמקוה) לעשות תנאי, ולכן עשה תנאי בתוך המקוה, ושאלתו האם עשה כראוי, או לא.

תשובה: בדיעבד ודאי מהני. (דולה ומשקה, עמוד רפ"ב).

[א"ה: אבל לכתחילה יתכן שאסור, ועי' בשאלה הקודמת שם בדולה ומשקה, שמרן שליט"א ציין לדרך אמונה לענין הפרשת תרומ' במקום מטונף, שיש סברא שיאסר כדין קיום מצוה במקום מטונף, ע"ש. וצריך לעיין האם תנאי של מעשר דמי למעשר לענין זה, או לא.

ועי' באורחות שבת (פכ"ב סעי' ס"א) שהביא באריכות פלוגתת מרן החזו"א ומרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל, האם בתנאי ההפרשה נעשית בעיקר בשבת, או ביום ששי, שלחזו"א ההפרשה בשבת, ולמרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל ההפרשה ביום ששי, ואולי תלוי בחקירה זו שאלה זו של תנאי במקום מטונף, וצ"ע].

המפריש תרומ' מחלות שב"ק (ע"י תנאי) איך יפריש וישארו שלימות

שאלה: מי שיש לו ב' חלות שלימות, שלא עישרו אותם מע"ש, ועשה תנאי מע"ש, ובא לעשר בשבת, איך היא העיצה המובחרת שיעשר וישארו חלות שלימות, שיש שרצו לומר שקודם יברך על חלות השלימות, ואח"כ קודם האכילה יעשר, שבדיעבד כתב לנו מרן שליט"א שאינו הפסק בין ברכה לאכילה, אבל צ"ע אם אפשר להתיר לסמוך על זה לכתחילה.

תשובה: יקרא שם לתרומ' מצד אחד, לפני המוציא, ולא יתחכנו ויטעם מצד השני, ואח"כ יתחך המעושר. (דולה ומשקה, עמוד ר"פ).

[א"ה: וכן הורה החזו"א לעשות כשמעשרים חלות מער"ש, ורוצים שישארו שלימות.

ובספר אורחות שבת (פרק כ"ב סעי' ע"ח הערה קי"ט) הביא בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל, שהעיר מדוע אין זה חסרון בשלימות מה שהמעשר אסור באכילה, ויחשב כמו שנחסר חלק זה, ע"ש].

מה התקנה לחלות שבת להפריש תרומ' בשבת כשלא עשה תנאי שאלה: יש להסתפק במי שקנה חלות ממאפיה שאין מעשרים את השמן סויה, ושכח ולא עישר, וגם לא עשה תנאי שיוכל לעשר בשבת, האם יש תקנה שיוכל לעשר החלות בשבת.

תשובה: אולי אפשר לעשר על ידי קטן שהגיע לעונת נדרים, ובתנאי שגם הוא יאכל מזה. (דולה ומשקה, עמוד ר"פ).

[א"ה: ועי' ד"א פ"ט ממעשר (בצה"ל אות פ"ט) שכתב עיצה זו (כמדומה מהמהרי"ל דיסקין ע"ש). ויסודו בנוי שאין איסור ספיה לקטן באיסור דרבנן, כשהוא להנאת הקטן, ע"ש].

באיסור פדיון הבן

פדיון הבן ביו"ט שני לכן חו"ל ע"י בן ארץ ישראל

שאלה: יש להסתפק שקיי"ל (בסי' של"ט סעי' ד') שאין עושים פדיון הבן בשבת ויו"ט, וצ"ע איך הדין ביו"ט שני לכן חו"ל הנמצא בא"י, האם נאמר לו שיאמר לכן א"י שיפדה אותו ביו"ט, שכלפי הבן א"י אין איסור, וצ"ע.

תשובה: עי' בדרך אמונה פ"א מביכורים ס"ק ק"ח. (שיח התורה, ח"ב עמוד רנ"ח).

[א"ה: הנה כתב שם מרן שליט"א בזה"ל: ואם חל בשבת או ביו"ט אפי' יו"ט שני של גלויות, אין פודין אותו, והוי כמקח וממכר, ועוד דהוי כפורע חובו בשבת, עכ"ל.

ולכאורה כוונת מרן שליט"א להוכיח משם, הוא שמזה שלא מוזכר ביו"ט שני של גלויות שיפדה ע"י בן א"י, משמע שאסור. וצ"ע באמת הטעם, שהרי יכול לומר לכן א"י לפדותו, ובן א"י לא עובר איסור, ושמן סוף סוף נגרם ע"י בן חו"ל שיפדה ע"י אחר ומתייחס אליו, וצ"ע.

ואולי יש לפרש סיבת האיסור, מצד שדומה לאיסור אמירה לעכו"ם, שכשם שאסור לומר בשבת לעכו"ם לעשות לו מלאכה, אולי גם אסור לכן חו"ל ביו"ט שני שלו לומר לכן א"י לעשות לו מלאכה.

חקירה בדין אמירת בן חו"ל לכן א"י ביו"ט שני

והנה בדולה ומשקה ה' יו"ט (עמוד ר') שאלתי שאלה זו למרן שליט"א, האם לכן חו"ל מותר לומר לכן א"י שיעשה לו מלאכה ביו"ט שני, וענה מרן שליט"א לעי' בשערי תשובה סי' תצ"ו, והבאתי שם שמבואר שם בשע"ת שזהו מחלוקת באחרונים, שהברכי יוסף בשם מוהריק"ש מתיר, ומהר"י פראג"י ומהר"י מלכו אוסרים (וכן דנו בזה הגינת ורדים והזרע אברהם, האם לדמותו לתוספת שבת, שמוותר לומר לאחר שיעשה לו מלאכה, או שיש לחלק ביניהם).

וא"כ לשיטת האוסרות לכן חו"ל לומר לכן א"י לעשות לו מלאכתו, פשוט מאוד שאסור לומר לכן ישראל שיפדה לו את בנו, שזהו כמו שאומר לו לעשות מלאכה, ולשיטת המתירות במלאכה בפשטות יהיה מותר, אבל יתכן שפדיון שאני, שמתייחס לאבא בן חו"ל הנוצאה של הפדייה, שנעשה בנו פדוי, שזהו חוב האב שנפרע ע"י אחר, ומתייחס אליו, ואולי גם זה בכלל האיסור של פדיון ביו"ט, וצ"ע.

ובספר אורחות שבת (בח"ג בסימנים בסופו סי' י"ט) האריך מאוד בענינים אלו, של בן חו"ל לומר לכן א"י ביו"ט שני, ומביא בזה דברים נפלאים ממרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל, שתלוי בגדר ויסוד המנהג של יו"ט שני, שאם יסודו שהמנהג שחוששים שהוא יום טוב באמת, אסור לומר לכן א"י, ואם רק נוהג בדין יו"ט בעלמא בלי חשש אמיתי, אין איסור לומר לכן א"י, וכן הביא דברים נפלאים ממרן הגרש"ז אלישיב זצוק"ל לחלק בין אמירה לצורך מצוה שמותר, לצורך סתם שאסור, ע"ש.

והנה יש לדון בכל שאלה זו של פדיון הבן גם במילה שלא בזמנה, שלא דוחה יו"ט, אם בן חו"ל יאמר לכן א"י למולו, ודו"ק].

באיסור עונשין בשבת

כפיה על המצוות האם הוא בכלל האיסור שאין עונשין בשבת

שאלה: הנה קיי"ל (בסי' של"ט סעי' ד' ברמ"א, ובמ"ב ס"ק י"ג) שאין עונשין בשבת, וכתב הרמב"ם (פכ"ד ה"ז) שגם מלקות אסור לתת בשבת, ובשם הרעק"א מביאים שדן שמוותר לתת בשבת מכות לצורך כפיה על המצוות, שכופין אותו עד שיקיים מצוה.

וצ"ע מ"ש מלקות שאסור מכפיה על המצוות, שדן הרעק"א שיהיה מותר, וצ"ע.

תשובה: מלקות עונש ככל העונשין והתורה אסרה, אבל מכת מרדות לקיים מצוה אינו עונש אלא כפיה, וע"ז לא אסרה. (אש התורה, תורת חיים עמוד רי"ד).

[א"ה: יש לעיין בכפיה לאפרושי מאיסורא, שבפשטות הוא כמו כפיה על המצוות, וידוע הנידון של הקצוה"ח והנתיבות [ריש הספר] אם צריך ב"ד של שלשה בכל אלו, שקצת משמע שאולי יש בזה ענין עונש, וצ"ע].

עובדות והנהגות מתורתם של רבותינו מרן החזו"א ומרן הקהלות יעקב זצוק"ל, ומתורת מרן שליט"א (בעניני סימנים של"ו-של"ט)

פתיחת סתימה בכיור

כשיש סתימה של פסולת בכיור, אסר מרן החזו"א לפותחו בשבת (ע"י פומפה), כמו שאסור פתיחת סתימת קשים בצניור המקלה (כמבואר בשו"ע סי' של"ז סעי' ט'), שיש בזה חשש מתקן. (אורחות רבינו ח"א עמוד קס"ה).

[א"ה: במ"ב דרשו (מס' 40) הביא, שכן גם דעת מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל לאסור, ודעת מרנן האג"מ והגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שמותר, וע"ש מה שחילקו בין כיור שלנו לצניור שבגג, ע"ש].

פתיחת חלון ווילון ליד עציץ בשבת

כשאמרו למרן הסטייפלר זצוק"ל שדעת השביתת השבת שאסור לפתוח חלון ווילון סמוך לעציץ בשבת [שתוספת האור והאזיר מגדל את העציץ], אמר מרן זצוק"ל שהוא חומרא יתירה ואינו מסתבר, שא"כ יאסר גם לפתוח את הדלת בחדר שיש בו עציץ, ולא יתכן [וע"כ שיש אזיר בחדר 24 שעות לעציץ שיכול לצמוח ממנו]. (אורחות רבינו ח"א עמוד קס"ה).

[א"ה: וכן פסק האורחות שבת (פ"יח סעי' ל') ומטעם אינו מתכוין, וע"ש שמרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל מחמיר אם פותח בכוונה לצורך העציצים, ע"ש (ולטעמו של מרן הסטייפלר זצוק"ל יתכן שאין חילוק בין אם כן מתכוין לאין מתכוין, וצ"ע). ובספר פסקי תשובות כאן הביא, שבספר הר צבי התיר פתיחת דלת בחממות, אפי' שכניסת האזיר מועילה לצמחים, ומטעם שאינו מתכוין, וזהו חידוש, שזהו פסיק רישא דניחא ליה, אלא שמכיון שהוא מעשה חיזוני, ולא בצמחים ממש, אז כשאנו מתכוין אינו צורת מלאכה כלל].

[א"ה: ובשני מעשים אלו יש לעיין, מצד הכלל המפורסם ש"זכי אומרים לו לאדם חטא עבירה קלה, שלא יעבור חבירך עבירה חמורה", וצ"ע, ושמא כאן הוא גרם לחבירו שיכשל, ומחוייב להצילו מכשלונו, וצ"ע].

חידוש מרן שליט"א שראוי לעשות תנאי למעשרות בע"ש

מרן שליט"א מחדש שבכלל מה שאמרו חז"ל שצריך כל אחד לומר לבני ביתו בע"ש עשרתם (לשאל ולברר אם עשרו), כמו כן כלול בזה גם חיוב עשיית תנאי שיוכל לעשר בשבת, שאם שכחו לעשר מאכל מסויים יוכל לעשר בשבת עם התנאי. וכתב מרן שליט"א בזה"ל: נכון לעשות תנאי כל ע"ש שמא שכח מלעשר, עכ"ל. (דרך אמונה פ"ט ממעשר ס"ק נ"ד וציון ההלכה ס"ק ק"ד).

כפרה לחילול שבת

מרן הקהילות יעקב זצוק"ל הורה, למי שחילל שבת (כמה פעמים), שכפרתו ללמוד מ"ב ה' שבת (אורחות רבינו ח"א עמוד קס"ה), ובהוספות (סוף ח"א עמוד כ') הביא מרן הגר"ח שליט"א, שמרן הסתייפלר זצוק"ל אמר למי שהדליק חשמל בשבת, שילמוד כל ה' שבת.

ומרן שליט"א עצמו מיעץ על הרבה דברים שנכשלו, שילמדו את ההלכות שלהם, כגון הנכשל בתולעים שילמד ה' תולעים, וכל כיו"ב.

ע"פ בקשת מרן שליט"א

אין להורות הלכה למעשה ע"פ התשובות

שמכיון שזהו הפרשת תרו"מ רק של חומרא, יכולים להפריש בשבת, ואין נחשב מתקן. (דר"א פ"ט ממעשר ציון הלכה ס"ק פ"ט).

[א"ה: פסק זה של מרן החזו"א צ"ע, שממנ"פ אם מעושרים הם א"צ לעשר שוב, ואם אינו מעושרים הרי אסור לעשר בשבת, וצ"ל שמכיון שע"פ דין מותר לאכול לא נחשב תיקון, אפי' שמעשר בגלל חשש רחוק, אולי זה לא מעושר, ודו"ק].

והנה כאן בהפרשת חומרא התיר החזו"א הפרשה בלי תנאי, ולעיל הבאנו שיש סוג של הפרשת חומרא, שהחזו"א פסק שהוי כמו דמאי שצריך תנאי, רק גם מועיל כשאינו שלו, וצ"ע בחילוק החומרות, וצ"ל שיש חומרא קרוב לדין, ויש חומרא של חשש רחוק בתורת חומרא בעלמא, ודו"ק].

בהצלה ממכשול ביטול מצוה וברכה לבטלה

ב. מעשה היה ששלחו אתרוג לרב בירושלים וקהלתו, ושכחו לעשר את האתרוג, ונמצא שיטלו אתרוג פסול, והורה מרן החזו"א שיעשרו ביו"ט את האתרוג ממקום אחר, למנוע כשלון של הרב וקהלתו, שלא יברכו על אתרוג פסול. (דרך אמונה פ"ט ממעשר ציון ההלכה ס"ק פ"ט).

בהצלה ממכשול אכילת אסור

ג. מעשה היה באחד ששלח לחבירו אוכל בעיר אחרת, ונזכר שלא עישר את האוכל (ויבוא חבירו לידי תקלה), והורה מרן החזו"א שיעשר בשבת ממקום אחר, משלו על של חבירו, כדי למנוע מכשול. (דרך אמונה פ"ט ממעשר ציון ההלכה ס"ק פ"ט).

לטאטאות במטאטא רצפות שלנו

מרן החזו"א ומרן הקה"י זצוק"ל נהגו למעשה לטאטאות עם מטאטא רצפות שלנו, שאין חשש אשוויי גומות בזה"ז, כשרוב בתים רצופים במרצפות, וכמו שמתיר הבה"ל (ועי' סי' של"ז סעי' ב' רמ"א ובה"ל). (אורחות רבינו ח"א עמוד קס"ו).

לדפוק על הדלת בשבת

מרן הקהלות יעקב זצוק"ל החמיר לא להקיש על הדלת בשבת, כשיטת הגר"א שאסרו השמעת קול גם שלא דרך שירה (ועי' סי' של"ח סעי' א' ובה"ל). (אורחות רבינו ח"א עמוד קס"ח).

כמה עובדות מיוחדות שבהם התיר מרן החזו"א לעשר בשבת

הנה ידוע שאסור להפריש תרו"מ בשבת, וכמו שנפסק בשו"ע (סי' של"ט סעי' ד') שאין מפרישים תרו"מ בשבת, ורק ע"י עשיית תנאי מערב שבת מותר להפריש בשבת, כמבואר ברמב"ם (פ"ט מה' מעשר ה"ז ח' ט'), ובדרך אמונה שם באריכות.

אבל מצאנו כמה עובדות שבהם התיר מרן החזו"א להפריש תרו"מ בשבת (גם בלי תנאי), ומטעמים מיוחדים, ואלו הן:

בהפרשת חומרא

א. מעשה היה במשפחה אחת, שקנו חלות ממאפיה עם הכשר טוב, ומ"מ נהגו כמנהג מרן החזו"א להפריש תרו"מ פעם נוספת [מחשש אולי לא הופרשו תרו"מ], ושכחו להפריש מהחלות תרו"מ לפני שבת, וגם לא עשו תנאי מע"ש, והורה מרן החזו"א

מרפסן איגרי

א

בענין חשש איבה

במשנה ברורה סימן ש"ל סק"ח כתב שאין מילדין כותית בשבת אפילו בשכר, משום דליכא איבה, דיכולה להשתמט ולומר דאין מחללין שבת כי אם לההוא דמנטר שבתא. והוא מגמרא עבודה זרה (כו"ע א').

ולכאורה לפי זה יש להקשות במה שנפסק בשלחן ערוך לעיל (סי' שכ"ה ס"ב) דהיכא דאיכא משום דרכי שלום, מותר לישראל לשלוח שום דבר מביתו ע"י גוי לגוי אחר בשבת, וכתב שם במשנ"ב (סק"ט) דהיינו כגון אינו יהודי שחלה ושלח אחר מאכל ישראל, וביאר בשער הציון דבלא חלה אף דמפרנסין משום דרכי שלום, הלא יכול לבוא לבית הישראל, והישראל יכול להשיב כי אינו רשאי ליתן מביתו בשבת, אבל חלה שאני דהא יודעים דבשביל חולה ישראל מחללין שבת לפעמים, עכ"ל. וקשה אמאי שרי בחלה, הלא אכתי יכול הישראל להשתמט ולומר דאין מחללין שבת כ"א לההוא דמנטר שבתא וכדאמרינן הכא, ומאי שנא.

ושמא יש לחלק בין דרכי שלום למניעת איבה, והיינו דנהי שעל ידי השתמטות זו לא תהיה איבה, מכל מקום דרכי שלום לא יהיו עי"ז, ומשום הכי הכא גבי לידה דלא חששו חז"ל לדרכי שלום אלא למניעת איבה גרידא, סגי בהשתמטות זו דמהניא שלא תהיה איבה, משא"כ התם גבי שילוח מאכל לחולה דחששו חז"ל לדרכי שלום, וכדאמרינן מפרנסין עניי א"י משום דרכי שלום, לא סגי בהשתמטות זו, דאכתי דרכי שלום לא יהיו. מיהו ד"ז גופיה צריך טעם, אמאי גבי לידה לא חששו אלא למניעת איבה, וגבי פרנסה חששו אף לדרכי שלום.

יוסף משדיאן - רמת בית שמש

ב

כל המציל אינו מפסיד

כתב בשלחן ערוך סי' של"ד סכ"ו: יכול לומר בפני אינו יהודי כל המכבה אינו מפסיד, אף (בטור איתא או) אם אינו מזומן כאן יכול לקרותו שיבוא, אע"פ שודאי יכבה כשיבוא. וכן כל כיוצא בזה בהיזק הבא פתאום, כגון אם נתרועעה חבית של יין יכול לקרוא א"י, אע"פ שודאי יתקננה כשיבוא, ע"כ. ולא נתבאר כאן אם יכול לומר בשאר היזק חוץ מדליקה כל המציל אינו מפסיד. אמנם לעיל (סי' ש"ז ס"ט) כתב מרן זה לשונו: סחורה הנפסדת בשבת ע"י גשמים או דבר אחר, או אתי בידקא דמיא ומפסיד ממונו, או שנתרועעה חבית של יין והולך לאיבוד, מותר לקרות א"י אע"פ שודאי יודע שהא"י יציל הממונו. וכן מותר לומר לא"י כל המציל אינו מפסיד, כמו בדליקה שהתירו לומר כל המכבה אינו מפסיד. ויש מי שאומר שלא התירו אלא בדליקה דוקא, ע"כ.

ובמשנה ברורה שם (בסי' ש"ז סקע"א) כתב בזה"ל: ויש מי שאומר וכו' - והמיקל לא הפסיד, וכן סתם המחבר לקמן בסי' של"ד סכ"ו. ולקרות לא"י להראות לו ולא לומר לו, לכו"ע שרי, עכ"ל. ודבריו

הערות ותמיהות שנתעוררו בבית המדרש

הורשות עין ותשובה

מדור השאלות

שבו משתמש, ולא שייך היתר דקרקע חשיבי, שהרי במקום זה האילן הוא למעלה מג"ט.

האמנם דצ"ע א"כ האם יהיה מותר להשתמש בענפים וכדו' שיורדים למטה מג"ט, באופן שבשימוש זה הוא מונע את החלק שלמעלה מג"ט, ואת"ל דלא נאסר זה, משום שעכ"פ נחשב שמשתמש בחלק שלמעלה מג"ט, ולא אכפ"ל ממה שקורה למעלה מג"ט, וכאמור דמתייחסים לאילן עצמו בכל מקום שבו ההשתמשות, אכתי י"ע האם שרי למשוך הענף לכיוון מטה, ועי"כ מה שהיה למעלה מג"ט ימצא למטה מג"ט, ואז ישתמש גם באותו חלק שבתחילה היה למעלה מג"ט וכעת הוא למטה מג"ט. ואולי י"ל דאף אם נתיר לו להשתמש בחלק שלמעלה מג"ט, ולא אכפ"ל ממה שמתנועע החלק שלמעלה מג"ט, כיון ששם ההשתמשות חל רק על החלק שלמטה מג"ט, עכ"פ כאשר הוא מושך את הענף למטה כדי להשתמש בחלק שלמעלה מג"ט, שהרי למענו מושך בחלק שלמעלה מג"ט, ואת זה לא התירו כלל. וצ"ע בכל זה.

אחד מבני החבורה - ירושלים

ד

הליכה ע"ג עשבים יבשים

כתב השו"ע סי' של"ו ס"ג: מותר לילך ע"ג עשבים בין לחים בין יבשים. ומשמע מהמשך השו"ע שטעם ההיתר משום דהוה אינו מתכוין ולא פס"ד, וכן המשנ"ב כתב דהיכא דהוה פס"ד אסור. והנה בס"ב כתב השו"ע: תאנים שיבשו באביהן וכן אילן שיבשו פירותיו בו, התולש מהם בשבת חיבי, וכתב המשנ"ב שעשבים יבשים איסורם רק מדרבנן.

לאור זאת יש לשאול שבעשבים יבשים גם אם יהיה פס"ד שיתלשו, יש להתיר משום דהוה פס"ד דלא ניח"ל בתרי דרבנן, א. עשבים יבשים, ב. כלאחר יד, דהא תולשם ברגלו, [ומצאנו כע"ז בחזו"א סי' ס"א סק"א דקחשיב כלאחר יד לחד דרבנן לגבי היתר זה של פס"ד בתרי דרבנן].

א. ד. - בני ברק

ה

בהא דלא חששו להשתין בעפר

בבה"ל סי' של"ו סעיף ג' ד"ה או שאר משקין, כתב שהעולם לא נהגו להיזהר כלל להשתין מי רגלים בעפר משום זורע, דס"ל שאינו מצמיח אלא שורף הזרעים. והנה יש להבין למה לא יהיה איסורו משום לש, עיין בסימן שכ"א ס"ק נ"ז שכ' נראה לי דאסור להשתין על טיט משום גיבול, וכוונתו לרוב הפוסקים שס"ל שאפילו בדבר שאינו בר גיבול חייב אפילו ללא גיבול, ועיין עוד שם בשעה"צ ס"ק ע"א ושם בבה"ל שהרי היא כחול, ועי"ש שרק אם יתן מעט חול, אבל אם יתן הרבה חול במעט מי רגלים מותר, ולפ"ז צ"ל שכל מה שהתירו כאן הוא בנותן מעט מים בהרבה חול.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

איסור מוקצה במחומר לקרקע

מ"ב סימן של"ו ס"ק כ"ד: מצא שנדבקו עשבים בין אצבעותיו או על מנעלו, יזהר שלא יסלקם בידי, שאסורים בטלטול משום מוקצה. וצ"ע בסימן ש"ב סעיף ו' שמותר לקנח בענפי אילן לחים אפילו מחוברים, משום שלא גזרו בהם, ועיי"ש בס"ק י"ט שבלבד שלא יתלשם (ומבואר שם בס"ק י"ט שמותר להזיזם, ולא כפשטות השו"ע).

ואין לומר שהטעם שמותר שם להזיזם הוא משום שהם נעים על צירם כשהם מחוברים, שהרי אסור להזיז מוקצה גם כשהוא נע על צידו, והראיה ממה שאסור להעצים עיני המת אף שהם נעים על צירם.

ויש שרצו לחלק שדבר שהוא עצמו תלוש ששייך לטלטל את כולו, אסור לטלטלו על צירו, ולכן מת אסור לטלטלו על צירו, אולם דבר שאינו נע בעצמו, אף שיש מוקצה גם במחומר, מ"מ מותר לטלטלו על צירו, ומ"מ כשהעשב נתלש והוא כבר לא על צירו חוזר הדין שיהיה אסור משום מוקצה.

אמנם בסימן ש"ח ס"ק פ"א [והוא בסוגיית הגמרא קכה:] איתא בזמורה מחוברת אסור להשתמש בה לדלות בה מהבור משום מוקצה, אא"כ עשה בה מעשה שקשר בה הדלי מבעוד יום, אלמא אף כשהיא מיטלטלת על צירה אסור. ואולי היתר דבר הנע על צירו הוא רק באופן שהוא רגיל תמיד להתנענע בו, כמו עשב וכדומה, ולא כזמורה שהוא מכניסה לתוך בור מים, וצ"ע.

ויש מתרצים שעשב שאני מזמורה, כיון שהעשב חוזר מיד למקומו, משא"כ זמורה.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

ז

הולך בעשבים ארוכות והוא יחף מדוע מותר הרי הוא קרוב לפס"ר

מ"ב סימן של"ו ס"ק כ"ה: ומשמע בגמרא שאפילו אם העשבים הם ארוכות והוא הולך יחף, שהעשבים רגילים להיות נדבקים בקשרי אצבעותיו, אפ"ה מותר דלאו פס"ר הוא שיתלש. וצ"ע, שאם רגילות הוא שיתלש הו"ל קרוב לפס"ר, כמבואר לעיל בסימן רע"ז סעיף א' בבה"ל ד"ה שמה בשם המהרש"א, שגם קרוב לפס"ר גם כן אסור אפילו אינו פס"ר ודאי.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

ח

ביאור ההיתר להשליך זרעים לתרנגולים

כתב השו"ע ס' של"ו ס"ד: יש לזהר מלהשליך זרעים במקום ירידת גשמים, שסופן להצמיח. ואם ישליך לתרנגולים, לא ישליך אלא כשיעור שיאכלו בו ביום או ליומים, עכ"ל. וקשה, מי יערב לן שאכן יאכלו התרנגולים את כל מה שהשליך, ולא ישאר אפילו גרגיר א'. ובשו"ע הרב [ס"י] עמד בזה, וכתב שטעם ההיתר משום דהוה אינו מתכוין ולא פס"ר, דשמה יאכל הכל, וצ"ע, דכיון ומעשה השלכת החיטים מצד עצמו הוא פס"ר, ומה שאינו פס"ר זה בגלל שיתכן שיעשה מעשה אחר לטלטלו, לכא"ו לא מהני להוציא מידי פס"ר.

והיה מקום לומר דאירי בכה"ג שאין לו שום נוחותא בהאי הצמחה, וכגון בארעא דלאו דיליה, דהוה פס"ר דלא ניח"ל, שאינו אסור אלא מדרבנן, ע"ל ס' ש"כ ס"ק נ"ג, ובכה"ג שעתיד להאכל ולא להצמיח לא גזרו ביה רבנן. ולפי"ז לו יצויר שכן ניח"ל, אסור. אך קשה אמאי לא התנה השו"ע שיהא בכה"ג דלא ניח"ל.

א. ד. - בני ברק

ט

עשבים שעלו בעציץ שאינו נקוב

כתב השו"ע ס' של"ו ס"ה: עשבים שעלו על אוזן הכלי וכו' והתולשן חייב, וכתב המשנ"ב ו"ל לעציץ שאינו נקוב להתולש ממנו פטור וכו', דשאני התם דאין דרך זריעה שם, משא"כ הכא דעיקר גידולן כן, עכ"ל. וצ"ע, דלפי"ז גם בעציץ שא"נ אם עלו בו עשבים מאליהם יתחייב, דדוקא לזרוע בו בידיים אין דרך משום שאינו גדל שם בטוב וחבל על ההשקעה, אבל הדרך הוא שעולים בו עשבים מאליהם, ונמצא דמה ששנינו פטור בעציץ שא"נ, זה נאמר רק לגבי אוכלין שזרען בידיים, וצ"ע.

א. ד. - בני ברק

י

איסור קוצר במקום גידולו כשאינו גדל מכח הקרקע

מ"ב ס' של"ו ס"ק ל"ה: שאף שכל התולש מעציץ נקוב פטור, מ"מ בכישות והיזמי ועשבים הגדלים באונו הכלי חייב, שעיקר גידולו כן הוא. עיין במחנה ישראל פ"ח בדיני קוצר, שהביא י"א (הוא הירושלמי שהובא במג"א בסימן תצ"ז ס"ק ו') שהמוציא את הדג מן המים עובר משום קוצר, שהוא עוקר דבר מגידולו, ומבואר שהוא דאורייתא אף שהוא אינו מחובר לקרקע, וצ"ל שהוא דומה לכישות היזמי ולעשבים הגדלים באונו הכלי, שעיקר גידולו כן הוא.

עוד מבואר שאף שאינו גדל מזה, כיון שהוא מקום גידולו חייב, ויל"ע גבי כוורת מבואר בסימן שכ"א ס"ק מ"ז שאין להוציא דבש מן הכוורת, כי מקום גידול הדבש הוא בכוורת, וחשבוהו חכמים

כמחומר, ושמעינן [וכן מבואר בגמרא] שבכוורת אינו אלא דרבנן, ומה חילוק יש בין רודה מן הכוורת למוציא דג מן המים, הרי שניהם הוא מקום גידולם, ואולי גם לירושלמי יש חילוק כיון שאין חיותו מהכוורת, ואילו הדג זקוק לחיותו לשתית המים.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

יא

מדוע בעצי בשמים יש גזירה שמה יתלוש, הרי יכול להריח בו במחומר

בשעה"צ סימן של"ו ס"ק ל"ח הביא מהפמ"ג שהסתפק אם מותר לטלטל עציץ בשבת. והנה בפמ"ג כאן כתב הטעם משום שיש גזירה שמה יאכלנו. והנה פעם העירני חכם אחד שהמשנ"ב העתיק גבי עצי בשמים שהפמ"ג הסתפק בזה, והרי גזירה שמה יאכלנו לא שייכת בבשמים שאינם ראויים למאכל, שהרי הדס המחומר מותר להריח בו בשבת כיון שאין חשש שיתלשנו, שהרי יכול להריח בו גם בתלוש, ואילו אתרוג כיון שראוי לאכילה גוזרים שמה יתלשנו כמבואר בסעיף י'.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

יב

מדוע מותר להחזיר עשבים לעציץ על דעת להוציאן, ולא נוחש שישכח כמו במבשל

במ"ב סימן של"ו ס"ק ל"ח מבואר שמותר להחזיר עשבים אחרי שהוציאן קודם שהשרישו [היינו בתוך ג' ימים], ולכאורה הכוונה היא כה"ג שהוא מכוון להוציאן בחזרה קודם השרשה, שבלא"ה יהיה אסור משום זרע שזה אסור אפילו אינו מכוון לזריעה, וכן מבואר להדיא בבה"ל בדי"ה על גבי יתדות גבי עציץ נקוב: להעמיד כד מן השולחן ע"ג קרקע אינו נכון, רק אם יעמוד שם יום או יומיים, אבל אם יעמוד שם כמה ימים אינו כדאי, עיי"ש. אולם אם אינו רוצה להוציאן אח"כ אסור, וצריך לבאר מאי טעמא לא חיישינן שישכח, כמו המקרב דבר אצל האש והוא רוצה ליקחו קודם שיבוא לידי יד סולדת, שחששו רבנן שמה ישכח ויניחנו עד שיבוא לידי יד סולדת, כמבואר לעיל סימן ש"ח סעיף י"ד.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

יג

מוציא חיטים שטמנם בקרקע לשם זריעה אם אסור משום קוצר או חופר שהוא חורש

מ"ב סימן של"ו ס"ק מ': חיטים שטמנם בקרקע לשם זריעה, כיון שהם תחובין וטמונים בקרקע כשאר זרעים, וגם מכוין לזרועם, גזרו בהם חכמים.

ומבואר שמשום גזירה דקוצר אתינן עליה, וצ"ע כיון שמקור דברי המשנ"ב מבואר כאן בשעה"צ ס"ק ל"א שהוא מהמאירי, אולם במאירי בדף מ"ה כתב וז"ל: שחיטים שזרען בקרקע ולא נשרשו עדיין שתהא לקיטתם קרויה תלישה, וכן לא נתכסו בעפר שתהא צד חפירה בלקיטתם, ע"כ. ומבואר שבטמונים בקרקע לא חייב אלא משום חורש ולא משום קוצר.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

יד

בדין השורה חיטים לעשות מהן מלאצ"ן לשכר חייב משום זרוע

מ"ב סימן של"ו ס"ק נ"א: השורה תבואה לעשות מהם מלאצ"ן חייב, וצ"ע דהא קוצר בעציץ שאינו נקוב פטור, כמבואר לעיל ס"ק מ"ב, וצריך להבין החילוק.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

טו

מדוע נועץ נגר שהתקין בראשו גלוסטרא אינו חייב משום בונה

מ"ב סימן של"ז בהקדמה: ואם חופר בור בבית חייב משום בונה, שמתקן הבנין ע"י. וכן העושה גומא בבית כדי להטמין בה חפצים וכדו', ואפילו גומא כל שהיא, מבואר בגמ' (שבת קב, ב) שחייב משום בונה. אולם לעיל בסימן ש"ג ס"ב מבואר דשרי לנועץ בקרקע את הנגר שיש בראשו גלוסטרא שהתקנה לכך (ס' ש"ג ס"ק כ"א), אפילו שהוא נוקב בפעם הראשונה (שם ס"ק כ"ב שכל האיסור בלא התקנה לכך היינו בפעם ראשונה), ומבואר שכל שיש שם כלי ואינו בונה הנגר, אין איסור מצד נקיבת הקרקע, וצ"ע.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

טז

מדוע יש איסור חורש או בונה באפר ובעפר שבכלי

סימן של"ז בדין עשיית גומא שחייב בשדה משום חורש שמכין לזריעה, ובבית משום בונה, הנה לקמן ס' תצ"ח סעיף ט"ו בבה"ל (ד"ה ואם שחט) מבואר ששייך איסור עשיית גומא גם באפר, וכן שם בס"ק צ"א מבואר שבעפר שבכלים יש משום איסור עשיית גומא, ובשעה"צ שם ס"ק ק"א הביא שבשנמ"א פקפק בזה אם שייך חורש בגומא. והנה אי משום איסור עשיית גומא דחורש, הרי מבואר בסימן של"ז בהקדמת המשנ"ב שאינו אסור אלא במקום הראוי לזריעה, ואי משום בונה כמבואר בגמרא בדף קב: שהוא ראוי להטמין חפצים [וכן הוא בחכמת אדם כלל מ' סעיף ב' שיש איסור

בונה בעשיית חור בעפר בכלי], יל"ע לכאורה כיון שאינו מחובר לקרקע אם יש בונה בכלים, או נימא שהוא בטל לעפר הבית, וצ"ע.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

יז

מאי שנא גרירת ספסל כבד מחיגר ההולך במקלו

בסימן של"ז מבואר שאסור לעשות גומא בשבת, ולכן אסור לגרור כסא או ספסל כבדים שהם פס"ר שיעשה גומא, ובמשנ"ב לעיל בסימן ש"א סעיף י"ח בבה"ל ד"ה שאינו יכול כתב: חיגר או חולה שעמד מחוליו שאינו יכול לילך כלל בלי מקל, מותר לילך בו אפי' אינו קשור בו, ואפי' יש מסמר בראש המקל שעושה גומא בהליכתו מצדד הפמ"ג להקל.

וצע"ג, שאמנם בפמ"ג שם מצדד להקל כיון דהוי פס"ר דלא ניח"ל באיסור דרבנן כלאח"י ומקלקל, ודחה דבריו שם שהרי בכל הסימן שלנו בספסל מתקיימים נמי אלו התנאים, שהוא פס"ר שלא ניח"ל באיסור דרבנן כלאח"י ומקלקל ואסור.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

יח

אם מותר מקלקל כלאח"י ומלשאצ"ג

מ"ב סימן של"ז ס"ק ד': דגדולים ביותר אסור לגרור על הארץ דפס"ר הוא. ומבואר בשו"ע מהגמרא שהתירו כאן רק באינו פס"ר, אולם בסימן ש"ד ס"ק י"א מבואר במשנ"ב שאף למחמירי שאסורים פס"ר באיסור דרבנן, מ"מ בתרי דרבנן דהיינו מקלקל ומלשאצ"ג וכלאח"י מותר.

והנה כאן מבואר בשעה"צ ס"ק א' שהוא נחשב מקלקל וגם כלאח"י, דאינו עושה כדרכו במרא וחצינא, ובודאי הוא מלשאצ"ג, ולמה מבואר בגמרא שרק באינו פס"ר מותר, ואילו בגדולים ביותר שהוא פס"ר אסור.

ולמעשה הוא קשה בכל הסימן גם במכבדת שנשברים ממנה הקיסמים (במשנ"ב בס"ק י"ד שהוא תרי דרבנן ופס"ר) וגם בהטיית החבית (במשנ"ב בס"ק י"ט שהוא תרי דרבנן בפס"ר).

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

יט

בגזירת המג"א לגרור שולחן על קרקע מרוצף אטו אינו מרוצף

מ"ב ס' של"ז ס"ק ד': כתב המג"א דבגזירת כסא וספסל בקרקע מרוצף, יש לגזור אטו אינו מרוצף, וכמו בכיבוד וריבוץ דלהלן, וצ"ע, דמה הדמיון בין כיבוד וריבוץ שהוא מעשה שכל כולו מתייחס לקרקע, ושייך בו הגזירה של אשווי גומות, וממילא גזרי כיבוד בבית מרוצף ג"כ, אך כאן שהוא לא מעשה בקרקע אלא שגורר מיטה, אלא דהיכא דיש עפר הרי הוא גם חורש בפסיק רישיה, מהיכ"ת לגזור אטו מקרה שלי"ש בו הגזירה, דלעיל ס' של"ז סעיף ג' דאסור ליטול מים ע"ג צמחים וכדו', אטו נאסור ליטול מים מגזירה מרוצף אטו אינו מרוצף, והחילוק הוא כנ"ל דדוקא בכיבוד שפעולתו היא פעולה בקרקע, בזה גזרו קרקע אטו קרקע, אך כאן שהוא מעשה בשפיכת מים, כל שאין כאן עפר מהיכ"ת לגזור, וכנהנה רבות, וא"כ ה"ה כאן מהיכ"ת לגזור, וצ"ע.

שמעון בן יגיי - רוממה

כ

בענין אמירה לגוי בפסיק רישא

מ"ב סימן של"ז ס"ק י': מותר לומר לגוי לטאטא בשבת כיון שאינו מכוון רק לכבד את הבית, ואע"פ שהוא פס"ר לענין השוואת הגומות מותר ע"י אמירה לאינו יהודי, דבאמירה לאינו יהודי לא החמירו כולי האי. אולם לעיל בסימן רנ"ט ס"ק כ"ו וכן בס" רנ"ג שעה"צ ס"ק מ"ג כתב שאין היתר זה אמור אלא בפס"ר ולא ניח"ל, וא"כ צ"ע כאן הרי ניח"ל, וכמה מקומות סתר משנתו בזה, כמו בהאי דסימן רנ"ג ס"ק צ"ט דמייירי בניח"ל [גבי ליתן תבשיל ע"ג תנור בית החורף, ואח"כ מסיקה השפחה כדי לחמם הצינה, ושם ניח"ל שכל זה מטרותו, ורק השפחה אין עיקר מטרותה בכך.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

כא

איסור סחיטה בכיבוד רצפות

מ"ב סימן של"ז ס"ק י"ז: אין להתיר הדחת רצפה, דהא צריך לזה שריית אלונטית במים כידוע, ויש בזה משום כיבוס. הנה מצד השרייה אם המים אינם נקיים הוא מותר, כמבואר בסימן ש"ב ס"ק נ"א. ואף כשהם נקיים אם הסמרטוט נקי הוא מחלוקת, ויש להחמיר, כמבואר בסימן ש"ב ס"ק מ"ח. אולם מטעם אחר יש לאסור, והוא מטעם הסחיטה, וזה אסור גם בדרך לכלוך, שהרי בסחיטה אין היתר של דרך לכלוך כמבואר בסימן ש"ב שם, וצ"ע למה אסר בגלל השרייה, והיה צריך לאסור משום סחיטה שאז אסור גם בדרך לכלוך.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

כב

ביסוד הדין דדבר שאינו מתכוין מותר

ביסוד הסברא שדבר שאינו מתכוין פטור לר' שמעון, מבואר בקובץ שיעורים (ח"ב סימן כ"ג) שאם נעשה המעשה בלא כונה אינו נחשב

אולם צ"ע, הדמשה"ב סימן ש"ט ס"ב כ' שאסור לקלוט שומן הצף ע"פ חלב, שחושש שיפסד ויתקלקל. וכן יש להקשות ממה שכתב המשנה"ב סימן שכ"א ס"ק כ"א שבשר ששהה שלשה ימים ללא מליחה, ויום שלישי חל בשבת, המג"א אוסר לתת עליו מים אפילו שיפסד, שהרי אחרי שלשה ימים יאסר (ועיי"ש שכתב כיון שהוא ניכר שהוא לצורך חול).

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

לב

ביטול כלי מהיכנו היכי שיהיה מותר משום גרף של רעי

שו"ע סימן של"ח סעיף ח': אם יש לו דלף בביתו אסור ליתן כלי תחת הדלף אם אינו ראוי לרחיצה, כיון שמבטל כלי מהיכנו, ואע"פ שלכאורה הוא גרף של רעי, הלא אין עושין גרף של רעי לכתחילה, ומבואר שמיידי בכה"ג שהוא גרף של רעי שם, היינו במקום דירתו, ואעפ"כ אסור, שהרי מצד איסור ביטול לכתחילה פשיטא ליה שאסור, וכל מה שדן הוא רק מטעם שאין הוא מבטל כלי מהיכנו כיון שיהיה מותר לו לטלטלו [אמנם י"ל שלא מטעם איסור מבטל כלי מהיכנו אתינן עליה, אלא מצד עצם מה שהוא עושה גרף של רעי]. ותמוה, שהרי מבואר לעיל בסימן של"ה סעיף ד' שמותר להניח כלי תחת הדלף, ואין בזה משום איסור מבטל כלי מהיכנו. ואין לומר שהתם טעמא הוא משום שלא יתבטל כלי מהיכנו, כיון שמותר לשפוך הכלי לחבית כדי שיוכל למלאותו שוב, שהרי מבואר בבה"ל שם ד"ה אסור שלמג"א אסור לו לרוקן את הכלי אם יכול למצוא כלי אחר ליתן תחת הדלף.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

לג

בדין מוקצה בדבר האסור מחמת חומרא

בבה"ל סימן של"ח ס"ח ד"ה אסור כ' דמסתפק בפמ"ג אם כלי המיוחד להשמעת קול הוי כלי שמלאכתו לאיסור, הנה ספיקו של הפמ"ג מבואר שם שהוא כיון שאינו כלי נגינה אלא כלי המיוחד לשיר, ממילא לא הוי רק חומרא, ואין אומרים בזה מוקצה, כמבואר בלבוש שכל דבר האסור משום חומרא אין בו משום מוקצה (ונראה דס"ל לפמ"ג להקל בכל דבר האסור משום חומרא, והא דספיקו מספקא ליה כאן אין זה בעצם הדין של איסור מחמת חומרא, אלא ספיקו הוא בענין הנידון שם אם אסור מעיקר הדין או רק משום חומרא). והנה דבריו פלא, שהמקור הוא בלבוש בסימן ש"ח סעיף מ"ט שהתיר מכבדות במקום שנהגו גם במרוצף כיון שהוא חומרא, ושם פוסק המג"א לאסור, ופוסק כמותו המשנ"ב, וצ"ע.

והנה טעם האיסור בכלי המיוחד להשמעת קול, י"א שהוא משום עובדין דחול, ויש שכתבו שלכן אינו מוקצה, דלא הוי כלי שמלאכתו לאיסור, שאין זה מלאכה אסורה אלא עובדין דחול בעלמא. וזה אינו, שגם בעובדין דחול הוא מוקצה, שהרי כל כלי שאסור להשתמש בו משום עובדין דחול דינו ככלי שמלאכתו לאיסור, דהשו"ע כתב בסי' ש"ח ס"ק נ"א שכלי מדידה הם כלי שמלאכתו לאיסור, ובשלהי מסכת שבת מוכח שאיסור מדידה בשבת הוא משום עובדין דחול, וכמ"ש במ"ב ס"י ש"ו ס"ק צ"ד.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

לד

גדר השינוי בהכאת כף אל כף

שולחן ערוך סימן של"ט סעיף ג': אין מטפחין להכות כף אל כף וכו', ולספק כלאחר יד מותר. ומבואר בבית יוסף שכן כתב הרמב"ם בפרק כ"ג משבת הל' ה', ומקורו מדברי הירושלמי (ביצה פ"ה ה"ב) דאיתא התם, רבי יונה אמר אחורי ידיהון שרי וכו'. ויל"ע האם היתר "כלאחר יד" הנאמר כאן, הוא דין בכל הכאה והכאה, דרק ע"י שעושה אותה בהכאת כף על אחורי היד אז שרי, או שמא הדין הוא על כללות מעשיו, ולכן אף אם מכה 'אחת הנה ואחת הנה', דהיינו פעם אחת על גב ידו ופעם אחת על כף ידו וכו' - גם בזה שרי, כיון שאי"ז דרך טיפוח לשיר בעלמא, וצ"ע.

אחד מבני החבורה - ירושלים

לה

בטלטול מוקצה מחמת איסור אחרי שהתחיל בהיתר

במ"ב ס"י של"ט ס"ק י"ט כתב דאם היו נרות דלוקים בידו לפני שבת מותר להמשיך ולאוחזם גם אחר שנכנסה שבת, וצ"ע, דלעיל ס"י ש"ח ס"ק י"ג מבואר דדוקא בכלי שמלאכתו לאיסור שרי, ולא במוקצה מחמת גופו, ולכאורה נר שדינו כמוקצה מחמת איסור דינו כמוקצה מחמת גופו לענין זה, אי"כ היאך שרי להמשיך ולאוחזו. ועוד צ"ע מ"ש דלהול"ך מותר אע"פ שזה להניחו במקומו, רק שחפץ להוליך למקום מסויים (כמבואר לעיל שם), ואילו אם יש גוי צריך ליתן לגוי, דלכאורה אי"ז היתר שהותר לצורך מסויים שלכן כשאפשר בגוי לא נתיר, אלא הוא סברא שהוא המשך הטלטול ולכן שרי, וא"כ מ"ש דבאיכא גוי יש ליתן לגוי, וצ"ע.

שמעון בן גיגי - רוממה

ייש"כ להרה"ג יהודה לוי שליט"א מכולל אליבא דהלכתא רמב"ש על סיועו המרובה בעריכת מדור זה

כו

איסור דרבנן של גרמא לצורך חולה שאיב"ס

מ"ב סימן של"ח ס"ק ט"ו: שעון אפילו בעודו הולך אסור גם כן למשוך המשקלות שלא יפסק מהילוכו, אם לא לצורך חולה הצריך לכך יש להתיר אם בקושי למצוא ע"י אינו יהודי. ובשעה"צ ס"ק י"ח כ' שיש לסמוך בשעת הדחק על הסוברים שבהמשכת פעולתו הוא רק איסור דרבנן [ומשמע שאין צד שאפילו איסור דרבנן אין בזה]. ותמוה, שהרי קיי"ל בסימן שכ"ח ס"ק נ"ז שאין להתיר איסור דרבנן בידיים ע"י ישראל לחולה שאיב"ס, ורק בסכנת אבר יש להתיר. ואולי הארכת פעולות נחשב גרמא, וגרמא קיל מכל איסור דרבנן, מדחזינן ברמ"א סימן של"ד שהקילו גרמא במקום הפסד, והוא הדין במקום חולה.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

כז

באיסור לנענע שעון שנתקע כדי שימשיך בפעולתו

מ"ב סימן של"ח ס"ק ט"ו: ודע שאותן מורי שעות שרגיל לפעמים כשעומד ונפסק מהילוכו, הוא מנענעו במקצת וחוזר להילוכו, צריך להיזהר שלא ינענעו בשבת. משמע שאין הוא עורכו, שהרי הוא רגיל בזה, וגם מספיק נענעו מקצת והוא רק נתקע, וצריך לשחרר והכח קיים כבר. והנה טעם איסור עריכת השעון לחיי אדם הוא מדין תוקע, ולחזו"א מטעם שהוא מחדש בו כח, והנה שני טעמים אלו לא שייכים באופן זה, ואעפ"כ אסור, והרי כיון שהוא קלוקל מעט ואין צריך לעשותו מחדש, לכאורה נתיר כמו בכר ומוכין ושרוכי הנעלים, וכאן אין שייך הטעם שהתקלקל לגמרי, שכאן לא התקלקל כלל רק נתקע מעט, וצ"ע.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

כח

מכה בפטיש בשעון שנעצר מהילוכו אף שכבר פעל בעבר

מ"ב סימן של"ח ס"ק ט"ו: עריכת השעון אחרי שכבר נעצר יש בזה איסור תורה להרבה פוסקים. והנה כאן מבואר שמכה בפטיש הוא מותר אפילו כה"ג שהוא כבר נעשה והתקלקל, וכן בסוף סימן של"ד ס"ק פ"ג וכן בסימן ש"ח סעיף י"ב מבואר גבי מצרף שחייב אם נתן מים חמים בכלי אחר שנתן מים צוננים, אע"פ שכבר היה עשוי, ואח"כ כשנתנו בו מים חמים התקלקל, וכן בסימן תק"ט סעיף א' שפוד שנרצף אסור לתקנו, אף שכבר היה ראוי.

אולם בסימן ש"מ ס"ק ל"ב גבי ממלא כסת, שכה"ג שהוא היה כבר בתוך הכסת ויצא והחזיר מותר, וכן בסימן ש"ז ס"ק י"ז מבואר שבמכניס השרוכים לתוך המנעל בפעם הראשונה אסור, אולם כה"ג שהכניס השרוכים לתוך הנעליים והוציא ואח"כ החזיר את השרוכים מותר (והדבר ברור, אטו כל המסיר את היבולות בסי' ש"ב סעיף ב' יהיה חייב גם אם הסתבך בהם בבגד ישן וכל כיו"ב), וצ"ע. ואפשר שיש חילוק בין כשהיה הדבר עשוי והתקלקל, לבין כשהיה הדבר עשוי והוציא ממנו, שבקדירה ובשעון הוא מקולקל, משא"כ בכסת ונעלים רק יצא ממנו ואין כאן קלקול גמור.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

כט

מדוע בשעון אין היתר שעבדי וקאי

מ"ב סימן של"ח ס"ק ט"ו: עריכת השעון אחרי שכבר נעצר, יש בזה איסור תורה להרבה פוסקים. וצ"ע, שלעיל סימן שט"ו ס"ק כ"ז במיטה של פרקים התיר משום דעביד וקאי, עיי"ש, וכן בסימן ש"מ ס"ק כ"ט מבואר שבעבידי להכי מותר, וגם השעון לכאורה הוא עביד וקאי ולמה נאסר.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

ל

מדוע עריכת השעון היא איסור תורה הלא אינו מתקיים שבו

מ"ב סימן של"ח ס"ק ט"ו: עריכת השעון אחרי שכבר נעצר, יש בזה איסור תורה להרבה פוסקים. עיי' סימן ש"ג בשעה"צ ס"ק ס"ח מחלוקת אם מלאכה המתקיימת היא יום או שבוע, והנה השעון מפסיק מהילוכו בפחות משבוע ומדוע אסור מה"ת, הלא אינו מתקיים [ולא דמי לכלי עופרת בסימן ש"מ בבה"ל ד"ה במשקין שעל השולחן, ששיעור מלאכה המתקיימת היא לפי השיעור שרגילין לקיימו, שהרי כאן ודאי היה רוצה שיתקיים השעון יותר, אלא שהוא מפסיק על כרחו.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

לא

טירחא והכנה במקום הפסד

מ"ב סימן של"ח ס"ק כ"ה: לשלשל פירות בשבת מהגג במקום הפסד, דטורח שלא לצורך שבת הוא, הא פירות לצורך היום שרי. ובס"ק כ"ו כ': לכסותן ביש"ש חממיר בזה, והביאו המג"א, אבל בא"ר הוכיח שמותר. והנה מבואר בדבריו שטירחא לצורך מניעת הפסד אסור, אבל הכנה בלבד לצורך מניעת הפסד שרי, עיי' לקמן סימן ש"ח סעיף ד' שמותר לטלטל מחמה לצל כדי שלא יופסד, ועיי' עוד לקמן מניח אדם סל לפני האפרוחים כדי שלא יופסדו הביצים בשבת.

שנעשה ע"י האדם אלא כנעשית מאליה, ודוגמא לדבר מש"כ הרא"ש דכשהפיל סכין ללא כונה שחיתתו פסולה, אף שא"צ כונה בשחיתה, מ"מ נחשב שאין כח גברא הוי כנשחטה מאליה. ובשערי יושר (שער ג' פכ"ה) פירש דבלא כונה אין לפעולתו שם מלאכה, כיון דשם הפעולה נקבע לפי כונת העושה, וכשגורר ספסל בלא כונה לעשות חריץ אין זה נחשב מלאכה של עשיית חריץ אלא רק גרירת ספסל, ובספר מאור עיניים על מסכת שבת (סימן נ"ח) לאאמור"ר שליט"א הקשה מדברי הר"ן בסנהדרין (פד:): שרק באיסור לאו אמרינן דדבר שאינו מתכוין מותר, כיון שלא עגש הכתוב על שגגתו, אבל בחייבי כריתות שחייבים קרבן על השגגה - בזה גם דבר שא"מ אסור [ומה שבאיסור שבת הותר דשא"מ אף שיש בו כרת - כתב הר"ן שהוא מטעם אחר דבשבת בעינן מלאכת מחשבת], וקשה דאם הסברא שאין זה מעשה ידיה וכנעשית מאליה, מאי שנא חייבי כריתות, דמה בכך שהחמירה התורה אף בשוגג, והרי מכל מקום אין כאן התייחסות למעשה ידיה, וכן לביאור הגרש"ש בשערי"ש שא"ז נחשב מלאכה יש להקשות כנ"ל, דמה הסברא לחלק בחייבי כריתות, והרי אין לזה שם מלאכה כלל.

יוסף קסלר - קרית ספר

כג

בענין השמעת קול בפעמונים התלויים בס"ת

במ"ב סימן של"ח ס"ק ו' הביא מחלוקת לענין פעמוני הס"ת, שהט"ז אוסר, ואילו הש"ך מתיר כי הוא בכלל צרכי מצוה, ולצורך מצוה מותר, כמבואר בסימן של"ט שהתירו לצורך שמחת תורה, והביא שהמג"א ביאר דבריו שאע"פ שקריאת השמש היא גם בכלל צרכי מצוה, מ"מ בס"ת שאי אפשר בענין אחר התירו, וטעם נוסף כתב המג"א כיון שהפוחת אינו מכוין להשמיע קול.

והנה בשעה"צ ס"ק ח' הביא שהמג"א בסימן ש"א הסתפק אם עינבל הוא בכלל כלי שיר, והוקשה לו לפ"ז מה שהתיר המג"א עינבל בס"ת כיון שאינו מכוין להשמיע קול, הרי בכלי שיר אין היתר שהוא אינו מכוין להשמיע קול, ותירץ שהוא בצירוף הטעם השני שהוא צורך מצוה, וצ"ע שטעם זה של צרכי מצוה הרי למד המג"א מהאי דשמחת תורה, ושם אין היתר בכלי שיר, כמבואר בסימן של"ט ס"ק ח'.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

כד

השמעת קול ועובדין דחול באינו מכוון

מ"ב סימן של"ח ס"ק ו': ותו דאותו הפוחת והסוגר הס"ת אינו מכוון כלל להשמעת הקול, כי אם ליטול ס"ת. ועיי' לעיל בסימן ש"א סעיף כ"ג (ברמ"א בסוף הסעיף) שאסור לילך בבגד שיש בו זגין, כיון שעיי"ז ישמע קול אם לא שסתמו לזגין (ומבואר שאפילו שהוא אינו מכוון לקול אסור, שהרי איסור עובדין דחול נאמר גם באינו מכוון, ומבואר בבה"ל בסעיף א' ד"ה הואיל שהאיסור הוא משום עובדין דחול). ועיי' בסימן שכ"ג סעיף א' בבה"ל ד"ה אבל למדוד כלי ומינקת... המיוחד למידה... מותר לומר מלא לי כלי זה. ועיי' בשמירת שבת כהלכתה פרק י"ב הערה נ"ג שביאר הטעם כיון שאיסור מדידה מבואר לעיל סימן ש"ו ס"ק ל"ד משום עובדין דחול, לא גזרו בו באינו מכוין.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

כה

ברעת המשנ"ב שאסור לרקוד ולטפח בחתונה [וק"ו בשבע ברכות]
מ"ב סימן של"ח ס"ק ח': מותר לומר לעכו"ם שינגן בסעודת חתן וכלה, כיון דהניגון בכלי שיר הוא רק איסור דרבנן, וגם אמירה לעכו"ם הוא איסור דרבנן, שבות דשבות ובמקום מצוה היא. ולפ"ז יש להחמיר בסעודת חתן בריקוד וטיפוח כיון שהוא שבות אחד במקום מצוה ולא שניים. ואכן כן מבואר לקמן בסימן של"ט בשעה"צ ס"ק ז' בשם המהרש"ל, שבזמנינו כיון שבלא"ה יש מקילים באיסור טיפוח וריקוד, יש להקל במקום מצוה, וסיים שבב"י לא משמע כן [ולפ"ז מה שהעתיק בפנים המשנ"ב לשון המהרש"ל שבזמנינו שאין בקיאין בכלי שיר אין להקל אם לא במקום סעודת מצוה, העתיק דברי מהרש"ל אגב מרוצתו, ולא נתכוון לפסוק כמותו כפי שהעיר בשעה"צ].

והנה בסימן תכ"ו בשעה"צ ס"ק י"ב הוסיף בזה הוספה גדולה, שעיקר הטעם שאסור לעשות קידוש לבנה בשבת הוא משום שיבוא עיי"ז לריקוד, והוא אסור בשבת, ואע"ג ששמחה של מצוה מותרת כמו בשמחת תורה, מ"מ ה"מ בלא ניתן להידחות, משא"כ בשל קידוש לבנה שיכול לעשות למחר או קודם.

והנה לא נתבאר קושייתו, שהרי פסק בסימן של"ט ס"ק ח' שאסור בשאר שמחה של מצוה, ומה הביא בסימן תכ"ו כמו בשמח"ת. ונראה מדבריו שתירוצו שם הוא גופא הסיבה למה לא הותר בשאר דברים, כיון שאפשר לאחמ"כ (אולם לפ"ז קשה למה בכלי שיר הותר בחתונה ע"י, ולמה לא נימא שאפשר לאחמ"כ). עוד אפשר שהקשה למהרש"ל שהקיל בזה"ז אפילו בשאר שמחה.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

מרפסן איגרי

מדור התשובות

הערות ותנחומים שנתעוררו בבית המדרש ודרשות עיון ותשובה

ברכת יישר כח מרובה להגאון רבי נתן קופשיץ שליט"א ששם עינו הטובה ליישב תמיהות האברכים כיד ה' הטובה עליו.

א

איסור מוקצה ואיסור טירחא במקום צעב"ח מ"ב סימן של"ב ס"ק א': אסור למשוך הוולד מן הרחם משום טירחא יתירא. עיין סימן ש"ו סעיף א' דאסור לטלטל בע"ח משום מוקצה, והנה לפ"ז צ"ע מה הנידון כאן, הרי אסור מבואר שמשעדין אותה הוא דין נוסף, והכריח מכאן בתהילה לדוד שמוקצה מותר משום צעב"ח, עיין בסימן ש"ה ס"ק ע' שהביא בזה המשנ"ב מחלוקת האם מותר גם איסור מוקצה משום צעב"ח (ולאוסרים שם וכן נראה שנקט סתמא דלא כא"ר וצ"ע), ואכן בתורת שבת כתב דהטעם הוא משום מוקצה, אמנם המשנ"ב כאן כתב משום טירחא יתירא. אמנם זה צ"ע, שהרי איסור טירחא הותר משום צעב"ח, כמבואר בסימן שכ"ד ס"ק כ"ז שאוויזים פטומות שאי אפשר להם בלא שיאביסו אותם, מותר להאביסם בשבת, וא"כ קשיא טובא אי נימא כההיא לדוד ששייך בו צעב"ח, למה לא התירו גם הטירחא שבלידה, ואפשר דהכא גרע טפי שהוא טירחא יתירא.

והנה בסימן של"ג ס"ק י"א מבואר שאסור לפנות עגלה שיש בה יותר מט"ו סאין, כמו שנתבאר בסעיף א', ושם בסעיף א' מבואר בס"ק א' שהוא משום טירחא. ובסימן רס"ו ס"ק כ"ד מבואר שבמקום צעב"ח מותר לפנות יותר מט"ו סאין, הרי להדיא שבמקום צעב"ח מותר איסור טירחא, וא"כ קשיא טובא אי נימא כההיא לדוד ששייך בלידה צעב"ח, למה לא התירו גם הטירחא שבלידה (ואולי מחמת שכאן הוא טירחא יתירא).

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: עיין סי' ש"ח משנ"ב ס"ק קנ"א דטלטול במקצת ודאי מתירין לצורך, וע"ע ביאוריה"ל סי' ש"ה סי"ח ד"ה ומטעם וד"ה מכניס, שחזינן דטלטול בשינוי כ"ע מודים שמותר בצעב"ח.

ב

אמירה לעכו"ם הותרה במקום צעב"ח מ"ב סימן של"ב ס"ק ט': ועיין בחיי אדם שמותר ע"י אינו יהודי כדי לרפאותה משום צעב"ח, היינו דאמירה לעכו"ם הותרה במקום צעב"ח. וכן הוא בסימן ש"ה ס"ק ע"א. והנה בסימן ש"ה סעיף כ' הביא השו"ע שני דעות אם הותר לחלוב בהמה ע"י עכו"ם משום צעב"ח, או שרק כה"ג שהוא קונה את הבהמה מהגוי אחר השבת שאז נראה כעושה הגוי בשביל עצמו, ופסק המשנ"ב שהעולם נוהגים כמקילים ואין למחות בידם, והוסיף שלכתחילה יסחוט הגוי לתוך אוכל, וכאן סתם כמקילים.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: החליבה היא מלאכה דאורייתא משא"כ כאן, ועוד שיש כאן משום בהילות כמש"כ במשנ"ב.

ג

טירחא במקום מצוה סימן של"ג סעיף א': מותר לפנות לדבר מצוה, ובמ"ב ס"ק ד' כ' ואפילו היכי שיש בו טורח יותר. והנה בשעה"צ בסימן שמ"א ס"ק ב' הוכיח מכאן שטירחא הותרה במקום מצוה, והיינו כדעת המג"א שהביא המשנ"ב בסימן ש"ה ס"ק ע"א ובסימן שכ"ד ס"ק כ"ז כשאי אפשר ע"י גוי להמראות האוויזים בשבת, כיון שיש בו משום צעב"ח והוא מצוה, אע"פ שהוא טירחא [אולם בסימן שכ"ד ס"ק כ"ז הביא דעת הא"ר לאסור להמראות האוויזים בשבת משום טירחא אף במקום צעב"ח], וכן בסימן רס"ו ס"ק כ"ד מבואר שבמקום צעב"ח מותר לפנות יותר מט"ו סאין [שהוא איסור טירחא], הרי להדיא שבמקום צעב"ח מותר איסור טירחא [וכמג"א דלא כא"ר]. וצ"ע, שהרי הטעם שאסור לתת את הלולב למים ביו"ט הוא

משום טרחה, כמבואר בסימן תרנ"ד ס"ק ג', ומן הסתם ליתן את הלולב במים שלא יתייבש הוא ענין של מצוה. חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: אין מדמין מצוות להדדי, ואטו מותר לומר לעכו"ם לעשות מאכלים לכבוד שבת שהוא מצוה.

ד

פינוי אוצר כדי להסתפק ממנו במ"ב סימן של"ג ס"ק א' כתב שאיסור פינוי האוצר הוא אם אינו רוצה להסתפק ממנו, ואילו בס"ק י' כתב שאם רוצה לשתות מהחביות שהובאו על העגלות מותר לפורקן דוקא כאשר אי אפשר בענין אחר. גם צ"ע דבסעי' ב' התיר לפנות האוצר רק כשהגיע אורח, והרי בס"ק י' התיר כל שהוא צריך להסתפק ממנו.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בסק"א לא התיר פינוי, ולהסתפק הוא לא פינוי.

ה

טעם האיסור בפינוי אוצר בטעם למה אסור לפנות אוצר שלא לצורך מצוה, כתב המשנ"ב סי' של"ג ס"ק א' ב' טעמים, א. משום טרחה. ב. משום עובדין דחול.

והנה בס"ב כתב השו"ע "כשמפנה אלו ד' או ה' קופות לא יחלקם בקופות קטנות להוליכם בהרבה פעמים כדי להקל המשאוי, מפני שמרבה בהילוך ואוושא מילתא טפיה, ור"ל דכשמרבה בהילוך מרבה בעובדין דחול. וקשה, בשלמא למ"ד משום עובדין דחול ניהא, אלא למ"ד משום טרחה, אדרבה היה לנו להתיר לחלקם כדי שיטרח פחות.

וכן יש לשאול מהמבואר בס"ג שכשם שאסור לפנות אוצר, ה"ה דאסור לפנות עגלה הטעונה בחביות יין, וכתב המשנ"ב שאם צריך לשתות ממנו מותר לשאוב מהחבית מה שצריך, אבל לא להוריד את החבית, עכ"ל. וקשה מ"ש מאוצר שמשמע בשו"ע ס"א שאם מטרתו כדי לאכול מותר לקחת גם את החבית עצמה. וי"ל שאוצר הדרך להסתפק ממנו מידי פעם לאכילה, ולכן לא הוה עובדין דחול, משא"כ עגלה שאין דרך לקחת ממנה אלא כדי לשמור באוצר, הוה עובדין דחול. אמנם הניחא האי תירוץ למ"ד משום עובדין דחול, אבל למ"ד משום טרחה אכתי קשיא מ"ש עגלה מאוצר.

א. ד. - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: חזינן כמה פעמים נפיש בהילוכא, דאף שאין בו איסור התירו לעשות שבות במקום מצוה, כגון לעבור אמת המים לקבל פני רבו. ב. בעגלה זה נקרא פינוי, ואם זה פינוי אסור משום טירחא.

ו

האם סעודת שבת נחשבת סעודת מצוה להתיר בה לפנות אוצר

הנה בכל סימן של"ג מבואר שהתירו פינוי האוצר רק לאורח או למי שבא לכבודו (מ"ב ס"ק ט'), ולא לשאר בני הבית, ומשמע מזה שכדי לפנות מקום לסעודת שבת אסור לפנות, מיהו במ"ב ס"ק י' מבואר שמותר לפרק חביות של יין מן העגלה אם רוצה הוא לשתות מהם, שכבוד שבת הוא ג"כ סעודת מצוה, וא"כ צ"ע מדוע לפנות כדי שיהיה מקום לסעודת שבת לא התירו מידי דהוי אסעודת מצוה, כמבואר במ"ב שם סק"ט. חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: עיין מש"כ באות ג' וד'.

ח

פינוי ד' קופות לצורך אורחים כתב השו"ע סי' של"ג ס"ג: "אלו ד' או ה' קופות שמפנה היינו לאורח א', ואם באו לו הרבה מפנה כשיעור הזה לכל אורח ואורח". וצ"ע מה שייך להזכיר כאן שיעור דד' קופות, הרי שיעור זה נאמר באוצר קטן שאין בו אלא ה' קופות, שאסור

לפנות כולו משום גזרה אלא רק ד', וא"כ גם בבאו לו הרבה אורחים לא יוכל לפנות יותר משום האי גזרה. א. ד. - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: אם צריך רק לד' קופות אסור לפנות יותר גם באוצר גדול.

ט

פריקת חביות יין מעגלה כתב הרמ"א סי' של"ג ס"ג: חביות של יין שהובאו על עגלה אסור להורידן בשבת, אם לא לכבוד אורחים וכו'. הנה כבוד אורחים שאומר הרמ"א בודאי אין כונתו כמו כבוד אורחים שהזכיר השו"ע בס"א, דשם הפשט שמפנה האוצר כדי שיהיה לו מקום להכניס את האורחים, משא"כ כאן דאיירי בעגלה, ע"כ הפשט שצריך להיין בשביל האורחים.

לאור זאת צ"ע מש"כ המשנ"ב ס"ק י"א שגם כאן לא שרי לפנות אלא כשיעור ט"ו סאין, וכדלעיל ס"א, דבשלמא שם שמפנה בשביל מקום שיערו חכמים שדי בשיעור זה, אבל כאן שצריך ליין גופא מה שייך לתת בזה שיעור. ובפרט שמסתמא יש לו כמה וכמה אנשים, ובזה גם לעיל שרי יותר מט"ו סאין.

א. ד. - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בעגלה זה נקרא פינוי, ונתנו שיעור של ט"ו סאין, שזה נקרא טירחא יתירא.

י

זמן סעודת שחרית בשבת איתא בסי' של"ד סעי' א': נפלה דליקה בשבת, אם הוא בלילה קודם סעודה יכול להציל כדי מזון שלש סעודות כו', ובשחרית מזון שתי סעודות. וכתב במ"ב ס"ק ב' וז"ל: ובשחרית מזון וכו' - הב"ח כתב דאם הוא לאחר חצות אפילו אם עדיין לא אכל, אין מציל כי אם מזון סעודה אחת, עכ"ל.

עיי"ש בב"ח שכתב דסעודת ערבית אין לה זמן קבוע, דכל הלילה זמנה, לכן בלילה כל שהוא קודם אכילה אפילו בסוף הלילה יכול להציל ג' סעודות, משא"כ בשחרית דוקא קודם סעודה, כלומר זמן סעודה עד סוף שעה ששית יכול להציל, אבל אחר שעה ששית עבר זמנה ואינו מציל אף על פי שהוא קודם אכילה, עיי"ש. ומבואר להדיא דדעת הב"ח שסעודה שניה זמנה עד חצות היום בלבד.

ויש להעיר ע"ז מדברי הב"ח עצמו בסי' רפ"ח, שעל דברי הטור וימחר לאכול קודם שש שעות וכו' דאסור להתענות בשבת עד שש שעות, כתב הב"ח וז"ל: ולכן לאו שפיר עבדי הני שליחי צבור בשבתות דמנגנין ואין יוצאין מבית הכנסת עד אחר ו' שעות בפרט בחורף, ומכל שכן ביו"ט, עכ"ל. ולכאורה אי זמן סעודה שניה בשבת הוא רק עד חצות, א"כ גם בלא איסור תענית בשבת לאו שפיר עבדי הני ש"צ שמאריכין עד אחר ו' שעות, כיון שמבטלין בזה זמן סעודה שניה של שבת. ומשמע מדבריו שכל המכשול בזה הוא רק משום איסור תענית בשבת ולא ביטול זמן הסעודה, דאל"כ למה לא כתב שגם מבטלים בזה סעודה שניה. ומשמע מזה לכאורה דזמן סעודה שניה הוא גם אחר ו' שעות, וצ"ע בסתירת דברי הב"ח בזה.

אילן גרינוולד - ברכפלד

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: תענית חמור יותר, ועוד כסעודה אפשר להשלים אף שאין זה עיקר זמנה, ועיין לקמן אות י"ג דברים נפלאים.

יא

בדין הצלה מדליקה לבני ביתו ע"י בביאוריה"ל סי' של"ד סעי' א' ד"ה כדי מזון ג' סעודות, שנסתפק אם יכול בעה"ב להציל עבור כ"א וא' מבני ביתו, וסיים הביאוריה"ל דכן מציל לכאורה, דלא גרע מבהמה. וצ"ע, דלפמ"ש"כ בביאוריה"ל ד"ה והראוי לבהמה, דטעמא דהצלה לבהמה הוא מטעם שמחוייב להאכיל לבהמה קודם לאכילתו, א"כ מה הראיה להכא דל"ש דין זה. ועוד צ"ע דמה גרע מהצלה לאורחים להלן סי' של"ה ס"ג לענין חבית שיכול להציל, וה"ה

כאן לכאן, וא"כ אמאי לא הוכיח משם דה"ה דמציל לכאורה [ואולי איה"נ].

שמעון בן גיגי - רוממה

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בביאור"ל כתב הטעם דלכן צריך ג' סעודות.

יב

בענין הנ"ל

בסימן שלי"ד סעיף א' בבה"ל ד"ה כדי מזון, כתב שהטעם שמותר להציל לבני ביתו מזון ג' סעודות, כיון שלא גרע מבהמה, ובה"ל אחריו כתב שצריך להציל מזון שלוש סעודות לבהמה כיון שהוא צריך להאכילה לפני שיאכל, וא"כ טעם זה לא שייך בבני ביתו, שהרי יכול הוא לאכול לפני שבני ביתו אוכלים, והיאך כתב שטעם בני ביתו כי לא גרע מבהמתו, וצ"ע.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בבהמה הטעם דאף שאינם צריכים ג' סעודות, מ"מ צריך להאכילם.

יג

בדין זמן סעודה שניה, ולענין הצלה מהדליקה במשנ"ב סי' של"ד סק"ב כתב בשם הב"ח דאחר חצות מצילין רק סעודה א' אפילו לא אכל, והיינו דשי"ב הב"ח דאין לאחר סעודה ב' אחרי חצות, וצ"ע המשנ"ב לפמ"ג שמפקפק בזה משום דבדיעבד יכול לאכול ב' סעודות גם שלא בזמנו. וצ"ע אמאי לא הביא כלל דין זה המשנ"ב בהלכות סעודות שבת שאין לאחר סעודה ב' אחרי חצות, ובפרט שבסי' רפ"ח סק"א מבואר בשו"ע ובמשנ"ב שם דהוא רק איסור להתענות עד ו' שעות, ובמשנ"ב הוסיף דאם טעם מידי שרי להתאחר, ומבואר להדיא שאין דין להקדים סעודה ב' קודם חצות (ונפק"מ גם לפי מש"כ במשנ"ב סי' קנ"ה דמונין זאת משעה שקם ממיטתו, א"כ ככה"ג נתאחר יותר מחצות, ודו"ק). וצ"ע שלא הזכיר משי"ב הב"ח כאן. [ואולי י"ל דאעפ"י דלא ס"ל כהב"ח, מ"מ לענין דין הצלה הוא כן תלוי בזמני הסעודות הרגילים, וכמו שהיה דג' סעודות לא תלוי דוקא באכילה, וגם למתענה מותר להציל (סק"י), והשיעור הוא כבינוני לזקן ורעבתן (סעיף ה'), א"כ אעפ"י שעדיין יכול לאכול, מ"מ כיון שמתחיל כעת זמן סעודה ג', א"כ כעת לא התירו להציל יותר [ולפי"ז נ"חא קו' הפמ"ג דאף דבדיעבד מודה הב"ח דיכול לאכול אחר חצות, מ"מ ההצלה תלויה בזמן הסעודות, ונפק"מ בהנ"ל למי שלא אכל בלילה אם מציל למחר ג' סעודות, ובשו"ע סתם, ואי נימא כהנ"ל א"ש. וכן משמע דהמשנה תלתה זאת בזמנים בלילה ובוקר, ולא באכילתו].

שמעון בן גיגי - רוממה

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: נכון מאד, ומ"מ נראה דלמי שצריך יותר מותר להציל כדי צרכו, והוא דלאחר חצות דמ"מ יכול לחלק את הסעודה לשתיים, ויקיים ג' סעודות.

יד

היתר הצלה ע"י הערמה

במשנ"ב סימן שלי"ד סק"ב כתב דאפילו לכתחילה יכול להציל פת הדראה ואח"כ פת נקיה, שיוכל לומר מחמת בהילותי שכחתי ולקחתי פת הדראה, ומאידך בסימן שלי"ה סעיף ג' פסק השו"ע שאסור לאדם להציל מן החבית ולהערים לזמן אורחים, וכת"ק דריב"י [ובתהילה לדוד ואו"ש כתבו שבאמת ברייתא דפת הדראה אזלא אליביה דריב"י שמערימין, אבל לפסוק להלכה את שניהם זה אי אפשר, ובשפ"א כתב ליישב את הסתירה שכל ההיתר הוא אחר שכבר הציל פת הדראה באיסור, אמנם זה לא יתכן למשנ"ב שכתב שמותר לכתחילה].

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: גם למשנ"ב אם נזדמן פת הדראה, אבל לחזור אחר פת הדראה גם לדבריו אסור.

טז

הפקר בשבת

א. הנה הפקר שרי בשבת כמבואר כאן בסימן שלי"ד בענין אמירת בואו והצילו לכם, שכתב המשנ"ב סק"ל ל"ד שהוא הפקר, ופירש שהוא תלוי בדעתו, ולא שהוא זוטו של ים (שם בבה"ל ד"ה כיון) או יאוש (שם סק"כ כ"ד).

עוד דוגמא בסימן תרמ"ט סק"מ מ"ה כתב שאתרוג של דמאי כשר, ומבואר שם שהכוונה אף ביום הראשון (שמה שכשר בשאר ימים פירש שם החילוק), ובשעה"צ שם הביא מהמג"א בטעמו משום דאי בעי מפקיר נכסיה והוי עני, הרי שמותר להפקיר ביו"ט (ושמא שאני התם משום שהוא קנין לצורך מצוה כדי שיהיה מותר דמאי).

ב. וצ"ע בסימן שכ"ג סעיף ז' כשאין לו בשבת כי אם כלי שקנה אותו מעכו"ם ועדין לא טבל אותו [ואסור להטביל כלים בשבת], יתן אותו במתנה לעכו"ם בשבת ויחזור וישאל אותו ממנו, ובמשנ"ב סק"ל העיר שאסור ליתן מתנה בשבת, ותירץ דהכא שרי משום כבוד השבת, וצ"ע מדוע הוצרכו להתיר משום כבוד השבת, ולמה לא אמרו שיעשה באופן של הפקר שהוא מותר בשבת.

ומה שתירץ בספר מנחת שלמה חלק ב' סימן ט"ז שהפקר מהני, אמנם אותו אדם אם יחזור ויזכה מיחזי כהערמה, יל"ע שהרי גבי ציצית מבואר במשנ"ב בסימן י"ג סק"ט ט"ו שמותר להפקיר בשבת כדי שיפטר מחובת ציצית אפילו כשהוא עצמו חוזר וזוכה בו, ע"ש במשנ"ב.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: א. גם בגוי לא הותר רק לאותו יום שהוי מושקע בידו, ובהפקר הוא כבר מושקע והוי כחוכא. ב. שם שלא יעבור על עשה דאורייתא.

יז

בהצלת ס"ת פחות מפ"ה אותיות

שו"ע סימן שלי"ד סעיף י"ב: וכן ס"ת שיש בו כדי ללקט פ"ה אותיות וכו' מצילין אותה. וצ"ע, דבשלמא בדינא דגמ' דמבואר דין הנ"ל, הוא לפי מה דשורת הדין דרק ס"ת שנכתב כדין מצילין [ובכרות וקמיעין וכו' לא מצילין וכו']. וממילא בס"ת עד פ"ה אותיות חשיב ספר ולא פחות. אך לדין דנקטינן דגם תושבע"פ כותבים וקוראים ומצילין, מה גרע ס"ת מתושבע"פ ובכרות וקמיעין שכן מצילין, אטו בתושבע"פ לדין פחות מפ"ה אותיות לא מצילין, וא"כ ס"ת נמי [ודוחק לומר דאיירי דוקא שהוא תיבות מפוזרות שא"ל ללמוד ממנו ולהבין, ולכן ל"ח תורה לולי קדושת הס"ת שבו, ולכן בעי"פ פ"ה אותיות].

שמעון בן גיגי - רוממה

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: רק משום עת לעשות לד', אבל אם אינם עומדים לקרות בהן לא, ואה"נ דבתורה שבש"פ שאינם ללמוד אסור להציל.

יח

אינו מכוון באופן שאם היה בחול היה מתכוון

ידוע שיש אחרונים שכתבו שהיתר של אינו מכוון ואינו פס"ר הוא רק באופן שגם אם היה בחול לא מכוון, אבל אם מה שהוא אינו מכוון הוא רק מחמת איסור שבת אסור, כיון שאחר שנתייר לו שוב יכוון לזה, ונמצא גלגל החזור [דומיא דמה שכתבו התוס' באלו מציאות גבי נישוחתא דפרה אדומה], ולכן כתבו לאסור להתגלח במכונת גילוח, ולא נאמר שנחשב אינו פס"ר שיגלח עד השורש ואינו מכוון, כיון שבלאו האיסור היה מכוון לזה [מלבד מה שהעירו שהוא פס"ר כשדנים את כל הפנים יחד]. ויש להעיר בזה מהאי דסימן שלי"ד סעיף כ"ג שמבואר שטלית שאחזו בה האור פושטה ומתכסה בה, ובלבד שלא יתכוון, ובמשנ"ב שם ביאר הכוונה שהוא אינו מתכוון שיכבה אלא שלא יתפשט יותר, ולכן שרי שאינו פס"ר שיכבה רק שלא יתפשט, עכ"ד. והנה בחול בודאי היה מעדיף שיכבה ולא שלא יתפשט, ואעפ"כ בשבת הוא נקרא אינו מכוון, וצ"ע.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: כל מה שהוא רוצה שיכבה הוא כדי שלא יתפשט, ולא מקרי עדיף, ועדיף רק אם הכיבו בעצם יותר עדיף.

יט

לשפוך מים על בגד בשבת בשעת הדליקה אם אסור משום כיבוס

במשנ"ב סימן שלי"ד סק"ס פסק כדברי סברא השניה שמותר לשפוך על הבגד רק שאר משקים ולא מים, אולם לעיל בהקדמה לחלק ג' בד"ה אך איזה ענין, כתב שאם הוא לומד הלכות שבת ידע שכאשר נדלקה המפה בשבת, יכול לשפוך מים על הבגד, וזה תמוה, שכאן מבואר בהדיא לא כך שיש בעיה מצד איסור מלבן.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: במשנ"ב סק"ס כתב ועיין שי"ב ס"ט בביאור"ל, ושם מבואר דנוטה דמותר במים, רק דעת המחבר לאסור.

כ

מדוע אין צריך למחות ביד גוי המכבה, ומדוע נחשב עושה על דעת עצמו

במשנ"ב סימן שלי"ד סק"ס כתב שכשהגוי מכבה הדלקה הוא נחשב כעושה על דעת עצמו, כיון שידוע הוא שלא יפסיד. וצ"ע, הרי גם כשעושה הגוי מעצמו מבואר בסימן רע"ו סק"ל ל"ז שאפילו אין בו איסור הנאה כגון שמוסיף שמן בבר [וכיו"ב בדליקה שהוא רק מכבה את האש, ואין כאן הנאה אלא מניעת הפסד], מ"מ הוא חייב למחות בו, וא"כ למה בדליקה אין חייב למחות בו כיון שהוא עושה על דעת עצמו.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: שם הוא חייב למחות דברו דעושה בשבילו, אבל כאן הוא צורך כולם.

כא

חיוב שביתת עבדו בהמתו ובנו כשעושים לעצמם

במשנ"ב סימן שלי"ד סק"ס ס"ה כ' דקטן אין לו שיקול דעת לעשות על דעת עצמו, ועושה על דעת אביו. והנה מבואר שאין בכלל חיוב שביתת הקטן אלא כשעושה לצורך אביו ועל דעתו. והנה חיוב שביתת הקטן ילפינן לה מקרא דלא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגורך אשר בשעריך. והנה גבי עבד גר תושב [הגר אשר בשעריך] מציינו בסימן ש"ד סעיף א' ובמשנ"ב שם סק"א וס"ק ד' וס"ק ה' שאין איסור אלא כשעושה על דעת רבו, ואילו עבד גמור מבואר שם בס"ק א' שרבו מצווה למונע ממנו כל מלאכה אפילו עושה לעצמו.

וצ"ע, כיון דעבד וקטן ילפינן לה מאותו קרא דשביתת בהמתו, לכאורה גדריהם שוים, ומצאנו להדיא בסימן רמ"ו סעיף ג' שאפילו נתן לגוי בהמה, והתנה עימו שיחזירנו לו קודם שבת ולא החזיר לו, צריך שיפקירנו קודם השבת, ולא אמרינן כיון שהשימוש הוא לא לדעת הבעלים מותר, וכן בסימן ש"ה סק"ע ז' כ' דאם נשאר איזה דבר על הבהמה מער"ש, והיא רוצה לצאת מעצמה, צריך למונעה שלא לצאת מפני שביתת בהמה, והנה כל אלו אינם צורך רבו ואסור.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: ידע שור קונהו, והכל לדעת בעה"ב אי לאו משהו לצורך עצמו כגון לאכול עשבים, משא"כ בקטן לא הכל עושה על דעת אביו.

כג

אם יש חיוב מה"ת למנוע את בנו קטן מאיסורי שבת כשאינו מצווהו על זה

בשער הציון סימן שלי"ד סק"ג נ"ד בדליקת אביו מחוייב אביו למחות בו מה"ת, דכתיב לא תעשה אתה ובנך, אולם לעיל סימן רס"ו סעיף ו' בביאור הלכה ד"ה ודוקא (בסוגריים) כתב: ואולי יש לומר דמה שאמרו שאסור בקטן העושה על דעת אביו, הוא רק מדברי סופרים, כיון שאינו מצווהו בפירוש לזה, והכא מפני הפסד התירו, וצ"ע.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: שם כבר נתקשה המשנ"ב עצמו בזה.

כה

אם מעשה שבת חמור יותר בהערמה או בלא הערמה

ברמ"א סימן שלי"ה ס"ג מבואר שאע"פ שאסור להערים ולהזמין אורחים כדי להציל מחבית שנשברה, מ"מ אם הוא הערים בדיעבד מותר, וע"ז כתב המשנ"ב שמשמע שאם הציל בלא הערמה אלא באיסור בדיעבד אסור. והמשמעות צ"ע, שהרי בסימן תק"ג סק"ז מבואר שאע"פ שאם חילל יו"ט להכין לצורך מחר מותר בדיעבד, מ"מ אם היה בהערמה כאילו הוא לצורך היום חמור טפי, ואסור אפילו בדיעבד.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: רק בהערמה שם החמירו יותר, אבל בשאר המקומות הערמה קילא, והרבה פעמים מתירין.

מקור הלכה

הרה"ג יוסף משדי שליט"א נולד "אליבא דהלכתא" בני ברק מרבי בית ההוראה "אהבת שלום"

סימן של"ו

דיני מלאכת קוצר-זורע

סימן זה (של"ו) חילקנו לשני חלקים, חלק א' במלאכת קוצר, ופרטי הדינים הקשורים לזה, לפי סדר השו"ע. וחלק ב' במלאכת זורע, ופרטי הדינים הקשורים לזה, והם סעיפים ג': (בחלקו), ד', י"א, והוספנו בהם פרטים.

מלאכת "קוצר"

הקדמה

א. [א]. הקוצר תבואה או קטניות, או הבורצ ענבים, או הגודר תמרים, או המוסק זיתים, או האורה תאנים, כל אלו אב מלאכה אחת הן, ואסורים בשבת משום קוצר¹. [ופעמים שהקוצר יש בו איסור משום זורע². ושיעור קוצר כגרוגרת³. ומכל מקום גם בפחות משיעור זה, הרי זה אסור מן התורה, כדין חצי שיעור⁴.
ב. וכל העוקר דבר ממקום גידולו - הרי זה חייב משום קוצר. ולכן, צרור שעלו בו עשבים, וכן כשות שעלה בסנה, ועשבים שצמחו על גב החבית, התולש מהן חייב, שזה הוא מקום גידול⁵. [היוצא איפוא, שגדר מלאכת קוצר הוא עקירת דבר מגידולו. אמנם כל זה הוא בדבר המחובר לקרקע, אבל דבר המחובר למי שיש בו נשמת חיים אינו שייך למלאכת קוצר, אלא למלאכת גזוז⁶.
ג. מלאכת קוצר ככל המלאכות, ואינו חייב עליה עד שיקצור כדרך הקוצרים. ולכן, אם זרק אבן על האילן והשיר ממנו פירות, פטור, אבל אסור מדרבנן⁷. ועיין בהערה⁸.
ד. חז"ל גזרו איסור נוסף שלא לעלות באילן, ושלא להשתמש באילן שמא יתלוש [ופרטי הדינים בזה נתבאר להלן בסעיפים א-ב, ובסעיף י"ג]. וכן גזרו חז"ל שלא רוכבין על גבי בהמה בשבת, גזירה שמא יחתוך זמורה להנהיג בה את הבהמה. וכן אין נתלין בבהמה, ואין נסמכין על צדידה. [ופרטי הדינים בזה נתבאר בסימן שיה"ס סעיף י"ח, ונוכר גם להלן בריש סימן של"ט].

סימן של"ז

איסור השתמשות באילן

ב. אסור להשתמש באילן בשבת⁹, וביום טוב¹⁰. וכן אסור לעלות על האילן, משום גזירה שמא יתלוש¹¹. ואיסור זה הוא בין באילן לח ובין באילן יבש¹². ואין חילוק בין ימות הגשמים לימות החמה¹³. ובאחד משני אופנים אין איסור להשתמש במחובר: א. בקנים הרכים כמו ירק, או בעשבים וכיוצא, שאע"פ שמחוברים לקרקע מותר להשתמש בהם, ולא גזרו אלא באילן¹⁴. ב. באופן שהאילן או הענף פחות מג' טפחים עד הקרקע, מותר להשתמש בו, שדינו כמו קרקע¹⁵. ופרטי אופן זה יבוארו בסעיף ב'.
ובכל אופן נכון להזהר שלא להזיזו בידי, מפני שהם מוקצה במחובר¹⁶, אבל בנגיעה לבד מותר¹⁷.
ג. אין עולין באילן בשבת¹⁸, ואפילו במקום מצוה אסור¹⁹.
והוא עלה באילן בשבת בשוגג מותר לירד, ובמזיד אסור לרדת ממנו עד מוצאי שבת, משום קנס²⁰. ואם הוא עלה באילן מבעוד יום, מותר לו לרדת, אפילו אם היה דעתו להשאר שם עד שבת ולרדת ממנו בשבת²¹. וכל זה באילן לח, אבל באילן יבש שאין בו פירות ולא עלים וענפים, והוא בימות החמה, אפשר שיש להקל לרדת ממנו אפילו אם עלה בו במזיד בשבת²². [ודע, שמותר ליתן אוכל ויאר חפצים לאדם היושב באילן, ואין זה נחשב כמשתמש באילן²³. וכן אסור להתלות, או להשען על האילן²⁴. ודווקא כשנשען בו בחוק, וכגון שהוא תש כח, אסור. אבל אדם בריא שאינו סומך עליו אלא מעט מותר, ודווקא כשאינו מנידו, אבל אם הוא מנידו אפילו בריא אסור, ועיין בהערה²⁵.
ד. אין משתמשים באילן כלל, כגון להניח חפץ על האילן, או להוריד איזה חפץ שהיה מונח על האילן, או לקשור בו בהמה, וכיוצא²⁶. ויתירה מזו הפליגו חז"ל ואסרו אפילו לצורך מצוה²⁷.
ה. ואסור להניח בערב שבת על האילן כלים או חפצים שמותר להשתמש בהם בשבת, משום שיש לחוש שמתוך שהוא משתמש בהם יבא להורידם מן האילן בשבת²⁸. אבל נר שהוא מוקצה אין חשש שיטלנו בשבת, ולכן מותר

1. גמרא בשבת (עג.), וכו' ברמב"ם פ"ח ה"ד. ועי' באג"ט ש"א דהוי תולדה וכו'.
2. היינו אם הוא קוצר כדי שיצמח טוב יותר, ה"ו חייב משום זורע, ועיין בגמ' דשבת (עג.) ובמ"ק (דף ב:), עיין שם. [ועיין להלן בהקדמה למלאכת זורע].
וכ"ה בכה"ח להלן (אות פ"ג) החותך ענפים מן האילן כדי שיגדל יותר ויתעבה, אם אי' לעצים חייב משום זורע, שהרי כוונתו להצמיח, ואם צריך ג"כ לעצים חייב אף משום קוצר. ועי' שם.
3. רמב"ם פ"ח ה"ג. וסתם קוצר הוא לאכילה, ולכן סתם הרמב"ם ששיעורו כגרוגרת (וכמו שביאר המ"מ שם). אבל באמת יש חילוק בדבר לאיזה מטרה הוא קוצר, שאמנם לאכילת אדם הוא כגרוגרת, אבל לאכילת בהמה, שיעורו כמלא פי הגדי. ואם להסקה שיעורו כדי לבשל ביצה, וכמבואר ברמב"ם להלן בהלכה ה'.
4. כידוע בכל דוכתא. ועיין בדברינו בסימן שכ"א בהקדמה למלאכת טוחן, שגם במלאכת שבת הדין כן. והארכנו בזה עוד במלאכת כותב בשבת (קג.), עיין שם.
5. רמב"ם פ"ח ה"ג. [ועיין ברמב"ם שה"תולש" תולדת קוצר הוא, וביאר בלח"מ שנראה החילוק בין תולש לקוצר, שקוצר בכלי ותולש ביד]. ועיין בדברינו עמ"ס שבת במלאכת קוצר שארכנו בזה, ועי' באג"ט וערוה"ש כאן.
6. עיין בדברינו להלן בסימן ש"מ בהקדמה למלאכת גזוז (אמנם הבאנו שם ש"א שאכן יש בזה קוצר עי"ש). ובתלישה מבעל חי שייכים עוד איסורים מלבד איסור גזוז, והיינו באופן שיוצא דם אדסור משום נטילת נשמה, כמבואר בס' שני"ו. [ועיין בט"ו להלן סעיף י', וכן הובא בכה"ח שם אות ס"ז ואת ס"ח, שבבע"ח דומה למחובר לקרקע, ועי' בדברינו בס' ש"מ שם].
7. כן מבואר בגמ' דשבת (דף עג.). ובכלל האיסור כל שדרך בכך ביד או בכלים או במכונות למיניהם, אבל בכלי שאין דרך בו כמו בחתיכה בסרגל וכפית וכדו' פטור.
8. ולענין התולש עשבים כשהוא הולך עליהם יחף ובודאי נתלשים, עיין להלן בסעיף ג' בחלק הראשון בדין הליכה על עשבים, שהבאנו שם בהערה שנחלקו האחרונים אם זה נחשב כשינוי אסור רק מדרבנן, או שמא כיון שאין דרך אחרת בעשבים הגדילים מאליהם בלא חשיבות, ממילא הכל נחשב דרך ואסור מן התורה, ותלוי לפי הענין.
ולענין תלישה בפה, יעוין להלן (בסעיף י') שנחלקו בזה האחרונים, ומסקינן שם שאינו אלא מדרבנן, וכ"ה בתוספתא, וכמשי"כ בשעה"צ שם (אות מ"ג) שהתולש ברגלו או בפיו פטור. [ומי"מ היא ג"כ גזירה דשמא יתלוש, ככלל הגזירות דלהלן באות ד'].
9. שו"ע (סימן של"ו ס"א). ויבואר להלן בהלכות הבאות פרטי הדינים, וטעם האיסור להשתמש באילן שמא יעלה באילן ויתלוש ממנו פירות או עלים או ענפים, כמבואר בשו"ע ופי'.
10. עיין לעיל (סימן רע"ז ס"ד) עי"ש. ועי' בהל' סוכה (סימן תרכ"ח ס"ג) גבי סוכה על האילן וכו'. ועיין במשנ"ב שם.
11. שו"ע שם. ויבואר להלן בהלכה הבאה.
12. שו"ע שם. וכתב המשנ"ב שאפילו אם כבר נתיבש לגמרי שאין בו שום לחלוחית כלל, וגם נשרו עליו וענפיו ופירותיו דלא שייך בו אח"כ שום חשש תלישה, אפי' אסור בכל גווני משום גדר וסייג, ע"כ. והיינו דמזה יבא לעלות גם באילן שנשארו בו עלים וכדומה, ואתי לידא איסורא (ועיין בהערה הבאה).
13. הנה בדין זה נחלקו הראשונים, שהטור כתב דיבש בימות החמה מותר אם אין בו לא פירות ולא ענפים ועלים שיוכל להסירם, אבל בבי" שם כתב שדעת הרי"ף והרמב"ם שאין לחלק בין לח ליבש, ולכן לא העתיק דברי הטור בשו"ע. וכ"ה דעת הלבוש. ועיין בכה"ח (אות ב') שכן הסכימו האחרונים לדינא [ועיין להלן בהלכה הבאה שיש מקום לצרף סברת המקילים (שהובאו במשנ"ב) ושעה"צ סק"ב] לענין קנסא באם עלה בו שיוכל לרדת, עי"ש].
14. הנה הרמ"א (בסוף סעיף א') כתב שכל האמור הוא דווקא באילן וכיוצא בו, אבל קנים הרכים כירק מותר להשתמש בהם אע"פ שמחוברים לקרקע, דאין איסור להשתמש בירק, ע"כ. וביאר המשנ"ב דהם בכלל עשבים, ובעשבים לא גזרו כמבואר בסעיף ג' (ריטב"א). ואמנם בב"ב ובט"ו האריכו לחלוק על דברי

הרמ"א, וכתבו דלא קיי"ל כן. וכתב עוד שגם בשו"ע מוכח לאסור, שהרי כתב בתחלת הדברים אסור להשתמש "במחובר לקרקע" כלל, ומשמע שכלול בזה כל דבר המחובר לקרקע, ועפ"י תמה על הרמ"א שלא הגיה על השו"ע כלום בזה, ולמה העתיק דין זה דקנים הרכים.
אולם באמת לדינא אין הכרח בדברי השו"ע בזה, ואדרבה כבר העיר האי"ר על ה"ט"ז שמבואר בשו"ע לעיל (בסימן ש"י"ב ס"ו) שמותר להשתמש בעשבים, שהרי מותר לקנח בהם, כיעו"ש. ועוד כתב שכמה פוסקים מתירים כדברי הרמ"א וכו', וסיים לדינא שיש לסמוך על הרמ"א והלבוש בלא פקפוק, ע"כ. והובאו דבריו במשנ"ב (סקט"ו), וכתב שכן כתבו עוד פוסקים, וכן מוכח בראשונים, וכן עיקר. וכ"כ בכה"ח (אות ט"ו) בשם הרבה פוסקים שהסכימו לדעת הרמ"א, כיעו"ש שם, ולפי"ז צ"ל דמשי"כ השו"ע שאסור להשתמש ב"מחובר לקרקע", אין הכוונה לאסור כל מחובר, אלא קאי על אילן דאיירי ביה לפני כן. וכ"כ במשנ"ב (סקט"ו). וכן ראינו בכה"ח שם (אות ו') שכתב ע"ד השו"ע שאין משתמשים במחובר, והיינו אילן וכדומה לו, כגון אלו שמגדלים פרי האדמה שעצים שלהם קשים וגבוהין שדומין לאילן. וזה מדוקדק בלשון שכתב גזירה שמא יעלה ויתלוש, אבל בירק מותר להשתמש, עכ"ד. והיינו עפ"י הפוסקים הנ"ל. ועי' גם בכה"ח להלן (אות כ"ה) שהעיר כן דלא קיי"ל כה"ט"ו.
ומי"מ יש לציין, שהייתר זה בירק יש בו כמה תנאים, וכמו שיבואר להלן, א' שלא יהיה בו קצת קושי כמו קנים שיכולים להשבר (משנ"ב סוף סקט"ו). ב' שלא יהא ירק עומד לאכילה מחושב שמא יקטוף ממנו (משנ"ב סוף סקט"ו). ג' שלא יהיה עומד להתקשות אח"כ (משנ"ב ריש סקט"ו). ד' שלא יזיזנו בידי, משום מוקצה (כה"ח אות ט"ו"ב בשם הגר"ז, ולהלן באות ס"ב). ויבואר עוד להלן.
15. עיין להלן סעיף ב'.
16. כה"ח (אות ט"ב) בשם הגר"ז גבי המשתמש בירק שיזרה בכך, עי"ש (ועי' בדבריו באות ס"ב). וה"ה בכל גווני משתמש במחובר, וכגון שהוא פחות מג"ס. וכבר מבואר כן בט"ו כאן (סק"ד). ובעצם הדין גבי מוקצה במחובר, הנה בשו"ע (סימן ש"י"ב ס"ו) כתב דמקנחין בשבת בעשבים יזיזים אפילו מחוברים, "ובלבד שלא יזיזים", ע"כ. ופירש המג"א דמשום מוקצה קאמר. וה"ד בכה"ח שם (אות ל"ד), ושכן כתב ה"ט"ז הנ"ל. ועיין שם מה שפירש בזה. והוא מדברי הפמ"ג שמפרש כן שיש מוקצה במחובר, וכן דעת הגר"ז ס"ד. ואמנם הא"ר שם הביא דברי המג"א, וכתב ע"ז שאינו נכון, אלא פירושו שלא יתלשם, ע"כ. והיה אפשר לפרש דהיינו דפליגי על המג"א דס"ל שאין איסור מוקצה במחובר. וכ"כ באמת בתו"ש שם. אולם ז"א מוכרח, ויש לפרש כוונתו מענין אחר שהוקשה לו לפי המציאות, ולעולם יש מוקצה במחובר. וכאמור שכן פסקו המג"א וענ"א, ה"ד בכה"ח הנ"ל. [ועי' גם בכה"ח להלן אות ס"ב גבי הדם מחובר אם מותר לאחוז בו כדי להריח בו. וכתב שם שלדעת האחרונים אסור, ושכ"כ הפמ"ג. וכ"כ גם הגר"ז, וציין למבואר בסימן ש"י"ב, ע"כ. ועי' גם בכה"ח לקמיה אות פ"ט כה"ג שאסור להזיז את האילן משום מוקצה]. ואכן כן מבואר בחי' הריטב"א והמכתם בעירובין (לד'): דאית בהו מוקצה, עד שיכניס במעשה מבעו"י, עי"ש. הרי להדיא שיש מוקצה במחובר. וכ"מ גם בשבת (דף קהה): ובריטב"א שם. וכ"מ מכמה דוכתי. וכ"כ בתפא"י דיני מוקצה ועוד פוסקים, ואכמ"ל.
איברא שבמאירי בסוכה (לו'): מבואר שמותר לתפוס בו בידי. ועיין גם במשנ"ב להלן (סקמ"ו), ובשעה"צ שם (אות מ"ב) שפסק כדעת האי"ר והתו"ש שאין מוקצה במחובר, ומותר. וכתב ע"ז שזה דלא כט"ו. והוסיף שאף שהמג"א בס' ש"י"ב נמי ס"ל כן, כבר הקשו עליו הרבה אחרונים שם. ובאמת שכן מבואר במאירי בסוכה (לו'), וכ"מ גם בריא"ז בשבת (פב), עיין שם. ועי' גם במשנ"ב (בסימן ש"י"ב) שפסק להתיר בזה עי"ש [וכן הוא להלן (בסעיף י') במשנ"ב]. וכן בשעה"צ שם (אות מ"ב) דנוקט כמו האחרונים דפליגי על המג"א. אולם אי מהייתא דיסימן ש"י"ב י"ל דלא פליגי על הא דמוקצה במחובר, וכמו שהבאנו בס' ש"י"ב מדברי המאמ"ר, דאילו מצד מוקצה התירו משום כבוד הבריות. ואכתי צריך לחדש שיזרה מתולש, וגם מאחר שדעת רבים לאסור. וכ"מ מדברי הש"ס בכ"ד. וכ"ה פשוט השו"ע בס' ש"י"ב, וכ"כ הפ"י. לכן כתבנו בסתם

שנכון להזהר לחומרא.
17. שנגיעה במוקצה אינה אסורה, אם אינו מזיז את המוקצה, וכמו שנתבאר בסימן ש"ח. וכן כתב הרמ"א להלן (בסוף הסימן) שמותר ליגע באילן, ובלבד שלא ינידנו. ועי' במשנ"ב בס' ש"ח.
18. שו"ע (סעיף א'). וכוננו בהלכה הקודמת בין לח ובין יבש.
19. עיין שו"ע (סימן תרכ"ח ס"ג) שאסור לעלות בסוכה הנמצאת בראש האילן. ועי' שם בפ"ו שאפילו אם נשען על האילן אסור וכו'.
20. שו"ע שם ומשנ"ב.
ועיין בשש"כ (פכ"ו הערה מ"א מ"ב) בשם הגרשו"א כמה הערות נחוצות בדי"ז.
21. כן סתם בשו"ע שם. ואע"פ שהביא דעת יש אומרים שאם לא היה דעתו לירד משחשיכה, כיון שהיה דעתו לישב שם אסור, הא קיי"ל הלכה כסתם. וכן הסכימו הפוסקים, כמש"כ המשנ"ב (סק"ו). ועי' בכה"ח (אות י"א) שכן הסכים הגר"ז, ודלא כה"א. ולכן גם אם עשה כן במזיד מותר בדיעבד (כה"ח אות י').
22. הנה לעיל בהלכה הקודמת הבאנו שאסור באילן בכל אופן, אולם יש שהתירו באילן יבש ובימות החמה וכמו שהבאנו שם בהערה, עיין שם. ומעתה י"ל שהגם שאנו מחמירים בזה לכתחילה, מ"מ בדיעבד שאם עלה כבר, אפשר דלא קנסינן ליה להשאר שם, שהרי אינו אלא משום קנס. וכבר מצאנו בפוסקים (ונתבאר לעיל בסימן ש"ח ס"א גבי הנאה ממעשה שבת בדבר שנחלקו בו הפוסקים) שבדבר שיש בו מחלוקת הפוסקים אפשר לסמוך להקל בדיעבד וליהנות מן הדבר, אע"פ שלכתחילה נקטינן להחמיר, וא"כ ה"נ י"ל כן שלענין דיעבד נוכל לסמוך להקל, ואיברא שמסתמית השו"ע מבואר שאסור בכל אופן (שהרי לא חילק בין לח ליבש וכו'), וכל כה"ג קשה להקל בקנסא נגד מרן שהרי השו"ע גופיה אסר בזה, וכה"ג הזכרנו לעיל בס' ש"ח ס"א, עי"ש. מ"מ כיון שאינו מפורש בשו"ע י"ל שבדיעבד מותר.
23. עיין בשש"כ (פכ"ו הערה מ"א) בשם הגרשו"א שאין זה דומה לסל וכו', עי"ש. ולפי"ז שפיר כתבנו ליתן לו אוכל, ואמנם לכא"ו י"ל שעדיף יותר שהיושב על האילן הוא יקח את האוכל מיד הנותן, דהוי כעושה הנחה ברשותו ולא הנותן יתן לידו, ויל"ב.
24. בשו"ע שם כתב שאין נתלים באילן. והוסיף המשנ"ב מד' הגמ' דה"ה שאין נשענין ונסמכין בו. ועי' בזה בביה"ל להלן בסוה"ס ד"ה ומותר מש"כ בזה.
25. כ"ז מבואר במשנ"ב להלן סוף הסימן. ועיין בכה"ח שם (אות ז') שנחלקו בזה האחרונים בביאור הדין, וסיים דעל כן יש לחוש לשני הפירושים, ואין להתיר אלא באדם בריא ואילן בריא.
26. בשו"ע שם איתא שאין משתמשין במחובר. ובמשנ"ב סק"ג ביאר כגון מה שהבאנו, וכ"ה בכה"ח אות ד'.
[ומה שאסור להורידו הוא מפני שנמצא משתמש באילן, וכמו שמבואר בפ"ו הנ"ל. ובכה"ח שם כתב גזירה שמא יעלה ויתלוש, וזה ככל דין איסור השתמשות באילן. ועיין במשנ"ב (סקי"ב) שביאר הטעם שאסור לטול מן האילן, משום שבקל יבא עי"ז להשען עליו או על אחד מענפיו, ע"כ. ומכל מקום באדם שעלה לאילן בשוגג התירו לו לרדת, ואע"ג שבירידה זו הוא משתמש באילן, משום שגם בישיבתו שם הוא משתמש באילן, וכמו שביאר המשנ"ב (סקי"ו). ועי' גם בהגה להלן, ובמשנ"ב שם סק"א, ובכה"ח אות י"ב בשם האחרונים].
27. עיין להלן (סימן תקפ"ו ס"א) שאסור להוריד שופר כדי לתקוע בו, ורק ע"י גוי מותר, ואפילו במצוה דרבנן.
28. משנ"ב (סקי"ב). עי"פ המבואר לעיל בשו"ע סימן רע"ז ס"ד שרק במוקצה שאינו יכול לטלו התירו.

להניחו באילן מערב שבת. וביום טוב שמותר לטלטל הנר, אסור להניחו מערב יום טוב על האילן.³¹ ועיין בהערה שאם הם חפצים שאין בדעתו להסירם ולהשתמש בהם, מותר.³² וכן חפצים שדרכם להיות באילן מותר.³³ ו. אדם שנתפס לו הטלית בענף עץ למעלה מג' טפחים, וכן אדם שהרוח העיפה לו את כובעו על העץ, אסור לו להורידו משם בשבת. וכן כדור שנתפס על העץ, אסור להורידו משם בשבת.³⁴ ויש מתירים באופנים אלו כשלא הניח את החפץ מדעתו, ולמעשה יש להחמיר.³⁵ ואין חילוק אף הוא מוריד את החפץ מהעץ, הכל אסור. ואין צריך לומר שאסור לנענע את העץ להפיל הכדור. ואם נתפס חלק מהטלית על האילן, וחלק נשאר עליו, אזי, אם הוא ממשיך ללכת כדרכו וממילא הטלית מתנתקת מן העץ, מותר. אולם להוציא את החלק התפוס באילן בידיים אפשר שאסור, א"כ הוא מסירה בנקל.³⁶ ז. כדור או כל חפץ שנתפס על העץ, א"ע שאסור להורידו מן העץ בשבת, וכנוכר בהלכה הקודמת, מכל מקום אם אחר כך הוא נפל ממנו בשבת, מותר לטלטלו ולהשתמש בו, ואין זוהו משום מוקצה.³⁷ ח. איסור השתמשות באילן, כולל כל אילן, בין לח ובין יבש.³⁸ וכל חלק מחלקי האילן בכלל האיסור.³⁹ ואפילו קלחי כרוב ודלעת שהם קשים אסורים בשימוש כמו אילן.⁴⁰ ואמנם כבר נתבאר שאין איסור השתמשות באילן כשהוא פחות מגובה ג' טפחים, אולם אילן קטן שיש בו מיני פירות, יש להחמיר שלא להשתמש בו שמא יתלוש. וכן ירק הראוי לאכילה אסור, שמא יקטום ממנו.⁴¹

א. דווקא שהוא רך ונכפף כשמשמשים בו מותר, אבל אם יש בו קצת קושי כמו קנים, אסור, משום שנוחין הם להישבר.⁴² ב. אם הירק ראוי לאכילה אסור להשתמש בו, שמא יקטום ממנו.⁴³ ג. אם הם עשויים להתקשות אסורים כאילן אפילו בעודם רכים.⁴⁴ ד. ומכל מקום אין להשתמש בו בידי משום מוקצה.⁴⁵

ט. מותר לשבת על עשבים בשבת.⁴⁶ ואף אם הם גבוהים יותר מג' טפחים מותר.⁴⁷ אמנם קנים שיש בהם קצת קושי, אסור להשתמש עליהם כלל, משום שהם נוחים להשבר.⁴⁸ ודע, שכאשר יושב על העשבים והדשא יש להזהר שלא יגע בהם בידי, משום חשש איסור מוקצה, ורק לשבת עליהם וכל טלטול בגופו מותר.⁴⁹ ועל כן יש להזהר בשכבו ובקומו על הדשא שלא יגע בו בכפות ידי.⁵⁰ אבל כלאחר יד במרפקו או באגרופו וכדומה מותר.⁵¹ וכן מותר לפרוס שמיכה על הדשא, ולשבת עליה, ואף בנגיעה בידיים בשמיכה מותר.⁵²

י. עץ שנקצץ כולו ולא נשאר ממנו אלא רק גזע עץ, כתבו הפוסקים שמותר לשבת עליו ולהשתמש בו, ואפילו אם הוא גבוה שלשה טפחים ויונק מן הקרקע, מותר לשבת עליו כיון שקצצו לגמרי שלא על מנת שיגדל.⁵³ ויש אומרים שאסור לשבת עליו בשבת, אפילו אם נועד לשיבה.⁵⁴ וכן לדעתם אם עשו ממנו שולחן אסור להשתמש בו.⁵⁵ ומכל מקום אין זה אלא ביונק מן הקרקע, אבל אם אינו יונק אין חשש לכל הדיעות.⁵⁶

יא. מותר לקשור חבל של הבהמה סביב האילן, בתנאי שאינו קושר על גזע האילן עצמו, אלא על הקרקע שסביב האילן. ואע"פ שאח"כ הבהמה תזוז ותיגע היא והחבל באילן אין חשש, ורק בעץ עצמו אסור לקשור.⁵⁷ אמנם אם הבהמה זזה באופן שנמתח החבל ונתהדק על האילן, אסור לפותחו ולהזיזו, אלא ימתין עד שהבהמה תרפה מהידוקה, ויפיל החבל לקרקע.⁵⁸

יב. שרשים של האילן היוצאים מן הקרקע, כמו שמצוי באילנות זקנים, וכן ענפים היוצאים מן האילן, אם הם גבוהים ג' טפחים (24 ס"מ) מהקרקע, דינם כאילן, ואסור להשתמש בהם. ואם הם פחות מג' טפחים, מותר, מפני שנחשבים כקרקע.⁵⁹

וגם אם הם באו מעל לגובה ג' טפחים ושוב נתכופפו או ירדו פחות מג' טפחים, מה שמתחת לג' טפחים אסור, ומה שמעל ג' טפחים מותר.⁶⁰ וכן גזע של אילן אף שהוא גבוה מאד, מכל מקום מותר להשתמש בחלקו הנמוך פחות מג' טפחים.⁶¹

ואם בצד אחד היו גבוהים ג' טפחים, ובצד אחד אינם גבוהים, וכגון שהקרקע באותו צד היתה גבוהה, ואין מן הקרקע עד הענף ג' טפחים, הדבר תלוי: שאם רק בצד אחד הוא נמוך אבל בשלשה צדדים הוא גבוה, אסור אפילו בצד הנמוך.⁶² ואם בשני צדדים הוא נמוך, מותר להשתמש באותן הצדדים.⁶³ אבל השני צדדים האחרים אסורים כיון שהם גבוהים.⁶⁴

ודע, שאפילו אם החלל שמן הקרקע עד השורש או הענף הוא פחות מג' טפחים, אבל למעלה במקום שמשמש על הענף הוא יותר מג' טפחים, אסור.⁶⁵ יג. באופנים הנ"ל שצריך שיהיה גבוה מן הקרקע ג' טפחים, אין זה רק בקרקע טבעית, אלא גם אם יוסיף חול ועפר על הקרקע, ושוב יהיה האילן פחות מג' טפחים, מותר.⁶⁶ וכן כותל הבנוי באדמה דינו כן.⁶⁷ ועיין בהערה.⁶⁸

יד. אסור להשתמש בצידו האילן, כמו שאסור להשתמש באילן עצמו, אבל בצידו צדדיו, מותר.⁶⁹ וצידו האילן נקרא דבר התחוב באילן כמו ית, או דבר שקשור באילן כמו חבל, וכיוצא. ואסור להשתמש בהם, כמו שאסור באילן, אבל אם יש דבר אחר על היתד או החבל, הרי הוא נחשב צידו צדדיו, ומותר.⁷⁰ ויש לדעת, שדפני

לקחו בער"ש אין לחוש שיקחנו בשבת, ודו"ק. ועי"ל לפמ"ש"כ באז דברו ח"ד סי' כ"ה שדברים שדרך להיותם על העץ ולא בבית, אין בהם את הגזירה, עי"ש. ולפי"ז י"ל שכאשר הוא נמצא שם כבר זמן מה, נעשה כמחוקק שעשוי להיות בעץ. ודו"ק, ב. ואם נתן בערב שבת צריך להסירו, שהרי מי"מ החשש קיים. אך אם נתן קודם לערב שבת, הרי לפיה"א לעיל י"ל שאף מותר ליתן, וכ"ש שא"צ להסיר. ודו"ק.

29. שו"ע (סימן רע"ו ס"ז). וע"ע להלן סי' תק"ד ס"ו.

30. והנה מבואר שאם יש לו מניעה מלטלטלו מותר, ואם אפשר להשתמש בו אסור מחשש הנ"ל, ומשמע איפוא שלא דווקא דבר שרגיל להשתמש בו תדיר, אלא כל היכא שמותר בשימוש חיישן שמוא יצטרך לו ויטלטלו. (ונראה לכאורה שגם כלי שמלאכתו לאיסור אסור להניחו שם, שמא יטלטלו לצורך גוי"מ). אולם שו"ת בשש"כ (פכ"ו הערה ו') שהביא מהגרש"א שחפץ שאין מתכוונים להסירם ולהשתמש בהם מותר, שלא מצאנו שצריך להוריד כל הדברים לפני שבת, וכל הפקידא רק בדברים שרגילים בשימוש תדיר.

31. כן חילק האז נדברו בח"ד סי' כ"ה דמה"ט מותר להשאיר הכלכלה על האילן, ורק נר שמשמשים בו בבית וכדו"א אסור.

32. כל דינים אלו נלמדים ממה שנתבאר בהלכות הקודמות שאסור להניח או ליטול חפצים מן העץ, שהוא בכלל איסור ההשתמשות במה שהיה מונח עליו מגדולי הוראה לאסור גם באופנים אלו. [אולם עכ"פ כ"ז רק באופן שהוא מעל ג' טפחים, ובאופן שהוא קשה כאילן].

33. עיין בשבט הלוי ח"ו סימן מ"ד שדן להתיר, לא מבטיח להרא"ש (בפ"ה דשבת) שהגוסל בשבת לא חשיב משתמש, וכל האיסור נבר על האילן הוא שמא יעלה ויתלוש, אבל הנטייה מותר. ועוד דן שם בד' הרא"ש, ומוסיף שדף לחוליק על הרא"ש י"ל שזה רק בהנחת הנר מדעתו ורצונו על האילן עד שיצטרך לו, ונמצא שלקחת הנר הוא גמר ההשתמשות במה שהיה מונח עליו לדעת, משא"כ כאן שלא היתה הנחה רק סילוק בעלמא. ובאשר לחשש שכתב המשנ"ב (סקי"ב) משם המ"מ שבקל יבא להשען, כתב שיש לחלק שאין שום צד שישתמש באילן, ובין רגע מסלקו בקלות, עכ"ת. ולפענ"ד אח"כ אין הדברים מוכרחים, דאנן קי"ל כדעת האוסרים, ולשיטתם כל נטילה אסורה, דהיא גופא השתמשות, ולא דווקא מפני שנעשית ההתחלה בהנחה, דהיא אסורה ומה לי בסילוק, וע"כ דגם זה שימוש בפ"ע. וכמו"כ בודאי שיש לחוש לשמא ישען על האילן בלקיחתו וכדו". והוא בכלל החשש של המ"מ שבקל יבא להשתמש באילן, ואין לחלק בין אם הענף נמוך באופן שלא יבא להשתמש, לבין אם הוא גבוה, דהא לא נתנו חכמים דבריהם לשיעורים, וכן מוכח מכל הפו"כ. וכאמור שכן נקטו שאר גדולי הוראה לאסור.

34. נסתפקתי בנידון זה, ונראה כאמור שאם הוא הולך כדרכו אין לאסור, מפני שאין זה נחשב "משתמש באילן" שאינו אלא הולך לפי דרכו, אולם כשמוציא את החלק שתפוס באילן, לכא"ו יש לחוש שהרי יש חשש שמא ישען על האילן, אולם אם זה בקל אפשר לסמוך על הסברה הנ"ל בהערה הקודמת. ועד כאן לא אסרנו אלא כשכל הטלית עפה על העץ, שבוה הוא ככל כלי שניתן על העץ, שחז"ל לא חילקו בין אם אפשר להוציאו בקל או לא, אבל באופן זה שחלק מונח עליו, ה"ז דבר מוגדר לעצמו, ובפרט שזה נחשב כמונח עליו ולא כמונח על האילן, ואינו כשאר השתמשות באילן, ואפשר שזה תלוי אם רוב הטלית עליו או שרוב הטלית בעץ. וכל שכן אם עיקרו עליו, וכעין מש"כ במשנה בסוכה (דף כב:). שתיים באילן וכו', ודו"ק. ועי' בשבט הלוי ח"ו סי' מ"ד, ויש לעמוד על דב"ק, וכ"ל.

35. עיין שו"כ פט"ו הערה כ' בשם הגרש"א דשונה זה מוגזלות וכו', עי"ש. ומה שכתבנו לגבי כדור, עיין בדברינו בסי' ש"ח סמ"ה בדין טלטול כדור בשבת, וכאן הנידון מצד מה שהיה על העץ גרידא.

36. עיין לעיל ריש סעיף א'.

37. כמבואר להלן (בסעיף ב') שגם שרשי העץ וענפיו בכלל האיסור.

38. משנ"ב (סקט"ו) שכתבו הפוסקים דאעפ"כ אסור להשתמש בקלחי כרוב ודלעת. ואע"ג דגבי ירק לא גזרו חכמים, שאני הכא שהם קשים. ועוד שלבסוף הם מתקשים ונעשים כעץ (חולין קכז). ע"כ. וכ"ה בכה"ח (אות י"ט) בשם הפוסקים, עי"ש. ולכאורה היה אפשר לומר דלא גזרינן באילן אלא שמא יעלה ויתלוש, אבל שמא יתלוש את כל האילן כולו לא גזרינן, שהרי בודאי לא שייך

שאדם יעמוד על אילן ויחטונו מתחתיו. אולם באמת כבר נתבאר בב"י ומג"א דלא פלוג רבנן, ואסור בכל אופן, וכדחזינון שאסור אפילו באילן יבש וכו'. ועיין במשנ"ב סק"א ובשעה"צ שם. גם י"ל דיש לחוש שמא יתוחך את העוקץ של הירק אף שהוא נשאר עליו. [ועיין בהערה הבאה מה שכתבנו עוד בד"ז כשהוא פחות מג"ט].

39. עיין במשנ"ב (סקי"ט) בשם הפמ"ג שירק פחות מג"ט מותר ליטול עליו, וכן אילן קטן וכו' פירות וכו', אפשר שמותר כיון שהוא פחות מג"ט. [וכמבואר להלן בסעיף ב' שפחות מג"ט דינו כקרקע ומותר]. אך שוב כתב שיש לומר בהיפך שכל שיש בו פירות בכל גונו יש לגזור שלא להשתמש עליו שמא יתלוש. וכן בירק הראוי לאכילה אפשר ג"כ שאסור מטעם זה, ואפילו בפחות מג"ט, ע"כ. וכ"ה בכה"ח אות כ'. וציין שהבואו דבריו באחרונים, והיינו במשנ"ב הנזכר.

ועפ"ז יש לבאר הדין הנזכר לעיל בסמוך שקלחי כרוב ודלעת אסורים. ולפי המבואר כאן יוצא איפוא שיש לאסור בכה"ג אפילו אם הוא יהיה פחות מג"ט. ולכאורה יש להקשות ע"ז, שהרי לפי המבואר כאן יש לגזור בכל ירק הראוי לאכילה, וא"כ למה הוצרכו הפו"ה להסביר לנו טעמים לאסור כרוב ודלעת מצד שעומדים להתקשות וכו', תפ"ל בגלל הגזירה הנ"ל דחיישן שמא יקטום כיון שהוא ראוי לאכילה. אולם באמת לק"מ, שהרי הדלעת אינו ראוי לאכילה כמות שהוא, וכולי האי שמא יטעה לקוטמו כדי לבשלו לא חיישן. וכמו כן כרוב בזמן הגמרא ג"כ לא היה ראוי לאוכלו חי, וכדמשמע בגמרא דברכות (דף לח:). בכרוב וסלקא שתחלתו שהכל וכשמבשלו בפה"א. ודו"ק, ולכן הוצרכו לומר מצד שעשוי להתקשות כאילן. ואה"נ דבר הראוי לאכילה מיד יש בו איסור נוסף דשמא יקטום.

ובעיקר הגזירה דשמא יקטום בראוי לאכילה, מצאנו כע"ז להלן בשו"ע (סעיף י) גבי תפוח ואתרוג שאסור להריח בו במחומר שמא יקוץ אותו לאוכלו (ועיין במשנ"ב שם). ואף אמנם ששם נהנה ממנו הרבה מגוף הפרי, וא"כ י"ל שדווקא שם אסור, משא"כ כאן שההנאה ממנו הוא כמו שימוש בו למלאכה, וה"ז מופקע משם אוכל, מי"מ ס"ל לאחרונים הנ"ל שגם עליה עליו וכל השתמשות בו נמי בכלל האיסור, אע"פ שהוא שימוש מלאכה בלבד.

40. כנ"ל בהלכה ראשונה.

41. משנ"ב סוף סקט"ו בשם האחרונים, עיין שם. ובשעה"צ אות י"ג. [וע"ע במשנ"ב להלן (סקי"ג) בשם המג"א שעשבים יבשים כתלושין דמי והתולשם פטור, אבל איסור דרבנן איכא, ולפעמים יש בוה גם איסור דא"י, וכמבואר בביה"ל שם].

42. כמו שנתבאר לעיל בסמוך עפ"ד המשנ"ב (סקי"ט).

43. משנ"ב (ריש סקט"ו) גבי קלחי כרוב ודלעת שאסורים משום שלבסוף מתקשים ונעשים כעץ (חולין קכז). וכ"ה בכה"ח (אות ט"ז) שקנים העשויים להתקשות אפילו ברכותן, הרי הם כאילן ואסור. ורק אלה שנשארים רכים לעולם מותרים כעשבים, בין גדולים ובין קטנים.

44. עיין לעיל בסוף ההלכה הראשונה.

45. כמו שנתבאר לעיל בארוכה דקי"ל לדינא כשיטת הרמ"א בסעיף א' שאין איסור השתמשות בעשבים הרכים, וכדפסק במשנ"ב סקט"ו, וכ"ה אות ט"ו. ובדרך כלל הם פחותים מג' טפחים, וגם מטעם זה אין חשש. (ואף לט"ז ודעימיה שאסורים גם בעשבים הרכים).

ואין לחוש בשיבה על עשבים בזה שהם נכפפים, משום שהם רכים ונכפלים, ואין הם נקשרים ממש, ומותר, וכמ"ש בשעה"צ (אות ט), ודווקא בקנים שיש בהם קצת קושי אסור, וכדלהלן.

46. כנ"ל בהערה הקודמת שבעשבים הרכים אין חשש כלל.

[ולמ"ד שאסור להשתמש בירק כלל, כהט"ז ודעימיה, אפשר גם כן דמ"מ באופן זה מותר, שהרי העשבים הללו מתכופפים לפחות מג' טפחים, וכן יש לדון לגבי כל עץ שנובה מג' טפחים וברצונו לשבת עליו, ולצורך זה הוא נשען עליו לכופפו בפחות מג' טפחים באופן שאין בו חשש תלישה. ויש להסתפק בזה אם מותר כיון שכל עיקרו הוא להכינו לשימוש, ושעת הכיפוף עצמו אינו משתמש בו, או דילמא שמ"מ זה גופא ג"כ בכלל משתמש באילן].

47. משנ"ב (סוף סקט"ו). ועיין בשעה"צ שם. וע"ע בשעה"צ להלן אות י"ג. [וע"ע במשנ"ב להלן (סקי"ג) ובביה"ל שם גבי עשבים יבשים אם אסור מדא"י]

או מדרבנן, עי"ש]. ודו"ק.

48. עיין לעיל בסוף ההלכה הראשונה של סעיף זה שיש להזהר במוקצה במחומר, ולכן כשיושב על הדשא יש להזהר בזה.

49. כתבנו אזהרה זו מפני שהיא מצויה, וכמעט שקשה להזהר בזה. ואדרבה יש מקום להחמיר לגמרי שלא יבא לידי מכשול קרוב של איסור מוקצה, אלא שגם הוא גופא שנוי בפלוגתא דמוקצה במחומר.

50. דהוי טלטול בגופי שמותר.

51. דבכה"ג י"ל דהוי כטלטול מן הצד.

ואמנם ל"ד, דלעיל ברי"ס ש"ח כתבנו שעטיפה של מוקצה והוא נוגע בעטיפה ל"ח לטלטול מן הצד, כיון שהעטיפה היא טפלה למוקצה וכחלק ממנו (וכה"ג בעוטף את ידיו בכפפה וכו' כיעו"ש, והיינו הך). וי"ל שבשמיכה אין מטרות לעטוף את המוקצה, אלא רק כדי שיהיה לו נח לשבת, או כדי שלא יתכלך ממנו, וכדי לחצוץ בינו לדשא.

52. ערוה"ש ס"ח ע"ש. וע"ע גם במנחת שי כאן שצידד כן, וע"ע באג"ט קוצר סכ"ט ובארחות שבת ע' תק"ו, עיין שם.

53. אול"צ (פמ"ז ס"ט) דהוא מכלל הגזירה, ודלא כהערוה"ש שרוצה לחלק שדווקא אם נקצץ על מנת שיגדל עוד, עי"ש. ונראה שמן הדין אפשר לסמוך להלך, והמחמיר תע"ב.

54. דהיינו הך השתמשות באילן, ויש בוה ככל פרטי צדדים וצדי צדדיו.

55. פשוט. וה"ז כמו שלקח חתיכת עץ כרות וחברו באדמה.

56. כן מסתבר שאין זה שימוש באילן (כמו שודאי שאין איסור לשבת בצילו של האילן, אמנם שם זה פשוט טפי, דאינו דומה כלל לגזירה של שמא יתלוש]. ואף שהבהמה תהדק עצמה אח"כ אינו אלא גרמא בדרבנן דשרי, ומסתבר שבכלל אין זה דומה לנידון גרמא בדרבנן, דכל כה"ג אינו בכלל הגזירה.

ומסי' המשנ"ב (סקי"ג) שאסור לקשור בו בהמה (נ"ב). והוא גמרא ערוכה בעירובין ס"ג, היינו כשקושר על העץ עצמו או על הגזע עצמו, שה"ז כמו שמניח עליו, אבל סביבו על הקרקע אין חשש כלל, כנלענ"ד.

57. דבכה"ג שמהודק הוי החבל כמו נר שעל העץ.

58. כן הוא בשו"ע (סעיף ב'). ובשו"ע שם נקט הדוגמא בשרשי האילן, וכתב המשנ"ב בשעה"צ (אות י) שזהו לפירוש הר"ד יהונתן, אבל רש"י מפרש בענפים, ומ"מ תרווייהו מודו להר"ד לדינא, ע"כ. ואכן במשנ"ב להלן (סקי"ח) הוסיף לציין הדין בזה בענפים. וע"ע גם בכה"ח אות י"ח והוא כ"א. ובעיקר הטעם שבפחות מג' שרי דהוי כקרקע, ע"י במשנ"ב (סקי"ב) דמבואר דכמ"כ אין בו הגזירה של השתמשות, וההגדרה בזה הוא משום דהוי כקרקע.

59. שו"ע שם. ועיין משנ"ב [ומש"כ המשנ"ב גבי אילן פירות קטן וכו', נתבאר לעיל בסעיף א'].

60. משנ"ב (סקכ"א).

61. שו"ע שם לפירוש המשנ"ב (סקכ"ג) דהצד האחד בטל לגבי השלשה צדדים אחרים.

62. משנ"ב (סקכ"ג).

63. כן משמע במשנ"ב שם. וכ"כ בשעה"צ (אות י"ז). ושכ"כ התוספת שבת. ובכה"ח (אות כ"ד) הביא בשם הגר"ז שמותר להשתמש אפילו בצדדים הגבוהים, עד כנגד מקום שמותר להשתמש בצדדיו השוים. ושוב הביא שהת"ש כתב שמותר דווקא באותן ב' צדדים השוין לארץ.

64. ביה"ל (ד"ה היו).

65. כן נראה פשוט בסברא. [וע"ע בעירובין (דף ק). בגיוד].

66. כדחזינון בגמ' בעירובין (שם) בקרן זוית, עי"ש ובפרש"י. וק"ק שלא הובא בפו".

67. וכן מסתבר בקיר גבס שתקעוהו באדמה, ולכא"ו הדין כן גם בפלטה ברזל ועץ שחיברם באדמה.

אמנם אם הפלטה או קיר הגבס יחובר לעץ בפשטות הוי צדדים, ואסור גם הוא.

68. שו"ע (סעיף י"ג).

69. שו"ע שם. ושם נזכר דין יתד, ומה שהוספנו שה"ה בחבל הקשור בעץ הוא על פי המבואר בב"י בשם אורחות חיים וכו' (והזכירו גם בכה"ח כאן אות פ"ז).

האילן עצמו הרי הוא גוף האילן עצמו, ומה שמחובר בו נחשב צדדים, ואסור.⁷⁰ דוגמאות:

א. סולם שנשען על העץ הרי הוא צדדי האילן, ואסור לעלות עליו או להשתמש בו, אבל אם הסולם נשען על יתד המחוברת בעץ הרי זה צדדי צדדין ומותר.⁷¹ [וכל זה דווקא באופן שהסולם היה על היתד מערב שבת, אבל בשבת עצמה אסור לסמוך את הסולם על היתד,⁷² וכן אסור להזיזו מן היתד שבעץ.⁷³ ומכל מקום בערב שבת מותר לעשות כן אפילו לכתחילה, לסומכו על היתד שבעץ, כדי שיוכל לעלות עליו בשבת.⁷⁴ אך יזהר כשעולה בו בשבת שלא יניח את רגלו על היתד, אלא רק על הסולם].⁷⁵

ב. סל התלוי בעץ, אסור להשתמש בו כלל, כגון ליתן בו חפצים או לקחת ממנו, אבל אם הוא תלוי על יתד שבעץ הרי זה צדדי צדדין, ומותר להשתמש בו.⁷⁶ וכן אם הוא תלוי בחבל שקשור לעץ וכדומה, מותר.⁷⁷ [אך כל ההיתר הוא להשתמש בסל בעודו שם, אבל אסור לקחת את הסל עצמו מן היתד, וכן אסור ליתן את הסל על היתד בשבת].⁷⁸ וכן בגד התלוי בעץ אסור לקחת מכיס הבגד חפצים ולא להניח שם,⁷⁹ וכל כיוצא בזה.

ובכל אופן יש להזהר שלא יתנדנד העץ, כאשר הוא משתמש בסל או בסולם, וכיוצא.⁸⁰ ומסתבר שגם אם מזיז את היתד או החבל, אסור אע"פ שהאילן עצמו אינו זו, אמנם מצאנו שיש בפוסקים שהתירו בזה.⁸¹

ט"ו. מה שעושים כמה בני אדם שקושרים חבלים באילן גבוה, ומושיבים בהם את הקטנים ומשחקים עימם בהולכה והבאה ובדרך נדנדו (נדנדה, ערסל), יש בזה כמה איסורים,⁸² ומוטל על מנהיגי הקהל לתקן המעוותים.⁸³ ועיין בהערה באיזה אופנים מותר להשתמש בנדנדה המחוברת לאילן.⁸⁴

ומכל מקום אין צריך לחשוש ולהוציא את הנדנדה בערב שבת.⁸⁵

ט"ז. חבלי כביסה המחוברים או קשורים לאילן, אסור לתלות עליהם כביסה ולא לקחת מהם כביסה, שהרי זה השתמשות בצדדי האילן. אולם אם החבל מחובר לגלגל, והגלגל מחובר לעץ ע"י מסמר וכדומה, מותר לתלות על החבל או לקחת ממנו, אבל אסור לגלגל את הגלגל מפני שנחשב משתמש בצדדי האילן.⁸⁶ ואם הוא מתקן כביסה שמורכב ממוט אחד שקבועים בו גלגלים, נראה שהגלגלים נחשבים כצדדי צדדין, ומותר.⁸⁷

י"ז. להשען באילן, אם האדם נשען עליו בכל כוחו אסור, אבל אם הוא סומך עליו מעט מותר, וכן אדם תש כח שסומך עליו הרבה, אסור.⁸⁸ ומסתבר שהגדר הוא: כל שאם ינטל האילן האדם יפול אסור, אבל אם ישר על עומדו, מותר.⁸⁹

וכל זה באופן שאינו מזיז את האילן, אבל אם הוא מזיז את האילן אסור בכל אופן.⁹⁰ ועל כן אינו מותר אלא באילן חזק, ובאדם בריא הסומך עליו מעט.⁹¹

י"ח. כפי האמור אסור להזיז את האילן, ואע"פ שאינו משתמש בו.⁹² והיינו אפילו כשאינו מחזיקו בידיו.⁹³ וההולך בדרך, ועובר ליד ענפים היוצאים מן החצירות והגדרות, אין בזה חשש שמזיזם בגופו.⁹⁴

י"ט. בור עמוק, אפילו מאה אמה, מותר לירד ולעלות בו, ומטפס ויורד מטפס ועולה, ואין חוששין שמה יעקור קרקע בירידתו ועלייתו.⁹⁵ וכן אם יש צמחים הגדלים סביבו, מותר, ואין חוששים שיטעה להשתמש בהם או שמה יתלוש מהם.⁹⁶

תלישה ועקירת דבר מגידולו

כ. מותר ללכת על גבי עשבים, בין לחים ובין יבשים, כיון שאינו מתכוון לתלושם.⁹⁷ ואפילו אם העשבים ארוכים והוא הולך יחף, מותר, למרות שהעשבים גרילים להיתפס בין קשרי אצבעותיו ונתלשים, מפני שאין זה ודאי שיתלש, וכיון שאינו מכוון לכך מותר.⁹⁸ [ומכל מקום אם לאחור הליכתו נמצאו עשבים בין אצבעותיו או על מנעליו, יש להזהר שלא יסלקם בידיו, משום שהם מוקצה, ואסורים בטלטול].⁹⁹

93. כנ"ל בהערה שלפני הקודמת.
94. שאם זה בידיו יש בזה חשש מוקצה, וכנ"ל רה"ס בהלכה ראשונה אחר ההקדמה.

95. הגה הוה קשיא לי לכא"ל לפי"ד המשני"ב שכל תנועה אסורה אפילו בלא שימוש, א"כ ה"ו הוא, ולא ראינו מי שחושש לזה בדבר מצוי. [וראיתי גם גדולים שלא הקפידו בזה]. וי"ל דשאני התם שמתכוון להשתמש בו במשענת.

96. אולם לכא"ל קשה שהרי הנדנדו גופיה אינו השימוש, ורק ההשענות בו, וא"כ לגבי הנדנדו הוא דבר שאינו מתכוון ואע"פ"כ אסור. ואפשר דמ"מ כיון שהוא עוסק בשימוש, וזה חלק מהשימוש, אסור, אבל באינו מתכוון כלל מותר. וזאת ועוד דבהשענות על האילן ונדנדו הרי מ"מ דרכו בכך, ששענים וכו', אבל כאן שעובר ומטלטלו בגופו אין חשש (וכן מטו בשם הגר"ח"ק שהתיר בזה מטעם דלא גזרו בדרך הילוכו), כנלענ"ד.

97. אמנם אם הוא מזיז במתכוון כדי שיוכל לעבור וכיוצא, נראה שאסור (ושו"ר בשנת שבת ס"י קס"ה).

98. כ"ה בטור כאן. וכ"פ הרמ"א בסוף הסימן, ועיין בב"י ובכ"ח ושי"א. וזה שייך להלכות חורש דלהלן סימן של"ז.

99. הוספנו פרט זה בענינו במלאכת קוצר, שגם לפרט כזה אין לחוש, ולא גזרו בו.

100. כאן יבא חלק א' של סעיף ג' הקשור לדיני "קוצר", וחלקו השני יובא להלן במלאכת "זורע".

101. והנה הנידון כאן הוא לענין איסור קוצר בדרך שנתלש ע"י רגליו, וקמ"ל שאין לחוש בין לחים ובין יבשים, ובאמת שביבשים שייך אופן נוסף של קוצר, והוא ע"י שהם קשים ונשברים (וכה"ג כתבנו לעיל בס"א גבי שימוש בקנים קשים), איברא שבאופן שהם יבשים לגמרי אפשר שאינו אסור מן התורה.

102. ועיין להלן (בסעיף י"ב) גבי תאנים שיבשו, עיי"ש. ועיין במשנ"ב שם שהביא מהמג"א שבעשבים יבשים מודו דתלתושין דמי, והתולש מהם פטור, עיי"ש.

103. ויש אריות בזה, ואכמ"ל. ועכ"פ יש לזון בזה, הן אם נאמר שהוא אסור מן התורה (ובפרט באופן שאינו יבש לגמרי, אבל יש בהם איהו קושי) שבודאי אסור, והן אם נאמר שאסור מדרבנן, הלא אכתי יש לאסור לפי"ד הפוסקים שפסקי רי"א בדרבנן אסור. ויש לומר שעשבים בדרך כלל אינם כמו קנים שששתברים, אלא הם מתכופפים, ואפילו אם הם קשים, ולכן לא אסור בהליכה עליהם.

104. ויש להוסיף ולבאר כאן בעיקר הנידון, שלכאורה תלישה זו שעל ידי רגליו, היא נחשב תולש כלאחר יד שאינו אסור אלא מדרבנן, ואכן כן כתב בהדיא בפמ"ג (במש"י סק"א) ד"ל דהוי כלאחר יד. א"כ באמת אינו מוכרח, וכמו שהעיר ע"ז בשו"ת איש מצליח סימן י"ט אות ט' שהתולש עשבים ברגליו הוי תולש מדאורייתא, ולא חשיב כלאחר יד, כיון שאין דרך בכלל לתלוש עשבים הגדלים בקרקע, בכדי שנאמר שברגליו הוי שינוי כלאחר יד, ולכן הוי מדאי [וכן כתב בא"ר ועוד אחרונים דהוי דאין]. ע"כ. אך ל"ע בזה, דדילמא אין מתחשבים באותם עשבים שגדלו מאליהם בצדי הדרכים וכיוצא, אלא מתחשבים לפי כללות העשבים בעולם, וכיון שלפי כללות העשבים שבעולם, הרי הדרך להוציאם ביד או במעדר לאיר מותר, ויש גורסים שבריא מותר ותש כח הוי כלאחר יד, ודו"ק. ולכאורה יש להקשות מזה על הסוברים שפסקי רי"א בדרבנן שרי (עי' לעיל בר"ס ש"ד מש"כ בזה בשם הרבה פוסקים). ולדברי האחרונים הנ"ל ניחא, אבל להפמ"ג י"ל באו"א, וכדעת האוסרים, ודו"ק.

105. כן משמע בגמרא, והובא במשנ"ב (ס"ק כ"ד), וכ"כ בכה"ח (אות כ"ה) בשם כמה אחרונים שמותר ללכת אפילו יחף, כיון שאינו מתכוון ולא פ"ד.

106. משנ"ב וכה"ח שם, שהרי בבין השמשות היו מחוברים, והרי הם מוקצה. ולי"ע שהרי מצאנו שמותר לאדם להסיר מגופו או מבגדיו לכלוך אע"פ שהוא מוקצה, וכדרך שמצאנו ברמ"א (בר"ס י"ב) לטלף נוצה מן הבגד, ואף שהג"ר פירש דמייירי בנצות מכר שאינו מוקצה, שאר פ"ו לא כתבו כן, ומשמע דשרי, וטעמא דמילתא כמש"כ החו"א בענין כיבוד הבית לשיטתו, שהלכך הוא נטפל לבית, וה"ו בכלל לכלוך על גופו (וע"ע בדברינו בסי' ש"ח בהקדמה להל' מוקצה, ועוד עמדנו בזה בתשו' בענין הוצאת שאריות השמן והפתילה מהגר בי"ט), וא"כ קשה אמאי לא יסירם בידיו.

107. ומצאתי כעין קושייתנו שהקשה הגרש"א בענין אחר בשש"כ (פכ"ו הערה ס"ו) עמש"כ הביה"ל בסימן שי"ג (ס"ג ד"ה שעל) בשם הפמ"ג שאסור להוציא השעוה שנטפה על האותיות משום מוקצה, והקשה הגרש"א ממש"כ בשו"ע (סימן ש"ב ס"ו) שמותר לגרד בציפורנו את הטיט הדבוק בבגדו, ומשמע שאין חוששים בזה למוקצה, עיי"ש. והיינו כקושיין. [ובנידון - אפשר ד"ל שגירוד בציפורנו הוי כלאחר יד, וי"ל, וע"ע מש"ש]. ומכ"ז משמע לכא"ל דאסור להוציא

וא"כ כאשר מזיז החבל או היתדות ג"כ בכלל האיסור. ואין היתר אלא רק באילן חזק, ואף היתד תקוע בו חזק שלא זו כלל, וזה אינו מצוי שיהיה כן, ואסור. ושו"ר בחפשי בדברי הפ"י שכן כתבו בשו"ת באר משה ח"ו ס"י כ"ט ונשמת שבת ס"י קס"ג.

א"כ אלא שצ"ע ממש"כ בשש"כ (פכ"ו) כמה הלכות לענין שימוש בחבל המחובר לעץ, ומוכח מדבריו שאף אם זו הצדדין (דהיינו החבל) ג"כ מותר. וכ"מ מלשונו בסט"ז והערה י"ח, וגם מדברי הגרש"א במאור השבת (ח"ב מכתב כ"ח אות א') מוכח להדיא שאין שום חשש במה שמזיז את הצדדים, כעיו"ש. וכבר מצאנו כן במנחת שי בתשו' ט' שמבואר שאף אם האילן נע ונד מותר, וצ"ע. [ועיין בתורת שבת (סקכ"ב) משי"כ בכלכלה דהוי גרמא, ולפ"ז יש להקל, אך דבריו מחודשים].

ובאול"צ (פלי"ח תשו' א') כתב שבגלגל לחבלי כביסה שהוא צדדין אסור להניעו ע"י החבל, משמע שאסור להזיז את הצדדים, אולם יש לדחות דשאני התם דהוי "שימוש" בגלגל, ולא רק הזזת החבל, ואדרבה מהמשך דבריו מוכח ג"כ כהשש"כ שאין אסור להזיז צדדין, שהרי כתב בסוף תשובתו שאם הגלגל מחובר בחבל או חוט מותר, אע"פ שהוא מזיז.

ובאמת שמדברי האורחות חיים שבב"י ג"כ מוכח שאין אסור בהזזת צדדין, שהרי כתב שאם נעץ יתד באילן או שלשלת או חבל ותלה בהם כלי, מותר להשתמש בכלי דהוי צדדי צדדין, ע"כ. והרי בודאי שבישמוש בכלי מזיז את הצדדין, וכמו שראינו כיוצ"ב במשנ"ב (ס"י רע"ו סק"ט) גבי מנורה שאסור ליגע בה וכו', ומוכח שמותר. וכ"מ לכא"ל גם בגמרא בשבת (דף קנה), והובא במג"א (סוה"ט), שאם פ"ו הכלכלה צר שנוטל חפץ "מניד האילן" בכלל דבר אסור, עיי"ש, וכ"כ עו"א. ולא הזכיר אלא איסור מצד טלטול האילן, ולא מצד טלטול הצדדין.

אך עדיין צ"ע בסברא מה מקום לחלק בין צדדין לאילן עצמו. [נ"ב. חלק מנידון זה העיר ידידי הגר"א רפאל הכהן שליט"א]. וי"ל דכיון שהיא גזירה נוספת לא החמירו בה כ"כ. ועכ"פ כיון שבפ"ו מוכח להיתר יש לסמוך ע"ז, וכן עיקר.

85. עיין אז דברו (ח"ד סימן כ"ה) שאין בזה חשש של שמה יטלנו, כמו שאסרו להשאיר חפצים, שאינו משמש שם בית וכו', עיי"ש. ולפי מה שכתבנו לעיל (לפני ג' הלכות) בענין החתח חפצים על האילן (בהערה שם) שאם זה ביום חמישי ולפנ"כ, אין חשש כלל.

86. כ"כ הגרש"א כמובא במאור השבת (ח"ב מכתב כ"ח אות א') ובשש"כ פט"ו ס"כ, וכהאי מילתא כתב באול"צ (פלי"ח תשו' א'), עיי"ש. [והוסיף האול"צ שאם הגלגל מחובר בחוט או חבל לאילן מותר גם לגלגל את החבל]. ולי"ד שהרי הגלגל אינו מסתובב א"כ אינו מחובר בגוף אחד ליתד, וא"כ לכא"ל הוי צדדי צדדין, וי"ל דכיון שצורת הגלגל הוא כך וזהו דרכו, הוי ככלי אחד (וכה"ג הבאנו בהערה הקודמת מהשש"כ גבי מושב נדנדה).

87. ואע"פ שהם מחוברים בו, וע"י בהערה הקודמת, י"ל דכיון שהיה אפשר לחברם בפני עצמם, שוב הוי כצדדי צדדין.

88. הנה בגמרא (חגיגה טו.) מבואר הכלל בזה שאסור רק אם נשען בכל כוחו, וכ"ה בירושלמי שם, והוא כללא דמילתא, וכמו שכתבנו בפנים. ויבאר עוד שהנה בירושלמי פ"ה דביצה איתא שבבריא מותר להשען ובתש כח אסור. ובביה"ל סוף הסימן (ד"ה ומותר) הביא מחלוקת המפרשים בביאור הדברים, שיש גורסים בבריא אסור ובתש כח מותר, ויש גורסים שבריא מותר ותש כח אסור. וביאר הביה"ל שלדינא אין פלוגתא ביניהם, שהכל הולך למקום אחד, שאם הוא סומך בכל כוחו אסור. ונחלקו א"כ בפירוש הדברים באיזה אופן הוא סומך בכל כוחו. וכ"מ במאירי שהביא לב' הלישנות. ועיין בהערה הבאה, ובכה"ח שהבאנו להלן בהערה דלקמן.

89. כ"ה במשנ"ב סוף הסימן. וכ"ה בכה"ח (אות צ') בשם האחרונים, ואמנם הבאנו בהערה הקודמת שיש מפרשים איפכא, אולם כבר נתבאר שלדינא אין נפ"מ, והכלל בזה שאם הוא נשען בכל כוחו אסור, ואם לאו מותר. ואה"נ שאם הבריא נשען בחוק אסור, וכן להיפך אם התש כח נשען בריפון, מותר.

90. קצוה"ש ס"י קמ"ב בדה"ש סק"י.

91. משנ"ב סוף הסימן. וכ"ה בביה"ל בסוה"ד עיי"ש. וע"ע בכה"ח לעיל אות ס"ב מש"כ בזה.

92. כן יוצא מכל האמור, שאינו מותר אלא באדם בריא (שאינו נשען אלא מעט), ובאילן בריא (שאינו זו). ובכה"ח סוף הסימן הביא בשם הגר"ז שמחלק בין בריא לתש כח, שהכוונה על האילן שבבריא מותר שבוה אינו זו, ובתש כח אסור מפני שחששנו עליו, ע"כ. [נ"ב. וכבר הביא הביה"ל שם פירוש זה בשם אחד מאחרוני הזמן (הגר"ז), והעיר עליו מדברי הירושלמי הנ"ל דלא משמע כן]. וסיים בכה"ח ועל כן אינו מותר אלא באדם בריא ואילן בריא, ע"כ. וטעמו לחוש לב' הפירושים. ויש להעיר, דלפי האמור לעיל אין בזה מחלוקת לדינא, ובי' הפירושים נכונים עכ"פ לדינא. וכן כתבנו בפנים לסיכום שאין היתר

70. כן ביאר המשנ"ב סק"ט. וכל הנידון הנ"ל היינו בדבר אחר המחובר בהם, וכגון יתד וחבל וכנ"ל. (וע"ע במשנ"ב סק"א משי"כ בדברי השו"ע שם, שכתב צדדי האילן, ששם הכוונה לרפנו).

71. שו"ע שם, וכביאור המשנ"ב סק"ס וכה"ח אות פ"ה.

72. שה"ז שימוש בצדדים ואסור, ומש"כ השו"ע בסעיף י"ג שאם יש יתד תקועה בצדדי האילן מותר לסמוך סולם עליו, כבר כתב המשנ"ב (סק"ט) שאין הלשון מדוקדק, שבשבת בודאי אסור, ורק מערב שבת שרי. וכ"כ גם בכה"ח אות פ"ה לבאר כן.

73. כן נראה להוסיף, שהרי כמו ליתן על האילן כלים, כך אסור ליטול מן האילן. וא"כ אסור להסיר את הסולם מן היתד, או מן העץ.

74. כמבואר בדברי השו"ע שם, ובדברי המשנ"ב סק"ס וכה"ח הנ"ל. ואפילו אם דעתו כדי לעלות עליו בשבת שרי, וכ"כ במשנ"ב סק"ס"ב.

75. גמרא, והזכירוהו במשנ"ב סק"ס"ב, וכה"ח אות פ"ו.

76. שו"ע שם, ומשנ"ב סק"ג. [ועיין בב"י שהבין כוונת הא"ח שמיירי שבסל שתלוי ביתד התיר להשתמש, היינו שמותר ליטול הכלי מן היתד, אולם במג"א כתב שאף הא"ח לא נתכוון לזה, אלא הכוונה להשתמש היינו להניח בתוכה, וע"י מחה"ש].

77. כמו שהזכרנו לעיל מוד' הבי"י.

78. כן ביאר המשנ"ב (סק"ט). וכיון הסולם שהזכרנו לעיל באות א'.

79. ואין זה כצדדי צדדין, ואפילו בכיס שהוא תפור על הבגד כמו מכנסיים (עיין ס"י ש"י בדין בסיס), שהכל מחובר כאחד.

80. עיין משנ"ב (סק"ג) שכל הייתר להשתמש בסל הנמצא על היתד, הוא בתנאי שאינו מניד את האילן, אבל אם פי הכלכלה צר, וכשנוטל דבר מן הכלכלה מניד האילן, אסור בכל אופן, מפני שע"ז הוא משתמש באילן. [וה"ה אם הוא משתמש בסולם, אינו מותר א"כ העץ אינו מתנדנד].

81. הנה יש לדקדק שבפ"ו כאן כתבו שאסור אם מניד את האילן, ולכא"ל גם אם מניד את הצדדים אסור, שהרי התנועה של האילן נחשב השתמשות באילן, אע"פ שלא אכפת לו, וא"כ גם בתנועת צדדי האילן הוי השתמשות בצדדי האילן, ואסור. ומה שלא הזכיר כן י"ל דבשו"ע מייירי ביתד שד"כ אם הוא זו גם העץ זו, ומש"כ חבל, ודוחק. ומה"ה כ"מ שאסור טלטול מן הצד באילן, ה"ו בזה אסור, ומצאנו כמה אחרונים שפשוט להם להיתר, וכיעוין בשש"כ דפשיטא ליה שאם זו הצדדים אינו כמו שזו האילן, וכ"ד הגרש"א, וכן האול"צ, וכמו שהבאנו בסעיף י"ג, ועוד כתבנו בזה להלן בהלכה הבאה בענין נדנדה ערסל, עיי"ש בהערה.

נ"ב. מש"כ הרמ"א שמותר ליגע באילן ובלבד שלא ינידנו, נתבאר לעיל בסעיף א'.

82. שע"ת כאן. וה"ד בכה"ח (אות ח') בשם המט"י שיש בזה איסור קשירה, ואיסור משתמש באילן וכו', עיי"ש. והדבר ברור שאין חילוק אם זה קשור בצד אחד לעץ או בשני צדדים, בכל אופן אסור.

83. שם. ועיין להלן בסימן תרי"ח ס"ב, ויש ליישב בכ"א. ועיין בהערה הבאה אופנים שאפשר להתיר בהם, ודו"ק.

84. יש להעיר ולבאר בעצם הדין הנזכר, שכתבו הפוסקים לאסור השימוש בנדנדה המחוברת לאילן, שלכאורה יש להיתר לעשות כן בשבת, שהרי נתבאר בפ"ו (בסוף הסימן) שצדדי אסורים, וצדדי צדדין מותר (ויבא להלן אחר סעיף ב' כפי שהקדמנו שם). וא"כ כאן הלא החבלים קשורים באילן והם צדדים, אבל המושב עצמו שעליו יושב הילד הלא יש להיתר כדן צדדי צדדין. ואולי כוונתם לאיסור מצד שכאשר הם מתנדנדים הם אווזים בחבל, או שמשכים את החבל לכאן ולכאן כדי שהנדנדה תזוז, ולכן אסור. אבל באופן שאינו אווז רק במושב בלבד נראה שמותר [ואין לומר שיש לחוש שמה יטעה ויבא להחזיק בחבל, ולכן נאסור עליו, דזה אינו, שהרי כל עיקר האיסור של השתמשות באילן הוא גזירה שמה יעלה ויתלוש, וצדדים הוא ג"כ גזירה, וכל כה"ג להוסיף גם בצדדי צדדין, בודאי לא [ורג"ו]. אמנם ראיתי בשש"כ (פכ"ו סט"ז והערה י"ח) שמבואר ממנו לאסור את החבל מעצם הדבר שנחשב כל הנדנדה עם המושב כדבר אחד, שנחשב הכל כלי אחד, עיי"ש, וצ"ל שכיון שזה דרך השימוש והוא בלא הא לא סניא (וע"ע להלן בהערה הבאה, ודו"ק).

ועוד ישנה אפשרות להתיר את המשחק בנדנדה, והיינו אם יתקע יתדות לעץ ועליהם יחבר את החבלים, שבוה יהיה מותר גם לנדנד את החבלים. וכן ישנה אפשרות לקשור חבל באילן בצורת טבעת, ועליו לקשור חבל נוסף שישתמש ממנו הנדנדה, וזה יהיה מותר כדן צדדי צדדין.

אולם בעיקר עיצות אלו לכאורה יש לעיין, שהרי כבר מבואר בפ"ו שאין היתר בכל אופן אלא רק אם אינו מניד את האילן (וכדלהלן ס"ג), שיובא לפנינו אחר סעיף ב'), ובפשיטתו ה"ה בתנאי שאינו מזיז את צדדי האילן, שהרי יסוד האיסור במזיז את האילן משום השתמשות בו כמש"כ המשנ"ב, וה"ה בצדדי.

ולרוץ על גבי עשבים כשהם ארוכים, אסור, מפני שהוא פסיק רישא, שהרי בודאי יתלש¹⁰¹. ואפילו ללכת במהרה עליהם נכון להזהר¹⁰². והכל לפי הענין, שאם הוא באופן שבודאי יתלש אסור, ואם אינו בודאי שיתלש, מותר¹⁰³. והליכה על קוצים ועשבים יבשים, אם הם נשברים בהליכתו, והוא פסיק רישא, ראוי להמנע אם אפשר¹⁰⁴. כ"א. כל העוקר דבר ממקום גידולו, אפילו אם אינו מחובר לקרקע, הרי הוא חייב מן התורה משום קוצר¹⁰⁵. ולכן, עשבים שעלו על און הכלי מחמת לחות הכלי, הרי הם כמחברים לקרקע, ואסור לתולשם¹⁰⁶. וכן ירוקת הגדילה בין האבנים שסביב הבאר או ליד המרזב וכדומה, אסור לתלשם¹⁰⁷. וכן פטריות שגדלו במקומות לחים, אע"פ שאינם מחברים לקרקע אסור לתלשם¹⁰⁸. וכן אלמוגים וספוגים ושאר מינים הגדלים בים, אסור, וכן גומי ושרף שהוא נוזל מאילן הגומי, אסור¹⁰⁹. כ"ב. פרחי נוי העשויים למראה, או בשמים העשויים לריח, מותר לתחבם מערב שבת בעציץ שיש בו עפר לח, או בקרקע לחה, כדי שישארו לחים¹¹⁰. ובשבת יכול לשולפם מן העפר ולהשתמש בהם¹¹¹, ושוב מותר להחזירם לתוך העפר הלח אם ירצה. [אמנם כל זה באופן שלא נסתם הנקב שבעפר, אבל אם נסתם הנקב, אסור לתחבם בקרקע]¹¹². וכל ההיתר להוציאם מן הקרקע בשבת, הוא בבי' תנאים: א. כשלא השרישו בקרקע¹¹³, וכגון שלא שהה ג' ימים בקרקע, שבאופן זה בודאי עדיין לא השרישו¹¹⁴. ב. כשלא נתכוון לזורעם או לנטועם שם, אבל אם נתכוון לכך אסור¹¹⁵, אפילו כשלא השריש כלל¹¹⁶. כ"ג. צנצנת שיש בה מים עם מיני בשמים העשויים לריח, מותר לטלטלה בשבת¹¹⁷. ואם לא השרישו הבשמים במים, וגם לא הניחם במים על דעת שישירשו, אלא שם אותם שם רק כדי שלא יכמושו, מותר להוציא אותם מן המים, וכן מותר להחזיר אותם למים¹¹⁸. וגרעין אבוקדו ששם אותו במים כדי שישירשו, אסור להוציאו מן המים אפילו אם לא השריש עדיין. וקל וחומר ששאר אסור להוציאו אם השריש. וכמו כן אסור להניחו בשבת במים כדי שישירשו¹¹⁹. [ובכלל הרי הוא מוקצה]¹²⁰. וכן הדין ככל זה לענין שעועית וקטניות ששמים על צמר קוצר, או קוצר, וכן כל כיוצא בזה.

**דיני עציץ נקוב ושאינו נקוב
הקדמה**

כ"ד. א. עציץ נקוב, יש בו איסור תורה הן בזריעה בשבת, והן בקצירה בשבת, משום שהוא יונק מן הקרקע דרך הנקב, והרי הוא כמו קרקע ממש¹²¹. אבל עציץ שאינו נקוב אסור בקצירה מדרבנן¹²². ואפילו אם הוא בעליית הבית שאינו יונק כלל, אסור מדרבנן¹²³. ובאופן שהעציץ נקוב, וכן בשאר אופנים שהוא יונק, וכדלהלן, אסור להגביהו מן הקרקע, ואפילו להניחו על גבי יתדות אסור¹²⁴. וכל שכן שאסור להפסיק בינו לבין הקרקע לגמרי¹²⁵, וכל שכן שאסור לתלוש ממנו כל שהוא¹²⁶. וכדין הקצירה כך דין הזריעה, ולכן אסור להורידו על הקרקע¹²⁷, וכמו שיבאר להלן. ב. שיעור הנקב בעציץ נקוב בכדי שיחשב כמחבר לקרקע, הוא אפילו כשהוא קטן כל כך בכדי שיצא ממנו שורש קטן, ושיעורו בגודל שהוא פחות מכזית, ויותר משיעור של ככונס משקה¹²⁸. ויש להחמיר בזה אפילו במעט¹²⁹.

חשש אלא לפי דרך השרשתם של כל צמח. 115. ש"ע סוס"ו.

116. ועיין בכה"ח (אות מ"ו) שאפילו כשגם לא נתוסף מחמת לחות הקרקע, אסור והטעם בד"ו עיין במשנ"ב (סק"מ) שגורו בהו רבנן דלא אתי לאחלופי לתלוש לאחר השרשה.

117. פשוט, ככל דיני עציץ שאינו נקוב שמבואר להלן, וכמו"כ נ"ת שם שבבית מרוצה יש להקל שנחשב כאינו נקוב לכל דבר.

118. כדרך שנתבאר לעיל בהלכה הקודמת, ודו"ק.

119. כ"ו פשוט ככל הנ"ל בהלכה הקודמת, ודו"ק. וש"ר מה שדן בזה בשש"כ פכ"ו ס"ט להקל, וי"ל ע"ד, ואכמ"ל. [וע"ע להלן בשלהי סעיף ח' גבי ירוקת שבבית שהשרישו וכו'].

120. ואע"פ שדעתו לעשות ממנו עציץ לנוי, זה רק אם יגדלו עליו, ולא כשהוא גרעין לבד, ופשוט.

121. משנה בשבת (צה). התולש מעציץ נקוב חייב, ושאינו נקוב פטור. ור"ש פוסק בזה בזה, וקיי"ל כת"ק. (וכ"ה בשבת קח.). ופירש"י התולש מעציץ נקוב חייב, והוא כמחבר לקרקע. דיונק מן הקרקע ע"י הנקב שמריח לחלוחית לקרקע, ע"כ. וכ"ה בפוסקים כאן בטור וכו"ו ושאר פ"י בסעיפים ז-ח'.

122. שם, בעציץ שאינו נקוב פטור. וקיי"ל דפטור אבל אסור (שבת ג.). וכ"ה בש"ע כאן ס"ו. ועיין בגמ' (דף קח.). ה"ט שאין חייב משום עוקר דבר מגידולו, משום דלאו היינו רבתייה. וכ"ה במשנ"ב כאן (סקל"ה) ביאר שאינו דומה לתולש עשבים שעלו על פי החבית, שכך הוא דרך גידולן [ולענין זריעה בעציץ שאינו נקוב, ועיין להלן במלאכת זורע בסוף ההקדמה].

ואמנם בנשמי"א (כלל י"א ק"א) והערה"ש (ס"ל) כתבו שהזורע בעציץ שאינו נקוב חייב, כיון שכונתו להצמיח, אולם מדברי כל הפ"י שם ל"מ כן, וכ"כ בשב"ה"ח ח"י סי' צ"ד סק"ב.

ומיהו בשולחן שלמה כאן (סק"ז) צידד שבזמננו שהדרך לנטוע צמחים בעציץ שאינו נקוב חייב, כיון שכך הדרך לנטוע פרחי נוי וכו', והו"ק מפרטיות הנ"ל [וי"ל דזה נלמד בסברא גם מדברי תשו"ה הרא"ש שהביא המג"א באצטבאות, שהם כמו קרקע עולם], וצ"ע שהרי מן הסתם גם בזמננו (בזמן הגמ' הראשונים וכל הפ"י עד דורינו אנו), היו שותלים בעציץ שאינו נקוב, ולא כתבו לאסור בזה כדא"ו, ומשמע שעצם הדבר שיכול לתולש בקרקע עולם שהוא טוב יותר ולא עשה כן הוא שינוי, ואולי כיום יש עדיפות יתירה לפעמים לשתילה בעציצים יותר מן הקרקע, והו"י כדרך ואסור.

123. משנ"ב (סקמ"א) בשם המג"א, וכ"ה"ח (אות מ"ט) בשם האחרונים. [ובעצם הדבר בדין עציץ נקוב בעליה, דנו הפ"י אם העליה כקרקע ואסור מה"ת או לא].

124. עיין שבת (דף פא:). היה מונח ע"ג קרקע והניחו ע"ג יתדות חייב משום תולש, ופירש"י שאינו נהנה שוב מריח הקרקע, עיי"ש. ונחלקו בזה הראשונים אם חייב מה"ת, וכפ"ש הגמרא. וכן פסק הרמב"ם, וכמבואר בב"י כאן, או שאינו חייב מה"ת, וכדפירש"י שם דלאו דווקא חייב מה"ת. ועיין בביה"ל ד"ה ע"ג יתדות [ויש לבאר בזה, דהנה גם יש ברו מטפסף לצמחים מותר לסתומ, אולם כאן אף שמפסיק את הניקה מן הקרקע אסור, ויש לבאר דשאני ברו מים שאינו טבעו, משא"כ בריח הקרקע שזהו טבעו, והרי הוא נחשב כאילו הוא מחובר לקרקע, שהרי זה אביו, ואסור לתקו ממנו, והו"ו כל מלאכת קוצר].

125. שבאופן זה הרי הוא אסור מן התורה אפילו לדעת רש"י הנ"ל שסובר שעל יתדות פטור מה"ת, מ"מ בהפסקה גמורה מודה שחייב, שהרי הפסיק ינקתו לגמרי, וכ"מ בהגהות אשרי.

126. שגם בזה היו תולש גמור מה"ת, וכמבואר בשבת (דף צה. קח.).

127. פשוט. וכ"כ האחרונים כאן. וה"ה שאסור להשקותו (משנ"ב סקמ"א). וכל כיוצא ב"ב. ובמקומו נ"ת שיש לדון אם אסור גם להורידו באויר ממקום גבוה לנמוך.

128. כן כתב המשנ"ב (סקמ"ב). ומקור הדברים כדמוכח בגמ' דשבת (דף צה:). חמש מידות בכלי חרס, ניקב כמוציא משקה וכו', ניקב ככונס משקה טהור מלקדש בו מן חטאת ועדיין כלי הוא להכשיר בו זרעים, ניקב כשורש קטן טהור מלהכשיר בו זרעים, ועדיין כלי הוא לקבל בו זיתים, ניקב כמוציא זיתים וכו', ופרש"י בניקב כשורש קטן טהור מלהכשיר זרעים לרבנן דהו"י עציץ נקוב (ועיין רש"י שם לעיל בד"ה ועדיין), ע"כ. ועיין במאירי שם. ומבואר ששיעור שורש קטן הוא פחות מכזית ויותר מככונס משקה. וכ"כ הרמב"ם (בפ"ח ה"ג) וכתב המ"מ שמקורו מהגמ' הנ"ל. ועיין בהערה הבאה.

129. הנה עדיין לא נתבאר בגמרא שם מהו השיעור המדויק בכדי שורש קטן. ובחזו"א (שביעית סימן כ"ב סק"א) כתב לענין שביעית שאין בקיאין בשיעור זה בדיוק, וכתב שיעשו לפחות כהוצאת משקין בריוח, ע"כ. ובמשנ"ב כאן סקמ"ב כתב שכדי שיצא ממנו שורש קטן הוא פחות מכזית, ע"כ. אך לא ביאר בכמה הוא פחות מכזית. ועיין בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סימן צ"ב אות א') שדקדק בלשון המאירי שכתב שהוא "מעט פחות מכזית", והרמב"ם כתב "פחות מכזית", ע"כ. ומשמע מהמאירי שרק במעט פחות מכזית הוא נקוב,

של"ז במלאכת חורש].

111. ש"ע שם. ואע"פ שמוזי עפר ממקומו בעת ההוצאה, אין בזה שום חשש, כיון שהוא טלול מן הצד דרשי, וכמשי"כ המפ' כאן. וע"ע לעיל בסימן ש"א ס"ח ובאחרונים שם, אבל להזיז את העפר בידים אסור משום מוקצה.

112. משנ"ב (סקל"ח) שמותר להחזירם אח"כ למקומם אם לא נסתם הנקב, ומבואר שבנסתם הנקב אסור. וביאר בשעה"צ שזה ע"פ מש"כ המ"מ המובא במג"א (סימן ש"א סקכ"א), וכן הסכים עימו הא"ר, ע"כ. וכן כתב גם בכה"ח (סוף אות מ"א). איברא שבעיקר הדין בזה, עיין במג"א שם ובמח"ש וש"א, ואכמ"ל. וע"ע להלן ברי"ט של"ז בדיני חורש.

113. ש"ע שם. וכתב ב"י שאפילו אם נתוסף מחמת לחות הקרקע, מותר, כל שלא השריש, וכ"ה בכה"ח אות מ"ד. וכ"כ בש"ע לעיל בסימן ש"א.

ובעצם האיסור יש לבאר דבמשנ"ב (סקל"ט) כתב שהאיסור בזה הוא משום עוקר דבר מגידולו, ע"כ. ומשמע שהוא אסור מדא"ו כמו כל עוקר דבר מגידולו, אולם יש להקשות שהרי במשנ"ב לעיל (סקל"ה) כתב שבכה"ג שיעוקר מעציץ אינו נחשב עוקר דבר מגידולו, כיון שאין דרך צמיחה דרך, עיי"ש, ויש לבאר ב"י אופנים, ושניהם להלכה, א. שמדובר בעציץ שאינו נקוב, והאיסור הוא רק מדרבנן ולא מדא"ו (ובש"ע כאן ס"ו איתא בלשון "אסור", ובשונה מסעיף ה' שכתב לשון "חייב"). ב. שמדובר בעפר הבית (ובהי"כ תימצא של היתר מצד חששות אחרות של חורש ומוקצה, ואין להאריך). או מדובר בעציץ נקוב, או בחרס לפי רש"י או בעץ לפי תוס' שדינם כעציץ נקוב, ולכן חייב. [וברש"י באמת איתא שמדובר בממלא כד של "חרס", אולם המשנ"ב בריסקל"ו שהביא את רש"י השמיט פרט זה שמדובר בחרס, משום שרצונו להשוות בזה כל דברי הראשונים, שהרי אנו קיי"ל להחמיר בין בעץ ובין בחרס, וכדלהלן בסעיף ח'].

114. משנ"ב (סקל"ט), וכ"ה"ח (אות מ"ה).

ואם הוא יותר מג' ימים, לכאן נראה שאסור להוציאו, שהרי זה ספק שמא השריש וספק דאורייתא לחומרא. אולם לכאורה נראה שבאמת יש מקום להתיר בזה, כיון שהוא ספק, והוא הרי אינו מתכוון לתלוש, והו"י כדן ספק פסיק רישא, שכבר כתב הט"ז (בסימן שט"ז סק"ג) שספק פסיק רישא מותר, ואע"פ שהוא ספק על העתיד ולא בלשעבר, מ"מ מותר. (ושם כתבנו שלדינא יש לסמוך ע"ז, כיעו"ש). אלא שיש לדון בזה, חזק דאפשר שזה נחשב כדבר המתכוין, שהרי הוא רוצה להוציאם כדי להריח או להשתמש בהם, ובכלל זה גם אם הוא משריש באדמה וכוונתו בכך להוציאו, וה"ו כעין מה שמצאנו בב"י (סי"ט) ש"ש אסור לטרוק את הראש במסרק, ומבואר בגמ' נדיר (מב.).

שכל הסורק להשיך נימין המדולדלן מתכוון, ומשמע שזוהי כוונתו ממש, והרי הוא כמתכוון. וכ"ה"ג מבואר בתשו"ה הריב"ש (המובא באחרונים שם). אולם כבר נתבאר במקומו שמבואר במפרשים שבאמת ל"ח כמתכוון ממש, אלא האיסור מצד דהו"י פסיק רישא (וכדמוכח ברש"י בשבת דף נ' ובדף פ"א: ועוד ראשונים), וכאן הלא הו"י ספק פסיק רישא.

שוב ראיתי בביה"ל להלן (בסעיף ח' ד"ה על גבי יתדות) שדן גבי חייבים המונחים על גבי קרקע שמתיר ללקטן ולאכלם אם ירצה וכו', וכן כד שיש בו גרעינים וכו', ושוב כתב שכל זה אם מונחים שם רק יום או יומיים, דודאי לא התחילו הגרעינים לצמוח, אבל אם מונחים שם כמה ימים, דקרוב לומר שיש בשולי הכד איזה גרעינים שהתחילו לצמוח ע"י הנקב שבכד שהריח מן הקרקע וכו', וכשמגביה אותם מן הארץ מפסיק לחיותיהו, ואע"ג שאין מכוון לזה פס"ר הוא, ע"כ. ומבואר דבכה"ג הדבר תלוי אם הוא פס"ר או לא, ונראה כדאמרן שאף בספק פסיק רישא יש להתיר, וכמשי"כ לעיל. וכל מה שאסר הביה"ל הוא משום דס"ל דהו"י פסיק רישא.

איברא שהביה"ל שסובר שהוא נחשב פסיק רישא, יש לומר שהוא לשיטתו (בסימן רע"ז ובכ"ד) שמבואר מיניה שגם דבר שהוא קרוב לפסיק רישא הרי הוא כפסיק רישא, אבל לפמשי"ת במקומו (בסימן ש"כ ס"ח) שעפ"ד הראשונים (בכתובות ה: וביומא לל. ועוד) מוכח שרק אם הוא דבר שבדאי יהיה ה"ו נחשב פסיק רישא, א"כ כיון שאינו כן י"ל שאינו פסיק רישא, ולפ"ז יש להתיר באופן שאינו בודאי ששרישו. איברא שבכה"ג שבלא"ה דעת כמה פ"י להחמיר בספק פס"ר כפס"ר, וכמו"כ יש אוסרים בקרוב לפס"ר. ועכ"פ טוב להחמיר, וכדברי הרמ"א לעיל בסעיף ג', עיי"ש. וא"כ נראה דקשה להקל ועכ"פ מדרבנן [שאף למ"ד שאסור בקרוב לפס"ר, אינו אלא איסור דרבנן, כמבואר בשו"ת הרא"ה בן הרמב"ם סימן י"ט, ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג ס"ז ועוד].

ולדינא, אף שאנו אוסרים בקרוב לודאי שהשריש, מ"מ היינו דווקא כשהיה כמה ימים, וכלשון הביה"ל. [והיינו ביותר מיום או יומים, וכמבואר בביה"ל שם שרק ביום או יומים מותר. ויתפרש "כמה ימים" דהיינו שלשה ימים (עיין בגיטין דף מו, דשלשה היו רביעם). וה"ו כמו שמבואר במשנ"ב סקל"ט, וכן לעיל מיניה בסקל"ג כיעו"ש שם, ושם הוא בדין לכתחילה שיש להחמיר].

אלא שכמדומה שהדבר תלוי בסוגי הצמחים, שאמנם זרעים וכדומה נקלטים בשלשה ימים, אולם יש צמחים וענפים שנקלטים אחר זמן רב יותר, וא"כ אין

כל לכלוך מגופו, ולגבי כיבוד הבית לק"מ לפי המשנ"ב, שהרי יש ישובים אחרים, וכמשי"כ בסי' ש"ח, ומר"ס ש"ב יתרוץ כהג"ר, אך עדיין קשה מגירוד הטיט, ובפשטות הו"י דרך הסרת טיט בכך, וגם קשה דלא שמענו שאסור לאדם להוציא בשבת צואת האוזן והאף (ואדרבה בסי' שהבאנו בס' ש"מ מפורש שמותר רק שהזהירו מתלישת שערות), וכן לפלוף שבעין וכדו', אע"פ שכל הני מוקצה הם.

ואפשר שהדבר תלוי אם יש חשיבות למוקצה או לא, שכל מה שהותר היינו בעפר וטיט ולכלוך וצואה, והי"ט שדברים כאלה נחשבים טפלים וכחלק מן האדם ומלבושו, אבל דבר שיש לו חשיבות בפני עצמו כמו שעוה (שבסימן שי"מ הנ"ל, וע"ע בסימן רס"ה שמבואר שהיו שומרים את שיירי השעוה), אסור, ואפשר אפוא שגם בעשבים אלו מיי"ד כשיש להם חשיבות להאכיל לבהמתו וכדו', ואם אין חשיבות אה"נ שמותר להוציאם ביד [וכך נימא לגבי נוצה אם לפרש כהג"ר או לא], אך סתימת הפ"י משמע שלא מחלקים בכל זה, וצ"ע.

ובכל אופן לדברי הכל יש להזהר שלאחר שמוציאים זורקם מיד ולא ישהה אותם בידו, וכדרך שנתבאר בסימן ש"ח בפתיחה להל' מוקצה [ולפי האמור שם שאסור, י"ל עוד שכאשר יש לו אפשרות להוציאם בדרך היתר (כלאחר יד וכדומה) יש לעשות כן, ולא להוציאם בידו (ולא דמי למה שהתירו כמה פ"י בסימן שי"ח כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו, שמותר אף כשיש לו כלי היתר אחר, עיי"ש, דשאנו התם וכל כה"ג לא הו"י מוקצה ולא אסרוהו חכמים, משא"כ בזה). וכן תלוי בזה ג"כ הנידון שדנו הפ"י גבי הוצאת קליפות הפירות מהפה בשבת, שיש מתירים דרך אכילה, ויש אוסרים משום מוקצה, ואכמ"ל. אך למעשה זה תלוי בטעם ההיתר, שאם כהחזו"א מטעם דהו"י טפל י"ל דשרי לכתחילה, ולאחר שכבר הוא בידו יסירם מיד, אבל לשאר הטעמים יש לדון, ואכמ"ל. - וכל נידון זה יש להשוותו ע"פ המבואר בסי' ש"ח.

101. ביה"ל (ד"ה מותר) בבואר דברי הסמ"ג והיראים שכתבו שאסור להלך ע"ג עשבים, והוא נגד מסקנת הגמ', ולכן מבאר שמדובר באופן שהוא רץ עליהם והם ארוכים, שבכה"ג הו"י פסיק רישא שיתלש ואסור. וכן פסק במשנ"ב (סקכ"ה).

102. במשנ"ב שם כתב דאפשר שאפילו ללכת עליהן במהרה ג"כ צריך להזהר, ועכ"פ הכל לפי הענין, וכדלהלן בהערה הבאה.

103. כן מבואר בכל הפ"י בכל הנידון, שהדבר תלוי לפי ענינו, שאם הוא פס"ר שיתלש אסור, ואם לאו מותר, וכדמוכח מהביה"ל ומשנ"ב הנ"ל. וכ"כ בכה"ח גבי איתא (כ"ה) שיש משמע, וכנראה שנתכוון לכלול בזה את הדין של הביה"ל גבי הארץ ע"ג עשבים. [ויש לציי"ן בזה מה שחערנו במקומו בסימן שט"ז בגדר פסיק רישא בדבר שבכל פעולה ופעולה אינו ודאי שתיעשה המלאכה, אבל בכללות הפעולות בודאי תיעשה מלאכה, וכתבנו שיש להזהר בדבר, וה"ו בנידו"ד שאפילו אם בכללות הפעולות יתלש ג"כ אסור]. אך כבר כתבנו במקומו (שם) שגדר פסיק רישא הוא רק אם בודאי יהיה האיסור, אבל אם אינו בודאי, לא נחשב פסיק רישא. ואמנם יש שאסרו גם בקרוב לפסיק רישא, אולם מן הדין האיסור הוא בודאי דווקא.

ואם הוא מסתפק אם יתלש או לא, וכגון שאינו יודע לאמוד את ההליכה אם נחשבת מהר, ואם העשבים ארוכים וכו', נראה שמותר, כדרך שנתבאר לעיל (בסימן שט"ז ס"ג) שמן הדין ספק פס"ר מותר.

104. עיין שש"כ פכ"ו סי"ט בשם הגרש"א. ואמנם י"ל דאמנם כה"ג מצאנו במשנ"ב סק"ט. אולם כאשר הם יבשים הרי אינו אלא מדרבנן וכמשי"כ המשנ"ב סקנ"ו, וא"כ לא מבעיא למ"ד פס"ר בדרבנן מותר, אלא אף לחולקים ונראה שאם זהו דרכו וצריך להגיע למקומו ואינו מתכוון לתלוש, אי"צ להימנע, ורק אם אפשר בקול ראוי לחוש, ועי"ל. [ויותר יש לחוש באופן שיש להם לחלוחית וחיות עדין, ואם זה ספק י"ל לקולא כמשנ"ת בס"י שט"ז ס"ג ביה"ל ספק פ"ר]. ובתשו"ה בית ההוראה כתבנו לדון בהליכה על עלים יבשים שנטחנים עד אשר דק.

105. עיין ש"ע (סעיף ה'), ומקור הדין בגמרא דשבת (דף קז:) שהתולש כישות מהיזמי והיגי חייב משום עוקר דבר מגידולו, ופרש"י שהכישות הזה גדל מתוך ההיזמי מריח הקרקע וכו' (ועי' בדבריו בזה עמ"ס שבת במלאכת קוצר). וכתב עוד רש"י שחייב אע"פ שאינו מחובר לקרקע, אלא שגדל מן הארץ. [ובזה הקשו בגמ' שם מאי שנא מעציץ שאינו נקוב שפטור, ותירצו שאני התם דלאו היינו רבתייה, משא"כ כאן היינו רבתייהו].

106. ש"ע שם.

107. דהיינו הך כנ"ל. (וע"ע בכה"ח אות כ"ה, והזכרנוהו לעיל).

108. עיין בגמרא שם האי מאן דתלש פטרא (פטריות) מאונא דחצבא מיחייב וכו', ע"כ. והיינו מ"ש ש"ע עשבים הגדלים על און הכלי. וע"ע להלן סעיף ז'.

109. ירושלמי (פ"ו ה"ב). ועי' שבה"ל ח"ו סי' צ"ו אות ב'.

110. ש"ע (סעיף ו') בתוספת ביאר ע"פ המפ'. והנידון כאן אינו רק בעציץ אלא גם בקרקע עולם, כמו שכתבנו בפנים, וכ"ה במשנ"ב (סקל"ו) ובכה"ח. ויסוד הענין כאן הוא שלחות אינו נחשב צמיחה כלל, וכן מבואר להלן (ס"א) שאף שמשתבח במים אינו שייך לענין צמיחה. [והבאנו עוד דין זה להלן בסי'

ודין עציץ נקוב, אינו רק כשהנקב בשולי העציץ, אלא גם אם הנקב בדפנות העציץ, במקום שהוא כנגד מה שטמון מן הצמח בעפר, דינו כדון עציץ נקוב¹³⁰, לחומרא¹³¹. ואם העציץ אינו נקוב, אבל העלים או הענפים של הצמח יוצאים מחוץ לעציץ, דעת הרבה מן הפוסקים שהרי זה כעציץ נקוב, משום שנופו יונק מן הקרקע¹³². וממילא גם מה שלא יצא מחוץ לעציץ הרי הוא כדון עציץ נקוב, ואסור מדאורייתא¹³³. אולם יש אומרים שלענין שבת אין דינו בזה כעציץ נקוב, אלא אם כן יש בו נקב¹³⁴, וכנזכר לעיל. ואילן הנוטע בתוך עציץ, אפילו אם אין העציץ נקוב כלל דינו כנקוב¹³⁵. והיינו אם העציץ מחומר חלש שהשרשים עשויים לפעפע בע"כ¹³⁶ [ודיני זרעים וצמחים הצומחים בגנות או באצטבאות מיוחדות בבית, יבואר להלן שיש להם דין כמו קרקע עולם, אע"פ שיש הפסק בינם לבין הקרקע]¹³⁷.

ג. ישנם סוגי עציצים שאע"פ שאינם נקובים דינם כנקובים. ונחלקו הראשונים באיזה אופן מדובר, יש אומרים בעציץ העשוי מחרס, ויש אומרים בעציץ העשוי מעץ¹³⁸. ולהלכה יש להחמיר בשניהם להחשיבם כעציץ נקוב מספק¹³⁹. וכל שכן עציץ העשוי מקרטון או מאריג בד למינהו שנחשב נקוב. ועציץ העשוי מזכוכית או ממתכת אינו נחשב כמחומר אלא אם כן ניקב¹⁴⁰. וכן אם הוא עשוי מפלסטיק¹⁴¹, או ניילון¹⁴², ואפשר שהוא הדין משטח פי. וי. סי. ¹⁴³ וכן אם הוא עשוי מאבן¹⁴⁴. אמנם יש להזהר במינים העשויים מאדמה שדינם ככלי חרס, כמו חימר חרטינה, וכן קרמיקה¹⁴⁵.

ד. וכל החשש בעציץ נקוב שדינו כמחומר לקרקע, הוא רק אם הוא מונח על גבי קרקע שאינה מרוצפת, אבל בבית שהוא מרוצף בבלטות המצויות כיום, וגם בין המרצפות הוא סתום היטב, כדרך הבתים שבזמנינו, אין בזה איסור, ומותר ללטול מן הרצפה ולהניחו על גבי השולחן או להיפך¹⁴⁶. ונראה שכן הדין לגבי בטון היצוק על הקרקע, שהוא מפסיק בין העציץ לקרקע¹⁴⁷. [וקל וחומר אם יש הפסק של זכוכית או מתכת או פלסטיק, בין העציץ לקרקע, שבוטח זה בודאי אין ניקה מהעציץ, ואפילו אם הוא נקוב]¹⁴⁸.

ה. בכל אלו הדינים שווה דין הזריעה לדין הקצירה, ומה שאסור מן התורה משום קוצר, אסור מן התורה משום זורע¹⁴⁹.

ו. בעצם טלטול עציץ בשבת, יש אומרים שהוא מוקצה¹⁵⁰. אולם למעשה מותר לטלטלו, אם הוא מיוחד לכך, וכגון עשבי בושם, וכן עשבי נוי וכדומה¹⁵¹. ועיין בהערה¹⁵². אך יש להזהר שלא יכשל באיסור זורע וקוצר, וכאשר

בדין זה, עיי"ש. ומוכח דמפסיק ניקה. (וע"ע מש"כ להלן בהערה הסמוכה בתחלתו). וכן מבואר בתשו' הרא"ש ועוד פו' דאבן מפסיק ניקה, וע"ע חזו"א שביעית ר"ס כ"ב [זה כו"ע מודו, והיינו באבן טבעית]. ועי' בהערה הבאה. ¹⁴⁵ אמנם מצוי שיש עליהם ציפוי זכוכית, ואם אכן יש ציפוי, ה"ז מפסיק ניקה.

¹⁴⁶ הנה לענין אבן אם מפסיק ניקה, עיין בשביתת השבת מלאכת קוצר (בבא"ר אות ט') ע"פ המשנה בעוקצין (פ"ב מ"י) שכלי גללים וכלי אדמה שהשרשים יכולים לצאת מהם אינם מכשירים, ועי' בפירוש הר"ש שם. [ומש"כ שם בסו"ד אין לשונו ברור, שכתב גבי עציץ נקוב מהקרקע שאם הניחו ע"ג אבן חייב, ושוב כתב שאם לקחו מהקרקע לקינוח "ניחוחו" ע"ג אבן, וצ"ע. ואולי זו ט"ס, ואכמ"ל]. ועיין בשו"ת הרא"ש (כלל ב' ס"ד) שרצפת אבנים מדינת חשיב הפסקת ניקה, אלא שבנתן עפר בגגו ה"ז אסור מה"ת משום דהיינו רבותייהו, עיי"ש. (וה"ד בגמ"א כאן סק"ד ובתו"ש ועי"א. וה"ד בכה"ח אות נ'). ומוכח איפוא שרצפת אבנים מפסיק ניקה. וע"ע גם בחזו"א שביעית (סימן כ"ב סק"א) ששבואר כן שאבן מפסיק ניקה.

מיהו בשבת הלוי (ח"ו סימן קס"ז) כתב שדעת החזו"א שמרצפות בלשות רגילות שמשמשים בהם בא"י אין דינם כאבן, ואם יש עליה עציץ אסור להגביה, ומספר שהוא התוכח בזה עם החזו"א, עד שאחר זמן רב אירע שהרים בלטה אחת וראה נקב בעפר תחת המקום שהיה העציץ, ואז הודה לחזו"א. וכה"ג פסק בשו"ת שלו ח"ח סימן קפ"ד בפשיטות שכן קיבל מהחזו"א לאיסור, עיי"ש. אולם לפענ"ד יש לדון בזה, דהלא גם העפר שמצוי מתחת הבלטות כיום הלא הוא חול ים שאינו מצמיח כלל, ואכתי"ל שהרי הוא כזכוכית בעלמא המפסקת, ובצירוף הבלטה עצמה היא זה מפסיק את הניקה, ובכן לא ברור לי המעשה הנ"ל הי"א נעשה הנקב בזה, ואולי עצם שמהותו חול מהני לזה, ויותר צ"ל שבמקומו היה זה חול רגיל, וצ"ע. ומי"מ קשיא לי, דלכו"ע לא שמענו כי אלא שיש לחות בעלמא וריח הקרקע, ולא כה"ג שיהיה כמו נקב, ואי"כ הדבר פלא כשלעצמו, ולא ידעתי איך אפשר להביא מזה ראייה, ועי"ל. והדברים קשים לפענ"ד. ועוד אפשר שיעיר חששו של החזו"א באופן שיש ריח בין הבלטות כמו שהיה מצוי בזמנם, משא"כ בזמנינו. וכי"כ בשו"ת נשמת שבת ח"ה סימן קפ"ג. ועוד ק"ל שיעיר הקפידא של החזו"א היתה במרצפת שיש שהיה עיקרו עפר וחצץ ורובו עפר, ורק שכבה קטנה מאבן (וכנזכר בשב"ח ח"ז שם), משא"כ בזמנינו. וע"ע בספר קצות השבת

הבוספות שהביא מהגרבי"ז יזכר שכתב שבמרצפות שלנו אף החזו"א יודה להיתירא, ודיק. ובכלל בעצם הדין בזה סבירא ליה בברית עולם מלאכת קוצר אות ט"ו שבבית המרוצף היטב אין בו חשש כלל. וכן ראיית הלום לעוד אחרונים שכתבו כן בפשיטות. (וע"ע בנשמת שבת סימן קפ"ג קפ"ד), ואכמ"ל. [וק"ו יש להתיר בזה בקומות גבוהות, שאף לסברת המחמירים נראה שבכה"ג יש להקל טפי, עפמשי"כ בריטבי"א בגיטין דף ז. וע"ע בנשמת עמי"ס שבת במלאכת קוצר מש"כ בזה, ואכמ"ל. וכמ"ל באופן שהוא מונח על גבי יתדות יש קולא טפי לדעת כמה פו', שאפילו שהרצפה עשויה מעץ וכדומה

ג"כ מותר דכל כה"ג אינו בולע, וכמו שהובא בברית עולם. וכן בספר נשמת שבת סי' קפ"ו עיי"ש, ומשה"ק שם על המשנ"ב ועי"א יש ליישב. והלום מצאתי גם בכה"ח כאן בס"י של"ו (בסוף אות ג') שכתב שאם נטלו בשבת לעציץ נקוב מן הקרקע, והניחו ע"ג "עצים" או בגד, דפסיק ניקה לגמרי וחייב. עיי"ש. ומזה נלמד דה"ו אם ברצפה יש עצים המפסיקים דינו לקרקע דמפסיק לגמרי].

¹⁴⁷ יש לדון בזה שדינו כדון אבן הנ"ל שמפסיק ניקה. וכי"כ בנשמת שבת סימן קפ"ג, וע"ע בדבריו בסימן קפ"ד. איברא שז"א פשוט כ"ה. ¹⁴⁸ פשוט ע"פ כל הנ"ל [וכבר נתבאר לעיל אות ג' שזכוכית ומתכת ופלסטיק מפסיקים ניקה, ואי"כ ה"ה לענין זה שאם הם בין העציץ לקרקע שהם מפסיקים]. וכ"ה בקצוה"ש סי' קמ"ב סק"ה.

¹⁴⁹ עין מבואר בכל הפו' כאן בסעיפים ז'ח-י. ¹⁵⁰ עיין במשנ"ב (סקמ"ד) שכתב שיש להזהר בכלל עם עשבי בושם שרגיל להיות בבית שלא ללטול מן הקרקע ולהניחו ע"ג השולחן או להיפך, ע"כ. ובשעה"צ (אות ל"ח) הוסיף שגם לענין הטלטול גופא מפקפק קצת בפרי מגדים, ע"כ. ולצד זה שאנו דנים אותו כמקצה נראה דהוי כמקצה מחמת גופו, דהא אינו ראוי לכלום, ואין תורת כלי עליו, כיון שהוא בטל לעפר והצמחים שבו, והם מוקצים מחמת גופם. וכי"כ בתפא"י בכלכלת שבת במלאכת זורע ובמנחת שבת סימן פ' ס"ק קצ"ד. ועיין עוד בשו"ת השבת (קוצר ס"ה) שכתב שלענין טלטול עציץ שאינו נקוב יש מתירים ויש מסתפקים בזה, וסיים דשלא לצורך גופו ומקומו ודאי יש לאסור, ע"כ. ובבא"ר שם כתב שלכאורה היה נראה פשוט דהוי מוקצה, שהרי הכלי הוא בסיס לדבר האסור והוא העפר, וכן העשבים הם מוקצים (נ"ב). עיין בזה לעיל בריש סימן שלו בסוף ההלכה

ובהערה שם, מש"כ בזה. אמנם כאן הוי עציץ שאינו נקוב (ולכך מותר לטלטלו לכי"ע), ואינו נחשב כמחומר. וכתב שאין לומר שדעתו עליהם להשתעשע בהם, שא"כ גם במנורה של כסף שהיא נאה ויפה יהיה דינו ככלי שמלאכתו היתה, וזה לא שמענו. ועיין לתפארת ישראל וכו'. אך שוב נתעורר מלשון הש"ס והמ"פ שמשמע שאינו מוקצה, והביא שם עוד מהגרבי"א פראנק שבענין שדעתו עליו מועיל לזה שלא יהיה כסתם עפר, אלא דינו ככלי שמלאכתו לאיסור, וככיס המיוחד למעות (נ"ב). עיין בדבריו בסימן ש"ט. עיי"ש. אך אין דבריו מוכרחים כלל, ואין להאריך.

¹⁵¹ הנה משמעות הגמ' בשבת (דף פא:) א"ר ש"מ האי פרפיסא שרי לטלטולי וכו'. ומבואר שמוותר לטלטלו בידיים ואין בו חשש מוקצה (נ"ב). ועיין בדבריו

¹³⁹ כן מוכח בשו"ע (סעיף ח) דעציץ אפילו נקוב יש להזהר מלטלו מעל גבי קרקע ולהניחו ע"ג יתדות או איפכא. בין שהוא של עץ ובין של חרס, והעירו הגרע"א בחידושו ועוד אחרונים שלכאורה קשה למה השו"ע אסר באינו נקוב, ובפשיטות הוא גזירה אטו נקוב. אולם זה קשה, שהרי בשו"ע (סימן ש"י) גבי המגביה ציור מוכח שסובר השו"ע שכאשר אינו מפסיקו לגמרי אינו אסור מן התורה בהגבהה בעלמא. וא"כ הלא בלא"ה אין בזה איסור תורה, ולמה אסר כאן, הלא הוי גזירה לגזירה, ועל כן ביארו דכיון שיש דעות בראשונים שחרס או עץ אע"פ שאינו נקוב כנקוב דמי, לכן חשש השו"ע לב' הפירושים ואסר בשניהם. וכי"כ כלל זה בביאור הלכה (ד"ה אפילו) בשם הגר"א. וכ"ה בשער הציון (אות ל"ז). כיעו"ש (וק"ק) שלא הזכיר הבה"ל בזה מדברי הגרע"א בחי"כאן שכתב ככל זה. וע"ע גם בשו"ע הגר"ז סי"ב מש"כ בזה. וע"ע בערוה"ש, ואכמ"ל. וע"ע במחצית השקל כאן. ועל כן יש להחמיר בתרויהו מספק, ויעוין עוד ברמ"א בחו"מ (סימן ר"ב סי"ב) שהביא ב' דעות בזה אם חרס יונק או עץ יונק, ולא הכריע. עיי"ש. ועיין בכה"ח (אות מ"ח) שכתב לדינא שמסתמות השו"ע כאן ובי"ד סימן רצ"ו סי"ב וסי"ז, ובחוי"מ סימן ר"ב סי"י משמע שאין חילוק בין חרס לעץ, אלא דאם הוא נקוב חשוב כמחומר לקרקע, ואם אינו נקוב לא חשוב כמחומר לקרקע, ואיסורו מדברי סופרים, עכ"ל. וצ"ע בזה, דהלא מוכרחים אנו לפרש או כרש"י או כתוס' בגמ' דגיטין הנ"ל (דף ז:). ועוד שהרי בכ"ה הביא דעתם, ולא הביא מי שחולק ע"ז. ואדרבה מסתימת דבריו טפי י"ל שיש להחמיר בתרויהו כאיסור תורה, וכמו שהוכחנו לעיל, וצ"ע. ועכ"פ כבר הבאנו כן מדברי הפו' שיש להחמיר בתרויהו, ואכמ"ל.

לענין כלי פורצליין הנה כבר ידוע שהאריכו הפו' טובא לדון בהם אם דינם ככלי חרס לענין הגעלת כלים וטבילת כלים, ואכמ"ל. ולפי"ז היה בנידו"ד נמי. וכבר יתב המשנ"ב (בסימן פ"ז) בביה"ל שיש להחמיר בהם ככלי חרס לענין גרף, עיי"ש. ואי"כ בפשיטות ה"ה כאן שיש להחמיר בהם כדון כלי חרס, אאי"כ הם מצופים זכוכית, ותלוי לפי הענין.

¹⁴⁰ שהרי עד כאן לא דנו הראשונים הנ"ל אלא בעץ או חרס, והטעם בזה כמבואר ברש"י תוס' (שם) ובראשונים שעץ מתלחלו, וחרס סידור מהאדמה ויונק, משא"כ דברים אלו שבואדי אינו כן. (וגם כפי הנראה שהם אטומים בכל אופן, אך ז"א ראייה מוכרחת).

¹⁴¹ כן נראה בפשיטות, שגם בזה הרי לעץ אינו דומה, ולחרס ג"כ אינו דומה, וכנ"ל בהערה הקודמת. ושו"ר ש"כ כמה אחרונים בפשיטות. אלא שמצאתי בספר דרך אמונה פ"א מהל' שמיטה ויובל שהביא בציון ההלכה שם משם ספר תה"ש בשם הגרי"ש, שאמר שיש לחוש בעציץ פלסטיק לדונו לחומרא נקוב, והטעם בזה הוא משום שכיון שהוא דבר חדש שלא היה בזמן חז"ל, ולא גילו לנו דעתם בזה, אי"א לנו לדון בו מדעתנו, ע"כ. ולכאורה היה נראה שהוא תלוי במחלוקת הפו' גבי הגעלת כלים בכלי חרס, ש"א דלא בולעים כלל, וי"א שדינם ככלי מתכות, ויש שחששו לומר שדינם ככלי חרס. וכמ"ל מצאנו שנחלקו אחרונים עוד לגבי גרף של רע"ב בכלי פלסטיק, שבשו"ת אב"ד נדברו ח"א סי' כ"ה ובש"ש פכ"ב סמ"ד ס"ל שדינם ככלי זכוכית ומתכת, ואילו בשלמי יהודה הביא מהגרי"ש שדינו כעביט של עץ או חרס, וא"כ הגרי"ש"א בזה לשיטתו, אבל לשאר הפו' אה"נ שאין בזה חשש כלל. ונ"ל שאפילו אם נסבור לגבי גרף של רע"ב שהוא בולע ומאוס, מ"מ אין ראייה לכאן לגבי ניקה, וכמ"כ אפילו אם נאמר שא"א להכשירו בהגעלת כלים וכנ"ל, מ"מ אין מזה ראייה לכאן לגבי ניקה, דשאני חרס שיעקרו מן האדמה או עץ שעכ"פ מתלחלו, ושכן אסרוהו עוד לגבי גרף של רע"ב בזה הא דדאי שבו"ת אב"ד נדברו נראה בבב"ס, וכ"ש שדינו שאינו יונק, וכ"ש שדינו קיי"ל שלכלי פלסטיק מועיל הגעלה (אם אינו מתקלקל וכו'). ואחר החיפוש בספרי האחרונים ראיתי שנקטו כן בפשיטות שפלסטיק אינו כעץ או חרס, עיין בארחות שבת ע' תפ"ו ועוד. ושוב ראיתי בספר נשמת שבת סימן קפ"ב שצ"ע לכמה פוסקים שדנו גבי פלסטיק לענין דין גרף של רע"ב, ונקטו שדינו ככלי מתכות שאינו גרף של רע"ב (וציין שם לשש"כ ואז נדברו שהזכרנו לעיל, וה"ד בשו"ת אבני יספה, ושכן מצדד באגר"מ, אך הגרי"ש"א לא ס"ל כן, וכנ"ל). וכן דנו הפו' גבי פלסטיק שאינו בולע בכיבוס, וכ"ש שאנו רואים כיום שכאשר לא רוצים שיגדל מהקרקע מכסים בפלסטיק, ולכן ס"ל שבפלסטיק יש להקל, וכן הביא שם בסו"ד ש"כ בשו"ת מחזה אליהו סימן ל' גבי ברכה, שפלסטיק נחשב כאינו נקוב, שהרי אנו רואים שהם סתומים לגמרי ואטום לגמרי, עיי"ש. וזה כדכתבנו לעיל, ודו"ק.

עוד מצאתי הלום בשו"ת מנח"י ח"ח סימן צ"ב אות ד' שדן בענין הפלסטיק, ותלה זאת בדברי הפו' כדון ההגעלה בפלסטיק, והעיר עוד שגם יש להחמיר משום שאינו עומד בשרשים, והזכיר מהחזו"א גבי חרס, ויל"ב. והא"נ שאם הם שרשים העשויים לפעפע יש להחמיר כדון אילן שהזכרנו לעיל באתר ב. ונ"ל דבמידה דרבנן בודאי יש להקל לכתחילה להחשיב את הפלסטיק כאינו נקוב, ורק במידה דאי יש מקום לחוש להחמיר.

¹⁴² והיינו דווקא בניילון קשיח שברור הדבר שאין בו חורים, כי מצוי כאלה שאינם אטומים.

¹⁴³ נראה שהוא תלוי במחלוקת הנ"ל, ומי שאוסר פלסטיק כ"ש שיאסור פי וי, ומי שמתיר יתיר כאן, ויש לברר עוד את אופן המשטח, אם אין בו חשש של נקבים וכו'.

¹⁴⁴ עיין בשביתת השבת (קוצר סעיף ט') שכתב להזהיר שהנטול ציור לקנח בו לא יניחנו ע"ג עצים או אבנים, ע"כ. וז"א ראייה כלל, ופשוט. (וביאור הדברים כמו שכתבנו בהערה הבאה בדי"ה וק"ו, שאף שעץ נידון כנקוב, מ"מ בעץ המפסיק בין העציץ לקרקע הוי הפסק). אבל בשב"ה"ש לעיל (בבא"ר סק"ט) עמד בזה בהדיא אם אבן מפסיק ניקה, והביא ממשנה (פ"ב מ"י דעוקצין)

אך ברמב"ם אינו מבואר הגדר. וע"ע שם במנח"י מש"כ בשיעור הנקב, עיי"ש. ובפנים כתבנו בסתמא שיש להחמיר, והיינו שלא לשער במעט פחות מכזית, אלא ביותר מזה [ובכלכלת שבת הביא את השיעור בכדי שאם ישיבוהו במים יכנסו בו מים, והיינו ככונס משקה]. שוב ראיתי בספר דרך אמונה הל' שמיטה ויובל (פ"א בציון ההלכה אות ק"ז) שהביא מהגרי"ש"א שאם הנקב פחות ממילימטר אחד חשוב כאינו נקוב, ויותר מזה חשוב כנקוב, ע"כ. ונראה דה"נ יש להחמיר לענין שבת, וכאמור דבפנים סתמנו להחמיר אפילו במעט. ושו"ר גם בשו"ת מחזה אליהו סימן ל' שהביא דברי המאירי הנ"ל שלפי דבריו דווקא נכמט פחות מכזית הוי נקוב, אבל הרבה לא חשיב נקב, ושכ"מ מהרע"ב פ"ה דדמאי. אך שוב הביא ד' החזו"א הנ"ל, וכי נקב המוציא מים עדיין לא חשיב נקב. אבל במשנה אחרונה (בעוקצין פ"ב מ"י) כתב שלא ידענו שיעורו, ואפשר שהוא שיעור קטן ביותר, ע"כ. ולפי כל האמור מבואר שיש להחמיר אפילו במעט. [ויש לבאר שכל השיעור הנ"ל הוא רק לחומרא, אבל אין להקל עפ"י לאידך גיסא, ועיין במנח"י שם ובשבה"ל ח"ח סי' רל"ב אות ה'.]

[ויש צ"ע שבסדק דק וארוך לא מצטרף הארוך לכדי שיעור הנקב, וכמבואר בתפא"י בשבת (פ"י מ"ו), וה"ד בנשמת שבת סי"ס קפ"ו, עיי"ש. ולפי"ז נראה דכל שכן בכמה נקבים שאינם מצטרפים, ושו"ר מש"כ בזה בשו"ת מנח"י ח"ח סימן צ"ב אות ב'.]

¹³⁰ משנ"ב (סוף סקמ"ב). וביאר בשעה"צ (אות ל"ז) דהוא לאפוקי אם היה הנקב בדפנו למעלה מהגזע (כ"י בשם הרשב"א).

¹³¹ שהנה כל האמור שגם בדופן העציץ הוי נקוב הוא לשיטת רש"י, אולם במאירי (דף זה): כתב שאינו נחשב נקוב ככה"ג, וכה"ג כתב במש"ל"מ (פ"ב מכיכורים ה"ט) משם תוס', ושכ"מ בתוספתא שהביא הרי"ש וכו', אמנם מאידך הביא שמהרמב"ם משמע כרש"י (וע"ע באג"ט קוצר ז' שדחה ראיתי המל"מ מהתוס', וראיתי במנח"י ח"ח סימן צ"ב אות ג' שחשש לזה לחומרא, וה"נ י"ל בנידו"ד.

¹³² כ"כ באגלי טל (קוצר סק"ח) ע"פ המשנה בעוקצין (פ"ב מ"ט) לענין טומאה [שקישות שנטעה בעציץ והגדילה ויצאה חוץ לעציץ טהורה, והובא בגמרא בחולין (קכח), ועיין בפרש"י שם, ודו"ק]. וכתב המשנה למלך בהל' ביכורים (פ"ב ה"ט) דיש ללמוד משם לשאר דברים. ועיין בשביתת השבת (קוצר ס"ח) שהביא דין זה בשם מי שאמר, ובהערה ציין לאג"ט הנזכר, והעיר עליו שגראה שאין לדמות דין טומאה לשבת, וכדמוכח מדברי הגה"א שכתב שאם הפסיק ניקתו בבגד או בעצים חייב וכו', עיין שם. וסיים דאפשר שהאג"ט נקט כן לחומרא, ע"כ. וכן הוכיח גם בשו"ת יגנת ורדים בקו' גן המלך (סימן ק"ח) ממה שמצאנו בדין טומאה הנ"ל, דשמענין מינה דבר שחשוב מחובר לענין טומאה, כ"ש דחשיב מחובר לענין שבת, ע"כ. וכן פסק בחיי

אדם (כלל י"ב דין ב') דבכה"ג שמקצת העלים יוצאים חוץ לעציץ לכו"ע הוי כמחובר לארץ, ואסור מה"ת לתלוש ממנו, וצ"ע למשנה הנ"ל. וכן ראיתי בכה"ח כאן (אות נ"א) בשם האחרונים, וע"ע בחזו"א (סימן כ"ב) שכתב כעין זה לענין שביעית, והובאו דבריו בדרך אמונה פ"א מהל' שמיטה ויובל סקנ"ו.

¹³³ כן מבואר בגינת ורדים שם, וה"ד בכה"ח שם. וכי"כ בשבה"ש שם ועי"א. ¹³⁴ הנה הבאנו לעיל מהשבה"ש (בבאר רחובות) שהעיר בזה על האג"ט, וס"ל שאין ללמוד ענין שבת מטומאה, עיי"ש. וכבר עמד בזה בספר טל אורות (מלאכת הקוצר), והאריך טובא בענין להוכיח מכמה מקומות שלא נאמר דין זה אלא לענין טומאה דריבתה בו התורה דכל שהוא מחובר אפילו קצת נחשב כמחובר לגמרי וטהור, וכדמוכח מכ"ה, משא"כ לענין שבת, עיי"ש בהוכחות נפלאות. וגם עם חזו"א בעוקצין סימן ד', וכן עיקר שבשעה"ד מותר. [ובאמות שגם סתימת הפוסקים לא הזכירו מזה, ולא חששו שמא מטה את העציץ וכו'.]

ומי"מ כיון שרבים מגדולי האחרונים החמירו כן, לכן הזכרנו דבריהם בלשון הרבה מן הפו'. ¹³⁵ בשו"ע יו"ד (סימן רצ"ב סעיף כ"ו) איתא שהנוטע בספינה או בעציץ אע"פ שאינו נקוב חייב, ע"כ. ומבואר בכ"י שם שמקורו מירושלמי ורמב"ם. וה"ד בכה"ח כאן (אות מ"ח). וע"ע בשבה"ש קוצר ס"י שכתב כן, וע"ע באז נדברו ח"א סי"ד.

¹³⁶ עיין בארחות שבת סוף ע' תפ"ו, ותלוי לפי הענין. ¹³⁷ ושמ' יבואר אם בבית הוי מפסיק ניקה, ואעפ"כ באופן שכן הוא רביתיה הוי דאורייתא. הן לענין זורע והן לענין תולש (וכמבואר בגמ"א סק"ד ע"פ תשו' הרא"ש). ולכן אפילו שיש הפסק ביניהם לקרקע עולם, הרי הם נידונים כקרקע עולם ממש. וה"ה גידולי חממות על מצעים מנותקים שמצויים כיום, וכיוצא.

¹³⁸ עיין בגיטין (דף ז:): שנחלקו רש"י ותוס' באיזה אופן אף שאינו נקוב כנקוב, שדעת רש"י שעציץ של חרס נחשב כנקוב, משום שיונק דרך נקבי החרס, אבל של עץ אינו כנקוב. אולם התוס' שם סברי איפכא דאדרבה על אף שאינו נקוב כנקוב, כיון שדרך העץ להתלחלח במים, משא"כ חרס, עיי"ש. (וע"ע בראשונים שם, וע"ע במל"מ פ"ב מהל' ביכורים ה"ט, ובספר טל אורות קוצר, ובקהילות יעקב בגיטין שם). ועיין בכ"ה שהביא שיטה שלישית בזה, אם צריך נקובה או דלא בעי נקובה. [ועיין בזה בבא"ר פ"ב מהל' טו"א ה"יא דבשניהם בעי נקובה, וכתב הגר"א ביו"ד סי' רצ"ד סק"ד שה"כ הרמב"ם, ודעת ר"ת ממנחות פ"ד בשלש ע"א לא מהני נקובה, ואף הנקוב כאינו נקוב דמי. ועיין בביה"ל כאן בסעיף ז' ד"ה מעציץ שאינו נקוב. (וכ"ה בהגה"מ פ"ח דשבת משמו, וה"ד בכ"ה כאן, ועי' בשו"ת נשמת שבת סימן קפ"א שהביא משו"ת בית דוד שכתב דהוא ט"ס, וע"ע שם מה שכתב לבאר בזה בדעת ר"ת משם המחזה אליהו), ואכמ"ל].

הלכות צמחים בעציץ ואיצטבאות לנוי

כ"ה. אסור לתלוש בשבת אפילו מעציץ שאינו נקוב¹⁵⁵. וכמו כן אסור לזרוע בעציץ שאינו נקוב¹⁵⁶. וכל האמור הוא אפילו אם העציץ מונח בעליה, גם כן יש אסור בכל זה¹⁵⁷.
כ"ו. עפר שבגגות הרי הוא נידון כמו קרקע עולם, ואסור מן התורה לזרוע בו. וכן אסור מן התורה לתלוש ממנו, שמאחר שאינו מיטלטל אלא הוא במקום קבוע ומחובר, ודרך העולם לזרוע בו, חייב¹⁵⁸. והוא הדין מה שמצוי היום שבונים בצדדי המדרגות אצטבאות, ובתוכם עפר עם פרחי נוי. וכן מצוי שבונים מקומות מיוחדים במרפסות או בגגות, ונותנים בהם עפר עם פרחי נוי, וכיצא, יש בהם אסור זורע או תולש מן התורה¹⁶⁰. וכך הדין גם בעציצים גדולים הרבה העשויים לעמוד שם בקביעות¹⁶¹. וכן גידולי מים המצויים כיום, יש בהם אסור זורע או תולש מן התורה¹⁶².
כ"ז. אסור להגביה עציץ נקוב המונח על הקרקע ולהניחו על גבי יתדות, יש אומרים שחייב מן התורה, ויש אומרים שאסור מדרבנן¹⁶³. ואם הפסיק את יניקתו לגמרי, והיינו שהניחו על דבר המפסיק בינו לבין הקרקע, כגון על שולחן או על איה חפץ כל שהוא, הרי זה אסור מן התורה לכל הדיעות¹⁶⁴. וכן הדין בכל זה לענין תלישה מן העציץ, עיין בהערה¹⁶⁵. וגם להיפך יש להזהר שלא להורידו מן היתדות לארץ¹⁶⁶. ולכן, אם היה העציץ נקוב מונח באויר על גבי יתדות וכדומה, אסור מן התורה להפסיק בינו לבין הקרקע¹⁶⁷. ואין חילוק בכל זה בין זמן ארוך לזמן קצר, ואסור בכל אופן. וכמו"כ אין חילוק כמה הגובה שהרחיקו מן הקרקע¹⁶⁸. אמנם בגרירה על הקרקע, אין אסור¹⁶⁹. אמנם עציצים נקובים הבולטים מן המרפסות לתוך הרחוב ועומדים על גבי קרקע, מותר לאדם העובר ברחוב לעבור תחתיהן, ואין בזה אסור משום הפסקת יניקה, משום שאין דרך זריעה בכך, ואין דרך תלישה בכך¹⁷⁰. גם עציץ שאינו נקוב, אסור מדרבנן ליטלו מעל גבי קרקע ולהניחו על גבי יתדות, וכן אם הוא מונח על גבי יתדות, אסור ליטלו ולהניחו על גבי קרקע¹⁷¹. וכל זה דווקא באופן שהעציץ עשוי מחרס או מעץ, אבל אם הוא עשוי משאר מינים כגון מזכוכית או ממיני מתכות, או מפלסטיק, מותר הן להגביה מן הקרקע והן להניחם על הקרקע, כיון שהם אינם נקובים, והרי הם מנותקים מן הקרקע¹⁷². ועיין בהערה¹⁷³.
 וכבר נתבאר לעיל בהקדמה מה נחשב עציץ שאינו נקוב, ומה נחשב שהוא נקוב, ונתבאר שיש אומרים שאפילו אם עלה אחד יוצא חוץ לעציץ ה"ז נחשב כעציץ נקוב, וכיצא. **כ"ט.** מן האמור לעיל יש להזהר בעציץ שיש בו עשבי בושם הרגיל להיות בבית (שאינו מרוצף), שלא ליטלו מן הקרקע ולהניחו על גבי השולחן או להיפך¹⁷⁴. ועיין בהערה¹⁷⁵.

עמ"ס שבת במלאכת קוצר בענין עציץ נקוב, מה שהבאנו לדקדק בלשון הגמ' דש"י "לטלטלו", והלא הנידון הוא מצד קוצר, ועמש"כ שם]. וכבר העיר בזה בשב"ש (בבא"ר שם), וצ"ע שכן כתב המאירי (שם). וכן מבואר בח"י הר"ן שם ובחי' הריטב"א שם, עיי"ש. וכ"כ בספר מעשה רוקח על הרמב"ם פ"ח הי"ג, וכ"מ בלשון השו"ע כאן ס"ח ושאר פוסקים. וש"ד כן באו נדברו ח"א סימן ט"ו. ובאמת שאף הפמ"ג (שהזכיר בשעה"צ שהוא מפסק קצת בענין טלטול העציץ) לא בריא לאסור, ואדרבה נוטה להתיר קצת. וכן העיר בבב"ת עולם מלאכת קוצר אות ט"ו, ואז נדברו ח"א סי"ו. (ואכן גם במשנ"ב השמיט לעצם דין הטלטול). ומ"מ אחר משמעות כל הפוסקים שמותר לטלטל עציץ, נראה שאין לחוש כלל. וכ"פ בשו"ת פתולת צדיק ח"ג סימן קפ"ה ועו"א. וכבר הזכרנו שכן מבואר בראשונים להיתירא, וככלי שמלאכתו להתיר. וע"ע גם בתה"ד כאן סק"ו וקצוה"ש סי' קמ"ב בבד"ה"ש סק"ה.
 152. ויש להוסיף כמה פרטים: א. שמכל מקום י"ל שכל ההיתר הוא רק בכאלה עציצים המיוחדים לכך, כגון עשבי בשמים, ופרחים לנוי על השולחן וכדומה, אבל אם אינו מיוחד לכך, וכגון עציצים שנמצאים בפנינת הבית לנוי, וקבועים שם, הרי הם מוקצה. [ויש לבאר בזה בב' אופנים, א. עמש"כ המשנ"ב בס"ס ע"ש גבי שיעון, וכן שם בתולתו שדבר כבד שקובע לו מקום הוי מוקצה, עיי"ש. וה"נ הוי מוקצה, אלא שאי מהא ז"א פשוט, וכמו שכתבנו שם שאין זה מוסכם כלל, ומן הדין יש להקל. ב. ונראה יותר שכאן הוא חידוש, דהא כשלעצמו אין בו שימוש כלל, והוי כמו עפר ומת וצורות דהוי מוקצה מחמת גופו, ורק משבתו להשתמש בו, וזה נעשה גם ע"י טלטול, זה מחשיבו למלאכתו להתיר, אבל בעשוי להיות בפנינת החדר, אסור, וד"ק]. וכן כל עציצים יקרים שמקפיד עליהם הרי הם מוקצה. וש"ד כן באו נדברו ח"א סימן ט"ו. [ב. עיין בשו"ת א"ש נדברו ח"א סימן י"ד שכל ההיתר הוא בעציץ שגדלים בו עשבים או אילן פחות מ' טפחים, אבל כשגדל אילן גבוה ג' טפחים אסור לטלטלו, ע"כ. ועיין בפמ"ג ס"ס ש"ל. אלא שלכאן לפי האמור דהוי ככלי שמלאכתו להתיר, אי"כ מאי נפ"מ לן מזה שהוא גבוה, הלא אין לו דין אילן (כיון שאינו מחובר - זולת אם הקרקע שתחתיו אינה מרוצפת, שכבר הבאנו לעיל סוף אות ב' בדכה"ג אף שאינו נקוב כנקוב), אלא הרי הוא ככלי להשתמש עימו, ועו"ל בזה, ואכמ"ל ג.]. אם בתזוזת העציץ עם המים שבו עלולים הפרחים לפתח, כתב בבב"ת עולם קוצר אות ט"ו לאסור, אולם למעשה אין נראה להחוש, לא לו בלבד ש"א מוסכם לאסור, עיין להלן סוף הסימן, עוד בה דודאי אינו פסי"ר, וע"ע בדברינו שם, ואין להאריך.
 153. והיינו באיזה אופנים מותר להגביהו מעל הארץ וכיצא.
 154. יש לבאר שבעשבי נוי או בשמים המצויים כיום, בדרך כלל אינו עשוי להתחבר ולהכות שרשים, וגם בפועל אינו מכה שרשים, ושמים אותם רק שלא יכמשו, ובכה"ג מותר להוציאם ולהחזירם אף לעפר שבעציץ, וכמשנ"ת בסיומ' של"ז במלאכת חורש, ויבואר עוד להלן ובסוף הסימן.
 155. שו"ע (סעיף ז'), בדכה"ג אסור מיהא מדרבנן. ועיין לעיל בהקדמה שעמדנו בזה, והבאנו בהערה שיש מי שאומר שבזמננו הוי אסור דאו, ועמש"ש.
 156. משנ"ב (סקמ"א), שדין זורע כתולש, והיינו הך.
 157. עיין בהקדמה לעיל אות א'.
 158. משנ"ב שם, ויש לבאר בהבטאת בזה היא דלא מבעיא שהו"ע עציץ שאינו נקוב ויש בו הפסקת יניקה, אלא בנוסף לזה הוא ג"כ בעליה שרחוק הוא מכדי להריח את עפר הארץ, ואעפ"כ אסור. וכבר מצאנו בפ"י שדנו באופן שהעציץ מונח בגובה אם הוא יונק ככה"ג, ויש מפרשים שאפילו בלמעלה מעשרה טפחים שבו אינו יונק, וע"י בריטב"א גיטין ז' וז' ובדברינו עמ"ס שבת במלאכת קוצר בענ"ז, ואכמ"ל.
 159. במג"א (סק"י) הביא מתשו"ה הרא"ש (כלל ב' סימן ד') שגג המרוצף באבן ומלאוהו עפר ונטע בתוכו, התולש ממנו בשבת חייב, למרות דבעלמא התולש מעציץ שאינו נקוב פטור. והטעם דדווקא בעציץ שהוא מיטלטל ואין דרך זריעה בכך פטור, משא"כ בכה"ג שהוא קבוע ודרך זריעה בכך, חייב, עיי"ש. וכ"כ בכה"ח כאן (אות נ') בשם כמה אחרונים. וכן הביא במשנ"ב להלן בסעיף י"ב (סקנ"ז) בצל"ש שדרכן להשתרש בעליה שיש בו עפר, ונשתרשו שם וגם רוצה בהשרשתן, התולש חייב, אע"ג שכל הבצל מגולה ואין דרך גידולו בכך, אבל אם נפלה עליהם מפולת וכו', עיי"ש. וע"ע בערוה"ש.
 ועיין בספר נשמת שבת סימן קפ"ט שהוסיף תרת, א. שאם חפר גומא באדמה והכניס שם פלסטיק ומלאוהו עפר וזרע בתוכו, אע"פ שאינו יונק מן האדמה חייב. (שו"ת מחזה אליהו ע"פ האמור לעיל בדכה"ג אינו מיטלטל ובטל לקרקע). ב. אם זרע בתוך עציץ גדול שאינו מיטלטל, יש אומרים שחייב אף באינו נקוב (אג"ט, וכ"כ בתולדות שמואל דה"ה אם הכלי ממתכות או משאר מינים). ובכלל כל זה נראה במה שמצוי כיום שמגדלים על מצעים של פלסטיק וכדו', שיש בזה אסור דאו' אף שאינו יונק מן האדמה.
 160. ע"פ האמור בהערה הקודמת מתשו"ה הרא"ש, וכ"פ האחרונים, וע"ע בנושמת שבת שם.
 161. כ"ה באג"ט קוצר ס"ג, וביאר שם בסק"י דהוא עפ"ד הרא"ש הנ"ל. (וכן הזכרנו בהערה שלפני הקודמת). ובארוחת שבת ע' תפ"ח כתבו כן מנדפשיהו, וכאמור שמקורו נפתח לזה בדברי הפ"י.

162. עיין בשו"ע להלן סעיף י"א גבי השורה חטים או שעורים במים דהוי תולדת זורע וחייב, וכדאשכחן במו"ק (דף ב.) מה זורע לצמחי פירי וכו' (עיין במשנ"ב שם). וממילא ה"ה לענין תולש. ולפי מה שהבאנו לעיל בהערות הקודמות י"ל שיש בזה אסור דאורייתא אפילו באופן שלא ירשיש בודאי, משום דכה"ג ה"ו כזורע בקרקע ממש כיון שזהו דרכו בדרך צמיחה רגילה [אינו כשאר עציצים שאינם נקובים, שאף שגם זה נפוץ היום שמגדלים בהם הרבה, מ"מ אין זה טוב כ"כ לצמחים, וגם אינו כ"כ בגדר דרכו בכך]. וגם ידוע שכיום שמים במים הללו חומרים המצמיחים היטב כמו קרקע עולם, והוי קוצר גמור כמו בקרקע. וכ"כ בשבט הלוי ח"א סי' ע"א, ובהר צבי ח"א סימן ר"ח.
 163. בגמרא בשבת (פא): פרפיסא, היה מונח ע"ג קרקע והניחו ע"ג יתדות חייב משום תולש, היה מונח ע"ג יתדות והניחו ע"ג קרקע חייב משום נוטע, ופרש"י שמדובר בעציץ נקוב, וכשהגביהו מן הקרקע והניחו ע"ג יתדות שוב אינו נהנה עוד מריח הקרקע.
 ונחלקו הראשונים בדבר אם אסור מן התורה, שאמנם בלשון הגמרא איתא חייב. אולם רש"י כתב דהאי חייב לאו דווקא אלא אסור, משום דמי לתולש, דאי חייב ממש קאמר, איך התירו רבנן לצורך משום קינוח, ע"כ. וכה"ג כתבו התוס' שם שמש"כ חייב, היינו ממת מדרבנן. וכ"כ עוד ראשונים שם, כיעוין בחי' הר"ן והריטב"א ומאירי ועוד. וכ"ה בהג"א שם. אולם הרמב"ם (פ"ח מהל' שבת ה"ד) כתב גבשושית של עפר שעלו בה עשבים, הגביה מעל הארץ והניחה ע"ג יתדות, חייב משום תולש וכו'. וכתב בב"י כאן שהרמב"ם למד דברי הגמרא כפשטא, ודין גבשושית כד"ן עציץ נקוב, והמגביהו חייב, וע"ע בב"י בסיומ' שיי"ב. [ועיין עוד בדברי הרד"ע בפ"י על הרמב"ם מונח ע"ג שכתב שהתולש מעציץ נקוב חייב חטאת, שכתב דהיינו כשהוא מונח ע"ג קרקע מפני שהוא כיונק, ע"כ. ומבואר איפוא שזה לשיטת הרמב"ם הנ"ל, דכיון שהרמב"ם סובר שבהגביה העציץ ע"ג יתדות הוי כתולש גמור, ומשום שהפסק האויר בין העציץ לקרקע מפסיק יניקה לגמרי, אי"כ כשהוא מונח ע"ג יתדות הוי כתולש כבד, ופטור, ועל כן פירש שמדובר שהעציץ היה מונח ע"ג הקרקע].
 ולדינא, הנה מוכח בשו"ע שפוסק כדעת רש"י ושאי"ד ודלא כהרמב"ם, א'. דבשו"ע (בסימן ש"ב סי"ג) כתב שצדור שעלו בו עשבים מותר לקנח בו, ועל כרחק דס"ל כרש"י שאין בהגביה הצדור אסור דאו' אלא דרבנן גרידא, ומשום כבוד הבריות התירו. וכ"כ המג"א (שם סק"ג) דמסתימת השו"ע מוכח שאפילו מונח על הארץ מותר מה"ת להגביהו, ודלא כהרמב"ם, וכ"כ גם בכה"ח (אות נ"ב) בשם העו"ש והגר"ז ב'. כאן בשו"ע (בסימן של"ז ס"ח) כתב שעציץ אפילו שאינו נקוב יש להזהר מליטלו מעל גבי קרקע ולהניחו ע"ג יתדות או אפכא, בין שהו"ע של עץ ובין שהו"ע של חרס, ע"כ. ובמג"א הנ"ל רמז לשו"ע כאן דמוכח הוי כדעת רש"י שבהגביה עציץ נקוב יש אסור מדרבנן גרידא, וביארו המ"פ דהיינו שכתב שהשו"ע (שם) "יש להזהר", ומשמע שאינו אסור גמור, ואם איתא שבעציץ נקוב יש אסור דאורייתא בהגביהו, א"כ בעציץ שאינו נקוב של חרס או עץ היה לנו לאסור לגמרי, מספק דאו', שהרי נחלקו הראשונים אם עציץ של חרס נידון כנקוב או שעציץ של עץ נידון כנקוב, וקיי"ל לחוש לתירויהו (וכמשנ"ת לעיל בהקדמה). וע"כ הרי חד מינייהו אסור דאורייתא, והיאך כתב השו"ע בלשון יש להזהר, ועל כרחק כרש"י שלעולם לא יבא לידי אסור דאו'. אולם ז"א מוכרח כ"כ, דאפשר שכיון שהדבר שנוי במחלוקת נקט הכי בלשון יש להזהר, וגם בעצם כ"כ, לפי שיש להזהר מצאנו לפעמים שהוא אסור גמור, אע"פ שברוב המקומות זה מורה שאינו אלא זיהירות לכתחילה, כידוע, ועו"ל. וע"כ כאמור שהפ"י הבינו בדעת השו"ע כשיטת רש"י, ועל כן הבאנו בפנים את שיטתו כדעה בתרא.
 164. כ"כ בהג"א שכל טעמו של רש"י שאינו אסור מן התורה, הוא משום שעדיין הוא יונק מן הקרקע קצת, כיון שהוא מונח ע"ג יתדות, אבל אם באמת יניחו על דבר המפסיק לגמרי דינו שחייב גם לרש"י, וה"ד בב"י. וכן פסק במשנ"ב (סקמ"ד) וכן בכה"ח (אות נ"ג) שאם הניחו על גבי עצים או בגד דפסיק יניקתו לגמרי מן הקרקע, חייב.
 165. היינו שהתולש מעציץ נקוב המונח על יתדות, לרש"י חייב, כיון שעדיין הוא יונק מן הקרקע, ולהרמב"ם פטור, שבכה"ג אינו יונק. ונמצא שלדין דקיי"ל כרש"י שבכה"ג יש לו יניקה, העושה כן בשבת חייב. [ובאמת שאף בדעת הרמב"ם גופא מצאנו בטל אורות קוצר (דף כ"ד ע"ב) שהביא ממנה"ח אלפאנדי שכתב דאף דס"ל להרמב"ם דעציץ נקוב המונח ע"ג יתדות דינו כתולש, מ"מ התולש ממנו חייב. ומדמה זאת למש"כ המ"מ שאף להרמב"ם שצדור שהגביהו מן הארץ הרי הוא כתולש לגמרי, מ"מ התולש ממנו חייב (כמש"כ בגמ' דהוי עוקר דבר מגידולו), וה"נ התולש מן עציץ זה חייב, עיי"ש. אלא שהטל אורות שם כתב להשיג עליו דלא דמי כלל, דשאני התם שגידול העשבים הוא מן הצדור, והוי בודאי כמקום גידולו והעוקר ממנו חייב, משא"כ עציץ נקוב שאין דרך גידולו אלא כשהוא נקוב ומחובר לקרקע, שהרי התולש מעציץ שאינו נקוב פטור, כמבואר בכל הפ"י וכו', עיי"ש ב'. ודבריו ברורים].
 166. שו"ע, משום זורע, ויבואר להלן בחלק השני במלאכת זורע.
 167. כמו שנתבאר בהערות הקודמות דאנן קיי"ל כרש"י שעציץ נקוב המונח

עמ"ס שבת במלאכת קוצר בענין עציץ נקוב, מה שהבאנו לדקדק בלשון הגמ' דש"י "לטלטלו", והלא הנידון הוא מצד קוצר, ועמש"כ שם]. וכבר העיר בזה בשב"ש (בבא"ר שם), וצ"ע שכן כתב המאירי (שם). וכן מבואר בח"י הר"ן שם ובחי' הריטב"א שם, עיי"ש. וכ"כ בספר מעשה רוקח על הרמב"ם פ"ח הי"ג, וכ"מ בלשון השו"ע כאן ס"ח ושאר פוסקים. וש"ד כן באו נדברו ח"א סימן ט"ו. ובאמת שאף הפמ"ג (שהזכיר בשעה"צ שהוא מפסק קצת בענין טלטול העציץ) לא בריא לאסור, ואדרבה נוטה להתיר קצת. וכן העיר בבב"ת עולם מלאכת קוצר אות ט"ו, ואז נדברו ח"א סי"ו. (ואכן גם במשנ"ב השמיט לעצם דין הטלטול). ומ"מ אחר משמעות כל הפוסקים שמותר לטלטל עציץ, נראה שאין לחוש כלל. וכ"פ בשו"ת פתולת צדיק ח"ג סימן קפ"ה ועו"א. וכבר הזכרנו שכן מבואר בראשונים להיתירא, וככלי שמלאכתו להתיר. וע"ע גם בתה"ד כאן סק"ו וקצוה"ש סי' קמ"ב בבד"ה"ש סק"ה.
 152. ויש להוסיף כמה פרטים: א. שמכל מקום י"ל שכל ההיתר הוא רק בכאלה עציצים המיוחדים לכך, כגון עשבי בשמים, ופרחים לנוי על השולחן וכדומה, אבל אם אינו מיוחד לכך, וכגון עציצים שנמצאים בפנינת הבית לנוי, וקבועים שם, הרי הם מוקצה. [ויש לבאר בזה בב' אופנים, א. עמש"כ המשנ"ב בס"ס ע"ש גבי שיעון, וכן שם בתולתו שדבר כבד שקובע לו מקום הוי מוקצה, עיי"ש. וה"נ הוי מוקצה, אלא שאי מהא ז"א פשוט, וכמו שכתבנו שם שאין זה מוסכם כלל, ומן הדין יש להקל. ב. ונראה יותר שכאן הוא חידוש, דהא כשלעצמו אין בו שימוש כלל, והוי כמו עפר ומת וצורות דהוי מוקצה מחמת גופו, ורק משבתו להשתמש בו, וזה נעשה גם ע"י טלטול, זה מחשיבו למלאכתו להתיר, אבל בעשוי להיות בפנינת החדר, אסור, וד"ק]. וכן כל עציצים יקרים שמקפיד עליהם הרי הם מוקצה. וש"ד כן באו נדברו ח"א סימן ט"ו. [ב. עיין בשו"ת א"ש נדברו ח"א סימן י"ד שכל ההיתר הוא בעציץ שגדלים בו עשבים או אילן פחות מ' טפחים, אבל כשגדל אילן גבוה ג' טפחים אסור לטלטלו, ע"כ. ועיין בפמ"ג ס"ס ש"ל. אלא שלכאן לפי האמור דהוי ככלי שמלאכתו להתיר, אי"כ מאי נפ"מ לן מזה שהוא גבוה, הלא אין לו דין אילן (כיון שאינו מחובר - זולת אם הקרקע שתחתיו אינה מרוצפת, שכבר הבאנו לעיל סוף אות ב' בדכה"ג אף שאינו נקוב כנקוב), אלא הרי הוא ככלי להשתמש עימו, ועו"ל בזה, ואכמ"ל ג.]. אם בתזוזת העציץ עם המים שבו עלולים הפרחים לפתח, כתב בבב"ת עולם קוצר אות ט"ו לאסור, אולם למעשה אין נראה להחוש, לא לו בלבד ש"א מוסכם לאסור, עיין להלן סוף הסימן, עוד בה דודאי אינו פסי"ר, וע"ע בדברינו שם, ואין להאריך.
 153. והיינו באיזה אופנים מותר להגביהו מעל הארץ וכיצא.
 154. יש לבאר שבעשבי נוי או בשמים המצויים כיום, בדרך כלל אינו עשוי להתחבר ולהכות שרשים, וגם בפועל אינו מכה שרשים, ושמים אותם רק שלא יכמשו, ובכה"ג מותר להוציאם ולהחזירם אף לעפר שבעציץ, וכמשנ"ת בסיומ' של"ז במלאכת חורש, ויבואר עוד להלן ובסוף הסימן.
 155. שו"ע (סעיף ז'), בדכה"ג אסור מיהא מדרבנן. ועיין לעיל בהקדמה שעמדנו בזה, והבאנו בהערה שיש מי שאומר שבזמננו הוי אסור דאו, ועמש"ש.
 156. משנ"ב (סקמ"א), שדין זורע כתולש, והיינו הך.
 157. עיין בהקדמה לעיל אות א'.
 158. משנ"ב שם, ויש לבאר בהבטאת בזה היא דלא מבעיא שהו"ע עציץ שאינו נקוב ויש בו הפסקת יניקה, אלא בנוסף לזה הוא ג"כ בעליה שרחוק הוא מכדי להריח את עפר הארץ, ואעפ"כ אסור. וכבר מצאנו בפ"י שדנו באופן שהעציץ מונח בגובה אם הוא יונק ככה"ג, ויש מפרשים שאפילו בלמעלה מעשרה טפחים שבו אינו יונק, וע"י בריטב"א גיטין ז' וז' ובדברינו עמ"ס שבת במלאכת קוצר בענ"ז, ואכמ"ל.
 159. במג"א (סק"י) הביא מתשו"ה הרא"ש (כלל ב' סימן ד') שגג המרוצף באבן ומלאוהו עפר ונטע בתוכו, התולש ממנו בשבת חייב, למרות דבעלמא התולש מעציץ שאינו נקוב פטור. והטעם דדווקא בעציץ שהוא מיטלטל ואין דרך זריעה בכך פטור, משא"כ בכה"ג שהוא קבוע ודרך זריעה בכך, חייב, עיי"ש. וכ"כ בכה"ח כאן (אות נ') בשם כמה אחרונים. וכן הביא במשנ"ב להלן בסעיף י"ב (סקנ"ז) בצל"ש שדרכן להשתרש בעליה שיש בו עפר, ונשתרשו שם וגם רוצה בהשרשתן, התולש חייב, אע"ג שכל הבצל מגולה ואין דרך גידולו בכך, אבל אם נפלה עליהם מפולת וכו', עיי"ש. וע"ע בערוה"ש.
 ועיין בספר נשמת שבת סימן קפ"ט שהוסיף תרת, א. שאם חפר גומא באדמה והכניס שם פלסטיק ומלאוהו עפר וזרע בתוכו, אע"פ שאינו יונק מן האדמה חייב. (שו"ת מחזה אליהו ע"פ האמור לעיל בדכה"ג אינו מיטלטל ובטל לקרקע). ב. אם זרע בתוך עציץ גדול שאינו מיטלטל, יש אומרים שחייב אף באינו נקוב (אג"ט, וכ"כ בתולדות שמואל דה"ה אם הכלי ממתכות או משאר מינים). ובכלל כל זה נראה במה שמצוי כיום שמגדלים על מצעים של פלסטיק וכדו', שיש בזה אסור דאו' אף שאינו יונק מן האדמה.
 160. ע"פ האמור בהערה הקודמת מתשו"ה הרא"ש, וכ"פ האחרונים, וע"ע בנושמת שבת שם.
 161. כ"ה באג"ט קוצר ס"ג, וביאר שם בסק"י דהוא עפ"ד הרא"ש הנ"ל. (וכן הזכרנו בהערה שלפני הקודמת). ובארוחת שבת ע' תפ"ח כתבו כן מנדפשיהו, וכאמור שמקורו נפתח לזה בדברי הפ"י.

ודין טלטול עציץ בשבת, אם דרכו בכך אין בו משום מוקצה, ומותר¹⁷⁶.

ל. כל הנידון האמור לעיל שאסור להגביה מן הקרקע, הוא דווקא בדברים שיש לו כוונה בצמיחתם, וכגון עציץ שמן הסתם כוונתו לכך שיצמח ויגדל, וניחא ליה בכל אופן שהוא יונק מן הקרקע, ולכן אסור. אבל חייטם ופירות וירקות וכדומה, אף שהם מונחים על הקרקע בלא שום הפסק, אין בהם שום חשש להגביהם ולהניחם על כל דבר שהוא, וכן אין חשש להניחם על הקרקע לשם הנחה בעלמא, כיון שאינו מכוון לזריעתם כלל, וגם לא השרישו¹⁷⁷. אך יש להזהר בירקות וכדומה שמונחים על עפר הבית במקום לח כבר כמה ימים, שלא להגביהם בשבת, מחשש שמא השריש, ואסור משום קוצר, וכמו כן יש להזהר שלא ליתן חייטם או פירות וירקות על עפר לח באופן שישארו שם כמה ימים שמא ישריש, ואסור משום זורע¹⁷⁸. [ומכל מקום כל זה אינו אסור אלא כשהוא מונח על העפר ממש, אבל אם הוא מונח באויר על יתדות וכדומה אין חשש כלל, שהרי לעולם לא השריש ולא ישריש, ואף שמצוי שמוסיף מלחות הקרקע, אין בזה חשש]¹⁷⁹.

עוד פרטים

ל"א. ענף של אילן שנתלש מן העץ בערב שבת, ויש בו פירות, מותר בשבת לתלוש את הפירות ממנו¹⁸⁰.

וכן מותר לתלוש ענבים מן האשכול שלהם, וכן יש מתירים לתלוש תמרים מן האשכול שלהם¹⁸¹ [באופן שנתלש האשכול מן העץ מערב שבת]. ונתבאר לעיל בסימן ש"ט במלאכת דש באיזה אופנים יש איסור משום מפרק.

ל"ב. ענף של אילן שנשבר מן העץ, ועדיין הוא מחובר בעץ בקליפתו, מותר לתלוש ממנו פירות בשבת, כיון שהענף כבר אינו יכול לחיות עוד¹⁸². ומכל מקום למעשה יש להזהר בזה, כיון שאין העולם בקיאין בכך אם הוא ניתק כל כך בכדי שאינו יכול לחיות, ואין להתייר כשנפרד לגמרי מן האילן¹⁸³. ולהלן יבואר בפירוט שנתייבשו ומחוברים בעץ, אסור מן הדין לתלשם.

להריח במחומר

ל"ג. הדס המחומר מותר להריח בו¹⁸⁴. וכן ורדים ושאר צמחים המריחים¹⁸⁵. ויש שנהגו להחמיר שלא להריח במחומר¹⁸⁶. אולם למעשה מותר. [ואם נקצץ ההדס בשבת, אפילו על ידי גוי, אסור להריח בו]¹⁸⁷.

ודע, שכל האמור היינו באופן שאינו נוגע בו בידיו, אבל אם הוא נוגע בו בידיו ומזיזו אפילו מעט, יש בזה חשש איסור מוקצה¹⁸⁸. ולכן, הדס שהדרך להריח בו רק כאשר משפשפים אותו, אין לעשות כן בשבת.

ודע עוד, שההולך ליד מקום שיש שם ורדים ופרחים המריחים, אם אינו נטוע במיוחד לריח, אינו מברך עליהם ברכת הבשמים, אלא אם כן נוטלם בידו להריח בהם¹⁸⁹.

ל"ד. פירות הראויים לאכילה כגון תפוח ואתרוג, אסור להריח בהם בעודם מחוברים, ואף על פי שנתבאר בהלכה הקודמת שמותר להריח בהדסים ופרחי בשמים, מכל מקום בפירות הראויים לאכילה אסור, מחשש שמא יתלוש לאכלם¹⁹⁰. וראוי להחמיר שלא להריח בהם, אפילו אם אינו מתקרב אליהם בכוונה כדי להריח¹⁹¹.

תלישת פירות

ל"ה. אסור לתלוש בפיו פירות מן המחומר, ונחלקו בזה הפוסקים, שיש אומרים שאסור מדאורייתא כדין קוצר, וי"א שאינו אסור אלא מדרבנן מאחר שהוא בדרך שינוי¹⁹².

ויש למחות במה שיש טועים התולשים בפיהם פרי מן המחומר, שמלבד איסור תלישה, יש איסור נוסף שאסור באכילה, ואפילו אם נתלש בשבת בהיתר, כגון מחמת הרוח או שהבשיל ונפל, שהרי הוא מוקצה¹⁹³.

להריח בו בשבת [נ"ב]. היינו דווקא בעצי פרי, וכמבואר בשו"ע כאן, ויבואר בהלכה הבאה. אבל עצי בשמים ועשבי בשמים, הלא נתבאר שאין חשש להריח בהם, ושוב ליתא לעיקר גידולו שם, וי"ל שכל דבריו שם אמורים בעיקר לגבי האתרוגים המריחים (הגם שהזכיר שם ורדים ופרחים המריחים), שבהם יש צד איסור]. וקמ"ל שכיון שאינו הולך לשם אלא הריח בא אליו מותר. ועי' הביא בכה"ח מהפמ"ג שלא יברך, כיון שהוא ריח של איסור, וסיים הפמ"ג בצ"ע, עיי"ש. [וכבר כתבנו שבאינו מתכוון להריח במיוחד שרי, ועי' לעיל לפני ב' הערות בסופן].

ולדינא, הנה בכה"ח שם סיים שבסימן ר"ז ס"א כתב שבלא"ה אין לברך עליו כיון שאינו עשוי להריח. (ובכה"ג אינו מברך עליו אא"כ יטלנו בידו, ובפירות הא אסור ליטלם בידו להריח, וכמבואר בשו"ע כאן). ואכן כן כתבנו במקומו (ועי' לעיל בס"י רצ"ז) שאין לברך על ריח היוצא מן עצי פרי או מעצי נוי שלא ניטעו במיוחד לריח (ולא דמי לחנות של בשם המבואר בסימן ר"ז ששם עשוי לריח כדי שיבואו ויקנו). וכמעט שאינו מצוי כיום לברך על פרחים ועצים המריחים כשהם במחומר [זולת בפרחי יסמין וכיוצא שניטעו בחצר פרטית לשם הפצת ריחם, וכמשי"כ בספר ברכיה בהל' ברכת הריח. ועי' גם בשו"ת אז נדברו ח"ד ס"יא. ומבואר עוד באחרונים שאפילו אם ניטע לריח לאחר שיקטפוהו, מ"מ אין לברך עליו בעודו במחומר, כיון שבמחומר לא נעשה לריח, ואכמ"ל].

ועפ"י כתבנו בסתמא שאינו מברך, אלא, א. אם ניטע לשם הפצת ריחם (וכגון פרחי יסמין, כנ"ל). ב. או אפילו כשלא ניטע לשם ריח, אם נוטלם בידו ומברך, והיינו למבואר לעיל שמותר ליטלם בידו.

190. שו"ע (סעיף ז') בתוספת ביאור. ועי' בהלכה הבאה ובהערה. והנה כתבנו בפנים "פירות הראויים לאכילה". וכעיי"ז מבואר בשו"ע שכתב אתרוג ותפוח "וכל דבר הראוי לאכילה", ע"כ. ולפי זה נראה שדווקא אם הוא ראוי לאכילה כמות שהוא אסור, אבל אם אינו ראוי כמות שהוא מותר. ולפי"ז נלע"ז שאתרוג המצוי במקומו מותר להריח בו בשבת, שהרי אינו ראוי לאכילה כמות שהוא [ודווקא אתרוגים של זמן קודם ואתרוגים מסויימים שבחול"ה היו ראויים לאכילה, משא"כ אתרוגים שלנו (וכבר עמדנו בזה במקומו בהל' ברכות, בדין מאכלים הראויים לבישול, שבעודם חיים ברכתם שהכל, וכתבנו שאתרוגים שלנו יש לברך עליהם שהכל בעודם חיים, ובבישולם ותיקונם העץ), וכידוע]. ולא אמרינן ליחוש שמא יתלשו כדי לבשלו וכדי לאוכלו, שהרי חשש התלישה הוא שמא מרוב תאוה יתלוש, וכאן הרי יודע שאינו ראוי בלא בישול, ולא מסתבר לחוש לזה, כנלע"ז. [ומי"מ כתבנו בפנים שם אתרוג אגב לשון השו"ע, ונפי"מ במקרה שהוא ראוי לאכילה כמות שהוא, וכמו שהקדמנו בתחלת הדברים שהאיסור הוא רק בראוי לאכילה].

191. עיין בכה"ח (אות ס"ד) שנחלקו בדבר המהרי"י עיי"אש הסובר שמותר להריח בריח היוצא מן הפרדס שבא לו מרחוק, כיון שאינו הולך אצלה להריח, והפמ"ג סובר דהוי ריח של איסור, וסיים בצ"ע. ועי' בכה"ח שם, ומסיק דע"כ יש להרחיק עצמו מזה, שלא יתכוון להריח ולא יברך, ע"כ. והגם שבפשוט יש לומר שאין חשש להריח בהם, א. שאם מצד איסור שבת, הלא מסתבר שאין עי"ז שם איסור בחפצא, ואינו אלא חשש שמא יתלוש, וכדברי המהרי"א. ב. ואם מצד חשש ברכה, הא ליכא כלל, כיון שלא עשוי לריח וכמבואר בס"י ר"ז, מי"מ ראוי לחוש להמחמירם.

192. ברש"י בסוכה (לו), כתב שהתולש בפה אין לך תלישה גדולה מזה, ע"כ, ובפשוט משמע דהוי דאו'. אולם י"ל שאין כוונתו אלא לברר שהדבר אסור, ולעולם אינו דאו' אלא מדרבנן, שהרי אינו כדרך תלישה שהוא ביד, וכבר מצאנו בשבת (עג): שאם זרק אבן על העץ והשיר פירות, אין דרך תלישה בכך ופטור, והובא במג"א כאן, ועיין בשעה"צ (אות מ"ג) בשם כמה אחרונים שלענין חיוב ליכא בזה, בין אם תולש ברגלו ובין אם תולש בפיו, וצ"י שכה"ח בתוספתא [ועי' מה שהעיר שם ע"ז, ולכא"ו יל"ד עוד דאם איתא שאינו אלא מדרבנן אמאי אסור להריח בו שמא יתלוש, הא הוי גזירה לגזירה, וי"ל דחיישנן שמא יתלשונו בידיים, א"נ וכולא חדא גזירה, דמאחר שיבא לו תאוה ה"ז חשש המצוי שיטעה ויאכל, וכה"ג אשכחן בחז"ל טובא שדבר שעלול בקל להגרר ממנו לאיסור חיישנן אף בדרבנן, וה"ז כחשש אחד, ועיין]. ועי' בכה"ח (אות ס"ה) בשם האחרונים, וגם הוא נוטה לדעת הפו שאינו אסור מן התורה, וכן הסביר ברורה, דהא פשוט דכל כה"ג אין דרך תלישה בכך. ועי' באג"ט סט"ו וסק"ט מש"כ לחדש בזה, ואכמ"ל.

193. משנ"ב (סקמ"ט), וכה"ח (אות ט"ו). וסיים המשנ"ב שראוי למנות אנשים שישגיחו על זה עד שישתקע הדבר. נ"ב. עיין בס"ז כאן בענין תלישת שיער מעור של בהמה, ובענין תלישת עור מגוף האדם (והובא בכה"ח אות ס"ז ס"ח), וזה שייך למלאכת גזוז, ואי"ה יתבאר

יש חשש שיבא לידי איסור, ואל תאמר שזה גזירה לגזירה שמא יבא לאיסור מוקצה שהוא דרבנן, דהלא גם בנידונינו ראינו שחששו בזה לגזירה לגזירה, שהרי אסור להריח בתפוח שמא יתכנו בפיו, ודעת כמה פו' שבכה"ג אינו אלא איסור דרבנן (דהוי שינוי), ואעפ"כ גזרו. ויש לתרץ, א. דמוקצה קיל טפי, מחשש תלישה כלאחר יד, כיון שבתלישה כלאחר יד הוי עיקרו דאורייתא, וחמיר טפי (איברא שיש מהראשונים שכתבו דזו שבות קלה משאר שבותים, עיין פסחים ס"ו ובפרש"י ובכורות כ"ה), ויש ליישב שלגבי גזירות חיישנן טפי בעיקרו דאורייתא, דשמא יבוא לדמות לאיסור תורה). ב. דדווקא בחשש שיבא לאוכלו שהוא חשש גדול טפי, וכעין מש"כ בי"ד ס"י פ"ח באיסור העלאה על השולחן שאסור אפילו בדרבנן, שאגב שכבר עלה יש חשש שיאכלנו, וה"נ כאן, ובפרט שזה דבר שנפשו של אדם מחמתו.

185. פשוט, ועיין כה"ח אות ס"א.
186. כן דעת הר"ן ע"פ גירסת הגאונים ה"ד בב"י כאן. וכן דעת היש"ש הובא במג"א. וכ"כ עוד אחרונים, ה"ד בכה"ח (אות פ"ח), עיי"ש. ועי' גם באג"ט קוצר אות ב'). ואף אמנם דההלכה לא חיישנן להו, דהא דעת רוב הראשונים מעמודי ההוראה להתייר בזה, וכמובא בב"י כאן. ועיין גם במשנ"ב (סקמ"ח) שהביא שיש מחמירין בזה. אבל הא"ר כתב שהעיקר כפסוק השו"ע, עיי"ש. וכל שכן הוא לדידן דקיבלנו הוראות מרן השו"ע, ולפי"ז לא היינו מביאים דעה זו, אלא שראיתי בכה"ח (אות ס"א) שכתב דהגם שלפום דינא קי"ל כפסק השו"ע דמות, מ"מ העולם נוהגין להחמיר, ואפשר דטעמא משום שמא ישכח ויפרוץ בעלין ויתלשו ויתחייב משום תולש, עכ"ד. [נ"ב. מש"כ ויתחייב משום תולש, לאו דווקא הוא, דהא בודאי אין בזה איסור דאו' בדבר זה שלא ניח"ל שיתלש, דהא לא איכפת ליה. ועוד שאפילו לכתחילה היה אפשר להתייר כיון שאינו שפיק רישא ולא מרחקו, אלא שמ"מ חשש קוצר איכא]. ואמנם אנו לא שמענו על מנהג זה להחמיר, וזאת ועוד שאף הר"ן גופיה בסוכה (דף יח), כתב להתייר, מ"מ הבאנוהו למאן דנוהג כן, - ובכל אופן אף המחמיר בזה נראה שכל זה כשמריח במיוחד מצמח מסוים, אבל בלא"ה אין איסור, שהרי ל"ש הגזירה בכה"ג, ועוד ראיתי בחוט שני (בקובץ ענינים שבסוף הלכות פסח) שאם נכנס לפרדס להריח ממילא אין איסור, ורק אם עושה פעולה מיוחדת כמו שתכופף להריח וכדו' או א"ז, ע"כ. ועי' מזה הלן בעוד ב' הערות.

187. כה"ח (אות ס"ג) משכנה"ג. וייתר מזה נראה שהם כפירות שנתלשו בשבת שהם מוקצה, ואף שבעיקר הדין לא דמי לפירות, דהא שאני פירות שלא יכל ליהנות באכילתם בלא תלישה, משא"כ כאן, מ"מ אחר שנתלש מיהא אסור, וצ"ע. דשמא אם מריח בלא לגעת בו שרי, וכל הקפידא כשהוא נוגע או משפשפו וכדו'.

188. עיין במשנ"ב (סקמ"ח) שלענין טלטול ההדס בידו, דינו כדין הקנים הרכים בס"א. ובשעה"צ צ"י שדעת הא"ר והתו"ש להתייר, ודלא כא"ר. והוסיף שאמנם גם המג"א סובר שיש מוקצה אפילו במחומר, אולם הקשו עליו האחרונים, ע"כ. וכבר הזכרנו בקצרה גידון זה לעיל בסעיף א' בסוף הלכה קמיי"א, והבאנו שאכן דעת כמה פו' לאסור בדבר משום מוקצה, עיי"ש. ועיין עוד בכה"ח (אות ס"ב) שהביא משם הגאון מהרי"י עיי"אש שכתב שלדעת מרן יכול לתפוס ההדס בידו ולהריח בו, והובא בברכ"י. ומה שכתב הרמ"א הלן (סוף הסימן) ובלבד שלא יגידנו, כתב שם שאינו אלא חומרא, ע"כ. אולם בכה"ח העיר ע"ז שהפמ"ג כתב שאסור ליטול ההדס בידו משום מוקצה, וכן מבואר בשו"ע הגר"י, ומבואר שכל מחומר לקרקע אסור בטלטול משום מוקצה, ע"כ. וכה"ג כתבנו לעיל בסעיף א', ועל כן נכון להחמיר. [ומדברי מרן השו"ע אין ראיה, ואדרבה פשוט דבריו בס"י ש"ב ס"ז לאיסור].

ובכלל יש להבין בדברי המשנ"ב שמתיר להזיז את ההדס, וס"ל שאין מוקצה במחומר (וכמשי"כ בשעה"צ), וקשה דמי"מ הרי אסור להניד את האילן, וכמשי"כ המשנ"ב בסוף הסימן וכן בביה"ל שם, שאסור בין שימוש בלא להנידו ובין מנידו בלא שימוש, דזה גופא הוי שימוש, ובפרט שבא להריח בו, וצ"ב. ואמנם המשנ"ב כתב דמיירי בהדס שהוא כמו קנים הרכים, כמו בסעיף א'. והיינו דלכך אין חשש להשתמש בו ואף שאוחזו, ובפשוט בא בזה לאפוקי מהט"ו המובא גם בבה"ט שחלק על הרמ"א בס"א, עיי"ש. ולדידן דקי"ל כהרמ"א שמתיר שפיר דמי, והיינו שבקנים רכים מותר, אלא שזה גופא קשה לאוקימתא כזו, ואדרבה יפרש המשנ"ב כפשוטו דמיירי בהדס קשה כמו כל ההדסים, ונימא שמדובר בלא לאוחזם בידיו.

[ובאופן שאסור להניד אילן, אסור להניד את כולו, ואפילו ענפים הרכים הקבועים בו (וא"כ יותר יגדל הקושיא על המשנ"ב אמאי מיירי באוקימתא כזו שכולו קטן ורך כ"כ)].

189. עיין בכה"ח כאן (אות ס"ד) שהביא משכנה"ג ו"ר שהכנס בשבת בגינה ופרדס שיש שם ורדים ופרחים או אתרוגים שמריחים, ובא לו הריח מרחוק, צריך לברך, ועיקר גידונו שם אם אפשר לברך על זה, הוא משום דהא אסור

של מפסיק יניקתו, וכתבנו שאפילו למ"ד שסובר שעץ נחשב כמו נקוב אע"פ שאינו נקוב, מ"מ אם העציץ מונח על העץ וזה מפסיק בינו לבין הקרקע, שפיר הוי הפסק].

וזאת ועוד שאפילו אם העציץ נקוב, הרי נתבאר לעיל בהקדמה שבבתים שלנו שהם מרוצפים, ה"ז כאינו נקוב, וממילא אין חשש כלל בכל זה, וכל הנידון הנ"ל יהיה בבית שאינו מרוצף.

176. עיין לעיל בהקדמה לסעיף ז' באות ו'.

177. הנה מצאנו בשו"ע לעיל (סימן ש"י) שחייטין שזרען בקרקע ועדיין לא השרישו, מותר ללקטן ולאכלן ואין בהם משום מוקצה, עיי"ש. ולכאורה היה לנו לאסור מצד שיונק מן הקרקע, וכדין עציץ נקוב המונח על הקרקע שאסור להגביהו, וכוננו לעיל. ועיין בביה"ל (ד"ה ע"ג יתדות) שכתב להזכיר מזה שבכה"ג מותר, כיון שלא השרישו ואין להם חיות, ועדיין קשה, הא מ"מ למה לא יהיה אסור כדין עציץ נקוב. ועיין בביה"ל שם במוסגר שכתב חזא, שהזרעים שבעצים הושרשו בעפר העציץ [וביאור הדברים שלעולם אין חשש ביניקה אלא כשיש לו התחלה של דבר שמושך חיות, והיינו שורשים, ולכן אפילו חיות נוצר בעפר שבו, מ"מ העפר שברקע משפיע עליהם, ומושך להם חיות מן הקרקע, משא"כ כשאין שורשים, ואין שום התחלה של יניקה המושכת חיות], ועוד כתב שמ"מ במה שהניחם בעציץ נתכוון לזריעה, וה"ז כמו שזרעם בקרקע, כיון שהוא נקוב, ע"כ. [והיינו שעצם הכוונה מחשיבתו כמחומר לקרקע, וחש"כ בפנים שבעציץ לעולם ניח"ל בצמיחה, והכל בכלל הכוונה להצמיח, ולכן הרי הוא חלק אחד עם הקרקע, וכבר נתבאר בס"י וכן לעיל בס"י ש"ז שבחייטם שנתכוון לזרועם אסור לכ"ע, ולא תלוי בהשרשה כלל]. משא"כ בחייטם בעלמא שלא נתכוון לזרוע ולא השרישו, שהיה הם לטן כמו שהניחם בקופסא בעלמא, וכמו שביארנו בפנים.

178. כל זה מתבאר מדברי הביה"ל שם. ויש לציין עוד לדברי המשנ"ב הלן (סקנ"ז) שהביא מד' הפו', שבצלים שדרכן להשתרש בעליה שיש בו עפר, ונשתרשו שם וגם רוצה בהשרשתן, התולש חייב, אע"כ שכל הצל מגולה, ואין דרך גידולן בכך, אבל אם נפלה עליהן מפולת ונתכסו האמהות של הצצלים, והעלין מגולין כדרך גידולן ונשתרשו שם, אפילו אינו רוצה בהשרשתן חייב, כמו שאם היו נטועים שבה, ע"כ. [וכ"ה בכה"ח אות פ"ד]. ודון מזה לנידון

דידן. ומכל מקום מבואר בביה"ל שם, א. שביים או יומיים אין חשש, ורק בכמה ימים דווקא [ועיין בדברינו לעיל בסעיף ד' ובהערה]. ב. שכל האיסור הוא דווקא בעפר לח [דומיא דהמבואר בסעיף ד'. ועיין מה שכתבנו שם שבעשוי להיות לח, כגון כונון ירדת גשמים אסור, גם כשכעת הוא יבש].

179. שכבר נתבאר לעיל בהערה שלפני הקודמת שאין לנו לדמות החייטים וכיוצא לעציץ, ואין לנו לדון בתוספת יניקה וכו'. אלא רק אם במציאות ישרישו או לא. וכיון שכאשר הוא באויר אינו משריש, שוב אין חשש כלל.

180. רמ"א (סעיף ח') יחור של אילן וכו'. [להלן בהלכה הבאה נביא דין יחור שנפשח מהאילן ועדיין מחובר בו]. ועי' בכה"ח (אות נ"ו) משם הערה"ש שהעיר כן ג"כ ממש"כ בס"י תרמ"ו שלא אסור ללקט ענבי ההדס ביו"ט אלא משום מתקן.

181. עיין לעיל בסימן ש"ט סעיפים ו' ו-ז' (והבאנו שם בסוה"ס במלאכת ד"ש"), שהבאנו מחלוקת הראשונים אם מותר לתלוש תמרים מן האשכול שלהם בשבת, או שיש בזה משום מפרק, עיין שם. ושם נתבאר שבדברים ששך דרך אכילתם כמו ענבים וכדו' מותר לכל הדיעות. ועיין בכה"ח כאן (אות נ"ז) משם הפמ"ג.

ועיין בכה"ח הלן (אות פ"ב) שהביא משכנה"ג בשם מ"כ בשם מהר"א מוטל שמה שנוהגין שלוקחין ענפים שיש בהם עורדין, ועושין מאותם ענפים אשכולות, והעורדין מובשלים שם ונגמרים, וקוצצים אותן העורדיים מהענפים ואוכלים אותם, נראה פשוט שבשבת וי"ט יכולין לקצץ העורדיין לאוכלם, ע"כ. והוא מבואר שפיר עי"פ כל האמור לעיל.

182. רמ"א (סעיף ח') יחור של אילן שנפשח מערב שבת מן האילן ובו פירות וכו', ומה שביארנו בפנים הוא ע"פ הגמרא דחולין (קכח:), והוא מקור דברי הביה"ל כאן ד"ה שנפשח, וכ"ה בכה"ח אות נ"ה.

183. ביה"ל שם. וכה"ח שם בשם הפמ"ג. ומי"מ משמע מלשונם שאינו אסור גמור, ואפשר א"כ שלצורך גדול שרי, כפי שנראה ששוב לא יחיה, והיינו כשמחומר רק מעט בקליפתו. אמנם יש לציין שבאג"ט ובשבה"ש החמירו בזה לדינא, כיעוין שם, ואכמ"ל.

184. שו"ע (סעיף י'), ואין לחוש שיקצצנו להריח בו, שהרי אפשר להריח בו גם כן בעודו מחובר [ובעיקר הדין בזה עיין הלן שיש מחמירם]. וא"ת לדעת הסוברים שיש בזה איסור מוקצה, וכדלהלן, אי"כ למה לא נחוש לשמא לא יצא ריח כ"כ בלתי אם יאחזנו או ישפשפנו מעט להוציא ריחו, ושוב

ליו. פירות שיבשו בעודם מחוברים לענף המחובר לקרקע, וכן אילן שיבש ובו פירות, התולש מהם בשבת חייב¹⁹⁴. ונחלקו בזה הראשונים, יש אומרים שאפילו אם יבשו הפירות ועוקציהן גם כן חייב, והוא הדין אם יבש האילן לגמרי אפילו באופן שאין גזעו מחליף ג'כ חייב, ויש אומרים שאינו חייב רק אם יבשו הפירות בלבד, ועוקציהן עדיין לחים, או כשיבש האילן ועדיין גזעו מחליף, אבל אם יבשו לגמרי אינו חייב על תלישת הפירות ועל האילן, משום שהם נחשבים כתלושים. ומכל מקום אף לדעתם הרי זה אסור מדרבנן¹⁹⁵. ועיין בהערה¹⁹⁶.

פתיחת צינור שנסתם

ליו. מרוב המקלח מים מן הגג שנתאספו בו קשים ועשבים ושאר לכלוכים, וסותמים ומעכבים את קילוח המים, ומימינו יוצאים ומתפשטים בגג ודולפים לבית, מותר למעך אותם ברגליו, שבאופן זה הוא מתקן בדרך שינוי, כיון שאינו עושה אלא ברגליו בשינוי. ובמקום פסידא לא גזרו רבנן¹⁹⁷.

ויש לעשות זאת רק בצנעא. אבל בפרהסיא אסור. ויש מי שמתיר גם בפרהסיא אם אינו יכול לעשות בצנעא¹⁹⁸.

ודע, שכל הנידון כאן שנתאספו בו קשים ועשבים תלושים, אבל אם גדלו וצמחו במרוב עשבים מחמת הלחות וכיוצא, אסור למעכם, ויש בזה איסור קוצר¹⁹⁹. ועל ידי גוי יש להקל אם יעשה בדרך שינוי²⁰⁰.

ליו. כיוור מים שנסתם, אם היא סתימה רגילה ותדירה מחמת לכלוך שמצטבר בה, ובפרט במה שמצוי שמצטבר בפתח הצינור מלמעלה, אין בזה איסור כלל, וכל שכן בהסרת המסננת והסרת הכלוך שעליה, שמותר. אולם אם זו סתימה שאינה מצויה תדיר אלא מפעם לפעם ומזמן לזמן, וכמו שמצוי שמצטבר בפנים הצינור לכלוך, נחלקו האחרונים אם מותר לפתוח הסתימה על ידי מקל גומי (פומפה) וכיוצא, ולמעשה יש להקל בזה בשעת הדחק ובמקום צורך גדול²⁰¹. אמנם אם אפשר בנקל לעשותו ע"י גוי, או עכ"פ בשינוי, ראוי לעשות כן²⁰².

והוא הדין לבית הכסא שנסתם מחמת לכלוך וניירות שנפלו בתוכו, שמותר לפתוח את הסתימה על ידי הוצאת הכלוך או על ידי דחיפתו פנימה בעזרת מברשת ארוכה, ויש להקל בזה יותר, כיון שיש בו משום כבוד הבריות²⁰³.

אם הבקבוק מחובר לקרקע ג'כ מבואר בסימן תק"ז ס"ד ובב"י סימן תק"ט ד"ה סכין, שתנור שנפלו לתוכו טיח ואבנים, דאע"פ שא"א לאפות בו, מ"מ אין בגריפתו משום תיקון מנא, ומותר גם למ"ד דיש בנין בכלים, ואפילו להחולקים שם, היינו בגריפה, משא"כ בזה שדוחף את הכלוך קדימה דקיל טפי, וה"ז כמו שמנקה שפופרת דקה של זוכיות, וכן מותר להוציא בידיים קליפות ועצמות ססותמים את פי הכיור וכו', ומה שהר"ף דימה צינור שעלו בו קשקשין לאיסור תורה, צ"ל דלא איירי בצינור היורד מן הגג, אלא בכונן צנור של קרקע שעל פני הגג, או עכ"פ באופן שמחמת הכלוך הסתימה נעשה שונה לגג, ופקע ממנו שם צינור, משא"כ כאן שהצינורות נפרדים, עת"ד. ועוד יש לבאר עד"ז דל"ק מההיא דצנור שעלו בו קשקשים, והיינו לפמשת"ל לעיל בהלכה הקודמת ובהערה שם שמדובר בגוויי שעלו בו עשבים, ונעשה כאן מצב של קלקול הצינור לגמרי, דבכה"ג שעלו עשבים מאליו, ה"ז כאילו הוא מקולקל בתולדתו, ובהסרתם ה"ז תיקון מעליא. ועי' במנח"א הנ"ל שכתב לבאר כדרך זה, שכאשר העשבים גדלו בו ממנו עצמו (והיינו כנ"ל בביאור צנור ש"עלו" בו עשבים), הרי הם נחשבים חלק מגוף הצינור, והי"ל כאילו נשתנה גוף הצינור ונעשה מקולקל כמו שכתבנו, וכ"כ ה"טור שם בסימן תק"ז, וכן בביאור בדעתם מסירים לגמרי ממנו ה"ל מתקן, כמפשט סכין שנתעקס, משא"כ בצינור שנכנסו בו עשבים, שאינם מגוף הצינור אלא דבר חיצוני, שאין בהסרתן ממנו איסור מתקן אפילו מדרבנן, ושוב נתעורר שם מדין גריפת תנור ביו"ט שהזכרנו לעיל, דמבואר בבב"א (לב) שאסור לגרוף תנור וכירים ביו"ט, אולם כתב לבאר, א' שהדבר תלוי במחלוקת הראשונים, לדעת רש"י שם והרמב"ן ועוד ראשונים מבואר אמנם שהאיסור משום מתקן, אולם הרא"ש שם כתב שהאיסור הוא משום טלטול בעלמא, וכ"כ ה"טור שם בסימן תק"ז, וכן בביאור בדעתם הבי"ב וב"ח ועוד, ולפ"ז ה"ה בנידו"ד, ונוסף ע"ז שדעת מרן בשו"ע סימן תק"ז ס"ד בפשטות כשיטת הרא"ש וטור, וכמש"כ בביה"ל שם בשם העו"ש. ב' דאפשר שאף לשיטת רש"י היינו דווקא בתנור שהכלוך מנופו, ויל"ב. וכיון שהוא תלוי בדרבנן שרי. ועיין לעיל בריש הלכה הקודמת בהערה דאפילו בהא אי הוי דא"ו או דרבנן.

ובשי"כ הדין בזה הנה נחלקו האחרונים, שדעת הגרש"זא הנוכח להתיר בזה, ובשי"כ שם ציין להקל בשו"ת חלקת יעקב ובשו"ת באר משה ומנח"א (ועיין בזה במנח"א ח"ה ס"ה ע"ה וח"ו ס"ה כ"ט מש"כ בזה באריכות), וכ"ה במנח"א הנ"ל. ומאידך ציין השש"כ שם בשו"ת יבי"א החמיר בזה, ושגם במשה"ל כתב לאסור, עיי"ש. ויש לציין גם לדברי האז נדברו ח"ה ס"ה כ', עיי"ש, וכן באהל יששכר ה"ד בפ"ת כאן, ועיין באג"ר ח"ד ס"ה מ' או ט' שפסק לאיסור אם הוא דבר שאינו תדיר ושכ"ח, עיין שם. וכפי הנראה שהדבר תלוי לפי גוויי, שאם המים זורמים מעט ולא נסתם לגמרי, בזה יש להקל לכ"ע, ואם נסתם בחווק כ"כ בכדי שצריך אומן לפתוחו, והרי הוא כעשיית פתח חתש בזה לכ"ע אסור. וכל המחלוקת בסתימה שהמים עומדים, ואפשר לפתוח בלחיצה קלה או בדחיפת הכלוך על ידי מקל, ובאופן זה נלענ"ד שיש לסמוך על המתירים, וכמו שביארנו לעיל שהרי זה כהסרת לכלוך המעכב את השתיה שמותר, וכנקיין בעלמא, ודו"ק היטב. ומי"מ אף הגרש"זא לא היקל בזה אלא בשעת הדחק ובמקום צורך גדול (ומטעם שמי"מ אין החילוקים הנוכחים ברורים כ"כ, וגם אפשר שיש בזה עובדן דחול, וכ"ז בפרט שיש אסורים וכנ"ל), וכ"פ בשי"כ.

אמנם בסתימה רגילה כמו שמצוי שמצטבר לכלוך בפתח הצינור על פניו, אין בזה איסור כלל, דזה אינו מחשיב את הצינור למקולקל בכדי שיהיה בזה מתקן, ועי' באג"ר"מ (שם) דכל כה"ג הוי כהדחת כלים, וכל שכן כשנצטבר פסולת על המסננת שמותר להוציאה ולרוקנה ולשוב להחזירה לכיור [ונראה שמותר גם כן לדפוק את המסננת על הכיור או השיש, כדי שיתפתחו נקביה שנסתמו ע"י הכלוך, ואין זה גדר מתקן]. ועפ"ז כתבנו בתח"ד שבכה"ג אין חשש כלל, ורק בסתימה שאינה תדירה אלא מוזמן לזמן בזה יש לזון ככל המבואר להלן. 202. שמאחר שיש אסורים בזה, וגם יש בזה חשש עובדן דחול וכו' (וכנוכר בסוף ההערה הקודמת), לכן ראוי לעשותו בשינוי, כגון ברגלו או בידו השמאלית, כמש"כ במנח"א ח"ה ס"ה ע"ה וח"ו ס"ה י"ט (ודמי קצת למש"כ בשו"ע בדין צינור שעלו בו עשבים ממעכן ברגלו, שבמקום הפסד התירו, וה"ה עד"ז במקום צורך גדול). וקל וחומר שאם יש גוי עדיף לעשות על ידו לצאת מידי כל פקפוק, וכ"כ בשו"ת משה"ל ח"ו סימן פ"ב, ושכן הסכים עימו הגרש"א, וכ"ה במנח"א ח"ו סי"ט ובשו"ת אז נדברו ה"ד בפ"ת הערה כ"ה. ועי"ע בארחות שבת משם הגרש"א שלא להתיר אלא בשינוי ובמקום הפסד, עיי"ש.

אמנם יש להעיר, שאע"פ שבמנח"א כתב לעשות ביד שמאל דרך שינוי, אולם לענ"ד נראה שיד שמאל אינה נחשבת לשינוי, וכמש"כ הפו בכ"מ שיד שמאל זה שינוי רק במלאכה דקה, כמו כתיבה וכדו', ולא בשאר מלאכות, וכמשנ"ת במק"א, ואמנם יש קצת קושי לעשות ביד שמאל, אולם כפי הנראה אין זה בכדי שנחשב שינוי, ובפרט בפומפה מצויה (אך בכלים מיוחדים אה"נ דהוי שינוי). ולכן נראה שיש לעשות בשינוי אחר מהותי, כגון שיעשה זאת עם המרפק או בזרועו ולא בכפות ידיו, ואולי יש ליעץ ג'כ באו"א על ידי שניים שעושה, שיפתחוהו ביחד (היינו באופן שכל אחד יחזיק באופן שיכול לעשותו לבד, שנחשב זה יכול זה יכול), אלא שבוה יש להזהר שיעשו זאת ממש ביחד, שאל"כ הראשון שיתאמץ יותר עבר איסור בפני עצמו, וגם אפשר שרק בשינוי התירו שהוא איסור קל, וכמשנ"ת ברש"י פסחים (סו): שהוא קל משאר שבותין, ואדרבה בשינויים שעושה י"א שהוא איסור תורה רק אינו חייב, אך במקומו כתבנו דליתא להאי מילתא, ובודאי אינו אלא מדרבנן. 203. ע"פ כל האמור לעיל, ובפרט בזה שיש בו משום כבוד הבריות, וכמש"כ בפנים. אמנם אם יש לו בית הכסא אחר בבית אין בזה משום כבוד הבריות.

199. כן העיר בפמ"ג שכל הנידון כאן בעשבים תלושים, ומשום מתקן, אבל בעשבים שגדלו בו אסור (ויש בזה איסור דא"ו משום עוקר דבר מגידולו, וכעין המבואר לעיל בסעיף ה' עיי"ש). וה"ד במשנ"ב סקמ"ו, וכה"ח אות נ"ח. ויש לבאר שכו"ז היינו באופן שגורם בכך לעקור אותם ממקום גידולן, אבל במיעוץ בעלמא בלא לעקורם אין חשש כלל. וכבר מצאנו לעיל (בסעיף ג' ועוד) שמותר לדרוך ע"ג עשבים (אמנם בקנים שמשתברים חששו הפו, ואכמ"ל). אלא שמן הסתם יש בזה חשש תלישה, שהרי אינם מחוברים באדמה, אלא עלו בו עשבים מחמת הלחות שבו, ובדרך כלל החיבור שלהם מועט, ובקל הוא נתקן.

אמנם הנה הוקשה לי בזה, א' אם הנידון הוא מצד איסור מתקן גרידא מהו ענינו לכאן, שעוסק במלאכת קוצר וזורע, הלא הו"ל לאתויי בסימן שי"ג שי"ד ולא כאן. ב'. מהו הלשון ש"עלו" בו עשבים, דמשמע שגדלו בו ממש, ולא רק שנתאספו בו (ומה שכתבנו בפנים שנאספו שם הוא לפי דברי המפרשים וכמשנ"ת, וכדי שלא יצא טעות שינוי הלשון, הגם שלפי הביאור שיבאר הדבר מבואר שפיר). וכה"ג מצאנו לעיל בשו"ע (סעיף ה') עשבים ש"עלו" על אוזן תיקון מעליא, ואע"פ כדרך התירו בשינוי. ב'. ויש אופו שהוא צינור שנתאספו בו לכלוכים בעלמא כדרך הצינורות לפעמים, ובוה יש אכן מקום לצדד שאין איסור כלל (וכדרך שכתבנו בהלכה הבאה, עיין שם היטב). ועיין בשו"ת חלקת יעקב ח"ג ס"ה ק"ח אות ב' שפשט הלשון משמע במחברים, עיי"ש. וכ"כ עוד באחרונים. וכע"ז ראיתי בספר מנח"א ח"ג ע"ר ס"ו בהערה שהעיר על הפמ"ג המובא במשנ"ב שכתב דמיירי בתלושים, דהלא הלשון עלו משמע שצמחו בו, ופירש שזה גופא אומרת הגמרא שאף שעלו בו העשבים וצמחו בו מתוכו, ובכה"ג הוא תיקון מעליא, אע"פ הותר (אמנם מצד קוצר וודאי אסור). וא"כ לרבותא קמ"ל שעלו בו, שאף שבכה"ג שהיא מעלייתא מותר בשבות במקום הפסד [וביאור זה מותרץ את הקושיא השניה שהקשינו בדיבור הקודם. ובאשר לשאלה ראשונה קצת י"ל דקמ"ל שדווקא מיעוץ מותר ולא הסרתם (וכדלהלן בדיבור הבא). ועוד קמ"ל שמיעוץ מיהא שרי, ולא חיישינן לעקירת דבר מגידולו ככה"ג].

ובזה יש לבאר שפיר דברי המאירי שהביא המשנ"ב (סקמ"ו) שכל ההיתר למועק בדווקא, ולא להסירם הנה והנה, ע"כ (הואו במאירי בשבת קמד), וביאר המנח"א שם דלהאמור הוא מובן, דכיון שהנידון הוא בעשבים מחוברים, שפיר אסור להסירם, שבוה יש איסור משום קוצר, ורק למעך בעלמא התירו, עת"ד. ובוה נתיישב מה שהקשינו לעיל (בהערה ד"ה ועיין במשנ"ב) דלכא"ו למה אסר בהסרתם הנה והנה, דמאי שנא, הלא מימי שינוי מיהא הוי, שהרי הוא עושהו ברגלו. ודוחק לומר דבעינן שינוי גדול, חדא שעושהו ברגלו, ועוד שממעך בלבד, זה דוחק, דהא משמע שעצם העשיה ברגל הוי שינוי, וי"ל. (ועיין לעיל שם שכתבנו לבאר באו"א). ולהנ"ל ניהא מצד איסור קוצר. (אמנם אף להבנת המשנ"ב מצד מתקן שפיר י"ל כדחזרנו לעיל, א' דמיירי במקום שאינו נחשב שינוי (והרי ענין שינוי הוא תלוי בכל מקום לפי דרכו. ב'. דמיירי שמצריך שיהיה שינוי גדול, הן בעצם העשיה ברגל, והן בעצם המעשה שיהיה במיעוץ, ולא בהסרה הנה והנה) (וכבר מצאנו כע"ז בסימן ש"כא גבי שחיקת פלפלין שבב' שינויים קיל טפי, אמנם יש מפרשים שם שההיתר הוא מענין אחר, ואכמ"ל). ודו"ק].

200. עיין בכה"ח (שם) בשם הפמ"ג הנ"ל שהעיר שלמ"ד שעי"ע עכ"רם שרי, ה"ה בזה, ע"כ. ונראה כוונתו לדעת בעל העיטור (המובא ברמ"א בסימן רע"ז ובסימן שי"ז) שסובר שמותר לומר לגוי אפילו מלאכה דא"ו במקום מצוה או הפסד וכו', אולם אין לא קי"ל כן, וא"כ לפ"ז אסור. אולם לענ"ד יש לצדד בזה להקל, דהא מי"מ הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, אפילו אם הוא קוצר, שהרי כל מטרותו היא להסיר הנוק (ועיין בדברינו בכללי המלאכות בדין מלאכה שאצ"ל), ואמנם במקומו בסי"ז עמדנו בזה אי אמרינן שבות דשבות דשרי גם במלאכה שאצ"ל, דיש בזה פלוגתא (ובמשנ"ב סימן שי"מ סק"ג מבואר דשרי, וכדעת הש"ך בי"ד ס"ה קצ"ח, וכ"פ המג"א שם ושי"א, ויש עוד ראיות לזה). ומי"מ כאן הצטרף לזה עוד שהוא בשינוי, והוי איסור דרבנן, הרי שבות דשבות מותר באמריה לגוי (כמבואר בסימן שי"ז ס"ה), ואף אמנם שמצאנו סוברים שבשינוי לא הותר ככל דין שבות דשבות, אולם במקומו הבאנו הרבה פו' שאף שינוי הרי הוא בכלל זה [ובפרט שיש לציין שמצאנו בראשונים בפסחים (דף סו:) ובבב"ר (דף כה). ששינוי כלאחר יד קיל משאר שבותין, ועי"ע בדברי הרמב"ן בתוה"א שער המיחוש דף ד', עיי"ש. וכ"ה ברשב"א שבת קנט: ובר"ן שם קמ"ה, וברמב"ן, ועי"ע בריב"ש סו"ס שפ"ז, ואכמ"ל]. ועכ"פ בצירוף כ"ז נראה שמותר גם לידון. ודו"ק.

201. הנה הבאנו לעיל מדברי השו"ע בסימן של"ו ס"ט שצינור המקלח מים וכו' ממעכן ברגלו בצנעא וכו', ובמקום פסידא התירו, עיי"ש. ולכא"ו ה"ה בנידון דידן שנעשית סתימה בכיור, דהוי כצינור שעלו בו עשבים שאינו מותר להסירם אלא, א' בדרך שינוי. ב'. במקום הפסד. אבל בלא"ה אסור. אולם הגרש"א ה"ד בשש"כ פ"ב הערה (נ') כתב להשיב ע"ז, ובהקדם העיר בסברא דלמה יהיה איסור בזה, הלא הדבר דומה לבקבוק שנסתם צוארו דמסתבר שמותר להוציא את הסתימה, וציין למבואר במשנ"ב סימן שי"ד סק"ז. ואף

בסימן ש"מ. ועי"ע בדברינו בסימן שי"ט בענין הוצאת נוצות מן עור העוף בשבת, ואכמ"ל.

194. שו"ע (סעיף י"ב), שאע"פ שהם כעקורים לענין טומאה, מ"מ בשבת חייב. ובמשנ"ב (סקמ"ו) הביא מהגשמי"א שכתב שהוא ט"ס בשרי, וצ"ל "וכן אילן שיבש ובו פירות", וא"כ יש בזה ב' דינים, דין א'. באופן שהאילן לח הפירות שבו נתייבשו, ודין ב'. שאפילו אם האילן עצמו יבש, אפ"ה הרי הוא כמחובר, ע"כ. ובגדר הדבר עד כמה יבש וחייב, הדבר תלוי במחלוקת הראשונים, וכמ"ש להלן בסמוך.

195. עיין בביה"ל (ד"ה חייב) שהאריך בזה, וכדעה קמייא כ"ה דעת הרמב"ם (כפי שפירשוהו המג"א והגשמי"א, וציין שם שכה"ה בתוספתא דעוקצין פ"ב). וכדעה בתראה כן היא דעת רש"י והתוס' והרשב"א (ולדעת הא"ר כ"ה גם דעת הרמב"ם). ועכ"פ כתב בביה"ל שלכו"ע אסור מדרבנן, ועי"ע בכה"ח (אות פ"א) שהביא בזה מחלוקת הפו. ועיין עוד בהערה הבאה.

196. הנה לדינא יש לעיין כמי ההלכה במחלוקת הנ"ל, ובביה"ל וכה"ח הנ"ל לא הכריעו כ"כ בהדיא, אמנם בחזו"א (עוקצין סי' ג' סק"ג, וי"ד סי' ס' סק"ד דף מ"ו ע"א) נקט שחייב מן התורה אפילו ביבשו העוקצים גם כן [זה מחמת שכן דעת הרמב"ם, וכמבואר בעוקצין פ"ב ה"ד, וכפירוש הגשמי"א הנ"ל. (ועי"ע בזה במרכבת המשנה ובשו"ת הרדב"ז ללשונות הרמב"ם, ובמפ' בחולין קכו: ע"י בתו"ח. ובמפ' על התוספתא פ"ב דעוקצין. ועיין בפירוש הרד"ל שם, ועי"ע במנחת חינוך מלאכת קוצר). ועי"ע שם ששקט כן לדעת התוס', ושאף הרשב"א (בשבת קג). לא איירי אלא בירק, משא"כ באילן י"ל שנחשב כמחובר, ועי"ע שם. ועיין בזה עוד בראב"ד שם שהשיג על הרמב"ם. ועיין מש"כ בזה החזו"א שם ובח"י (ג"ר) ה"ל טומאת אכולין פ"ב ה"ה, ואכמ"ל].

ונפ"מ בכל הנ"ל אם מותר לעשותו ע"י גוי, ובמקום צורך וכו' (כמבואר בסי' שי"ז ס"ה, ששבות דשבות מותרת באופנים מסוימים), וחשבתי שיש להחמיר אפילו אם נאמר שההלכה כדעת הראשונים הסוברים שאינו חייב, שהרי מצאנו לעיל בביה"ל (ס"ח ד"ה שפפשו) שיש להזהר באילן שנפשה שלא לתלוש ממנו פירות, משום שאין העולם בקיאין בזה אם הוא באופן שאינו יכול לחיות עוד, ע"כ. ובודאי שגם בנידונינו אין העולם בקיאין אם הוא באמת יבש כל כך שאין בו עוד חיות וצורך לעץ, ואם שם אסור כ"ש שכאן אסור, שהפיר מחובר דרכו (זה שחייב מן התורה נהיה לצד שמותר לתלוש מהו, וגם שם בנפשו י"ל כן, ואע"פ אסור). אלא שכאן בלאו הכי אסור, וכמו שנתבאר שמדברנן אסור לכ"ע, אולם עדיין היה מקום לחוש דשמא יש בזה איסור תורה מאחר שיונק ואינו בקי בכך, אך כל זה אינו, דדווקא שם חיישינן כיון שהוא חשש שעובר על איסור תולש דא"ו, כאשר טעיה וחישוב שהוא אינו יכול לחיות ובאמת אינו כן, משא"כ כאן שכל הנידון הוא אם מותר על ידי גוי, אי"כ אף אם טעיה אינו יכול לחשב בדברנו באמריה לעכ"ם דקיל טפי.

[יש לבאר בעיקר הנידון הנ"ל לצד שמותר לתלוש הפירות (כדעת הראשונים שאינו אלא איסור דרבנן, ובאופן שזה באמריה לגוי במקום צורך כמבואר בסי' שי"ז ס"ה), דמי"מ יש בהם איסור מוקצה באכילתם, שהרי היה מחוסר תלישה. אמנם אינו אלא מדרבנן, ואפשר לתלושו בהיתר כנ"ל, ואינו מחוסר תלישה דא"ו שלא שייך בו היתר תלישה, מי"מ מדלא תלשו בעריש הוי מוקצה, ע"י לעיל סי' ש"ה, ואכמ"ל].

197. ע"פ שו"ע (סימן של"ו ס"ט). וכל הנידון כאן הוא מצד מתקן, וכדלהלן בסוף ההלכה, ועיין בהערה שם.

ובגדר האיסור למעך אותן שלא בשינוי, האריכו באחרונים לדון אי הוי איסור דא"ו או איסור דרבנן (ובכל אופן אין לשאול מאן לשאר מקומות דאין מדמין שבותין זלו", וכמש"כ הראשונים, וכן לאידך גיסא פעמים שהקילו איסור דרבנן אחד כשנראה לחכמים, וכגון בסו"ס רמ"ד בנטילת מכס וס"י ש"ה ועוד), ובדברי כמה ראשונים משמע דהוי דא"ו. אך ז"א מוכרח כ"כ, ובדברי הרבה אחרונים הבינו דהוי איסור דרבנן, וכמבואר בפמ"ג כאן במש"ז סק"ט ובמהר"ם שיק סי' ק"ו וחזו"א סי' נ"ו סק"ד, ומאידך ע"י בשב"י יעקב ס"ה וכן בתהלה"מ ובאג"ט ושב"ש ועוד באחרונים שהאריכו טובא, ואכמ"ל. ועיין במשנ"ב (סקמ"ו) שהביא משם המאירי שכל ההיתר הוא למועקם בדווקא, אבל להסירם הנה והנה אסור אפילו ברגליו, ע"כ. ובפשטות ס"ל דכל כה"ג ל"ח שינוי, כיון שכך דרך להסירם תמיד ברגליו, אולם אם הדרך אינו כן, מחמת איזה סיבות שהם, שפיר י"ל שמותר גם בהסרתם, כיון דמי"מ שינוי הוא. וכן בשאר כל דרכי שינוי מותר כיון דהוי איסורא דרבנן [ובלא"ה יעוין להלן בהערה בדי"ה אמנם הלאה, שאפשר לפרש שטעם האיסור להסירם הנה והנה היינו באופן שהם עשבים שצמחו בו ומשום תולש, ולא התירו אי"כ אלא למעך בלבד, אולם במשנ"ב גופיה א"א לפרש כן, שהרי מיירי בעשבים תלושים, אך בדברי המאירי שפיר י"ל כן].

198. הנה בשו"ע שם סתם שההיתר הוא בצנעא. אמנם בב"י הביא בשם הר"ן דאפשר שלא דווקא בצנעא, אלא אם א"א בצנעא יהיה מותר גם בפרהסיא, ורק שלכתחילה כל היכא דמצו למעבד בצנעא טפי עדיף, ע"כ. ועיין בכה"ח (אות ס') שהביא שכן פסקו העו"ש והתו"ש, אולם הא"ר פקפק ע"ד הר"ן, וכתב שגם מדברי שא"ר לא משמע כן, וה"ד בביה"ל (ד"ה בצנעא), ועיין בכה"ח שם שהביא דברי הא"ר, ומסיק למעשה: א'. שלכתחילה יעשה בצנעא. ב'. אם אי אפשר בצנעא יעשה בפרהסיא ע"י גוי. ג'. אם אי אפשר ע"י גוי מותר לעשות גם בעצמו (כן משמע מלשוננו כמבואר למעין), עיי"ש שאינו מוכרח לדייק כ"כ. [ובעצם ההיתר לעשות בצנעא, עיין תוס' בכתובות (ו).]. וה"ד בב"י ובט"ז כאן. אמנם כאמור הא"ר העיר שלדעת הר"ן הנ"ל אי"כ מעיקרא לק"מ, כיון שאף בפרהסיא לא נאסר. ובפשטות מוכח כדבריו שלדעת שאר הראשונים אסור בפרהסיא, ויש ליישב]. ולמעשה יש להזהר בזה.

ומכל מקום נכון להחמיר ולא להשתמש לפתיחת סתימות בעזרת כלים של אומן (ספירלה וכיוצא), אלא רק בעזרת כלים ביניים פשוטים, כגון משאבת גומי בייתית (פומפה), וכיוצא²⁰⁴. וכן בחומר פותח סתימות (סודה אקוסטית)²⁰⁵.

ודע, שכל ההיתר לפתיחת סתימות כנוצר, היינו באופן שזו סתימה ארעית כפי שמצוי מפעם לפעם, ובפרט כשלא נסתם לגמרי, ועדיין המים זורמים, שבודאי אפשר להקל²⁰⁶. אבל אם הסתימה גדולה ונעשית מחמת הזנחה, עד כדי שהלכלוך נקבע בה ונעשה כאילו הוא חלק ממנה, וכגון מה שמצוי בצינורות שבחצירות שמשמשים בהם לעיתים רחוקות ובינתיים עליהם עפר ועשבים וכיוצא, אסור לפותחו בשבת²⁰⁷. וכן מרוב של החצירות שמוציא את המים שנאספים בקרקע החצר לבחוץ, אם נתאספו בו עפר ועשבים, אסור לפותחו בשבת²⁰⁸. וקל וחומר שאסור לעשות חריץ באדמה כדי שיצאו המים, ויש בזה איסור דאורייתא גם משום חורש. והוא הדין אם היה חריץ ונתמלא עפר, שאסור לפותחו בשום אופן²⁰⁹.

* * *

מלאכת "זורע"

הקדמה

ל"ט. א. [הזורע זרע, או הנוטע אילנות, או המבריך אילנות, או המרכיב אילנות, כל אלו אב מלאכה אחת הם, כיון שבכל אחת מאלו הפעולות הרי הוא מתכוון שיצמח, ואסורים בשבת משום זורע²¹⁰. ואין שיעור למלאכה זו, אלא אפילו זרע כל שהוא, חייב. וכן בשאר הפעולות, אפילו בכל שהוא חייב²¹¹. וחייב זה של "זורע" הוא ברגע שזרע, ואף שעדיין לא נקלט, ואף אם הוציא את הזרע קודם קליטתו חייב²¹². וחייב זורע הוא בין ביד ובין בכלי או במכונות וכיוצא.

ב. [המשקה מים על זרעים או על צמחים ואילנות בשבת, הרי זו תולדת זורע, כיון שהוא מועיל להצמיח, וחייב בכל שהוא²¹³. [ופרטי הדינים בזה יבואר להלן בסעיף ג' בחלק ב']. והמשקה מים בשבת בקרקע העומדת לזריעה, בטרם שיתייבש לחלוטית המים, הרי זה אסור מן התורה משום חורש, כיון שהוא מרפה את הקרקע, ומכשירה לזריעה²¹⁴. ואם הקרקע זרועה כבר, יש אומרים שאינו חייב אלא משום זורע, וכנוצר²¹⁵. ויש אומרים שחייב גם משום זורע וגם משום חורש²¹⁶.

וכל האיסור הוא בשבת, אבל מערב שבת מותר לפתוח את הממטרות ולהשאירן פתוחות בשבת כדי להשקות קרקע חרושה או זרועה²¹⁷. והמהדר לסגור הממטרות מערב שבת שלא יפעלו בשבת, תע"ב²¹⁸. ומותר לסגור את הממטרות בשבת²¹⁹. ויש מי שאומר שמן הראוי לסגור את הברז הראשי כדי שכל הממטרות יסגרו בפעם אחת²²⁰.

ג. כל דבר שמועיל להצמיח הרי הוא בכלל איסור זורע²²¹. וחז"ל הזכירו כמה דוגמאות של דברים שמועילים לצמחים, והרי הם אסורים בשיבועית ובשבת. ונזכיר את כולם, להראות את הדוגמאות לאיסור²²². ובהערה נזכיר את הפירוש לכל אחד מהם²²³. והוא הדין כל כיוצא בהם, שכל מה שמועיל להצמיח הרי הוא בכלל האיסור: מזבילי²²⁴, מעדרי²²⁵, מיבילי²²⁶, מפסקי²²⁷, מאבקין²²⁸, מעשני²²⁹, מסקלי²³⁰, מקרמין²³¹, מזרזין²³², מפסלי²³³, מזהמין²³⁴, כורכין²³⁵, קוטמין²³⁶, עושים בתי²³⁷, משקין²³⁸, סכין²³⁹, מנקבין²⁴⁰, ניקוש²⁴¹, כיסוח²⁴², מפסקין²⁴³, קישקוש²⁴⁴, מגזמין²⁴⁵, מפרקין²⁴⁶, מכוונים²⁴⁷, מסתתין²⁴⁸.

כמה מהדוגמאות שהבאנו בפנים, והוא מדברי הירושלמי פ"ז דשבת (דף מח.). המזוה (כדי שיברחו התולעים) המפרק וכו', עיין שם. (ודברי הירושלמי הובאו גם ב"ר"ח ומאירי בשבת ע"ג.) ועיין בדברינו עמ"ס שבת במלאכת זורע מה שעמדנו בזה, ואכמ"ל.

222. ציינתי זה משום שבחלק מן הדברים כבר נזכרו לעיל לאיסור, ומכל מקום הבאנו הכל בחדא מחתא. וכמו כן חלק מהדברים חוזרים על עצמם בשמות שונים, או שאחד כלול בחבירו על כל פנים. ובעיקר יש לציין בזה שחלק מן הדברים הנזכרים כאן, הרי הם אסורים גם מסיבות אחרות [ורק לגבי שיבועית יש נפ"מ בהם, כיון שבהם לא שייכים שאר האיסורים, כמבטא אש וכו', וכן יש אסורים משום חורש או משום קוצר וכו']. מ"מ מן הדברים הללו נראה דוגמאות לשאר דברים, והעתקנו בפנים את הדברים עפ"מ"כ החזו"א בשיבועית סימן י"ז סק"ט, והוספנו עוד דברים משאר מקומות.

223. לפי פירושי המפרשים. ובעיקר העתקנו מספר דרך אמונה להגר"ח קניבסקי שליט"א על הלכות שמיטה ויובל [וחלקם נזכרו שם בפרק א' הלכה ה', וחלקם בפרק ג' ה"ט, ובתחלה כתבנו הכל לפי הפירוש בפ"ג, ואח"כ הוספנו עוד פרטים]. ולענין הלכה נראה שברך כלל כולם אסורים למעשה, ורק נחלקו בפירוש בעלמא, אבל לדינא בכלל כולם אסורים למעשה, ורק 224. משליכין זבל בשדה או בעיקרי האילנות.

225. היינו חפירה ביד או בכלי ברזל שפיו רחב כעין חרישה שחורשין השוורים, וכל כיוצא בזה. [ובזה יש ג"כ איסור חורש].

226. היינו לחתוך היבלת מהאילן (שהם מומין הנולדים באילן, ופעמים ישעולה באילן כמין יבלת ומכחיש את האילן). ויש אומרים שנוטל ענפים יבשים מהאילן שצמק ויבש, וכן מה שנשר מהאילן שלא יפסד האילן, ו"א שמסיר עשבים הרעים, וכן ליטול שומא מן האילן אסור [ובאלו שייך איסור קוצר ועוד].

227. היינו מפסגין שכתבנו להלן, ועיין שם פירושו, והעתקנו זאת אגב המובא בדרך אמונה ה"ל שביעית פ"א סקמ"ט, ושם כתב גם מפסגין, וכנראה שאחד מיותר (ומה שצ"ל לחזו"א, הנה בחזו"א הובא רק מפסגין).

228. היינו השרשים שנתגלו בחורף מכסין אותם באבק, והאבק הזה נעשה טיט עם הזמן ומשביח את האילן, וכן אסור להסיר את האבק מן האילן, ויש מפרשים שמשליכין אבק של מיני סמננים בליבו כדי לפטמו או למתק פירותיו, ויש מפרשים שאובקים אותו במקום חיתוכו בבגד מפותם, ויש מתיירים להסיר את העלה שעל האשכול כדי שלא יתקלקל האשכול.

229. עושין עשן תחת האילן כדי שתמות התולעת שבעץ או שתפול, ויש מפרשים שמעשנין תחתיו כשהיה משיר פירותיו מרוב שומנו לייבשו ולהרחישו, ו"א שעישון זה של פיטום הוא, ו"א שזה כדי למנוע את הארבה או שאר מזיקים שלא יבואו.

ובעיקר הדבר שאסור לעשות פעולות הגורמות להברחת המזיק (כגון סילוק תולעים, או ארבה, הני"ל), יש לעיין אטו אסור לסלק בעלי חיים שבאים לשדה, או בני אדם שעשויים לדרוך על הזרעים וכו', ואפשר לומר שכל הקפידיא כשהוא מתעסק באילן עצמו כמו בעישון האילן למנוע התולעים והארבה, הלא"ה אין איסור [ועיין בסוף האות הקודמת בהערה שם], ועמדנו בזה במקומו עמ"ס שבת.

230. מוציא את האבנים מן השדה כדי שתהא ראויה לזריעה.

231. כורת את השבלת ביד ומניח את האבן, וי"מ שהוא כעין זימור באילן, וי"מ שחוחבין את הענפים היבשים מן האילן, וי"מ שמאבדין את הפירות שאין בהם תועלת.

232. כורת הענפים המתפשטים מהאילן, וי"מ כשיש לאילן ענפים לחים יותר מדאי חותך מקצת ומניח מקצת. וי"א שחוחבין את הפרחים העולים בראש האילן, וי"מ שחוחבין ענפים דקים העולים בעיקר האילן ומכחישים אותו. וי"א שחוחבין ענפים יבשים ולחים כשיש באילן יותר מדאי.

233. חותך הענפים שיבשו שהן הפסולות, וכן המקולקלות. וי"מ שחוחבין כל הענפים שיתעבה קורת האילן, וי"מ שחוחבין קצת מהענפים הארוכים.

234. סכין את האילנות בשמן שריחו רע כדי שיריחו התולעים ויברחו. וכן סכין את האילן בדבר שיש לו זוהמא כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך. וי"א שמניחין צואת כלבים אצל הנטיעה כדי שלא יבש. וי"א שמשקין האילן במים חובל. וי"מ כשיש מכה באילן ונשרה קצת קליפתו, מדביקין שם זבל וקושרין שלא ימות ומשביח האילן ע"ז.

235. שמקבץ את הענפים והפירות וקושרן כדי שיעלה למעלה ביושר ולא ינטה על הארץ. וי"מ שכורכין אותו בבגד או באיזה דבר מפני הצניעה והחמה. וי"מ שכורכין אותו בעלים כדי שיש לו יתביש. וי"מ שמחברים קלחי הנטיעות יחד כדי שיתחברו להיות כעץ אחד.

236. שכורת קצת או חותך ראשי הענפים. וי"מ שנותן עליו אפר בשרשיו. וי"מ שנותנין אפר מנובל סביבו להכחישו מרוב שומנו.

237. עושין להם צל להסך, מפני הגשם והשמש שלא יזיקום [ועיין בשבט הלוי ח"ד סי' ע"ז שכתב עפ"ז שאיסור דא"ר הוא לכסות צמחים שלא ינזקו מחמת

ומכל מקום מבואר שאין איסור אלא כשעכ"פ הקרקע עומדת לחרישה, אבל אם אינה עומדת לחרישה מותר. ולכא"ז צ"ב למה מותר, הלא אמנם אינו מתכוון, ואינה צריכה לגופה, מ"מ איסור דרבנן איכא. אולם כבר מצאנו כמה מלאכות שאינם אסורות בלא כוונה לעשייתן, וכעין מש"כ התוס' בשבת (ע"ג) גבי קוצר ועוד כה"ג טובא, ופשוט. וכמו"כ לא אסרו חז"ל שימושי האדם בשפיכת המים על קרקע עולם, כדחזינון בכ"מ.

215. אור זרוע, וה"ד בשעה"צ שם.

216. סמ"ג והגה"מ כתבו שחייב משום חורש, וברוקח העתיק דין זה גם בחורש וגם בזרע, וכמו"כ בשעה"צ שם. וע"ע שם. וכ"כ בכה"ח (אות כ"ו) בשם המ"ט.

217. כמבואר בגמ' דשבת (דף יח.), ובשו"ע (סימן רנ"ב ס"ה). וכ"ה בשש"כ פכ"ו ס"ח.

218. הנה מצאנו ברמ"א בסימן רנ"ב ס"ה שיש אסורים בכה"ג גבי ריחיים, ושכך נהוג לכתחילה, וכלל הרמ"א שם לאסור גם כל מקרה שבו הוא משימע קול, משום דאושא מילתא ואיכא זילתא דשבת, וכמבואר בדרכי משה, והובא במשנ"ב שם (סקמ"ח), עיין שם. ולפי"ז נראה שהוא הדין שיש לאסור הפעלת ממטרות בשבת, שהרי הם שמייעות קול כידוע, וגם הם בפרסום גדול, ואיכא בזה משום זילתא דשבת. איכרא שבשש"כ שם בהערה הביא משו"ת צ"ץ אליעזר שכתב שאין לאסור בזה מ"ה"ט, כיון שהם בגדר נראין ולא נשמעין, ע"כ. אולם ממטרות המצויות הם גם מרעישים, וגם הם בפרסום גדול, וא"כ נראה שיש להחמיר בזה.

איכרא שאף בדבר כזה שהחזיר ברמ"א שם, הלא מבואר שם שהמנהג הוא לאסור לכתחילה, אבל במקום פסידא יש להקל. (וע"ע בביה"ל שם ד"ה והכי נהוג). ובפרט שלדעת השי"ע בלא"ה שרי. ורק משום דאושא מילתא, שנראה הדבר כזילתא, כתבנו בלשון "המהדר" דתע"ב. והיינו היכא דאפשר בלא חשש נזק, כגון בגינת הבית שיש דשא וכדומה, ואם משקים לפני שבת א"צ להשקותו בשבת, אבל אם יש נזק מותר.

219. כן הוא בשש"כ שם, ועיין בהערה הבאה. ולכא"ז יש לדון עוד שיש לאסור בזה מטעם אחר, שהרי ריבוי ההשקאה גורם לקלקול הצמחים [כמבואר בתענית (דף יט.) ובכמה דוכתי. וע"ע בכה"ח כאן אות כ"ט בשם פתה"ד שאם השקה את הצמח כל צורכו מבעו"י, ושוב בא ישראל והשקה בשבת ככוונה מכוונת לאותן צמחים, אינו חייב משום זרע, לפי שריבוי המים מקלקלים ומפסידים הצמחים, כידוע, ע"כ]. וא"כ כשסוגר את הממטרה שלא תשקה יותר, ה"ז בבחינת מבריה ארי, דקיי"ל שלגבי מלאכות שבת אסור אף במבריה ארי, וכמו שכתב בשיבועית השבת במלאכת זורע, והבאנו דבריו בהלכה הבאה בהערה. ושוב אחז"ר ראיתי שעמד בזה בחוט שני פ"י סק"א, וכתב שבזה אין חשש שאינו נחשב כמי שמסייע לגידולם אלא רק כמונע קלקולם [והוסיף וכל שכן אם מונע מבע"ח להכנס לשדה, או מבריחם, ובמק"א עמדנו בזה]. ולכא"ז קשה מאי שגא מלילוק הארבה ותולעים ע"י עשן, שהוא ג"כ מניעת קלקולם, ונראה ליישב לפי מה שכתבנו במקומו שיש לחלק בין אם הפעולה נעשית באילן עצמו או מחוץ לו, וע"ע בדברינו עמ"ס שבת במלאכת זורע. ומ"מ מן הסתם אין זה מחמת קלקול הצמחים, אלא שרוצה שלא יתבובזו מימיו שלא לצורך, וכיוצא, וממילא אין בזה איסור.

220. כן העיר החזו"א בהוספתו לספר מנוחה נכונה זריעה (וה"ד בשש"כ שם בהערה כ"ח ובשונה הלכות ס"א), ומשום שבעת הסגירה גובר הלחץ של המים בצינור שברזו נשאר פתוח, וגורם השקיה מוגברת יותר. [וע"ע שם שהוסיף שבזמן שהממטרות פועלות ראוי להזהר עד כמה שאפשר שלא להשתמש בברזים שבבית, כדי שסגירת הברזים לא תגרום להגברת הלחץ שבצינור ההשקיה, ולפיכך נכון לראוה לכה שלא יהא שום קשר בין הצינור המספק מים להשקיה הגינה לבין הצינור המספק מים לביתו].

אולם הדבר צ"ע, שהרי זה פס"ד דלא ניח"ל שבודאי לא איכפ"ל מזה, ורבים שאינם מודעים לכך, ואין דעת האדם ע"ז (וכל כה"ג שאין דעת האדם ע"ז קיל טפי, כידוע בכ"מ). וגם אח"ל הרי בודאי דהוי דרך השקיה שכלא"ה, וגם הוי גרמא וכל כה"ג מסתבר שאין איסור [ועיין בסו"ס שט"ז שכתבנו שגרמא בדברנו מותר]. ולא שמענו שנהירים בזה.

זאת ועוד, שלפי החזו"א היה צריך לאסור כל סגירת ממטרות בשבת, שהרי כפי המציאות שכאשר סוגרים ממטרות הלחץ הולך ופוחת, ובמקום שירזיק המים למרחוק, הוא הולך ונפחת ומשקה את הצמחים הקרובים לברז הממטרה, וצ"ע. ולפי דברינו ניחא דהוי כהשקאה כלא"ה ולא ניח"ל ובגרמא, ושפיר דמי. שו"ד אחז"ר בשו"ת צ"ץ אליעזר ח"ה סימן ו' שהביא מהגרצ"פ פראנק זצ"ל שתמה על הוראת החזו"א, ואף שהצ"ח השיב על כל טענותיו, אולם לפי כל מה שכתבנו נראה שמדינא אין לאסור בזה, ודו"ק.

221. כפי שיובא להלן דוגמאות לכך [ועיין בהערה הבאה]. ונתחדש כאן שאפילו שלהרבה דיני התורה, מבריה ארי שהוא סילוק היזק לא חשוב מעשה, מכל מקום לענין שבת ושיבועית מצאנו שגם מבריה ארי חשוב כעושה גוף הפעולה. כן כתב בספר שביתת השבת (זרוע ס"ו). ושם הזכיר

ויש להעיר שבמקרה כזה הרבה פעמים אי אפשר לעשות בשינוי, וכגון שנתקע גליל נייר טואלט בבית הכסא, שצריך להכניס ידו ולהוציאה, ולא יעזור פומפה בזה, וכפי האמור לעיל שינוי ביד שמאל אינו נחשב שינוי ראוי, ובשלמא להגרש"א שאין בזה איסור דא"ר (וכל האיסור דא"ר הוא רק בצינור החקוק בקרקע וכדו'), אי"כ נראה שכאן מותר בכל אופן משום כבוד הבריות, אבל לשאר אחרונים שכנראה לא למדו כחידושו של הגרש"א לכא"ו אסור. ונראה שלכ"ע יש להתיר בזה, ואפילו אם נסתם באופן שלא זורמים המים, מפני שבת הכסא ניכר עליו שהוא כדבר נפרד, ואין זה כמו צינור שעלו בו קשקשים, שנעשה כדבר אטום ולא ניכר עליו צינור בפ"ע, זאת ועוד שכאשר הוא עושה זאת ביד נראה שצורת תיקון כלל אלא הסרת המעכב, ועיין. [ואף אי לא נימא הכי, הרי ברור שאינו איסור דא"ר אלא דרבנן, ומשום כבוד הבריות יש להתיר, וכל שכן אם המים זורמים קצת שבודאי מותר], וכן נראה להתיר בזה בכל אופן.

204. הנה בשו"ת באר משה ח"ג סי' ע' כתב להקל אפילו ע"י גלגל שיש בראשו מסמר התופס את הלכלוך, אולם שאר האחרונים כתבו שלא להקל אלא במשאבת גומי פשוטה ביתית (ולא של אומן), וכמבואר בשש"כ שם ושא"ו. ונראה שם יש בדבר צורך גדול, ובפרט משום כבוד הבריות, יש להקל מן הדין בכל אופן.

205. הנה לכא"ו הוי גרמא ומותר, אולם כיון שכך דרך עשייתו ושימוש, אין זה נחשב כ"כ גרמא, והכל תלוי אם הוי דרך אומנות או לא, ונראה שדבר זה הוא דבר פשוט, ועשוי לשימוש ביתי ותדיר, ואדרבה אומנים לא משתמשים עם זה, וגם יש אומרים שמוקף לצינור, ושפיר דמי להשתמש בזה, ומצד איסור ביטול נראה דליכא בזה, ועיין בס"י ש"ח מה שהבאנו בפחית לוהטת, וכאן כנראה אינו אלא מפרק את השומן וכמו סבון שמפרק שומן, ונולד ג"כ ליכא, ואף לרמ"א בס"י ש"ח סט"ז, וכן בשפיכת מים רותחים להמיס השומן [כשאין חשש ביטול מכלי ראשון על דבר שאינו מבושל].

206. כבר נתבאר לעיל בהערה קמייא בהלכה זו, שכל המחלוקת כשנסתם לגמרי, שבוה יש מתירים ויש שאסרו, אבל באופן שאינה סתימה חזקה והמים עדיין זורמים יש להקל יותר. (אמנם באגר"מ משמע שגם בזה שזורים קצת ראוי להחמיר). ובאופן זה נראה שיש להתיר אפילו שלא במקום צורך גדול ושעת הדחק [ואפשר שעדיף יותר לפתוח בשלבו זה שנראה שעומדת להיות סתימה, והמים עדיין זורמים מעט, לפני שתיעשה סתימה חזקה, ומשום שבאופן זה בודאי אינו נראה כמתקן, וקיל טפי]. - ואם נסתם לגמרי, וכעת הוא פותח רק חציו, מסתבר שאין היתר, שהרי מ"מ פותחו.

207. כן נראה, שאפילו לחילוקים שהבאנו לעיל בין סתימת צינור לבין צרור שעלו בו עשבים, מ"מ כאשר הוא מחמת הזנחה ונעשית סתימה גדולה, עד שנראה כעת כעושה פתח חדש, בודאי יש לאסור.

ויש בזה כ"י סיבות לאיסור, א': שכאשר נאספו בו עפר וכו', ה"ז ממש כאילו הוא עושהו מחדש, ודמי לעפר התנור שאסור בגריפה לפ"ד הרבה פ"י (וכנוצר לעיל ע"פ המבואר בס"י תק"ו), שעד הסתמו הוא כשאר עפר הסותם פתחים שבקרקע, ובפתיחתו הוי פתיחה גמורה, ודו"ק היטב. ב'. שכאשר הוא נעשה מחמת הזנחה, הרי מוכח הדבר שאינו עשוי לפתוח ולסגור תדיר, וככה"ג מצאנו כע"ז בפ"ו לעיל (בסימן ש"ג) שיש איסור פתיחה או סגירה משום בונה או משום סותר, כאשר עשוי לזמן רב, ובאופן שאינו צורת פתח וכו', עיי"ה, ודו"ק.

ומכל מקום במקום צורך גדול יש להתיר גם באופנים אלו ע"י גוי, עיין בשו"ת אגרי"מ ח"ד סימן מ'.

208. עיין בהערה הקודמת. וע"ע בשש"כ פכ"ג ס"י גבי חריץ שנסתם שאסור לפותחו, ושם הוא חמור טפי מצינור, שבכה"ג נעשה הכל שווה. ומ"מ גם בצינור אסור בכה"ג, וכמשנ"ת.

209. פשוט. וכן העיר בזה בשש"כ פכ"ג ס"ו.

210. עיין שבת (דף ע"ג), וכ"ה ברמב"ם פרק ז' מהל שבת ה"ג.

211. רמב"ם פרק ח' ה"ב. ולהלן יבואר שאפילו זורק זרע על פני הארץ ועשוי להקלט ה"ז אסור, ולא דווקא אם מחפה אותו.

212. כן כתבנו להלן ס"א בהלכה שניה שם ובהערה עפ"ד כמה אחרונים.

213. רמב"ם שם, וכדעת רב יוסף במועד קטן (דף ג'), מפני שכונתו ככוונת הזורע להצמיח פרי. וי"א שיש בזה גם חורש, עיין משנ"ב סק"ו ושעה"צ סק"י"ע הגר"ז ס"ט.

214. כן כתב באג"ט (מלאכת חורש ס"ו, וע"ע שם סק"ו). והובא בשיבועית השבת (זרוע ס"ו). ועיין בחזו"א שביעית (סימן י"ח אות ב') שבשדה שאינה זרועה ועומדת לחרישה ולזריעה, אף רב יוסף מודה בהמשקה אותה חייב משום חורש, ודווקא בשדה הזרועה נחלקו רבה רב ורב יוסף אם חייב משום זרע או משום חורש, ע"כ. וכ"כ עוד אחרונים. ואמנם בשעה"צ כאן (אות י"ח) כתב שדעת הא"ו כהרמב"ם שאינו חייב רק משום זורע. וכתב שם דלפי זה בקרקע שאינה זרועה אף שעומדת לחרישה מותר להטיל בה מים. ומ"מ סיים שם בשעה"צ שדעת כמה מן הראשונים כאביי שאסור גם משום חורש.

מותרים בגפנים ומשמטים בקנים²⁴⁹, נוטלים הקיבוצים בפסולת עימה, טחין בטיט תאנה שנתקלפה, מסלקין מקווצין מקוטפין, מסתתים מצדדים ומגומים ונוטל את הרואה²⁵⁰. וכן כל דבר שהוא להבחיל את הפרי להשביחו ולגדלו²⁵¹, וכגון שעוטף את הפרי בנייר או גילון כדי להשביחו²⁵². וכן כל כיוצא בזה חייב משום זורע. [ד] הזורע בעציץ חייב. ויש אומרים שרק בעציץ נקוב חייב, אבל בעציץ שאינו נקוב פטור [ולעיל במלאכת "קוצר" נתבאר בהרחבה כל דיני עציץ נקוב, ושאינו נקוב]. אולם דעת הרמב"ם ועוד שלא לחלק בזה²⁵³. [ה] עבר זורע או נטע בשבת, חייב לעקור אותם במוציא שבת, ואפילו אם עשה כן בשוגג²⁵⁴.

דין השקאה

מ. אסור להשקות את הזרעים והצמחים משום איסור זורע. [ואפילו אם הקרקע אינה זרועה, אבל עומדת לזריעה, אסור משום חורש, כיון שמרפה את הקרקע]²⁵⁵. ואין איסור אלא כשהעשבים והצמחים גלויים וניכרים, אבל אם אינם נראים על גבי הקרקע, אע"פ שהקרקע הזה רגיל לגדל צמחים, אין לאסור כיון שאינו מתכוון להצמיח, וגם אינו פסיק רישא שיגדלו צמחים. אבל אם הוא יודע שיש שם זרעים טמונים תחת הקרקע, אע"פ שעדיין לא צמחו אסור לשפוך שם מים שהרי בודאי יצמחו, והוי פסיק רישא²⁵⁶.
מ. גם במקום שיש אילנות שאינם צריכים למים, כיון שבלאו הכי הם גדלים ועומדים, אע"פ אסור להשליך שם מים, כיון שבמים הם מוסיפים לגדול²⁵⁷. ואסור להשליך מים כל ט"ו אמה ממקום האילן כיון שהם יונקים במרחק זה, ויש להזהר בזה²⁵⁸. ויש אומרים שאין בזה איסור זורע מן התורה²⁵⁹. אבל עשבים וצמחים אינו אסור אפילו תוך ג' טפחים, ורק כנגדם אסור²⁶⁰, ועיין בהערה²⁶¹.
מ. ובמקום שהשקות את הזרעים מערב שבת כל צרכם, או שירד עליהם גשמים בשבת, אין בהוספת מים עליהם איסור תורה²⁶².
 ומן האמור יש מקום להתיר פתיחת הגגון של הסוכה לאחר ירידת גשמים, אע"פ שהמים נופלים על הצמחים, אך זה בתנאי שאכן ירדו גשמים הרבה, ולא יועילו מעט המים הללו לצמיחה²⁶³. והפוחת את הגגון על ידי גוי, תע"ב, שיוצא מידי כל ספק, ומותר לומר לגוי שיפתח, אפילו אם ירדו גשמים מועטים²⁶⁴. ויש אפשרות נוספת, להניח איזה קרש או קרטון רחב או גיליון, על המקום שעשויים ליפול המים, ובאופן זה אף אם ינתז לבחוף אין חשש. ואף אם בודאי יחלחל או ינתז לצמחים, מותר²⁶⁵.
מ. מותר לירוק על מקום שיש צמחים, ואין בזה איסור השקאה²⁶⁶. וכן מותר ללכת אע"פ שיש טיפות מים בשערך ובזקנו ונוטפות על הצמחים²⁶⁷. וכן מותר ללכת על צמחים אע"פ שנעליו רטובות²⁶⁸.
מ. ישנם דברים שאינם מצמיחים, כיון שהם עזים ושורפים את הצמחים והזרעים, כגון מי רגלים, ולכן מותר להטיל מי רגלים על העשבים והצמחים²⁶⁹, ועיין בהערה²⁷⁰. וכן יין שהוא עז וחזק מותר ליתנו על הצמחים²⁷¹. וכן יין

השלג]. וי"מ שעושים להם גדר סביבם וממלאים אותם עפר, וי"א בית ממש לצל, וי"מ גדר סביב לשומרו מהקור, וי"א שחופרים להם נקעים בעיקריהן, שיתקבצו בהן המים.
 238. כפשוטו. על העיקר או על האילנות או שאר צמחים. ועיין להלן בסעיף ג' מה שיבואר ומה שנתבאר לעיל.
 239. שרגלים למשוך פני תאנה בשמן או בחלב כדי שימהרו להתבשל. וי"א כשהן חונטין סכין אותן בשמן כדי שיהיו שמינות. וי"מ שמושחין את הבוסר מן החלב שלהן. וי"מ שממוגים פגי התאנים זב"ו שיתקן אחד את חבריו וכו'.
 240. עושים בתאנים נקבים כדי שיכנס בהן הגשמים ויתבשלו מהרה. וי"א שממלאין נקבי הפגים שמן.
 241. שעוקר את העשבים עם השרשים מהקרקע.
 242. שחוחת את העשבים למעלה ולא מן השרש.
 243. כשהאילן רך הרבה סומכין אותו. וי"מ שאם ענפיו נוטין לכאן ולכאן קושרים אותו כדי שיעלו למעלה ולא יכבדו על גוף האילן. וי"א שוקצצין כל הענפים או רובן ומעמידין את האילן על הגזע לבדו. וי"א שמנתק ביד קצת מהענפים. [ועיין לעיל בענין "מפסקין" ובהערה שם מ"ש"כ בזה].
 244. היינו עידור הניל. אלא שעידור בגפנים וקשקוש בויתים.
 245. היינו חיתוך קצת ענפים ושאר חלקי העץ כדי שהנשאר יגדל טוב. [ועי' ע' ככה"ח להלן (אות צ"ד) שהחוחך ענפים מן האילן כדי שיגדל יותר ויתעבה חייב משום זורע (ואם צריך לעצים חייב אף משום קוצר). וכן בחוחך עשבים ושאר ירקות מן המחומר, כדי שהנשאר יגדלו יותר טוב].
 246. מסירין את העלים מן האילן להקל מן האילן. וי"א שמפרידין את העלים זה מזה כדי שלא יעשו צל, והפירות יתבשלו בחמה. וי"א שמפריקין העלים היבשים, וי"א שמשברים המתולעים. וי"א שמפריקין אבנים ועפר מעל שרשיו. וי"א מעבירין העלים זה מזה. וי"א מסירין האבק מעליהם. וי"א שאם נתקשרו ב' אילנות מפרידין אותם זה מזה.
 247. קוצצים הקוצים היוצאים מן האילן שלא יזיקו לפירות, כן פירש בד"א פ"א סק"ח. אבל ב"פ"ג סק"ה כתב דהיינו כשהנטיעה עקומה ומישרים אותה על ידי עץ ישר שנקשר אליה. [ויותר יש לפרש כן גבי סומכין המובא בפ"א שם].
 248. ליישב אבניה. ד"א פ"א שם.
 249. שכשהם רצופים יותר מדי נטל אחת מבנתיים, עיין בד"א שם ושם.
 250. תוספתא הובא בד"א פ"ג שם. וחלק מדברים אלו נזכרו לעיל.
 251. ירושלמי שם, הובא בשביתת השבת.
 252. אחרונים, והיינו הך.
 253. עיין פירושו קומן מצרים (ברמב"ם פרנקל, פ"ח ה"ב) שהובאה תשו' הרמב"ם בשרייה שאסור, עיין שם לשונו, ודלא כרבינו שמואל שם שפקפק ע"ז לדמותו לעציץ. וכ"כ בנשמ"א כלל י"א סק"א, ובשבה"ש וערוה"ש כאן, ודלא כהטל אורות סוף זורע, ואג"ט זורע ס"ט, ואכמ"ל.
 254. כמ"ש בגיטין (נה): והובא בביה"ל ר"ס ש"ח, ונת' במקומו.
 255. כל זה נתבאר לעיל בהקדמה ופתיחה למלאכת זורע באות ב'. ועיין בזה במשנ"ב (סק"ח). ובשעה"צ הביא מחלוקת הפו בקרקע שאינה זרועה ועומדת לחרישה אם מותר להטיל בה מים, ומסיים שם בשם כמה ראשונים לאסור.
 256. כ"ו ככה"ח (אות כ"ו) בשם המטה יהודה. והיינו דאין לחוש שמא יש צמחים מתחת לאדמה, שכאשר ישפוך עליהם מים יצמחו, שהרי אינו פסיק ואינו מכוון מותר. משא"כ באופן שמכוון או שהוא פסיק רישא (כגון שידוע שיש שם צמחים), שאז אסור. [ומכאן נלמד לנידון ספק פסיק רישא שכתבנו בסיומן שטו שיש להקל, עי"ש. וכ"מ כאן, ודו"ק].
 257. כה"ח פ"ג בשם המ"ט.
 258. דע"ת כאן פ"ג בשם חכ"א. לפי שיעור יניקתו המבואר בש"ס כ"ד. וכ"כ בשש"כ (פכ"ו הערה י"ד) משם הגרש"א שצריך להרחיק ט"ו או כ"ה אמה (כמבואר בתוס' בב"ב דף כו: ד"ה בחטה), עי"ש. ואמנם אם יש בנין מפסיק, נראה שאין חשש בזה. וכמו"כ אם זה מועט או בדרך הליכת בני"א, שמסתבר שלא ישפיע על האילן נראה שאין חשש.
 259. הגה בשש"כ שם הביא מהגרש"א שהוסיף ע"ז שמכיון שאין רגילות להשקות מרחוק, אפשר שאפילו במתכוון אין איסור תורה, מפני שזה גרמא וגם בשני"ע. וכ"ו בשולחן שלמה אות ה'. והנה בדבריו לא מבואר להדיא היתר בזה, אולם בפשטות י"ל שמותר ג"כ כיון שאינו מתכוון ולא ניח"ל, והוי גרמא בדברנו שמותר. וזאת ועוד יש לצרף מש"כ בשולחן שלמה עצמו לקמן (אות ו') בשם המה"ר"ל מפראג שאם אינו נעשה תיכף אלא לאחר זמן לא חשיב פסיק רישא.
 ובעיקר דין השקיה בעלמא, יש לבאר שאין בזה פטור של גרמא, ואף שאינו מיד, שהרי זהו כל צורת המלאכה, וכמו בישראל וכמ"ש החזו"א וצידה וכו', ועי' בתשובתינו בענין סירוס בעלי חיים שהבאנו תשובת בעל הדין מלאכי, ועוד דסם של עיקרין לא חשיב גרמא כיון שהוא מחלחל כמו משקה מים וכו'. אמנם כאן מחדש הגרש"א שאם אינו רגילות כשהו מרחוק חשיב גרמא, וזה חידוש, ומיהו מסתבר הכי שאם שופך בביתו ומוזה מחלחל ממקום למקום לפי טבע המים ועד שנפול לצמחים חשיב גרמא.

260. דע"ת שם לפמ"ש"כ התוס' (בקיודשין כו. ובב"ב כז.). ועי' גם בהגהות החת"ס לעיל כ"ו ר"ב על המג"א.
 261. יש לבאר פשוט, דכל זה כשאין המים מחלחלים לכנגד הזרעים, אבל אם מחלחלים לשם האדמה אסור, וכל השיעורים הנזכרים לעיל (באילן עד ט"ו אמה, ובזרעים עד שכנגדו), היינו כששם מסתיים לחלול המים. ובאמת שקשה לצמצם בזה, ואי אפשר לדעת בדיוק מתי יעצר החלחול, והרי בכל דהוא ג"כ אסור וחייב ע"ז (כמשנ"ת לעיל בהקדמה). ועוד, שהרי אפילו אם זה ישפיע בטופח שלא ע"מ להטפח, וכל כה"ג אפילו השפעה מועטת ג"כ אסור, וכמשנ"ת לעיל בהקדמה אות ג'. אולם מן הסתם אין לחשוש כאשר משער שלא יגיע לשיעור הניקיה, ואף אם יגיע לשם הרי אינו פסיק רישא (וגם בספק הוי ספק פסיק שנתבאר דינו בס"ט ס"ד להיתר), וזאת ועוד שהבאנו בהערה שלפני הקודמת ש"א שנחשב גרמא, עי"ש, ומותר.
 262. עיין ביראים השלם (ס"ו ע"ד) שמבואר שכה"ג אין זה משקה, ולכן כתב שבימות "הק"ץ אסור, עי"ש. והנה כתב כה"ח (אות כ"ט) בשם פתה"ד שאם כבר השקה אותו אילן או אותו צמח מבע"י כל צורכו, או שביום ש"ק עצמו הגוי השקה אותם במים בכדי צרכן (וה"ה מי גשמים כמשנ"ת בפנים, והיינו גשמים מרובים כל צרכן), ושוב בא הישראל והשקה בכונה מכוונת לאותן הצמחים, אינו חייב משום זורע, לפי שריבוי המים מרקיבים ומפסידיים הצמחים כידוע (וכ"ה בתענית יט. שמתריעין על ריבוי גשמים וכו', עי"ש), ע"כ. ולכאן משמע שחייב ליכא הא איסור איכא. וצ"ב כאן אינו מועיל לו והוי מקלקל (ואף במקלקל גופא בעלמא פטור אבל אסור, מ"מ כאן נראה שאינו קלקול גמור כ"כ, אלא שאינו מועיל, וי"ל ב'). וכבר מצאנו להלן בסמוך שמותר להטיל מי רגלים על צמחים, וכן שאר משקין שהם עזין ושורפין את התבואה, וא"כ ה"ה כאן שיש להתיר בזה. ואפשר שד"א שד"א גורם קלקול, משא"כ כאן דשמא אף שגורם קלקול וריקבון, מ"מ הוא גם מוסיף לצמח מעט. ומצאנו כה"ג שיש דברים שמועילים לזה וקשים לזה, אי"נ שמועיל לחלק מן הצמחים ובכלל חלק מן הצמחים.
 ובכל אופן הרי קשה לאמוד זאת וכדלהלן, ובאופן שהוא מתכוון לכך כדי להשקות הצמחים, הרי זה ספק איסור תורה. ואמנם סתימת היראים הניל משמע שאין לחלק בזה, דאל"ה היאך קאמר כן בפשיטות, וצ"ב. אולם הרי על כורחינו דלאו דווקא הוא, שהרי בודאי שבימות הגשמים עצמם ג"כ יש זמנים שהקרקע צריכה למים, ועל כרחך דלאו דווקא הוא, והשתא דאתינן להכי י"ל שהיראים רק בא לעורר את האיסור במילתא דפסיקתא, ואה"נ שאם יש חשש שיצמח, ה"ו אסור אף בימות הגשמים, וז"ל לעני"ד (דלא כמו שראיתי מי שפקפק בדבר), ודו"ק.
 והנה ראיתי בפ"ת כאן שכתב בשם שרגא המאיר ח"ג סימן ס"ח שכתב להיתרא בזה, ועיניתי שם, ושם הוא דן בצמחים שליד הנהר שבלא"ה יש שם ריבוי מים, וגם בזה לא כתב בהדיא שמותר (רק הביא את דברי פתה"ד שפטור וכו'). אכן בשו"ת אז נדברו ח"ו סימן ב' כתב כן להיתרא באופן שיש ריבוי מים, אלא שהדבר תלוי לפי ענינו, שאם יש שם מים והוא מוסיף, בודאי יש איסור לכל הפחות מדרבנן, כיון שזה ג"כ מועיל. אבל אם יש ריבוי מים כמו שולית סביב האילן, ואין המים תועלת כלל לאילן, ורובן הולכים לאיבוד, לא שייך לאסור אפילו מדרבנן, אלא שלמעשה נסתפק גם בזה אם יש לחוש שמא המים נשמרים בבטן הקרקע ומועילים לו לעת הצורך. ואפשר א"כ שרק בריבוי מים כ"כ כמו שיש ליד הנהר שבוה מותר, ע"כ. ועי' בשו"ת הר צבי סימן קל"ה מש"כ בזה. ולפעני"ד נראה דקשה לאמוד הדבר אם אינו מועיל לצמחים, וכמו שחששו האחרונים הניל דדילמא רק בסמוך לנהר שרי, ולכן נתמנו בפנים וכתבנו שאינו חייב עליו, אולם מדרבנן יש לאסור. ולפעמים הוא ספק איסור תורה, כשמתכוון להשקאה, שמא לא הושקה כל צורכו.
 ודרך אגב אחרי כל האמור יש להוסיף, שלכאורה כמו שאם השקות את הצמחים הרבה בערב שבת, או שירדו עליהם גשמים וכיוצא שאינו חייב, כך אם אירע שהאדם שפך עליהם בשבת בפעם אחת כמות גדולה של מים גם כן יהיה פטור, שהרי במעשה אחד שלו לא גרם צמיחה, אלא קלקול הזרעים, וכיון שזה במעשה אחד פטור [וכבר הערנו לעיל שלכאף יש לדון דמ"מ הוי בכלל כל המקלקלים פטורים, אבל אסור, וי"ל]. ועיין לעיל לחוש לאיסור דרבנן, א"כ הוא ריבוי גמור שבודאי מקלקל, וכנוכח. [ויש להוסיף בזה עוד הערה מענין לענין, שיש לדון באופן שפחת את הברז ורומו מים רבים עד שינוק, שלכאורה הלא הוי בידקא דמאי וכת ראשון הוי כוחו, וכח שני הוא גרמא, כמש"כ הרבה פו. וא"כ מכוחו יצאו מים שלא מזיקים, וא"כ הם אכן מועילים לצמח, אלא שאח"כ יצאו מים שהם גרמו לרקבון שנעשה לאחר זמן (שהרי אין הריקבון נעשה בפעם אחד), וא"כ הנוק אינו מחמתו, והצמיחה הרי היא מחמתו, וא"כ יש לצדד שחייב. ויש לדחות דכיון שגם התהליך מהצמיחה עד הריקבון הוא תהליך אחד של הצמח, שוב לא שייך לחייבו, אלא שהוא הזורע חייב אפילו אם הוא יודע שאח"כ יבא גשם ויקלקל, ואע"פ קי"ל שחייב (עי' בשו"ת שרגא המאיר שם, ועי' במנחת"ח מלאכת זורע, ושי"א), ואף ששם הוא נעשה בשני מעשים, משא"כ כאן שהוא בתהליך אחד, וצ"ע].
 263. הגה עיקר הקפידא הניל הוא באופן שהוא מכוון להשקות, ובוה יש חשש שמא לא הושקה מספיק וחשש דאי, אולם באופן שאינו מכוון להשקיה נראה שמותר, ואף אם הוא ספק אם זה מועיל להשקאת הצמחים, הרי ספק

פסי"ר מותר, וכמו שביארנו בסיומן שט"ו ס"ד, עי"ש. (וכן דעת עוד גדולים להתיר בספק פסי"ר, וכ"מ מכה"ח כאן באות כ"ז מהמ"ט. וכן ראיתי עתה בספר וישמע משה מפסקי הגריש"א, עי"ש). גם נראה שיש לצרף שאינו כדרך השקאה, והוי פסי"ר בדברנו, ולכמה פו קיל טפי. ועי' בחוט שני ח"א פ"י סק"ד שהיקל בזה. וכתב שם בחוט שני שאינו מותר אלא כשאינו מועיל, עי"ש. ובספק אפשר אסור, ומן הסתם הדבר ספק אם ישקה ואסור, אבל לעני"ד נראה דגם בספק יש מקום להקל, דכל הקפידא במתכוון, ואם אינו מתכוון מותר, כאמור, ואכמ"ל. - אך כפי שכתבנו כל זה רק כשירדו גשמים רבים ולא מעט, שאז כל טיפה נוספת מוסיפה להצמיח, ואסור. וכבר כתבנו בשם היראים שבקיץ אסור ובחורף מותר, וזה סימן לדבר, והכל תלוי אם מועיל או לא, וכמודמה שבא"י בדרך כלל הקרקע צריכה תמיד גשם, ורק בגשמים רבים אפשר להקל (ושו"ר בנשמת שבת סי' קצ"ז קצ"ח שכתב לאסור בזה מדרבנן). ויותר יש להקל בגינה שאינה שלו, או שיש שם צמחים שוטים דלא ניח"ל, ואינו מתכוון, וכלא"כ.
 264. דכפי האמור קשה להקל בא"י שלמטר השמים תשתה מים, אבל ע"י גוי מותר, ואף אם בודאי יועיל להשקיה, שהרי כתבנו בס"ט ש"ז בכללי דיני אמירה לגוי שפסי"ר מותר בגוי, ודו"ק.
 265. דכל כה"ג הוי גרמא, וגרמא בדברנו כה"ג ודאי מותר, ודו"ק. ואם נופלים על קיר ומשם לצמחים, עיין להלן בענין כיוור שנשפכים ממנו המים לצמחים.
 266. הנה אם יש צמחים שכבר התחילו לצמוח, נראה שאין חשש כלל, שהרי אינו פסי"ר שפועל על מקום הזרעים, דדילמא יפול בריחוק מהם (וכבר כתבנו לעיל שרק אם נפלו על מקום הזרעים אסור, ולא בריחוק מהם אפילו תוך ג' ט). וכן שמא יפול על הצמח עצמו, ולא על קרקע הצמח (ואף אם זורקו על הקרקע, וספק אם יש שם צמח או לא מתחת לאדמה, הרי הוא ספק פסי"ר, שנתבאר בס"ט ס"ג להיתרא). וזאת ועוד דהוי השקיה כלא"כ ולא איכפת ליה, ואף אין דעתו ע"ז ואין בזה חשש כלל. ובחוט שני כתב טעם אחר להתיר מפני שבהשקאה מועטת אין חשש הצמיחה צמחים, ע"כ. ואינו מוכן מה החילוק בין רב למועט (ועיין בהלכה שאחרי הבאה בהערה הראשונה). ולעני"ד י"ל כאמור בפשיטות. וזה דלא כשבה"ש ושש"כ פכ"ו ס"ו.
 267. הנה לפי דברינו בהערה הקודמת, ה"נ יש להתיר דאינו פסי"ר וכלא"כ ולא ניח"ל וכו', וכן הטעם האמור שאין בהשקאה מועטת חשש צמיחה (וגם בד"כ אינו פסי"ר, דשמא יפול על בגדיו, או שלא על הקרקע), ה"נ הוא, וכ"כ להתיר בחוט שני ע"ז, וזה דלא כנשמת שבת סי' קצ"ז וסי' רי"ז.
 268. כני"ל. ומה גם שבד"כ אינו פסי"ר שיועיל לצמח, ואצ"ל שמותר ללכת על עשבים הלחים מן הגשם, ואף מן הטל יש להקל.
 269. שו"ע (סעיף ג') שמותר להטיל מי רגלים על הצמחים. וכתב המשנ"ב (סק"ח) הטעם לפי שעוים הם ושורפים את הזרעים ומונעים אותם מלהצמיח, ע"כ. ואמנם יעוין בביה"ל (ד"ה או) שהביא משם התפא"ר שהעיר ע"ז שכיום אומרים בחכמת האקונומיה שארובה המי רגלים טובים מאד לזבל את הקרקע, וא"כ מובל הוא תולדת חורש ואסור, ע"כ. אולם כתב ע"ז הביה"ל שלא נהגו העולם ליהרר בזה כלל, וגם מגמרא דשבת (פא): מוכח כן, שהרי התירו לפנות בשדה ניר, וזה למרות שד"א לגדולים בלא קטנים (כ"ה ברש"י ברכות כד:), עכ"ד. ואיבאר שראיתי באגלי טל שהביא דברי התפא"ר, וכתב שמעתה אי"א לנו לדחות את דברי היראים שאוסר להטיל מי רגלים (והובא בב"י כאן), אחר שיש לו סייעתא מזה. ועי' גם בשבה"ש, וכעת אמ"א, אולם כבר עמדנו ע"ז במקומו. וכתבנו שלדינא אין לנו אלא דברי חז"ל והפוסקים שהתירו. (ועי' בדברינו לעיל בס"ט שט"ו בדין הייגת כינים, ודון לנידו"ד). ואכמ"ל.
 ושו"ר עתה כה"ג גם ככה"ח כאן (אות ל') בשם פתה"ד שהביא דברי התפא"ר הני"ל, וכתב שבוה מצאנו קצת טעם לסברת היראים בספר היראים שאסור להשתין [וכה"ג הבאנו מהאג"ט ושבה"ש]. והאריך קצת בזה, וסיים ומ"מ לענין מעשה ליבי נוטה לאסור להטיל מי רגליים על הזרעים מכח כל מה שכתבנו, עפ"ד הפתה"ד המובא בכה"ח הני"ל. ומי"מ מעיקר הדין נראה כפסק השו"ע וכדברי הביה"ל שהוכיח כן מגמרא דשבת, ושכן מנהג העולם. וכל שכן בקרקע שאינה שלו וכל כיוצא ב"ה שלא ניחא ליה, דאין לחוש, וכאמור שאפילו אם זו גינה שלו מותר.
 270. עיין בדברינו לעיל בסיומן ש"א ס"ד בדין הטלת מי רגלים על העפר, שכתבנו לדון בזה מצד איסור לש. ונתבאר שלמעשה אין לחוש בזה לאיסור. ושם בהערה עמדנו בעוד כמה איסורים שיש לדון בהם כאשר הוא מטיל מי רגלים על העפר, עיין שם, וכי לדינא אין שום איסור, עי"ש, ודון לנידו"ד. עוד יש לציין בזה לחזו"א (שביעית ס"ח סק"ב) שלכא"ו מי"מ שייך בזה חורש בשדה שאינה זרועה, וכתב דלפ"ז י"ל דמש"כ בגמ' דשבת (שם) שמותר ליפנות ה"ט משום דהוי כלא"כ וגם אינו מתכוון, ומותר מפני כבוד הבריות, עי"ש. אמנם אף בזה הרי יש לתרץ בפשיטות כדרך שכתב הביה"ל דלא מתחיה הקרקע בכך.
 271. בשו"ע (סעיף ג') וכן שאר משקים שאינם מצמיחים, ובמג"א (סק"ז) וכנה"ג הביאו מספר הזכרונות שכתב שראוי להזהר בכל משקה. אולם בא"י כתב שביין שהוא חזק אי"צ להזהר כלל, דשורף הזרעים, וה"ד במשנ"ב (סק"ט), וכה"ח אות ל"ב. ועיין בהערה שאחרי הסמוכה. [ומי"מ ענבים, אפילו ללא מים, אסור].

שרף וכיצוא²⁷⁴. אולם שחר ומי דבש וכיצוא, אסור ליתנם על הצמחים כיון שיש בהם מים²⁷³. וכן כל המשקאות בזמננו מעורב בהם מים, ואסור. [ועיין לעיל בהקדמה עוד פרטי דינים בהשקאה].

ואם הוא נוזל חריף מאד, כמו שמצוי בחומרי ניקוי, אסור לשופכם על הצמחים מפני ששורף את השרשים, ואסור משום עוקר דבר מגידול²⁷⁷.

מ"ה. האוכלים בגינות או בשאר מקומות שיש עשבים או צמחים, כגון במקומות נופש, או בחג הסוכות וכיצוא, אסורים ליטול את ידיהם על העשבים או הצמחים, מפני שמשקים אותם. ואע"פ שאינם מכוונים, מכל מקום הוא פסיק רישא, ואסור²⁷⁵. ואפילו אם הגינה אינה שלו, ולא של אדם שאוהבו, ואם כן לא איכפת לו בהשקאת הצמחים, אע"כ אסור, כיון שהוא פסיק רישא²⁷⁶.

וכתב הרמ"א שטוב להחמיר שלא לאכול בגינות שיש בהם צמחים, אם הוא משתמש שם עם מים, משום שבקושי אפשר להזהר שלא יפלו שם מים²⁷⁷. אולם מן הדין הדבר מותר. וכן דעת השו"ע²⁷⁸. וקל וחומר בגינה שאינה שלו ולא של אדם האוהבו, שיש להקל יותר, כיון שלא איכפת לו בהשקאת²⁷⁹. ומכל מקום יש להזהר בדבר שלא ישפכו מים על הצמחים, ובפרט כשיש ילדים²⁸⁰. וכן יש להזהר שלא להשליך את גרעיני הפירות במקום שיכול להצמיח²⁸¹.

ודע, שגינה שיש בה יותר משבעים אמה, הרי היא כרמלית, ואין מועיל בה שום היקף, וממילא אסור לטלטל בה ד' אמות²⁸². וכן יש להזהר בשאר מקומות שאין בהם עירוב כדין.

מ"ו. כיור שהמים הנשפכים לתוכו זורמים דרך צינור, ונשפכים לקרקע וזרועה או שעומדת לחרישה, מותר להשתמש בו בשבת לנטילת ידיים או לכל צורך אחר, אע"פ שהמים הנשפכים לתוכו משקים את הקרקע. אולם כל זה דווקא כשהקרקע אינה שלו ולא של חבירו האוהבו, באופן שלא איכפת לו מהשקייתה, אבל אם הקרקע שלו ויש לו הנאה בהשקייתה, אין לשפוך בו מים בשבת, אע"פ שאינו מתכוון להשקותה²⁸³. ויש מחמירים אפילו אם הקרקע אינה שלו ולא איכפת לו בהשקייתה²⁸⁴, אולם מן הדין מותר. ומכל מקום באופן שרגילים להשתמש בה הרבה בימות החול, והקרקע רוויה כבר במים שנשפכו בה קודם שבת, מותר לכתחילה לכל הדיעות להשתמש בכיור בשבת²⁸⁵.

מ"ז. ברזים שמצויים בגינות ציבוריות, שהמים זורמים דרך הכיור והצינור למקום הצמחים, אין להשתמש בהם בשבת. אמנם אם הקרקע רוויה ממים שמשתמשים בהם הציבור השוהים בגינות, יש מקום להקל. ועיין בהערה²⁸⁶. **מ"ח.** אם גורפים מים בשבת מן הרצפה, אין להוציאם דרך המרזב ישירות על הצמחים, אלא יאספם בכף אשפה לתוך פח או לכיור, או לתוך בור ניקוז (אך אסור לפתוח את המכסה בשבת, אלא אם כן יש לו בית אחיזה), ורק אם

272. כה"ח (אות ל"ב) בשם הפמ"ג, שהרי הוא חזק יותר מהיין כידוע. ועיין בהערה הבאה.

273. פמ"ג, ה"ד במשנ"ב שם, ובכה"ח שם.

והנה עיקר הטעם לאסור הוא מפני שיש בהם מים, ולכאף הלא גם בין שרף יש מים, ואע"כ נתבאר שמות, וכן בין יש מים, ונתבאר שמות (א"כ נאמר שמדובר בין חי, ולא משמע כן מדברי הפו), ויש לומר בהכרח שבכה"ג גם המים נהפכו לדבר אחד שאינו מצמיח, וא"כ ה"נ נאמר במי דבש ושוכר, ו"ל דעיקר הקפידא היא בזה שאינו חריף וחזק כ"כ כמו אלה, אלא שמי"מ בסתמא לא היה איסור בדבש לבד וכיצוא, ולכן קמ"ל שכיון שיש בו מים ה"ז אסור מטעם זה. [שו"ר במ"ק ששמן ודבש ג"כ אינו כמים, עיי"ש].

274. עיין קצוה"ש (סימן קמ"ב בבדה"ש אות י"ט) שהקשה בנידון היין שרף הנה, שמאחר ששורף הזרעים ורי הוא עוקר דבר מגידול, ותירץ שאינו שורפן לגמרי אלא שמונע לפי שעה את צמיחתם, אבל נוזל חריף אה"נ שאסור, כיון ששורף את השרשים.

275. שו"ע (סעיף ג'). ודיני פסיק רישא נתבאר לעיל בסימן ש"כ ס"ח. [ולעיל נתבאר שאם יש אילנות יש להזהר שלא לשפוך מים אפילו בריחוק ט"ז אמה, עיי"ש].

והדבר פשוט שאין חילוק בין נטילה למים ראשונים או למים אחרונים, ובכל שהוא יש איסור (וכמשנ"ב בהקדמה). ונדרשת לזה מפני שהראוני מי שכתב להתיר במים אחרונים מאחר שפעולה זו אינה נראית כהשקיה, וליתא, דמה לי הרבה ומה לי מעט (ובכלל הרי מים ראשונים ג"כ ברביעית סג), וז"פ, וח"ו לגבב דברים בחשש איסורי תורה [ולא דמי למה שכתבנו בהלכה שלפני הקודמת במים הנוטפים משערו וקונו שמות, וכן ביריקה, דהם דברים שנוהג בהם לפי טבעו וכמתקסק, ומצאנו כהנה שהתירו וכמשנ"ב בכ"מ בח"ל שבת, משא"כ כאן בראותו את המים נופלים על הארץ, וז"פ, ואף שם יש סברות אחרות שאפשר לתלות שפועל על העלים ולא על הקרקע שסביב הצמח].

276. הנה ברין זה של פסי"ר דלא יחיל נחלקו הראשונים, כיעוין בתוס' שבת (קג), ובכ"ד, ונתבאר עני"ו במקומו ע"מ שבת בדין דבר שאינו מתכוון וכו'. וגם בב"י כאן וכן במשנ"ב (אן סק"ז) הביא המחלוקת בזה, שיש מתירין כיון דס"ל דהוי פסי"ר דלא יחיל ושרי אף לכתחילה, וכתב שם שהרבה פוסקים אסורים גם בפסי"ר דלא יחיל לכתחילה, ע"כ. ואכן בשו"ע (סימן ש"כ ס"ח) הביא ברין זה שיש מי שאומר שמותו בכה"ג דהוי פסי"ר דלא יחיל, וכתב שכבר חלקו עליו ואמרו שאע"ג דלא יחיל כיון שהוא פסי"ר אסור, והכי קי"ל בכל דוחתא, ולכן סתמנו לאסור.

ובעצם ההוגמא שכתבנו כאן לדין זה של פסי"ר דלא יחיל, דהיינו בקרקע שאינה שלו, ולא של אדם האוהבו, היינו משום דבכה"ג שהוא שלו או של אדם האוהבו הוי פסי"ר דניחיל. וכ"כ המשנ"ב (סק"ז) בשם המ"א. איברא שבלשון הגמ' (דף קג), מבואר סתמא שבארעא דחבריה חשיב לא ניחא ליה, אולם כבר פירשו הראשונים והאחרונים דהיינו שאינו אדם האוהבו, אבל באדם האוהבו חשיב ניחא ליה. וכבר הבאנו במקומו שיש אומרים שאפילו בחבירו שאינו אוהבו דווקא ג"כ יש אסורים, ולא חשיב דלא ניחא ליה אלא באופן שהקרקע של גוי, וכמבואר במ"א כאן (סק"ז) בשם ספר הזכרונות. [וה"ה בחבירו שלא אוהבו בלשון חיוב (והיינו ששונאו שיש פעמים דשרי ע"פ התורה), שבדואי חשיב לא ניחא ליה]. אלא שבמ"א כתב ע"ז בדגמרא לא משמע כן, ולכן גם מן הסתם חשיב לא ניחא ליה, וכאמור ש"כ המשנ"ב. ויש להוסיף עוד שנראה פשוט שגם בקרקע שלו עצמו או של חבירו שאינו אוהבו, ג"כ אין איסור אלא באופן שניחא ליה באותם צמחים, אבל אם הם עשבים שוטים וכדו' שאין לו ענין בהם, או שארדבה מזיקים לו, הא ודאי שנחשב לא ניחל.

277. רמ"א בהגה סעיף ג', וכו' בב"י בשם סה"ת. [ובחג הסוכות כשא"א אחרת, בדואי מותר, אמנם יש אפשרות לפוסק גיילון או שטיח וכדו' שבזה עכ"פ לא יפלו המים ישירות לצמחים ומותר. וטוב להדר לעשות כן, ובה מרויחים גם שימנעו חששות איסור בעשיית גומא והשוואת גומא, שיוזכר איסורו להלן בסימן של"ח].

278. הנה בב"י הביא כן בשם סה"ת הנ"ל, אבל בשו"ע השמיטו. ואפשר איפוא משום דלא ס"ל כן. אולם ז"א מוכרח. וכבר ידוע שהרבה השמיט השו"ע למרות שאינו חולק ע"ז לדינא, וכמש"כ האחרונים. ועכ"פ הלא אף סה"ת לא אסר כן מדינא, אלא כתב "טוב לשמור עצמו". וכ"מ ברמ"א שאינו מדינא. ואפשר שמה"ט גופא השמיטו בשו"ע כיון שאינו מדינא [וע"ע במה שהערנו בסימן שט"ז בדין פסיק רישא כשנעשה ע"י כללות הפעולות, ואילו בכל פעולה בפני עצמה אינו פסי"ר, והערנו קצת להוכיח מכאן, ובפשטות אין הנידון כאן מחשש שמא יבא ליטול ידיים או להטיל מים במתכוון על הצמחים, שהרי לשון הפו הוי מסיבה אחרת שיש לחוש שמא יפלו, ואם איתא הכי הלא בודאי שאינו פסיק רישא ואפילו בכללות הפעולות, וא"כ בודאי שמן הדין היה לנו להתיר, ככל דיני דבר שאינו מתכוון, ודו"ק]. וכן מסתבר לענ"ד, וכ"כ באחרונים להלן בס"ל ש"ח ס"א בה"ג במה שהשמיט דברי האגור, ועוד כהנה. עוד כתבנו במקומו ע"מ שבת בענין פסיק רישא, שהבאנו שם נידון זה, וכתבנו שנראה איפוא שהדבר תלוי לפי הענין, שאם אוכלים שם עם ילדים אכן בזה יש לחוש טפי שישפכו מים, אבל בסתם בני אדם מבוגרים הלא אין מצוי כ"כ שישפכו מים (ואף אם ישפך אין בזה שום חשש, וכנ"ל, וה"ז גרע מכל דבר שאינו פסי"ר שמותו, בכל מקום). ואם איתא הכי כבר כתבנו להלן שבפרט יש להזהר כשיש ילדים. ויתפרש הדבר או לדעת הרמ"א שטוב להחמיר שממילא לא יאכלו שם, או שמעיקר הדין אין חשש, אך שיהיו מ"מ שלא ישפכו מים. [ולענ"ד מן הדין הדבר מותר בכל אופן, ודברי הרמ"א אינם

אלא בתורת חומרא והנהגה טובה, ועיין בספר נשמת שבת סימן ר"ח]. ודו"ק. ונראה עוד שבמקום צורך בודאי יש להקל אף לכתחילה, ופשוט. וכל שכן לדין שנראה שהשו"ע לא ס"ל כן, ודלא כמחמירים בזה.

279. כלענ"ד שלא מבעיא למה שכתבנו לעיל בסמוך שמן הדין אין איסור, ואפילו בגינה שלו וכנ"ל, וא"כ ק"ו בגינה שאינה שלו, שלא יחיל בהכי. [ועיין בב"י מש"כ אחר שהביא דברי סה"ת]. וע"ע בשעה"צ (אות כ"ה) שהקיל בנידון היתם בצירוף כהאי גוונא.

יש לציין בזאת, שבגינה ציבורית שמשמשת את האדם ונהנה מיופיה, ה"ז נחשב בגדר פסיק רישא דניחא ליה (וכמו שביארנו בדברינו עמ"ס שבת במלאכת זורע. ושו"ר ש"כ באז נדברו, וכמו שהבאנו שם). אי"כ יש בזה טפי מקום להחמיר (אמנם עיין בדברינו שם שאפשר לומר שבגינה ציבורית שהגיע אליה באקראי, ולא איכפת ליה ממנה, שוב הוי כלא ניחיל, אלא שמן הסתם יש להחמיר, ובפרט שכעת נהנה ממנה).

280. ע"פ דברי הרמ"א, וע"י בהערה שלפני הקודמת. ואמנם לאידך גיסא בילדים קטנים יש קולא טפי. [ומצד הגדול שנותן להם הוי כגומא בעלמא].

281. ע"פ המבואר להלן (סעיף ד'), והוספנו זאת כאן, אחר שמצאנו בתפא"י (ה"ד בכה"ח כאן אות ל"ד) שמתעם אחר יש להמנע מלאכול בגינות, משום שמה שליך גרעין שבפירות במקום שיכול להצמיח ויתחייב, ע"כ. [ויש לציין שאי מהאי טעמא שפיר היה מקום לחוש טפי להחמיר, שעד כאן לא הקשינו ע"י הרמ"א שהחמיר, אלא באופן שהחשש שלנו הוא שמא יפול באיזה דרך שהיא, שבזה אינו מתכוון ואין לאסור מדינא, אבל כשהחשש הוא שמא יפול להדיא ודאי יש לחוש שמא ישכח וכיצוא].

282. עיין במשנ"ב (סק"ל) בשם הס"ז, ועיין להלן בסימן שני"ח. ויש בזה כו"כ פרטים, כידוע, ומ"מ כתבנו דרך כלל שתלוי אם יש בה עירוב, ויש לברר הדבר אצל הרבנים המסדרים את העירוב.

283. הנה באופן שלא איכפת ליה בצמיחת הזרעים הלא הוי פסיק רישא דלא ניחא ליה שכתב נחלקו בזה הראשונים, שדעת הערוך ועוד מרביתו הראשונים שמותו לכתחילה, ושאר הראשונים סוברים לאסור. ובשו"ע כאן (בסימן של"ו ס"ג) כתב סתמא שאסור ליטול ידיים, ובפשטות ס"ל שאפילו בלא ניחיל אסור. אולם אינו מוכרח (וע"י במשנ"ב סק"ז) שהביא ע"ז את הפלוגתא הנוכרת). אכן כן מבואר יותר בשו"ע (סימן ש"כ ס"ח) שדעת הפוסקים לחלוק על הערוך, עיין שם. והכי קי"ל כדעת רה"פ שאסור אף בלא ניחיל, כידוע.

אלא שמי"מ אינו איסור דאורייתא אלא מדרבנן, וכמשנ"ב שם. ועוד יש לדון בנידון דידן דהוי השקאה כלאחר יד, שהרי אין דרך השקאה בהכי. אולם ז"א מוכרח, דכיון שקרקע זו היא מושקית תדיר באופן זה שפיר הוי דרכה בכך. ובלא"ה אפשר דכיון שכל דרך השקאה הוא בצניעות, אי"כ גם זה בכלל, ולא דווקא אם הוא אוזח במקום יציאת המים ממש (דהיינו בקצה הצינור או בדלי מים וכיצוא), אלא גם בכה"ג נמי, וי"ל. ועוד יש לדון כאן דהוי השקאה בגומא, הן בעצם פתיחת הבור, דהוי הסרת מונע, וכבר הבאנו במקומו (בסימן שט"ז ס"ט) - בהערה, ובס"ס ש"כ בדין צביעת מים שבאסלה) שדעת רבים דכל כה"ג הוי גרמא לענין שבת (שלא כדין נזיקין ורציחה). וכמו כן המים היוצאים מן הבור נופלים לכיור ומשם לצניעות ומשם זוחלין לחוץ, ולא הוי כוחו אלא כח שני דחשיב גרמא. והשתא דהוי דבר שאינו מתכוון ובדרך גרמא,

כבר מצאנו שהקילו כה"ג הפו, וכיעוין במנחת שלמה סימן י" שיש לומר דכמו שהתירו פסי"ר באמירה לעכו"ם, כמו כן מותר בגרמא (דהוי איסור קל, שהרי התירוהו במקום פסידא), וי"ל. וע"ע גם במ"א ח"ב פ"א סט"ז שהביא משם ספר המנהיג והמאירי שפסי"ר במלאכה הנעשית דרך גרמא מותר לכתחילה (וה"ד בנשמת שבת סימן רס"ז אות א'). וכ"ז נוסף למבואר בכמה פוסקים שגרמא הותר לגמרי ואף שלא במקום פסידא, וכמו שהזכרנו בסימן שט"ז בהערה, וע"ע בכללים שם. וגם יש לדון בזה לפי"ד הפוסקים המתירים כל פסי"ר בדברנן, וכאשר הארכנו במקומו בר"ס ש"ד, עיין שם. והגם שכתבנו שם להחמיר למעשה בפסי"ר בדברנן, מ"מ הרי דעת רבים להתיר, ועכ"פ בנידו"ד נראה שיש להקל טפי.

עוד יש לדון בזה ע"פ שיטת הרשב"א שהבאנו בסימן שט"ז ס"ו גבי העושה מעשה היתר ומתכוון להתיר, ויש באותו מעשה גם דבר האסור, שמותו. וע"ע מה שהארכנו שם בדין זה, אולם הרי"ן ועוד ראשונים חולקים, וכן הלכה, וכמבואר שם. ומ"מ יש לצרף זאת לסניף. והלום ראיתי שבספר מנחת פיתים מביא משם המהר"ל מפראג (בגו"א עמ"ס שבת דף ע"ג) שמתיר ליטול ידיו בגינה מאחר שאינו מכוון בשעת הנטילה כדי להצמיח, ואף דהוי פסי"ר, מ"מ כיון שאין מלאכת הצמיחה נעשית מיד רק לאחר זמן בכה"ג אין איסור פסי"ר, וכבר העיר עליו שם שהוא דבר מחדש בגדר פסי"ר, ובכל הראשונים והאחרונים ושו"ע ופוסקים מבואר להיפך, ואין לסמוך ע"ז כלל. ובשר"ת מחזה אברהם (ס"ס נ"ב) כתב לבאר הדברים עפ"ד הרשב"א הנ"ל, עיי"ש. אך כאמור אינו אלא לסניף.

ובעיקר דין זה מציאתי למה מן הפוסקים שכתבו להתיר, וכיעוין בספר ש"כ (פ"ב הערה נ"א) בשם הגרשו"א שהתיר לגמרי להשתמש בכיור שממיו נשפכים על קרקע זרועה, כשאינו מתכוון, ושם סתם להתיר בזה בכל אופן. (וכ"ה בשולחן שלמה בסימן רנ"ב סק"י דלא ניחיל, והוי גרמא בדברנן). וכן הביא בשמו גם בארחות שבת, ושם כתב שכל ההיתר כשיש צינור ארוך דאז הוי גרמא. ומצאתי גם במ"א שם בפרק ג' שכתב להתיר בזה בלא ניחיל בהשקייתה, אבל בניחא ליה כתב שנכון להחמיר, עיי"ש. והלום ראיתי עוד בספר נשמת שבת סימן ר"ט שהביא משר"ת תהילות דוד ח"א שמביא מהחזו"א שבכעין זה צריך לחתוך את הזרעים מזמן לזמן להראות ע"י

מעשה דהוי פסי"ר דלא ניחיל, ע"כ. [ולענינו נראה שאין זה נחוץ, והעיקר תלוי אי ניחיל או לא, ובסתמא הדברים מוגדרים וברורים שבסתם עשבים לא ניחיל, ואדרבה כשהם גדולים הם עוד מזיקים ומפריעים מכמה אופנים כידוע, ובכה"ג יש תוספת קולא עמשנ"ב במקומו שבכה"ג שהוא מצטער ע"ז קיל טפי מסתם לא ניחיל]. הרי שמתיר בלא ניחא ליה. איברא שראיתי בספר שמיטת קרקעות ע"י שסי"ג בהערה שהביא מספר אורחות רבינו שגם בשבת החמיר החזו"א שלא ליטול בכיור זה, עיי"ש. אך אפשר שהחמיר בזה לעצמו. וע"ע בהערה הבאה ד"ה ויש.

284. בשר"ת אז נדברו ח"ד ס"ז מצד דהוי כוחו ולא גרמא, ולדעתו אסור אף אם לא ניחיל. וע"ע שם ובמקור הלכה ח"ב ס"ו כ"ו. ובשר"ת ישועת משה ח"ג סי' ל"ד, וה"ד בפ"ת כאן אות ב'. ויש עוד חכמים שחששו להחמיר עכ"פ לכתחילה אם אפשר, אולם מן הדין נראה עיקר שמותו, וכנ"ל בהערה הקודמת.

יש להזכיר בזאת מה שראיתי בספר דרך אמונה על הלכות שמיטה ויובל פ"א בציון ההלכה אות י"ח שהביא ממין החזו"א שהיה ברו שיוצא מביתו, וסופו לחוץ במקום צמחים שצמחו מעצמן, וצוה בשביעית לפנותו למקום שאין צומח, ושוב הביא מספר תה"ש בשם הגריש"א זצ"ל שהשוטף הרצפה במרפסת והמים זורמים דרך המרזב לגינה, אם המים ללא חומרי ניקוי יש להקפיד שלא יזרמו המים לגינה אף שאין מתכוון לכך. וגם אין להפעיל מזון אם ע"ז יטפטפו מימיו במקום שיש צמחים באופן שאסור להשקותם, ע"כ. ולכאורה הדבר קשה, הלא הוי גרמא גמור (לכל הדיעות), ואף אם הוי פסי"ר כיון שלא מתכוון י"ל שמותו. והיה אפשר לומר שלא הקפיד אלא בעשבים שניחא ליה בהם, אבל בלא ניחיל גם לדעתו מותר. אולם בפשטות נראה שאסר בכל אופן וגם בלא איכפת ליה, שהרי משמע שהיו אלה עשבים שוטים, דמה לו לחזו"א ולהם [איברא שכבר מצאנו בספר הנ"ל תהילות דוד שאמר שאף שהתיר החזו"א בשבת, וכנ"ל, מ"מ הצריך לכסח העשבים מידי פעם

לגלות דלא ניחיל. וכאן כנראה לא רצה לעשות כן מאיזה סיבה. אמנם אי מהא טל אריא, דבודאי מן הדין גם לא גילה בדעתו חשיב לא ניחיל]. וכן משמע מסוף דבריו שהאיסור הוא בכל מקום שאסור להשקותם, והלא גם בלא ניחיל קי"ל שאסור, והשתא צ"ב למה אסר כולי האי בשביעית. אכן באמת לק"מ, דשאני שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, משא"כ שביעית דלא בעינן מלאכת מחשבת, וכמבואר בתוס' מ"ק (דף ג') ד"ה נטייה, ולכן גם באין מתכוון ליפות אסור. וכן בגיטין (מד): דאסור אף במלאכה שאצ"ל. וה"ד במשמרת השביעית פ"ז הערה ט"ו, והוסיף דאע"ג שכתב החזו"א סימן י"ח שאם אין כוונתו לזימור וניכר שכן הוא שרי, שא"ה שעושה שינוי בעצם צורת המלאכה, משא"כ כאן שמלאכת ההשקאה היא באותה צורה, רק שאין

מכוון לכך במעשיו, ע"כ. ואת"ש [אך כ"ז לענין כיור שהמים זורמים דרך הצינור לצמחים, אולם לענין מזגן שמתטפף נ"ל שאין להחמיר כלל. ומזמ"ד כתבתי בזה, ושו"ר עתה בספר הנ"ל משנ"ב בשם הגריש"א שבדאי יש להתיר בזה (ודלא כמו שהובא בד"ה הנ"ל), ובאמת שאף לענין רחיצה בכיור והמים זורמים לצמחים ג"כ יש מתירים בשביעית, וכן לענין שטיפת רצפות כשהמים הולכים על הצמחים, וכמבואר בספר שמיטת קרקעות פ"ג סעיפים כ"א כ"ב ובהערות שם, ואכמ"ל].

285. עפ"ד כה"ח (אות כ"ט) שבכה"ג אינו חייב משום זורע, וקיל טפי. והגם שאפשר שאסור מדרבנן (עיין לעיל מה שכתבנו בענין זה), אולם כל כה"ג הוי פסי"ר בתרי דרבנן, וכבר מבואר בשעה"צ (סימן שט"ז ס"ג) להתיר, ואף שיש חולקים ע"ז וכמו שהבאנו במקומו (ע"י ר"ס ש"ד), מ"מ בנידו"ד נראה להקל, ובפרט ש"א שאפילו איסור דרבנן ליכא. ושו"ר ש"כ כמה אחרונים להתיר בכה"ג אפילו בקרקע דניחיל, וכיעוין במ"א שם, ובספר נשמת שבת שם. ומ"מ בלא ניחא ליה ודאי יש להקל, ובצירוף כל האמור לעיל.

286. הנה מצויים בגינות ציבוריות מתקני שתייה שהמים נאספים בתוך כלי קיבול, וחסים דרך נקב לבחוף, והשתא אם הם זבים למקום הצמחים או למקום המדשאות וכיצוא יש להחמיר שלא להשתמש בהם, וכמו שנתבאר לעיל, ואין להתיר בזה מצד שלא ניחא ליה [שכבר נתבאר בדברינו לעיל בהלכה הקודמת, ובהערה שם ד"ה ויש לציין, שבגינות ציבוריות ה"ז בגדר ניחא ליה, וממילא יש להחמיר בהן]. אלא שפעמים שהם נמצאים במקום שאין שם צמחי נוי ודשא, אלא יש שם רק עשבים שוטים, וזה בודאי בגדר דלא ניחיל, שהרי לא איכפת לו מהם. אך אפשר שגם זה אסור, שהרי ניחא ליה שיהיו שם עשבים ושיגדלו העשבים, שהרי באופן זה האדמה אינה נעשית בוץ וטיט ולא נדבק במנעלים, וגם ע"י הגבחה העשבים אינו מתלכלך מהם, וגם י"ל שניחיל לאינשי שהעשבים יבלעו את המים כדי שלא יהיה שם בוץ, אלא שבדרך כלל נראה שאין דעת בני אדם ע"ז, ולא חושבים כלל על כך שיועיל להם שלא יהיה בוץ בעתיד, וכדומה, ובפרט כשמגיעים מידי זמן והצמחים בלא"ה שם, ומסתבר יותר שרק אם יש צמחי נוי וכדומה אסור, ומאידך כאן חמור יותר מנידון הנ"ל בכיור, כיון שמצויים בברזים אלו שהמים נשפכים ישירות לצמחים, וכ"מ בשש"כ הנד"מ פכ"ו ס"ז, ונוסף ע"ז בצמחי נוי שבדואי אסור.

וממילא באופן שמגיע לצמחים יש לאסור, אולם דווקא כשהם מגיעים ממש לצמחים, אבל כשאינו מגיע ממש לצמחים מותר, וכמו שכתבנו לעיל בדין השקאה, שבורעים אינו אסור אלא בכנגדו דווקא [אך כבר ביארנו שיש להזהר שלא יחלחלו המים מתחת לקרקע אל הזרעים, וגם ביארנו שגם לחות אוסרת, שהרי מ"מ זה מועיל להצמיח].

ובאופן שהקרקע רוויה במים כמו שמצוי הרבה פעמים יש להקל יותר, וכנזכר לעיל בהערה הקודמת, אלא שנתבאר שם שמי"מ נראה שיש בזה איסור דרבנן, וכיון שהנידון הוא בניחא ליה לכאורה ראוי להחמיר, אולם מאחר שמצוי

הוא אחר גשם רב והארץ רוויה, יש מקום להקל דרך המרזב²⁸⁷.

ג.ט. מקומות שאין בהם תעלות ניקוח, ומי השופכין נופלים לבור שיש בו עשבים וכדו', אין חשש להשתמש בביתו, אע"פ שישפך אחר כך לאותו בור²⁸⁸.
ג.י. עשבים הגדלים בין האבנים, או במקומות לחים, אסור להטיל עליהם מים, ואפילו אם אינו מתכוון להצמיחם אסור משום פסיק רישא²⁸⁹.
 ואם אדם טעה ולא ידע שיש שם צמחים, והשליך שם מים, אינו צריך כפרה²⁹⁰.

דברים האסורים משום "זורע"

ג.א. אסור לעשות שום דבר המועיל לגידול הצמחים בשבת, ובהקדמה למלאכת זורע הבאנו כמה דוגמאות²⁹¹.

וכמו כן אסור להעביר את הצמחים מהצל לשמש [ואפילו באופן שאינם מוקצים], וכן חממה לגידול צמחים, אסור לכסות אותה במכסה או לפתוח אותה²⁹².
 וכן אסור לפתוח חלונות או תריסים במקום שיש בו עציץ וצמחים, כדי שיבא השמש על הצמחים, משום שיש לצמצם תועלת בכניסת אויר או שמש, וה"ז בכלל זורע. אבל אם האדם אינו מתכוון בשביל הצמחים, אלא בשביל עצמו מותר²⁹³.

וכן אסור לכסות את הצמחים מפני הגשם והשלג²⁹⁴, ואף אם ירד עליהם שלג אסור לנער ולהסיר מהם את השלג²⁹⁵.
 ופירוש וירקות תלושים, אין בהם חששות איסור הני²⁹⁶.

ג.ב. יש להזהר מלהשליך זרעים וגרעינים במקום לח מפני שסופן להצמיח, ואסור משום זורע²⁹⁷. ואפילו אם עתה המקום יבש ולא ירדו עדיין גשמים, אבל הוא מקום שראוי לרדת בו גשמים, אסור²⁹⁸.
 ואם הוא במקום דריסת רגלי אדם, מותר, משום שאין סופו לצמוח²⁹⁹. וכן בכל מקום שאינו נראה בודאי שיצמח, מותר, משום שאינו פסיק רישא, ואינו מתכוון שיצמח, ועיין בהערה³⁰⁰.
 והנותנים לתרנגולים ועופות חטים זורעים, יזהרו ליתן מעט בכדי שיאכלו בו ביום או ליומים³⁰¹. אבל בג' ימים או יותר יש חשש שישתרו, ויתחייב למפרע משום איסור זורע³⁰². ואם הגרעינים נבטו כבר, אפשר שאסור גם בפחות מזה³⁰³.

ג.ג. אסור להשקות צמחים שבתוך עציץ, אפילו שאינו נקוב³⁰⁴.

ואסור לטול עציץ המונח על השולחן או על יתדות ולהניחו על גבי קרקע. והדין בזה ככל מה שנתבאר לעיל במלאכת קוצר בסעיפים ז'-ח³⁰⁵.

ג.ד. השורה חטים ושעורים או שאר סוגי זרעים במים, ה"ז תולדת זורע וחייב בכל שהוא³⁰⁶, ואפילו גרגיר אחד³⁰⁷, ואפילו אם יצמח רק לאחר שבת, הרי זה חייב תיכף מעת שנתנו במים³⁰⁸.
 והיינו באופן שנתנם במים כדי שיצמחו מהם שרשים או עלים, וכגון מה שרגילים לשרות תבואות במים, כדי שיתרככו קודם הזריעה, ויצמיחו³⁰⁹. וכן השורה תבואה לעשות ממנה "לתת" לשיכר חייב, כיון שכונתו להצמיח³¹⁰.
ג.ה. אין איסור בשריית תבואה וזרעונים, אלא רק באחד משני אופנים: א]. אם כונתו שיצמח³¹¹. ב]. אם הוא פסיק רישא שיצמח³¹². אבל אם אין כונתו שיצמח, וגם אינו משאירו שם לזמן מסוים באופן שיכול לצמוח, מותר³¹³.

השקרקע שם רוויה הרבה אין לחוש כ"כ, וגם אפשר דאף זה כגרמא. ובפרט שברך כלל אין דעת האדם ע"ז, ולא איכפת לו ואינו מתכוון לכך, ומותר.
 287. באופן זה שהמרזב בד"כ הוא ישירות על הצמחים כמו שמצוי יש להחמיר טפי, שחסר את הטעם הנ"ל להיתר מצד גרמא, דאן הוא ודאי בכוחו (וכן מבואר כע"ז בארחות שבת ובשש"כ הנד"מ הנ"ל). וביותר יש להזהר בזה כשיש שם צמחי גוי בגינתו או של חבריו האהובו וכיוצא, הלא"ה יש להקל בפרט כשהארץ רוויה כאמור.
 288. דאינו ניח"ל בהני צמחים, והוי גרמא (וכמשנ"ת בהערות קודמות), ועי"ל, ועיין בשו"ת או נדברו ח"ד סי"ז מ"ש"כ בזה [ומש"כ שם שאינו גרמא, כבר הערנו ע"ז לעיל דאינו מוכרח, ד"ל דהוי גרמא, ושכ"פ הגרשו"א ועוד עיי"ש, ולאידך גיסא מש"כ עוד שהשופכין אינם מצמיחים כשאר משקין ומי רגלים וכו', אינו נהירא, שהרי מעורב הכל גם מים רגילים של בית הכסא, ואף שנתערבו ביחד אין מסתבר שיהפך הכל כחיק הזרעים].
 289. כן נראה פשוט, שהרי מ"מ הוא מצמיחם, ואע"פ שלא איכפת לו בהם בודאי, מ"מ הוי פסיק רישא ואסור. וכן משמע בשו"ת לב חיים ח"ב סימן ע"ב, המובא בכה"ח אות כ"ח. [וע"ע להלן בשו"ע בסעיף ה' שעשבים כאלה שעולים על און הכלי וכדו' חשיבי כמחוברים וכו'].
 290. שו"ת לב חיים, ה"ד בכה"ח שם, שמכמה אנפי אין עלי חטא ואינו צריך כפרה.
 ויש לציין, שכן הדין בכל גווי שהיו צמחים ולא ידע בהם ונשפך שם מים, שבדיעבד א"צ כפרה, דהא מלבד שיש מתירים בזה (כשיטת הערוך ודעימיה), עוד בה דלא הו"ל לאסוקי אדעתיה, ועי"ל בזה. וכן מבואר בשו"ת תורה לשמה סימן פ"ד.

291. עיין שם מדברי הש"ס והראשונים והפ"ו, וה"ה כל כיוצא בהם.
 292. עפ"מ"כ בירושלמי (פ"ז דשבת ה"ב) העושה בתים לאילנות וכו', וע"ע בהקדמה למלאכת זורע מש"כ בזה. וכן פסק בשביתת השבת (זורע אות י') שאפילו בבית אסור (וע"ל בזה בהערה הבאה). וכ"כ בשו"ת הר צבי (סימן ר"א), אך כתב שאין בזה איסור תורה, עיין שם מה שמחלק מההיא דירושלמי, ויל"ב, ואכמ"ל, וע"ע בשש"כ פכ"ז ובהערות כמה פרטים חשובים.
 293. כ"פ בשו"ת הר צבי שם, וה"ד בשש"כ שם, ואמנם בשביתת השבת הנ"ל כתב לאסור (וכ"כ בפס"ח ח"ג סי' רצ"ט, ויסודי ישורון, ה"ד בפ"ת כאן). אולם במקומו בשבת (דף עג:) במלאכת זורע כתבנו שיש להתיר בזה מדינא מכמה אנפי, דהוי פסיק רישא בתרי דרבנן (עיין בשע"ה צ"ס סימן ט"ז), ויש בזה עוד צירופים להקל, ואכמ"ל.
 294. נתבאר בהקדמה בדין עושין בתים, עיי"ש.
 295. עיין הדוגמאות שהבאנו לעיל בהקדמה לזורע אות ג' כגון הסרת התולעים וכו', עיין שם. וכן צידד הגר"ח שליט"א.
 296. ועיין בדברינו בסי' שיי"ח ס"ד לזון שפרי קשה שאינו ראוי לאכילה אא"כ יהיה בשמש, יש בזה משום מכה בפטיש, וע"ע שם. וכן יש בזה משום הכנה משבת לחלו.
 297. הו"ע (סעיף ד') שאסור להשליך במקום ירידת גשמים, וה"ה כל כיוצא בזה. והטעם בזה מפני שסופן להצמיח מחמת הריכוך, או שמא ישתרו בקרקע, וכמש"כ במשנ"ב סק"ב.
 298. כה"ח (אות ל"ה) בשם המ"י, שאף שאין הגשמים ודאים, מ"מ חייב, משום דהויא מילתא דשכיחא שהגשמים יורדים, ע"כ. וכן יש לפרש בשו"ע שנקט שאסור להשליך "במקום ירידת גשמים", וכן במשנ"ב שם סק"א, וביותר להלן (סק"ב) שאפילו אם בזמן מרובה ירדו גשמים, אסור.
 299. שו"ע שם.
 300. כידוע בכל דוכתא [ועיין בדברינו בסי' שט"ז ס"ג שאף בספק פסי"ד דינו כאינו פסי"ד ומותר, וכמו שעורר בביה"ל שם, ועמ"ש]. וזה נחוץ להעיר בזה, משום שהרבה פעמים אינו פסי"ד [וגם בקרוב לפסי"ד התיירו רוב הפו, ויש מחמירים, ונת' במק"א]. וע"ע לעיל במלאכת קוצר בענין הגבהת פירות שיש חשש שנשרשו, עיין שם ובהערה שם.
 ואמנם אם כנים דברינו הרי שכמעט תמיד יש להתיר, שברוב הפעמים אינו עשוי להצמיח, ובודאי שאינו "בודאי" שיצמיח, וגם לא קרוב לודאי שיצמיח, ובכן ק"ק על סתימת השו"ע והכה"ח והאחרונים שאסרו בזה, ולא התיירו אלא במקום שזרעים הם וכדו', ואמנם שבדווקא הגדשו שאסור במקום ירידת גשמים וכיוצא, אך גם במקום ירידת גשמים כמדומה שאינו ודאי, ואף אם עשויים לצמוח לפעמים, זכורני שנסתיי כמה פעמים בימות החול, ולא צמח ולא מידי, ועכ"פ הרי לפי הכללים ה"ז מותר. [וכן להלן בסי' של"ט על סעיף ב' הבאנו בהערה מדברי האחרונים שנתחבטו בטעם איסור שחייה בבריכה ברה"ר, אם לא דהוי פסי"ד, עיי"ש. וכן בכל מקום צריך לזון ע"פ הכללים].
 301. שו"ע שם.
 ומבואר שביום או יומיים שייך שיצמח, אבל לא בפחות מזה. וצ"ע ע"ד המג"א להלן (סק"ב) דמשמע שכבר בחצי יום שייך איסור, וי"ל. עיין בנשמת אדם

כלל י"א אות א'. ונראה מ"מ שדווקא כשזה ככוונה להצמיח אסור, משא"כ בלא כוונה. ושו"ר שכ"כ באג"ט (זורע אות ט"ז), וע"ע בזה גם בשו"ת מנחת שלמה ח"ג סי' ק"ז סק"ג ובחוט שני רפ"י, ואכמ"ל.
 והנה מצאנו שקליטת הזרע בבי' שבועות (ומבואר בפ"י ב"ד סי' רצ"ג), וביאר שבט הלוי (ח"ו סי' צ"ד אות ו') שמ"מ בג' ימים הוא ספק שמה נקלט (חת"ס יו"ד סי' רפ"ד). ובנשמיא (ח"ב כלל י"א אות א') כתב שג"י אינו משום קליטת הזרע, אלא משום שבזמן זה עשוי לצמוח, ואה"נ גרעינים קשים שלא עשויים לצמוח מותר, עיי"ש. ולי"ד שלכא"ו אם הוא רק ספק בקליטת הזרע הוי ספק פסי"ד מותר, וכמש"כ הט"ז וביה"ל בסי' שט"ז ס"ד, ועמ"ש. ובשלמה אם מתכוון שיצמח אה"נ שאסור, אולם בנידו"ד שזורק לתרנגולים ועופות ואינו מתכוון, צ"ל דשרי.
 302. עיין במשנ"ב (סק"ג) ובכה"ח (אות ל"ז), עיי"ש. [ועיין בשו"ע הגר"ח סי"ז שמוחר ליתן חטים זורעים במים לבהמות שיאכלוהו לאלתר, ואף שאם לא יאכלוהו יצמחו, אינו מתכוון וכו', והוא ממג"א סק"ב מיראים, ועיין באג"ט זורע ס"ו שמיד שנתנם אינו פסי"ד, עיי"ש. ולכא"ו צ"ע ממש"כ בשו"ע סימן ש"ח סי"ד שאסור להניח דבר שיכול לבא לידי חימום שהי"ב, והסכים לזה הגר"ח שם (ועיין מה שכתבנו שם). וראית' להגר"א גניחובסקי שחילק בין דעת בהמה דהוי כדבר טבעי מאחר שאין לה מחשבה, משא"כ מחשבת אדם להוציא דהוי כפעולה חדשה, ואילו עתה הוי הפסי"ד לפי המצב של עכשיו (ולפי"ז בשררה לצורך אדם אסור, ולאידך גיסא במפשיח לבהמה מותר). אך באג"ט בהשמטות חזר בו מזה דהוי פסי"ד, ועוד י"ל מהביה"ל סו"ה על גבי, ואכמ"ל].
 ועיין במשנ"ב שם ובכה"ח (אות ל"ז) שמה שכתב השו"ע שמוחר ליתן להם בכדי יום או יומיים, מיידי שנתן בפעם אחת, שא"כ הוי מכן משבת לחלו, עיי"ש. וכבר הזכרנו בזה לעיל בריש סימן שכ"ד. וע"ע שם פרטי הדינים בענין נתינת מאכלים לבהמות ועופות.
 303. לכא"ו בכה"ג יש חשש שנשרש מיד, וזאת ועוד לכא"ו ה"ז כמו עציץ נקוב, ועיין בביה"ל (סעיף ח') ד"ה ע"ג יתדות במוסגר, שכאשר יש לו שרשים אסור בעצם ההנחה על הקרקע (ובמשי"ב לרגע אחד). ואפשר דשאני תתם שיש לו חיות מעפר שבו, ועל ידי שמניחו בקרקע יונק חיות מן הקרקע ונחשב כמחובר, משא"כ כאן שמ"מ אין לו קליטה עדיין, וצ"ע. - ועדיין תיקשי אמאי לא הזהירו בזה הפו בדבר מצוי (כמש"כ בכ"מ בפ"ו שיש גרעינים לחים שנבטו בתחתית הכלי), ובפשוטו י"ל שאינו פסי"ד, שאינו יודע מזה, ואה"נ שבירוע אסור. ועיין לעיל בהלכה כ"ב ובהערה שם אם מ"מ הוי כמתכוין ואסור, ותלוי לכא"ו במשנ"ת בסימן ש"ז גבי מסרק.
 304. עיין בשו"ע סעיף ז', ובמשנ"ב שם סקמ"א. והנשמ"א וערוה"ש כתבו שאף בעציץ שאינו נקוב אסור מדא"ו, אולם לא קי"ל הכי, כמש"כ בשבחה"ל ח"ז סי' צ"ד, אך יש לדון האידנא שרגילים בסוג זריעה זו, וכמש"כ הגרשו"א, וע"ע לעיל בהקדמה מש"כ בזה.
 305. ושם נתבאר שהדבר תלוי, א'. אם הוא נקוב או לא. ב'. אם הוא מעץ או חרס. ועיין שם בהקדמה. וכדין קוצר כן דין זורע.
 306. שו"ע (סעיף י"א). והוא מלשון הרמב"ם (פ"ח ה"ב). ובכסף משנה שם כתב שמקורו מגמרא דזבחים (דף צ"ד). אולם במג"א כאן (סק"ב) כתב להקשות דאדרבה מהגמרא דזבחים משמע שאין חייב בנתינת חטים ושעורים במים, אלא רק בפשתן ומשום לש עכ"פ. וכתב לתרץ שהגמרא שם מדברת באופן שנתנם במים לזמן מועט, ובה לא שייך לחייב משום זורע כיון שאינו מצמיח, משא"כ כאן שמדובר שנתנו לזמן ארוך (וכלשון הרמב"ם והשו"ע "השורה").
 ויש לדקדק לדעת הרמב"ם, א'. כמו שהקשה המג"א בסו"ד שצ"ע מנא ליה להרמב"ם ד"ז, ע"כ. והיינו שמ"מ קשה לו דאף אם לא קשה משם, מ"מ ראיה ג"כ אין משם, ואדרבה משמע טפי שאינו חייב משום הצמיחה (וכן פירש המחמ"ש). ועל זה יש לתרץ כמו שכתב מרן החיד"א במחזיק ברכה כאן (אות א') שהביא מדברי מהר"י קורקוס (כת"י) שנשאל על דברי הרמב"ם הללו, וכתב לבאר שאכן מקור דברי הרמב"ם מהגמרא דזבחים הנ"ל, וכי הרמב"ם מפרש דאין קושיית הגמרא שם על עצם הדין, דודאי ששייך בו איסור זורע, אלא הקושיא אמאי נקט זרע פשתן, ולא נקט חטים ושעורים וכל שאר זרעים. [ומש"כ ברמב"ם בפ"א מהל' שמיטה ויובל ה"ז ששורין את הזרעים בשביעית, תירץ דשאני בשביעית עובדי אסיה הו"ע הקרקע, ומש"כ בשבת שכל מלאכה נאסרה, עיי"ש]. וכתב החיד"א שבודאי זו כוונת הכס"מ וכו', עיין שם. ב'. עוד י"ל דכמה"ק המהריט"ץ בתשובה (סימן ס"ט) שהלא אפילו אם יהיו במים כמה ימים ושנים לא יצמחו בלא עפר וכו', עיי"ש. אולם במחמ"ד הנ"ל מבואר אכן שכך טבעם שהם צומחים, ובאמת שכ"מ כפרי"י בובחים שם. ויש לפרש בב' אופנים, חדא שלפעמים הם כן מצמיחים, ותלוי בסוג החטים וסוג המים (ועיין בבא"ח פרשת פקודי, והובא בכה"ח (אות ע'). שילדים רגילים לקחת כ"ס מלא חטים וכו', וי"ל ששם הכ"ס והכלי הם כמו העפר שלו). א"נ שהם מוציאים שרשים וידות (וכ"כ בפירוש קדמון ממצרים על הרמב"ם שם

שכששורין את הזרעים במים זמן רב, יתרככו ויצמחו ויצא מהן כמו יד).
 עוד מצאנו באחרונים שכתבו לבאר באופן אחר, שיסוד האיסור בשריית החטים אינו משום שהם מצמיחים בעודם במים, אלא מפני שכך הדרך לפני שזורעים אותם ששורים אותם במים כדי שיתרככו, וכך הם יצמחו טוב, ולכן חייב כבר על השריה, כיון שהיא הכנה לזריעה, ודייקו זאת מלשון הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל ששורין את הזרעים בשביעית כדי לזוורען במוצ"ש, ע"כ. (וכ"כ בפירוש המהר"י קורקוס שם). וכן ביארו בשו"ת הרדב"ז ללשונות הרמב"ם סימן אלף תרי"א, עיי"ש. וכ"כ בטל אורות (זורע, דף י"ח ט"ט), ושכ"כ מהר"י חגיז. [אלא שעצם דבריהם שיש לחייבו על השריה שלפני הזריעה באדמה צ"ע, והיכן שמענו שהכנה למלאכה הוי בכלל החיוב (ומה שמצאנו ברמב"ם פ"ט שהסגה מדרכי בישול, והסחיטה מדרכי הכיבוס, וכן מתיחת חוט של תפירה הוא כתופר, כל זה בדברים שנעשים בעת שהמלאכה כבר התחילה להיעשות, ואז כל המעשים הנוספים המסייעים לה הרי הם בכלל המלאכה, וחייב, אבל בנידון דידן שהוא הכנה בעלמא למה יתחייב). ואדרבה המכין כל שאר הכנות שלפני המלאכה פטור. ועיין ברמב"ם ובראב"ד בפ"ט מהל' שבת שנחלקו גבי העושה עין הצבע, דהרמב"ם מחייב, ואילו הראב"ד השיגו וס"ל שאינו חייב משום צובע עד שיצבע דבר שנמרה בו מלאכת הצבע, אבל צביעת מים אינה לצורך עצמה, עיי"ש. והנה מבואר דוגמא דס"ל להראב"ד שהכנה למלאכה פטורה, ואדרבה גרע טפי מתכלית המלאכה בשבת, וכמו שהעיר החכם צבי בתשו"ת סימן צ"ב, שהרי כאן הוא עשה צביעה, ואעפ"כ פטור כיון שאינו התכלית רק הכנה בעלמא, ואפילו להרמב"ם שמחייב היינו משום שמ"מ צבע את המים שהכין קעת, משא"כ בסתם הכנה שלא נעשית בה שום ענין מלאכה, וי"ל דשאני הכא שהפעולה של שרייה שלפני הריכוך הרי היא נראית כפעולת זריעה ארוכה, והיינו דהוי זורע הוא כל המכונן לאצמוחי פירא (מועד קטן ב:), וכל זריעה באדמה היינו שהזרע מתרכך וצומח, וכאשר הוא זורה אותו מתחילה הרי הוא עושה לו את הריכוך טרם השמתו באדמה, וכששם אותו באדמה ה"ז כהמשך ההצמחה, ולכן נידון הכל כזריעה אחת, וזה פשוט ממילא והחייב יהיה אמנם שרייה, אולם כשזרענו בודאי שיתחייב שנית, כן נראה בפשוטות]. ולפי"ז את"ש הכל. [ועיין עוד בענין זה להלן בהערה שאחרי ב' הערות הסמוכות]. ודו"ק, [ויש לציין עוד לדברי המנח"ח במלאכת זורע שעמד בנידו"ד, וביאר באו"א לפי דרכו, ועיין ברש"ש שבת עג: ואכמ"ל].
 307. שו"ע שם ומשנ"ב סק"ב.
 308. משנ"ב (סקנ"א) בשם הח"י אדם. וע"ע בכה"ח (אות ע"ב) שכתב בשם המג"א שאינו חייב בזה בשררה זמן ארוך כמו חצי יום, אבל התירש כתב דחייב מיד. וכ"כ ח"א דתיכף משנתן למים חריה, ודלא כמ"א, ע"כ. [ויל"ד המג"א לא דיבר אלא כדי שיהיה שייכות של צמיחה, ולזה אמר שיהיה חצי יום (דס"ל שבחצי יום לפחות שייך שיצמח. אמנם בפ"ו בכ"ד מבואר שפחות מיום או יומים אינו מצמיח, וכיעוין לעיל בסעיף ד' ובהערה שם). אולם הנשמ"א הבין שכונתו לחלק חילוק אחר מדפנשיה בענין, עיי"ש. והיינו דיש חילוק בין זריעה בעפר לזריעה במים, וע"ע בשו"ת שבת הלוי ח"א סימן ע"א ושו"ת הר צבי ח"א סימן ר"ח, ואכמ"ל. וע"ע במנח"ח מלאכת זורע, וברש"ש בשבת עג: וי"ל דהמג"א הנ"ל ס"ל כמ"ד שבוזרע אולינן בתר התוצאה, ויל"ב].
 309. עיין לעיל בהערה קמייאת בסעיף זה שהבאנו מדברי כמה אחרונים שכתבו שיש לחייב משום זורע אפילו כשעושה רק הכנה לזריעה, וקודם הזריעה, וכגון ששראם במים וכיוצא, ועמ"ש שם לזון בזה.
 והנה היה אפשר לדייק כן גם מדברי המשנ"ב (סק"ג) בשם הח"י אדם, שכתב השורה כדי שיתרככו ויצמיחו, "כדרך ששורין איזה תבואות קודם הזריעה", ע"כ. ויש לפרש זאת כדברי הפו הנ"ל, שאפילו כשעושה הכנה שלפני הזריעה ג"כ חייב. אולם לענ"ד אין ראיה מזה כלל, אלא הכוונה היא שהאיסור הוא בעצם הצמיחה שנעשית עכשיו בעת שהם במים, שהם מצמיחים (וכמו שביארנו לעיל שם שמוכח במפרשים שגם במים הם מצמיחים), אלא שאח"כ נותנים אותם בקרקע, והוא ענין נוסף. אולם באמת החיוב הוא על הצמיחה שנעשית במים, וכן נ"ל לדקדק מלשון המשנ"ב (סקנ"א) בשם הח"א דתיכף משנתן למים חייב, אע"פ שלא "צמיחה" אלא לאחר כמה ימים, ע"כ. ואם כונתו שהחיוב מחמת הזריעה שאח"כ, היה לו לומר רבותא אע"פ שלא יצמחו (וגם זורע אח"כ וכדו'), ועל כרחק דכוונתו כפשוטו שיש צמיחה בעודם במים [וכן יש לפרש ומוכח כן גם בדין השריה לעשות שיכר, כנזכר בהערה הבאה]. ומ"מ בעצם הדין הנ"ל אפשר שכ"ה לדינא מ"מ שיש חיוב גם בכה"ג, וי"ל.
 310. משנ"ב (סקנ"א) וכה"ח בשם הח"א.
 311. כן מדויק במשנ"ב כאן (סקנ"א) שאם כונתו להצמיח אסור, עיי"ש. ומשמע דאפילו אם הבהמות יאכלום קודם הזמן שיכול לצמוח יש איסור, וה"ז כמו הזורע בקרקע על דעת להוציאם אחר כך. וע"ע בשע"ה צ"א אות מ"ו. ועיין בחוט שני בהל' זורע משה"ק מהמשנ"ב בסק"ג ותיירץ שפיר, ודו"ק, וכבר דנו בדבר האחרונים, כיעוין במנחת חינוך במלאכת זורע, ובמצוה רח"צ, ובחי' הרש"ש בשבת (דף עג:) ועוד, והדברים ארוכים [וע"ע גם באג"ט זורע ס"ב

ולכן מותר לשרות חיטים ושעורים במים לצורך הבהמות, באופן שקודם שיצמיחו כבר יאכלום הבהמות³¹⁴. [אך יזהר מאיסור לש³¹⁵.

נ"ו. פירות יבשים, כמו צימוקים וכדומה, מותר לשרות בשבת, ואין שייך בזה איסור זריעה³¹⁶. וגם אין בזה חשש במה שהמים נצבעים על ידי זה³¹⁷. וגם אם בשרייים ייעשה מהם משקה, מותר³¹⁸.

ומכל מקום אסור לכבוש כבשים בשבת, ורק שרייה בעלמא מותרת³¹⁹. וכמו כן אסור לשרות קטניות בשבת בשביל בישול הקטניות במוצאי שבת, משום איסור הכנה משבת לחול, ומלבד זה שהם מוקצה.

נ"ז. אסור ליתן גרעין אבוקדו במים כדי שיצמיח³²⁰. וכן אסור ליתן קטניות כמו שעועים על משטח לח כדי שיצמחו, וכל כיוצא בזה [ובלאו הכי כל זה אסור משום מוקצה]³²¹. וגם אסור להוסיף להם מים, כדין משקה³²².

וזריעה בגידולי מים כפי שמצוי היום, יש בזה איסור תורה כזורע בקרקע³²³.

נ"ח. מותר להעמיד בשבת צמחי בשמים במים כדי שלא יכמושו, וכן מותר להעמיד ענפי אילנות ופרחים וצמחים במים בשבת³²⁴, באופן שהם מוכנים להשתמש בהם³²⁵.

אמנם כתבו הפוסקים שכל זה הוא בבי תנאים:

[א. שדווקא לתוך המים שהיו בהם הצמחים כבר מערב שבת מותר, אבל להוסיף עליהם מים חדשים אסור, וקל וחומר שאסור להחליף להם את המים לגמרי³²⁶.] אמנם אם יש כבר מים אחרים מזומנים מערב שבת בכלי אחר, ואינו טורח במיוחד בשביל הצמחים, נראה מסתימת השו"ע שמותר ליתנם במים האחרים המזומנים. ויש אוסרים ליתנם במים חדשים כלל, ורק למים שהיו בהם מותר³²⁷. ולמעשה יש להקל³²⁸. אמנם יש אומרים שמותר אפילו להוסיף מים, ואפילו ליתן מים חדשים בתחילה בשבת כדי שלא יכמושו, ונראה שבפרט בעצי בשמים יש להקל³²⁹.

[ב. לדעת הרמ"א והאחרונים אסור ליתן ענפי אילנות וצמחים במים, אם יש בהם פרחים ושושנים הנפתחים מלחלוות המים³³⁰. ויש אומרים שאין בזה חשש כלל, וכן המנהג בכמה מקומות, והכל כפי המנהג³³¹. וגם לדעת האוסרים הוא דווקא בפרחים שלא נפתחו מעולם, אבל אם נפתחו ושוב נסגרו, מותר, אע"פ שיחזרו להפתח³³². ולהוציא אותם מן המים מותר אפילו לדעת הרמ"א³³³. ועצי הדס מותר ליתנם במים לכל הדיעות, ועיין בהערה³³⁴.

**סימן של"ז
מלאכת "חורש"
הקדמה א'
במהות האיסור**

א. ה"חורש", הוא אחד מל"ט מלאכות האסורות בשבת מן התורה³³⁶.

וענין מלאכת "חורש", היינו שמרפה את הקרקע, שבזה הוא מעויל וטוב לזריעה, וכן אם הוא מיפה את הקרקע, ובכלל זה כל תיקון והכשרת הקרקע לזריעה או נטיעה, ה"ז בכלל מלאכת חורש³³⁶.

וכן החופר גומא כדי לשים זרע, או כדי להטמין בו איזה חפץ מפני הגנבים, וכיוצא, ה"ז חורש³³⁷. ולהלן בהקדמה ד' יתבאר דוגמאות ופרטים.

ומלאכת חורש אסורה בכל שהוא³³⁸.

יש להזהר בזה, ומצוי הדבר בילדים שמשחקים, שלא יעשו גומות, ולא יישרו את הקרקע. וכן שלא יתחבו סכין או ברזל בקרקע, וכל כיוצא ב"ב³³⁹. וכן מצוי הדבר באוכלים בחצר, כמו שרגילים בסוכות, ופעמים שיש גבשושית

אלא שנראה שאין זה מוחלט שהיה המנהג בכל בני ספרד, שהרי חזינו לכמה מגדולי רבני ספרד שאסרו. ובכללם הכנסת הגדולה (המובא בכה"ח אות ע"ז). וכן המהר"ם בן חביב בכפות תמרים (ה"ד בכה"ח אות ע"ז ש"כ"ב ביד אהרן). וכן פסק הגר"ח פלאגי (בשו"ת חקקי לב ח"א"ח סימן י'), וכן מוכח מדברי הרב עושה שלום, והיפה ללב (ה"ד בכה"ח אות ע"ח). ודו"ק. הרי לנו מגדולי רבני ספרד שאסרו. אולם כאמור שיש מגדולי רבני ספרד שכתבו להתיר (כמו מן החיד"א הנ"ל, שידוע בפוסקים שקיבלנו הוראותיו כהוראת מרן הבית יוסף (וכאן אחרי שהביא הכנה"ג כתב "אבל" המהריק"ש וכו', ע"ש), ואכמ"ל, ואמנם דשאני ספריו ברכ"י ומחז"ב, ואכמ"ל). ובפרט שהעידו שכן המנהג. ונראה שאם נהגו להקל יש להניחם במנהגם שגדול כח המנהג, ויש לו על מה שיסתמך. (אך מאחר שהרבה פסקו להחמיר הבאנו זה בשם י"א. אולם לדינא המיקל בודאי יש לו על מה לסמוך. ותו לא מיד).

332. כן העירו בחוט שני זורע ע"פ ו' עוד, דכל כה"ג אינו בכלל זורע. [והנה סבירא הוא נראה שפיר, אך קצת קשה מסתימת הפוס', אולם אף אם תמצי לומר כן הרי אינו חשש דרבנן שנראה כזורע, ובודאי שאין לחוש כולי האי, ולכן רק אם נפתח בפעם הראשונה שבזה מוכח שהוסיף צמיחה, רק אז אסור].

333. הנה לכאורה יש לדון לאיסור שכמו שאסור אם נפתח דהוי כמו זריעה, כך יש לאסור להוציא, שהרי הפרחים נסגרים, והוי כמו עקירת גידולם. [וכן נתעוררתי קצת מלשון הכה"ח (אות ע"ח) בשם האחרונים שגבי הדס מותר "להוציא" ולהחזיר. אולם ז"א ראינו, ד"ל דלא דווקא הוא ואורחא דמילתא נטו, שמותר להוציא גם על דעת החזו"ר]. ויש לדחות דאף שאנו אוסרים בנפתח, היינו משום דהפתיחה הו"א כגידול חדש, וכצמיחת דבר חדש. אולם אכתי אין זה גדר של "גידול", וממילא אין בהוצאתם שום חשש של עקירת דבר מגידולו, שהרי אינו מתגדל בו כלום, אלא שיש לדון אכתי לפי מה שמדוקדק קצת בלשון השעה"צ (אות מ"ח) שיש בזה חששא דאו, וא"כ על כרחך דחשיב צמיחה גמורה. ו"ל דמ"מ אינו גדר של תלישה, שאף אמנם שהמים מוסיף חיות אך אינו מקום חיבור, כאשר הוא במים, וכמו"כ אין זה מקום גידולו, וכשהוא נסגר ה"ז כמו שמצטמק גרידא. וי"ל. ושור"ר ש"כ בשש"כ פכ"ו סכ"ו בשם הגרש"א.

334. כן מתבאר מדברי הכה"ח (אות ע"ח) בשם הפ"ל שמותר להסיר ההדס מן המים ולהחזירו למים, כיון שאינם נפתחים עוד, ע"כ. ומשמע שאם יפתחו עוד אסור. אולם עיין בהערה שלפני הקודמת. וזאת ועוד כתב בחוט שני שאף להרמ"א שאסור בפתיחת הפרחים, מ"מ לענין עלי ההדס מותר דכל כה"ג אינו בכלל זורע שענינו גרימת הולדת דבר חדש, ודו"ק.

335. אמנם אם הם יוסיפו לצמוח קצת כתב שם בחוט שני דאה"י שאסור, ע"ש, אלא שמתבאר מן הסתם שאינו מוסיף לצמוח בזמן מועט, כמו שרגילים לסוכות, כן כדי ליפות את הקרקע, ע"ש, והוא מוכרח לפרש כן מאחר שמצאנו אינו מתכוון ואינו פס"ד אלא ספק פס"ד, ושר"י. ועיין בשו"ע סי' תרנ"ד ס"א ובמשנ"ב וכה"ח ושי"א שם.

336. הנה במעד קטן (דף ב.) איתא דמה דרכו של חורש לרפוי ארעא, עיי"ש. ועד"ו ביאר רש"י בשבת (דף עג.) בכל דרכו דחורש היינו רפוי הקרקע שהוא טוב לזריעה, עיי"ש. אולם הרמב"ם (רפ"ח מהל' שבת) כתב שהחזו"ר הוא אם עושה כן כדי ליפות את הקרקע, עיי"ש, והוא מוכרח לפרש כן מאחר שמצאנו כמה דברים בכלל מלאכת חורש, אע"פ שאינם רפוי קרקע, וכגון המקרסם עשבים ומזרד וכו' שהזכיר הרמב"ם שם שאינו פועל בקרקע כלל, ומ"מ אסור משום דהוי רפוי קרקע (וגם רש"י לא פירש כן אלא במקומות שבהם הוא באמת רפוי, וכגון בגומא וטממה, אולם בגבשושית ונטלה לא פירש כן, אמנם י"ל שגם הוי ענין רפוי).

337. עיין שבת (דף עג.) ולקמיה בר"פ הבונה (דף קג.). ומה שכתבנו או כדי להטמין חפץ, כ"ה במשנ"ב (סימן של"ד סקע"ח), וכן לעיל בסימן שי"א (סק' קכ"ג). וע"ע בסי' רע"ח סק"ג.

338. שבת (דף קג.), וכ"ה ברמב"ם רפ"ח, ובגמרא מבואר דאסור בכל שהוא משום דחזי לביזא דקרא.

339. כל זה ברור לפי הדינים שיבוארו להלן, ושם נתבאר שגם תחיבת דבר בקרקע הוא חורש.

לכתחילה, ואעפ"כ כתבנו שלמעשה יש להקל, משום דמלבד שכן משמע מסתימת השו"ע, וכמש"כ האחרונים הנ"ל, עוד בה שכבר הבאנו להלן בסמוך שלפום דינא היה לנו להתיר אפילו להוסיף אפילו להחליף, וע"פ תשובת הרשב"א שנביא בסמוך, עיין שם היטב. וא"כ בנידו"ד בודאי שיש להקל בלא שום פקפוק, דאפשר שאם היו רואים האחרונים תשו' הרשב"א היו מתירים לגמרי, וק"ו בדין זה שיש כבר מים מזומנים, שבודאי אין להחמיר, ודו"ק.

329. הנה בתשו' הרשב"א (ח"ד סימן ע"ג) דן אם מותר להשקות את התלוש כדי שלא יכמוש, והביא השואל שהיה מי שרצה לדמות זאת לההיא דסוכה (הנ"ל) דמקבלת אשה לולב מיד בנה וכו', ומבואר שאף להחזיר אינו מותר אלא מדוחק, ע"כ. והשיב הרשב"א שאינו נראה, דשאני לולב שאינו ראוי לטלטלו בשבת, וכדי שלא יכמוש התירו לטלטלו ותו לא, ואף ביו"ט אם הניחו אחר מצותו אסור לטלטלו, מה שאין כן בירקות הראויות לאכילה ביומן שמותר להשקות כדרך שמותר לטלטלו, ע"כ. וכ"ה בקצרה בב"י סימן ש"כ"א. וכן פסק השו"ע (שם ס"א), שמותר להשקות את התלוש בשבת כדי שלא יכמוש, ע"כ. הרי לנו שדבר שמוותר לטלטלו, מותר אף להשקותו כדי שלא יכמוש. וממילא נראה פשוט שהוא הדין בנידו"ד שכוון שהם עצי בשמים הראויים להריח בהם, או שהם ענפי אילנות העשויים לשמוח בהם ואינם מוקצה (וכמו שהבאנו לעיל בתח"ד), ממילא אין איסור להשקותם.

אלא שהמג"א (שם סק"ג) כתב בהא דמותר להשקות את התלוש בשבת, שלכאורה קשה מההיא דמקבלת אשה המבואר בסימן תרנ"ד דמוכח שאסור אפילו להוסיף מים, וכתב לחלק שהדבר תלוי אם הוא ראוי לאכילה או לא, שרק בדרך הראוי לאכילה מותר. ולפי"ז בנידו"ד גבי ענפי אילנות למרות שאינם מוקצה יסבור המג"א שאסור ליתנם במים שלא היו בהם, וכן אסור להשקות אותם. (וכ"כ המג"א גם כאן בנידו"ד סק"ג גבי ענפי אילנות שמוכנים לשימוש), וכן מתבאר יוצא מדברי המשנ"ב (בסימן ש"כ"א סק"ל) שכתב דדווקא ירקות שראויות לאכילה מותר להשקותן בשבת, משא"כ דבבר שאינו ראוי לאכילה, אף שראויות בטלטול ואינו מוקצה אסור, ע"כ. והסבירא בזה ביארו האחרונים דסבירא להו דאף אמנם שיש בזה איסור מנא משבת לחול שהרי יכול לטלטלו, מ"מ יש בזה איסור בזה שהוא מקום מנא לצרוך חול, ע"כ. אולם לענ"ד זה צ"ע מלשון הפוסקים שכולם נקטו שהאיסור הוא משום טירחא, וא"כ כאן שהוא עושה לצורך שבת גופא בפשטות לא הו"ל לאסור מצד טירחא.

ועכ"פ הנה כאמור המג"א והמשנ"ב ביארו שהחילוק בין השקאת הירקות בשבת (בסימן ש"כ"א) לבין חזרת לולב למים (בסימן תרנ"ד), הוא תלוי אם הוא דבר מאכל, וכן נמשכו א"ח האחרונים. אולם לפי"ד תשו' הרשב"א הנזכרת לעיל מבואר בהדיא שגם אם אינו מאכל מותר, ושאני לולב שהוא מוקצה במהותו, משא"כ כל דבר שאינו מוקצה. וכן העירו בשו"ת חזו"ד ח"ב סימן נ"ג, ובספר מנו"א ח"ב עמוד צ', בהערה, דהאחרונים הנ"ל לא היה לפנייהם תשו' הרשב"א הנזכרת, ולכן חילקו ככל האמור (דלא היה לפנייהם אלא קיצור ד' הרשב"א המובא בב"י בס"י ש"כ"א). אולם לפי המפורש ברשב"א הנ"ל מבואר אפוא שכל דבר שאינו מוקצה יש להתירו, וכנלענ"ד. אך הבאתי זאת בסוף ובשם י"א, כיון שמי"מ כל האחרונים לא כתבו כן. [אולם לפום דינא נ"ל דיש להתיר, ובפרט שאין בזה שום חשש דאו]. ומה שהוספנו ובפרט בעצי בשמים, יבואר ע"פ מה שמצאנו בכ"ז שדימו עצי בשמים לדברי מאכל, וכנזכר בדברינו בסימן ש"כ"ב ס"ד ה', עיי"ש. (איברא שמדברי כמה מפרשים לא משמע כן, וי"ל). ואכמ"ל.

330. כ"ה בהגה סעיף י"א. ועיין במשנ"ב (סוף סקנ"ד). ועיין בשעה"צ (אות מ"ח) דמשמע מלשונו דס"ל שאם נפתחים הפרחים במים, יש בזה חשש דאו, וצ"ע. ועכ"פ כן הסכימו לדינא הרבה אחרונים, וכמובא בכה"ח (אות ע"ו) בשם המהר"ם בן חביב בכפות תמרים והדי אהרן והפמ"ג. וכן הביא עוד בכה"ח (אות ע"ו) בשם הכנה"ג דמה שנוהגין המון העם ליתן בתוך כלי מים ורדים, הוא איסור גמור, כיון שהם נפתחים בלחלוות המים (וע"ע שם באות ע"ח), וכן פסקו הגר"ז וחי"א ועוד, וכ"ה במשנ"ב, וכנזכר.

וכאמור שבאופן שיש פרחים הנפתחים אסור ליתנם במים, אפילו באותם מים שהיו בהם (וכ"ה בכה"ח אות ע"ו בשם האחרונים). ולכן גם אם היו בהם ויצאו אסור להחזירם.

331. עיין בכה"ח (אות ע"ו) שהביא מכנה"ג שהמון העם נוהגים ליתן ורדים בתוך כלי מים, והכנה"ג גופיה כתב ע"ז שהוא איסור גמור. ושוב הביא בכה"ח שמהריק"ש כתב ע"ז שהוא חומרא יתירה, שדווקא חטים ושעורים שמצמיחים דבר חדש אסור, אבל ורדים נפתח הסתום, ואין שם דבר חדש שלא היה מצוי, ואין מי שחושש בארץ מצרים, ע"כ. וכן הובא בברכ"י. וכן הסכים לזה בספר חדש, והובא בפתח"ד, ע"כ. וכ"פ בספר נהר מצרים (באות ז). וכן פסק בשו"ת פעולת צדיק ח"ג סימן כ"א וסימן ק"ב, ושכן מנהגם, עיין שם. ועפ"ז כתבתי שכן מנהג בבר"מ.

וסק"ח ג', ובבש"ש זורע ס"ג ובבאר"ר אות ט"ו]. והזכרנו מזה בדברינו עמ"ס שבת דף עג, ואכמ"ל. ולמעשה העיקר כדברי המנח"ח והרבה פו' (נשמ"א אג"ט משכ"י ועוד) שהאיסור ברגע הזריעה ואף שעדיין לא נקלט הזרע, ואף אם הוציא את הזרע קודם קליטתו חייב, וע"ע בשולחן שלמה ע' רע"ג, ודלא כהרש"ש, וכמו שנתבאר שם בארוכה.

312. כן מבואר במשנ"ב (הנ"ל), וכה"ג נתבאר לעיל בשו"ע (סעיף ד') שאסור להשליך זרעים במקום ירידת גשמים שסופן להצמיח, אבל אם אינו פס"ד אין חשש.

ובאמת שלכאן בדי"כ אינו פס"ד, שהרי לא רואים שצומחים אילנות בכל אתר ואתר, אע"פ שדרך העולם לזרוק גרעיני פירות שאוכלים על הארץ, ויש לומר שבאמת הוא צומח, אלא שמפני הליכת בני אדם עליו הוא מקלקל אותם, וכיון שמי"מ יש להם חיות אסור, וכן עוה"ה, ודו"ק.

313. משנ"ב שם. (וכ"ה בכה"ח אות ס"ט משם הפו'). וכ"מ בשו"ע דלעיל סעיף ד' ובפ"ו שם, ודו"ק.

314. משנ"ב שם. וכה"ח שם בשם הפו'.

315. עיין משנ"ב שם שהעיר שכל הנידון הוא בזרעונים שאין נבללים במים, אבל בזרעונים שמתערבים ונתלים זה בזה במים, כמו כרשינין וכיוצא בהן שמתרככים ונימוחים שם, והמים מתערבים בסביבתם ונעשים כמים שעיסה או קמח בלולים בתוכה, אסור לשרותן לבהמתו משום לש, ע"כ. ועיין עוד בדברינו לעיל בסימן ש"כ"א סעיף ו' ובמה שהוספנו שם מסימן ש"כ"ד ס"ג, וכן בדברינו בסימן ש"כ"ד שם, ודון לנידו"ד.

316. משנ"ב (סוסקני"א), וכה"ח (אות ע"ג). וה"ט שאין בזה זריעה, שהרי אינו מכוון להצמיח, וגם לא יוכל להצמיח (ואם יוכל להצמיח זרע להוציא באופן שלא ישהה שם זמן שיכול להצמיח). ועיין בכה"ח שם שסיים שיש אוסרים בצימוקים.

317. כה"ח לעיל (בסימן ש"כ אות קט"ו) בשם הרב פעלים, דלא שייך צובע אלא בכגון דיו וסממנים [וכ"ז הוא מלבד הנידון שאין צביעה באוכלין, וסתם מים דין אוכלים להם, וכמשנ"ת לעיל בסו"ס ש"כ, ועמש"כ שם גבי צביעת מים לנטילת הכהנים, וגם צביעת מים של בית הכסא, דכתבו הפו' דלא חשיב אוכלין, ומ"מ גם אינו דרך צביעה, ואינו מתכוון, וכ"ש בצבע דהוי בעלמא דלא נחשב "צובע" כלל לענ"ד, שאין לזה חשיבות צבע, ופשטו].

318. עיין לעיל סי' ש"כ במשנ"ב סק"ד.

319. משנ"ב שם וכה"ח. וכבר מבואר לעיל בשו"ע סימן ש"כ ס"ג שהכושב כבשים הרי הוא כמבשל.

320. פשוט. וע"ע לעיל במלאכת קוצר גבי הוצאתו מן המים. ויש להזהר בזה אם אירע שגנף מן המים, שלא יחוס על טרחתו להחזירו ח"ו.

321. פשוט, ועי' שם.

322. כגון אם נחסר להם. ולפעמים אף כשיש הרבה אולי משפיע, עיין משנ"ב סקנ"ד ושש"כ פכ"ז סכ"ז ובהערה צ"ב, ודון לנידו"ד.

323. עי' שבת הלוי ח"א סי' ע"א והר צבי ח"א סי' ר"ח. וכה"ג כתבנו לעיל במלאכת קוצר (בסוף סעיף ז').

324. ברמ"א (סעיף י"א) מותר להעמיד ענפי אילנות במים בשבת, ע"כ. וכתבנו דוגמא מצויה בענפי בשמים. [וכ"ז כפי שמודגש בפנים שעושה כן כדי שלא יכמושו, אבל אם יש בכונתו שיצמח או שיכה שרשים, ה"ז איסור דאו, וכנ"ל בהלכות קודמות].

325. במשנ"ב (סק"ג) ובכה"ח (אות ע"ד) הביאו ממהר"ל דענפי אילנות המותרים, היינו כגון אותם שקוצצים בימות החמה לשמוח בהם, ע"כ. והיינו שהם הוכנו לכך מערב שבת, שאילו סתם ענפי אילן הרי הם מוקצה [ודין מוקצה בענפי אילן ויחודם לשימוש בהם, מבואר לעיל בסימן ש"ח סעיף כ']. 326. כן למדו הפוסקים ממה שמצאנו בסוכה (מב.) גבי לולב שבשבת מחזירין אותו למים, ובי"ט מותר אף להוסיף מים, ובחול המועד מותר אף להחליף את המים (כנפס"ש בשו"ע סימן תרנ"ד). ומבואר אפוא שבשבת אסור רק להחזיר ולא להוסיף, וק"ו שלא להחליף, וא"כ הרמ"א שמותר להעמידם במים, היינו במים שהיו בהם מכבר. וכ"ה במשנ"ב (סקנ"ד) ובכה"ח (אות ע"ה) בביאור דברי הרמ"א.

327. הנה במשנ"ב (שם) סתם לאיסור ככה"ג (דלא איירי בהו אלא "להחזיר" כפשוטו, והיינו למה שהיה בו מכבר מער"ש). ושוב הביא שיש אחרונים (פרי מגדים ושולחן ערוך הגר"ו) שסוברים שמדסתם השו"ע משמע דאפילו לכתחילה מותר ליתנם במים המזומנים מכבר, ולא אסור אלא להוסיף עתה מים משום טירחא יתירה, ע"כ. וע"ע בכה"ח אות ע"ה, ועיין בהערה הבאה.

328. הנה לענין דינא במחלוקת הנ"ל, הנה בכה"ח הנ"ל הביא מחלוקת הפו', והביא שהגר"ז ופמ"ג מתירים, וסיים שלענין דינא נראה כסבירא הראשונה להחמיר, עיי"ש. ובשער הציון (אות מ"ח) כתב דאפשר שיש לסמוך ע"ז להקל אם שכן להעמידו מבעוד יום (כיון שאין בהם פרחים ואין בזה חששא דאורייתא), ע"כ. הרי שנטה קצת להקל כיון שהוא פלוגתא בדברנו, אך לא

בקרקה, והשולחן או הכסא אינם עומדים היטב. ויש להזהר שלא ליישר את הקרקע, בין על ידיו או רגליו, ובין על ידי צידוד השולחן או הכסא³⁴⁰. וכן יש להזהר כאשר הדלת של הסוכה עומדת על העפר, וכשפוחח וסוגר הוא מיישר את האדמה שתתאים למידת הדלת ולא תעכבו³⁴¹. ועיין בהערה³⁴².

הקדמה ב

באיזה מקומות חייב

ב. דווקא אם הוא בשדה חייב משום "חורש", אבל בבית אם עשה כן אינו חייב משום חורש, אלא משום "בונה"³⁴³, משום שבת אינו מקום לזריעה, ואינו שייך לחרישה³⁴⁴. וכל מקום שראוי לזריעה או לנטיעה ה"ז אסור מדין חורש, אבל אם אינו ראוי לזריעה אינו אסור משום חורש, כגון סלע או טיט לח³⁴⁵, ומדבר³⁴⁶, וכיוצא. ומקום הראוי לזריעה, אע"פ שאינו עומד לזריעה, יש בו מלאכת חורש. ולכן, כל מקום שאינו עומד לדירה או להילוך בני אדם, ה"ז כמו שדה, אבל אם הוא מקום המוכן לדירה, כגון בית וחצר, וכן רחוב העיר, ה"ז חייב משום בונה³⁴⁷. איסור חורש שייך גם בקרקע התלושה ממקומה, וכגון שלקח עפר ונתנו באיזה קרן זווית. וכן בעפר שבכלים³⁴⁸. גם בעציץ, חייב משום חורש³⁴⁹, אבל מותר להוציא פרחים ושושנים הנמצאים בעציץ שיש בו עפר לח (שלא השרישו, ונמצאים שם רק כדי שלא יכמשו). ומותר אחר השימוש להחזירם למקומם³⁵⁰. ובמאכלים וכיוצא אין שייך איסור חורש, ולכן מותר לקחת קמח ביום טוב מכלי או שק שיש בו קמח, ואפילו אם נעשית גומא אין בזה חשש³⁵¹. וכן מותר להוציא טבא מן קופסת הטבא³⁵². ויש להזהר בדבר מצוי, שיש מדרכות ששמים בהם ריצוף כאשר בין האבנים יש רווחים, ואם מטאטא שם וכדו' הוא סותר הגומות, והוא איסור גמור³⁵³.

הקדמה ג

אופנים שהוא "פטור" לפי כללי הלכות שבת

ג. יש אופנים שאינו חייב בהם משום חורש, וכמו שיבואר:

אם היא מלאכה שאינה מתקיימת, אינו חייב משום חורש, ולכן אם זה עפר תיחוח שהגומא מתכסה מיד לאחר עשייתה, ואין דפנותיה מתקיימים, אין בזה משום חורש, אבל אם דפנותיה קיימים חייב³⁵⁴. והחופר גומא ואינו צריך להשתמש בה, אלא להשתמש בעפר שיוצא ממנה, ה"ז פטור אבל אסור מדרבנן כדין מלאכה שאין צריכה לגופה, או באופן שהוא מקלקל בעשיית הגומא³⁵⁵. ואם זו שדה שלו, הרי זה חייב אפילו שאין צריך לגומא, משום שמכל מקום הוא נהנה ברפיו הקרקע ותיקונה³⁵⁶. ויש עוד אופנים שהוא פטור וככל מלאכות שבת: א. אם אינו פסיק רישא שתיעשה המלאכה³⁵⁷. ב. אם נעשית בשני בני אדם יחד³⁵⁸. ג. בגרמא³⁵⁹ וכיוצא³⁶⁰. ומכל מקום איסור יש בכל אופן.

הקדמה ד

באיזה צורות של חרישה חייב

ד. החורש בכל צורה שהיא, חייב, בין ביד ובין בכלי³⁶¹, ובין על ידי בהמה שמחובר אליה יתד החרישה³⁶², ואע"פ שהבהמה הולכת, ובכחה נעשית החרישה, מ"מ אינה נחשבת אלא כמו כלי ביד האומן, ולכן המנהיג אותה חייב³⁶³. ומכל מקום אין חיוב חורש אלא בדבר שדרכו בכך, כגון בכף ומעדר, אבל החורש על ידי שגורר מטה או איזה דבר כבד, ועל ידי זה נעשה חריץ, אינו כדרך עשיית המלאכה, ופטור, אבל אסור מדרבנן³⁶⁴. והחורש על ידי מכונה חשמלית או רכב חשמלי המיועד לחרישה, ובליצינת כפתור מתחיל לפעול, ה"ז חייב, בין אם הוא מכוון אותה לחרישה, ובין אם היא הולכת מאליה מכח הלחיצה הראשונה, מ"מ מתייחס הכל לפעולה שלו וחייב³⁶⁵. ואם הפעלת המכונה נעשית על ידי הסרת מונע שגרם להפעלתה, הרי כל מה שנעשה בכח ראשון ה"ז נחשב למעשה גמור וחייב, ואפשר שגם מה שנעשה בכח שני ה"ז נחשב כמעשה האדם, וחייב³⁶⁶. ומלאכה הנעשית ע"י שניים, פטורים, אבל אסור מדרבנן לעשותה. ופרטי היגדים בזה נתבאר בסימן שט"ז³⁶⁷. אמנם אם אחד יושב על יתד המחרישה שתשאר תמיד באדמה, וחבירו מנהיג את הבהמה או את המכונה, המנהיג חייב, והיושב על המחרישה, פטור³⁶⁸.

הקדמה ה

אופנים האסורים משום חורש

ה. המשווה את פני הקרקע, כגון שהיה בשדה גבשושית או תל והשפילה ורידדה, או שהיתה גומא ומילאה בעפר, ה"ז חייב משום חורש³⁶⁹. ואין משנה כמה היה גודל התל או הגומא³⁷⁰.

340. ועי' להלן בסו"ס של"ז גבי צידודי חבית שאסור בשבת, והכא נמי בנידון ידן י"ל שאסור אפילו לצדד את השולחן והכסא, ואע"פ שאינו מיישר בזה את הקרקע, שהרי יש לחוש שמא ישהה פני הקרקע במתכוון או בלא מתכוון. 341. וכן מצוי בדלתות של מחסנים שעל עפר וכדו' (וע"ע בסי' ש"ג בתחילתו), ועי' בחוט שני שהעיר בזה גבי סוכה שהרבה פעמים כבר נתיישר כהוגן. 342. יש לבאר, דהנה כל שאינו מתכוון ואינו פסי' מותר, וכדלהלן הקדמה ג', ככל גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוון לעשות חריץ. (ובמקומו נה' שאפילו בקרוב לודאי דעת רבים דל"ח פסי'ר). אולם בנידו' הדבר חמור טפי, דנראה דזה דומה למש"כ לעיל (סו"ס ש"ג) במסרק שלהסיר נימין המדולדלין קא מכוון, עיי"ש. וגם כאן הלא ידוע שא"א לפעמים לפתוח הדלת בלתי הסרת הגבשושית וכיוצא, ועמ"ש, ודון לכאן, ודו"ק. [וכן ביארנו לעיל סי' של"ז הלכה כ"ב בהערה]. 343. בשבת (דף עג:) היתה לו גבשושית ונטלה, בבית חייב משום בונה, בשדה משום חורש, וכן לענין גומא, עיי"ש. וע"ע גם ברי"פ הבונה בשבת (דף קב:) שהחופר גומא להצניע מעות חייב משום בונה, ע"כ. ודון זה נאמר לגבי כל הדוגמאות של חורש, שבכולם אם זה בבית חייב משום בונה. 344. ולהלן יבואר שבכלל בית גם חצר ומבוי, ובכלל שדה הוא כל מקום הראוי לזריעה (ומדברי הפי' וכיוצא, ועמ"ש שאין מצב ביניים שאינו לא חורש ולא בונה, ובכל אופן אסור, ועי' אג"ט]. 345. כ"מ בפסחים (דף מו:ז) בצונמא דלאו בר זריעה, או בטינא (ופרשי" טיט לח ובלול). 346. עיין במנח"ח במוסד"ש (מלאכת חורש אות ו') שהקשה דהלא כל המלאכות יליפנין ממשכן, שהיה במשכן חרישה לצורך הסממנים, וקשה דהיאך היה חרישה וזריעה, הרי עפר מדבר אינו מצמיח, וצ"ע לתוס' בחולין (דף פח:) שבומן שהיו ישראל במדבר היה לצמיח, והוא גופיה תירץ דלא דווקא שעשאהו במשכן, אלא שהיה מוכן לפני כן ולצורך המשכן, ושכן ביאר הפנ"י בשבת (דף עה:), ע"כ. אמנם דברי התוס' בחולין הנ"ל ברורים כשלעצמם, וכ"ה בהדיא בירושלמי בשבת (פ"ו ה"ב), והוסיף במנחת סולת על המנח"ח שם שהאוה"ח הקדוש עה"ת (במדבר טו, לב) הביא ממדרש רבא (חקת סי' י"ט) שבארה של מרים היה משקה והיה מעלה גנות ופרדסים, ע"כ. ועכ"פ חז"ן מיהא שמדבר שלנו אינו מצמיח ולא שייך בו חרישה. 347. הנה עד כה לא הוצאנו מכלל חרישה אלא צונמא וכל הני שאינם מצמיחים, אולם אם הוא יכול בטבעו להצמיח, אע"פ שאינו עומד לכך, י"ל שאסור ג"כ מדין חורש, וכן יל"ד בלשון הפי' שכתבו שאיסור חורש הוא במקום "הראוי לזריעה", וכיעוין באו"ז סי' נ"ה ובפ"ו כאן. ושוב ראיתי באג"ט (חורש סקט"ז) שעמד בזה, ומתחילה כתב להוכיח מסתימת הפי' שאין מצב ביניים שאינו לא בית ולא שדה, אלא לעולם חייב או משום בונה או משום חורש. וכתב דעל כרחק שבת לאו דווקא הוא, אלא כל מקום המוכן לדירה בית חצר, ושדה היינו כל מקום הראוי לזריעה ואינו עומד לדירה ולהילוך בני אדם (והסר רמז ג"כ לראיה מהגמ' דפסחים הנ"ל שלא הוציא אלא צונמא וכו'), ובעצם ההגדרה כתב להוכיח זאת ממש"כ המג"א בסי' רמ"ד סק"ח שברחוב העיר שייך בונה, עיי"ש. ועל כרחק שכל שהוא עשוי להילוך בני אדם הרי הוא בכלל, ובוה לא שייך שיהיה דינו כשדה, שאם כן הרי הוא מבטל אותו משם דירה, שהרי זרעים מבטלים דירה, ע"כ. ויש לבאר דכדברי המג"א שם כ"ד הגר"ז וח"א ועוד, ואף להמט"י שהביא בכה"ח שם את י"ט שאינו חייב, מ"מ זה בגלל שהוא תלוש, וכפינוי חפץ דמי, אולם בעצם ההגדרה אה"נ שגם רחוב שייך בכלל בית לענין זה, ודו"ק, וכל זה הוא דלא כמש"כ בשבט הלוי ח"ז סימן צ"ג אות ב' שכתב מסבא שגם בשדה אם אינו עומד לזריעה אינו חרישה דומיא דבית. [והמנכ"ח בין האילנות מבואר ברמב"ם רפ"ח שחייב משום חורש, וע"ע להלן בדוגמאות למלאכת חורש מדאו, ויעוין בחזו"א שביעית סי"ט שכתב לבאר דבזה לכ"ע אינו חייב אלא משום חורש, ואף רב יוסף מודה בזה, עיי"ש. וע"ע בדבריו באו"ז סי' קל"ה עמ"ס מו"ק דף ב.]. וע"ע בשבט"ל ח"א סי' ע"ה בהר שעושין בו מדרגות.

348. משני' בהל' יו"ט (סימן תצ"ח סקצ"א) בשם האחרונים. וע"ע בהערה הבאה. 349. הנה במנח"ח במוסד"ש (חרישה סק"ד) הסתפק בעציץ שאינו נקוב אם חייב משום חרישה, דלא מצאנו בש"ס ורמב"ם אלא לענין תולש שפטור, ובספר מגן אבות נסתפק בזה, ובחיי אדם לענין זריעה כתב שחייב, ובחרישה לא דיבר, וצ"ע, ע"כ. אבל בעציץ נקוב משמע פשוט שחייב, שהרי דינו כמחובר בכ"ד. ועכ"פ אף בעציץ שאינו נקוב איסורא בודאי איכא, וכנ"ל בהערה הקודמת. ונראה לכאורה שהדברים תלויים במה שכתבנו לעיל בסימן של"ז בסוף ההקדמה למלאכת "זרוע", אי חייב על זריעה בעציץ שאינו נקוב, וע"ע שם. וה"נ הרי החרישה כדין הזריעה, וכנ"ל, ולכן נראה אפוא שיש לחוש שהוא איסור תורה, ונפ"מ שאסור באמירה לגוי בכל אופן, וכל כה"ג, ודו"ק. 350. כמבואר בשבת (נ:ו) היא סליקוסתא וכו'. אמנם כ"ז בתנאי שלא מוסיף בגומא (ועיין מה שהערנו להלן בהקדמה ה' בהערה שלפני שתי האחרונות שם בד"ה ולכן שושנים). ונת' עוד בתשו' במק"א כמה פרטים בזה. 351. משני' בהל' יו"ט (סימן תקי"ו סק"ד), ויל"ד דמשמע שזה פטור מיוחד במאכלים (כעין מש"כ הפי' שאין ממרח באוכלין וכו'). וע"ע במג"א סי' תצ"ח סקל"ב ובמחנה"ש שם, עיי"ש. אולם בלא"ה נמי אין חשש, שהרי אינו מצמיח, ואפשר שזו גם כוונתו, ואינו מיוחד באוכלין, וכע"ז מצאנו ברמ"א לעיל (בסימן שי"א סי"ח) שאין בסיס באוכלין, וביארו האחרונים דלאו דווקא באוכלין, אלא שאני התם שבדרך כלל הוא בא לשמש את ההיתר, ואין לזה דין בסיס, ומ"ש באוכלין אורחא דמילתא הוא. ושוי"ר שדין זה מקורו בירושלמי בשבת (פ"ג ה"ג), ובקרבן העדה שם כתב ב' טעמים לכך, וכולהו איתנהו. ומכלל הדברים נראה כמו ג' טעמים, ועיין. 352. הנה בד"כ מוציאים דבר מועט ואין בו דוגמת חורש כלל, אולם אם הוא מוציא כמות מסוימת ונעשה גומא, ה"ז כדין הקמח הנ"ל, וכיוצא בראיתי שכתבו הרב כסא אליו"ח לאו"ח סי' ש"ד וכן בספר מאורי אור דף ק"ב, עיי"ש. ואמנם אם כל ההיתר הוא בגלל שאינו שייך באוכלין, יש לדון אם טבא חי כאוכל או לא. וכבר כתבנו בסי' ש"כ בדין מחתך באוכלין לדון אם גם בבשמים דינו כאוכל. (ובטבא אפשר שיש עדיפות טפי כיון שנכנס בעצמו לגוף, ויל"ב). ואמנם טבא המצוי הוא כעץ יבש טחון, ורק נותנים בו תמציות למיניהם שיהיה בו ריח, ומ"מ כבר נעשה כמו אוכל. 353. הוספנו הערה זו דרך אגב [ובשדה משום חורש, וכאן שאינו עשוי לזריעה אסור עכ"פ משום בונה]. ועיקר הדין בזה מצאנו בתוס' שבת (צה.) ופסחים (סה.) ועוד, ואמנם בביה"ל להלן סי' ס"ב וערה"ש ועוד כתבו שאינו מצוי, זה דווקא באבנים של ריצוף הבית, אבל במדרכות וכדו' [ולפעמים בחצירות] מצוי, וצריך להזהר בזה. 354. כ"ז מבואר בגמרא דשבת (דף לט.), ועל פי התוס' שם ד"ה איכא (וע"ע בביצה דף ח. ובפנ"י שם). וע"ע באג"ט ובשבט"ש מש"כ בזה [ובאופן שדפנותיה קשים ומתקיימים, ה"ז חייב אפילו אם הוא נוטל ממנה עפר תיחוח, ועי' במשני' סי' תצ"ח]. 355. בשבת (דף עג:) איתא שהחופר גומא וא"צ אלא לעפרה פטור, ואפילו לרי"ז דסי' שמלאכה שאצ"ל"ג חייב, מ"מ כאן הוי מקלקל ופטור, ע"כ. ומ"מ אסור מדרבנן בין אם זו מלאכה שאצ"ל"ג (שנתבאר דיניה לעיל בסי' רע"ח וסימן שט"ז), ובין אם זה מקלקל, דמ"מ כל המקלקלים פטורים, אבל אסור. והנה רש"י ד"ה פטור הביא הענין מצד בונה שאין כאן כיון שקלקול הוא, אמנם כתב עוד בתוה"ד דלזריעה נמי לא חזיא, ובפשטות י"ל שנקט כן כדי לבאר אליבא דרי"ז שפטור, אע"פ דס"ל בעלמא דמלאכה שאצ"ל"ג חייב, ובשדה לא שייך קלקול בגומא בעלמא (ורק בבורות שיחזין ומעירות אשכחן בב"מ דף ה. דהוי קלקול), ועכ"פ לרי"ז דקיי"ל כוותיה, אף בשדה פטור, שהרי מ"מ הוי מלאכה שאצ"ל"ג. ויעוין במאירי שם שביאר ד"ז בבית ובשדה. וע"ע ברמב"ם פ"א הי"ז שכתב שפטור מפני שהוא מקלקל, עיי"ש. וזה לשיטתו שפסק כר' יהודה דמלאכה שאצ"ל"ג חייב, ולכן רק כשזה מקלקל פטור. ובכס"מ הביא מהרמ"ך שהקשה על הרמב"ם שהיה לו לפרש שזה קאי על בית, אבל בשדה חייב. ותירץ הכס"מ דהוא נשמע ממילא. וכה"ג ביאר המ"מ. והיינו שאכן תלוי

לפי המציאות והענין. ולסיכום: לדין (דקיי"ל כר"ש) בכל אופן פטור, אבל לרי"ז רק אם הוא מקלקל פטור, ואם לא כן חייב. ובאופן שא"צ לא לגומא ולא לעפרה, עיין במג"א סימן ש"ד ובשבת השבת חורש סי' הביא ד"ז שהמג"א הביא מתרה"ד שחייב, אבל המג"א ושאר אחרונים חלקו ע"ז דר"ש שפטור, ע"כ. וע"ע בשבט"ל ח"ז תשו' צ"ג סוף אות ג'. 356. כ"ה בתוס' פסחים (דף מו:), וכ"כ הרשב"א והריטב"א והר"ן בעירובין (דף לה.), וכן נקט הכס"מ בדברי הרמב"ם בפ"א מהל' שבת ה"ז שבשדה חייב בכל אופן, עיי"ש. אמנם באג"ט (חורש סק"ו) כתב שמדברי רש"י בכ"מ מוכח להיפך, וע"ע שם מש"כ בזה. אך כאמור שמדברי כמה ראשונים מבואר דחייב. וע"ע בטל אורות שהאר"ך בזה [וע"ע בביה"ל לעיל בסימן של"ז סי"ב]. וע"ע בשבט הלוי ח"א סי' ע"ג וח"ז סי' צ"ג. 357. ויבואר לפנינו בסימן של"ז גבי גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוון לעשות חריץ, ודיני פסיק רישא כבר נתבאר בס"ד לעיל בסימן שט"ז ובכמה מקומות. ונתבאר במקומו שאף בקרוב לודאי דעת רבים דלא הוי פסי'ר, ועיין לעיל בהערה שבסוף הקדמה א'. 358. נתבאר בסי' שט"ז ששניים שעשאהו פטורים, עיי"ש. [ולהלן דיני צורת החרישה, יבואר דין חרישה בשני בני אדם]. 359. נתבאר בסי' של"ד ובכ"ד. 360. כגון בשינוי (כלאחר יד וכדו'), וע"ע בדברינו בסו"ס שט"ז. 361. כן מבואר בגמ' דשבת ובכ"ז שבין בחופר ביד ובין בכלי כמו חופר בדקר וכדו', חייב. [וה"ה מעדר, מגריפה, וכן שאר כלים למיניהם]. ואמנם אם זה מצב כזה שאופן עשייתו נחשב שינוי, ה"ז פטור, שהרי כל מלאכה הנעשית בשינוי מדרך עשייתה פטור, וכמו שביארנו במקומו, והיינו שעושה כלאחר יד וכיוצא. 362. עיין במכות (דף כא:) שהחורש בשור ביו"ט חייב משום יו"ט ומשום שביעית. 363. עיין בביאור הרמב"ן בשבת (דף קג:) שמפני שהחורש בבהמה הוא נותן עליה עול, והוא כובש אותה תח"י וברשותו היא עומדת, כל המלאכה על שם האדם היא, ובו היא תלויה, ואין הבהמה אלא ככלי ביד אומן וכו', עיי"ש. ובחזו"א סימן ל"ו סק"ב [ומבואר עוד בחזו"א שם שכ"ז לגבי חרישה, אולם בשאר מלאכות שהדרך לעשותן ע"י כח האדם, אין בזה חיוב אם עושה ע"י הבהמה, עיי"ש. ותלוי בכל דבר לגופו]. 364. דכל כה"ג ה"ז חופר כלאחר יד, וה"ז ככל מלאכה שעושה בשינוי שפטור אבל אסור. וכן מבואר בשעה"צ בסימן שט"ז אות א'-ב', וכ"ה בב"י וה"ד בכה"ח אות ג'-ד', וע"ע להלן בדין כיבוד הבית [ובסעיף ב' נתבאר דין כיבוד בבגד שהוא ג"כ בכלל האיסור, וזולת באופן שהוא קל, עיי"ש. וי"ל דמ"מ אסור מדרבנן, אף שבלא"ה מבואר שם שהוא מדרבנן מכמה אנפי]. 365. חזו"א סימן ל"ו סק"א ד"ה החורש שנחשב הכל גירי דיליה, וכמש"כ הנימוקי' גבי אש, שמלאכת הכל נעשה בשעה ראשונה, ע"כ. ובמכונות כיום שבכל רגע שלוחץ גורם בעירה, ה"ז איסור מוסיף בכל רגע ורגע. 366. הנה החזו"א שם עמד בזה, ובתחילה כתב דאפשר שרק בכח ראשון חייב, ושוב כתב ואפשר שגם כח שני חשיב מעשיו, וכמש"כ לעיל (ובפשטות היינו מפני שמתייחס אליו הכל), וע"ע שם. אמנם בעצם הפעלת דבר בהסרת מונע, כבר נחלקו בזה הפי' טובא, אם אכן חייב ע"ז וכמשמעות הגמרא בחולין (דף טז:) ועוד, או שאינו נחשב כמעשה האדם, וכמש"כ החת"ס בתשו' בחי"ד סימן ר"ד והאריכו באחרונים טובא. ועמדנו בזה במקומו. וכאן מוסיף החזו"א שחייב גם על כח שני. ובעצם הדבר שכך מתכותנו ודרכו מצאנו דלא הוי גרמא. 367. יעוין שם כל הפרטים, ומ"מ כ"ז כששניהם עושים במלאכה באופן שוה, וכגון ששניהם מנהיגים אותה וכדו'. 368. דבכה"ג עיקר החיוב על המנהיג, וכמו שביאר החזו"א שם סק"ב. 369. שבת (דף עג:), ורמב"ם רפ"ח משבת. 370. שהרי חורש הוא בכל שהוא, וכמשנ"ת לעיל בהקדמה א, ולכן בכל יפוי ואמנם יל"ד בזה, דהלא בעשיית גומא אין חשש אם נוצר משהו מועט, וכגון מש"כ הפי' בעגלה וכדו' שאין בזה משום חורש כיון שאינה אלא כובשת, אע"פ

והחורש או החורף באדמה, ה"ז כולם בכלל חורש³⁷¹.

המנכש בעיקר האילנות, והמקורם עשבים או המזרז את השריגים כדי ליפות את הקרקע, הרי זו תולדת חורש, וחייב³⁷². וכן המסקל את השדה, חייב משום חורש³⁷³. וכן המזבל את השדה חייב³⁷⁴. ובירושלמי מנה את הדברים שהם בכלל חורש, בזה"ל: "החופר, החורף, הנועץ, המזיר, המערד, המזבל, המכבד, המרביץ, והמפפעע גושים, המברה בחרשים, המצית את האור בחישת קנים ובאגד תמרים, אמת המים שהיא מכשרת צדידיה לזריעה, המסקל, הבונה מדרגות, הממלא את הנקעים שתחת הזיתים, והעושה עוגיות לגפנים, וכל דבר שהוא להנאת הקרקע, חייב משום חורש", ע"כ³⁷⁵. המשקה את הזרעים חייב משום חורש, מלבד מה שחייב משום זורע³⁷⁶. אבל מותר להטיל מים בשדה אם הוא צריך³⁷⁷. ומותר לרביץ את הבית כיון שאינו מתכוון ליפות את הקרקע או להועיל לו, וכל כוונתו היא רק שלא יעלה אבק³⁷⁸.

אסור לפנות פסולת אשפה העומדת על הקרקע, מחשש איסור בונה או חורש³⁷⁹.

אסור לתחוב איזה דבר בעפר, כגון סכין וכיוצא, ולכן אסור לתחוב נר בעפר, אמנם כ"ז באופן שהעפר קשה קצת שנעשית גומא בתחיתו, אבל אם הוא עפר תיחוח, וכאשר יוציא את הסכין או הנר יחזור העפר ויפול, אין בזה משום עושה גומא³⁸⁰.

ומכל מקום דבר שהיה נעוץ בקרקע, מותר להוציא, אף על פי שכשיוציאנו תיעשה גומא³⁸¹. ועיין בהערה שכל זה בשדה, אולם בבית אסור להוציא שום דבר מהקרקע, שמא יבא אח"כ להשוות גומות³⁸². וכמו"כ כל זה דווקא בדבר שאינו עשוי להיות בארץ³⁸³.

ודע, שחורש הוא דווקא כשנוצרה גומא או חור וכדומה, אבל רושם בעלמא, ואפילו שקע מועט אינו בכלל חורש³⁸⁴.

הקדמה 1

דברים שגזרו חז"ל מחשש שיבא לאיסור חורש

ד. כמה דברים אסרו חז"ל מחשש שמא יבא לידי איסור דאורייתא במלאכת חורש, על ידי השוואת פני הקרקע וכיוצא:

[א.] טיט שיש לאדם ברגלו או במגעלו, אסור לקנחו בקרקע שאינה מרוצפת, מחשש שמא יבא להשוות גומות [ונתבאר בסימן ש"ב ס"א].

[ב.] אסור לשפשף ברגליו רוק על קרקע שאינה מרוצפת, מחשש שיבא להשוות גומות, אבל מותר לדורסו לפי תומו בדרך הילוכו [ונתבאר בסימן שט"ז ס"א].

[ג.] אסור לאדם לעשות צרכיו בשדה חרושה העומדת לזריעה, שמא יבא להשוות גומות [ונתבאר בסימן ש"ב ס"ט].

[ד.] אסור לשחק באגוזים וכדו' על קרקע שאינה מרוצפת, מחשש שיבא להשוות גומות, [ויבאר בסימן של"ח ס"ה], ובכלל זה שלא לשחק במה שנקרא גלות, וגוואים, וכדומה.

[ה.] אסור לכבד את הקרקע במטאטא, ולא לסוך ולא להדיח את הקרקע, ופרטים אלו יבוארו לפנינו בסימן של"ז.

[ו.] אסור לצדד חבית או איזה דבר כבד על הקרקע. ויבאר גם כאן לפנינו בסו"ס של"ז.

גם איסור גרירת מטה כסא וספסל במקום שעושה חריץ, אינו אלא מדרבנן, מאחר שהוא חופר כלאחר יד, ואעפ"כ אסור, ואפילו בשדה חבירו. ויבאר לפנינו בסימן של"ז. וכן יבאר שספסלים גדולים ביותר אסור לגוררם אפילו במקום המרוצף, מחשש שיבא לעשות כן אף במקום שאינו מרוצף.

[ז.] עוד אסור לגרוף את האבוס של הבהמות מהלכלוך שבו, כדי שלא יקוצו הבהמות במאלכו. ואפילו אבוס בכלי אסור, מחשש שמא ישווה איבוס של קרקע ויבא להשוות גומות [ונתבאר בסימן ש"ד ס"א]. ודין פניו אוצר כדי שישבו בני אדם, נתבאר בסימן של"ג. ודין זריית תבן או חול בחצר שנתקלקלה מן הגשמים וכדומה, נתבאר בסימן ש"ג ס"י. ועיין עוד שם פרטים הקשורים למלאכת חורש או בונה.

ויש לציין שבחלק מהפרטים דלעיל, לדעת הרמ"א אסור אף באינו מרוצף (כגון בשפשוף רוק, וכן במשחק על הארץ שמפורש בסי' של"ח ס"ה שאסור). אולם לדעת השו"ע מותר. ואף להרמ"א ישנם אופנים שמוותר, ויבאר לפנינו בסימן של"ז ס"ב. (אמנם יוצא מן הכלל משחקים על קרקע שאסור אף ברוב מרוצף, וכמשי"כ בשב"ה"ל ושש"כ ועוד, ויבאר בסי' של"ח ס"ה). וה' יאיר עינינו בתורתו. [ועוד פרטים בספר שביתת השבת מלאכת חורש סכ"א-כ"ו].

סימן של"ז

דברים האסורים משום איסור חורש

גרירת חפצים על הקרקע

ז. הקדמה: דברים המותרים לעשותן בשבת, ובשעת עשייתן אפשר שתעשה בגללן מלאכה אחרת, ואפשר שלא תעשה, אם אינו מתכוון למלאכה מותרת³⁸⁵. והוא נקרא בכל מקום "דבר שאינו מתכוון".

בד"א, כשאנו ודאי שתיעשה המלאכה, אלא ספק, אבל אם הוא דבר שבדאי תיעשה המלאכה מחמת המעשה, אסור. והוא נקרא בכל מקום "פסיק רישא". [אבל אם הוא מתכוון, ה"ז אסור אפילו כשאנו פסיק רישא].

וכבר נתבאר דיני דבר שאינו מתכוון ופסיק רישא בכמה מקומות, כיעוין בסימן רע"ח ובסימן שט"ז ובסימן ש"כ ועוד. ויש בזה הרבה פרטים³⁸⁶.

ודע, שבאופן שאינו בודאי שתיעשה המלאכה, כגון שגורר איזה דבר על הקרקע ואינו יודע אם יעשה חריץ או לא, מותר. אולם אם באמצע הליכתו הוא רואה שנעשה חריץ, אסור לו להמשיך בהליכתו, שהרי כעת הוא יודע שזה פסיק רישא שנעשית המלאכה. ומכל מקום אין צריך להסתכל אחורה אם נעשה החריץ או לא, אלא יכול להמשיך בהליכתו על סמך הספק, אע"פ שיכול לברור³⁸⁷.

ממש, ואסור בכל אופן גם לולי הגזירה של שמא יבא להשוות גומות. 384. כן מוכח פשוט מדין גרירה שיש אופנים דמותר, וכדלהלן בסי' של"ז, וכן עגלה שהיא כובשת ועוד כה"ג, וכמו שכתבנו שם, דכל כה"ג אינו צורת חרישה, אלא בכגון שעשוי להטמין בו זרע או חפץ.

385. לשון הרמב"ם, ה"ד בפו' כאן ר"ס, והוא בכ"מ בש"ס ובפ"ר.

386. עיין בסימן שט"ז בסופו שהובאו קיצור הכללים. וגם שם בכל הסימן הובאו הרבה פרטים, כגון, א. ספק פסיק רישא, ונזכר גם בסי' רע"ז גבי מכשירי חשמל, עיין שם. ב. באופן שבכל פעולה אינו פסיק, אבל בכללות הפעולות הוא פסיק, וע"ע בסימן רע"ז בביה"ל בענין "קרוב לודא" אם הוא נידון כפסיק, ועמ"ש, ואכמ"ל. והלום ראייתו בספר מנו"א פ"א שהאריך בכל הכללים הללו, וכן בספר נשמת שבת ח"ו מסימן ר"ס-רע"ג האריך בכללים אלו.

ונזכיר בקצרה הפרטים בזה על הסדר שהביא בנשמת שבת, ונציין לדברינו בזה שכתבנו בכמה מקומות בהלכות שבת: א. בסימן רס"ד שדן בספק פסיק, נתבאר הדין בזה בסי' שט"ז ושם. ב. בסימן רס"ה קרוב לודא, נ"ב בסי' רע"ז ועוד (והבאנו מדברי הריטב"א בשבת מג: וכתובות ה: שרק בודאי הוא פסיק, וכ"כ התוס'. וכ"כ בשו"ת ברכת אברהם והרמ"ע מפאנו, עיי"ש. והזכירוהו גם להלן בס"ב בהערות. ואמנם בתורה"ד סי' ס"ד מבואר שכמעט פסיק, וה"ד בבי"ר ר"ס ש"ד, אולם י"ל שהחשש שיעיר לפסיק ממש, ויל"ב. ג. בסימן רס"ו גבי שבמשך הפעולות תיעשה מלאכה, נתבאר בסי' שט"ז. ד. בסימן רס"ז גבי פסיק באיסור דרבנן, נתבאר בסי' ש"ד (וע"ע שם בסו"ס רס"ז בפסיק בגרמא). ובסי' רס"ז ס"ב גבי פסיק בברי דרבנן, עיין בשע"ה"צ בסי' שט"ז, וכאן בסימן של"ז ס"ב, ומבואר שבכ"מ החמירו אפילו בברי דרבנן, ונת' בסי' ש"ד.

ה. ובסי' רס"ח פסיק דלא איכפ"ל בדרבנן, ע"ע שם. ומשי"כ עוד לדון שם בסי' רס"ח ס"ב בפסיק באמירה לעכו"ם, עיין בדברינו בסו"ס ש"ז. ו. בסימן רס"ט בשיטת הרשב"א בגדר פסיק, נתבאר בסימן שט"ז. ז. בסימן ע"ד גבי פסיק במתקן מנא, נתבאר כדומה בסי' ש"ג ש"ד. ח. בסימן רע"א בפסיק כשהאדם אינו יודע שיהיה מלאכה, אסור, והאם צריך למחות בו, כתבנו בסי' רע"ז בהערה גבי מקור שיש בו נורה דולקת, עיי"ש. ט. בסי' ער"ב גבי אמירה לקטן בפסיק, ג"פ שאסור. וע"ע שם שאם הקטן אינו יודע שתיעשה המלאכה יש להקל. אמנם בתו"ד מבואר שבשו"ת משנת רבי אהרן לר"א קוטלר כתב להחמיר ע"פ מדין מתעסק (ובעצם דין מתעסק כתבנו בסי' שט"ז). ומה שהביא מהמנח"י שהיקל לקטן לפתוח מקור, הגם שלשיתו אסור, י"ל דמ"מ אין זה רק חומרא, אולם באופן שיגרם שידלק מנורה, דהוי בהערה דאו, י"ל שאסור. וע"ע בדברינו בסי' רע"ז בהערה גבי מקור שבפתיחתו נדלקת מנורה.

י. בסימן רע"ג דן אם יש מקום להחמיר בדבר שאינו מתכוון שעלול שיעשה מלאכה, וכתב שא"צ להחמיר, אבל י"א שהצונעים מושכים ידיהם, עיי"ש. ובתו"ד מבואר שיש לחלק בין דאו' לדרבנן, ומ"מ מן הדין מותר. ויש לציין שראיתי בכה"ח להלן בסימן של"ז אות ה' שהביא מהגר"ז בהא דמותר לגרור בין גדולים ובין קטנים, ופי' שאע"פ שהקטנים אפשר ליטול בידי וא"צ לגרור, לא הצריכו לכך, עיי"ש. ומשמע שא"צ להחמיר. אכן כ"ז מדינא, אבל עדיין יש לדון אם יש בזה מידת חסידות. אכן שמענו על צדיקים שזוהרו מאד, וכן י"ש דברים שמוותרים והעולם נוהרים מחשש שיגרם איסור, ואין להורות היתר בפניהם. והרבה פעמים שהם נראים לעמי הארץ כדבר פשוט לאיסור, ואין להקל להם, אך מ"מ הדין וההלכה שמוותר, וא"צ להחמיר אחר שבגמרא נפסק להקל. ואין לנו אלא מה שנאמר בתלמוד ובפוסקים, ותול"מ.

387. הנה כל ספק מותר. וגם ספק פסיק נ"ל לעיל סי' שט"ז ס"ג שמוותר, והטעם משום שאינו מלאכת מחשבת. אולם הוספנו הערה נחוצה, שאם בעת הליכתו רואה שהמלאכה נעשית, בודאי שצריך להפסיק, שהרי כעת הוא רואה

מתכוון ליפות, ומשום כבוד הבריות מותר, עיי"ש. וה"נ בנידו"ד [אלא שאם זה מצד כבוד הבריות, א"כ אין זה היתר מוחלט, אלא תלוי לפי הענין. ומ"מ י"ל שאף בלא"ה שרי, עיין בדברינו בסי' שכ"א בדין הטלת מים על העפר דכל כה"ג לא אסרו כלל]. ומצד זורע בלאו הכי אין איסור בהטלת מי רגלים, וכמשנ"ת לעיל בסימן של"ז ס"ג.

378. שורע לפנינו בסימן של"ז סוס"ב.

379. כן כתב הגמ"א בהמארי דהיינו משום מוקצה, ולא נקטו מצד איסור חורש הח"א והגר"ז, עיין שם. אמנם המט"י לא ס"ל הכי, וכמש"כ בכה"ח שם. וע"ע גם באג"ט במלאכת חורש סק"י, שגם הוא פליג עליה. אולם בפשטות י"ל דזה כמו מסקל שמבואר בירושלמי חייב. וש"י שכן העיר בשב"ה"ש חורש פ", וע"ע שם בסק"ב משי"כ בזה. וכתב שם שאע"פ שהאג"ט פשיטא ליה שאין בזה איסור תורה, אולם בכגון דא נפלין ברברכתא [ואמנם י"ל ממש"כ במשנה ברי"ה (דף לב): שאין מפקחין את הגל על שופר, ופירשו שם הר"ן והרשב"א והריטב"א בהמארי דהיינו משום מוקצה, ולא נקטו מצד איסור חורש או בונה, אולם יש לדחות דמירי שאינו מטלטל אלא מעט, ולא בדרך פניו וסיקול], וראוי להחמיר. ועכ"פ כ"ז שהוא מונח על הקרקע, אולם כשהוא בכלי פשוט שאינו שייך כלל לקרקע, ואינו כלום.

380. משנ"ב בהל' י"ט סימן תצ"ח סקצ"א.

איבאר שדין זה שכתבו המשנ"ב כאן בפשיטות משם הגמ"א, לאו מילתא דפשיטא הוא, שהרי מצאנו לעיל ברי"ס ש"ג ס"ב גבי נגר שנוקב שאסור משום דמיחזי כבנין, ומבואר שבנין ממש אין בזה, ושם מבואר עוד בבי" בשם הר"ף שאם עשה לו בית יד מותר, וה"י במשנ"ב שם סקצ"א, ולפי"ז הלא גם כאן בנר דמוכח שהוא חפץ מסוים ולא כדבר הקבוע בקרקע, ואמאי אסור, וכבר העיר בכיוצ"ב בתו"ש שם סק"ח, ועיין בדברינו שם בהערה שכתבנו ליישב קצת.

381. משנ"ב שם, וכן מצאנו בשו"ע סימן ש"א ס"ח, עיין שם. ולא חשיב עושה גומא כיון שהגומא קיימת, אלא שהיתה מלאה באיזה חפץ שעשוי להוציא, ואינו כחלק מן הקרקע [ואם הוא דבר קבוע, לכאן י"ל שזה כמו חלק מן הקרקע, ובהוצאתו ה"ז כעושה גומא, וצ"ע].

382. הנה נבב"ת (דף ק"ג) מבואר שעמודים התחובים בקרקע הבית למלאכת אריגה, וכיוצא, אסור לחולצן מן הארץ שמא יבא להשוות גומות (והובא במשנ"ב סימן ש"א סוסק"ח), ובספר שביתת השבת חורש סכ"א הביא מהאג"ט חורש סק"א שכתב שדווקא בבית אסור, אבל בשדה העשויה לגומות מותר לחלץ עצים התחובים בה או לפת (כמו שהזכרנו ממש"כ בשו"ע סו"ס ש"א ס"ח), ובלבד שלא יתכוון להגומא להניח בה דברים וכיוצא (וע"ע בשב"ה"ש שם בבא"ר סק"ו לחלק בין שדה ניר לשאינה חרושה), עיי"ש. וכבר העיר בזה המשנ"ב בסימן ש"א סק"ח בשם האחרונים שדווקא בשדה מותר, אבל בבית אסור, עיין שם, אלא שהוסיף המשנ"ב שם שכל הקפיידא בקרקע הבית, אבל אם הם טמונים בחול ועפר שברקן זית העשויים לשימוש הבית מותר להוציא.

ולכן שושנים ופרחים הנעוצים בכלי מלאה עפר לח מותר לשומטם ולהריח בהם ולהחזירם למקומם ואינו חושש, ע"כ. (אג"ט שם משב"ת דף נ:). אמנם כל זה רק כמו שביאר שם שזה באופן שנשארה הגומא כמו שהיתה, דאל"ה הרי הוא עושה גומא מחדש ואסור. ויל"ע דלכא"גם אם יש גומא שנשארה מקודם, הלא יש לנו לחוש שכעת הוא מרחיב אותה, ובמקומו בסו"ס ש"א עמדתו בזה לענין מוקצה, שמוותר רק לצורך דבר המותר. ועכ"פ מצד חורש או בונה הלא אסור בכל שהוא.

383. עיין בדברינו בסימן ש"ב בנידון דסעיף ב' בהערה שביארנו שם שמה שהותר ליטול את האבנים מן הקרקע, היינו דווקא באבנים שהוכנו לקינוח, שאל"כ הרי האבנים הם חלק אחד מן הקרקע, ובהוצאתם ה"ז כעושה גומא

שנוצר משוה מעט, וכן מש"כ הפו' שבעפר תיחוח לא שייך חורש, וכדלהלן, אע"פ שלעולם נוצר כמו שקע, וכן ממש"כ הפו' בהל' י"ט סי' תצ"ח שיקח עפר באופן שווה, אע"פ שבדאי נגרם איזה רושם בקרקע, ולכאן תיקשי דהלא חורש הוא בכל שהוא, וי"ל בפשיטות שכל שאין לזה משמעות כלל אין לחייב, אלא בגוויי שנראה בה צורת המלאכה כהרגלה, אולם כדי להתחייב בכל שהוא צריך שיהיה דבר כזה שיש לו ענין באותו משוה, ולכן כל שאינו מתכוון כלל אין בזה איסור, ומה שמצוי כל שהוא בחורש הוא בכגון נקב (שכן עשוי להכניס בו זרע קטן).

371. שבת (דף עג:), וכ"ה ברמב"ם פ"ו ה"ב. [וע"ע להלן גבי תחיבת נר בעפר]. וביאר שם הרמב"ם שכל שהוא מענין המלאכה ממש, ה"ז נחשב אב (ולא תולדה), והכי נמי בחורש חופר וחורף שכל אחת ואחת מזה חפירה בקרקע, וענין אחד הוא. וע"י להלן בשם הירושלמי שהזכיר חופר וחורף בכלל התולדות. ועמדו בזה האחרונים במחלוקת הבבלי וירושלמי וכו'. ואנו העתקנו להלן את דברי הירושלמי בצביונו, מאחר דאין נפ"מ לדידן בין אב לתולדה.

372. שבת (דף קג:), וברמב"ם רפ"ח [וע"ע גם בביה"ל לעיל בסימן של"ז ס"ב שהזכיר דין זה]. ומה שכתבנו המנכש בעיקר האילנות הוא מהרמב"ם, אמנם ל"ד הוא, וגם בכל יפוי הקרקע בכלל זה. וע"ע במנח"ח במוסה"ש במלאכת חורש מה שביאר באופנים אלו. [ההמורה בחרשים שהבאנו להלן מירושלמי הוא ג"כ כענין מנכש, שמוציא את האילנות הקטנים].

ועיין שביתת השבת חורש ס"ט ג' בענין המלטק עצים תלושים מהקרקע, ש"א שחייב משום חורש, ורק שבתלוש אינו חייב אי"כ יפה את הקרקע, אבל אם היו מונחים הרבה עצים ולקח מעט, ולא פינה את הקרקע עד תומם, אין איסור אלא משום מוקצה [אבל במחובר חייב בכל ענין משום חורש, שאפילו בכל שהוא הועיל שאין מכחיש את הקרקע]. וי"א שבתלושים פטור בכל ענין, ואינו חייב רק במחוברים, וכן נראה עיקר, עכ"ד. ולכאן מאי שנא ממסקל שחייב בכל אופן, וכדלהלן בסמוך, וי"מ לחלק בין אבנים מחוברות בקרקע, דהפוי לא חילקו בזה, ואולי מפני שזה טבען ומועיל טפי לחרישה, ויל"ב. וש"י בבאר רחובות שם סק"ג מש"כ בזה.

373. ירושלמי דמיתנין להלן בסמוך. והוצאנו מתוכו הדברים המצויים שמחודשים. ועיין שביתת השבת חורש ס"י שהמסקל אבנים מהקרקע חייב, ודווקא היכא דבעי מרא וחצינא, והוסיף שכן המפנה איזה שטח לגמרי, ואפילו ביד חייב. וע"ע שם בסק"ג, ועוד שם בס"א גבי אבנים שהוכנו לביה"כ שמוותר ליטולן אפילו ירדו גשמים ונשתקעו בקרקע, אם רישומן ניכר, וכבר נתבאר ד"ז לעיל בסי' ש"ב.

374. שם, וכנ"ל. ועיין בספר שביתת השבת במלאכת חורש ס"ג ד- שביאר: שהמזבל חייב משום חורש ודווקא כשמתכוון לתקן הקרקע, אבל אם שופך זבל במקום אחד בלא כוונה אין בו משום חורש, שאין בזה תיקון אחר שאינו מפזרה בשדה, ע"כ. [ויש לבאר דאע"פ שהמפנה את הזבל מהבית או מהרחוב חייב, וכדלהלן, ואף השב"ה"ש מסכים לזה, יש לומר דשאני התם שכוונתו לפי הקרקע, משא"כ כאן]. ב. וכן המזיר חייב, היינו דווקא שכוונתו לזבל את השדה, אבל אם בדעתו להכניס אח"כ את הזבל לאשפתות, אינו אסור אלא מדרבנן, וע"ע שם סק"ח.

375. ירושלמי פ"ו ה"ב, וה"ד ברי"ח ובמארי בשבת (דף עג:), וכ"ה בח"א כלל י' בנשמת חייב משום חורש ודווקא כשמתכוון לתקן הקרקע, אבל אם שופך זבל במקום אחד בלא כוונה אין בו משום חורש, שאין בזה תיקון אחר שאינו מפזרה בשדה, ע"כ. [ויש לבאר דאע"פ שהמפנה את הזבל מהבית או מהרחוב חייב, וכדלהלן, ואף השב"ה"ש מסכים לזה, יש לומר דשאני התם שכוונתו לפי הקרקע, משא"כ כאן]. ב. וכן המזיר חייב, היינו דווקא שכוונתו לזבל את השדה, אבל אם בדעתו להכניס אח"כ את הזבל לאשפתות, אינו אסור אלא מדרבנן, וע"ע שם סק"ח.

376. עיין במשנ"ב סימן של"ז סק"ו ובשע"ה"צ שם.

377. כעין מש"כ החו"א בשביעית ס"ח סק"ב מטעם שהוא כלאח"י ואינו

ודע עוד, שבכל דינים אלו אין חילוק בין שבת ליום טוב³⁸⁸.

ח. מותר לגרור מטה או ספסל וכדומה, בין גדולים ובין קטנים, על גבי קרקע, ואפילו שהיא קרקע שאינה מרוצפת, ומצוי שנעשים חריצים, מותר, כיון שאינו ודאי שיעשה חריץ, וגם אינו מתכוון לעשיית החריצים³⁸⁹. ואפילו לכתחילה מותר, ואין צריך להגביהו מעל הקרקע³⁹⁰. [ולכן מותר לגרור כסאות בסוכה על העפר]³⁹¹.

ואם הם דברים גדולים ביותר, שבודאי עושים חריץ, אסור³⁹². וכן אם הקרקע רכה, והחפץ הנגרר עושה בה חריץ, אסור. ותלוי לפי הענין³⁹³.

ודע, שבכל זה אין חילוק בין שדה, ובין אם הקרקע היא שלו או של חבירו³⁹⁴.

ט. אסור לגרור שולחן גדול ביותר וכן שאר חפצים הגדולים ביותר, אפילו במקום המרוצף, גזירה שמא יגררם במקום שאינו מרוצף³⁹⁵.

ונראה שגזירה זו אינה אלא בחצר וברחוב, אבל בבתי שלנו שכולם מרוצפים מותר. וכל שכן אם גם רחובות העיר מרוצפים, וכמו שמצוי היום בעיירות שהכבישים והמדרכות מרוצפים, מותר לגרור במקום מרוצף, ורק במקומות שאינם מרוצפים כמו שמצוי בעיר חדשה שלא נבנתה לגמרי, או במקומות נופש למיניהם, יש להזהר³⁹⁶.

ועוד יש לדון בכל מקום ומקום לפי סוג הקרקע שיש באותו מקום, ולפי הדבר שהוא גורר, האם זה פס"ד או לא³⁹⁷.

י. עגלה וכיוצא, מותר להוליכה על גבי האדמה, ואין בזה משום עושה חריץ, כיון שאינה עושה חריץ על ידי הוצאת העפר ממקומו, אלא היא כובשת את הקרקע, וממילא נוצר החריץ, ולכן אפילו כשנוצר חריץ מותר³⁹⁸. ואפילו שהיא עגלה כבידה והקרקע רכה, בדרך כלל מותר⁴⁰⁰. ועיין בהערה⁴⁰¹.

ומותר אף להפנות את העגלה לצדדים, ובפרט תוך כדי נסיעה, משום שברך כלל אין זה עושה חריץ כדרך חרישה, וכל שאינו ודאי שעושה חריץ מותר⁴⁰². וכל שהוא ספק אם נעשה חריץ, מותר, ואין צריך להסתכל לאחוריו אם נעשה חריץ או לא⁴⁰³.

וכן הדין בכל זה לגבי נסיעת ילדים בתלת אופן, או בקורקינט, וכיוצא⁴⁰⁴.

יא. מותר ללכת עם נעליים שיש בהם עקבים, ואף שהקרקע שוקעת בהליכתם⁴⁰⁵. אולם אם העקבים דקים, והקרקע רכה, יש להזהר בזה שלא ללכת בהם בשבת⁴⁰⁶. ורק אם אין לו נעליים אחרות, אפשר להקל⁴⁰⁷.

וזקן ההולך עם מקל ונעשים חורים בקרקע, אפשר להקל במקום צורך בזה⁴⁰⁸. ועיין עוד בהלכה הבאה. [ועיין לעיל בסיומן ש"א באיסור הוצאה ברשות הרבים במקל].

וכן כיסאות שיש בהם מסמרים וכדומה, ובישיבתו עליהם נעשה גומא, יש להזהר שלא לשבת עליהם על העפר⁴⁰⁹. אבל בסתם כיסאות המצויות אין זה פס"ד רישא שיהיה גומא, ומותר⁴¹⁰.

ומותר לאדם ללכת כדרכו גם במקומות עפר, ואע"פ שמשוה גומות בדרך הליכתו, כיון שאינו מתכוון⁴¹¹.
יב. מותר לרבוץ בשבת, כלומר להזות מים על הקרקע, כדי שלא יעלה אבק, ואפילו בקרקע שאינה מרוצפת מותר⁴¹². (אך יש להזהר שלא לגבול את העפר עם מים בשבת)⁴¹³. ולכן, סוכה שנבנתה על העפר, ומחמת האנשים שהולכים בה היא מעלה אבק, מותר לזוף עליה מים.

שזה פס"ד - ומיהו כתבנו שא"צ להסתכל לאחור, ואע"פ שאפשר לברר אם הוא פס"ד או לא, הרי חזינו לעיל בסי' שט"ז ס"ג שלא הצריכו לפתוח התיבה לראות אם יש זבובים, וגם כאן יכול להעלים עיניו, דמ"מ אינו מלאכת מחשבת, ושפיר דמי. וק"ק שסתמו בזה הפי'. ומ"מ כ"מ עפ"ד הפי'. [וזו הערה השייכת לכל הפרטים שיבואו להלן].

388. כידוע בכל דוכתא, וכבר העיר בזה בנידונינו במשנ"ב סו"ס של"ז.

389. ש"ע סימן של"ז ס"א, וככל מה שנתבאר לעיל בהלכה הקודמת [ואמנם בספר ריאם סי' ער"ד כתב שחכמים הוסיפו לאיסור גם בגרירת כסאות גדולות, כיון שהוא "קרוב" לפס"ד, ואפשר לבאר עפ"מ"ש בתשו' רבינו אברהם בן הרמב"ם סי' ט"ט שגם רוב שתיעשה המלאכה, ה"ו כמו פס"ד, ועי' בביה"ל בסי' רע"ז מש"כ בזה, אולם במקומו הבאנו מהריטב"א והרשב"א ועוד (בכתובות ה:): שכל שיש צד ואפילו צד רחוק שלא תיעשה המלאכה, אין זה פס"ד ומותר. ועי' בזה בנשמת שבת סי' רס"ה שהביא מחלוקת בזה, אולם לדינא כתבנו במקומו להקל בזה, ורק שלפעמים אסור חז"ל גם קרוב לפס"ד, אולם אין זה אלא במקום שאמרו כן בהדיא, ולא מן הסתם. וכן בנידו"ד הדבר ברור להיתר, וכפי שפסק הש"ע, וכ"כ שא"ד ואחרונים].

390. כ"כ הגר"ז, ה"ד בכה"ח אות ה', שמי' שאפילו הם קטנים מותר, היינו שא"צ להגביהו, עי"ש. ועיין בהערה שלפני הקודמת בסופה מענין דבר שאינו מתכוון ואינו פס"ד, אם יש ענין להחמיר. ונת' שהעיקר לדינא כמבואר בתלמוד ובפ"י שמוות, ותול"מ, ומי שירצה להחמיר יע' יש לו ע"מ לסמוך.

391. פשוט עפ"היא, ודלא כחוט שני פ"א שנסתפק בזה, שהרי ודאי אינם גדולים מאד, ובד"כ גם שולחנות יש להיתר.

392. מג"א בשם הרוקח (וכ"ה בארחות חיים בהל' יו"ט, ובכל בו סי' כ"ח), וכן הובא בבי". ולעיל מיניה בבי" הובא גם מדברי ההגה"מ ושכ"ד ה"ר"ם (עיין בריאם סו"ס ער"ד), ולא חלק עליו בעצם הדין, כיעו"ש. ובערך השולחן ובבני ציון כאן הביאו כן מהארחות חיים סי' ס', וכן הכל בו סי' נ"ח. ועי' ברמב"ן וחי' הר"ן בשבת (כט). ובספר התרומה סי' רנ"ד. וכן הלכה מוסכמת בכל האחרונים. ואע"פ שבש"ע כתב שמות' גם "גדולים", ודאי שלא דווקא הוא, אלא תלוי במציאות אם הוא פס"ד או לא. וכ"ה במשנ"ב וכה"ח. [וזו דלא כמו שכתב לחדש בספר מרכבת המשנה פ"א משבת ופ"י מכלאים ובס' שולחן עצי שיטים שאפילו בגדול הרבה מותר, מעצם הדבר שיש מציאות בעולם לטלטלו באופן שלא יעשה חריץ ע"י כמה בני אדם וכדו' (ועי' בנשמת שבת סי' ר"ט)]. והגם הלום הראוני בל"ח שכתב שהש"ע השמיט דין זה מהש"ע משום דלא ס"ל כדברי הרוקח, ש"ל שגם בגדולים אינו פס"ד גמור, שלפעמים הקרקע קשה ומצוקה ביותר, ובגרידתה לא יעשה חריץ, ושכיוצ"ב כתב בשו"ת שאלת יעקב וכו', ועי"ש. ולענ"ש אכתי לא איפק מחולשא, דכיון שבמציאות יש מצבים שהוא פס"ד, הן ע"פ המציאות, והן בדברים שידוע בחוש שעושה חריץ, א"כ אכתי תיקשי למה לא הזכיר ד"ו הש"ע, וזה כשלעצמו נכון לומר דמ"מ כיון שלא מצוי הדבר השמיטו הש"ע ע"פ הכלל שכתב החיד"א ביוסף אומץ סי' כ"ד, ועי"ש. ומ"מ ה"ו הדבר פשוט שכן הלכה, דקיי"ל שבפס"ד אסור, ואין חולק בזה. וזאת ועוד שבדאי כך יש לפרש דברי הרוקח והגמ"א דמיידי בפס"ד. ותמוה מאד משי"כ שהש"ע והפ"י השמיטו דברי הרוקח משום דלא ס"ל כן, וזה תימה, שהרי אין שייך לעשות מחלוקת בזה, ובכלל תימה לדחות כל דברי הפ"י שכתבו כהרוקח (וכמו שהבאנו לעיל מהראשונים). וכן הביאו להלכה כדברי האחרונים כהמג"א (המשנ"ב וכה"ח). והדבר ברור שהכל תלוי לפי הענין ולא פליגי.

393. כן יש להוסיף שהדבר תלוי גם לפי סוג הקרקע, שאם היא רכה או לחה, ובמציאות נעשה חריץ, אסור. (ושו"ר שכן העירו בזה בשולחן שלמה ועי"א). ופשוט. וכל דברים אלו תלויים לפי הענין והמציאות, אם הוא פס"ד או לא.

394. הנה נתבאר לעיל בהל' חורש שכל שבשדה אסור משום חורש, בבית אסור משום בונה. ואע"פ שבד"כ הוא מקלקל וגם הוא כלאח"י וכו', אפ"ה אסור, וכמש"כ הפי', וכ"ה בגר"ז ובשע"צ כאן ובכה"ח ועוד.

וכמו"כ אין חילוק בין שדה של חבירו לשלו, וכ"ו הוא בין לקולא ובין לחומרא וככל הפרטים הנזכרים.

ויש לדון במקום צורך ושע"ד או לצורך מצוה אם מותר, דהא אינו אלא תרי דרבנן וכו', ונפ"מ בזה באופן שהלכו עם עגלת ילדים בקרקע לחה, ונקלעו למקום צורכי' לעובר, וכיוצא. וראיתי במנ"א פ"ב ס"ט שכתב להקל במקום צורך או מצוה, ואפילו באופן שבודאי עושה חריץ אם אינו שדה שלו או שאינו ראי לזריעה, עי"ש. אך ל"ע בזה מסתמית וגם הוא חילקו. ובעצם הדין מ"מ יעוין לעיל בהל' חורש בענין מקום שאינו ראי לזריעה.

395. כ"ה ברוקח סי' נ"ח שאסור אפילו בקרקע של שיש, וה"ד בבי" ומג"א, וכ"פ במשנ"ב ושי"א כאן.

ועיין בהלכה הקודמת בהערה שהדבר ברור שאע"פ שלא הובאו דברי הרוקח בש"ע, מ"מ כן הלכה כמבואר בפשיטות בבי", והוא מוסכם בכל הראשונים, ואין מקום לומר שחור בו הש"ע. והגם הלום חזינו שבתורת שבת סק"ב רצה לצדד כן שהש"ע השמיט את הרוקח דלא ס"ל, והוא תמוה מאד, ואין מקום

לומר כן, וכנ"ל. ומה שהשמיטו הש"ע, י"ל מפני שאינו מצוי או שהוא כלול בדינים אחרים.

ועי"פ הדבר מבואר שאסור אף במקום מרוצף גזירה אטו שאינו מרוצף, וא"ת מאי שנא מכיבוד הבית להלן סי"ב שסובר הש"ע שאין גזורים מרוצף אטו שאינו מרוצף, כבר עמדו בזה הרמב"ן בשבת (צה). וכתב שבאיסורי שבת אין לדמות דברים זלי", כי הדבר מסור לחכמים, ויש לחלק בין גרירת ספסל שהיא מלאכה מצויה (ויש לפרש דלא מצד המעשה דווקא אלא מצד המלאכה העשויה לבא עי"ז) או שמשמיע קול וכו', ועי' בחי' הר"ן והריטב"א שם, ועוד תירוצים אחרים יש לזה כיעוין בחמד משה סק"א ובערך השולחן סק"ג, ועוד. 396. הנה כפי האמור שאסור אפילו במרוצף אטו שאינו מרוצף, ואכתי יש לדון במי שגורר בביתו האם זה מותר, שאמנם הבתים כולם מרוצפים, אבל הרחובות אינם מרוצפים, ולהלן בסעיף ב' גבי כיבוד הבית מבואר שאם כל הבתים מרוצפים מותר בבית אע"פ שהחצרות לא מרוצפים ואסור לכבד בהם. אולם בנידו"ד י"ל שאסור, דשאני כיבוד שעשוי להיות בבית, משא"כ גרירה שעשוי להיות גם ברחוב. אולם ז"א מוכרח, שגם כיבוד עשוי להיות בחוץ, וגם גרירה ברוב פעמים הוא בתוך הבית, וזולת כשעוברים דירה והוא פעם בהרבה זמן, ושפיר י"ל שאין לגזור אלא אטו בתים אחרים ולא אטו חצירות, ומאחר שבזמנינו כל הבתים מרוצפים שוב אין חשש, ודו"ק.

ובחפשי באמתחות הספרים ראיתי שנחלקו בזה אם יש לאסור אטו חצירות ורחובות או לא, שבשו"ת מחזה אליהו סי' ע"א כתב לדייק בלשון הגמרא (בשבת כט). שאמרו גזירה עליתא דשישא אטו עליתא דעלמא, ומשמע דכל הגזירה הוא בעליה אטו עליה, ולא בעליה אטו חצר ורחוב. וכן דקדק בשו"ת נחלת לוי סי' מ"ב, וציין שכן מבואר גם בספר קני המנורה שכתב שאם בכל העיר "הבתים והעליות" דשישא מותר, עי"כ. [והוסיף עוד שאם יש כרי דשא ברחוב ה"ז בכלל מרוצף, כיון שאינו עושה חריץ, ואע"פ שמי"מ הוא עשוי לחלוש, ה"ז גזירה חדשה ולא גזרינן]. ומאי"ד דקדק שם מלשון המשנ"ב בשע"צ (אות ב') שאסור, שכן כתב שמסתברא שאם "כל העיר" מרוצפת מותר, ולא כתב שתלוי אם כל הבתים מרוצפים (כמו שדקדק להלן בביה"ל סי"ב דר"ה ויש), וכ"מ בשב"ש חורש סי' עי"ש. ומ"מ נראה שהמיקל בודאי יש לו ע"מ לסמוך, וכן מסתבר גם כן, שהרי אין דרך לגרור מחוץ לבית כמו שכתבנו, ובפרט בשבת דמצוי אריה דרביע ליה הוא איסור טלטול ברה"ד או בכרמלית, כידוע. (וגרע זה ממשחקים דלהלן בסי' של"ח שיש לחוש טפי אטו משחק ברחוב, וגם משחק מסור לכל ע"ה וכדומה).

ולכן נראה שמן הדין אפשר לסמוך להקל בזה כשגורר בבתיים שלנו שכולם מרוצפים, וכל שכן שמצוי כיום שגם הרחובות מרוצפים, אבל אם גורר ברחוב אין להקל אלא אם המערת מרוצפת, בכל המקומות שמצוי שיגררו שם חפצים להוביל אותם מכאן לכאן [ויש להוסיף שבשע"צ ה"ל מדוקדק עוד שההיתר הוא רק אם "כל" העיר מרוצפת, ולא כתב כמו בביה"ל בסי"ב בדי"ה ויש כולה "או רובה", ומי"מ די לנו אם מרוצף במקומות שדרך לסחוב משאות, ולא במקומות שאין דרך לסחוב שם משאות]. וכן יש להזהר במקומות נופש, וכמו שהעירו בנשמת שבת סי' ער"ד ועוד שבאופן זה אסור אפילו במקום מרוצף. 397. שמקומות אלו מרוצפים בד"כ בעיירות, ואין מסתבר לגזור בהם אטו חצירות שאינם מרוצפות.

398. היינו שיש מקומות שהקרקע בהם רכה, ויש מקומות שהקרקע קשה, באופן שאותו הדבר שיגררו כאן יעשה חריץ, ובמקום אחר לא יעשה חריץ. ונראה איפוא שיש לדון בכל מקום לפי מקומו באשר הוא. ולכן גם בעיירות שאינם מרוצפות, אם האדמה בהם קשה ביחס לאותו דבר הנגרר, מותר.

ואין לחוש שמא ירדו גשמים, ותיעשה הקרקע רכה באופן שעושה חריץ, דכולי האי לא חיישינן, אמנם אם כבר ירדו גשמים, והקרקע בכל אותו מקום לחה באופן שאם יגרור דבר זה יעשה שם חריץ, לכאוי היה לנו לגזור לאיסור, ואת"ל כן הרי שאפילו בדברים קטנים יהיה אסור לגוררם, אלא שלא מצאנו בפ"י שחילקו בזה, וצ"ע. ומ"מ הדבר ברור שתלוי לפי המציאות אם נעשה חריץ או לא.

399. כן מבואר בגמרא בביצה (דף כג:): שדנו אי בכה"ג שרי אף לר' יהודה משום שהיא כובשת, עי"ש. וע"ע בפרש"י שם, וכן בכל הליכה נעשה שקע באדמה, ואינו נחשב גומא כלל אלא כבישה.

ובפשטות יסוד ההיתר בזה הוא שאינו כדרך חרישה, שהיה נעשה על ידי הוצאת העפר ממקומו בזה או על ידי כבישתו בקרקע, וא"כ הדבר תלוי אם מוציא עפר או לא. וא"י י"ל שתלוי הדבר אם נראה שנעשים דפנות לגומא, ה"ז נחשב גומא, וא"ל"ה שלא נעשה אלא שקע בעלמא, ל"ח צורת חרישה כלל, וכן נלענ"ד.

400. עיין בכה"ח שם, וכן בחוט שני בשם החזו"א שאפילו בעגלה כבידה שרי, ועי' בשו"ת חבלת השרון סו"א. והוספנו שגם בקרקע רכה אפשר להקל. אך כתבנו דהיינו "בדרך כלל", משום שבדינים אלו הדבר תלוי לפי הענין, אם במציאות הוא דרך חריץ או דרך כבישה.

ואם זה באופן שמרוב כובדה נגררים הגלגלים ולא מתגלגלים כדרכם וכדו',

אה"נ שיש להזהר בזה משום עושה חריץ, ובפרט כשהיא קרקע רכה, ותלוי לפי הענין אם הוא פס"ד או לא.

401. יש לדון בכל הנ"ל שמוות בעגלה, אם ההיתר בזה הוא רק בשדה שאיסורו משום חורש, או גם בבית שאיסורו משום בונה, ד"ל שרק לענין שדה התירו, שאין זו דרך חרישה, אולם מצד בונה אסור בכל גונו, מאחר שמ"מ הוא עושה חריץ, ואין נפ"מ ממה זה נוצר. אך צ"ע קצת, שלכאוי אחר שבכל דוכתא אמרינן שמה שיש בו חורש יש בו בונה, ומה שאין בו חורש אין בו בונה, וי"ל. ושוב הראוני בארחות שבת ע' תצ"ו בהערה שכתב לחלק בזה, אולם זה תמוה שלא מצאנו בפ"י חילוק בזה, ואם נימא שאסור, הרי גם הליכה רגילה תהיה אסורה, מפני שכובש ונעשה שקעים וכיוצא.

402. הנה מסתימת הגמ' משמע שגם מותר להפנות לצדדין, שהרי זהו דרך השימוש בעגלה, ולא אשתמיט לומר שאסור בכה"ג. וכ"כ בשש"כ פכ"ח סמ"ב בשם הגרש"א להתייר בזה. ועי' גם בל"ח כאן מש"כ בזה. ואמנם בחוט שני כתב להחמיר בזה. ולדינא כבר נתבאר שהדבר תלוי לפי הענין אי הוי פסיק רישא או לא, והיינו שאם באופן שמפנה את הגלגלים נעשה חריץ שלא ע"י נסיעה באופן שהאדמה נכבשת, אלא נעשה חריץ ע"י גרירתם, יש לחוש בזה כאשר הוא פסיק רישא שיהיה כן, וזה מצוי בקרקע. וכן תלוי הדבר אם הוא נעשה תוך כדי נסיעה או לא, שברך כלל תוך כדי נסיעה לא נעשה חריץ אלא כבישה, ככל נסיעה.

403. כנ"ל בהקדמה. ואם אירע שהסתכל לאחוריו, וראה שנעשה חריץ, אסור לו להמשיך להליך את העגלה על הקרקע, אלא יגביהנה מעל הקרקע.

404. בדברים ברורים. והכלל שתלוי לפי הענין אי הוי פסיק רישא שיחרוץ באופן שמוציא העפר, או שהוא בדרך כבישה, כמו שהוא בדרך כלל.

405. שמן הסתם בעקבים רגילים זה נחשב שהקרקע כובשת ולא חריץ, וכמשנ"ת לעיל לענין עגלה שמוות מטעם זה.

406. שהרי באופן זה הוא עושה חריץ בודאי, ודינו כדין המקל שיבואר להלן, שאין זה פשוט כלל להיתר, ולכן יקח נעליים אחרות, ואין להקל בכדי.

407. שבכה"ג הוי כבוד הרביות, ואפשר להקל, עיין להלן בסמוך. ושור' בשולחן שלמה מעין זה קצת, שהיקל בנעליים כיון שא"א באופן אחר, אמנם אם אפשר אה"נ שיש להחמיר. ומן הסתם אפשר באופן אחר (ע"י שילבש נעלי חול ללא עקבים וכדו'), ויש להזהר בזה, כנלענ"ד.

408. הנה הפמ"ג דן בזה בסיומן ש"א, וכמו שהבאנו בסיומן ש"א בהלכה מ"ח, ושם בהערה הבאנו שהביה"ל למד ממנו שהוא מצדד להקל. והכה"ח למד שיש להזהר מספק, כיעו"ש. ושם נתחבטנו בטעם ההיתר, והבאנו שיש מחלקים בין רה"י לרה"ז, ואמנם עתה נלענ"ד שאין זה מחזור כ"כ, שהרי בכל אופן אסור, וגם בשדה שלו מן הסתם לא יחיל' בחורים, ואמנם אין בזה אפ"ה, ואינו כמו חורים בבית וכדו' שהוא מקלקל, מ"מ לא אשכחן היתר ברור, ומ"מ במקום צורך כזה אפשר להקל, כיון שא"א בלא זה, ועיין בנשמת שבת סימן רע"ו. (ואם אפשר לעשות שלא יהיה המקל חד, יש לעשות כן).

ומ"מ מן הסתם בדרך כלל אינו נעשה חורים [זולת אם יהיה מסמר או יתד בקצה המקל, וזה אינו מצוי כלל]. ואף אם יהיה שקע מועט, כבר נתבאר שאין בזה משום גומא, ומותר.

409. עפ"היא שבלא צורך מיוחד בודאי שאין להקל, וה"נ אם יש בזה משום כבוד הרביות בסוכה כש"א באחרים, ועלולים להתבייש, יש להקל. [ולכתחילה יראו לסדר להניח איזה שטיח או משטח כל שהוא לחצוץ בין רגלי הכסא לקרקע, או ליתן פחיות שימורים וכדו' ברגלי הכסא].

410. והכל לפי הענין לפי האדם שמן או רזה, ולפי הקרקע רכה או קשה, וכדו'. חוט שני, וכדרך שמבואר במשנ"ב סי' שט"ז סקמ"ו וביה"ל שם גבי דריסה על נפש, עי"ש, שכשהולך לפי תומו מותר, דכל כה"ג אינו נראה כחורש, ולא דמי לעשיית חורים הנוצר לעיל ע"י מקל או עקבים, שבדברים אלו שונים מטבעו של עולם, אבל דבר שנוהג לתומו לפי טבעו ככל אדם לא גזרו ע"ז חכמים וכמו שכתבנו בכ"מ, ויש לפרש בזה גם הא דסי' ש"כ בהטלת מ"ד על השלג. ועי' בסיומן רע"ו בעניני עין אלקטרונית בשבת.

412. ש"ע סו"א. ומקורו בגמרא בשבת (דף צה). דהאינא דקיי"ל כרי"ש מותר בכל אופן (ואפילו כשיש גומות, ודלא כמ"ד שרק אם ליכא גומות, היתר, כגון בבתי העיר, עיין שם). וטעם הדבר, דאע"פ שכמה פעמים מתמלאים הגומות בעפר ובאבק, אפ"ה מותר כיון שאינו מתכוון, וגם אינו פסיק רישא.

ויש לדקדק שבש"ע כתב שמוות לרבוץ עפר "הבית", אולם באמת לאו דווקא הוא, וגם רצפת החצר וכדו' מותר אם כוונתו כדי שלא יעלה אבק (ולא כדי להשוות גומות). דהיינו הך. [אולם כ"ו בתנאי שאין צומחים עשבים וכדו', עיין לעיל בסיומן הקודם מש"כ בזה].

413. עיין לעיל בסיומן ש"א בדין גיבול בעפר מש"כ בזה. ועי' במשנ"ב שם סקנ"ז (וכאן שהוא דבר מועט לכיו"ע שרי, עי' בשש"כ פכ"ג הערה כ', ומ"מ בגיבול כמו שעושים הילדים, ה"ו אסור, ואפילו כשאינו מתקיים, וכמו שהעיר בשולחן שלמה סק"א).

כיבוד הבית במטאטא

י"ג. לטאטא את הבית בשבת, יש בזה כמה דעות⁴¹⁴:

א. שאסור לטלטל במקום שאינו מרוצף, ומותר במרוצף⁴¹⁵.
 ב. מותר לטאטא גם באינו מרוצף, ובלבד שלא יתכוון להשוות גומות⁴¹⁶.

ג. אסור לטאטא גם במקום מרוצף⁴¹⁷.

ולהלכה: דעת מרן השו"ע - כדעה ראשונה⁴¹⁸, ולכן, אם המקום מרוצף מותר לטאטא לכתחילה, בין כשהוא מרוצף באבנים ובין מרוצף בקרשים, וכיוצא⁴¹⁹. ואם אינו מרוצף אסור מדרבנן⁴²⁰. ואפילו כשאינו מתכוון להשוות גומות⁴²¹.
 וכן מנהג בני ספרד⁴²². ולדעת הרמ"א - יש להחמיר אפילו במרוצף, וכן מנהג בני אשכנז⁴²³.

גם לדעת הרמ"א, בזמן הזה שהבתים מרוצפים, מותר לטאטא במקום מרוצף, ודווקא כשכל בתי העיר או רובה מרוצפים, ואז מותר באותה העיר בבית המרוצף⁴²⁴. אבל בחצר אסור אפילו כשהיא מרוצפת, כיון שאין דרכם להיות מרוצף⁴²⁵. [ודין הסוכה שבתגה הסוכות כדן החצר, ואסור לכבד שם אפילו אם הוא מרוצף⁴²⁶. ועיין בהערה⁴²⁷. וכ"ז לדעת הרמ"א, אולם לדעת השו"ע מותר בכל אופן במקום שהוא מרוצף, בין בבית ובין בחצר, וכאמור. י"ד. גם באופנים הנזכרים שאסור לטאטא, יש אופנים שמותר:

א. אם הוא מכבד את הקרקע בבגד או מטלית או בכנף אוז, וכל כיוצא בזה שהם קלים, ואין בהם חשש להשוות גומות, מותר⁴²⁸. ובאופן זה מותר לדעת הרמ"א אפילו באינו מרוצף. אמנם יש מחמירים בזה כשאנו מרוצף. ולמעשה, ראוי להחמיר בזה באינו מרוצף, והמיקל בזה אין למחות בידו⁴²⁹. ואם המקום מרוצף מותר בזה לכתחילה לכל הדעות⁴³⁰. וכן במברשת רכה מותר בזה⁴³¹.
 ב. אם הוא מלקט את הפסולת אחד אחד, אין זה דרך כיבוד, ומותר⁴³².

ג. מותר לומר לגוי לטאטא, אפילו במקום שאינו מרוצף⁴³³, ובלבד שלא יאמרו לו להשוות גומות⁴³⁴.

ד. כיבוד השולחן או ספריה וכל כיוצא ב"ב, אין בזה שום איסור לכל הדעות⁴³⁵.

414. דעות אלו נזכרו בשו"ע סימן ש"ז ס"ב. ובב"י הביא שיטות הראשונים בזה. ולהלן נזכיר בקצרה דבריהם. והטעמים לכל מ"ד כדאית ליה. ויסוד דברי הגמ' בשבת (דף צה.) המכבד והמרבץ, ר"א מחייב, וזכ"א אינו אלא משום שבות, ולמסקנא אמרו האידנא דקיי"ל כר"ש מותר לכתחילה. [ועי' בתוס' שם שבוה נחלקו אי הוי פסי"ר, שר"א מחייב דס"ל דהוי פסי"ר, ולרבנן אינו פסיק רישא וכו', עיי"ש. ובאחרונים כתבו לדון בזה היאך נחלקו במציאות אי הוי פסי"ר, ולעני"ד י"ל, א. שנהלקו במחלוקת הפי' בדבר שהוא קרוב לודאי שיהיה כך אינו ודאי, אי הוי פסי"ר, ושנחלקו שר"א שאפילו בקרוב לפסי"ר אסור. ועי' בלשון תהו"ד ס"ו, וה"ד בב"י ר"ס ש"י, ור"ל. איכרא שבמקומו כתבנו דנקטינן שרק בוודאי הוי פסי"ר, ושכ"כ הראשונים, וכיעוין בריטב"א בשבת (דף מג:) ובכתובות (דף ה:). שנקט שאפילו ברוב קרוב לאיסור מותר. ועי' גם בתוס' פסחים (דף קא.) וכ"כ בשו"ת ברכת אברהם ס"ט. וכ"כ בשו"ת הרמ"ע מפאנו סימן ל"ג. ב. אפשר שנהלקו בדבר שבכל פעולה ופעולה בפני עצמה אינו פסי"ר, אולם בכללות הפעולות שעושה באותו ענין יהיה זה פסי"ר (עיי' לעיל בס"י שט"ז שעמדנו בזה). ולפי"ז י"ל שבוה נחלקו, מאחר שמצוי שבכלל הכיבוד יהיה השואת גומות, ועו"ל דאה"נ שנהלקו כל אחד לאחד המציאות דאתא ללידה, ועו"ל עדי"ן].

415. כן דעת הרמב"ם פכ"א ה"ג, ועי' במ"מ שם מש"כ בזה. ושכ"ה לרש"י ותוס'. וכ"ה גם באו"י ס"י ע"ח אות ד', ועוד.

ובטעם הדבר שאסור באינו מרוצף, מצאנו ד' טעמים: א. משום שמזוי עפר ממקומו, והוי טלטול מוקצה (כן ביאר השע"צ אות ג' שגם זה מטעם האיסור שמזוי עפר שאינו מן המוכן, וכ"ה באמת דעת הראב"ד ועוד, עיי' בב"י כאן). ואע"פ שהוא טלטול מן הצד, וקיי"ל שמותר לצורך דבר המותר (וכדלעיל בס"י"ט), נראה שכאן במטאטא הוי אורחיה ביהכי, כן נראה ליישב בהכרח (דהא בשע"צ הלן אות ז' כתב דהוי אורחיה לדעת המקילים). אלא שלפי"ז יהיה הדבר תלוי לפי ענינו אם אכן הוא חפץ שדרכו בכך או לא [דלפי"ז אם זה יהיה בגד או מטלית בעלמא, יהיה מותר]. ועיין לעיל בסיומן ש"ח ובסי' ש"א. ב. שמה יתפור ויעשה גומא על ידי הכיבוד (כן ביאר השע"צ באות ג' בביאור שני להא דשמה יזי עפר ממקומו). ג. משום שמשוה גומות על ידי שמתחילתו עפר הכיבוד (כ"כ הרבה מהמפ"ס). והאיסור בזה משום דהוי פסי"ר (עי' מג"א ומת"ש, ושאר מ"פ, דאל"ה אין איסור). ומ"מ הוא רק אסור דרבנן (וכמש"נ בשע"צ אות ד'). ד. שמה מתוך טרדה לכבד את הבית יבא להשוות גומות בידיים, ויעבור איסור תורה (משנ"ב סוסק"ו בשם הסמ"ג), ולכן גזרו חז"ל [ולכל הטעמים אינו אלא איסור דרבנן].

416. כ"ה דעת הר"ף שבת (דף קכד:) שהתיר לכבד הבית ולא חילק בין מרוצף, וכ"כ הר"ף בתשו' סימן י"ח שכל האוסרים היינו לר"י, אבל לדין כר"ש מותר. וכ"כ במ"מ שם שכ"ה דעת הגאונים. וכ"ה דעת הרשב"א ורמב"ן. וכן הביא הר"ן. וברשב"א בשבת (צה.) הביא שכ"ה דעת רב האי גאון ובה"ג שהיה להם גירסא אחרת, וכ"כ הריטב"א שם ושכ"ה המנהג כהר"ף, וכ"כ עוד הרבה ראשונים.

ובטעם הדבר שלא חששו לטעמי האיסור הנ"ל בהערה הקודמת, יש לבאר, א. שמשום שמזוי עפר והוי מוקצה, לא חששו, ובשע"צ (אות ז') כתב הטעם דהוי ליה טלטול מן הצד לצורך שבת, עיי"ש משם הפמ"ג. ולכא"ז קשה, הלא כתבנו דהוי אורחיה ואמאי שרי. וי"ל דלצורך שבת הקילו בזה, וכמו שכתב שם, והוא היתר מיוחד (ומצאנו בכמה דברים שהקילו טפי כשהוא טלטול מן הצד, כדלעיל בס"י ועוד טובא). ועי' בביה"ל שהביא טעם זה, והוסיף עוד דהרי הוי גרף של רעי, עיי' שם. ובאמת שבראשונים כתבו להדיא להתיר בזה אפילו שהוא מזוי עפר וקליפות וכו', כיון דהו"ל כגוף של רעי. ובמקומו כתבנו שנראה דבדואי לאו דווקא שהוא כגוף של רעי, דא"צ לזה כל גרדי גרף של רעי, והיינו שיהיה מאוס עליו כ"כ, וכמשנ"ת לעיל בס"י ש"ח סל"ד וכיוצא, אלא גם מן הסתם מותר לכבד שבת, והוא היתר מיוחד [אמנם מ"מ בעינן שיהיה במקום שמשתמשים בו, אבל בחצר וכדו' שאין נמצאים בו וכדו' אה"נ שאסור. וכ"כ בכה"ל כאן אות י"א. ולכא"ז היה אפשר לומר דהיינו משום שהבין שזה ככל גרף של רעי, וממילא אם אין משתמשים אסור. אולם לפי"ה י"ל שגם מן הסתם מותר, אך ז"א, דכאמור י"ל שבוה לכ"ע אסור כיון שאין צורך, ולא חשיב היתר של כבוד שבת, ובראשונים דימוהו לגרף של רעי, דו"ק]. ב. מצד שהוא חופר גומא תוך כדי הכיבוד, י"ל דלא חיישינן, כיון שבד"כ הוא מכבד רק עפר תיחוח, ובוה אין חשש של חופר גומא (כן ביאר במשנ"ב סק"ח). ולפי"ז אם אכן הוא עפר קשה אסור, אלא שבעפר קשה בד"כ אינו חופר אלא רק מה שעליו ואין חשש כ"כ, אולם לכא"ז יש לחוש שמה בעפר קשה יהיה גומא שנתמלאת בעפר תיחוח או באבק, ועל ידי הכיבוד הוא מגלה את הגומא ואסור, ולפי"ז אה"נ שאסור בכה"ג, ורק בעפר תיחוח מותר. ג. משום שמשוה גומות ע"י הכיבוד, י"ל שסובר שאינו פסי"ר שישוה גומות, וכמש"כ בס"י ובמשנ"ב ובשע"צ דומיא דריב"ז דשרי מה"ט, וא"ת הא לפי"ז נמצא שנהלקו במציאות, אך כתבנו בזה בהערה שלפני הקודמת ליישב הערה זו, וה"נ בנידו"ד ד. ובאשר לחשש דשמה מתוך טרדתו יבא להשוות גומות בידיים, י"ל דלא י"ל לגזירה זו, אך לכא"ז היא גופא תיקשי אמאי לא חייש, והיה הוי חשש קרוב, ועיין להלן בסעיף ג' גבי סיכה והדהה שישוה שהוא רוצה לישות את הקרקע חיישינן שמה יראה גומות וישכח ויבא להשוות וכו', עיי"ש. הרי שיש לחוש לזה, אמנם כבר מבואר ששם חמור טפי, וטעם הדבר דשם הוא טרוד ביפיו הקרקע טפי מכיבוד, ולא בכל גוויי יש להחמיר בזה. ועיין בסיומן שכ"ד סט"ז שאסור לגרוף איכוס, שמה יבא להשוות גומות,

אולם במשנ"ב ביאר שם דינה משום שמקפידים על מאכל הבהמות, ועכ"פ בנידו"ד לא חייש.

417. כ"ה דעת ספר התרומה והסמ"ג והסמ"ק, ומרדכי בשם כמה גדולים, וכ"ה דעת התוס' והרא"ש בשבת ובביצה, וגם בתשו' הרא"ש כלל ר"ב ס"י ט"ו כתב שבאשכנז וצפת נהגים איסור, אבל בארץ הזאת (היינו בספרד) סומכים על הר"ף, ולא רצה למחות בהם וכו', עיי"ש (וק"ק מש"כ שם שלא היו שומעים לו, ומאחר שנתלים באילן גדול למה אעשה אותן מזידין, וצ"ב הלא רבים המתירים כהב"ג והגאונים ועוד, וכנ"ל. וגם מהו ל' מזידין, וי"ל דל"ד מזידין באיסור, אלא בפרט זה של לכתחילה, שגם בזה לא נעשה מזידין, ואין להאריך). וכ"ה בר"י ושכן עמא דבר, וכמו שהובא בב"י.

וטעם האיסור בזה אע"פ שלא שייך בזה כל הטעמים הנ"ל (אלא רק מצד מוקצה במזוי עפר וקליפות, ובוה הלא הבאנו שהראשונים כתבו דהוי כגוף של רעי), יבואר: א. שכתבו הראשונים שיש לגזור בלא מרוצף אטו מרוצף, וביאר המשנ"ב דכיון שבאינו מרוצף הוי פסי"ר, לכך גזרו בזה, עיי"ש [ויש לציין, שמצאנו גם בס"י שכ"ד סקט"ו גבי איכוס שגזרו גם בכלל, שמה יעשה בקרקע וישווה גומות, עיי"ש. והכל כפי ראות עיני חז"ל בחשש לאיסור קרוב]. וכ"כ האחרונים. ב. בביה"ל (ד"ה ויש בתוה"ל) כתב דשמה אסור זאת בזמן קדום בגלל מוקצה (וכדעת הראב"ד וכו'). ודחה זאת. ג. עוד כתב שם דשמה בגלל שנשברין קיסמין וכו' (וכ"ה בד"מ משה"ג), עיי"ש. ד. עיי' בב"י שכתב עוד טעם דיש לחוש שמה ישווה בין הרובדים של הריצוף (וה"ד בכה"ח אות י"ג). והוא טעם המבואר בתוס'. [אמנם בעיקר טעם זה יעוין בתפא"י סופ"ה דפסחים שהעיר דא"כ הלא הוא מדאו' דהוי פסי"ר, עיי"ש. ויש ליישב בכמה אופנים]. ולפי"ז במרוצף היטב אין חשש ולא מידי, ועי' בביה"ל. ועכ"פ למעשה הפי' נקטו כטעם ראשון דגזרו באינו מרוצף אטו מרוצף.

418. שכן סתם בשו"ע חילק בין מרוצף לשאינו מרוצף (ואף שהביא שיש מתירין, כבר ידוע דהלכה כסתם, וכמשנ"ת בכ"מ). וכבר הזכרנו שכן דעת רבותינו הראשונים מחכמי ספרד, ויש שהגדילו להתיר בגדולה מזו, ובכללם עמודי התוראה.
 419. שאין חילוק במה הוא מרוצף, וכ"כ במשנ"ב סק"ט. ועי' בביה"ל ד"ה ויש, וכ"כ בכה"ח משם הכנה"ג ועוד, ול"ה שישוה בין הרובדין.
 והוא הדין בשטח שדיני מרוצף שאין דרך להשוות בו גומות, וכל שכן שטיח עור, או מה שנקרא פ"י. וי. ס"י. וכדו'. אלא שבשטח מנד וכמו השטיחים המצויים יש בהם חשש איסור מצד איסור כיבוס, לפוסקים הסוברים שאף באבק אסור לנער, וכמשנ"ת בסיומן ש"ב ס"א. ואף למתירים שם הלא כתב בביה"ל שם דבדרך שפשוף אסור לכ"ע, ועי' שם. וכבר העיר בזה בשו"ת מנח"י ח"ה ס"י ל"ט, שאף אם מצד מרוצף שרי, כיון שכל הבתים כיום מרוצפים, מ"מ אסור מטעם הנ"ל.

420. שלכל הדיעות אין בזה איסור דאו' אלא מדרבנן, וכמש"כ בשע"צ אות ד', אמנם במתכוון להשוות גומות יש בזה חשש מדאו', ואף בזה יעוין בביה"ל שיש בזה מחלוקת כיון שהוא כלאחר יד וכו'.

421. דאף בזה איכא לכל הני חששות שהזכרנו לעיל (ובמתכוון הרי אסור לכ"ע ובכל אופן).

422. עיין לעיל בדברי רבותינו הראשונים חכמי ספרד שהתירו בכיבוד הבית (ורובם היתירו במרוצף, ויש שהתירו אף באינו מרוצף), וגם הרא"ש בתשו' העד העיד שהמנהג בספרד להקל ולא רצה למחות בהם, וכמו שהבאנו לעיל. ויתירה מזו כתב הב"י (וכן הובא בכה"ח אות י"ב) שאם הוא מקום שפשוף המנהג להתיר לכבד קרקע שאינו מרוצף אין מוחזין בידם, כיון שהוא מידי דרבנן ויש להם גדולים על מי שיסמכו.

423. כ"פ הרמ"א בהגה שכן מנהגם ואין לשנות. וזה כדברי רבותינו הראשונים חכמי אשכנז שהזכרנו לעיל שפסקו לאיסור.

424. עיין בביה"ל ד"ה ויש מש"כ בזה, ובתח"ד כתב דבכל בתי העיר או רובם מרוצפים [אפשר דמותר], ושוב כתב דאין זה ברור להקל, דדילמא יש טעם נסתר, ומסיק לבסוף להקל בזה, ובפרט אם נתכבד הבית ג"כ מער"ש ורוצה תעה לכבד בענפים רכים או מברשת, בוודאי אין להחמיר, ע"כ. ומבואר למיקל רק בתרתי לטיבותא, אולם נראה שמעיקר הדין יש להקל בכל גוונא, וכ"כ האחרונים. - ועכ"פ היתר זה הוא רק כשכל הבתים או רובם מרוצפים, ודווקא במקום המרוצף מותר.

425. שאין דנים את החצירות לפי הבתים, דהם שני מינים, ואף אם החצר נראה כמו המשך לבית מסתבר שאסור, וכל אחד נידון לעצמו, אלא שראיתי בשולחן שלמה אות ד' שהיקל בזה בלשון יתכן, ועי' בחוט שני.

ואם יארע שרוב החצירות בעיר מרוצפים, וכמו שמצוי היום בהרבה מקומות, אי"כ יהיה מותר גם בחצר (ודווקא באותה העיר ובמקום המרוצף). ומה שמצוי שיש חלק מן החצר שמרוצף, וחלק קטן בירכתי החצר או סביבו אינו מרוצף, נלעני"ד שהדבר תלוי לפי המקום שישבים ומשתמשים בו, ובדרך כלל היינו במקום המרוצף, וממילא י"ל שאינו תלוי ברוב חצר או מיעוט, אלא תלוי בעיקר השימוש.

ויש לעיין אטו המדרכות, שמצוי כיום ששמים אבנים שיש רווחים ביניהם, ועי"י הכנסת עפר הן נסתמים, וה"ז השוואת גומות מדאו' (וכדרך שכתבו התוס' בדף צה. ופסחים ס"ה וסו"ה ועוד גבי הדחת הקרקע), ואמנם בביה"ל ס"ב ד"ה אין כתב שבימינו אינו מצוי שיהיה רווחים, וכ"כ בערוה"ש ס"ה, שבה"ש ועוד, אולם במדרכות מצוי, אך כשהו בחצר י"ל שנידון לעצמו, ועוד שרובם סגורים היטב.

426. הנה היה מקום לדון בסוכה, שמה הוא כמו בית, שהרי הוא מגודר במחיצות ודורים בו ממש תשבו כעין תדורו, ויש מקום לדמותו לבית, אלא שלפי"ז נצטרך לדון גם את כל הבתים אם הם רוב מרוצפים או מיעוט לפי כל הבתים ולפי כל הסוכות. ומ"מ נראה שדבר זה תלוי לפי טעות בני אדם שלא יבואו לטעות אטו מקום אחר, וכיון שסוכה שבחצר נחשבת לבני אדם כמו חצר, ה"ז אסור כדן חצר. וכן מצאתי בספר נשמת שבת סימן ר"צ שסוכה נחשבת בפני עצמה, ועי' בחוט שני. וזה ודאי מוכח עוד שאין דנים את הסוכה שבחצר לפי כל הסוכות כולל אותם שבבית, שהרי כיום הרבה סוכות הם בבתים ויותר מבחצרות, ואין מתירים סוכה שבחצר בגלל רוב סוכות מרוצפות שבבתיים.

ועדיין צ"ע בזה מאחר שיש סוכות עם דפנות חזקות כמו בית ממש, והם הלא יחשבו כמו בית, ואיך נוכל לחלק בזה וליתן דברינו לשיעורין. וי"ל שהנידון תלוי אם הוא דירת קבע או לא. וכיון שמי"מ אין דין בה בקבע ה"ז כחצר. ואם באמת ידורו בה בקבע כל השנה, ה"ז כבית ממש. ועכ"פ סתם סוכות שלנו כיון שאין דרים בה בקבע והיא בחצר, הרי היא חצר, ומאחר שכשבוניס סוכה בחצר אין מקפידים כלל על הריצוף, ה"ז כמו שאר החצר ואסור.

427. ועיין להלן איך אפשר לכבד בדרך היתר, ונפ"מ לנהוג כן בסוכה וכדו'.
 428. רמ"א בהגה ס"ב.

ובאופנים אלו, עיין בביה"ל ד"ה וכן שיש מחמירים בכנף אוז (מג"א בשם רש"י, וכן בא"ר). ויש מחמירים גם בבגד (הג"ר מפסק בזה). ומ"מ במרוצף בודאי שיש לסמוך ע"ז, ויבואר להלן. ומה שכתבנו וכן כל כיוצא בזה הוא כולל על הדברים הקלים, וכגון מברשת, וכמש"כ המשנ"ב סוסק"ב בשם התפא"י. ועי' גם בביה"ל סו"ה ויש, עיי"ש. אמנם במברשת אין להקל באינו מרוצף, וכמש"כ במשנ"ב שם ובביה"ל ד"ה הקלים. ובמרוצף שפיר דמי.

429. הנה ברמ"א משמע שמותר באופנים אלו אף באינו מרוצף (דומיא דהיתר ע"י גוי שכתב לפני"כ שהוא אפילו באינו מרוצף). וכ"כ המשנ"ב סק"ב לדעת הרמ"א. וכ"כ גם בביה"ל סו"ה ויש מחמירין, כיעו"ש. אולם הביה"ל ד"ה הקלים כתב שאין היתר זה ברור, ואף באותם דברים שכתב הרמ"א יש מפקפקים, וכל שכן בשאר דברים שאינם שינוי. ועי' בכה"ח (אות ט"ז) שציינו לדברי הבי"ש שהביא ד"ז בשם האגור, ופקפק עליו דמאי שנא להקל בזה, וכתב דנמצא לדעת מרן אסור בקרקע שאינה מרוצפת כמו כל מכבדת, וכן המהר"ל אסר בזה. ועי' שם מדברי האחרונים בזה, וסיים מהגר"ז וחי"א שנהגו להקל בזה, ויש פקפקו בזה במברשת או בכנף אוז וכו', וכמ"ש בכה"ח שם, וכ"ה בביה"ל ד"ה וכן. ועי' בהערה הקודמת. ומ"מ כיון שפסקינו להלכה שאין למחות ביד המקילים (וכמו שביאר הביה"ל שם בסו"ה ד"ש לצרף דברי הסוברים שאינו פסיק רישא וכו', וכבר הזכרנו לעיל הרבה ראשונים שהתירו בכל גוויי אפילו באינו מרוצף), ה"ה בכל הדברים הנזכרים שאין למחות ביד הגוהנין כן, ומ"מ לכתחילה לא י"ל להחמיר בכל זה.

430. דבכה"ג יש כ"כ ספקות, שהרי יש לצרף דעת השו"ע וכל רבוותא קמאי ובתראי דעימיה [וכ"ז לדעת הרמ"א, דאילו לדעת השו"ע בלא"ה מותר במרוצף בכל אופן].

431. עיין משנ"ב וביה"ל מש"כ בזה. ובמרוצף מיהא יש להקל אף לרמ"א, וכנ"ל.

432. כן נראה, דעד כאן לא אסרין אלא בכיבוד שיש חשש שישוה גומות, משא"כ בזה שאינו אלא מלקט את הפסולת, והקרקע נשאת כמות שהיא, וגם העפר שעליה נשאר.

ואמנם יל"ד בזה: א. שהרי הוא מתעסק ביפיו הקרקע, וניחוש שמה יטעה וישווה גומות, וכדלהלן בסעיף ג', אולם שאני התם שהוא יפוי מעלייתא בהדחה וסיכה, משא"כ בזה אין חשש כלל. ב. הלא בזה הוא טורח טירחא יתירה בכל פעם ופעם, וגם מצד מוקצה, הלא הוא מוסיף בטלטול, וי"ל דמי כיון שאין דרך היתר אחרת (שהרי אסור את הכיבוד), ממילא אין לו ברירה אלא להרים אחד אחד ולזרוק. ג. מצאנו בסו"ס שלי"ה שאסור לאסוף פירות שנתפורזו גידויק, משום עובדין דחול דמעמר, וה"נ יהיה אסור בקליפות פירות וכדו', ועמש"ש שם, אולם לפמשנ"ת שם שאם נשתנו מכרייתן מותר, אי"כ ה"נ אין לחוש, כיון דנשתנו בזה שהוסרו מן הפרי.

ויש להוסיף ולבאר, שכל זה מוכרח באופן שהקרקע אינה מרוצפת, ואף במרוצפת לדעת הרמ"א, אבל לנוהגים כהשו"ע שמותר במרוצף, אין להם להחמיר בזה ולטלטל בידיים, שהרי הוא מוסיף בטלטול מוקצה וטירחא שלא לצורך, ואסור לעשות כן, דהוא חומרא דאתי לידי קולא.

433. עיין ברמ"א שעי"י גוי יתכן, וביאר המשנ"ב דאפילו באינו מרוצף מותר, כיון שאינו מתכוון אלא רק לכבד את הבית, ואז אפילו אם זה פסי"ר של אשוויי גומות מותר, דבוה לא קפדינן באמירה לגוי, וציינן דוגמא לזה בס"י רנ"ג ס"ה, עיי"ש. וכה"ג כתבנו בס"י בסיומן ש"ז בהקדמה לדיני אמירה לגוי, ואף אמנם שיש מחמירים בזה, וגם במשנ"ב מצאנו במק"א שהחמיר, מ"מ להלכה יש להקל. וכ"כ בכה"ח כאן אות י"ד בשם התו"ש והגר"ז. זאת ועוד שיש מקום לצרף דעת המתירים בכל אופן, וכנ"ל בתחילת הדברים, ומצאנו בשו"ע ס"י ש"ד ס"ו, והובא בס"י ש"ז שם, שבמחלוקת הפו מקילים באמירה לגוי טפי.

434. שבוה אסור ככל אמירה לעכו"ם האסורה, וכדלעיל ס"י ש"ז.

435. משנ"ב סק"ג כמבואר בש"ס ובכ"ד. ולכן אף להרמ"א מותר, ולא גזרינן אטו קרקע שאינו מרוצף, ואפילו כשכל הבתים אינם מרוצפים. [והוא הדין כיבוד בגדים, אינו בכלל האיסור לכ"ע, וכמש"כ הרמ"א בס"ב. אלא שבוה צריך זהירות מאיסור כיבוס, וכמו שהעיר המשנ"ב סק"ג, וכבר נתבאר לעיל

ט"ו, מטאטא העשוי מקיסמים וכדו', ובעת כיבוד הבית נשברים קיסמים, לדעת הרמ"א - אסור להשתמש בו בשבת⁴³⁶. ולדעת הרבה אחרונים - מותר להשתמש בו, כיון שאינו מתכוון לשבור קיסמים ולא ניחא ליה בזה⁴³⁷. ואם אין הדבר ברור שישברו הקיסמים, ה"ז מותר אף לדעת הרמ"א, ואפילו אם ייראע שישברו הקיסמים אין בזה חשש⁴³⁸. ולמעשה, במטאטא המצוי היום, אין חשש זה כיון שאינו פסיק רישא שישבר ממנו, ולכן מן הסתם מותר. ודע, שלכל הדעות אסור לשבור קיסם ככוונה להשתמש בו, וכמו שנתבאר בס"י שכתב⁴³⁹. וכן אסור לסרק פאה נכרית שמצוי שנתלשים ממנה שערוה⁴⁴⁰. **ט"ז**, טלטול מטאטא בשבת, תלוי בכל האמור לעיל, שלדעת השו"ע שמוותר להשתמש בו בשבת אינו מוקצה, ולדעת הרמ"א הוא מוקצה. אמנם כיום שהבתים מרוצפים מותר לכו"ע להשתמש בו בשבת, וממילא למעשה אינו מוקצה כלל, ועיין בהערה כמה פרטים בזה⁴⁴¹. ועצם השימוש במטאטא מותר, ואע"פ שהוא מזוי בו עפר ופסולת שהם מוקצה, מותר⁴⁴². ודווקא במקום שגר ומשתמש שם⁴⁴³.

הדחת הרצפה במים

י"ז, אין מדיחה את הקרקע במים בשבת, ואין סכין אותו, ואפילו במקום מרוצף אסור, בין לדעת הרמ"א ובין לדעת השו"ע⁴⁴⁴, בין בשבת ובין ביום טוב⁴⁴⁵. ובמקום שכל הבתים מרוצפים, המיקל יש לו על מה לסמוך מעיקר הדין, אך למעשה נהגו להחמיר בזה⁴⁴⁶. והדחת השיש שבמטבח, או האסלה שבשירותים, אינם בכלל זה, ומותר להדיחם לכל הדיעות⁴⁴⁷. ובמקום צורך מותר גם עם חומרי ניקוי וחומר חיטוי וכדומה. **י"ח**, את הרצפה התלכלכה הרבה, יש להקל להדיחה לכתחילה בשבת⁴⁴⁸. וכן בבתי חולים שהרצפה נחוצה ביותר, מותר⁴⁴⁹. וכן אם נשפך דבר שיכולים להחליק בו, מותר⁴⁵⁰. ואם התלכלכה הרצפה במקום מסוים, יש להקל לשפוך מים על אותו מקום ולהוציאם במגב, ואין זה בכלל הדחה⁴⁵¹. ובכל אופן אם אירע שנשפכו מים על הרצפה, מותר לגרוף אותם על ידי מגב למקום הניקיון⁴⁵². ודע, שבכל האופנים הנ"ל יש להזהר שלא להשתמש בסמרטוט או מטלית, אלא רק על ידי מגב⁴⁵³, וכמו כן יש להזהר שלא לשפוך מים על שטיח שנתלכלך וכדו'⁴⁵⁴, וכן שלא ישפכו על צמחים⁴⁵⁵. [וכמו כן עינין בסימן ש"ח שנתבאר שאסור לפתוח את מכסה בור הניקוח, ויש להזהר בזה]. **י"ט**, אסור לצדד חבית על קרקע שאינה מרוצפת, כדי שתעמוד יפה בקרקע על ידי הציוד, משום שהיא כבדה, ויש חשש שיבא להשוות גומות⁴⁵⁶. ובמקום מרוצף מותר⁴⁵⁷. ועיין בהערה⁴⁵⁸.

בסימן ש"ב כל הפרטים בזה].
 436. רמ"א בהגה סוס"ב. [והיינו שאפילו באופנים המותרים בכיבוד, וככל האמור לעיל, אסור מטעם שנשברים ממנו קיסמים]. ובמשנ"ב (סקי"ד) כתב טעם האיסור משום דהוי כמו סותר כלי, ואף שמקלקל פטור מ"מ אסור לכתחילה, ע"כ משם האחרונים. אולם בב"ה"ל סוד"ה שלא ישתברו כתב שאין כדאי להקל בזה, דמחויי עובדא דחול וכמולד באיסור שבת, וכמש"כ הב"ח. וכ"כ בחזו"א סימן נ' סק"ה שאין בזה משום סותר כלי, כיון שכל צורת הכלי קיימת, ואין אסור אלא משום זילותא דשבת, ויש לציין שבפמ"ג כאן כתב שיש בזה עובדין דחול וגם זילותא דשבת, ומבואר דאיכא בזה תרי טעמי לאיסור.
 437. כן הביא בב"ה"ל כאן ד"ה שלא שהברכ"י בשם המהריק"ש פקפק בד"ו (ובמהריק"ש מבואר להיתר), וגם בבית מאיר כתב שצ"ע מה אסור יש בזה אפילו מדרבנן (וגם במאמ"ר מצדד דלאו פס"ר, אמנם משמע שאם הוא פס"ר אסור). ומ"מ הבי"ה"ל לא היקל בזה, וגם בכה"ח החמיר, ומטעם הני בהערה הקודמת.
 אך כאמור שכמה אחרונים פקפקו בזה, וע"ע בשו"ת פעולת צדיק ח"ג סי' קס"ט ועוד באחרונים. ובאמת שגם בס"ז כאן בסוה"ס תמה על דין זה דהא הוי רק מקלקל, ומשמע שרצונו לומר שבכה"ג מותר, דאם כל כוונתו רק לומר דהוי איסורא דרבנן הא פשיטא בלא"ה, ודו"ק [וא"ת היא גופא קשיא מהיכא תיתי להתיר בגלל שהוא מקלקל, הלא כל המקלקלים פטורים אבל אסור (וכמ"ש באמת במג"א). ונראה שרצונו לומר דכיון שאינו מתכוון והוא מילתא דרבנן יש להקל (כמהמקילים בזה ברי"ם ש"ד). וכל שכן שהוא מקלקל והוא תרי ותלת דרבנן, שבוה מקילים טפי בפס"ר ואינו מתכוון, וכמשנ"ת במקומו, ועיין]. ויבאר לפמ"ש הב"י סו"ס ש"ז בשם שבה"ל ועוד, שאין איסור בפסיקת התלוש, ומצד סתירת כלי ג"כ אין איסור וכנ"ל, ולחדש שהוא משום זילותא לא ניח"ל, ולכן נראה שהמיקל בזה בודאי שיש לו ע"מ לסמוך, ופשיטא שאין למחות ביד המקילין בזה.
 438. כנ"פ. ואף שהמאמ"ר פקפק בנידו"ד דאינו פס"ר, ומשמע שאף בזה אסור הרמ"א, וכל ז"א נהירא כלל, דלא אשכחן בשום דוכתא איסור דברב שאינו פס"ר, וכן שכן כאן שאינו אסור דאו, דודאי אין בזה שום חשש, ופשוט.
 439. עיין שם בסוף ד' כל הפרטים.
 440. עיין בשש"כ פ"ד הערה קכ"ג בשם הגרש"א, ובח"ג שם הוסיף דאפשר שאסור בזה לכל הדעות, עיי"ש. ועוד מדיני סירוק בשבת, נתבאר בס"ד לעיל בסו"ס ש"ג. ובעיקר דין לבישת פאה נכרית יבואר במק"א.
 441. עיין לעיל בסימן ש"ח סמ"ט שהשו"ע התי, וביאר המשנ"ב שלדעת הרמ"א מותר הכא גם בטלטול אסור, עיי"ש. אולם מאחר שכתבנו שכיום לכו"ע מותר לכבד, אי"ה זה מוקצה לכ"ע. ונוסיף בזה כמה פרטים: [א. אם הוא מטאטא העשוי לנקות חצר שאינה מרוצפת, ואינו עשוי לבית, וכן מעדר מיוחד לנקיון החצר וכל כיוצא ב"ה"ז מוקצה לכל הדיעות, שהרי אסור להשתמש בו בשבת. [ואין לומר שהרי הוא ראוי לנקיון הבית, כיון שהוא מיוחד לשימוש בחצר, וה"ז נחשב דבר שמלאכתו לאיסור, ועיין לעיל בס"י ש"ח בדין כלי שמלאכתו לאיסור, עיי"ש. וכן מוכיח מכל מטאטא שכתב המשנ"ב שהוא מוקצה לפי הרמ"א, אע"פ שלכבד שולחן מותר, וכנ"ל].
 ב. ואם הוא רוצה לטלטל את המטאטא המיועד לנקיון החצר כדי להשתמש בו בטאטוא הבית, נראה שמוותר, שה"ז טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו.
 ג. באופן שמוותר מן הדין להשתמש במטאטא, אלא שהאדם מחמיר על עצמו מאיזה סיבה (וכגון שחושש לרמ"א, או באופן שהוא מטאטא שנשברים בו קיסמים, שיש חומריים, וכנ"ל בהלכה הקודמת), נראה שאין זה מוקצה, וכמו שכתבנו כיוצא ב"ה"ז בס"י ש"ח סמ"ז גבי שטעטו בהערה שם, ועוד כיוצא ב"ה"ז (וכע"ז) כתב בשש"כ פכ"ג הערה ג' בשם הגרש"א לגבי מטאטא קש, שכיון שאין למחות ביד המקילין, מותר. וכתב דכללל הוא שדבר שאינו אסור אלא מחמת חומרה בלבד, מותר לטלטלו מחמתו (צל).
 ד. אם אחד נוהג כהרמ"א שאסור, והשני נוהג כהשו"ע, אסור לזה שנוהג כהרמ"א לטלטל, שהרי אינו יכול ליתנו לנוהג היתר, כיון שלשיתנו זה אסור, עיין לעיל בסו"ס ש"ח דמוקצה לבעה"ב הוי מוקצה לכל, וע"ע שם.
 ה. אם יש לאחד בית שאינו מרוצף ולחבירו בית מרוצף, מותר לטלטלו, שהרי יכול ליתנו לחבירו, שהרי גם לדידהו אם היה מרוצף היה מותר, עיין בסו"ס ש"ח שם.
 442. כן מבואר בראשונים שמוותר לטאטא את הבית כדן גרף של רעי (והובא במשנ"ב כאן סק"ב ובב"ה"ל ד"ה ויש), וכבר ביארנו במקומו דל"ד גרף ממש, אלא משום כבוד שבת היתרו. (והחזו"א התייר גם מטעם שבת לקרקע וכו'). ולכן נראה שא"צ לדקדק שיהיה באופן שהוא "מאוס" ממש ככל גרף של רעי, אלא גם מן הסתם מותר.
 443. כן ראינו בכה"ח כאן (אות י"א). זה יבואר שכיון שהוא מדין גרף של רעי, וכנ"ל בהערה הקודמת, הרי זה דווקא במקום שגר שם, וככל הפרטים שנתבאר לעיל בסימן ש"ח [אמנם בעצם דין גרף של רעי שהוא במאוס, בזה כתבנו להקל מן הסתם, וכנ"ל].
 444. שו"ע סעיף ג', ומקורו בתוספתא פ"ז, וכ"פ הרמב"ם פכ"א מה"ל שבת ושאר' [ובמ"מ שם ציין מקור לדברי הרמב"ם מגמ' דשבת (דף מ:)] שביקש להדיח וכו', עיי"ש. ולכאוי יש להקשות דדילמא באינו מרוצף הוא, וכה"ק

המפרשים. וי"ל שמן הסתם מרחץ מרוצף הוא (ולעיל הבאנו שאין נפ"מ אם מרוצף באבנים או קרשים). ועוד שהרי לסוך הקרקע היינו שמתגלגל אח"כ על הקרקע (ועוד יש לציין בזה לגמרא דשבת דף קנא). ועוד חשבתי דאיכא ראייה ממשנה דפסחים (דף סה), וש"ר שכבר העיר בזה בתו"ט שם פ"ה מ"ח. ודין זה שונה מדין כיבוד הבית, ונבאר בזה לפי ג' השיטות שהבאנו לעיל לגבי כיבוד הבית: א. [לדעה שאוסרת כיבוד בין מרוצף ובין בשאינו מרוצף, את"ש. ב. לדעה שהתירו במרוצף, כאן אסור, והטעם בזה כמו שביאר המ"מ על הרמב"ם בפכ"א, דשאני כיבוד שהוא נחוץ יותר, ולכן התירו, וזכר טעם זה במשנ"ב סק"ז. ג. ולדעה שמוותר הכל ואף באינו מרוצף, וכאן אסור, הטעם הוא משום שכאן הוא מתעסק בפייו הקרקע לסוך אותה או להדיחה, וחיישינן שמא יראה גומות ויבא להשוות במתכוון, וכמ"ש במשנ"ב סוסקט"ז מרי"ו. ולכאורה יש לנו להתיר בזמן הזה, שהרי בתים שלנו כולם מרוצפים, ובאופן זה אין חשש דאתי לאשוויי גומות, ויקשה הן לדעה ג' הנ"ל, שהרי מ"מ לא נוסף בגזירה, ואף לדין כדעה ב' ג"כ אין לאסור, שהרי לא שייך גזירה כלל, וכעין משי"כ הבי"ה"ל לעיל בסעיף ב' לדעת הרמ"א. וה"נ נימא לדידן, ובאמת שגם להרמ"א היה אפשר להתיר, שהרי בדין כיבוד הבית הרמ"א מתיר רק כשכל העיר מרוצפת, והוא כשיטת סוה"ת, ובשונה מהשו"ע דס"ל כהרמב"ם, ולדידה לא מצאנו חילוק בזה, ועכ"פ לדעת סוה"ת דנחית לחלק בזה ה"נ נימא הכי ומותר, והא"ת ועוד י"ל דמ"מ גם הרמב"ם יודה שיש מקום לחילוק זה (אע"פ שיש לו שיטה אחרת), ואין ראייה לא לאיסור ולא להיתר, ובמילתא דרבנן י"ל דשרי. וראייה באול"צ פמ"ג תשו' ח' בהערה שאכן הביא שיש שרצו להתיר מטעם זה, ודחה שכ"ז בשבת (דף צג), באמירא דשרא זילתא בבחוא, וכ"כ התוס' בשבת (דף קט:), ולדידהו מותר לרבוץ הבית כשהכל מרוצף, אבל הרמב"ם אינו מפרש כן, וס"ל שלא הותר אלא זילוף טפי מים ולא בהדחה, ואף בגווני שכל העיר מרוצף, ומאחר שהשו"ע העתיק דברי הרמב"ם נראה דהכי ס"ל, עכ"ת. אולם ל"ד דהנידון שם בריבוב, ומה ענין לכאן, וי"ל. ובלא"ה דבריו צ"ב, חדא דמ"מ לא ביאר מה טעם האיסור, מאחר שלא שייך, ואין נראה לומר מטעם שגורו פעם לא בטלה התקנה, וכמו"כ אין לומר דהוא איסור משום טיחה וכדו', וכבר מבואר להדיא ברמב"ם פכ"א סוה"ג טעם האיסור שמא יעשה כדרך שיעשה בחול ויבא להשוות גומות. ואמנם דחושש אטו מקומות שלא מרוצף, אבל בזמנינו לכו"ע אין חשש. (ומצאנו בכ"מ בעניני גזירות שאם אין חשש אין גזירה, וכדרך שכתב בתשו' הרא"ש כלל כ' ס"ח, וע"ע פרי"ח ב"יד סי' קט"ו, ונת' במק"א בראיות). וגם עצם החשש דילמא יבואו להדיח בקרקע שאינה מרוצפת הוא דבר מופקע בזמנינו, ולא מצאנו שעושים כן אלא עכ"פ בריבוב בעלמא ולא בהדחה, וי"ל. ועכ"פ נקוט מיהא אין גזירה זו מצויה אידנא [וגם אם יש איזה מקומות שאינם מרוצפים בעיר, ג"כ מתבאר שאין לחוש כל שאינם מקומות שדרך להדיחם כלל].
 ובעצם הדין, הנה משמע באול"צ שם שקצת נטה להקל בזה, וכמש"כ בסו"ד בלשון אין ראוי להתיר לכתחילה. ויותר מזה בהלכה כתב שהמיקל לשטוף את הרצפה בכל אופן יש לו ע"מ לסמוך, עיי"ש. אולם יש לעיין בזה, אחר שמדן השו"ע כתב להדיא לאיסור אפילו במרוצף, וזה אף שלשיתנו בכיבוד מותר במרוצף ולא גזרינן, אע"פ כן כאן חש טפי. אלא שכאן יש מעלה בזה שכל הבתים מרוצפים (וכן מצאנו ברש"י שם גבי ריבוב, שאם רצפה היתה בכל העיר שפיר דמי, עיי"ש. אמנם הרמב"ם שם פ"ג, וע"ע בתוס' וריטב"א בדף קט: והארכו במפ"ג, מ"מ לא מצאנו בשום פוסק שהיקל בזה, אפילו שבס"ב כתבו להקל, ומשמע שכאן איכא חומרה טפי, וצ"ע. ולכן לכתחילה אין להקל להדיח את הקרקע בבית, וכל שכן בחצר אפילו במרוצף, מאחר דאיכא חזירות שאינם מרוצפים, וע"ע בשו"ת תפלה למשה ח"ד סי' כ"ד. שוב הוספנו דברים בזה בהערה שאחרי הבאה, עיי"ש.
 445. ככל איסורי שבת. וכ"כ בתוספתא הנ"ל. וכ"כ הרמב"ם בפכ"א משבת. וע"ע במשנ"ב כאן בסו"ס.
 446. עיין בהערה שלפני הקודמת שכתבנו לרדן להתיר כשכל העיר מרוצפת, דדילמא הלכה כסוה"ת בזה, ועוד דבזמן הזה לא שייך הגזירה כלל, והבאנו שגם באול"צ צידד להקל מעיקר הדין, ומ"מ לא היקל בשופי ולא ראינו מי שהיקל, וכתבנו שראוי להחמיר. והגם הלום אח"כ ראינו בנחלת לוי סי' מ"ג ועוד ספרים שצידדו להקל מהטעמים שכתבנו שם, וע"ע בנח"ל שם באורך שהביא מכמה גדולים שכתבו לאסור, וכן מפוסקי זמנינו כהגר"ש"א ויבלחט"א הגר"ש וזאנר והגרנ"ק ועוד, ומאידך קצת חכמים שהתירו. ובספר שלמי יהודה בקונטרס התשובות אות מ"ה הביא מהגר"ב זילבר שאמנם בספרו בר"ע כתב לאסור הדחה, אולם שוב כתב להתיר מדינא כשכל העיר מרוצפת, אלא שכתב שהמנהג להחמיר, ומסיק שלמעשה צ"ע להקל דהוי מילתא דתמיהה, ע"כ. ועפ"י כתבנו שמן הדין יש מקום לסמוך להקל, אלא שהמנהג להחמיר, ולכן לכתחילה יש להמנע.
 447. הנה היה מקום לדון בזה, שהרי המחובר לקרקע כקרקע דמי, והרי נתבאר שבהדחת הקרקע אסור אף במרוצף, אולם נראה כיון שדין זה תלוי אם יש חשש מטעות ביום אדם, אי"כ כל כה"ג אין חשש (וע"ע בס"י רנ"ג במה שדנו הפו' גבי שיש אם הוי בכלל הנחה לענין איסור חזרה, וי"ל). ובשיש המצוי כיום עיקר השענותו על הארון מטבח, ואפשר שאינו בכלל קרקע בכל אופן, וע"ע בשש"כ פ"ב סי"מ וחוט שני, וי"ל. וזה מלבד המבואר לעיל שיש מתירים בכל אופן במרוצף וכו', והדברים ברורים, וא"צ להאריך. ש"ר שבשו"ת מנח"ח ח"ה

סי' ע"ה אות ד' נדחק היאך מותר להוריד המים בשירותים, והיקל משום כבוד הבריות וכו', ולפיה"א א"צ לזה, דאעיקרא אינו בכלל הגזירה, ועו"ל. ולכן גם שיש שבמטבח וכדו' שאין בו משום כבוד הבריות, יש להתיר בשופי.
 448. אול"צ שם, וטעמו שהרי כל הקפי"א ברחיצה יותר מביבד, משום שכיבוד הוא נחוץ ביותר, וכמש"כ המ"מ, וכנ"ל. וא"כ כשהתלכלך הרבה יש להקל, שהרי זה נחוץ, ע"כ. (וכ"כ סברא כע"ז בשש"כ פכ"ג הערה כ"ד לענין בית חולים). ואף אמנם שיש לומר שמ"מ אחר שאסור ה"ז איסור מוחלט, והיינו שסיבת הגזירה היתה לאסור בכל האופן, ואח"כ הוציאו מכללה את הכיבוד שהוא נחוץ, ואילו איסור הדחה קיים, ואין הכוונה שהוא איסור חדש בגלל שלא נחוץ, ואפשר איפוא שאחר שאסור ה"ז איסור מוחלט. וש"ר שבשו"ת מחזה אליהו סי' ע"א אות י"ב-י"ד כתב ראייה נפלאה מגמרא דפסחים (סה), שאסור להדיח אף במקום צורך גדול, מזה שאמרו שם שאסור להדיח העזרה, אע"פ שהיה בה ריבוי לכלוך מן הדם, וע"ע שם. וכ"כ עפ"י במגילת ספר סי"ג לאסור אף בצורך גדול. וע"ע גם בנח"ל שם אות י' וכן בחוט שני ועוד חששו לאיסור אף במקום צורך. ומ"מ האול"צ היקל בצירוף שיש מתירים בעיקר הענין, וכנ"ל בהלכה הקודמת בהערה. איברא שגם ע"ז הערנו אחר שסתמת השו"ע לאסור, מ"מ אפשר לסמוך להקל באופן שהרצפה מלוכלכת מאד, בצירוף הנ"ל שאם כל הבתים מרוצפים אפשר שמוותר לכו"ע. ואף שכאמור קשה להקל מטעם שיש צורך בדבר, וכדמוכח בפסחים הנ"ל, מ"מ במקום צורך יש לסמוך על עיקר הדין שמוותר להדיח בזה"ל, וכנ"ל בהלכה הקודמת. וזה מצוי לפעמים כשהיו אורחים רבים עם ילדים וכו', ושהו זמן מה, וכן מצוי שנשפך משקה מתוק, שטבעו שנתבק לרצפה ומשחיר את הבית, וגם קשה להלך על רצפה כזו שהיא דביקה, ובוה אפשר לשפוך מעט מים ולגורפם.
 449. הנה לפי המבואר בהערה הקודמת שיש מתירים באופן שהרצפה נחוצה, ה"נ יש להקל. וכ"כ בשש"כ שם להקל בזה, וכ"כ לכתחילה באול"צ שם. ובוה יש לצרף גם משי"כ להלן בס"י ש"ח סי"ז בצרכי חולה באיסור רבנן, וכל שכן שמצוי שם לרוב חולה שייב"ס רח"ל, ומן הסתם יש להתיר הכל. [אך שלא יהיה פירצה להשתמש בסמרטוט ע"י יהודי, ולא במים חמים ולא שאר איסורים הכרוכים בזה. - ועל דין גוי הכל מותר לכתחילה ככל צרכי חולה שאיב"ס המבואר בס"י ש"ח שם. וע"ע להלן בסוף הלכה זו בהערה]. ומותר לעשות כן גם עם חומרי ניקוי.
 450. עפיה"א בהערות הקודמות. וכל שכן בזה בחשש נזק, כדאשכחן בסו"ס של"ד מכבין גחלת של תמכת. וע"ע בס"י ש"ח סי' סו"ח ומש"ש, וכן בסו"ס ש"ג, ואכמ"ל. וש"ר כיוצא ב"ה"ז בארחת שבת ועוד.
 451. עיין בשש"כ פכ"ג הערה כ"ז שהביא מהגרש"א שאמר שאפשר שמוותר ליתן מים על המקום המלוכלך ולנגב באופן המותר, עיי"ש. וכ"כ באול"צ להקל בזה לכתחילה, עיי"ש. איברא דלכאורה לא בריא מילתא כלל להקל, דמנא לן לחלק מעצמינו בין הדחה של כל הרצפה לחלק מן הרצפה, דהא בסתמא אסור, ומה הוא מעט ומהו הרבה, וע"ע בחוט שני משי"כ בזה, ומ"מ בנתלכלך מאד יש להקל ע"פ האמור לעיל, ודו"ק.
 452. שש"כ שם מהגרש"א, וביאר שרק נתינת המים ע"מ להדיח נקרא הדחה, ולא אם גורר את המים שנשפכו, ע"כ. ואמנם לכאוי גם בזה יש לדון, שהרי בעת שמוליק את המים במקומות היבשים ה"ז מדיח שם, וי"ל שכיון שבמקום הרטוב בלא"ה אין חשש, שכבר הוא רטוב, והמקום היבש הרי לא ניח"ל ולא איכפ"ל בזה (ועיין ברי"ם ש"ד), ומותר. ובפשטות הגדר הוא שרק בהדחה לנקיון אסור, אבל גריפת המים לסלקם ל"ח הדחה אלא סילוק הנזק.
 453. פשוט משום איסור חסיטה, ועיין בזה בדברינו בסימן ש"ב ובסימן ש"כ. [ועיין בכה"ח (אות כ"א) גבי גוי ששטף הרצפה, וסוחט הסמרטוט וכו', ד"ל שאדעתא דנפשיה קעביד, עיי"ש. אמנם ע"י בזה בדברינו בס"י רע"ז ובסימן ש"ז דיני אמירה לעכו"ם, וגם יש בזה זילותא דשבת, ואכמ"ל].
 והנה כידוע שיש מגבי גומי, שהחומר שבהם אוורירי וסופג מים, ולכאוי יש בזה משום סוחט, אולם הנה מצד מלבן ודאי דליכא, אבל מצד דש יש לדון, אך נראה שאף בזה מותר, שאינו פסיק רישא, ולא ניחא ליה, וגם יש לו בית אחיזה, וכן כתבנו בס"ד לעיל בס"י ש"כ, ודו"ק.
 454. כדן איסור מלבן שנתבאר בס"י ש"ב, עיין שם כל הפרטים, אבל ברצפה העשויה מחומר סקאי, פי וי סי', וכדו', שאינו בולע, מותר.
 455. עיין בדברינו בסימן של"ז גבי שפיכת מים על צמחים, ובאופן שנשפך בבית וזורם לחוץ וכו'.
 456. שו"ע ס"ד. ועי' משנ"ב סק"כ אי הוי פס"ר וכו'.
 457. הנה בבתיים שלנו שכולם מרוצפים מותר לכו"ע, ואף לרמ"א שאסר בס"ב במרוצף אטו שאינו מרוצף, מ"מ כיום שכולם מרוצפים מותר, וכמשנ"ת שם. וכ"כ כאן בשעה"צ אות י"ז.
 אבל בחצירות (שאין רובם מרוצפים) לכאוי משמע ששני במחלוקת, שלשו"ע בס"ב מותר, ולרמ"א שם אסור. אולם נראה שבמרוצף אין שייך צידוד, ואינו בכלל הגזירה, שהרי לא שייך צידוד, וא"כ זו קרקע שבורה כ"כ, שאז ממילא אינה בכלל מרוצפת, ועיין במשנ"ב סוה"ס שהביא מחלוקת התו"ש והפמ"ג, וע"ע גם בכה"ח אות כ"ה שהביא מחלוקתם בסדר הפוך. (ואמנם מלשון השעה"צ שם משמע שבחצירות לא בריא ליה להקל). מ"מ נ"ל שבנידו"ד יש להקל, ולא מבעיא לדעת השו"ע שמוותר לכתחילה, אלא אף לרמ"א יש כאן ס"ס להתיר.

ולכן, לדעת הרמ"א אסור להשתמש בשבת בטבעת המיוחדת לדפוק בה על הדלת. וכן אסור למשוך בחוט הענבל, כדי שישמעו אנשי הבית ויפתחו לו. והוא הדין מדפק או פעמון, וכל כיוצא בזה⁴⁷⁸. אלא יש לדפוק בידי, או בכלי אחר שאינו מיוחד להשמעת קול, כגון ע"י כלי אכילה, או על ידי מפתח, או חגורה וכיוצא⁴⁷⁹. וכן אפשר ליחד כלי מיוחד לשבת⁴⁸⁰. ולדעת השו"ע מותר בכל זה, וכאמור. ואם אי אפשר לו להכנס לביתו ללא שישתמש בכלי המיוחד, יש להקל, משום צורך וכבוד שבת⁴⁸¹. וכל שכן לדעת השו"ע, וכנזכר⁴⁸². ולענין מוקצה בכלי זה שאינו עשוי לשיר, אבל הוא מיוחד להשמעת קול, לפי דברי הרמ"א הוא מוקצה ככלי שמלאכתו לאיסור, ולפי השו"ע אינו מוקצה כלל⁴⁸³.

ד. מן האמור לעיל יוצא, שמוותר לדפוק על הדלת בשבת, ואפילו בכלי, כגון בכף או במפתח וכיוצא, אבל אם הוא כלי המיוחד לכך, כגון טבעת מיוחדת, או ענבל, או מדפק ופעמון וכיוצא, למנהג בני אשכנז אסור, ולבני ספרד מותר (אם אינו חשמלי), וזולת מי שנהג להחמיר⁴⁸⁴. ובשעת הדחק שאינו יכול להכנס לביתו, מותר לכל הדעות⁴⁸⁵.

ואם הוא פעמון המיוחד לשבת, מותר⁴⁸⁶. וכמו כן יש להקל בבתיים שיש להם שני פעמונים, האחד חשמלי לשימוש ימי החול, והשני מכני לשימוש בשבת, שמוותר להשתמש בפעמון השני שאינו חשמלי⁴⁸⁷.

ה. פעמונים, ומצלצלים הנמצאים בתוך הבית, ובעת שפותחים את הדלת נשמע מהם קול, ומטרתו להודיע לבני הבית על כניסת אדם לבית, יש אומרים שאסור בשבת, ויש אומרים שמוותר, כיון שאינו מכוון להשמיע קול, אלא רק לפתוח את הדלת⁴⁸⁸.

ולהלכה, נכון לכתחילה להסירו מערב שבת או לפוקו שלא ישמע קול, ואם שכח ולא עשה כן, מותר⁴⁸⁹. והמיקל בזה אף לכתחילה יש לו ע"מ לסמוך⁴⁹⁰, ובפרט לבני ספרד⁴⁹¹. וכל זה בפעמונים וצלצלים שאינם פועלים על ידי חשמל, אבל הפועלים על ידי חשמל, חיוב גמור הוא לנתקם מערב שבת⁴⁹². ופעמונים הנמצאים בתקרת הבית, כדי שישמע קולם בבא משב הרוח, מותר לפתוח את החלון, אע"פ שתיכנס הרוח וישמע קול הפעמונים, ועיין בהערה⁴⁹³.

ו. חולה שאין בו סכנה, יש להזהר בהשמעת קול שיר או קול ערב ונעים כל שהוא, אולם בקול שיר, יש להקל לכל הדעות, ואפילו בכלי המיוחד לשיר⁴⁹⁴. וכן הדין לענין קטן הנצרך לזה⁴⁹⁵.

ז. חולה המרותק למיטה בבית החולים, ונצרך לעזרה, ויש לו פעמון ליד מיטתו שבעזרתו הוא קורא לרופאים לעזרה, הדבר תלוי, כדלהלן:

אם הוא חולה שאין בו סכנה, מותר להשתמש בו אם אינו פעמון חשמלי אלא מכני⁴⁹⁶. אבל אם הוא פעמון חשמלי יש להזהר, אמנם במקום צורך, יש להקל לצלצל בדרך שינוי⁴⁹⁷.

הדין מותר וכסתימת השו"ע, וכפי דמוכח בקדמונים, וכמשנת באריכות (שאף המהרי"ל לא ברירא ליה האיסור), ודו"ק.

478. ברמ"א הזכיר דין הטבעת הקבוע (וכן הזכיר דין השמש המכה בדלת, ונזכרו להלן), והאחרונים הזכירו דין משיכת הענבל (עיין במשנ"ב סו"ה"ה הואיל, וכה"ח ושא"א), ובאול"צ הזכיר דין המדפק. וה"ה כל כיוצא בזה שמייוחד להשמעת קול.

479. וכמשנ"ב בהלכה הקודמת.

480. עיין בהלכה הבאה.

481. עיין בביה"ל (ד"ה הואיל) שהביא כן בשם הכל"ש וביאר דבריו, חדא לפי"ד המתירים דלא כהרמ"א, ועי"ל שאף לפי הרמ"א יש להקל כיון שאינו שבות גמור כמו כלי שיר, אלא הוא משום עובדין דחול, ובכה"ג יש להתיר במקום מצוה (וכמש"כ בסי"ג של"ג ס"א בהגה). וה"נ אין לך צורך גדול מזה כדי לישן בביתו בלילה, ע"כ. והוסיף הביה"ל דמ"מ כ"ז בשעה"ד, אבל לכתחילה יש להזהר שלא לבא לידו כן, וכמו כן, והוא כן להתיר אלא בצורך גדול כמו לישן בביתו, אבל כדי לקרוא למשרתת וכיוצא אסור, כיון שאפשר בלא"ה ואיכא זילתא, ע"כ. וע"ע בכה"ח סוף אות י" שיש להזהר בזה היכא דאפשר (ועיין בשו"ת מהר"ם שיק"ס קכ"ז שהחמיר בכיוצ"ב, אא"כ ע"י שניים שעשאוהו, עי"ש. ויל"ב. והעיקר להתיר, וכו').

482. דלפיה"א בדיעת השו"ע להיתירא בכל אופן, כפשוטו הר"ף והרמב"ם ודעימיהו, א"כ ה"נ יש להתיר בזה. ומסתבר אפוא דלדין א"צ דווקא צורך גדול, אלא אף בצורך כל שהוא שיר, ואף הנהוגים להחמיר, מ"מ הוא רק בדרך חומרא ולכתחילה, אבל במקום צורך מותר, כיון שנוטים הדברים להתיר ע"פ השו"ע, וכמשנ"ב.

483. הנה יש לדון בכלי זה המיוחד, האם הוא מוקצה, דהא אינו אסור מדינא, ולא מבעיא לבני ספרד ע"פ השו"ע שנתבאר לעיל דלדידיה אין איסור כלל, ולפי"ז נ"פ שאינו מוקצה, ואף למי שנהג להחמיר, אלא אף לדעת הרמ"א הרי חזין שמקילים בשעה"ד, וכנ"ל מדברי הביה"ל ד"ה הואיל, אלא שעדיין יש לדון אם מ"מ מותר, דהא אינו חומרא בעלמא, ורק בשעה"ד גדול ולצורך מצוה היתיר. וע"י בביה"ל (ד"ה אסור) שהביא מהפמ"ג שנסתפק בזה, עי"ש. והנה הפמ"ג (בא"א סק"ג) דן בזה מהא דמכבודת ע"פ הלבוש וכו', והלא המשנ"ב גופיה בסימן ש"ח (ס"ק קס"ג) פסק דהוי מוקצה (וכמש"כ בשעה"צ שם אות ק"ל בשם האחרונים ודלא כלבוש), וא"כ ה"נ מוכח דהוי מוקצה. וע"ע בשו"ת מנחת שלמה תנינא ס"י ט"ו, ועי"פ"ז כתבנו בפנים הדין לדעת השו"ע ולדעת הרמ"א.

484. עיין בהלכה הקודמת, ובסוף הערה קמייאת שם.

485. אלא להרמ"א מותר, אלא שבמקום שאינו צורך כ"כ אסור, כמבואר בביה"ל, ורק בצורך שינה מותר, ובפשטות דה"ה לצורך סעודה וכיוצא. ולבני ספרד מותר בכל אופן, וכמשנ"ב. ואף הנהוגים להחמיר הוא רק מתורת חומרא, ובמקום צורך כל שהוא יש להקל.

486. הנה יש לדון בכלי המיוחד להשמעת קול, אלא שהוא מיוחד לשבת, אי שרי, דהנה המג"א (סק"ג) הביא שהמנהג שהשמש לוקח כלי מיוחד להכות בו בשבת, והובא במשנ"ב (סק"ז). אמנם מזה יש לדחות, דמיירי התם שלוקח מכל הבא בידו, ולא היה מיוחד להשמעת קול. וכ"ה בתוספתא, ומ"מ מצאנו בביה"ל (ד"ה הואיל) בתוה"ד שכתב דמשמע בפמ"ג וכן בתוספתא שבת שמתייר להקיש על הדלת בכלי המיוחד רק לשבת, ע"כ. ויש לבאר הדברים לפי כל הטעמים שהזכרנו לעיל בהלכה הקודמת בהערה קמייאת, דהן מטעם שמא יכוון לשיר וכו', ו"ל דבכה"ג איכא היכירא, ויותר יתבאר לפי"ד הביה"ל שאינו אלא משום עובדין דחול, ובמיוחד לשבת שפיר דמי, כעין מה שהבאנו לעיל סו"ס ש"ג במסרך מיוחד לשבת, וזה נ"ת עוד לענין מברשת שניים, ועדיין י"ל בזה לפי שאר הטעמים דלפי"ז היה לנו לאסור, ויל"ב. ומ"מ חזינן שמקילים בזה. ובפרט לפמשנ"ת בהלכה הקודמת שעצם האיסור אינו ברור. וע"ע בהערה הקודמת.

487. כן מבואר ע"פ ה"נ בהערה הקודמת. וע"ע ג"כ בשש"כ (פכ"ג סמ"ו) וכ"ה בקובץ מבקשי תורה (תשנ"ה ע' קמ"ג) בשם הגרשז"א שכן נהגו באשכנז ועוד מקומות. (וביאר שפיר דכדברינו לעיל מצד דבכה"ג ליכא עובדין דחול, אך הערנו לפי שאר הטעמים, ו"ל). ובשו"ת שבט הלוי (ח"ט ס"י ע"ו אות א') צידד להניחם במנהגם, אך שיכתוב ע"ז שהוא מיוחד לשבת, ע"כ. וזה טוב כדי להסיר מחשש עובדין דחול. אך אם מצד שאר הטעמים וכן מדברי המהרי"ל אינו ברור מה מהני עצינה זו, ומ"מ יש להקל, כנ"ל.

488. הנה מצאנו בטור בשם המהר"ם מרוטנבורג שמוותר ללכת עם טבעת שיש בה אבן חלולה, כיון שאינו צריך לקול זה, וכיוצ"ב כתב המג"א כאן (סק"א) בהיתר פתיחת הפרוכת שיש עליה פעמונים, שאינו מכוון לקלל כלל (וציין למבואר בסי"ג סב"ג, וע"י מג"א שם סק"ה), ובסי"ג ש"ה סק"ה). וע"ע כיצ"ב ברמ"א להלן (ס"ה). וע"ע בזה בתו"ש ובגרו"ז כאן וש"א.

אלא שמאידך גיסא ה"ט"ז סק"א כתב לאסור בפרוכת שיש בה פעמונים, ומשום דזה עיקר עבידתה לקלא, עי"ש. ולפי"ז אין ראיה מנידון הטבעת הנ"ל, ולא מדין הרמ"א בסי"ה הנ"ל, דהתם אין עיקרו להשמעת קול, אבל כאן עיקרו לכך ואסור. וטעמא דמילתא י"ל שכיון שעיקרו לכך הרי הוא בכלל מה שאסר הרמ"א בסי"א להכות בטבעת המיוחדת לכך, וס"ל דה"נ הוא בכלל זה, ואסור. ואע"פ שכאן יש מעלייתא בזה שאינו מכוון, מ"מ אין זה מתיר, שאף דבר שאינו מתכוון אסור, אלא שלכא"ו זה נוגע בנידון פסי"ר דברבנן שהארכנו בו לעיל ברי"ם ש"י"ד שכתבו כמה פ"ו ובדעת השו"ע להתיר, ומאידך רבים האוסרים, ולכתחילה כתבנו שם להחמיר, וא"כ ה"נ י"ל בנידו"ד, אולם נראה

שסתמו בזה יהיה מותר בכל גווני, וכן הוא לדעת השו"ע, ודו"ק.

ועוד יש להביא בזה מאי דאשכחן בנדה (דף יז.) דרבה מקרקש גזי, ופרשי"י שגזי פעמונים היו תלויין בכילה שסביב מטתו, ומקרקש בהן בשעת תשמיש כדי שיסורו בני אדם, ע"כ. והובא בטור אהע"ז (סימן כ"ה), ובדרישה שם הקשה היא אמרינן שהשמעת קול אסורה בשבת, וא"כ היאך היה עושה כן בשבת, דענת ת"ח משבת לשבת (ככתובות דף ט.ו), וכתב ויש לומר דהיינו דווקא כשמתכוון להקול, אבל כשאינו מכוון לקול כ"י כא, אלא שיסורו משם בני אדם, לית לן בה, ע"כ. ולכא"ו צ"ב הא הוי כלי המיוחד לקול, ולפי הרמ"א אסור [שהרי גם בנידון הרמ"א והפ"ו הוא מתכוון רק כדי שיפתחו לו, וידעו שהוא כאן, או כדי להשתיקם או לעוררם וכדו', ואעפ"כ אסור]. ומוכח מזה כדברי השו"ע, שאף בכלי מיוחד מותר, ודו"ק. אמנם לפי דברי הרמ"א נצטרך ליישב באו"י, דמיירי שלא היו עשויים להשמעת קול אלא לנוי, ולפעמים היו משתמשים בהם להשמיע קול, ודוחק מכ"א.

עוד חשבתי שיש לצרף בזה גם שיטת התוס' (בביצה דף ל.) שהזכרנו לעיל בהערה ר"ה"ס, שבוז"ז מותר בכלי שיר וכו', כיון שאין בקיאיין בתיקון כלי שיר, עי"ש. וחזינן שהרמ"א בסימן של"ח ובסימן של"ט צירף שיטתם לקולא, ואע"פ שהבאנו שם שאין לסמוך ע"ז אלא בטיפוח וריקוד ולא בכלי שיר ממש, מ"מ נראה גם כאן דמי לטיפוח וריקוד, שהרי אינו אסור בעצם ככלי שיר, אלא הוא אטו כלי שיר, וכבר נתבאר שכאן אינו אלא עובדין דחול אטו כלי שיר, ושמ"כ י"ל שאף בזה יסברו התוס' להתיר, ודו"ק.

אולם באמת נראה שאין צורך בזה שיטה הו"ס, חבא דכתבנו שזו שיטה יחידאה, וכל הראשונים לא ס"ל כן, וגם השו"ע לא ס"ל כן, וזאת ועוד שאם נבא לצרף לקולא, כמ"כ נוכל לצרף לחומרא שיטת הר"ח ומקצת גאונים שפסקו כעולא וכדברי הירושלמי שכל קול שהוא אסור. איברא דהרמ"א שצירף לקולא שיטת התוס', לא צירף לאידך גיסא שיטת הר"ח ודעימיה, אך הוא נדחק בלא"ה בישוב המנהג, ומ"מ לאו מילתא דפשיטא היא, וכאמור. עוד חשבנו לצרף שיטת המג"א (סק"א) בדין הפעמונים, דמשמע שסובר שכל שאינו משמיע קול נעים, אין לאסור לכוי"ע אפילו במיוחד, ועיין, ואמ"ל.

ועכ"פ נראה שדעת השו"ע להתיר וכסתמת דברי הר"ף ודעימיה, ולכן בשו"ע לא אסר אלא בכלי שיר, וכנ"ל, וכמו"כ הא חזינן שכן דעת הרמב"ם, ובודאי מסתברא שהשו"ע יפסוק כהרמב"ם טפי משיטת האגור, וכמש"כ בשו"ת אבקות רובל שהלכה כהרמב"ם. וכ"כ בכנה"ג וש"א שהשו"ע מיוסד ע"פ הרמב"ם. וכן נראה להלכה. וכבר כתבנו שכ"כ בהדיא מרן החיד"א בספרו טוב עין שדעת מרן השו"ע להתיר, וע"ע גם בהגהות מהר"א אוליא ובספר גדולות אלישע, וכן ראיתי הלום באול"צ פ"ט"ט ועוד באחרוני זמנינו שכתבו בפשיטות שדעת מרן השו"ע להתיר ודלא כהאגור (אמנם מה שדייקו מו"ס"ד הבי"ו שלענין הלכה נקטינן וכו', הנה שם לא כתב שהאיסור בכלי שיר דווקא, אך מ"מ כן משמע מכל ריהטת דבריו, וכן מדבריו בשו"ע וכו' שכתבנו לדייק לעיל בס"ד).

אלא שלענין הלכה למעשה לכאורה אין זה פשוט להקל לבני ספרד, שאע"פ שדעת מרן השו"ע להתיר, הלא החיד"א עצמו שם לא כתב להתיר בזה בהחלט, אלא כתב שכן נהגו בכ"מ להתיר כדעת מרן. ושוב כתב שכבר כתבנו בכ"מ שאע"פ שאנו קיבלנו הוראות מרן, מ"מ בכמה דברים מחמירים כדעת מור"ם, כיון שכמה דברים אחרים ג"כ בעלי סכרה זו ופליגי וכו', וע"ע שם, וכתב אר"ם, ובפרטות בדין זה ששלמים קול רבים מיראי ה' חוששין לדעת מור"ם, ומ"מ "אין למחות" במי שנוהג היתר כמרן, מאחר שקיבלנו הוראותיו וכו', עכת"ד. והנה מה שכתב שאנו מחמירים בזה נגד מרן, זה כשלעצמו תמוה לענ"ד, מה ראה על ככה להחמיר כאן משאר מקומות שקיבלנו הוראות מרן, הרי אדרבה סברת השו"ע פשוטה היא לפנינו, ואדרבה סברת האגור היא בדוחק, וכמו שנדחקו הבי"ו והאחרונים (וא"כ לא דמי למה שהביא שם החיד"א מדברי הסמ"ג במחלוקת הר"ף ור"ת בתפלין). וזאת ועוד, שהנה מצאנו תשובת המהרי"ל שהוא מקור דין האגור, והוא פוסק כתב שאין האיסור ברור, אלא שהוא בכלל דברים המותרים ונהוג בהם איסור, עי"ש. וא"כ היכא דנהוג נהוג, והיכא דנהוג להתיר, למה ניוחש, ולמה כתב ע"ז בלשון "אין למחות" במנהגם, וצ"ע. ואפשר שמרן החיד"א אשתמטתיה לפי שעה דברי המהרי"ל הללו, דמשמע מכל דבריו שאין האיסור ברור, אלא שנהגו כן, וגם לא הזכיר החיד"א מדברי הרמב"ם בפיהמ"ש וכל האמור, דלפי כל זה נראה שאין מקום להחמיר, ונשאר הדין כדעת מרן השו"ע, איברא דכתב החיד"א שרבים ושלמים מיראי ה' מחמירים, אולם הניחא למאן שנהג להחמיר, אבל מי שלא נהג נראה שא"צ להחמיר כלל.

ואיברא שהמשנ"ב גופיה לא למד בדעת השו"ע להתיר, הגם שנהגו בזה מדברי הר"ף דמשמע הכי (וכנראה שלא ניחיל ללמוד כן בדבר שאינו מפורש, וע"י חזו"א בליקוטים חו"מ ס"א, אך רבים באחרונים חולקים, וה"נ בנידונינו חזינן רבים המתירים). וגם כה"ח כתב להחמיר היכא דאפשר, אולם אחר כל האמור נראה להקל בזה וזולת במקום שנהגו, הכל כפי המנהג. ועפ"י כתבנו שהרמ"א אסור, וכן מנהג בני אשכנז (והוא ע"פ המהרי"ל). והשו"ע מתיר (ככל מה שנתבאר). וכן מנהג רבים מבני ספרד, ושיש נהגו להחמיר (וכדברי החיד"א שיש בזה מנהגים). ולכן, מי שנהג להחמיר יחמיר לעצמו, ומי שלא נהג רשאי להקל לכתחילה כפי הדין, אלא שמפני שאין הדברים מפורשים, ואפשר אפוא שהשו"ע לא העלה שיטת האגור משום דאין ולא ורפיא בידיה ממשמעות הר"ף הנ"ל, וכיון שהרמ"א והאחרונים החמירו, וגם במשנ"ב לא למד כן להתיר בהחלט בדעת השו"ע, וגם כה"ח מבואר שהחמיר בזה, לכן יש מקום לחוש (והיינו היכא דאפשר, וכמש"כ בכה"ח, וע"ע להלן). אולם מן

ואם הוא חולה שיש בו סכנה, מותר בכל אופן, וככל הפרטים שנתבאר בסימן שכ"ח⁴⁹⁸.
ח. כמה דוגמאות מצויות של השמעת קול:

א. [שמש שיש לו כלי שדופק בו על הדלתות כדי להעיר את הציבור לבא לבית הכנסת, כתב הרמ"א שאסור לעשות כן בשבת, אלא ידפוק בידיו⁴⁹⁹. ואם הוא כלי אחר המיוחד לשבת, מותר⁵⁰⁰.

ב. [מותר לשמש בית הכנסת לדפוק על השולחן או על התיבה, כדי להשתיק את הציבור, או כדי להזכירם לומר מעין המאורע בתפילה, וכיוצא. ומותר לעשות כן אף בכלי אם אינו מיוחד להשמעת קול⁵⁰¹. ולבני ספרד יש להקל בזה בכלי המיוחד.

ג. [פעמונים שנמצאים בפרוכת, ומצלצלים בעת פתיחת וסגירת ההיכל, וכן פעמונים שעל הספר תורה, המנהג להקל, ואין בזה משום השמעת קול בכלי שיר⁵⁰⁴.

ד. [נעלים שיש בהם עקבים העשויים מברזל או מעץ, ומשמיעים קול בהליכתם, מותר. וכן מותר לילך עם מקל שיש בקצהו ברזל, אע"פ שמשמע קול⁵⁰⁵.

ו. [מזלג מתכת (הנקרא "קולן"), המשמש את החזנים והזמרים לקביעת הטון, אסור להשתמש בו בשבת⁵⁰⁶.

ז. [אין לשמוע צלילים נעימים על ידי הקשת מזלג בכוס, ואף להקיש בידיו אין לעשות כן⁵⁰⁷.

ח. [מחזיק מפתחות שורק, שהוא רגיש לקול מסוים, וכאשר אדם שוכח היכן הוא שם את המפתחות, הוא שורק, ואז המחזיק מפתחות שורק כנגדו, אסור לעשות כן בשבת⁵¹¹.

ט. [צעצועים המשמיעים קול, מותר ליתנם לתינוקות לשחק בהם בשבת, והיינו דווקא אם משמיעים קול רעש ושאר קולות למיניהם, שאינו דרך שיר, אסור ככל איסור דרבנן, שיש להפריש גם את הקטנים מאיסור⁵¹².

ואם הוא כלי העשוי לשיר, אבל הקטן משתמש בו להשמעת קול שאינו דרך שיר, כגון תוף שהקטן רק דופק בו, אין בזה איסור ברור משום השמעת קול, אבל יש בזה בודאי משום מוקצה, כיון שעשוי בעיקרו להשמעת קול שיר⁵¹⁴. אמנם אם אפשר להשתמש בו גם בהשמעת קול, וגם במשחק רגיל, מותר⁵¹⁵.

כל האמור הוא בתנאי שאין בזה בטריה וכפתור הפעלה שבלק עלול הילד ללחוץ על זה, וכמו"כ הוא בתנאי שאינו מדליק אורות, וכיוצא⁵¹⁶.

דע, שכל האמור הוא בין בקטן שהגיע לחינוך ובין קטן שלא הגיע לחינוך. ואם כבר הקטן לקח משחק ומשחק עימו באיסור, כגון כלי שיר בדרך שיר, או בהפעלת הבטריה ואורות, צריך להפרישו, אא"כ הוא קטן שלא בר הבנה (בערך גיל 2-3) שאין צריך להפרישו⁵¹⁷.

ובאופן שמותר לקטן לשחק בו, מותר לגדול ליתן לו המשחק⁵¹⁸.

וגדול עצמו אין לו לשחק בכל משחקים אלו ככל הדינים האמורים, וזולת בקטן שבוכה ומצטער יש להקל להשמיע לו קולות, אך יזהר שלא יהיה דרך שיר⁵¹⁹.

י. שופר, אסור לתקוע בו בשבת וביום טוב, ואפילו ביום טוב של ראש השנה אין לתקוע בו אלא לצורך, ורק לצורך מצותו מותר, ולכן, אחר שיצאו בזה ידי חובה בתפילה אין לתקוע עוד בחינם⁵²⁰.

שלפני הקודמת.

497. כ"כ בנשמת שבת (סימן של"ד), וע"ע בשולחן שלמה כאן, וכ"ז ע"פ שיטת ר"פ הסוברים שאין איסורו אלא מדרבנן משום נולד, ונת' במק"א.

[אמנם מש"כ שם שכ"ז בתנאי שאין נולדת נורה, יש לציין שגורות אלו בדרך כלל אינם נורות להט, אלא לד ניאון וכי שאינם אסורים מדאי, ולשיטת המתירים בשינוי גם בזה שר].

498. וע"ע שם שאם אפשר בשינוי יש מחמירים לעשות בשינוי, בדבר שאינו מן הטיפול הישיר בחולה.

499. כ"כ הרמ"א כאן בס"א, וכ"ז לשיטת הרמ"א, אבל לבני ספרד כבר כתבנו לעיל בהלכות הקודמות שיש להקל ע"פ דמשמע בש"ע להיתר.

500. משנ"ב, וע"י בהלכות הקודמות.

501. כתבנו דוגמא מצויה שיש המעירים את הישנים בפנימיה במוסדות, ודופקים על הדלת או הארונות בטבעת וכיוצא, שלפי הרמ"א יזהרו ליחד טבעת או איזה כלי אחר לשבת, או ידפוקו ביד. ולבני ספרד יש להקל בכל זה.

502. כ"כ בהלכות הקודמות ע"פ הש"ע.

503. ע"י משנ"ב (סק"ו). וכ"ז הרמ"א, אבל לבני ספרד ע"פ הש"ע מותר אף בכלי המיוחד.

504. הנה נחלקו בזה האחרונים, שהט"ו כאן ובי"ד סי' רפ"ב אוסר כיון שעשוי לקול, והש"ך חולק ע"י שהרי הוא עשוי לצורך מצוה, ומצאנו בסי' של"ט שהתירו לרקוד בשמחת, וה"נ צורך מצוה כדי שיקמו העם, ולא דמי לקריאת בית הכנסת שאפשר בא"א, ועוד הוסיף המג"א כאן סוסק"א דהא אותו הפותח הפרכת אינו מכוון להשמיע תקול כלל כי לא לטול התספר. ובמשנ"ב סק"ו הביא הדעות הנ"ל [אך השמיט טעם א' של המג"א שהתיר בפנימיה כ"כ להשמעת קול בנחת ובנעימה, וכן השמיט טעם נוסף שכתב המג"א ע"פ התוס' שאין בקיאין האידנא בכלי שיר, ע"כ. ו"ל מפני שסברת התוס' דעה יחידאה, וההיתר שאינו בנחת ובנעימה אינו מצוי ברוב המקרים (ובלא"ה מוכח מהמשנ"ב הלהן ססגי בכל טעם לבדו, וכמש"כ בפתיחת הדלת שאינו מכוון)].

וע"ן בגר"ז שהביא ג' הטעמים שבמג"א חוץ מהטעם ע"פ התוס', ועוד הביא מהש"ע שכתב להחמיר לכתחילה, ורק במקום שנהגו אין למחות, וע"ע שם בהש"ע בשם הא"י, ע"י"ש. ובה"ח (אות י"א) הביא מדברי כמה אחרונים שכתבו להקל, ע"ן שם. ויש עוד הרבה באחרונים דס"ל להקל בזה.

והנה יש לדון בכל הטעמים של המתירים, שהרי טעם א' של המג"א אינו מצוי האידנא שאכן עשוי בנחת ונעימה [אמנם שיר"י בשבת הלוי ח"א סימן ס"א שפעמונים המצוים כיום כמעט אין שומעים קולם, ואינם נעשים אלא לנוי, וא"כ לכ"ע שרי, ע"כ. וי"ל דאמנם הוא יותר לנוי, מ"מ עשוי גם לקול, וי"ל. ובפרט לצד ההיתר דלהלן שאינו מכוון, א"כ ה"נ לא מכוון דלא ניהו].

והטעם השני להתיר במקום מצוה ג"כ אינו פשוט, שבכל דוכתא מחמירים בזה, ושמח"ת הוא מקרה מיוחד. ואף הוא אינו בכלי שיר, אלא בידים. ועוד ע"י בשש"כ (פכ"ח הערה צ"ד) משם הגרשו"א שהעיר שכיום אינו כדי שיקומו מפני הסיח, אלא לנוי בעלמא, וצ"ע אם נחשב צורך מצוה. וע"י"ל. וטעם ג' ע"פ התוס' לא קיי"ל כן, וכנ"ל. וטעם הריב"ע שאינו מתכוון, לכא"ו הוא תלוי במחלוקת הפי שהבאנו ברי"ס שיר"י אי פסי"ד בדרבנן שרי, ע"י"ש. אמנם זו תהיה קושיה בעלמא על המג"א עצמו, שהרי הוא ניהו ס"ל (ברי"ס שיר"י פסי"ד בדרבנן אסור, ע"י"ש, וא"כ אמאי כאן כתב להיתר. אמנם כבר העיר בזה בשע"א מהמג"א גופיה בסי' שיר"י דכל כה"ג הוי ככלי שיר, ואסור אפילו כשאינו מתכוון, ולכא"ו הוא משום פסי"ד בדרבנן, וי"ל. וע"כ הרי מצאנו בכ"מ שהקילו טפי בפסי"ד בדרבנן, ולפעמים החמירו יותר. וה"נ י"ל שבכה"ג מעיקרא לא גזור, ויש בזה גם סברא גדולה שכל החשש הוא מגזירה שמה יכוון לכלי שיר, וכשאינו מכוון אין החשש כלל. [וכל הגידונים הנ"ל שייכים בין בפעמונים של ס"ת ובין בשל פרוכת, וא"צ לפרטן].

ובדעת מרן הש"ע נראה שמוותר, א. [דהא נתבאר לעיל שלדעת הש"ע אין איסור אלא בכלי שיר ונראה שש"י, ולא במה שעשוי לקול בעלמא, וכנ"ל בהלכות הקודמות, וה"נ אע"פ שהוא עושה קול צלצול, מ"מ עיקר הקול הוא כדי להשמיע קול גרידא שידעו שהס"ת עובר כאן או שפוחתים ההיכל, וא"כ לדעת הש"ע גופיה אין חשש. [גם נתעוררת הלום ממש"כ בגמ' ובש"ע סי' ש"א גבי זגין שבבגדי הילדים, וכן בגמ' ובש"ע סימן ש"ה גבי זגין שבצואר הבהמות, וכן בשבת (דף נח.) כה"ג לגבי עבד, ומשמע שאין איסור. ב. שהנה מנהג זה ששמים פעמונים מובא בכ"י ביו"ד (סימן רפ"ב סי"ב ד"ה כתב) שרבינו מנוח כתב שצריך לעמוד מפני הסיח, ולכן נהגו לעשות פעמונים וכו', ע"י"ש. ולא הזהירו ולא מיד להוציא את הפעמונים בשבת וי"ט, ומסתמא לא הוציאו, אלא ודאי שאין בזה חשש כלל. וזו ראייה ברורה (וע"י העיר ה"ט מצד השמעת קול, אבל הבי' לא חש לזה). הרי שדעת מרן להיתר, ודו"ק. ג. וגם שייכים

בזה הטעמים של המג"א, ובפרט בפסי"ד בדרבנן שהמג"א התיר באינו מתכוון בנידו"ד, וכל שכן להשו"ע ר"ס ש"י שרואה שמיקל יותר, וכמש"ש. [ומוכח בפ"ו שאף בטעם אחד יש להתיר, וכמש"כ המשנ"ב גבי פתיחת הדלת שאינו מכוון וכו']. אך א"צ לזה, ודי בהכחות הנ"ל.

ולדינא, הנה רבים מקילים, וכן דעת מרן הש"ע, כאמור, וגם המנהג להקל, ולכן מותר (וכ"כ בפעמונים המצוים שכמעט אין שומעים את קולם שלכל הדעות מותר, וכנ"ל משבה"ל).

505. כ"ז בכה"ח (אות ו') בשם פתה"ד.

506. טור בשם הר"מ, ו"כ"ה בכה"ח (אות ד') בשם הפ"י.

507. פשוט דלא מבעיא לדעת הרמ"א שכל שעשוי לקול אסור, וזה ג"כ עשוי לקול, אלא אף לדעת הש"ע שמתיר ורק בכלי שיר אסור, הרי דבר זה עשוי כמו כלי שיר, שהרי הכלי הזה משמיע לו איזה צליל, וע"פ זה הוא ממשיך לנגן בתפילותיו, והוי כמו כלי שיר, ואינו רק לסימן בעלמא, אלא ממש הוא ככלי שיר ואסור. ויש להוסיף דזה ברור שאין להקל במה שהוא נשמע בקול דק ובלחש, דמאי בא"א, הרי מ"מ מי שצריך לו שומע אותו ומכוון לכך, וז"פ (ודלא כמו שיש מדמים זה למה שהקילו כמה באחרונים בעריכת שיעון שמשמיע קול, דהתם אין כוונה לקול כלל, וז"פ).

ובעצם הדין הנה במשנ"ב כאן (סק"ד) כתב שהשמעת קול בכלי זה פשיטא דאסור, דכלי שיר הוא וגם מכוון לשיר, ע"כ. וכ"כ בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב בשיירי המנחה לח"א סי' כ"ט, וכן בשו"ת משנה הלכות ח"ד סימן נ"ב העלה לאיסור, ודחה דברי מי שמתיר, וכ"כ עוד באחרונים. ואמנם בערוה"ש כאן (סי"ח) דן באריכות במה שפשטה המספחת אצל החזנים משתמשים בכלי זה, ואין בדינו למחות מאחר שבעוה"י הדור פרוץ וההמון מחזיקים בידם, ולא לבד שא"א למחות, אלא אף מי שירצה לצאת מבה"כ"ו מפני זה מתעורר מחלוקת, וכתב ללמד זכות על העושים כן, ע"י"ש. אולם אחיה"מ מה שכתב שם הם סברות חלושות, ואין בהם כבדי להתיר האיסור, וע"כ"פ גם ערוה"ש לא כתב אלא לימוד זכות, וע"ע שם ותבין שאין דעתו נוחה מכל זה. ועל כן גם אין להביא ראיות מכל מיני מקומות בחו"ל שעשו כן, ויש מוסיפים שהיה זה בפני ח"ח ולא מיהו בידם, שהרי לפי"ד ערוה"ש מוכח שהדור פרוץ ואין מי שישמע וההמון מחזיק בידם, ומה לו כי ימחה ויוסיף על חטאתם פשע שיעברו במזיד על ההלכה, ועל כן אין להביא ראיה מכל מנהגים כאלה ואחרים (וע"ע בב"ב דף קל, וכל שכן בזה). ודו"ק, ועל כן מה שראיתי הלום בשו"ת וזאת ליהודה מסלתון ס"ח שכתב כמה צדדי היתר בדבר ליישב מנהגם במצרים, ע"י"ש, אחיה"מ אינו מחזור כלל, ומה שכתב שאינו "כלי" שיר אלא מתכת פשוטה וכו', הוא תמוה, ומה שהביא בסוה"ד עדות מכמה חכמים ששתקו ולא מיהו, כבר הבאנו דברי הערוה"ש מש"כ בזה, ועל כן אין להקל בזה.

508. וכל אלו שעושה להנעים קול אסור, אע"פ שאינו כלי המיוחד (וא"ת א"כ למה דווקא אמרו בגמ' בכלי ארג, י"ל דל"ד, ואדרבה נקטו רבותא להתיר בחולה).

509. נשאלתי בזה באחד שהשמיע לי קול ע"י סיבוב אצבע בשפת הגביע, ונראה לאיסור, וכבר נתבאר לעיל שכל שהוא קול ערב אסור. וכמו"כ אין היתר במה שהוא נשמע בשקט, שאין חילוק בזה בין אם הוא בקול גדול או בקול דק, וכדרך שכתבנו לעיל (אות ה') לענין קולן.

510. שהרי אין קול ערב, ואינו כלי שיר, ולדעת הש"ע ודאי מותר. ואף לדעת כנגדו י"ל שאינו מיוחד לכך, ואפשר דדמי לדין המשחק באגוזים שרצו לומר שאסור משום השמעת קול (שנוקשים זה בזה), ודחו דינאו אלא מחשש אשווי גומות, אך יש לדחות דשם המטרה בהשמעת קול רק כדי שידעו שאכן נגע אגוז באגוז, ולא כדי לשמוע את הקול בעצם, אבל כאן אפשר שיש מטרה בשמיעת הקול ג"כ.

511. הנה מצד איסור השמעת קול אין לאסור כ"כ, הן במה שהאדם עצמו שורק, שזה מותר וכדחזינו הכא (סי' של"ח ס"א), אולם מצד מה שהמחזיק שורק כנגדו יש לדון, בהשמעת קול שיר, ואפשר שאינו אלא רעש בעלמא, ומצאתי בשו"ת צ"א (ח"ו סי' ט"ו) שכתב להתיר בזה, דאע"פ שהוא משמיע קול שיר, כיון שאינו ע"י מעשה אלא ע"י שריקה כנגדו, עקימת שפתים בזה ל"ח מעשה. ועוד הוסיף דהוי גרמא כיון שאינו שורק ישירות, אלא ע"י ההמחזיק מקבל את גלי הקול, וכתוצאה מזה משחרר גומי, ונוצר מנגע בין שני החיבורים ומתחיל לצפצף וכו', ע"י"ש. (ובסו"ד ציין בכלל לאיסור הולדת זרם). והנה מריש דנתי בזה באופן שאינו חשמלי, אולם הצי"א שם מתיר אף בחשמלי, וכתב שם בהדיא שאפילו אם מדליק אור ונולד זרם זמני מותר וכו', ע"כ.

והנה אם מצד שהוא לא נעשה מיד והוי גרמא יש לדון לעני"ח, חדא, שהרי מ"מ גרמא אסור לכתחילה, וע"י י"ל שבמקום הפסד וצורך גדול שרי (וגם הוא

בסו"ד ציין שהמדובר לצורך). וא"נ ג"ל דהוי גרמא בדרבנן, שהרי אינו אלא זרם שמן הדין אינו אלא מדרבנן (ואף פנס שנדלק בדרך כלל הוא אינו חוט להט, ואינו אסור מה"ת). וכמו"כ הרי הוא עשוי להשתנות, וא"כ י"ל דהוי מלאכה שאינה עשויה להתקיים, וכיון שהוא גרמא בדרבנן שרי, וכמשנ"ב במקומו בסי' שט"ז ועוד. ואמנם כבר ידוע כמה הרחיקו רבותינו שימוש בחשמל אפילו בגרמא, ובפרט משום פירצה, ואחריתו מי ישרונו, אך הדבר תלוי גם לפי הענין.

ועוד נלענ"ד שנכון להזהר בזה, חדא ד"ל שכיון שאורחיה בהכי, אין בזה היתר של גרמא, וכמש"כ הרבה מהפ"י, ומוכח כן בכמה ענינים. וה"נ אורחיה בהכי ולי"ח גרמא, ובפשטות דין זה הוא כדן עין אלקטרונית וכדו' שהבאנו בסי' רע"ז שהסכימו הפ"י לאסור, וע"ע שם גדר האיסור. ועוד נ"ל לחוש דמי יודע אם זה גרמא, או פעולה ישירה שמתחיל מיד המכשיר לעבוד, והצפצוף נעשה אחר זמן מה, ומי"מ כיון שהמכשיר התחיל לעבוד נמצא שמיד נעשה האיסור, ועל כולנה שבודאי איכא בזה זילותא דשבתא, ופשוט בעיני שהוא חמור יותר מהמבואר בסי' נ"ב, מאחר שכאן הוא עושה זאת בשבת גופא, ולכן למעשה אין להקל.

512. פשוט דהוי גרמא, ועוד שאינו קול שיר, ודלא כמש"כ להחמיר בשו"ת נשמת שבת (סימן שמ"ז) שיגביה הפקק, ע"כ. ולי"ח. וע"ע ש"ש פכ"ח ס"מ, ואכמ"ל.

513. הנה בעשוי דרך שיר, אסור ככל איסור דרבנן, אולם באינו דרך שיר נראה להתיר, ואפילו בכלי המיוחד לקול נראה שמוותר אף להרמ"א שאוסר, כיון שהוא שני בפלוגתא רבתי, ובקטן יש להקל. והיינו שהוא איסור קל, כמש"כ הפמ"ג ובביה"ל כאן ד"ה אסור וע"א שהוא כעין גזירה לגזירה ועובד"ן דחול, בחשש רחוק, וע"י"ל. [וע"ע בסימן ש"א סכ"ג ובמג"א שם סק"ה, וע"ע בסימן ש"ה ס"א ובמשנ"ב שם סקמ"ב, ויש להאריך בזה. וע"י בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן ל"ה אות ה' שיש סברא להקל טפי בצעצועים שניכר שהוא כן], ואכמ"ל.

והלום ראיתי שעמדו בזה באחרוני זמננו, וכיעוין בשש"כ פ"ז סי' ג' שמוותר ליתן צעצועים המשמיעים קול לקטנים, כיון שאינו קול שיר (וע"ע שם בסי"ד), וכ"ה בשו"ת באר משה (ח"ו סימן כ"ח) ואול"צ (סכ"ז תשו' ח') ועוד. ויש שהקילו עוד מטעם דהוי כמו גרמא, ע"ן בשו"ת אגרי"מ ח"ה סימן כ"ב אות ז', ובשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' ע"ח, וע"ע גם בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' ע"ד), ואכמ"ל. ולגדולים בודאי חמור טפי להשמיע קול בכלי שיר, ואפילו שאינו קול ערב, כגון משרוקית צפצפה, שמשמיע בהם קול, וע"ע במנח"ש ש"א ובהערה י"א.

514. הנה יש תוף וכינור וכדו', שהתינוק לא יודע לעשות בו קול שיר, רק יוצא לו רעשים למיניהם, ומצד השמעת קול לכא"ו אין חשש, וכנ"ל. אך כיון שעיקרו עשוי להשמעת קול הרי ודאי שיש בזה מוקצה, ככל כלי שיר. [שנת' בסי' ש"ח שאם אינו מקפיד עליו אסור ככלי שמלאכתו לאיסור, ואם מקפיד עליו הוי מוקצה מחמת חסרון כוון], אא"כ הוא מיוחד רק להשמעת קולות רעש בעלמא [ותלוי במה שנת' בסי' ש"ח דין יחוד מוקצה להיתר].

515. כיון שהוא עשוי גם לשימוש היתר.

516. אסור הבטריה כמו חשמל, וכן האורות הוא ג"כ הפעלת חשמל (ואם הוא מגורות מחוטי להט ה"ו איסור הבערה דאור), ואין להקל מספק שמה הקטן לא ילחץ על כפתור הבטריה, שהרי בקל עשוי לכך, וזהו דרכו. וע"ן הלהלן בסימן שמ"ג כמה פרטים בזה.

517. ככל הפרטים המבוארים בסי' שמ"ג.

518. דהוי צורך גופו ומקומו. וא"נ דנעשה זה כמו כלי היתר, שהרי עשוי לקטן, ולקטן מותר.

519. דין גדול הוא ככל הדינים האמורים לעיל שתלוי לדעת הש"ע ולדעת הרמ"א, ובנידון להשמיע לקטן יעוין בזה הלהלן (בסימן של"ט ס"ג) שאסור לקשקש לתינוק בזוג וכו', ולכא"ו משמע אפילו שאינו קול שיר, שהרי הדרך כך שעושים קול רעש גדול להסיח דעת הקטן, ודי בזה. אלא שבת"ש שם סק"ג וכן במג"א כאן ובערוה"ש משמע שכל הקפידא הוא רק בדרך שיר, וע"ע במנח"ש שם בהערה י"א שנסתפק בזה, ויש לפלפל בזה טובא. וראיתי שפלפל בזה בנחלת לוי סי' מ"ד וכן בנשמת שבת סי' שמ"ב, ולא נפנית לעיין בדבריהם. ונראה שבמקום צורך יש להקל בזה להשקיט קטן הבוכה, וכ"מ במשנה הלכות ח"ו סי' ע"ד. [וע"ע גדולה מזו בבאר משה ח"ה סי' פ"ג וח"ו סי' כ"ז].

520. כ"כ הרמ"א בה"ל ר"ה (סימן תקצ"ו), ואמנם ה"ט"ז שם (סק"ב) כתב שאין בזה שום איסור לתקוע בשופר ביו"ט (וכ"כ עוד ה"ט"ז בסי' ת"ר), אולם כבר העירו עליו החכ"צ (סימן ל"ה) ועוד רבים, שמפורש בגמרא בשבת (דף קיד):

[אמנם נהגו לתקוע תרועה גדולה בסוף התפילה, ואין בזה חשש⁵²¹. וכן במוצאי יום הכיפורים נוהגים לתקוע קודם ערבית]⁵²².

ואם חושש שמא התקיעות לא יצאו כהוגן ורוצה לתקוע שוב פעם, או שרוצה להחמיר ולהדר ולשמוע תקיעות שופר לפי דעות ומנהגים שונים, מותר⁵²³. וכן מותר לתקוע לצורך אשה, הרוצה לקיים מצוה זו⁵²⁴.

ולקטן מותר ליתן לתקוע אפילו כל היום, וללמדו אופן התקיעות⁵²⁵.

ובכל אופן אין בטלטול השופר משום מוקצה, כיון שראוי להוציא אחרים ידי חובה, או כדי ללמד קטנים⁵²⁶.

ואסור להוציא שופר שלא לצורך, אלא רק במקום שיש עירוב⁵²⁷.

וכל ההיתרים הנ"ל הוא רק בראש השנה, אבל בשבת ושאר ימים טובים אסור אפילו כדי לחנך, והרי זה מוקצה⁵²⁸.

יא. אין להפעיל מערב שבת טייפ על ידי שעון שבת, כדי שיעל בשבת להשמיע שירים⁵²⁹, ולא כדי להשמיע דברי תורה⁵³⁰, וכל שכן שאסור להפעיל מערב שבת רדיו שידלק בשבת⁵³¹.

ואם שכן מחלל שבת הפעיל טייפ-רדיו בשבת, אסור להאזין לזה⁵³², ואם גוי עשה זאת, מותר מן הדין, ומ"מ טוב להמנע מלעמוד לידו ויאזין⁵³³. [וכל האמור הוא מלבד החיוב של "הרחק משכן רע, ואל תחבר לרשע" (אבות פרק א'), ועוד כמה איסורים השייכים בזה להאזין לדברי רשעים, עיין בהערה]⁵³⁴.

ויש אופנים שאפשר להקל בהפעלה מערב שבת, כגון: א. בזמן מלחמה⁵³⁵. ב. לצורך חולה, ובעיקר לחולי נפש הזקוקים לזה⁵³⁶. ג. להבריח גנבים, שיחשבו שיש אנשים בבית⁵³⁷. ובכל אופן יש לעשות זאת באופן שלא ישמע בחוץ, ויהיה בצנעא ככל האפשר.

יב. אסור להשתמש ברם-קול בשבת, ואפילו אם הוא מופעל ומכוון כבר מערב שבת, ואינו נוגע בו בשבת, ואסור לפרוץ גדר⁵³⁸. [וכל זה מלבד שעל פי ההלכה אין יוצאים ידי חובה בשמיעה מרם-קול, כיון שאינו קול של האדם]⁵³⁹.

שאף ביו"ט הוא אסור משום שבת, וכ"מ עוד בכ"מ, ובשו"ת פנים מאירות (ח"א סי' ק"ב) כתב ליישב שאף ה"ט מודה בשבתות ובימים טובים, ולא מיירי אלא ביו"ט של ר"ה, אולם המעיין בט"ז יראה שכוונתו להתיר ככל יו"ט, וכבר נשאל בזה הח"צ, והשיב שטענתו קיימת כדמוכח בט"ז, וה"ד בשע"ת סי' תקצ"ו. וק"ק לי על המשני"ב (שם סק"ג) שהביא דברי ה"ט שמחלק בזה, וציין בשע"ת צ"ל לאחרונים שהלצו ע"ז, וציין לשע"ת, וקשה הרי בשע"ת הוכיח במישור שלה"ט מותר בכל יו"ט, ושפיר הקיש עליו.

והאחרונים האריכו להשיג על דברי ה"ט. ואמנם יש באחרונים שהסכימו לשיטתו, אולם רוב ככל הפו דחו שיטה זו מכל וכל, והסכימו לדברי הרמ"א, וכמשי"כ המשני"ב שם, ובשע"ת שם ציין לדברי האחרונים החולקים, עיין שם. וע"ע גם בערך השולחן שם שסובר כן לאיסור, וכ"כ הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (סימן ל"ו), וכן במט"א שם העיר על מקצת אנשים שרוצים להראות כחם ותוקעים בשופר בסיום התפילה, ולא טוב עושין וכו', עיי"ש. וכ"כ עוד באחרונים טובא.

וכבר בראשונים מוכח לאיסור, כיועין בתוס' בשבת (דף ג:) ור"ה (דף כט:); ועוד דחכמה ואינה מלאכה, ומ"מ אסור מדרבנן (אך י"ל מתוס' שם דף ל' שאסור "בשבת", וי"ל), וכ"כ הרא"ש (פי"ד דר"ה סי"א) שתקיעות שלא לצורך עבר על שבת דרבנן, וכ"כ הראב"ה סי' תקמ"א, וע"ע גם ברין וברשב"א בשבת (דף לה.) וכן בטור (סימן תקפ"ט) ובב"י שם, וכן בריאם שציין המג"א והובא בסמ"ג ועוד. ומבואר שרק לגבי נשים שמכו להקל, ולא בסתם כך. וכמשי"כ מוכח במשי"כ להתיר לקטן, מוכח שלגדול אסור. וכן מוכח מדברי כמה ראשונים שדנו לענין תקיעות במוצאי יו"ט, וע"ע בא"י ועוד באחרונים משיב דבר. וע"י ביב"א ח"ט סי' נ"ב. ועוד יש להאריך בזה [ויש שאסרו בזה להוסיף בתקיעות משום כל תוסף, אולם כבר עמדו בזה התוס'.

ובכה"ח (סימן תקצ"ו אות ד') הביא דברי הפו ודברי ה"ט, ושהא"ר האריך בזה, וכתב בכלל דמילתא שהוא שנוי במחלוקת גדולי הפו הקדמונים וראוי להחמיר, וסיים בכה"ח בשם הברכ"י שלא ראה נזהרין בזה, ע"כ. וכנראה שראה להחשיב זאת כמנהג ולכן סיים בזה, אולם לענין אין להחשיב זה כמנהג להקל, שכפי המציאות, אבל ת"ח ויודעי דבר לא מקצת דלת העם, וקוצים להראות את כוחם לצאת וכו'. וע"פ בומנינו במקומות של ת"ח אין מנהג בזה ולא מיירי. וזאת ועוד, שהרי המט"א כבר ראה מנהג זה, וכתב שלא יפה עושין וראוי לגעור בהם, וכ"כ עוד באחרונים. וא"כ כל שכן שלא נבא להחשיב מנהג זה ולהקל, ולכן יש להזהר בזה, ואין להקל כלל. (ועיין להלן בהערה בענין חינוך קטן מה שכתבנו לדון בגדול הרוצה להתלמד).

ובעיקר האיסור י"ל דאמאי יש לאסרו, הרי נתבאר לעיל שלדעת השו"ע אין איסור השמעת קול שאינו דרך שיר אפילו בכלי המיוחד לקול (ודלא כהרמ"א האחרונים שאסרו בזה), וא"כ שיהיה אסור אמאי אסור שופר, ומצאתי ברין בשבת (סוף דף א' מדפי הרי"ף) שכתב שהוא משום עובדין דחול וע"י בכלכלת שבת כללי ל"ט מלאכות אות א' גדר עובדין דחול, ועו"ל.

521. עיין בטור ושו"ע (סימן תקצ"ו) שלאחר התפילה מריעים תרועה גדולה, והט"ז מזה גופא רצה להוכיח כשיטתו הנ"ל שאין איסור לתקוע שלא לצורך, אולם הרי הרמ"א על דין זה גופא כתב שאסור לתקוע, ואין סתירה בזה, דזה גופא נחשב צורך, ובאמת שכבר הפליא אהל הראב"ה (ס"ח סק"א) אמאי התירו בזה, עיין שם. אולם כ"ז קשה רק בזה שתקיעה זו היא כדי להרשות לעם ללכת לבתיהם, אולם מאחר שיש בזה ענינים נוספים הוי לצורך ושיר, וכמשי"כ הגאונים וכמה ראשונים שהוא כדי לערבב השטן (ועיין במשני"ב וכה"ח שם ר"ס), ואת"ש. [ואולי אפשר להוסיף ולבאר בזה עוד, דהנה מצאנו בעיתור (בהל' שופר סי' כ"ו) שבר"ה כל זמן שעוסק בתקיעות מותר להאריך ורק אם פירש אסור, וביריאם (סי' ק"ח) כתב ג"כ ע"ז, ודומיא דצי"ן שאינם מעכבים שמותר לחזור אחריהם (כמשי"כ בשבת קלג:), כל זמן שהוא עסוק במילה, וכ"כ הרוקח (ר"ב), וי"ל אפוא שכל שעוסקים בתפילה, וכל שמועיל לערבב השטן הוא בכלל זה, וי"ל ב]. ואעיקרה הביא הטור סמך לזה מגמרא בר"ה (דף ל.). וע"ע במפ"ש שם, ורבנן הם שהתירוהו.

522. עיין בטור ושו"ע (סימן תרכ"ג) שיש נוהגים לתקוע אחר תפלת נעילה קודם ערבית, ובב"י הביא שכ"כ במדרכי והגה"מ וסמ"ג ועוד ראשונים, ולכא"ו תיקשי הרי לא עשו הבהלה, ובב"י שם הביא מדבריהם שכתבו דכיון שהיא חכמה ואינה מלאכה לא החמירו בה כולי הא כיון שעבר היום, ע"כ. ומבואר שבאו לתור זאת דמז"ט, ולא הקפידו בזה כ"כ עד ההבדלה (ומ"מ מוכח דבלא"ה אסור לתקוע בחינם), וכ"כ באורחות חיים (יו"ט אות מ"ו) ואפילו בשבת היה מותר אין לאו גזירה דרבה (אמנם מ"מ אסרוהו, אלא דס"ל שהוא איסור קל), וכ"כ הכל בו וביותר מפורש בספר המנהגי יותר תפילת נעילה, וכן בסדר טרויש מביא מהסמ"ג שתוקעין וכו', וכ"כ בהגהות הסמ"ק כה"ג.

וע"ע בפו שם שכתבו דמ"מ היתר הנ"ל אינו אלא אחר צאת הכוכבים, ורק חסרון ההבדלה, אבל מבעוד יום אסור. אמנם בבין השמשות רבים מקילים, כמובא במשני"ב שם בסי' תרכ"ג וכה"ח שם אות ל"ה, משום דלא גזרו על שבות בבין השמשות (וכמשי"כ ר"ס ר"ב ובסי' שמי"ב ועוד), ויש להוסיף ע"ז. הא דחינוך לעיל שהקילו באיסור זה דחכמה ואינה מלאכה.

523. הנה אם לא פירש התקיעות ועדיין לא איים התפילה וסדר התקיעות,

בודאי שיכול לחזור אחר תקיעות מתוקנות ואין בזה חשש כלל, עפ"ד הראשונים שהבאנו בהערה שלפני הקודמת במוסגר, דמ"מ לצי"ן שאינם מעכבים וכו' (ואע"פ שברא"ש פי"ד דר"ה סי"א הביא במעשה שהיה שחזר ושלא כהוגן הוא ועבר על שבות דרבנן, אולם בשא"ר לא ס"ל כן, וכ"מ בפו, וכן עמא דבר).

אלא אף אחר התקיעות כשהגיע לביתו, או אחר התפילה בבהכ"ס ורוצה לצאת שיטות אחרות [וכגון: (א) בשיטות הפוסקים בענין הנשימות, אם צריך להפסיק או א"צ להפסיק, ואם הנשימות יהיו בכח אחד, או עם הפסק מועט בכדי נשימה. (ב) בשיטות הפו באריכות השבר אם הוא ארוך קצת או קצר מאד, והרי מאד יש לחוש לזה שמא האריך ונעשה תקיעה, כידוע. (ג) בשיטות הפו שתקיעה או ע"כ"פ שבר בקול נשבר בתחילתו או בסופו, או שהוא בקול שווה מתחילה עד סוף בלא שינוי. (ד) בשיטות הפו וכבר בקדמונים שיש אומרים שהתקיעות הם לא טו - טו - טו כמו שאנו נוהגים, אלא לו - לו - לו, או בשינוי כזה ע"י הזות הלשון או הזות השופר, כידוע]. גם זה מצאנו באחרונים שנהגו להקל, וכמשי"כ בשו"ת דברי ישראל ועל"ז אות ה' וע"פ מנהגו של המהרי"ל דיסקין, וכן הובא ביב"א שם. ובאמת שכל שיש ספק כל דהוא יש להקל בזה בלא פקפוק, ודו"ק.

524. עיין בר"ה (דף לג.) והסכימו הראשונים להתיר, וכיועין בב"י שם ובשאר פו, וכן פסק בשו"ע (סימן תקפ"ט סי"ו) שאע"פ שיש פטורות יכולות לתקוע, וכן אחר שיצא כבר יכול לתקוע ולהוציאן וכו', וכ"כ המשני"ב שם. ואמנם הפר"ח שם כתב שאין לעשות כן, שאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה בחייו, ואם תקע להן חילול יו"ט, הוהו השכמת רה"פ, עיי"ש. (וכבר נחלקו בזה בראשונים ועוד באחרונים, ואכמ"ל). אולם אנו אין לנו אלא דברי השו"ע שמתיר, וכן נראה שהסכים הרמ"א, וכ"כ בערך השולחן אות ג' ושכן דעת רוב הפו, ודלא כהפ"ח, וכ"כ עו"א ה"ד בכה"ח שם (אות כ"ז), עיי"ש. (וע"ע ברדב"ז בתשו"ת ח"א סי' שמו"ז ובכ"ח סס"ד). וכן עיקר, ואע"פ שהכה"ח שם כתב שיש אחרונים שחששו לפר"ח, ועל כן המנהג שהנשים באות לבהכ"ס, ורק במקום אונס כגון שהיא חולה או יולדת המנהג להקל, עיי"ש. אולם ז"א מוכרח [ואדרבה נראה שדבר טוב הוא לתקוע לנשים בשעה מסיימת אחר התפילה, מחמת שרבות בנות עשו חיל ומטופלות בילדים ואינן יכולות לילך לשמוע התקיעות. ומיהו מי שיכולה לבא לבהכ"ס ברוב עם, ובפרט על סדר התפילה, עדיף טפ].

525. עיין ביו"ט במ"מ (פ"ב מהל' שופר) וברבינו מנוח שם ובכס"מ ושאר פו, ולדינא פסק הרמ"א (בסימן תקצ"ו) שמותר לומר לקטן שיתקע, וביאר המשני"ב דהיינו אף להשתדל ללמדו אופן התקיעות, ואפילו אחר שאינו אביו, עיי"ש. וע"ע כה"ח שם (אות ח') מדברי האחרונים.

אמנם אם זו בבהכ"ס כדי לראות שיהיה כדי ללמוד ולא סתם לליצנות. ואמנם מן הסתם כך הוא הדרך ודרך הילדים. מ"מ לכאורה יש להזהר כפי האפשר, ונראה שאף אם אין לומדים צורת התקיעות תשר"ת וכו', מ"מ עצם זה שמצליחים להוציא קול, הוא ג"כ שלב שיש ללמדם לכך, ומותר בר"ה.

עוד נתעוררתי ללמד זכות על הגדולים התוקעים אחר התפילה, שהרי הן רבים עתה ע"ה, והם ג"כ לומדים תקיעות, ואם אכן כך הוא מותר ג"כ, דמה לי לחנך קטן, ומה לי לחנך גדול שהוא קטן בדבר זה (וכה"ג כתבו הפו לענין הזכרת שיש דרך לימוד לחינוך בסי' ט"ו ועוד, ונת' במק"א). ועיקר הקפידא כשעושים כן להראות כחם בלא תועלת.

526. משני"ב סי' תקצ"ו (כטעם ראשון שכתבנו) וכה"ח שם (כטעם שני).

527. עיין משני"ב וכה"ח שם. ויש בזה פרטים, וגם דיני הכנה לצורך חול.

528. ועיין לעיל בסי' ש"ח מה שכתבנו דין מוקצה בשופר.

529. הנה להפעילו בשבת, אין צריך להאמר שהדבר אסור ככל מכשיר חשמלי. (ונוסף גם הוא כלי שיר). וכל הנידון הוא לעשותו בערב שבת, שהרי מערב שבת בודאי שאין איסור להפעיל כל מכשיר חשמלי, וכן כל מלאכה מותרת מער"ש, וכמבואר בגמ' ובשו"ע (סימן רנ"ב). ואף בכלל שיר נמי אין האיסור בשמיעה, אלא במעשה המביא לשמיעה, וכדמוכח בפו' להלן סי"ב גבי גוי המנגן בכלי שיר וכו'. איברא שבערוה"ש (סו"ס"ה) איתא שאסור לשמוע שיר שהעריכו אותו מער"ש, כיון ששי"ך בו הגזירה דשמא יתקן כלי שיר, וכשיראה שלא מנגן יפה יבא לתקנו, עיי"ש. ואכן יש לומר דשאני גוי שמנגן שאין לחוש שמא יתקן, שאין אדם רגיל להתעסק בשל חבירו וכו', אולם כאן בדבר שהוא שלו שפיר יש לחוש (ואם מסתבר לומר שזה שעשאו מער"ש יחשב הכיר), ודו"ק.

ומכל מקום למעשה אסור, א. דהנה במשני"ב להלן (סימן ש"ח סק"ד) כתב שמותר להעריך את השעון, היינו דלא חיישין כשישמעו קולו יחדוהו שהעריכו בשבת, דהכל יודעין שדרכו להעריכו מאתמול, ע"כ. ומשמע שבדבר זה שאין דרך לעורכו מאתמול אסור (וע"ע בשו"ת אגרי"מ ח"ד סי' ע' שרצה לאסור מה"ט גם שעון, אך בזה קי"ל שודאי יבואו תולדות בהיתר), ודו"ק. ב. מצאנו ברמ"א (בסימן רנ"ב סי"ה) שכל מקום שיש לחוש להשמעת קול, אסור משום זילותא דשבת, דאושא מילתא, עיי"ש (ואף בדעת השו"ע יש מקום לאיסור בדברים כאלה שבודאי יש בהם זילותא דשבת, וע"כ להרמ"א אסור), וה"נ שכל עיקרו הוא השמעת קול אסור, ומסתברא שאין לחלק בנידוד בין אם זה רק בתוך הבית או נשמע בחוץ, שבקל יבוא למכשול בדבר זה שעשוי לכך (ולא הוי גזירה לגזירה). ג. שיש לחוש שמא יאירע איהו קלקול ויבא לתקן (וזה על דרך דברי ערוה"ש הנ"ל), ואין זו גזירה חדשה מדעתינו, שהרי זו גופא הסיבה שחששו חז"ל בכלי שיר, וע"ע גם בשו"ת נשמת שבת סימן ש"ג, ודון לנידוד. ושם הביא שיש שאסרו כן כמו שו"ת די אהרן, וע"ע שם בסימן ש"ד, וגם דבר מצוי שקורה איהו תקלה, ומתחיל להשמיע קול צורם. ד. יש בדבר משום פירצה בחומת השבת, ודברים כאלו הם פתח

לחטאת רובץ, וכל רצונו של השטן הוא רק את הפרצות הקטנות האלה (עיין שבת דף קה: ועוד בחז"ל ובראשונים), ואידך זיל גמור. וכבר כתב מרן החו"א (סימן נ"ב סק"ו) שאושא מלתא ניכר בו עובדא דחול וגורם פירצה. והרי הדבר מסור לחכמים לגזור גדר במקום הפירצה, "וזה יותר חמור מאיסור פרטי ליחיד, כי זה גדר לעם כולו ולדורות", ע"כ. וכבר ידוע שקהילות שנתערבו בגוים ונכחדו רח"ל, תחלת המפלה היתה בפירצה קטנה, וכיון דרווח רווח. 530. ככל האמור בהערה הקודמת. [אלא שכאן לכא"ו חסר הציורף הראשון של כלי שיר, שהרי אינו "שיר", איברא שלפ"ד הרמ"א גם בזה אסור, כיון שמ"מ הוא כלי המיוחד להשמעת קול, וכנ"ל בהלכות הקודמות. אמנם לדעת השו"ע אינו ברור, ומ"מ רבים אסרוהו, וזאת ועוד דמ"מ מצוי בזה החשש של שמא יתקן]. ובודאי העושה כן הוא מצוה הבאה בעבירה.

531. שבוה יש איסור מוסף (מלבד הנ"ל) של הנאה ממעשה שבת, שהרי מחללים שבת (ואין בזה היתר מצד שהוא קול בעלמא, כפסחים דף כה:; וכיועין באחרונים שיוזכרו להלן), ואם הוא יש גוים אין איסור הנאה, דנר לאחד נר למאה, אלא שבשל גוים בלא"ה אסור, משום שמיעת דברי האיסור שהזהירונו חז"ל, וסתם דברי גוים דברי איסור הם, ואצ"ל של חילונים שיש בזה גם מעשה שבת וגם כל האיסורים האמורים, ועל זה אמרו אל תקרב אל פתח ביתה (ע"י ע"ז ז"י), והזכרנו מזה בסי' רנ"ב בהערה, ועוד להלן. וגם יש בזה נידון של שמיעת דברי משא ומתן האסורים בשבת, וכמשי"כ בשו"ת ארץ צבי (סימן ס"ד). אך יש לדון דלא אשכחן איסור בזה בשמיעה, וש"ד בנשמת שבת סי' ט"ו, ואין להאריך. וע"ע בשו"ת חלקי" ח"ג סי' צ"ח, ושו"ת באר שבת ח"ז סי' י"ג.

532. כנ"ל בהערה הקודמת [זכורני בילדותי ששמעתי מאיזה בית בשבת מנגינות של שירי שבת שהדליקו בטייפ, "כי אשמרה שבת אל ישמרני" וכו', ואפשר שהוא מחוסר ידיעה של אותם תמימים וישרים "בליבותם" שבאו מארצות נידחות, שחושבים שאין בזה איסור. ובאופן זה יש לצדד שמותר לשמוע, דהא לרוה"פ הפעלת החשמל אינו אלא איסור דרבנן כשאינו מפעיל חוט להט או אש וניצוצות, וכל האיסורים הנ"ל אינם אלא מדרבנן, והרי שבוגג דרבנן היקילו רבים בהנאה ממעשה שבת, וכמשי"כ לעיל ברי"ס שו"ח. ומיהו למעשה אין ראוי, ומלבד שרגילים לדון לתחילה את הדלקת החשמל כאיסור חמור וכדא"ו, עוד בה שאין פשוט שנחשב שוגג, שאולי הוא כאומר מותר ש"א דהוי מזיד, ובסימן ש"ח ס"א כתבו שאם זה בשאט נפש ה"ז כמזיד, ויש לחוש גם כאן שידוע ענין שבת, וידוע שנוהגים מהדלקת חשמל, וגם יש לדון בגזירת שמא ירבה בשבילו, שיבא להוסיף בהגברת הזרם של הכפתור המגביר את הקול, ודנו בזה הפו' אי במומר חיישין לגזירה זו, אלא שבאופן שאינו מכירו אין גזירה זו, כמבואר בסימן שכה"ח (סי"א) ביאנו במאכלי ישראל אחריו. [וכ"ז הוא מלבד אם המשדרים יהודים, דאסור בלא"ה כמעשה שבת].

533. ע"פ הערוה"ש הנ"ל שיש לחוש שיתקן בשל חבירו, אף שיש לדון בסברתו, וע"ע בשו"ת נשמת שבת סימן ש"א שמותר לשמוע גוי זומר, ושכ"מ בשו"ת ה"ר"מ פרובינצאלו סי' מ"ז, עיי"ש. ומ"מ נ"ל שיש לחוש בזה לגזירה שמא ירבה בשבילו, שיראה ששומע אותו יגיביר את הקול (היינו במכשירי נגינה חשמליים, כמו שמצוי), או שיוסיף בשבילו מקשים וכו'. אמנם זה רק איסור דרבנן, ולא גזרו בזה. ומ"מ מפו' הדבר לאיסור, ויש חשש חילול ה'. ואמנם אין ברור ומן הדין נראה יותר שמותר, מ"מ עדיף להמנע. [ועיין בסוף הערה הקודמת].

534. הנה סתם מחשבת גוים ומומרים הוא לע"ז ולג"ע ושפיכות דמים, כי אין להם בעולמם אלא דברים אלו. וכמה הזהירונו חז"ל מניבול פה (עיין דברים נוראים בשבת דף לג.), והרגיל בזה נאטם ליבו ונטמטם מוחו, כמשי"כ בסה"ק, ומרעה על רעה יצאו בזה דבר הגורם לבא לידי חטא, בבחי' עבירה גוררת עבירה, ע"י רוח הטומאה החופפת עליו, ואין להאריך. וכמדומה שעמד בזה בשו"ת וישב ה"ח ח"ב בענין הרכבת מנגינות בקטעי התפילה וכו', ואכמ"ל.

535. ומצוי לעיתות כאלה גם גל שקט, ולכתחילה יש להשתמש בגל זה. 536. הנה אין להתיר בזה בכל חולה, ואפילו חולה שאין בו סכנה אין ראוי דיש לנו לראות בתיקון הדור. אמנם בחולה שיש בו סכנה, וגורם לו יתובי דעתא (כמו שידוע על חולים מסוכנים שהתעוררו בשמיעת שירים), ובפרט חולי נפש שיש כאלה הצריכים לזה, בודאי יש להקל לפי הענין (ובמק"א נשאלנו בזה בימי הספירה, ובהו טפי יש להקל, ולכפי העובדים שם בני דעת, שיכוונו שלא ליהנות מזה). ותלוי לפי הענין. ובצורך גדול אפשר להקל, ויעשו בצנעא בתוך המקום של אותם חולים, ולא ישמע לחוץ.

537. שהרי הם אינם בביתם, ואין חשש שיבואו לתקן כלי שיר, ופירצה אין לחוש באקראי כזה וכו', ומצד דאושא מילתא, ג"כ אין בזה, שהרי אף להרמ"א (בסימן רנ"ב) הרי התיר בהפסד מרובה (וכ"כ בנשמת שבת סי' שנג), אך ראוי שיהיה בצנעא בתוך הבית ולא ישמע לחוץ.

538. הנה יעוין ביצ"ף אליעזר ח"ג סי' ט"ז באריכות תיאור הפעלת הרמקול, וצדדי האיסור להשתמש בו, עיין שם, והנה יש שאסרו בזה משום השמעת קול בכלי המיוחד לכך. אולם יש להעיר ע"ז. א. דלדין כהשו"ע אין חשש כלל, וכמשי"כ לעיל לשו"ע לא אסור אלא בכלי שיר, ולא בקול שאינו שיר. ב. אף לרמ"א יש לדון במקום צורך וכמשי"כ הפו, אבל מ"מ יש לאסור בדבר משום זילותא דשבת וכן פירצה, וגם יש שאסרו משום הגברת זרם (וכמו שמבואר בצ"א שם). וכבר הזכרנו כ"ז לעיל בסימן רע"ז סי' ב בהערה בעניני מכשירים חשמליים, והבאנו דברי הפו בזה, ואצ"ל לכפול הדברים. אמנם עתה ראיתי בשו"ת וזאת ליהודה מסלתון או"ח סי' ט שכתב שמותר לדבר ברמקול, אך בסוף התשובה כתב ששמעו ע"י"ה הבל הפה הולך החשמל במכשיר הזה, ונמצא שהוא מבציר הבערה וצריך בדיקה, ע"כ. ובמציאות אין זה גורם שום בעירה, מ"מ יש להזהר מטעם שכתבנו, שמגביר זרם.

וכן הדין בטלפון אפילו שהוא מורם ומופעל מערב שבת⁵⁴⁰.

יג. מותר להשתמש במכשיר שמיעה, ויש להקל גם לדבר אל האדם הנושא מכשיר זה⁵⁴¹. ויש מתירים במקום צורך גם להגביר או להקטין את חוזק השמיעה בגלגל המכשיר⁵⁴².

יד. יש מתירים לומר לגוי לנגן בכלי שיר לכבוד חתן וכלה⁵⁴³, שמשום שמחת חתן וכלה התירו, אבל בשאר שמחות אפילו שמחות של מצוה אסור⁵⁴⁴.

ויש נוהגים להחמיר בזה, ורק אם הכינם מערב שבת ובשבת לא אומרים לו כלום, או שהגוי בא מעצמו לנגן, מותר מן הדין⁵⁴⁵.

ובזמניו נתפשט המנהג לאסור בזה לגמרי, בכל אופן שהוא, ואסור לפרוץ גדר⁵⁴⁶. ואין צריך לומר שאסור לומר לגוי לתקן הכלי שיר⁵⁴⁷.

טו. אסור לנגן בכלי שיר בבית הכנסת בשעת התפילה, ואפילו על ידי גוי אסור⁵⁴⁸.

וגם ביום חול אין לעשות כן, ואסור לפרוץ גדר בזה, והפורץ גדר ישכנו נחש⁵⁴⁹.

טז. איסור השמעת קול שנתבאר בהלכות קודמות, הוא במעשה של השמעת קול. אולם עצם השמיעה של קול שיר אין בזה חשש, ועל כן אם אירע שנדלק איזה שיר מאליו, או שיש גוי שמנגן לעצמו, מותר ליהנות מן השירה⁵⁵⁰.

ובן חו"ל הנמצא בארץ ישראל במוצאי חג של שמחת תורה, ומביאים כלי שיר לשמחת תורה, מותר לו להשתתף בשמחה, אע"פ שאצלו הוא יום טוב⁵⁵¹.

יז. שעון המקשקש ומשמיע קול, אין בזה חשש. ולכן מותר לעורכו בערב שבת, והוא הולך ומקשקש כל השבת⁵⁵².

וגם אם הוא משמיע קול יגון מידי שעה, מותר, משום שהכל יודעים שכן הוא דרכו, ולא יבוא לחושדו שעשה כן בשבת⁵⁵³, ונתבאר עוד בסימן רנ"ב הלכה ז'⁵⁵⁴.

יח. שעון מעורר, מותר לעורכו מערב שבת כדי שיצלצל בשעה היעודה⁵⁵⁵.

ומותר לשחרר את נצרת הפעמון של השעון מעורר המכוון לצלצל בשעה היעודה⁵⁵⁶. וכן מותר לסגור.

והיינו דווקא בשמחת תורה, אבל בשעון הפועל על בטרייה יש חשש שמה שפעלת פעולה חשמלית, ואם אינה נפעלת פעולה חשמלית, כגון שבאותה שעה אין החשמל זורם בו, מן הדין מותר. וכן מותר לסגור את הנצרה של השעון בזמן שהחשמל אינו פועל בו עדיין, ויש מחמירים בכל זה אף אם אין החשמל זורם בו. ולמעשה לכתחילה טוב להכין הכל מערב שבת, ובמקום צורך או מצוה וכדומה, יש להקל⁵⁵⁷. ולכל הדיעות אסור להרים את הנצרה בשעה

איברא שי"ל שהחשש שמא יתקן כלי שיר שייך גם כאן. וע"ע גם בערוה"ש ס"ה. אולם מדברי הפיו הלחן ס"ג מוכח שאין לחוש בזה, אלא רק מפני החשד שיחשדוהו שעשה כן בשבת, הלא"ה אין חשש בהשמעת קול שיר, אך יש לחלק בין קול שיר לבין קול בעלמא (וע"ע בערוה"ש כאן, ובמש"כ לעיל ס"א בענין הפעלת טייפ רדיו מערשי). ומ"מ אסור מפני החשד וזילתא דשבת.

551. נשמת שבת שם, ושכ"ה הגרמ"א פריינד ועוד באחרונים, ודלא כשו"ת שרגא המאיר עיי"ש. ואף שכתבנו לעיל לאסור מחשש פירצה, בזה אין לחוש. ומיהו אם כל המקום הם בני חו"ל אסור להם להזמין גוי ולא אחר יזמין בעבורם, מאחר שאצלם הוא י"ט, והגוי בא לנגן אדעתיהו.

552. שו"ע (סעיף ג). שהכל יודעים שדרכו להעריכו מאתמול, וכ"ה ברמ"א לעיל (סימן רנ"ב). ומצד השמעת קול בשבת בלא"ה אין חשש כיון שהוא מערשי, וכל הנידון מצד חשד.

553. כן כתבנו לעיל בסי' רנ"ב הלכה ז', וכעת ראיתי שכ"כ השואל ומשיב (שתיאה ס"י נ"ג) שפשוט הדבר שמותר.

554. ששם כתבנו דמ"מ כ"ז כשהיא מנגינה קצרה, או שנשמעת רק בבית, עיין שם. ואף שהש"מ לא נחית לזה, י"ל דשם היה זה שעון שמשמיע יגון קצר וכיוצא, באופן שאין חשש.

555. כדרך שנתבאר בהלכה הקודמת, שכל שידוע הדבר שהדרך לעורכו מערב שבת אין בזה חשש כלל, וה"נ ל"ש, ואף שבוה הדרך לכוונת מיום ליום, משא"כ שעון הנ"ל שדרך לעורכו פעם אחת לזמן מרובה, אין לחלק כלל. וזאת ועוד שבזמנם היו עורכים את השעון ג"כ מיום ליום, וכמו"כ אין לחוש כלל לזה שיש מכוונים בו בלילה טרם לכתם לישון כמו שמצוי, שכיון שמ"מ מצוי שעורכים אותו גם יום קודם לכן אין חשש, ואדרבה רבים רגילים לקום בשעה קבועה, ורק מעלים ומורידים את הנצרה, וא"כ אין לחוש כלל, ודו"ק.

ומילתא דנא דהוה פשיטא לי ראיתי שיש מפקפקים בזה, וכמשי"כ בשו"ת פני מבין ס"י פ"ג, וכבר השיבו על דבריו, וכיעוין בשו"ת צי"א (ח"ח ס"י"ג), וע"ע מש"כ שם, ועוד באחרונים. וכמו"כ בשו"ת אגרי"מ (ח"ד ס"ע אות ו') כתב להחמיר בזה אם נשמע הצלצול מחוץ לחדר שיש בו, דיש בזה משום אושא מילתא, ויבוא לחושדו שהעורכו בלילה כדי שיצלצל בבוקר עיי"ש, אולם כבר השבנו ע"ז לעיל, ועל כן נראה שאין לחוש כלל. וכ"פ בשולחן שלמה (סימן רנ"ב סקט"ו). וכ"כ באחרונים שמותר להוציא את הנצרה של הפעמון כדי שיצלצל וכדלהלן, וה"ה בזה. [ומצד השמעת קול פשיטא שאין חשש כלל כשעושה כן מערשי]. ולענין עריכתו בשבת יעוין להלן דנראה דלהשו"ע עכ"פ יש להקל, וע"ע שם.

556. שמצד חשד ליכא וכנ"ל בהערה הקודמת. ומצד חשש השמעת קול ג"כ אין לחוש ואפילו כשעושה כן בשבת, שהרי אינו אלא גרמא בגויה דרבנן, וכבר כתבנו בכ"מ שגרמא דרבנן שרי (מלבד שיש מתירים גרמא אף לכתחילה, שנחלקו בזה הראשונים ע"ד הגמ' בשבת דף קכ: ואכמ"ל). ושרי"ר שכ"כ באו"צ פ"ט"ו תשו"ג, וע"ע בזה גם בשש"כ ח"ג פכ"ח הערה ס"ה ובשו"ת חלק לוי ס"י צ"ג צ"ד ועוד באחרונים. ואמנם מטין בשם החזו"א שהחמיר בזה, כיעוין בדינים והנהגות ס"י"ג אות כ', וחוט שני פ"ז סק"ד, אולם יש לפקפק בשמועה זו, וכמשי"כ באו נדברו ח"ג ס"ס ל"ו, וע"ע גם בצ"א ח"ח סימן י"ג, ועו"ל. ולדינא מותר. (ויש שהתירו בזה רק לצורך גדול או לקטנים וכדו, וינהו מחזור).

557. אינה לא האמור הוא בשעון מעורר מכני, אולם בשעון חשמלי, מצבר בטרייה וכדו, יש לדון, והנה אם באותו רגע שלוחץ לכאן או לכאן נפעלת פעולה חשמלית, וזוהרם זרם לחוט אחר, ה"ז אסור לכרוע, אלא שכפי הנשמע בדרך כלל אין בזה הפעלה כלל, אלא רק הכנה לעת אשר יעלה ויבא הרום ויגעו החוטים זה בזה, ואז ימשך הרום ויפעיל את הצלצול. ואם כן הדבר שנוי בהגדרת איסור החשמל, שנחלקו בזה גדולי הדורות מאז המצאתו ועד הנה, וכמו שכתבנו בכ"מ, ורובם חשבו שיש אש ההולכת בחוטים. וכבר כתב ע"ז הגרשני"א שהוא טעות מחוסר ידיעה, החזו"א (וכן לבוש מרדכי) חשש מצד בונה, ואילו הגרשני"א ואחרים נקטו שאינו אלא איסור מוליד דרבנן (זולת אם גורם הפעלת אור להט). וכן סוגיין דעלמא כמו שכתבנו במק"א, ויש לזה הכוחות, ואכמ"ל.

ועל כן באופן שאין הזרם פועל כעת, אין זה אלא גרמא דרבנן, וממילא מותר, כמשנ"ת בכ"מ שגרמא דרבנן מותר, ועל כן כתבנו שמן הדין מותר. ומה שהוספנו שיש מחמירים, היינו המחמירים כחזו"א [ואמנם יש לדון בזה ב"ב הצדדים שהביא החזו"א במכתבו הידוע המובא במנחת שלמה ח"ב, אם עצם חיות החוט בזרם או עצם היכור המגעים, ואכמ"ל]. וביותר מפני שיש מקום לחוש שזה גרע מגרמא בעלמא, כיון שהוא עשוי לכך והוי כאורחיה. וכעין מה שהבאנו שיש אוסרים בשעון שבת להזיז אותו בשבת לכאן ולכאן, עיין בדברינו ס"ס רס"ה. אמנם אם כתבנו שם לדינא להקל, וכן דעת רה"פ, ובפרט שזה דבר שדרכו בכך כמעשה הדיוט חשיב כשימוש, ויל"ב. ושוב הראוי שנחלקו האחרונים בד"ז, שבשבו"י שהיה חזרה פ"ט סוף אות ב' הביא מגרשני"א שאסור, אולם במאור השבת ח"ב מכתב כ"ג אות א' מהגרשני"א כתב שאין בזה איסור זולת לחזו"א, וע"ע שם שדן מצד השמעת קול, ויש לפלפל וקיצרתי.

ולדינא, לכתחילה טוב וראוי לכוון הכל מערב שבת, ובפרט שלפעמים יש שנפעלת פעולה חשמלית מידיית. ומכל מקום במקום צורך ולמצוה וכדו, בודאי יש להקל, ובתנאי שאין החשמל פועל בו.

והענין כמו שהביא במג"א משם מהרי"ל שאין שמחת חתן וכלה אלא בכלי שיר. וע"ע שם מעשה נפלא בזה. ואח"כ המשיך הרמ"א שבוה"ז נהגו להקל, וביאר המשנ"ב (סק"א) דהיינו לענין האמירה לנגן בשאר שמחה של מצוה, וסיים המשנ"ב שבלבוש משמע שאסור זולת לצורך חתן וכלה, עיי"ש. וע"ע בכה"ח (אות ט"ז - ח"), ודו"ק, ולכן יש להזהר בזה למעשה.

545. משנ"ב (סוסק"ח) בשם כנה"ג, וכן הובא בכה"ח (אות ט"ו), ומקורו מדברי הרדב"ז שכתב שבארצות אלו [היינו א"י ומצרים] נהגו איסור, ורק אם בא הנכרי לנגן מעצמו אין מונעין אותו, ומדינא מותר לומר לגוי מערשי שיבא לנגן, וא"כ יש לחוש להערמה ראוי לעשות גדר גם בזה, ע"כ. וע"ע כה"ח שם. והנה לכאורה יש לשאול היאך נהגו בא"י ומצרים נגד מארי דאתרין רבינו הרמב"ם שהתיר שבות דשבות במקום מצוה, וביותר נגד מרן השו"ע בסי' ש"ז וכאן. (וכבר העירו בזה באחרונים, ועיין בספר נהר מצרים דף ט"ז והלאה). ולק"מ, ד"ל שהוא מנהג קדום ועכ"פ קודם שנחפשט הבי"י, וכבר כתב הבי"י בהקדמתו שדבריו אינם אמורים במקום מנהג. וגם אם הוא מנהג מאוחר יותר, י"ל שראו הגדולים שהיא פירצה הקוראת למכשול ואסורה, וכמשי"כ בכה"ח (אות ט"ו), ודו"ק, וא"י י"ל דכיון שהוא בשב ואל תעשה קיל טפי, וכדרך שאמרו בפסחים (דף נא:): מימר אמרי כמה בטלני וכו', ודו"ק.

546. כמבואר ברדב"ז שם שנחפשט אצלם לאיסור, אמנם בשכנה"ג כתב שנמנהגם בקושטא להתיר, וה"ד בכה"ח (אות ט"ו) זולת בברית מילה וכו', עיי"ש (ויש לציין בזה גם למבואר בשו"ת לב חיים ח"ב ס"ט להגה"פ). ובכה"ח סיים שגם עפ"ד ערה"ש אסור (איברא שז"א מוסכם, וכנ"ל בסוף הערה ראשונה בהלכה זו). וסיים שבמקום שלא נהגו להקל בזה אין להתיר, שמה נהגו זה הקדמונים לחוש לדעת האוסרים או משום מגדר מילתא, ואסור לפרוץ גדר, עכ"ד. ודבריו נכונים למבין, משום שכ"כ תקלות עשויים לצאת מזה, שנעשה השבת בעיניהם כמראה יום חול, ובודאי ימשכו בהוללות, ובפרט עמא דארעא זה דרכם כסל למו. וע"ע בבא"ח (פרשת שופטים ס"ח) שהיה מנהג ללוות החתן בכלי זמן, וכמה שנים שנחטט "ולא יזכר ולא יפקד עוד", עכ"ד. וע"ע בערוה"ש רס"י שכל המדינות נוהגין איסור, עיי"ש. וע"ע גם בשד"ח באספ"ד (מערכת חתן וכלה אות י"ג) לשם הלב חיים, והאריך בזה עוד לחזק האיסור, משום שכ"כ עבירות עשויים לבם מזה מאחר שרבו הפורצים, ואין להקל. וכן המנהג הפשוט. ואסור לפרוץ גדר.

547. שבוה הוי איסור שבות דאמירה לעכ"ם, וכמשנ"ת בסי' ש"ז, ואע"פ שהרמ"א כאן כתב להתיר בזה משום כבוד חתן וכלה, וביאר המשנ"ב (סק"ט) דס"ל ששמחת חתן וכלה עדיף יותר משאר פתח דבר מצוה, עיי"ש. (ומקורו מהמג"א). אולם זה תמוה אמד, שהרי כל הראשונים והפיו לא חילקו בזה, ומיהיבא תיתי להקל, ואפילו במצות מילה אשכחן לעיל (סימן של"א) כמה נתחבטו הפיו אם לקבל את ההיתר של המג"א להקל באמירה לעכ"ם לצורך מילה, ועיי"ש. וכל שכן שאין להקל בשמחת חתן וכלה. ובביאור הגר"א כתב שהיתר זה הוא לפי"ד בעל העיטור (המובא בסי' רע"ו) שמתיר אמירה לעכ"ם במקום מצוה, ולדין דקיי"ל שאסור גם זה אסור, והובא במשנ"ב שם. ובוה ניחא שלא נימא ששמחת חתן וכלה יהיה עדיף משאר מצוות, וכמו שתמהו לעיל, אלא שאכתי קשה מצד אחר, דאף אמנם דחוינן ברמ"א (בסי' רע"ו וכן ציין בסי' ש"ז) שהזכיר לבעל העיטור. אולם הא דאי שאינו עיקר הדין, ואיך סתם כן בפשיטות שמוותר. ואולי שראה בזה כמו צורך גדול וחשוב בכדי להתיר, וכעין שהתירו במצוה דרבים לסמוך על בעל העיטור וכדו, ועכ"פ לדינא לדין בודאי שאסור, וכן הסכימו כל הפיו. וכ"ה במשנ"ב סוסק"י"ב וכה"ח אות י"ט.

548. שאף המתירים הנ"ל לא התירו אלא בשמחת חתן וכלה, ולא בשאר שמחות, ואפילו בשמחת ברית מילה, וכל שכן בשעת התפילה שנא' בה וגילו ברעדה (עיין פ"ה דברכות). ואם יבוא לנגן יתפך לגילה בלבד, ויתנו בחסירות, ואל תשמח ישראל אל גיל בעמים כתיב. וכ"כ בשו"ת מהר"י אסאד (ח"א ס"י נ"ט) לאסור בזה, וה"ד במשנ"ב (סק"י) וכה"ח (אות כ'), וכן הסכימו לזה עוד פוסקים כהמר"ם ב"נעט שהובא בתשו"ש שם. וע"ע בנשמת שבת שכן הסכימו הגאונים רע"א והחת"ס והחזו"ד ועוד, עיי"ש. וזה מלבד שכתבנו לעיל שאף בשמחת חתן וכלה נתפשט המנהג לאיסור, ואין לפרוץ גדר. וע"ע בהערה הבאה.

549. כ"כ בחת"ס (ח"ו ס"י פ"ו) מכמה ראיות לאסור בזה אף בחול לנגן בבית הכנסת בשעת התפילה, וה"ד במשנ"ב וכה"ח שם. וע"ע שם בדב"ק של החת"ס יסודות חשובים. וע"ע בספר שבת שבת סימן שכ"ו שהאריך בזה דח"ו להקל, ושגדולי ישראל חרדו מזה, עיי"ש. ופתח לחטאת רובץ זה בא מן המשכילים והרפורמים, ובוה גרמו לחבל בכרם ישראל ה". ואע"פ שהיו קהילות בארצות אשכנז שאמרו קבלת שבת ע"י כלי שיר, זה רק קודם שקיבלו עליהם שבת וכו', ועכ"פ האידנא נתפשט המנהג לאיסור, ותול"מ.

550. כן כתבנו לעיל שעיקר האיסור הוא במעשה הניגון ולא בשמיעת הניגון, וכ"כ בנשמת שבת סימן ש"י, ואפילו לפ"מ שנתבאר לעיל שיש להזהר בזה בפריצת גדר. ונת' שהמנהג לאסור אפילו אם הגוי בא מאליו לנגן וכו', מ"מ כאן שמנגן לעצמו ואינו משתתף בזה אלא רק נהנה מזה, אין חשש. ואפילו כשהוא עצמו מכוון את המכשיר מערב שבת וניגון בשבת, ג"כ י"ל שאין איסור מצד השמעת קול, שכל הקפידיא הוא במעשה שעושה בשבת הגורם לשמיעת קול שיר, אבל מערב שבת אין איסור כלל ככל מלאכה שמותר להתחיל אותה מלפני שבת. וכל שכן דרבנן (ואף בשבת עצמה אם הוא ע"י שעון שבת הרי הוי גרמא דרבנן שרבים מתירים, כמשנ"ת בסו"ס שט"ו).

539. הנה כידוע ממומחים שכל הקול הנשמע ברם קול ובטלפון ושאר מכשירים, אין זה קול האדם ההולך בו אלא זה כמו הקלטה, שמשחורת את הקול ונשמע פעם שנייה. וכ"כ הגרשני"א במנחת שלמה ח"ב ס"ח שהדברים פשוטים, והחולק ע"ז לא מבין בטעמם של דברים, ואף שהחזו"א צידד בזה דאפשר שכיון שהקול הוא כדרך המדברים, הוי כשומע מהאיש עצמו. אולם כתב עליו המנח"ש שדבריו חידוש גדול ואינו מובן.

ואמנם ראיתי גם באגר"מ ח"ב סי' ק"ח וחד"י סי' קכ"ז שנסתפק בזה, וכתב לחדש שאפילו אם לדעת המומחים שאין זה קול האדם אלא קול אחר, מ"מ עצם זה שהוא מכחו שפיר דמי, וא"צ דווקא כמו כח הטבעי ממש, וע"ע שם, ומ"מ מסיק שהוא דבר חדש ולא ברור להיתר ואין לעשות כן. אמנם ע"ע בדבריו בח"ד סי' פ"ד וכן סי' צ"א אות ד' (וי"ל לשיטתו שאם בלא"ה א"א לה לשמוע תשמע כך, ועדיף מכלום). וע"ע בשו"ת מבשר טוב ח"א סי' כ"ה, ומשנת יוסף ח"י סי' צ"ז ובשו"ת צי"א ח"ה סי' י"א.

אולם בדעת סימן תרפ"ט סי"ב הביא משו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' רע"ו שאין יוצא י"ח ע"י פאנגראף או טלגרף, טלפון, כיון שהוא קול אחר. וכ"כ בספר שערים המצוינים בהלכה, וכתב שאע"פ שכמה גדולים צידדו להתיר, עיין בשו"ת פני מבין ע' ק"ג ובספר גליוני השי"ס בברכות כה. ושו"ת מנח"א ממונקטש ח"ז סי' ע"ב, זה מדין תורה, אולם כיום נתגלה שכל המכשירים הללו הופכים גלי קול לתקליט וכו', וא"כ אינו יוצא, וכ"כ בשו"ת פאת שדך ח"א סי' קכ"ו בשם הגה"ח מברייסק גבי טלפון, וכך י"ל ברמקול. וכן בשו"ת צי"א בח"ד סי' כ"ז אות ב' שקול זה אינו קול האדם ודומה למה שפסק הגר"ח ברלין וכו', עיי"ש. וראיתי תהה בספר האלולים קודש לה; עמודים פ"ד פ"ו שהאריך להביא דברי כל הפיו, ואכמ"ל. ויש גדולים ששמרו שלכתחילה לא יוצאים בזה, ורק בדיעבד יחזרו בלא ברכה, כמשי"כ בשבת הלוי ח"ה סי' פ"ד ועוד. אך זה נכון עכ"פ כשיש צד לומר שגם לולי הרמקול היו שומעים אותו, ויל"ב.

ומ"מ להלכה נראה דלא מבעיא שלכתחילה ודאי אין מקום להקל, אלא אף בדיעבד נראה שלא יוצא י"ח (ולא מבעיא רדיו או טלפון, דפשיטא שלא יוצא, אלא גם רמקול). ויש לסמוך בזה ע"ד הגרשני"א שהיו נהירין לו מערכת החשמל המכשירים כידוע, ופסק באופן נחרץ שמי שאומר שיוצא י"ח אינו מבין במהות המכשירים הללו, והביאו גם בשו"ת מנח"י ח"ג סי' ל"ח אות ט"ז ורבכ"א ח"ז סי' ע"ד, ועוד.

ואם האדם השומע עומד קרוב ליד המדבר ברם-קול, באופן שגם לולי הרמקול היה שומעו, נראה שגם זה אינו נכון לעשות, שמאחר שאנו נוקטים שהקול הנשמע ברם קול זה קול של מכונה ולא קול אדם, אי"כ נמצא שקול המכונה מקלקל את קול האדם. ואמנם מצאנו שאע"פ שתר"י ק"ל לא משתמע, מ"מ במילתא דחיבא לאינשי כמו מגילה מהני. וה"נ י"ל כן, מ"מ לכתחילה אין אלו לעשות כן, דבקל אפשר לקלקל השמיעה, וכמה מילים ודאי יכולים להחסר לו. [ועיין במקראי קודש פורים ע' צ"ו, וכן בשו"ת מנח"י ח"ב סי' ק"ג בשמו, ובשו"ת בית אבי ח"ג סי' צ"ב אות ג', ועוד באחרונים שציידו להקל בזה. ולענ"ד אין זה ראוי לכתחילה].

540. כן כתבנו בסי' רע"ו סי"ב בהערה שם, והבאנו שם מהשש"כ שבחולה שיש בו סכנה א"צ למצמץ המילים, והערה שם דזה פשוט, ואפילו בחולה שאי"ס נראה להקל לדבר לצורכו. מאחר שאין בזה איסור כלל זולת זילתא דשבת, ולצורך חולה אף שאי"ס יש להקל. ואמנם שוב נתעוררתי דאפשר שיש בזה הגברת זרם, ומ"מ לפי הענין יש מקום להקל.

541. כ"ז נתבאר בסי' רע"ו שם.

542. כ"כ השש"כ להקל בזה, וכן בנשמת שבת ועוד באחרונים, וכמו שהבאנו שם. אלא שהערנו שלענ"ד ז"א פשוט, ולכתחילה בודאי יש להזהר.

543. שו"ע (סעיף ב') בשם יש מתירין, וטעם ההיתר דהוי שבות דשבות במקום מצות לשמח חתן וכלה ושירי, ובפרט שאף בישראל אין בו איסור אלא משום גזירה, כ"כ הטור בשם אבי העזרי, והטור שם כתב שראב"ה חלק ע"ז שאינו מותר אלא בדבר שהוא עצמו זוחח שבת כגון במילה, ע"כ. והיה אפ"ל משטעם זה הביאו השו"ע בשם י"א. אולם זה קשה, שהרי השו"ע לעיל (בסימן ש"ז ס"ה) סתם להתיר, והביא אח"כ דברי היש אוסרין, וקיי"ל שהלכה כסתם, וי"ל דאה"נ וה"נ הוא כעין זה לומר שאינו היתר מוחלט, אלא רק שע"פ דין יותר עיקר ההיתר. (וקצת ראיה מכאן לסוברים שכשהשו"ע כותב סתם ויש, הרי הוא חושש לדעת ה"א, וכשיטת הבא"ח וכה"ח, שהרי כאן דחוק לומר שחלק כבוד לאוסרים, ושמה"ט הביא דברי המתירים בלשון י"א).

איברא שלדינא הא קיי"ל שם להיתר, וכ"כ וכל האחרונים, ולא חוששים לאוסרים, והכי סוגיין בעלמא, וא"כ יש להתיר. וכ"כ הבי"ח והגרי"א, וכן דעת שכנה"ג והענין להתיר בזה (וה"ד בכה"ח אות ט"ו) ועו"א, וזה מלבד שהב"ח כתב משם רש"ל שלכ"ע אין מחלוקת בדין רק בטעם, עיי"ש. ולפי"ז י"ל שמש"כ בלשון י"א הוא מפני שכן דרכו כשלא ראה פוסקים אחרים המתירים כידוע, וכ"כ כה"ח (אות י"ד), והוסיף עוד באו"א ע"פ ערה"ש שכתב שאפילו מי שמתיר שבות דשבות במקום מצוה, הוא דווקא במצוה שאין בה הנאת הגוף, ומצוות לאו ליהנות ניתנו, אבל אם יש בה הנאת הגוף לא התירו, עיי"ש. (אמנם ז"א פשוט, והענין גופיה מוכח דלא י"ל לחלק בזה אלא כל שהוא מצוה שרי. וע"ע בשו"ת שואל ונשאל ח"ז סי' כ"ז שהערה"ש לא כתב אלא כמו סניף למתירים, עיי"ש. וכ"מ בכה"ח כאן והלחן באות ט"ו). ועכ"פ אף בלא"ה כתבנו כן בלשון י"א, משום שכפי המבואר להלן יש להזהר בזה למעשה.

544. השו"ע הזכיר היתר זה לנגון "בחופות", והרמ"א הוסיף שהתירו אף לתקן כלי שיר משום שמחת חתן וכלה ולא לשאר שמחות, עיין שם ובמשנ"ב סק"י.

שהזרם פועל, באופן שמיד הוא יצלצל. וכן אסור לנתק ולסגור את הנצרה בשעה שהוא מצלצל⁵⁵⁸.

י.ט. שירות יקיצה הפועל ע"י הטלפון, מותר לכוונו מערב שבת כדי שיצלצל בשבת⁵⁵⁹. ובתנאי שהוא פועל אוטומטי ולא ע"י מחללי שבת ח"י⁵⁶⁰.

עריכת שיעון וכיוון המחוגים והצלצול

הקדמה

כ. בשימוש השיעון ושעון מעורר, יש כמה פרטים בשבת: לענין עריכתו כדי שיפעל, כמו שמצוי בשעונים מכניים, וכן לענין עריכתו לצורך הפעלת הצלצול, וכן כיוון מחוגי הצלצול וכיוון מחוגי השעה הנכונה. ובהרבה פרטים נחלקו הפוסקים, ויש מהם שהדבר תלוי אם יש צורך בדבר לצורך חולה או צורך חשוב כל שהוא, ואם נעשה ע"י גוי או ישראל.

ויש להקדים עוד, שהפרטים דלהלן הם בעיקר לגבי שעון "מכני", שאין כרוך בו הפעלה חשמלית (והפעלה מחמת בטריה, דינה כמו כל הפעלה של זרם החשמל), אבל אם כרוך בה הפעלה חשמלית ה"ז חמור יותר, וכמו שנבאר: א. באופן שעושה פעולה חשמלית ישירה לצורך עריכת השיעון או כיוונו, ה"ז ככל הפעלה חשמלית. ואפשר להקל ע"י גוי לצורך מצוה כגון לקום לבית הכנסת או ללמוד תורה, וכן מותר לצורך גדול, וככל הפרטים המבוארים בס"י ש"י⁵⁶¹.

ב. באופן שהפעולה החשמלית נעשית ממילא, וכגון שכונתו לכוון המחוגים, וממילא נפסק החשמל בלא כוונה, ה"ז אסור על ידי יהודי, אבל מותר על ידי גוי⁵⁶².

ג. באופן שאין אפשרות להשתמש בשעון הרי הוא מוקצה, ואסור לטלטלו. ועיין בהערה⁵⁶³.

כ"א. וכעת נכתוב פרטי הדינים במילוי השיעון, וכן כיוונו לצורך ידיעת השעה⁵⁶⁴.

א. שעון שממלאים אותו לצורך הפעלתו, והפסיק לפעול, אסור למלאו בשבת⁵⁶⁵.

אבל על ידי גוי יש להקל⁵⁶⁶. ועיין בהערה⁵⁶⁷.

ב. אם עדיין השיעון פועל, מן הדין מותר למלאו עוד⁵⁶⁸, ובפרט לצורך מצוה או חולה מותר⁵⁶⁹, ועיין בהערה⁵⁷⁰.

ג. שעון שמתמלא על ידי תנועות הידיים, מותר לענווד אותו בשבת⁵⁷¹.

558. שאם גורם הפעלת זרם או ניתוק זרם, ה"ז אסור ככל מכשיר חשמלי. [ואם הוא מסופק אם בעת הזו יש זרם או לא, לכאן נראה שהוא כדן ספק פסיק רישא, שנתבאר לעיל בס"י שט"ז ס"ד שמותר, וכמשי"כ בביה"ל שם ועמשי"ש. וה"נ הרי אין כוונתו להפעיל רק שיצלצל בשעה היעודה, ולא נחיל במה שיעשה כעת אם יצלצל].

559. כן כתבנו בסיומן ר"ב, שהרי ידוע לכל שהאדם המקבל צלצול טלפון אינו עושה כלום, ואמנם שוב העירוני שבחוט שני אוסר. אולם לעני"ד אינו נהירא. וש"ד הלום באז נדברו ח"ח ס"י כ"ו וח"ט ס"י כ"ד, ואכמ"ל. [יש לדון בזה עוד ממשי"כ הפו' (ר"ס רמ"ד ס"א) במלאכה שידוע של ישראל, אם יש לחוש בדבר שידוע שהוא של ישראל אחר, או סגי במה שאצלו אינו מפורסם. ואף את"ל הרי אפשר לתלות שגוי מתקשר, או מזכירה אוטומטי, או שירות יקיצה, ועוד כהנהגה.] ואין לחוש.

560. פשוט דאל"ה הרי מכשילים באיסור, וכיום כנראה שהכל אוטומטי.

561. כבר כתבנו בכ"מ בהל' שבת ענין הפעלת מכשיר חשמלי ומהותו, אם הוא איסור דא"ו או איסור דרבנן, ונתבאר שאם מוליק חוט להט או גוף חימום, ה"ז איסור דא"ו של מבוער. אבל בלא"ה כהפעלת מנובות למיניהם וכיוצא, ידוע דעת החזו"א שאסור בזה משום בונה. אולם שאר הפו' לא חששו לזה, ואסורו מדרבנן משום נולד או חששות אחרות מדבריהם. ולדבריהם אין זה איסור דא"ו אלא איסור דרבנן, הגם שמצאנו שאר החמירו בו מסיבות שהם בעיקר מחשש פירצה וכו', מ"מ עיקרו מדרבנן. ולכן: א. ע"י גוי מותר במקום מצוה או מקצת חולי, ככל הפרטים שנת' בס"י ש"ו בדיני אמירה לגוי. ב. ע"י יהודי אסור, ורק במקום סכנת איבר וכיוצא, וככל המבואר בס"י ש"ח ס"יז. [והזכרנו פרט זה בהלכה הבאה אות ד].

562. מצוי שבעת שמכוון המחוגים נפסק פעילות החשמל, וה"ז כמו כיבוי החשמל, ודבר זה דינו כפסיק רישא ואינו מתכוון, וביהודי אסור ככל איסורי שבת, אולם ע"י גוי יש להקל באופן זה, כמו שנתבאר בסיומן ש"ו שפסיק רישא בגוי יש להקל.

563. כגון באופן שפסק מלעבוד, ה"ז מוקצה. וכן גם באופן שהוא שעון מכני שאפשר למלאו אותו, מ"מ מאחר שנתבאר להלן בהלכה הבאה אות א' שאסור למלאו ה"ז מוקצה, וכה"ג כתב בכה"ח (בסיומן ש"ח אות רע"ז) בשם החס"ל, עיי"ש. ומה שכתב דהוי מוקצה מחמת חסרון כ"ס, הוא תלוי לפי הענין, וככל הפרטים של מוקצה מח"כ שנתבאר בר"ס ש"ח, ובהרבה מקרים במציאות אינו אלא מוקצה מחמת גופו.

[ויש לציין, שבכלל בטלטול שעון אפילו כשהוא פועל דנו הפו' אם מותר או לא, וכמו שהזכיר בכה"ח שם בס"י ש"ח אות רע"ו, אך כבר עלתה ההסכמה להתיר, ושכן המנהג פשוט, וגם בשעון בזמנינו שיש בו בטריה מותר, שאין השיעון נעשה בסיס לבטריה, כיון שהוא משמש אותו, וגם אם יש בו אפשרות להדליק אור וכדו', אמנם באופן שהאדם חושש שמה יטעה ללחוץ על הכפתור יש מקום לאיסור, ואף שראיתי באחרוני זמנינו שהאריכו לדון אי הוי בכלל שאין גורמים גזרות חדות על עצמינו, אולם חשש שהוא קרוב לאיסור בודאי שיש לחוש, וכל אחד מרת את עצמו, וכה"ג כתבנו בס"י ערי"ה בשם הגרש"א, ומה"ט כתבנו להדיק את האורות בערי"ש שלא יבואו לטעות].

ויש להוסיף בזה, א. באופן שהשעון הפסיק לפעול והוא על ידו, אין ראוי להוציאו בידי משום מוקצה, אלא יש להוציאו בגופו כלאחר יד בשינוי וכיוצא בזה, או על ידי גופו של אחר (וכתבנו ד"ו בתשרי במכתבים בגליון קודם). ב. באופן שהשעון הפסיק לפעול מערב שבת ושוב מילאו ע"י גוי (כפי שכתבנו להלן בהלכה הבאה להתיר בזה), לכאן נראה בפשטות מינו דאתקציא בביהש"מ איתקציא לכולי יומא, ועיין ומשנית בס"י ש"ח-ש"י.

564. יש להקדים, שבדינים אלו רבו הדיעות בפוסקים מערכה לקראת מערכה לעשרות רבות, ויש מהם שסתרו עצמן מהכא להתם, כהפמ"ג ועוד, וגם בדברי הפוסקים יש שהתירו ויש שאסרו, יש שאסרו מן התורה משום מתקן מנא, ויש שאסרו מדרבנן ויש בדרך חומרא. וכמו כן יש הרבה שמן הדין התירו ובגלל המנהג אסרו, ולעומתם כתבו אחרים שגם המנהג להקל, וגם יש לעמוד הרבה בראיות ובסברות האחרונים. אך לפי דרכינו לרגל המלאכה א"א כעת להאריך בזה, ועוד חזון למועד. ועל כן אכתוב את המסקנות הנראות להלכה לאחר ראיתי מכלול הדברים, והיעב"א.

565. הנה מבואר באחרונים שסברת ההיתר עפמשי"כ בראשונים ר"פ הבונה דאין בנין בכלים במעשה הדיוט בעלמא, וכן מפני שהוא עשוי לכך דומיא דכוס של פרוקים שמותר לפרקו ולהחזירו בשבת, וכמ"ש בסיומן ש"יג ס"ו, ואמנם יש לעמוד בראיה זו, דההיתר שם כתבו הפו' דהיינו ברפיון, וי"ל דזה ג"כ נחשב רפוי, א"נ כמו כלי שמבריגים אותו וכמו שהבאנו שם, וע"ע בנשמת שבת ס"י שע"ט מש"כ לבאר עוד באו"א, ע"ש. ויש באחרונים שהביאו ראיה מכתס של פרוקים המבואר בס"י שט"ז ס"ה, אולם אין הדבר מובן, דהתם כתבו המפ' שההיתר משום ולא מידי עביד, דעביד וקאי, ואכמ"ל, ולפנינו נביא דברי הפו' זה לעומת זה.

ובשו"ת פנים מאירות ח"ב סימן קכ"ג כתב להיתר בזה (וה"ד כל האחרונים), והוסיף שהעידו לפני שגם הגאונים החכם צבי והסמיכת חכמים והגאב"ד פ"פ נהגו היתר בדבר, ע"כ. וכן כתב בשאלת יעב"ץ ח"ב ס"י ס"ג שמן הדין הדבר מותר ואין בזה תיקון מנא (אך למעשה חשש בדבר משום השמעת קול), אמנם בדבריו בח"א סימן מ"א מבואר שחשש לאיסור שנראה בעיני

אדם כמתקן, וכן המנהג. וי"ל.ב. (וגם ק"ק לפי המובא בפנ"מ הנ"ל שמנהג אביו היה להתיר). וכן בתשובה מאהבה ח"ב ס"י רע"ג כתב שאין בזה איסור. וכן הובאו דבריו בשואל ומשיב שתינתה ס"י נ"ג, והסכים עימו עכ"פ למצוה קצת, וע"ע שם. וכן הסכים עימם בשו"ת תשורת שי ח"א ס"י שכו"ו, עיי"ש, וכן כתבו להיתר בשו"ת בנין עולם ס"י"א, ומשנת דרע"א בס"י ש"ח, והביאו בכתי"ס בתשו"י ס"י נ"ה, והוסיף שרבו המתירים מן הדין, אלא שנהגו איסור. ובתה"ד כאן סק"ו כתב שאין בזה מתקן מנא, וכן בתפא"י כלכ"ש אות ל"ח, וע"ע שם. ובנשמת שבת ס"י שע"ט הביא שכ"כ בשו"ת דבר שמואל סימן של"ד ג"ב, ומר ניהו הגאון מהר"ש אבובא בעל ספר הזכרונות המובא בפו', ושם אכן לא חשש אלא משום השמעת קול]. והגר"מ מוציק שנו"י עם הנו"ב, וכן זכרון יוסף ומהרש"ג ועוד [וע"ע בברכי"י ובמשא דרבותא בסו"ס ש"ח]. ועל כולנה י"ל ד מבריר התרומת הדין בתשו"י שבלקט יושר ע"י מ"ח, דמשמע דמצד מתקן מנא ליכא איסור. וכ"מ קצת בשו"ע ובשו"ע הגר"ז ועוד דאין כאן נידון של מתקן מנא, אלא עכ"פ משום השמעת קול. [גם ראיתי להגרש"א במנחת שלמה ח"א ס"ט שמבאר הדין דבכה"ג אין איסור מתקן מנא, עיי"ש. אלא שלכסוף כתב שלמעשה אין להקל, מאחר שהמשני"ב הוא בתראה פסק לאיסור, עיי"ש. אולם המשני"ב סמך על דברי הח"א שכבר דחוהו הפו'. וכמו"כ יש עוד כהנהגה שהמשני"ב לא דחה דבריהם, וחלקם הובאו גם במנח"ש שם, וע"ע במנח"ש שם שהביא ההוכחה מהגר"ז דס"ל הכי (ושכן דעת הא"א מבוסטאטש), וכ"כ עוד פו'.

מאיך בח"י אדם כלל מ"ד ס"ט כתב לאסור מצד משום תיקון מנא, ודימה זה לנפסק נימא מן הכינור דהוי מתקן (וה"ד במשני"ב כאן ובשעה"צ סקט"ו). אולם ראיה זו תמהה, דשאני התם דהוי תיקון הכלי, משא"כ כאן דהוי דרך שימוש ומעשה הדיוט, וכבר כתבו לדחות ראיה זו בבנין עולם ותה"ד ותפא"י ועוד מהנ"ל. גם החזו"א סימן נ' סק"י דחה ראיתו, אלא שחידש חידושו אחר לאסור השמעת הדבר על מתכונתו אסור משום בונה או מכפי"ס, ועפ"י כתב לאסור החשמל בשבת, אך כידוע שכל האחרונים שדנו בזה לא סברו כסברא זו, וע"ע במנח"ש משי"כ בנידו"ד, וכן בשו"ת מים רבים סימן ל"א (ה"ד בשע"ת ועוד באחרונים) כתב לאסור משום מתקן מנא. ובנשמת שבת שם צ"ן עוד אחרונים הסוברים כן לאיסור מתקן מנא, כהשע"ת משו"ת מהר"א, וכן בדע"ת מצדד לאיסור מה"ת, וכן בהלכתא רבתא לשבתא, ועוד הביא מהיד אהרן והגר"ח פלא"ג בשו"ת לב חיים שכ"י ע"ד הפמ"א שקולא יתירה היא. וע"ע שם בסופו עוד ציונים מתשו"י האחרונים.

ובדעת הפמ"ג, הנה בסימן ש"ח (בא"א סקע"ח) הביא דברי הפמ"א, וכתב ע"ז שבס"י רנ"ב ובס"י של"ח משמע שבשבת אסור לערוך השיעון והוא איסור תורה, וכתב לחלק בין זה למטה רפויה, שאינו כלי בלא ההמשכה, וי"ל.ב. וכתב שאפשר שמדרבנן הוא אסור כמודד בשבת, וע"י גוי מותר, עיי"ש. והנה לא ברירא ליה אם אסור מה"ת או מדרבנן, ואף מדרבנן הצד לאסור כמדידה, וכפי הידוע שהפמ"ג בהרבה מקומות אינו אלא כמעורר בעלמא, וה"נ הוא מסופק אם יש בזה מתקן מנא או איסור דרבנן של מדידה. (ובעיקר דבריו עיין בתשובה מאהבה ובכתי"ס שם מש"כ בזה). ועוד בפמ"ג בס"י רנ"ב (כמשי"כ סק"ח) שכתב דמשמע מהפ"ו שם לאסור העמדת שעתו בשבת, ורק ע"י שרי, וצ"ן לסי' של"ח, ע"כ. ועוד לו בסיומן ש"יג (במש"ז סק"ז) שהביא דברי הפמ"א הנ"ל ודבריו בס"י ש"ח, והוסיף שמועה בשם רב אחד לחלק בין אם הפסיק או שעדיין הולך, וכתב שיש מקום לחילוק זה, ומ"מ לא מיקל אלא ע"י גוי, ע"כ. ועוד לו בסיומן של"ח (במש"ז סק"ב) שצ"ן להנ"ל, וכתב שאם מותר לטלטלו ומותר לו לעורכו, מ"מ אסור אם משמיע קול, ע"כ. ומשמע כאן דלא ברירא ליה לאיסור מצד מתקן מנא. אולם אכתי אין זה חזרה מדבריו הראשונים, שאינו אלא צידוד בעלמא בדרך את"ל, וכבר כתבנו שהפמ"ג מעיר, וזה שבתח"ד צ"ן למקומות אחרים שדיבר בזה. [והוצרתי לזה מפני שיש באחרונים שכתבו שהפמ"ג בס"י של"ח חזר בו להיתר, וכי הלכה כדבריו בס"י של"ח שהיא משנה אחרונה (עיין בספר זכרון יוסף הנ"ל סימן ק"ב, וכן במנחת שלמה סימן ט', וכן ראיתי עוד באחרונים שכתבו כן). אולם לפענ"ד ז"א, ודעתו בכל מקום לאיסור, ואף כאן לא התיר, ונראה שזה היתה דעתו של המשני"ב שהביא את הפמ"ג בס"י ש"ח שאוסר, וכמבואר בשעה"צ אות י"ח, ולכאורה תימה אמאי לא חש לדברי הפמ"ג כאן על אחר, ובשעה"צ לעיל אות י"ז הזכירו, ועל כרחק משום שאין בזה שום הוכחה שחזר בו, וכדאמרו].

ולדינא, הנה הבאנו דברי הפו' מערכה לקראת מערכה, והמשני"ב כאן (סקט"ו) פסק לאיסור ע"פ הח"א והפמ"ג ועוד שאסרו ודלא כפמ"א. וכן בכה"ח בסיומן ש"ח (אות רע"ט) פסק לאיסור. ואם כי שלא זכרו שרים כל דברי רבותא הנ"ל שרבים הם המתירים, וגם את מה שדחו דברי הח"א וכנ"ל, מ"מ הרי מאידך גם רבים אסורים. ולדעת חלק מהם הוא איסור תורה. וזאת ועוד שאף המקילים הרי אר"ם, מהם אסרו עכ"פ ממנהגא כהשאלת יעב"ץ והובא בשע"ת ועוד. ועל כן אין להקל בזה.

566. ע"פ האמור שרבים מתירים, ושכן נראה לדעת השו"ע, וגם מבואר כן דעת תרוה"ד וכנ"ל. ומאחר וכן, הרי מצאנו שבדבר שיש בו מחלוקת אם מותר או אסור יש להתיר ע"י גוי, וכמשנית בסיומן ש"ו בכללי אמירה לגוי עפמשי"כ בשו"ע סימן ש"ד ס"ז, וה"נ יש להתיר [ובדעת הפמ"ג בזה, עיין בדבריו בס"י ש"ח שם להיתר, ומאיך בס"י רנ"ב].

ואף אמנם שהמשני"ב (סקט"ו) אסר אפילו ע"י גוי, ורק לצורך חולה התיר

ע"י גוי, והיה טעמו (בשעה"צ אות י"ט) שהרי אפילו מלאכה דא"ו מותר ע"י גוי לצורך חולה שאי"ס (וכמשי"כ בס"י שכ"ח ס"י), ולדבר מצוה כתב שם ע"פ הח"א לאסור, עיי"ש. אולם הנה עיקר סמיכתו על הח"א שכבר דחוהו הפוסקים, ולא זו בלבד שנראה להתיר לצורך מצוה או לצורך חולה ג"י שלא בו סכנה), אלא נראה שמן הדין אפשר להקל בזה אף לצורך דעלמא.

567. יש להוסיף מה שנתבאר בהלכה הקודמת בסופה ובהערה שם ששעון שהפסיק פעולתו הוי מוקצה. וע"ע שם מה שכתבנו בזה. 568. הנה לעיל הבאנו מחלוקת הפוסקים בעריכת שעון, ומצאנו באחרונים שבעודו הולך מותר, משום שמאחר שהוא פועל עדיין אין המילוי מחשיבו תיקון מנא אלא השבחת החפץ. וה"ז כמו שמצאנו בסיומן שכ"א ס"א שמותר להשקות את התלוש שלא יכמוש, וכן התירו רבים הדחת בשר תוך ג"י שלא יאסר, וכמשי"ש. וכן הביא ראיה זו בשו"ת שואל ומשיב שתינתה ס"י נ"ג. וע"ע בשו"ת אבני חפץ ס"י כ"ו שמדמה זה להעברת קולמוס על האותיות, שאין זה נחשב כדבר חדש ליאסר משום שלא כסדרן, עיי"ש. אולם ראיה זו יש לדחות, דהכתב היה קיים ולכן לא הוי שכ"ס, אבל תיקון מיהא איכא.

וסברא זו לחלק בין הדברים הובא בפמ"ג הנ"ל בסיומן ש"יג שמועה בשם רב אחד, ומ"מ לא סמך ע"ז להקל ע"י ישראל (וכבר כתבנו בהערה שלפני שני הקודמות בסו"ד"ה ובדעת, לדחות דברי האומרים שהפמ"ג בס"י של"ח חזר בו), וכן בח"א הנ"ל כתב להחמיר בזה בישראל, ורק ע"י גוי אפשר להקל לצורך. וכ"כ בקיצושו"ע ס"פ סקפ"ו. וע"ע בשערי תשובה שגי"כ כתב לחלק בזה בפשיטות שבעודו הולך קיל טפי, אולם בסו"ד כתב להתיר בזה ע"י יהודי רק לצורך חולה אם בקושי למצוא גוי וכו', עיי"ש. וכפי הנראה חזר בו רק בגלל שבתשו"י הר הכרמל שהביא שם פקפק בזה. ופוק חזי מאי עמא דבר, וכן בכת"ס הנ"ל כתב שממנהגא נ"ל לאסור הכל, וע"ע במשני"ב (סקט"ו) שהחמיר ג"כ כהשע"ת, וכן בכה"ח (ס"י ש"ח אות רע"ט), וכן מובא בדינים והנהגות (פ"ג ס"ט) מהחזו"א שהיה מחמיר בזה.

אולם כאמור דכבר הבאנו בהערה שלפני שני הקודמות רבים המתירים, ונוסף גם הוא בנידו"ד שרבים התירו טפי, וכהשאלת יעב"ץ הנ"ל וכתשו"י הר הכרמל ושע"ת מעיקר הדין, ועוד מצאנו למרהר"ם בדע"ת כאן שבכה"ג מותר, ושכ"כ בדעת קדושים, וכמו דצ"ק נהגו כן, כיעוי"ש (וע"ע במנחת שבת ס"פ ס"ק ר"מ). גם ראיתי ביב"א ח"ו ס"י ל"ה שצ"ן לשו"ת אוהל משה ושו"ת שער שלמה שסוברים כן, ועוד ראיתי בנשמת שבת ס"י שפ"א שהוסיף שכ"פ בשו"ת תורת יקותיאל ס"י ס"ח ובשו"ת האף לך שלמה, וכן בשו"ת תשובות והנהגות ח"א ס"י רנ"ב הביא שכ"פ הגר"ח עוזר למעשה שמותר [אך כתב שם שהמנהג להחמיר, אולם מנהג זה להחמיר אינו מוסכם, דאמנם כ"כ בשע"ת ומשני"ב. אולם כבר הבאנו שכמה גדולים וצדיקים הקילו בזה למעשה, וכן בתורת יקותיאל ועוד כתבו שמנהג להקל]. וכן בבאר משה ח"ג ס"י ס"א מהגאון ממנוקאטש, וע"ע בחלק"י ח"ג ס"י קע"ט. וכ"כ גם מאול"צ פלי"ט שבעודו פועל מותר למלאו. וכ"כ עוד באחרונים.

ולדינא, מאחר ורבו המתירים אף בדין הקודם באות א', וכל שכן בזה, נראה שיש להקל (וגם בבאר משה הנ"ל כתב שבוה לכ"ע הוא רק מדרבנן, ובודאי דאית לן למינקט להיתירא, ורק בנידון הנ"ל באות א' בחשש דא"ו חשש טפי). ובצירוף כל האמור בדין הקודם שמן הדין משמע בפו' להתיר, ודו"ק, ואמנם מאחר ויש חששו אף בזה, על כן יש לומר שהמחמיר "על עצמו" תע"ב, אולם זה רק חומרא בעלמא, כ"י מן הדין הדבר מותר לכתחילה.

569. שמן הדין הדבר מותר, ולכן לצורך חולה או למצוה יש להתיר לכתחילה ע"י ישראל, אף אם אפשר למצוא גוי. ודלא כהשע"ת והמשני"ב שרק אם "בקושי" וכו', שכבר נתבאר בהערה הקודמת שמן הדין מותר [ואין צריך לומר שמותר ע"י גוי אפילו לצורך כל הדוא, שהרי אפילו בנידון הנ"ל באות א' מותר ע"י גוי, וכ"ש בזה, ופשוט].

570. ודבר זה מצוי ונצרך מאד בשני ימים של ראש השנה שרבים קמים בעלות השחר, ובדרך כלל השיעון המכני המתמלא ע"י קפיץ אינו מספיק לב' ימים, ואם אינו ממלא אותו ה"ז נגמר ולא יוכל לקום ביום השני. (וכן נפ"מ בזה ביו"ט הסמוך לשבת). אלא שיש בזה איסור הכנה אם ימלא אותו מיום ראשון ליום השני, אך יש עיצה לזה שישתמש עם זה לצורך ראית השעה ביום הראשון, וימלא אותו בכדי שיהיה בטוח שמספיק לו ליום הראשון (וא"צ לדקדק בזה שיהיה בצמצום, ומה גם שא"א לצמצם בשעונים כאלה). ואח"כ בתחילת הלילה ימלא אותו לצורך הבוקר.

571. הנה לפיה"א באות הקודמת יש להתיר למלאו לכתחילה אפילו בעודו פועל, וכל שכן בזה שעונד אותו על ידו ומתמלא בלא כוונה. דהוי פס"ר בדרבנן, שיש הרבה שמתירים, וכנ"ל בר"ס ש"ד. איברא שאם הוא לובש אותו בכוונה כדי שיתמלא אין זה פס"ר אלא כמעשה במתכוון ממש, אולם מן הסתם מי שלובש אותו הוא לפי דרכו, והוי כדבר שאינו מתכוון. וש"ד שדנו בזה האחרונים, שבשו"ת או נדברו ח"ב ס"י ל"ט וח"ד ס"י ל"ה וח"ה ס"י י"ט כתב לאסור דהוי כמתכוון וכנ"ל. [ועיין בדינים והנהגות מהחזו"א שם שהיה מחמיר בזה, עיי"ש. גם עיין בחוט שני פל"ז סק"ד שמחלק אם הוא כבר על ידו שמותר, כיון שאינו פס"ר שיתמלא השיעון בכל נענוע בפני עצמו, ע"כ. ויש להעיר, שבדברינו בסו"ס שט"ז כתבנו שאם בכללות הפעולות הוא פס"ר שיהיה המלאכה ה"ז נחשב פס"ר ואסור, ועמשי"ש]. וע"ע בשו"ת שבת הלוי ח"ג ס"י צ"ו מש"כ בזה. אולם בשו"ת חלק"י ח"א ס"י ע"ה כתב דהוי פס"ר בתרי

- [ד. שעון שהמחוגים המראים את השעה אינם מכוונים כראוי, יש להקל לכוון אותם כראוי⁵⁷², והיינו בשעון שאין נגמר מזה שום פעולה חשמלית⁵⁷³.
כ"ב. וכעת יבואו הפרטים לענין מילוי השעון המעורר, וכן כיוון הצלצול.
 [א. שעון מעורר מכני, יש להקל למלאותו בשבת כדי שישלצל, לדעת השולחן ערוך, ועיין בהערה⁵⁷⁴ [ובלבד שלא יהיו בו מנגינות למיניהם]⁵⁷⁵.
 [ב. ומותר לכוון את מחוגי השעון המעורר כדי שישלצל בשעה הרצויה⁵⁷⁶.
 [ג. ומותר לסגור את נצרת הפעמון, וכן לפותח⁵⁷⁷, ובתנאי שאין פועל בזה פעולה חשמלית⁵⁷⁸.
 דע, שאדם שמכוון לו שעון מעורר חשמלי מערב שבת, והוא חושש בעצמו שמא תוך כדי השינה יטעה ללחוץ על הכפתורים של השעון או של האור וכיוצא, צריך לעשות לו סימן וגדר שלא יבא לידי איסור בשבת⁵⁷⁹.

טיפוח וריקוד וכדומה

- כ"ג.** אסרו חז"ל כמה דברים, מחשש שמא יתקן כלי שיר, וכמו שיבאר לפנינו⁵⁸⁰.
 [א. אין מטפחין, כלומר שאסור למחוא כף אל כף, וכן אסור להכות כף על יד⁵⁸¹. אולם אם הוא עושה כן בשינוי מותר⁵⁸². וכל צורת שינוי שהיא מותרת, עיין בהערה⁵⁸³.
 [ב. אין מרקדין⁵⁸⁴, כלומר עשיית תנועות מיוחדות לריקוד. וגם ריקוד בשינוי אסור⁵⁸⁵. אולם הליכה במחול סביב, אין בזה חשש⁵⁸⁶.
 [ג. וכן אסור להכות באצבע על השולחן או על הקיר וכיוצא⁵⁸⁷, כדרך המשוררים⁵⁸⁸. וכן לדפוק ברגלו וכיוצא אסור.
 [ד. וכן אסור להכות אצבע על אצבע, וכגון שמכין על האגודל בנעימה⁵⁸⁹, כדרך המשוררים⁵⁹⁰.
 [ה. וכן אסור לקשקש בדבר המרעיט, או לשחק בכלים המרעיטים ומשמיעים קול שיר⁵⁹¹.

הרבה [ואמנם יש לדון בדבריו, חדא, ולא ברירא דזה נחשב כלאח"י, שהרי זהו דרכו להתמלאות כך, ועוד מה שהעירו לעיל מצד כוונה]. וכן בשו"ת באר משה ח"ו בקונטרס אלקטרי ס"ט וצ"ח א"ח ס"כ וכן ביב"א שם, וה"ד גם בש"כ פכ"ח הערה ס"א וש"כ בשו"ת שאלי ציון, ושכן דעת הגרשו"א, וכן הביא גם בנשמת שבת סי' שפ"ב בשם קיצור הלכות שבת, וכ"כ בשלמ"י פ"ב סכ"ד בשם הגריש"א, ועוד. וכבר נת' שבלא"ה קי"ל להתיר למלאות בעודו פועל, וכ"כ בזה. [אולם אם אינו פועל, יש להחמיר שלא לעונדו, עפ"ה"א לעיל באות א'].
 572. דזה ודאי אינו בכלל מתקן מנא, שהרי הוא פועל אלא שמסדרו כראוי, וכ"פ להתיר בתפ"י כ"כ"ש אות ל"ח ועוד. וגם כתב עוד בדעת"ת כאן מצד שאפשר לדעת השעה גם כך ע"י חישוב לפי פחות או תוספת, ואף הגאון ממנוקטט שאסר לגבי מילוי השעון הנ"ל, מ"מ בנידו"ד התיר, וכמו שהביאו בדרכי חיים ושלום ובשו"ת כוכבי יצחק ח"ג ס"ג מ"ב, וכן כתבו עוד הרבה אחרונים להתיר, וכמו שהביאו בנשמת שבת סי' שפ"ג ועוד, וכגון מנחת שבת שם, וכן משו"ת באר משה ח"ג ס"א ואז נדברו ח"א ס"ב וח"ט סי' נ"ב ומשנה הלכות ח"ו סי' נ"ג ושלמי הודה וש"כ ועוד.

ובדעת הכה"ח הוצרכתי לבאר דלא פשיטא ליה להתיר כלל, הדנה בסימן ש"ח אות ר"פ כתב שנוהגין בעה"ק ירושת"ו לאסור להוליך הברזל הדק כדי להשוות השעה, ובדבריו בסימן שלי"ח אות כ"ה העתיק את השואל ומשיב שמתיר בזה, ע"כ. וראיתי כמה ספרים שכתבו שהכה"ח סותר עצמו וחזר בו להתיר (עיין במנחת שלמה סימן ט' וכן בנשמת שבת סי' שפ"ג וכן ביב"א שם, והוסיף להעיר מזה על הישכיל עבדי ח"ו סי' ר"ג סמך על הכה"ח בסי' ש"ח, ולא אף דבריו בסימן שלי"ח). אולם לעני"ד זה אינו, חדא דהכה"ח בסי' שלי"ח ציון בסוף דבריו לסימן ש"ח, ועל כרחק שאמנם בשו"מ כתב להתיר, מ"מ כ"ז מדינא, אולם ממנהגא הרי נהגו לאסור כפי עדותו, ומה"ת להקל, וזאת ועוד שאף השו"מ הרי לא התיר בשופי אלא רק לצורך מצוה, ודו"ק.
 ומ"מ למעשה נראה שאפשר לסמוך על כל דברי המתירים, ובאשר למנהג הנה לא ראינו בינינו מנהג לאסור (אמנם מנהג בזמנינו ז"א ראה, כיון שהשעונים שלנו הולכים בטוב ולא כוונת קודם, וכמעט אי"צ לכוונם, זאת ועוד שרוב ככלי השעונים היום הם חשמליים, ויש חשש הפעלה חשמלית). והא קמן שהכל התירו, ולכן יש לסמוך ע"ז, וכל שכן לדבר מצוה שיש להתיר (וכ"ש לצורך חולה).

573. הזכרנו הערה זו בהקדמה, והוספנו זאת כאן מפני שכאן הוא נחוץ שמצוי הדבר שיש שעונים שכאשר מזיז המחוג כבה פעילותו של השעון, ויש להזהר בזה [ובדרך כלל הדבר ברור להתיר רק בשעון מכני].
 574. הנה לעיל הבאנו מחלוקת הפוסקים בענין מילוי שעון המראה את השעה ורבים מתירים, ולדבריהם כ"כ בזה שמוות, ואין בזה חשש של מתקן מנא. ואף האוסרים שהבאנו י"ל שזה רק בשעון המילוי נחשב כשבר כלי, משא"כ לגבי שעון מעורר שהוא גדר של השתמשות שגורם שישלצל בשעה הרצויה. וכן מצאתי באו"צ (פ"ט תשובה ב') לחלק בין מילוי שעון לשעה לבין מילוי שעון מעורר, וביאר בהערה ששעון שהיה דומם ונהפך לפועל חשיב מתקן מנא, משא"כ כאן שרק מכשיר אותו שיוכל לצלצל בשעה שצריך, ע"כ. ונראה כוונתו כדאמרן שבכה"ג הוא דרך השתמשות ולא תיקון החפצא. ואמנם בשש"כ (פכ"ח הערה ס"ד) הביא המגריש"א שאוסר אף בזה, ולא דמי לצעצוע של ילד, כי כאן מחוג טפי, כיון שנהג לכלל השעון מעורר יהיה במצב תקין בכל עת שירצה המזן דהוא, ע"כ. אולם ז"א מוכרח, וגם שם בהערה נתחבט עוד בד"ז כיעוין, וזאת ועוד שאף בנידון מילוי השעון הרי דעת רבים להתיר וכנ"ל. ובנידונינו נראה דשפיר יש לסמוך להקל.

והנה בשו"ע סימן שלי"ח ס"ג מבואר שמוות לערוך שעון שהולך ומקשקש מער"ש, אבל בשבת אסור, וכ"ה ברמ"א סי' רנ"ב, ומבואר בפ"י שעיקר האיסור לעשות כן בשבת הוא מפני שמשמיע קול שיר (ולא משום מתקן מנא), וכמש"כ הגר"י ועוד באחרונים טובא. ואמנם משום השמעת קול שיר ג"כ יש לאסור, אולם הרי כבר כתבנו לעיל שנתחלקו הפוסקים בכלי מיוחד עשוי להשמעת קול, שלדעת השו"ע מותר, ולדעת הרמ"א אסור, אולם כאן בשעון מעורר אינו אלא קול בעלמא ומותר [ומה שמוכח בשו"ע כאן שאסור לערוך השעון בשבת, כבר מבואר בגר"ז הנ"ל משום דהוי השמעת קול שיר, עיי"ש, אבל בשעון שלנו אין חשש, ואמנם הגר"ז שם הוסיף במוסגר שעוד יש לאסור בזה מצד כלי המיוחד, עיי"ש. אך גם זה ליכא לשו"ע. ועיין בצ"ח ח"ג סי' ט"ז פ"י, ויעו"ל].
 ואמנם להרמ"א שאסר השמעת קול בכלי המיוחד לקול אסור (והגר"ז הנ"ל הוסיף זאת שם, אם כי במוסגר). אולם הנה הבאנו לעיל שמצאנו במהר"ל שהוא מקור הדין שנתחבט בזה אמאי לאסור בזה כלל, וכתב שהוא בכלל דברים המותרים ונהגו בהם אסור, ועובדין דחול, עיי"ש. והשתא י"ל שבדברים כאלה שידועים שהם לעורר בעלמא שיר, ובפרט לצורך מצוה שמצאנו בכ"ד (בסימן ש"ו סי' וסימן שלי"ג) שמקילים בזה בעובדין דחול, אלא שזה קשה לומר, כן, שהרי כאן מצאנו שאף למצוה אסור, כמו שמש המעורר לתפילה וכדו', ואפשר דמי"מ קיל טפי כה"ג (ועיין בשש"כ פכ"ח סכ"ט ועוד שמקילים גרמא בהשמעת קול לצורך מצוה, אמנם כאן חמיר מגרמא). ונראה שזו היתה כוונת השאלת יעב"ץ בתשו' ח"ב סי' ס"ג שמוות לדחוק בוזג המקשקש לשעות, ואין בזה משום קול שיר, אלא שמ"מ למעשה חשש בזה כי אם לדבר מצוה לדעת השעה לתפילה. וכ"כ עוד בספר מו"ק ס"י"ס ש"ח, והוסיף שגם משום אוושה מילתא אין בזה כיון שאינו קול גדול שיאמרו פלוגי עושה מלאכה בשבת, ע"כ. ובספר נשמת שבת סי' שס"ז הקשה עליו שהרי הרמ"א אסר

אם זה שינוי ברור מותר.
 584. שו"ע שם. וגדר ריקוד יבואר בהערה שאחרי הבאה.
 585. כן נראה, איבעית אימא קרא ואב"א סברא, אב"א קרא מלשון השו"ע שהזכיר טיפוח וריקוד ושאר דברים, ושוב סיים ולספק כלאח"י מותר. משמע שרק לספק מותר [ובכלל זה גם טיפוח שהרי טיפוח וסיפוק ענין אחד. ומה גם שמשמע במפרשים שהוא יכול להתפרש לתרוייהו, כיעוין כה"ח אות ח']. אבל ריקוד אסור בשינוי. (וכן מדוקדק כעין זה גם במשנ"ב לעיל בסימן שלי"ח סק"ז, ודו"ק). ואב"א סברא, שהרי מ"מ הוא מעורר ומלהיב, והוא בכלל החשש של כלי שיר, וגם שינוי בזה לא הוי היכר כ"כ, שהכל הוא בכלל ריקוד ואסור. וכגון אדם שרגיל לרקוד מסוים הרגיל במקומו, וכעת בגלל שבת רוצה לרקוד ריקוד המצוי אצל חוג מסוים, או אצל עדה מסוימת שאינו רגיל אצלם, ה"ז ג"כ בכלל האיסור, שכל אופן שהוא שם ריקוד עליו ואסור.

586. דלא אסרו אלא ריקוד ולא הליכה. וראיתי בירושלמי בביצה (פ"ה ה"ב) שריקוד היינו שעוקר רגל אחת ומניח רגל אחת, וקיפוף היינו שעוקר את שתי רגליה, והובאו דבריו במרדכי (סימן תרצ"ה תרצ"ו), וכן כתב הר"ח בביצה (דף לו:) בפשטות, וכ"ה ברקוק (סימן ש"א), ונראה דמש"כ שעוקר אחת ומניח אחת, היינו כשנעשה במהירות ובחטף כדרך הרקודים, שתמיד יש קפיצא שאחת תהיה למעלה ואחת למטה כמצלף, משא"כ בהליכה שמצוי שיש רגע מועט ששתי הרגליים על הקרקע, ואינו ניכר אחת למעלה ואחת למטה.

ובשולחן שלמה (סימן תקכ"ד בהערה סק"ג) כתב שאיסור ריקוד הוא רק דבר שהוא כעין אומנות של רקידה, ולזה כוונת חז"ל, אבל מה שנוהגים היום לרקוד בסיים שמהם בשבת וביו"ט, היא הליכה בעלמא, אלא שהיא הליכה במעגל. (וע"ע שם שאינו ענין למה שאסרו לאלב להקיף את הבימה בהושענות). ורק אם עושה תנועות ריקוד מיוחדות דכה"ג יש מקום לאסור בשבת וי"ט, עכ"ד. ולכא"ו יל"ד דלפיה"א לעיל ריקוד היינו בעקירת רגל והנחת רגל, ולא בתנועות בעלמא. (אמנם כתבו שם שבכה"ג "ש מקום" לאסור, איכרא שא"א לדייק כ"כ משמועות). ומי"מ לדברי הכל הליכה במחול מותר (וחזרנו שדיברו עוד בזה באחרונים, שיש מתירים ומפרשים בזה משי"כ בשלהי תענית שבנות ישראל היו חולות בכרמים, דהיה זה רק בהליכה במעגל, ויש שאסרו אף בזה, ויל"ע. וכן זכרנו שראיתי לפני שנים רבות בשו"ת שיח כהן שעמד בזה, ועו"א דבר הליכה במחול בחג השבועות, וכיוצא. ועכ"פ כפי האמור נראה שמוותר). וזה מלבד שיש שהתירו טפי בריקוד שלנו, כיעוין בערוה"ש ושו"ת דבר יהושע ועוד שיבואר להלן אודות מנהג החסידים. וכן בצירוף שיטת התוס' שסמך עליהם הרמ"א האידנא שאין בקיאות בכלי שיר [וכל שכן במקום מצוה של סעודת שבע ברכות וכדו', שבדאי מותר, שהרי יש מתירים בזה לתחילה, וכהגר"ח פלאגי בשו"ת לב חיים ס"ט ועוד. וע"ע גם במנחת אלעזר ח"א סי' כ"ט ובא"א מבטשאטש ועוד].

ומי"מ למעשה אין להקל כסברת הערוה"ש המיקל בריקוד שלנו וכו', ואין לסמוך עליו נגד כל הפו האוסרים (וסוברים שבשמחת תורה שאני שהוא דבר מיוחד שלא גזרו בו), וכן מש"כ בשו"ת דבר יהושע אהרנברג ח"ב סי' מ"ב אות ד', שריקוד שלנו הוא כמו הליכה במחול ושיר, עיי"ש. זה תמוה, ואין לצרף לסניף קולא זו, ואפילו במקום מצוה, וכדלהלן, ורק הליכה ממש מותר.

587. שו"ע ס"ג, ועי' ביה"ל (ד"ה או).
 588. שו"ע שם. וקאי גם על הכאה בלוח או הקרקע, ועיין בביה"ל שם. והיינו שרק אם עושה בזה השמעת קול בתנועות עריבות אסור, אבל אם עושה כן רק להשמיע רעש, כגון להקיף את הישן מותר. וע"ע בהלכה הבאה.

589. שו"ע. ועיין בב"י דהיינו שמקיש באגודל ובאצבע האמה (והובא במשנ"ב וכה"ח), ועוד הביא בב"י מתורה"ד שכתב להתיר בזה, וכדחזינו ביומא (דף יט:) שעשו כן להעיר את הכהן שנתנמנם, ותמה עליו איך חלק על הרמב"ם והיהא דיומא משום שאין שבות במקדש, ע"כ. ובאחרונים הקשו שהרי בלא"ה אפשר לעשות בלא דרך שיר. ובנחל איתן פכ"ג ה"ד כתב שכונת הבי"ל לתרץ אפילו לדעת עולא (שהובא בב"י ר"ס שלי"ח) שאוסר בכל קול, ועוד האריכו באחרונים טובא בדברי הגמ' ביומא שם ע"ד רש"י ותוס' שם. ועיין בתוספת שבת סק"ד ובביאורים שם, ואכמ"ל. וע"ע בהערה הבאה.

590. שו"ע שם, ועיין משנ"ב וביה"ל שם. וע"ע בהלכה הבאה.
 ולכן אם עושה כן כדי להעיר את חבירו, מותר, כל שאינו דרך שיר [ובזכור לאברהם (אביגדור דף קכ"ח) העיר על הבי"י שכתב שהטעם להתיר משום שאין שבות במקדש, הרי בלא"ה אינו דרך שיר (וכ"ה בגמ' סי' שלי"ט סק"ב ועוד). ועיין בהערה הקודמת. ושם כתב לצדד שהיו מכין "אתו" באצבע צרידה ולא מחמת הרעש, עיי"ש. אך זה תלוי בגירסאות בלשון הרמב"ם (סופ"א מיה"כ) אם גורסים מכין אותו או מכין לפניו. ונראה שאף אם גורסו אותו, הכוונה מכין להקיצו. ועי' כה"ח אות י"ב]. וה"ה לצורך תינוק כשאנו בדרך שיר, עיין בהערה הבאה.

ועוד יש לציין שכפי שכתבנו בהיתר בי"ט אף אם עושה כן כמה פעמים, ח"פ וברור, ואע"פ שבביה"ל כאן (ד"ה או) כתב בתורה"ד שעושה כן "פעם אחת", פשוט דל"ד הוא. ואפשר שכתב כן כדי ללמד הגדר דבר שלא יעשה דף קצב, והיינו שאם אינו דרך קצב אף שעושה הרבה פעמים, ה"ז נחשב כשם אחת, כי אין קשר בין הראשון לשני, אלא כל אחד לבדד יהיה, משא"כ כשהוא לפי קצב שכולם קשורים זב"ז.

591. שו"ע לקשקש לתינוק באגוז או לשחק בו בוזג, עיי"ש. והנה יש לדון אם כל האיסור רק בדרך שיר, או אף בלא"ה אסור. ונראה פשוט שרק כשעושה דרך שיר אסור, הלא"ה אינו אלא קול רעש בעלמא, וכן כתבנו לעיל בס"א לענין צעצועים לילדים, שאף אם הם עשויים לרעש אינו אסור כשאנו עשוי

להשמיע בכלי המיוחד להשמעת קול אע"פ שאינו שיר, ולפיה"א יש ליישב, וזאת ועוד שאף הנשמת שבת שם בהמשך בדי"ה מיהת כתב סברא גדולה להקל בזה עכ"פ באותם שבכלל השבוע יש להם שעון חשמלי, ובשבת מפני איסור שבת יש להם שעון קפיץ, וזה י"ל שאין איסור עובדין דחול, כדרך שמצאנו בגמ' סימן שכ"ז גבי מסרק מיוחד לשבת עיי"ש, ואמנם שלכמה פו אינו משום עובדא דחול, מ"מ בהגלות נגלות במקור הדברים במהר"ל שהוא משום עובדא דחול, ואף זאת שהאיסור אינו ברור, נראה שיש להקל עכ"פ לצורך מצוה. (וכן מצאנו בתפ"א שהיקל בשעה"ד, ועי' בביה"ל לעיל ד"ה הואיל מש"כ בזה).
 ומה שכתבנו שיש להקל בזה בפרט לדעת השו"ע (בשונה מהרמ"א), הוא מתרתי, א. שיש כאן נידון של השמעת קול בכלי המיוחד, דלשו"ע מותר ולרמ"א אסור. ב. משום אוושה מילתא, שמבואר במהר"ל ועוד דמה"ט נהגו איסור בהשמעת קול, וזה הרי אינו אסור אלא להרמ"א, אבל השו"ע בסי' רנ"ב מישרא שרי, ולכן לדעת השו"ע מיהא שרי, אבל להרמ"א יש מקום לחוש טפי, ומי"מ י"ל שאף להרמ"א שרי בזה, דעד כאן לא אסרו אלא באופן שהוא משמיע קול בעת עשייתו בידיים את המעשה כמו הכאה בדלת, אבל כאן הוא כמו גרמא שישלצל לאחר זמן (אמנם כיון שזוהי מתכונתו לא הוי גרמא), וגם כולם יודעים שזה דרכו של השעון לעורר ונתפשט הדבר, וכמו"כ הרי לצורך מקילים באוושה מילתא כדרך שברמ"א סימן רנ"ב היקל במקום הפסד, ואמנם המשנ"ב כתב שם שיש איסור בהערכת השעון משום מתקן מנא (וכמו שמבואר בדבריו בסי' שלי"ח), אך כאמור כ"ז לשיטתו כח"א ודעימיה, וכבר כתבנו שאפשר דאף להקל אינו נחוץ כ"כ כמו מילוי השעון הנ"ל בהלכה הקודמת ומיהו מילוי הצלצול אינו נחוץ כ"כ כמו מילוי השעון הנ"ל בהלכה הקודמת (עיין בדבריו שם בהערה שבסוף אות ב), ויכול לעשות כן לפני שבת, ולכן יש לעשות כן ולא להכנס להאי פלוגתא.

575. שבהשמעת מנגינות אסור, וכמו שמבואר יוצא מדברי השו"ע סימן שלי"ח ס"ב והרמ"א ס"ס רנ"ב, ונתבאר לעיל.
 576. לא מבטיח לרבים המתירים אפילו במחוגי השעון כנ"ל בהלכה הקודמת, אלא אף לחוששים שם מצד מתקן מנא, מי"מ כאן מותר, וכמש"כ הגרשו"א בשש"כ פכ"ח הערה ס"ו מתרי טעמי, וכ"כ עוד באחרונים, ודלא כמי שאוסר בזה.

577. הנה לסגור פשיטא שמוותר ואין שאלה (עיין סי' רע"ז ס"ב), אבל לפתוח הרי הוא גורם להשמעת קול, והנה להשו"ע בודאי מותר, וכנ"ל באריכות. ואף להרמ"א ראיתי בשש"כ פכ"ח סכ"ט ועוד שהתירו אם זה לצורך מצוה, עיי"ש. וע"ע בנשמת שבת סי' שס"ט שהביא דברי הרבה פו בזה, ומסיק שכשאין לו עיצה אחרת יש להקל (ועדיף שיוציאו בשינוי). וכבר ביארנו לעיל באריכות הזדדים בזה, וכאן יש להקל טפי מאחר שאינו אלא גרמא.
 578. כמשנ"ב לעיל, ונתבאר שיקר החשש הוא אם נפעלת פעולה חשמלית מידיה, אבל מה שמצוי בדרך כלל שלא נפעל שום פעולה חשמלית, רק זו הכנה לפעולה החשמלית, ה"ז שנוי במחלוקת, וכמו שהבאנו לעיל שלחזו"א שאוסר משום בונה אסור לעשות כן להרים הנצרה (וה"ה שאסור להורידה משום סותר), אבל לדעת כל שאר הפו שאין חוששים לסברא זו משמע דמותר, ועמש"ש. [וראיתי הלום בנשמת שבת סי' שעה שתמה על ההיתר בזה, עיי"ש, אולם הדבר ברור שכל ההיתר הוא באופן שבעת הזו אין נפעלת שום פעולה רק הכנה בעלמא, וע"ע בדבריו בסו"ס שע"א].
 579. כמשנ"ב בהקדמה לעיל, וכן נתבאר בסי' ער"ה.

580. והוא ע"פ השו"ע (סימן שלי"ט ס"ג), ולהלן יבואר עוד פרטים בדברים אלו [והקדמנו כאן סעיף זה אגב דיני השמעת קול שנתבאר לעיל (סימן שלי"ח ס"א-ב)]. ועיין אחד הוא, שמא יתקן כלי שיר].

ודווקא בדברים כאלה שהם במעשה, כגון טיפוח וריקוד וכו', שבזה יש חשש דאתי מעשה ומבטל לאיסור, ועל כן גזרו, אולם שירה בפה, וכן צפצוף בפה (שמבואר ברמ"א סי' שלי"ח ס"א שמוותר), אין בו כ"כ חשש לגזור, דאינו כ"כ מלהיב עד שיבוא לתקן כלי שיר, ועל כן לא גזרו בו.

581. שו"ע סימן שלי"ט ס"ג, אין מטפחין ואין מספקין. וע"ע בב"ח ובכה"ח (אות ח') מה שביאר בזה, עיי"ש. וע"ע בשולחן שלמה סי' תקכ"ד אות ג' מש"כ באיסור טיפוח.

582. שו"ע שם. ומקורו מהרמב"ם פכ"ג ע"פ הירושלמי.
 583. הנה דרך העולם לעשות שינוי ע"י מחיאת כפיים כלאחר יד, שמכים באחורי היד על כף היד.

ונתעוררתי לדון במה שראיתי שיש מוחאים כף אל כף פעם אחת כדרכו, ופעם שניה כלאחר יד, האם זה מותר, שהרי באותו הפעם שמוחא כף אל כף כדרכו, ה"ז השמעת קול כדרכו, ואסור. ומאידך גיסא יש לומר שכיון שבפעם אחת יחידה שעושה כן לא חשיב איסור השמעת קול, שהרי אינו לפי קצב ואינו אלא רעש בעלמא, אין איסור. [ויש לדון אם יעשה רק ב' או ג' פעמים כדרכו ופעם אחת בשינוי אם מותר, ונראה לאסור, שהרי בשתיים כבר מתגלה שנעשה לפי הקצב, אף שהוא לזמן מועט, ורק כשמפסיק בפעם אחת שפיר דמי]. אך עדיין יש לומר שאף בפעם אחת אסור, שאמנם יש הפסק במחיאת כף שלא כדרכו, אולם מי"מ הכאה זו כדרכו מצטרפת למנגינה ואסור. ואינו מוכרח, ולכן רשאים להמשיך במנהגם.

עוד ציינו, שנשאלתי אם מותר למחוא כפיים בקצות האצבעות של יד זו על קצות האצבעות של יד זו, או ע"י תוך היד ולא בכל כף היד, או בתנועה משונה ובסיבוב ידו וכדו', ואפשר דכל כה"ג לא חשיב שינוי כ"כ. גם אפשר שיש לחוש בזה למראית העין. ונר' שכל שינוי שהוא ניכר נחשב שינוי, וה"ז

ואלו הדברים ג, ד, ה, אסורים אפילו בשינוי⁵⁹².

כ"ד. כל האמור לעיל שאסור במחצית כף אל כף או על הידך, בין שעושה כן מחמת שמחה, ובין כשעושה מחמת אבלו או כעסו או צער⁵⁹³, שכיון שעשוי לעורר את הרגשות, אסור. והיינו כשנעשה בדרך קצב כל שהוא, ועיין בהערה⁵⁹⁴.

וכן כשמכה על השולחן באצבעו, או שמכה אצבע על אצבע וכדומה, הוא רק כשעושה כן לפי קצב ודרך שיר, אבל אם מכה בחזקה כגון להעיר את חבירו, מותר. וכן אם עושה כן כדי להסיח דעת התינוק מותר, כל שאינו דרך שיר⁵⁹⁵.

וריקוד אסור בכל אופן, אפילו בלא שיר כלל⁵⁹⁶.

כ"ה. אסור לרקוד בשבת, אפילו במקום שמחה של מצוה, כגון בשמחת חתן וכלה וכדו'⁵⁹⁷.

אמנם הליכה במחול בלא תנועות המיוחדות לריקוד, מותר, ואין זה בכלל ריקוד⁵⁹⁸. וכל שכן מה שיש נוהגים ללכת במחול סביב השולחן כשיש שמחת שבע ברכות וכדו' שמותר⁵⁹⁹. אך יש להזהר שלא יטעו לרקוד בהרמת רגליים, כמו שיש הנסחפים ובהתלהבותם רוקדים ריקוד ממש⁶⁰⁰.

כ"ו. ביום שמחת תורה מותר לרקוד לכבוד התורה⁶⁰¹. וכן מותר להכות כף אל כף, וכיוצא⁶⁰². אבל בכלי שיר, אסור, כגון לקשקש בפעמונים וזגים, וכל שכן בשאר כלי שיר אסור⁶⁰³.

ודע, שגם ביום שמחת תורה אין היתר אלא רק בעת שרוקדים לכבוד הספר תורה, כגון בזמן ההקפות. וכן בזמן שאומרים דברי שבח וקילוסים, אבל במשך שאר היום כגון בסעודת החג, אסור⁶⁰⁴.

כ"ז. יש מקומות שנהגו לרקוד ולמחוא כפיים בשבת. וכתב הרמ"א שאין למחות בידם, משום שמוטב שיהיו שוגגין ולא מזידים⁶⁰⁵. אמנם כל ירא שמים יחמיר לעצמו ולאנשי ביתו ואפילו במקום מצוה⁶⁰⁶. וכמו כן אם הוא אדם כזה שישמע לתוכחתו, וכגון שהוא רב הקהילה או אדם נכבד, צריך להזהירם להמנע מזה⁶⁰⁷. וכל שכן בכלי שיר, שבודאי חייב למחות על זה⁶⁰⁸.

כ"ח. יש מעדות החסידים שנהגו לרקוד ולטפח כף אל כף בשבת ויום טוב, בזמן שמשוררים בשירים ורנונת, וכיוצא. אולם בדברי הפוסקים מבואר הדבר לאיסור, ואפילו במקום מצוה. ועל כן ירא שמים יזהר בזה⁶⁰⁹.

כ"ט. בעת ששרים ומזמרים בסעודות שבת וכדומה, יש להזהר שלא לדפוק על השולחן לפי מנגינת השיר, או לפי קצב מסוים. (ולא התיירו אלא רק כשעושה קול רעש להשתיק את הציבור וכדומה). וכל שכן שאסור לדפוק בשולחן או בכלי בעזרת כף או מולג וכדומה, ורבים טועים בזה⁶¹⁰. וגם בשינוי אסור⁶¹¹.

ל. אין איסור השמעת קול אלא באופן שעושה מעשה, אבל בפיו אין איסור כלל⁶¹². ולכן, מותר לשיר ולזמר כרצונן⁶¹³.

וכן מותר לצפצף בפה⁶¹⁴. וכן להשמיע קולות צפצוף והיגיו בגרון וכיוצא, אפילו באופן שהוא מנעים את הקול, ונשמע לאחרים כמו ניגון כלי שיר ממש, מותר⁶¹⁵.

וכן מותר לשרוק בפיו, ואפילו אם הוא מכניס את האצבע בין השפתיים והשיניים כדי שיעלה הקול יפה וחזק, מותר⁶¹⁶. ויש אסורים בזה⁶¹⁷. ועיין בהערה⁶¹⁸.

דברים שאסור חז"ל משום גזירה

ל"א. המשמר את הפירות והזרעים שבשדה מפני העופות והחיות, אסור לו לרקד כנגדם ברגל כדי להשמיע קול להפחידם. וכן אסור למחוא כפיים להפחידם⁶¹⁹. אמנם אם הוא מוחא כפיים בשינוי כלאחר יד, מותר⁶²⁰. אבל בריקוד לא מועיל שינוי⁶²¹. ועיין בהערה שאפשר שגם כל תנועות שהם להפחיד העופות, בכלל האיסור⁶²².

ושולחן רבך ריקן הנהיגו כן בעבודת ה'. ושוב פקפק גם על עצם הדין מהא דכה"ג מכין לפניו באצבע צרידה, עיי"ש. ואחרי"ם תמזה הוא משי"כ לפקפק על הלכה זו המובאת בראשונים ובאחרונים וכל הפו'. ומשי"כ ראייה מהא דכה"ג, כבר כתבו האחרונים ליישב בכ"כ אופנים, ולק"מ. ואין להאריך. וע"ע גם בשו"ת דברי יהושע אהרנברג ח"ג סימן מ"ב, ויש להשיב על דבריו. ואין להקל נגד כל הפו' שאסרו בפשיטות.

ועכ"פ אנן בדידן אין לנו אלא דברי השו"ע והפ"ו שאסרו אפילו לדבר מצוה. ועל כן יר"ש יזהר בזה. ואמנם למחות אין לנו כמש"כ הרמ"א דמוטב שיהיו שוגגין וכי'. ובפרט שזה לדבר מצוה בעבודת ה'. וכבר מדוקדק במשנ"ב סק"י שלדבר מצוה קיל טפי שלא למחות אחר שנהגו. וכן הבאנו מהגר"ח בכ"מ ועוד שהתירו עכ"פ בסעודת נישואין. מ"מ כל אדם יזהר לעצמו. והכה"ח כתב שכל אדם יזהר ויזהיר את בני ביתו ואפילו לדבר מצוה, וכנ"ל. ואין צריך לומר במקומות שנהגו להחמיר כמו שמצוי במקומותינו, שלא יבוא לפרוץ גדר להקל בזה.

610. ואף שלפ"ד הפוסקים שהבאנו בהערה הקודמת שמתירים ריקוד ומחצית כף, אפשר שיש להקל גם בזה. אולם מלבד שהפ"ו אסור זה, עוד בה דאף לשיטתם י"ל דכל כה"ג הוי ככלי שיר וחמור טפי. ולכן אסור לתופף וכדו', ועל כן למעשה יש להזהר שלא להשמיע שום קול בידי על השולחן וכדו'.
611. שהרי דבר זה הוא ככלי שיר, ולא מהני שינוי, ורק במחצית כפיים מהני, וכן כתבנו לעיל (וחורנו ע"ז שוב, מפני שהן היום ראיתי שיש מי שהיקל בזה, ואינו נהירא). ועתה הראוני שכן דן בשו"ת אבני ישפ"ה ח"ב סל"ה אות ז' במה שהתיר הרמ"א לספק בשינוי, אם בעצם השינוי, או משום דבטיחות הוי כעין גזירה לגזירה, וכתב שמשמע בפ"ו דאין היתר אלא לשנות בטיחות דווקא (ושם כתב שגם בשינוי לא מהני, וכבר כתבנו כן לעיל, אמנם לענין הליכה במחול י"ל שאף ריקוד לא הוי, ועיין לעיל מש"כ בזה). וכן הסכים עימו גדול אחד, ע"כ. (וע"ע בשו"ת א' נדברו ח"ג סי"ד מש"כ בזה). ואכמ"ל.
612. רמ"א (סימן של"ח ס"א).

613. כה"ח (אות ג') בשם הגר"ז. ופשוט וא"צ להאמר. והחידוש שאפילו לדבר הרשות מותר. וא"צ אפילו שנשמע קול ניגון וכדלהלן, שרי.
614. רמ"א שם. ואפילו שהוא מנעים את הקול כמו שיר. משנ"ב (סק"ג) וכה"ח (אות ח').

615. עיין להחיד"א במחז"ב שכתב שע"ז סמכו באשכנז ופולין שמצפצפין ומהגין וכו' כשמשוררים, שגמרא כמגנן בכלי שיר ממש, ושכן נהגו רבנן קדישי' וחסידים וכו'. אך סיים שהגר"פ עניו בשו"ת גבעת פנחס נטה לאסור לצפצף כציפור או כמין זמר אחר בשבת, ע"כ. והובא כה"ח (אות ח'). ומ"מ הרי הרמ"א התייר, וכן כמה גדולים שהביא שם. ואף הרב גבעת פנחס "צטה" לאסור, ומילי דרבנן כה"ג ודאי מותר.

616. ערוה"ש (ס"ז). וב"אר דזה החידוש, שאינו כטיפוח בידי שאסור, כיון שכאן העיקר הוא הקול, והאצבע הוא כדי שיעלה הקול יפה.

617. עיין שו"ת משנה הלכות ח"ד סי' נ"ה.

618. יש לציין, שבספר ארחות שבת (ח"ב פכ"א הערה ס') כתבו שמוא בשם החזו"א שאף בחול אין לשרוק כן בפיו, דהוי פריצותא, ע"כ. וגם אני שמעתי שמועות כאלו שלא לשרוק בפה, שהוא מנהג גויים וכהנה. ותמהתי ע"ז אחר המבואר בפ"ו שמותר. ודברתי ע"ז עם הגר"ח קניבסקי שליט"א, ולא ראה צד לחשוש. ובאשר לשמועה מהחזו"א, אמר שלא שמע כזאת, ואולי אף החזו"א לא דיבר אלא בשבת (נ"ב). ואם איתא כן יש לו סמך בדברי המחז"ב הנ"ל בהערה שלפני הקודמת), עכ"ד. אמנם לקושטא דמילתא הדבר ברור שבני תורה צריכים להזהר באורחותיהם, ולא דווקא בשריקה, אלא גם לצעוק ברחוב אינו נכון, וכן ללכת בפיו בנגידים ושאר הנהגות פרועות, שבודאי יש להזהר, וכל אחד ידע בנפשו. שהדבר תלוי גם לפי מה שהוא אדם, עיין בגמ' שלהי יומא היכי דמי חילול ה', ואכמ"ל.

619. שו"ע (סעיף ד') גזירה שמא יטול צרור ויזרוק להם, ויעבור על איסור הצאה.

620. משנ"ב (סק"ז) וכה"ח בשם האחרונים. [ועיין סימן של"ט ס"ג (שהובא לעיל) מה נחשב שינוי במחצית כף, ובנידוד"ד נראה שכל שינוי מהני. ועי' להלן שהעיקר שלא יהיה כדרך חול].

621. כ"מ מד' האחרונים שרק בטיפוח וטיפוח מהני שינוי. וכה"ג דקדקנו בדברי השו"ע סימן של"ט ס"ג שלא הזכיר שינוי אלא בזה ולא בריקוד.

622. יש לעיין כאן ביסוד האיסור (המבואר בעירובין דף קד). שאמרו שאסור, ולא משום אלוהי קלא (והיינו לדידן דלא קי"ל כעולא, וכנ"ל בר"ס של"ט), אלא שמא יטול צרור, ע"כ. האם האיסור הוא בעצם הדבר שעושה איזה תנועה מזוהה, או האיסור הוא מה שמשמיע קול, ונפקא מינה בזה אם מותר לנפנף להם, או לעשות תנועות מזוהות כל שהם להבריחם. וברשי"ש שם (ד"ה ירקד)

וכדו', משום שאין זה כלי שיר, ואינו כמו קשקוש בוגים ופעמונים, כיון שעיקר המנגינה בידי (ובשו"ת לב חיים ס"ט החמיר בהכאה כמו תוף, אבל בידי י"ל דשרי, אלא שבכלי העשוי במיוחד לשיר בדרך כלי שיר ג"כ אסור, אולם הקשה בעלמא על השולחן נראה דשרי).

603. משנ"ב שם (בלשון "אין כדאי"), וכה"ח שם שאין להתיר בזה. וכ"כ שאר פו'. וכן עיקר.

604. כן נראה לדקדק בלשון הב"ב בשם מהרי"ק שכל ההיתר הוא "בשעה שאומרים קילוסים של תורה", עיי"ש. ומזה יש ללמוד שבסעודת החג ששרים לכבוד החג וכדו' נשאר האיסור ככל יו"ט. והצרכנו לזה לפי שיש טועים וחושבים דהואיל ואשתרי אשתרי, וז"א, דכל מנהג זה הוא משום כבוד התורה וזבזב שנהגו.

ואמנם אם בעת הסעודה שרים לכבוד התורה, נראה שגם הוא בכלל ההיתר, שהעיקר הוא בזמן שמזכירים שבחה של תורה וקילוסים.

605. הנה ידועים דברי התוס' שהאידיא שאין בקיאין לתקן כלי שיר, מותר. וכבר הארכנו בזה בהערה לעיל ר"ס של"ז, עיין שם. ונתבאר שם שנחלקו הפו' אם התוס' התיירו גם כלי שיר, או רק טיפוח וריקוד. והרמ"א גופיה בד"מ הבין שהתוס' מתירים אף כלי שיר ממש. ומ"מ בהגה כאן (סעיף ג') לא הביא מנהג זה, אלא שנהגו ש"מספקין ומרקדין" האידיא, ונראה שלא רצה להתיר לגמרי אף בכלי שיר, אלא די להקל בטיפוח וריקוד שהוא גזירה רחוקה יותר. וכ"כ הבהא באחרונים, וכן עיקר. וכן פסק המשנ"ב סק"י דלכל הצדדים ברמ"א אין מקום להקל אלא בטיפוח וריקוד ולא בכלי שיר. וע"ע משנ"ת לעיל ר"ס של"ז בהערה. והרמ"א כתב בתחילה שלא מוחים בידם, משום שמוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידים, ושוב הביא ש"א שבזה"ז הכל מותר, דאין אנו בקיאין בעשיית כלי שיר, וסיים ואפשר שע"ז נהגו להקל בכל, ע"כ. והנה בפשטות ה"ז ככל סתם ויש שהלכה כסתם. ואף בדעת הרמ"א הוא כן כידוע. אולם מאידך הרי סיים העיקר שעפ"ז נהגו להקל בכל. אך י"ל שזה סיים של דברי הי"א, ולעולם העיקר טפי כמו שסתם שאין היתר בזה, אלא רק משום שמוטב שיהיו שוגגים, וכן מבואר במשנ"ב סק"י שאין כדאי להניח המנהג (עכ"פ שלא במקום מצוה), אלא משום הנח להם וכו'.

והשו"ע סתם בזה ולא הביא שום קולא בזמן הזה, אלא אדרבה סתם לאסור, ומשמע דלדעתו הוא איסור גמור ככל איסורי דרבנן בעלמא. (ואף אמנם שבבי"א הביא דברי התוס' הנ"ל, ואף דן בדבריהם, מ"מ הדבר ברור שלא הביא להלכתא, שהרי כל הפו' לא ס"ל כן, וע"ע בבני ציון כאן ש"כ להעיר שאפילו הראשונים שהרי הביא תמיד דברי התוס' השמיטו דבר זה. וגם בשו"ע השמיט ד"ז, וכתב בסתמא לאסור, ובודאי שכן ידעתו), אלא שמי"מ אם לא ישמעו לנו, שוב יש לומר דמוטב שיהיו שוגגים וכו', וכמש"כ כיוצ"ב בהל' יוה"כ (סימן תר"ח). ולפי מה שכתבנו להלן אם יודע שישמעו לו לכיו"ע צריך למחות.

606. שהרי אינו היתר אלא משום מוטב וכו', וכ"כ בנידוד"ד בכה"ח (אות י"ד).

607. שהרי כל הדין הוא משום "מוטב" וכו', וממילא אם ישמעו לו בודאי צריך למחות. וכה"ג כתב המשנ"ב שם (סימן תר"ח סק"ג) שדווקא אם יודע בודאי שלא יקבלו ממנו הדין כן, אבל אם "ספק" שמא יקבלו ממנו, צריך למחות ואפילו באיסור דרבנן, ע"כ. (וע"ע גם בלשון המשנ"ב כאן סוסק"י). וכל שכן לפי השו"ע הנ"ל, אמנם ראיתי באול"צ (סופמ"ג) שכתב שאין למחות בנהגים כן לחתן וכלה, עיי"ש. (והיינו שיש לצרף דברי המתירים למצוה). אולם ז"א מוכרח (שאין הספיקות שקולים כ"כ), ואם הם סרים למשמעתו, ואין בזה חשש מחלוקת כלל, טפי עדיף למנוע מזה, וכ"מ כה"ג בכה"ח.

608. דכמו שנתבאר שבוה הסכימו הפו' לאסור, ואף הרמ"א לא סמך להתיר כלי שיר, וכמו"כ הרי כלי שיר הוא איסור ידוע לכל בזמננו, ואם עוברים עליו ה"ז ודאי כמיד שמוא במשנ"ב (סימן תר"ח) שצריך להוכיח ע"ז. וכל שכן שבד"כ הוא פירצה בחומת שבת, שכיון שנפרצה אומרים לו גזור.

609. הנה מנהג כמה מקהילות החסידים לרקוד ולטפח בשבת, ולפי כל האמור יש להזהר בזה, וכמבואר בכל הראשונים זולת התוס' בביצה וכנ"ל. וכ"כ רבותינו בעלי השו"ע וכל הפו' להזהר בזה. ואמנם ברמ"א מבואר שלא למחות דמוטב וכו'. אולם מ"מ הדבר אסור. ונפ"מ שכל אדם יזהר לעצמו מהנהגה זו ויזהיר גם את בני ביתו (וכמש"כ בכה"ח). וגם כל רב בעירו שיועד שישמעו לו צריך להוכיח ולהזהיר ע"ז (וכמו שכתבנו בזה לעיל).

ואמנם בשו"ת מנחת אלעזר (ח"א סימן כ"ט) האריך אודות מנהג זה, והביא דברי התוס' שהאידיא קיל טפי, וכתב עוד שכמו שבשמחת תורה הקילו, ה"ה שאר שמחת יו"ט וכו'. (ומה שלא הוזכר היתר זה, משום שתלוי לכל אדם באשר הוא, אם מתלהב באהבת ה' מותר, ואליה ה"ז טירחא בשבילו). עיי"ש. וע"ע גם בא"א מבוטשאטש כאן שכתב אודות לספק ולטפח, דכיון שנהגו כן בשמחת נישואין בלא חשש פתחון פה, אי"כ כדי שלא יהא שולחנך מלא

לשיר, ואף בעשויים לשיר אין איסור השמעת קול ברעש בלבד (רק משום מוקצה במיוחד לכן).

592. כיון שהוא כענין השמעת קול בכלי שיר דלא מהני בו שינוי. [וא"ת הרי השו"ע כתב בלשון "ואפילו" להכות באצבעו וכו', ונימא ק"ו שאם בטיפוח מותר כ"ש בהכאה זו, וז"א, דהשו"ע מיירי כלפי עצם הדבר אם הוא אסור או נחשב כדבר שאין בו ממש, אולם אחר שנאסר ה"ז בגדר כלי שיר, ושוב אסור גם בשינוי, כנלענ"ד]. ועיין להלן הלכה כ"ט ובהערה.

593. משנ"ב (סק"ז) מדברי הראשונים. וכ"ה בכה"ח.
594. הנה יש לעיין אם כל הקפידא הוא דווקא כשעושה כן לפי קצב (היינו קצב השיר בשמחה, או לפי קצב המקוננות המעוררות לצער), אבל כשסתם מכה בירכו בכאבו, או סופק את כפיו זה לזה בצער, אפשר שמותר, או שעצם הדבר שהמטרה הוא לעורר את הרגשות (ולשמחה או לצער), ה"ז בכלל החשש שמא יבא לעורר בתיקון שיר. ונראה דהא בהא תליא, שכאשר סופק על ירכו בדרך קצב ונהי ה"ז מועיל לעורר, והוא בכלל האיסור, אבל כשאינו בדרך קצב, אינו אלא חבלה ודרך ניצוץ, ואינו שייך לכלי שיר כלל. ולכן רק לפי קצב שהוא זה המעורר, אז אסור.

595. כן כתבנו בהלכה הקודמת עפ"משי"כ בשו"ע שאסור אם עושה כן "כדרך המשוררים", וכ"כ עוד באחרונים. ואף אמנם שבמשנ"ב (סק"ט) כתב בתחילה דשמע שמותר, ושכ"מ במג"א, ושוב כתב שלפי מה שביאר בתוספת שבת שיטת רש"י משמע דלרש"י יש להחמיר גם בזה, וכ"מ בפמ"ג (והיינו שהסכים לפי התו"ש), ע"כ. אולם הרי אף זה אינו אלא לרש"י ולא להבנת התוס' (במנחות לה:). ואף לפרש"י גופא ראיתי בביאורים על התו"ש סק"א שכתב לדחות דברי התו"ש, שודאי אף רש"י לא מיירי אלא כדרך שיר, עיי"ש מה שהוכיח בזה, ועל כן העיקר שרק דרך שיר אסור (וע"ע גם לעיל ר"ס של"ז).

596. שכל ריקוד הוא דרך קצב ודרך שיר, ולכן אף שאין מנגנים כלום, מ"מ נראה שיש חשש של תיקון כלי שיר. ואם אינו בענין שיר וזמר כלל הוא נידון של פסיעה המבואר בר"ס ש"א.

597. משנ"ב (סק"ח). וע"ע גם בכה"ח (אות י" וי"ג).

ואע"פ שבשמחת חתן וכלה הקילו טפי להביא כלי שיר ע"י גוי, וכנ"ל (סעיף ב'), שאני התם שכתבו האחרונים שאין שמחה אלא בכלי שיר. ומי"מ זה רק ע"י גוי, ולא ע"י מעשה ישראל, שיש לחוש שהישראל יבא לתקן כלי שיר בעצמו. [וע"י בשו"ת שלמת חיים (סימן ע"ז) באר"א].

ועכ"פ מבואר שאסור אפילו לכבוד חתן וכלה (אע"פ שאמרו ע"ז שאין שמחת חתן וכלה אלא בכלי שיר, וכנ"ל), וכל שכן בברית מילה ושאר שמחות של מצוה שאסור.

אמנם יש לדקדק דכפי הנראה שבמקום מצוה הוא קל טפי, ונפ"מ שאם נהגו להקל יש להניחם במנהגם, וזה כפי המדוקדק בלשון המשנ"ב (סק"י), ואפילו בטיפוח וריקוד אין כדאי להניח המנהג "שלא במקום מצוה", אלא משום הנח להם וכו', ע"כ. ומבואר שכאשר הוא במקום מצוה יש להקל טפי להניח את המנהג, וגם לא משום הנח להם וכו', ודו"ק. אולם בכה"ח (אות י"ג י"ד) לא חילק בזה, וכתב שאף בדבר מצוה יש להזהר.

ובשו"ת לב חיים ס"ט משמע דשרי לרקוד לחתן וכלה, עיי"שה. אולם מלבד מה שתמה ע"ז בנו בשיירי יפה ללב, עוד נראה דלא רצה למחות בהם כדרך שכתב הרמ"א בסימן של"ט ס"ג דמוטב שיהיו שוגגים וכו', וה"ז אפשר שראה שלא ישמעו לו. א"נ דסבר כמו שכתבנו לעיל מדברי המשנ"ב שבצירוף שזה דבר מצוה יש להקל טפי אחר שכבר נהגו (וע"ע בשו"ת שלמת חיים סימן ע"ז), שו"ר עוד בלי"ח ח"ג סס"ג, וביתר הרחבה בספרו כה"ח סימן ל' סצ"ד שהאריך בענין הכלי שיר לחתן וכלה, וכתב שלא מיחו בהם חכמים, ושח"א רצה לבטל המנהג ולא הודו לו וכו', וע"ע שם. ויש עוד שכתבו להקל בזה לדמות חתן וכלה לשמחת, וכמהמרש"ל ב"ש"ש ביצה פ"ה ס"ו ומקו"ח כאן ותפא"י בכלכ"ש, אולם לדידן קשה להקל אחר שהשו"ע סתם לאיסור, וכ"פ המשנ"ב והכה"ח, ובלא"ה מנהגינו להחמיר בזה, ותול"מ. ודו"ק.

598. כן כתבנו לעיל בהלכה שלפני הקודמת, שרק ריקוד שעוקר רגל ומניח רגל, ולא בהליכה בעלמא.

599. שבוה יש לצרף כמה פו' המתירים במקום מצוה, וכמו שהבאנו שם.

600. ומ"מ אין לגזור לאיסור מחמת הטועים, דקיי"ל (פ"ק דשבת ובכ"ז) דלא גזרינן גזירה לגזירה. וגם יש לצרף שיש מתירים לרקוד בשמחת מצוה.

601. ב"י כאן בשם מהרי"ק שנהגו בו היתר משום כבוד התורה (והוא מהרי"צ גיאת בשם רב האי גאון, וכ"ה בתשו' הגאונים שע"ת סי' ש"ד), וכ"ה בטו"ו וש"א ומשנ"ב סק"ח וכה"ח אות י', וע"ע בערוה"ש (ס"ט) שרוצה להתיר בזה מחמת עצם הדין דריקוד דקיל טפי.

602. דהיינו הך (ואדרבה קיל מריקוד), וע"י שעה"צ אות ה'. וה"ה להקיש אצבע על אצבע. ונראה שהוא הדין שמותר להקיש בידי על הלוח או השולחן

ויש אומרים שכל האיסור דווקא ברשות הרבים, אבל בזמן הזה אפשר שמותר, וראוי להחמיר לכתחילה גם בזמן הזה⁶²³. ומכל מקום בבית מותר⁶²⁴.
ל"ב. אדם המפחד מבעל חי כגון חתול או כלב שלא יקפוץ עליו, מותר לרקוע ברגל להפחידו וכן למחוא כפיים וכדומה⁶²⁵. וכל שכן שמותר לנפנף בידי ולעשות תנועות כל שהם להפחידו⁶²⁶.

משחקים למיניהם

ל"ג. אסור לשחק באגוזים ופירות על הקרקע. ובכלל אסור לשחק במשחקי כדורים, גולות, גרעיני משמש (גוגואים), וכיוצא, כשהוא על הקרקע, מחשש שמא יבא להשוות גומות ויעבור על איסור חורש דאורייתא⁶²⁷.
 במה דברים אמורים כשמשחק על הקרקע, אבל אם משחק על השולחן, או אפילו על הקרקע כשיש עליה בגד או מחצלת, שטיח וכדו', מותר⁶²⁸.
 ואם הקרקע מרוצפת, אזי: בבית יש מתירים לשחק, אבל בחצירות יש לחשוש שמא יטעו לשחק במקום שאינו מרוצף, אלא אם כן גם רוב החצירות מרוצפים⁶²⁹.
ל"ד. משחק חמש אבנים של ילדים, יש להזהר גם כן שלא לשחק אלא במקום מרוצף⁶³⁰.
 ומשחק של מקלות שקופצים עליהם וביניהם, מותר כיון שאין הקפדה שתהיה הקרקע ישרה⁶³¹. [ובכל אופן יש להזהר ממוקצה, ואסור לטלטל מקלות שלא ייחדו לשימוש].
ל"ה. בדבר משחקים בשבת, ישנם כמה פרטים⁶³²:
 א. לשחק בכדור - לדעת השו"ע אסור, ולדעת הרמ"א מותר. וממילא לדעת השו"ע כדור הוא מוקצה, ולדעת הרמ"א מותר. אולם בשאר משחקים בשבת יש להקל, וככל הפרטים שנתבאר בסיומן ש"ח סמ"ה⁶³³.
 ב. ובכל אופן לכל הדיעות אסור לשחק בכדור על קרקע שאינה מרוצפת, ובפרט במשחקים שעיקרם על ידי גלגול בקרקע, כמו משחק גולף וגולות וכדומה⁶³⁴.
 ג. משחק השחמט וכדו', יש שנהגו לעשותו מכסף שיהיו מיוחדין לשבת משום עובדא דחול, אולם למעשה אין לחוש לזה⁶³⁵.
 ד. משחקים העשויים להרויח זה מזה, אסורים בשבת משום שהם כמו מקח וממכר⁶³⁶. ואף בחול אסור הדבר, משום אסמכתא כדון המשחק בקוביא⁶³⁷.
 ויש האוסרים כל משחקי מזל בשבת, כדון גורל האסור בשבת, אולם מדברי הפוסקים נראה שאין בזה איסור, רק אם מרויח בזה איזה דבר⁶³⁸.
 ומשחק "מונופול" שהוא דמות כסף, אין בזה איסור מן הדין, כיון שאינו מרויח בפועל, אלא משחק בעלמא⁶³⁹.
 ה. משחקים שרגילים לרשום בהם בעת המשחק, כגון תשב"ץ וחידות, אסורים, אולם אם דרך לשחק לפעמים גם בלא כתיבה, כגון משחק שרושמים בו את נקודות הזוכים והמפסידים, יש להקל⁶⁴⁰. [ודין משחק "פאזל" מבואר בסיומן ש"מ בהלכות "כותב"].
 ו. בכלל כל משחק במשחקים וכיוצא בהם, יש להזהר משום מושב ליצים. אמנם קטנים והצרכים לכך מותר⁶⁴¹.
 וכן יש להזהר משאר איסורים בכלל⁶⁴².

ועמש"ש. ואמנם הערונו שלכאור כדורגל וכדורסל אין כ"כ דרך להקפיד על הגומות, מ"מ קשה להקל, וכל שכן במשחק גולף (וכמש"כ בנשמת שבת סי' תכ"ז), וכן גולות שנתבאר לעיל בהלכה הקודמת.
 635. ברמ"א כתב שמותר לשחק בעצמות, וכתב המשני"ב (סק"א) שנהגין לעשותן של כסף שיהיו מיוחדין לשבת, דאל"כ מיחזי כעובדא דחול, ע"כ.
 אולם הנה הרמ"א לא העלה חשש כזה, ומשמע שמותר כהרגלו בחול. וכן שאר הפיו לא כתבו כן, וזאת המגז"א בשם כנה"ג, והובא גם בכה"ח (אות ל"ח), עיי"ן שם. ועיי"ן עוד בכה"ח לעיל (אות ל"ז) בשם הפמ"ג שהעיר דלכאור בעצמות האלו יש מוקצה, ותיירץ דמיירי שנתפרקו מאתמול. ומוכח להדיא שא"צ כולי האי שיהיו מיוחדים.
 גם בדבר המנהג שכתבו הפו' שנהגין וכו', הנה לא ראינו ולא שמענו מנהגים כאלה, ועיי"ן להלן.
 וגם עצם הדבר דהוי עובדון דחול אינו ברור, דהלא אינו אלא משחק בעלמא. וי"ל דמיירי במשחק שמשחקים בו באיסור, כגון במשחק שעשוי להרויח, וכן ביאר במנחת שי' כדיון שעשוי להרויח, אזי גם כשאין עשוי להרויח אסור משום עובדון דחול. וכשהוא בשל כסף מותר. וכ"כ עו"א. ואה"נ שלזה יש מקום לחוש. אולם סתם משחקים אין בהם חשש כלל. [ועיי"ן לעיל בסו"ס ש"יג גבי מסרק המיוחד לשבת, וכן לעיל סו"ס ש"כ במברשת שיניים מיוחדת וכו', שיש שחששו בזה לעובדון דחול ולייחד חדש לשבת, ויש שלא חששו].
 636. רמ"א. ונראה שזה ממש ככל מקח וממכר המבואר בסי' ש"ו וסי' ש"כ"ג וכדו'. וראיתי הלום בנשמת שבת סימן ת"י שהאר"ך בזה שיש מקומות שהקילו. וע"ע שם. ולמעשה אין להקל. [וע"ע שם ש"א שיש בזה איסור שכן שבת, ויל"ב].
 637. הנה יש להקשות אמאי לא אסרו גם משום אסמכתא, ומצאתי בב"ח ס"ג שהעיר בזה, וצ"ע.
 638. עיי"ן כה"ח (אות מ"א) שהב"ח אוסר בתם וחסר (זוג או פרד) אפילו אם אינו משחק להרויח, משום דדמי להטלת גורל, משא"כ משחק באגוזים ותפוחים שתלוי בחכמה אינו כמו הטלת גורל ושירי (משם העיר"ש). ע"כ. (ומקורו מהב"ח מהשה"ג הנ"ל). ולדבריו כל משחק התלוי במזל ולא בחכמה אסור בשבת, כגון אבן שיש עליה מספרים, וכן סביבון וכו'.
 אולם בדברי הפוסקים נראה שאין לחוש לזה, שלא אסרו לעיל (בסיומן ש"כ"ב בסופו) "גורל", אלא רק באופן שמרויח עי"ז. אולם סתם משחק אין בכך כלום, אלא משחק בעלמא.
 639. כ"כ בשש"כ פט"ז הערה פ"ד בשם הגרש"א שמותר. (ואמנם כתב שם בהלכה ש"טוב למנוע" מזה, וציי"ן מקורו מספר תורת שבת, אולם העירוני לנכון ד"ל שהתו"ש אסור משום דמיירי שמרויח איזה דבר מי שמנצח, וכך היה המציאות בזמנם, משא"כ בזמנינו שהוא משחק בעלמא). וכ"כ באול"צ פמ"ב בסוף הערה ה', עיי"ש. וכ"כ בנשמת שבת (סימן תכ"א) שמן הדין מותר, והביא שכן ראה משם הגר"ח פ"י שייבג להתיר, ודלא כש"ת ח"א משה ח"ו סי' ק'. וכ"כ עוד אחרונים להיתיר. ומצד שעשוי לכתוב אין לחוש (עיי"ן להלן בסמוך), כיון שבוז אין רגילות בכך. ואמנם יש מקום לומר דיש בזה זילותא דשבת, אולם נראה שהכל יודעים דהוא משחק ואין לחוש, ורק אם זה מועיל שע"ז יהיו רוחים בפועל למי שמנצח, אסור.
 640. הנה לענין תשב"ץ כתבנו כן בסי' ש"ו בהלכה כ"ד.
 וכן לענין משחק שכותבים בו נקודות וכו', היה נראה לאסור. וכ"כ בהדיא בח"א (לכל ל"ח ס"א) והח"ח במחנה ישראל (הל' שבת כותב). אמנם בנשמת שבת סי' ת"ט הביא סברות עולם שאינו יודע מקור לזה, ושפיר כתב שהמקור מבואר בסי' ער"ה לענין שמא יטה [וע"ע בדברינו שם כמה חששות דומות לזה, ודו"ק]. ומסיק הנשמת שבת שכל שדרך לפעמים בלא כתיבה יש להקל, עיי"ש. ונראה שיש לסמוך על דבריו, דלא חמור כ"כ מת"ח שיושב ולומר ולא גזרינן שמא יכתוב וכדלהלן, הגם ששם הוא דבר מצוה.
 ומיהו נראה שצריך להזהר שלא יהיו כלי כתיבה לפניו, וכעין מה שכתבנו בסי' ער"ה לענין ת"ח הרגיל לכתוב חידושי.
 641. הנה במשני"ב כאן (סק"א) כתב שכל משחקים אסורים אפילו בחול משום מושב ליצים, וכדרך שכתב בשו"ע (סימן ש"ז סט"ז), וציי"ן לדברי הברכ"י. וכבר הביא בכה"ח (אות ל"ט) תוכחות נוראות שכתבו גדולי הדורות על אלה המשחקים בשבת.
 וכתבנו שיש שמותר להם, והיינו:
 א. קטנים, שזהו רביתיהו. ובדאי כל הגדולים לא נתכוונו לאסור לקטנים, שהרי זהו דרכם, וח"ו להחמיר בזה, דהם גמרות ערוכות בכ"מ שקטנים משחקים במשחקים, עיי"ן שבת (דף סו:). וע"ע שם (בדף צב:) חגב לשחק בו התינוק, עיי"ש. ועוד כהנה. ובגמרא דיומא (דף עז:): איתא שגודל קצת הילד יתנו לו כלים לשבור אותם, למלא תאותו וכדפרש"י שם, וכי הא דרבא זבין להו מאני גזיזי וכו' (ועיי"ן בזה בתורה לשמה). ופשוט.
 ב. אם הגדולים נצרכים לזה ג"כ מותר, וכמש"כ בברכ"י שם (והובא בכה"ח) הנח לגדולי ישראל דודאי מעשיהם לשם שמים, דאפשר דהוה חוליה בחולי השחורה, ומשום רפואה לאסוחי דעתייהו בבוא דואג ולמהדר תלמודייהו וכו',

בבדה"ש (סו"ס) שאסור אף בקרקע מרוצף.
 אמנם לכאורה נראה בפשטות שהדין בזה ככל הדין הנ"ל בסיומן של"ז גבי כיבוד הבית, שלפי השו"ע במרוצף מותר, ולא גוזרים אטו שאינו מרוצף, ולהרמ"א אסור אף במרוצף אטו שאינו מרוצף (ואולי זה ג"כ מסברת המחלוקת של המשני"ב וכה"ח הנ"ל, וי"ל). אלא שנתבאר שם שבמקומות שכולם מרוצפים, מותר אף לרמ"א, וא"כ ה"נ יש להתיר בבתים שלנו. אולם הנה סתימת המשני"ב כאן וכל הפיו שלא קישרו את הנידון דידן לסימן של"ז, משמע שכאן בכל אופן אסור. וכן הפיו לא תלו הדבר במחלוקת השו"ע והרמ"א, ומשמע דלכו"ע אסור. אכן מצאנו בכ"מ שאף לשו"ע גזרו אף באינו קרקע עולם, וכהא דסימן ש"כ"ד סט"ו שאסור לגרוף אבוס אפילו בכלי, וכבר עמדנו בזה לעיל במקומו לבאר החילוקים מאי שנא הא מהא, ובפשטות י"ל שתלוי אם מתעסק בקרקע עצמה. אולם ז"א מוכרח, והעיקר הוא שאין לדמות גזירות חז"ל זל"ז, וכמש"כ המג"א ועוד.
 ולמעשה נראה שבנידון דידן אסור אפילו בקרקע מרוצף, ואף לשו"ע בסיומן של"ז, וכמו שדקדקנו מכל הפיו דלא אשתמיט חד מינייהו לומר שלפי השו"ע יהיה מותר במקום מרוצף (ולתל במנורה הטהורה העיר קצת מזה, וי"ל בדבריו). והסברא בזה דעד כאן לא התייר הטהורה שיהיו אלא בכיבוד הבית שהוא צורך חשוב ונחוץ, משא"כ במשחקים, והרי אפילו בהדחת הבית מוכח בשו"ע (סימן של"ז ס"ג) שאסור, וביאר המשני"ב (סק"ז) שאפילו השו"ע שמתיר במרוצף בכיבוד כאן אסור, כיון שאינו נחוץ כ"כ, וכ"ש בנידו"י. [וע"ע בקצה"ש סי' קמ"ו סק"ט], ודו"ק.
 ולכן נראה להחמיר בזה, ומיהו לכאור היה נראה לומר שהמיקל יש לו על מה לסמוך אליבא דהשו"ע שם, ובאשר לקושיא מהדחה דאסר אף במרוצף, י"ל דדוקא שם אסור דעיקר עיסוקו בקרקע, ובקל עשוי להשוותו, דזהו ענינו שם, משא"כ כאן שאינו אלא משחק בעלמא ולא עיסוק בקרקע, וקיל טפי, אולם מהי"ת לומר כן, ועוד דכאמור שהמשני"ב והכה"ח סתמו דבריהם, ולא דנו בזה לפי שיטת השו"ע והרמ"א הנ"ל, ועל כרחק נראה כדאמרין, ויש להחמיר. אמנם לגבי הפרט הנוסף באופן של המשחקים מרוצפים, בזה נראה בודאי שאפשר להתיר, שהרי באופן זה מעיקרא לא שייך שום חשש וגזירה, כיון שכולם מרוצפים, ורק אם באמת לא כולם מרוצפים אז אסור.
 והנה בשבה"ש (חורש סכ"ח) וקצה"ש (סי' קמ"ו בדה"ש סו"ס) כתבו שבנידו"י יש לאסור אפילו לדברי המתירים בקרקע מרוצף כאשר כל הבתים בעיר מרוצפים, משום שכאן דרך לשחק גם בבית וגם ברחובות קרקע עולם, וא"כ יש לחוש שיבא לשחק אף במקום שאינו מרוצף, עיי"ש. [ולפי"ז במקום שכל החצירות והרחובות מרוצפים כמו שמצוי היום בעיירות הגדולות, מותר], אמנם בספר שש"כ פט"ז ס"ה כתב להקל בזה בבית המרוצף, והביא עוד שם הלן בשם הגרש"א שמיקל אף בחצר המצורפת לבית, עיי"ש. אך זה ודאי קשה להקל כולי האי. ועיי"ן בשולחן שלמה (סימן של"ז סק"ד) שכיון שאין רוב החצירות מרוצפות יש לחוש שילדים המשחקים בגולות לא ידעו לחלק בזה, ולכן אסור לשחק בחצר, אבל בבית המרוצף מותר. וע"ע בשבת הלוי ח"ט סי' ע"ח.
 ומבואר איפוא שכאשר כל בתי העיר מרוצפים יש מקילים, ואף לרמ"א יש להתיר. ובפרט שראינו שהפמ"ג כתב בפשיטות להני"ל במרוצף, א"כ מסתבר שבזה ודאי יש להקל, אבל בחצר מרוצפת, הנה לרמ"א יש לאסור אטו חצר אחרת, ולהשו"ע מן הדין היה מקום להתיר, אך כיון שאינו דבר נחוץ מסתבר לאסור, כמו שאסור בהדחה לעיל בסי' של"ז [ולגבי ילדים היה נראה שיש להקל יותר, אך מאידך אצלם בודאי יבואו ליד טעות, ומיהו יעוין להלן שבכל משחקים אלו אין למחות שבדאי לא ישמעו לנח]. ואם דרך החצירות באותו מקום להיות מרוצפים, ג"כ מותר.
 630. ואע"פ שאינו בגלגול על הקרקע וכדו', מ"מ יש לחוש, כדרך שאסור בכדור שמא ישוה גומות שיהיה לו יותר נח המשחק, ש"ר שעמד בזה בשו"ת חלקת יעקב ח"א סי' ע"א.
 631. מסתבר שבזה אין קפידא שיהיה קרקע ישרה. ואם אכן יש קפידא כזו, אסור. [ובכל אופן יש להזהר שיהיה חפץ הראוי משום מוקצה, או שידחפוהו ברגל, וכמו"כ יש להזהר באיסור הוצאה כשאין עירוב].
 632. וברמ"א כאן (סעיף ד') נזכר, א. משחק בעצמות שקורין טשי"ק, ועיי"ן כה"ח (אות ל"ח) שנקט שהוא איסקיק, ובגליון המשני"ב כתבו שהוא כמו משחק חמש אבנים המצוי היום, אולם בשו"ת מנח"י (ח"ג סימן ל"ג) פירש שהוא משחק השחמט, עיי"ש. אולם מדברי הפמ"ג שדן אם יש מוקצה בעצמות אלו (וה"ד בכה"ח אות ל"ז), משמע קצת שהם כמו משחק חמש אבנים. ב. משחק תם וחסר, ועיי"ן משני"ב וכה"ח מש"כ בזה, ופירוש משחק זוג או פרד.
 633. עיי"ן שם שנחלקו לענין כדור, ויש שאמרו שאף להשו"ע מותר בכדור שבזה"ו, ואינו מחוור. אולם בשאר משחקים י"ל דלכו"ע מותר. וא"כ הדינים דלהלן ברמ"א ס"ד גם לשו"ע. [מלבד שיש גדולים שהקפידו על משחק הכדור ביותר, וכמו שהזכרנו להלן בהערה שבסוף סעיף זה, ועוד בספרי האחרונים].
 634. עיי"ן בהלכה הקודמת. וכבר מבואר כן לעיל בסי' ש"ח סמ"ה במשני"ב

כתב ברגל להשמיע קול להבעית העופות, ע"כ. אולם י"ל שנקט כן לאורחא דמילתא שהעושה כן מטרתו להבעית העופות, ומשמיע קול, ולעולם י"ל שכל תנועה מזוהה בכלל האיסור. וזיל בתר טעמא שמא יטול צרור. וה"נ יש לחוש. ובטור כאן נקט בלשונו שלא ידקדק להבריחם כדרך שעושה בחול, וכתב בהגהות מהר"ח שם כלומר שאם יעשה וכו', ונקט רבינו טעם זה דשייך בין לעולא ובין לרבא, ולא נקט טעמא דהשמעת קול דלא שייך אלא לעולא, ע"כ. אולם עדיין י"ל דמי"מ האיסור הוא עם השמעת קול, ובלא"ה הרי השו"ע השמיע אישינא, וכתב בפשוטו כפרש"י. ומי"מ לפי הסברא נראה דהכל בכלל, ובברייתא נקטו דברים הרגילים, וצ"ע.
 623. במשני"ב (סק"ז) כתב דלהפוסקים שבוה"ז ליכא רה"ר, אפשר דשרי בכל זה וכו', ע"כ. אולם בכה"ח (אות כ"ט) אחר שהביא דברי המג"א והא"ר שכתבו כן, כתב שמיהו בסיומן שמה"ס ס"ו מבואר דלתם השו"ע גם בזה"ז יש רה"ר (והיינו שכל רחוב שיש בו ט"ז אמה הוא רה"ר, ולא דווקא שיש בו שישים ריבוא), וא"כ יש להחמיר, ואין להקל אלא בכרמלית שהוא אליבא דכו"ע, ע"כ. אולם אי מהאי טעמא נראה שאינו מוכרח, שכבר כתבנו בסי' ש"א בפתחה הל' הוצאה שבוה"ז הרחובות אינם מפולשים וכו', ויש צדדים לומר איפוא שאף ברחוב ט"ז אמה אינו דאי' וזאת ועוד שבתורת שבת (סק"ז) צידד דאפשר שאף בכרמלית אסור בדברים הרגילים, ולא הוי גזירה לגזירה (וכמש"כ כיוצ"ב הרשב"א בשבת דף יא: וכן כתב הרשב"א בתוה"ב ועוד, וע"ע בדברינו להלן סי' ש"מ, וכן מצאנו בכ"ד שאסור גזירה בכרמלית, כידוע). איברא שלענ"ד אינו מוכרח דחשב דברים הרגילים כ"כ עד כדי שבא לגזור בזה (ואף שמצאנו כהנה בכדור שאסור אף בכרמלית מחשש כזה, עיי"ן לעיל סי' ש"ח במשני"ב ס"ק קנ"ח ששקל עשוי לבה ליפול, עיי"ש. מ"מ כאן י"ל שאינו כן). ומי"מ ברה"ר שלנו ראי' לחוש.
 624. שבבית אין מצוי צרור לזרוק (ובודאי שאין לגזור אטו מקום שאינו מרוצף, ע"י סי' של"ז, ו"א מכ"א). וחפץ שבבית בודאי לא יזרוק, דאיהו שוטה המאבד מה שיש לו, וכה"ג כתבנו בתשו"ת שששו"ת בית ההוראה [וכמו"כ כשהבעיה בתוך הבית בכלל אין חשש שיוזק חוץ לבית, שהרי א"צ אלא בבית, ולא דמי למה שחששו בסי' ש"ח סמ"ה גבי כדור לחד טעמא].
 625. מסתבר דעד כאן לא גזרו אלא במשמר פירותיו ורעיו, ואף שבתרייהו הני הוה וניחוש שמא יזרוק, מ"מ כיון דאיכא בזה צערא דגופא, מסתבר שלא גזרו בזה חכמים, ואפילו במלאכה שא"צ לגופה מצאנו שהתירו, וכדלעיל בסיומן שט"ז גבי צידה, עיי"ן שם. וכל שכן בזה. ואין להוסיף על מה שאסור.
 626. שבזה אפשר שבכלל אינו דומה כלל לכל הנ"ל שזכרו בהלכה סיפוק וטיפוח וריקוד, וכמו שהעירונו לעיל, הגם שבסברא אין נראה לחלק.
 627. שו"ע (סעיף ה'). והוספו דוגמאות מצויות, גולות וגוגואים, וכן כדורים שמשחקים על הקרקע. [וכבר מבואר לעיל בסיומן ש"ח סמ"ה במשני"ב ס"ק קנ"ח שלכו"ע אסור לשחק בכדור בשבת משום אשווי גומות, עיי"ש. אלא שיל"ע דשמה כל האיסור הוא במלאכה שא"צ שלפענ"ד הוא תמוה, דמה חשש איכא, וי"ל]. ומלאכת חורש נתבאר לעיל ל"ח של"ז.
 וכל דברינו משום אשווי גומות הוא לדידן דקיי"ל כרבא, אבל לפי כעולא יש בזה חשש מצד השמעת קול, ועיי"ן בב"י כאן משם רי"ו וכו', ויש לכאור שכו"ז מפני השמעת הקול ע"י אגוז שפוגע באגוז. [אולם מצד הרשרוש של המחצלת ודאי אינו כלום, שמלבד שאין לזה חשיבות קול, גם אינו מתכוון לכך, וכל כה"ג אין חשש כלל, וכמש"כ הרבה ראשונים בטור וכו' ר"ס של"ח אף לדעת עולא]. ובתפוחים שאינם משמיעים קול אין חשש כלל, ורק מצד אשווי גומות, ולכן הוסיף השו"ע שאסור גם תפוחים.
 628. משני"ב (סק"כ), וביארנו שהמחצלת או הבגד מונח על הקרקע (שאל"כ בלא"ה שרי), ואע"פ שהוא טפל לקרקע. ולכאור הוי כמרוצף שיש אסורים וכדלהלן, מ"מ בזה איכא היכירא טפי, ואין לחוש אטו קרקע שאינו מרוצף (וע"ע כה"ח אות ל"ו), ושטיח המודבק על הקרקע ודאי דהוא טפל לקרקע, ודינו כקרקע מרוצפת שאסור, וכדלהלן. וכ"כ במנח"י ח"ה סי' ל"ט.
 629. הנה הרמ"א כתב שאסור על קרקע והתיר על שולחן, ומשמע שקרקע אסור אפילו במרוצף (דאם לא כן לפלוג וליתן בדידה בין קרקע מרוצף לשאינו מרוצף). וכ"כ במשני"ב (סק"כ) דקרקע בקרקע מיוחדת וגזרינן, ודלא כהפמ"ג שרצה לחלק בזה, ע"כ. ובכה"ח (אות ל"ז) הביא שמדברי האחרונים משמע שאפילו בקרקע מרוצף אסור, ושכ"כ הגר"ו. ומיהו המש"ז מיקל במרוצף, ע"כ. (המשני"ב בשעה"צ כתב שהפמ"ג מסתפק). אמנם לדינא יש להחמיר כדעת האחרונים. וע"י בערוה"ש (סי' ש"ב) שג"כ היקל במרוצף כיון שאינו קבוע וכו', ואין דבריו מוכרחים. וכן הסכימו בשבה"ש (חורש סכ"ח) ובקצה"ש (סי' קמ"ו

[ז]. דין משחק ב'ארגז חול' נתבאר בסימן ש"ח, שיש להמנע מזה מכמה סיבות ואפילו שייחודם למשחק. וכן יש להזהירם שלא לשחק בסכין וכדומה על הקרקע, משום איסור חורש. ל"ו. בכל המשחקים למיניהם הנוכחיים לעיל, אין למחות בנשים וקטנים המשחקים, משום שמוטב שיהיו שוגגים ולא יהיו מזידים⁶⁴³. ואף גדולים הטועים בזה אין למחות בידם⁶⁴⁴. אמנם אם ישמעו לנו יש למחות בידם⁶⁴⁵. ודברים שהם פירצה בחומת השבת, יש למחות בהם בכל אופן שהוא⁶⁴⁶. ל"ז. צעצועים של ילדים שפועלים על ידי מתיחת קפיץ, כגון מכונית וכיוצא, מותר לילדים להשתמש בהם בשבת⁶⁴⁷. וכן יש להקל בנדונה המתנדנדת ע"י מתיחת קפיץ⁶⁴⁸.

עוד דינים

ל"ח. אסור לשאוב מים בגלגל, במקום שיש גינה וכדומה, משום שהשאיבה בגלגל אין בה טורח, ויש חשש שמא יבא להשקות את הגינה, ורק במקום שאין בו גינה וכדומה, מותר⁶⁴⁹. וכן במקום שעושים מלאכה עם המים אסור, מחשש שיבא לעשות בהם מלאכה⁶⁵⁰. ויש בזה ב' דיעות: יש אומרים שכל האיסור דווקא בגלגל גדול שקבועים בו דליים הרבה סביב שמוציא הרבה מים בלא טורח. אבל גלגלים שלנו שאין ממלאים מהם אלא מעט, מותר⁶⁵¹. וכן הסכימו האחרונים⁶⁵². ויש אומרים שאף בגלגל קטן כמו שלנו אסור, ואין היתר אלא במקום שאין גינה וכדומה⁶⁵³. וכן נראה דעת השו"ע⁶⁵⁴. ולמעשה במקום צורך יש להקל⁶⁵⁵. ל"ט. מותר לפתוח ברז מים בכיור שבחצר כדי לשתות וכיוצא, אפילו שיש שם גינה⁶⁵⁶. אך יזהר שלא ישפוך על הצמחים⁶⁵⁷. וצינור שרגילים להשקות בו את הגינה ואת השדה, יש מקום להחמיר שלא לפותחו בשבת, ואפילו אם רצונו רק לשתות או לשטוף ידיו, וכיוצא, מחשש שמא יטעה להשקות בו. ורק בחצר שאין בה גינה מותר⁶⁵⁸. ועיין בהערה⁶⁵⁹. מ'. פירות או שאר דברים הנמצאים בגג, ורואה שהמטר בא, אסור בשבת לשלשל דרך ארובה לכיור⁶⁶⁰. וכן אסור להורידם במדרגות הבית, וכל כיוצא בזה⁶⁶¹. במה דברים אמורים כשאין לו בהם צורך היום, אבל אם צריך אותם לשבת מותר⁶⁶². וביום טוב מותר בכל אופן, אם הוא משלשל דרך ארובה בלא טורח⁶⁶³. ובהלכה הבאה יבואר שמכל מקום מותר לכסות מפני הפסד⁶⁶⁴. מ"א. מותר לכסות סחורה וכל דבר הנמצא בגג, ואפילו סחורה מוקצה, מותר⁶⁶⁵. ודווקא אם יש בדבר הפסד, וכגון שחושש מפני הגשמים שלא יקלקלו את הסחורה. אבל אם אין הפסד כל כך, כגון כדי יין ושמן, אסור⁶⁶⁶. וטלטול מוקצה מחשש הפסד, אסור, ואפילו כשאין לו במה לכסות⁶⁶⁷. ויש עוד אפשרות להציל את הסחורה על ידי גוי שיקראו לו למקום המאורע⁶⁶⁸. מ"ב. מותר ליתן כלי תחת הדלף הדולף מן הגג, וכשיתמלא שופכו ומחזורו, וכן על דרך זה⁶⁶⁹. במה דברים אמורים שהמים ראויים הם לשתיה או לרחיצה או אף לשתית בהמה⁶⁷⁰. אבל אם אין המים ראויים, אסור לעשות כן לכתחילה⁶⁷¹. אמנם אם כבר עבר ונתן את הכלי וקיבל את הדלף המאוס, מותר להוציאו מביתו, ככל דיני גרף של רעי שנתבאר בסימן ש"ח סעיף ל"ד והלאה⁶⁷². ודע, שכל האמור הוא באופן שיש לדלף מקום אחר לצאת משם, אולם אם הדלף דולף בבית, ולולי הכלי גם כן יהיה המקום מאוס, מותר ליתן את הכלי לקבל את הדלף כדי למעט בכלל, וכשיתמלא שופכו ומחזורו⁶⁷³. ויש אופנים שמוותר להניח הכלי לכתחילה⁶⁷⁴. מ"ג. מים של נטילת ידיים שחרית רוח רעה שורה עליהם, ואינם ראויים לרחיצה או לשתית בהמה⁶⁷⁵. וכן מים אחרונים⁶⁷⁶. ומכל מקום מותר לטול אותם לתוך כלי, ואחר כך מותר להוציאם ולשפכם⁶⁷⁷.

ע"כ. ודון מינה. וה"ה כשהקטן נצרך לשחק יכול אביו לשחק עימו, ובפרט בדורות אלו הטורדים איש איש בעניניו, כידוע. ואם יכול ללמוד איתו טוב, אך לפעמים צריך לשחק עימו לקשור נפשו בנפשו, ובכדי שבבא העת יוכל ללמוד עימו את זה בסופה, והבן.
642. עיין כה"ח כאן (אות מ"ה) שההיר מבזיו אוכלין.
וכן יש להזהיר מאיסור בורר בגמור המשחק, שלא ימיינו את הצעצועים או הכרטיסים, וככל מה שנתבאר בסי' ש"ט.
643. הרמ"א שם. וכבר הוכרנו לעיל מדברי המשנ"ב בהל' יוה"כ (סימן תר"ח) שאם יש ספק אולי יקבלו ממנו צריך למחות, עיי"ש. אולם בד"כ הקטנים שקועים בהרגלם, ונמשכים אגב ימות החול, ולכן למעשה אין למחות (והיינו שא"צ להעיר להם כלל, כמשנ"ת במקומו), וכגון במשחקי כדור. ועי"ע בהערה שאחרי הבאה.
644. כה"ח (אות ע"ב) דזיל בתר טעמא, דמוטב וכו'. אלא שאורחא דמילתא נקט בקטנים, וגם גדולים עשויים לתקן דרכיהם.
645. כנ"ל מהמשנ"ב סי' תר"ח, וכיום מצוי שנשמעים לדברי חכמים. והכל לפי הענין.
646. פשוט, כיון שמחאה זו היא לא בשביל היחיד, אלא בשביל כלל ישראל (וכבר כתב החו"א סימן נ"ב סק"ו שבחשש פירצה הוא אסור לגדולים לאסור איסור, וחמור מאיסור פרטי כיון שזה לכלל ולדורות). וכה"ג כתב הר"ן, והביאורו כל האחרונים ברי"ם שמי"ג.
ועיין כה"ח (אות מ"ד) שהביא משם הבאר עשק שבמשחק הביצ"י צווחינן עליהו עד דלקבלו מינן, עיי"ש. והיינו במשחק שיש בו ודאי איסור תורה [כגון שזרק דבר בגובה ופסיק רישא שעושה גומא, עיי"ש. וצ"ל דניחא ליה וכדו]. אולם לכאן לפי הטעם דמוטב וכו', הי"נ איצ' למחות, עיין בסי' תר"ח. ותלוי לפי הענין.
ועל כן משחק כדורגל וכדורסל וכל כיוצא בזה, שבאו פרוצים וחילולה בעצם יום השבת כדרך הגויים ואומות העולם, יוצאים אליהם במחאה עד שיעזבו דבר זה, ולא יעשה כזאת בישראל, כי כמה רעות יש בזה. וטור שמעון חרב בעבורו כמש"כ בבי"ב בסימן ש"ח. ועי"ע בקצוה"ש (סו"ס ק"י) דברים נוקבים וחמורים. ועוד מבואר בשו"ת מהר"י"ם צהלון החדשות סי' ר"ב וכן בשו"ת מהר"ם פרוכניצאלו סימן נ"ג, חזמה שפוכה ניתנת על המשחקים הללו, כיעוין שם, ועל כן שומר נפשו ירחיק וירחק מזה עכ"פ בפרהסיא ובפרט בשבת.
647. עיין לעיל בענין עריכת שעון שממלאים אותו שדעת רבים להתיר, ונראה שאף לאוסרים שם מ"מ בנידוד" מותר, כיון שזה דרך השתמשות, וכעין הסברא שכתבנו לגבי מילוי שעון מעורר, וכן העירו בזה הגרש"זא בשש"כ פט"ו הערה ל"ט ובח"ג שם. [ואמנם בשש"כ כתב שם שאין למחות וכו', אולם במנח"ש ס"ט התיר פשיטות]. וכן באול"צ פמ"ב תשו"ג ועוד באחרונים. ועי"ע בנשמת שבת סימן ת"מ, ואף שראיתי שיש מן האחרונים בזמננו שאסר, אינו מוכרח. [וכנראה שחששו לחו"א בהעמדת כלי על מתכונתו, אך ז"א לשאר פו', ועי"ל]. וכ"ש לילדים שמוותר. [ועיין לעיל סי' ש"ח סמ"ה, ומש"ש].
648. עיין בארחות שבת סופ"ח מה שדנו בזה לפי הטעמים במנח"ש שם. ומה שחילקו בין זמן ממושך למעט זמן, אינו מחזור לעני' מהיכ"ח כמה זמן, ועי"ל. ועכ"פ לפי הגרש"זא נראה דשרי, והוא בכלל האמור בהערה הקודמת.
649. עיין עירובין (דף קד). שיש בזה איסור שבות שמא יבא להשקות את גנתו וחורבתו. ועי"ע שם שכן אסור במקום שמשמשים שם לשריית פשתן, שיש חשש שמא ישרה פשתן, עיי"ש. וכ"פ בשו"ע (סעיף ו'). [והדבר מבואר שכל הקפיידא דווקא ב"גלגל", שהמים עולים בהם בלא טורח, שהרי שאיבת מים מבאר בעלמא התירו בכל דוכתא, עיין סי' ש"ז וכדו', אמנם זה יש לדחות דמיידי במקום שאין גינה].
650. כנ"ל בהערה הקודמת. ושריית פשתן אינו מצוי כיום. אולם כתבנו שאם יש שאר מלאכות שרגילים להשתמש במים למלאכה ה"ז בכלל האיסור, שבודאי גם כל דכוותא אסור.
651. כן שיטת ר"ת בתוס' ורא"ש שם שהקשה היאך אנו מתיירים לעשות כן, ותיירץ שרק בגלגל גדול אסור ששואב הרבה וכו', והיא דעת הי"א שבשו"ע.
652. משנ"ב (סקכ"ד) בשם הא"ר, וכ"ה בכה"ח (אות מט) בשם הגר"ז שיש לסמוך עי"ו.
653. כ"ה שיטת הרמב"ם (פכ"א ה"ה) שלא חילק בזה, ואסר בפשטות בכל גונו, עיין מ"מ ובב"י כאן.
654. שהביא דברי ר"ת בלשון י"א, ומשמע שלפי סתימת דבריו אסור בכל אופן כהרמב"ם. וכן הבין בכה"ח (שם) דקיי"ל בכל כה"ג סתם ויש הלכה כסתם, ע"כ. איברא שיל"ד ממש"כ בשו"ת בית דוד ועו"א שאם אין מפורש בסתם היפך דברי הי"א, יש לומר שה"א הוא כפירוש לדברי השו"ע, ואפשר דהכי

הלכתא, ונת' במק"א. אולם אין כלל זה מוסכם, ובודאי שאינו כלל מוחלט. וגם מסתבר שהשו"ע יפסוק כהרמב"ם [והגם שיש לומר שהרמב"ם לא פליג על ר"ת, וכמש"כ בספר הקובץ, אולם מהב"ב נראה שלא הבין כן]. וכן הוא פשטות דבריו בסתמא. ועי"ע גם בשו"ג (דף לה).
655. מאחר שאין הדבר מפורש לאיסור, וגם האחרונים פסקו להתיר, ואף אם אכן סתימת השו"ע לאסור, כבר כתב בכה"ח הנ"ל ששיטתו הוא שבכה"ג אף לשו"ע יש לסמוך בשו"ע על דעת הי"א, ומחא טעמא הביאם.
656. נראה שבכה"ג יש להקל. ולא מבעיא לדעת ר"ת שאין איסור אלא בגלגל גדול שדרך להשקות הרבה בלא טורח, דלא שייך כאן, אלא אף לדעת הרמב"ם ולכו"ע הרי כל הקפיידא בגלגל שאין טורח, אבל כאן שיש טורח מותר, ואין לחוש שישקה כך את הצמחים.
ולכן אם הסיר את הצינור מהברז מער"ש מותר להשתמש בברז. אולם בשבת עצמה אין לחבר או להפריד את הצינור מהברז או זה באופן שהוא עשוי להיות שם זמן רב, שיש בזה משום בונה או סותר, עיין בדברינו סימן ש"יד. [וכל הנידון כאן לאסור הוא רק כשהצינור מחובר, אבל באינו מחובר אין לחוש שיחבר אותו לברז, ופשוט].
ולמלאות מהברז בכלי לכאורה נראה שהוא ג"כ בחשש שמא יטעה להשקות בו, אולם לפי ר"ת אין חשש, שלא אסר אלא בגלגל שבו הרבה דליים, אבל בדלי אחד לא שמענו לאסור. ואף לדעת הרמב"ם אפשר שרק בכלי וכיוצא אסור, אולם בממלא ספל כדי ליטול ידיו אין דרך להשקות בו, וצ"ע. ומי"מ במקום צורך ודאי יש להקל.
657. כמו שהזכירו בכמה דוכתי לעיל בסי' של"ו, ועי"ע שם אם מותר לאכול בגינה ציבורית, וכן בתשו"ת שם. ואמנם זו חומרא מאחר שאינו פס"ד וכו', מי"מ ראוי להזהר כפי האפשר.
ובפרט שמצוי שהוא פסיק רישא שניתזים מים לבחוץ. והרי מצאנו להלן (סימן של"ט סי"ב) שבר"כ שבר"ה"ר אסור לשחות בה שמא יתז מים. והבאנו שם מהמ"פ שהאיסור הוא משום פס"ד, ודו"ק. ואפילו אם זה בכללות הפעולות ינתזו מים ה"ז אסור.
658. כן נראה בפשטות שבזה אסור לכר"ע, דומיא דשאיבת מים בגלגל גדול. וה"נ אין לך שאיבה קלה כ"כ יותר מזה שבפתיחת ברז יוצא המים. [ואף שהוא בפתיחת ברז, ש"א שהוא רק הסרת מנוע, ובשבת היו כמו גומא, וגם המים כמו שאובים לפניו, מ"מ בנידוד" שהחשש הוא על ההשקיה שאח"כ, ה"ז גופא החשש]. וא"כ נראה בפשטות שאסור, ולא מבעיא לדעת הרמב"ם והשו"ע הנ"ל, שאפילו במעט אסור, אלא לדעת ר"ת נראה שאסור, שהרי כאן המים שאובים ועומדים במגדל המים, ורק צריך לפתוח את הברז ולהסיר המנוע כדי שיצאו המים, ואדרבה זה קל יותר מאשר להטות את הדליים כדי להשקות בהם את הגינה, וכאן די לו בהטיית הצינור, וי"ל. ועכ"פ לדעת השו"ע נראה לכאן שאסור. (ואין זו גזירה חדשה שלא גזרו עליה חז"ל, אלא נראה שהוא ממש כענין הגזירה). כנלע"ד.
659. הנה מפני שדברינו בזה לאסור הוא דבר חדש ולא נמצא בכו', חשבתי סברא לחלק ולומר שכל הקפיידא הוא דווקא בגלגל, שמלבד שהוא דבר קל בלא טורח, עוד בה שהשאיבה נעשית בפעם אחת והנה לפניו הרבה מים, ובה חששו חז"ל שכאשר הוא רואה לפניו הרבה מים יש חשש שיבא להשקות הגינה במקום להחזירם או לבזבזם, משא"כ צינור מים שפותחו כדי לשתות ממנו, אין לחוש שיוסיף להשקות ממנו, שהרי כל מטרתו כעת לשתות, או לשטוף ידיו, ול"ח שישקה בו, וחידוש.
אך אי מהאי טעמא אין נראה להקל, אחר דמשמע שעיקר החשש הוא משום שממלאים בלא טורח, ולא נזכר הענין שיחוס על מה שלפניו וכדו', וה"נ יש לחוש, וגם לומר שזו גזירה חדשה לא ברירא מילתא, דמפני שהצורה השתנתה לא נחשיבנה כגזירה חדשה. אך י"ל דמי"מ מהני סברא זו הנ"ל בכדי שנאמר שכל כה"ג לא גזרו חז"ל, והוי כגזירה חדשה שלא גזריה מדעתינו (וכה"ג יש מי שאומר באחרונים שגו שכלו אין בו משום שמא יחתה, אולם כל הפי לא סברו לומר כן, דודאי הוא בכלל הגזירה, וחמור יותר). ועל כן יש פנים להקל, והמיקל בזה יש לו עי"מ לסמוך.
660. עיין ביצה (דף לה): משילין פירות ביו"ט ולא בשבת. וכ"ה בשו"ע (ס"ו). והאיסור משום טורח.
661. עיין שו"ע (סימן תקכ"א) שאף ביו"ט אסור לשלשל בחלונות ולא להורידם בסולמות ולא יטלטלם מגג לגג. ובמשנ"ב שם (סק"ה) כתב דה"ה במדרגות שלנו אסור.
662. משנ"ב (סק"ו) וכה"ח (אות נ"א). ועיין בשו"ע (בסימן תקכ"א אות ג') שצ"ע דבשבת אסור ביותר מחמש קופות, כמבואר בסי' של"ג.
663. גמרא שם, וש"ע הל' י"ט (שם), וההיתר בכל אופן היינו אפילו שלא

לצורך היום, ואפילו הרבה יותר מזה קופות, וכמש"כ במשנ"ב ובשעה"צ שם. אך לא התירו אלא בשלשול הפירות שאין בו טורח ולא באופנים אחרים, וכמש"כ בשו"ע שם.
664. וזו העיצה באופנים שאסור לפנות את הפירות והסחורה הנ"ל.
665. שו"ע ס"ו וכל הפו', ודלא כא"ר שהחמיר בזה, וכמובא במשנ"ב (סקכ"ו) וכה"ח (אות נ"ב), וההיתר בזה דקיי"ל כלי ניטל אף לצורך דבר שאינו ניטל, וכמשנ"ת בהל' מוקצה בכ"מ. וכ"ה בכה"ח כאן בשם האחרונים. וכבר מבואר בכו' ובשו"ע.
666. כה"ח (אות נ"ז) בשם השיט"מ"ק שבשבת להפסד מרובה חששו, אבל להפסד מועט לא חששו, עיי"ש. ומה"ט בשו"ע לא הביא היתר זה המבואר בביצה שם.
667. משנ"ב (סקכ"ח) בשם המג"א. וכן הביא בכה"ח (אות נ"ז), וציין לדבריו בסי' של"ד (אות ט"ז), והיינו ששם בשו"ע הביא ב' דעות לנעין טלטול מוקצה מפני הפסד השריפה, שיש מתיירין ויש אוסרין, וקיי"ל הלכה כ"א בתרא, וזולת בשעת הדחק, ולכאן ה"ה כאן. אך עי"ו גופא כתב המג"א שאף המתירים לא התירו אלא מפני הדליקה או ליסטים שבהול הרבה, ולא מפני המטר.
668. עיין בשו"ע סימן ש"ז ס"ט כמה פרטים, ונתבאר שם.
669. שו"ע סעיף ח'. ועי" בזה בביצה (דף לה): ורמב"ם ושאר', ובב"י וב"ח כאן וש"א.
670. ואין בזה מוקצה משום שמטר אינו נולד, וכמש"כ המשנ"ב כאן סק"ל, וכבר נתבאר לעיל בסימן ש"ח, עיין שם כל הפרטים, וכל שראוי לבהמה מותר. (אא"כ אין בהמות באותו מקום, עיין לעיל סימן ש"ח סכ"ז). וכן הוא ראוי לרחיצה.
671. שו"ע. דאין עושין גרף של רעי לכתחילה, וממילא אסור משום ביטול כלי לכתחילה, וכמו שביאר הביה"ל (ד"ה אסור, ונוכר במשנ"ב סק"א), ובעצם דין ביטול כלי מהיכנו נת' לעיל סימן רס"ה (וכן בסימן ש"ח), ושם הבאנו לדון אם בזמן מסוים שנאסר לטלטלו הוא ג"כ אסור משום ביטול כלי לשעה, וכאן הרי עשוי לטלטלו רק אח"כ, וי"ל. ואין להאריך.
672. שו"ע סוה"ס ומשנ"ב. ועיין בסי' ש"ח סל"ד מש"כ בזה.
673. יש להעיר כאן הערה נחוצה בכל הענין, דאסור ליתן כלי משום שאין עושין גרף של רעי לכתחילה. וכתב עי"ו שהאחרונים שורבים כדעת ויטנף, והוי גרף של רעי, וכיעוין לעיל (סי' של"ה ס"ד) עיי"ש. ויש לומר דלולי הכלי היה איזה מקום שהמים ילכו שם, באופן שבאותו מקום אין בני אדם, ולא הוי להו כגרף של רעי, אלא שהוא מסיבה כל שהיא אינו רוצה שהמים ילכו שם, ולכן רוצה ליתן כלי, ועי"ו אמרו שאסור משום ביטול כלי לכתחילה.
והנה בטור כאן כבר כתב להתיר בכל זה אף בדלף שאינו ראוי, ודלא כהרמב"ם. וכ"כ בערך השולחן (אות ד') בשם הרשב"א בעבוה"ק ובשם השיט"מ"ק בשם רבו, והז"ד בכה"ח (אות נ"ט), וכתב עי"ו שהאחרונים שורבים כדעת הרמב"ם וכפסק השו"ע, ע"כ. אמנם בפתיח עולם (סק"י) כתב לבאר ההיתר בזה שפיר, שבהנחת הכלי קודם שיעוין המים אין חשש, ואח"כ כשיתמלא ממילא מותר לשופכו דהוי גרף של רעי, ובעצם הדבר שעושה גרף של רעי לכתחילה ג"כ אין חשש, דשאני התם שהיה יכול למנוע את עשיית הגרף של רעי, אבל כאן אם לא יתן את הכלי הרי כל המקום יהיה גרף של רעי, ע"כ. ומבואר על דרך שכתבנו, והוא מבאר דמיידי שיכול למנוע את הגרף, ולכן אסור לעשות גרף של רעי לכתחילה. ועיין תוס' בביצה (דף לו): ד"ה תיתי. והביה"ל כאן בסוה"ס הוכיח מנ"ט שחרית ואחרונים שהמנהג על כרחך כהטור, עיי"ש. וזה תמוה שבמשנ"ב לא הביא כן, וכל הפו' החמירו. ועי"ע במה שתמה עליו בשש"כ פכ"ב הערה ל"ח, ועי"ע בהלכה הבאה ובהערה שם בסוה"ס. ומי"מ אף הביה"ל כתב באו"א.
674. עיין כה"ח (אות ס"ג) שהביא מהברכ"י שיש אופנים שמוותר לכתחילה לעשות גרף של רעי, א. במקום הפסד (כ"ה בתוס' ביצה דף לו: ד"ה תיתי). ב. אם נעשה ממילא (ועמש"כ בזה בסי' רס"ה).
675. ביה"ל כאן סוה"ס ע"פ המבואר בסעיף ד'. אמנם כל הקפיידא ברחיצת הרצפה שלא ידרכו עליהם וכו', אבל אפשר להשתמש בהם להדחת בית הכסא. וכ"ה בשלמ"י פ"י בשם הגריש"א.
676. ביה"ל הנ"ל. אמנם במשנ"ב סי' קפ"א סי"ב ובשעה"צ ובביה"ל הביא בזה מחלוקת.
677. הנה יש בזה ב' טעמים, א. הביה"ל תירץ או שהמנהג כהטור (זה ודאי דוחק דמה יעשו שאר הפו' דלא ס"ל כן, וכפשט הרמב"ם והשו"ע). ועוד כתב שמפני רוח רעה לא חשבו שאינו ראוי, והיינו דבכה"ג ל"ח מוקצה כלל. ב. הברית עולם (מוקצה מח"ג ס"ל) תמה על הביה"ל הרי מי"מ אינו ראוי לכלום, ולכן ביאר שבודאי הוא מוקצה, ומה שמוותר לטלטלם הוא משום גרף של רעי.

סימן של"ט

כמה דינים ופרטים בשבת

א. אסור לרכב על בהמה בשבת⁶⁷⁸, ואפילו להשען עליה ובצדדיה אסור. וכן אסור לשבת בקרון. וכל שאר הפרטים בזה נתבאר בסיומן ש"ה.

ב. אסור לשוט, כלומר לשחות או לצוף על פני המים⁶⁷⁹, והיינו באופן שהוא עוקר את רגליו מקרקע המים⁶⁸⁰.

ובשני תנאים מותר לשחות⁶⁸¹:

[א]. אם היא בריכה שיש לה שפה סביב, שבוה הוא דומה לכלי ולא לנהר⁶⁸², ועיין בהערה⁶⁸³.

[ב]. שלא תהיה הבריכה ברשות הרבים, מחשש שניתנו מים חוץ לארבע אמות⁶⁸⁴. אמנם אם יש לה כתלים הגבוהים קצת מסביבה, מותר⁶⁸⁵. וכן אם הוא שט בנחת או צף באופן שאין חשש כלל שיתז, מותר⁶⁸⁶. וככל הדין ברשות הרבים כך הדין בכרמלית⁶⁸⁷.

ודע, שכל האמור הוא ע"פ דין, אולם למעשה גדר גדרו שלא לרחוץ בים או בנהרות או בבריכות ומעיינות בשבת, מחשש פירצה בחומת השבת, ואין לפרוץ גדר⁶⁸⁸. ועוד בידי רחיצה בשבת נתבאר בסיומן שכו"ס⁶⁸⁹.

ג. אסור להושיט במים איזה דבר כדי שיבוא אליו או כדי שילך ממנו⁶⁹⁰.

ולכן, הרחוץ או טובל בים או בנהר שיש בו קיסמין ולכלוכים, אסור לו להזיז ולהפצילן לכאן ולכאן כדי לנקות המים שיהיו יפים ונקיים⁶⁹¹.

וכל האיסור הוא דווקא בים או בנהר וכיוצא, אבל בבריכה שיש לה שפה סביב, מותר, וכדרך שנתבאר בהלכה הקודמת. וכן כל שהוא בכלי אין חשש זה כלל, ואפילו בכלי גדול מותר⁶⁹².

ד. כוס עם משקה שיש בו איזה פסולת, קיסמין שערות וכדומה, מותר להזיז את הפסולת לצדדין, אך אסור להוציאן לגמרי מן הכוס משום איסור בורה, וכמו שנתבאר בסיומן שיש⁶⁹³.

וכן הטובל במקוה ויש בו שערות או לכלוכים, מותר להזיזם לצדדים, אבל אסור להוציאן מן המקוה, אלא כפי הפרטים שנתבאר בסיומן שיש⁶⁹⁴ הלכה מ"ו בענין זה⁶⁹⁵.

ה. שלולית שנעשתה ממי גשמים שנקו במקום מסוים, ויש ילדים שמשחקים בשלולית הזו שמשטים בה בקבוקים או צעצועים וניירות, ה"ז אסור⁶⁹⁶. [גם אם אותם חפצים אינם מוקצה, וגם אם יש עירוב, ואין איסור הוצאה]⁶⁹⁷.

אמנם להשיט חפצים בגיגית מים או באמבטיה, מותר, וכנזכר. ודיני "קטן" להפרישו מאיסור, יבואר להלן בסיומן ש"מ"ג.

שייט בספינה וכדומה

ו. אסור לשוט בספינה בשבת⁶⁹⁷, ואפילו כשהיא עומדת במקומה על פני המים ואינה שטה אסור להכנס בה⁶⁹⁸, וכן מעבורת וכל דבר שהוא על פני המים, אסור⁶⁹⁹.

אבל אם הספינה יושבת על פני קרקעית הים ואינה צפה, מותר להכנס בה בשבת⁷⁰⁰, ובתנאי שאינה עשויה לשוט⁷⁰¹.

וכן אם היא קשורה, דהיינו שיש קשר בראש הספינה וקשר שני ביבשה, כדרך הספינות בנמל, ה"ז מותר להכנס בה, אפילו כשהיא שטה על פני המים⁷⁰².

ז. גם לדבר מצוה אסור לשוט בספינה וכדומה⁷⁰³, ואפילו בתוך התחום⁷⁰⁴. וגם במקום הפסד אסור⁷⁰⁵. וגם במקום חולי שאין בו סכנה אסור⁷⁰⁶.

ח. אסור לומר לגוי שיעביר אותו בספינה, ואפילו באופן שהגוי בלאו הכי נוסע בספינה אסור ליהודי להצטרף עימו⁷⁰⁷, ואפילו לדבר מצוה⁷⁰⁸.

ויש לעיין במה שמצוי זרמי מים בצידי הכביש מחמת הגשמים, ויש ילדים שמניחים שם איזה דבר ונהנים לראותו שט עם הרום, ובוה הוא שט, אך זה ממילא ואפשר דהוי כגרמא.

696. הוספנו זאת מפני שהרבה פעמים יש גם איסורים אלה ואסור.

697. מבואר בשו"ע ס"ז, ועי' בבי" שהיא ככלל איסור שיטה הנ"ל בהלכות הקודמות. אמנם משמע דקיל טפי דזה רק נראה כשט (משנ"ב), וכן דקדק בח"א כלל קמ"ו סמ"ח ובגשמי"א שם, עיי"ש, ויל"ב. וכן מבואר בכה"ח סימן מטעמי האיסור וכמש"כ במשנ"ב שם רה"ם, ועי' מש"כ בזה בנשמת שבת ח"ו סימן תמ"ז ותמ"ט.

698. שרק ביושבת בקרקעית שרי. שו"ע.

699. משנ"ב סקל"ה, וכ"ה בשו"ת רע"א סי"ג ועוד, ועי' בס"י ת"ד.

700. שו"ע, שבוה אינו אלא כנכנס לבית בעלמא.

701. בי"ו, וכה"ח אות ע', ועי' להלן שאסור להערים.

702. שו"ע ומשנ"ב סוה"ס, ויל"ד דיש מקומות שהספינה קשורה בשפת הנמל, אבל כך דמשה שמולכים אותה ע"י החבל ממקום למקום מחמת שהוא ארוך, ולכא"ו זה רמז שאסור שיטה, ואפשר אפוא שלא התירו אלא באופן שהקשר גורם שנחשבת כעומדת בנמל, אבל אם כך דרכה ה"ז אסור.

703. כן מצאנו בטור הל' יוה"כ סימן תרי"ג בשם הבה"ג שאפילו לצורך מצוה להקביל פני רבו ואביו אסור לעבור בספינה (וכ"ה בשו"ע שם ס"ו בשם יש מי שאסור). וביאר הבי"ו דחכמים עשו חיזוק לדבריהם ועוד טעם נוסף, וה"ד במשנ"ב שם. ועפ"י כתב במג"א כאן שאסור אפילו לדבר מצוה, וכ"ה במשנ"ב כאן. ועי' גם בכה"ח (אות ע"ד) שהביא מהשבות יעקב שמתיר כדי להתפלל במנין כשהוא בתוך התחום (וה"ד בשע"ת אות ח'), אולם בשו"ת חו"י כתב שאין להקל, ומהר"י עיי"אש בבית יהודה כתב שגם מן הדין אסור, וכ"כ ער"א לאסור וה"ד בברכ"י, וכ"כ הפמ"ג, ובשו"ת רע"א וכ"פ הגר"ז.

והנה בשו"ע בה"י יוה"כ שם הביא הלכתא דא בשם "יש מי שאסור", ומשמע דלא מילתא דפשיטא היא, וי"ל שזה מפני דעת הטור דפקק בדברי הבה"ג, ולכן כתב כן השו"ע (וכן הוא בכה"ח שם), ומיהו הרי הבי"ו ביאר כן שפיר, ועי' בה"מ שם אות ה' שכתב שנראה דעת הבי"ו להלכה כה"ג, עיי"ש. וי"ל אפוא דמש"כ יש מי שאסור מפני שלא רצה להכריע להדיא בין השיטות, ומי"מ לדעתו אסור.

ואם היא מצוה עוברת, כתב הח"א (כלל מ"ד אות כ') שאם אי אפשר בענין אחר אפשר שיש לסמוך להקל, וה"ד במשנ"ב שם. אולם בכה"ח (אות ע"ג) כתב ע"ז אמנם דעת האחרונים לאסור (וכאן כוונתו לאחרונים שהזכיר באת ע"ד, ודלא כהמשנ"ב שהעתיקו), ובאמת שאף הח"א לא כתב אלא ש"אפשר שיש לסמוך", ועי' אין להקל, ונוסף ע"ז דאמנם בח"א בה"ל סוכה (כלל קמ"ו סמ"ח ובגשמי"א) אכן היקל בזה טפי בשביל סוכה (ואולי דהוי דאי ועדיף טפי, וי"ל), וטעמו לסמוך על המתירים, עיי"ש. והמשנ"ב בסי' תרל"ט סק"א אחר שהביא דברי הח"א בשם יש מקלין, סיים אבל הרבה מחמירין בזה, ע"כ.

ואי"כ מבואר דעתו לאיסור (ועיין בשע"ת שם אות א' שדברי הנשמי"א אינם מוכרחים, ועי' שם אות ב' שצידד לכאן ולכאן), ואכמ"ל.

עוד מצאנו שנחלקו בזה האחרונים, גבי מי שאי"ל לו לעשות סוכה אלא מעבר הנהר וצריך לעבור לשם בסוכה, דהח"א היקל וכנ"ל. אולם במשנ"ב (ר"ס תרל"ט) הביא שיש מקלין (וציין להח"א), ושוב כתב אבל הרבה מחמירין, וכמו שהביא בשע"ת דברי רבים מהפני האסורים, וכתב שם להשיב ע"ד הח"א, ועי' בכה"ח שם מש"כ בזה, ואין להקל.

704. מבואר בכלל הפו', ופשוט.

705. עיין במג"א בשם מהר"י הלוי שאסר אם לא ברי היוקא, ומשמע שאם ברי היוקא מותר, וחלק עליו המג"א, שהרי אפילו לדבר מצוה אסור, אמנם בח"א כתב שאפשר שיש לסמוך על המקלים, וה"ד במשנ"ב (סוסקלו"ו), אולם בכה"ח (אות ע"ג) כתב ע"ד הח"א שדעת האחרונים לאיסור, עיי"ש.

וכבר כתבנו בהערה שלפני הקודמת שאף הח"א לא כתב בהדיא להתיר, וגם המשנ"ב לא ס"ל כן בדבר מצוה, עיי"ש. וה"ה כאן, דהיינו הך.

706. עיין כה"ח שרופא לצורך חולה שאי"ס, מותר, ר"ק שיהיה קצת קניית שבתה באותה ספינה מער"ש (גי' ב"י) יל"ד הלשון "קצת" שבתה, ואפשר דר"ל דא"ג ג' ימים קודם שבת ככס"ר רמ"ח), עיי"ש. [ועי' בדברינו בסי' שכ"ח סי"ז דין איסור דרבנן לחולה]. ועי' כה"ח שם דה"ה משום איבה ודרכי שלום.

707. כן מבואר בבי"ו כאן שהאגור הביא מר' ישעיה ששעה כן, וכתב עליו הבי"ו שהוא דבר תימה, וכ"מ בראשונים, עיי"ש. וכן מוכח מהדין דלהלן שאפילו להערים ולהכנס והגוי יוליכנו ג"כ אסור. ועי' בכל זה בתוס' בעירובין (מג), וברא"ש (שם ס"ג), עיי"ש. ובפשטות הוא איסור בעצם הדבר שנכנס לשוט בו.

708. כפי האמור שעצם הכניסה אסורה, ולכן אין בזה היתר של שבות דשבות

להלן בביה"ל סו"ס שי"ט. אולם היא גופא קשיא, ואפשר דיתיישב על דרך התוס' בשבת (דף יא.) ד"ה שמא, אי"נ דכברי התורת שבת סימן של"ח סק"ז, ודוחק, אמנם שם נא' דאיכא חשש דאתי לאתויי, ואי"כ הדבר מבואר שפיר.

ומי"מ בנידו"ד קשיא. ושו"ר בקצה"ש (סימן קמ"ו בבדה"ש סקל"ד הערה צ') שעמד בזה, וכתב לבאר דמיידי שהבריכה ה"ה, והוי פסיק רישא שיתיו ולכן אסור, עיי"ש. ונראה שיתיישבו הדברים שפיר לפי דברינו בסו"ס שי"ט בענין פסיק רישא הנעשה בכללות הפעולות, ואילו בכל פעולה ופעולה בפני עצמה אינו פסיק, וכתבנו שלהלכה נראה דהוי פסיק, ויש כמה ראיות לזה, והי"נ בנידו"ד, ואת"ש.

685. כן מבואר לפיה"א שכל האיסור הוא כשהוא פסיק רישא, ואם כן אם הם גבוהים קצת דלא הוי פסיק, מותר. וזה תלוי לפי הענין, וכן תלוי גובה הכתלים.

686. עי' הנ"ל שתלוי אם הוי פסיק או לא. ואם בנחת ואינו פסיק שיתיו במשך השחייה, מותר.

687. הנה יש לזון בכל הנ"ל לגבי בריכה בכרמלית, שאם זו גזירה גרידא, הא קיי"ל בפ"ק דשבת דלא גזרו בכרמלית, דהוי גזירה לגזירה. אולם מצאנו בכ"מ שגזרו גם בכרמלית, וכמשנ"ב בה"ל עירובין ס"ו שמ"ו שמ"ט. (ועי' בדומה לזה במשנ"ב ס"ו ש"ח ס"ק קנ"ח שאסור לשחק בכרמלית). וזאת ועוד דהנה לפיה"א הוי פסיק רישא ולכן אסור, אי"כ נראה שבאנו בזה למחלוקת הפו' שהבאנו לעיל (ר"ס שי"ד) אם פסיק רישא בדרבנן מותר או לא. ולדעת רבים שאסור אף בדרבנן, ה"ה בנידו"ד.

688. הנה ידוע שדברים אלו עלולים לבא לפירצה באיסור שבת החמורים, כגון טלטול המים, ובמשנ"ב וכה"ח בסי' שכ"ו ס"ו מבואר שאפילו פחות מד"א יש להזהר, ואצ"ל ד"א שאסור, וזה ודאי א"א להזהר, ועפ"י כתב בכה"ח (שם אות כ"ו) להזהר שלא לרחוץ בים ונהר בשבת, שבנקל יבא לידי מכשול, עיי"ש. וכן יש חששות בשריית הבגד ים (עי' ס"ו שי"ב), וכן חשש שמא יבא לידי סחיטה (עיין רמ"א סימן שי"א סמ"ו), וכן עוד כמה מלאכות שעשויים לבא המון העם לידי כך, ועיין בקצה"ש שם הערה 16 ובשו"ת באר משה ח"ג ס"ו ג"ו ועוד באחרונים, וכבר כתבנו כן לעיל בסיומן שכ"ו ועוד מקומות, ועי' בדברינו שם בסיומן שכ"ח לענין חולה הצריך לכך דשרי מן הדין.

689. ויש גם נסבאר שבני נהגו לאסור רחיצה אפילו באמבטיה בבית, אולם לבני נסבאר שרי, כל שאינו בפרהסיא ולא עשוי לבא לידי פירצה.

690. שו"ע (סעיף ו'), שזה בכלל הגזירה שלא לשוט בנהר (כנ"ל בהלכה הקודמת).

691. שו"ע שם. ועי' להלן נפ"מ מצויות בזה"ו.

692. מבואר במשנ"ב (סקל"ד) ובכה"ח (אות ס"ח) כאן בשם האחרונים, ויסוד הענין כיון שכל האיסור דומיא דשיטה, וכבר נתבאר לעיל בהלכה הקודמת שאפילו לשוט מותר, וזה שכן בזה.

693. הנה מצד איסור שיטה הנ"ל בהלכה הקודמת ליכא, שהרי הוא כלי, אבל יש להזהר בדבר מצד איסור בורה, וכמשנ"ת.

והנה בכה"ח כאן (אות ס"ט) הביא מהפמ"ג שכשיש קשים וקיסמין על פני כולו אסור ליטול ביד דהוי פסולת מאוכל, ואף לסלקם לצד אפשר דאסור, ע"כ. ומבואר, א. שמתחילת ב"ן אם הוא על פני כולו או לא. ב. שגם להזיזם לצד אסור. [והכה"ח גופיה הוסיף וכתב ע"ז אלא יש לסלקם לצד ע"י נפיחה, ע"כ.

וצ"ב הרי הפמ"ג כותב לאיסור לסלקם לצד, ומהו שכותב אלא יש לסלקם וכו', ואין נזכר דהפמ"ג מיידי שמוציאים לחוץ לגמרי, והכה"ח מיידי שרק יוליכים לצד הכוס וכו', בתוכו, ז"א דחדא לישנא הוא. ועוד, שאם הפמ"ג מיידי שמוציאים לגמרי ה"ז בורה גמור, ופשוט. ואי"כ צ"ב הוספת ה"כה"ח בזה, ובדוחק אפ"ל דבכה"ג הוי שלא כדרך. אולם גם זה בכלל האיסור את"ל הכי].

ובעיקר דברי הפמ"ג שאפשר שאסור להזיזו לצד, כן מדויק בשו"ת הלק"ט ח"ב סי' רנ"ד דשרי מצד דמשתת' בהכי. וכן בטל אורות. אולם בספר שביתת השבת ועוד אחרונים פליגי עלה, והי"ד בנשמת שבת ח"ו סי' תמ"ד. ועי' בקצה"ש סי' קכ"ה סי"ח ובסי' קמ"ז, ועי' בנשמת שבת שם, ועיקר הדין בזה כתבנו בסי' שי"ט, ואכמ"ל.

694. עיין בהערה הקודמת, וכבר הזכרנו ד"ז בסי' שי"ט, ועי' שם אם אפשר להוציא הלכוך עם מעט מים, ועוד פרטים.

695. ונראה שהוא בכלל המבואר בשו"ע סעיף ו'. ואף שבד"כ הוא נמוך, מ"מ אין לחלק בין נמוך לגבוה. ועד כאן לא חילקו אלא בין אם יש לו שפה או לא, אבל בגבוה או נמוך אין לחלק, דמהיכא תיתי, ולו יצויר אדם ננס שיכול לשחות בשלולית זו ודאי אסור, הגם שהוא מזור, מ"מ ל"ש בזה בטלה דעתו, ובלא"ה הרי א"א ליתן דברינו לשיעורים, מה בכלל ומה לא, וגם לא בשיעור אמה, וגם לא במים מ"ס וכדו', שהם יכולים להיות גם נמוכים כשהם מתפרסים הרבה, וז"פ, וכ"מ מדברי הפו' שדנו גבי כוס משקה, ולכן אין לחלק, ויש בזה איסור שיטה בשבת.

ומה שמותר לעשות גרף של רעי לכתחילה, הוא משום שלא אסור על האדם את אכילתו והשתמשותו כמו בחול, אע"פ שגורם גרף של רעי, ע"כ. (וכה"ג כתב בשלמי" ע' ד"ש בשם הגר"פ שיינברג גבי נתינת קליפות ופסולת בכלי שעל השולחן, שלא אסור חכמים את השימוש הרגיל כשימוש בחול, עיי"ש).

ונמצא שיש כאן מחלוקת, א. אם מים שיש בהם רו"ר הוי מוקצה או לא (שלכיה"ל ל"ח מוקצה, ולבר"יע הוי מוקצה). ב. אם מותר ליתן מוקצה בכלי כדרך שימוש בחול, או הוי כמבטל כלי מהיכנו (שלב"ר"ע מותר, ולביה"ל אפשר דמהי"ט לא ס"ל משום דדעתו לאסור בזה, ועי' מש"כ בזה לעיל בסי' רס"ה ובסי' ש"ח).

678. שו"ע (ר"ס שי"ט) כמש"כ בביצה (לו), שמא יתחוך זמורה. ובסיומן ש"ה כתבנו שגם גידים שלא יכול לחתוך זמורה, וגם במדבר שאין זמורה אסור. ועי' שם. [ועיין בכה"ח כאן גבי הולך בשיירה, אם עדיף לרכב או ללכת ברגליו ולעבור על איסור תחומין, ועיין בזה שם ובסיומן רס"ו].

679. שו"ע (סעיף ב') מנגמרא שם דאין שטיץ, שמא יעשה כלי שלומדים לשוט בו, ע"כ. וביארנו דהיינו ששוחה או צף, שבוה עוקר את רגליו וידיו וכדלהלן בסמוך.

680. משנ"ב (ועיין שע"צ אות א'). ובאופן שאינו עוקר את רגליו, ה"ז כמו רחיצה בעלמא שמתרת בשבת, כמבואר לעיל בסיומן שכ"ו ובכ"מ שמותר לרחוץ בנהר ובים בשבת (זולת למנהג שהביא המשנ"ב משם מהר"ל, ועמש"ש).

ודרך אנכי יל"ד דמש"כ המשנ"ב ששט על פני המים 'ברגליו וידיו', אין זה דווקא, והעיקר שמרים את רגליו (וכן פרש"י בשבת דף מ' בב' מקומות). והמשנ"ב רק הזכיר צורת השחייה (ולכן כתב אח"כ עקר את 'רגליו' מן הקרקע המים), וכמ"כ יש לבאר שנראה שגם לצוף בכלל האיסור, ואע"פ שאינו שט ממש, מ"מ זה גם נחשב שיטה, ויש לחוש שיקוף כלי ללמוד איך צפים.

681. ויש להקדים בזה עוד, שלכאורה כל ההיתר לשחות (באופנים המותרים), הוא כשעושה כן לתענוג, משא"כ משום התעמלות, שזה ככל דין התעמלות שנתבאר בסיומן שכ"ז-שכ"ח.

682. שו"ע שם. וכאשר הוא בכלי השיט שמותר, וכ"כ הפו' עוד להלן (בסעיף ו'), עיין משנ"ב וכה"ח שם.

683. ויש להסתפק בהגדרת השפה הזו כמה ספיקות, ולפו"ר לא ראינו מי שעמד בזה (ובמש"כ פי"ד בהערה ועוד כתבו שלא האריכו בזה, מפני שהאחרונים סתמו לאיסור, ע"כ. ואינו מובן). ואציע את הדברים לפענ"ד.

[א]. כמה הוא גודל השפה, ובמשנ"ב (סק"י) כתב בשם הר"ן ומי"מ דהיינו כתלים גבוהים מכל צד, ע"כ. ומשמע לכאורה שצריך שיהיו גבוהים, אולם נ"פ שאין כוונתו לומר שיהיה גבוה, אלא כוונתו לומר שיהיה בולט וניכר, ועדיין יל"ע אם סגי במשהו מועט, והעיקר שיהיה בולט, או שצריך איזה שיעור כמו טפח וכיוצא (ומצאנו בכ"מ ששיעור טפח הוי היכר חשוב). ובפוסקים לא נזכר שיעור כלל, וגם בשו"ע כתב בסתמא שאפילו אם נעקרו המים השפה מחזירה אותם למקומם. ולפי"ז נ"ל שהדבר תלוי למעשה לפי המציאות אם השפה מחזירה אותם או לא.

[ב]. לפי האמור שתלוי אם השפה מחזירה את המים או לא, נראה אפוא שהדבר תלוי לפי צורת שחיתו, וכל אדם לפי ענינו, שאם הוא שוחה בחזוק ובורחים המים אסור, ואם מעט מותר.

[ג]. עוד יל"ע כמה שהשפה מחזירה את המים, האם צריך שתחזיר את כל המים כולם, או אי"כ כמה שעוצרת מקצת מן המים אע"פ שהרבה יוצאים לחוץ, שיהיה מ"מ באופן זה אינו דומה לנהר, ומסתבר שאסור, דכל כה"ג אין היכר מעלייתא.

[ד]. עוד יש לבאר, שנהר שאסור ודאי שהוא גם כשיש לו שפה, שהרי מ"מ הוא "נהר" ואסור, וכמ"כ "בריכה" שמתור נראה שאין זה בבריכה שעשויה בכלי, כמו שיש כלי גדול שרוחצים בו [שבאופן זה אפילו אין לו גידודי ג"כ מותר, שהרי מ"מ ניכר ונראה לכל שהוא כלי ולא נהר, וכל שהוא בכלי אין איסור שיטה כלל, וכה"ג במשנ"ב וכה"ח להלן בסעיף ו', עיי"ש], אלא המדובר בכלי המחובר לקרקע שנתחב כקרקע (ואף לגבי מקוה כמש"כ ביו"ד סי' ר"א), וכן בעשוי מלבנים וכיוצא, ומבואר עוד בפשטות שהמדובר כאן בבריכה אפילו שנמצאת על קרקע עולם, מ"מ כיון שאינו בנהר מותר, ולכן צריך שיהיה גידודי שבוה נראה כבריכה שונה מן הנהר.

684. בשו"ע כתב שאסור אפילו בבריכה שבחצר, וביאר המשנ"ב (סק"ד) דרצונו לומר שאם הבריכה עומדת ברה"ר בלא"ה אסור שמא יתזו מים ברגליו חוץ לד"א, ע"כ (והוא מפרש"י). ועי' בביה"ל (ד"ה ואל) לדברי הראשונים, עיין שם.

ויל"ד הרי אף אם יתזו אינו מתכוון ואמאי אסור. אמנם מצאנו כמה גזירות מיוחדות שגזרו חז"ל בהוצאה, ומשמע שאף שאינו פסיק אסור, וכגון במשחק בכדור (לעיל סי' ש"ח סמ"ה), וחד מהטעמים לאיסור הוא משום הוצאה. ועי'

ואסור גם להערים ולהכנס בספינה הקשורה בנמל או שיושבת בקרקעית הים, כשיודע שהגוי יוליך אותה בשבת, ואפילו בתוך התחום אסור⁷⁰⁹.
ט. מקום שהולכים בו מבית לבית ע"י ספינות קטנות כמו שמצוי בעיר "ונציה", אסור לעשות כן בשבת⁷¹⁰, ואפילו לצורך מצוה, וככל האמור לעיל.
י. אם נכנס בספינה מערב שבת, וישב שם כל בין השמשות עד שתחשך, מותר, אע"פ שהיא מפליגה ושטה בשבת, כיון שקנה בה שבתה⁷¹¹.

דין, עדות, וענישה

יא. אסור לדון בשבת ויום טוב⁷¹², ואפילו דיני ממונות⁷¹³ וגם כל שאר סוגי דינים⁷¹⁴, חוץ מדיני איסור והיתר שמותר בשבת⁷¹⁵.
 וגם סידור הטענות בלבד לפני הדיינים, אסור⁷¹⁶. ואפילו שלא בפני הדיינים אלא בינו לבין עצמו, כדי שיהיו הדברים שגורים ומחודדים בפיו כשיבא מחר או מחרתיים לפני הדיינים, אסור⁷¹⁷. ובהרהור בלבד מותר מן הדין⁷¹⁸. ומכל מקום מותר לדיין עצמו לעיין בדברי הפוסקים לאחר שכבר שמע את טענות הבעלי דינים⁷¹⁹.

יב. קבלת עדות אסורה בשבת⁷²⁰, מלבד בחשש עיגון, שאז מותר לקבל עדות, כיון שהוא שעת הדחק גדול⁷²¹, וכדומה⁷²². וכן מותר לקבל עדות על עניני איסור והיתר⁷²³.
יג. בדיעבד אם דנו בשבת בכל אופן שהוא, בין בשוגג ובין במזיד, מה שעשו עשו⁷²⁴.

יד. הענישה מכל סוג שהוא אסורה בשבת⁷²⁵. וכן אסור להלקות בשבת, מלבד איסור חבורה⁷²⁶. ועיין בהערה⁷²⁷.
 וכן אין מחרימים בשבת חרמי יחיד, וכמו שנתבאר בסימן ש"ו סעיף י"ב⁷²⁸. וכן אין מגדילים⁷²⁹. אמנם תלמיד חכם שנתבזה, מותר לו לנדות לכבודו⁷³⁰. וכן השומע הזכרת ה' לבטלה מחבירו, מותר⁷³¹.

טו. אסור לתפוס ולהכניס לבית הסוהר בשבת, מי שנתחייב איזה עונש כדי שלא יברח. ואף אם יברח אין עליו כלום⁷³², אבל אפשר לשומרו על ידי שומרים⁷³³.
 אמנם אם הוא אדם המסוכן לציבור, או שרוצה להתנגס בחבירו, וכן אם מסכן את עצמו, יש להכניסו לבית הסוהר⁷³⁴.

וכן אם אדם רוצה לברוח ולעגן את אשתו, מותר להכניסו לבית הסוהר⁷³⁵.
טז. אדם שעושה דין לעצמו, באופנים המותרים כמבואר בחושן משפט סימן ד', מותר לעשות כן בשבת⁷³⁶.

ורודף, מותר להורגו אפילו בשבת, בין ברודף אחר חבירו להורגו ובין ברודף אחר הערובה⁷³⁷.
יז. יהודי שיש לו דין עם גוי בערכאות שלהם, בין שהיהודי נתבע והומוקן לדין לעמוד בשבת במקום המשפט לשמוע טענות הגוי ולקבל פסק דין, ובין להיפך, מותר לעשות כן, על ידי שיקח עימו עורך דין גוי שיטען בשבילו ובשליחותו, אך כל זה דווקא כשהחוקק לכך ואין אפשרות לדחות את הדין ליום אחר⁷³⁸.

יח. אע"פ שאין דינים ומענישים בשבת, מכל מקום צריכים הדיינים ובתי הדין שבכל מדינה ובכל עיר ועיר להעמיד שוטרים שיסבבו בעיר, להזהיר את העם מחילול שבת, ומאיסורי מאכלות אסורות, והתחברות עם הגויים, ומושב ליצים עם אנשים ונשים, וכל כיוצא בזה⁷³⁹. ובכלל זה צריך להעמיד דרשנים בבתי הכנסת לדרוש לציבור פרשת השבוע ודברי מוסר והלכות נחוצות, לדעת מה יעשה ישראל⁷⁴⁰.

אירוסין ונישואין

יט. שידוך, מותר לעשות בשבת, וככל הפרטים שנוכרו בסימן ש"ו הלכה ל' בדין עשיית "שידוך", עיין שם.
כ. אסור לקדש אשה בשבת⁷⁴¹.

וגם אם היו הקידושין מבעוד יום, אסור להכניסה לחופה לנישואין בשבת⁷⁴².
 ואם עבר וקידש או כנס לחופה בשבת, בין בשוגג ובין במזיד, מה שעשו עשו⁷⁴³.
 ודין יום טוב כדן שבת, וגם בחול המועד אין נושאין נשים⁷⁴⁴.

כא. יש מי שמתיר לקדש בשבת, אם אין לו אשה ובנים, משום מצות פריה ורבייה⁷⁴⁵. ויש מתירים יותר אפילו אם יש לו בנים ואין לו אשה⁷⁴⁶, והם ראוים להוליד עוד בנים⁷⁴⁷. וגם בהכנסה לחופה בשבת מקילים באופנים אלה⁷⁴⁸.

במקום מצוה דשרי. וע"ע בנשמת שבת ח"ו סי' תנ"א והלאה, ואכמ"ל.

709. עיין משנ"ב רס"ק ל"ו ושעה"צ וכה"פ סי' ש"א.

710. עיין בב"י. והדין בזה ככל האמור, ולכן צריכים מער"ש להכין כל צרכיהם ולהתאגד במקום אחד לתפילה.

711. שו"ע סימן רמ"ח ס"ג (והוזכר ענ"ו במשנ"ב כאן, ויל"ב. וע"ע כה"ח אות ע"ב, ע"ב, ע"ה). ונחלקו השו"ע והרמ"א אם יצא מהספינה בשבת אם יכול לחזור, וע"ע מש"ש.

712. שו"ע (סעיף ד'). וה"ה ביר"ט אסור (כמש"כ סימן תקכ"ג) גזירה שמה יבואו לידי חתיבה. וכן כמה דברים להלן גזירה שמה יכתוב. וע"ע במשנ"ב להלן (סקי"ג) דילפינן מקרא שלא לדון בשבת.

713. ועיין כה"ח להלן (אות ט"ז) אם מותר לחבר שירים או שגזירים שמה יכתוב, וע"ע שם. והבאנו הלכה זו לעיל בסי' ע"ה, וכמו"כ הובא שם שהלומד תורה ורגיל לחדש חידושי' זוהר שלא יהיו לידו מכשירי חתיבה. וע"ע שם לענין הגהת ספרים].

714. ודרך אגב, יש לבאר במש"כ בגמ' והובא בב"י כאן דלכא"ו איכא בזה מצוה, ותירצו דלא צריכא דעדיף מיניה, עיי"ש. ולכא"ו הרי מ"מ איכא מצוה, אמנם מבואר בשו"ע ה' דיינים חזי"מ סימן ח' במה דברים אמורים (וע"ע שם ס"ג-ט'), והבן.

715. משנ"ב (רסקי"א), וע"ע במשנ"ב (סקי"ג), וכן בכה"ח (אות ג') משם הרב בית יהודה והרי"מ בין דיני ממונות ובין דיני קנסות.

716. נראה שגם דינים על היתר נישואין בכלל האיסור, שהרי חזינן להלן שאסור לקבל עדות זולת בעיגון אשה, מפני שהוא שעה"ד גדול, ומשמע שלולי שעה"ד שבוה היה אסור, דמ"מ הוי בכלל החשש שמה יכתוב [ה"ה] שאר דינים בדין ודברים שבין שני בעלי דינים אם יכול לעכב אותו מאיזה דבר אפילו שאינו קשור לממונו, וכל כה"ג].

717. כה"ח (אות כ"ג). וע"ע בכה"ח לעיל (סוף אות כ"א) משם הר"י"ח שמותר לקבל עדות על עניני איסורים, עיי"ש. [ומסתבר שכ"ז רק בדברים שאינם תלויים בבעלי דינים אם להתיר או לאסור, כמו שמצוי בענינים ציבוריים בפרט, שבוה יש לאסור, וע"ע לעיל סי' ש"ן].

718. ועל דבר הוראה של איסור והיתר בעלמא, אין זה חמור כמו דין, ועיין בדברינו בסי' ש"ו סי"ז אם מותר למדוד שיעורי תורה לדעת אם מותר או אסור, וע"ע בסי' ש"ג.

719. ובדין של איסור והיתר נראה שהוא ג"כ בכלל הדבר, אלא שבכה"ח (סוף אות כ"א) הביא מהר"ח שנראה שמותר לקבל עדות על עניני איסורים, עיי"ש. ונראה דדווקא לקבל עדות מותר, וכיון שלולי כן אתי לבא ליד מכשול, ויש בזה משום לאפשרי מאיסורא, מ"ס"ל שיותר ראי להתיר בזה, ולא לחוש לגזירה וחשש שמה יכתוב, כאשר לפנינו מכשול.

720. ומי"מ כל זה בדבר ששייך בו טענות ודינים, אולם בסתם הוראה של דבר איסור והיתר, אין זה בכלל האיסור, ונתבאר דינו בסי' ש"ו.

721. משנ"ב (סקי"א) וכה"ח (אות ט"ב), שמה יכתבו הדיינים.

722. כה"ח (שם) משם החיד"א במבואר, שאסור משום ודבר דבר.

723. שכיון שכל האיסור משום ודבר דבר, הא קיי"ל הרהורים מותרים, וכמו שכתבנו לעיל בסי' ש"ו וכן בסי' ש"ו, ומיהו כבר כתבנו שם דכל זה בתנאי שלא נגרם לו צער וטרדת הלב, עיי"ש. וכן ראוי לאדם להסיח דעתו בשבת מכל הדברים הגורמים ומבלבלים דעתו.

724. כה"ח (אות ח"י) בשם המחבר"י שפשוט הדבר שמותר, עיי"ש. ויש לבאר דבכה"ג אין זה אלא ככל אדם שמכיר הלכה שהוא בכלל ת"ת, וע"ע בנשמת שבת סי' תע"ז שכל שאינו מושב ב"ד מותר אף כשיש כמה דיינים יחד [וע"ע שם סי' תע"ז שטוען רבני מותר לסדר הטענות אם עשה כן לעזור לזולת ולא לכסף, וע"ע שם משנ"ב בזה].

725. כן מדייק במשנ"ב (סקי"ג) שרק בחשש עיגון התירו וכו', וי"ל דה"נ הוא כמו סידור טענות לפני ב"ד, ואסור בכלל הגזירה שמה יכתוב.

726. שם באיש מסוכן שקרוב למות, ויודע עדות על אשה שמת בעלה, שמותר לילך אצלו לקבל עדותו, וכ"ה בכה"ח (אות כ"א) משום האחרונים, ובכ"מ החמירו ונזהרו בעיגון כמו חשש סכנה.

727. עיין משנ"ב (סקי"א) שמותר לקבל ולהציע דברים על טענת בתולים, וכמש"כ באהע"ז (סימן ס"ד), ואכמ"ל בפרט הדברים שאינם שכיחים כ"כ

האינדא מכ"א.

723. כה"ח שם משם הר"ח. וע"ע כה"ח להלן (אות כ"ג) שמותר לדון על איסור והיתר.

724. שו"ע (סוס"א). אמנם לענין מזיד לכא"ו הוו פסולים לעדות, דקא מקרו עבריינים, ופסולים לדון או להעיד, אולם הא אשכחן כו"כ חילוקים בזה, כמבואר בחושן משפט ה' דיינים ועדות, וא"נ ל"ד מזיד. [ובעצם הדין יש לבאר, במה שראיתי בט"ז י"ד סי' רכ"ח סק"ה שמצינו בדין שפוסל בו מעומד וקרובים "ושבת", ל"ד, שאין זה פוסל אלא אסור לכתחילה (והשי"ך שם סק"ז דקדק בזה), וכתב כן אגב שארא].

725. עיין ברמ"א (סעיף ד'). ובמשנ"ב (סקי"ג) הביא ילפוחא שלמדו חז"ל שבת דינים לא ידונו בשבת (זה כולל כל דין מלבד החשש דשמה יכתוב). וגילתה תורה שלא יענישו בשבת, וה"ה בכל עונש, עיי"ש. (ובכה"ח אות כ"ח).

726. וע"ע בדברינו בסי' שט"ז בדין צידת אדם, ובדין הכאת סתנים בשבת כדי לחנכם. וע"ע במשנ"ב סי' ש"ו סקנ"ב דביום שבת כתיב ברכה וכו', עיי"ש, וממילא כל הענשה הוי בבחי' חיסרון כמו שמצאנו שהוקש מלקות למיתה, ואכמ"ל.

726. רמ"א שם ומשנ"ב (סקי"ב). ודין חבורה בשבת נ"ת בסי' שט"ז.

727. עיין בנשמת שבת ח"ו סימן תצ"ג שכאשר יש צורך להכות בעל עבירה חוטא ומחטיא וכיוצא, יש להתיר גם בשבת כשא"א לדחותו אח"כ, כיון שהוא שלא ע"י מושב בית דין, וע"ע כמה צירופים בזה [וקצת יש להוסיף על דבריו כענין המבואר בסו"ס ש"ו, עיין שם, ודו"ק].

728. ושם נתבאר שחרמי ציבור מותר לצורך.

729. כ"מ במשנ"ב בסי' ש"ו סוסקנ"ב, וכדלהלן בסומך.

730. משנ"ב שם.

731. פתה"ד שם סקי"ז.

732. רמ"א (סימן שלי"ט), וכבר מבואר כן בב"י (סו"ס רס"א) בשם תשו רב שיריאה גאון, וע"ע משנ"ב כאן סקי"ג, ובכה"ח (אות כ"ה) מדברי הפו, ועיין כה"ח (אות כ"ח) מש"כ להקשות שהרי כתוב בקרא ויניחו אותו במשמר, עיי"ש.

733. וע"ע במה שנת' בסי' שט"ז בדין צידת אדם, ושם הובא מהאבן עזרא ורבינו בחיי ועוד שתפיסה זו לא היתה בשבת, וכן מוכח מכמה דקדוקים, ואכמ"ל.

733. כה"ח (אות כ"ו) בשם פתה"ד (וכ"ה בכה"ח אות כ"ה), וע"ע שם. ועצם החילוק בזה נראה שזה לא נחשב הענשה, אלא שמפחד הוא לא בורח, והפחד עצמו ודאי שאינו עונש.

734. פשוט, ומצוי באנשים ניצים (עיין בדברינו בסי' ש"כ שמותר להזמין משטרה בשבת, כשהמריבה מחריפה). ומה שכתבנו וה"ה שלא יסכן את עצמו, היינו דווקא בשומר שבת, אולם על מחיל שבת או פוקר בעבירות וכדו' אין לנו לדאוג להצלתו, ואדרבה יעוין ביד"ד סי' קנ"ח (זולת תינוק שנשבה יש לדון, עיין בדברינו בסי' ש"כ"ט בפתיחה מש"כ בזה).

735. משנ"ב (סקי"ד) וכה"ח (אות כ"ז). ובכ"מ החשיבו מקום עיגון כעין חומר פיקו"נ כידוע.

736. ערך שי' ס"ה ס"א, משום שלא שייך בו טעם האיסור שמה יכתוב, שהרי אין בזה טענות ופסק דין וכו'.

737. עיין מל"מ (פכ"ד משבת ה"ז), שנסתפק ברודף אחר הערוה, ובתוספת שבת (סק"ו) כתב דפשיטא שנחשב רודף, וכ"כ עו"א ה"ד בכה"ח (אות כ"ט).

[וע"ע פמ"ג בא"א סק"ג שהעובר עבירה שקנאים פוגעים בו אסור בשבת, וה"ד בכה"ח כאן אות ל']. ודיני רודף חמורים הם, ואכמ"ל.

738. עיין משנ"ב (סוסק"א) שהביא תקנת רגמ"ה שלא לבטל התפילה הקבועה לציבור בשבת, אא"כ ביטל כבר ג"פ בחול ולא הועיל או בשביל טענות הקהל, ע"כ. וע"ע בכה"ח (אות י"ט). ודברים אלו אין מצויים האינדא.

738. כה"ח (אות כ') בשם האחרונים.

739. כה"ח (אות כ"ד) משם הר"ח, שיש לקיים מש"כ בשו"ע (סו"ס תקכ"ט), עיין שם. וכע"ז מצאתי עוד בכה"ח בסימן רנ"ו, עיי"ש, ומשנ"ב שם.

740. כה"ח שם בסוף דבריו, וכבר נתבאר גודל נחיצות ת"ת ודרשה בשבת לעיל בסימן ר"צ.

741. משנה ביצה (דף לו.), והטעם משום גזירה שמה יכתוב, ועיין במשנ"ב סקט"ו (ועיין בב"י ובמשנ"ב סקי"ח), וכ"פ בשו"ע ס"ד, ולהלן יובאו דברי הרמ"א שיש מתירים בשעת הדחק.

וכל האיסור הוא רק אחר צאת הכוכבים, אבל בבין השמשות יש להקל, וכמו שכתבנו להלן בסוף הלכה הבאה, עיין שם. ובפמ"ג כאן בא"א כתב שבבין השמשות של ערב יו"ט יש להחמיר בזה טפי כספק דא"ו, עיי"ש (והביאו הכה"ח להלן בסו"ס"ה אות ט"ז). אולם באוצה"פ בסי' ס"ד הביאו מהפ"ו דשרי, וע"ע שם כמה פרטים.

עוד יש לציין בזה שדנו הפוסקים אם מותר לקדש אשה בערב שבת על מנת שיחולו הקידושין בשבת, ומצאנו בשו"ת רע"א סי' קנ"ט אם מותר לעשות קנין בער"ש על מנת שיחול בשבת (והזכרנו מזה בסי' ש"ו כמדומה), וה"ה כה"ג לענין קידושין. וע"ע בכתב סופר או"ח (סימן מ"ו) שהאריך בזה, ותלה הדבר במחלוקת הבבלי והירושלמי, דירושלמי האיסור בקידושין משום מקח וממכר ואסור, משא"כ לגמרא דילן שאסור משום חתיבת סטר אירוסין. ובשו"ת עמק יהושע סי' ט' כתב להוכיח שמותר, וכן כתב בשו"ת בצל החכמה ח"ג סי' ק"ה, וע"ע שם באורך, וע"ע בשו"ת תורה לשמה סי' קכ"ב.

742. שו"ע שם לקמיה. וכ"פ עוד בשו"ע באהע"ז (סימן ס"ד ס"ה), לפי שע"י החופה זוכה במציאתה ובמעשה ידיה, והוה ליה כקונה קנין בשבת [ואיסור מקח וממכר גופיה בשבת נתבאר לעיל בסימן ש"ן].

743. שו"ע בסוף הסעיף.

744. דין יו"ט מבואר בהל' יו"ט שחומר טפי, עיי"ש. וכן נזכר בשו"ע כאן (ס"ה) דדמי לשבת, עיי"ש לענין יחוד. ודין חול המועד בנישואין מבואר באו"ח סימן תקמ"ו ובאהע"ז סו"ס ס"ד.

745. שיטת ר"ת המבואר בר"ן, ואמנם בתשו חזר בו ר"ת וכתב שאין מקדשין אשה בשבת אלא מתוך דחק גדול, וגם לא היה מורה כן הלכה למעשה, וכמש"כ בב"י (וע"ע בהגה"מ פ"י מאישות אות נ'). אמנם הרמ"א בהגה ס"ד הביא שיטה זו, והגם שזו שיטה יחידאה, שכדאי הוא ר"ת לסמוך עליו בשעה"ד כזו [ובאמת שבגמרא בביצה שם משמע הכי לחלק מזה, אולם רש"י ושא"ר לא ס"ל הכין]. וע"ע בדבריו בתשו הרמ"א סי' קכ"ה מש"כ בזה לצדד להקל בשעה"ד, וע"ע גם בנחלת שבעה סי"ב אות ט' שהביא דברי הרמ"א שלגמרא דילן אין איסור לקדש ולכנוס בשבת, וכתב שבספר תניא סי' צ' מביא הך ירושלמי שכתב ע"ז וכו' ומנהג פשוט בידינו לכנוס אפילו בשבת, ע"כ. ומזה סיוע גדול לדברי הרמ"א.

746. משנ"ב (סקט"ו) בשם ח"י רע"א, ודייק לה שם מדברי ר"ת, ואמנם להלן במשנ"ב (סקי"ט) הביא מהח"א שאינו מותר אא"כ בג' תנאים, וחד מינייהו אם לא קיים פו"ר, והעיר ע"ז המשנ"ב דזה חולק על מה שהביא לעיל שאף אם יש לו בנים ואין לו אשה ג"כ עושה מצוה ומותר, וכתב דאפשר דס"ל דאין סומכין עליו בזה, ע"כ. [וכשלעצמו י"ל שמצות ולערב, כדי שיהיו לו עוד בנים, הוא בכל פו"ר, ואמנם לא מצוה חיובית אבל מצוה קיומית, ובהרחבה למצות פו"ר. אולם מלשון הח"א משמע שדווקא כשאין לו בנים כלל]. ומ"מ הרי המשנ"ב לעיל (סקט"ו) הביא דברי רע"א בפשיטות להלכה (ונראה דהכי ס"ל להלכה כדברי רע"א המפורשים ולא כדיוק מהח"א). ואמנם בכה"ח השמיט דברי רע"א, וזאת ועוד שהביא (באות ל"ה) בתוה"ד מהעיר"ש שמותר כיון שעדיין לא קיים פו"ר, וגם אין לו אשה אחרת, ע"כ. ומשמע נמי כהח"א. ומ"מ נראה שיש לסמוך על המתירים, וכמו שסתם המשנ"ב, ואין זה כס"ס לחומרא (הגם שהוא במילתא דרבנן).

747. הדגשנו פרט זה, דהוא עיקר טעם ההיתר משום פו"ר, הלא"ה לא, ואע"פ שיש בזה ג"כ מצוה שניצול מהרהורי עבירה, אין זה היתר כלל מכמה אנפי, ופשוט.

748. כ"כ הרמ"א בלשון "אפשר" דיש להקל. וע"ע משנ"ב (סקי"ז) דיש להקל. וכן בכה"ח (אות ל"ה) משם העו"ש דאע"פ שקונה אותה וכו', מותר לעשות החופה ביום שבת (וכן חזר ע"ז הכה"ח להלן אות מ"ג).

ובאמת שהדברים מבוארים במקורם, ובתוס' בביצה (דף לו.) מוכח להדיא שאין חילוק בין קידושין לנישואין, עיי"ש. והגם שבב"י משמע דיש חילוק, השיב ע"ז הרמ"א בתשו הנ"ל סי' קכ"ה, עיי"ש. וע"ע באוצה"פ סימן ס"ד אות ה' שהביאו דברי הרמ"א, ושהט"ו באר"ח סי' תקכ"ד כתב שנישואין בשבת י"ל שאף לר"ת אסור אפילו באין לו אשה ובנים. וכן בקידושין הקילו, ותמה עליו בגור אריה יהודה מדברי התוס' הנ"ל שלא חילקו, ותמה גם על הרמ"א שלא הביא דבריהם (אמנם בתשובתו הביא ד' התוס'). וע"ע בב"י כאן וכן בתשובותיו החדשות סימן מ"ב שסמך להקל בזה לערוך חופה וקידושין בליל

ולהלכה, דעת השו"ע לאסור בכל אופן⁷⁴⁹. ודעת הרמ"א שמן הדין הדבר אסור, אולם בשעת הדחק סומכין על זה להקל משום כבוד הבריות, וכגון שלא נשתו ביום שישי בענין הנדוניא, ונתאחר עד שכבר נכנסה שבת, וכבר הכינו סעודה ויש בושה לבלתי לחתן⁷⁵⁰. וכן נהג הרמ"א בעצמו⁷⁵¹. ולמעשה, לכתחילה יש להזהר מאד שלא יבוא לידי כך⁷⁵². אולם אם אירע שנתאחרו, יש להקל בג' תנאים: א. שלא קיימו פריה ורביה, והם ראוים לכך. ב. שיש הפסד רב מחמת שהכינו כבר סעודה. ג. שיש בושה לחתן ולכלה⁷⁵³. ואם עדיין הוא בין השמשות, יש להקל בכל זה⁷⁵⁴, ורק אחר צאת הכוכבים יש להזהר בכל האמור⁷⁵⁵.

כ"ב. יחוד לאחר החופה וביאה ראשונה, בשבת ויום טוב, יש הבדל בין נישואי בתולה לבין נישואי אלמנה⁷⁵⁶. (ובכלל אלמנה: גרושה⁷⁵⁷ ובעולה⁷⁵⁸). וכדלהלן: בנישואי בתולה - יש לעשות את הקידושין וגם את החופה מבעוד יום כמו שנתבאר לעיל, וגם נכון להזהר לכתחילה שלאחר החופה יהיה יחוד מבעוד יום, שיתייחדו החתן והכלה במקום אחד. אמנם אין צריך שיהיה היחוד ראוי לביאה (כלומר בחדר סגור לבוד), אלא מספיק יחוד במקום צנוע, אף שבני אדם נכנסין ויוצאין, ואז מותרים לבלי שבת אחר שתטבול⁷⁶¹. ומותר לבא עליה ביאה ראשונה⁷⁶². בנישואי אלמנה או גרושה וכיוצא - יש להזהר מאד שמלבד הקידושין והנישואין שיהיו מבעוד יום, שיהיה גם יחוד מבעוד יום. ולא זו בלבד, אלא צריך בדווקא שיהיה יחוד הראוי לביאה, ולא מספיק יחוד במקום צנוע כמו שביארנו. ואם לא עשו כן הרי הם אסורים בביאה ראשונה בשבת⁷⁶³, ועיין בהערה⁷⁶⁴.

ולכן, אלמנה או גרושה הנישאת בערב שבת, יזהרו לערוך את החופה מבעוד היום גדול כדי שיהיה שהות לייחד את החתן והכלה במקום סגור אחר החופה⁷⁶⁵. ואם עשו כן הרי הם מותרים לבלי שבת, והיינו דווקא כשהיתה טהורה בערב שבת, משום שרק באופן זה יכולים לייחד יחוד גמור הראוי לביאה, אבל אם היתה נדה בערב שבת הרי היא אסורה להתייחד עם החתן במקום סגור ככל אסורי "יחוד", ואף אם עושין יחוד שאינו ראוי לביאה, אין זה מועיל, וממילא אסורים בביאה ראשונה בשבת, אף לאחר שתטבול לטהרתה⁷⁶⁶.

ודע, שיש אומרים שהבא על האלמנה ביאה ראשונה בשבת, יש בזה סכנה⁷⁶⁷, ועיין בהערה⁷⁶⁸. אולם רבים מהפוסקים וגדולי הדורות לא חששו לזה ולא מידי, ואף נהגו לכתחילה להקל בזה⁷⁶⁹. ומאן דלא קפיד לא קפיד בהדיה

שבת, ויש לציין שיש עוד מקור קדום לזה בתנאי רבתי סי' צ' שהמנהג פשוט בידינו לנכנס אפילו בשבת, עיי"ש. ולא הזכיר תנאים בזה. אולם י"ל הדיה חופה. וע"ע להלן בהלכה הבאה.

749. שסתם ולא העלה דברי ר"ת בשהו"ט, וכפי שביאר בב"י שכן דעת כל הראשונים לאיסור, הרמב"ם הרי"ף הרא"ש וש"א. אמנם ע"י להלן שלמעשה מקילים בזה.

750. כ"כ הרמ"א בהגה. וכ"כ הב"ח ועו"א.

751. כנה"ג (ה"ד בכה"ח אות ל"ד) שהרמ"א עשה מעשה בקראקא ביתומה אחת ענייה שהיתה משודכת, ונתעצמו בנדוניא עד שתי שעות משחשיכה, ולא נמנע הגאון מלתת לה קידושין. שהיה חושש שמא מתוך כך יתבטל הדבר, ע"כ. (וכ"כ הרמ"א בתשו"ט סי' קכ"ה).

752. הרמ"א בהגה. וע"ע במשנ"ב שיש כמה קלקולים גדולים בחילול שבת ח"ו הבאים עי"ו. וע"ע בגר"ח סי"ה.

753. תנאים אלו יש ללמוד מדברי הרמ"א בהגה. ואמנם י"ל דלאו דווקא בעינן לתרומה, אולם במשנ"ב (סק"ט) הביא מהח"א שאין להקל אא"כ נשלמו השלשה פרטים, וכמו שהבאנו בפנים, וכ"ה בכה"ח (אות מ').

והנה בדי"כ מצויים התנאים הללו, ויש להקל בדבר משום כבוד הבריות, ובעיקר הדברים יש לדקדק, וכיון שגדול כבוד הבריות שדוחה לית שבתורה, וכיו"כ דברים היתרי, אי"כ ה"נ נימא כן. ובשלמא התנאי הראשון אי"א להקל בו, דזולתו אין היתר, וזה גופא לאיסור שאסרו חז"ל אין מקדשין ואין נושאין בשבת. אולם ממת הסעודה ליל, ומצוי הדבר שמיכנין בלא"ה סעודת שבת ואין הפסד כ"כ (כמו שהיה מצוי שהיו עניים, ומחמת כן עשו הנישואין בער"ש). ומי"מ ברוב פעמים ובפרט בזה"ז מצוי הפסד ושפיר דמי.

ובעיקר הדין יש לבאר, דאע"פ שהשו"ע סתם לאיסור, מי"מ מדברי הפו' נראה שבשעה"ד כוונתו מקילים. וכן משמע בכה"ח כאן בכמה אותיות שכתב להקל וגדול כבוד הבריות לסמוך בזה ע"ד המקילים. [ובערך לחם כאן כתב שאין מגלים היתר זה לעם הארץ שלא יבא לעשות כן במזיד].

754. עיין משנ"ב (סק"ט) שכתב שבבין השמשות בודאי אין להחמיר בדיעבד, דלא גזרו על שבות בשבת לצורך שבת כצורך לכו"ע, ע"כ. (ועיקר הדין בזה מבואר כבר בסי' רס"א ולהלן בסימן שמי"ב מה היתרו בביהש"מ, ויש בזה כמה פרטים, אך בנידו"ד יש להקל טפי). והיה מקום ללמוד בדברי המשנ"ב דקאי על הנידון שהביא מקודם לכן מדברי הח"א, האם יש להתיי כשקיים כבר פו"ר. אולם ו"א, והוא דין כללי בכל הנידון. וכן מפורש בט"ז באהע"ז סס"ד, וה"ד בבית שמואל שם סק"ו, וכ"ה בכה"ח כאן (אות ל"ו) מהתו"ש והאחרונים. וכבר איתא כן להדיא במאירי בכתובות (דף ג.) שבביהש"מ אין פקפוק שמוותר.

ונראה שבזה יש להקל בהנך תנאים שהבאנו לעיל, ותלוי הדבר ג"כ לפי הפרטים המבוארים בסי' שמי"ב. ועפ"י יש אופנים שמוותר לכתחילה בכל אופן, ויש אופנים שיש להתיי עכ"פ במקום בושה וכבוד הבריות, או עכ"פ לסמוך על דעת ר"ת שמתיר כשלא קיים פו"ר, והיו כמו ס"ס לקולא, ואכמיל.

755. שרק בלילה ודאי אסור, ויש להקל כל 20 דקות אחר השקיעה, ואף יותר מזה לפי המקילים. וזאת ועוד שאח"כ ע"ד 72 דקות מהשקיעה שבודאי יש כשיטת ר"ת ע"ד 58% דקות, ואף אח"כ ע"ד 72 דקות מהשקיעה שבודאי יש לצרף זה, ועדיף ממה שמצדדים את ר"ת המתיר לישא כשלא קיים פו"ר שזו שיטה יחידה, ואף הוא לא עשה מעשה, וא"כ ק"ו בזמן של ר"ת שעיימו כל הראשונים דסברי הכי, שיש להקל. [ועיין לעיל בהלכה הקודמת בהערה בענין בין השמשות של ערב יום טוב].

756. בשו"ע כאן (ס"ה) הכונס את האלמנה לא יבא עליה ביאה ראשונה, לא בשבת ולא ביום טוב, ע"כ. ובאהע"ז (סימן ס"ד ס"ה) כתב אין כונסין בתולה לחופה בשבת, ואלמנה אף חופה וזכה החופה וזכה במעשה ודיה, והח"ל כקונה קנין בשבת, ואלמנה אף חופה קונה בה, אלא ע"י יחוד של ביאה וזכה במציאתה ובמעשה ידיה, לפיכך צריך להתייחד עמה קודם שבת כדי שלא יהא כקונה קנין בשבת, ע"כ. והנה באו"ח נקט שהאיסור בביאה ראשונה, ולא הזכיר ענין היחוד להתיי, ובאהע"ז מבואר שיחוד של ביאה סגי. ובאמת שיש בזה כמה שיטות בראשונים ובאחרונים, וכדלהלן.

בירושלמי ריש כתובות וכן ביזמא (פ"א ה"א) איתא שהכונס אלמנה בערב שבת צריך לנכנס מבעוד יום, שלא יהא קונה קנין בשבת (וה"ד בתוס' בביצה סוף דף ל"ו), והנה נחלקו בזה הראשונים אם יש חילוק בין בתולה לאלמנה, ובביאה אופן האיסור, ועיקר המחלוקת הוא לגבי אלמנה, בין חופה קונה בה מער"ש, וממילא לא מותרים בשבת, או שהחופה אינה קונה בה וצריך יחוד, וזוה נחלקו איזה יחוד צריך, האם יחוד במקום צנוע (שגם הוא נקרא יחוד כמש"כ הפו'), או עכ"פ יחוד הראוי לביאה (היינו מקום סגור שא"א לאחרים להכנס), או שצריך ביאה דווקא. ומצאנו בזה ג' שיטות לגבי אלמנה: א. שיש חילוק בין בתולה לאלמנה, שבתולה מספיק לה החופה, אבל באלמנה צריך לכנסה. אמנם א"כ ביאה ממש, אבל צריך יחוד הראוי לביאה. וכ"כ התוס' ביזמא (דף ג.) שהביאו את הירושלמי, ובה"א כתבו שבאלמנה צריך האחרים ממש, ושוב כתבו שיתור נראה לומר שגם באלמנה יש לה חופה קודם ביאה, והיחוד שלה הוא החופה. ולכן הכונס אלמנה בער"ש יזהרו להתייחד קודם לכן, ע"כ. ותוס' אלו הם ממהר"ם מרוטנבורג כמש"כ מהר"י ריש כתובות. ואכן בתשב"ץ סי' תנ"ב הביא מהמהר"ם שיחוד בלא ביאה קונה באלמנה, והביאו הכל בו בסופו אות כ"ב. [וכן הובא בב"י, וכ"ה במאמ"ד כאן]. עיי"ש. [אמנם עיין להלן אות ב' שבמקום אחר מבואר אחרת בדי' המהר"ם, ובספר פרח מטה אהרן ח"א סי' ק"ד עמוד בזה, וכתב שצריך לדחוק דברי המהר"ם האחרים שמשי"ב ביאה ל"ד, אלא הכוונה יחוד הראוי לביאה. וע"ע כנה"ג כאן. אולם

זה דחוק מאד בלשונו של המהר"ם שכתב להדיא שצריך שיעלנה. ואולי י"ל באו"ח דבתוס' היינו המסקנא שחזר בו להקל, אי"נ שמחלק בין לכתחילה לדיעבד, וכעין מש"כ הרמ"א בתשו"ט סי' קכ"ה]. וכן מבואר ברא"ש כתובות פ"ג ס"א. וכ"ה פשוט כוונת הטור וש"ע סגני ביחוד הראוי לביאה. [ב. שבאלמנה גם יחוד לא מספיק ואפילו יחוד הראוי לביאה, אלא צריך ביאה ממש, וכמבואר בתשו"ט המהר"ם מרוטנבורג (לבוב סי' קנ"א, ירושלמי סי' צ"ב) להדיא שצריך לבעול מבעוד יום, שאם יבעל תחילה בשבת נמצא קונה בשבת, וכן הביאו במדרי"ך סוף ביצה משם מהר"ם שאינו קונה אלא בביאה, וכן הוא בתשב"ץ קטן סי' תנ"א, והובא גם בב"י כאן. וכ"כ גם באגודה (פ"ה דביצה) שצריך ביאה, וכ"כ בשו"ת הרשב"ג סי' קע"ה, והביאו בבנימין זאב סי' מ"ט. וכ"כ מהר"ל בהל' שבת, והוסיף ששאל את רבו המובהק המהר"ש אם מספיק הערעה וכו', ואמר לו שצריך דווקא בעולה גמורה. [גי"ב. וזה תימה רחמי שצטרך אף בעילה גמורה, ובכל מקום סגי בהערעה, וכבר העירו בזה במשאת בנימין סי' צ' ובב"ש סק"ו, וע"י בפתי"ש סק"ט, וע"ע להלן בהערה שבסוף ההלכה הזו באות ב' שכתבנו קצת סמך שצריך ביאה גמורה]. וה"ד בדרישה שם ובב"ח. וכתבו לפרש כן כוונת הטו"ש שכתבו שצריך להתייחד עמה, שהכוונה יחוד בשביל ביאה.

ג. שבאלמנה ג"כ סגי בחופה כמו בבתולה, וכיעוין בספר תניא רבתי (סימן צ') שאחר שהביא דברי הירושלמי שמבואר אסור לנכנס בשבת, סיים והמנהג פשוט בידינו לנכנס בשבת, ע"כ (והזכרנוהו לעיל בהלכה הקודמת בנישואין בשבת). והנה מבואר בדבריו שירושלמי נבי אלמנה ל"ד, והיה גם לבתולה, ואע"פ כ"ל דנהגו היתר, וי"ל עפ"משי"כ כמה מפ' שהבבלי חולק על הירושלמי, עיין בתשו"ט הרמ"א סי' קכ"ה ועוד. ומי"מ מבואר מיהא שאין חילוק בין אלמנה לבתולה, וכ"כ להדיא בתשו"ט הריב"ש (סי' קל"ה), ועי"ע שם. וכן במאירי בכתובות (דף ג.). וכ"כ בהגהות רבינו פרץ בתשב"ץ קטן שם שודאי הוא שהברכה והטלית שהיא החופה מהני לקנין, וא"צ יחוד.

ובדברי האחרונים מצאנו ג"כ פלוגתא רבתי בזה, וכדלהלן: כשיטה א. שצריך ביאה ממש, וכ"כ הב"ח [וכ"כ הט"ז ביו"ד סי' קצ"ז להחמיר כהמדרי"ך ומהר"ל, ודלא כהמשאת בנימין שהיקל בזה, ומשום שגדולים אסורים שיהיה ביאה ממש. אמנם בדבריו באהע"ז סימן ס"ד סק"א מוכח דס"ל בפשיטות שא"צ ביאה כלל, וכי"מ בדבריו בסי' נ"ז סק"ד, וכבר העירו בזה בפתי"ש תשובה סק"ט ועוד באחרונים]. וכ"ה במהר"ש כאן על הגמ"א סק"א. וע"ע בשו"ע הגר"ח סי' ס"ח שאפילו אם נתייחדה עימו כבר יחוד הראוי לביאה, טוב להחמיר שלא לבא עליה ביאה ראשונה בשבת לחוש ל"א, ע"כ. אמנם מתחילה סתם להתיי, ורק אח"כ כתב בלשון טוב להחמיר. ובכה"ח (אות ס"ב ועוד להלן) כתב להזהיר שיהיה ביאה ממש בערב שבת, אך כפי הנראה עיקר חששו אינו דווקא בגלל הקנין בשבת, אלא מפני שיש חשש סכנה לבא ביאה ראשונה על אלמנה בשבת (וכמו שנבאר להלן בסוף ההלכה), והוא ענין אחר. וכשיטה ב. שסגי ביחוד הראוי לביאה, כיעוין במשאת בנימין סי' צ' וכן בפרישה סק"א ובח"מ וב"ש [ולעיל הבאנו שכן מבואר בט"ז באהע"ז, וגם הגר"ח ס"ל הכי מעיקר הדין]. וכן כתב בשו"ת פני יהושע סימן ג' ובחידושיו לכתובות, ועוד האריכו בזה הרבה אחרונים, וה"ד במפ' על השו"ע באהע"ז שם וביב"א ח"ה סי' ו' ובאהע"ז באהע"ז שם, והובאו שם להקט גדולים שפסקו כן דסגי ביחוד, כמ"ן החיד"א ומהר"י עיי"א ומסגרת השולחן, וכ"פ בדרך החיים וחקמ"א וקיצושי"ע והמשנ"ב ועוד רבים ועצומים (וגדולה מזו עיין להלן באות כשיטה ג.).

וכהסוברים ש"צ שום דבר מיוחד באלמנה ודינה כמו בתולה, מצאנו כן כמה אחרונים דס"ל הכי, וסיעו לדבריהם מה שהר"ף והרמב"ם השמיטו דברי הירושלמי הללו, וכן כתבו להדיא בחי' מהר"י ריש כתובות ובשבות יעקב ח"א סימן ס"א, ועו"א הובאו דבריהם בספרים הגי"ל על אהע"ז. והגרי"א בביאורי ח"א סימן ס"א, והגרי"א האריך להסביר דברי הירושלמי כשיטה זו, ושלדינא אלמנה כבתולה. וכן עשה הגר"א מעשה כמובא בשאלות שבסו"ס מעשה רב בעדות הרי"ח מוולחין שם, וכ"ה במר וקציעה, וכ"כ עו"א. וכדברי הגר"א נוטה החו"א סי' ס"ג סק"א י"ח.

ונחזור לדעת השו"ע, שכאן באו"ח תלה הדבר בביאה ראשונה, ואילו באהע"ז תלה הדבר ביחוד של ביאה (וכבר הזכרנו לעיל בקצרה שיש מפרשים גם באהע"ז דהכוונה לביאה ממש, ולי"ד). גם ל"ד שהרי בשו"ע (סימן נ"ה סי"א) פסק השו"ע שחופה היינו יחוד כדעת הרמב"ם (וכבר האריכו באחרונים לדון בדבר מה שהמנהג היה שלא יחודו בסמוך לשבע ברכות). ולפ"י הרי ביחוד בלילה קנייה לו [אמנם רבים ס"ל דחופה קונה, וע"ע בסי' נ"ה ובסי' ס"א, ובפרט ש"א שאם מודיעים לחתן שהיא נדה מהני אף לרמב"ם, ולפ"י שפיר יש להקל, אך יש חולקים]. ובשו"ת פני"ג הנ"ל כתב ליישב דברי השו"ע שפיר שיש חילוק בין בתולה לאלמנה, שבבתולה סגי ביחוד בעלמא וא"צ לשם ביאה, משאי"כ אלמנה צריך לשם ביאה, ואז אף אם לא בעל קנה, וא"נ באלמנה צריך יחוד במקום צנוע הראוי לביאה, וכ"כ רבים שבבתולה אי"צ יחוד גמור, וכיעוין בבית מאיר ובער"ה"ש בסי' נ"ה ובמקנה סי' ס"א ועוד רבים, ואף את"ל שהשו"ע סותר עצמו מאו"ח לאהע"ז, הנה באהע"ז הוי סוגיא בדוכתא (שהרי דיני שבת נמשכים ממילא אחר הדין באהע"ז, שאם הוי קנין ממילא אסור בשבת, ואם לא מותר). וכ"ה בב"מ ועוד באחרונים. וכן מבואר במשנ"ב כאן (סק"ל"ב) בפשטות. וכ"מ בב"י. וכיון שהזכרנו לעיל שרבים באחרונים פסקו כן שבאלמנה סגי ביחוד הראוי לביאה, והיא השיטה הממוצעת וכן המנהג, כן הלכה.

וכל האמור הוא לענין אלמנה דצריך יחוד הראוי לביאה, אבל לענין בתולה הנה הדבר תלוי מזה הנישואין הקונים בה, האם בחופה שלנו שפורסים על

ד' כלונסאות, או יחוד ממש, ולפ"י השו"ע בסי' נ"ה שהחופה הוא היחוד אי"כ יש לעשות דווקא יחוד, וכדברי המשאת בנימין שם, וכ"כ מהר"י"ט שם, וכן בשכנה"ג כאן, וכ"ה ביב"א שם הגם שהביא שבטרת המים כתב שבסלונקי לא נהגו בזה, ושכ"כ בכרם חמר, וכן בנהר פקוד, מי"מ ראוי להנהיג כן (וגדולה מזו שאם הוא היום השביעי שלה בער"ש שתטבול ותתייחד ע"י שומרים וכו'). לקנותה, מי"מ אי"צ להחמיר כהרב פה"א והגר"ח שיהיה ראוי לביאה, דכולי האי לא אמרינן, והרי כמה אחרונים כתבו שאף להשו"ע אי"צ יחוד הראוי לביאה, ובפרט שיש מקילים יותר מזה, והעיקר להקל כשיטה זו הממוצעת שא"צ יחוד הראוי לביאה, ונפ"מ בנדה שא"א ליחוד יחוד גמור, ה"ז יכולה להתייחד ע"י שומרים, וכן תוכל להטהר לבלי שבת בבא עת טבילתה. וזוה יבוארו כל הדינים דלהלן [ובכל זה דין יו"ט כדן שבת, ועי"ט כער"ש].

757. תשב"ץ קטן סי' תנ"ב, ולבוש, וע"ע בכה"ח ובמה שיבאר להלן.

758. המקנה סי' נ"ה ובספר יעלת חן ועו"א, ה"ד באוצה"פ אות כ"א סק"ב. [ומאידך, באלמנה מן האירוסין ה"ז כבתולה, וכמו שכתב שם סק"ג].

759. וכמשנ"ת לעיל שיש להחמיר שיהיה יחוד (אע"פ שאינו ראוי לביאה).

760. לענין דיעבד או שעה"ד נראה מריהטת המשנ"ב להקל, ורק שלכתחילה יש להזהר בזה (ודלא כלשון הגר"ח שמשמע יותר להחמיר שלא יתייחדו כל השבת). אולם לדין כהשו"ע שחופה הינו יחוד לכאן יש להחמיר אפילו בדיעבד, אולם נראה שבשעה"ד יש להקל לסמוך על רבים הסוברים שיחוד היינו חופה של כלונסאות, ושכן המנהג בזה"ז. ויש שכתבו בכה"ח אולגין בטר המנהג, ובפרט ש"ל שתלוי לפי הענין, וכליהו נקראים בשבת חנינים, עיין בשו"ת ישכיל עבדי ח"ו אהע"ז סי' ודו"ק. וכן מצאנו בארץ חיים ועוד כמו שהביא שם, וזאת ועוד שהרי הבאנו לעיל בהערה הארוכה בד"ה וכל האמור, שיש גדולים שאף לכתחילה לא נהגו ליחוד בער"ש, עיין שם. וא"כ עכ"פ לענין דיעבד ובשעה"ד שנתאחרו ולא עשו כן, יש להקל בזה במילתא דרבנן. וכ"ש אם יש בזה פגם בשלום בית (כעין מש"כ במנח"י ח"ו סי' קמ"ט), או משום כבוד הבריות, אך לכתחילה יש להזהר כאמור.

761. עפ"ה"ז (וע"ע לעיל בהערה הארוכה ד"ה וכל), וביחוד הראוי לביאה בלא"ה אסור להם, מפני שהיא נדה, וכל שבעל פעם אחת אסורים, וכמשנ"ת בי"ד ואהע"ז ובכ"מ, ועיין ביוסף טוהר ר"ס קצ"ה כל הפרטים בזה. ויחוד במקום צנוע סגי להחשב יחוד כמש"כ הפו', וכ"ה במשנ"ב כאן וכה"ח אות ס"ו והאחרונים.

762. כמבואר בשו"ע לעיל (סימן ר"פ) שאין לחוש בהוצאת הדם משום חובל, ומשום צער לאשה.

763. כדעת השו"ע והפו', וכמשנ"ת לעיל בארוכה.

764. לענין דיעבד נראה שיש לאסור אף בדיעבד, ואף אמנם שמצאנו ראשונים ואחרונים שהתירו לסמוך על החופה, וכן עשו מעשה הגר"א ועו"א אף לכתחילה, מי"מ הרי רוב הפו' אסורים, ואדרבה י"א שאף צריך ביאה ממש וגם יחוד לא סגי, והיאך נבא ונקל נגד כל הפו' ובראשם השו"ע והפו', ולכן בכה"ג שלא עשו כן יזהרו מייחוד כל אותה השבת.

ואף שמצאנו בהלכה הקודמת שהתירו בשעה"ד לנכנס לחופה לגמרי, אולם כבר נתבאר שם שיש ג' תנאים לזה, וגם בנידון דין אף שיש כאן ספק נוסף דדילמא החופה מהני להחשב נשואה, כדעה השלישית שהזכרנו לעיל בארוכה, והוי ס"ס לקולא, דילמא כשיטה זו ודילמא כר"ת שמתיר אם לא קיים פו"ר, אולם למעשה נראה שקשה להקל כיון שאין הספיקות שקולים כלל וכיחידאי ניהו, ורק אם אכן הוא שעה"ד שיצטרף לזה כבוד הבריות וכו', ככל הני ג' תנאים, שפיר יש להקל בשופ'.

765. וגם בבתולה יזהרו להקדים כדי שיוכלו להתייחד עכ"פ במקום צנוע.

766. עפ"ה"א, וכ"כ משנ"ב וש"א.

767. האחרונים הביאו מהמהר"ל שאם בא על האלמנה ביאה ראשונה בשבת איכא סכנה בדבר, וכמובא בב"י ושכנה"ג ומג"א סק"א ותו"ש אות י"א, וה"ד בכה"ח אות ס"ב, וכתב דעל כן לכתחילה יש להזהר שלא לעשות נישואי אלמנה בער"ש, ואם יש הכרח בדבר מאיזו סיבה יש לעשות ביאה ממש ביום ו' וכו', משום דסכנתא חמירא מאיסורא, ע"כ. וכן חזר ע"ז להלן אות ס"ד. והנה במהר"ל בהל' שבת איתא ששאל מרבו האם ביחוד לעושין מבעו"ר צריך לבא אצלה לעשות בה לפחות הערעה כדי לקנותה, או גם יחוד בלבד מועיל בה, והשיבו מהר"ש שצריך ביאה גמורה (גי"ב). ולעיל עמדנו ע"ז בארוכה אי בעינן ביאה גמורה דווקא. וסיפר מעשה שנשאל בזה פעם וזהרה לאיסור, ואותו הוגל לא שמע לדבריו אלא לדברי אשת מהר"ו רונקול שהעידה להם שבעלה הורה להיתר, וטבלה האלמנה לבלי שבת ושכב עמה הבעל, ומאותו לילה ואילך נחלש ולא בא עליה עוד, ומת בחצי שנה, ע"כ. ועיין להלן בהערה שאחרי הבאה מה שיבואר בדברי המהר"ל.

768. לדברי האומרים שיש בזה סכנה, יש כמה פרטים: והוא שרבים הבינו שכל הקפידא דווקא באלמנה, וביאה ראשונה, ובשבת. (זהו כפי המעשה שהבאנו בהערה הקודמת מההר"ל, והבינו שדווקא באופנים אלו הוי סכנה, ולא באופנים אחרים). אבל בלא תנאים אלו אין חשש, כגון: א. בגרושה אין חשש כלל לכו"ע ובכל אופן (כה"ח אות ס"ד), וע"ע גם במהר"ש ח"ג סי' של"ד,

נישואין בערב שבת ובמוצאי שבת⁷⁷¹

כ"ג. כתבו הרמב"ם ועוד ראשונים שאין לישא אשה בערב שבת, שמא יבואו לידי חילול שבת, ויש מתירים, וכן פשט המנהג⁷⁷². ולמעשה, נכון מאד למי שהיכולת בידו שלא יעשה נישואין כלל בערב שבת, מפני שמצאנו על ידי זה שבאים לכמה ממשלות בחילול שבת⁷⁷³. ובפרט יש להזהר בימי החורף הקצרים⁷⁷⁴. ועל כל פנים המקילים בזה יהיה שלא יתאחרו עד סמוך לחשיכה, אלא יערכו את הנישואין מוקדם ככל האפשר⁷⁷⁵. ויהיה בשמירת שבת והדלקת נרות כדף⁷⁷⁶. ובערב יו"ט, לדעת השו"ע מותר, ולדעת האחרונים ראוי להמנע יותר משבת, ובפרט סמוך לחשיכה⁷⁷⁷.

כ"ד. עוד כתבו הראשונים שאין לישא אשה ביום ראשון (כלומר במוצאי שבת), ומן הדין הדבר מותר, וכן המנהג⁷⁷⁸. ולמעשה, יש להזהר בזה מאד שלא לעשות נישואין במוצאי שבת מחשש חילול שבת על ידי בעלי השמחה או המזומנים, וכיוצא⁷⁷⁹. אמנם ביום ראשון בשעות היום מותר לערוך נישואין⁷⁸⁰.

(ופשוט). ב]. באלמנה בחול, ואפילו בליל יום טוב, מותר (עי' כ"ה"ה אות ס"ד, וכן בשו"ת מנח"י ח"ו ס"י קמ"ט), וכן מוכח מדברי כל הפו' שכתבו שיעשה בה ביאה או לפחות העראה מבעו"י (עיין כ"ה"ה מהאחרונים, וכן בערוה"ש, וע"ע בטעמי המנהגים ע' תכ"ב).

אמנם יש אומרים להזהר גם בחול (והיינו דס"ל שהמעשה שהיה כך היה, ועיקר הקפידא הוא מה שהיא ביאה ראשונה, וכאשר הוא שוהה קצת נחלשת הסכנה), וכיעוין בשו"ת טוטו"ד תליתאה ח"א סו"ס רס"ג שנהגו העולם איסור, וע"ע בזה בשו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קמ"ו, ומאידך סותר עצמו בדבריו בהגהותיו על אורחות חיים כאן. וע"ע בשולחן הערוך ואוצה"פ מש"כ בזה. [ולכא"ו י"ל שזה תלוי בטעמא דמילתא, שאם הוא בגלל דברי הוזה"ק דבעלה שביק בה רוח, והיא מסכנת את השני, אי"כ מאי נפ"מ, ואדרבה י"ל דשבת היא סכנה וכ"כ ביום חול, שהרי בשבת המלכות עולה יותר ממקומה (עד נה"י דז"א, שהוא נשאר במקומו, וכמש"כ בשע"כ דרוש שבת, ויש בזה עוד ענינים בסה"ק), ואעפ"כ חזינו דאיכא סכנתא, ועו"ל שהדבר תלוי בספק שהבאנו בסי' רס"ז אם בשבת אין שליטת המזיקים וקיל מיום חול, או אדרבה יש חשש טפי, עיין בטור ובפ"י בסי' רס"ח]. וע"ע בערוך מקודש, וי"ל ע"ד בכמה פרטים, ואכמ"ל. ובשו"ת מנח"י שם כתב שאם יפגום בשלום בית יש להקל טפי.

769. כן מוכח מכל הפו' רבים ועצומים שכתבו דסגי ביחוד שעושין מבעו"י, ואו מותר ליחדם בשבת אף לביאה, ולא חששו ולא מידי לסכנה. והנה הנם כל הפו' שהזכרנו לעיל בארובה, בשיטה ב' וג' שהבאנו, עיי"ש. ואף כל הפו' שהבאנו שם בשיטה א' לא דנו אלא מצד הקנין ולא מצד סכנה כלל, ואדרבה ראינו שהגרי"א ועוד גדולים וצדיקים עשו מעשה לכתחילה ליחד לביאה בליל שבת.

זאת ועוד שאף מה שמוכח במהרי"ל, הנה הבאנו לעיל (בהערה) שלפני הקודמת) את המעשה, ולא כתוב שם שהיה זה בגלל סכנה מיוחדת בביאה, אלא אדרבה לא הוזכר מזה ולא מידי, ושפיר י"ל שזה היה עונש על שעברו על הוראת הגאון מהר"ש. וכן מצאתי בשו"ת חבלים בנעע"מ (סי' נ"ה, והפ"י באוצה"פ בהערה ל"ג) שכתב שבמהרי"ל מבואר שבגלל שעברו על שיטתו לאסור, אבל אם נחזיק הדבר להיתר (וכמו שהכרענו לעיל עפ"י הפו', וכך הוכרעה ההלכה) שוב לא שייך בזה סכנה, ע"כ. ועל כן נראה שאין לחוש בדבר, ואכן גם רבינו המשגיב שהו' כל יקר ראתה עינו, לא העלה במשנתו חשש זה, ועל כרחק כאמור, ועל כן מאן דלא קפיד לא קפיד, ואין לחוש.

770. נראה שאף את"ל כאותם החוששים לדבר מפני הסכנה, מ"מ אין לזה יסוד מוסד ולא על פי המבואר בזה"ק פ"א משפטים (דף קא): שאדם שמסתלק מעלמא, רוח דיליה שביק בהיאה אתא פתא דהוה ליה, ורוחא אעיל תמן, ואם נישאת אותה אשה כשכא עליה השתא, הרי הוא בא להכניס בה רוח וא"א לאתקיימא רוחא ברוחא, ולא יכלי תרוייהו לאתקיימא בההוא גופא דאתתא כחדא וכו', וכשבא להכניס בה רוח חדש, הרוח הראשון מקטרג בהאי רוח שכנס (ולכן האשה לא מתיישבת כראוי עם בעלה השני, כיון שרוח הראשון מכשכשא בה), וזמן מה הם מקטרגין דא בדא, עד שאחד דוחה את השני ועשוי להוציאו מעלמא, וע"ז שנינו שקטלנית מתרי והלאה לא ינא אותה, כיון שמלאך המות תקף וכו', וע"ע שם בהנשואים דפושט אלמנה הרי הוא נכנס בים שיש בו רוחות חזקות, ואינו יודע אם יעבור בשלום או יטבע, ע"כ. ומבואר ב"ד הוזהר שבתרי שמתו הוי סכנה מוחלטת והוא איסור (וה"ז כעין מש"כ ביבמות דף סד: בדין קטלנית), אבל בפעם אחת הוי ספק וכעובר בים, איברא דמי"מ הוא מקום סכנה ושכיח הויקא, וע"ע שם בהי"ק (דף ק"ב ע"ב) שהדבר תלוי עוד אם הוא בן זוגה האמיתי, דפעמים נישאה שלא עם בן זוגה האמיתי, ולכן מת וכו', אך מ"מ הדבר ספק בנפשו של האדם כי אינו יודע מי הוא בן זוגה [ועד"ז] שמבואר עוד בזה"ק וכו', וע"ע שם בהנשואים דפושט אלמנה הרי הוא נכנס בים שיש אותה בן זוגה האמיתי, וכן מפני שקשים גירושין שיראה אדם אחר שלקח את אשתו, לכן נלקח מעלמא, וכיעוין בזה"ק פ' נח (דף ע"ג ע"ב) ובפ"י וילך (דף רפ"ג ע"ב), עיין שם]. וע"ע בענין הרוחא בשער הפסוקים פ' וירא כ"א ובשער ההקדמות דף פ"ו.

ומאידך גיסא הנה זו שיטת הוזה"ק, אולם בתלמוד הקדוש דידן חזינו שנשאו אלמנות ולא חששו ולא מידי [ואמנם הא ל"ק מכל הני מעשים, דכאשר משמים רוצים בכך אין עצה ואין תבונה נגד ה', ויכונו אותו לכך, גם אם יסר שמים וגם אם יזעם שאלו, ומי"מ הרי סתמו בכל דוכתא דליכא חשש], ואדרבה ביבמות (דף סד:) לא אמרו אלא בקטלנית שהחזקה שבעליה מתים ולא בפעם אחת, איברא דבזה"ק הני"ל משמע ג"כ דיש יותר קפידא בתרין שמתו, אולם זה מפני שאיתחזק הרוח כקשה יותר, ומי"מ י"ל דהיא היא, אלא שהתלמוד נקט את הדבר החמור ביותר, ולא את המקרה המיוחד שבאופן זה אינו חמור, ולכן לא פירסמו איסור בדבר [וכן חזינו בכ"ד, וכ"כ הפו' שאין לפרסם האיסור, ואדרבה משיאין אותה, וכיעוין להחיד"א בשו"ת חיים שאל ח"ב ס"ט והגרי"ם בשו"ת חיים ושלום ח"א ס"ג ובשו"ת מע' אישות ס"א ד' בשם ישי' לב בשם יוסף אומץ שאסור לפרסם האיסור. ושו"ת מנח"י ח"ד סי' פ"ה ועוד באחרונים טובא. אמנם האידנא ראוי לסדר תיקון האלמנה כדלהלן, וע"ע בשו"ת חלקת יעקב ח"ג רס"ג בענין קטלנית בכלל, ודו"ק]. ולעולם י"ל דהוא ענין אחד, וכך יתפרשו ג"כ הטעמים שאמרו בגמ' דיבמות שם אי מולא גורם או מעין גורם, דמעין גורם היינו משום שיש לה במעיה רוחא דבעלא קדמאה שמכשכש בה וכנ"ל (ובזה מיושב מה שמקשים שלא ראינו ולא שמענו חולי כזה במעיה של אשה הגורם לכך). וכן מולא גורם אפשר להתפרש ג"כ עדי"ז (כעין מש"כ בפ"י דף נג: רש"י ד"ה מולא), ובאמת שא"א לפרש את לתרוייהו. וכן מבואר בפ"י כמה נפ"מ בין הטעמים. אך יתפרש כן שפיר למי"ד מעיין גורם. וכן כתב בעל הקרבן נתנאל בשו"ת תורת נתנאל ס"ג. וכ"כ בשו"ת מתינא ח"ג סי' פ"ז ועוד באחרונים, ואמנם לפום פשטא דמילתא אינו ברור לפרש כן. ויל"ב. וגם מדברי הגמרא בפסחים (דף ק"ב). משמע שלא משום סכנה אתו עלה באלמנה, וכ"כ שם בהגהות היעב"ץ, עיי"ש. אך גם זה אינו מוכרח, וכפי שכתבנו שיש ב'

דרגות בזה, ואפשר שמרומה הדבר הזה עוד במש"כ בצוואת ר"א הגדול (אות י"ט) בני אל תבשל בקדירה שבשל בה חבירך, וכל שכן אם בשלו בה שניים ונסתלקו מהעולם, כבר מלאך המשחית מכיר בה וכו', ע"כ. ומשמע דמקשר הדברים שפיר בין סכנה הנזכרת בזה"ק (שיש באחד וכל שכן בשניים), עם מש"כ בגמרא, וידוע שיש דרכים בזה היאך להשוות דברי הגמרא עם הוזה"ק, כידוע מהמרמ"ע מפאנו והגר"ע ועוד.

וזה בודאי יסוד מוסד לחוש לו, ואפשר איפוא שאף אלו שחששו לסכנה הוא מהאי טעמא, אלא שהוסיפו לדעתם מפני מעשה שהיה שאם אינו בא ביאה ראשונה שפיר דמי (ואפשר איפוא שנחת' להאי חששא, וס"ל שכאשר שוהה מעט אין הרוח מקפדת כ"כ). וכפי האמור ז"א מוכרח כלל, אלא האי טעמא שנסתכן הוא בגלל שהיתה האי רוחא דאשתאר מקדמאה, ואי מה"ט אין נפ"מ בין ביאה ראשונה לשניה, ובין חול לשבת, ואדרבה יש צד לומר שבשבת קיל טפי, וכמו שכתבנו לעיל, הן שבשבת יש יותר שמירה, והן שבשבת יש התעלות למלכות, ועו"ל לפי מה דיבואר להלן מדברי החיד"א שבאלים זכותיה מועיל שלא יסתכן, וא"כ יכולה היא השבת שתגן, איברא שלפעמים הוא בהיפך, אם אינו שומר אותה כראוי, ויכול להזיק יותר. וכענין שכתב הכל בו במקום אחר דלא דומה חוטא בסתר לחוטא בפני המלך, והרי בשבת הוי חוטא בפני המלך וכמש"כ בזה"ק פ' יתרו ועוד בסה"ק, וכן עוה"ז. ואפשר לפי"ז דאדרבה מה"ט חששו טפי בביאה ראשונה בשבת, שמא יגרום החטא, ואמנם כשלעצמו הרי חתן נמחלים עונותיו וכמש"כ בירושלמי, וכ"ה באהע"ז ס"א ועוד, ומכאן והלאה לחושבנא טבא, מי"מ הרי כבר כעת עשוי לבא לידי מכשול גם בדברים הקשורים לחתונה, במקצה ובורר שלא לאלתר ודיבורי חול האסורים בשבת וכיוצא, ומי"מ כ"ז חידוש, ובפשטות העיקר ע"פ הוזהר הנז'.

ואם כנים אנו בזה הרי שכלל הדברים שנאמרו בנישואי אלמנה יתכנו גם כאן אם יש לחוש לזה או לא, ואף בלאו הכי הדברים נכונים לפום קושטא דמילתא שכתבנו לעיל שא"צ לחוש להני מילי, וממילא יש להזכיר האופנים שבהם אין חשש כלל, וכגון:

א]. בגרושה אין חשש כלל, וכל הקפידא באלמנה, וכבר כתבנו כן לעיל בהערה שלפני הקודמת, וחזרתי ע"ז שוב, מפני שמצאתי הלום בענינו בשער הפסוקים (סו"פ תצא) שאמר מהר"ש ויטל בענין החליצה והיקיקה שהוא לסיבת האי רוחא דשביק בה בעלה, וכתב שהגרושה היא נקיה מכולם בענין זה אלמלי מיש רז"ל ד' דעות וכו', עיי"ש. וכ"כ בספר הברית (ח"א מאמר י"ז פ"ב) שספר כורתה וגט כריתות הוא לרוח זה מן האשה, ולכן אלמנה סכנה ולא גרושה.

ב]. אלמנה מן האירוסין, אין בה חשש זה, כיון שעיקר הרוח דשביק בה בעלה הוא בביאה דעשאה כלי (וענין הכלי תלוי במה שבתוכו נכנסה בו הרוח), וכ"כ בחוות יאיר סימן קצ"ז. ואמנם יש להעיר בזה נמש"כ בשער המצוות (סו"פ תצא בענין מצות הקידושין) שבעת הקידושין נותן בה רוח אחת, ועוד רוח אחרת בביאה גמורה, עיין שם, ומשמע שכבר בקידושין נעשה כן. אולם הא לקי"מ, חדא דיש לומר שהיא רוח חלשה, ואין בכוחה לגרום סכנה לדחות בתראה, ועוד וכפי המבואר הני"ל הם בדווקא, ואי אור מקיף, והרוח השני הוא אור מקיף, שזולת הראשון אי"א לפנימי וכמש"ש. וא"כ כל עיקר הקפידא הוא ברוח שמכשכש במעיה ולא בחיצוין, הגם שיש בחי' חיצוין בפנימי ופנימי בחיצוין, מי"מ לעני"ז הקפידא הוא רק כשעיקרו בחי' פנימי. [ודרך אגב, נרגשת עוד בלשון השער המצוות שם שכתב שהרוח האחר בא בביאה "גמורה", ועפ"י י"ל מה שדקדקנו לעיל בדברי המהרי"ל בשם רבו מהר"ש דבעינן ביאה גמורה, ותמנהו עליו טובא, ואכן ע"פ הפשט הוא קשה, וכמשה"ק האחרונים. אולם אם עוד וכפי המבואר הני"ל הם בדווקא, יש ליישב שפיר ע"פ כל האמור שעיקר הסכנה תלוי גם בזה, אלא שנראה שמהרי"ל ורבו לא נחתי לזה כלל].

ג]. אחר י"ב חודש מפטירת בעלה של האלמנה, מצאנו שיש אומרים שאין בזה סכנה לבעל השני, וכמו שהביא באמת ליעקב ננינו (דף ק"ג ע"ב) בשם הרמ"ק מכת"י שיש אומרים כן שאחר יב"ח מסתלק הרוח, וכתב ע"ז שאינו מסכים לזה, וגדולה מזו יש לומר שתוך יב"ח אין סכנה גדולה כמו אחר יב"ח (ואפשר מפני שאח"כ כבר נגמר דינו, והוא תקיף ואלים טפי, ובפרט שאחר זיכוכו הוא כגדולי יותר, עיין באות הבאה, ודו"ק, אי"נ מפני שכבר נקבע בה). ודן בדבריו האמ"ל שם. וע"ע גם בשו"ת תרשיש שהם אהע"ז ס"י קי"ז שלפמי"ש המקי"ש מלך לא אסר הוזהר אלא תוך יב"ח, עיי"ש. אך באמת סתימת הדברים ל"מ כן כלל. וכן מבואר בדברי החיד"א בשו"ת חיים שאל (סי' ט"ו) ששמע ממקובלים שאמרו שכל הקפידא רק תוך יב"ח, וכתב ובעיני נראה להזהר תמיד, והביא שם המעשה הידוע עם רבינו הרש"ש, שנמנו מוכח שיש להזהר אפילו אחר יב"ח ואפילו אחר זמן רב.

ד]. אם הבעל השני צדיק יותר מהראשון, אין חשש סכנה, מפני שהוא ידחה את הראשון ולא להיפך, וכמש"כ במעבר יבוק וה"ד בחוות יאיר שם שיש יותר סכנה באלמנת גדול בתורה או בחסידות, וכ"ה"ג כתב בספר הברית שם, וכ"כ הגרי"ח פלאגי בשו"ת חיים ושלום (ח"א סי"ג) ששמע מפומייהו דרבנן קדישי שאם הראשון היה בעל בית והשני ת"ח, אין חשש, דכל דאלים גבר, וביאר שם ביאור נפלא בדברי הגמרא בב"מ (דף פד): בהא דרבי רצה לישא אלמנת ר"א, ודנו ביניהם מי היה גדול יותר וכו', וע"ע למען החיד"א בחיים שאל שם שג"כ כתב מעין זה שאם יש זכות גדול אלים לאפקועייהו הוא רוחא קמא [ובמעשה שהביא שם באותו בחור וכו', י"ל שהיה לבחור זכות מיוחדת, או מגלגול קודם, או בהיותו בחור מת בלא חטא כ"כ]. אך כמובן שכו"ז אינו למעשה כלל, שהרי מי יודע מי גדול, ומי יאמר זיכתי, ושמא יגרום החטא, וכן עוה"ד [ויש אופן נוסף שאין בו חשש כלל, אם השני הוא בן זוגה האמיתי, וכמו שהזכרנו לעיל מדברי הוזהר, אך אין מי שידוע בזה].

ועל כולנה מה שתיקן הרש"ש "תיקון האלמנה", וכמו שכתבנו בפנים, שבוה מועיל לסלק את החשש מאותו רוח קדמאה, והובא בחנא וחסדא (ח"ב דף

רכ"ו) וכן בספר אמת ליעקב שם (דף ק"י ע"ג), עיין שם כל הסדר (והזכיר להחיד"א הני"ל ומעשה שעם הרש"ש, ושכנראה שלאחר אותו מעשה תיקן תיקון זה), והזכירם לטובה בשד"ח (באס"ד אישות א, ד), וכן נזכר זה בשו"ת רב פעלים (בחסו"י ח"ב סי"א), ושרבים עשו כן והאריכו ימים ושנים, וכע"ז כתב גם בטעמי המנהגים ע' קיד ועוד.

וכאשר עשו כן וכן בכל האופנים שאין חשש זה, נראה שאין לחוש יותר. וה' שומר ישראל ישמור שארית ישראל ברחמים.

771. נ"ב. כאן קצת פרטים הקשורים להל' שבת בעניני נישואין משו"ע אהע"ז, ואח"כ שאר פרטים מסעיף ד'.

772. הנה בשו"ע אהע"ז (סימן ס"ד ס"ג) הביא דעות אלו, ש"י"א שאסור, והיא דעת הרמב"ם פ"י מאישות, ובמ"מ שם ציין לגמרא דכתובות (דף ה. ה.) שהזכירו גזירה זו דשמא ישחוט בן עוף, מאחר שחתן טרוד בסעודה, וכתב עוד שעכשיו נהגו במקומותינו לישא, ולא ידעתי על מה סמכו, ובודאי טענת חכמים מתקיימת בהן שבאין לידי חילול שבת וכו', ויש מי שדוחה מההלכה מה שזכר בגמרא הני"ל מגזירה זו, ואינו עיקר. והרמב"ן אחר שהאריך כתב בסו"ד דמה שנהגו לכנסו בשישי מנהג בורות הוא, אלא שלא מיהו בידם, וכ"כ הרב בן מיגש, ע"כ. אולם הר"ן פ"א דכתובות עמש"כ בגמרא (דף ז. ה.) הלכתא מותר לבעול בתחילה בשבת, כתב ומהא שמעינן דלא קי"ל הא חששא דשמא ישחוט בן עוף, וזהו דעת הר"ף שהשמיט הלכה זו וכו', ואכן במדרכי רפ"א בכתובות כתב שהמנהג להקל, משום תקנת עניים, וה"ד בד"מ, וכ"פ הרא"ש, וכן הרא"ש פ"א ס"ג כתב שנהגו להקל, וה"ד בטור שם, וכן בשו"ע הביא י"א שאסור וי"א שמותר, וכן פשט המנהג, ע"כ. ואף שהראשונים שהזכירו המנהג הם מאיצות אשכנז, י"ל שמרן השו"ע ראה שגם במקומות הספרדים נהגו כן, וכמו שהוא במציאות, ולכן מן הדין יש להקל וכפי המנהג, וע"ע בשו"ע בהל' חוה"מ (סימן תקמ"ו ס"ג) שמותר לישא אשה בערב הרגל, עיי"ש, וע"ע במשנ"ב וכה"ח שם.

והנה בשו"ע אהע"ז שם אחר שכתב שהמנהג לישא בער"ש, כתב והוא שיטרח בסעודת הנישואין שלשה ימים קודם הנישואין, ע"כ. ומקורו בכתובות (דף ב.) שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהיה טורח בסעודה שלשה ימים וכו', אמנם כתבו הפו' שאם הכלה וקרוייה מוחלים שפיר דמי, עיין בחי"מ שם, וכן המנהג עתה שאין מקפידים, ובפרט שבזמנינו מזמינים הכל באולם, ואין חשש כלל.

773. משנ"ב (סק"ט) עיין שם. וכ"כ בכה"ח (אות לו) בשם הגר"ז שיר"ש יחמיר "לעצמו" שלא לעשות נישואין כלל בער"ש, עיי"ש. ובודאי שאף השו"ע יסכים בזה למי שיכולת בידו להמנע, דפוק חזי מה יוצא מזה. וזאת ועוד שהמרדכי לא כתב אלא מפני תקנת עניים, וממילא מי שיכולת בידו (כלשון המשנ"ב) שפיר עושה. ואדרבה אם המשנ"ב כתב כן, ק"ו שהשו"ע יודה לזה דנמשך טפי אחר דעת הר"י מיגש והרמב"ם והרמב"ן, כידוע.

774. ערוה"ש ס"יא, וע"ע שם.

775. ע"פ המשנ"ב הני"ל שהוסיף "ובפרט סמוך לחשיכה", וע"ע גם בכה"ח (אות ל"ו) בשם כמה אחרונים, ועל כן כתבנו להקדים ככל האפשר, כי המציאות שדברים כאלה חנוכיים, עד שיבואו איזה קרואים וכו'.

776. עיין משנ"ב שם כמה חסרונות העוללות לבא על ידי איחור הנישואין, והיאך להשמר מהם. [רק הערה אחת, במה שכתב בסו"ד שיתן את הנרות לגוי, כדי לסלק המוקצה מידי, למרות שאפשר להמשיך ולטלטל כשעודן בידו, הנה עיין בדברינו בסי' ש"ח ריש הל' מוקצה שאין היתר עודן בידו במוקצה מחמת גופו, והרי השלהבת אסורה מח"ג, ובשונה הלכות ס"י תירץ דמיירי בכבוים, עיי"ש. ואף בעצם אמירה לגוי בטלטול מוקצה יש להעיר, עיין בדברינו בהקדמה לסי' ש"ח, וי"ל בכ"א].

777. עיין שו"ע סי' תקמ"ו ס"ג שמתיר בפשיטות, ומשמע שאפילו סמוך לחשיכה, וכמש"כ בברכ"י ובית השואבה, ה"ד בכה"ח אות י"ג. אולם האחרונים החמירו טפי משום שמחת הכלה, וכיעוין במשנ"ב שם. וכן בכה"ח חשש להם לכתחילה, ואכמ"ל.

778. בכל המחלוקת הנזכרת בהלכה הקודמת ע"פ השו"ע באהע"ז סי' ס"ד לענין ערב שבת, והנה השו"ע כתב שיש מתירים, וכן פשט המנהג לישא בערב שבת, ע"כ. ולא הזכיר שכן פשט המנהג לענין יום ראשון, ואפשר שביים ראשון חמור טפי, ודעתו שבוה יש להחמיר טפי (וכ"כ בפתחי תשובה שם שדקדק שבאחד בשבת אין מנהג), אלא שהרי מ"מ כתב שיש מתירים, והם דברי הר"ן והרא"י הני"ל, שהם מתירים גם ביום ראשון, וא"כ גם לולי שנאמר שהמנהג להקל, הרי הלכה כ"י"א בתרא שמותר, ובאמת שגם המנהג להקל בזה עכ"פ בדורות האחרונים, וכמש"כ בספר נהר מצרים שכן מנהג א"י ומצרים. ומה שכתבנו דביום ראשון היינו מוצאי שבת, ה"ט משום שביים ראשון אין בזה חשש, וכל הקפידא הוא על מוצ"ש, וכמש"כ המקנה (בסימן ס"ד סק"ג) דוהי כוננת הגמרא, וכ"כ בגמרא בכתובות שביים ראשון שרי, וכמש"כ שם וה"ד באוצה"פ אות י'. וכ"כ בעצי ארוזים סק"ו, וכ"כ עו"א. [ודלא כדמשמע בפת"ש ועוד קצת שהבינו יום ראשון כפשטיה, דז"א].

779. כן המנהג כיום בזמנינו ע"פ הוראת גדולי ישראל שליט"א, והוא עקב ירידת הדורות בעו"ה בא"י שבאו פריצים וחללוה ואחסור דרי, ויש חשש גדול לחילול שבת, ולכן למעשה יש לדחות הנישואין. (ומיהו יראי ה' שעושים נישואין במנין מצומצם בבית בצנעה ולא בפרהסיא באולם וכדו, מן הדין מותר, אם הדבר נחוץ, וכו"ל).

780. כנ"ל בהערה שלפני הקודמת, ואמנם בפתחי תשובה הביא משו"ת הרמ"א סי' קכ"ד שכתב שאין הדרך לעשות נישואין ביום א' חקוקת הגויים, ע"כ. אולם הרבה יש להשיב ע"ז, דאין זה דרך חוק הגויים מכמה אנפי, וכ"כ בספר נהר מצרים בשם אחד מחכמי דורו שאין זה חוק לגויים, עיי"ש. ויש לציון עוד מה שראיתי להרב בית דוד (להגר"ד לייטר, סי' פ') שהביא משו"ת הגאונים סימן ל"ב שנישואין בשבת עוברים משום ובחוקותיהם לא תלכו, כיון שדרך

כ"ה. חליצה - אסורה בשבת⁷⁸¹, ואפילו לקבוע מקום לחליצה אסור בשבת⁷⁸². ואם החליצה ביום ראשון, יקבעו מקום בערב שבת קודם קבלת שבת⁷⁸³. ואם יש צורך גודל אפשר לקבוע גם בבין השמשות בערב שבת⁷⁸⁴. ויש מי שאומר שאפשר גם לקבוע בליל מוצאי שבת⁷⁸⁵.
 יבום - אסור לעשות בשבת⁷⁸⁶. ואף אם קידשה בערב שבת קידושי "מאמר" בכסף, וגם ייחד אותה מבעוד יום, אסור⁷⁸⁷.
 ובדיעבד אם עשו יבום או חליצה בשבת, מה שנעשה עשוי⁷⁸⁸.
כ"ו. גירושין - אסורים בשבת⁷⁸⁹. ואפילו בגט שנכתב קודם שבת, ואפילו על ידי שליח, אסור⁷⁹⁰. חוץ מגט של שכיב מרע הנוטה למות שרוצה לגרש את אשתו שלא תזקק ליבם, התיירו חכמים⁷⁹¹. והיינו באופן שאין בו תאריך מוקדם⁷⁹². ודין מוקצה בגט נתבאר בסימן ש"ח⁷⁹³.

פדיון הבן

כ"ז. הקדמה: זמן פדיון הבן, הוא אחר שעברו עליו שלושים יום, שנאמר "ופדויו מבן חודש תפדה"⁷⁹⁴. יש מי שאומר ש"חודש" זה הוא לפי חדשי לבנה, והיינו שיעברו עליו כ"ט יום ו"ב שעות, ותשצ"ג חלקי שעה (שהוא כ-44 דקות). ואז אפשר לפדותו אפילו ביום ל' עצמו⁷⁹⁵. אולם להלכה העיקר הוא ש"חודש" הוא שלושים יום, ורק אחר שעברו ל' יום, מיד שנכנס יום ל"א אפשר לפדותו⁷⁹⁶. [ולכן, למעשה תינוק שנולד ביום ראשון פודין אותו בעוד ארבע שבועות ביום שלישי, וכן על זה הדרך]⁷⁹⁷. ואם פדו אותו קודם הזמן, יש לחזור ולפדותו בלא ברכה⁷⁹⁸. וכאשר הגיע יום ל"א, אפשר לפדותו מיד⁷⁹⁹. ויש חוששים להמתין בנוסף לכך עד שיעברו כ"ט יום ו"ב שעות ותשצ"ג חלקים. אולם מן הדין אפשר לפדותו בתחילת ליל ל"א⁸⁰⁰, וכן המנהג המצוי אצל הספרדים⁸⁰¹, אמנם אצל האשכנזים מצוי יותר שמחמירים להמתין כנוכר⁸⁰².
 ודע עוד, שמותר לבנות הבן בלילה ואין בזה שום חשש כלל⁸⁰³. וכן מנהג הספרדים לכתחילה⁸⁰⁴. אמנם אצל האשכנזים המנהג המצוי שפודין ביום, הגם שמן הדין מותר לפדות בלילה, ולכן כשיש צורך פודים בלילה⁸⁰⁵.
כ"ח. פדיון הבן, אף אם הוא בזמנו, אין לעשותו בשבת⁸⁰⁶, ולא ביום טוב⁸⁰⁷, ולא ביום שני של גלויות⁸⁰⁸. ואפילו בלא כסף, אלא על ידי חפץ או מאכל המותר בטלול, אסור⁸⁰⁹. ואפילו אם יתן לכהן במתנה על מנת להחזיר⁸¹⁰. וגם אין ליתן לכהן כסף בערב שבת על דעת שיחול הפדיון בשבת⁸¹¹.
כ"ט. ומכל מקום נהגו רבים שכאשר זמן הפדיון חל ביום שבת, פודים אותו בלילה במוצאי שבת, ואין ממתנינים עד למחר ביום. וכן הדין אם חל ביום טוב⁸¹². ויש קצת מבני אשכנז שגם באופנים אלה ממתנינים ליום⁸¹³. ובני ספרד בלאו הכי נוהגים תמיד לפדות בלילה, וכנוכר לעיל בהקדמה.
ל. עבר ופדה את בנו בשבת, בנו פדוי⁸¹⁴.

עוד פרטים

ל"א. הקדש - אסור בשבת⁸¹⁵. אבל מותר לפסוק צדקה ולידור נדרים ונדבות להקדש⁸¹⁶. ודין הקדשת חפצים מסוימים לבית הכנסת או בית המדרש, נתבאר בסימן ש"ו הלכה כ"ב.

796. בספר האשכול הג'ל אחר שהביא דברי ה"ג"ל (היראים), הקשה על זה דבעינן ל' יום ולא כ"ט יום וכו', דאמרין במגילה (דף ה.) ימים אתה מחשב לחדשים ולא שעות, וכן מדויק בדברי רבינו גרשם בבכורות שם [ואף ביראים השלם איתא שהדבר ספק בידן], וכו' פשוט לשון הרמב"ם "משישלים שלושים יום", עיי"ש. וכו' בסמ"ק המובא בב"ח דיש לפדותו ביום ל"א. וכו' בספר הפרנס סי' רצ"ג, ותרודה"ד, ובלקט יושר והמבי"ט בק"ס, וכן המג"א כאן סק"ח האריך להקשות בזה על הב"ח והשי"ך דבדואי יש לפדות אחר ל' יום, וכ"כ היעב"ץ במגדל עזו, ושכ"כ מר אביו הגאון חכם צבי בתשו"ט סי' ק"ד, וכו' בסידור היעב"ץ. וכן כתבו בתשובות האחרונים כמו פרח מטה אהרן וכתר כהונה ופנים מאירות ופני מבין וערוגות הבושם סימן רמ"א ועוד. [ועי"ע מה שדנו בזה בשו"ת רע"א תנינא סי' כ"ב וחת"ס או"ח סי' פ"א וכת"ס יו"ד סי' קנ"א ושבת סופר סימן צ"ו ומהר"ם שיק סי' ש"ב ש"ג, ומהר"א ח"ב סי' רנ"ד אות ג' ואמרי יושר ח"ב סי' קל"ב, עיי"ש]. וכבר הובא כל זה ודנו בדבריהם בשו"ת פט"ו ובספר פדיון הבן כהלתו פ"ו ועוד מחברים וסידרו השיטות על נכון, ואנו באנו לבאר את עיקרי הדברים, ואת הכרעת ההלכה הנלעג"ד. ולדינא, העיקר כדברי כל האחרונים הנ"ל דפליגי על הב"ח והשי"ך, וכמו שהזכרנו, וכן מבואר עוד בגינת ורדים כלל ו, ושכן המנהג פשוט (ועי"ע שם מה שדנו בזה כדעת היראים, ואכן עוד באחרונים שם דנו בדברי היראים), והביאו הברכי" יוסף בי"ד סק"ד, ושכן עיקר. וכ"פ בערוה"ש וישכ"ע ח"ז בקו"א ומנח"י ח"ה סי' ל"ג ועוד רבים, ובראשם כבר מבואר במשני"ב כאן (סק"י"ז) ושכ"כ האחרונים (בשעה"צ אות כ"ח), וכן בכה"ח (אות נ"ה), ושכ"כ האחרונים והגר"ז עיי"ש, ותול"מ. ואפילו בדיעבד ושעה"ד אין מקום להקל בזה לפדותו קודם יום ל"א, וז"פ.
 797. הוא סימן לדבר לידע זמן הפדיון בלא טעות, ועיין בהלכה בדיבור הבא אם אפשר לפדותו מיד ביום ל"א.
 798. הנה לחזור ולפדותו הוא חובה ברורה, כדעת כל הפו"ה הנ"ל (ודלא כהשבו"י ח"ב סי' פ"ז), אמנם לענין ברכה יש מקום לחוש לפדותו בלא ברכה, וכ"כ בברכי" שם ועוד באחרונים. [ודרך אגב, שמעתי בשם הגר"א גניחובסקי אודות כבוד שיש ספק בפדיונו, ורוצים לברך על הפדיון, יש עיצה לכוון שאם בן זה א"צ פדיון, הרי הפדיון עבור יהודי אחר שלא נפדה, אך מפני שאין ברירה, אפשר לכוון על הבכור הגדול ביותר שלא נפדה, ע"כ. וצ"ע בחידושי זה].
 799. הנה לדעת כל הפו"ה דס"ל שפודין ביום ל"א אחר שעברו ל' יום, אפשר לפדות מיד, ויבואר: א. א"צ להמתין שיעברו ל' יום מעל"ע, וכמשי"כ בשו"ת גינת ורדים שם ושו"ת רע"א שם ושו"ת בית שלמה ח"ב יו"ד סימן ר"כ, ודלא כהעו"ט סי' ק"ג, ואכמ"ל. ב. א"צ להמתין עד שיעברו כ"ט יום ו"ב שעות ותשצ"ג חלקים כיון שאין חוששים לשיטה זו כלל, וכיון שנכנס יום ל"א אפשר לפדותו מיד (וכמשי"כ היעב"ץ שם והרב פרח מט"א ועוד באחרונים הנ"ל). ובפרט ש"א שכאשר נכנס יום ל"א אף לדעת היראים אפשר לפדותו (וכמשי"כ בחמד משה כאן וכן בערוה"ב" שם ובשו"ת שם ועוד), ועל כן עיקר דינא שביום ל"א מיד אפשר לפדותו. וכן משמע קצת בלשון השו"ע בי"ד סי' ש"ה סי"א) שאחר שלושים יום יפדנו מיד, וכ"כ הפו"ה וכו"ל.
 800. הנה מצאנו שיש שחששו דבעינן גם לכ"ט יום וכו', כדברי הפמ"ג בתיבת גמא הנ"ל, וכן העירו בזה הגרע"א והחת"ס והכת"ס, וכן החמירו בזה באמרי יושר שם ובית שערם יו"ד סי' שפ"ח ועו"א, ובספר פדיון הבן כהלתו הביא מהשבט הלוי שהחמיר בזה מאד אפילו בדיעבד, עיי"ש. אמנם הוא גופיה סתם בהלכה שמותר לפדותו מיד, עיי"ש. ומ"מ לדינא העיקר כדברי רזה"פ, ורק דרך הידור מצוה, או מהיות טוב (כלשון המהר"ם שיק סו"ס ש"ב), ובפרט במצוה חביבה ונדירה זו, דאשכחן בחי' רע"א על השו"ע שיש לה חשיבות מיוחדת, וכמה נהגו להדר וכו'. אך מ"מ עיקר הדין שמותר מיד, וא"צ לומר שאם יש שעה"ד או צורך שמותר, עיין בהלכה שאחרי הבאה.
 801. הנה מדברי השו"ע אין הכרע ברור בדבר, אך מ"מ נראה שכן המנהג המצוי כידוע שתמיד פודין בליל ל"א, וכדמשמע בגינת ורדים ממהג מצרים שפודין תמיד בליל ל"א, וה"ד בברכי" הנ"ל. וכו' בהר"ם מצרים, ובספר אוצר פדה"ב הביא שכן המנהג ברובא, אך לא ציין מקור. וכן ראיתי בספר ברית כהונה בי"ד מערכת פ"א שכתב שיברר שנשלמו ל' יום, והיינו "ליל אחד ושלושים או ביומו", ע"כ. אכן ז"א מוכרח לדייק לכאן או לכאן, שמן הדין הכל מותר. אמנם במעשה רוקח על הרמב"ם פ"א ממילה הביא מנהג אוזמיר לפדות בבוקר. וכ"פ בזכירה לחיים להגר"פ בסו"ה"ס, אולם כידוע המנהג המצוי לפדות בליל ל"א, וכ"כ עוד באחרונים. [והלו"ם ראיתי באו"צ ח"ב פט"ז תשו"ח שכתב שיש להמתין עד ל"א יום שכי"מ בשו"ע (ודלא כה"ח והשי"ך), והוסיף שיש להמתין ג"כ שיעברו כ"ט יום ו"ב שעות וכו' 44 דקות, עיי"ש. והוא חומרא, וכנוכר ע"פ דין ועי"פ המנהג המצוי]. והמחמיר "על עצמו" להמתין גם עד שיעברו כ"ט יום וכו', תע"ב.

802. עיין בהערה שלפני הקודמת כמה אחרונים שהחמירו לכתחילה, או עכ"פ מהיות טוב, וכן מצוי שנוהרים בזה, אולם בודאי שאינו אלא לכתחילה, אבל בשעה"ד מותר. ועי"ע באגרות משה ח"א יו"ד סי' קצ"ו.
 803. כדמשמע בקידושין (דף לד.) שאינו מ"ע שהו"ג, עיי"ש. ועי"ע כע"ז בשו"ת סק"ב ממקום אחר עיי"ש.
 804. כדברי הגו"ר שהבאנו לעיל, ושכ"ה בברכי" וכו"כ עוד רבים, וכן חיזק את המנהג בשו"ת שם עיי"ש (וגם רבים מפוסקי אשכנז כהיעב"ץ ומהר"ם בריסק ועוד ס"ל הכי). ואדרבה מהדרים לעשות כן בלילה משום שזרזים מקדימין למצוות.
 וכן נראה לדקדק מלשון השו"ע (סי' ש"ה סי"א) שאחר שלושים יפדנו מיד, שלא ישהה המצוה, ומשמע אפילו ליל ל"א, איברא שאח"כ כתב שבחל בשבת אין פודין אותו בשבת אלא ימתין עד "יום א", ומשמע שעושים אותו ביום, ואינו מוכרח, דיום א' כולל גם ליל א', דכולהו יום אחד, וכמשי"כ בקרא ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד (ודלא כמו שהוכיח מזה להיפך). אמנם י"ד בדברי הגר"א שם שצ"ע ע"ז "כמו מילה", וצ"ב. ומ"מ אין נראה דזו כוונתו לנידון דידן שיחידה המילה ליום, הא ליתא, שהרי הלכה ברורה היא לכו"ע שפודין ביום (ורק ממנהג יש חוששים), וכן מדויק לפני"כ בשו"ע. ואף כאן אין ראיה כלל, וכמו שביארנו.
 805. בשו"ת שם כתב שאע"פ שמן הדין לפדות בלילה, המנהג שפודים ביום. וכן בנוב"ח סי' קפ"ז ושכ"מ בב"ח, וכ"כ היעב"ץ שם, ומג"א ושע"ת בסי' תקס"ח, ועוד רבים, והאריכו בטעמים בזה כמובא במחברים הנ"ל על הל' פדה"ב, ולכתחילה אין לשנות מן המנהג, אולם במקום צורך, או שעה"ד, או כשהכינו את הסעודה והזמינו קרואים וכו', וז"פ (ומי שהחמיר בזה טעה, והיקל בכבוד הבריות, וק"ו הוא מקידושין ונישואין בשבת דלעיל, ועי"ע אג"מ ח"א סי' קצ"ו). וכן מצאנו עוד בפו"ה שאם אירע שנתאחרו, אין להוסיף ולהתאחר ולהמתין עד היום אלא יפדוהו בלילה, וכמשי"כ בקיצושו"ע סי' קמ"ד סי"ג, הגם שהוא מחודש, מאחר שבלא"ה נוהגין כן תמיד, וי"ל. וכן אם חל ל"א בשבת כתבו רבים שבכ"ה יש לפדות במוצאי שבת, וכמבואר ביעב"ץ שם שאין להשהות המצוה כ"כ הרבה, וכו"ה בדגמ"ר סי' תקס"ח ובקיצושו"ע שם ועוד, אמנם יש חולקים, ואכמ"ל.
 806. שו"ע כאן בסי' של"ט, וכן בי"ד סי' ש"ה סי"א, והטעם דדמי למקח וממכר. ומקור הדברים בתשו"ת הריב"ש סי' קנ"ו, וכו"ה בתרוה"ד סי' רס"ט, עיי"ש. ובשו"ת מהר"י ברוגא סי' קכ"א הביא ב' חכמים שאמרו לפדות בשבת, וכן עשו מעשה. אך הביא מהמרדכי בתשו"ת שאין לפדות בשבת, וכו"ה במהר"ל ומהר"ל ושאר פו".
 807. שדין יו"ט בזה כדן שבת, וכן מבואר להדיא בריב"ש שם, וכ"כ השי"ך בי"ד, וכו"ה בכה"ח כאן (אות נ"ג). ועי"ע בכה"ח להלן (אות נ"ה) לענין ראש השנה.
 808. פת"ש בי"ד שם בשם שו"ת גבעת שאול. וכו"ה ביעב"ץ שם וחת"ס ח"ו סי' ז' ועוד.
 809. ריב"ש ותרודה"ד שם, וכו"ה במשנ"ב וכה"ח כאן ושאר מפ".
 810. פשוט. ועיין עוד שו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' רצ"ו.
 811. עיין בתשו"ת הריב"ש שם. ובתרודה"ד שם כתב שאסור מפני שבזה הוא מבטל את הברכה (ומצאנו בחלה ובתרומות שהערום לא יתרום מפני ביטול הברכה). עיי"ש. ומאידך בשו"ת מהר"י ברוגא הנ"ל הביא ש"א לעשות כן לפדות מערב שבת וכו', עיי"ש. וכו"ה בשו"ת מהר"ל, אולם בשו"ת הרדב"ז סי' תס"ו הסכים לדברי התרוה"ד, וכן הביאו דבריו המג"א וש"א, וכ"פ במשנ"ב וכה"ח כאן.
 וגם אם חל יום ל"א בשבת, וגם כלו כ"ט יום ו"ב שעות ותשצ"ג חלקים בערב שבת, אין לפדותו אלא ביום ראשון, שכבר כתבנו לעיל בהקדמה שהעיקר לדינא אינו בחודשי לבנה אלא רק עד יום ל"א, והזכרנו זה אגב ד' הב"ח והשי"ך ועו"א שכתבו עפ"י לפדותו ביום ו' או עכ"פ בתנאי, ולפיה"א אין הלכה כן.
 812. כן הבאנו לעיל מכמה אחרונים שכתבו כן, ושכ"ה בקיצושו"ע. וכו"ה בשו"ת מהר"א סי' רס"ב. ובספר אוצר פדה"ב כתב שכן הוא המנהג בכל העולם שעושים הפדיון במוצאי שבת.
 813. חכמ"א כלל ק"ו הלכה ח' ושו"ת מהר"ם ועוד, ה"ד באוצר פדה"ב שם.
 814. שו"ע כאן סי' ד' וכולן אמר נעשו שוגגין או מזידין וכו'. והנה בשו"ת שבו"י ח"ב סי' ק"ז דן בעבר ופדה בנו ע"י משכון, וכתב שבנו פדוי, אבל ראוי שהאב והכהן יתענו שני וחמישי, עיי"ש. וראיתי שהביאוהו כמה אחרונים, כמו בבית לחם יהודה בי"ד שם ועוד, וכו"ה בכה"ח כאן (אות נ"ד). אך תמוה לי מנא ליה הא, ומאי שנא מכל הני דברים שנמנו כאן בשו"ע שלא נאמר כן, וגם לא הוזכר כן בכל הפו", ומשמע דלא חיישנן לה, ובלא"ה אין נוהגים בדברים אלה וקנסות אלה בזה"ז, וכמו שהבאנו לעיל בר"ס שלי"ד בהקדמה ג'.
 815. שו"ע סי' ד'.

הגויים לישא ביום אידם (זה מלבד משי"כ הראשונים שאסור משום שקונה קנין בשבת), ע"כ. ומשמע שהקפידו לנו הוא אם יהיה בשבת, ולא ביום אידם של הגויים שאינו שייך לנו כלל. ובפרט בכל ארצות בני ספרד (הכולל את בני המזרח ומערב, הנקראים בשם "בני ספרד", על שם שהוראותיהם עפ"ד מרן הבית יוסף, כידוע), וארץ ישראל שאין זכר למנהגי הנוצרים ואין חשש כלל (ועיין בדברינו בסי' ש"א מה שכתבנו בתוקף על המבטלים מילה בזמננו ביום ראשון מחוקות הגויים, עיי"ש). וכן לענין ליל הניט"ל שאין לו זכר כלל במקומותינו, ואין מקום לחוש לזה, וכל כיצ"ב). ועי"ע בספר בית חתנים פ"ב ע' קל"א שהעיר שבתשו"ת הרמ"א שבידינו לא נמצא פסק זה, (נ"ב. אולם האחרונים הביאו מדבריו שכתב "שאין דרך לעשות נישואין ביום ראשון", כהפת"ש, וכן הביא באוצה"פ אות ט'). וציין שכן שמע מהגר"ש"א שמותר, ע"כ. ועי"ע גם באוצה"פ אות ט' שהביאו מנהג כ"כ צדיקים שעשו נישואין ביום ראשון, ולא חששו למיד. ותול"מ.
 781. גמרא וש"ע (סי' פ). ופרש"י הטעם שמה יכתוב שטר חליצה.
 782. משנ"ב (סק"כ) בשם המג"א שלא יהא נראה כמו עשיית דין בשבת, ועיין כה"ח (אות ל"א) שבברכי" הביאו מהשבו"י שחולק ע"ז, וכתב דמ"מ דעת האחרונים (היינו המשנ"ב) כהמג"א, והוסיף עוד שכ"מ באהע"ז בסדר החליצה שבסי' קס"ח, וביאורו שבהע"ז בסדר החליצה סק"ז וכן בר"מ שם והבאו עוד טעמים לאיסור.
 783. כ"כ באהע"ז בסדר החליצה שם והאחרונים, וכו"ה בכה"ח שם, וצ"ע על המשנ"ב שם שהזכיר רק צד הקולא, ולא נקט את עיקר הדין כמבואר באהע"ז שם, וצ"ע.
 784. פמ"ג בא"א סק"ג עפ"משי"כ להלן סי' ש"ב ובסי' רס"א שלא גזרו על שבות בביה"ש"מ כשיש צורך גדול, וא"א באו"א, וכו"ה במשנ"ב שם וכה"ח אות ל"א.
 785. פמ"ג שם ממשמעות הדברים, וה"ד במשנ"ב (סק"כ) שיכול לעשות כן, עיין שם. אולם בכה"ח אות ל"ב הביא מהפת"ש שלא קובעים במ"ש, עיי"ש. וכ"מ ג"כ בדברי הפו"ה באהע"ז, וצ"ע בדברי הפמ"ג והמשנ"ב (ובפרט במה שכתב זאת בפשיטות כאילו מותר לכתחילה), וצ"ע.
 786. שו"ע שם, דהוי קקונה קנין בשבת, ועוד דשמה יכתוב כתובה.
 787. שעה"צ אות י"ח מהאחרונים. וכ"כ בכה"ח אות מ"ב.
 788. שו"ע סו"ד.
 789. שו"ע סי' ד', שמה יכתוב.
 790. ח"א, ה"ד בכה"ח אות נ"ז, ועיין באהע"ז סי' קכ"ז סי' ד'.
 791. שו"ע סי' ד', עיי"ש. וכו"ה באהע"ז (סו"ס קל"ו), עיי"ש. ויל"ע במקום עיגון, ומשמע דלא התיירו אלא בחשש סכנה כשכיב מרע, ועיין לעיל בסי' ש"ו וסי' ש"ו במשנ"ב ובמש"ש.
 792. משנ"ב וכה"ח עפ"משי"כ באהע"ז סי' קכ"ז, ועי"ע כה"ח.
 793. ולענין שכיב מרע הנ"ל, עיין באהע"ז שם דשרי אם אינו ברשותו.
 794. במשנה בבכורות (דף מט.) איתא שאם פדו הבן תוך ל' אינו כלום. וכמו"כ יום הל' עצמו כקודם ל', וילפינן בגמרא פדו חדש ממדבר, ע"כ. וכן לעיל מיניה (בדף יב.) שפדיון הבן לאחר ל' יום, ע"כ. ונחלקו הראשונים אם הוא משום דחיישנן שהוא נפל או שהוא גזוה"כ, וכיעוין ברש"י ותוס' ורשב"א ושאר. ועי"ע במהר"י"ט אלאזי בהל' בכורות פ"ח אות ע"ו. ועוד האריכו בזה האחרונים. וכ"כ הראשונים כמצוין בב"ח, וכ"פ בשו"ע יו"ד סימן ש"ה סי"א.
 795. יראים (סימן ק"מ) דכל חדש דקרא בחדש לבנה איירי, דחדש משמע דבר המתחדש והיינו חידוש הלבנה, והוסיף וכל חודש לבנה בקלה בידינו מ"ר"ג שאינה פחותה מכ"ט יום ומחצה וכו', ע"כ. והוא עפ"משי"כ ברי"ה (דף כה.). שאמר ר"ג מקובלני מבית אבי אבא שאין חידושה של לבנה פחות מכת יום וכו' [ועי' ברמב"ם בהל' קידוש החודש פ"ו שהשעה מתחלקת לתת"ף חלקים וכו', ונוכר גם במשנ"ב וכה"ח כאן]. וכן הובא בספר האשכול ח"ב ע' קל"ט בשם י"א, ועי"ע בחלל אשכול שם, וכן בתועפות ראם על היראים, וכדברים הללו פסק הב"ח בי"ד שם וכן בתשובותיו סימן קכ"ה, וביאר דמש"כ הפו"ה "ביום ל"א" מילתא דפסיקא נקטו, מאחר שביום ל' צריך לדקדק אם עבר הזמן ויש חשש שמה טעות, ולכן עדיף טפי לפדות ביום ל"א דלא אתי לדי טעות וכו', והוסיף שמהאחר שהו"א חידושו ולא נמצא להדיא בפוסקים, לא היה לבו מלא להורות כן עד שמצא ביראים הנ"ל, וכן הסכים עימו השי"ך בי"ד שם (סקס"ט), אמנם כתב אלא שאין נוהגים לפדות עד יום ל"א היכא דאפשר, עיי"ש.
 ויוצא לשיטה הנ"ל שהכל תלוי אם עברו כ"ט יום ו"ב שעות ותשצ"ג חלקים בין לקולא ובין לחומרא, כלומר שאם עבר הזמן הזה מותר אפילו בתוך ל' יום, ואם לא עבר אין פודין אפילו ביום ל"א. וכו"ה בפשטות דברי היראים ודעימיה, וכ"מ בנוב"ח יו"ד סי' קפ"ז, ובפת"ש בשם הפמ"ג בתיבת גמא ועוד. אמנם בחמד משה כאן סק"ח מבואר שביום ל"א אף ליראים אפשר לפדותו, וכ"כ עו"א, עיין בשו"ת באספ"ד מערכת פ' כלל ל"ט, ועוד.

וכן אין מעריכין ולא מחרימין בשבת⁸¹⁷.

ודין הפקר ומתנה ושאר עניני קנינים ומקח וממכר בשבת, נתבאר בסימן ש"ו. ל"ב. נידוי וחרם בשבת, מותר⁸¹⁸. ומ"מ אם אינו נחוץ כ"כ ראוי להמנע⁸¹⁹.

הפרשת תרומות ומעשרות חלה

ל"ג. אסור להפריש תרומות ומעשרות בשבת או ביום טוב⁸²⁰. וכן אסור לחלל ולפדות מעשר שני או טע רבעי⁸²¹.

וכן אסור להפריש חלה בשבת⁸²². ואפילו חלת חוץ לארץ⁸²³. [וגם ביום טוב אסור להפריש מעיסה שגילשה מבעוד יום, אלא אם כן גילשה ביום טוב⁸²⁴. או אפילו אם גילשה ונאפתה מבעוד יום, אך היו אלה עיסות קטנות שבכל אחת אין שיעור להתחייב בחלה, ובי"ט נצטרפו הכל ביחד בכלי אחד או במפה אחת וכיסו הכל ביחד, ונמצא שביום טוב נתחייב בחלה, שאז מותר להפריש חלה ביום טוב⁸²⁵, אבל לא ישרוף את החלה ביו"ט אלא בחול⁸²⁶, והרי היא מוקצה ואסורה בטלטול לאחר ההפרשה⁸²⁷.] ויש להוסיף שבשביל קיום מצות מצה בליל פסח וכן מצות אכילה בליל ראשון של סוכות, מותר להפריש חלה כדי שלא יתבטל מן המצוה (ונכון להפריש במחשבה ולא בדיבור)⁸²⁸, והיינו דווקא כשאי אפשר באופן אחר, אבל אם אפשר להשיג מצה מאחרים וכיוצא אסור⁸²⁹. ובשבת אסור להפריש בכל אופן, ואפילו אם רק בשבת נצטרף לשיעור חלה⁸³⁰. ודע, שגם במחשבה אסור להפריש⁸³¹.

ל"ד. איסור הפרשת תרומות ומעשרות אסורים בשבת, בין בטבל ודאי ובין בדמאי⁸³². ואפילו מעשר פירות⁸³³ וכדומה⁸³⁴ שאינם חייבים אלא מדרבנן, אסור. וגם במקום שיש ספק ספיקא, כגון דבר שהוא ספק מעושר וספק שמא לקוחו מחבר שמעושר, וכדומה, הכל הוא בכלל דמאי, ואסור לעשרו בשבת⁸³⁵.

אמנם בדברים שהם בחזקת מעושרים, על ידי גופי כשרות או ע"י אנשים המוחזקים שמעושרים, אלא שהוא חושש לעצמו ודרכו לעשר כל דבר שהוא אוכל לחומרא, מותר לעשרן בשבת⁸³⁶. ודע, שפירות טבל הם מוקצה, אבל דמאי אינו מוקצה, אמנם ספק טבל ה"ז מוקצה⁸³⁷.

ל"ה. עבר והפריש תרומות ומעשרות או חלה בשבת, אם זה בשוגג מותר לאכול בו ביום, אבל אם זה היה במזיד אסור לאוכלו בשבת, אבל במוצאי שבת מותר מיד (ובכל זה אין חילוק בין לו שעבר את האיסור ובין לאחרים)⁸³⁸. ועוד פרטים בזה נתבאר בתחילת סימן ש"ח⁸³⁹.

ואם עבר והפריש ביום טוב, יש מתירים בדיעבד, ואין דינו כשבת⁸⁴⁰.

ואף בשבת אם עבר והפריש במחשבה, יש להקל⁸⁴¹.

ל"ו. בבין השמשות (והיינו מהשקיעה עד 1/2 דקות)⁸⁴², מותר לעשר "דמאי". והיינו פירות של עמי הארץ בזמן שרובם מעושרים. אולם בזמן שאין רובם מעושרים, ה"ז חמור מדמאי, ודינו כדן ספק, ואסור גם בבין השמשות⁸⁴³. וכל שכן טבל ודאי אסור לעשר בבין השמשות, ואפילו בפירות וירקות שחיובן מדרבנן⁸⁴⁴. ועיין בהערה שלפי דעת הרמב"ם והשו"ע ועוד פוסקים יש היתר ע"י ברייה⁸⁴⁵.

816. משנ"ב וכה"ח. וכבר נתבאר בסי' ש"ו.

817. שו"ע ס"ד.

818. עיין כה"ח אות מ"ח מ"ט מדברי הפוסקים בזה באריכות. ומבואר שמן הדין מותר, וכן המנהג. ויש שם עוד פרטים, א. אם הוא לאדם שמחלל שבת, מבואר שם ממחרש"ם שמותר בשופי. ב. אם הוא דבר גדול ונחוץ לכלל, הביא שם מתשו' הרשב"א שמתיר, כגון ליושבי פרובינצא שהתעסקו בלימוד חכמי הטבע כל ימיהם. ג. אם הוא לציבור, מבואר שם מהפוסק שיש להחמיר טפי מיוחד.

819. שאין ראוי לקלל ביום ברוך. עיין כה"ח שם. ואף שרבים התירו וכמש"ש, מ"מ חזינו גם שתלוי לפי הנחיצות, וכמו שהזכרנו בהערה הקודמת [וע"ל לעיל ס"ד ברמ"א ואחרונים, ובדברינו כ"י שט"ז בענין צידה בשבת, ועוד לקמיה בענין ענישה בשבת, שיש להמנע כפי האפשר, שתהיה מנוחה לכל]. אולם כשיש צורך, ה"ז מותר בשופי, וכדן יעשה.

820. משנה בביצה (דף לו:), וכ"פ בשו"ע כאן סי' של"ט ס"ד. [וע"ל בסי' רס"א, וסי' תנ"ז וסי' תק"ו]. ובטעם הדבר כתבו רש"י והתוס' בביצה (דף טו) ועוד בכ"מ ועוד ראשונים שהאיסור הוא משום שהוא כמתקן את הפירות, עיי"ש. אמנם הרמב"ם (פ"ג ה"ד) הוסיף שזה דומה למקדש אותן פירות שהפריש, ועוד מפני שהוא מתקן אותן בשבת, ע"כ. וע"ל ברמב"ם לעיל (בהלכה ט') שהזכיר רק טעם דמתקן, וע"ל במ"מ, ומהר"ב"ח (סימן ט"ז) ביאר דטעמים אלו נצרכים לשביל יום טוב שמותר לתקן לאכול נפש, ולכן הוצרך הרמב"ם טעם נוסף שנראה כמקדיש, עיי"ש. [וע"ל במרכבת המשנה משי"כ בזה]. אמנם אין זה פשוט, וגם בדברי כמה ראשונים מבואר שגם ביו"ט איתא להאי טעמא, ומי"מ בדעת הרמב"ם י"ל כאמור. (ובכה"ח הביא ב' הטעמים, אולם המשנ"ב ושאר פני נקטו רק הטעם של מתקן). ועיין בספר הקובץ על הרמב"ם שהביא נפ"מ בין הטעמים, ועי' בספר תורת רפאל פ"ג, וע"ל קצוה"ש ח"ח דף ג' נ"א, ואכמ"ל.

ועיין בדרך אמונה פ"ט ממעשר סקנ"ד שאסור לקרוא שם תרומ' בשבת ויו"ט, אע"פ שמתנה שיחול אחר שבת, אבל מותר לקרוא שם מערי"ש שיחול בשבת, והברכה יעשה בערי"ש. וכן אם אמר "מעכשיו" לכשאפרישנה, וע"ל שם.

821. ע"ל ששי"כ פ"א סט"ז שדימה זה לתרומ' הג'ל, עיי"ש. ובדרך אמונה פ"ט ממעשר סקנ"ד הביא כן תמורת כהנים ועוד ראית.

822. משנ"ב כאן וכן לעיל בסי' רס"א סק"ד וכן בסי' תק"י ועוד.

ומיהו זה קיל טפי מחלת א"י שיש מתירים להפריש ביו"ט, ונפ"מ לענין דיעבד שיש להקל. ועיין עוד להלן בסוף הסימן בהלכה שלפני האחרונה.

823. עיין ששי"כ בסימן רס"א סק"ד. וכן מבואר בסי' תק"ו ס"ג.

824. שו"ע סי' תק"ו ס"ג, וכן במשנ"ב סי' תנ"ז שם, וכן כה"ח שם.

825. ומבואר הכל במשנ"ב סי' תנ"ז סק"י. [ודן צירוף חלה מבואר במשנ"ב שם ולעיל מיניה סק"ז ושעה"צ ובה"ל, וע"ל ביו"ד סימן ש"כ הפרטים בזה]. וע"ל גם כה"ח שם כ"כ פרטים בענין צירוף חלה, ואכמ"ל.

826. שו"ע סימן תק"ו ס"ד, וע"ל במשנ"ב ואחרונים שם.

827. משנ"ב סי' תק"ו סק"ט.

ועיין במשנ"ב שם דמי"מ כל עוד שעדין היא בידו קודם שהניחה, רשאי לטלטלה לכל מקום שירצה (ומניחה שם עד חוה"מ ואז שורפה). ע"כ. אמנם אין זה פשוט, שהרי הוא מוקצה מחמת גופו, ובכה"ג כתבנו לעיל ברי"ש שייח בהקדמה להל' מוקצה בדין "עודן בידו", שאם הוא מוקצה מחמת גופו יש לסלקו מיד, ושור' בששי"כ פ"א הערה ס"ו שהביא מהגרש"זא שנראה שכאן קיל טפי כיון שהיה בהיתר גמור, ולא מצאנו בשום מקום שהמפריש חלה ביו"ט שניחנה ואח"כ יקרא לה שם, ושוב הביא בזה מד' הפו' לכאן ולכאן, עיי"ש. ובמצאתי בכה"ח סי' תנ"ז אות נ"ה שהביא ג"כ מהד"מ שבעודן בידו מותר לטלטלם, וציין מהרי"ל ודלא כמהרי"ו שאסור, עיי"ש. [וע"ל בדרך אמונה פ"ט ממעשר סקנ"ד וסקע"ט, וע"ל שם סקנ"ח ופ"ח, ואכמ"ל, וע"ל שם סקנ"ד לענין להוליכה לכהן]. ונראה שראוי לעשות כן ליד מקום מוצנע כדי שמיד יורקנו שם [ובכל אופן זוהר להצניעו שלא יבואו לתקלה לאוכלן].

828. כ"כ הפמ"ג סי' תק"ו אות ח' [לענין מצה בליל פסח], וה"ד בכה"ח (סימן תנ"ז אות ט"ז). וע"ל בששי"כ פ"א סט"ז. ועיין שם בהערה נ"ה מהגרש"זא דכיון שהפמ"ג נשאר בצ"ע, מוטב להפריש במחשבה ולא בדיבור וגם לא יברך, ע"כ [ג"ב]. ובאמת שבמחשבה קיל טפי וכמו שכתבנו להלן בסוף ההלכה ובהערה שם, ושפיר יש לעשות כן, ואין בזה חשש, ודפח"ח]. וכעין דין זה כתב עוד הפמ"ג בהל' אתרוג (סימן תרמ"ט בא"א סוסק"כ) די"ל שלדבר מצוה שאין לו אחר אפשר שהתירו לעשר ביו"ט. ובאמת שיל"ד בדין זה דא לא היה בעדיניה, ומנא לן להקל, והרי אפילו שופר אסור להביא באיסור שבות. ויל"ב. גם ל"ד שהמשנ"ב השמיט פרט זה, והתחבט הרבה בעצות אחרות ולא נתן עיצה זו, כיועין היטב. ומי"מ אם אמרין להקל, הרי בפשטות יש לברך, וממילא גם אפשר בדיבור כל נוסח ההפרשה (וע"ל גם ככה"ח שם מהיעב"ז, ודו"ק). אך מאחר שאין זה פשוט, נראה כדברי הגרש"זא לעשר במחשבה, ושפיר דמי. 829. מפורש בפו' הג'ל, ובלא"ה אינו פשוט כנ"ל בהערה הקודמת, אמנם אם

זה במחשבה נ"ל שיש לסמוך ע"ז טפי, ודו"ק.

[והנה יש עוד אפשרות, א. לאפות עיסה ביו"ט ואז להפריש על ידה על כל העיסה, וכמש"כ עיצה זו המשנ"ב בסי' תנ"ז וסי' תק"ו (וע"ל גם בששי"כ פ"א ס"כ"ח שהזכיר עיצה זו להפריש ביו"ט, וע"ל שם כמה פרטים בזה). אך אין זה פשוט, ולא אדם יכול לעשות כן, ובפרט בפסח משום חמץ. ב. עוד יש לציין שכל האמור בחלת א"י, אבל בשל חו"ל הרי יכול לאכול ולשירר ולהפריש במוצאי יו"ט, ואין היתר להפריש ביו"ט. ג. יש לציין שמצוי כיום שהמרא דאתרא מפריש חלה, ומכיון על כל אלה ששכחו להפריש חלה, ושפיר דמי. - ואם בכל זאת הוא רוצה להפריש בגלל חשש בעלמא, אין בזה חשש איסור, וכדרך שכתבנו להלן בסוף הלכה הבאה, ודו"ק].

830. כן מבואר בשעה"צ סי' תנ"ז אות י"ט, ומיירי אפילו שנצטרף בשבת. 831. עיין כה"ח בסימן תנ"ז אות ט"ז בשם האחרונים (וע"ל לקמיה בכה"ח אות נ"ב). וע"ל גם בדרך אמונה פ"ט סקנ"ד שהזכיר ד"ז, וכן בששי"כ פ"א הערה נ"ב משם ספר מעדני ארץ.

ויש להוסיף ולבאר בזה, שבאמת אין דין זה מוסכם, שבשיטמ"ק ביצה (דף לה.) מבואר שמותר. וכן בתוס' בגיטין (דף לא.) ובתוס' חולין (דף ז.) ומנחות (דף נה.) ובכורות (דף נט.) משמע שמותר, וכמו שלמדו בדבריהם המהרש"א והרש"ש בגיטין שם, והשעה"מ (פי"ד מתרומות ה"ז). וע"ל שם משי"כ בזה ביוסף אומץ (ס"ב צ"ב). אולם בברכ"י (סי' ש"כ"ג סוס"א) הביא מהקריית מלך רב שאוסר, עיי"ש. וכן הריבה פו' כתבו להחמיר. וע"ל בשו"ת הר צבי ח"ב א"ח ס"ז ובשו"ת שמע שלמה ח"א י"ד ס"י אות ב'. [וע"ל להלן בהלכה שאחרי הבאה לענין עבר והפריש במחשבה].

832. כדמוכח בשבת (דף לז:). ספק חשיכה וכו', וכ"ה בשו"ע (סי' רס"א), ומבואר שבדאי חשיכה אסור אפילו בדמאי.

833. משנ"ב (סי' רס"א סק"ג).

834. עיין דרך אמונה פ"ט ממעשר סקנ"ד שהוסיף אפילו בעצ"פ שאינו נקוב. 835. ע"פ החזו"א (כדמא סט"ז סק"י) שאין להקל בסי"ס רק כמנה שמפורש להקל, וע"ל בזה ב"דא פ"ט סק"ה ובצה"ל אות י'.

836. הנה יש מחמירים לעשר כל דבר, מחשש שמא לא עישרו או שמא לא עשרו כראוי, וכמו שכתב ב"דא (פ"ט סוסק"י) שראוי לכל יר"ש אף אם קנה במקום שיש השגחה מעולה, לחזור ולעשר בעצמו בלי ברכה, והניסיון מוכיח שכמה פעמים קורה תקלות וכו', ע"כ. וע"ל גם בצה"ל לקמיה באות פ"ט, עיין שם. וכן ראיתי בתשובת הגר"ש אלישיב שהובא ברי"ש משפטי ארץ תרומ' שבמקום שאין שיעור נאות ורבינים ת"ח אחראים על הפרשת תרומ', מעיקר הדין א"צ לשוב ולהפריש תרומ', וכן ראוי למדרש בפירקא' (ומקור ברור בזה במעשר שני סופ"ה וירושלמי סוטה פ"ט ה"א). אך הוסיף שבעל נפש הירא וחרד לדבר ה', כדאי שינהיג עצמו להפריש מכל דבר הנכנס לביתו, ובפרט שידוע כי גם במקומות שיש בהם השגחה על תרומ', נזקקים הם לכמה עוקולי ופשורי, ואשרי חלקו של הנוהג בהידור זה, ע"כ. וכמה נאמנו בדבריו, שאף שיש בזה מעלה גדולה כתב שזה רק לבעל נפש וכו' שינהיג "עצמו" (ולא הדרות לאחרים). וכן כתב לעיל מיניה "וכך ראוי למדרש בפירקא' (ולא כאותם הדרושים ברבים להתמיר בזה). ומיהו דבר טוב הוא לעשר כל דבר, וכן דעת עוד גדולים, הגם שמן הדין בודאי מותר. ונשאלתי בדבר כזה האם מותר לעשרו בשבת, או דלמא שעד כמה שחושש שאינו מעושר אסור גם בשבת, וכתבנו בזה בתשו' שנדפסה ע"י השואל באחת הגליונות באלב"א הדלכתא בהל' שבת במדור מכתבים). שמותר לעשר בשבת. וכן מבואר קצת בצה"ל שם בשם החזו"א, וע"ל בדברינו שם. [והנה מצאנו בשו"ע חו"מ (רי"ס רי"ד) ששכיב מרע שנותן כל נכסיו, אע"פ שא"צ קנין, מכל מקום אם מבקש שיעשו קנין על דבריו, עושים מפני שא"צ קנין, עיי"ש. וי"ל ששם אינו כלום, אבל כאן יש קצת צד דמהני].

ובאמת שזה מבואר כבר בגמרא דביצה (דף יז:) מטבילין מגב לגב, והיינו כמ"ש שם (דף יט.) שאם כבר טבול ורוצה שנית להטבילו לחומרא שרי, דלי"ח מתקן, עיי"ש. וה"ג י"ל כעיי"ז. וכה"ג מצאנו במג"א (סימן שכ"ג סק"ד) ביבש ביבש שנתערב ברוב שמותר להשליך אחד מהן, כיון שהוא רק חומרא, וראיה משבת פ' נוטל וכו', עיי"ש. וכן מצאתי עתה בעודי בזה ש"כ"ה הגר"מ שטרנבור (בהערותיו לספר תורת היולדת באות ד') שמותר להפריש מעשרות בשבת גם בלא תנאי, כאשר הוא בבית חולים שיש הכשר הגון, אף למחמירים, ואינו אלא חומרא וכו', עיי"ש. וכן מצאתי הלום בשו"ת חיי הלוי (ח"ה סי' ל"ח) שדן בזה במי שרגל להוציא חלה ממאפה הנחתומין מחשש שמא היה איזה טעות בהשגחה וכדו', האם מותר לעשות כן בשבת, וכתב להוכיח מהג"ל דמותר, כיון שהוא רק חומרא [אלא שלענין חלת חו"ל כתב שם שעדיף יותר לאכול ולשירר ולהפריש במוצאי שבת (וע"ל שם שדן בזה בחלת א"י), עיי"ש. ואינו מוכרח, ולפיה"א י"ל שאף לכתחילה שרי להפריש בשבת, ודו"ק].

ויש להוסיף פרט אחד לענין מוקצה במה שהפריש, שכיון שהוא רק לחומרא, אין זה מוקצה בחלט, ותלוי לפי תוקף החומרא, וכעין מה שכתבנו בסי"ד בסימן ש"ח בהל' מוקצה, שהדבר תלוי אי הוי חומרא ולעיכובא לגמרי לדידיה

וכו', ועוד כתבנו להלן שכאשר הוא חומרא די באמירת הנוסח הקצר (שיובא להלן).

837. כמבואר בגמרא בשבת (דף קכו:) ורמב"ם (פ"ה משבת ה"ט) שפירות טבל הרי הם מוקצה, משא"כ דמאי דחזי דאי בעי מפקר להו, עיי"ש. אבל ספק טבל הרי הוא אסור בכל גווני, וממילא הוא מוקצה מחמת גופו ואסור בטלטול לגמרי [ופירות בזמנינו הניקחים מן השוק אם הם בפיקוח רבנות, יש לומר שהם נחשבים דמאי, אבל בלא פיקוח ה"ז ספק טבל, ותלוי עוד לפי הענין (וכמו שכתבנו להלן בהלכה שאחרי הבאה ובהערה שם)]. ועיין להלן בהלכה אחת שלפני האחרונה בהל' תרומ' בשבת שהבאנו שאפשר להפריש גם טבל ע"י קטן, ועמש"ש].

838. משנ"ב סק"ה, וע"ל בשעה"צ. וכ"כ עוד בסימן תק"ו סק"כ, עיי"ש. וכ"כ ע"א, ועפ"י הרמב"ם (פ"ג משבת ה"ט), ועיין בכה"ח אות נ"א מחלוקת הפוסקים בזה, ואף שסיים שם בדברי מחה"ש שמחמיר העיקר להקל, כדברי רזה"פ ראשונים ואחרונים, וע"ל בדברינו בסי' ש"ח הלכה ד'.

839. שם נתבאר מה נחשב שוגג וכו'. וכמו"כ נתבאר שדברים שהם שנויים במחלוקת הפו', יש להקל בהם בענין הנהא ממעשה שבת.

והנה נתעוררתי בזה, דכיון שאפשר להשאל על התרומות ומעשרות ונעקר למפרע, כמבואר בגמרא ובפ"ו בכ"ד, א"כ אמאי לא נאמר שיעשה גם כן כאן ונמצא שיעקר האיסור, וי"ל שהאיסור הוא בעצם המעשה שעשה ועבר ע"ד חו"ל שנראה כמתקן וכו', ושוב לא יועיל כלום מה שישאל ע"ז, ודו"ק. ושור' אח"כ שכבר העיר כיוצ"ב בהר צבי א"ח ח"ב סי' ז' ד"ה אלא, עיי"ש.

840. ברמב"ם שם מבואר שדין שבת ויו"ט שוים, אולם דעת הרשב"א בתשו' (ה"ד בב"י סו"ס תק"ג) אינו כן, ועיין בשו"ע סימן תקכ"ז ס"ג ובביה"ל שם, ובפרט בקנסא דרבנן דאזלינן לקולא, וכמשנ"ת ר"ס ש"ח.

841. דאף שרבים כתבו לאסור, וכן"ל בהלכה שלפני הקודמת, מ"מ הרי הבאנו שם שיש מתירים, וא"כ י"ל שבדיעבד שרי, ככל קנסא במעשה שבת דאזלינן לקולא, וכמשנ"ת שם.

842. כמו שביארנו בסימן רס"א בענין זה, והוא עפ"ד השו"ע ששיעור מיל י"ח דקות, וכ"כ שיעור זה בביה"ל בסימן שמ"ב שהוא כ-13 מינוט, ע"כ. [ועיין במשנ"ב ר"ס רס"א שאם יש ספק אם הגיע ביהש"מ ג"כ אסור, עיי"ש ובביה"ל, ובד"א פ"ט ממעשר סקנ"ד הזכיר דין זה שגם בספק יש להחמיר, וסיים בצ"ע, וצ"ב].

843. בשו"ע סי' רס"א מבואר שדמאי מותר בביהש"מ, עיי"ש. אולם שכתב כמ"ש שרובן של ע"ה מעשרין ולא מקרי תיקון (וכ"ה במשנ"ב שם מפרש"י), אבל בזמנינו כבר כתב החזו"א שאין רוב מעשרין (וכ"ה בדרך אמונה פ"ט ממעשר סק"ז וסק"ז וכן סק"ג), א"כ אין להקל. אמנם שכיום הרבה פירות בשווקים הוא מתנובה, ושם מעשרים, אולם כידוע שקשה לסמוך ע"ז, הן מפני שמערימים, והן מפני שיש עוד משאר מקומות שאינו מעושר, ולכא" פסק מיהו הוי, וכן ראיתי שביאר במג"א ע' רע"ז בטעם הדבר שגם כיום הוא ספק, אולם באמת ז"א מוכרח, ושפיר י"ל שכיום ג"כ נחשב דמאי. וכן ראיתי באל"צ סופט"ז בביאורים אות י"ב שכתב שכיום שהרבנות מעשרת את הפירות הם בחזקת מעושרים ועדיפי מדמאי, עיי"ש. (אמנם משי"כ עוד בביאורים אות י"א במוסגר, י"ל ע"ד). וכן שמעתי עוד מגדולים שיש להחשיבם עכ"פ כדמאי. ושור' עוד

בששי"כ פ"א הערה צ"ו שהביא מהגרש"זא שהעיר בזה, ונראה לדעתו שגם כיום בדי"כ נחשב כדמאי, עיי"ש. וכן ראיתי בשו"ת שמע שלמה ח"א יו"ד סימן י' סוף אות ג' שרוב הפירות של היהודים עוברים דרך תנובה, וגם לפי מה שתיקן החזו"א וכו', ובדאי דין דמאי יש לו, עיי"ש. וגם ראיתי להמנ"א גופיה לקמיה בעמוד רע"ח שכתב דאפשר שכיום רובן מעושרים, וגם יש מהם שבאים ממקומות שפטורים וכו', עיי"ש (שור' אח"כ ג' גם בספר חוט שני בסוף החלק בעניני מצוה וברכות ע"ש ת"י שהאר"ך בגדר דמאי, ואם בזה"ז נחשב דמאי, עכ"פ כשיש השגחה, ואכמ"ל). ולמעשה נראה שתלוי לפי הענין ולפי המקום, ואין בזה כלל מוחלט, ומן הסתם נראה שיש מקום להקל בזה"ז להחשיבם כדמאי ולא כספק, והכל לפי הענין.

844. כנ"ל בתחילת הענין, וכ"ה במשנ"ב ר"ס רס"א.

845. שמעתי בשם חכ"א שליט"א עוד אפשרות לעשר בבין השמשות, והוא ע"י שיאמר שמה שהוא יפריש במוצאי שבת יהיה תרומות ומעשרות על מה שאוכל עכשיו, ע"כ. וכנראה סברתו היא משום דקיי"ל (בביצה דף לח. ועוד) שבדאי אין ברייה, אבל דרבנן יש ברייה, והרי מעשר בזה"ז אינו אלא מדרבנן, וכמש"כ בשו"ע סימן של"א ס"ב, וכ"כ באחרונים טובא, וממילא שפיר דמי לעשות כן, ושההפרשה תהיה אח"כ. וכנראה שעפי"ז הורה אותו חכם כאמור. [ומצד מה שהוברר למפרע וזה נחשב הוברר בשבת, לק"מ, וע"ל קצוה"ש ח"ז דף נ"א. ויל"ב]. ויסוד הדברים בתוס'

ודע, שהיתר זה הוא רק למה שרוצה לאכול בשבת ויו"ט, אבל אין להפריש בשבת ויו"ט בשביל ימות החול, ואפילו אם מפריש בבת אחת גם בשביל שבת וגם לימות החול, אסור⁸⁶⁶.
מ. ההיתר בעשיית תנאי, אם זה בדמאי מותר בכל אופן, אבל בטבל ודאי או בספק טבל (כמו שמצוי לפעמים בזמן הזה), אינו מועיל להתנות כן אלא בפירות שהם שלו בזמן התנאי, אבל אם אינם שלו, וכגון שהוא עשוי להתארח במקום שחשודים על המעשרות, אינו מועיל⁸⁶⁷. ויש אומרים שאם כלל בתנאי שעשה מערב שבת גם את של חבירו, מועיל אף בטבל ודאי, וכן אפשר ליתנו למי שעשה תנאי, ויש להחמיר⁸⁶⁸.
 וגם אינו יכול להפריש עכשיו בערב שבת מפירות שלו הצריכים מעשר על פירות אחרים שיביאו לו בשבת⁸⁶⁹.
מ"א. ומי שעשה תנאי, יכול לעשות שליח שיפריש, אף שהשליח לא עשה תנאי. ומי שעשה תנאי על פירות שהיו ברשותו, ונתן אחר כך מפירותיו לאיש אחר, מ"מ יכול לעשרן על תנאו, אע"פ שהוא לא יאכל מהן⁸⁷⁰. אמנם מי שלא עשה תנאי אינו יכול ליתן את הפירות למי שעשה תנאי כדי שיעשר לו, אם הוא טבל ודאי, וכמו שנתבאר בהלכה הקודמת שרק בדמאי מותר להתנות על של חבירו.
מ"ב. יש אומרים שאפשר להתנות התנאי, אפילו פעם אחת בשנה לכל השנה, ויש מפקפקין בזה. ולכן לכתחילה מן הראוי שיתנה בכל ערב שבת ובכל ערב יום טוב⁸⁷¹. [ולאו דווקא ביום שישי, אלא גם ביום חמישי ועוד קודם לכן אפשר להתנות]⁸⁷². אמנם בכל אופן אין להתנות על פירות שאינן ברשותו, וכנזכר בהלכה הקודמת⁸⁷³.
מ"ג. אם לא עשה תנאי ונכנסה שבת, אסור להפריש תרומות ומעשרות וחלה בשום אופן⁸⁷⁴. [ורק בחלה של חוץ לארץ אפשר לאכול בשבת, ולהשאיר פרוסה אחת ולהפריש ממנה במוצאי שבת]⁸⁷⁵. אך יש אפשרות בדיעבד במקום צורך גדול, ליתן הפירות והלחם לקטן מבין 12 שנה עד בן 13 שנה, והוא יפריש מן הפירות והלחם כדין, ויהנה מהם, ואז כולם יוכלו ליהנות מזה⁸⁷⁶. ולאחר ההפרשה המעשר מוקצה, וכמו שנתבאר לעיל, ואסור לטלטלו אפילו לצורך מוקצה, ויש לעזובו מיד⁸⁷⁷.
מ"ד. לסיום הדברים: מן האמור יש ללמוד ולהזהר להפריש תרומות ומעשרות וחלה מבעוד יום. ועל כן תקנו רבותינו שישאל האדם בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה אם עשרו את הפירות⁸⁷⁸. וראוי לכל אדם להתנות בכל ערב שבת, שיוכל לעשר את הפירות בשבת, והוא מכבוד שבת⁸⁷⁹. והנוסח של התנאי הובא לעיל⁸⁸⁰.
 ודע, שאף בימות החול אין ראוי להשאיר את הפירות ללא הפרשת תרומות ומעשרות כדין, מפני התקלה⁸⁸¹.

לכן, אך הד"א כנראה נמשך אחר ל' הרמב"ם וס"ל שער"ש הוא בדווקא, ורק מוסף שיום ה' וד' ג"כ שייכים לערב שבת.
 873. כפי שהעיר הגרש"א הנ"ל בהערה שלפני הקודמת.
 874. כנ"ל בענ"ז, וכמבואר עוד בס"י רס"א ס"א.
 875. כמבואר כל הפרטים ביו"ד סימן שכ"ב, וע"ע בשש"כ בדפ"ח פ"א סכ"ט מש"כ בזה, אך בשל א"י אין תקנה זו.
 ועיין בבן איש חי (פ' שמיני אות ה'), וכן בכה"ח (סימן תנ"ז אות ט"ו), באופן ששכח להפריש חלה וכבר אכלו רוב הפת, שאף בא"י יעשה כן להפריש מהמותר על הכל, עיי"ש. ועוד בדבריו שם (אות מ"ד) שאפשר שאף בחלת א"י יש להקל בשעה"ד בספק חיוב וכו', עיי"ש. ועמד בזה בשו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' נ"ט עיי"ש ב', וחיי הלוי ח"ה סו"ס ל"ח.
 876. הנה קטן בן 12 שנה מאחר שהגיע לעונת נדרים ראשי להפריש תרומה, וכמפורש בשו"ע סימן של"א ס"ג, ולפ"ז אפשר להקנות לו, והוא יעשר, ואף שאסור לספות לקטן איסור, אולם מצאנו בביה"ל סימן שמ"ג שיש מקום לסמוך ע"ד הראשונים שמתירים בדבר שהוא צורך קטן, כיעו"ש. וכן ראיתי שהביא עיצה זו בשו"ת ציץ הקודש (סימן י"ט) בשם מהרי"ל דיסקין, שהתיר כן פעם אחת ששכחו להפריש ממצות, וכיון שלגבי הפרשת חלה הוא קטן מותר, ומצד איסור ההפרשה הוא קטן שאסור לספות לו כהרשב"א והר"ן שבביה"ל הנ"ל (וע"ע בשו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' כ"ח). ואמנם לדעת השו"ע אין היתר זה, אולם ראיתי באו"צ (פס"ז ס"א) שכתב שבתרומ"ם שלנו שהם ספק י"ל דלכ"ע שרי, ועו"ל בזה. איברא שז"א פשוט, מאחר שזה גופא אסור חז"ל, ובפשטות אינו לדעת השו"ע. ועוד, דהא בעינן שיהיה לצורך הקטן עכ"פ, מ"מ בשעה"ד גדול י"ל דשרי כשהקטן יהנה מזה ג"כ. וע"ע בדין זה בשו"ת הר צבי או"ח ח"ב סי' א' וה', ובהר צבי זרעים סי' נ"ו, ובשו"ת מנח"י שם, ונראה שלדין כהשו"ע קשה יותר לסמוך על זה, כאמור. אמנם בשעה"ד גדול, וכ"ש אם כבר נתנו מזה לאחרים, ויש בזה חשש שיבואו לתקלה, יש לסמוך ע"ז (כעין הא דניח"ל לחבר, שכתבנו בסו"ס ש"ו), ואכמ"ל.
 877. ונתעוררתי בדרך אגב להקשות, דאי איתא לעיצה זו, א"כ אמאי אמרו בגמרא בשבת (דף קכו:) שטבל מוקצה, ודמאי אינו מוקצה, דהא חזי לעניים, וקשה, שהרי לפיה"א גם טבל יש לו תקנה ע"י תנינה לקטן, ונימא שיהיה דינו כדמאי שאינו מוקצה, וי"ל שדמאי לעניים ראוי ומצוי טפ, ודוחק, ויותר נ"ל שדמאי ראוי ליתן לעניים, ואצלה הוא מותר מיד, והרי זה כדבר היתר כבר מעכשיו. משא"כ בטבל שאף שיתן אותו לקטן עדיין שם מוקצה עליו עד שהקטן יפריש, ולכן הוי מוקצה. ועו"ל שהרי אינו לכתחילה אלא איסור ספיייה, אלא שהוא נדחה מפני צורך הקטן וגם אינו מוסכם, ולכן לכתחילה הוי מוקצה.
 ועוד יל"ד בעת שנתנו לקטן את הטבל האם בנתיים הוא מוקצה, שהרי אין בזה היתר של צורך גופו, שהרי מוקצה מחמת גופו, וא"כ היאך יפריש ממנו, ואפשר לומר שצריך להפריש בראיה כדיבור או במחשבה בלא לטלטל אותו כלל, אי"נ ע"י סכין או דבר אחר, שיחשב כטלטול מן הצד לצורך דבר המותר, ואף שכעת הוא לצורך הטבל הזה שהוא דבר האסור, מ"מ עשוי להיות מותר.
 שוב התבוננתי שיש לומר שבאופן כזה שיש אפשרות ליתן לקטן אין זה מוקצה, אם דעתם ע"ז, שהרי גם כל אחד שעושה תנאי אין הטבל הפירות מוקצה (עיי"ן רמב"ם פ"ט ממעשר ה"ט), ותיקשי היאך אמרו שטבל מוקצה, ועל כרחך שזה מן הסתם, אבל אם יש דעת על הדבר שפיר דמי, אלא שיש חילוק דבעשה תנאי ודאי הוי דעתו עליו, אולם בנתינה לקטן אין זה מצוי ואין דעתו ע"ז, ואפשר שאסור. ובפרט לפיה"א שאינו לכתחילה. ולכן לא הוי כמו שאמרו על דמאי שאפשר וחזי לעניים, משום דהוא דבר המותר לכתחילה, משא"כ בזה, והוי מוקצה, ודו"ק. ועכ"פ ז"א קושיא על עצם הדין שמועיל ליתן לקטן.
 878. כמובא במשנה פ"ב דשבת, וכ"ה בשו"ע סו"ס ר"ס, עיי"ש.
 879. כן חידש בדרך אמונה פ"ט ממעשר (סוסקני"ד) שנכון לעשות כן, והוא בכלל התקנה הנזכרת בהערה הקודמת כמש"כ בצה"ל שם (וזה כשלעצמו אינו מוכרח כלל), ולהלן בד"א (סוסקני"ז) חזר ע"ז, וכתב שראוי לכל אחד לעשות כן, והוא מכבוד שבת, וצ"ע שמצינו (בירושלמי דמאי פ"א ה"ג ופ"ו ה"א) שגם התנאים והאמוראים היו נוהגין בזה, ע"כ. ואת"ש.
 880. ובנידוד נראה דסגי בנוסח הקצר, כיון שאינו אלא חומרא (וכע"ז כתבנו לעיל שם בהערה לגבי המפריש שנית לחומרא), ועמש"ש.
 881. עיי"ן בדרך אמונה פ"י ממעשר סוסק"ב, ושכן הזהיר החזו"א, וע"ע בצה"ל שם.

כתב שיש להקל בדיעבד בתחילה, עיי"ש. ומיהו אף לרמ"א בנידוד שיש הפסקה גדולה אינו מועיל כלל, אך מנא לן לדמות לזה ולא לזה, ואכמ"ל].
 וכמו כן בענין תנאי בהדלקת נרות המבואר בפ"ו (בסי' רס"ג) כדי שלא תקבל שבת בהדלקה, מצאנו שיש מחפשים ואומרים שמועיל תנאי לכל השנה כולה, כמו שהזכרנו בדברינו שם, אולם מדברי כל הפו"ל י"מ כן, דלא אשתמיט מינייהו לומר כן, ובפשטות אפשר לדחות דל"ד הוא, אלא שלא הוצרכו כל השנה, ואדרבה לכתחילה אין ראוי להתנות כמש"כ כמה פו", ומ"מ סתימת הפו" משמע דמילתא חדתא היא, וקשה לסמוך ע"ז.
 וכשלעצמו שפיר י"ל כן כדרך שמצאנו בנדרים (דף כג:) הרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה, יאמר ברי"ה וכו', עיין שם (וע"י שו"ע יו"ד סי' ר"א), ומשמע שמועיל תנאי לזמן רב (ויל"ד בזה עוד: א.). דבסברא היה יכול להיות מועיל גם תנאי לכל החיים, ומאי האי דווקא שנה, וי"ל משום דאשכחן לענין זכירת פרשת זכור ועוד דברים שעד שנה אחת האדם זוכר, אבל אח"כ כבר אין תוקף לתנאו, ועו"ל. ב]. עוד יל"ד דלכא"ו אפשר לעמוד אפילו בניסן ולהתנות עד ניסן הבא, שהוא ג"כ שנה, וא"צ דווקא ברי"ה, ואפשר אפוא דזה ג"כ מועיל, אלא דמילתא דפסיקתא נקט שכך היה דבר מסוים וידוע לכל (כמש"כ הראשונים שהבאנו בענין כל נדר). ושמא בדווקא הוא דר"ה הוי תחילת החשבון לכל דבר, וה"ז כבירה חדשה, כמש"כ במדרשים, ולכן צריך דווקא מראש השנה, ודו"ק, אולם יש לדחות דשאני התם שהנדרים שייכים כל השנה, ולכן אפשר להתנות ולמסור מודעה מתחילת השנה, שכל יום ויום נמשך אחרי קודמו עד התנאי שעשה, משא"כ לגבי תנאי של הדלקת נרות שאינו אלא משבת לשבת, ואתו ימים שבנתיים ומפסיקים להו (וכעין מש"כ בגמ' דסוכה ועוד), ולפ"ז יש לומר כן גם בנידוד גבי הפרשת תרומה שכיון שהוא תנאי שעושה לגבי שבת, אתו ימי החול שאינם צריכים לו ומפסקי להו, ואמנם מצאנו שגם לימי החול מהני כן (עיי"ן רמב"ם פ"י ממעשר ה"ו ז', ונזכר בד"א פ"ט סקני"ט), מ"מ הרי א"צ לזה תדיר, ובדאי איכא הפסקה מאכילה לאכילה, ועו"ל.
 ואכן בלקט הקמח ממה"ם חאגיז (נדפס בשו"ע הוצאת פאר התורה על או"ח סוף כרך ב') הביא מתשובות אביו בעל ההלכות קטנות תשו"פ"ה שכתב שמותר להתנות על הפרשת תרומה אפילו ממאה שנה אם תנאו קיים, עיי"ש. וקיצור דבריו הובא בשש"כ (פ"א הערה צ"ד), והביא מהגרש"א שתמה ע"ז מאד, דהוא נ"ל המבואר (בהלכה הקודמת) מועיל תנאי זה רק בפירות שברשותו, ע"כ. ולכאורה היא קושיא גדולה, ואין לומר דמייירי לגבי התבואה שיש לו בביתו השמורה לכל השנה (דאמנם בשש"כ הביא ממנו שמותר לכל השנה, אך כפי שהעקתנו מלשונו שמתיר אפילו למאה שנה, הרי שאף שבדאי אינו ברשותו מותר). אכן לפ"ד השמע שלמה הנ"ל יש ליישב, וכ"ה בתשובתו בשו"ת כרם שלמה תרומות סימן ד' שכתב ליישב דברי מהר"ם חאגיז בכ"א. א]. באופן שהם פירות דמאי, וכן בכל גווני שרובן מעשרים, שבוה הרי מועיל אף שאינן ברשותו, וא"כ לק"מ. ב]. לשיטתו הנ"ל שאם מתנה על שלו ועל של חבירו יכול לעשר אף שלא היו כלל ברשותו. ג]. עוד הוסיף שמה שאמרו שאינו יכול לעשר על של חבירו, היינו דווקא כשהוא שייך לחבירו, אבל אם קנה בעצמו אח"כ מהני להפריש, שזהו תקנת חז"ל שיועיל התנאי לגבירא ולא לחפצא וכו'. אמנם מה שהוכיח מהירושלמי, הוא ע"ד החידוש באות ב', וכאמור שיש שלא הסכימו לזה, וכן נראה מדברי הגרע"א ביבמות (דף צג.) דהטעם הוא דהוי כמקדיש שא"א באינו שלו, עיי"ש. ומשמע דלא מהני אא"כ ברשותו ממש. וכ"מ עוד בפו".
 ומדברי הדרך אמונה מוכח כדבר פשוט שלא מועיל להתנות אלא "בערב שבת" דווקא, אך לא הביא ראיה לדבריו (וכנראה שדקדק כפשוטו מלשון הרמב"ם שמתיר בערב שבת). ויתירה מזו כתב (בפ"ט סקני"ט) וז"ל: ואם עושה התנאי לשבת יתכן שיכול לעשותו גם ביום ה' וקודם, וצ"ע. עכ"ל. והיינו שמסופק אם אפשר לעשות כן ביום ה' ונ"פ דה"ה לשיטתו גם ביום ד', שהרי הוא כיום ה' לכל דבר שדינן ליה בתר שבת הבאה, כמבואר בש"ס ובפ"ו בכ"מ, אבל קודם לכן ביום ג' ששייך לשבת קודם גרע טפין]. ואם אפשר לעשות לכל השנה הרי ודאי שגם מתחילת השבוע יועיל לכל השנה, ומוכח שהבין שדווקא בשביל שבת אחת, אלא שמסופק ממתי אפשר להתנות כן (וע"ע גם בסקני"ד כל ער"ש), גם הראוני הלום שבהליכות שדה גליון 129 הביא מהגרש"א דלא מהני תנאי לכל השנה, עיי"ש. ואפשר שבשעה"ד גדול מהני.
 872. עיי"ן סוף הלכה הקודמת שבד"א כתב שיתכן גם ביום ד' וקודם, אך לא כתב כמה קודם, האם רק יום ד' שהוא בודאי כמו יום ה' (ששייך לשבת הבאה), או גם ביום א' ב' ג', והנה הבאנו עוד שם מהלקט הקמח שאפשר גם לכל השנה, ואף הגרש"א לא נחלק עליו אלא כשאינו ברשותו, וע"ע מש"ש, ולדבריהם בודאי אפשר גם ביום ג' ד', ואף קודם

ואם הוא מפריש רק לחומרא (וכמו שהזכרנו לעיל בהלכה שניה בענין הפרשת תרומה), אפשר שאין זה נחשב מוקצה, וה"ז כדרך שכתבנו בסימן ש"ח גבי דברים שהאדם מחמיר בהם, שהדבר תלוי באיזו דרגה הוא מחמיר, וה"נ בנידוד, ודו"ק.
 866. חזו"א דמאי (ס"ט סק"ג), וכ"ה בשש"כ פ"א סכ"ז וכן בד"א פ"ט סוסקפ"א. ובשש"כ הוסיף שגם אם יפריש בבת אחת על מה שיאכל בשבת וביו"ט ובימים שלאחריהם, אסור. [וכן מבואר בתוס' סוכה (דף כג:) ובר"ש דמאי (פ"ד מ"ד), עיי"ש]. וע"י שם בהערה צ"ט שהגרש"א אמר שבחלה יתכן שמוותר.
 867. רמב"ם (פ"ט ממעשר ה"ו) שבטבל ודאי אינו מתנה על דבר שאינו ברשותו, ע"כ, וצריך שיהיה ברשותו בשעת התנאי. וכן חזו"א דמאי סי' ט' סק"ג, וכ"כ הרבה פו".
 ובמצאות כיום, הנה החזו"א כתב שאין היום דמאי, כי רובן לא מעשרים, וכמו שהבאנו לעיל ושכ"כ בד"א, ובמנו"א הוסיף לבאר זאת, אולם מאידך אין הדברים מוסכמים משום שדעת כמה גדולים שהרבנות מעשרת את הפירות, והרוב בא מתבונה וכו', שוב חזר הדבר להחשב רובן מעשרים, וכ"כ באו"צ סופט"ז ועוד. וע"ע בשש"כ פ"א הערה צ"ו בשם הגרש"א, שכל שרוב מעשרים או שרוב הפירות מעושרים מועילה תקנה זו, וע"ע שם. עוד יש להוסיף שבמנו"א ע"י רע"ח כתב דאפשר שדווקא בטבל ודאי אין מועיל תקנה זו, אבל בספק מועיל, ודייק לה מלשון הכפתור ופרח ובצירוף הירושלמי שאם כלל את שלו ושל אחרים שפיר דמי, ע"כ. ולענ"ד ראיתיו אינן מכריעות, הן מלשון הכו"פ, וגם בצירוף ע"פ הירושלמי דנראה בפו" שלא פסקוהו להלכה, וע"ע בהערה הבאה שיש הסוברים כן, ומ"מ אף הוא סיים שאפשר שרוב הפירות מעושרין, ועוד שיש באים ממקומות פטור וכו', ואכמ"ל.
 ועיין בד"א שם (בצה"ל אות ק"כ) שכן האוכל אצל אביו, יכול לעשות תנאי על המעשר, דמקרי ברשותו, וכן בחור שממונה על המעשרות ביישיבה יכול לעשות תנאי, וע"ע שם לענין מי שנסע לבית הבראה, האם נחשב כשלו מחמת ששלים, וכן בחולה שנמצא בבית חולים שיכול הממונה לעשותו שליח להפריש, עיין שם [וצריך שגם הפרוטה תהיה ברשותו, כמש"ש בצה"ל אות קכ"א]. וע"ע בחזו"א דמאי ס"ט סק"ב ובד"א בבה"ל ובצה"ל פ"י ממעשר ה"ו עוד פרטים במוזמן עם בני ביתו, עיי"ש.
 868. עיי"ן בהערה הקודמת מה שהבאנו מהמנו"א שאפשר דמהני שכולל בתנאי עם אחרים כדמשמע בירושלמי, עיי"ש. אך לא פסק כן אלא בצירוף בעלמא (מאחר שדברי הירושלמי לא הובאו בפו"), אמנם ראיתי הלום בשו"ת שמע שלמה ח"א יו"ד ס"י אותיות ד'ו' שכתב להתיר אם כלל בתנאי את של חבירו [והיינו שאומר כל הנוסח, ובתחילתו אומר שהפרשת תרומה"מ עלי ועל אחרים וכו'], ובאופן זה יכול להפריש בשביל חבירו. ואם לא עשה כן, והיינו שלא התנה בעצמו, וגם אין מי שהתנה עליו ועל אחרים, יוכל ליתן את פירותיו לאחד שעשה תנאי עכ"פ לעצמו, והוא יוכל לעשר בשבילו גם בטבל ודאי, עיין שם. אולם עיצות אלו תלויות בפירוש הירושלמי וכמש"ש, ובטעם הדבר צ"ע היאך הוא מועיל, ובסוה"ד שם נתחבט בזה, וסיים שעכ"פ בדמאי הדבר מותר, ומשמע שאינו מוחלט להתיר (הגם שבסיכום הלכות כתב כן), וכמו"כ בשש"כ פ"א הערה צ"ד משמע שאינו סובר כן, וכדלהלן בעוד ג' הערות, וכ"מ מהד"א דלא שמיעא ליה, וע"ע בהערה דלהלן ד"ה ואכן, מה שכתבנו בזה עוד. ולכן ראוי להחמיר [וע"ע בפאת השולחן דמאי פ"א ע"פ ה"רש דהתנה מער"ש על שלו ושל אחרים דיכול אחר להפריש], וכן להפריש של חבירו ג"כ צ"ע, שבירושלמי משמע לפי הר"ש דמהני, ובפ"ו ל"מ כן, ועכ"פ בדמאי י"ל דמותר.
 869. חזו"א דמאי סי' ט' סק"ז, וה"ד בד"א סק"ה, וע"ע בצה"ל שם.
 870. עיי"ן דרך אמונה פ"ט סקע"ח.
 871. הנה מצאנו דברים שמועיל תנאי להרבה זמן, כגון מה שהביא בברכ"י (סימן רע"ט אות ג') בשם מהר"א אזולאי גבי תנאי לטלטל את הנר (המבואר בס"י רע"ט בשו"ע), שאפשר לעשות התנאי פעם אחת בשנה, עיי"ש. ועוד הביא שם לקמיה (אות ה') בשם מהר"ש דוראן בחוט המשולש, שכתב שהמיקל לעשות תנאי פעם אחת בשנה יש לו ע"מ לסמוך, עיי"ש. וה"נ יש לדון גם בנידוד, הגם שהוא דבר מיוחד [באו"צ הנד"מ (ח"ג ע' רפ"ג) גבי תנאי בלילה שלפני התענית כדי שיוכל לאכול בקומו משנתו קודם עלות השחר (כמש"כ בס"י תקס"ד ס"א) כתב שצריך להתנות בכל פעם, ואין די להתנות פעם אחת לתענית הרבה, וצ"ע לברכ"י הנ"ל ולשו"ע סימן ל"ב אות ב', ע"כ. והנה יל"ד, דאי מהברכ"י בס"י רע"ט הרי איתא שיש ע"מ לסמוך, ונימא דה"ה כאן, וכנראה רק רצו לומר לאפוקי מזה, ומה שציינו לשו"ע סימן ל"ב ס"ט שם מייירי לענין תנאי בקידוש השם בכתיבת סת"ם שצריך בכל פעם, והרמ"א

בני עמודי

הרב יוסף קסלר
כולל "אליבא דהלכתא" קרית ספר

בגדר מלאכת זורע

דברי הרמב"ם שיש חיוב זורע בשריית חטים במים

הרמב"ם (פ"ח משבת ה"ב) כתב דהשורה חטים ושעורים במים הרי זה תולדת זורע, וחייב בכל שהוא, וכן פסק השולחן ערוך (סי' של"ו סעיף י"א), והקשה המגן אברהם (סקי"ב) מהגמרא בזבחים (צד): דמשמע דשורה חטים במים פטור, דאיתא התם זרק זרע פשתן במים מאי טעמא חייב, אילמא משום דמקדח (שמצמיח במים) והו"ל זורע, אי הכי חטי ישערי נמי, ומשני התם קעביד לישא וכו', ומבואר שהגמ' מפרשת דאין לפרש הטעם לחייב בזורק זרע פשתן למים משום זורע, דא"כ יקשה אמאי נקטינן דוקא פשתן, והרי גם חטי ושערי יתחייב בזריקתם למים, ועל כרחך דהתם חייב משום לש ולא משום זורע, ומבואר דהא דקתני התם פשתן, כיון דדוקא התם חייב משום לש, אבל אין לחייב משום זורע כיון שמצמיח במים, וההוכחה לזה דא"כ אמאי נקט פשתן ולא חטי ושערי, וקשה על מש"כ הרמב"ם שהשורה חטים ושעורים במים יתחייב משום זורע.

והגר"א הקשה ביותר על דברי המגיד משנה שכתב לפרש דהמקור לדברי הרמב"ם הוא מהגמ' בזבחים ה"ל, וקשה דמהתם משמע להיפוך.

והמגן אברהם ליישב דהגמרא איירי לחייבו מיד בעצם השריה, ולכן אין חיוב משום זורע אלא משום לש, אבל אם שורה חטים במים שיעור זמן של חצי יום שיש בו כבר תחילת הצמיחה יתחייב משום זורע, ומש"כ הרמב"ם והשו"ע דהשורה במים חייב משום זורע, היינו דוקא בשיעור זמן שיש בו תחילת הצמיחה, דאז שייך לחייבו משום זורע, אבל הגמרא איירי דשורה לזמן מועט לחייבו מיד בשריה, ובוה אמרינן דאין לחייבו משום זורע אלא משום לש, אך מסיים המג"א דאכתי קשה מהו המקור לדעת הרמב"ם, דאכתי לא מוכח בגמרא דין זה.

והנשמת אדם (כלל י"א סק"א) תמה כמה תמיהות על חילוק המג"א, והקשה גם לסברא דממה נפשך אם נחשב שריה במים כדרך זריעה, א"כ יתחייב מיד כמו זורע בקרקע שחייב מיד משיחפה בעפר, ואף שהצמיחה היא רק לאחר כמה ימים, ומ"ש הכא דבעינן שישיה חצי יום, ואם הכא שאני כיון דאין דרך זריעה בכך, א"כ לא יתחייב אפילו שישורה חצי יום או חודש, והרי אינו כדרך זריעה.

וכיטוד שכתב המגן אברהם מבואר כבר להדיא בדברי הרמב"ם בתשובה, והובא בפ"י קדמון ממצרים, ונעתיק לשוננו, ותחילה הם דברי הפ"י קדמון וז"ל: כששורין הזרעים במים זמן רב יתרככו ויצמחו ויצא להם כמו יד, ואעפ"י שלא יבא ממנו זרע גמור חייב משום זורע, וכבר תפש הר' שמואל ראש ישיבה על רבינו מפני שלא מצא זה הדין במס' שבת, ועוד אמר שהיה ראוי להקיש אותו לתולש מעציץ שאינו נקוב שהוא פטור, והא לך דברי רבינו מועתקים מלשון ערבי, וכן אמרו על אומרנו השורה חטים ושעורים וכיו"ב במים וכו' ששגגה היא, שאפילו זורע בעציץ שאינו נקוב פטור, וכל שכן שורה, והאריכו בזה והקישו זורע לתולש, והכלל שחפשתי בתלמוד בגמ' זבחים, ומצאתי רבא לטעמיה דאמר זרק סודר למים חייב, זרק זרע פשתן למים חייב, בשלמא סודר משום דעביד ליה כבוס, אלא זרע פשתן מ"ט, אי משום דמקדח אפילו חטי ושערי נמי, אלא משום לישא, ר"ל אם לסיבת צמיחתו כלומר שיגדל ויצמח, לאיזה סיבה זכר זרע פשתן, כל תבואה שישרו אותה תגדל והוא זורע, ואמר שאין הכונה שיצמח ויתנפח אלא על עירוב חלקיו בלבד להיותו אז חייב משום לש, וע"כ אמרנו אנתנו וכן השורה חטים ושעורים וכיו"ב, לפי שמלת שרייה תחייב הגידול והניפוח, ובוה הפרק עצמו אמרנו והנותן זרע שומשמן או זרע פשתן וכיו"ב חייב משום לש מפני שהם מתערבין ונתלין, ר"ל לדקות גרגיריהם וחלקיותם והתערבם בהיותם במים, ואין להקיש שורה לתולש מעציץ שאינו נקוב, לפי שהדבר שכבר נזרע בעציץ שא"נ דינו כדין הדבר שכבר נתלש להיות שאין לו קיום, והזורע לא נתנה בו שיצמח עכ"פ ויגיע לתכליתו, אבל מעת שנתפשט הגרגיר לצמוח בדבר מועט נתחייב, ואתה בני עמוד על דברי והראה אותם לזולת להישיירם,

עכ"ד [הרמב"ם]. ונראה מדבריו ז"ל שאינו חייב על שריית חטים ושעורים אלא אם שהו במים כדי שנפחו והיו קרוב להצמיחה, ע"כ מפירוש קדמון ממצרים.

ומתבאר להדיא מהלך דברי הרמב"ם שכל מש"כ לחייב בשורה חטים במים הוא דוקא אם שהו זמן שיש התחלת צמיחה, והיינו שהחטים מתנפחים במים דאז יש לחייב משום זורע, אבל במעשה שריה בעלמא אין לחייב כל שלא התנפחו החטים, וקשה טובא קושיית הנשמת אדם דמאי שנא מזריעה גמורה שמתחייב מיד, ואף אם לא נקלט לבסוף, ואמאי הכא אין מתחייב אלא בשיעור זמן שיתחיל הצמיחה.

והנה בדברי הרמב"ם וכן במג"א אין מבואר אם צריך בשריה שיהא התחלת הצמיחה בשבת עצמה, או דרך צריך שיהא לבסוף קליטה ואף בחול, והחידוש דאם יתקלקלו הזרעים או שיוציאם קודם שהתחילו לצמוח פטור, והחייב אדם משמע דנקט בדעת המג"א שצריך שיהא ההצמיחה בשבת עצמה, ובשער הציון (סקמ"ו) נקט בדעת המג"א דאף אם ההצמיחה היתה בחול חייב, והמג"א בא לאפוקי רק אם נתן לכתחילה על זמן מועט, אבל אם נתן על זמן חצי יום וכיו"ב בשיעור שיוכל להצמיח, חייב אפילו אם נתנם ביום השבת סמוך לחשיכה, וכמו בזורע בקרקע דחייב בכה"ג, ולפ"י הח"א שצריך שיהא ההצמיחה ביום השבת קשה לכולי עלמא, שהרי ודאי בכל מלאכת זורע בקרקע אין הקליטה בשבת אלא בחול, כיון דשיעור הקליטה הוא כמה ימים, ואפ"ה חייב, ומ"ש הכא שצריך שיהא ההצמיחה בשבת עצמה, ואף לשעה"צ דרך נתחדש שצריך שיהא הצמיחה לבסוף, ונתנם מלכתחילה בשיעור זמן שיצמיח, מ"מ קשה דבזורע בקרקע לכאורה חייב אף אם נעקרו הזרעים לבסוף.

אך דבר זה תלוי במחלוקת המנחת חינוך (מצוה רח"צ ומוסד השבת סק"ב) והרש"ש (עג.), וכבר נחלקו בזה קמאי, דהמהר"ם חביב בשו"ת קול גדול (סימן ע"ה) נקט דזורע בקרקע אינו חייב אא"כ היה השרשה בפועל לבסוף, וכ"כ שם הרש"ש, ובשו"ת הלכות קטנות (ח"א סימן רס"ו, וח"ב סימן ל"ו) כתב דזורע חייב מיד, ואף אם לבסוף עקר הזרעים, וכ"כ המג"ח שאף אם זרעם מעיקרא ע"ד לעקור הזרעים קודם שיקלטו חייב, וכתב דלא דמי לאופה דאין מתחייב אא"כ היה אפיה לבסוף, אך בזורע מתחייב מיד על עצם מעשה ההנחה בקרקע שזהו מלאכת הזריעה, ועיין מה שביארנו בדברי ההלכות קטנות במק"א. ולדעת המהר"ם חביב לא יקשה דברי הרמב"ם דבשורה צריך שיהא תחילת הצמיחה, אם נקוט כשעה"צ דא"צ שיהא בשבת עצמה, אך אם כמש"כ הח"א בדעת המג"א דצריך שיהא בשבת עצמה ההצמיחה, קשה מ"ש מזורע בקרקע. וכן יקשה לדברי ההלכות קטנות והמנ"ח מדברי הרמב"ם בשורה, דצריך שיהא הצמיחה לבסוף, ואף אם יהא בחול מ"מ קשה מ"ש מזורע בקרקע דס"ל שא"צ שיהא הצמיחה לבסוף, ומ"ש דממ"נ אם נחשב שריה במים לזריעה, אמאי לא יתחייב על עצם מעשה השריה כמו בזורע בקרקע, ואף שלבסוף לא היה הצמיחה בפועל.

דברי ההגה"מ בהשלכת זרעים לפני תרנגולים אם יש בזה משום זורע

הנה כתב בהגהות מיימוניות (פ"ח אות ג') בשם היראים, ונפסק בשולחן ערוך (סי' של"ו סעיף ד'), ומזקנים נתבונן שיזהר אדם שלא להשליך זרעים בחצר במקום ירידת גשמים שסופן לצמוח, ואם משליך לתרנגולת יזהר שלא ישליך אלא שיעור אכילת התרנגולים בו ביום או יומיים, ואם מקום דריסת רגלי בני אדם הוא שאין סופן לצמוח מותר, ואין בו משום זורע, עכ"ל. ובמשנה ברורה (סקל"ג) מפרש שדוקא כשיעור שיאכלו ביום או יומיים מותר להשליך במקום אכילת התרנגולים, דבזמן מועט כזה לא יצמחו, וכ"ש דלא ישירשו בקרקע, משא"כ לג' ימים ויותר יצמחו הזרעים ויתחייב למפרע משום זורע.

וצ"ב טובא, שהרי אכילת התרנגולים הוא מעשה המתחדש אחר כך, וא"כ מדוע לא יתחייב משום מלאכת זורע כשמשליך הזרעים, ואף שלבסוף יאכלו התרנגולים קודם ההשרשה אמאי לא יתחייב על עצם השלכת הזרעים, כיון שבמעשה זה יש כח הצמיחה, כמו בזורע בקרקע שמתחייב מיד על עצם מעשה הזריעה לדעת ההלכות קטנות והמנ"ח. ואין לומר דהכא ההנחה של הזרעים מלכתחילה אין בכחה להצמיח, כיון שהניחם במקום התרנגולים שעתידים לאוכלם, דהרי מעשה אכילת התרנגולים הוא פעולה המתחדשת שיבאו תרנגולים ויאכלו, אך הזרעים עצמם הונחו במקום המצמיח,

מאמרים שונים שנתלכנו ביני עמודי דכוללי "אליבא דהלכתא"

ואם מחייבים במלאכת זורע על עצם מעשה הנחת הזרעים שהוא העמדת אפשרות להצמיחה, אמאי לא יתחייב הכא, ומה שלבסוף יאכלו התרנגולים הוא מעשה חדש שמבטל את מעשה דידיה, ואי"ז סיבה לפוטרו, וכמו שבמלאכות אחרות לא נפטור אם יבא אדם ויבטל מעשה המלאכה שכבר נעשה, דהמלאכה כבר נעשית, ה"נ בזורע שהמלאכה נעשית בעצם הנחת הזרעים, ואף אם נעקרו אח"כ הזרעים מדוע לא יתחייב, דבדאי אין התרנגולים נחשבים למצב קיים עד שאין הנחת הזרעים נחשבת למעשה הפועל הצמיחה, דזה אינו, כיון שהתרנגולים המגיעים לאכול הוא פעולה המתחדשת אחר כך, ואי"ז סיבה לפטור, ומשמע דהכא באמת לכו"ע בעינן שיהא השרשה בפועל, ול"ד לשאר זריעה בקרקע דחייב אף אם לא היה בפועל השרשה לדעת ההלכות קטנות והמנ"ח, וכ"מ במשנה ברורה (סקל"ג) שכתב שכשמניח כמות זרעים שתישאר לג' ימים ויותר יצמחו הזרעים, ויתחייב למפרע משום זורע, ומבואר שכל המחייב במלאכת זורע במעשה כזה הוא רק לאחר שהיה השרשה בפועל, דאז מתחייב למפרע על מעשה הנעשה בשבת.

בעיקר ההגדרה של מלאכת זורע

והנה בעיקר מלאכת זורע מבואר בירושלמי (פ"ז ה"ב) בהגדרה מה נחשב מלאכת זורע, דכל שהוא השבחת הפרי, ואף אם הוא רק מניעת נזק, ואף אם אינו פעולה בגוף הזרעים והאילן הוי בכלל מלאכת זורע, וז"ל הירושלמי: כל דבר שהיה מבחיל את הפירות חייב משום זורע, הנוטע המבריך המרכיב המקרסם המזרד המפסל המזהם המפרק המאבק המעשן המתליע הקוטע הסך והמשקה והמנקב והעושה בתים וכל דבר שהוא להבחיל את הפירות חייב משום זורע, עכ"ל הירושלמי.

וצריך להבין טובא מה דמבואר בירושלמי דאפילו עושה פעולות שאין בהם תועלת הצמיחה באופן ישיר, אלא רק בתור סילוק המונע, הוי מלאכת זורע, וכמבואר בירושלמי על המעשן דהיינו שמביא עשן לסלק התולעים המזיקים לעץ, וכן המתליע שנוטל את התולעים מן העץ, מבואר דחייב משום זורע, וקשה שהרי בכל המלאכות בשבת אין חיוב אלא כשעושה הפעולה בידיים ולא כשגורם הפעולה, ובדאי אם רק יסלק מונע לא יהא בו עשיית מלאכה, וכמו בהרבה דיני התורה דמבריא ארי אינו נחשב מעשה בידיים, אלא דכ"ז כשאנו עושה המעשה בידיים, ורק המעשה נגדם בגרמתו, דאז פטור כיון שצריך מעשה האדם במלאכה, אבל הכא על כרחך צ"ל דזה גופא המעשה דהמלאכה מה שהוא נוטל התולעים זה עצמו מעשה מלאכת הזריעה, וזה עושה בידיים, אלא שיש לעמוד על גדר המלאכה, דבפשטות יסוד מלאכת הזריעה הוא המעשה שמועיל להצמיח הזרע, וכל שמועיל או מקדם את ההצמיחה זהו יסוד מלאכת הזריעה, וא"כ המעשה בידיים של מלאכת זורע הוא לעשות פעולה שמקדמת את הצמיחה, וא"כ קשה דהכא שאינו מקדם את הצמיחה אלא מונע המעשה הוא רק לסלק את המונע לצמיחה, אין זה מעשה המלאכה, ומדוע יתחייב בהכי משום זורע, וכן יקשה על המבואר בירושלמי דהעושה בתים חייב משום זורע, והיינו שמעמיד כיסוי מפני החמה או הצנינה להגן על העץ, וגם בזה אין זה פעולה שמצמיחה אלא להסיר את המונע, ומדוע יש בזה מעשה מלאכת זורע.

ובאמת יש להתבונן בכלל בהגדרת מלאכת זורע, שהרי בכל מלאכה ממלאכות שבת יש מעשה מסויים עם משמעות שזהו מעשה המלאכה, כמו בקוצר שמעשה המלאכה הוא עקירת דבר מגידולו, ובטוחן המעשה הוא לקחת גוף אחד ולעשותו להרבה חלקים, וכן כל מלאכה ומלאכה שיש מעשה מוגדר שהוא מעשה המלאכה, אך בזורע יש לעיין מה ההגדרה של מעשה המלאכה, דאם נאמר שעצם הנחת הזרעים בקרקע זהו מעשה מלאכת זורע, הרי יקשה על כך מהא דזומר חייב משום זורע, שהרי פעולת הזמירה היא פעולה הפוכה מהנחת הזרעים בקרקע, אלא תולש הענפים מהאילן, וזה פעולה הפוכה שהיא קצירה, ומה שנחשב זורע הוא כיון שגורם את קידום הצמיחה ולכן נחשב זורע, ואם נאמר דזה הגדרת המלאכה כל שעושה פעולה להועיל לצמיחה, ולכן בין זורע בין זומר חייב משום זורע, אך א"כ יקשה שהרי קידום הצמיחה אינו נעשה בשבת אלא בחול, והרי הקליטה נעשית אחר כמה ימים בחול, וע"כ צ"ל שהמעשה המלאכה הוא עצם גרמת תועלת הצמיחה, וזה נעשה בשבת בעצם המעשה שעושה בשבת, אך אכתי קשה מה שהקשינו בדברי

האכלת תרנגולים ולא של מלאכת זריעה כלל, כיון שאי"ז נראה כלל כעבודת הקרקע, משא"כ במלאכת בונה דעצם הבנין הוא המלאכה, ומה שאח"כ מתחדש סתירת הבנין אין זה מוריד כלל ממעשה המלאכה בשעתה, אבל הכא שיסוד המלאכה הוא מצד אופי הדבר שהוא מעבודות הארץ, אין לחייב כל שאין למעשה אופי כזה כלל.

[ומה שיש אכתי לעיין בדבר כמה שמבואר שאם ודאי יצמיח לבסוף הוי פסיק רישיה, ולכן חייב משום זורע, וקשה דלפי מש"כ אין עצם ההצמחה יסוד המחייב, שהרי נתינת הזרעים היא המחייב, וזה משום שעצם נתינת הזרעים יש בה אופי של עבודות הארץ, וא"כ אמאי ההצמחה נחשבת לפסיק רישיה, ולעיל נתבאר דהסברא לחייב בזה שע"י שיש כאן ודאי הצמחה זהו מחשיבו למעשה זריעה, אך אי"ז שייך כלל לענין פסיק רישיה, ואם אתינן עלה משום פס"ד היינו שעצם ההצמחה היא המלאכה, ולכן אף שאינו מתכוין להצמחה מ"מ כיון שיש כאן ודאות להצמחה הוי פס"ד].

* * *

מלאכת חורש

דברי רש"י שהמלאכה היא רפויי ארעא

שנינו במשנה (עג). מלאכת חורש, ובגמרא איתא תנא החורש והחופר והחורף כולן מלאכה אחת הן, ופרש"י אינו חייב אלא אחת, דכולהו לרפויי ארעא עבידי, ומשמע מדברי רש"י דיסוד מלאכת חורש היא רפויי ארעא, ולכן כולם נחשבים למלאכת חורש, דכולהו לרפויי ארעא עבידי.

וכן אמרינן בגמרא עוד אמר רב ששת היתה לו גבשושית ונטלה בבית חייב משום בונה, בשדה חייב משום חורש, ופרש"י דבבית שייך בנין שמתכוין להשוות קרקעיתו, ובשדה חייב משום חורש דמרפי ארעא, ומבואר דמהות מלאכת חורש היא רפויי ארעא, ומבואר גם דחלוק בזה ממלאכת בונה, דלגבי בונה החיוב על השוויית הקרקע, ולכן בבית הוי בונה, דכונתו להשוות הקרקע, אבל בחורש החיוב אינו על השוויית הקרקע אלא על ריפוי הקרקע.

והנה איתא עוד בגמרא שם אמר רבא היתה לו גומא וטממה בבית חייב משום בונה, בשדה חייב משום חורש, ופרש"י גומא וטממה בעפר היינו חורש, שהעפר שמילאה בו הוי רפוי וטוב לזריעה, והשוה לקרקע להיות נזרע עם השדה, עכ"ל. והנה הכא לא עשה פעולה של ריפוי הקרקע, שהעפר היה רפוי מעיקרא, וזה שכתב רש"י שהעפר שמילא בגומא היה רפוי וטוב לזריעה, וכתב רש"י דהשוה לקרקע להיות נזרע עם השדה. וקשה על מה חיוב מלאכת חורש במעשה זה, שהרי לעיל מדוייק ברש"י דהשוויית הקרקע הוי בונה ולא חורש, אבל מהות מלאכת חורש הוא ריפוי הקרקע, וזה פרש"י החילוק בגבשושית ונטלה בין בית לשדה, דדוקא בבית הוי בונה משום שהשוה הקרקע, אך בחורש החיוב על ריפוי הקרקע, וא"כ הרי הוא לא עשה פעולה של ריפוי העפר, שכבר היה רפוי מעיקרא, והפעולה שעושה הוא רק להשוות הקרקע, אך אין זה שייך למלאכת חורש, ומש"כ רש"י שמילא הגומא בעפר הרפוי וטוב לזריעה, קשה שהרי אין זה הפעולה שעושה, דאינו עושה כעת ריפוי אלא מביא לכאן עפר שהוא רפוי מתחילה.

ויתכן ליישב דהחיוב על מה שמרפה הקרקע היינו שעושה את הקרקע לרפוייה, ובדרך כלל הוא נעשה ע"י שמרפה העפר במקום זה, אלא שיש אפשרות גם ע"י שמביא לקרקע עפר רפוי הטוב לזריעה, דבזה נחשב שעושה פעולה של ריפוי הקרקע, דאף שאינו מרפה את העפר, אך החיוב על מה שעושה הקרקע לרפוייה הטובה לזריעה ע"י שמביא לקרקע עפר רפוי, וזה מש"כ רש"י שהשוה לקרקע להיות נזרע עם השדה, וכונת רש"י אינה שזוהו המלאכה מה שמשוה הקרקע, אלא דבזה עושה ריפוי הקרקע כיון שמשוה לקרקע כאן עם עפר רפוי הטוב לזריעה, ובזה עושה פעולה של ריפוי הקרקע שהיא מלאכת חורש.

אלא דאכתי יקשה מהגמרא לקמן (פא): דאסור ליפנות בשדה ניר בשבת גזירה דילמא נקיש מעילאי ושדי לתתאי, ופרש"י שקיל מעילאי ממקום גבשושית, ושדי לתתאי למקום גומא ומשוה חרישה, והוי תולדה דחורש, והתם לא איירי בעפר רפוי אלא בקרקע קשה כמו צרור, כיון דאיירי בראוי לקינוח, וא"כ איך מתחייב משום שמשוה חרישה, ומוכח דאין החיוב התם על ריפוי ארעא אלא משום שמשוה חרישה, ומוכח דלהשוות הקרקע הוא החיוב דחורש, וקשה דהכא בחילוק בין בית לשדה פרש"י דשדה חיובו משום דמרפי ארעא, ולא כתב שמשוה הקרקע כמש"כ שם לגבי חיוב בונה.

מצאנו לכאורה סתירות בגמרא אם יסוד המלאכה הוא ריפוי

הקרקע או ייפוי הקרקע

אמנם באמת בעיקר מהות מלאכת חורש מצאנו סתירות בזה בגמרא, דלקמן (דף קג). אמרינן ת"ר התולש עולשין והמזרד זרדים אם לאכילה כגורגרת, אם לבהמה כמלא פי הגדי, אם

אמנם יש דעות החולקים שאם יעקור הזרעים אח"כ לא יתחייב משום זורע, ויש לעיין לפי"ז.

ביאור דברי הרמב"ם בתשובה לפי"ד

והשתא הדרנא לבאר דברי הרמב"ם בתשובה דהשורה חטים במים יש בו משום זורע אם ישהו הזרעים כשיעור שיתחילו לנבוט, וקשה דממה נפשך, דאם שריה במים נחשב כמעשה זריעה בקרקע, ולכן נחשב השרייה לזריעה, מדוע צריך שגם ישהו הזרעים שיעור הצמחה, ונראה לפי המתבאר דבמלאכת זורע אין מעשה הנחת הזרעים בקרקע הוא דוקא מעשה המלאכה, אלא דכל פעולה הנחשבת לפעולות הקרקע הנעשית להצמחה הרי היא מלאכת זורע, ולכן כשנבא לחייב את השורה חטים במים הוא דוקא כשצורת המעשה ניכרת שיש בה אופי של זריעה, דבשלמא נתינת הזרעים בקרקע ודאי נחשב כמעשה זריעה לכל דבר, אך השורה חטים במים אינו נחשב מעשה זריעה בצורת המעשה, אלא כשנותן שישוהו הזרעים שיעור כזה שמגיע להצמחה, ובזה ניכר המעשה למעשה זריעה, וכל זה כיון שזוהו יסוד במלאכת זורע שהוא פעולה הנחשבת וניכרת לבני אדם כאחת הפעולות הרגילים לעשות בתור זריעה כאחת מעבודות הקרקע, ולכן צריך שיהא למעשה אופי של זריעה שזוהו דוקא בשרייה בשיהויה של הצמחה, אך אם גדר מעשה המלאכה היה נתינת הזרעים במקום שמצמיחים, וזה גופיה צורת המעשה, א"כ אף אם לא ישהו הזרעים אלא יוציאם מיד מן המים היה חייב משום זורע, וכמו דס"ל לכמה אחרונים לגבי זריעה בקרקע, אלא דזה אינו, והכל תלוי באופי המעשה אם נחשב למעשה מעבודות הארץ של הצמחה, ובנתינת זרעים בקרקע ודאי נחשב מעשה זריעה בעצם המעשה, ואף אם מיד יעקרום אכתי המעשה מצד עצמו נחשב מעשה זריעה, אבל בשריית חטים במים אין המעשה שריה במים נחשב זריעה, ורק אם יהא נתינה וישהה עד שינבט אז יש לו אופי של זריעה.

ולח"א בדעת המג"א משמע דבעינן שיהא ההצמחה בשבת עצמה, ומוכנים הדברים, כיון דע"י ההנבטה נחשב מעשה זריעה, ואם הכל נעשה בשבת יש כאן חשיבות של מעשה זריעה, אך בשעה"צ משמע דאף שההנבטה תיעשה כבר בחול יש בו משום זורע, וצ"ב דההנבטה כבר נעשית בחול, ועל מה יתחייב בשבת שרק שורה החטים במים, ויתכן דאזלינן בתר הכונה, שאם בשעת נתינת החטים במים כונתו להשרות עד שינבטו, ממילא נחשב המעשה כמעשה זריעה כיון שיש כאן נתינת הזרעים במים להנביט הזרעים, ועצם הנתינה יש בה אופי של זריעה אם זה כונת המעשה, ורק יש היתר כשנותן ע"ד להוציא קודם שינבטו, דאז בשרייה עצמה אין כל אופי של זריעה ומותר, ולא דמי להנחת זרעים בקרקע, שאף אם יניח ע"ד להוציא מסתבר שיש בו משום זורע, דעצם הנחת הזרעים בקרקע יש בו אופי זריעה [ויש לעיין כשנותנם בקרקע בתור הטמנה, דאז אין לו אופי של זריעה, ועיין בגמ' (נ:), וצ"ע כעת].

לפי"ד יתבאר שפיר דברי הגהות מיימוניות בהשלכת חטים לתרנגולים

וכן יש לבאר בזה דברי הגהות מיימוניות לענין להשליך חטים לתרנגולים, שאם הוא מקום שעתידים התרנגולים לאכלו קודם שיעברו ג' ימים ויצמחו בקרקע מותר, וקשה שהרי בכל המלאכות לא נימא הכי שאם עתיד להתבטל המלאכה היא מותר, ואי נימא דעצם נתינת הזרעים בקרקע הוא מלאכת זריעה, מה יועיל שעתידים התרנגולים לקחת הזרעים משם, וביותר לשיטות דהעוקר זרעים מהקרקע קודם הצמיחה חייב על זריעתו בשבת, ואף לשיטות החולקות בזה קשה איך יהא היתר לכתחילה ליתן הזרעים ע"ד שיקחו התרנגולים אח"כ את הזרעים.

ולהמתבאר א"ש, דיסוד מלאכת זורע תלוי באופי וצורת המעשה שיש לו אופי של זריעה, וממילא כשמשליך לתרנגולים אין לזה אופי של זריעה אלא של האכלת תרנגולים, ורק שאם ישאר אח"כ כמה ימים ויצמיח אז אף שלא נתכוין לזריעה, מ"מ יש כאן פסיק רישיה במעשה ידיה של זריעה, דכיון שהמציאות היא שיהא כאן ודאי הצמחה, ממילא נחשב מעשה זה בעל כרחו למעשה זריעה, דמעשה כזה בעצמותו יש לו אופי של זריעה כיון שהוא מצמיח בהכרח.

אבל כל שעתידים התרנגולים לאכול אין למעשה אופי של מעשה זריעה, דזריעה מהותה שהיא אחת מעבודות הקרקע, וממילא שייך זה רק כשהמעשה הוא עם צורה של מעשה זריעה כדרך עבודת הקרקע, וכשמשליך זרעים לאכילת תרנגולים אין זה דרך עבודת הקרקע, אלא פעולה של האכלת תרנגולים גרידא, ואין בזה מקום להקשות שאכילת התרנגולים הוא פעולה המתחדשת אח"כ, ואיך תבטל את המלאכה, כמו שבבונה לא יועיל אם עתידים לסתור הבנין, דלא דמי, כיון שבאופן זה המעשה מתחילתו יש לו אופי של

הירושלמי דאף שעושה פעולה שהיא רק סילוק המונע יש בו חיוב זורע, והרי איזה מעשה מלאכה יש בו, דאם המעשה המחייב הוא שגורם תועלת הצמיחה, אך כל זה כשמועיל באופן חיובי שצומח מחמתו, דבמעשה ידיה יש גרם הצמיחה, אבל בזה שמשלק והורג את התולעים מן העץ אין נעשה הצמיחה על ידו, אלא שמשלק את המונע לצמיחה, ולא מצאנו שיתחייב במלאכות שבת על כגון דא.

ביאור יסוד המלאכה

ומה שנראה מבואר בזה דיסוד מלאכת זורע אינו מעשה מסויים דוקא כמו בשאר המלאכות, דהרי מבואר בירושלמי שיש הרבה סוגי פעולות שחיובם משום זורע, אלא מהות המלאכה הוא כל דבר מן עבודות הקרקע שדרך לעשותו להשבחת הצמיחה, וכמו שהירושלמי מסיים וכולל "וכל דבר שהוא להבחיל את הפירות חייב משום זורע".

נמצא שאין המלאכה בעצם גרמת ההצמחה, שהרי יש פעולות שאינם גורמות הצמחה, ורק מונע את המעכב לצמיחה, אלא שעצם הדבר שזוהו מעבודת הקרקע שהוא אחת הפעולות שדרך האנשים לעשות בשביל הצמיחה זהו יסוד המלאכה, ולכן מובן היטב שמצאנו שיש פעולות שהם נתינת זרעים בקרקע, ויש פעולות שזהו להיפך כמו זומר שעוקר הענפים, אלא כל דבר שהוא מדרך עבודת הקרקע כדי להצמיח זהו יסוד המלאכה, וזהו הטעם דאף סילוק המונע נחשב למלאכה כיון שאם המלאכה היתה בעצם ההצמחה או גרם ההצמחה, אז יש להקשות שהרי הוא רק מסלק מונע ואמאי זה נחשב למלאכה, אלא דיסוד המלאכה הוא בעצם הדבר שזהו אחת מעבודות הקרקע הנעשים לצורך ההצמחה, וא"כ זה ממש מעשה המלאכה ואי"ז גרמא או סילוק המונע, אלא דזה עצמו מעשה המלאכה שעושה פעולה בקרקע שדרך לעשותו כדי להשביח ההצמחה.

וכעין מלאכה זו נראה דמצאנו במלאכה הדומה לה מלאכת חורש, דגם במלאכת חורש מצאנו חידושים דומים בדברי הירושלמי, והובאו בר"ח (עג): דהמדירי חייב משום חורש, והיינו מעמיד בהמותיו לובל השדה, והקשו שהוא רק גרמת מעשה ואינו מעשה מלאכה ידיה, ובגמ' בב"ק מבואר שהמעמיד בהמתו לפני קמת חבירו הוי גרמי ואינו מעשה בידיים [ובשבת בעינן טפי מעשה מנזיקין, ועיין בזה בחזו"א ואכ"מ], וכן קשה במה שמבואר שם העושה עוגיות לגפנים חייב משום זורע, והיינו שמכין מקום בשדה שיוכל להשקות שם השדה, וקשה דהרי כעת אינו פועל כלום בהשקיית השדה, אלא ע"כ הגדר כמש"כ, והוא כמבואר בסיום דברי הירושלמי, וכל דבר שהוא להניית הקרקע חייב משום חורש. ויסוד הדבר דזה הגדרת מעשה המלאכה בעצם הדבר שהוא אחת הפעולות שדרך בנ"א לעשות בהשבחת הקרקע, וזה עצמו המלאכה, וא"כ אין להקשות דזהו גרמא שרק גורם תועלת בשדה, דהרי זה עצמו המלאכה כיון דזהו מפעולות השדה להעמיד בהמתו לובל וכיו"ב [וראה לקמן במלאכת חורש מה שהארכונו בגדר מלאכת חורש, ע"ש"ש].

יתבאר לפי"ד מה שחייב על המלאכה אף שהקליטה נעשית רק בחול

וביותר יש להוכיח יסוד זה במלאכת זורע, שהרי כל הצמיחה אינה מתחילה אלא לאחר שנקלט הזרע אחר ג' ימים, וזה כבר נעשה בחול, ואיך יתחייב על הצמחה הנעשית בחול, ובשו"ת הלכות קטנות ס"ל דאף אם יעקור את הזרעים קודם קליטתם מ"מ חייב משום זורע, ופליג על המהר"ם חביב דפוטר בכה"ג, וביאר בהלכות קטנות את שיטתו שבעצם הנחת הזרעים מתחייב מיד, ובזה כבר נעשה מלאכת הזריעה, ובמק"א הרחבנו בביאור דבריו, והנה אם נפרש בדבריו דמעשה הנחת הזרעים הוא עצמו המלאכה, יקשה שהרי מצאנו גם אופנים אחרים להתחייב משום זורע, והרי זומר הוא מעשה ההפוך מזה שעוקר הענפים ואפ"ה חייב, ואם נפרש דגרמת ההצמחה הנעשית אח"כ בחול נחשב שנעשה כעת בשעה שמניח הזרעים, והכל מונח במעשה ידיה ולכן מתחייב בשבת, זה לא מסתבר, שהרי איך נחייב על דבר הנעשה ממילא, ובפרט שהוא אחר השבת, וגם בזה יקשה משיטת ההלכות קטנות דאף שלבסוף עקר הזרעים חייב משום זורע, וגם יקשה ממה שהוכחנו לעיל דאף על סילוק המונע חייב, וע"כ דאין החיוב על גרמת הצמיחה.

אלא הביאור דעצם העבודה בקרקע היא המלאכה, כיון שזוהו עבודת הקרקע הנעשית לצורך ההצמחה, ולכן הנחת הזרעים שמהותם עבודה הנעשית בקרקע להצמחה זהו מלאכת הזריעה, ואין התייחסות במלאכה עצמה לגרמא במעשה למה שיצמחו הזרעים אח"כ, דזה נעשה אחר השבת, וממילא אף אם לא נעשה לבסוף ההצמחה ס"ל להלכות קטנות שיתחייב, דהמלאכה היא במה שזוהו עבודת הקרקע של הצמחת זרעים,

הוא חורש, ונחשב מלאכה הצריכה לגופה דאף לר"ש יתחייב בזה, וקשה דאם יסוד המלאכה הוא ההכנה לזריעה אמאי הוא מלאכה הצריכה לגופה כשמטמין הביצה, והרי אין כאן צורך זריעה כלל.

מתבאר שעצם השבחת הקרקע היא גדר המלאכה ולא דוקא ההכנה לזריעה

והנראה בזה דיסוד מלאכת חורש הוא השבחת הקרקע ולא ההכנה לזריעה, וכן הוא לשון הירושלמי כל שהוא להניית קרקע חייב משום חורש, וכן משמע בלשון הרמב"ם שלא הזכיר כלל במלאכת חורש ענין הכנה לזריעה, וכן בפ"ז שככתב שכל שהוא מענין המלאכה חייב בה משום המלאכה, וכתב להגדיר מלאכת זורע, כתב "שכל אחת ואחת מהן לצמח דבר הוא מתכוון", ובמלאכת קוצר כתב "שכל אחת מהן לעקור דבר מגידולו מתכוון", אך במלאכת חורש כתב "שכל אחת ואחת מהן חפירה בקרקע וענין אחד הוא", ומבואר שלא כתב בזה שענינם הכנה לזריעה, ונראה דמבואר דכל שיש בה השבחה בקרקע הוא מלאכת חורש, אף שאין ההשבחה מענין הזריעה.

ולכן מובן דלהטמין ביצה נחשב מלאכה הצריכה לגופה, כיון שבתחיבת הביצה עושה חפירה בקרקע לצורך הטמנת דבר כמו שמתמין הביצה, ובזה פועל בקרקע להשביחה.

ומה שמבואר במג"א ובחזו"א דצריך שיהא קרקע עומדת לזריעה, נראה דזה דוקא איירי בסתמא כשאין כונה להשבחה מסויימת, דאז בעצם הפעולה לא נחשבת למלאכת חורש אלא כשהשדה עומדת לזריעה, דאז אף בלא כונה יש כאן מעשה השבחת הקרקע לענין הכנה לזריעה, דכשהשדה עומדת לזריעה ממילא יש במעשה הריפוי קרקע פעולת חרישה במה שמכונה לזריעה, כיון שרוב השבחות קרקע הם לזריעה, וממילא נחשב המעשה לפעולה של חרישה, אך אם יאה כונה להשביח הקרקע אף בענין שאינו הכנה לזריעה חייב משום חורש אף בקרקע שאינה עומדת לזריעה, דכל השבחת הקרקע היא מלאכת חורש.

ומש"כ האו"ז דבצונמא שאין הקרקע ראויה לזריעה אין חיוב חורש, נראה דזה דוקא בסתמא, שכשאין כונה א"א לפרש סתמת פעולתו כחרישה כל שהקרקע אין ראויה לזריעה, שאין לפעולתו אופי של חרישה, ודוקא כשראויה לזריעה אז אף באין כונה לזריעה הוא חורש, כיון שרוב השבחות הקרקע הם לזריעה, ולכן בשדה הראויה לזריעה אף בלא כונה להכנת זריעה יש כאן פעולת חרישה, שהקרקע ממילא מושבחת, אך בשדה שאין ראויה לזריעה אין כאן חרישה אם לא מכיון להשבחת הקרקע, אבל אם באמת יעשה חפירה לתועלת הקרקע, אף שאינה הכנה לזריעה חייב אף בצונמא שאין עומדת לזריעה.

וכן מתבאר בדברי הר"ן (עג): שכתב לפרש דברי הגמרא דהיתה לו גבשושית וטממה וכו' בשדה חייב משום חורש, וכתב וז"ל: שהרבה פעמים אדם חורש שאין דעתו אלא להפך בעפר לתיקון השדה ולא לזריעה, והילכך כל תיקון השדה חשוב משום חורש, עכ"ל. ומבואר דאף שאין הפעולה לצורך הכנה לזריעה יש בו חיוב חורש, וע"כ כמש"כ דיסוד מלאכת חורש הוא עצם השבחת הקרקע, ומה שצריך כונה לזריעה וכן שתהא הקרקע ראויה לזריעה היא רק בסתמא במקום שאין כונה מיוחדת להשבחת הקרקע.

יתכן לחלק לענין שפיכת מים על קרקע עם צמחים אם יש כונה להשבחת הקרקע

ובספר ארחות שבת (פ"ח הערה ח') הוכיח מדברי השער הציון (סי' של"ו סק"ח) שקרקע שאין בה צמחים וגם אין עומדת לחרישה ולזריעה, אין איסור לשפוך בה מים, ומאידך הביא דהאגלי טל כתב שיש איסור חורש בקרקע שאין עומדת לזריעה אם ראויה לזריעה, וכתב שם דיתכן לחלק בין חפירה בקרקע ששייך בה טפי פעולת חרישה, שזה יאסר אף כשאין עומד לזריעה, אבל בפעולה של השקיית מים אין בה דין חורש אלא כשעומדת הקרקע לזריעה.

ולפי מש"כ יתכן שהחילוק הוא בין אם יש כונה להשביח דחייב אף שאין עומדת הקרקע לזריעה, כיון שכל השבחת קרקע היא חרישה, אך בדברי השעה"צ איירי בשפיכת מים שאין בהם כלל כונה להשביח, וכמו דאיירי התם לענין ליטול ידיו, דאז אין חיוב כשאין עומדת לזריעה, וכמש"כ שבאמת יסוד המלאכה אינו הכנה לזריעה, ומ"מ במקום שאין עומד לזריעה אין לחייב אלא אם יש כונה להדיא להשביח הקרקע, אבל בלא"ה אין למעשה משמעות של חרישה כיון שאין בה השבחת קרקע בסתמא, ודוקא בעומד לזריעה יש לפרש אף בסתמא את המעשה שהוא פעולה של חרישה, שהרי מועיל להשבחת הקרקע לענין זריעה. וצ"ע בזה להכרעת הדברים, ובפרט שנפק"מ למעשה.

רש"י מה דמרפי ארעא, דמה"ט יש בו אב מלאכה, ועדיף לפרש משום האב מלאכה שהוא רפויי ארעא, ורק בדרך פא: שהקרקע קשה ואין שם רפוי ארעא, פרש"י משום השויית הקרקע, והיא תולדה של ייפוי הקרקע.

והנה בלחם משנה (פ"ח ה"א) הקשה אמאי המנכש אינו נחשב לאב מלאכה, והרי הוא דומה באיכות הפעולה לחרישה, וכמו שזומר הוא אב דזורע כיון שדומה באיכות הפעולה, ותיירץ דשאני זומר שאי אפשר לצמיחה בלא זימור, אבל הכא אף שלא ייפה הקרקע כ"כ אינו מוכרח כל כך ואין בזה הפסד, ולכאורה קשה איך ס"ד שיהא אב, והרי אינו דומה כלל, דהרי אב זה בריפוי הקרקע, והכא הוא ייפוי ואינו דומה לריפוי, אלא צ"ל דזה גופא תירץ הלח"מ, שכיון שאינו מוכרח לצמיחה אינו נחשב לאב, ודוקא מה שהוא מוכרח יש לו חשיבות להיות אב מלאכה דחורש, אמנם אם ניכוש היה מוכרח לצמיחה באמת גם זה היה אב מלאכה, ואז הכלל מה להחשיב אב דחורש לא היה דוקא ריפוי, אך כיון שאין זה מוכרח לצמיחה אין בו חשיבות להיות אב דחורש, אך באמת דוקא ריפוי ארעא נחשב אב דחורש.

בפשטות מתבאר שיסוד המלאכה הוא ההכנה לזריעה, אלא דקשה על זה מכמה דוכתי

והשתא דנתבאר דבין ריפוי הקרקע ובין ייפוי הקרקע נחשבים מלאכת החרישה, ובפשטות הביאור בזה דמהות החרישה היא ההכנה לזריעה, וכל תועלת שעושה בקרקע שיועיל לזריעה הרי היא מלאכת חורש, ולכן מובן שחייב משום חורש בין בריפוי בין בייפוי הקרקע, דבכל זה יש תועלת בקרקע לצורך זריעה.

וכן משמע לכאורה מדברי האור זרוע דיסוד המלאכה הוא ההכנה לזריעה, דהאו"ז ייסד דצריך קרקע הראויה לזריעה כדי לחייב משום חורש, אבל בקרקע שאינה ראויה לזריעה פטור משום חורש, והוכיח כן מהגמ' (פסחים מז.) לגבי יש חורש תלם אחד וחייב שמונה חטאות, ואחד מהם משום חורש בשבת, והגמרא מעמידה שם בצונמא, ומקשינן וצונמא בת זריעה היא, ומבואר שאם הקרקע אינה בת זריעה לא שייך בה חיוב חורש.

ובחזון איש (או"ח סי' קל"ה - מו"ק ב: ד"ה משום חורש) מבואר טפי, דמלבד דבעינן קרקע הראויה לזריעה, צריך שתהא הקרקע עומדת לזריעה, והחזון איש הוכיח כן מדברי הגמרא שהנוטל גבשושית בבית חייב משום בונה, בשדה חייב משום חורש, וקשה מדוע לא נחייב אף בבית משום חורש, דהרי בפעולה שעושה יש כדי לחייב משום חרישה, כדחזינן שבשדה חייב על נטילת גבשושית משום חורש, ומדוע לא נחייב ה"נ בבית, אלא דכיון שבבית אין הקרקע עומדת לזריעה אין חיוב חורש שייך בה.

ובפני יהושע (שבת עג): כתב עוד דמלבד דבעינן שתהא הקרקע ראויה לזריעה, בעינן נמי שיהא כונת החורש לצורך זריעה, וכשאינו מתכוין לזריעה אינו חייב משום חורש.

ויש לעיין בזה, שהרי כיון שמעשה המלאכה הוא עצם החפירה שהיא ריפוי הקרקע וכן ייפוי הקרקע, א"כ מאיזה טעם צריך שתהא הקרקע עומדת לזה, וביותר מ"ט צריך כונה לזה, והרי המעשה הוא עצם הריפוי שעושה בקרקע, והרי כל שעושה המעשה וכונתו לעשיית גוף המעשה חייב, וא"צ כונה לתועלת המלאכה ושיהא הדבר עומד לזה [ובפנ"י היה מקום לבאר דבאינו מתכוין לצורך הזריעה הוא מלאכה שא"צ לגופה, אך אי"ז משמע בפנ"י, והרי זה תלוי במחלוקת ר"י ור"ש, ולר"י חייב אף במלאכה שאצל"ג].

אלא הביאור דזהו כל מהות המלאכה דחורש שעושה ההכנה לזריעה, ולכן אם אין הקרקע עומדת לזריעה אין כאן מהות מלאכת חורש, וכן בלא כונה אין כאן חשיבות של מלאכת חורש, וכמו דאשכחן שיש מלאכות שבלא כונה למהות המלאכה לא יתחייב כיון שחסר בשם המלאכה אם אין כונה לכך.

וד"ז מוכח כמש"כ שזהו המשותף בין ריפוי ארעא לייפוי ארעא, ובשני פעולות אלו שייך מלאכת חורש, והביאור בזה כיון דכל הכנה לזריעה נחשב מלאכת חורש.

אך יש לעיין בכל זה, דכבר הקשו טובא על דברי האו"ז, וכן קשה על מש"כ הפנ"י והחזו"א, דהנה בגמרא (דף לט.) מבואר [לדעת ר"ת] דהחופר גומא כדי להטמין בה ביצה חייב משום חורש, וקשה שהרי אינו ראויה לזריעה דאיירי באבק דרכים, ואמאי יתחייב משום חורש, ועיין בפני יהושע (ביצה ז') דאבק דרכים אינו ראויה לזריעה, ועוד כתב דגם לא שייך בזה ריפוי ארעא שהרי כבר רפוי ועומד. וגם קשה שהרי אינו עומד לזריעה, דבגמרא התם יש צד לאסור בגג, והרי אין עומד לזריעה, וקשה להמבואר במג"א ובחזו"א דאין חיוב בחורש אלא כשעומד לזריעה.

ובתוס' (שבת לט. ד"ה מפני) מבואר שהמטמין ביצה בעפר

להיסק כדי לבשל ביצה קלה, אם לייפות את הקרקע כל שהן, ומבואר דלייפות הקרקע חייב בכל מעשים אלו משום חורש, ולכן שיעורו בכל שהוא כדין חורש, ומפורש דגדר מלאכת חורש הוא ייפוי הקרקע, דהתם אין במעשים אלו ריפוי אלא ייפוי, ומאידך בגמרא במועד קטן (דף ב:) מתבאר מחלוקת רבה ורב יוסף במשקה את השדה, וכן במנכש אם חייב משום חורש או משום זורע, ומפרש רבה דס"ל דחייב משום חורש הטעם בזה דמה דרכו של חורש לרפויי ארעא, האי נמי מרפויי ארעא, ורב יוסף אמר כוותיה ידידי מסתברא, מה דרכו של זורע לצמוחי פירא, הכא נמי מצמח פירא, ומבואר דמהות מלאכת חורש היא רפויי ארעא, ועיין בתוס' שם שפירשו המחלוקת התם דבתר עיקר המלאכה אזלינן, ולכן רבה ס"ל דדומה לחורש, אך רב יוסף סובר דאף שעיקר המלאכה דומה לחורש, מ"מ אזלינן בתר מחשבת האדם שהיא אינה לרפויי ארעא אלא להצמיח, ונחלקו אם אזלינן בתר המעשה או בתר המחשבה, ועכ"פ מבואר דעיקר מלאכת חורש היא לרפויי ארעא.

והנה לשון הרמב"ם (פ"ח ה"א) המנכש בעיקרי האילנות, המקרסם עשבים, המזרז את השריגים כדי לייפות את הקרקע, הרי זה תולדת חורש, ומתבאר לשון הרמב"ם דייפוי הקרקע הרי הוא חורש, ולא דוקא ריפוי ארעא, וכן לשון הר"ח (עג): על הגמרא החורש החורץ החופר כולן מלאכה אחת הן, וכתב הר"ח אסיקנא כל אלו משום חרישה כל שהוא לייפות הקרקע בשדה חייב משום חורש, וכל שהן בבית להשוות חייב משום בונה, אבל להשוות קרקע השדה חייב משום חורש, כדכתיב הלא אם שוה פניה, והוא כגון המדייר והמעדר והמכבד שהוא משהו גומות וכו', וכל דבר שהוא להנאת קרקע חייב משום חורש, כך הוא מפורש בירושלמי, עכ"ל. ומבואר שייפוי הקרקע הרי הוא חורש, וזה גם מוכח בירושלמי דיש התם הרבה אופנים שאין בהם ריפוי הקרקע אלא שהוא להנאת הקרקע, ולכן הוא ממלאכת חורש.

ובאגלי טל כתב שנחלקו בזה רש"י והרמב"ם בהגדרת מלאכת חורש, דלרש"י הוא ריפוי ארעא, ולרמב"ם הוא ייפוי ארעא, וכש"י הרמב"ם מבואר בר"ח, וכן מוכח בירושלמי, אמנם קשה טובא בדעת רש"י, דבדף פא: מבואר דהוי חורש אף שאין שם ריפוי ארעא, דאיירי בקרקע קשה גם אחרי שנוטל הגבשושית, וכבר קשה ביותר בדברי הגמרא, דבמו"ק מבואר דדרכו של חורש היא לרפויי ארעא, ובשבת קג. מבואר שייפוי הקרקע הרי הוא חורש.

יש לחלק בין האב מלאכה שהוא ריפוי הקרקע לתולדה שהיא ייפוי הקרקע

ואאמו"ר שליט"א בספרו ידיעות השבת (סימן י"א) כתב לבאר דאין כאן סתירה כלל, ובאמת האב מלאכה של חורש הוא ריפוי ארעא, וכמבואר בגמרא במועד קטן מה דרכו של חורש לרפויי ארעא, והיינו שזה עיקר המלאכה דזהו האב מלאכה דחורש, וכמש"כ רש"י בדרך עג: בכל הסוגיא כיון שזהו הגדרת האב דחורש, אמנם בגמ' בדרך פא: דהוי חורש בנטילת גבשושית משום הייפוי שמשוה החרישה, אין זה אלא תולדה דחורש, וכמו שמפורש שם בלשון רש"י ד"ה ושרי לתתאי למקום גומא ומשוה החרישה, והוי **תולדה** דחורש.

וכן מבואר בלשון הרמב"ם שם שכתב על המנכש וכו' לייפות את הקרקע הרי זה **תולדת חורש**, אמנם בפ"ז ה"ב כתב בהגדרת אבות מלאכות אחד החורש או החופר או העושה חריץ הרי"ז אב מלאכה, שכל אחת ואחת מהן חפירה בקרקע וענין אחד הוא, ומבואר החילוק שבחפירה שהיא ענין ריפוי ואין בה ייפוי זהו אב מלאכה, אך יש מלבד זה גם אופנים שיש בהם ייפוי הקרקע והוא תולדה דחורש, ומש"כ הר"ח דאסיקנא כל אלו משום חרישה, צ"ל שאינו שייך להמשך הדברים כל שהוא לייפות את הקרקע, שהרי זה אינו שייך למה דאיירי לעיל על החופר והחורץ שהם אבות, וכעת איירי בדין נוסף, דמלבד האב דחורש יש גם תולדה בכל דבר הבא לייפות את הקרקע, וזה המבואר בירושלמי שכל שהוא לייפות חייב משום חורש, היינו תולדה דחורש.

ובזה מיושב היטב דאין סתירה כלל מהגמרא בדרך קג. לענין המנכש שאם לייפות את הקרקע שיעורו בכל שהוא משום חורש, ולהנ"ל מתבאר דאף שעיקר האב דחורש הוא רפויי ארעא כמפורש בגמרא במו"ק, מ"מ על ייפוי הקרקע גם מתחייב משום תולדה דחורש, וכמבואר ברמב"ם, ומדוקדק בלשונות רש"י שכתב שהשוואת הקרקע היא תולדה דחורש. ויש להעיר בדברי רש"י (עג): שכתב על נטילת גבשושית דבבית הוי בונה כיון שמשוה הקרקע, ומ"מ בחורש כתב דחייב משום דמרפי ארעא, ולא פי' דעצם השוואת הקרקע היא ייפוי ארעא דגם חייב משום חורש כמבואר בדרך פא., אלא דהביאור פשוט שכיון שהכא יש גם ריפוי הקרקע נקט

ולכאור' חזינן דאף שאין לחייבו משום עקירה ממחבר מ"מ חייב, משום שפסק יניקת העובר מן האם, וקשה דבתאנים שיבשו מוכח שאין החיוב משום הפסקת היניקה, אלא כיון שעוקר מהחיבור שהרי כבר יבשו ואין יניקה [אמנם זה תלוי במחלוקת הראשונים התם אם איירי כשיבשו לגמרי], ויש שהוכיחו אף לדעת הראשונים דהחיוב במדלדל עובר משום נטילת נשמה, דעכ"פ מבואר הוכחת הגמרא מקוצר מהיזמי והיגי, ומוכח מדמיון הגמ' שענין קוצר הוא כענין נטילת נשמה שהוא הפסקת החיות, ולכן מוכיחה הגמרא אהדדי, וא"כ קשה כנ"ל דמוכח דאין זה גדר מלאכת קוצר.

והנה במאירי (דף עג:): כתב דהתולש תמרים מן המכבדות חייב משום קוצר, וקשה טובא דהתם לא שייך ענין הפסקת היניקה וגם לא הפסקת החיבור, דאיירי בתמרים העומדים על המכבדות ואינם מחוברים כלל לאילן, וממילא גם אין יונקים ממנו, ואיך נחייב בזה משום מלאכת קוצר.

בדברי הגמרא שהעוקר מעציץ שאינו נקוב לאו היינו רביתיה
ולבאר כל זה יש להקדים דברי הגמרא בשבת (קו:): אמר אביי האי מאן דתלש פיטרא מאונא דחצבא (פטריות משפת החבית) מיחייב משום עוקר דבר מגידולו, מתיב רב אושעיא התולש מעציץ נקוב חייב, ושאינו נקוב פטור, התם לאו היינו רביתיה, הכא היינו רביתיה, עכ"ד הגמרא. ומבואר דמקשה הגמרא על הדין דתולש משפת החבית חייב, והרי שנינו דהתולש מעציץ שאינו נקוב פטור, ופרש"י דפטור משום שאינו מחובר בקרקע עולם, ומשני התם לאו היינו רביתיה, ופרש"י שאין דרך זריעה שם, אבל אלו שאמרנו הוא עיקר גידולו.

ודברי הגמרא טעונים ביאור, שהגמרא מחלקת דבעציץ שא"נ פטור דלאו רביתיה, ובפשטות הטעם שאינו כדרך המלאכה, אך זה אינו, שהרי מעשה הקצירה נעשה כדרך המלאכה, אלא שמקום גדילתו אינו כדרך הזריעה, שאין דרך לזרוע באופן כזה, כמו שפרש"י שאין דרך זריעה שם, וקשה מה זה טעם לפטור משום שאינו דרך זריעתו, ומה זה טעם לפטור קצירה זו, וביותר שהרי רש"י מפרש בקושיית הגמרא הטעם לפטור משום שאינו מחובר בקרקע עולם, וצ"ב מה השייכות לזה תירוץ הגמרא דלאו רביתיה שאין דרך לזרוע שם, והרי אם הטעם שאינו מחובר לקרקע עולם מה נפק"מ אם זהו רביתיה או לאו רביתיה, ולא מסתבר שבת"ה הגמרא אמרינן טעם חדש לגמרי, ובודאי לא חזרה הגמ', ויסוד הטעם דעציץ שא"נ פטור משום שאינו מחובר בקרקע עולם, ורק מחלקינן בין עציץ שא"נ לתולש משפת החבית, דהכא רביתיה התם לאו היינו רביתיה, וקשה מה שייך החילוק דהיינו רביתיה לטעם שאינו מחובר לקרקע.

ביאור יסוד המלאכה

ונראה שהדברים מתבארים היטב בדברי הרמב"ם (פ"ח משבת ה"ג), וז"ל: הקוצר כגורגרת חייב, ותולש תולדת קוצר הוא, וכל העוקר דבר מגידולו חייב משום קוצר, לפיכך צרור שעלו בו עשבים וכשות שעלה בסנה ועשבים שצמחו על גב החבית, התולש מהן חייב שזה הוא **מקום גידולו**, אבל התולש מעציץ שאינו נקוב פטור מפני שאין זה **מקום גידולו**, עכ"ל הרמב"ם. הרי לן שהרמב"ם שינה הלשון, ומה דבגמרא מבואר שאין זה דרך גידולו, כתב הרמב"ם שאין זה מקום גידולו.

ומתבאר בזה שיסוד מלאכת קוצר אינו עצם הפסקת היניקה, ולא עצם התלישה מהחיבור, אלא המלאכה היא שעוקר הדבר ממקום גידולו, ועצם העקירה מהמקום שגדל בו זהו המלאכה, וזה מש"כ הרמב"ם דבעציץ שאינו נקוב פטור שא"נ מקום גידולו, ובגמרא מבואר משום דלאו היינו רביתיה, אלא הביאור דכיון שאינו זרוע בדרך זריעתו אין זה נחשב מקומו של הצמח, דאינו קובע לו מקום כיון שאין זה דרך זריעתו, אבל בצמח העולה בשפת החבית כיון שזה דרכו לצמוח שם נחשב למקום שלו, והעוקר משם חייב כיון שעוקר ממקומו וזהו מקום גידולו, ומובן חילוק הגמרא אם היינו רביתיה, דכלפי ההגדרה מה נחשב מקום גידולו צריך שיהא גדל במקום הטבעי שגודל, ואז יש חשיבות למקום שזהו מקומו, והתולשו הרי עוקרו ממקום זה וחייב משום קוצר.

נמצא דיסוד המלאכה הוא מה שעוקר ממקום גידולו, ודוקא כשנחשב שנמצא במקום המתאים לו, ולכן כל החיוב שייך כשגדל במקום הראוי לו כדרך הזריעה, דאז יש חשיבות קביעות מקום, ומובן שפיר מש"כ רש"י דהטעם שאינו מחובר לקרקע עולם, ואין בזה סתירה לחילוק הגמרא שפטור משום שאינו כדרך הזריעה, דאדרבה זהו הטעם שנחשב שאינו צומח במקומו, ואין כאן עקירה ממקומו כיון שאינו צומח במקום הראוי לו, וא"נ נחשב מקום גידולו.

ולפ"ז יתיישב משה"ק דחזינן מחד דהפסקת היניקה היא יסוד מלאכת קוצר, כמבואר בירושלמי לגבי צידה ובעוד מקומות, ומאידך חזינן דהתלישה מהמחבר היא המלאכה, אף במקום

משום הפסקת החיבור ולא משום היניקה, אלא דס"ל דכל זמן שאין יניקה נחשב ודאי כתלוש ולא כמחבר, ולכן כתבו דע"כ איירי שיש עדיין יניקה, ואז שייך לומר דנחשבים מחוברים, ועדיין יש חילוק בין גדר מחובר לענין טומאת אוכלים, שלענין זה כבר נחשבים תלושים אף שיש יניקה, משא"כ לענין שבת נחשב מחובר, וכן משמע יותר לשון התוס' שם, עיי"ש. אלא דיש להבין כנ"ל מה החילוק בין גדר מחובר לענין שבת, לגדר מחובר לענין טומאת אוכלין.

והנה בגמרא (צה.) איתא דהרודה חלות דבש לרי אליעזר חייב חטאת, ולחכמים אסור מדרבנן, ומפרשת הגמרא א"ר אלעזר מ"ט דר' אליעזר דכתיב ויטבול אותה ביערת הדבש, וכי מה ענין יער אצל דבש, אלא לומר לך מה יער התולש ממנו בשבת חייב חטאת, אף חלות דבש הרודה ממנו בשבת חייב חטאת, ובפשטות החיוב משום קוצר, ועיין ברש"י (ד"ה חייב) שכתב דהחיוב משום תולש, וכן מבואר בירושלמי שהרודה חייב לר"א משום קוצר, והנה התם לא שייך ענין יניקה כלל, וקשה מה שייך בזה חיוב קוצר, ובגמרא ילפינן מקרא דדמי ליער, ואם נפרש דיסוד המלאכה בקוצר היא הפסקת החיבור, י"ל דילפינן דגם בדבש ככוורת נחשב חיבור, והתולש חייב כמו קוצר, אך ענין הפסקת היניקה לא שייך כלל.

עוד איתא בגמרא שם דהחולב שיעורו כגורגרת, ומפרשינן חולב משום מאי חייב, ומפרשינן דחייב משום מפרק, ומפרש רש"י שם דהוי תולדה דדש כיון שפורק אוכל ממקום שנתכסה בו, וכתב רש"י ואית דאמרי תולדה דקוצר, ולא היא, דלאו מחובר הוא אלא אלא פקיד ועקיר, וקאי בעטיני הדין כתבואה בקשיה, ולשון מפרק נמי לא שייך אלא לשון תולש, עכ"ל. ובירושלמי (פ"ז סוף ה"ב) מבואר דחיובו משום קוצר, וקשה דהרי ברש"י הקשה שאינו מחובר, ואם נפרש דבאמת אין חיוב קוצר משום עקירה מהמחבר, אלא שיש כאן הפסקת היניקה, וכמבואר להדיא בירושלמי במק"א דכל שאתה מפסיקו מחיותו הוי קוצר, אך יקשה דבחולב לא שייך לומר שמפסיקו מחיותו שהרי לכאורה אין כאן כעת יניקה אלא החלב שנוצר כבר קיים הוא, ואין כעת מצב של יניקה, וממילא לא שייך לומר שמפסיק היניקה ע"י שחולב, שהרי החלב נמצא ועומד בעטיני הפרה, ורק לוקחו משם, אך אין כאן הפסקת היניקה, ויתכן שזה גם נכלל בקושיית רש"י שכתב דלאו מחובר הוא אלא פקיד ועקיר, וקאי בעטיני הדין כתבואה בקשיה, ויתכן שגם זה כונתו שאין כאן כל יניקה, אלא הכל מוכן ועומד כתבואה בקשיה.

והנה בירושלמי (פ"ז ה"ב דף מח:): איתא, רבנן דקיסרין אמרין ההן דצייד כוורא וכל דבר שאתה מבדילו מחיותו חייב משום קוצר, ופירשו בקרבן העדה ובפני משה דאיירי כשניצוד ועומד שאינו מתחייב משום צידה, ומ"מ חייב משום קוצר כיון שמבדילו מחיותו ועוקרו מגידולו, ולכאורה מפורש בירושלמי שגדר המלאכה בקוצר משום הפסקת היניקה, כמבואר בירושלמי שכל דבר שאתה מבדילו מחיותו חייב משום קוצר, וקשה דבחולב כבר אין יניקה וחיות ומדוע חייב משום קוצר, וכן קשה ברודה חלות דבש דמבואר בירושלמי דחיובו משום קוצר, והרי אין שם יניקה, שאין הדבש יונק מהכוורת, ולא שייך שם ההגדרה המבוארת בירושלמי שכל שאתה מבדילו מחיותו חייב משום קוצר, שהרי אין כאן הבדלה מן החיות, וא"כ קשה טובא בדעת הירושלמי, דמחד מבואר שהגדר הוא הבדלה מן החיות, וכמו בצידה, ומאידך הרי בחולב וברודה חלות דבש לא שייך גדר זה, ואפ"ה חייב משום קוצר.

ומלבד דקשה בדעת הירושלמי שהדברים סותרים בגדר קוצר, גם קשה בדעת הבבלי, שהרי דין הירושלמי דצד דגים חייב משום קוצר, נפסק במגן אברהם (סי' תצ"ז סק"ז), והרי בצידת דגים לא שייך לומר שעוקר מהחיבור, שהרי אין הדג מחובר כלל, וע"כ שחיובו משום הפסקת היניקה כיון שעוקרו מהמים שהם מקור חיותו ויניקתו, וקשה דמאידך כתב המג"א בדעת הרמב"ם דתאנים שיבשו הן ועוקציהן חייב העוקרם משום קוצר, וקשה דכיון שמוכח בגדר קוצר שהוא משום הפסקת היניקה, א"כ איך יתחייב בתאנים שיבשו לגמרי וכבר אין בהם יניקה כלל משום קוצר, והרי אינו מפסיק היניקה.

וכן קשה מהגמרא (קז:): שהמדלדל עובר חייב, ומדמה הגמרא לתולש כשותא מהיזמי והיגי חייב, ופרש"י דחזינן דחייב אף שאינו מחובר לקרקע, והכא נמי במדלדל עובר, ופשטות הגמרא משמע דאתינן לחייב משום קוצר במדלדל עובר, ולכן מובן הוכחת הגמ' מתולש מהיזמי והיגי דחייב משום קוצר, אף שאינו מחובר לקרקע, וכן מבואר במאירי. אמנם התוס' בבכורות פירשו דהחיוב במדלדל עובר משום גוזז, והרמב"ן והרשב"א נקטו דהחיוב משום נטילת נשמה, ומ"מ הגמרא מדמה לתולש מהיזמי והיגי דחייב אף שאין יניקה, וה"נ, אמנם לדעת המאירי דחיוב מדלדל עובר משום קוצר קשה, דמוכח שהחיוב משום הפסקת היניקה, דהרי זה כתב רש"י שההוכחה מהיזמי והיגי דחייב אף שאינו מחובר לקרקע, והכא נמי חייב,

ביאור מה דהטמנת ביצה יש בה משום חורש ולא משום בונה
ובמה שמצאנו דהטמנת ביצה הוי חורש, וע"כ שכיון שפועל בקרקע שיהא מקום להטמין הביצה הוי חורש, דגם זה נחשב השבחת הקרקע, וקשה דאמאי לא נחשבת פעולה זו משום בונה, כמבואר בגמרא (קב:): שמפרשת הגמרא מדוע הבונה כל שהוא חייב, דחזי להטמין בה פרוטות ומחטין, ומבואר שחופר בקרקע להניח בו חפצים הוי בונה, ומאי שנא הכא דנחשב חורש.

והביאור בזה דיסוד מלאכת חורש שמועיל בקרקע, ויסוד בונה שצריך את החלל עצמו במה שמכין בו מקום, ואף שבשני המקרים טומן בו דברים, יש לחלק דבבונה צריך את החלל כדי ליצור מקום לאכסן בו דברים, וזהו בונה, משא"כ בהטמנת ביצה שמשתמש בסגולת הקרקע שמחמת הביצה, וכן בחורש לזריעה מכין מקום להשתמש בכח הקרקע שמצמחת, ומשום הכי נחשב שפועל בקרקע עצמה, שמשביח את הקרקע בזה שיוצר אפשרות להשתמש בקרקע עצמה, משא"כ בבונה שאין השימוש בקרקע עצמה אלא בחלל שנוצר בה.

מלאכת קוצר

ביסוד המלאכה מצאנו הוכחות לכאן ולכאן אם הוא הפסקת היניקה או עקירה מהמחבר

במהות מלאכת קוצר מתבאר בדברי רבותינו האחרונים הוכחות סותרות לכאורה בגדר המלאכה, ויש לעמוד על בירור הענין, דיש לחקור בגדר המלאכה אם יסודה משום הפסקת היניקה, או משום תלישת הדבר מן המחבר, ונתבאר בזה באחרונים הוכחות מן הגמרא, ויש סתירה בדברים, דמחד מוכח שגדר האיסור הוא הפסקת היניקה, דאף בדברים שאין בהם חיבור כלל אסור משום קוצר, ועל כרחך דהחיוב משום הפסקת היניקה אף כשאין חיבור, ומאידך מבואר בכמה דוכתי דיש חיוב קוצר אף בדברים שאין בהם כלל יניקה, שלא שייך לחייב בהם משום הפסקת היניקה, ועל כרחך החיוב משום הפסקת היניקה, ונביא הרצאת הדברים בזה.

הנה בגמרא בחולין (קכ"ז) איתא דאמר רב חייא בר אשי אמר שמואל תאנים שצמקו באיביהן מטמאות טומאת אוכלין, והתולש מהן בשבת חייב חטאת, ומבואר דאף שלענין טומאת אוכלים נחשב כתלוש, וחשוב אוכל תלוש ומקבל טומאה, מ"מ לענין שבת הוי מחובר, ותוס' בשבת (קנ:): כתבו דאיירי דוקא כשצמקו אך לא יבשו לגמרי, דכיון שיש עדיין יניקה לפירות שייך בזה חיוב קוצר, ופירשו האחרונים דתוס' נקטו דדוקא יבשו הן ולא עוקציהן, אבל יבשו הן ועוקציהן שאין בהם כל לחלוחית ויניקה אין בזה קוצר, אמנם ברמב"ם (פ"ח משבת ה"ד) כתב בסתמא תאנים שיבשו באיביהן, וכן אילו שיבשו פירותיו בו, התולש מהן בשבת חייב אעפ"י שהן כעקורין לענין טומאה, ודייקו האחרונים בלשונו דאף כשיבשו הן ועוקציהן חייב, ומבואר דאף שאין כלל יניקה של הפירות שייך חיוב קוצר, ועל כרחך שאין גדר מלאכת קוצר משום הפסקת היניקה, שהרי לא היתה כאן יניקה מעיקרא.

וכ"כ המג"א (סי' של"ו סק"א) דדעת הרמב"ם דאף ביבש ואין בו לחות כלל יש בו חיוב קוצר, אלא שהביא דדעת רש"י בעירובין (ק:): דביבש לא שייך תלישה, והנשמת אדם (כלל י"ב סק"ב) האריך בדעת הרמב"ם, ומוכיח כהמג"א דשיטת הרמב"ם דאף כשיבש לגמרי ואין בו לחלוחית כלל יש בו משום קוצר, וכן מבאר בביאור הלכה (סי' של"ו סעיף י"ב).

ומתבאר מזה דגדר מלאכת קוצר אינו מצד הפסקת היניקה, שהרי בתאנים שיבשו הן ועוקציהן כבר אין כלל יניקה מעיקרא, ועל כרחך שהמלאכה היא בעצם הפסקת החיבור, כיון דעדיין נחשבים מחוברים לאילו ולקרקע אף שכבר יבשו, ולכן בקצירת התאנים יש משום תלישה ועקירה מהמחבר לקרקע, וזה הסיבה לחייבו משום מלאכת קוצר.

ולפ"ז כל הנידון בסוגיא דתאנים שצמקו הוא דנחשבים מחוברים לענין שבת, ואף שלענין טומאת אוכלים אינם חשובים מחוברים לקרקע אלא מטמאים טומאת אוכלים כדיון תלוש, אך לענין שבת אכתי נחשבים מחוברים לקרקע, והתולשם בשבת חייב משום קוצר כיון שהפסיקם מחיבורם, ויש להבין מדוע חלוק גדר החיבור לענין שבת מגדר החיבור לענין טומאת אוכלים.

ובשלמא להמבואר בתוס' דאיירי שיש לחלוחית בהם, יש לפרש דזה גופא החילוק דבטומאת אוכלים תלוי בחיבור, אך לענין שבת תלוי בהפסקת היניקה, ולכן אף שנחשבים תלושים מ"מ יש כאן בפועל יניקה, וחייב על הפסקת היניקה, אמנם הרי בדעת הרמב"ם מוכח שאין הנידון מצד הפסקת היניקה, שהרי מבואר דחייב משום קוצר אף כשיבשו לגמרי ולא היתה בהם לחלוחית ויניקה, וע"כ הנידון מצד עקירה מהמחבר, וא"כ צ"ב החילוק.

ויש מקום לומר אף לדעת התוס' דהנידון במלאכת קוצר הוא

שאינן הפסקת יניקה שלא היתה שם יניקה מעיקרא, והדברים סותרים אם המלאכה מצד שתולש המחובר או שמפסיק היניקה והחיות.

אך להמתבאר מבואר דבאמת לא זה ולא זה הגדרת המלאכה, אלא גדר מלאכת קוצר הוא שעוקר הדבר ממקומו והיינו ממקום גידולו, וכשנדון מה נחשב מקומו זה יתכן או משום היניקה שיונק מן הקרקע, ולכן זה נחשב מקומו שזה מקור חיותו, וכשמפסיק חיותו הרי עוקרו ממקום גידולו, וזה יתכן גם כשאין יניקה אלא שהוא מחובר עדיין לקרקע, זה נחשב שהוא במקומו אף שאין יניקה, מ"מ עדיין מחובר הוא למקום גידולו, וכשתולשו מחיבורו הרי נחשב שעוקרו ממקום גידולו.

ולכן מובן שפיר דתאנים שיבשו אף שאין בהם כל יניקה, מ"מ הוי קוצר, דכיון שעדיין מחוברים הם לקרקע שבו הם נוצרו וגדלו, ובוזה נחשב שהם עדיין במקום גידולם, ובתלישתם מחיבורם הרי עוקרם ממקומם, דע"י שמחוברים לקרקע נחשב שהם עדיין במקומם, ואף שכבר אין כל לחלוחית ויניקה, ומ"מ אין הפשט שבכל קוצר צריך שיהא מחובר לקרקע, אלא שכשאין יניקה נחשב שעדיין במקומו מכח חיבורם לקרקע, ויסוד חיוב קוצר הוא שעוקרו ממקומו. אמנם דעת התוס' דתאנים שיבשו איירי כשעוקציהן לא יבשו ועדיין יש יניקה, דרק אז חייב משום קוצר, והביאור בדבריהם דאף שהתוס' מודו שחיוב קוצר אינו בעצם הפסקת היניקה אלא בעקירה מן מקום גידולו, אלא דהתוס' ס"ל שאם כבר יבש האילן לגמרי ואין כל יניקה נחשב כבר כעקור ממקום גידולו, וא"א לחיבו על הקצירה כעת משום מלאכת קוצר, שהרי עקור ועומד הוא.

ומה"ט חזינו דחייב משום קוצר אף בדברים שאינם מחוברים כלל, וכדחזינו בשולה דג מן הים שאין כאן חיבור כלל, אלא דכיון שזה מקום גידולו וחיותו ממילא הולקחו משם הרי הוא עוקרו ממקום גידולו, וזהו דברי הירושלמי דהצד כוורא חייב משום קוצר, וכל דבר שאתה מפסיקו מחיותו חייב משום קוצר, אלא דמאיך מבואר בירושלמי דחולב חייב משום קוצר, ואף שאין החלב יונק כעת, וכן מבואר דרודה חלות דבש חייב אף שהדבש לא יונק מהכוורת, אלא הביאור שאין עצם הפסקת החיות יסוד החיוב, אלא שזה מגדיר שעוקר את הדבר ממקומו, ולכן יתכן שאף כשאין הפסקת יניקה נחשב שעוקר הדבר ממקום גידולו, ובחולב כיון שהחלב נוצר במקום זה, והרי הוא עומד במקום גידולו, נחשב הולקחו משם שעוקר את הדבר ממקום גידולו, וה"נ ברודה חלות דבש אף שהדבש לא ינק כלל מהכוורת, מ"מ זהו המקום שנוצר וכאן מקום גידולו, לכן גם זה נחשב כעוקר הדבר ממקום גידולו לדעת הירושלמי.

אמנם רש"י בדף צה. הביא ד"א שחיוב חולב משום קוצר, אך רש"י פליג כיון שאין מחובר אלא מיפקד ועקיר וקאי בעטיני הדי, והיינו דרש"י מפרש בדעת הבבלי שכשאין חיבור וגם אין יניקה לא שייך חיוב קוצר, דאין נחשב עקירה ממקום גידולו אלא כשהדבר מחובר למקום, וזה או ע"י שמחובר ממש למקום גידולו, או שיש יניקה עדיין ממקום זה, ואז נחשב התלישה כעקירה ממקום גידולו, אבל אם אין יניקה ואין חיבור אין לחייב בקצירה משום עוקר הדבר ממקום גידולו, כיון שעוקר ועומד הוא, ולכן סובר רש"י דלדעת הבבלי אין החיוב משום קוצר אלא מטעמים אחרים. ואף דגם לבבלי גדר הדברים כמשנ"ת שהחיוב על עקירה ממקום גידולו, מ"מ אין נחשב עקירה מהמקום אלא כשהדבר מחובר או יונק ממקום גידולו, שבנקודה זו פליגי הבבלי והירושלמי. אמנם במאירי חזינו כהבנת הירושלמי שחידש המאירי דאף בתמרים שעל גבי המכבדות שאינם מחוברים כלל שייך חיוב קוצר, ובפשוטו קשה טובא שהרי אין כאן יניקה כלל ואין כאן חיבור, אלא ע"כ הביאור כמשנ"ת, דכיון שיסוד חיוב קוצר הוא עקירה ממקום גידולו, ס"ל למאירי דגם זה נחשב מקום גידולו כל זמן שהתמרים עומדים על המכבדות, אלא דהכל הרי אינו מחובר ואין יניקה, וכמשנ"ת זה לא כשיטת רש"י דצריך שיהא עדיין מחובר. וביותר יש כאן חידוש עצום שהתמרים אף לא נמצאים ממש במקום שגדלו, אלא כבר נתלשו ונשרו ונפלו על המכבדות, ואפ"ה עדיין נחשב שהם במקום גידולם, והולקחם הרי הוא עוקרם ממקום גידולם.

ויתבאר גם בזה מה שמבואר בספורנו (שמות ט"ז) דבלקיטת המן בשבת היה חייב משום קוצר, שעוקר הדבר מגידולו, וקשה שהרי אינו מחובר ואין כאן יניקה, אלא דהביאור דנקט הספורנו דאם נוצר הדבר במקום זה, והרי הוא מונח במקום שנוצר, יתחייב הולקטו משום עוקר הדבר מגידולו.

והנה במאירי (דף פא:) מבואר דהגורר עציץ נקוב על גבי הקרקע חייב משום קוצר, וקשה דבאופן זה לא הפסיק יניקתו כלל, ואין כאן שינוי בצמח שעדיין ממשיך לינוק כבתחילה, אמנם אם נפרש דחיוב קוצר הוא משום שעוקר

הדבר ממקומו א"ש, שכשמגורר העציץ יש כאן עקירה ממקום גידולו הראשון שגדל בו, ואף שממשיך לינוק מהקרקע כל שעה, מ"מ נעקר ממקום שגדל בו, דבמה שנתבאר שהחיוב על עקירת דבר מגידולו תלוי הדבר במקום שגדל בו מעיקרא, ואף אם אין הפסקת היניקה כלל, ולא השתנה בצמח עצמו מצב היניקה שבו, מ"מ חייב, שהרי עקר ממקום שגדל בו בתחילה ושינה את מקומו הראשון שגדל בו.

יש להוכיח כמש"כ מדברי האור זרוע

ומקור נכבד לדברינו יש להביא מדברי האור זרוע, ודבריו הולכים על הגמרא (דף פא.) אמר ר"ל צרור שעלו בו עשבים מותר לקנח בה, והתולש ממנה בשבת חייב חטאת, אמר רב פפי ש"מ מדריש לקיש האי פרפיסא שרי לטלטולי, מתקיף לה רב כהנא אם אמרו לצורך יאמרו שלא לצורך, ופרש"י דרב פפי הוכיח שאם הותר לקנח בצרור שעלו בו עשבים, ולא אמרינן שיש כאן עקירת דבר מגידולו, שהרי העשבים שבו עלו מלחלוחית הקרקע, וה"נ פרפיסא דהיינו עציץ נקוב מותר לטלטלו ואין בו משום קוצר, וע"ז מקשה רב כהנא דדוקא לצורך כבוד הבריות התיירו, אך אין ללמוד מזה להתיר אף שלא לצורך, וממשיכה הגמרא שם אמר אביי פרפיסא הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא, היה מונח על גבי קרקע והניחו ע"ג יתידות מיחייב משום תולש, היה מונח ע"ג יתידות והניחו ע"ג קרקע חייב משום נוטע, ופרש"י דמה דאמרינן חייב כשהניחו ע"ג יתידות הוא לא דוקא חיוב דאורייתא, אלא איסור דרבנן דדמי לתולש, דאם נאמר שהוא דא"י איך התיירו לצורך קינוח איסור כרת וסקילה.

ובאור זרוע (הלכות שבת סימן נ"ו) כתב בשם הריב"א דחייב היינו חיוב גמור מדאורייתא, וזהו כדעת הרמב"ם, ומשה"ק רש"י דא"כ איך התיירו איסור דאורייתא לצורך כבוד הבריות, על זה כתב וז"ל: דלא דמי האי לצרור שעלו בו עשבים שמותר לקנח בו, שכיון שהוא מחזירו לקרקע למקום גידולו לאו תולש הוא, ואע"ג דהתולש דבר שהוא מחובר אפילו החזירו חייב, היינו היכא שהיה מחובר גמור, וכשמחזירו לשם נוטע לכתחילה הוא, אבל זה שאינו מחובר גמור כשהוא מגביהו אינו תולש גמור, אא"כ קובעו במקום אחר שמיעט את יניקתו, כך פ"י ריב"א, ואינו יודע אם ריב"א רוצה לומר שגם גבי פרפיסא אם החזירה ע"ג קרקע פטור, ולא מסתבר, אלא ר"ל דפרפיסא שע"ג הקרקע מחובר הוא טפי, ואפילו החזירו כבר נתחייב משום תולש, אבל עשבים שבצרור לא מחברי טפי, הלכך לא הוי תולש גמור אא"כ לא החזירם, עכ"ל.

ומבואר שבצרור עם עשבים אם יחזירו למקומו לא יתחייב משום תולש, אך במחובר גמור וכן בפרפיסא שנחשב טפי מחובר חייב אף אם יחזירו למקומו, והדברים צריכים ביאור טובא, דממה נפשך, דאם חזינו שבתולש מהמחובר חייב משום קוצר, ואף אם יחזירו למקומו לא יפטר מחמת כן אלא הוי כעת נטיעה חדשה, הכא נמי אמאי לא יתחייב בצרור שעלו עשבים אם יחזירו למקומו, והרי כבר היה כאן תלישה, ואיך לא יתחייב על מעשה התלישה, דמה מהניא שמחזירו למקומו, והרי נקטינן שיש כאן סיבה לחיוב קוצר, ומה שעוקר את הצרור עם עשבים יש כאן עקירת דבר מגידולו, וא"כ מ"ש אם אינו מחובר ממש לענין זה שיועיל מה שמחזירו למקומו, ואם הסברא שמה שמחזירו למקומו אין בו חיוב קוצר, א"כ אף במחובר גמור יהא פטור כשמחזירו.

אלא מתבאר בזה כמשנ"ת דגדר מלאכת קוצר אינו בהפסקת היניקה או החיבור, אלא מה שעוקר הדבר ממקומו והיינו ממקום שגדל בו, וכיון שהנקודה היא העקירה מהמקום יש לחלק שכשמחזיר הדבר למקומו לא עקר את הדבר ממקומו, שהרי נשאר הוא שם וחזר למקומו, ובוזה יש סברא לחלק שבדבר שהוא מחובר ממש נחשב היחס למקומו בחיבור ממש, וממילא עצם הניתוק מהחיבור יש בו עקירת הדבר ממקומו, ואם יחזיר א"כ למקומו לא מהניא כיון שהוא מעשה חדש, וכבר נעשה ניתוק ממקומו, אבל במקום שאינו מחובר ממש, וכל היחס למקומו הוא שמונח במקום זה, ואז באים לחייב מצד שמשנה את מקומו ומעבירו למקום אחר - בזה לא יתחייב אלא כשקובע אותו במקום אחר, דרק אז נחשב ששינה את מקומו ועקרו ממקום גידולו, ולכן כל זמן שהחזירו ולא קבעו במקום אחר לא יתחייב משום קוצר.

נמצא שיש שני אופנים להחשיב עקירה ממקומו, או ע"י ניתוק החיבור, וזה נעשה בעצם הניתוק, ולא יועיל לזה שיחזירו כבתחילה, מ"מ עצם הניתוק נחשב שכבר נעקר ממקומו, אך בדברים שאינם מחוברים נחשב עקירה מהמקום ע"י שינוי המקום, וזה רק כשקבעו במקום אחר, אך כשהחזירו למקומו אין כאן עקירה ממקומו הראשון שגדל בו.

ויש להעיר דא"כ אמאי כל החיוב במגביה מצד שמיעט יניקתו כמבואר באור זרוע, והרי נתבאר שהחיוב על עצם שינוי המקום, דזה כבר עקירה ממקום גידולו, אלא הביאור

ברור, שאם מגביה ולא מיעט יניקתו כלל אז נחשב שעדיין הוא במקומו הראשון ולא נשתנה כלל, ואף שהגביהו מ"מ הוא באותו מקום, ודוקא מצד שיש מיעוט יניקה במקום החדש שהגביהו יש לחייבו, אמנם בהוליקו למקום אחר יתכן שיתחייב אף בלא מיעוט יניקה, כיון שמ"מ עקרו ממקום גידולו ושינה מקומו, וכן מבואר במאירי שהובא לעיל שאף כשגררו ע"ג קרקע חייב משום קוצר.

בדברי הגמרא במגביה עציץ נקוב נחלקו הראשונים

אם הוא חיוב מדאורייתא

ובעצם הדבר שמתבאר בגמרא דהמגביה עציץ נקוב מהקרקע והניחו ע"ג יתידות, הנה ברש"י ותוס' נקטו שהאי חייב הוא מדרבנן, אך אין כאן חיוב דאורייתא, שהרי גם כשמונח ע"ג יתידות נחשב למחובר, ובתוס' מבואר שיש לדמות בנידון זה שבת לדין תרומות ומעשרות, ותוס' הקשו מהכא על המבואר בגיטין (ז:) דיש צד בדעת רבנן לפטור עציץ נקוב המונח ע"ג יתידות מן המעשר, והרי הכא חזינו דנחשב כמחובר מדאורייתא, ולכן אין חיוב דאורייתא כשמגביה מהקרקע ומניחו ע"ג יתידות, וע"כ שנחשב כמחובר גם כשהוא ע"ג יתידות, וקשה מדוע יפטר מתרו"מ, ותירצו דבאמת הסוגיות חלוקות בזה.

ודעת הרמב"ם דהמגביה בשבת העציץ ומניחו ע"ג יתידות חייב משום קוצר, ומבואר בחידושי הגר"ח (שבת סימן י"ג) בדעת הרמב"ם דכשמונח ע"ג יתידות נחשב כתלוש לענין שבת, אך מ"מ חייב בתרו"מ כיון דיש לחלק בין שבת לתרו"מ, דתרו"מ תלוי אם יש לו שם גידולי קרקע, וזה תלוי אם יונק מהקרקע, ואף במונח ע"ג יתידות נחשב גידולי קרקע, שהרי יש יניקה מהקרקע, אמנם בשבת תלוי בשם מחובר, וכיון שמונח ע"ג האויר אין לו שם מחובר כשמונח על האויר, והמגביה מהקרקע ומניחו ע"ג יתידות חייב משום קוצר, כיון שמעיקרא היה מחובר והשתא יש לו דין תלוש.

ומבואר בדברי הגר"ח דחיוב קוצר תלוי בשם מחובר, וכיון שמעיקרא היה מחובר ועשא לתלוש שאין לו דין מחובר הוי חייב משום קוצר, אמנם בזכר יצחק (ח"ב סימן מ"ה אות ב') הוכיח מדברי הרמב"ם דיסוד חיוב קוצר משום הפסקת היניקה, וכיון שכשמגביה העציץ נקוב מהקרקע ממעט יניקתו חייב משום קוצר על מיעוט היניקה, אך הדבר אברהם (ח"א סימן כ"ה) כתב במכתבו לבעל הזכר יצחק דנחלקו בזה הבבלי והירושלמי, ואף דבירושלמי מבואר שחיוב קוצר הוא על מיעוט והפסקת היניקה, וכמבואר דהצד כוורא חייב, דכל שאתה מבדילו מחיותו חייב משום קוצר, אך בבבלי מוכח דאין החיוב על מיעוט היניקה אלא על הפסקת החיבור, כדמוכח דאף כשאין יניקה כלל יש חיוב קוצר, וע"כ משום שמפסיק חיבורו, ולכן כתב בביאור דעת הרמב"ם דבאמת נחשב כתלוש מה שמונח ע"ג יתידות, וס"ל דאף לענין תרו"מ מסקנת ההלכה דנחשב כתלוש, ולא כמו שחילק בזה הגר"ח. ולהמתבאר לעיל י"ל דבאמת מצאנו חיוב קוצר גם כשמפסיק החיבור, וגם בדבר שאין חיבור אלא שמפסיק היניקה, אך אין יסוד חיוב קוצר משום זה שמפסיק החיבור או משום שממעט היניקה, אלא דבאופנים אלו יש כאן עקירת הדבר ממקום גידולו, ויסוד החיוב הוא רק משום עקירת הדבר ממקום גידולו, אלא שיש פעמים שנחשב עקירה ממקום גידולו משום הפסקת החיבור, ויש פעמים שחייב משום הפסקת היניקה.

והנה האור שמח (פ"ד הי"ד ממאכ"א בהגהה) הקשה על המבואר בתוס' שאין איסור דאורייתא כשמגביה עציץ ומניחו ע"ג יתידות, ואסור רק מדרבנן, והקשה דמאי שנא מהמבואר במלאכת כיבוי דהמסתפק מן השמן חייב משום מכבה, ומבואר שיש חיוב אף שאין מכבה האש אלא שמקרב הכיבוי, ומבואר דאף כשחסר באיכות המלאכה יש חיוב, וה"נ כיון שהחיוב בקוצר הוא בהפסקת היניקה, א"כ אף כשיש מיעוט היניקה יתחייב.

אך להמתבאר יש ליישב דאף שחיוב קוצר קיים בהפסקת היניקה, אך מהות המלאכה אינה בעצם הפסקת היניקה, אלא שכשמפסיק היניקה יש כאן עקירה ממקום גידולו, וממילא במגביה העציץ כיון שעדיין עומד במקום זה וממשיך לינוק מהקרקע, אלא שהגביהו ומיעט היניקה, אין כאן כלל עקירה ממקומו, דכל שהוא עדיין יונק מהקרקע אין כאן כלל עקירה ממקומו, שאף לא נחשב שיש עקירה עם חיסרון באיכות, אלא אין זה כלל מלאכת קוצר מדאורייתא, ולא דמי לכיבוי שיש כאן מלאכת כיבוי עם חיסרון באיכות.

מלאכת בונה

ראוי להתבונן בהגדרת המלאכה שמצאנו הרבה מקרים

שאינם דומים שכולם נכללים במלאכת בונה

ביסוד מלאכת בונה יש להבין מה מהות המלאכה, כיון דמצאנו

מעשה של קיבוץ החלקים, וא"כ מוכח דגם באב מלאכה הוא שייך למעשה פעולת קיבוץ החלקים, ולא שזהו רק הגדרה לשם בנין, דהרי האב הוא המקור לתולדה, וע"כ דזהו האב לעשות מעשה קיבוץ החלקים, ולא סגי במה שיש כבר חלקים מקובצים מעיקרא, וא"כ קשה טובא דאיך שייך שני ענינים שונים שהם מאותו אב מלאכה דבונה.

וביותר קשה שדוקא כשנתקבצו שני ענינים אלו אז נחשב אב מלאכה, ואם עושה אחד מהם הוא תולדה, וכל זה לא מצאנו בשאר מלאכות ענין כזה דאב מלאכה מורכב משני דברים שונים, וכן התולדה היא במעשה אחד מהם.

אלא דזה גופא קשה איך ניתן לבאר דיסוד מלאכת בונה אחד הוא, וכמשי"כ בפתיחת הדברים שמצאנו במלאכת בונה ענין של עשיית חלל כמו בעשיית אהל, ומאידך במגבן אין שום יצירת חלל, ואף זה נחשב בונה.

עוד יש להתבונן בביאור נידון הראשונים מתי שייך מלאכת בנין בכלים

ובאמת יש להתבונן גם מה שמצאנו לפי חלק מהראשונים ענין בנין בכלים, דהרמב"ן והרשב"א כתבו דאף דקיי"ל דאין בנין בכלים, מ"מ כשעושה כל הכלי מתחילתו חייב משום בונה, וקשה דמה שייך הא לדין בונה שהוא ענין יצירת חלל או הכשרת מקום בקרקע, כמו דחזינן דאף משפיל תל שמשוה פני הקרקע הוא בונה, אף שאין כאן יצירת חלל חדש כמו בעשיית אהל שלם, וחזינן דיסוד הבנין בזה הוא הכשרת המקום, ולכן אף כשמשפיל תל הוא בונה שהרי מכשיר מקום חדש לשימוש, וא"כ יצירת חלל חדש, וא"כ צ"ב אמאי עושה כלי חשוב בונה, והרי אין כאן הכשרת מקום או חלל כמו בקרקע, ובאמת מה"ט קיי"ל דאין בנין בכלים, שלא שייך ענין בנין בכלים כיון שאין כאן הכשרת קרקע ומקום, אך צ"ב מדוע כשעושה את כל הכלי יש כאן חשיבות של מלאכת בונה.

ונראה דיש להתבונן אף בבנין בקרקע, דחזינן דאף כשאינו יוצר חלל או מקום חייב משום בונה, דהרי מבואר שאם הוסיף נדבך חייב משום בונה, והרי אין כאן הכשרת הקרקע ולא יצירת חלל ומקום, אלא הוספת אבן לקרקע, וקשה טובא דמה המלאכה בהוספת אבן, והרי לא יצר כאן בנין, והרי אין כאן חלל או מקום חדש, ובר"ח (קב:) מבואר דהוספת אבן הוא בונה כיון שהוא התחלת בנין, וקשה דבמלאכות שבת המחייב הוא כשיצר יצירה, ולא כשעושה הכנה והתחלה למלאכה, והרי האבן שקבעה לקרקע אין לה כלל שם בנין, ואיך יתחייב בזה.

חידוש מצאנו במלאכת בונה שיש חיוב אפילו על תוספת בבנין
וביותר מצאנו במלאכת בונה שיש חיוב על מוסיף על הבנין, כמבואר בפוסקים (סו"ס ש"ג) דאם הניח עפר בחצר ומבטל ליה התם אסור משום בונה, והאמת דזהו יסוד הדין שכל דבר שמבטלו לקרקע הוא בונה, ותמוה לכאורה, דכלל מלאכות שבת אין החיוב אלא על מה שיש יצירה שלימה של מלאכה, אך אין חיוב על תוספת במלאכה, ואדרבה במלאכות אחרות מבואר דאין ביטול אחר ביטול ואין טוחן אחר טוחן, ואין חיוב על תוספת על המלאכה שמוסיף על הביטול, והרי אם כבר נתבשל כשיעור ביטול אין מתחייב על מה שישתבח בביטול טפי כיון שכבר נתבשל, ואף אם נבא לדחות במה דאין ביטול אחר ביטול, הוא כיון דלא נחשב ביטול כלל אחרי שנתבשל, אך יקשה שהרי נחלקו הראשונים אם כשנתבשל כמאכל בן דורסאי לית ביה משום ביטול, אף שמתבשל כעת כל צרכו, או דוקא אחר שנתבשל כ"צ אין בו משום ביטול, וקשה אמאי לא נחייבו על השבחת הביטול, דהרי ממשך אכתי להתבשל, וכאן הרי ודאי נחשב עדיין מעשה ביטול מה שממשיך להתבשל, אלא מוכח דבמלאכות שבת צריך שיהא יצירה שלימה, והיינו שיפעל תוצאה של ביטול, וכיון דלאחר שיעור ביטול כבר עבר בו תהליך הביטול אין חיוב על תוספת ביטול גרידא, וא"כ קשה מדוע במלאכת בונה מבואר דיש חיוב אף על מוסיף על הבנין, והרי אין כאן בנין שלם בתוספת זו, דמה שמשליך עפר וצורות בקרקע ומבטלם אין כאן יצירת בנין, ואמאי נחייבו רק על תוספת שמוסיף על בנין קיים, ואמאי לא נימא דאין בונה אחר בונה, כמו דאין מבשל אחר מבשל, וה"נ קשה בתוקע יתד לכותל דחייב משום בונה משום שהוא קובעו לקרקע, ואמאי והרי הבנין כבר קיים, ואין זה אלא תוספת בעלמא, ואמאי לא נימא דכבר אין בונה אחר בונה וכמו דאמרין בביטול.

ביאור יסוד מלאכת בונה

ונראה בביאור מלאכת בונה דאין המלאכה מצד כללות היצירה שנוצרה, אלא מצד שינוי החפץ שלפנינו שנקבע צורת החפץ, דעצם הדבר שלוקח חפץ וקובע צורתו הוא בונה, וכן כשקובע האבן בקרקע הרי זו מלאכת בונה, שקבע את האבן להיות חלק מן הקרקע, ומעתה כבר איננה דבר המיטלטל אלא יש לה שם קרקע, וקביעה זו שקבע ייעודה ומהותה זהו מלאכת בונה,

דהעושה אהל קבע הוא תולדת בונה, דאמאי הוא רק תולדה ולא אב, ומה נחשב אב מלאכה דבונה דאמרין דאהל הוא רק תולדה ידידה, ולא האב עצמו דבונה.

וביאר באבן האזל דהאב מלאכה דבונה הוא דוקא בנין שיש בו שני ענינים, א' שהוא עושה אהל קבוע, ב' שהוא מקבץ חלק אל חלק, וכשמתקיימים שני דברים אלו אז הוא האב דבונה, אמנם כשיש ענין אחד לבדו כמו עושה אהל קבוע שאין בו קיבוץ החלקים, אז הוא תולדה כיון שהוא דומה לאב במקצתו, שהוא דומה לאב רק בענין אחד, וכן המגבן הוא תולדה כיון שיש בו רק ענין של קיבוץ החלקים, ודומה לאב בענין זה, אך אין בו הענין הראשון של עשיית אהל. ולכן מובן דעושה אהל הוא רק תולדה כיון שאינו דומה לבונה בנין לגמרי, דזהו האב, וגדר האב מלאכה הוא שיש בו ב' הענינים, אך באהל שאין בו קיבוץ החלקים אלא עשיית אהל גרידא הוא רק תולדה ולא אב, אמנם הקשה דמבואר ברמב"ם שמשוה פני הקרקע כמו שמשפילתו הוא אב דבונה, שהרי לא כתב הרמב"ם שהוא תולדה, אלא זהו המקרה הראשון שנקט הרמב"ם במלאכת בונה, ומשמע דזהו האב, וקשה שהרי לא מתקיים בזה ענין קיבוץ החלקים, אלא הוא רק משפיל את התל.

וכתב לבאר דמה דבאב מלאכה צריך שיתקיימו שני הענינים, גם עשיית האהל וגם ענין קיבוץ החלקים, הנה הענין דקיבוץ החלקים אינו בגדר החיוב מלאכה, אלא שזהו מהות שם בנין שיש בו קיבוץ החלקים, ולכן א"צ שהגברא יעשה בפועל את קיבוץ החלקים במלאכה זו, אלא כיון שבבית זה יש כבר חלקים מקובצים יש כאן שפיר שם בנין, ולכן במשפיל תל כיון שיש כאן חלקים מקובצים של העפר, אף שלא עשה כאן פעולה של קיבוץ החלקים הוא אב דבונה, שהרי נתקיימו בו שני הענינים דאב מלאכה דבונה. והיינו דלגבי האב דבונה דצריך בו שני עניני בונה, ואחד מהם הוא קיבוץ החלקים, אי"ז הגדרת מעשה המלאכה שעל זה מתחייב, דאין מעשה המלאכה קיבוץ החלקים, אלא זהו תנאי בשם בנין, דכדי שיהא שם בנין הוא מחמת שני דברים, גם שיש אהל קבוע, וגם שיש חלקים מקובצים, וסגי לזה במה שכבר היה מעיקרא חלקים מקובצים, אף שלא הוא עשה כעת פעולת קיבוץ החלקים.

ויש להקשות בזה טובא, שהרי מבואר ברמב"ם שהמגבן הוא תולדה דבונה כיון שמקבץ החלקים, ובזה דומה לבנין, והרי בזה ודאי הגדר שזהו המעשה המחייב במלאכה שהוא מקבץ החלקים, שהרי אין כאן עוד טעם לחייבו חוץ מפעולת קיבוץ החלקים, והרי גם באב דבונה אין הגדר שהמחייב מצד מעשה קיבוץ החלקים, ואיך נלמד התולדה מן האב, שהרי היכן מצאנו גדר מלאכה במעשה קיבוץ החלקים, והרי להמבואר באבהא"ז אין קיבוץ החלקים אלא תנאי בשם בנין, ובשביל שיהא אב דבונה סגי במה שכבר יש חלקים מקובצים מעיקרא, וא"כ מהיכי תיתי ללמוד תולדה שאם יעשה קיבוץ החלקים זה יהא גדר המלאכה דתולדה דבונה, והרי באב אינו גדר המלאכה.

גם קשה דלדברי הגרא"ז יוצא שהרמב"ם שכתב דאהל הוא רק תולדה ולא אב, איירי דוקא באופן כזה שאין קיבוץ החלקים, ולכן הוא תולדה כיון שלא נתקיימו בו שני התנאים של בונה, אבל אם יעשה אהל ע"י קיבוץ החלקים יהא אב דבונה, שהרי יש בו גם קיבוץ החלקים וגם עשיית אהל, וזה קשה מדוע הרמב"ם העמיד דוקא במקרה כזה דאהל הוא תולדה, והרי יש עושה אהל שהוא אב מלאכה, ומהיכי תיתי להעמיד ברמב"ם אוקימתא דאיירי דוקא כגון שאינו עושה קיבוץ חלקים.

ועוד הקשו דכיון שייסד הגרא"ז דא"צ שיעשה בפועל את מעשה הקיבוץ חלקים, אלא כיון שיש בבנין חלקים מקובצים נחשב עושה בנין שיהא אב מלאכה, וכמו שמוכח במשנה פני הקרקע שנחשב אב מלאכה, וא"כ אף בעושה אהל כמו שכתב הגרא"ז דאיירי פפורס סדין הרי יש בו חלקים מקובצים, שהסדין עשוי מהרבה חוטים, וא"כ גם עושה אהל כזה יהא אב מלאכה כיון שיש בו קיבוץ חלקים ועשיית אהל.

ובעצם הדבר הוא חידוש לומר שבאב מלאכה דבונה יש שני ענינים שונים, ודוקא כשעושה את שניהם הוא אב מלאכה, דלא מצאנו במלאכות אחרות דבר כזה שיש שני תנאים להיחשב אב מלאכה, וביותר שהרי אין שייכות בין שני הדברים, שיש ענין של יצירת חלל, ויש ענין של קיבוץ החלקים, ולכא"ו הם שני דברים שונים, ואמאי ייחשבו שניהם לאותו אב מלאכה, דאם הם שני ענינים שונים צריך להיחשב לשני מלאכות שונות, אמנם הגרא"ז מבאר דאין הפשט שיש שני מחייבים לבונה דא"צ שיעשה קיבוץ החלקים, אלא שזהו הגדרת בנין שיש בו קיבוץ חלקים ועשיית אהל, וא"כ מובן שאין זה שני מלאכות שונות כיון דזה רק הגדרה לשם בנין, ואם דומה לבנין לגמרי אז חשוב אב מלאכה, וכשאנו דומה לגמרי אלא יש בו ענין אחד של בנין אז הוא חשוב לתולדה. אמנם כבר הקשינו בזה, שהרי בתולדה של קיבוץ החלקים ודאי הוא דוקא מחמת שעושה מעשה של קיבוץ החלקים, דאל"כ אין כאן שום עשיית מלאכה, ובמגבן כל המחייב הוא מכח שעושה

בגמרא הרבה אופנים שמתחייב משום בונה, וצריך להבין מה המשותף ביניהם, ובפשוטו אינו מובן כלל מה השייכות בין כל המקרים החייבים משום בונה, דמחד חזינן דהעושה אהל הוא בונה (שבת קלח.), וכן משוה הקרקע ומשפיל תל חייב משום בונה (שבת עג:), דמשמע ממקרים אלו דיסוד ענין בונה הוא יצירת החלל והכשרת המקום, ומאידך מבואר ברמב"ם (פ"ז משבת ה"ו) שהעושה גבינה הוא תולדה דבונה, כיון דמקבץ כל החלקים יחד לגוף אחד, וכן כתב הרמב"ם דהתוקע עץ בעץ חייב משום בונה, ומשמע דמהות מלאכת בונה היא קיבוץ החלקים לגוף אחד, ותמוה א"כ מה יסוד מלאכת בונה, האם מה שיוצר מקום וחלל כמו בעושה אהל ומשפיל תל, או קיבוץ החלקים לגוף אחד כדחזינן במגבן.

וכדי לעמוד על היקף הדברים נעתיק את לשון הרמב"ם במלאכת בונה (פ"ז מה' שבת ה"ב י"ג י"ד), וז"ל: הבונה כל שהוא חייב, המשוה פני הקרקע בבית כגון שהשפיל תל או מילא גיא הרי זה בונה וחייב, אחד נתן את האבן ואחד נתן את הטיט, הנותן את הטיט חייב, ובנדבך העליון אפילו העלה את האבן והניחה ע"ג הטיט חייב, שהרי אין מניחים עליה טיט אחר, והבונה ע"ג כלים פטור, העושה אהל קבוע הרי זה תולדת בונה וחייב, וכן העושה כלי אדמה כגון תנור וחבית קודם שישרפו הרי"ז תולדת בונה וחייב, וכן המגבן את הגבינה הרי"ז תולדת בונה, ואינו חייב עד שיגבן כגורגרת, המכניס יד הקרדום בתוך העין שלו הרי"ז תולדת בונה, וכן כל כיו"ב, וכן התוקע עץ בעץ בין שתקע במסמר בין שתקע בעץ עצמו עד שנתאחד, הרי"ז תולדת בונה וחייב, העושה נקב כל שהוא בלול של תרנגולים כדי שיכנס להן האורה חייב משום בונה, המחזיר דלת של בור ושל דלת ושל יציע חייב משום בונה, עכ"ל הרמב"ם.

ומכל המקרים המתבארים צריך להבין מהו יסוד הדבר דנחשב בונה, והנה המשוה הקרקע ע"י משפיל תל לכא"ו הוא מכשיר הקרקע, אף שאין בזה קיבוץ החלקים, ואף אינו יוצר גג המאהיל כמו בעושה אהל, אלא משפיל את התל, וע"כ דמה שמכשיר את הקרקע הוא מלאכת בונה, ומאידך בממלא הגיא יתכן שיש בו משום קיבוץ החלקים לגוף אחד, כמשי"כ הרמב"ם במגבן, אך אפשר דהוא חייב מצד שמכשיר את המקום שמעל הגיא כמו במשפיל תל, שבשניהם כתב הרמב"ם שהוא משוה את פני הקרקע, אך בעושה אהל דהוי תולדה דבונה לכא"ו אינו כמשוה פני הקרקע שמכשיר את הקרקע, אלא עושה גג להאהיל ואפ"ה הוי בונה, וחזינן דא"צ שיצור מקום חדש כמו במשפיל תל, אלא כיון שמועיל למקום ע"י שעושה אהל להאהיל ולהגן על המקום הוי בונה, ובעושה כלי אדמה דהוי בונה צ"ב, שהרי אינו יוצר מקום אלא כלי, ואמאי הוי בונה, אך יתכן שבזה הוא נחשב בונה משום שמקבץ החלקים בעשיית הכלי כמו תנור וחבית, וכמשי"כ הרמב"ם לגבי מגבן, וזה משי"כ הרמב"ם א"ח"כ דמגבן דהוי תולדת בונה, והתם הרי ודאי אין שייך בו ענין מקום כלל, וע"כ מצד שמקבץ החלקים לגוף אחד שהוא תולדת בונה, כמו שביאר הרמב"ם בפ"ז ה"ו שכל המקבץ חלק אל חלק ודיבך הכל עד שיעשו גוף אחד הרי"ז דומה לבנין, וכן הוא במה שממשיך הרמב"ם במכניס יד הקרדום לתוך העין שלו, וכן התוקע עץ בעץ עד שנתאחד, ובכל זה אין משום הכשרת הקרקע כמו משוה פני הקרקע ועשיית אהל, אלא שיש כאן קיבוץ החלקים לגוף אחד והוי תולדה דבונה.

ובמה שמסיים הרמב"ם בעושה נקב בלול של תרנגולים דהוי בונה, התם אינו שייך לקיבוץ החלקים, אלא שהוא כמכשיר המקום ע"י שיוצר פתח העשוי להוציא ולהכניס דהוי בונה, וכן מחזיר דלת של בור ודות הוי כבונה במכשיר את המקום [ולכא"ו אי"ז משום קיבוץ החלקים, דא"כ אמאי כ' הרמב"ם דחייב משום בונה, ולא דהוי תולדה דבונה, וכמשי"כ לגבי קיבוץ החלקים שהוא תולדה דבונה].

ובכל זה צ"ב טובא דמה שייכי אהדי שני ענינים אלו של הכשרת המקום וקיבוץ החלקים, ואיך נחשבים שני ענינים אלו לאותו אב מלאכה דבונה.

והיה מקום לומר דבאמת יסוד מלאכת בונה אחד הוא, והוא מה שמכשיר המקום כמו משוה פני הקרקע ונותן את האבן וכיו"ב, וכל ענין קיבוץ החלקים שמבאר הרמב"ם לגבי בונה הוא דהוי תולדה דבונה, ובאמת אי"ז מהות מלאכת בונה, אלא שכיון דמעשה המלאכה דבונה הוא ע"י שמקבץ את החלקים לגוף אחד, ממילא כל קיבוץ החלקים הוי תולדה דבונה, אך זה קשה לומר דתולדה הוא ע"י שעושה את מעשה המלאכה, אף אם אין שייך כלל למהות המלאכה, וע"כ דאם כתב הרמב"ם דקיבוץ החלקים זהו דומה לבנין והוי תולדה, בהכרח דיש שייכות בזה למהות המלאכה דבונה, וזה צריך ביאור.

דברי האבן האזל בגדרי האב ותולדה דבונה

והנה באבן האזל (פ"ז משבת ה"ז) הקשה במשי"כ הרמב"ם

והביאור בזה כיון דיסוד המלאכה הוא עצם קביעות הדבר, ומתבאר בלשון החזון איש [כשכתב לייסוד הדלקת החשמל יש בה מלאכת בונה], דגדר המלאכה הוא העמדת הדבר על תכונתו, דהיינו שקובע את צורת הדבר, וענין הקביעות הוא בחפץ עצמו ולא משום כללות הבנין שנבונה, ולכן מובן שאף בקובע אבן אחת כבר הוא מלאכת בונה, אף שלא נוצר כאן חלל ואהל, מ"מ המלאכה היא מצד האבן עצמה שקבע אותה להיות קרקע, ובזה הרי הוא בונה את האבן, וא"צ שיהא בונה בנין אלא במה שבונה את האבן, דהיינו שקובע תכונתה וייעודה זהו מלאכת בונה.

ולכן לא שייך להקשות מדוע המבטל דבר לקרקע או לכותל הוי בונה, דהוי מוסיף על הבנין, ואמאי לא נימא דהבית כבר בנוי ואין בונה אחר בונה, דזה אינו, שהרי הבנין הוא מצד שבונה את האבן עצמה, ולא שייך בזה לומר שהבית כבר בנוי, דמ"מ המלאכה היא מה שקובע את האבן עצמה, והאבן נהפכת להיות מדבר המיטלטל לחלק מהקרקע או מהבית, וממילא נראה לבאר השייכות בין בנין בקרקע לבנין בכלים, שכשעושה כלי מתחילתו דעת הרמב"ן והרשב"א דהוי בונה, ונראה דבאמת זהו יסוד הטעם דאין בנין בכלים כשאינו עושה כל הכלי, והוא שדוקא אם קובע החפץ בקרקע אז נחשב שבונה את החפץ כיון שמבטלו בקרקע, ונעשה חלק מן המחובר לקרקע, ונעשה מדבר המיטלטל לקרקע, דכל יסוד המלאכה הוא הקביעות, אבל כשלוקח חפץ ועושה ממנו חלק מכלי אין זה נחשב שקובע את הדבר ובונה אותו, דמעיקרא היה חפץ המיטלטל וכעת הוא נשאר דבר המיטלטל, ומה"ט קיימא לן דאין בנין בכלים, אמנם כשעושה את כל הכלי ס"ל לחלק מהראשונים דאז חשוב בונה, כיון שבוזו שעושה אותו כלי הראוי לתשימש נחשב שקובע את ייעוד החפץ, ומעמידו על מתכונתו, דמעיקרא היה חפץ בעלמא והשתא הוא כלי הראוי לתשימש.

אך הנה דעת רש"י דאין בנין בכלים כלל אף כשעושה כל הכלי מתחילתו, והיינו משום דרש"י ס"ל דכל ענין בנין שייך דוקא כשקובע את החפץ בקרקע ובמחובר לקרקע, דאז יש כאן קביעות הדבר במה שקובע החפץ בקביעות במחובר לקרקע, ולדעת רש"י יסוד בונה אינו מה שקובע ייעוד החפץ, אלא דוקא מצד עצם קביעות הדבר בתור חיבור ודבר קבוע, אך מה שנשתנה ייעוד החפץ להיות כלי ס"ל לרש"י דזה אין חשוב בנין, כיון דיסוד בונה לרש"י הוא דוקא מה שקובע את החפץ בקביעות, וזה שייך רק בקרקע, אך בכלים דהם ניידים אין שייך בהם ענין קביעות כלל, ולכן לדעת רש"י דיסוד בונה הוא מצד הקביעות בפועל אין שייך בנין בכלים.

אמנם דעת הרמב"ן והרשב"א דאף בכלים יש אופנים ששייך בהם מלאכת בונה, וזה כשעושה הכלי מתחילתו או בדבר שצריך חיזוק ואומנות, וזה דהראשונים ס"ל דיסוד מלאכת בונה אינה דוקא מצד קביעות הדבר, אלא מצד שינוי צורתו ומהותו, וזה שייך אף בכלים, ואף דלכו"ע יש חילוק בין מלאכת בונה כמ"ש"כ שאין המלאכה מצד התוצאה שנוצרה, אלא שינוי הדבר וקביעת צורתו, אלא לדעת רש"י היינו דוקא מצד קביעות הדבר במקומו, ולכן זה שייך דוקא בקרקע ולא בכלים, אך שאר הראשונים סבירא להו דאינו ענין של קביעות אלא שינוי מהות הדבר, וזה שייך אף בכלים, אלא דאף בזה חילוק הראשונים דדוקא כשעושה כלי מתחילתו הוי בונה, כיון דדוקא שינוי מהותי בחפץ נחשב שמשנה את מהות החפץ, ולכן כשעושה כלי שלם יש כאן קביעות הדבר כשנעשה מחפץ זה כלי, דאז יש כאן קביעות החפץ שנעשה כלי שלם, וזה חשוב בנין שקובע את הדבר, משא"כ כשמוסיף דבר לכלי או מחזיר דלת וכיו"ב אין לזה שם קביעות כיון שהוא נייד, וכלי אין לו שם קביעות, ודוקא אם יצר מחפץ בעלמא שעשאו כלי חדש זהו נחשב קביעות אף שאינו קרקע.

ועכ"פ יסוד הדברים דהמחייב דבונה הוא מצד היצירה בחפץ עצמו, שהחפץ השתנה מחפץ גרידא, וכעת הוא עומד על מתכונתו, ומצאנו חיוב זה או ע"י שקובע בתורת קרקע, וכן היא שיטת רש"י, או שיש לו ייעוד של כלי העומד לתשימש, וכן דעת הרמב"ן והרשב"א, אבל המשותף לדעת כל הראשונים דחלוק מלאכת בונה שאין יסודה מצד התוצאה שנוצר כאן בנין, אלא מצד שינוי הדבר עצמו דהדבר עצמו בנוי ע"י שנשתנה ונקבע צורתו.

יסוד זה מתבאר מתוך דברי רש"י בביצה

ויש ללמוד דבר זה מדברי רש"י בביצה (יא: ד"ה דאין בנין בכלים) וז"ל: אין איסור בנין וסתירה בכלים אלא בבית דנחייב בבנין כל דהו, והעושה כלי או גומרו ביו"ט או בשבת משום מכה בפטיש הוא דמחייב, שהוא חיוב לכל גמר מלאכה, או אם הוא דבר שהוא מחליקו חייב משום ממחק, ואם צריך קיצוע חייב משום מחתך, וכן אורג או מיסך או

תופר, אבל בנין וסתירה לא שייך בהו לאחיובי בסילוק וחזרה, **דהא דתנן הבונה כל שהוא - בבתים תנן**, עכ"ל. ודברי רש"י צריכים ביאור רב, שכתב דמה דחייב בבנין כל דהו זהו דוקא בבתים ולא בכלים, והרי שיטת רש"י דאין כלל בנין בכלים, ואף בבנין גמור לא יתחייב בכלים, ואמאי נקט רש"י דבנין כל דהו לא שייך בכלים, וביותר דגם בסוגיית התם לא איירי בבנין כל דהו אלא בסילוק וחזרת דלתות, ואי"ז נחשב בנין כל דהו, שהרי אף בלא החידוש שבונה חייב בכל שהוא היה צריך להתחייב המחזיר דלת, אם לא שאין בנין בכלים, ואמאי נקט רש"י דוקא משום דבנין כל דהו לא שייך אלא בביתים וקרקעות, וביותר קשה דרש"י מפרש כן בתחילת הדיבור, ומשמע דזהו כל הטעם דלא שייך בנין בכלים כיון שבנין כל דהו לא שייך בכלים, וכן רש"י חוזר ומפרש בהמשך הדיבור דהא דתנן הבונה בכל שהוא בבתים תנן, וקשה מה הנתנית טעם בזה לעיקר היסוד דאין בנין בכלים.

והנה בביצה דף כב. כתב רש"י (ד"ה אין) אין תורת בנין בכלים, ואינו חייב א"כ עשה בו מלאכה, כגון או מחתך או אורג או תופר **שהן אבות מלאכות לעצמם**, אבל חזרת חוליות שאין בה אלא משום בנין אין בונה אלא בביתם ואוהלים, עכ"ל רש"י. וצ"ב מש"כ רש"י לחלק בין בונה לשאר המלאכות שהם אבות מלאכות לעצמם, ומשמע דמשום כן שייך אף בכלים מלאכות אלו שהם אבות מלאכות לעצמם, משא"כ בבונה דלא שייך בכלים, וצ"ב טובא מה יסוד החילוק בין מלאכת בונה לשאר המלאכות דהם אבות מלאכות לעצמם ושייכי אף בכלים.

ונראה בביאור דברי רש"י שמפרש יסוד החילוק בין מלאכת בונה לשאר מלאכות, וזהו שורש הדבר שמצאנו בבונה שחייב הבונה כל שהוא, דחלוקים שאר מלאכות שהחייב הוא משום היצירה בכללותה שנוצרה, כמו שיש בגד תפור, וכן בטוחן וקוצר וכיו"ב יש יצירה שנוצרה מכה המלאכה, ולכן יש בכל מלאכה שיעור, דדוקא בשיעור זה נחשב יצירה חשובה, אבל במלאכת בונה החיוב מצד החפץ עצמו שנבונה, וחשיבות המלאכה מחמת שינוי הדבר עצמו שנקבע במקומו, וזהו בנייתו, ולכן אף המוסיף כל שהוא בבנין חייב, דהחייב אינו על מה שנוצר יצירה של בנין, דאין בזה חשיבות יצירה בבנין כל דהו, אלא החיוב על חפץ זה שהעמידו על מכונו, ומעיקרא היה חפץ תלוש וכעת נקבע מקומו ומהותו שהוא חלק מקרקע - זה הוא חשיבות בנינו שנבנה חפץ זה, דעצם קביעת הדבר על מתכונתו זהו יסוד המלאכה.

ומה"ט ס"ל לרש"י דהגדרה זו לא שייך בכלים אלא בקרקע, כיון שקביעות הדבר במקומו היא יסוד מלאכת בונה לשיטת רש"י, וקביעות לא שייכא אלא בקרקע ובית ולא בכלי שהוא נייד, דמה שיש לחייב בבונה הוא במה שלוקח דבר וקובעו, והדבר הוא בנוי בזה שהוא קבוע במקומו, אך זה לא שייכא בכלי שאינו קבוע כלל, ורק בקרקע שייך ענין קביעות הדבר במקומו, וזה מש"כ רש"י דיסוד בונה שנתחדש שהוא בכלל ושינוי הדבר לעשותו קבוע, ולכן לא שייך בזה שיעור, דעצם שינוי הדבר זהו המלאכה, אך זה שייך רק בביתם וקרקע שאז יש קביעות הדבר במקום שקובעו בקרקע, אבל בכלים לא שייך כלל ענין קביעות מקום, ולכן לא שייכא מלאכת בונה בכלים, אך אם גדר מלאכת בונה היה כשאר מלאכות שענינם הוא היצירה שנוצרה במלאכה שיש כאן תוצאה של בנין בניו, א"כ אף בונה היה שייך בכלים, אלא דמלאכת בונה מהותה שינוי וקביעות מקום, וזה דוקא במקום קביעות שייך ולא בכלים, וזה מש"כ רש"י דשאר מלאכות שהם מלאכות לעצמם שפיר מתחייב אף בכלי, דכיון שהחייב על התוצאה שנוצרה במלאכתו ממילא אין שום חילוק בין קרקע לכלים, שהרי היצירה שנוצרה במלאכה קיימת בין בכלי בין בקרקע, וזה הכונה שהם אבות מלאכה לעצמם שהיצירה שבהם היא המחייבת, משא"כ בבונה דאין לנו נפקותא מהיצירה אלא מעצם קביעות המקום, וזה שייך רק בקרקע ולא בכלים.

ועכ"פ מתבאר היטב מה שמצאנו במלאכת בונה דכל תוספת כל דהו על הבנין הוי בונה, כיון שיסוד המלאכה הוא במה שקובע אבן זו, ולא מצד שנוצר כאן יצירה כוללת של בנין, אלא בעצם קביעות חפץ זה הרי היא מלאכת בונה.

לפי הנ"ל מובן מדוע שייך מלאכת בונה בכל האופנים

המתבארים

ובזה יתבאר היטב שכל האופנים שמצאנו במלאכת בונה ענין אחד להם, והוא ענין הקביעות שקובע צורת ומהות החפץ, כיון שנתבאר דיסוד המלאכה הוא בחפץ עצמו ע"י הקביעות שנקבע צורתו ומהותו, ולכן מובן דבין בעשיית אהל ובין במגבן הוי בונה, ואף שבאהל הוא עושה חלל, ובמגבן אין עשיית חלל אלא קיבוץ החלקים, אלא דיסוד שניהם אחד, והוא שלוקח חפץ וקובע את מהותו, ולכן

כשמאהיל ע"י גג המאהיל יש כאן קביעות הדבר שלוקח חפץ ועושה אותו אהל, דבזה יש קביעות מהות הדבר ע"י שנוצר כאן אהל קבוע, ואף שאינו מחובר לקרקע מ"מ עצם הדבר שנעשה בזה חלל שמאהיל עליו הוי קביעות הדבר, וכן כשמגבן ע"י שמקבץ החלקים ליצור כאן יצירה חדשה לעשות מהם גבינה, יש כאן קביעות של החלב והוי בונה.

וכן מובן דמשפיל תל הוי בונה, וכן בממלא גיא חייב משום בונה, כיון שיסוד המלאכה הוא קביעות הדבר, ולכן כשקובע את צורת הקרקע הוי קביעות הדבר המחייבת משום בונה, ואף שבמשפיל תל אינו לוקח חפץ וקובע אותו כמו במצדד אבן ובבונה אבן בבנין, מ"מ יש כאן העמדת הדבר על מתכונתו, שמשנה וקובע את צורת הקרקע ומהות ייעודה. ובוזו מתבאר דאף שמצאנו כמה ענינים לכאורה כמו הכשרת המקום במשפיל תל, וכן עשיית חלל לגבי אהל, וכן קיבוץ חלקים במגבן, אך יסוד כולם הוא שמהות המלאכה היא לקבוע את הדבר, וכמ"ש"כ החזו"א בלשונו "העמדת הדבר על תכונתו", וזה יסוד הכל.

**הרב אברהם שקלאר
כולל "אליבא דהלכתא" ברכפלד**

בענין מלאכת מעמר בשדה ובבית

מתני' (עג.) אבות מלאכות ארבעים חסר אחת וכו' "והמעמר", ועלה אמרי' בגמ' אמר רבא האי מאן דכניף מילחא ממלחא חייב משום מעמר, אביי אמר אין עימור אלא בגידולי קרקע. ופירש"י (בד"ה דכניף) שצבר מלח ממשפרות מים וכו' משום מעמר, שאף הוא כמאסף בשבלין הוא, עכ"ל.

א. בסוגיא זו יש לעמוד על כמ"כ הערות, ראשית יש להבין במה נחלקו אביי ורבא. ובפשטות מבואר דנחלקו בעיקר גדר מעמר, אם הוא רק בגידולי קרקע, והיינו כל דבר שיסודו מן הארץ שהארץ מצמחתו ומגדלתו שייך בו מלאכת מעמר, אבל שאר דברים שאינם גידול"ק לא שייך בהם פעולת מעמר, וכגון מלח ממשפרות המים, דאביי סבר דאין מעמר אלא בגידול"ק, ורבא סבר דגדר מעמר הוא לאו דוקא בגידול"ק אלא אפי' המקבץ מלח ממלחא, וכפירש"י שצבר מלח ממשפרות מים, וממשיך לתוכו מים מן הים, והחמה שורפתן והן נעשין מלח, שייך בה מעמר, שאף הוא כמאסף בשבלין. אך עדיין לא נתבאר מהו שורש פלוגתתם, ומהו טעמא דאביי דלא שייך מעמר אלא בגידול"ק, הא לפו"ר יש לומר שכ"ד שחפץ באיסופו ובציבורו ה"ה בכלל פעולת מעמר, ואת דעת רבא ג"כ צריך להבין, דאם נימא דעיקר מה שנחלק על אביי הוא רק לענין דשייך מעמר אף באינו גידול"ק, א"כ אמאי קאמר דוקא מלח ממלחא, הו"ל למימר אף המקבץ מלח וכהנה מן הבית יש בו משום מעמר, דהא מדאביי לא שמענו מידי לענין מקום גידולו, דמשמע מינה איפכא, אלא עיקר הדגש הוא על הגידול"ק ולא על מקום גידולו, ובדברי רבא משמע דפליג בתריוויהו, הן לענין גידול"ק והן לענין מקום גידולו, אך זה לא מסתבר שנחלקו בתרתי, דא"כ לפי"ז מיבעי לאוקמי הכי אף אליבא דאביי דיסבור ג"כ הני תרתי דאין מעמר אלא בגידול"ק, אלא שבגידול"ק לא בעי' מקום גידולו, ונשמע מזה איפכא דבלא גידול"ק אפי' במקום גידולו אין מעמר. ובפשטות י"ל דלעולם אין ראייה כלל מדרבא דפליג בתרתי, דהא בגמ' הסדר הוא כך, דמקודם קאמר רבא דמלח ממלחא הוי מעמר, וע"ז קאמר אביי דאין מעמר אלא בגידול"ק, ואה"נ לענין מקום גידולו לא איירי כלל, דאפשר דאביי מודה דבעי' מקום גידולו אף בגידול"ק, דעל זה לא נכנס אביי לדון כלל, וכ"מ שנחלק על רבא רק לענין מקבץ מלח ממלחא דל"ח גידול"ק. ובסמוך יתבאר דישנו בזה מחלוקת ראשונים.

ב. אכן בדעת הרמב"ם (פ"ח ה"ה) מבואר בהדיא דפליגי אף לענין זה, דהר"מ פסק כאביי דאין מעמר אלא בגידול"ק, ופסק נמי דלא בעי' מקום גידולו, וז"ל: המעמר אוכלין וכו' ואין עימור אלא בגידול"ק, המקבץ דבילה ועשה ממנה עגול וכו' עד שנתקבצו גוף אחד, ה"ז תולדת מעמר וחייב וכו', עכ"ל. והה"מ טרח למצוא מקור להר"מ, דהלא מפשטות הגמ' משמע דבעי' מקום גידולו, ולא מצא מאין מקורו, והכס"מ הביא השגת הרמ"ך שהשיג בזה"ל: דוקא שקבצם ממקום שנפלו שם מן האילן, אבל אם קבצם בבית לא, כדאמרי' במס' ביצה (יג:) דמעמיד ערימה ל"ה גמר מלאכה, עכ"ל. והרמב"ם אזיל לשיטתו אף בפכ"א ה"א דכ' וז"ל: המדבק פירות עד שיעשו גוף אחד חייב משום מעמר, לפיכך מי שנתפזרו לו פירות בחצרו מלקט על יד על יד ואוכל, אבל לא יתן לא לתוך הסל וכו' כדרך שהוא עושה בחול, שאם יעשה כדרך שהוא עושה בחול שמא יכבשם בידו בתוך הקופה ויבוא לידי עימור וכו', עכ"ל. ועל מש"כ הר"מ מפני חשש עימור, השיג הה"מ וכו' דהוא חשש רחוק וטעמו צ"ע, וע"כ

ברגלי אדם ורגלי בהמה. עוד נראה להוסיף טעם אחר, דמכיון שתכלית מלאכת עימור הוא לאסוף ולכנוס הכל יחד שיהי נוח טפי להכניסם לגורן או ליקב, א"כ דבר זה מתקיים רק כשמקבצם לעשותם גוף אחד, אך ק"ק ראיית המהר"ח, דהא הרמב"ם איירי לענין תולדה דמעמר, אבל בעיקר אב המלאכה דמעמר לא נזכר בדברי הרמב"ם דבעי שיהו מקובצים כאחד, וצ"ע. ושם סבר דאם בתולדה הדין הוא דבעי שיהיו מקובצים להיות גוף אחד, כ"ש דבאב המלאכה צריך שיהיו מקובצים להיות גוף אחד.

אכן מצינו בזה מחלוקת באחרונים, דעת המעשה רוקח (שם) והנש"מ"א (כלל י"ג סק"א) והשו"ע הרב (שם סקט"ו) דכשמעמר שלא במקום גידולו בעי שיקבצם עד שיעשו גוף אחד, ובלא"ה אינו חייב, אבל המעמר במקום גידולו חייב בכל גווני, אבל דעת המרכה"מ (שם) והמנ"ח כדעת המהר"ח א"ו, והוכיחו כן מלשון הרמב"ם דבכל עימור אפי' במקום גידולו בעי שיקשור ויעשו לגוף אחד, וטעמם כמשנ"ת, ודו"ק.

ונחלק בזה על אביו האו"ז (בס"י נ"ז) דכ' וז"ל: ונראה ברור דהלכה כרבא דיש מעמר שלא בגידו"ק, ואיני יודע למה כ' הר"מ המקבץ דבילה וכו' עד שנתקבצו גוף אחד ה"ז תולדת מעמר וחייב, עכ"ל. העימור עצמו יפה פי' וכו', והר"מ פי' כל כינוס דבר גידו"ק נקרא מעמר וכו', הלכך יזהר אדם שלא לאסוף פירות או ביצים יחד דהוי כמעמר, עכ"ל. מדאסר לקבץ ביצים יחד, ש"מ דסבר דיש עימור אפי' שלא בגידו"ק, הלכך אם נתפור לאדם מלח בשבת או ביצים וכו' אסור לקבץ יחד משום דהוה מעמר, עכ"ל האו"ז. והתמיהה מבוארת דלא ניח"ל במה שכ' הר"מ דבעי שיעשו גוף אחד, אלא אפי' באסיפה גרידא סגי בכדי להתחייב, והילכך הביא דברי היראים להוכיח דאפי' אסיפת פירות או ביצים יש בו משום מעמר. וכן הביא בספר מנחת פתים (סי' ש"מ) בשם המאירי, עיי"ש. (אלא שלשון היראים דהוי כמעמר צ"ע, וכבר עמד ע"ז בהגהות תועפות ראם, וכמו"כ יש לתמוה על לשון האו"ז דנקט אסור לקבץ, הו"ל למימר דחייב, ויל"ד). אמנם ממשמעות דבריו מוכח דלא נחלק האו"ז על עצם דברי הר"מ גבי דבילה, אלא רק לענין שאר פירות וביצים ועצים, אבל בדבילה מודה דשלא במקום גידולו בעי שיעשו גוף אחד, ויש ליתן טעם בזה, ועפ"ז נבין היטב סברת האחרונים הנ"ל לחלק בדעת הר"מ.

והנראה בזה דכ"מ לפי דרכו, ומכיון שהדרך בתאנים ובדבילה לקבצם זה בזה עד שידבקו כאחד, או לתלותן בחבל עד שיעשו גוף אחד, א"כ זהו העימור שלהם, משא"כ בביצים ועצים ומלח אין הדרך לקבצם כך, דאדרבה מתקלקלים עי"ז. ואשר ע"כ בתאנים ובשאר הפירות הדומים שנתפורו בחצר, אם יבוא לאוספן אין באסיפתן שום דמיון לעיקר מלאכת מעמר (ודומה לאוסף אשפה לערימה אחת), משא"כ במקום גידולו אף אם לא יקבצם יחד יתחייב, משום דסו"ס יש בו דמיון למלאכת מעמר כשאר גידו"ק, משא"כ בבית כ"א לפי ענינו, והילכך פירות שאין הדרך לכובשם או ביצים דל"ש בהם הדבקה או קשירה, הקיבוץ יחד זהו העימור שלהם, משא"כ תאנים ושאר פירות הנכבשים דיבוקם זהו מלאכתם, ודו"ק. וכן מפורש בכל בו (סי' ל"א) דכ' וז"ל: המקבץ דבלות תאנים בעגול, או שנקב תאנים והכניס בהם חבל עד שעשאן כגוף אחד, חייב משום מעמר וכן כל כיוצא ב' וכו', ויזהר שלא יאסוף פירות ולקבצם יחד דהוי כמעמר, עכ"ל. וש"מ כנ"ל דכ"מ לפי אורח"י, דאין הדרך בשאר פירות לעשותם כעגול או להכניסם בחבל, דאין לך מקלקל גדול מזה, ודו"ק.

אך בלשון התור"ד בסוגיין י"לע אם יש ראי' לדברינו, שכתב בתו"ד וז"ל: ואי קשיא א"כ נתפורו לו פירות בחצרו או בשדה וליקטן יתחייב משום מעמר, תשובה אין מעמר אלא בשעת תלישתו מן הקרקע שזה הוא תחילת ליקוטו, אבל פירות שנלקטו כבר ועכשיו נתפורו אי"ז מעמר, עכ"ל. ולכא"ו נראה דביאור דבריו כ"ה, דבעי שיהי דמיון מלאכת מעמר, ומכיון שצורת מלאכת מעמר הוא מיד אחר תלישתו מן הקרקע מאלמים אלומים בתוך השדה, א"כ לא כל כינוס ואיסוף יש בו דמיון לעיקר המלאכה, אבל משא"כ קיבוץ ודיבוק דבילות אפשר דמודה דחייב (לכהפ"ח במקום גידולו), דאין הדרך לעשותם כן מיד אחר שאורה בתאנים אלא רק לאחר שיבשם בשמש. אמנם לדברי האג"ט (סי' ב' סק"ח) דביאר דבריו באופ"א, דס"ל דאין עימור אחר עימור שוב לא יתחייב אף בקיבוץ דבילות, אך דבריו צ"ע מחמת דברי התור"ד גופיה דכ' "או בשדה", ולכא"ו מאי עימור אחר עימור שייך ביה, הרי אדרבא נדון זאת מעתה כאילו מעולם לא עימר. וה"ז דומה לזורע ולא נקלטו הזרעים, דזורע הזרעים שוב, וכי נאמר אין זריעה אחר זריעה, או למשקה את האדמה ויצאה חמה מנרתיקה ולא הועיל מידי ונצרך להשקותו שוב, וכי נאמר דאין משקה אחר משקה, וצ"ע מה הגדר בזה, אלא ע"כ הביאור בדבריו כמשנ"ת, ודו"ק.

אכן עפ"ד תור"ד הללו אפשר ליישב שפיר מימרא דר"ח

כ' וז"ל: לשיטת הרמב"ם שהרי כל הגזירה שמא יקבצם בתוך הקופה, ולשיטתו יש בזה איסור מעמר גם בביתו, או משום דאיסור עימור גם שלא במקום גידולו, או משום דעימור כזה שכונסם בתוך הקופה אסור אף בבית, וכן לשי' היראים האו"ז והמרדכי דחייב עימור גם שלא במקום גידולו, וכמ"ש בשלטי גבורים פ' כלל גדול, א"כ פשוט דהגמ' מתפרשת בחצר ובבית כפשוטו וכו', ולפי"ז א"ש למה בנתפורו לו פירות אסור רק מדרבנן, ועכ"פ אף שלא במקום גידולו בבית כחצרו, עכ"ל.

אך עכ"פ איסור דרבנן שפיר י"ל דאסור, וכמ"ש שם דהוי "כמעמר", וכן ראייתו שביאר באג"ט סוף דיני מעמר, עכ"ל. ולכא"ו י"ל דאם סבר הרמב"ם דאין עימור אחר עימור, דאם נימא דסבר דאין עימור אחר עימור א"כ אין סברא לאסור עימור בבית כיון שכבר נעמר בחוץ, והו"ל גזירה לגזירה, וע"כ י"ל דסבר דיש עימור אחר עימור, א"נ י"ל דכיון דמצינו עימור בתאנים ע"י שמקצם לעשותם גוף אחד אסור כל עימור בבית, וי"ל.

עוד ראייתו בהגהות קהלת יו"ט על ספר זכרו תורת משה להח"א, שהביא מהארחות חיים (ספינקא) דאסור לקבץ ולחרוז בחוט מרגליות וקרלין (אבני פנינה) מאלמוגין, עכ"ל. ואע"פ שדרך לעשות כן בבית, מ"מ כיון שמקבצם או שמכניס בהם חוט שפיר הוי דומיא דמעמר דתאנים, ובפרט שאף הם בכלל גידו"ק, ועפ"מ שיתבאר בסמוך א"ש [אמנם לא כל קיבוץ יחשב מעמר, וכגון שמקבץ לחם פרוס לתוך השקית לא יחשב מעמר, ועדין צ"ב].

ג. אמנם בדעת רבא מצינו פלוגתא בראשונים (האו"ז והרמ"ך הביאו בכס"מ), ובהקדמם מה שהקשו איך פסקו הרמב"ם (שם) והרא"ש כאביי, הא מאחר דקי"ל בכל דוכתי כרבא לגבי אביי חוץ מביע"ל קג"ם (ועיין פמ"ג א"א סקט"ו די"א דאף מעמר בכלל, והוא חידוש, ובא"ר דחאו), א"כ מ"ט פסקו דלא כרבא, ובכס"מ ועוד כתבו לשנות הגי' דגרסי' רבה ולא רבא, וכג"י הר"ח, ושוב א"ש דהלכה כבתראי, אכן הרמ"ך לא ניח"ל לשנות הגי', ולכך הק' עוד דהא רבא גופי' אמר לק' (ע"ה). דאין דישה אלא בגידו"ק, והכא משמע דס"ל דאיכא חיוב אף על דבר שאינו גידו"ק, ונשאר בצ"ע. ובספר טל אורות (הקדמון) כתב בביאור דברי הרמ"ך דלעולם אף רבא ס"ל דאין מעמר אלא בגידו"ק, והא דמחייב בכניף מילחא ממלחא אע"ג דליה גידו"ק, היינו כיון שמוצאין שיש מקומות שחופרין מלח מהקרקע מיקרי שפיר מלח גידו"ק, והילכך אע"ג דכונן מלח ממלחא דליה גידו"ק, מ"מ כיון שיש במינו גידו"ק חייב משום מעמר, ואביי דפליג ס"ל דמלח ממלחא ל"מ גידו"ק, דל"ש לומר גידו"ק רק בצמחים וזרעים, ונחלק אף על מלח הנחצב מן הקרקע דאין עליו שם גידו"ק, וכ"מ סברא זו בפמ"ג סי' ש"מ סק"ה ובשו"ת רעק"א ח"א סי' כ', יעו"ש בדבריהם, ודו"ק.

והעולה מדבריהם דכו"ע ס"ל דאין עימור אלא בגידו"ק, אלא שנחלקו אי מלח חשיב במינו גידו"ק. והביאור בזה מוכרח דאליבא דרבא דבדש בעי' גידו"ק, א"כ מהיכי תיתי לחלק ביניהם, הא תרווייהו ילפי' ממשכן, וע"כ דכל שיש במינו דמיון המלאכה ה"ה בכלל מלאכת מעמר שהי' במשכן. וסעד לדבריו הוא דברי הרמב"ן בדף צ"ה. גבי חולב, דכל דאית ביה דמיון המלאכה ה"ה נכלל בגוף המלאכה. [ועל דרך זה כתב לבאר בשביה"ש מעמר סק"ו, בשם ספר פתח הדביר, וכע"ז נתבאר ג"כ בנש"מ"א כלל ט"ו, והארכנו בזה בגדר מלאכת זורה]. אמנם באו"ז (סי' נ"ז) ובמאירי כתבו להדיא דרבא ס"ל דיש מעמר אף שלא בגידו"ק, וכתבו דאין להקשות מ"ש מדישה, דמלאכת דש לחוד ומעמר לחוד, וסתמו ולא ביארו החילוק, ובאחרונים נקטו בזה כמו"כ מהלכים, ואכמ"ל.

ד. והנה הרא"ש הכריע כאביי דאין עימור אלא בגידו"ק, ובטור (שם) כ' אסור לקבץ מלח ממשפרות המלח שדומה למעמר. ולכא"ו קשה דבר זה מנ"ל, הלא אביו פסק כאביי, וכתב הב"י מחמת קושיא זו וז"ל: ומשמע לרבינו דלא פליג אביי אלא לפוטרו מחטאת, אבל איסורא מיהא איכא, ונכון הוא שלא לחלק כ"כ בין אביי לרבא, עכ"ל. ובקרב"נ נתקשה ע"ד וכ' שהם דוחק, דא"כ הו"ל לרא"ש לומר אביי אמר אינו חייב דאין עימור אלא בגידו"ק, ומדסתם נראה דאף איסורא ליכא. אלא כ' טעם אחר דה"ט דהכא גרסי' רבה ואביי מדתני אביי בתר רבה, ומסופק רבינו אי הילכתא כרבה או כאביי דהלכתא כבתראי, משו"ה אינו חייב אבל איסורא מיהא איכא. עכ"פ לדין מבואר דהב"י גרס רבא, וע"ז כ' דאין נכון לחלק כ"כ בין אביי לרבא, וכמשנ"ת.

ה. ועתה נבוא לעמוד על שורש מלאכת מעמר, ומצינו בזה פלוגתא דרבנותא, דהנה בשו"ת מהר"ח או"ז (סי' רי"ד) נסתפק האם העיקר שיאסוף שבלים לערימה אחת, או דוקא שיקשרם יחד להיות אגודה אחת, ופשט דמלשון מעמר היה נראה שאינו נקרא כן אלא שנקשרו יחד להיות אחד, והביא סמוכין לדבריו ממש"כ הרמב"ם גבי המקבץ דבילה דבעי שיתקבצו להיות גוף אחד, וטעמו משום שלא יפורנו הרוח או שלא ידרסו

הביא דעת הרמב"ן דאסור מטעם אחר, והוא משום חשש בורר יעו"ש, ועל הך הלכתא הביא הגה"מ פלוגתא ראשונים אי איכא מעמר שלא במקום גידולו, דעת היראים (סי' רע"ד) דחייב אף על מעמר שלא במקום גידולו, ודעת התוס' בביצה (לא. ד"ה מן) דלא שייך עימור אלא במקום שגדלים שם, והוכיחו כן מסוגיין דקתני מלח ממלחא, וכ"ה בספר התרומה ודעימ". ובהגהות כנסת הגדולה על הטור (סי' ש"מ) הוכיח ממה שנקט הר"מ לחששא דשמא יבוא לידי עימור, הרי מוכח דאפי' שלא במקום גידולו איירי, וכ"כ בשלטי הגיבורים בסוגיין להוכיח כן מדברי הרמב"ם אף לענין חיובא, דאפשר דס"ל דדמיה למש"כ הר"מ בהמשך לענין מלח, וכדברי הה"מ דאף שלא בגידו"ק לד"ה אסור, אכן בכנה"ג נקט להדיא אף לענין חיוב, יעו"ש. ובספר טל אורות (השני ע' קכ"ו) כ' בדעת הר"ן (בביצה לא.) דאע"ג דהר"ן מודה דבעי עימור במקום גידולו, מ"מ איסורא מדרבנן איכא אף שלא במקום גידולו, ומשו"ה הוצרך לטעם דצורך אכילה חשיב, יעו"ש.

ולכא"ו תימא להעמיד המחלוקת בין אביי לרבא שתהיה מן הקצה אל הקצה, ואילו דמסתפינא היה מקום לומר דרך הממוצע, דלעולם אף רבא מודה דבגידו"ק לא בעי מקום גידולו, ובזה לא פליג על אביי, אלא לשיטתו דחידש דאף בלא גידו"ק יש מעמר, מ"מ מודה דבזה ל"ש מעמר אלא במקום גידולו, וכמו שמצינו גבי מלח, ולפי"ז א"ש אמאי קאמר רבא דמעמר היינו מלח ממלחא, דבשאר גידו"ק דיש בהם עימור מה"ת לא בעי מקום גידולו, אבל מלח דהיה הו"א דבזה אין מעמר כלל, קמ"ל דדוקא במקום גידולו מייחזי כמעמר, אבל שלא במקום גידולו לא מייחזי כמעמר.

ובביאור הדברים נראה דהנה עיקר מלאכת מעמר במשכן היתה בעימור הסממנים, והיינו בגידו"ק, וזהו חלק מסידורא דפת דאחר החרישה הזריעה והקצירה ישנו מעמר, ולא שייך לדלג עליו כי אין הדרך לאסוף התבואה מן השדה מבלי עימור, וממילא אחר שנתחדש לן דעיקר מלאכת מעמר הוא בגידו"ק, א"כ לא שניא היכן נעשה העימור, דאף אם נעשה שלא במקום גידולו יחשב למעמר, ומכיון שהדרך לעמר בתבואה, א"כ אף שלא במקום גידולו נחשב למעמר, משא"כ בשאר הדברים וכגון מלח שאינם חלק מסידורא דפת, אלא מכיון שרצונו לערום ערימה של מלח במקום לקחת מעט מעט, לכן שייך בזה דמיון מלאכת מעמר, לפיכך דוקא במקום עשייתו יש בו דמיון למלאכת מעמר, אבל בנפל שק מלח בבית אף אם יקבצם לערימה אחת אי"ז בכלל פעולת מעמר, אלא הרי הוא כמנקה את ביתו מן המלח, אלא איסורא אחרינא יש בו משום עובדין דחול, וכמשנ"ת בפוס', ונעמוד ע"ז בסמוך.

ואגב דאתינן להא נראה להוכיח מלשון הרמב"ם הנ"ל, וכן מלשון השו"ע (סי' של"ה ס"ה), דנקטו דוקא בנתפורו לו פירות בחצר מלקט מעט ואוכל, ולא יתן לא לתוך הסל או הקופה, אבל בנתפורו בבית ל"ל בה ורשאי לעמר כדרכו, ובמ"ב (שם) סתם ולא פירש אם יש איסור מעמר בבית (וכ"ה בטור שלא נקט בית או חצר), ויש לעמוד על דעתו, דבסי' ש"מ ס"ט כ' השו"ע: אסור לקבץ מלח וכו' וכן אסור לקבץ כל דבר ממקום גידולו, עכ"ל. וכ' עליו המ"ב (ס"ק ז') וז"ל: דהאי דנקט המחבר בלשון אסור, להורות לנו דשלא במקום גידולו כגון שנתפורו פירות בבית, אפי' איסורא נמי ליכא כשמקבצן יחד, עכ"ל. אמנם בסי' ש"ט (ס"ק י"א) כ' גבי כלכלה מלאה פירות ואבן בתוכה, כ' המ"ב שיזהר שלא יתפורו הפירות אחת הנה ואחת הנה, דאל"ה אסור ללקט אותם ולהניחם אח"כ בתוך הכלכלה משום עובדין דחול, ולא נזכר שם דמיירי דוקא בחצר, אלא משמע דה"ה בבית אסור מה"ט, ואדרבה בפשטות מיירי שיש חובת ניעור רק בבית, אבל בחצר יכול לבוא לידי הפסד, וי"ל. ומצינו בזה מחלוקת בין אחרוני זמנינו, הגר"ח"ק שליט"א בשונה הלכות (סי' ש"מ ס"ק ל"ו) נקט להדיא דבבית מותר לאוספן (ועיין בספר ידיעות השבת מו"מ עם הגר"ח"ק בעני"ז, ולא שינה דעתו). אבל בספר ברית עולם (להגר"ב זילבר מלאכת מעמר) נקט לאסור אף בבית משום טירחא יתירה. ובספר קיצור הלכות שבת כתב לחלק בין בית לחצר, דבבית מותר רק לתוך חיקו או כסותו, ונסמך על דברי הביה"ל (שם) שכתב כן לענין חצר, אכן לדברינו דבעי שיהי' בו דמיון לעיקר מלאכת מעמר יותר מסתבר כהכרעת השונה הלכות, דמאחר שכבר נכנסו אלו הפירות אסופים ומוכנסים, שוב לא שייך בהם עימור, דהוי עימור אחר עימור, משא"כ בחצר כך הוא הדרך לעמר קודם שיכנסו לבית, ודו"ק.

ומצינו בריטב"א ובתור"ד דאפי' בשדה אם עימרו וחרו ונתפורו, אין חיוב עימור גם במקום השני, וא"כ כ"ש בבית שאין איסור כלל אפי' מדרבנן, דהלא כל שנכנס לבית מסתמא כבר היה מלוקט ואסוף במקו"א, וש"מ בה"ל שבת בשבת (להגר"מ"מ קארפ מלאכת מעמר) שכ' וז"ל: ויש מחמירין אף בנתפורו בבית שלא לאוספם ועכ"פ מדרבנן, וכן ראוי להחמיר וכו', ודוקא בגידו"ק אבל לא חפצים וצעצועים. ובמקור הדברים

בשבת (דף קכז). אמר ר"ח פעם אחת הלך רבי למקו"א וכו', ויצא לשדה ומצא שדה מלאה עומרים, ועימר רבי כל השדה כולה, ושוב הביאה הגמ' אותו מעשה עם ר' חייא שג"כ עימר בשבת. ופלא שאף אחד מן הראשונים לא הרגיש בגודל הקושיא איך עימרו אותם הגדולים בשבת, ולא חשו למלאכת מעמר, אך מצאתי ברש"י שעמד על כך, וכי ליישב בתרי אפ"י, או שלא הניחו במקו"א אלא כ"א לבדו, או שלא גדלו באותה שדה, ונתקשה בזה, ונדחק ליישב לבסוף דהא דשרי משום שבות דשבות במקום מצוה, עכ"ד. ולכאוי יש לעמוד ע"ד מתחילתם ועד סופם, ראשית שיעור מעמר הוא בגרוגרת, ואי נימא דלא עביד מידי מ"מ תלי בפלוגתא דר"ש ור"י, ועוד דדוח"ל דלא גדלו באותה שדה. ובעיקר יש לתמוה, דהא עיקר דבריו תלויים ועומדים בפלוגתא הנ"ל דסו"ס גידו"ק נינהו, אלא ע"כ נראה עיקר כדברי התור"י דבכה"ג אין מעמר אחר מעמר, וכ"ש הכא דאין העימור השני מועיל לו כלל. ושו"ר בשפ"א שהעמיד כדברי הרש"י אך מטע"א, יעו"ש [ובזה קנצי למילין ואכתוב הערה, דמקשה הגמ' התם רבי בדנפשיה עימר, ופירש"י וכי אורחי' דנשיא בהכי, ולכאוי יל"ע מה ענין נשיאות לכאן, ותו למה בעובדא דר"ח לא מקשה הגמ' כן, אלא נראה ליישב ע"פ הגמ' (בב"מ פה:)] "כמה גדולים מעשי חייא", ואף זה בכלל, משא"כ רבי יש לו דין נשיא, ואפשר דהוא בכלל אין כבודו מחול].

הרב משה אלחדד
כולל "אליבא דהלכתא" רמת בית שמש

בענין השמעת קול בשבת

שנינו במסכת ביצה (ל"ו ע"ב) שאין מטפחין להכות כף אל כף, ולא מספקין דהיינו להכות בכף היד על רגל, ולא מרקדין בין בשבת בין ביו"ט, ואמרו בגמ' שגזרו בזה חז"ל שמא יתקן כלי שיר.

מובא בגמ' (עירובין ק"ד ע"א) מעשה בעולא שהתאכסן בבית רב מנשה בשבת, ושמע שהקיש אדם על הדלת, הקפיד ואמר יתחלל גופו של אותו אדם שחילל את השבת, אמר לו רבא לא אסרו חכמים אלא השמעת קול הנשמע כעין של שיר בנעימה ובנחת, אבל הדפיקה בדלת אינה של שיר ואין בה איסור, וכשאמרו דבר זה בבית המדרש הקשה אביי על שיטת רבא ממה שאמרו בברייתא (תוספתא שבת פ"ב ה"ו) שמטיפין מיארק לחולה בשבת, ופירש"י כלי של מתכת שפיו צר ומנוקב בתחתיתו נקבים נקבים דקים, וממלאים אותו מים וסותמים פיו העליון, וכל זמן שפיו סתום אין המים יוצאים בנקבים התחתונים, וכשרוצה שיצאו המים נוטל פקק העליון, והמים יוצאים בנקבים טיף אחר טיף, ונותן כלי מתכת תחתיו וקול טפטוף נשמע.

הרי שלא התירו להשמיע קול אלא לצורך חולה ולא לבריא, ומסתמא מדובר בברייתא שמשמיע קול זה כדי להעיר את החולה, ואין מעירין אותו משנתו ביד כדי שלא יבהל, וכיון שלהקיץ הוא בודאי אינו קול נעים, שכן קול נעים מרדים את הישן, מוכח מדברי הברייתא שכל השמעת קול אסורה. ותירצו בגמ' שאין מדובר כאן כשרוצה לעוררו אלא להרדימו, שכשהחולה אינו יכול להרדם לוקחים כלי זה שקולו ערב לאוזן, ונותנים אותו ליד החולה כדי שנגינתו הנעימה תביא לו את השינה, ומתיישבת ברייתא זו שפיר כדעת רבא שאין איסור השמעת קול אלא בקול של שיר, ורק לחולה התירו גם קול של שיר.

עוד הקשו בגמ' על דברי רבא ממה שאמרו בברייתא (שם פ"ח ה"טו) המשמר פירותיו מפני העופות ודלועיו מפני החיה, משמר כדרכו בשבת, ובלבד שלא יספק כף אל כף ולא יטפח ידיו על לבו, ולא ירקד ברגליו כדרך שהם עושים בחול כדי להשמיע קול להבריה העופות, ולכאורה טעם האיסור בזה משום שהוא משמיע קול, וכל השמעת קול אסורה. ותירץ רב אחא בר יעקב שהטעם שאסרו חז"ל את הטיפוח סיפוק וריקוד לשומר פירותיו, הוא משום גזירה שמא יטול צרור ויזרוק אותן לרה"ר כדי להבריה העופות, ולא משום השמעת קול.

וכתב הרי"ף (ל"ה ע"ב) שמסתבר שהלכה כדעת רבא, כיון שרב אחא בר יעקב יישב שלא יקשה על רבא מהברייתא, ומוכח שכן גם הוא סובר, ועוד שאח"כ הביאו בגמ' שאמיר התיר למלאות מים מהבור לדלי ע"י גלגל בשבת במקום שאין לחוש שיבוא להשקות גינתו בשבת, ולא חשב לקול שמשמיע הגלגל בעת העלאת המים מהבור, וכן דעת הרמב"ם פרק כ"ד ה"ד, וכן נראה מדברי הרא"ש פ"י סימן כ' שהביא את דברי הרי"ף באחרונה, וכן פסקו עוד ראשונים, אך רבינו חננאל (ק"ד ע"ב ד"ה ת"ש) כתב שאע"פ שיישבו בגמ' כל הקושיות על דברי רבא, מ"מ אין אנו סומכים על זה, והלכה כעולא שכל השמעת קול אסורה בשבת, ואף הרי"ף כתב שראה

למקצת רבוותא הסוברים כעולא, משום שבתלמוד ירושלמי (ביצה פ"ה ה"ב) אמר ר' אלעזר שכל השמעת קול אסורה בשבת, וכן הביאו שם מעשה בר' אילעא שהתעכב בביהמ"ד בשבת, וכשהלך לביתו מצא שהם כבר ישנים, ונשאר ללון מחוץ לדלת ביתו, משום שלא רצה להקיש על הדלת בשבת, וכן נראה שפסק הרוקח סימן שס"ו. והשו"ע פסק כדעת הרי"ף הרמב"ם והרא"ש שאין איסור אלא בהשמעת קול כעין של שיר.

ביאור האחרונים בסברת מחלוקתם

בב"ח ס"א ביאר דלא נחלקו בטעם האיסור בהשמעת קול, ולכו"ע הוא מחמת הגזירה שמא יתקן כלי שיר, אלא שנחלקו אם גזרו גם על השמעת קול שאינו של שיר, דעת עולא ואביי שגזרו על כל השמעת קול ואפילו אינה של שיר, ורבא סבר שלא גזרו גזירה זו אלא על השמעת קול של שיר.

ובאור שמח (פרק כ"ג ה"ה) וכו"ה בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סימן ט"ז פ"ב) פירשו שעולא ואביי סוברים שאסרו השמעת קול משום איסור מוליד, שאסור משום שדומה לעושה מלאכה, ומפני כן אסרו כל השמעת קול, ורבא סובר שהשמעת קול של שיר בכלי שיר אסורה מחמת הגזירה שמא יתקן כלי שיר.

סתירה בדברי השו"ע

בשו"ע לעיל (סימן ש"א סכ"ג) התיר לבנים לצאת בזוגין הארוגים להם בכסותם, וכתב הרמ"א שההיתר לצאת בזוגין אלו הוא רק כשאין להם ענבל המשמיע קול, וכן התיר בשו"ע (סימן ש"ה סעיף י"א) לטייל בחצר עם בהמה שפקקו הזוג שבצווארה, והקשה במ"א שכיון שנפסק בסימן של"ח שאיסור השמעת קול הוא רק בקול של שיר, מדוע אסרו בסימן ש"א ושל"ח לצאת בזוג המשמיע קול.

ובציץ אליעזר (ח"ג סימן ט' פ"ב) דקדק מלשון השו"ע ששינה קצת מלשון הרמב"ם, שהרמב"ם כתב "אסור להשמיע קול של שיר בשבת בין בכלי שיר כגון וכו' בין בשאר דברים", ולשון השו"ע הוא "השמעת קול בכלי שיר אסור", ומדייק מכך שדעת השו"ע שהאיסור בכלי שיר אינו משום הקול של השיר היוצא מהם, אלא עצם השמעת הקול בכלי שיר אסורה, ואפילו השמעת קול שאינו של שיר, כיון שמשמיע את הקול בכלי שיר, ומדקדק כן גם מלשון הלבוש "כל השמעת קול בכלי שיר אסורה".

איזה קול נאסר להשמיעו
סיכום היוצא מהגמ' דלעיל

בגמ' הנ"ל מבואר דנחלקו אמוראים באיסור השמעת קול, האם אסור להשמיע כל סוג קול כל שחפץ בהשמעת קול, אפילו שאינו קול של שיר, דכן ס"ל לעולא, ולכן קילל את מי שדפק בדלת בשבת, ומאידך רבא ס"ל דלא נאסר להשמיע אלא רק קול של שיר.

ולענין הלכה נחלקו הראשונים, בר"ח ובארחות חיים שבת (סימן תמ"ד) כתב שכן ס"ל לקצת מן הגאונים, וכ"כ ר"י בעל התוס' דס"ל כעולא.

מאידך רוב הראשונים ס"ל להתיר כל שאינו קול של שיר, רי"ף עירובין (ל"ה ע"ב), רמב"ם (פכ"א ה"ג), רא"ש (פ"ה ס"ב), וכ"כ הטור בשם ר"ת.

וכן הכריע בבית יוסף ובשו"ע סימן של"ח ס"א וז"ל: השמעת קול בכלי שיר אסור, אבל להקיש על הדלת וכיוצא בזה כשאינו דרך שיר מותר, ולדעת הרמ"א אסור אפילו כשאינו דרך שיר.

השמעת קול נעים ואינו מנגינה

איסור השמעת קול אינו בדווקא קול שיר, ה"ה קול ערב אפילו שאינו נגון, וראיה בגמ' עירובין (ק"ד ע"א) התירו להטיף מי ארק לחולה ואסרו לבריא, ופירש"י שם בביאור מהות כלי זה כלי של מתכת ופיו צר, ומנוקב בתחתיתו נקבים דקים וממלא מים וסותם פיו העליון, וכל זמן שפיו סתום אין המים יוצאים בנקבים התחתונים, וכשרוצה נוטל פקק העליון והמים יוצאים בנקבים טיף אחר טיף, ונותן כלי מתכת וכופהו תחתיו וקולו נשמע לחולה, ע"כ. ובהו"א חשבה הגמ' דמיירי להעיר את החולה, ופירש"י ומתיראין להקיצו בידיים שלא יבעת, וכיון דלהקיץ הוא לא בנעימה ובנחת נשמע.

ולמסקנת הגמ' מיירי להרדימו, ונמצא דקולו נשמע בנעימה ובנחת, ואסור להשמיעו לבריא אע"ג שאינו נגון, כי קול הנשמע בנעימה ובנחת נחשב קול של שיר. וכ"כ שם רש"י בדברי רבא דלא אסרו אלא קול של שיר, וז"ל: בקול של שיר הנשמע כעין שיר בנעימה ובנחת. ובמאירי פירש דהוא קול ערב המביא לידי שינה, ודומה לקול של שיר.

כלי המיוחד להשמעת קול

כתב האגור (סימן תקי"ח) וז"ל: ובתשובת מהר"י מולן אסור להכות בשבת על הדלת בכלי המיוחד לשם להשמיע קול, עכ"ל. ותמה עליו הב"י (סימן של"ח) דאי ס"ל כעולא שאוסר כל קול אפילו אם אינו מיוחד לכך אסור, ואי ס"ל כרבא שאוסר רק קול של שיר אפילו אם מיוחד לכך שרי, כיון שאין מתכוין לשיר, ותירץ הב"י ושמא י"ל דאע"ג דס"ל כרבא במיוחד לכך חיישינן שמא יכוין לשיר, וכן נראה ממה שכתוב בפסקי התוס' של עירובין (סימן ר"ג) קול שאינו של שיר אין לאסור, אך טבעת הדלת אסור לקשקש בו, ע"כ.

ועל כך כתב בדרכי משה (סק"ז) וכן המנהג כדברי האגור, וכן פסק הרמ"א (ס"א) ואסור להכות בשבת על הדלת בטבעת הקבוע בדלת, אע"פ שאינו מכוין לשיר, מ"מ הואיל והכלי מיוחד לכך אסור, ולכן אסור לשמש להכות על הדלת לקרוא לבית הכנסת ע"י הכלי המיוחד לכך, אלא מכה בידו על הדלת, עכ"ל.

ובשו"ת מהרי"ל כתב (סימן ל"ח אות ד') דהקשת הדלת בכלי המיוחד נהגו העולם איסור, והוקשה לו על מה שמכו העולם להקל להקיש באגרוף, ופירש דחשיב כלאחר יד ובשינוי שרי בירושלמי, ואפילו את"ל דשרי כמו שפסק רבי"ה דפסק להקל כרבה דשרי להשמיע קול כל שאינו קול של שיר, מ"מ יש לאסור כיון שנהגו, והוו דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם פרק כ"ג ה"ד כתב וז"ל: אסור להשמיע קול של שיר בשבת, בין בכלי שיר כגון כנורות תבלים, בין בשאר דברים, אפילו להכות באצבע על הקרקע או על הלוח או אחת כנגד אחת כדרך המשוררים, או לקשקש את האגוז לתינוק או לשחק לו בזוג כדי שישתוק, כל זה אסור גזירה שמא יתקן כלי שיר, עכ"ל. משמעות דבריו דהאיסור רק קול של שיר, ואם אינו של שיר מותר לכתחילה. וכך דייק בב"י ר"ס של"ח (ד"ה ודעת הרמב"ם). וכ"כ להוכיח הביאורה"ל (סימן של"ח ס"א ד"ה על הדלת) בדעת הרמב"ם בפירוש המשניות סוף עירובין, וז"ל: והקול הנשמע לגלגל בעת השאיבה אין אוסרין אותו, וכמו כן אין אוסרין להקיש בשלשלת הפתחים והדומה להם.

במ"א סימן של"ח סק"א הביא ראייה להקל בפעמונים שבפרוכת אף שהם כלי המיוחד לכך, וכתב להוכיח זאת מהגמ' בעירובין (דף ק"ד ע"א) ומטיפין מיארק לחולה, דבהו"א סברה הגמ' להוכיח דנאסר כל קול, שהרי לבריא אסור אף שעשוי הכלי להעירו, ופירש רש"י שהוא כלי המיוחד לכך, ואת"ל דבמיוחד להשמעת קול אסור אף כשאינו של שיר, מאי ראייה איכא מהכא, וכן למסקנת הגמ' דמיירי להרדימו, ולכן אסור לבריא, מבואר דלהקיצו שפיר דמי, וא"כ שרי בכלי המיוחד להשמיע קול.

היוצא למעשה

משחקי ילדים המשמיעים קול

כתב בשמירת שבת כהלכתה (פט"ז ס"ב) דהשמעת קול בכל כלי שהוא אסורה, ובכלל כלי הם פעמון, רעשן, משרוקית, צפצפה וכיו"ב, וכל הכלים האלה הם מוקצים ואסורים בטלטול, וכ"ש כלי נגינה המשמיעים קול נעימה דאסור.

ובהערה י' כתב דצעצוע העשוי למשחק אלא שגם משמיע קול, לדעת השו"ע מותר באין כוונתו לשיר, וגם לפי המשנ"ב והביאורה"ל יש להקל כשעיקר הכלי עומד לצעצוע ולא לשיר, דאז לא חשיב כעובדא דחול.

וכ"ה באור לציון (פל"ט ס"א) שדעת השו"ע דלא כאגור, ולכן כשאינו מכוין לשיר מותר.

להשמיע קול לתינוק להרגיעו כדי שישן

עוד כתב בשש"כ (פט"ז ס"ג) שאסור לגדול להשמיע קול בצעצועים המשמיעין קול, כשהוא מנענע אותם או לוחץ עליהם, דהרי השו"ע כתב דאסור לקשקש באגוז לתינוק, ובמשנה הלכות (ח"ו סי' ע"ד) כתב להתיר כלאחר יד עכ"פ אם התינוק בוכה הרבה ומצטער, וכתב הגרש"א דכיון דעושה כן לצורך התינוק י"ל דאין הצעצוע מוקצה ומותר לטלטלו, ועיי"ש מה שכתב שיש לחלק בין אגוז לצעצוע תינוק.

מסמרות בנעלים או במקלות הזקנים

כתב הכף החיים (אות ו') דנעלים שמצויים שארוכים ונועלים אותם בימות הגשמים, שקובעים מסמרות בעקב שלהם של ברזל, ודרך הילוכן משמיעים קול גדול, וכן במקלות שהולכים בהם הנמושות שבקצה המטה קבוע בו ברזל גדול המשמיע קול כשפוגע באבנים שבקרקע, לכו"ע שרי.

לצפצף בגרון

בכף החיים (אות ז) כתב: וע"ז סמכו באשכנז ופולין המצפצפים ומהגין בגרונם כשמשוררים שנראה כמנגן בכלי שיר ממש, ושמעתי שגם רבנן קדישי וחסידים נהגו לשורר כך, והשומע קולם נראה כניגון כלי שיר ממש, וכן הסכימו האחרונים, אבל בשו"ת גבעת שאול נטה לאסור איסור לצפצף כציפור או כמין זמר אחר בשבת.

להשתמש בכלי המיוחד להקיש בדלת

כתב באור לציון (פ"ט ס"א) דמוכח מהשו"ע דפסק דלא כאגור, וכדכתב בב"י, ולכן מותר להשתמש במדפק על הדלת בכל אופן, ואין צריך שיהיה מיוחד לשבת. ולדעת הרמ"א כדברי האגור לאסור להכות בכלי המיוחד לכך.

לפתוח דלת שבפתיחתה מתנענעים פעמונים ומשמיעים קול

באור לציון (פ"ט ס"א) כתב בהערה דלפתוח דלת שעם פתיחתה מתנענעים פעמונים, שרי אף לרמ"א, שהרי הפותח הדלת אין כוונתו להשמיע קול, אלא בעה"ב נתנו שם כדי לדעת אם הדלת נפתחת, ובכה"ג אף לרמ"א שרי.

אבל בשש"כ (פכ"ג סמ"ח) כתב לאסור, והצריך להוריד הפעמון מערש"ו, ואם שכח להסירו מותר לפתוח הדלת בשבת, וכל זה מייירי בפעמון שאינו חשמלי.

שריקה בפיו

כתב הרמ"א סימן של"ח סעיף א': אלו שקורין לחבריהן ומצפצפים בפיהם כמו ציפור, מותר לעשות בשבת, והקשה הערוך השולחן (שם סעיף ו' ז') באיזה אופן דיבר הרמ"א, אם מדובר ששורק רק בפיו הרי שירה בפה לא נאסרה כלל, ואם מדובר ששורק בכלי פשיטא שאסור. ותיירץ דפירוש דברי הרמ"א לאותם שנותנים אצבעותיהן לתוך פיהם בין השפתיים והשיניים, וע"ז יוצא קול כציפור, והחידוש כאן דאע"ג דנתבאר בשו"ע (סימן של"ט סעיף ג') שאסור להשמיע קול בידו דרך שירה, כאן מותר כיון שאינו עושה בידו את מעשה השיר, אלא השירה היא מפיו, והיד אינו אלא שהצפצוף בפה יעלה יפה, ולכן מותר. לסיכום: הנותן אצבעותיו בפיו ושורק, מותר אע"פ שמשמיע קול כמין זמר (ועל דרך המוסר ראוי להימנע מזה אף בימי החול), ומיהו אסור להשתמש בשבת במשרוקית או צפצפה.

ובשלטי הגבורים שהוא מקור דברי הרמ"א משמע שרק בהצטרפות שני תנאים יחד מותר, א. שאינו עושה מעשה בידו. ב. שאינו מכויץ להנעים בשיר, וז"ל: אסור להשמיע קול בשבת, ולא אסור אלא קול של שיר, כגון שהוא משמיע קול נעימה בידו או בכלי כעין כלי זמר, ומוכח מכאן שאין איסור אלא בזמר שע"י מעשה, וא"כ אותם שכשרוצים לקרוא לחבריהן מצפצפים בפיהם כציפורים, אע"פ שבאותו הצפצוף אפשר להנעים כעין שיר, כיון שאינם מכוונים אלא לקרוא לחבריהם ואינם מנעימים בשיר, וגם אינם עושים מעשה, מותר, וכתב הרמ"א שני"ל שדי בכך שאינו עושה מעשה, ומותר לצפצף בפה לקרוא לחבירו אפילו אם מנעים כעין שיר, ובמחצית השקל כתב שכונת הרמ"א לבאר ג"כ את דברי השלטי הגבורים ש"או או" קאמר, או משום שאינו עושה מעשה, או משום שאינו מצפצף בכלי של שיר.

הרב שמ"י אקוקה

כולל "אליבא דהלכתא" מעלות דפנה

בענין מליחת עשבי בשמים מחוברים

הנה בהאי ענינא אי שרי למלול עשבי בשמים מחוברים לקרקע בידו שיהא ריחם נודף, יש לדון מצד ב' פנים, הא' מצד מה שאסרו חכמים להשתמש במחובר, והב' מצד איסור מוקצה.

איסור השתמשות במחובר

הנה במס' עירובין (דף לד:) אי, ההוא פולמוסא [הוא חיל המלך] דאתא לנהרדעא [והיה מקום דחוק לתלמידים מפני אנשי החיל], אמר להו רב נחמן פוקו עבדו כבושי כבשי באגמא [צאו וכפו הקנים זה על זה הרבה כמין כסאות לישיב עליהן], ולמחר ניזיל ונתיב עליהו, איתיביה רמי בר חמא לרב נחמן ואמרי לה רב עוקבא בר אבא לרב נחמן, מדתנן התם נתנו לעירוב בראש הקנה או בראש הקונדס, בזמן שהוא תלוש ונעוץ אפילו גבוה מאה אמה הרי זה עירוב, ודייק תלוש ונעוץ אין, לא תלוש ולא נעוץ לא, דאסור ליקח העירוב ממנו, אלמא קנים כאילן הן ואסור להשתמש עליהן, אמר ליה התם בעוזרדין, ופירש"י בעוזרדין שהוקשה כבר הרי הן כאילן, וכי שרינן בשאינן עוזרדין, בעוד הקנים רכין דהווי כירק, ובירק לא

הזכירו חכמים שבות. ומבואר דבירק דרכין לא גזרו חכמים גזירת איסור שימוש באילן.

וכ"כ השו"ע (בס"י ש"ב סעי' ו') מקנחין בשבת בעשבים לחים אפי"ה הם מחוברים, ובלבד שלא יזיזם, ומשום משתמש במחובר ליכא, דלא אמרו אלא באילן אבל לא בירק, ע"כ. ומבואר דהכי קיי"ל שאין איסור השתמשות בירק אפי"ה הוא גבוה ג"ט. וכ"כ הרמ"א (בס"י של"ו ס"א) דאהא דכתב השו"ע אין עולים באילן בין לח בין יבש ואין נתלים בו, ואין משתמשין במחובר לקרקע כלל גזרה שמא יעלה ויתלוש, כתב הרמ"א דכל זה באילן וכיוצא בו, אבל קנים הרכים כירק, מותר להשתמש בהם אעפ"י שמחוברים בקרקע, דאין אסור להשתמש בירק. והנה המ"ב שם (סקט"ו) כתב דהט"ז (סק"ד) חולק על הרמ"א, והעלה דדעת השו"ע לאסור בקנים ובירק משום משתמש באילן, אמנם הביא שהא"ר השיג ע"ז, והביא מכמה ראשונים דפסקו כהרמ"א, אלא דכתב דוקא אם הקנה הוא רך כירק, אבל אם הוא קשה אף על פי שאינו קשה כאילן, אסור להשתמש עליו וליטול ממנו שום דבר, משום דנוח לשברו בעת שמשמש עליו, וכן בתוספת שבת מסכים להקל, ומחלק ג"כ כמו שמחלק הא"ר, וכן בח"א מסכים כן לדינא, וכמו שהעתיק הרמ"א, והביא שגם הריטב"א כתב כן ודלא כט"ז, ע"כ תוכ"ד המ"ב. ובאמת באליה רבה (סק"ג) תמה על דברי הט"ז דלא ראה מה"ש השו"ע (ס"י ש"ב סעיף ו' הנ"ל) דמתיר להדיא כרמ"א.

קנים שסופן להקשות

והנה המ"ב (בס"י של"ו סקט"ו) הוסיף עוד שכתבו הפוסקים דאעפ"כ אסור להשתמש בקלחי כרוב ודלעת, וביאר דלא דמו לירק שלא גזרו בו חכמים, דשאני הכא שהם קשים, ועוד דלבסוף הם מתקשים ונעשים כעץ. וכנראה שר"ל במ"ש ועוד וכו', דאף שמתחילתם רכים הם, מ"מ יש בהם איסורא דאין משתמשין באילן מחמת שלבסוף מתקשין ונעשים כעץ. ואזיל לטעמיה במה שכתב (בסק"ד) שהרבה פוסקים סוברים שהקנים העשויין להתקשות אפילו ברכותן, הרי הם כאילן ואסור, ולא הותר אלא הקנים הגדלים באגם שאינן מתקשין לעולם, ואפילו הם גדולים יותר מג' טפחים. ובשעה"צ (סק"ח) ציין דכן משמע מפירוש רבינו חננאל והערוך ערך עוזרדין, וכן כתבו הרשב"א בעבודת הקודש והריטב"א בשם יש פוסקים, וכן נכון לפסוק, מאחר שהב"ח והט"ז אוסרים בכל ענין, ע"כ.

ושורש הנידון הוא בדברי הגמ' הנ"ל, דאהא דשרי רב נחמן להשתמש בקני דאגמא, איתיביה בגמ' מהא דגבי עירוב לא שרינן אלא בקנה תלוש ונעוץ, הא לא תלוש ולא נעוץ לא, ומשני התם בעוזרדין. ורש"י פירש עוזרדין שהוקשה כבר הרי הן כאילן, וכי שרינן בשאינן עוזרדין בעוד הקנים רכין, דהווי כירק, ובירק לא הזכירו חכמים שבות. ומבואר דבאותם קנים גופא יש חילוק בין זמן שהם רכים לזמן שהוקשו. והרשב"א תמה בזה, דהתם הוכיחה הגמ' חילוק זה מדתניא הקנין והאטדין וההגין מין אילן הן ואינן כלאים בכרם, ותניא אידך הקנים והקידן והאורבנין מין ירק הן והן כלאים בכרם, קשיא אהדדי, אלא שמע מיניה כאן בעוזרדין כאן בשאין עוזרדין. ולפירש"י ימצא שבמין אחד של קנים יש חילוק לגבי כלאים, שבעודן רכים הווי כלאים בכרם כירק, ומשהוקשו לא הווי כלאים בכרם כאילן. וע"כ פירש שהחילוק הוא בין מין קנים קשים דהווי אילן, למין קנים רכים דהווי ירק.

[ולכאוי' היה מקום לומר דגם הרשב"א יודה דלגבי שבת נחלק בין קנים שהוקשו לקנים שלא הוקשו, ולא פליג אלא לגבי כלאים, שהרי הוא הוכיח דאין גזירה בירק מהא דשרינן (עירובין דף ק:)] לילך על עשבים, ושם לא חילקו בין מינים שעתידיים להקשות למינים שאין עתידיים להקשות, ונראה שבכל ענין דהווי ירק שרי לילך עליהם. אלא שיש לדחות, שבגמ' התיירו לילך על עשבים [ולא על קנים], וי"ל דסתם עשבים אין נעשים קשים, אבל קנים שנעשים קשים אסור להלך עליהם אף קודם שנעשו קשים. וכן מבואר במאירי (בדף לב: ד"ה קנה) שלשיטת הרשב"א קנים שסופן להקשות אסור להשתמש בהם בשבת גם בעודן רכים, שכתב, וי"מ עוזרדין מין של קנים שהן קשות וכו', ולדעת זה גדולי הדור [הרשב"א] מסכימים שקנים שלנו מאותו המין הם, ואף בשלא הוקשו יש לגזור במחובר, הן בתשמישן הן בגזרת קטימתן ושלא לישיב עליהן, ע"כ. וכונן מדברי הריטב"א להאי שיטה].

אמנם יש לציין, שלבד מדעת רש"י שחילק בין קנים משנעשו קשין לקנים שעדיין לא נעשו קשים, כן היא גם דעת התוס' (שם ד"ה והאורבנין). וכן נראה מדברי האור זרוע (עירובין סי' קל"ד) שכתב, א"ל התם בשל עוזרדין שהוקשו כבר הרי הן כאילן, וכי שרינן אנא כשאין עוזרדין, בעוד שהקנים רכים דהווי כירק, ובירק לא הזכירו חכמים שבות. וכן נראה מפשטות דברי הריטב"א, שאע"פ שהביא דעת רבותיו שפירשו שעוזרדין היינו מין קנים קשים, מדבריו בפרק המוצא תפילין (דף ק: ד"ה ואסיקנא), נראה שפירש דעוזרדין אסורים דוקא כשהם

קשים, שכתב, ואסיקנא דאנן קיי"ל כר"ש דאמר דבר שאין מתכוין מותר, מותר לילך בשבת ע"ג עשבים, וכל שאינו קשה כעוזרדין, ולא גזרו חכמים להשתמש אלא באילן או כיוצא בו שהוא קשה כעוזרדין קנים ואטדים וכיוצא בהם, אבל בעשבים לא גזרו וכו'. ואע"ג שאפשר לפרש דמייירי במין קשה כעוזרדין, מ"מ מפשטות דבריו נראה דעוזרדין מידי דקשה הוא, וכשהקנה נעשה קשה כעוזרדין נאסר בשימוש. וע"י עוד בדבריו במס' שבת (דף נ. ד"ה בגזרתא, וכן בדף פב. ד"ה צרור). ולכאוי' נראה גם מרבינו חננאל כן, שכתב (בג"ה הגמ' דף לד:) ופריק מתני' בקנים עוזרדין חזקים שהן כמין אילן, ואם יבא להשוות בהן כיון שהן חזקים ואינו יכול לנטותן וליטול העירוב שעל ראשו גזרה שמא יקטום. כי קאמינא בקנים דקים שהן עוזרדין (ואולי צ"ל שאין עוזרדין) שהן כמין ירק, ונוחים להרכיבם ולנטותם ולא אתי לקוטמתן, דהני לאו מין אילן נינהו ולא גזרו בהו רבנן, ע"כ. ונראה מלשונו דהאי עוזרדין לאו מין קנים הם, אלא מצב של קנים, שיש קנים שהם עוזרדין ויש קנים שאינם עוזרדין. וצ"ע מש"כ השעה"צ דמהר"ח משמע כהרשב"א. [גם מדברי הערוך ל"י מה המשמעות ללמוד כן, שגם הוא כתב בדומה לדברי הר"ח. ושו"ר בביה"ל בס"י ת"ט ס"ג שג"כ נראה שלא הביא מדברי הר"ח סיוע להרשב"א בזה]. וצ"ע.

אי יש בדבר המחובר איסור מצד מוקצה

נמצאנו למדים דבקנה רך, ירקות ועשבים, לא גזרו משום משתמש באילן. אמנם אכתי יש לברר אי איכא בהו איסורא עכ"פ מטעמא דמוקצין הם, או"ד דלא הווי מוקצה. והנה מהא דהתיירו (בעירובין דף ק:)] להלך ע"ג עשבים, אין להוכיח מידי להאי ענינא, דהווי טלטול בגופו, וכתב השו"ע (בס"י ש"א סעי' ח') שטלטול בגופו אפי"ה לצורך דבר האסור מותר. [ומדקדוק דברי הראשונים מוכח דהאי היתרא לא שייך באיסור דמשתמש באילן, שמבואר בדבריהם שאם היה איסור משתמש באילן בעשבים היה אסור לילך על גבם, אע"ג דהווי טלטול בגופו. ונפק"מ בזה דבמקום שצריך לילך על אילנות אסור ללכת בשבת, דהוי משתמש באילן. ומש"כ (בס"י של"ו סעי' ג') מותר לילך על גבי עשבים בין לחים בין יבשים, בעשבים דוקא הוא דשרינן]. אמנם יש בזה ג' סוגיות נוספות, א. בגמ' דעירובין (הנז' בריש הדברים) דההוא פולמוסא דאתא לנהרדעא, אמר להו רב נחמן פוקו כבושו כבשי באגמא, ולמחר ניזיל ונתיב עליהו. והיינו שרב נחמן הצריכם לכבוש הכבשי בע"ש, וביאר הריטב"א (ד"ה אמר להו) דאף על גב דס"ל דמותר לישיב עליהם, ואין בזה משום משתמש באילן כיון שאינם כעוזרדין, אין ראוי לתקן בהם ישיבה בשבת לכתחלה, ובעו הכנה במעשה מבעוד יום, ולא סגי להו במחשבה כיון שהן מחוברין, וסמך על טעם זה לעיקר. ומבואר מדבריו דאיסור מוקצה איכא בהו עכ"פ לכתחילה (ע"י מ"ב ס"י ש"ח סקפ"ב).

ב. הא דתנן במס' שבת (דף קה:)] זמורה של גפן שהיא קשורה בטפיה [פך ששואבין בו מן הבור או מן המעיין] ממלאין בה בשבת [דשויא כלי], ובגמ' דקדקו קשורה אין, לא קשורה לא, ומוקמינן לה בחד גוונא במחוברת באביה [בגפן, ומשום משתמש במחובר ליכא דהווי למטה מג"ט], ובזה כו"ע מודו דבעינן קשירה. וכתב הריטב"א (שם ד"ה במחוברת) שיש שפירשו דמסתמא קפיד עליה כיון שהיא עומדת לפירות ונפסדת בקשירה, ולהכי בעינן מעשה כל כך שתהא מחשבתו קיימת, והנכון דהכי קאמר, דכיון שמחוברת לקרקע דלא הוי בר טלטול ותשמיש כלל, ורוצה לעשותה בתורת תלוש שהוא היפך עניינה, בכי הא ודאי בעינן מעשה גמור. וגם מזה נראה לכאוי' דמחובר הוי מוקצה בלא מעשה הכנה. ג. הא דאיתא במס' שבת (דף פב.) היו לפניו צרור ועשבים, רב חסדא ורב המנונא, חד אמר מקנה בצרור ואין מקנה בעשבים, וחד אמר מקנה בעשבים ואין מקנה בצרור. והביא רש"י דרבותינו מפרשים משום תלישה, וביאר דמוקמי לה בעשבים מחוברין, ומקנה בהן בחיבורן ולא יזיזם, ואינו מקנה בצרור דלאו בר טלטול הוא. ומדברי רש"י שכתב שמקנה בהן בחיבורן ולא יזיזם, נראה נמי דאיכא איסור דמוקצה במחובר. [וא"ת אי הכי דאינו מזיזין אפי"ה בצרור יהא מותר, דהווי טלטול בגופו לצורך דבר המותר, תריץ דבמחובר יכול לקנה עצמו על המחובר בלא שיזוז, שקבוע הוא בקרקע, משא"כ בצרור תלוש שאינו מחובר לקרקע א"י לעשות כן].

אמנם מעצם הסוגיות אין הכרח לומר כן, א. דבסוגיא דעירובין הנ"ל פירש הרשב"א (שם ד"ה פוקו) דהא דאצריך רב נחמן לכבוש הכבשי באגמא כדי שתשבר עכשיו הראויה להשבר, והביא דכן פי' הראב"ד ז"ל. [והריטב"א הביא ג"כ האי פירושא]. ונראה מדבריו דאין איסור בקנים מצד מוקצה. אמנם יש לדחות דהכא רצה רב נחמן שישבו על הקנים, וזה מיקרי טלטול בגופו, וזה שרי אף במוקצה. ובאמת י"ל דדעת הריטב"א בזה, אמאי לא נימא דאי"צ הכנה כלל מידי

דהוי כטלטול בגופו. אכן אי קשיא יש להקשות קושיא זו ע"ד חכמים במס' שבת (דף ככה:), דתניא חריות של דקל שגדרן לעצים ונמלך עליהן לשיבה צריך לקשור. והוא צ"ע, דבישיבה על מוקצה לכאוי אין איסור. וכתב במ"ב (סי' ש"ח סקפ"ב) בזה דהני חריות אסור לטלטלם היינו טלטול ממש, אבל לישב עליהם כשאין מזיזן ממקומן ודאי שרי, ואפילו כשמזיזין ע"י ישיבתו מצדד המ"א להקל, דטלטול מן הצד הוא כל זמן שאין מזיזן בידיים, ומצאתי במאירי שגם הוא הסכים לזה, רק שכתב דבמקום שאין צורך ראוי לפרוש מזה, ע"כ. וזוהי מבוארים דברי הריטב"א והרשב"א שפיר.

ב. בסוגיא דזמורה הקשורה בטפיח הביא הריטב"א פירוש נוסף, דיש שפירשו דמסתמא קפיד עליה כיון שהיא עומדת לפירות ונפסדת בקשירה, ולהכי בעינן מעשה כל כך שתהא מחשבתו קיימת, וכדאמרינן גבי גשוש קפיד עליה. ולהאי דטעמא הא דזמורה הויא מוקצה אי"ז מחמת מה שהיא מחוברת, אלא מחמת חשיבותה. **ג.** ובהא דאיתא במס' שבת (דף פב.) דאיכא למ"ד מקנה בעשבים ואין מקנה בצרור, יש לדחות דמעצם הסוגיא אין ראייה, שאפשר לפרשה כמו שפירשה רש"י גופיה, דמייירי בעשבים תלושים, ואינו מקנה בעשבים שהעשבים לחים וחוחכין את הבשר, וכן הביא הריטב"א [ועורר] לפרש הסוגיא כן. ועוד י"ל דאפי"א אי נימא דבשבת מייירי, פירשו כמה אחרונים דמש"כ רש"י לא יזיזו ר"ל שלא יעקרו מן הקרקע, אבל להזיז בידו שרי, וכדלקמיה.

דברי הפוסקים בזה

והנה המג"א (בס"י ש"ח סקל"ט) כתב דמשמע בגמרא דזמורה הקשורה בטפיח דבמחבר לקרקע אפי"א למטה מג' אסור להשתמש ממנה אפי"א קשר, ולא מהני מחשבה. וכ"כ המ"ב (שם סקפ"א) שאם הוא מחובר לקרקע, אפילו הוא קשה דליכא חשש שמא יקטום, אפי"א אסור להשתמש בה אפי"א היא קשורה בדלי משום מוקצה, דבמחבר לקרקע לא מהני מחשבה להוציאה מתורת מוקצה. וכן היא דעת הט"ז (סי' של"ו סק"ד בסוף אריכות דבריו, ותו נ"ל וכו') דמחמת מוקצה אין להשתמש בירק, דודאי מוקצה הוא. [וכתב שם דאין להקשות למה לא אסרו בגמ' (בעירובין דף לד:) משום טעם זה, ד"ל שנתנו טעם לכ"ע אפי"א למאן דל"ל מוקצה, ולחלק בין אילן לקנים לכ"ע. ולכאוי אי"צ לזה, דגבי עירוב איסור מוקצה אינו מבטל העירוב, דלא גזרו אמוקצה בין השמשות, וכשם שהמניח עירובו באילן עירובו כשר].

ולכאוי כך נראה גם מדברי השו"ע (בס"י ש"יב סעי' ו'), שכתב מקנחין בשבת בעשבים לחים אפי"א הם מחוברים ובלבד שלא יזיזו, ומשום משתמש במחבר ליכא דלא אמרו אלא באילן אבל לא בירק, ע"כ. וכ"כ המג"א (שם סק"ו). [והנה הא"ר (בס"י של"ו סק"ג) הביא דברי הט"ז הנו', וכתב דמה שתמה הט"ז על הרמ"א ממוקצה, תימא עליו דלא ראה מ"ש השו"ע (סי' ש"יב סעיף ו') דמתיר להדיא כהרמ"א, ע"כ. וצ"ע, דהא בשו"ע מבואר ובלבד שלא יזיזו, ואין תימא על הט"ז אם למד כהמג"א]. ובפמ"ג (בס"י ש"יב) נמי הצדיק דברי המג"א, וכן נקטו להלכה הגר"ז בכמה מקומות והכה"ח.

אמנם המ"ב (שם סק"יט) כתב שלא יזיזו, היינו שלא ישמוט אותם ממקום חיבורם משום תלישה. וציין מקורו מאליה רבה ותוספות שבת ושאר אחרונים, דלא כמגן אברהם. וכן בס"י של"ו (בשעה"צ סקמ"ב) כתב דאף שהמגן אברהם (בסימן ש"יב סק"ו) דעתו דבעשבים נמי יש בו משום מוקצה אפילו בעודן מחוברים, כבר הקשו עליו הרבה אחרונים שם, ע"כ. והיינו שבתו"ש (שם סק"יא) אחר שהביא דברי המג"א כתב שדבריו תמוהים, דהא גבי אילן הוא דאמרו דאין משתמשין בו שמא יעלה ויתלוש (כמ"ש בריש סי' של"ו), וא"כ בעשבים דלא שייך זה למה יהיו מוקצים. והא דאיתא (בס"י שכ"ה) דמחבר הוי מוקצה, היינו דלאחר שיתלוש מקרי מוקצה משום דאקצי דעתיה מיניה שיתלוש בשבת, אבל להשתמש בה בעודם מחוברים לא הוי מוקצה. ומ"ש שלא יזיזו היינו שלא ישמוט אותם ממקומם משום תלישה. תדע דהא א"א לקנח בהו אפי"א נייעם קצת, ואי הוי מוקצה הא קי"ל דמוקצה אסור לטלטל מקצתו (כמ"ש סי' ש"ח סעי' מ"ב, ובמקום אחר נתבאר באריכות), ויש לדחות. גם הט"ז כתב (ריש סי' של"ו ונזכר לעיל) דהוי מוקצה, וגם עליו יש לתמוה בזה כמ"ש שם, עכ"ד התו"ש. והמ"ב אסכים על ידיה כמבואר.

ויש לתמוה על דברי התוספת שבת בתרתי, חדא דמאי דפשיטא ליה דגבי אילן הוא דאמרו דאין משתמשין בו שמא יעלה ויתלוש הוא הוי מוקצה, משא"כ בעשבים שאין איסור משתמש ליכא איסור מוקצה, מדברי הריטב"א מבואר לא כן, דבקנים דרכיכי מבואר בסוגיא שאין איסור מצד משתמש באילן, ואעפ"כ מבואר בריטב"א שבלא הכנה היה אסור להשתמש בהם. [ונתבאר דאף הרשב"א והראב"ד שפירשו

הסוגיא באופ"א אין הכרח דפליגי בהא]. ועוד קשיא כן מדינא דזמורה, דאע"ג שמשתמש בה בפחות מג"ט שאין בזה איסור משתמש באילן, מ"מ בעינן לקושרה. והתו"ש עצמו (בס"י ש"ח) העתיק דין זה. והנה מעצם הדין היה אפי"א דהתו"ש ילמד כמו הפ"י האחר שהביא הריטב"א, וכנ"ל, שזמורה הויא מוקצה מחמת חשיבותה, וכדאמרינן גבי גשוש קפיד עליה. אלא שבדברי המ"ב לא נראה כן, שהוא כתב (בס"י ש"ח סקפ"א הנ"ל) שאם הוא מחובר לקרקע אפילו הוא קשה דליכא חשש שמא יקטום, אפי"א אסור להשתמש בה אפי"א היא קשורה בדלי משום מוקצה, **דבמחבר לקרקע לא מהני מחשבה להוציאה מתורת מוקצה**, ואעפ"כ גבי עשבים כתב בפשיטות דלא הוי מוקצה. שו"ר שתמה בזה התהילה לדוד ע"ד התוס' שבת.

ומה שנראה בזה הוא כמו שפירשו באור לציון (ח"ב פכ"ו ס"א בביאורים) ובמנחת שלמה (ח"א סי' י' הע' ב') שמה שהדבר מחובר אינו סיבה ליתן לו דין מוקצה, ומאידך אינו סיבה גם דנימא דלאו מוקצה הוא, אלא דנים את הדבר כמו דינו אילו לא היה מחובר. ולכן עשבים העומדים לקינוח לא הוי מוקצה גם בעודן מחוברים, משא"כ קנים שאינן מיועדים לשיבה בעצמותם [אלא להסקה ושאר תשמישים שאסור לעשותם בשבת] הוי מוקצה מחמת תשמישם, ולא מחמת מה שהם מחוברים. וכן זמורה של גפן שאינה מיועדת לשיבת מים ע"י קשירתה בטפיח, הויא מוקצה מחמת כן ולא מחמת מה היא מחוברת. וזוהי את"ש דברי התוספת שבת והמ"ב. [ולפ"ז בזמנינו מי שנקלע בשדה ויש לפניו נידון במה לקנח, בעשבים או בצרור, עדיף לו להשתמש בצרור, דכיון דתרווייהו מוקצה בזה"ז, עדיף להשתמש בצרור שאין בו חשש תלישה]. אמנם יש להוסיף דהא פשיטא שכ"ז הוא באופן שאפשר להשתמש בדבר המחובר גם בעודו מחובר, שאם אי אפשר להשתמש בו כשהוא מחובר [כפרי שתשמישו לאכילה, או קנים שתשמישם לסיכוך], בזה הוי מוקצה מחמת כן. וי"ל דזהו הדין המבואר (בס"י שכ"ה סעי' י"א) שאינו יהודי שליט עשבים לצורך בהמתו, אם אינו מכירו מאכיל אחריו ישראל, שעומד בפניה בענין שלא תוכל לנטות אלא דרך שם, אבל להעמיד הבהמה עליהן אסור, דחיישינן שמא יטול בידו ויאכילנה והם מוקצים, דהתם מייירי בעשבים שעומדים למאכל בהמה, והם מוקצין מחמת זה שאי אפשר להשתמש בהם בעודם מחוברים. ועוד יש להוסיף דכל חידוש זה הוא רק בהני דברים שאין בהם גזירה משום משתמש באילן, אבל דבר שאסור מחמת האי גזירה הוי מוקצה מהאי טעמא גופא שאסור להשתמש בו, וא"כ בעשבים שעומדים להרחקה, אע"ג שהם מחוברים אינם נעשים מוקצה מחמת כן, ושרי למלול אותם ולהריחם. (ועי' בכלל העולה בסמוך).

הרחקה בעשבים שמשמשים גם לאכילה

והנה יש לדון עוד אי שרי להריח בעשבים שיש דרך לאכלם, דלכאוי נראה שאסור להריח בהם אפילו אם אינו נוגע בהם, והוא ע"פ המבואר בגמ' במס' סוכה (דף לז:): דאמר רבה הדס במחבר מותר להריח בו, אתרוג במחבר אסור להריח בו, מאי טעמא, הדס דלהריח קאי אי שרית ליה לא אתי למגזייה, אתרוג דלאכילה קאי אי שרית ליה אתי למגזייה. והכא אף דאין איסורא ליגע בהם מאיסורא דמשתמש באילן, מ"מ להריח איכא איסור מה"ט. אמנם כ"ז נכון בעשבים שדרך לאכלם כמות שהם. ויש לדון בעשבים שמשמשים רק כתבלין [כפי המצוי בדר"כ], אי גם בהו איכא איסורא להריח שמא יתלשם לצורך תבלין, או"ד דדוקא באתרוג והדומה לו חיישינן, וכמו שפירש"י במס' סוכה דכי מורח ליה מינשי ותליש ואכיל ליה, ולרש"י אף אם אוכלו במחבר אין לך תולש גדול מזה, אבל לחוש שיתלוש בשביל ליתנו באוכל אחר ליכא למיחש. ויותר נראה כצד זה. וכ"נ מלישנא דהשו"ע (בס"י של"ו סעי' י') שכתב דאתרוג ותפוח וכל דבר הראוי לאכילה, אסור להריח בו במחבר שמא יקוץ אותו לאכלו, ונראה דבראוי לאכילה בעודו במחבר קאי.

כלל העולה מכל המבואר

נענוע. נראה דמותר למלול עלי נענוע המחברים כדי שריחם יהיה נודף, דאין בהם איסור משתמש באילן דירק הם, ואינם מוקצה דמכלל שימושם הרגיל הוא, ואין בהם איסור דמריח באתרוג שאינם נאכלים כמות שהם. [אלא בחליטת הצמחים או בשימוש בהם כתבלין].

כוסברה ופטרוזיליה. נראה דאסור להזיזם, דאע"ג שירק הם ואין בהם גזירה של משתמש באילן [ויכול להניח עליהם מידי גם אם יהיו גבוהים מג"ט מהאי טעמא], מ"מ כיון ששימושם הוא למאכל ואי אפשר לאכלם בעודם מחוברים, מהאי טעמא הוי מוקצה וע"כ אסור להזיזם. ומ"מ יכול להריח

בהם בלא להזיזם, ואין בהם איסור דמריח באתרוג שאינם נאכלים כמות שהם. [אלא בשימוש בהם כתבלין].

עלי חסה. גם היא הויא ככוסברה הנו', אלא דחמירא טפי דכיון שנאכלת כמות שהיא אסור להריח בה [אם שייך בה ריח], דהויא כאתרוג דחיישינן שמא יתלשנו.

רוזמרין. נראה דהוי כנענע. אלא שיש לדון בצמחי רוזמרין הנטעים בערוגות שברחובות שמיועדים לנוי, אי הוי מוקצה שאינם עומדים להרחקה אלא לנוי או לא.

הדס. והנה בהדס נראה לכאוי דאילן קשה הוא, ואסור להשתמש בו כשאר משתמש באילן, ומהאי טעמא אסור להזיזו. אלא שבמ"ב נראה לא כן, שעל מש"כ השו"ע (בס"י של"ו סעי' י') שהדס מחובר מותר להריח בו, כתב המ"ב (סקמ"ח) שלענין לטלטלו בידו דינו כמו לעיל לענין קנים הרכים בס"א. ונראה מדבריו דפשיטא ליה שהדס מענפים הרכים הוא. (ומקור הדברים בט"ז שאסור ליגע בהדס כדין ירק לדעתו, וע"ז כתב המ"ב דלמאי דהסיקו האחרונים שלא כהט"ז שרי). אלא שנראה להוכיח דהדס מקנים הקשים הוא מדברי המאירי במס' סוכה (דף לז:): שכתב שם וז"ל: הדס במחבר מותר להריח בו בין ביום טוב בין בשבת, שמאחר שהנאתו לריח לבד, והרי הנאתו מגעת לו מעכשיו לא יבוא לקוץ, ויש מפרשים בה דוקא שלא בנגיעת יד שהרי אסור להשתמש במחבר, ולי נראה אף בנגיעה, שאם היה בפחות משלשה ארעא סמיכתא היא כמו שכתבנו בשלישי של עירובין, ואף כשהם למעלה משלשה מ"מ אין דין משתמש במחבר נאמר אלא בשכופף את ענפיו או נשען עליהם או על גוף האילן, הא אתרוג במחבר אסור להריח. ומבואר דהא פשיטא מיהא דהדס בכלל אילן הוא שאסור להשתמש בו. [ובפלוגתא דהמאירי וה"י"מ מבואר במ"ב (שם ביה"ל ד"ה ומותר) שכל שאסור להשתמש בו אסור להנידו].

נגיעה בעשבים. נראה שאסור ליגע בעשבים, דכיון שאין להם תשמיש היתר הוי מוקצה. ומכל מקום אין בהם איסור של משתמש באילן, ולכן מותר להשען עליהם או להניח עליהם חפץ כלשהו, ורק להזיזם בידי אסור.

מסקנא דדינא

א. מותר למלול עלי נענוע המחברים כדי שריחם יהיה נודף, אכן כוסברה ופטרוזיליה שעומדים לאכילה בעיקרם מוקצים הם ואסור להזיזם, ומכל מקום יכול להריח בהם בלא להזיזם.

ב. עלי חסה אסור להריח בהם [אם שייך בהם ריח], כיון שנאכלין כמות שהן.

ג. צמח הרוזמרין נראה שדינו כנענע, אלא אם נטוע לנוי שצ"ע אם נעשה מוקצה מחמת כך או לא.

ד. בשיח ההדס יש לדון אם הוא כאילן או כירק, ואם נחשב כאילן מוקצה הוא ואסור להשתמש בו כשאר משתמש באילן, ולכן אין להזיז ענפיו.

ה. הנדת עשבים שאין להם תשמיש היתר אסורה, שמוקצים הם. ומכל מקום אין בהם איסור משתמש באילן, ולכן מותר להשען עליהם או להניח עליהם חפץ כלשהו, ורק להזיזם בידי אסור.

**הרב חזקיהו גבאי
כולל "אליבא דהלכתא" בני ברק**

בענין המגביה עציץ נקוב מע"ג קרקע והניחו ע"ג יתדות

כתב השו"ע סי' של"ו ס"ח וז"ל: עציץ אפילו אינו נקוב יש לזוהר מליטלו מע"ג קרקע ולהניחו ע"ג יתדות או איפכא, בין שהוא של עץ בין של חרס, עכ"ל. ומבואר מהשו"ע שכל עציץ בין נקוב ובין אינו נקוב, בין של חרס ובין של עץ המונח ע"ג קרקע, אסור להגביהו ולהניחו ע"ג יתדות משום איסור "תולש", וכן כל עציץ בין נקוב ובין אינו נקוב בין של חרס ובין של עץ המונח ע"ג יתדות, אסור ליטלו ולהניחו ע"ג קרקע משום איסור "נוטע". והנה מש"כ השו"ע דבעציץ נקוב יש איסור תולש ואיסור נוטע, מקורו מהגמ' בשבת דף פ"א ע"ב, אמנם מש"כ שאפילו בעציץ שאינו נקוב יש איסור תולש ואיסור נוטע, הוא חידוש של השו"ע, וכבר תמהו עליו הפוסקים מה המקור לזה, ויבואר להלן בעזה"ת.

מקור הדין

איתא בשבת דף פ"א ע"ב אמר אביי פרפיסא הואיל ואתא לידן לימא בה מילתא, היה מונח ע"ג קרקע והניחו ע"ג יתדות מיחייב משום תולש, היה מונח ע"ג יתדות והניחו ע"ג קרקע חייב משום נוטע, ע"כ [וכתב רש"י דפרפיסא היינו עציץ נקוב]. והנה נחלקו הראשונים שם בדין הראשון שאמר אביי דהמגביה עציץ נקוב מע"ג קרקע והניחו ע"ג יתדות

נפרד מהקרקע, ומה שעלו בו עשבים זה מהלחלוחית של הצרור ולא מהקרקע, ולכן אינו חייב משום תולש, אבל עציץ נקוב כשהוא מונח ע"ג הקרקע הוא מתבטל לקרקע וגדל מהלחלוחית של הקרקע, ולכן חייב משום תולש. וע"ע במאירי בשבת שם (ד"ה צרור).

ד'. בהגהות מים חיים על הרמב"ם שם [נדפס בספר הליקוטים על הרמב"ם] ובחידושי הגר"ח (סטנסיל) סי' י"ג והשפת אמת בשבת שם כתבו דס"ל לרמב"ם דאביי פליג על ר"ל, וס"ל צרור שעלו בו עשבים אסור לקנח בו בשבת, והוסיפו דמה"ט הרמב"ם השמיט את הדין של ר"ל משום שפסק כאביי דבתרא הוא, וע"ע בדברי יחזקאל שם אות ה' משי"כ לדחות את הראיה מצרור שעלו בו עשבים באופ"א.

ה' דרכים לדחות את הראיה מפרוזבול

וכן כתבו הראשונים והאחרונים לדחות את הראיה שהביאו התוס' מפרוזבול, וכתבו בזה ה' דרכים, ואלו הם:

א'. המאירי בגיטין שם כתב דבאמת ס"ל לרמב"ם דעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות חשיב תולש, ואעפ"כ ס"ל שכותבין עליו פרוזבול, משום דשאני פרוזבול שהקילו בו חכמים.

ב'. התפארת יעקב בגיטין שם כתב דהגמ' בגיטין מיירי שהנקב של העציץ מגולה כנגד הקרקע, דבכה"ג גם הרמב"ם מודה דחשיב מחובר, ואילו הרמב"ם מיירי באופן שהנקב אינו מגולה כנגד הקרקע דבכה"ג חשיב תולש.

ג'. השפת אמת בשבת שם כתב דהגמ' בגיטין מיירי שאינו מזיז את העציץ ממקום למקום, אלא מונח ועומד ע"ג היתירות, דבכה"ג גם הרמב"ם מודה דחשיב מחובר, ואילו הרמב"ם מיירי שמזיז את העציץ ממקום למקום, שהרי מגביהו מהקרקע ומניחו ע"ג היתירות, ולכן פסק שחייב משום תולש משום שע"י השינוי מקום חשיב תולש.

ד'. המנחת חינוך במוסך השבת מלאכת קוצר אות ד' והאגלי טל מלאכת קוצר סק"ו אות ה' והדבר אברהם שם אות ג' כתבו, דבאמת הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פ"ט השמיט את הדין דכותבין פרוזבול על עציץ נקוב המונח ע"ג יתירות, משום דאילו לשיטתו בהלכות שבת דעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות חשיב תולש [ותימה על ה"עין משפט" בגיטין שם שציין על הגמ' שם את הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פ"ט הי"ט, דהמעייין ברמב"ם יראה שלא הזכיר מזה כלום], ומה"ט תמחו המנח"ח והאגלי טל שם על השו"ע בחו"מ סי' ס"ו סעיף כ"ב שפסק דכותבין פרוזבול על עציץ נקוב המונח ע"ג יתירות, ולא הביא את דעת הרמב"ם דס"ל שאין כותבין.

ה'. מרן באבי עזרי הלכות תרומות פ"ה ה"טו כתב דבאמת ס"ל לרמב"ם דעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות חשיב תולש ולא חשיב מחובר, והא דקיי"ל דכותבין פרוזבול על עציץ נקוב המונח ע"ג יתירות הוא משום שאפילו שהעציץ נחשב לתולש, אעפ"כ יש לו דין קרקע בפני עצמו, והביאור הוא בהקדם מש"כ לחדש דהא דקיי"ל דעציץ נקוב נחשב מחובר לקרקע, החיבור לקרקע הוא לא רק על הזרעים או הפירות שבעציץ, אלא גם על "העפר" שבעציץ [מלבד הכלי שדינו כתולש], והוכיח כן מהמשנה בעוקצין פ"ב משנה י', ע"ש. וע"ע בשיעורי רבינו אבי עזרי בגיטין דף ז' ע"א אות נ' מש"כ בזה. ומעתה י"ל דכיון שהזרעים שבעציץ יונקים מהקרקע דרך האויר, ממילא הם עושים שגם העפר שבעציץ נהפך להיות קרקע בפני עצמו, דהיניקה של הזרעים מהקרקע משפיעה ופועלת גם על העפר שבעציץ עד כדי כך שנחשב כאילו שהעפר בעצמו יונק מהקרקע, ונמצא דאף שהעציץ נחשב לתולש מהקרקע שתחתיו [כדין כל עציץ נקוב המונח ע"ג יתירות שנחשב לתולש לדעת האבי עזרי], מ"מ יש לו "דין קרקע" בפני עצמו, ושפיר כותבין עליו פרוזבול, דכדי לכתוב פרוזבול על קרקע לא צריך דווקא דבר המחובר לקרקע, אלא סגי גם בדבר שיש לו "דין קרקע". ולצורך הענין אעתיק כאן מקצת מלשונו הזהב של מרן באבי עזרי: **"שוב אפשר לומר שהעפר עצמו מה שבתוך העציץ קרקע היא, ואף שעומד על יתירות, מ"מ ע"י הזרעים היונקים מהקרקע דרך האויר עושה שגם העפר שבעציץ חשוב לקרקע, אף שהוא תולש מן הקרקע שתחתיו, אבל העציץ שם קרקע עליו, עכ"ל.**

[והנה המעיין בדברי האבי עזרי יראה שלא הזכיר כלל את דעת הרמב"ם בהלכות שבת דהמגביהו גבשושית מע"ג קרקע ומניחו ע"ג יתירות חייב משום תולש, אלא הביא רק את הרמב"ם בהלכות טומאת אוכלין פ"ב ה"ט דמוכח דס"ל דעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות חשיב תולש, והקשה עליו מדינא דפרוזבול, ותירץ כנ"ל. אמנם אכתי קשה טובא על האבי עזרי מהרמב"ם בהלכות שבת, דאי נימא דכל עציץ נקוב המונח ע"ג יתירות נחשב תולש, ואעפ"כ יש לו דין קרקע בפני עצמו, אי"כ למה חייב משום תולש, וצ"ל דחייב תולש בשבת לא תלוי אם יש לעציץ דין קרקע או לא, אלא תלוי אם העציץ מחובר לקרקע, וכיון שעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות לא חשיב מחובר לקרקע

כתב בדעת רש"י דהכוונה שהיניקה מתמעטת.

ב'. הדבר אברהם שם אות ג' ובחידושי הגר"ח (סטנסיל) סי' י"ג ובהגהות חשק שלמה בגיטין דף ל"ז ע"א כתבו דבאמת גם הרמב"ם מודה דשייך יניקה דרך האויר, והטעם שחייב משום תולש הוא משום דס"ל דעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות לא חשיב מחובר, אלא חשיב תולש כיון שיש הפסק אויר בין העציץ לקרקע [וכן כתב מרן באבי עזרי הלכות תרומות פ"ה ה"טו בדעת הרמב"ם, אמנם לא הזכיר שם את הרמב"ם הנ"ל לענין שבת אלא רק את הרמב"ם לענין תרו"מ וטומאה, ויבואר להלן בעזה"י].

ג'. הזכר יצחק סי' מ"ה אות ב' [הביאו הדבר אברהם שם אות א'] והדברי יחזקאל שם אות א' כתבו דבאמת גם הרמב"ם מודה דעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות חשיב מחובר כיון שיונק מהקרקע, והטעם שחייב משום תולש הוא משום שמיעט את היניקה, שהרי כשמגביה את העציץ מע"ג הקרקע ומניחו ע"ג יתירות נמצא שהיניקה מתמעטת, וכתב הדברי יחזקאל דבזה גופא פליגי הראשונים האם על מיעוט יניקה חייב משום תולש או לא, דהרמב"ם ס"ל שחייב, ורש"י ותוס' סברי שפטור. וכתב ששורש המחלוקת תלוי בחקירה הידועה בגדר מלאכת קוצר, האם הגדר הוא "הפסקת היניקה" ממקומו או "הפסקת החיבור" ממקומו, והנפק"מ היא בתולש דבר שמחובר לקרקע אבל אינו יונק מהקרקע, וכגון עשבים יבשים וכדומה, דאי נימא שהגדר הוא הפסקת היניקה פטור כיון שאין יניקה, ואי נימא שהגדר הוא הפסקת החיבור חייב כיון שיש חיבור. ונפק"מ נוספת היא בנידון דידן, והיינו במגביה עציץ נקוב מע"ג קרקע ומניחו ע"ג יתירות, אם חייב או פטור, דרש"י ותוס' דסברי שפטור סברי דגדר המלאכה היא "הפסקת החיבור", וא"כ אע"פ שמיעט את היניקה פטור משום שעדיין העציץ נחשב מחובר לקרקע, ולא נפסק חיבורו, והרמב"ם דס"ל שחייב הוא משום דס"ל שגדר המלאכה היא "הפסקת היניקה", וא"כ אין חילוק בין אם ביטל את היניקה לגמרי למיעט את היניקה, אלא לעולם חייב משום תולש, והאריכו בחקירה זו הדבר אברהם ח"א סי' כ"ד וכ"ה והקה"י בגיטין סי' ו', וע"ע בספר משנת השבת (מלאכות) עמוד כ"ז.

ד'. עוד כתבו הדבר אברהם שם אות ו' והדברי יחזקאל שם אות ז' והשפת אמת בשבת שם דבאמת גם הרמב"ם מודה דעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות חשיב מחובר, והטעם שפסק שחייב הוא משום שהעביר את העציץ ממקום למקום, והיינו דכיון שהעציץ כבר לא יונק ממקומו הראשון חשיב תולש, וחייב אפילו שהיניקה לא הפסיקה לרגע, והדברי יחזקאל כתב שהדברים מפורשים במאירי בשבת שם (ד"ה זה), דהנה ז"ל: "ולי נראה שמשעהתיקו ממקומו נקרא קוצר, וכשהניחו במקום יניקה אפילו אינה כיניקה ראשונה נעשה זורע, ולמדת שאסור לשנותו ממקום יניקה כללי, עכ"ל.

אמנם כתבו שא"ל לומר כן ברמב"ם, משום דא"כ למה בהניחו ע"ג יתירות חייב רק משום תולש, ולא גם משום נוטע, הרי כיון שהניחו במקום חדש הוי זרעה חדשה אפי' שהיניקה לא הפסיקה לרגע, וכן בהניחו ע"ג קרקע למה חייב רק משום נוטע ולא גם משום תולש, הרי העציץ כבר לא יונק ממקומו הראשון, אלא ע"כ מוכח מהרמב"ם דס"ל דכיון שהיניקה לא הפסיקה לרגע לא שייך לחייב על העברה ממקום למקום.

ד' דרכים לדחות את הראיה מצרור שעלו בו עשבים

והנה הראשונים והאחרונים כתבו ד' דרכים לדחות את הראיה שהביאו רש"י ותוס' מצרור שעלו בו עשבים, ואלו הם:

א'. המגיד משנה שם והשלטי גבורים בשבת (דף ל"ד ע"א מדפי הרי"ף) כתבו בדעת הרמב"ם דמיירי שהצרור היה מונח ע"ג יתירות ולא ע"ג קרקע, דבכה"ג היניקה היא רק מדרבנן, ומשום כבוד הבריות רבנן התירו לקנח בו, ובאמת לפי הרמב"ם אם הצרור מונח ע"ג הקרקע אסור לקנח בו משום איסור תולש מדאורייתא וכנ"ל.

ב'. האו"ז הלכות שבת סי' נ"ו והמרכבת המשנה על הרמב"ם שם כתבו דמיירי שמחזיר את הצרור לקרקע מיד בגמר הקינוח, דבכה"ג היניקה לא מתמעטת, ובאמת אם לא היה מחזירו לקרקע אלא היה מניחו במקום אחר היה חייב משום תולש כיון שמיעט את היניקה, אמנם האו"ז מסתפק האם גם בעציץ נקוב הדין כן, שאם החזירו לקרקע מיד אינו חייב משום תולש, או שזה דין מיוחד רק בצרור שעלו בו עשבים, וכתב שזה דין מיוחד רק בצרור שעלו בו עשבים, והטעם הוא משום שעציץ נקוב הוי מחובר טפי לקרקע, וממילא מיד שמגביהו חייב משום תולש, וא"כ לא מועיל להחזירו לקרקע כיון שכבר התחייב משום תולש, אבל צרור שעלו בו עשבים לא הוי מחובר לקרקע כמו עציץ נקוב, ולכן אם החזירו לקרקע מיד אינו חייב משום תולש.

ג'. בהגהות אור שמח על הרמב"ם שם [נדפס בספר הליקוטים על הרמב"ם] כתב דשאני צרור שעלו בו עשבים שהוא דבר

חייב משום "תולש", האם החיוב הוא מדאורייתא או מדרבנן, דדעת רש"י ותוס' שם שהחיוב הוא מדרבנן [ולשון חייב הוא לאו דווקא], וכן כתבו הריטב"א והחידושי הר"ן והמאירי שם, וכן כתבו התוס' בגיטין דף ז' ע"ב (ד"ה דילמא). אמנם דעת הרמב"ם בהלכות שבת פ"ח ה"ד שהחיוב הוא מדאורייתא, דהנה ז"ל: גבשושית [והיינו פרפיסא כמש"כ המ"מ שם] של עפר שעלו בה עשבים, הגביהה מעל הארץ והניחה ע"ג יתירות חייב משום תולש, היתה ע"ג יתירות והניחה על הארץ חייב משום זורע, עכ"ל. ומדכתב "חייב" מוכח דס"ל שהחיוב הוא מדאורייתא, כמש"כ בעצמו בריש הלכות שבת דכל מקום שיכתוב בספר חייב הכוונה לחייב מן התורה. וכן כתב האו"ז בהלכות שבת סי' נ"ו בשם הריטב"א. וע"ע בב"י סי' של"ו (ד"ה גרסינן) שהביא את המחלוקת של רש"י ותוס' והרמב"ם, והוסיף דס"ל לרמב"ם שאין חילוק בין עציץ נקוב לגבשושית, אלא בשניהם הדין שווה, אמנם מצאתי בדברי יחזקאל סי' ב' ענף א' אות ה' שכתב בתוך הדברים דגבשושית עדיף מעציץ נקוב.

בביאור דעת רש"י ותוס'

הנה התוס' בשבת ובגיטין כתבו דהטעם שאין חיוב תולש מדאורייתא במגביה עציץ נקוב מע"ג קרקע, הוא משום שגם כשהעציץ ע"ג יתירות הוא נחשב מחובר לקרקע, כיון שיונק מהקרקע דרך האויר, דהנה ז"ל בשבת: "הא בשמעתין חשיבין ליה כמחובר, ולא מיחייב משום תולש אלא מדרבנן", עכ"ל. וכן כתבו בגיטין ז"ל: "כן הוא האמת דעציץ כמחובר", עכ"ל. וכן כתב ההגהות אשר"י בשבת פ"ח סי' ח' ז"ל: הלכך האי עציץ נקוב שמונח ע"ג קרקע והניחו ע"ג יתירות, חייב משום תולש מדרבנן, או אם מונח ע"ג יתירות והניחו ע"ג קרקע חייב משום נוטע ומדרבנן, דאע"ג דמונח ע"ג יתירות, יונק מן הקרקע קצת, הלכך מדאורייתא אין חייב משום תולש ומשום נוטע, עכ"ל. ובפשוטו גם רש"י ס"ל כסברת התוס' דעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות חשיב מחובר לקרקע, וכן כתבו הדבר אברהם ח"א סי' כ"ה אות ב' והדברי יחזקאל שם אות א' בדעת רש"י.

ב' ראיות שעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות חשיב מחובר

הנה התוס' הביאו ב' ראיות שעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות חשיב מחובר, ואלו הם: א' בשבת שם הוכיחו כן מהא דאמר ר"ל כסוגיא שם דצרור שעלו בו עשבים מותר לקנח בו בשבת, ואי נימא דעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות לא חשיב מחובר איך מותר לקנח בו, הרי הצרור יונק מהקרקע כמש"כ רש"י כאן (ד"ה מדריש לקיש), וכשמגביהו מהקרקע נמצא שעוקר דבר מגידולו וחייב משום תולש. וכן הוכיח רש"י כאן. ב' בגיטין שם הוכיח כן מהא דאיתא בגיטין דף ל"ז ע"א דכותבין פרוזבול על עציץ נקוב המונח ע"ג יתירות, ואי נימא דלא חשיב מחובר איך כותבין פרוזבול, הרי קיי"ל שאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, כדתנן בשביעית פ"י מ"ו ובגיטין שם.

ד' ביאורים בדעת הרמב"ם

ובביאור דעת הרמב"ם מצאנו ד' דרכים, ובעזה"י אבאר אותם אחד לאחד:

א'. המאירי בשבת שם (ד"ה זה) כתב דס"ל לרמב"ם דעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות לא יונק כלל מהקרקע דרך האויר, ולכן חייב מדאורייתא משום תולש כיון שהפסיק את היניקה לגמרי, דהנה ז"ל "מעתיק עציץ נקוב המונח על הקרקע אסור לטלטלו, שהרי יונק הוא מהארץ **א"כ היה מונח ע"ג יתירות שאינו יונק מן הארץ**, והוא שאמרו היה מונח ע"ג קרקע והניחו ע"ג יתירות חייב משום תולש, היה מונח ע"ג יתירות והניחו ע"ג קרקע חייב משום נוטע", עכ"ל. והנה ביאור זה כתב המאירי בדעת הרמב"ם משום שמיד אח"כ כתב לבאר את דעת רש"י ותוס', ע"ש. וכן כתבו המאירי והריטב"א בגיטין דף ז' ע"ב דלא שייך יניקה דרך האויר.

והנה המעיין היטב בדברי רש"י בשבת (ד"ה חייב) יראה שגם נחית לבאר את הדעה שסוברת שחייב מדאורייתא [והיינו דעת הרמב"ם], דהנה ז"ל: **חייב משום תולש דאינו נהנה שוב מריח הקרקע**, ולי נראה דהאי חייב לאו דווקא, אלא אסור משום דדמי לתולש, עכ"ל. והנה כל המתבונן קצת ברש"י יראה שקודם ביאר את הדעה שסוברת שהחיוב הוא מדאורייתא, ואח"כ ביאר את דעתו שהחיוב הוא מדרבנן, ומעתה יל"ע במש"כ רש"י דהטעם שחייב מדאורייתא הוא משום "שאינו נהנה מריח הקרקע", האם הביאור הוא כפשוטו דעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות אינו יונק כלל מריח הקרקע, וכדעת המאירי, או שבאמת יונק מריח הקרקע אלא שאינו יונק את הכל אלא רק מעט, וע"ז גופא חייב משום תולש כיון שמיעט את היניקה [ויסוד זה עוד יבואר להלן בעזה"י]. ומצאתי שנחלקו בזה הדבר אברהם והדברי יחזקאל, דהדבר אברהם שם אות ט' כתב בדעת רש"י כדעת המאירי, והדברי יחזקאל שם אות א'

אלא תלוש (לדעת האבי עזרי), ממילא חייב משום תולש]. אמנם לפמש"כ המאירי והתפארת יעקב והשפת אמת והאבי עזרי [כל אחד לפי דרכו] דבאמת גם הרמב"ם מודה לדינא דגמ' דכותבין פרוזבול על עציץ נקוב המונח ע"ג יתירות, א"כ צע"ג למה הרמב"ם השמיט דין זה.

האם מותר להגביה עציץ נקוב לזמן קצר

נחלקו הפוסקים האם מותר להגביה עציץ נקוב לזמן קצר, וכגון שמגביהו מע"ג הקרקע ומחזירו מיד לקרקע, או שמגביהו מע"ג יתירות ומחזירו מיד ליתירות, דדעת התהלה לדוד סי' של"ו סק"ה שמותר כיון שבזמן קצר היניקה לא מתמעטת, ודעת השביתת השבת מלאכת זורע סק"ד שאסור, וכתב שכן דעת המאירי בשבת שם (ד"ה וזה), והכלכלת שבת על המשניות מלאכת קוצר, ע"ש. וכבר נתבאר לעיל מש"כ האו"ז והמרכבת המשנה גבי צרור שעלו בו עשבים, הדטעם שמותר להגביהו מע"ג הקרקע ולקנח בו אע"פ שבשעה שמגביהו הוא ממעט את היניקה, הוא משום דמירי שמגביהו לזמן קצר, דמיד בגמר הקינוח הוא מחזירו לקרקע.

דין עציץ נקוב המונח ע"ג דבר המפסיק את היניקה

כתב ההגהות אשר"י על הרא"ש בשבת פ"ח סי' ב' דלדעת רש"י ותוס' דהמגביה עציץ נקוב מע"ג הקרקע ומניחו ע"ג יתירות עובר על איסור תולש מדרבנן, כ"ז דווקא כשהניחו ע"ג יתירות דעדיין יונק מהקרקע דרך האויר, אבל אם הניחו ע"ג עצים או בגדים שמפסיקים את היניקה גם רש"י ותוס' מודים שחייב מדאורייתא משום תולש.

דין עציץ נקוב המונח ע"ג יתירות והניחו ע"ג קרקע

לענין חיוב נוטע

נחלקו האחרונים בדין השני שאמר אביי בשבת שם דעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות והניחו ע"ג קרקע חייב משום "נוטע", האם גם בזה רש"י ותוס' סוברים שהחיוב הוא מדרבנן משום שדומה לנוטע, או שבזה הם מודים שהחיוב הוא מדאורייתא, דדעת השלטי גבורים בשבת דף ל"ד ע"א מדפי הרי"ף והגהות אשר"י בשבת פ"ח סי' ב' ושו"ע הגר"ז סי' של"ו סעיף י"ב והאגלי טל מלאכת זורע סעיף ט', דגם לענין נוטע סברי רש"י ותוס' שהחיוב הוא מדרבנן, אמנם המנחת חינוך מלאכת זורע אות ג' והדברי יחזקאל שם אות א' כתבו דלענין נוטע רש"י ותוס' מודים שהחיוב הוא מדאורייתא, והטעם הוא משום שיש כאן תוספת יניקה, ולא גרע ממשקה מים לזרעים דקיי"ל שחייב משום זורע כדאיתא במו"ק דף ב' ע"ב, אלא שכתב המנחת ח' דכיון שמצא בהגהות אשר"י דהוי רק חיוב מדרבנן בטלה דעתו מפני דעתו.

ובביאור דעת הסוברים שאין חיוב נוטע מדאורייתא, כתב האגלי טל שם לבאר דשאני משקה מים לזרעים שמוסיף כח בקרקע, אבל כשמניח עציץ נקוב ע"ג הקרקע אינו מוסיף שום כח בקרקע, אלא רק ממחר את הגידול, ולא שייך לחייב ע"ז משום זורע, וע"ש שהאריך בזה.

ונראה בעזה"י להביא דיוק נפלא מהגמ' לשיטת הסוברים שאין חיוב נוטע מדאורייתא, דהנה בדין הראשון שאמר אביי הלשון הוא: היה מונח ע"ג קרקע והניחו ע"ג יתירות "מחייב" משום תולש, ואילו בדין השני שאמר אביי הלשון הוא: היה מונח ע"ג יתירות והניחו ע"ג קרקע "חייב" משום נוטע, וצ"ע שינוי הלשון. ואולי י"ל דלשון "מחייב" משמע שאינו חיוב גמור מדאורייתא אלא רק מדרבנן, ומלשון "חייב" משמע שהוא חיוב גמור מדאורייתא, אמנם מצאתי באו"ז הלכות שבת סי' נ"ו שגרס "מחייב" בשני הדינים של אביי, ואילו הר"ח כאן והערוך בערך פרפס גרסו בשני הדינים של אביי "חייב".

חידוש השו"ע שאפילו בעציץ שאינו נקוב יש איסור תולש ואיסור נוטע

כתב השו"ע סי' של"ו ס"ח וז"ל: עציץ אפילו אינו נקוב יש לזוהר מליטלו מע"ג קרקע ולהניחו ע"ג יתירות או איפכא, בין שהוא של עץ בין של חרס, עכ"ל. ומבואר מהשו"ע חידוש גדול, דלא רק בעציץ נקוב יש איסור תולש ואיסור נוטע כשנוטלו מהקרקע ליתירות ומהיתירות לקרקע, אלא אפילו בעציץ שאינו נקוב יש איסור תולש ואיסור נוטע. וצ"ע, דבשלמא בעציץ נקוב שפיר שייך איסור תולש ואיסור נוטע כיון שיונק מהקרקע, אבל בעציץ שאינו נקוב שאינו יונק מהקרקע מנא ליה שאסור, ועו"ק דבגמ' מוזכר רק עציץ נקוב, ולא מוזכר כלל עציץ שאינו נקוב.

ובביאור דעת השו"ע כתבו בביאור הגר"א ובהגהות רעק"א שם והמאמר מרדכי סי' של"ו סק"ו והכפ החיים סי' של"ו ס"ק נ"ב והביה"ל סי' של"ו ס"ח (ד"ה אפילו), הדטעם הוא משום המחלוקת הידועה של הראשונים באיזה עציץ צריך שיהיה בו נקב, דדעת רש"י בניטין דף ז' ע"ב (ד"ה זורעו) דדווקא

עציץ של עץ צריך נקב כיון שאינו יונק מהקרקע בלי נקב, אבל עציץ של חרס לא צריך נקב כיון שהחרס הוא כעפר, והצמח יונק מהקרקע דרך החרס, ודינו כעציץ נקוב לכל התורה, אמנם דעת התוס' שם (ד"ה עציץ) להיפך דעציץ של עץ לא צריך נקב כיון שיונק מהקרקע דרך העץ, ודינו כעציץ נקוב, ועציץ של חרס צריך נקב, ודינו כעציץ שאינו נקוב, ע"ש [וע"ע במל"מ הלכות בכורים פ"ב ה"ט שהביא בזה עוד שיטות בראשונים, ועיין בדרך אמונה הלכות תרומות פ"א הכ"ה ס"ק רכ"א ובביה"ל שם שהאריך בזה].

ומעתה י"ל פשוט דהשו"ע חשש גם לשיטת רש"י וגם לשיטת תוס' דעציץ של עץ ושל חרס שאינו נקוב דינו כנקוב, ולכן פסק דאפילו בעציץ שאינו נקוב יש איסור תולש ואיסור נוטע משום שדינו כנקוב, וע"ע בביה"ל שתמה על הבאר הגולה שציין על השו"ע שהמקור הוא מהגהות אשורי, ושם איתא להדיא רק עציץ נקוב, אמנם החידושי הרי"ן בשבת שם (ד"ה האי) והמאירי בשבת שם (ד"ה זה) כתבו שאין איסור תולש בעציץ שאינו נקוב, ומותר להגביהו בשבת ולהניחו ע"ג יתירות, ע"ש.

הכרעת השו"ע לדינא

כתב השו"ע סי' שיי"ב ס"ג וז"ל: צרור שעלו בו עשבים מותר לקנח בו, ולא חיישינן שמא יתלשו, דאף אם יתלשו ליכא איסורא, דדבר שאין מתכוין הוא, עכ"ל. וכתב המג"א שם סק"ג דמוכח מהשו"ע שפסק כרש"י ותוס' דהמגביה עציץ נקוב מע"ג הקרקע ומניחו ע"ג יתירות עובר על איסור תולש מדרבנן, משום שאם ס"ל כהרמב"ם דהוי איסור דאורייתא היה צריך לחלק בין אם הצרור מונח על הקרקע או לא, דאם הצרור מונח על הקרקע אסור לקנח בו, דלא התיירו איסור דאורייתא משום כבוד הבריות, ואם הצרור לא מונח על הקרקע מותר לקנח בו, ומדסתם משמע דס"ל שאפילו במונח על הקרקע מותר לקנח בו, משום שכל האיסור הוא רק מדרבנן, וכן הוכיח המג"א שם מהשו"ע סי' של"ו ס"ח הנ"ל, ועיין במחצית השקל שם מש"כ בביאור כוונת המג"א בזה.

וכן כתב המ"ב סי' שיי"ב ס"ק י"ב וסי' של"ו ס"ח בביה"ל (ד"ה אפילו) בשם המג"א, דהשו"ע פסק כרש"י ותוס', והוסיף הביה"ל דאין לומר שהטעם מהשו"ע החמיר גם בעציץ שאינו נקוב הוא משום שס"ל שבעציץ נקוב יש איסור דאורייתא כדעת הרמב"ם, ולכן גזרינן עציץ שאינו נקוב אטו עציץ נקוב, משום שכבר הוכיח המג"א הנ"ל מהשו"ע בס' שיי"ב ס"ג דפסק כרש"י ותוס'. וע"ע בעולת שבת סי' של"ו ס"ח ובמאמר מרדכי סי' של"ו סק"ו.

הרב חיים דוד הכהן ירושלים

בדין איסור השמעת קול בשבת שגזרו חכמים מטעם שמא יתקן כלי שיר, אם כל קול אסור או דילמא רק קול בדרך שירה וניגון אסור

צדדי הספק האם איסור השמעת קול שאסרו חכמים הוא דוקא על ידי מעשה, כגון בכלי או לטפוח כף אל כף או בריקוד, אבל שירה בפה כיון שאין בו מעשה עד כאן לא אסרו חכמים, והקול שמוציא מפיו קול זמזום בעלמא הוא, או דלמא יש לומר דגם בפה יש לאסור איסור, דיש לומר עקימת שפתיים הוי מעשה, וביותר יש לחוש לבקיאים בדרך השירה שודאי מכוונים לשם שיר, ועושים זאת בנעימה ובנחת, ומלאכת מחשבת אסרה תורה.

בגמרא דסוכה פרק החליל (דף כ' ע"א) תנו רבנן, שיר של קרבן, רבי יוסי סבר עיקר שירה בכלי ועבודה היא ודוחה את השבת, ורבנן סברי עיקר שירה בפה ולא עבודה היא ואינה דוחה את השבת, ואסקינן (שם דף נ"א) וכולי עלמא מודין דעיקר שירה בפה. ובמשנה (ביצה דף ל"ו ע"ב) ואלו הן משום שבות וכו' כל שחייבין עליו משום שבות וכו' בשבת, חייבים עליו ביום טוב, ולא מטפחין ולא מספקין ולא מרקדין, ובגמרא מפורש הטעם גזירה שמא יתקן כלי שיר.

ובגמרא עירובין (דף ק"ד ע"ב) גרסינן, עולא איקלע לבי רב מנשה, אתא ההוא גברא טרף אבבא, אמר מאן האי ליתחל גופיה דקא מחיל ליה לשבתא. אמר ליה רבא, לא אסרו אלא קול של שיר. ופירש רש"י ד"ה דקא מחיל, דקסבר כל אולודי קול אסור, ואמר ליה רבא דלא אסרו אלא קול של שיר, הנשמע כעין שיר בנעימה ובנחת, איתביה אביי מעלין בדיופי ומטיפין מיארק לחולה בשבת, לחולה אין לבריא לא, היכי דמי לאו דנים וקא בעי דליתער, שמע מינה אולודי קלא אסיר, לא דתיר וקא בעי דלינים המשתמע כי קלא דזמזומי. ופירש רש"י ד"ה וקא בעי לאתעורי, על ידי קול זה, ומתיראין להקיצו בידים שמא יבעית, וכיון דלהקיצו הוא לא בנעימה ובנחת נשמע, שהרי קול נעים מרדימו והולך, אפילו הכי לבריא לא. איתביה המשמר פירותיו

מפני העופות וכו', ואלא הא דאמר רבי יהודה אמר רב נשים המשחקות באגוזים אסור, מאי טעמא, לאו משום דקא מוליד קלא, וכל אולודי קלא אסור, לא, דלמא אתי לאשווי גומות, דאי לא תימא הכי וכו'.

ובירושלמי (ביצה פ"ה ה"ב) אמר רבי אלעזר כל משמיעי קול בשבת אסורין, רבי אלעזר איעצר בסידרא, סליק לביתיה ואשכחון דמכין דמך על תרעא ביגין דלא מיקש בשבתא.

וזה לשון הרמב"ם ז"ל (שם פכ"ג הלכה ד'): אסור להשמיע קול של שיר בשבת, בין בכלי שיר כגון כנורות ונבלים, בין בשאר דברים, אפילו להכות באצבע על הקרקע או על הלוח או אחת כנגד אחת כדרך המשוררים, או לקשקש את האגוז לתינוק או לשחק לו בזוג כדי שישתוק, כל זה וכיוצא בו אסור גזירה שמא יתקן כלי שיר.

וכתב הרי"ף (בעירובין שם) ומסתבר לן דהלכתא כוותיה דרבא דאמר לא אסרו אלא בקול של שיר בלבד, ומדתייץ רב אחא בר יעקב כוותיה, ועוד דהא אמימר שרא למימלא בגלגלא בשבתא במחוזא, וחזינן למקצת רבוותא דסבירא להו כעולא וסמכין אגמרא דבני מערבא (ירושלמי שם), דאמר רבי אלעזר כל משמיעי קול בשבת אסורין וכו', ואנן לא סבירא לן הכי, דכיון דסוגיא דגמרא להיתרא, לא איכפת לן במאי דאסרו בגמרא דבני מערבא, ע"ש. והרא"ש כתב, רבינו חננאל ז"ל כתב, אף על גב דשני רבא כל הני פירכי דפרכינן עילויה, אשינויי דחיקי לא סמכינן לדחויי להו לעולא, והרי"ף כתב וכו', עכ"ל. ובבית יוסף (סימן של"ח) כתב דאף שהרא"ש לא הכריע בין שתי הסברות, דבריו נוטים לדברי הרי"ף שהרי כתבם באחרונה. ודעת הרמב"ם כדעת הרי"ף, שהרי בפרק כ"א מהלכות שבת כתב בטעם איסור בשחוק באגוזים שהוא משום אשווי גומות, ובהדיא כתב בפרק כ"ג דאסור להשמיע קול של שיר בשבת, משמע דוקא קול של שיר אסור. וכן כתב בהגהות מיימוניות (סק"ב) בשם כמה גדולים דהלכתא כרבא, אף על פי שרבינו יונה פסק כעולא, ע"כ.

וכתב הטור (סימן של"ח אות א') כל השמעת קול אסור לרבינו חננאל אפילו אינו מכוין לשיר. ולפי זה אסור להקיש על הדלת ואפילו באגרופו, ואפילו לפי זה כתב הרב רבי מאיר מרוטנבורק אי לא בעי לקלא שרי וכו', ורב אלפס התיר כיון שאינו מכוין לשיר, וכן התיר רבינו תם להקיש על הדלת כשאנו דרך שיר, וכן כתב אבי העזרי, וכן פסק מרן בשלחן ערוך (שם סעיף א') השמעת קול בכלי שיר אסור, אבל להקיש על הדלת וכיוצא בזה כשאנו דרך שיר מותר.

ובביאור דברי הטור שכתב ואפילו לפי זה וכו', נראה דדעתו לומר מדין אינו מתכוין ומדין מתעסק, דמה שאסרו חכמים השמעת קול בשבת הוא אפילו באינו מתכוין, וזהו חידושו (ועל כל פנים בדין זה דהרי כל שאינו מתכוין בשבת הלכה כרבי שמעון שמותר, וכאן החמירו בשל דבריהם יותר משל תורה), ובדין מתעסק, דאפילו שנשמע קול אם אין לו צורך בקול זה עד כאן לא החמירו חכמים בשל דבריהם.

וכן כתב המרדכי (ביצה פרק משילין סימן תרצ"ו) אמר רבי אלעזר כל השמעת קול בשבת אסור, רב שמואל בר יצחק סבי אקישיה בני כנישתא הוה, פירוש זקני היה חזן הדופק בבית הכנסת כנהוג השמש בינינו, ונראה דהא סמכינן לדפוק על הפתחים בשבת להקיץ את הקהל לבית הכנסת, ולית הלכתא כאמוראי דפליגי עליה דרב שמואל בר רב יצחק, וגרסינן בפרק ג' דעירובין, עולא איקלא לבי רב משרשיא וכו'. הא דאמר ליה רבה לא אסרו אלא קול של שיר בלבד, והלכתא כוותיה דרבה, דכולי סוגיא טרחינן לפרוקי אליביה, וכן משמע התם דאמימר לא חייש לאולודי קלא.

והנה מה שאמרו במשנה ביצה (שם), כל שחייבין עליו משום שבות וכו' בשבת, חייבין עליו ביום טוב, ואלו הן משום שבות וכו', ולא מטפחין ולא מספקין ולא מרקדין. ובגמרא מבואר משום שמא יתקן כלי שיר, כתב על זה הרמב"ם (בפרק כ"ג מהלכות שבת הלכה ה') דלספק כלאחר יד מותר, וכתבו הרב המגיד והכסף משנה (שם) שלמד כן מדאמרינן בירושלמי (ביצה פ"ב ה"ב) רבי יונה אמר, אחורי ידהון שרי דהא אית סבין בימיהו והוון מטפחין אחורי ידהון.

ואמנם שם משמע דלרבי מאיר אסור לטפח גם כלאחר יד, מכל מקום הרמב"ם פסק כרבינו יונה דבתראה הוא, ועוד דאיכא למימר דאפילו לרבי מאיר שרי, וכמבואר כל זה בבית יוסף (סימן של"ט אות ג'), וכן פסקו רבינו חננאל והרי"ף והרא"ש והמאירי והראב"ה והאור זרוע והטור, וכן פסק בשו"ע (שם סעיף ב') ולספק כלאחר יד מותר.

אמנם התוספות (בריש פרק המביא דף ל' ד"ה תנן) כתבו, ומיהו לדידן שרי, דדוקא בימיהם שהיו בקיאים לעשות כלי שיר שייך למיגזר, אבל לדידן אין אנו בקיאים לעשות כלי שיר ולא שייך למיגזר. ובבית יוסף כתב לבאר דברי התוספות, דאף על גב דבפרק קמא דביצה אמרינן שאף על פי שבטל טעם הגזירה לא בטלה הגזירה, התוספות מדמים דין זה למשקין מגולין דשרו

סוף שיר הפה לא נאסר מעולם, ואם כונתו לא על שיר של כלי אלא כלומר שבצפצוף זה מנעים בשיר, פשיטא שמותר דהרי כל שיר שבפה מותר, ולכן נראה לי הפירוש כן הוא, דבצפצוף הזה רגילין להשים אצבעו לתוך פיו בין השפתיים והשיניים ועל ידי כן יוצא הקול כצפור, וזהו הרבותא, דאע"ג דביד אסור כמו שכתב הרמב"ם דאסור להכות באצבע וכו', מכל מקום הכא שרי כיון דבדידו אינו עושה מעשה שיר ושירתו היא בפיו, והיד אינו אלא כדי שהצפצוף בפה יעלה יפה, לכן מותר, עכ"ל.

ובסימן של"ט (אות ח') כתב וז"ל: וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ג', והא דמספקין ומרקדין האידנא, ולא מחינן בהו משום דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידיים, ויש אומרים דבזמן הזה הכל שרי דאין אנו בקיאים בעשיית כלי שיר, וליכא למיגזר שמא יתקן כלי שיר דמילתא דלא שכיח הוא, ואפשר שעל זה נהגו להקל בכל, עכ"ל. והדברים מתמיהים, חדא דקשירת גימ' הכינור שכיחי טובא וכן לגלגלה על היתדות, והיינו שמגלגלים היתד עד שתשוב הנימא להיות כנכון, ובשני הדברים יש חיוב חטאת משום קשירה ומשום מתקן מנא, כדפירש רש"י בעירובין (דף ק"ג ד"ה אף וד"ה משלשל ע"ש), ועוד דחלילה לבטל שבות דרבנן מפני טעמים כאלו, עכ"ל.

ובאות ט' כתב וז"ל: ולענ"ד נראה טעם פשוט, דסיפוק וריקוד שלנו לא נאסרה מעולם, דבזמן חז"ל היה זה בעת שמזמרין בכלי שיר, והיו מטפחים ומספקים ומרקדין על פי סדר השיר, וכן משמע בירושלמי, אבל עכשיו אין זה כלל בעת שמזמרין בכלי שיר, אלא בעת שמשוררים בפה שירי שמחה מטפחים כף אל כף טיפוח בעלמא, ולא ע"פ סדר השיר, והך דסיפוק כף על ירך לא נודע לנו כלל, וגם הריקוד בעת השמחה אינו כריקוד שלהם בסדר כרקודי נשים, אלא מרקדים בלא סדרים, ואין כאן גדר שמא יתקן כלי שיר, דאין להם שייכות זה לזה כלל. ולא על זה גזרו חכמים, ולכן גם בשמחת תורה שמרקדים ומטפחין לפני הס"ת, ויש אומרים הטעם דלכבוד התורה מותר לרקוד (מג"א סק"א), וקשה בעיני לבטל שבות דרבנן מפני זה, אבל לפי מה שכתבנו אתי שפיר, דאין זה הריקוד והטיפוח שאסרו חכמים, וכמה פעמים ראינו שגדולים מטפחים בידם בעת שמחה, עכ"ל. ובס"ד מצאתי דדבריו נכוחים ע"פ דברי הירושלמי (שם) ולא מרקדין, רבי ירמיה רבי זעירא בשם רב חונה קיפוץ עוקר שתי רגליו כאחת, ריקוד עוקר אחת ומניח אחת.

וגדולה מזו מצאתי בברכי יוסף (סימן של"ט אות ז') שכתב ולא מקדשין בשבת, כל הני גזרה שמא יכתוב, אבל מותר לחבר שיר על פה במשקל, ולא גזרינן שמא יכתוב, כי אין לנו אלא מה שמפורש ברז"ל, אבל אם היה עליו לטורח והוא משורר שצוע"ד ויהי שירו ביגיעה רבה, אסור משום טורח שבת. מהר"ם פרוכינצא בתשובה כ"י סימן מ"ו, עכ"ל.

וכן כתב במ"ב (סימן של"ח אות ג'): אלו שקורין לחבריהם וכו' - היינו אפילו אם מנעים הקול כעין שיר שרי, דלא גזרו בזה היכי דעביד בפה, עכ"ל.

לסיכום כלל העולה, דעד כאן לא הוסיפו חכמים בגזירתם לומר דעקימת שפתים חשיבא מעשה לענין שירה בפה (ואפילו שאסרו גם בעקימת שפתים דיבור של חול משום ממצא חפצך ודבר דבר), ואפילו לבקיאם לשיר את שיר ה' מותרים להם, ובפרט שיש בזה משום וקראת לשבת עונג, וכנזכר לעיל מדברי החיד"א ז"ל בברכ"י שאף לחבר שיר במשקל לא גזרו חכמים.

ולענין הצפצוף בפה לא פירש בשו"ע, ובפשטות אפשר שיודה שמותר הדבר, שהרי התיר גם בכלי להקיש על הדלת משום דאין דרך שיר בכך, וכן בצפצוף הפה אין הוא דרך שיר דכל דרך שיר אינו אלא בכלי, אבל בברכ"י (סימן של"ח אות א') כתב לאסור איסור לצפצף כצפור או כמין זמר אחר בשבת, ודי לנו לסמוך על אדם גדול.

ובפשטות דברי הרמ"א הדבר פשוט להתיר בצפצוף הפה, ובערוך השלחן הוסיף להעמיס בדברי הרמ"א שהצפצוף הוא על גב היד, וגם באופן זה לא חשוב כמעשה ומותר. ולענין טיפוח וריקוד וסיפוק גם כן התיר בערוך השלחן הכל לכתחילה, משום דאין זה הריקוד והטיפוח שדברו בו חכמים.

אמנם גבי טיפוח וריקוד בשו"ע פירש ולא סתם דהכל אסור, ורק לספק כלאחר יד מותר, וכן לפי דברינו הנ"ל אפשר שהרמ"א לא התיר ענין זה לכתחילה, שהרי כתב את זה כסתם ויש, וכל סתם ויש הלכה כסתם, ובסתם הטעם הוא משום מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידין, וכבר התבאר לעיל דלא אמרינן מוטב וכו' אלא באופן שבדאי ידוע לנו שלא ישמעו. וכן הוא ז"ל כתב, ואפשר שעל זה נהגו להקל בכל, שהכל הוא בדרך אפשר.

וכן כתב במשנה ברורה (שם אות י') דטיפוח וריקוד אין זה לכתחילה אפילו במקום מצוה, אלא משום הנח להם וכו'. וכן כתב בכף החיים (שם) דכל ירא שמים יחמיר לעצמו וגם לאנשי ביתו, ואפילו לצורך מצוה.

שמים יחמיר לעצמו וגם לאנשי ביתו, ואפילו לצורך מצוה, יעו"ש באות י"ג ובאות י'.

ובישוב דברי מרן ז"ל יש לומר דבשו"ע פסק כהרמב"ם, דכן דרכו בשו"ע לא לחדש דברים מדעתו אלא מה שפסקו הראשונים, אבל בב"י חידש דכיון שסוף סוף גמרא ערוכה היא, ועוד שכן פסקו התוספות, א"כ יש על מה לסמוך, ונפקא מינה דלכתחילה אין לרקוד ולמחות כפים, ומכל מקום העושים כן אין למחות בידם. ועי' ברכת יצחק להגר"י ברכה סימן של"ט מה שחידש בדברי הרמ"א שם, ודו"ק.

שוב ראיתי שכן כתב בשו"ת שבט הלוי (חאו"ח ח"ד סימן ל"ז) וז"ל: הנה עלינו לדעת כי התוס' הג"ל דברי יחיד הם, וכל הראשונים העתיקו טעם דלא מחינן בהו משום דמוטב שיהיו שוגגין וכו', דהיינו דעצם הגזרה קיימת ואסור לעשות כן, אלא דאין אנו מצווין למחות דלא ישמעו לנו, אבל אם ישמעו לנו האיסור קיים, וגם הרמ"א עצמו בדרכי משה הארוך העתיק תחילה דברי התוס', והביא ע"ז דברי מהר"ק בשורש ט' שהתיר בשמחת תורה רק משום כבוד התורה, מכלל דבעיקר האיסור קיים בכל השנה דלא כדברי התוס', וסיים הדרכי משה דעיקר ההיתר מכח מוטב שיהיו שוגגין וכו', אמנם גם דבריו שברמ"א מתפרשים כן, דהיינו הטעם מוטב שיהיו שוגגין הוא ברור, ושוב העתיק גם דברי התוס', והיינו מדראה הרמ"א המנהג דלא לבד דלא מחינן בהו, אלא דגם לא מורינן להו לאיסורא במקום שכן ישמעו לנו, והיפך בזכותם מדברי התוס' הנ"ל, אבל כתב כן רק דרך אפשר, כי דעתו בדרכי משה הנ"ל דעיקר דברי התוס' ליתא להלכה, וכתב הנ"ל ללימוד זכות, וסיים שע"ז נהגו להקל בכל, וקי"ל דנהגו לעשות כן לכתחילה, ואין אנו מעכבים הגם שלא שייך מוטב וכו', עכ"ל. ונפק"מ דבזה אנו מצמצמים את המחלוקת בענין זה בין שו"ע לרמ"א דשניהם לאיסור.

והנה בשלטי גבורים (בשלהי עירובין בדפי הרי"ף אות ב') כתב וז"ל: אסור להשמיע קול בשבת, ולא אסרו אלא קול של שיר, כגון שהוא משמיע קול נעימה בידו או בכלי כעין כלי זמר, ומוכח מכאן דאין איסור אלא בזמר שעל ידי מעשה, וא"כ אותם שכשרוצים לקרות חבירו מצפצפים בפיהם כציפורים, ואף על פי שבאותו הצפצוף גם כן לפעמים הם מנעימים בשיר, הכא כיון שמכוין לקרות חבירו לא ינעים בקריאה ולא יהיה קול שיר, ושפיר דמי וגם לא עבד מעשה, עכ"ל.

ובשו"ע או"ח (סימן של"ח סעי' א') כתב וז"ל: השמעת קול מכלי שיר אסור, אבל להקיש על הדלת וכיוצא בזה כשאינו דרך שיר מותר. הגה, וכן אם לא עביד מעשה שרי. ולכן אלו שקורין לחבריהם ומצפצפים בפיהם כמו צפור מותר לעשותם בשבת, ובכה"ח שם אות ג' כתב: בכלי שיר אסור, ומשמע דוקא בכלי אסור, אבל לשיר בפה בלבד מותר, ושם (באות ז') כתב וז"ל: ומצפצפים בפיהם וכו', ועל זה סמכו באשכנזי ופולין המצפצפים ומהגין בגרונם כשמשוררים שנראה כמנגן בכלי שיר ממש, ושמעתי שגם רבנן קדישי וחסידים נהגו לשורר כך, והשומע קולם נראה כניגון כלי שיר ממש, וכן הסכימו האחרונים. מחב"ר (שם) אות א'; אבל הרב המפורסם מהר"ח פינחס עניו זלה"ה אב"ד ור"ם דק"ק פיראדא בשו"ת גבעת שאול כ"י ח"א ס"ה, נטה לאסור איסור לצפצף כצפור או כמין זמר אחר בשבת, ברכי יוסף בשו"ת ברכה אות א', עכ"ל.

ובאות ח' כתב וז"ל: כמו צפור, ואף על פי שבאותו הצפצוף ג"כ לפעמים הם מנעימים בשיר, מ"מ כשמכוין לקרות חבירו לא ינעים, ושפיר דמי וגם לא עביד מעשה [דרכי משה אות ד'] בשם הגהות אלפסי]. משמע דאם מנעים בשיר אסור, ואע"ג דמותר לשורר בפה, הכא שאני דדמי לכלי שיר, ומ"מ נ"ל דשרי כיון דלא עביד מעשה, מ"א סק"ב, עכ"ל.

ובשו"ע (סימן של"ט סעי' ג') כתב וז"ל: אין מטפחין להכות כף אל כף, ולא מספקין להכות כף על ירך, ולא מרקדין גזירה שמא יתקן כלי שיר וכו', ולספק כלאחר יד מותר. הגה, והא דמספקין ומרקדין האידנא, ולא מחינן בהו משום דמוטב שיהיו שוגגין וכו', ויש אומרים דבזמן הזה הכל שרי, דאין אנו בקיאים בעשיית כלי שיר, וליכא למיגזר שמא יתקן כלי שיר, דמלתא דלא שכיח הוא, ואפשר שעל זה נהגו להקל בכל.

אמנם מצאתי בערוך השולחן (סימן של"ח אות ו-ז) וז"ל: ודע דעל מה שכתב רבינו הב"י דלהקיש על הדלת כשאינו דרך שיר מותר, כתב רבינו הרמ"א ז"ל וכן אם לא עביד מעשה שרי, ולכן אלו שקורין לחבריהם ומצפצפים בפיהם כמו צפור מותר לעשותם בשבת, עכ"ל. ואינו מובן כלל מאי קמ"ל דהוה שירה בפה, הלא לא נאסרה כלל רק שירה בכלי או בגופו בקשקוש אצבעות כמו שכתב, ועל זה אומר בעצמו דאם לא עביד מעשה שרי, כלומר שמשורר רק בפיו בלא מעשה כלי, ואם כן מאי קמ"ל שמותר לצפצף בפיו כצפור, הא כל מין שיר מותר בפיו.

ובאות ז' כתב וז"ל: ובמקור הדין [רי"א] (שלטי גיבורים) סוף עירובין] כתב בלשון זה, אע"פ שבאותו הצפצוף רגילין גם כן להנעים בשיר הכא וכו', עכ"ל. ומבואר דזהו הרבותא דגם בשיר של כלי רגילין בצפצוף הזה, וגם זה אינו מובן, דמה בכך סוף

האינדא לפי שאין נחשים מצויים, כמו שכתבו התוספות בפרק ב' דעבודה זרה.

וסיים דבריו בשם מהר"י קולון ז"ל (בשורש ט' ענף ב') שמדברי רב האי גאון נראה שלא כדברי התוספות, מדהוצרך ליתן טעם למה שנהגו להקל לרקוד ביום שמחת תורה בשעה שאומרים קילוסים בתורה משום כבוד התורה, וכיון דאין בה אלא משום שבות.

ונראה מדבריו דאין לו חילוק בין ימי חכמי התלמוד ליומי דידן כמו שחילקו התוספות, דאם כן בלא כבוד התורה נמי הוה שרי לרקוד, וכן נראה שהוא דעת הפוסקים שסתמו דבריהם ולא חילקו בכך, עכ"ל.

ובסוף דבריו בב"י כתב וז"ל: גרסינן בריש פרק המביא כדי יין (שם) אמר ליה רבא בר חנן לאביי, תנן אין מטפחין ואין מספקין ואין מרקדין, והאינדא דחזינן דעבדין הכי ולא אמרי להו ולא מידי, אמר ליה הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. וכעין סברא זו כתב הרי"ף ריש פרק אין עומדין (ברכות דף כא:) וז"ל: פירש גאון הא דאמרינן (גיטין ז' ע"א) "זמרא דפומא אסיר", הני מילי כגון נגינות של אהבת אדם לחבירו ולשבח יפה ביפיו, כגון שהישמעאלים קורין להם אשעא"ר, אבל דברי שירות ותשבחות וזכרון חסדיו של הקב"ה אין אדם מיישראל נמנע מזאת, ומנהג כל ישראל לאומרן בבתי חתנים ובבתי משתאות בקול נגינות ובקול שמחה, ולא ראינו מי שמוחה בזאת, עכ"ל.

והאמנם אמת דזה לא מדבר על שבת ויו"ט אלא מחמת חורבן ביהמ"ק, מ"מ הרי למדנו שורש דכל שאין אדם מיישראל שנמנע מזאת והוא מנהג כל ישראל, ולא ראינו מי שמחה בדבר, שרי לן מריה דעלמא.

וכן משמע מדברי הריטב"א ז"ל בשבת דף קמ"ח כסברת התוס' דלעיל, מדמתרץ אביי קושיית הגמרא הכי חזינן דמרקדין ביו"ט, ולמד מדין איסור טלטול בתוך מבוי סתום, ומה שתרצה הגמרא הנח להם לישראל, והרי זה איסור תורה, ומבוי איסור דרבנן, אלא משום דגזירה דאיסורא לא שכיחא בזמן הזה שיבואו לתקן כלי שיר.

ואם תעירו ואם תעוררו מדברי הבית יוסף הנ"ל שכתב: והאינדא דחזינן דעבדין הכי ולא אמרי להו ולא מידי, משום דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, הרי סתירה מפורשת היא בדבריו, שהרי בשו"ע (שם) פסק כדברי הרמב"ם ז"ל דלא שרינן טיפוח וריקוד ומחיאית כף דוקא בשינוי כלאחר יד, ומקורו נאמן בדברי הירושלמי (שם) אמר רבי יונה איתי הוה סבין ביומינן, והוון מטפחין לאחרי ידיהון בשבתא הוי, בו אמר הכין שרי והכין אסור. וסברא זו שכתב דמוטב שיהיו שוגגין, לכאורה זהו סברת התוס' שהכל מותר, אלא שהתוס' ראו מטעם שבזמנינו בלאו הכי לא בקיאים בכלי שיר, ובב"י בא מטעם מוטב שיהיו שוגגין וכו'.

ועוד קשה שהרי סברא זו דמוטב שיהיו שוגגין כבר כתבו התוספות (שבת דף נה. ד"ה ואע"ג) שאין לומר מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, אלא כשהדבר ידוע לנו בודאי שלא ישמעו לנו, אבל אם יש ספק שמא יקבלו צריך למחות בידם.

וכתב התשב"ץ חלק ב' (סימן מ"ז) דלא נאמר דין זה דמוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין אלא בדבר שכולם שוגגים בו, אבל בדבר שמיעוטם שוגגים מצוה למחות בידם וכו'. ומרן החיד"א ז"ל במחזיק ברכה (סימן תר"ח אות ב') כתב בשם השיטה מקובצת (ביצה דף ל.) שהריטב"א העיר, שלא נאמרו דברים אלו אלא לדורותם, אבל בדור הזה שמקילין בכמה דברים ראוי לעשות סייג וגדר לתורה, ואפילו מדרבנן מחינן, ע"ש.

ולפ"ז כן יש לעיין בדברי הרמ"א בהגה שם שכתב בסתמא דהשתא שרי, מטעם דמוטב שיהיו שוגגין ותו לא.

ועוד יש להבין בדבריו, שהרי ביש אומרים כתב דבזמן הזה הכל שרי, משום דאין אנו בקיאים בעשיית כלי שיר, וליכא למיגזר שמא יתקן כלי שיר.

והנה תמצא שדברי הרמ"א חלוקים לשנים, דלפי הטעם הראשון שכתב מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, זה רק כשהדבר ידוע לנו בודאי שלא ישמעו בתוכחה, אבל אם יש ספק שמא יקבלו צריכים למחות בידם, וביש אומרים שכתב דבזמן הזה הכל שרי, דאין אנו בקיאים בעשיית כלי שיר, הרי הכלל ידוע דכל סתם ויש הלכה כסתם, ואם כן הרי שדעת הרמ"א כסברא ראשונה להחמיר, אחר שהביאה בסתם. ומכל שכן שהדבר פשוט הוא לבני ספרד דאין להם לרקוד בשבת וביום טוב, דהרי בשו"ע פסק דלא כתוספות משום שגם בזמן הזה האומנים הבקיאם לנגן בכלי שיר יודעים לתקן המיתרים של כנורות שנפסקו, ובוז יש איסור מן התורה.

ובדרך זה אין צורך בכל תמיהות שתמה בערוך השלחן הנזכר לקמן על דברי הרמ"א ז"ל, ובמשנה ברורה (סימן של"ט אות י') כתב על דברי הרמ"א ז"ל שכתב דעכשיו נוהגים להקל בכל הא, קאי על טיפוח וסיפוק וריקוד ולא על שאר דברים הנזכרים בסעיף זה, ואפילו בטיפוח וריקוד אין כדאי להניח המנהג שלא במקום מצוה, אלא משום הנח להם וכו'.

וכן כתב בכף החיים (שם אות י"ד) וכל זה להמקילין, אבל כל ירא

**הרב שלמה ידידיה בן שמעון
בני ברק**

באיסורי טירחא ועובדין דחול בשבת

א

בעיקר איסור טירחא ועובדין דחול בשבת

א. תנן בשבת (קכ"ו:) מפנין אפילו ארבע וחמש קופות של תבן ושל תבואה מפני האורחין ומפני בטול ביהמ"ד, אבל לא את האוצר, וברש"י מתבאר דהא קמ"ל דלא חיישינן לטירחא דשבת, וכ"ה בר"ן (נ. מדפי הרי"ף), והמעייין בריטב"א ימצא דטובא קמ"ל, דגם מצד טירחא וגם מצד איסור עובדין דחול לא חיישינן הכא, וכ"ה בחי' הר"ן (ור' הערה), אמנם בתוס' (קכ"ז. ד"ה של, ובביצה כ"ט: ד"ה המביא) מתבאר דסברי דהכא לא שייך כלל איסור משום עובדין דחול, משום שאינו מביא ממקום רחוק, אלא מפנה בביתו. ומבואר דלאו בכל גווני הוי איסורא משום דהוה כעובדין דחול, ולבאר הגדר בזה כתב התפא"ר (כלכלת שבת, אות א') בזה"ל: "ע"י מה שכתב באגרת הרמב"ם דנ"ו ב'... דאין הפירוש לאסור כל מה שעושה בחול, דא"כ לא יאכל ולא יסב כדרך שעושה בחול, אלא יש בו ג' אופנים, דהיינו אם שאסרו חכמים הדבר משום דדומה לא' מהל"ט מלאכות, או משום שמא ע"כ יבא לעשות מלאכה, או משום טירחא יתירתא, וכולן נכללין בשם שבות".

ב. עוד אשכחנא איסורא דעובדין דחול, דהנה בשבת (קמ"ז:) ת"ר אין גוררין במגררת בשבת, רשב"א אם היו רגליו מלוכלכות בטיט ובצואה גורר כדרכו ואינו חושש, רב שמואל בר יהודה עבדא ליה אימיה מגררתא דכספא, והיא היתה לו מיוחדת לשבת, ובמשנה (שם). ביאר רש"י טעם איסור הגרירה "דהוי עובדא דחול", וכ"פ הרמב"ם (שבת פכ"א ה"ל) וטושו"ע (סי' שכ"ז סעי' ג') דאין מגרדין במגררת אא"כ היו ידיו ורגליו מטונפות בטיט וצואה, ונקט המג"א (סי' ק"א) דאם היה לו מגרדת מיוחדת לשבת שרי כמבואר בגמ', ובפמ"ג (אשל אברהם סק"א) ציין להא"ר (סי' ק"ד) דפי' כוונת הגמ' דמייירי בגירור טיט וצואה, ולכבוד שבת עבדא מכספא למרות שאין צורך בכך, אבל במגררת הגוף אף בהמיוחד לשבת אסור, אך המג"א הני' ס"ל דעשו לגרר הגוף, ובזה שרי בכלי המיוחד לשבת (וע"י שעה"צ ס"ק ט'), ואשר לפ"ז ציינו בדבריהם (המג"א והפמ"ג) בהא דפ' מרן (סי' ש"ג סעי' כ"ז) דאסור בשבת לסרוק במסרק, ואף אם עשוי המסרק משער חזיר, מפני שאי אפשר שלא יעקרו שערות, והוסיף הרמ"א דלחוף ולפספס ביד שרי, והביאו מנהג הבתולות להכין להם כלי משער חזיר המיוחד לסידור השערות בשבת (ולא לסריקה, ע"ש מג"א ס"ק כ"ג), שלא יהא כעובדין דחול, והביא זה המשנ"ב (סי' ש"ג ס"ק פ"ז), וע"ש בשעה"צ (סי' ק"ע ע"ח) שציין משם המאמר שכלי זה שהכינו כלי קטן הוא שאינו עומד לסריקת שערות, ודו"ק, דמשמע דס"ל דבעינן שיהא גם שונה מצורת הכלי הרגיל שסורקין בו בחול, אף שעשוי לא משתמש לסריקה, וע"ע בתו"ש (סי' שכ"ז ס"ק ג'), ודו"ק. והמעייין יראה בלבוש (סי' שכ"ז ס"ג) - ולא מגרדין בכלי העשוי לכך, אע"פ שלפעמים אדם מגרד בו אפי' אינו צריך לו לרפואה אלא לגירוד בעלמא, וזה לא היה אסור בשבת משום עובדא דחול, דזה אינו דומה למלאכה ולא לטירחא יתירה, מ"מ כיון דלפעמים הוא מגרד בו ג"כ כשצריך לו לרפואה, לפיכך אסור לגרד בו בשבת אפי' אין כוונתו לרפואה, מפני שהוא כעובדא דרפואה דחול כשעשהו משום רפואה, ויאמרו הכל דגם עכשיו לרפואה קעביד, אבל אם היו ידיו ורגליו מטונפות בטיט ובצואה יכול לגרור בו כדרכו כשאין כוונתו לרפואה, מפני שהוא ניכר שאינו עושה לרפואה" (ומבואר שלא הצריך כלי המיוחד לשבת, ור' לעיל), ומתבאר מתו"ד דללמדך בא, לבאר גדר איסור עובדין דחול דהכא, שאינו משום דדמי למלאכה או לטירחא יתירה שהם ג"כ דברים שעבורם אסור משום עובדין דחול, וכמשה"ב התפא"ר הני' מהרמב"ם, אלא דהכא הוא משום החשש שיחשדוהו במלאכה.

ג. ות"ר (שם): סכין וממשמשין בבני מעיים בשבת, ובלבד

שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, היכי עביד, ר' חמא בר חנינא אמר סך ואח"כ ממשמש, ריוח"א סך וממשמש בידו אחת, והכוונה בשניהם אחת לשנות מדרך חול, שלא יהא עובדא דחול (ר' בלבוש סי' שכ"ז סעי' ב'), וכ"פ הרמב"ם (שם הכ"ח) והטושו"ע (סי' שכ"ז סעי' ב'), והשו"ע פ' שלא ימשמש בכח אלא ברפיון ידים [והוא משום איסור התעמלות], ובמשנ"ב (סי' ק"ז, ור' שעה"צ ס"ק ו') ציין להתויו"ט (פכ"ב מ"ו) לבאר הטעם דהוי כעובדין דחול כשעושה בכח, אמנם אין טעם זה מוסכם, ר' רמב"ם שם שאיסור ההתעמלות הוא דווקא במכוון להזיע, ומשום רפואה נגעו בה, וע"י היטב בגמ' שם דארחב"א אריו"ח אסור לעמוד בקרקעיתה של דיומסת [רש"י: "שם נהר שמימי מלוחים"] מפני שמעמלת ומרפא, ולהרמב"ם י"פ הכוונה דהכל אחד שע"י שמעמלת יש רפואה, אמנם רש"י לשיטתו שלא תלה הדבר בהזעה [וכמבואר בדבריו (שם. ד"ה אבל) שהאיסור הוא דווקא בכח, ולא הזכיר הזעה], הוצרך לפרש "שמעמלת. מחממת: ומרפא. שהטיט מלוח", ואשר לפ"ז יומתק ל' המג"מ שהבי"ד רש"י, והשמיט הסיפא שהריפוי הוא מצד מליחות הטיט, ולהאמור יבואר דהשמיט משום שבא לברר דעת הרמב"ם, והזכיר רק מה שהוא כהרמב"ם, ודו"ק. וע"ע בל' השו"ע סי' שכ"ח סעי' מ"ב ובביאוה"ל שם ד"ה כדי שייגע, ואכמ"ל בזה.

ד. תנן (קמ"ג:) חבית שנשברה מצילין הימנה מזון שלוש סעודות, ואומר לאחרים בואו והצילו לכם, ובלבד שלא יספוג, והיינו אף אם יש לספוג בית אחיזה דליכא חשש סחיטה, נמי אסור משום עובדין דחול כדפי' התוס', ובגמ' תנא לא יספוג ביין ולא יטפח בשמן שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, ובפסקי וכתבי מהר"א (בעל תרוה"ד, סי' קצ"ו) דן בדבר חבית שנשפכה כולה בארץ, וצידד להתיר לשאוב לתוך כוסות קטנות, דכה"ג לאו עובדא דחול הוא, וכ"מ ברמב"ם דהיכא דמשנה מעובדא דחול לא חיישינן שמא יבוא לידי מלאכה דאורייתא, וע"ע בדבריו, וכבר העיר עליו הב"י (סי' של"ה) מדברי התוס' (ק"י: ד"ה הא), עע"ד, וגם המג"א (סי' ק"א) כתב עליו ד"אינו מוכרח".

ואשר יראה שלמד כן התרוה"ד ממש"כ הרמב"ם (פכ"ב ה"ט"ז) "נשברה לו חבית בשבת... ובלבד שלא יספוג ביין או יטפח בשמן, שאם יעשה כדרך שהוא עושה בחול שמא יבוא לידי סחיטה", וע"ע בדבריו (פכ"א ה"א) "לפיכך מי שנתפזרו לו פירות בחצרו... אבל לא יתן לא לתוך הסל... כדרך שהוא עושה בחול, שאם יעשה כדרך שהוא עושה בחול שמא יכבשם בידו בתוך הקופה ויבא לידי עימור", ומשמע מלשונותיו שההמנעות מלעשות דבר כעובדין דחול הוא למען ישית ליבו לזיהר ממלאכה דאורייתא, אמנם אינו מוכרח, שהרי אמת דמחד גיסא איכא למימר שכוונתו שישנה מהעובדין דחול, דע"י שינוי זה לא יבוא לידי מלאכה דאורייתא, וכמשה"ב התרוה"ד, אמנם איכא לפרושי שצורך השינוי והאזהרה מפני מעשה כעובדין דחול הוא למטרת שמירה מפני הכשלות במלאכה דאורייתא, ור' לעיל אות א' משה"ב התפא"ר מאגרות הרמב"ם, אבל מאן יימר דכל היכא דמשנה תו לא חיישינן שיעבור על איסור, וכטענת המג"א [ושו"ר אמרים בזה במחצה"ש ע"ד המג"א הני', ע"ש], ודו"ק.

ה. ות"ר (קמ"ג:) נתפזרו לו פירות בחצר מלקט על יד על יד ואוכל [ודעת התוס' והרא"ש (פכ"ב סי' א') דלא גרסי "ואוכל", מדקתני סיפא דלא יאסוף לתוך הסל או הקופה, ומשמע דהנך דווקא אסירי משום עובדין דחול, אבל לתוך כפו או חיקו או כסותו שרי, אף אם אינו אוכל מיד, וע"י משנ"ב (סי' של"ה) ס"ק י"ח) וביאוה"ל (שם ד"ה אחד הנה)], אבל לא לתוך הסל ולא לתוך הקופה שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, והר"ן (ס' מדפי הרי"ף) הביא להקשות מאי עובדין דחול איכא בזה, והא לעיל (קמ"א:) תנן נוטל אדם את בנו והאבן בידו וכלכלה והאבן בתוכה, והקשו בגמ' (קמ"ב.) דלישדינהו לפירי ונישדי לאבן ונניקטינהו בידים - [יאסוף הפירות ויחזירם בידו להכלכלה], ומתבאר דשרי ללקט פירות, והביא תי' רבינו יונה דמייירי שנתפזרו פירות בחצרו אחת הנה ואחת הנה, אבל במקום אחד מלקט ונותן לתוך הסל, ומשם הרמב"ן כתב ליישב דמייירי הכא שנפלו בחצרו בתוך צורות ועפרורית שבחצר, וכ"פ מרן לאור ב' התירוצים (סי' של"ה סעי' ה') - נתפזרו לו פירות בחצר אחד הנה ואחד הנה, מלקט מעט

מעט ואוכל, ולא יתן לתוך הסל ולא לתוך הקופה, ואם נפלו במקום אחד נותן אפילו לתוך הסל, אא"כ נפלו לתוך צורות ועפרוריות שבחצר שאז מלקט אחד ואוכל, ולא יתן לתוך הסל ולא לתוך הקופה".

ו. בשבת (ס"ו:) אמר אבין בר הונא אמר רב חמא בר גוריא סחופי כסא אטיבורי בשבתא שפיר דמי, ופרש"י "כוס שיש בו הבל", כגון שעירו ממנו מים חמין, וכופהו על הטיבור למי שחש במעיו, ואוחז הכוס את הבשר ומושך אליו את המעיים ומושיבן במקומן, והתירוהו בשבת, והרמב"ם (שבת פכ"א הל"א) פי' דהוא להעלות הטבור (וע"י אג"ט, מלאכת הטוחן, אות נ"ו), ובע"ז (כ"ח:) אמר רבה בר זוטרא אמ"ר חנינא מעלין אזנים בשבת [פרש"י: "גידי אזנים פעמים שיורדין למטה ומתפרקין הלחיים וצריך להעלותן, ויש סכנה בדבר"], תני רב שמואל בר יהודה ביד אבל לא בסם, איכא דאמרי בסם אבל לא ביד, מ"ט מיזרף זרף [רש"י: "עושה חבורה, ויש חילול שבת יותר, אבל קשירת סם אין שם חילול דאורייתא", והרמב"ם (שם, וע"י בדבריו שם פ"ב ה"י) התיר להעלות אזנים "בין ביד בין בכלי", ודקדק המג"מ דאסר בסם, וכלישנא קמא, אבל הכס"מ נקט דהרמב"ם גרס בלישנא קמא דשרי "בין ביד בין בכלי", איכא דאמרי ביד אבל לא בכלי, ופסק לקולא בכלי כלישנא קמא, משום דבדרבנן אזלי לקולא, וכיון שאין דרך להעלותם בסם (עכ"פ לפי גירסתו, ע"ש), ליכא למיגזר בהו משום שחיקת סמנים, אמנם יעוי' בר"ן (שבת מ'. מדפי הרי"ף) ד"נראה שהוא פוסק כלישנא קמא דאמר ביד אבל לא בסם", וע"ע בביאור הגר"א (על השו"ע דלהלן) דנקט נמי דגי' אחרת היתה לו להרמב"ם, וגרס (בלישנא בתרא) "בכלי אבל לא ביד" [וכן הגיהו בדברי הגר"א, ונראה ברור, ע"י בדבריו ותבין], ומש"א דמיוזרף זרף ס"ל להרמב"ם דאינו איסור באיסורי שבת, אלא משום סכנה, אבל מעיקה"ד מותר אף בכלי, והכי פסק כדרכו בכל מקום לפסוק כאיכא דאמרי, ושם (כ"ט.) אריב"ל מעלין אונקלי בשבת, מאי אונקלי, אמ"ר אבא איסתומכא דליבא [רש"י: "דופני בשר שתחת הלב והוא טרפשא, לישנא אחרינא, תנוך שכנגד הלב שקורין נילב"א, ופעמים שנכפף לצד פנים ומעכב את הנשימה, וזהו עיקר"], וע"ש סממני הרפואה, וכל אלה התיר הרמב"ם משום "שכל אלו וכיו"ב אין עושין אותן בסמנין כדי לחוש לשחיקה, ויש לו צער מהן", ומתבאר מתו"ד דהוצרך להוסיף טעם הצער דלא ס"ל כההיא דרש"י בההיא דהעלאת אזנים, דהא לדעת רש"י יש סכנה בדבר, ולפ"ז לכאו' גם לולי טעם דצער הוה מישרא שרי, אמנם להרמב"ם סבירא דליכא סכנה בדבר, וכן מתבאר בדבריו (פ"ב ה"י), וכן דקדק הר"ן הני' בדעתו.

ז. ובשו"ע (סי' שכ"ח סעי' מ"ג) נקט כהרמב"ם (ובפי' אונקלי נקט כלישנא בתרא דרש"י דלעיל) - "שכל אחד מאלו אין עושים בסמנים כדי שנחוש לשחיקה, ויש לו צער מהם", ובטעם זה כבר ביאר הב"י "שמאחר שאינם עושין בסממנין ליכא למיסר משום שחיקת סממנין, וכ"ת אפ"ה ליתסר משום דאיכא טורח והוי כעובדין דחול [והוא כהאופן הג' שבדברי הרמב"ם באגרתו דלעיל אות א' דגזרו בזה משום עובדין דחול], לכך כתב ויש לו צער מהם, כלומר - ובמקום צערא לא גזרו רבנן כיון דליכא למיחש לשחיקת סממנין", ואתה תחזה במג"א (סי' ק"מ ח) דביאר נמי דאי לא הוי צער בזה היה אסור "משום עובדא דחול".

ח. והנה התהלי"ד (סי' שכ"ח ס"ק ע"ב) נתקשה דלעיל מינה (סעי' י"ז) הכריע מרן כדעת הרמב"ן שאין לעשות שבות כדרכו עבור חולה שאיב"ס (וע"ש מג"א ס"ק י"ד) [וזתו"ד הרמב"ן (תורת האדם, שער המיחוש) - דחולה שאיב"ס שנפל למשכב התירו בו שבות שאי"ב מעשה, דהיינו אמירה לעכו"ם, וכן שבות הנעשית בשינוי, אבל שבות ע"י ישראל כדרכו בחול לא התירו, וזהו אין טורפין יין ושמן לחולה, משום דקעביד עובדין דחול, וזהו שהקשו על אמירם משום דעמיץ ופתח ועשה מעשה כדרך שעושה בחול", סוף דבר "החמירו כאן בשבות שיש בו מעשה ועובדין דחול, ולא החמירו בשבות דאמירה ולא בשבות דשינוי"], ומאידך בנידו"ד הני' הבי"ד הרמב"ם בסתם כאמור דמשמע דאף במצטער לבד שרי עובדין דחול, "וע"כ אם נרצה להשוות זה, צ"ל דהיכי דאיכא למיגזר משום שחיקת סמנים, אף דלדעת הרמב"ן וסיעתו לא גזרו בחולה שאי"ב סכנה משום שחיקת סמנים, רק במיחוש

1. ואשר הוא קצ"ב לכאו' מהמבואר למעלה בשם הר"ן לעיל מזה כרש"י, ויש לידע אם ס"ל כהתוס' או כהריטב"א, אם בשאר דוכתי בכה"ג איכא משום איסורא דעובדין דחול, והנראה עפמש"כ בפר"ח (י"ד סי' ס"ח לסעי' ג') ובברכ"י (סי' תרנ"ח) וביד מלאכי (כללי הריטב"א והר"ן, אות י"א) דדרך הר"ן בכמה מקומות להעתיק דברי רש"י, אף דהוא עצמו לא סבירא ליה, וגילה דעתו במקום אחר [ור' עוד בב"ח לאו"ח סי' תרכ"ו], ואשר לפ"ז י"ל דפירושו על הלכות הרי"ף נקט כרש"י, וסמך על מה שגילה דעתו במקו"א, הוא בחידושו, דאית בזה אף משום עובדין דחול. אמנם כמובן שאין מוכרח לבאר כן כוונתו בכאן, ואם אכן חזר בו, יש לילך אחר מה שכתב בדבריו על ההלכות, וכמש"כ היד מלאכי (שם אות י') דפירושו על ההלכות כתב אחרי כתיבת חידושו, ועל כן אזלינן בדעתו בחר פירושו בהלכות, מאחר דכשכתבם נתיישב בדברים שכתב בפירושו, ע"ש.

2. ורבותא הוא בשיש הבל, וכמש"כ במשנ"ב (סי' שכ"ח ס"ק קכ"ו) דלא נימא דאסרו לרחוץ בחמין, כך כל מים חמים אסור לגופו, ובשעה"צ (סי' צ"ד) כתב דאפשר לבאר בעו"א, דהו"א דההבל הוא כמו ענין רפואה ונגזר משום שחיקת סממנין, וקמ"ל דלא גזרינן, ע"ש.

3. ור' בהגהות מהר"ג ליפשיץ (נד' בהגהות וחדושים מהדו' וגשל) לבאר כוונת רש"י - "דכשדאם מפקה פותח פיו ביותר, ופעמים אינו יכול לחזור לסתום, ונעשה ע"י שנתפרקו לחייו, ורפואתו להגביהו מארץ ע"י שיאחזו באזניו, להגביהו כל גופו ע"י הגבתה אזניו".

שרי, דמוכחא קלקול שלה והוה ליה למעבד מאתמול], והני מילי דפסקא אגב דוחקא, ופרשיי ד"אם אינה חותכת כלל אסור לחדדה דטרחא יתירא הוא" [ועי' בזה בתורי"ד], אמנם הרמב"ם (פ"ד מהל' יו"ט ה"ט) נקט טעמא אחרנא בכולה מילתא - "אין משחיזין את הסכין במשחזות שלה, אבל מחדדה ע"ג העץ או ע"ג חרש או אבן, ואין מוריס דבר זה לרבים כדי שלא יבוא לחדדה במשחזות, בד"א, בשיכולה לחתוך בדוחק או שנפגמה, אבל אם אינה יכולה לחתוך כלל אין משחיזין אותה אפילו על העץ, שימא יבוא להשחיה במשחזות, ומפני זה אסור להראות סכין לחכם ביו"ט, שמא תהיה פגומה ויאמר לו אסור לשחוט בה משום פגמתה, וילך ויחדדה במשחזות, וחכם שראה הסכין לעצמו הר"ז משאילה לעם הארץ", וכבר תמה הרמ"ך בהגהתו ע"ד הרמב"ם בהאיסור להראות לחכם, ד"לא פירשו כן המפרשים, ופירושו הוא תימה גדול, ולדעת רי"ה שהלכה כמותו אפי' במשחזות של אבן מותר, ואנן ניקום ונגזר ראיית סכין אטו השחזה, וצ"ע", אבל המג"מ לעומתו נטה לטעם הרמב"ם, "שלפי שהטעם הוא מפני איסור ההשחזה הותר לחכם לראותה ולהשאלה", וע"ע בדבריו ובלח"מ, ובמג"א (ס"ו תצ"ח ס"ק א') דייק מדברי הכס"מ שת"ח יכול אף להראות לת"ח אחר ביו"ט.

ומרן בשו"ע (ס"ו תצ"ח סעי' א') נקט כהרמב"ם - "אין מראין סכין לחכם ביו"ט לראות אם הוא ראוי לשחוט בו, שמא תהיה פגומה ויאמר לו אסור לשחוט בה מפני פגמתה, וילך ויחדדה במשחזות", אמנם סיים בה - "וחכם שראה סכין לעצמו יכול להשאלו לאחרים", ומשמע מלשונו דאף לחכם מעיקה"ד אסור, אלא דאם כבר ראה יש להתיר שישאל לאחרים, וכבר עמד בזה הפר"ח - "ולא ידעתי למה נקטיה בבדיעבד, דהא בגמ' אמרו ת"ח רואה לעצמו ומשאילה לאחרים, משמע דאף לכתחילה... ואפשר דה"ק ת"ח רואה לצורך עצמו, ואח"כ אם רוצה רשאי להשאלה לכתחילה לאחרים, אבל לראותה לכתחילה להשאלה לאחרים לא, ואין נראה כן מדברי רש"י".

[י"ב]. ובאיסורא דטרחא, הנה תנן (קמ"ז). אין יורדין לקורדימא, ובגמ' (שם): ביארו הטעם "משום פיקא", ופרשיי "טיט של אותו נהר מחליק, ובגדי האדם נישורין במים כשהוא נופל, ואתי לידי סחיטה", והרי"ף (ס"ב: מדפ"ה"ס) גרס "נקא", ופירש "בקעה ויש שם מים ותחתיו טיט כמו דבק, ואם ירד אדם שם חוששין שמא יטבע באותו הטיט וידבק שם ואינו יכול לעלות, עד שמתקבצין ב"א ומעלין אותו משם, ויש מי שאומר הרוחץ באותה בקעה מצטנן, ואותן המים משלשלין את בני המעים", ובשיטה להר"ן פ"י האיסור בהא דבעי' אנשים להצילו ד"איכא טירחא יתירא" [וע"ע"ש שהביא פ"י ה"ר יהונתן ז"ל "דאפי' בחול אסור, דמכיון שהוא דק ומדביק לא יוכל לעלות אלא בצער, ואיכא סכנה למי שהוא תש כח ורך הלבב"].

[ג]. וסוגיא דגמרא בשבת ק"י:ג. וכ"פ מרן (ס"ו ש"א סעי' ג'), דאם היה הולך והגיע לשוללית מים, יכול לדלגה ולקפוץ עליה, אפילו אם היא רחבה שאינו יכול להניח רגלו ראשונה קודם שיעקור שניה, ומוטב לדלגה מאשר להקיפה מפני שמרבה בהילוך, אך אסור לעבור בה שמא יבוא לידי סחיטה, וע"כ עדיף להקיפה מאשר לעבור בה, ומ"מ (יומא ע"ז: וש"ע שם סעי' ד') להדבר מצוה שפיר דמי לעבור בה אף בחזרה, ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו, וכן שרי בההולך לשמור פירותיו, אבל אסור לו לחזור דרכה, דהא לא ימנע מלילך להציל ממונו בשביל שאסור לו לחזור בשבת.⁸

[ד]. ואשר לפי"ו יל"ד בדסתרי אהרדי הטרחא להעובדין

ההיתר אינו אלא משום כבוד שבת, או שלא יבוא לידי איסור סקילה (וכ"ה שם בר"ף, ע"ד), דכל איסור הרדייה אינו משום שבות כ"א משום עובדין דחול, ובזה אם אפשר לשנות משנה, ואם אינו יכול אזי רודה במרדה, וכ"פ מרן (ס"ו רנ"ד סעי' ה') דאם אי"א לרדות בשינוי ידה במרדה [ומיירי שם לצורך מוון ג' סעודות כשאין לו מה לאכול], ומתבאר דלצורך מצוה בלית ברירה אחרית התירו האיסור דעובדין דחול, וירדה במרדה.

[ט]. וכיו"ב אי' לגבי מדידת מצוה דשריא בשבת (ר' קנ"ז: ובס"ו ש"ו סעי' ז), וכ' התוס' (קכ"ו): דהא דהתירו משום מצוה היינו משום ד"לא הוי איסור כ"כ אלא משום דהוי כעובדא דחול".

י"א. עוד אשכחנא גבי עובדין דחול [והובאה רק הכא בשל המסתעף לאיסורא דטרחא המתקשר להלן], דאיבעיא להו (ביצה כ"ח): מהו להראות סכין לחכם ביו"ט, רב מרי בריה דרב בינא שרי, ורבנן אסרי, ורב יוסף אמר ת"ח רואה לעצמו ומשאילה לאחרים, ובעיקר ספיקא נקט רש"י "מי מחזי כעובדא דחול דאושא מילתא שדעתו למכור באיטליז, או לא מיחזי", ועפ"ז ביאר דינא דת"ח דכיון שרואה סכינו בביתו "לא אושא מילתא", והרשב"א הניח בצ"ע - "שלא אסור לטבח לשחוט ולמכור לרבים, ותנן שוחט ומחלק ביניהם, ולהוליק סכין ובהמה אצל טבח אסור (י"א א'), אבל בספרו עבודת הקודש (בית מועד שער ב' ס"ג ג') הסכים לטעם רש"י, כמו שציין במג"מ (פ"ד מהל' יו"ט ה"ט), ויעוי' עוד בהגהות אשר"י (ביצה פ"ג ס"ו י"ב) שהביא מהא"י (ח"ב הל' יו"ט ס"ו שני"ז) שדקדק מפרשיי דאין אסור אלא לטבח שעשוי למכור באיטליז, דאושא מילתא שרואה כרוצה למכור באיטליז, אבל לשאר כל אדם מותר להראות סכינו לחכם ביו"ט.

והרי"ף (ט"ו: מדפ"ה"ס) כתב בזה טעמא אחרנא משם הבה"ג - "דחיישינן דילמא אזלי חוץ לתחום לאחויי"ם" [וכבר דנו בזה קמאי לבאר הכוונה אם תחומין דאורייתא או דרבנן, ע"ע"ה], ובר"ן הביא משם הר"ז בה"מ דנקט טעמא אחרנא - "דהויל כעין ראיית מומין של בכור שאסרו", וציין להרמב"ן "שאם היה בטעם זה עיקר אף ת"ח בד"ן הוא שלא יהא רואה לעצמו", אולם הר"ן להגנת הר"ז מהאי קושיא יצא - "ואין זו קושיא אצלי, דלעצמו אינו אלא לברר את הספק, אבל לאחרים אינו אלא שמפני כבודו של חכם אמרו שלא יהא ראוי הסכין לשחוט בו עד שיתן רשות, ונמצאת נתינת רשותו תיקון גמור כעשיית כלי". איברא, דמתוך דבריו יצא טעם חדש להאי דינא, וכבר אינו טעם הר"ז דגבי בכור, דהתם אסור מחששא דאתי לשחוט ביו"ט דבר שלא היה ראוי לכך מערי"ט, והשתא אמר טעמא אחרנא דהוי כעשיית כלי, והכיצד מתיישבת עי"ז דעת הר"ז, וצ"ל. וע"ע בפר"ח (ס"ו תצ"ח ס"ק א') ליישב הקו' בטעם דת"ח רואה לעצמו אף דאסור לעשות כן בכבור, "דשאני בכור דאפי' בחול אינו רואה לעצמו... אבל ראיית סכין שאדם רואה נמי ביו"ט ולא מתחזי כדינא, אבל כשאחרים מראים לו מחזי כמתקן וכדן את הדין", ועכ"פ איכא נפק"מ בין טעם הר"ז לשאר הטעמים, וכמש"כ בה"ח (ריש ס"ו תצ"ח) דלהר"ז "אפילו אם עבר והראהו אסור לשחוט בו כמו בעבר וראה מומי בכור, כך נ"ל לפי פירושו, משא"כ לשאר הפירושים, דבדיעבד ודאי שרי לשחוט אפילו אם עבר וראהו ומצאו יפה".

והנה עוד אמר רב יוסף (ביצה שם) - סכין שעמדה [רש"י: "שעמדה מחריפות שלה שאינה חותכת יפה, אבל לא נפגמה"] - מותר לחדדה ביו"ט [רש"י: "אבל נפגמה מאתמול לא הוה

ולא בחולה כל גופו כמשנ"ת, מ"מ היכי דאיכא עובדא דחול אסור, אבל דברים שאין עושיין בסממנים דליכא למיגזר כלל משום שחיקת סממנים, אף שיש בו משום עובדא דחול שרי אף במצטער", ומתבאר דעתו דחילוק יש בגוונא דמצטער, אם היה מקום לחוש נמי לשחיקת סממנים, אף האידנא לא גזרו, אסרינן עובדא דחול, וכנראה משום דהוא יותר חמור הדבר שבעיקרו היה מקום לגזירה נוספת, ואף שלא גזרו מ"מ בצירוף הא' דהוה עובדין דחול אסור, אבל כשאין שחיקת סממנים כלל, לא גזרו משום דבר אחד - דהיינו עובדין דחול - במקום שצטער, וע"ע"ש.

[ז]. הנוב"י (תנינא, או"ח סי' ל') האריך בדין פתיחת מטריה בשבת, והניח בחשש לאיסור סקילה, ועי' בשו"ב (סי' שט"ו) שציין דברי מוה"ר ד פארו"ד לאסור, ולעומתו ציין דברי "שו"ת גבעת יוסף כ"י להרב המפורסם מהו' פנחס עניו ז"ל ר"מ דקק"י פירארא... בח"ה סי' י"ט" שהשיג על כל דברי מוהר"ד פ, ויצא להתיר בהוסיפו דאף רבותיו היו נוהגים כן, וע"ע בארוכה בזה בתפא"י (כלכלת שבת, כללי ל"ט מלאכות ענף ד' אות ל"ד - מלאכת הבונה, מדבריו - "ולפי האמור") שצייד לבסוף לצד קולא, אך עקב דברי הנוב"י אשר "חמיר כ"כ באיסורו, לא מלאני ליבי להתיר הדבר לגמרי מבלי שיסכימו עמי חבריי", והחזו"א (או"ח סי' נ"ב אות ו') ג"כ כתב להתירו מצד דיני אהל, אלא דנקט דאכתי יל"ד "משום תקון מנא, כיון דבפתיחתו ראוי לשמש בו בכל מקום חשיב תיקון מנא טפי מפריסת אהל במקום זה, וגם אושא מילתא טפי וניכר בו עובדא דחול וגורם פרצה (ו-דו"ק לעיל אות א' דברי הרמב"ם דבכה"ג הוא כא' מן האופנים דחיישי' לעובדין דחול), והרי אסור כילה מפני שאינן בני תורה (ר' שבת קל"ט), והרי הדבר מסור לחכמים לגדור גדר במקום הפרצה, וזה יותר חמור מאיסור פרטי ליחיד, כי זה גדר לעם כולו ולדורות".

[ח]. ולענין איסור עובדין דחול לדבר מצוה, הנה בשבת (ח"י: ת"ר לא תמלא אשה קדרה עססיות ותורמוסין ותניח לתוך התנור ער"ש עם חשיכה, ואם נתנן למוצ"ש אסורין בכדי שיעשו, ות"ר (שם ק"י:)) שכח פת בתנור וקידש עליו היום מצילין מזון שלוש סעודות, ואומר לאחרים בואו והצילו לכם, וכשהוא רודה לא ירדה במרדה אלא בסכין, ופרשיי דבמרדה "הוא דרך חולי", ולפ"ז פ' הרמב"ם (שבת פ"ג ה"ח) דמאחר שאין נותנין את הפת בתנור עם חשיכה, ולא חררה ע"ג גחלים אלא כדי שיקרמו פניה מבעו"י (שם י"ט:), אזי אם עבר במזיד ונתנן סמוך לחשיכה, וחשכה ועדיין לא קרמו פניה, אסור לאכול מהן עד מוצ"ש וימתין בכדי שיעשו, ואם שגג מותר לו לרדות ממנה ג' סעודות של שבת, "וכשהוא רודה לא ירדה במרדה כדרך שהוא עושה בחול אלא בסכין וכיו"ב". וז"ל רבינו ירוחם (נתיב י"ב ח"ג, הו"ד בבי" ס' רנ"ד) - "נ"ל כי בתנורים שלנו שאין מדביקין בהם פת, וא"צ רדייה לא בסכין ולא במרדה, שאם נתן פת לתנור מבעו"י וקדש עליו היום, שמותר ליטלו בסכין או בשום דבר שיתחוב בו או במקל, דלא גרע מחררה שטמנה בגחלים דשרי בפ' כל הכלים (ק"ג.) לתחוב בה כוש או כרכר וליטלה בשבת, אבל ברחת שמוציאין בה הפת נראה שאסור, כי היא כעין המרדה שהיו רודים בה הפת בתנורים שלהם, וכ' הב"י "ומיהו כי אסר להוציא ברחת אפשר דאפי' לצורך ג' סעודות אסר משום דמיחזי כעובדין דחול", ואשר מבואר מכ"ז דאפי' לצורך מצוה יש לחוש וליזהר משום עובדין דחול, אמנם כשא"א לעשות בסכין, כתב הר"ן (א': ב') מדפי הרי"ף, ועי"ש בדברי הרמב"ן במלחמות ה' דכל

4. וכששהה בהיתר אפליגו קמאי ברדייתו בשבת אם שרי, ואין כאן המקום ליכנס לעצם האי דינא שהובא רק בשביל דין עובדא דחול.
5. והוצרך לומר חוץ לתחום משום דמיירי ביו"ט דהטלטול בו ברה"ר שרי עכ"פ לצורך, אבל לענין שבת אשכחנא שאסרו כמה דברים (ס"ט). בטעמא דרבי עקיבא (ס"ו.), וע"ש ס"ט. דרבי אליעזר גמריה איתעקר ליה, ואתא ר"ע לאדכוריה גמריה) דהואה אינה דוחה את השבת, ואע"פ דטלטולא בעלמא היא אינה דוחה שבת משום פסח, ואמר רבה דהיינו טעמא דהוי גזירה שמא יטלנה ויעבירנה ארבע אמות ברה"ר, וכן ברה"ר (כ"ט): אמר רבא דתקיעת שופר מדאורייתא מישרא שרי ברה"ר שחל בשבת, ורבנן הוא דגזרו ביה כדברה, דאמר רבה הכל חייבין בתקיעת שופר, ואין שמא בקיאי בתקיעת שופר, גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד ויעבירנו ד"א ברה"ר, וה"ט דלולב וה"ט דמגילה, וכ"ה בסוכה (מ"ב): דתנן לולב וערבה ששה ושבעה... יו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת - לולב שבעה, ושאר כל הימים ששה, ובגמ' הקשו ששרי לטלטול בעלמא הוא, ואמאי לא דחי שבת, ומשני רבה דהוי גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנו ד"א ברה"ר, וה"ט דשופר וה"ט דמגילה, וכן בביצה (י"ז): דתנן חל להיות (י"ז-י"ט) אחר בשבת, ב"ש א מטבילין את הכל מלפני השבת, ובה"א כלים מלפני השבת ואדם בשבת, ודייקי בגמ' כד"ע מיהת כלי בשבת לא, מ"ט, אמר רבה גזירה שמא יטלנו בידו ויעבירנו ד"א ברה"ר, וכ"ה במגילה (ד'): דאמר רבה טעם דאין קורין מגילה בפורים שחל להיות בשבת, דהכל חייבין בקריאת מגילה ואין הכל בקיאיין במקרא מגילה, גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנה ד"א ברה"ר, וה"ט דשופר וה"ט דלולב, ורב יוסף אמר מפני שעניניהן של עניים נשואות למקרא מגילה, ומבואר בתוס' דרב יוסף לא פליג אטעמיה דרבה, דהא גבי שופר ולולב ליכא טעמא אחרנא, ומ"מ גבי מגילה אמר טעם אחר משום דאיכא נפק"מ במקדש דליכא שבות, ואפ"ה אסור אף התם משום האי סברא דרב יוסף, ובמקו"א הארכתי בס"ד בהאי גזירה, ואכ"מ, אולם השתא נתעוררתי לדון אמאי לא יגזרו בכ"ז אף ביו"ט בלא שבת, ומשום דשמא יצא חוץ לתחום אל החכם, וצ"ע.
- ודע שראיתי דברי הפנ"י (ביצה כ"ו:)) ע"ד הרי"ף המובאים מעלה גבי להראות המום בכבור לחכם - "ולכאורה יש לתמוה, דאי"כ יהא אסור להראות טריפה מטעם זה, ויש ליישב כיון דראיית טריפה גופא מילתא דלא שכיח היא, דרוב בהמות כשרות הן, מש"ה לא גזרו שמא ילך חוץ לתחום דהוי נמי מילתא דלא שכיחא, משא"כ להראות סכין לחכם דלא סגיא בלא"ה, שייך שפיר הך גזירה, וע"ע בצל"ח.
6. ומקור הדין, ר' בביצה (כ"ו). דהוא פלוגתת רי"ה ור"ש, דלרי"ה רואין מומין ביו"ט, ולר"ש אין רואין, ופרשיי (ע"ש"ה רש"י ד"ה אין זה, וד"ה אי נימא, ובהגה"ה ע"ה"ג משם מהר"ם, אך עי' היטב בדברי הרע"ב לביצה פ"ג מ"ד שכלל הכל בטעם אחד, ודו"ק היטב בשטמ"ק), הטעם לאסור "דהויל כיושב ודן דין", (או) דנראה כמתקן, וע"ע"ש. ויעוי' רמב"ם (יו"ט פ"ב ה"ג) - "לפיכך אסור לראות מומי קדשים ביו"ט, גזירה שמא יתירם החכם במומן ויבוא זה לשחוט בו ביום", ובמג"מ מתבאר דנחלק בזה על דברי רש"י, ע"ע"ד, אך עי' צ"ח"ח (ביצה שם) דנקט דכשנולד המום מערב יו"ט, אף הרמב"ם מודה לטעמא דרש"י ודלא כהמ"מ דגזרינן הא אטו הא, וע"ע בראש"ל צ (ביצה כ"ז).
7. שמירת ממונו ל"ה דבר הרשות לגמרי (ב"י סי' ש"א סק"ו), והוי קצת מצוה (מג"א שם, ור' בר"ן ליומא א': מדפי הרי"ף - "ומשום הפסד ממונו התירו לו כמו שהתירו משום מצוה", ודו"ק) [ומצינו ביעקב אבינו שחזר על פכים קטנים, ועי' סוטה י"ב. שצדיקים חביב עליהם ממונם יותר מגופם, ויעוי' גיטין ל"ז: צער רבה על הפסד ממונו, וע"ע תו"כ (בהר"ה כ"ה) דחייב אדם להיות חס על נכסיו, ומצינו בחז"ל עצות סגוליות לשמירת ממונו (עי' כתובות ס"ו: לא כדון מתלין מתלא בירושלים - מלא ממון חסד, ואמרי לה חסד, ובב"מ כ"ט: מי שהניח לו אביו מעות ורוצה לאבדן כו', וברש"י - ללמדנו בא שלא ירגיל אדם בכך שהעושה אלה מאבד מהר הון רב, ועי' פסחים ק"ד. דהמרבה הוצאותיו יצטרך בסוף להתחבא בעליה מפני בעלי החוב, אך האוכל ירק ומקמץ בהוצאו, שוכב באין מחריד), ועי' ברכות ט"ו: אודות מיתת עבדים ושפחות, ויעוי' עוד שם י"א. וט"ו: וסוכה כ"ה. דטירדת הפסד ממונו אינה נחשבת טרדא דמצוה].
- 8 [שהרי טבע הטביע הקב"ה בבנ"א לחוס על ממונם בד"כ, וכדאשכחן בשבת (קנ"ג, וע"ע"ש) דקים להו לרבנן דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו, וע"כ התירו למי שהחשיך לו בדרך ליתן כיסו לנכרי

דחול, ודוגמת זה אשכחן כעין מקרה הנז', דתנן (ביצה כ"ט): המביא כדי יין ממקום למקום, לא יביאם בסל ובקופה, אבל מוליך הוא על כתיפו או לפניו, וכן המוליך את התבן לא יפשיל את הקופה לאחוריו, אבל מביא הוא בידו, וכ"ז כדי לשנות מדרך שעושה בחול, ובגמ' (ל'). תנא דאם א"א לשנות מותר, וכתבו התוס' (כ"ט): דבשבת שמפנה ממקום למקום באותו בית ו"לא הוא כעובדין דחול", עדיף טפי למעט בהילוך, ויקח כדרכו, אבל ההיא דיו"ט דמולך בדרך ומיחזי כעובדין דחול, עליו לשנות מדרך חול אף אם ירבה בהילוך משום כך. וז"ל מרן (סי' שכ"ג סעי' ה'): "המביא כדי יין... שישנה מדרך חול, אפי' אין בשינוי קלות במשא, ואם א"א לו לשנות... מותר, וי"א דלמעט בהילוך עדיף, ויותר טוב להביאם בסל ובקופה בפעם אחת מלהביאם כאו"א בפני עצמה", ולכאן צ"ב, שהרי התוס' כתבו כן רק כשאינו מוציא מן הבית, ולשיטתם לא הוי כעובדין דחול, וא"כ מנין להתיר גם בדמיחזי כעובדין דחול כדי למעט בהילוך, ועי' ט"ז (סי' ד') שכבר טרח להדגיש לזה, ועיין בב"י דהביא ל' הר"ן (ט"ז). מדפי הר"ף (ל'א יביאם בסל ובקופה, לתת שלש וארבע בתוך קופה אחת מפני שנראה כמעשה חול... אבל יביאם על כתפו אחת או שתיים... ואע"ג דמסקינן בפרק מפנין (שבת קכ"ז) דאפושוי במשאוי עדיף מאפושוי בהילוכא, שאני הכא דעביד עובדין דחול, ודקדק בזה מרן בב"י דהר"ן פליג וס"ל דאין לחלק בזה בין יו"ט לשבת, והביאור צ"ל דכוונתו שנחלקו שלדעת הר"ן גם בכה"ג הוי עובדין דחול, ויש לאסור, והתוס' חלקו וסברו דבשבת שאינו מטלטל אלא מזוית לזוית באותו בית לא מיחזי כעובדין דחול, ולמעט בהילוך עדיפא, אבל באמת במיחזי כעובדין דחול מול טירחא כו"ע מודו דיש להרבות בטירחא כדי למנוע מצב שמעשיו יקאו כעובדין דחול, ודו"ק.

באיסור מראית העין, ודינו בחדרי חדרים, ובהמסתעף לגדר דין שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא

"צנור המקלח מים מן הגג שעלו בו קשים ועשבים שסותמים ומעכבים קילוחו, ומימיו יוצאים ומתפשטים בגג ודולפים לבית, ממעכן ברגליו בצנעא, דכיון דמתקן ע"י שינוי הוא שאינו עושה אלא ברגליו, במקום פסידא לא גזרו רבנן (שו"ע סי' של"ו סעי' ט'), ואע"ג דמה שאסרו חכמים מפני מראית עין אפי' בחדרי חדרים אסור, היינו באיסור דאורייתא" (מג"א סי' ט').

בשבת (נ"ד). תנן דלא יקשור גמלים זה לזה וימשוך, אבל מכניס חבלים לתוך ידו וימשוך, ובלבד שלא יכרוך, ובגמ' שם אמר"ר אשי הטעם משום דמיחזי כמאן דאזיל לחינגא [למוכרם בשוק], ושם (:) תנן דלא יצא חמור בזוג אע"פ שהוא פקוק במוכוין, שאין העינבל שלו מקשקש ומשמיע קול, וטעם האיסור מבואר בגמ' דמיחזי כמאן דאזיל לחינגא, ושם (ס"ד): ארי"ה אמר רב כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפי' בחדרי חדרים אסור, והק' מההיא דחמור בזוג דאף שאסור מפני מראית העין, תניא בה להדיא שם (ג"ן). דפוקק לה זוג בצוארה ומטייל עמה בחצר, ומבואר דלא חיישי' בחצר להאסור ברה"ר, ומשני דתנאי אפליגו בדינא דרב, דתנן (שם קמ"ו): דמי שנשרו כליו בדרך במים, מהלך בהן ואינו חושש, הגיע לחצר החיצונה שוטחן בחמה אבל לא כנגד העם, ותני עלה (שם) ר"א ור"ש אוסרין, ומבואר דת"ק לא ס"ל כרב, אך דעת ר"א ור"ש הויא כרב.

ובחולין (מ"א). תנן אין שוחטין לגומא כל עיקר, אבל עושה גומא בתוך ביתו בשביל שיכנס הדם לתוכה, ובשוק לא יעשה כן שלא יחקה את הצדוקים, והיינו שנראה כמקבל דם לעבודת כוכבים שעושה כחוק הצדוקים, ולכאן מתבאר דלא כדינא דרב הנז', שהרי אמרו להדיא דבשוק אסור ובביתו שרי, וכבר עמדו בזה התוס' (שם ובשבת ס"ה), ות"י דלא קאמר

רב לדבריו כ"א בכה"ג שאם היו רואים אותו בעשותו הדבר בצנעא היה חשד כמו בשוק, וכגון בההיא דשוטחן בחמה, משא"כ הכא שהרואה שעושה בביתו אומר לנקר חצירו הוא צריך, אך ציינו להירושלמי דהך משנה פליג אדרב (ר' ירושלמי לכלאים פ"ט ה"א), וטענו דהבבלי פליג בזה, וראי' מדלא הק' מדהכא על רב כמו שהק' מההיא דחמור בזוג, אמנם בתוס' דע"ז (י"ב). מייתו דברי רנ"ג דלית הלכתא כרב, וראי' מההיא דחולין דמבואר לחלק באיסור משום מראית העין בין חצירו לשוק, וכן ראי' מדתנן בשבת (שם) דשוטחן בחמה אבל לא כנגד העם, אך מצאו בתוס' ר"י דהלכתא כרב, אמנם הנה בכתובות (ס'). תניא נחום איש גליא אומר צינור שעלו בו קשקשין ממעכן ברגלו בצנעא בשבת ואינו חושש, מ"ט, מתקן כלאחר יד הוא, ובמקום פסידא לא גזרו בה רבנן, אמר"ר יוסף הלכה כנחום איש גליא, ושוב מבואר קמן לחלק בין צנעא לפרהסיא, ות"י התוס' (שם ובחולין מ"א). דהתם ליכא איסורא כיון דהוי מלאכה מדרבנן, ומבואר קמן תרתי כללי, חדא, דאם אפשר ליישב מעשהו באופן היתר שרי, והשנית, דדווקא בחשד לדאורייתא אסור, אבל בדרבנן שרי.

והשתא דאתינן להכי, הנה יש להוכיח מן הכלל הראשון בדבר הידוע ומפורסם לא חיישינן למראית העין, דהא אפשר - ורגילות ממילא - ליישב מעשהו באופן היתר, ועי' כה"ח (יו"ד סי' פ"ז ס"ק ז"ך), ודוגמת זה אשכחנא דהנה מרן (סי' רנ"ב ס"ה, ויעו"י שבת ח"י. ואכמ"ל בזה) התיר לתת חיישי' לתוך רחיים של מים סמוך לחשיכה, וביאר הרמ"א דלא חיישי' להשמעת קול שיאמרו דריחיים של פלוני טוחנות בשבת, ומ"מ ציין להאוסרים, ועוד התיר מרן (סי' של"ח ס"ג, ועי' רמ"א סי' רנ"ב שם) לערוך ולהכין מבעו"י לזוג המקשקש לשעות ועשוי ע"י משקולות כדי שילך ויקשקש כל השבת, ובב"י ציין מקורו באגור (סי' תקי"ט) משם אביו, שהוסיף דלא דמי לההיא דריחיים של מים, דהתם חיישי' שיאמרו שבשבת נתן שם החייטים, אך בזוג המקשקש הכל יודעים שרגילים להכינו מידי יום עבור יום המחרת, ובאותו היום שהוא מקשקש אין מתקנים אותו כלל, ויכן יש לפסוק הלכה למעשה, וכן עמא דבר" (ועי' בט"ז ס"ק ב' שציין דעת מהר"י סי' ק"ל לאסור משום דדמי לריחיים, אך הט"ז כ' דמסתבר להיתר).

ומאידך, בהכלל השני דנפק מדברי התוס' יש עמנו מקום לחקור, אם כשהתירו בדרבנן הויא ההיתר רק כלפי דינא דרב, דהיינו בצנעא בחדרי חדרים, או"ד דאף בפרהסיא שרי. ואשר יראה, דהנה מרן (יו"ד סי' ס"ו ס"ט) פ' דאע"ג דדם דגים שרי, מ"מ אם קיבצו בכלי אסור משום מראית העין אפי' ניכר שהוא מדגים כגון שיש בו קשקשים, ויסודו מסוגיא דכריתות כ"א: [ודלא כהרמב"ם פ"ו ממאכא"ס ה"א, וע"ש ראב"ד ומג"מ], ובגליון שו"ע להגרעק"א דקדק מהסוגיא ופרש"י ותוס' דלא מהני שיערב בהם קשקשים, אלא בעי' שנותרו בהם קשקשים מעיקרא, וציין להרמ"א דלהלן דלא משמע הכי.

ובחולין (ק"ג): תנן, כל הבשר אסור לבשל בחלב חוץ מבשר דגים וחגבים, ואסור להעלות עם הגבינה על השולחן חוץ מבשר דגים וחגבים, ודייקו בגמ' דבשר עוף אסור בחלב מה"ת, והוא דלא כר"ע דאמר חיה ועוף אינו מה"ת, אימא סיפא כו', רישא רבנן וסיפא ר"ע, אמר"ר יוסף רבי היא ונסיב לה אליבא דתנאי כו', רב אשי אמר כולה ר"ע היא, וה"ק כל הבשר אסור לבשל בחלב מהן מד"ת ומהן מד"ס, חוץ מבשר דגים וחגבים שאינם לא מד"ת ולא מד"ס, ודעת ר"ע מפרשא לה (שם קי"ג). שנא' "לא תבשל גדי בחלב אמו" ג"פ, פרט לחיה ועוף ובהמה טמאה [וע"ש דעת ריה"ג, וביאורה בדקט"ו], וברמב"ם (מאכא"ס פ"ט ה"ד, ועי' היטב בדבריו בהל' ממרים פ"ב ה"ט, וכבר העירו בזה) ובטושו"ע (יו"ד סי' פ"ז ס"ג) פ' כר"ע, ומשום כך פ' הרמ"א (שם) להתיר לעשות חלב שקדים ולהניח בה בשר עוף¹⁰, הואיל ואינו אלא מדרבנן, אך בבשר בהמה יש

לאסור מפני מראית העין אפי' ניח שקדים אצל החלב, ובש"ך שם (סק"ו) הבי"ד מהרש"ל דלא ניחא ליה להתיר בזה אף בבשר עוף אם לא שיניח כמה שקדים בסמוך, והסכים עמו הש"ך תוך שהוא מסתמך ואזיל על כמה ראיות דגם באיסור דרבנן גוזרים מפני מראית העין, וע"ע בט"ז (סק"ד) "ואף כי דברי רמ"א נכונים, וכבר נתפשט המנהג כן, מ"מ נראה שיש להניח לכתחילה שקדים גם אצל בשר עוף", אמנם הפר"ח הסכים להתיר משום שאין לדמות גזירות דרבנן זו לזו, וראיתי בכו"פ (כרת, שם סק"ז) שהוסיף ואסברא לן דאין לגזור כיון שאינו חלב בעצם כ"א מי פירות, מוהל שקדים, וכמו שלא נאסור יין אדום משום שצבעו דומה לדם, כן אין לאסור מוהל השקדים בבשר אף שהוא דומה לחלב, ואיסורא דחז"ל הוי בחלב אשה ודם דגים שהוא חלב ודם באמת¹¹, וע"ע בפלתי שם "ואמרו הטבעיים הרבה ירקות אשר ידמו לשרצים, ואף אתה צא ואוסרן לאכילה דלא יטעו בשרצים, ונשתקע הדבר, ולכן אין לזה שורש וענף, ודי לאסור בבשר בהמה ולא בבשר עוף, ומשה ותורתו אמת", ועי' היטב כה"ח (יו"ד סי' פ"ז סקכ"ה ובמקורות ושם ס"ק כ"ח ובמקורות), ודו"ק לנידוד"ד.

הראת לדעת, פלוגתא דרבנותא אם אסרי' מראית העין בפרהסיא באיסור דרבנן, ואשר יראה מדקדוק לשונם דאפליגו בזה ב' בעלי התוס' הנז' - דכתובות ודחולין - בתירוצם בההיא דצינור שעלו בו קשקשים, דהנה ז"ל בכתובות "אבל הכא לא יראו אלא מלאכה כלאחר יד הויא דרבנן, ולא גזרי רבנן לאסור בחדרי חדרים", ומבואר להדיא דאף היכא שהתירו רבנן באיסוריהם לא התירו כ"א בחדרי חדרים, דבהא מעיקרא לא היתה גזירתם לאסור, אבל בפרהסיא אסור, ומאידך ז"ל בחולין "בההוא נמי מודה רב דלא שייך שם חשד, דהא מדאורייתא שרי למועכו לכתחלה בשבת", ומבואר דבכלל ליכא חשד, ואם אין חשד יש להתיר אף בפרהסיא, אלא דא"כ צ"ב הל' "בההוא נמי מודה רב", ועי' בזה.

אך הנה אשכחנא בזה להדיא, דהא בביצה (ל"ז). כ' רש"י ב' טעמים לאיסור מקח וממכר בשבת, חדא דילפי' ליה מדכ' (ישעיה ח"ן י"ג) "ממצוא חפצך ודבר דבר", והשנית, דילמא אתי לידי כתיבת שטרי מכירה, ואינו גזירה לגזירה, דכולה חדא גזירה היא¹², ושם (ז"ך): נקט רש"י דילפי' לה מדכ' (נחמיה י"ג ט"ו-ח"י) בְּיָמֵינוּ הִתְחַלְתִּי בְּהִיזְוֹת דְרָכֵינוּ גְּתוּת בְּשַׁבָּת וגו' וְאָעִיד בְּיוֹם מְכָרְךָ צִיד, וְהַצְרִים יִשְׁבוּ בְּהַמְיָאִים דְּאָג [קבוצת דגים] וְכָל מְכָר וּמְכָרִים בְּשַׁבָּת לְבָנֵי יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלַם, וְאָרִיבָה אֶת חַרְיִי הַיְהוּדָה וְאֶמְרָה לָהֶם מַה הִדְבַר הַרְעָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹשִׂים וּמְחַלְלִים אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת, הֲלוֹא כֹה עָשׂוּ אֲבֹתֵינוּ וַיָּבֵא אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ אֶת הַרְעָה הַזֹּאת וְעַל הָעִיר הַזֹּאת וְאֶתְּם מוֹסִיפִים חָרוֹן עַל יִשְׂרָאֵל לְחַלֵּל אֶת הַשַּׁבָּת, הֲרִי שְׁקָרָא לְמַקַּח וּמְמַכֵּר בַּשַּׁבָּת בַּלְשׁוֹן 'חִילוּל שַׁבַּת', וְעַ"ע בְּרַש"י דְּשַׁבָּת (ק"ג): דנקט רק 'ודבר דבר', ולא הזכיר 'ממצוא חפצך', וכבר נקטו האחרונים סברותיהם בטעמא דרש"י ששינה בזה ממקום למקום, וע"ד. ויעו"י נמי ברשב"א, שבביצה דכ"ז: כ' הטעם בפשטות מההיא דנחמיה, ובדל"ז. כ' דהוי גזירה שמא יכתוב.

עכ"פ מתבאר קמן דאיסור מקח וממכר בשבת לא הוי דאורייתא, ואעפ"כ הראת לדעת לעיל דחיישי' דמיחזי כאזיל לחינגא, ואמרו להדיא דהאוסר בחצר, היינו בצנעא, פליג אדרב, ולהאמור הרי הדברים צ"ע לכאן, דהא כאמור בכה"ג רב מודה דלא חיישי' עכ"פ בצנעא במידי דרבנן, ומלבד זה יל"ע מדהכא למ"ד דבמידי דרבנן שרי אף בפרהסיא, ולא חיישי' למראית העין, והכא מוכח איפכא אף מהחולקים אדרב [ועי' היטב בש"ך ליו"ד שם].

ואשר נראה מוכרח מזה, דדברי קבלה דיינינן להו כדאורייתא [ואע"פ שאינו מוסכם, ר' הערה¹³, מ"מ מהכא מוכח כן], וממילא חיישי' בהו למראית העין, ומ"מ אכתי צ"ת להטעם

מבעו"י קודם כניסת שבת, וע"ע בבכורות (ל"ב; ור' שם דעת ר"ש) דאדם בהול על ממונו, ומשו"ה פליגי ר"ה ורבנן באיזה גוונא איכא למיחש טפי לאיסורא, ומה יש לגזור מחשש למום].
 9. וקצ"ע דהנה בעירובין (ע"ז: ד"ה אי הכי) כ' התוס' בשם המגילת סתרים [בלא להזכיר שם מחברו] דהלכה כרב, דכ"מ שאסרו חכמים מפני מראית העין אפי' בחדרי חדרים אסור, ואנכי הקטן ראיתי ברא"ש (פ"י מפסחים סי' ה') שהביא אמרים משם ר"ג (הוא רנ"ג) במגילת סתרים שלו [וכ"ה בתוס' דפסחים ק: בשם מגילת סתרים בלא הזכרת שם מחברו], ומבואר שרנ"ג הוא בעל המגילת סתרים, וא"כ לכאן הרי סותר ד"ע, ושמא תרי מגילות סתרים הוו משני מחברים [אך ק"ק דבתוס' דעירובין ופסחים שם הזכירו המגילת סתרים בלא לציין זהות מחברו, ומשמע שהיה אחד, ומהזכרת שם הספר כבר הוכר ככולם מחברו], ויל"ע.
 10. ובדדמי, ע"י בארובה בשו"ת יבי"א (ח"ו יו"ד סי' ח'), ותרו"ן.
 11. אמנם, ע"י ביש"ש (חולין, פכ"ה סי' ע"ג) והביאו בדרישה (יו"ד סי' ע') דדם דגים אינו אלא ציר בעלמא ולא דם, ועע"ז בהגהות חש"ל לכריתות שם, ודו"ק לפ"ז.
 12. בכללי גזירה לגזירה, אימתי לא גזרינן, ואימתי אמרי' חדא גזירה היא, ע"י מה שכתבתי בס"ד באליבא דהלכתא בגליון נ' עמ' פ"ג-פ"ד, ואכמ"ל בזה [אך יש להוסיף ולציין לעי' בר"ן (ביצה כ': מדפי הר"ף ד"ה ולא מקדישין), ודו"ק לפמש"כ שם].
 13. הנה כללא נקוט בידן (ברכות מ"ט. פסחים ק"ב: סוטה ח'). דאין עושין מצוות חבילות חבילות, ופ' הרמב"ם פכ"ט משבת ה"ג: ולא יברך ויקדש על כוס אחד, שאין עושין ב' מצות בכוס אחד, שמצות קידוש ומצות ברהמ"ז שתי מצוות של תורה הן, ואשר נראה לדקדק בדבריו הוא דס"ל דבמצוות דרבנן ליכא איסורא דחבילות, והביאור בזה נ' ע"פ טעמא דתוס' דמו"ק הנ"ל דבעשיית ב' יחידו יש לחוש לחסרון בכוונה, וממילא אפש"ל דס"ל להרמב"ם כמ"ד דבמצוות דרבנן לכו"ע סגי בלא כוונה, ואח"כ מצאתי דכבר קדמוני בזה, ולפ"ז אם חד מינייהו דאורייתא וחד דרבנן נמי יהא לכאן דין חבילות משום חסרון הכוונה בחלק הדאורייתא, איברא דלכאן ילה"ע בזה אהא דבדרבנן א"צ כוונה, ומשו"ה יכול לעשות ב' יחידו, מפ' הרמב"ם עצמו (מגילה פ"ב ה"ה) דהקורא את המגילה בלא כוונה לא יצא, וי"ל דדברי קבלה לענין זה הוו כדאורייתא וע"כ בעי לכוונה בקריאת המגילה, ושוי"מ במג"ע (לשבת שם) דכוונת הרמב"ם לאפוקי שאר קידושין וברכות הנעשין חבילות על כוס אחד, כגון ז' ברכות של חופה וכיו"ב שהיה בזמנו מי שהצריך לברכת בופה"ג כוס בפ"ע, והרמב"ם פליג משום דהוי דרבנן, ויכן הורה רבינו משולם, וכן עמא דבר, וכדן (-וכן דעתי נוטה), וכן הסכימו רבותינו בעלי התוספות ז"ל מטעמים אחרים [עי' תוס' דפסחים שם ד"ה שאין, ועי' היטב ברא"ש פ"י מפסחים ס"ה בשם רבינו משולם, ודו"ק בלשונו ובל' התוס', וכבר עמד בזה הקרב"נ שם אות נ'] [אך עי' כת"ס תשו' כ"ו שביאר דעת הרמב"ם באופ"א], אלא דעי' היטב בכתובות (ז'): דילפי לברכת חתנים מקרא דרות ד' או דתהלים ס"ח, הרי דהוי דברי קבלה, ומוכח דדעת רבינו משולם והמג"ע דדברי קבלה הוו לענין זה כדרבנן. ונ' להביא ראי' לזה מהא דמגילה (ז'): רי"ה נשיאה שדר ליה לרבי אושעיא אטמא דעיגלא תלתא וגרברא דחמרא, שלח ליה קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאבינוים, וצלה"ב הכיצד

מ"מ לגבי חדרי חדרים יש לתלות בדעות הראשונים הנז' לעיל (ענף זה אות א'), שלפ"ד התוס' יש לחלק דאם שויה אנפשיה הוא מדין נדר הרי הוי איסור דאורייתא, ובאיסור דאורייתא חיישי למראית העין, אך אם שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא הוא מדין הודאת בע"ד ונאמנות שניתנה לו, הרי שתלוי מאי שויה אנפשיה - כאיסור דאורייתא או דרבנן, ודו"ק. ואלבא דהסברה שהביא הר"ן הרי י"ל דכיון שאינו איסור באמת כיון שיודע ששיקר, אלא שהרואים חושדים בו דאיסורא קעביד, ליכא בזה לכללא דרב, ואף לסברת הר"ן עצמו יש להתיר כיון

דהוי איסור בעצם, ולא נאסר רק משום מראית העין, ונפלא. ובאמת, שכבר עמד הרמ"א בכיו"ב (בשו"ת, תשו"ב), אחר שנשאל אודות אשה שג' פעמים ילדה בחודש השמיני, וחששה שעין הרע גרם לה, וכשנתעברה שוב הסתירה ההריון משכנותיה ואמרה להם שטמאה היא, והבעל הסכים לעצה זו, ולשאל הגיעו אם הוי בגדר שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא, ונקט בתו"ד דהיכא דאומר פתח פתוח מצאתי, והבעל האומר יודע בבירור שמרמה היתה בפיו, וכן היכא שעדים מעידים על דבר שהוא אסור, והבעל יודע בעצמו שעוולה ושקר נמצא בשפתותיהם או דטועים המה, מותר לו לשמש עם אשתו בסתר, וליכא בזה לכללא דרב דכל היכא שאסרו חכמים משום מראית העין אסור אף בחדרי חדרים, משום שאמר אמתלא לסיבת אמירת האיסור מתחילה¹⁷, וראי' מיצחק אע"ה שאמר "אחותי היא" ושימש עמה [והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו, ע"ש רש"י].

וכיו"ב מבואר בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' קפ"ה) שהביא הפלוגתא הנז' אם שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא הוא מדין נדר או מצד הודאת בע"ד, ודן מינה לענין האומר פתח פתוח והוא אינו בקי וטעה, ואי משום נדר הרי נדר בטעות ל"ה נדר, אך אם ידע הוי נדר ואסורה לגמרי, ואי משום הודאת בע"ד הרי כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד בלא אמתלא הראוי, ועכ"פ הוא והיא שיוודעים ששקר ענה פיו מותרים בסתר, או אולי אסור משום דינא דרב [ומבואר שנסתפק לו זה], אבל לא מעיקר הדין עצמו, ושקו"ט לענין מה שנשאל שם בענין אשה שאמרה לבעלה שיום טבילתה הוא ביום ד', ואח"כ חזרה ואמרה שטעתה והוא ביום ג', אם נאמנת, עע"ד.

באיסור הגירושין בשבת, ובהוראת רבא לשכ"מ בשבת שרצה לגרש אשתו שלא תפול ליבום

שכ"מ שביקש לקרוא לאוהביו ממרחק בשבת / בהיתרא דרבא להקנות הגט דשכ"מ לאשתו ע"י שתקנה המקום / מ"ט איצטריך קנין, והא דברי שכ"מ ככתובין וכמסורין דמו / מדוע לא התיר טלטול הגט / הטעם שרבא התיר / דברי שכ"מ ככתובין כו' אם קונה בשעת מיתה למפרע משעת אמירה / מקור למצוה לקיים דברי המת / אמאי צריך לה, הא דברי שכ"מ ככתובין כו' / אם מצוה זו עבידא קנין / קנין בשבת ע"י פתיחה וסגירה / מתנה בשבת / הקנאת הלולב לקטן ביו"ט א' דסוכות / אם אוהו הלולב ביחד עם הקטן / קנין דרבנן אי מהני לדאורייתא / דעת אחרת, אם מהני בקטן לקנות מה"ת / לקדש אשה בחוב במעמד שלשתן / לקדש אשה בשט"ח / מעילה בקנין דרבנן, אם יוצא מרשות הקדש / קדושת בכור אם הוא רק מצד הקרבה או ששייך רק מצד מתנ"כ / הפקר ב"ד הפקר - מה"ת או מדרבנן / בהנ"ל, אם מהני גם להקנות לאחר.

א]. קיי"ל (ר' גיטין י"ג, וש"נ, ור"א פליג, ר' מתני' ב"ב קנ"ו, והלכה כרבנן דפליגי עליה) דדברי שכ"מ¹⁸ ככתובין וכמסורין

אע"פ שהוא פקוק, וכאמור לעיל הר"ז דלא כרב, ותי' עפ"ד התוס' דדוקא במקום שיחשדוהו שעושה איסור דאורייתא אסור בחדרי חדרים, וכוונת תירוצו מבואר כהנ"ל דהאיסור בדאזיל לחינגא ל"ה מה"ת, וי"ל דאף אי הוי מדברי קבלה, מ"מ לא הוי כדאורייתא גמור לכל ענין (ועי' מחצה"ש) [אמנם, ע"ש שהק' דא"כ מ"ט לא משני כן בגמ' דשבת (ס"ה). הנז' לעיל, במקום ליישב דהיה דרב תנאי היא, ונקט דאולי התוס' סוברים דסוגיא דשבת אידיחי מההיא דכתובות הנז' לעיל, ועי' בגליון השו"ע להגרעק"א שיישב קושייתו]¹⁵.

ב]. כלל נקוט בידינו ברחבי הש"ס (כגון כתובות כ"ב. כ"ג: והיינו טעמא דהאומר פתח פתוח מצאתי נאמן לאוסרה על עצמו, ר' שם ט', ולא עת ליתני כי רוכלא) דאדם אוסר על עצמו בדיבורו, ובלשונם: שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא, ובעיקרו וגדרו אפליגו האחרונים, דהנה המהרי"ט (אבהע"ז, ח"ג סי' א') הביא צד דהוי מדין נדר, ודחאו דא"כ הוי מהני ביה שאלה, והקצוה"ח (סי' רמ"א סק"א) כ' דלא "כמו שעלה על דעת מוהרי"ט" דהויא משום נדר, אלא משום דהתורה האמינה לכל אדם על עצמו וכהודאת בע"ד¹⁶, וכ"ה גם בדבריו בס"י ל"ד (ס"ק ד'), וכיו"ב מבואר בחריפות בשו"ת נוב"י (תנינא, אבהע"ז סי' נ"ג) ע"ד השואל שר"ל דהוי משום נדר וקונם - "הנה במחילה מכבודו ראיתיו מתוך פלפולו שהוא גבר בגוברין בחריפות ובקיאיות גם בשכל צח וישר, מה ראה לטעות זה, ואם כי ראה הדבר בתשובות מהרי"ט, וכי מהרי"ט אמרו, הלא מביאו רק בלשון ואין לומר, ודחאו, ובאמת בלי שום דחיה אין הדבר מתקבל, ואיזה נדר ואיזה לשון שבוע וקונם יש כאן, או כמה מתפיס... אלא ודאי כ"ז שטות", והסיק נמי דה"ט דשויה אנפשיה חתיכה דאיסורא דאדם נאמן על עצמו.

אמנם, בשעה"מ (פ"ט מהל' אישות ה"ט) דקדק מדברי מהרי"ט (ח"א סי' צ"ב) דס"ל דשויה אנפשיה חתיכה דאיסורא הוי משום נדר, וציינן שנסתפק בזה בשו"ת מהר"י באסן (סי' פ') אי הוי משום נדר, ואע"פ שאינו ממש כנדר דהא ליתיה בשאלה, מ"מ החמירו בו חכמים כמו בניזירות שמשון, או דל"ה כ"א מצד הודאת בע"ד, וציינן למשפט צדק (ח"א סי' ס"ה) דפשוט לו דמדין נדרי איסור נגעו בה, ועע"ש. וראיתי בשו"ת חת"ס (אבה"ע סי' ע"ח) שהביאו, וציינן "ולאותם ספרי ספרד לא זכינו", אך נקט דאינו מדין קונם דהא מתפיס בדבר האסור, אלא שאסור מדין קבלה שקיבל על עצמו, וד"ז אסור ממ"ש בפיך זו צדקה, וכעין ההיא דהאומר אשכים ואשנה פרק זה (ר' נדרים ז'. וחי' ובר"ן שם), ואין יכול להתיר נדרו משום דדמי לשבועת הר סיני ולניזירות שמשון דאין להם התרה [ובאחרונים האריכו הרבה בגדרי דין שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא, אם הוי דוקא בטענה ואם יש הכחשת עדים, ובעוד כיו"ב, ואין כאן המקום לזה].

ולעניינו, י"ל דהיכא דאמר על דבר היתר שהוא אסור, וממילא אסרו על עצמו מדאמר' דשויה אנפשיה חתיכה דאיסורא, אלא דלב יודע מרת נפשו, והוא גופיה יודע שפיו מלא מרמה ולשונו דיבר שקר, ואיכא לספוקי אם מותר למלא כריסו ממנו או שאסור, ואת"ל דאסור יש להסתפק ולדון אם כה"ג נמי אף בחדרי חדרים אסור, כיון שכלפי העולם נודע דד"ז אסור לו, ובאכילתו בפרהסיא איכא למיחש למראית עין, וממילא אסור אף בחדרי חדרים, או"ד בדבר המותר בעצם אלא שנאסר עליו מחמת הגברא ולא מחמת חפצא, ולשאר העולם אינו אסור כלל, לא חיישי.

ואשר היה נראה לומר בזה, דאף אם אסור מפני מראית העין,

השני שכי' רש"י דהוי גזירה שמא יכתוב, ועי'.

וביסוד הפלוגתא אם חיישי למראית העין באיסור דרבנן, נל"ב בהקדים דהנה יש לחקור בגדר האיסורים שאסרו חכמים משום מראית העין, האם הוא כדי שלא יבואו ללמוד ממנו ויכשלו אחרים בעשיית איסור, או"ד דה"ט שלא יחשדוהו לההוא גברא בעשיית איסור [ואולי יהא בזה כחילול השם], והנה ז"ל רש"י (שבת ס"ד): "שלא יחשדוהו באיסור", וכע"ז כ' בע"ז (י"ב). "שהרואהו חושדו בדבר עבירה", וכ"נ ל' התוס' (חולין מ"א). "שאם היו רואין אותו עושה בצנעא היה שם חשד כמו בשוק"¹⁴, אמנם ברש"י דכריתות (כ"א): גבי דם גדים כ' "אסור, דמיחלף בדם בהמה, והרואה אומר מותר לאכול דם", והיינו שהאיסור הוי כדי שלא ילמדו ממנו היתר בדבר האסור, וכיו"ב הוא בחולין (מ"א): דתנן השוחט לשם עולה כו' שחיטתו פסולה, ור"ש מכשיר, ופרש"י "דכיון דבאה בנדר ובנדבה, הרואה אומר עכשיו הוא מקדיש ושוחטה לעולה, וקדשים בחוץ מותרים".

ואשר לפ"ז י"ל דהרמ"א ס"ל דטעם איסור מראית העין הוי משום חשד, וממילא י"ל דדוקא באיסור דאורייתא החמירו לחשוש שיחשדוהו שעבר ע"ז, אבל באיסור דרבנן דקיל לא החמירו בו כ"כ, אך מהרש"ל וסיעתו פליגי בעיקר הדבר, וסברי דעיקר טעם איסור מראית העין הוא משום הכשלת הרבים שמא ילמדו ממנו להתיר האסור, וממילא אם באיסור דאורייתא אשר ידוע לכל וכולם חרדים ביותר מפניו, אסרינן משום מראית העין שעלולה לגרום למכשול, ק"ו שיש לאסור זאת באיסור דרבנן דקיל טפי, ודו"ק.

ובדרך אחרת הביא הר"ן לחלק בזה (ביצה ה'. מדפי הר"ף), ויסוד חילוקו דכחשושדין אותו בדבר שאילו עשאו עבד איסורא, בזה אסור אף בחדרי חדרים, אבל כה"ג שחושדין אותו שעושה איסור, ובאמת אינו עושה איסור כלל, בזה דוקא בפרהסיא אסור, אבל בצנעא שרי, ולפיכך בנפלו כליו למים שחושדין אותו בכיבוס, ואם היה מכבס הרי הוה עבד איסורא - על כן אסור אף בחדרי חדרים, משא"כ בההיא דצינור שעלו בו קשקשין שהדבר מותר (למעכץ ברגלו), אלא שהרואים טועים וחושבים שאסור - כה"ג דווקא במקום דרואים אותו אסור, אבל בצנעא שרי. אמנם, הר"ן עצמו כ' "ואיני אומר כן", אלא כ"מ שאסרו חכמים מפני מראית העין ליכא חילוקא בין רה"י לרה"ר כלל, ושאני ההיא דצינור וכיו"ב דלא שייכי כלל לדינא דרב, אלא כבר מצד עצמם המה אסורים, ומפני הצורך והדוחק וההפסד התיירום, ומשו"ה - כיון דאסירי - לא רצו חכמים להתירם כ"א בצנעא, וליכא למימר שלא יתירום כלל, דהא אי אפשר בלאו הכי, וליכא למיחש נמי שמתוך הצנעא יבוא לידי פרהסיא, שהרי הדבר בעצמותו אסור, וממילא ישמע לרבנן לא לעשותו בפרהסיא [ואף אי נימא דאיכא למיחש הרי אין ברירה דהא א"א בלא"ה], אבל בדבר שמצד עצמו שרי, אלא שחכמים אסרוהו מפני מראית העין, איכא למיחש שע"י שתתירנו לו בצנעא יבוא למיעבד הכי אף בפרהסיא.

והנה פ' מרן (סי' ש"א סמ"ה) דמי שנשרו כליו במים לא ישטחם לנגבם מפני מראית העין, שלא יחשדוהו שכיבסן בשבת, ואפי' בחדרי חדרים שאין שם רואים אסור, ומתבאר מפסק מרן דלא ס"ל כהסברא שהביא הר"ן בתחילה, שהרי בשטיחת בגד לא עבד איסורא בעצם, אלא שהרואים יטעו ויסברו שכיבסן בשבת, ואעפ"כ פ' לאסור בצנעא, אבל למסקנת הר"ן א"ש, דכיון דעצם האיסור משום מראית העין הוי אין לחלק בין רה"י לרה"ר.

והנה תמה המג"א (ס"ק נ"ו) דבסי' ש"ה (סעי' י"א) פ' מרן דפוקק זוג שבצואר הבהמה ומטייל בה בחצר, אבל לא תצא בו לרה"ר

קיים ב' יחדיו והא הוי חבילות, ושמא ה"ט דהב"ח והגר"א (שהוסיף דכ"נ מרש"י) דמחקו 'מתנות לאביונים', אך ליישב הגירסא שלפנינו אפש"ל דדברי קבלה לענין זה הוו כדרבנן, ואין איסור דחבילות כ"א במצוות דאורייתא, וש"מ בכת"ס או"ח תשו' קל"ט שעמד בזה, ור"ל דתלוי אי אמרי' לאיסורא דחבילות כדרבנן, ובת"ר דפשטה הדר וקא מיבעיא ליה מצד דהווי דברי קבלה, יעושה.

אחר כל הדברים האלה, הנה בר"ה (י"ט). א"ר אשי גדליה בן אחיקם דברי קבלה הוא (דמקורו מזכריה ח' י"ט, ע"ש ח"י), ודברי קבלה כד"ת דמו, וכ"פ מרן לענין אחר (או"ח סי' תרצ"ו ס"ז) שהביא בסתם ד"א דאונן מותר בבשר ויין, דלא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים דאורייתא, דלשמוח בפורים דברי קבלה נינהו שהם כדברי תורה, הרי להדיא מבואר דמצוה מדברי קבלה מיקריא ד"ת, ובכוחה לדחות מ"ע דרבנן. אולם, אחר העיון מתברר דא"י פשוט כ"כ, ע"י ר"ן (תענית ז'. מדפי הר"ף) שהעלה צד הדירושלמי פליג בזה, ולא ס"ל שדברי קבלה הוו כד"ת שא"צ חיזוק, ועע"ש. וע"ע רש"י ותוס' ורבינו חננאל דשבועות (כ'): דמשמע להדיא דצום ביום שנהרג בו גדליה בן אחיקם נחשב כדרבנן, וכן מבואר ברא"ש (שם פ"ג ס"ג), וכ"ד הר"ן (שם ח': מדפי הר"ף), וצ"ע בכ"ז [ועי' משנ"ב סי' תרצ"ב ס"ק ט"ז בשם הפמ"ג דאפשר דבספק בדברי קבלה לא אמרי' לכללא דספיקא דרבנן לקולא, ודו"ק בלשונן].

14. ואשכחנא להדיא דינים משום חשד, וכדוגמת ההיא דברכות (ג'). ת"ר מפני ג' דברים אין נכנסין לחורבה, מפני חשד, מפני המפולת, ומפני המזיקין, ובשבת (כ"ג). אר"ה חצר שיש לה ב' פתחים צריכה ב' נרות (-לענין חנוכה)...לעולם משום חשדא דבני מתא... ומנא תימרא דחיישינן לחשד, דתניא אר"ש בשביל ד' דברים אמרה תורה להניח פיהא בסוף שדהו, מפני גזל עניים ומפני ביטול עניים, ומפני החשד, ומשום (ויקרא י"ט) בל תכלה... ומפני חשד, שלא יהיו עוברין ושבין אומרים תבוא מארה לאדם שלא הניח פאה בשדהו, ע"ש. ובפסחים (י"ג). תניא גבאי צדקה...ואין מוכרין לעצמן, משום שנא' (במדבר ל"ב כ"ב) והייתם נקיים מה' ומישראל [ויעו' ירושלמי (שקלים פ"ג ה"ב) ארשב"ג אמ"ר יונתן בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שצריך אדם לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום, וע"ע בס' החינוך (מצוה שמ"ט) שהתורה מרחיקה את האדם מלעשות דבר שיחשדו בו], ולא עת ליתני כי רוכלא עוד כה"ג בש"ס בהאי עניינא.

15. והנה ראיתי שיש שהק' דבכתובות (ס'). תניא דם שע"ג ככר גוררו (-לדם) ואוכלו (-להככר), שבין השינים מוצצו ואינו חושש, וכ' רש"י "מוצצו - דהא ליכא דחזי ליה" (וע"ע כריתות כ"א: ורש"י), ולכא' הרי אסור אף בחדרי חדרים, ומאי מהני דליכא דחזי ליה, ושמא י"ל דכיון דהוי בין השינים א"כ כל מהותו בצנעא היא, וככה"ג שלא מגיע כלל לפרהסיא מעיקרא לא גזרו בו רבנן משום מראית העין, ועי' היטב תוס' דשבת (ס"ב). וע"ע כה"ג במחז"ב יו"ד סי' פ"ז אות ו', והביאו הכה"ח שם ס"ק ז', גבי עלי גפנים הממולאים בשר וחלב שקדים, ושוב העירוני לכה"ג בשעה"מ (פ"ה מהל' יו"ט ה"ד ד"ה ובהא דרב יהודה), ע"ש [וסברא זו לכא' הויא דלא כדברי הגאון בעל ההפלאה בכתובות (ס'). ד"ה דם שע"ג ככר], שרצה להשוות דם שאר האיברים להתיר במציצה נמי, ולכא' כיון דשייך ביה פרהסיא הדר חששא דמראית העין, ע"ש היטב, ודו"ק].

16. וע"ש ליסודו בגדר דין הודאת בע"ד כמאה עדים דמי, דל"ה כמש"כ מהריב"ל (ח"א סי' י"ט) דהויא משום מתנה, אלא עיקר הטעם הוא שהתורה האמינה לכל אדם על עצמו כמאה עדים על אחרים, ע"ש, ולא עת האסף כאן.

17. ולכא' משמע מדבריו דאף ע"י אמתלא אינו נאמן לגבי לשמש בסתר, אך עי' היטב בשו"ת הרא"ש כלל ל"ב סי' י', ובטור וב"י (אהע"ז סי' קע"ח סעי' י'), ודו"ק היטב דלכא' משמע שאמתלא מהני לגמרי, וכבר העירו מזה.

18. "החולה שתשש כח כל גופו וכשל מחמת החולי עד שאינו יכול להלך על רגליו בשוק, והרי הוא נופל על המטה, הוא הנקרא שכיב מרע" - ל' רמב"ם (הל' זכיה ומתנה פ"ח ה"ב, ועי' ב"ב קנ"ד, וכבר האריכו בזה, ואכ"מ).

דמו, וקבעוהו נמי מהאי טעמא דשמא תטרף דעתו, דהנה בב"ב (קמ"ז). אפליגו אמוראי מקורו מה"ת מנין, ובמסקנא (שם): אמר רבא אר"נ מתנת שכי"מ מדרבנן בעלמא היא, שמא תטרף דעתו עליו, וברשב"ם נקט ב' פירושים [והסכים עם פי' הב']. או גזירה שמא עד שיבאו עדים לקנות תטרף דעתו של חולה קודם שיבואו ולא יוכל להקנות, ונמצאת צוואתו בטלה", או "שאם אין דבריו נקנין חיישינן שמא תטרף דעתו בחליו מתוך צער שהוא יודע שלא יקיימו בניו צוואתו", ומסקנא דמילתא דאינה כשל תורה, ועשאוה רבנן כשל תורה, וכן נקטו בפשיטות התוס' (שם ק"ג: ד"ה אורעה), וכ"פ הרמב"ם (הל' זכיה ומתנה, פ"ח ה"ב, ושם כפ"י ה"ב של הרשב"ם הנו'), ומהאי טעמא הביא המרדכי (שבת פ"ג רמז ש"ד) משם רבינו שמחה, דשרי לשכור שליח בשבת לקרוא לאוהבו של שכי"מ, משום דחיישי' שמא תטרף דעתו עליו, וחיליה מדרבי לוי (ב"ב קנ"ו): דקונין קנין משכי"מ אפי' בשבת, ולא משום שצריך קנין - דהא דברי שכי"מ ככתובין וכמסורין דמו - אלא בכדי להפיס דעתו שיקיימו דבריו ולא תטרף דעתו עליו, וכן מתבאר בהגהות אשר"י (ב"ב פ"ט לסי' ל"ו), ופ' מרן (סי' ש"ו סעי' ט') "אסור לומר לא"י שילך חוץ לתחום בשבת אחר קרובי המת שיבואו להספידו, אבל חולה דתקיף ליה עלמא ואמר שישלחו בעד קרוביו ודאי שרי", ובמג"א (ס"ק ח"י) הביא דאפי' לשכור שרי כדי שלא תטרף דעתו עליו, וביאר הלבושי שרד דהוי בכלל פקו"י שדוחה שבת.

[ב]. ובגיטין (ע"ז): אי דהוא שכי"מ דכתב לה גיטא לדביתהו בהדי פניא דמעלי שבתא, ולא הספיק למיתביה לה, למחר תקף ליה עלמא, אתו לקמיה דרבא, אמר להו' זילו אמרו ליה ליקניה ניהלה לההוא דוכתא דיתבי ביה גיטא, ותיזיל איהי ותיחוד ותפתח ותחזיק ביה²⁰, ופרש"י והתור"י (ע"ה"ג) ד"היה ירא פן ימות ותזקק ליבם", אמנם הר"ן (שם ט"ל: מדפי הרי"ף) הביא להק' דכשם שחששו לאיסור טלטול הגט, הוה להו לחשוש נמי לאיסור קנין בשבת, והכיצד שרא להו רבא למיקני מקום הגט בשבת²², וכן הגירושין עצמן אסורין כדתינא בתוספתא (ביצה פ"ד ה"ג, יעושה"ה ובנוסחאות כת"י), ותי' דהכא מפני שהוא שכי"מ הקילו כדי שלא תטרף דעתו עליו²³, ומשו"ה התירו כל צוואת שכי"מ בשבת על אף שמן הדין היה לאסור, שהרי דבריו ככתובין וכמסורין דמו, אך לא התיר רבא טלטול הגט כיון דכמה דאפשר לתקוני מתקנינן, ובתיחוד ותפתח לא יהא נראה כמקנה, שהרי דרך הוא לפתוח ולסגור ביתו ולא ידעו הרואים. אמנם, הרא"ש (פ"ח סי' ב') נקט דטלטול לא רצה להתיר בשבת, דהוה ניחא ליה טפי להתיר קנין, שכבר מצאנו שהקילו בו חכמים בשבת לענין שכי"מ, "ואפשר אם היה הגט מונח ברשות אחרים היו מתירין גם טלטול", ובריטב"א (הישנים) מבואר דלא התיר רבא טלטול הגט, משום דשמא עד שיגיע הגט לידה ימות השכי"מ, ונמצא שטלטול שלא לצורך שהרי אין גט לאחר מיתה [ולכאוי ילה"ק ע"ד שיכולה למנות שליח קבלה שמיד כשיגיע הגט לידו תתגרש בו, וכעין משה"ק הראשונים ע"ד הרשב"ם ובעל העיטור דלהלן, ויל"ע]. והקרב"ן (על הרא"ש שם אות ג') נקט דלא רצה להתיר טלטול, כיון דבעינדא דמטלטל לא קעביד גירושין, משא"כ בקנין דגיטה ורשותה באין כאחת. וע"ע במהר"ם שיף ובפנ"י דאוקמוה בכה"ג שלא היה באפשרי לשכי"מ לטלטל הגט ליתתו לה [אמנם, על אוקימתא דמהרמ"ש לכאוי ק' שיעשה שליח, ומה בכך שלגודל חולשתו אינו יכול לעשות מעשה נתינת הגט, ועי'].

אך משם בעל העיטור הביא הר"ן (שם) דלטלטל הגט לא התיר רבא, משום דהתם הוה רה"ר מפסקת בינתיים והוי איסור דאורייתא, וכ"ה נמי ברא"ש (פ"ח סי' ב') ובשלטה"ג (שם אות ב') משם הרשב"ם, והמה (הרא"ש והשלטה"ג) והרשב"א (ד"ה וא"ת) הק' בזה דהא אפשר דיעביד שליח, ועי' בשו"ת חת"ס מש"כ ליישב בזה.

אך הנה הריטב"א הק' על שינויא דחיישי' התם לטירוף דעתו, דהא התם לא הוא היה מחזר אחר הקנין אלא האשה רצתה בכך, ועי' ת"י באופ"א דהכא לא היה עושה אלא אמירה בעלמא, והקנין היה רק בדרך פתיחה ונעילה שמוותרת בשבת - לא גזרו בהא, דאיכא חששא דזקיאת יבם, ועע"ש [ודו"ק

היטב דמשמע דקנין ע"י פתיחת ונעילת דלת שרי בשבת אף בבריא, שכן אינו ניכר שהרי דרך היא לפתוח ולסגור, ועי' בזה, ודו"ק ל"ה הר"ן דלעיל. ואגב, עי' בתוס' ר"י על הגליון דנקט בפ"י דברי רבא "שיקנה הבעל לאשה אותו המקום שהגט מונח שם ע"י חזקה, שבקנין אסור להקנות בשבת, אלא יאמר לה מקום פלוני יהא שלך במתנה", ולכאוי מבואר דהקיל במתנה טפי מבקנין, ויעוי' עירובין (ס"ו.) תוד"ה יפה (הב'), וע"ע מג"א (או"ח סי' ש"ו סק"ד), ודו"ק].

[ג]. אלא דהנה נתקשו הראשונים אמאי הוצרך רבא לקנין, הא כאמור קי"ל דדברי שכי"מ ככתובין וכמסורין דמו, ואף דכשמקנה רק חלק מנכסיו בעי קנין, מ"מ מצוה מחמת מיתה א"צ קנין (ר' ב"ב קנ"א:), וה"נ מצוה מחמת מיתה הוא, ובראשונים הו"ד ר"ח דמתנת שכי"מ חלה רק לאחר מיתה (ר' שם קמ"ט.), ואין גט לאחי"מ, ובמאירי הביא לתרץ ע"פ הדעות שהיה זה קנין שאלה (ר' שלטה"ג ט"ל: מדפי הרי"ף אות ב'), ודברי שכי"מ ככתובין וכמסורין דמו דוקא במכירה ולא בשאלה, אך המרדכי (רמז ת"ג) תי' משם הר"ם דהא דדברי שכי"מ ככתובין וכמסורין דמו הוא דין דרבנן, ולגבי גט צריך קנין דאורייתא [ובהא דלא כ' בפשיטות כדברי ר"ח, עי' מחנ"א (משיכה סי' ב') ובמשה"ב האחיעזר (ח"א סי' ל"ב-ל"ג)]. ולי נראה לתרץ באופ"א ע"פ הפלוגתא אם דברי שכי"מ כו' הוה בשעת מיתה ככתובין וכמסורין למפרע משעת אמירתו, ועי' בזה בסוף ענף זה אות ד].

עכ"פ הנה תירוץ המרדכי יכון רק להסוברים דקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא, ועל כרחך דהכי ס"ל לרבינו המרדכי, ומשו"ה לא מהני האי קניינא דדברי שכי"מ כו' לגט, אך הנה מצינו לרבוותא דס"ל לא כן, ואפתח בו בזה פתח קטן לכנוס בו להאי עניינא, ורק מראה מקום אני לך לכמה אחרונים שמדברים מזה.

במחנ"א (הל' קנין משיכה סימן ב') הוכיח מגמ' (פ"ב דבכורות) שקנין משיכה הוי דרבנן, וכ"כ הריטב"א בהדיא בב"מ (מ"ח.), ולפ"י עלה ונסתפק בהלוקח כלי מחבירו ומשך הכלי, וקודם שנתן דמים קידש בזה אשה, האם חלו הקידושין מה"ת או רק מדרבנן, והביא מש"פ הטור (אבהע"ז סי' כ"ח) דהמקדש בחוב שיש לו על אחרים במעמד שלשתן הרי זו מקודשת, ומרן בב"י הבי"ד רבינו ירוחם דהאי מקודשת ל"ה אלא דרבנן, אולם כ' עליו דאין הדבר מוכרח, דהא איכא למימר דכיון דתקנו רבנן שיקנה במעמד שלשתן, הרי נקנו לו המעות, ומקדשה בהן בקידושין גמורים מן התורה, אלא שצ"ע המחנ"א להרמב"ם (לולב פ"ח ה"י) שלא יתן לולבו לינוקא ביומא קמא דסוכות, שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מה"ת, ונמצא שאם החזירו לו אינו חוזר, ומבואר דאף שתקנו רבנן קנין לקטן, מ"מ לא מהני לענין דאורייתא, וצ"ע דכ"מ נמי ברמב"ן לב"ב (ע"ז.), ע"ש.

אמנם נראה דבההיא דלולב אין להוכיח לזה ממקורא דדינא, הוא דברי ר"ז בסוכה (מ"ו:), דהתם הלשון "דינוקא מקני קני אקנויי לא מקני, ואשתכח דקא נפיק בלולב שאינו שלו", ויש מן הראשונים דנקטו דהתם הוי קנין הקטן מצד דעת אחרת מקנה, והכי הוא בתוס' דגיטין (ט"ל.), והר"ן (שם כ"ב: מדפי הרי"ף) דבקטן שלא הגיע לעונת הפעוטות עסקינן, דאילו הגיע - אקנויי מקנה נמי ומתנתו מתנה, והפרי"ח (ס' מים חיים, סי' ד') ר"ל דכוונתו דבדעת אחרת מקנה לית ליה זכי' אלא מדרבנן, ומעתה ע"כ צ"ל דברי ר"ז דאקנויי לא מקנה אפי' מדרבנן, ומשו"ה איצטרך לאוקמיה בשלא הגיע לעונת הפעוטות ואינו מקנה כלל, אבל אי נימא כהלח"מ (שם) דס"ל להר"ן דיש זכיה לקטן מה"ת, לוקמא בהגיע לעונת הפעוטות, וקני מה"ת ואינו מקנה כ"א מדרבנן, וצ"ע להרשב"א (גיטין ס"ה.) דנקט כלי הר"ן, "ואי לא פרש שם אלא כדפרישית, ויגיד עליו ריעו", עכ"ת. אך אין דבריו פשוטים כלל לכו"ע, דהנה הדברים מפורשים בתוס' דסנהדרין (ס"ח:) דע"י דעת אחרת קני אף מדאורייתא, ושו"ר בשעה"מ (הל' לולב שם) שתמה על הפרי"ח הנו' מדברי הר"ן גופיה בקידושין (ז': מדפי הרי"ף) דקטן זוכה בדעת אחרת אף מה"ת (אמנם, ע"ש במעשה חושב אות ר"ה דנ' שהר"ן חזר בו), ועע"ש בדעת התוס', ובדעת הר"ן ביאר דבהגיע לעונת הפעוטות כיון דאקנויי מקנה מדרבנן,

הפקר ב"ד הפקר ומהני זכי' דידהו בדאורייתא לצאת יד"ח, ועע"ש בארוכה, ויעוי' אבנ"ז (או"ח ב' סי' תצ"ד אות ג') דלא מהניא הפקר ב"ד להקנות, וע"ע במחנ"א (שם) ודברי יחזקאל (סי' מ"ד אות י"א) דהפקר ב"ד הפקר רק מדרבנן ולא מה"ת, ועיין בתורת זרעים (פ"י משביעית מ"ג) שכי' בדעת רש"י דהפקר ב"ד הפקר הוא רק מדרבנן, ולגבי המלוה עצמו קאי עדיין בלא יגוש על חובו, ועי"כ הוצרך רש"י (כתובות פ"ח גיטין ל"ז ומכות ג') לכתוב טעם נוסף בפרוזבול, דהוי כמוסר שטרותיו לבי"ד, אך עי' היטב בפ"ת (חומ"מ סי' ב' סק"ב), ודו"ק [אמנם, הנה מקור דין הפקר ב"ד הפקר ילפו ליה מדברי קבלה בגיטין (ל"ו:), ועי' היטב בהגהות מהר"ב רנשבורג שם על הגליון], וכ"ה ברמב"ם (סנהדרין פכ"ד ה"ו), וי"ל שתלוי הוא בפלוגתא דרבנותא אם הנלמד מדברי קבלה כדאורייתא דינינן ליה, והארכתי בזה בעבר בס"ד, ואכ"מ לשוב ולשנות פרשתא דא], ודו"ק לפ"ז בדברי השעה"מ הנו'. אך עכ"פ הראת לדעת דלאו לכו"ע הביאור בגמ' כדנקט הרמב"ם, וממילא לדידהו ליכא להוכחת המחנ"א, ושפיר הוכיח מהרמב"ם דייקא [ואגב, לעצה"ד עי' בהגהות אשר"י (סוכה פ"ד ס"ו) משם או"ז שהבי"ד הראב"ן דלאחזו הלולב יחד עם התינוק שפיר דמי, כיון שלא יצא מידו לגמרי, "ובקאי הדעת מחזירין אותו למקומו, והתינוקות מעצמם נוטלין אותו ומברכין עליו"]. ומוהרי"י אלגאזי בקהילת יעקב (תוספות דרבנן אות י') הוכיח מהלחם משנה (גזו"א פ"ב ה"א) דדעת הרמב"ם היא דקנין דרבנן מהני לדאורייתא, ועי"כ כ' הקה"י לדחות ראיית המחנ"א, דהרמב"ם מיירי בקטן שלא הגיע לעונת הפעוטות אשר אינו יכול להקנות אפילו מדרבנן, ודלא כהלח"מ (לולב שם, ועע"ד) שכי' דהרמב"ם מיירי אף בקטן שהגיע לעונת הפעוטות, ויל"ע. והנה באבנ"מ (סי' כ"ח ס"ק ל"ג, וע"ע בדבריו בקצוה"ח סי' קצ"ד סק"ג וסי' רל"ה סק"ד) צ"ע לרש"י (ב"מ מ"ח.) דקנין דרבנן ל"מ לקידושין דאורייתא, והוא אומר "אבל מעות לא קנו מדאורייתא, ונפק"מ לענין איסורא כגון אם קידש בו את האשה", וכ"ד הטור (חומ"מ סי' קצ"ח) דנקט "דבר תורה... לפיכך משקיבל המוכר המעות הן שלו מן התורה, ואם קידש בהם את האשה מקודשת", ובדעת הרמב"ן (ב"ב ע"ז. - ובמהדו' הישנות של האבנ"מ נדפס בטעות פ' מי שמת", וצ"ל פ' "המוכר את הספינה") ר"ל דקנין דרבנן מהני לקידושין תורה, משום דהפקר ב"ד הפקר [ועי' בב"ש ס"ו ק' ו' באבנ"מ שם אם כוונתו הבי"ד הנו' לעיל בריש אמרים שאינו מסכים לדברי ר"י בקידושין במעמד שלשתן, הוי נמי מצד הפקר ב"ד הפקר], וצ"ע עוד להרמב"ם (תרומות פ"ט ה"י) דאם מוכר כהן פרתו לישראל ולקח הדמים, אע"פ שעדיין לא משך הלוקח אסור להאכילה תרומה כיון שדין תורה מעות קונות, ואם מוכר ישראל לכהן לא תאכל בתרומה עד שימשוך, ולכאוי מוכח שקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא, ועי"כ דין התרומה נקבע ע"פ הקנין דאורייתא, וע"ע בזה במחנ"א (קנין מעות, סי' י"א).

איברא, דבב"מ (צ"ט.) אמ"ר אמי המשאיל קרדום של הקדש מעל לפי טובת הנאה שבו, וחבירו מותר לבקע בו לכתחילה, ומשמע דע"י משיכה דל"ה אלא מדרבנן [תקנו משיכה בשומרי"ן - שם] קנאו לגמרי ומעל והוציאו מרשות הקדש, ולחבירו שרי לכתחילה לבקע בו, ותמה המחנ"א (משיכה סי' ב') דהרמב"ם (שכירות פ"ב ה"ח) פ' דמשיכה הוה דרבנן, ומאיידך פ' (מעילה פ"ו ה"ד) פ' כהני'ל שהמשאיל קרדום לחבירו הוא מעל, וחבירו מותר לבקע בו לכתחילה [וצ"ע עוד לדברי התוס' דב"ק ע"ט. דר' אמי הנו' ס"ל דמשיכה הוה מה"ת, אולם בדעת הרמב"ם כבר הראת לדעת שא"א לומר כן, שהרי אחז החבל בשני קצותיו, ומלבד שפ' כר' אמי הכריע נמי דקנין משיכה בשומרי"ן הוי מדרבנן], ומבואר דס"ל דקנין דרבנן מהני לדאורייתא, וכתב המחנ"א (וכיו"ב הוא בשעה"מ פ"ב מהל' גזילה ה"י) ד"ל דהוי מעילה כיון שלמעשה אפיק מרשות הקדש, משא"כ גבי לולב שהתורה אמרה ליקח לולב למצוה, ובעינן שתהא לקיחה מה"ת, והוכיח כן מהרמב"ן (שו"ת, סימן רכ"ה) ומהרא"ש (פ"ק דקידושין סי' כ"ה), ועיין בסוף הסימן מש"כ בנו (הג"ר יהודה נבון בעהמ"ס קרית מלך רב), דהוכיח מחבל ראשונים דס"ל דקנין דרבנן מהני

19. ובטעם שלא הורה רבא לעשות הקנאת הגט ע"י שיפקיר השכי"מ למקום - וזה יש מתירין בשבת - והאשה תזכה בו, עמ"ש הגרעק"א בתשו' קע"ד [ובעצה"ד דהפקר בשבת, ע"ע מג"א או"ח סי' י"ג סוס"ק ח' ובגליון השו"ע להגרעק"א שם ובמחנ"א (הל' שלוחין סי' ז') ובשעה"מ (הל' לולב פ"ח ה"ח) ובקה"י (ח"ו סי' מ') ובשיח השדה (שבת ק"כ.), ואכמ"ל בזה].
 20. ואם סגי בפתיחה או סגירה לבד, או דבעי' גם פתיחה וגם סגירה, כבר אפליגו הראשונים, עע"ד וטור ונו"כ לחומ"מ סי' קצ"ב, ואכ"מ. וע"ע פלוגתא רשב"ם ותוס' בב"ב (נ"ג.) בגדר נעילה שאמרו בקנין חזקה, ועע"ש בראשונים, ואכ"מ.
 21. [ועי' בס' שבעה עינים להגר"ש קלוגר שהביא דברי בעל יד המלך על הרמב"ם שרצה להתיר נמי לכתוב גט ביו"ט שני של שבועות לשכי"מ דתקף ליה עלמא, משום עיגונא, שהיה היבם דר רחוק, והאשה עניה, ואין באפשרותה להגיע למקומו, וחיליה מסוגיא דגיטין הנו', וה"ה כתיבה ביו"ט שני של גלויות משום שיש בזה תיקון לנשמת המת שלא יהא רוחו מקשקש במעי האשה, ויז"ט ב' לגבי מת כחול שוויה רבנן, ועוד משום תקנת עגונות ושלא תטרף דעת השכי"מ, ודחהו דישתקע הדבר ולא יאמר, דשאני ההיא דגיטין שהיה הגט כתוב מערי"ש, וקנין מקום הגט קיל אפי' מטלטול מוקצה, אבל לכתוב לכתחילה גט ביו"ט ב' של גלויות, בודאי שאין להתיר, ושכן הסכימו עמו לאסור כל חכמי ברודי, ועי' בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קמ"ה) דנקט נמי כדעת מוהרש"ק].
 22. אמנם, עי' בשלטה"ג (שם אות ב') דהוכיח מהתם דקנין שאלה בשבת מותר, ולפ"י אזדא קו' זו, ועע"ש.
 23. ועי' בגיטין שם תוד"ה ותיזיל, ורשב"א ד"ה וא"ת, ומאיידך עי' תוס' עירובין (ע"א. ד"ה ומקני), ובביצה (י"ז. ד"ה מ"ט), ובב"ב (נ"ב. ד"ה כיון), ובב"ב (נ"ג. ד"ה נעל, וקנ"ו: ד"ה קונין), וע"ע בגליון מהרש"א (גיטין שם) שכי' נפק"מ בין הטעמים. אמנם, עי' בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קמ"ה) דגם התוס' דגיטין נתכוונו כמשי"כ בשאר דוכתי, וכוונתם שחושש שמא תפול לפני יבם, ומהאי חששא עלולה יותר ליטרף

לדאורייתא, וביניהם הרשב"א (הנז' לעיל בדברי בעל הפר"ח), ע"ד.

ובכורות (י"ג.) אי' דישאל שנתן מעות לעכו"ם בדיניהם, אע"פ שלא משך קנה וחייבת בכורה, והתוס' עמדו על הלשון "קנה" ו"חייבת בכורה", הרי פשיטא הוא דאם קנה חייבת בכורה, ויישבו "דלא תימא קנה מספק או מדרבנן, קמ"ל דקנה קנין גמור", והוכיח המהרי"ט אלגאזי (ריש פ"ב דכורות) דס"ל להתוס' דקנין מדרבנן - אף בממון דאפשי"ל הפקר ב"ד הפקר - לא חשיב קנין מה"ת, ולא מהני לענין דבר מה"ת. וא"ת אמאי לא מחייבין ליה בכורה מדרבנן, דכיון שחז"ל תיקנו שיקנה ישראל, היה מן הראוי להחמיר ג"כ מפני תקנתם להחשיב בהמה זו כבהמת ישראל לענין קדושת בכור, ומלבד לענין הקרבה שא"א להקל משום דרבנן להביא חולין מה"ת לעזרה, יש לידע אמאי עכ"פ לא נחיל עליה קדושת בכור בעקבות הדרבנן לחומרא [ועי' היטב בחקירת המהרי"ט אעצמו (שם פ"ה אות מ"ב) ובמסקנתו שבבכור בהמה טהורה יש סיבה לבי' קדושות, ומלבד דאית ביה חלות קדושה כאשר ראו למזבח, אית ביה נמי חלות קדושה שלא להקרבה אלא לשם מתני'כ, וע"ע בשו"ת מקור ברוך (ח"ב סי' ב' וג') ומשנת יעבץ (יו"ד סי' ל') ובזכר יצחק (ח"א סי' נ"ב) ובחי' הגרי"ז (סטנסיל, תמורה י"ג:), ודו"ק לנידוד, ומ"מ הכא עדיפא לכא' מדהתם, דהא הכא מיירי שאין לו פסול מצד עצמו למזבח, אלא משום חסרון בקנין, ועי'], וכמו שמצינו קידושי מדרבנן, כגון בההיא דקידושי (מ"ז:) דהמקדש בחוב שחייבים לו ומזכה לו במעמד שלשתן, ואי קנין דרבנן לא מהני לדאורייתא על כרחך דהאי מקודשת היינו מדרבנן, וכן שם (מ"ח.) דאם קידשה בשט"ח מקודשת, ולמ"ד דקנין שטרות מדרבנן ע"כ היינו מקודשת מדרבנן וכמ"ש הרמב"ן (ב"ב ע"ז.), וי"ל דשאני קידושי שאם לא נחמיר לעשותה מקודשת מדרבנן, תעקר עיקר תקנת חז"ל שזכתה בחוב, וע"כ החמירו שמקודשת כדי שתתקיים תקנתם, משא"כ לענין בכור דאי נימא דל"ה בכור כיון דאינו פטר רחם בישראל מה"ת, לא נעקר תקנתם, וקנין ישראל שתיקנו שקנה במקומו עומד, דלענין דררא דממונא אין העכו"ם יכול לחזור בו, ומשו"ה לענין קדושת בכור אוקמוה אדאורייתא, וע"ע י"ט.

והקה"י (ב"מ סי' מ"ב) הוכיח נמי מדברי רש"י (שם מ"ח.) הנז' דקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא, ושכ"ד התוס' (ב"ק ע"ט. ד"ה תקנו) עפ"מ ש"כ שם בגליון הש"ס, ושכ"מ בתוס' (רפ"ב דכורות) הנז', אך בתוס' דעבודה זרה (ס"ג.) מוכח דס"ל דמאי דלא קני מדרבנן לא קני נמי מה"ת (מלבד גבי מעילה, ע"ש) ומהני תקנת רבנן גם לדאורייתא, וביאר הקה"י שם בדעת התוס', דא"ה"נ קנין דרבנן ל"מ לדאורייתא, אך כיון שיש לבי"ד כח של הפקר ממילא כשגרעו מכחו של אחד מהקנינים אז גם מה"ת לא מהני, ועי' גיטין (ל"ו:.) ובראשונים, ור' לעיל [ועי' להגרש"ש בשערי יושר (ש"א פ"ה) שדקדק בדעת רש"י (פסחים ז'.) דאיסורי הנאה דרבנן הרי הם כסף מעליא מה"ת, וראוי להיות מקודשת, אם לא שרבנן הפקיעו הקידושי, וביאר בכוונת הש"ס שרבנן עשו דבריהם כשל תורה, דגרמו שיהא נחשב מדבריהם כדבר שאינו ראוי להנאה, ובדעת הירושלמי (פ"ק דקידושין) ביאר דמה"ת אין חוששים לקידושי של איסורי הנאה מדרבנן, דבקידושי בעינן שיתן לה דבר שיתחסר הנותן שיהא זה חסר וזה נהנה או שיחייב ממונו, ובתו"ד הוכיח עוד שאיסור דרבנן אינו מגרע כח החפץ וחשיבותו, אלא דהויא כאריה דרביע עליה, שמצוותו בלאו דלא תסור, והביא שמצא כן בשער המלך (הל' אישות פ"ה ה"א) שהוכיח כן מחולין (פ"ו:.)].

וכשנהדר לדידן, נתבונן נא דאיכא למימר דהראשונים דלא תירצו כהמרדכי דמצד קנין דרבנן נגע בה רבא שהוצרך לקנין מקום הגט, ולא סגי ליה בהא דדברי שכ"מ כו', משום דס"ל דקנין דרבנן מהני לדאורייתא, ועי' בזה.

[ד.] ובעיקר הדברים, הנה מאידך איכא דינא אחרניא²⁴, דמצוה לקיים דברי המת [ר' בגיטין (ט"ו.) מבואר דס"ל לר"מ דמצוה לקיים דברי המת, אך לחכמים ספוקי מספקא הא מילתא], וכבר נתקשו בראשונים דא"כ למאי הוצרכו לדין דדברי שכ"מ כו' וכנז', תיפול דיש לקיים דבריו מצד מצוה זו, והוא נפק"מ לכמה דינים, ואציגה בזה אמרים שכתבתי במקו"א בס"ד, והוא מסתעף לגדר דינא דדברי שכ"מ ככתובין וכמסורין דמו דדיינינן ביה.

הנה יש לחקור בגדר האי מצוה אם הוא רק מצוה לקיים, שמוטל על האדם החי לקיים דברי המת, או"ד מצוה זו גורמת לעשות ממילא לפעולת רצון המת, ודברי מת הוו כקנין דאדם חי. והנה התם (י"ג.) תנן תנו מנה לאיש פלוני ומת יתנו לאחר

מיתה, ובגמ' קאמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב דמיירי שצבורין ומונחין בקרן זווית, ופריך הגמ' במאי עסקינן אילימא בבריא כי צבורין מאי הוי הא לא משך כו', ותמהו בתוס' דהא קי"ל מצוה לקיים דברי המת, וא"כ נוקמא למתניתין בבריא וקנה משום דמצוה לקיים דברי המת, ותי' דאע"ג דהל' כר"מ מ"מ לא בעי לאוקמא למתני' כיחידאה, ועוד דלא מצו לאוקמיה בטעם דמצוה לקיים דברי המת, דהא א"כ מאי איריא צבורין [ורב דאוקמה בצבורין י"ל דס"ל כריו"ס בכתובות (ס"ט:)] ודלא כר"מ, ע"ש], ועוד תי' ר"ת דמצוה לקיים דברי המת אמרי' דוקא בדבר שהושלש מתחילה לכך ביד שלישי, והוסיף דבגר נמי ליתא להאי מצוה דדוקא מאן דאיתיה בירושה מצוה לקיים דבריו הואיל ולא פסק כוחו מאותו ממון, דהא יורשיו מכוחו באים.

ואשר מוכח מקושייתם דס"ל דמצוה זו עבידא קנין, וע"כ אי אמרי' טעמא דמצוה לקיים דברי המת שפיר קונה אפי' אי לא משך, וכ"מ מרש"י (ד"ה בבריא) שכ' דסוגיא דהכא ליתא למ"ד מצוה לקיים דברי המת [ולכא"ו י"ל דלחות הרא"י מרש"י ותוס', דהא איכא למימר דא"ה"נ לא עבדא המצוה קנין, אלא שמכח המצוה כופין את הירושין למיהב ליה, וכדאיתא לקמן (מ'.) דמי שאמר בשעת מיתתו פלונית שפחתי קורת רוח עשתה לי יעשה לה קורת רוח, כופין את הירושין ועושין לה קורת רוח, מ"ט, מצוה לקיים דברי המת, ועי' בתוס' רא"ש משה"ב מהירושלמי פלוגתא אם כופין בגלל מצוה לקיים דברי המת, ואליבא דרבנן אין כופין, ולפ"ז הדרא הרא"י, ועי' בכ"ז]. ועי' במחנ"א (סי' כ"ט מהל' זכיה ומתנה) שדייק כן מדלקמן (י"ד:.) דאוקמינן בגמ' להא דמת מקבל יתן הנכסים ליורשי מי שנשתלחו לו, במת נותן בחיי מקבל, וכ' שם רש"י דהלכך משעת מיתת האדון זכה בהם המקבל משום דמצוה לקיים דברי המת ואפילו היה בריא, ומוכח נמי דהוי קנין, וע"ש מש"כ בדעת תוס', ודו"ק. איברא דהוכיח דהר"ן פליג בזה (ה' מדפי הרי"ף), וס"ל דמצוה זו לא עבידא קנין, וע"כ כ' דנפק"מ בין מצוה לקיים דברי המת לכללא דדברי שכ"מ ככתובין וכמסורין דמו, הויא ביתומים קטנים שאינם בני מצוה, ועוד הוכיח כן בדעת המרדכי שכ' (ב"ב פ"ט סי' תר"ל) בשם רבינו שמחה דאע"ג דמצוה לקיים דברי המת, מ"מ המקבל מתנה לא זכה עד שתגיע לידיו, אלא שכופין להירשם או לשליש לתת להמקבל, אבל אם מת לא יתנו ליורשיו [וכ"פ הרמ"א (ח"ו"מ סי' רנ"ב ס"ב) דהיכא דאיכא מצוה לקיים דברי המת וקדמו הירושין ומכרו, מה שעשו עשו], וביאר הגרש"ר (בש"י אות רע"ט) דאף אי נימא דמצוה זו לא עבידא קנין, מ"מ א"י בגדר מצוה לשמים לבד, שהמקבל אינו אלא היכ"ת לקיום המצוה, אלא דהוי מצוה ממונית על הדבר, ואע"פ שאין להמקבל זכות ממון עי"ז, מ"מ נהיה כבע"ד ומקבל זכות לתבוע הממון.

והתוס' בכתובות (ע'.) הק' נמי למאי מהני הא דדברי שכ"מ ככתובין וכמסורין דמו, הרי כלל נקוט בידנו דמצוה לקיים דברי המת, ותי' בשם ר"ת כהנ"ל דהמצוה שייכא רק כשהושלש מתחילה לכך, א"י דוקא במת נותן בחיי המקבל, אבל דברי שכ"מ בכל ענין ככתובין וכמסורין דמו, והגרעק"א (דרו"ח בכתובות שם) תי' קו' התוס' דאי מצד המצוה אפשר דאיכא ליורשים מצות פריעת בע"ח, וליכא עמהם נכסים אחרים לפרוע חובם, יפרעו החוב ולא יקיימו דברי המת, ולזה בעי טעמא דדברי שכ"מ ככתובין וכמסורין דמו, וקנה הזוכה מיד, ואינם רשאים להוציא ממנו כדי לפרוע לבע"ח [וצי"ן להרמ"א הנ"ל סי' רנ"ב בשם המרדכי], ועוד נפק"מ תהא באם קדמו היתומים ומכרו האם מוציאין מיד הלוקוחות.

ואשר מתבאר דהתוס' דכתובות לשיטתייהו בגיטין אזלי דמצוה זו קעבדא קנין, וע"כ לא תי' כדברי הגרעק"א, דהא גם מצד מצוה לקיים דברי המת יקיימו דוקא מצוה זו, ולא מצות פריעת בע"ח כיון דכבר זכה בהם, ומשו"ה נמי אם קדמו ומכרו יוציאו מיד הלוקוחות, וע"כ צי"ן הגרעק"א להמרדכי והרמ"א דפליגי בזה על תוס' וכדברי המחנ"א.

והשתא דאתינן להכי, יש לחקור בדין דברי שכ"מ כו' האם קונה ברגע המיתה למפרע בשעת אמירתו, או"ד דקני רק בשעת מיתה מכח האמירה של השכ"מ בעודו חי [והא דקני רק בשעת מיתה ולא בהיותו שכ"מ הוא פלוגתא בב"ב (קל"ז.) אי הוי עם גמר מיתה או לאחר גמר מיתה, ולמעשה לא קנה אלא לאחר מיתה דהא אפי' אביי חזר בו והסכים לזה, וכ"פ הרמב"ם (פ"י"ב מזכיה ומתנה ה"י) ובטושו"ע (ח"ו"מ סי' רמ"ח ס"ד)], ויש בזה דעות לשני הצדדים, דבתוס' לקמן (י"ד:.) כ' להדיא דדברי שכ"מ כשמת מסורין למקבל משעת נתינת שכ"מ או אמירתו, ומוכח

בהדיא כצד קמא, וכ"מ מהרא"ש (סי' י"ט) שכ' דאע"ג דמת מקבל בחיי נותן, ויורשיו נולדו רק לאחר מיתת הנותן, זכו בהן כיון שקנה למפרע משעת אמירתו [וכה"ב הקצוה"ח (סי' ר"נ סק"א וסי' רמ"ה סק"ג), ועפ"ז רצה לתרץ שם דברי הרמב"ם, ועי' באו"ש (פ"ט מהל' זכיה ומתנה ה"י"ג)].

ומאידך, דעת הרשב"א דמתנת שכ"מ אינה קונה כ"א משעת מיתה ואילך, והא דמת מקבל בחיי נותן מהני במתנת שכ"מ, היינו משום דהולך כזכי בשכ"מ ואלים דיבוריה [ובדעת הריטב"א י"ל"ע, דהנה הנמוקי" (ב"ב ע"א. מדפי הרי"ף) כ' בשמו דהא דשכ"מ שעמד חוזר בכל מתנותיו לאו היינו 'חזרה', אלא שאם עמד נתבטל התנאי, ולכא"ו אי נימא דס"ל כהתוס' והרא"ש הוי בעי חזרה ממש, אך אי"ז מוכרח, דהא הנמוקי" שם כ' בטעמו דהוי כאילו התנה בפירוש, וממילא אפשי"ל דא"ה"נ קונה מיד, אלא דהוי כמתנה שאם יעמוד לא תחול המתנה, אך אם מת מהני הקנין למפרע, ויש לפלפל]. וע"ע בנתיב"מ (סי' ר"נ סק"א) שהבי"ד המהרי"ט (ח"ו"מ סי' ע"ד) דאין המקבל קונה ממש דליהוי שלו למפרע אלא שיש לו שעבוד מהיום.

ולכא"ו ילה"ע דאי ס"ל להתוס' דקני משעת מיתה למפרע, מ"ט לא תי' כן בכתובות דבזה קונה מיד, ובמצוה לקיים דברי המת לא קני אלא לאחר מיתה, ועי' מצפ"א (בכתובות) שתי' כן עפ"ד תוס' דגיטין (י"ד:.) וצ"ח.

אמנם, עלה במחשבתי בס"ד דאפשי"ל דבהא אפליגו ר"ח והמרדכי משם הר"מ, דלדעת ר"ח אינו קונה למפרע, וע"כ הצריך רבא קנין, דאין גט לאחר מיתה, אמנם הר"ם פליג בזה, וע"כ לא סגי ליה בתי' הר"ח, והוצרך לתרץ באופ"א דהוי קנין דרבנן, ודו"ק.

הדין והענישה בשבת, ובהמסתעף לדין צידה באדם

מרן בב"י (או"ח סו"ס רס"ג) הביא משה"ל (סי' ס') "שאלה לרב שרירא גאון - מי שעבר עבירה בשבת או בחול ולא נזכר אלא בשבת, ומתייראין שמא יברח למוצ"ש, יכניסוהו לבית הסוהר עד מוצ"ש וילקוהו, או ילקוהו בשבת, והשיב - אין מלקין ואין מכניסין לבית הסוהר ביו"ט וכ"ש בשבת, דהני מילי דינא אינון, ואין דנין ביו"ט ושבת (ביצה ל"ו:), ואם ברח אין עלינו כלום". וכ"ה בשו"ע (סי' שלי"ט סעי' ד') - "אין דנין, הגה, ולכן אסור לתפוס ולהכניס לבית הסוהר מי שנתחייב איזה עונש כדי שלא יברח, וכ"ש שאסור להלקותו דהוי בכלל דין", וע"ע בדברי מרן החיד"א בהגהות ברית עולם (לספר חסידים) שתמה על איסור החבישה, ואי משום גזירה שמא יכתוב [דהוא הטעם שגזרו באיסור הדין בשבת], אפשר דזה לא שייך בחבישה בעלמא עד שיצא דינו אחר שבת, ע"ש [ובעצה"ע, עי' בפתח"ד (סי' של"ט ס"ק ד') שהביא מתשו"ב רב שרירא גאון שהתיר החבישה בשבת, ודלא כמשה"ב מרן בשמו (וצי"ן שכבר מצא והביא זה רבינו החבי"ב בכנה"ג סי' של"ט בהגה"ט), ולענין הלכה, נ' למינקט דאסור לחבוש בשבת, דב' תשו' הללו אין מקום ליישבן כ"א שנאמר דהדר ביה, וכיון דלא ידעי' הי מינייהו בתרא אית לן למיזל לחומרא, מאחר דמרן ומור"ם ז"ל מיתו סברת האוסרים ולא פליגי עלייהו... ואחרי כתיב כ"ז... נמצאתי עם... כמוהר"י די שיגורא... והוא נר"ו שלח לי ספר איי הים הנדמ"ח ממש לרב רחומאי כמוהר"ם חזן ז"ל נר"נ למאור הגדול מוה"ר הגדול חקרי לב ז"ל על תשו' הגאונים... ושם ראיתי... וז"ל אין ספק כי כחנו בידינו לתלות בט"ס תשו' זו שמביא מרן ב"י ז"ל בשם שבה"ל בראותנו כמה שגיאות נפלו בתשו' הגאונים וכו', ובראותנו ג"כ שמקצרי שבה"ל השמיטוה ואינה לפנינו בנדפס, ובראותנו ג"כ שמרן השמיט דין זה מס' הקצר (-שו"ע), הלא דבר היא, אמת שמור"ם ז"ל פסק דין זה... עכ"פ אגן דבתר מרן גררינן הרי השמיטו וכו' ע"כ, ותעלוזנה כליותי שהרב הני' נרגש מסתירת ב' התשו'... אך אמנם מה שרצה לתלות בט"ס עמו הסליחה", ע"ש בארוכה (ושם גם בהאי כללא בדעת מרן בדין שהביאו בב"י ולא הזכיר בשו"ע), ויש עוד להאריך בדין החבישה ולדון דינים בשבת וי"ט, אך אכ"מ].

עכ"פ, מתו"ד רב שרירא גאון מתברר דהוי איסור דרבנן, ואסור משום עשיית דין בשבת שגזרו בו חכמים משום שמא יכתוב, כמבואר להדיא בביצה (ל"ז:), אמנם בחינוך (מצוה קי"ד) במצוה "שלא יעשו ב"ד משפט מות בשבת", צי"ן להירושלמי (סנהדרין פ"ד ה"ו, כ"ב... ע"ש) אקרא ד"בכל מושבותיכם", אמר רבי אילא בשם רבי ינאי מאן לבתי דינים שלא יהו דנין בשבת, ונקט משרשי המצוה "שרצה השי"ת לכבד היום הזה שימצאו בו מנוחה הכל, גם החוטאים והחייבים, משל למלך גדול שקרא בני המדינה יום אחד לסעודה, שאינו מונע הפתח מכל אדם,

דעתו, ע"ש, אך יש מן הראשונים שחילקוהו בהדיא לב' תירוצים וכדוגמת הרשב"א הנז'.

24. וי"א דשרשו מבואר כבר בתורה, דהנה בפ' ויחי (בראשית מ"ז ל') בהשבעת יעקב את יוסף שלא יקברנו במצרים אלא עם אבותיו, ענהו יוסף "אנכי אעשה כדברך", ובאוה"ח (שם) ביאר הטעם שא"ל כן, או דא"צ ליטבע כיון שמוכן הוא לעשות כדבריו, או דכבר מצד הדין מחוייב הוא לעשות כדבריו, או מדין כיבוד אב, או משום מצוה לקיים דברי המת, ועי' ברמב"ן (פס' ל"א) דנ' מדבריו דהבין הטעם מצד כיבוד אב, וע"כ ודאי שלא היה יוסף ממרה פי אביו, אך בדרשות הר"י אבן שועיב ביאר בשם הרמב"ן דמצד הדין היה מקיים משום דמצוה לקיים דברי המת [אולם, כאמור, ברמב"ן ע"ה"ת שלפנינו, ליתא].

25. ובמאי דאי' שם בסוגיא לגבי קידושין, יעו"י היטב בכתובות מ"ז. דמסר לה בשבתות כו' ובתוס' והגהות היעב"ץ שם, וילה"ב דהא דאפשר לאוקמי בשאין לו אשה ובנים, ולפ"ז מותר לקדש בשבת, ואף דהתם מיירי מצד הבת שאינה מצווה על פו"ר, מ"מ שרי לה כ"ז שמייעת ע"כ לאיש לקיים המצוה, וזה חלקה במצוה זו.

ואחר יום הסעודה יעשה משפט, כן הדבר הזה, שהשם ב"ה ציונו לקדש ולכבד יום השבת לטובתנו ולזכותנו... וזה ג"כ מכבודו של יום הוא, וכבר נסתפק המנ"ח (שם אות א') אם היינו דווקא בעונש מיתה שיש בו חילול שבת, או אף בלא חילול שבת, כגון במלקות, וצ"ח להרמב"ם (שבת פכ"ד ה"ז) שכלל מלקות בזה הלאו ג"כ, אך המנ"ח (ס"ק ג') כבר עמד ע"ד הרמב"ם מסוגיא דשבת (ק"ו). דמיידי גבי הבערה דהויה עונש שיש בו חילול שבת, "ואפשר דבמלקות נמי איכא חילול שבת, כגון שעושה חבורה, וצ"ע, ואפשר דמריבוי דקרא דבכל מושבותיכם נפקא לן שאין דנין כלל, וצ"ע בסנהדרין דף ל"ה: משמע דווקא בדבר שיש בו חילול שבת, וכ"מ בתוס' שם".

ומתחילה עלה במחשבתי ליישב דעת הרמב"ם ע"פ המבואר במכות (י"ג, יעו"ש) דמיתה ומלקות - מיתה אריכתא היא, ואשר לפ"ז הרי מלקות כחלק מן המיתה הוה, וכל שלא ממיתים בו גם אין מלקין בו, ושאינו משאר עונשין, ור' עוד שם (ה'). גז"ש ממיתה למלקות שאינו לחצאין, אלא דאינו מוכרח ליישב כן הכא, וכל כה"ג צריכא רבה, דמאן יימר לן דאף לענין זה נימא הכי, ובפרט שאף בסוגיא דמיתה ומלקות הנז' נראה דאינו מוסכם לכו"ע, וצ"ע. ומה גם שאף בזה אינו מתיישב לגמרי, שהרי הרמב"ם סיים דבריו שם ד"הוא הדין לשאר עונשין", אמנם זה אינו ראייה, דהא התם נקט קרא דלא תבערו אש בכל מושבותיכם לאסור שריפה בשבת להחייב שריפה, ועלה קאי דה"ה בשאר עונשין, ואיכא למימר דהיינו בשאר עונשי מיתה ומלקות, ודו"ק, אלא דשו"מ אחר כתבי כעין מש"כ להוכיח מההיא דמכות (ה'). בחי' הערול"ג ביבמות (ו'): יעו"ש, ודו"ק.

והמעין באבנ"ז (או"ח סי' מ"ו) ימצא דס"ל שכל עונש כלול באיסור דאורייתא שלא להעניש בשבת, והעונש בעצמותו הוא האיסור ולא המלאכה שבו, ואף דבמה שנקט הרמב"ם מלקות אפשר לבאר דהאיסור משום חבלה שיעשה בו או שיצרר הדם, והוי כחובל החייב משום מפרק, ואף דאינו מתכוין מ"מ אפשר שהחבלה ע"י המלקות היא בכלל המצוה, וחשיב כאילו נתכוון לכל חבלה שיעשה בו, וי"מ מדסגר הרמב"ם השער - וה"ה לכל שאר עונשין, משמע דכל עונשין בכלל איסור זה אף בלא מלאכה, וכן מוכח מדמנה ללא תעשה בפ"ע במנין תרי"ג (ר' מצוה שכ"ב בסהמ"צ), ואם לא היה איסור רק משום המלאכה, והלאו בא רק שלא תאמר שעשה דוחה הל"ת, הרי הוא כמו לא תצא קצאת העבדים, שאינו בא במנין שהוא שלילה דין ראשי איברים באמה העבריה, ואף שבזה הוא איסור במקום מלאכה, הנה הוא כמו לאו הנכפל שני פעמים, שבלאו אחד הוא נמנה כמו שהשריש הרב בשורש ט', אלא ודאי שדעת הרמב"ם ז"ל שהעונש בעצמותו ל"ת בשבת, אלא דאף הוא הסכים שמסוגיא דסנהדרין (ל"ה): משמע דדווקא בהריגה אסור, אך הרמב"ם סובר כהירושלמי (סנהדרין שם, וציינו

הרמב"ם בסהמ"צ שם) שעצם הדין אסור בשבת, אך נקט הטעם דהבבלי שלא אסר הדין, משום "שהדין אינו העונש", אבל גם הבבלי מודה שהעונש בעצמותו אסור הוא בשבת, ולפ"ז י"ל דאף ההנחה והנתינה בבית האסורים ביום השבת אסורה מה"ת, ועי' בקוב"ש (ביצה, אות ס"ד).

אמנם, רבוותא נתקשו בהאי דינא, ממה דאשכחנא להדיא בתורה (במדבר ט"ו ל"ד) "ויניחו אותו במשמר", והרי מיידי התם שמצאוהו²⁶ מקושש²⁷ ביום השבת, ואם בשבת לא ברח גם אח"כ לא יברח, אע"כ שבשבת נתנוהו במשמר. והשתא להמבואר איכא למימר דלמאן דס"ל דהנתינה במשמר אינה אסורה אלא מדרבנן, אזדא לה קושיא שהרי מדאורייתא שרי, ורק רבנן אסרוהו, ואף אי נימא דהאיסור מה"ת הוא, הנה אליבא דהבבלי (וכביאור האגל"ט הנז') אפשר ליישב דהרי דווקא היכא שהוא מצד "עונש" אסור מה"ת, אבל סתם דין שרי, ובההיא דהמקושש מבואר להדיא בתורה שלא היה זה מצד עונש, דכתיב וַיִּנְיְחוּ אֹתוֹ בַּמִּשְׁמֶר פִּי לֹא פָרַשׁ מֵהַיְעוּשָׁה לוֹ, והיינו שהניחוהו רק בהמתנה עד שידעו העונש המגיע לו, אבל עצם החבישה לא היתה מצד עונש, ובכה"ג ליכא איסור מה"ת.

אלא דלפ"ז יקשה מצד אחר, דהנה בהא דלא גזרו רבנן לאסור המילה בשבת משום דשמיא יעביר התינוק או הסכין ד"א ברה"ר, וכדגזרו לענין סוכה לולב ושופר, הביא המאירי (מגילה ד'): ליישב בזה, ש"לולב ושופר ומגילה לא נאמר עליהם בפירוש שיהיו נעשין בשבת, אלא שהותרו מן הדין מצד שאינן מלאכה, ואחר שיש בהם חשש מלאכה דין הוא שידחו שלא יבואו לידי איסור תורה, אבל מילה להדיא הותרה בשבת מדכתיב ו'ביום השמיני ימול', ולא החמירו בקולא הכתובה בהדיא²⁸, וכיסוד זה לענין ריבית מבואר ג"כ בתוס' (ב"מ ע': ד"ה תשיך) "דהכי פריך מהאי קרא (-ע"ש) כיון דאמר רחמנא לנכרי תשיך, לא היה להם לחכמים לאסור, וכ"ה בדבריהם (שם ס"ד: ד"ה ולא) "ולפי שהתורה התירה בהדיא לא רצו להעמיד שם חכמים דבריהם", ודו"ק²⁹. ולכיסוד זה כיוון הט"ז (יו"ד סי' קי"ז ס"ק א') "דאין כח ביד חכמים לאסור דבר שפירשה התורה בפירוש להיתר, דאין כח ביד חכמים להחמיר אלא בדבר שאין בו לא איסור ולא היתר מפורש מן התורה", ושנה משנתו בחו"מ (סי' ב') "דאף שיש כח לחכמים לאסור המותר מד"ת, היינו דווקא בדבר שאינו מפורש לא לאיסור ולא להיתר דאז הוא מותר ממילא, בזה יש כח לחכמים להחמיר, משא"כ בדבר מפורש בפסוק להיתר... אין כח לחכמים לאסור", וצ"ח ליסוד זה גם בדבריו לאו"ח (סי' תקפ"ח ס"ק ה'), ויישב עפ"ז להקו' דגבי מילה³⁰, וא"כ יקשה לן הכא הכיצד אסרו חז"ל החבישה בבית האסורים בשבת אחר שמפורש הוא בהדיא להתירא. ואשר יראה בזה דלא אשכחנא איסור בהדיא על החבישה גופא, אלא שעצם ההענשה נאסרה בשבת, ובכללה ג"כ החבישה, שהרי שם עונש עלה, ויתכן דבכה"ג לא נמנעו

חכמים מלגזור, דכיון שתיקנו הדבר על כללות העונשין, לא הוציאו מכללו העונש שמצאנו דוגמתו בתורה [ומ"מ התירושים דלהלן יתרוצו גם לקושיא זו, ודו"ק].

אולם אף בלא כ"ז, בעצם הקושיא הכיצד שמוהו במשמר בשבת, ראיתי בפתה"ד (ס"ק ה') שנקט ליישב בזה ע"פ המבואר בסנהדרין (מ"א). דבי רבי ישמעאל תנא "המוציא אותו מקושש עציים" - שהתרו בו ועדיין הוא מקושש, וע"ש רש"י שקושש עציים לא נאמר אלא מקושש, לאחר שראוהו ומצאוהו היה מקושש, ומה טעם תלוי בכך, אלא שהתרו בו ועדיין היה מקושש, ולפ"ז הרי בחבישתו "איכא אפרושי מאיסורא, דע"י החבישה לא יחטא עוד, וכל כה"ג הותרה החבישה בשבת, וכמו ששמת רבינא לההוא דקאסר חמריה בצינתא בשבתא כמ"ש בעירובין דס"ג, והכי משתמע מיליה דהגאון הרב מו"ק ז"ל כאן, שכתב וז"ל: עפ"י הדברים האמורים אסור להביא בתפיסה מי שנתייב איזה עונש, כ"ש שאסור להלקותו אם אין בו צורך שעה עוד היום, הכל לפי הענין, דלפעמים ודאי יצטרך הענין לחבוש ולאסור בכבלים העושה בזדון בו ביום, ועוד כתב בפתה"ד ליישב "דיש פנים לומר דמאי דכתיב ויניחו אותו במשמר, לאו חבישה גמורה בבית האסורים... ומשו"ה י"ל דמשמר דהכא אינו אלא שהניחוהו בבית אחד כשאר כל אדם היושבים שם, אלא ששמו עליו שומרים, שיהיו על המשמר ולא יסיחו דעתם ממנו עד הלילה, שלא יברח", וע"ש ראייתו לזה מקרא.

אמנם הרואה יראה בתרגום יונב"ע ד"בגין פן אַצְנְעוּהָי בְּבֵית אַסְרֵי, ובתרגום אונקלוס "וְאָסְרוּ יְתֵהּ בְּבֵית מִטְרָא" (ועי' באונקלוס לבראשית סו"פ ל"ט ותחילת פרק מ', ודו"ק), ומשמע שאסרוהו בבית הסוהר ממש, ועי'.

ועי' עוד בכה"ח (ס"ק כ"ו) משם ס' בגדי ישע שהק' מהאי קרא שהניחוהו במשמר, ויישב ד"אפשר כיון דהוא על חילול שבת שרי, ועוד שהיה למיגדר מילתא, והוסיף הכה"ח - "ולי נראה דהרמ"א מדייק לתפוס לבית הסוהר, אבל במשמר משמע שנתנו שומרים עליו לשמרו, ולא לבית המשמר והתפיסה נתנוהו, וכ"כ הפתה"ד אות ה"ו.

ואחר כל הדברים האלה, הנה ראה מש"כ רבינו בחיי - "ויקריבו אותו - ליל מוצאי שבת", וכן הוא מפורש בפ"י רבינו האבן עזרא "וי"א ויקריבו אותו ליל ראשון", והעירוני דכ"כ ג"כ מרן הרחיד"א בס' נחל קדומים (פ' שלח, במדבר שם), וראיתי עוד בטעמא דקרא (להגר"ח ק"ש של"ט א) שצ"ח להילקוט "ויקריבו אותו. ר"י"א הביא חבילתו עמו", וביאר "נראה דהטעם לשער אם יש בה השיעור דלעצם כדי לבשל ביצה קלה, וצ"ל שהביאוהו אחר שבת, שבשבת לא יכלו להביא החבילה", ולפ"ז הכל א"ש כמובן, ואדרבה אולי מכאן ראי' לאסור הדין והעונש בשבת מה"ת, וע"כ הביאוהו דווקא במוצש"ק, ועי'.

ב[. והנה בהגהות הגרעק"א (לשו"ע סי' של"ט סעי' ד')

26. י"א שהוא צלפחד - ר' שבת צ"ו: ובספרי זוטא לבמדבר שם, ולשם שמים נתכוין כדי שיהרג ויראו אחרים שחייבים לקיים המצוות, כמשה"ב התוס' בב"ב קי"ט: משם מדרש, וז"ל המהרש"א בחי' אגדות שם (.) - "ויש שאלו בזה... היאך חטא באיסור שבת כדי לידע באיזה מיתה דנין המחלל שבת, וי"ל כיון שלא היה צריך למלאכה זו אלא לידע באיזה מיתה... הו"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה, כמו חופר גומא וא"צ אלא לעפרה שהוא פטור לר"ש, ומיהו הוא ודאי דהיה חייב מיתה בידי אדם שלא ידעו העדים שהתרו בו שהוא עשה על דעת זו, ואינן אלא דברים שבלב, ודנין היו אותו למיתה ע"פ העדות", ע"ד.

ועכ"פ זכה צלפחד לתקן חטאו, דהנה בשבת (ק"ג): אי' מעשה בחסיד אחד שנפרצה לו פרצה בתוך שדהו, ונמלך עליה בשבת לגדרה, נזכר שהוא שבת וגדר בעצמו שלא יגדרנה לעולם, ונעשה לו נס ועלה בו צלף וגדרה, ולא עוד אלא שממנו היתה פרנסתו אנשי ביתו, ועי' מהרש"א דאף שהיה רק שוגג בהרהור דקיי"ל דשרי "מ"מ ממדת חסידות הוה שנמנע מלגדר ולכך נעשה לו נס", וראיתי בהגה"ה שבש"ה (שבת, פ' נר מצוה): "קבלתי, זה החסיד היה גלגול של צלפחד שהיה מקושש עציים בשבת, ע"כ זה החסיד נשמר במאוד כדי לתקן קלקולו ועלה לו צלף אחד, וזהו סוד צלף חד".

27. וכה כתב רבינו בחיי שם: "למה נקרא בלשון מקושש, היה לומר מלקט עציים בשבת, כי לשון קשישה אינו נופל כ"א על תבן וקש, שנא' (שמות ה' ז') הֵם יִלְכְּדוּ וְקָשְׁשׁוּ לָהֶם הַבָּנָן, וכן שם י"ב) לְקַשֵּׁשׁ קֶשׁ לְתַבָּן, ולשון לקיטה נופל על עציים, שנא' (ירמיה ז' י"ח, ועי' היטב ל' רבינו בחיי) הַבָּנָן מִלְקָטִים עֲצִים וְהָאֲבוֹת מִבְּעָרִים אֶת הָאֵשׁ, יש בזה ענין, ידוע כי העולם ששה קצוות, ונבראו בכח השם הנעלם בששה חותמות, כל קצה וקצה בחותם אחד, ונבראו בששה ימים, והנה השבת נקראת אות, והמקושש הזה כפר באותו חול והשבת כשאר הששה, ועל כן נקרא מקושש, כלומר - מקו ששה, כי יצא מהקו האמצעי של ששה קצוות, וכפר בשביעי שהוא היכל הקדש, והבן זה".

28. ובעצם היסוד, עי' דוגמתו בתוס' דחולין (ל"ו: ד"ה מתיב), דה"ק כיון דמדאורייתא לא אשכחנא הכשר בלא משקה כו', לא הוה להו לרבנן למגזר שמא יבצרנו, אבל אם אשכחנא מדאורייתא הכשר בלא משקה בשום מקום ניחא.

29. ועי' בקהלת יעקב (למורה"י אלגאזי זלה"ה) שהק' על יסוד הט"ז דלהלן בסמוך למעלה מהא דכ' לנכרי תשיך, ואסרוהו חכמים גזירה שמא ילמוד ממעשיו, וצ"ח בזה לשו"ת חו"י סי' קמ"ב, ודו"ק בזה בדברי התוס' הללו, ועי' בשעה"מ (שופר פ"ב ה"ו) ובשמן המשחה (ח"א כרך ב', יו"ד ה"ל מילה, לשבת קלא"א).

30. בדבר שאינו מפורש בתורה לאיסור, אלא דילפינן ליה מדרשא, לכא' כ"ה נמי שלא גזרו חכמים, שהרי הא דמילה בשבת לאו בהדיא כתיבא, אלא דרשינן לה מקרא "וביום השמיני ימול בשר ערלתו" (ר' שבת קל"ב:), ומ"מ כ' ה"ט"ו דמשו"ה לא גזרו בו חכמים, אולם המעין בתוס' במגילה (ד'): ימצא תירושים אחרים מ"ט לא גזרו חכמים במילה, ולכא' ילה"ב אמאי לא תירצו כהמאירי וה"ט", שהרי כהמבואר למעלה אינה גופייהו כתבו להאי כללא גבי ריבית (ב"מ ע'), ואשר יראה ליישב בזה דס"ל להתוס' דלא נאמר האי כללא אלא כשהוא מפורש בתורה להיתר, וכבההיא דריבית, אך כשהוא רק מדרשא מקרא שפיר גזרי חכמים כגון דא, ומשו"ה גזרו במילה, ודו"ק.

והנה מבואר ברמב"ם (טומאת מת פ"ט ה"ב) דכל הספיקות שרו מה"ת ואין איסורם אלא מדרבנן, והק' המהרי"ט (ח"ב, יו"ד סי' א') מדאמר רבא (קידושין ע"ג). שתוקי כשר כו' והתורה אמרה לא יבא ממזר, ממזר ודאי הוא דלא יבא, הא ממזר ספק יבא, בקהל ודאי הוא דלא יבא, הא בקהל ספק יבא, ומ"ט אמרו שתוקי אסור כו' מעלה עשו ביוחסין, ואי כהרמב"ם מאי קשיא ליה ומאי משני, הא בכל ספק דאורייתא כן הוא, דהתורה התירה ורבנן אסרו. ובגינת ורדים (להפמ"ג, כלל ע') יישב קושייתו עפ"ד הט"ז הנז', ד"ל דהנה הכא בממזר הרי היתרו מפורש בתורה, וא"כ לא שייך שחכמים יגזרו בזה, וע"כ הוצרכו לטעם דמעלה עשו ביוחסין לבאר טעם הגזירה המיוחדת בשתוקי, ולכא' מבואר מדבריו דס"ל דבמידי דאתי מדרשא מיקרי לענין זה כדבר המפורש בתורה.

אמנם, הוא עצמו בפתחה כוללת (לאו"ח, ח"א אות ט"ו) חקר אם דבר שנלמד מדרשא נמי שייך בו האי כללא שאין כח ביד חכמים לגזור בו, והוכיח מכח קו' התוס' הנז' לחלק בין מילה למגילה, שלא תירצו כמ"ש המאירי והט"ז הנז', דשפיר יש כח ביד חז"ל לגזור במידי דאתי מדרשא, ולכא' צ"ב מדבריו הנז' [ודו"ק היטב בלשונו שם, ושית ליבך עוד היטב בדבריו בסי' של"א (משב"ז סק"א), דהילפותא דמילה בשבת הוי "כמפורש היתירא", דמשמעויתיה נפיק ולא מדרשא, ודו"ק לבאר כוונתו בב' המקומות הללו], ויש ליישב [ועי' היטב בפמ"ג (או"ח סו"ס עדי"ה) דאם נשבע שלא לאכול פת בשבת - השבועה חלה עליו, ואף לדעת הרשב"א (תשו' תרי"ד) דחויב אכילת פת בשבת הוי מה"ת, מ"מ הרי אינו מפורש בתורה, ושבועה חלה על מדרש חז"ל כמבואר ביו"ד (סי' רל"ט ס"ו, ע"ש ובסי' קס"ז וקס"ח), ודו"ק].

ושו"ר באגרו"מ (או"ח ח"א סי' קל"ד) דכ' מדנפשיה שכוונת הט"ז דיו"ד הנז' הויה דוקא ע"ד הכתוב מפורש בתורה, ולא על זה שנלמד מדרשא, ושאינו קרא ד"ביום השמיני" דאי' בסנהדרין (נ"ט:). כל מצוה שנאמרה לבני נח ונישנית בסני, לזה ולזה (-היינו לישראל ולבני נח) נאמרה, והרי מילה שנאמרה לבני נח דכתיב (בראשית י"ז) ואתה את בריתי תשמור, ונישנית בסני (ויקרא י"ב ג') וביום השמיני ימול, (-ובכ"ז) לישראל נאמרה ולא לבני נח, ההוא למישרי שבת הוא דאתא, ביום - ואפילו בשבת, וא"כ כיון שעצם קרא לא אתי אלא למישרי מילה בשבת, דיינינן לה בזה כדבר המפורש בתורה.

רק משום דין, ולא חש אף להזכיר לחשוש בהכנסתו לבית הסוהר משום צידה, וכן מתבאר מדברי הרמ"א והרמ"ד"א בברית עולם הנז' מעלה, וכן ב' הישובים דהבגדי ישע שהביא הכה"ח הנז' דהוי על חילול שבת או משום מיגדר מילתא, לא שייכא אלא מצד דין דהוי איסור דרבנן גזירה שמא יכתוב, אבל מה יענה ומה יאמר אם משום צידה דאורייתא איכא למיחש בה, אע"כ דמשום צידה לית ביה, ובפרט שיש מקרה דשרי לחבוש אדם בשבת, ר' משנ"ב סי' של"ט סק"ד, ואי משום צידה לא מסתבר לכא' להתיר, ודו"ק.

[ד]. ובעיקר איסור עשיית הדין בשבת משום שמא יכתוב (ר' ביצה ל"ו: ל"ז. ולעיל סימן זה ענף א'), הנה שאלו להמהרי"ל דיסקין זה"ה (כתבים, סי' ל"ח) דהניחא לענין פס"ד איכא למיחש שמא יכתבו אחד מהדיינים לבדו, אבל את טענות הבע"ד מסתמא כותבים בשעת ישיבת הבי"ד [כדי שלא יוכלו לחזור בהם, ור' שו"ע חו"מ סי' פ"ו], וא"כ אמאי לא התירו בזה כמו בקריאה לאור הנר³⁴ שהתירו כשחבירו קורא עמו יחד³⁵, ותרץ דבשלושה³⁶ איכא למיחש טפי משניים, כדאי בחגיגה (י"א:): גבי אין דורשין בסתרי עריות בשלושה, דחיישינן שמא כשתלמיד אחד ישא ויתן עם רבו, ידונו השניים בינם לבין עצמם ולא ישמעו דברי רבם, אמנם גבי קריאה לאור הנר לא שייך למיחש שמא יטה בג' יותר מבב', דזה יהא מיחזי כחוכא, אבל בב"ד דלעולם יש ג' (ר' הערה לעיל בסמוך) חיישינן שכשישאו ויתנו השניים ביניהם עלול השלישי לכתוב, ולא יהא מי שיזכירנו.

לומר דהכפיה היא על הישיבה בסוכה (ועי' היטב בהערה³³). [ג]. ובהמסתעף, הנה ראיתי בעבר שדנו רבותינו אם יש צידה באדם, היינו בכולאו או בחובשו בחדר סגור, דמחד גיסא הרי "עבידי לרבווי" - לישמט כשמרגישין יד אדם", וכמבואר בגמ' ורש"י (שבת ק"ו): גבי צד צבי סומא וישן, והיינו דבניא שיש להם דעת עבידי למיברח, וממילא שייך בהו צידה, או"ד דנימא בזה כמובא בשם המאירי להגדיר לעיקר ענין הצידה דמכיון שצדם הרי הם נכנעים ומתנוונים והולכים, וממילא י"ל דאדם שאני שהוא בר דעת ויחפש תחבולות לברוח ממאסרו ואינו נכנע כ"כ בקל, וביותר י"ל דבה לאור מש"א רבי ירמיה בר אבא אמר שמואל (שם) הצד ארי בשבת אינו חייב עד שיכניסנו לגורזקי שלו, ופרש"י דאף אם תופסו אי"ז צידה שכשכועס משחית והולך, אא"כ יכניסנו לגורזקי שלו, והוא בית משמר העשוי לו כמין תיבה, ויש שר"ל (העירוני כן לס' יסודי ישרון ח"ו דף תכ"ו משם הגרש"א) דיש לחלק בזה בין אדם שוטה הבורח מבני"א ומתחבא ביערות, לפקח הנמצא בין האנשים, ואזי אף שבורח משופטים ושוטרים אכתי אי"ז גדר צידה [וביסוה"ד, בס' קובץ על הרמב"ם (שבת פ"י הכ"ב) נקט דהעלאת תינוק במצודה הוא תולדת צידה (וביארנו בזה דאדם הוא דבר שבמינו ניצוד, דרגילים להלחם וליקח אנשים בשבי), ומאידך האבנ"ז (או"ח סי' קפ"ט אות כ"ב) נקט דבאדם גדול שהוא איש לעצמו ודאי לא שייך צידה].

אמנם, אחר המח"ר נ' לענ"ד דאין בזה צידה, והוא ע"פ המבו' לעיל, דהנה רב שרירא גאון אסר לחבוש אדם בבית האסורים

הביא דברי הפמ"ג (משב"ז בפתחה לה' שבת) דאף שאסור להעניש בשבת, "מ"מ באומר סוכה שאיני יושב, דהדין (-ר') כתובות פ"ו.) דמכין אותו עד שתצא נפשו לקיים העשה ולא בדרך עונש, י"ל דמותר בשבת", ולכא' דמו דברים אלו לת' הפתה"ד הנז' דכיון שהמשיך לקושש הניחוחו במשמר כדי שלא יחטא עוד, ולא בתור עונש, וכן הוי ראי' להישוב שכתבנו לעיל שכיון שלא היתה הנחת המקושש בשבת במשמר בתור עונש, אלא רק המתנה מאחר שעדיין לא פורש מה יעשה לו, לא היה בזה איסור.

[ובגדר ההכאה לזה שאינו רוצה לישב בסוכה מצינו ב' דעות, דהנה בר"ה (כ"ח.) שלחו ליה לאבוה דשמואל, כפאו ואכל מצה יצא, כפאו מאן כו' א"ר אשי שכפאוהו פרסיים, והק' הריטב"א אמאי לא אוקמוה בשכפאוהו ב"ד, וכההיא דכתובות (פ"ו.) דא"ל עשה סוכה ואמר שאינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו, ות' דאי בב"ד דישראל כיון דעביד גמר ואכל לשם מצה, דאמר מצוה לשמוע דברי חכמים, כדאי' בב"ב (מ"ח.) בגט המעושה בב"ד דישראל^{31,32}. אבל הערול"ג דחה ראיית הריטב"א מההיא דכתובות דאם א"ל עשה סוכה ואינו עושה, לולב ואינו עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו, בטענה שכפי' זו אינה להכריחו לישב בהסוכה או ליטול לולב כ"א להכין לו שיוכל לקיים המצוה, וכ"מ מה' דנקט עשה סוכה ולא אמרו שב בסוכה, וכצ"ל בלולב, ועל כרחך הוא כן, דהא אמרו דמכין אותו עד שתצא נפשו, ורק במ"ע כופין כן, והעשה דלולב אינו כ"א ביו"ט ראשון, וביו"ט אין ממיתין אפי' חייבי מיתות [כמבואר לעיל בסימן זה אות א'], וא"כ לא יתכן

31. ועצם הענין, כבר ביאר הרמב"ם (פ"ב מגירושינן ה"כ) דכיון שרוצה להיות מישראל הרי חפץ הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מעבירות, אלא שיצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני, כבר גירש לרצונו, והתבטל מה שאנס עצמו בדעתו הרעה, והיינו דהחטא אינו כ"א רוח שטות אשר חלפה בקרבו כדאר"ל בסוטה (ג'), והכפי' היא רק לחזור לרצונו האמיתי והטוב.
32. ומוהרמב"ח ביום תרועה חידש ליישב לזה באופ"א, דכשכפאוהו יהודים הו"ל כאילו הוא כיון לצאת, וראי' מחולין (ל"א:): דרב אמר שנדה שנאנסה וטבלה מותרת לבעלה, ואמרו להדיא דאי אנסתה חברתה וטבלה, כוונה דחברתה כוונה מעלייתא היא, וע"כ שלחו לאבוה דשמואל על כפייית פרסיים בדווקא, והשיב דיצא משום דס"ל דעכו"ם בני עשווי נינהו (עי' גיטין פ"ח: וב"ב מ"ח. ורמב"ם סופ"ב מגיטין וכס"מ שם), ועפ"ז יישב דברי הרמב"ם בכוונת המצוות, דבאמת ס"ל דמצ"כ, אלא דבההיא דחומ"צ יצא משום דס"ל דעכו"ם בני עשווי נינהו, ובזה מיירי התם. ובאחרונים תמהו הרבה ע"ד היום תרועה, דהכיצד ינהי כוונת הכופה למעשה הנכפה, ואף דחו לראייתו מההיא דחולין, דהתם לא מיירי בכוונה לקיום מצוה, עי' בדבריהם, ובספרי שלמי ידידיה כתבתי ליישב זה בדרך אפשר, וחידוש, ואכ"מ, ע"ש ותרו"ן.
33. ומוכח מדבריו דס"ל דאף קודם שיבוא החיוב יש לכופו לעשות המצוה, ולא אמרי' דכל חיוב ההכנה נתחדש בכוא זמן החיוב, וד"ז בפלוגתא נתון, ושורש הדברים, דהנה בר"ה (ט"ז): יליף דחייב אדם לטהר א"ע ברגל שנא' ובנבלתם לא תגעו, וברמב"ם (פ"ט"ז ה"י מטו"א) מבואר ביסוד הדין, שיהו מוכנים לבוא למקדש ברגל ולאכול מן הקרבנות, והק' הטו"א דא"כ למ"ל קרא לזה, תפול"ל דמחוייב ליטהר כדי לקיים מצוות ראי' ואכילת הקרבנות, והכריח דקודם הרגל אין מוטל עליו לדאוג לקיום מצוות הרגל, ועי' בעי' קרא לדין טהרתו קודם הרגל, ועי' פנ"י וצל"ח (פסחים ד'). דמשמע דס"ל כמסקנתו, ועי' נשמ"א (כלל ס"ח ס"ט) שכ' נמי דא"צ לעקור מביתו ולילך לעיר אחרת לקיים המצוה, ואף אם היא מצוה דאורייתא שעוברת כתקיעת שופר ולולב, והוכיח לזה מר"ה (ל"ד.) ומהשו"ע (סי' תקצ"ה), ודחה הראי', ע"ש, ובאבנ"ז (או"ח סי' שכ"א אות ד') הק' עליו מסוכה (כ"ה:), ועי' בזה במנ"ח (מצוה ה' אות י"ג), ויעוי' עוד בלק"ט (למוהרי" ענגיל זה"ה, כלל ז'), ואכמ"ל בזה. אלא דלהמבואר אפש"ל דהריטב"א (הנז' מעלה) והיום תרועה (שבעה' קודמת) שהוכיחו מההיא דכתובות הנ"ל, ולא חששו לדברי הערול"ג, ס"ל דקודם החג לא כופים משום דאכתי לא מטא זמן חיובא, וכיון שהחיוב הוא רק בתוך הרגל ממילא שייך שפיר להוכיח מינה לענינו שיכפוהו ב"ד, אילולי תירוציהם, שהרי על זמן טרום החיוב - הוא זמן ההכנה - אכתי א"א לכופו, שהרי אין חיוב להכין קודם בוא זמן החיוב, ונפלא.
34. תנן (שבת י"א.) דלא יפלה את כליו ולא יקרא לאור הנר, באמת אמרו החזן רואה היכן תינוקות קוראין אבל הוא לא יקרא, והוי גזירה שגזרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון (ר' שם י"ג:): משום דחיישינן שמא יטה (שם י"ב:), ובמקו"א הארכתי בזה בס"ד, ואכ"מ.
35. בשבת י"ב: חד הוא דלא ליקרי, הא תרי שפיר דמי, והתניא לא אחד ולא שנים, אמר"ר אלעזר ל"ק, כאן בענין אחד כאן בשני עניינים, ופרש"י דבשני עניינים הואיל וכ"א מעיין לעצמו אינו מבחין במעשי חברו. אמנם, הנה בב"מ כ"ט: תנן מצא ספרים קורא בהן אחת לל' יום, ואם אי" לקרות גוללן, אבל לא ילמוד בהן בתחילה, ולא יקרא אחר עמו, ובגמ' הק' מברייתא דלא יקרו בו ג' בני"א בכרך אחד, ומשמע דשניים קורין, ואמר אביי ל"ק, כאן בענין אחד כאן בב' עניינים, ופרש"י דבענין אחד אין קורין, אך בשני עניינים זה בדף זה וחבירו בדף שני - קורין, דלא אתי לשמוטי מהדדי, וכ"כ הרא"ש שם, אך הרמב"ם (גזו"א פ"י"ג ה"ג) פ' איפכא, דבב' עניינים אין קורים שמא ימשוך זה וימשוך זה ויבלה הספר, אבל בענין אחד קורין, וכי"פ מרן בחו"מ (סי' רס"ו ס"כ), ולכא' יש סמך לדבריו מההיא דהכא גבי שבת שבענין אחד קורין, ויבחיין אחד במעשה חברו ויזהרו מהטייה או משיכה, ובדעת רש"י צ"ל דשאני ההיא דהכא מדהתם, דהכא הרי תלוי בהבחנת אחד במעשי חברו, אבל התם אי"ז הטעם, אלא אם יקראו בענין אחד זה ימשוך לכאן וחבירו ימשוך לצידו ויבלה הספר (עי' טור חו"מ שם), אך בשנים אף שאין האחד מכיר במעשי חברו, מ"מ הרי סוף סוף שניהם מחזיקים, ולא אתי לאשתמוטי מהדדי.
- ובעצ"ד שומר, הנה הב"ח כ' דדוקא בקריאה התירו בשנים בענין אחד, אבל לפלות אסור, והט"ז (ס"ק ג') דקדק כן נמי בדעת מרן, וביאר דלענין פולין אין חילוק בין אחד לשנים, שהרי כ"א בודק במקו"א והו"ל כקריאה בב' עניינים, אך אם אחד מפלה והשני משמר ש"ד, אלא דהמג"א (ס"ק ה') הביא קו' מהרי"ל אמאי אסור לשנים לרכב ע"ג בהמה, הרי גם אם יבוא לחתוך זמורה יזכירו חברו, וממילא אזיל חששא, ותני' המג"א עפ"ד הב"ח דדוקא בקריאה התירו לו ולא בדבר הרשות, א"נ דהתם גזרינן שמא יחתוך זמורה קודם שישב על הסוס להנהיגו, ומתבאר בדבריו דטעמא דהב"ח דאין פולין אף בשנים הוא משום דהוי לדבר הרשות, וכל ההיתר דקריאה לא נאמר אלא לצורך מצוה.
- אלא דהתו"ש הק' דבההיא דרכיבה נמי שייך דבר מצוה, וכגון שרוכבים להביא לולב ושופר וכיו"ב, ומאידך משכחת נמי קריאת רשות, וכגון באגרות שלום [וע"ע בחי' מהר"י טיאה וויל (בנו של בעל הקרב"ג) בחי' כאן, ודו"ק], והמחצה"ש והברכ"י כיוונו ליישוב אחד, דהתם עיקר הגזירה דעלייה באילן ושייט הוי לדבר הרשות, וממילא גזרו בכלל, וע"כ אף אם המצא תמצא פעם שיהא לדבר מצוה - לא פלוג רבנן, ושאני קריאה שעיקרה למצוה, וע"כ התירו בשנים, אלא שלפ"ד לכא' יל"ע בזמנינו שרבו הספרים גם שאינן של מצוה, ומאן ימדוד לן רובא דיהודאי מאי קרו, ושמא כיון דבשעת גזירה הוי רובא דמצוה, תו לא משנינן, וגזירה לא זזה ממקומה.
- ובשו"ב (ס"ק ג') הביא מס' הבתים (בית ד' בית מנוחה שער המלאכות ו') דיש להתיר לפלות בשנים כשהאחד מפלה והשני שומר, וכ' הרב חיד"א דמכאן תשובה מוצאת לדברי המג"א, דהרי מבואר דאף לדבר הרשות מהני שומר, וע"ע בפמ"ג (א"א אות ה') דלהמג"א אפשר דאפי' שומר המיוחד לזה לא מהני בדבר הרשות, ע"כ. ולפ"ז לכא' צ"ע מדינא דמהני שומר לקיום מצוות אם רוצה לאכול קודם קיומם, ושמא יש לחלק, וצ"ע. אמנם ודאי מכלל פלוגתא לא נפקא, שהרי גברא רבא הוא בעל מג"א אמר מילתא לאסור בדבר הרשות, ויש להתיישב בזה.
- ובהל' י' גבי תנוקות ורבן הביא החיד"א דברי המאירי דה"ט דשנים כאחד מותרין, "שאם יבוא האחד להטות - חבירו מרגיש בו לאלתר ומזכירו", וביאר דשניהם מרגישים שאור הנר אינו מנהיר כדבעי, ומאחר שבחול רגילות הוא להטות, הרי שניהם במחשבה זו, וממילא נותנים דעתם על מעשה זולתם, וממילא ל"ק מההיא דרכיבה, דהתם הוי חששא שיחתוך זמורה בלא סיבה, וחבירו אינו מרגיש לאלתר, וכשישית ליבו לדבר הרי האיסור כבר נעשה, ועע"ש בענייני שומר בשאר מילתא.
- וחזה הוית בס' בתי כנסיות (לראב"ע, חלק בית מנוחה) שהק' על המג"א מההיא דעשרה מסתפגין באלונטית אחת משום דמדכרי אהדי שלא לסחוט, והתם הרי הוי דבר הרשות, ונקט דכיון דהוי תנא יחידא ופליגי רבים עליה וסברי דאפי' יחיד לבדו שרי, ע"כ לא רצו לאפשי פלוגתא דהאי תנא יחידא ס"ל לאסור אף ברבים, אמנם הוא יישב לעצם קו' מהרי"ל - בשם רבו - דהיכא דשנים יכולים לעשות האיסור בב"א לא מפלגינן במדכרי אהדי, שהרי יעלו באילן זה בצד זה ורעהו מאידך גיסא, ויעקרו כ"א בציודו, וכן שופר לולב ומגילה אפשר שיעברו שניהם בב"א ולא מדכרו אהדדי, אך באור הנר שהכל בנר אחד ואין שנים מטין יחד שרי, אלא דלפ"ז י"ל דבב' נרות אי" לקרות אפי' שנים כאחד, ועע"ש לחלק בין דבר הצריך מעשה בידים (כהטיית נר) לדבר דממילא דאתי לאמשוכי (כטלטול שופר לולב ומגילה, ולימוד רבים קודם בדיקת חמץ, עי' כס"מ פ"ב מהל' חומ"צ).
36. דהדיינים צריכים להיות שלושה. והנה בסנהדרין (ד':) ת"ר דיני ממונות בשלשה, ואם היה מומחה לרבים דן אפי' יחיד, אר"נ כגון אנא [ועי' בראשונים (אבות פ"ד מ"ח) דאעפ"כ לא יזקק עצמו לבוא לידי כך, וזו כוונה התנא שם דאל תהא דן יחיד, שאין דן יחיד אלא אחד], והרמב"ם (סנהדרין פ"ב ה"י) פ' דמותר לאחד לדון לבדו מה"ת, ומד"ס עד שיהו ג', ושנים שדנו אין דיניהן דין, ושם (היי"א) פ' דא' המומחה לרבים או שנטל רשות מב"ד, דן אפי' יחיד אבל אינו חשוב ב"ד, ואף שהוא מותר - מצות חכמים היא שיושיב עמו אחרים, והשתא יל"ד בא' או בב' הדנים לבדם אם שכינה עמהם (ר' אבות שם ובברכות ו'). ששכינה עם שלושת הדיינים שיושיבים ועוסקים בדין), או שלזכות להשראת השכינה בענין המשפט בעי' דווקא ג', והכי דייקא לישנא דבב' וא' נקטו עסק התורה [אלא דשמא נקטו הרגיל שאין דנים אלא בג']. ואי נימא דאין שכינה עמו, ניתן להמליץ בדרך דרש בהא דאמר שמואל (סנהדרין ג'.. וע"ש רש"י) דב' שדנו דיניהן דין אלא שנקראו ב"ד חצוף, די"ל דהיינו חוצפא דידהו שלא ישבו בשלשה לזכות להשראת השכינה עליהם.

הערות והארות

סימן שלי"ד

אם מצילין מגילת שיר השירים מפני הדליקה

ש"ע סי' של"ד סעיף י"ג: יש מי שאומר דמגילת אסתר הואיל ואין בה אזכרות, אם אינה כתובה כמשפטה אשורית על העור ובדיו אין בה קדושה להצילה מפני הדליקה. ובבאה"ג מציין למרדכי שכתב בזה"ל: פסק ר"י דה"מ בימיהם שלא היו שוכחין דבר, לפיכך לא היו כותבין תלמוד ולא תפלות משום דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבם, אבל אנו דרי בתראה דכתבין כל מילי משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, מצילין להו מפני הדליקה, הן תפלות הן תלמוד הן כל כתיבי הקודש, אבל אם היו כתובים בסם ובסיקרא, דתניא אין בין ספרים למגילה, אלא שהמגילה נכתבת בלשון אשורית על הספר ובדיו, והספרים נכתבים בכל לשון. ולענין הצלה מפני הדליקה מיתניא בשאר הספרים אפילו כתובים שלא כמשפטו, כגון שלא בדיו מצילין מפני אזכרות ושמות שבהן, אבל מגילה אין בה אזכרות מפני שנשתלחה ליכתב בבתי פרס ומדי, להכי אם אינה כתובה כמשפטה וכתיקונה אין בה קדושה לטרוח ולהציל מפני הדליקה בשבת, עכ"ל המרדכי.

והנה בלשון המרדכי אי' מגילות סתמא, ופי' הבי' דאיירי במגילת אסתר ולא בשאר מגילות, וכן משמע מלשון המרדכי שכתב מפני שנשתלחה ליכתב בבתי פרס ומדי, משמע דאיירי במגילת אסתר לחוד, ובשאר מגילות מצילין מפני הדליקה גם כשלא כתובה כמשפטה על העור ובדיו. ובכן יש להסתפק, דבשלמא מגילות רות איכה וקהלת דאית בהו אזכרות, שפיר קדושים ע"י אזכרותיהם אפילו אינם כתובים כמשפטן על העור ובדיו, אולם שיר השירים דגם ב"י אין אזכרות, יש להסתפק אם מצילין מפני הדליקה כשלא כתובה כמשפטה אשורית על העור ובדיו. וכן נפוץ כיום לחלק קונטרסים מודפסים על הנייר בעבור סגולת אמירת שיר השירים ארבעים יום רצופים, ויש לדון האם מצילין אותן מפני הדליקה.

הנה תחילת כל דבר יש לדון בשיר השירים אם אין בה שם קודש, שהרי תינח שמות מפורשות אין בהם, ואפילו מה שכתוב כל מקום שנאמר שלמה הכוונה למי שהשלום שלו ית"ש, מ"מ אין זה אלא כינוי ומשל, ולא יחול קדושה ע"י. אלא יש להסתפק במאי דכתיב רשפי אש שלהבת, אי מיקרי שם קודש ע"י סוף התיבה דהוי שם י-ה, או דאי"ז שם קודש, רק סיום מילת שלהבת, כמו שלהבת" מרחבי ועוד. וכן פי' רס"ג (תהלים קי"ח, ה') מילת מרחבי, שפי' שכל זמן שמתוך צרה קראתי י-ה ענני ברווחה, והנה י-ה הראשונה שם, והשני' חלק מתיבת מרחבי, כמו שלהבת" שהיא לדעת הרס"ג מלה אחת. ולפי"ד נמצא שאין במילת שלהבת" שום דין קדושת השם, ואסור להציל מגילת שיר השירים מפני הדליקה בשבת, אא"כ כתובה כמשפטה אשורית על העור ובדיו.

ושני דיעות האלו במפרשים הראשונים לא הוכרעו, ואף באחרונים מצאנו פירושים שונים, עיין מצודות דוד שפי', ר"ל אהבתי אליך שמורה לעולם, כחמימות הגחלת המתקיימת זמן מרובה, וגם היא חזקה כלהבת אש גדולה השורף בחזקה. וברד"ק (שרשים, שורש אפל) נמי פי' כן, והוכיח כדבריו מכמה מקומות שהוסיף בסוף המילה שם ה' כדי לחזק הענין, כמו מקבצאל אריאל וכדו'. ומאידך בצרור המור פי' שלהבת י-ה, עיקר השלהבת שלי מה שהשם אינו שלם, ואינו רק שם של שני אותיות, היינו שסוף התיבה הוא שם קודש. ובטיב גיטין להגרא"ז מרגליות הביא דעת הרד"ק, וכ' ולאפוקי מהרש"ל, משמע שהרש"ל לא ס"ל כהרד"ק, ובטיב גיטין מכריע שהיא

תיבה אחת, ולא מטעמו של הרס"ג והרד"ק, דאינהו ס"ל דדרך המקרא להרכיב שם קודש על סוף המילה להגבלת הענין, אלא אינהו ס"ל דלאו מכבוד השם הוא לעשות כן, אלא שדרך המקרא הוא לייחס הדבר בסוף המילה עם האותיות י-ה, ולפי הטיב גיטין ס"ל להלכה שגם שיר השירים אין מצילין אותו מפני הדליקה בשבת אא"כ היא כתובה כמשפטה על העור ובכתב אשורית ובדיו.

אמנם מה נעשה אם נדייק בלשון השו"ע שדקדק בדבריו לומר רק מגילת אסתר ולא מגילה סתם, ואם איתא הול"ל סתמא כל מגילה שאין בו אזכרות, לכלול באיסור זה גם שיר השירים. ולא היא, אלא מבואר דס"ל להשו"ע דתרי מילי נינהו וקדוש הוא. וכן מלשון המרדכי, דאיהו בעל ההלכה הו, שפי' בדתי פרס ומדי שאי"ז אלא במגילת אסתר, משמע דשיר השירים מצילין מפני הדליקה. וכן מה שאמרו חז"ל כל השירים קודש, ושיר השירים קודש קדשים, משמע דיש בו קדושה, ומאחר שאין בו אזכרות במאי הוי קודש, אלא משמעות המרדכי והשו"ע דס"ל דהוי שם קודש, ומשו"ה השמיטו שיר השירים מאיסור זה.

הנה מקור שאילתין בסוגיא בפסחים קי"ז ע"א א"ר חסדא א"ר יוחנן הללוי וידידי' אחת הן, רב אמר כסי' ומרחבי' אחת הן, רבה אמר מרחבי' בלבד. איבעיא להו ידידי' לרב מאי, ת"ש דאמר רב ידידי' נחלק לשנים, לפיכך ידיד חול, י-ה קודש. ואיבעיא להו הללוי' לרב מאי, ואמרי' עלה אמר ריב"ל בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהלים, בניצוח בניגון במשכיל במזמור בשיר באשרי בתהילה בתפילה בהודאה בהללוי', גדול מכולן הללוי' שכולל שם ושבח בבת אחת.

מבואר בסוגיא דכל היכא דאיכא בסוף תיבה אותיות י-ה, יש להסתפק אם כוונתו לשם קודש או להמשך התיבה של חול. וכן נסתפקו בהללוי', מרחבי', כסי', ידידי', ולא איפשיטא להו הלכתא כמאן, אי כרב דאחת הן, אי כרבה דמרחבי' בלבד, ואפי' בדידי' דריב"ל אי' בגמ' דלא ברירא אי הללוי' קודש או חול, וכיון דלא איפשיטא הלכתא כמאן יש להסתפק נמי במילת שלהבת" אי אחת או שתיים הן. והנפק"מ לדידן דאי איכא למימר דקודש הוא, אזי מצילין מפני הדליקה בשבת אפי' אינה כתובה כמשפטה.

ובזה נראה דנחלקו המפרשים על הפסוק רשפי אש שלהבת", דהנה בתרגום פי' באשא בגיהנם דקרי בה שלהבת י-ה, ובמדרש אי' שלהבת"י כאש של מעלה, שאין אש מכבה מים ואין מים מכבין אש, והכוונה לשמים, שטרפן הקב"ה לאש ומים זב"ז ועשה מהם רקיע כדא" (חגיגה י"ב), ולפי"ד המדרש נמי הכוונה הוא על שלהבתו של הקב"ה. וכדברים אלו פירש"י וז"ל: אש שלהבת י-ה, רשפים של אש חזקה הבאה מכח שלהבת של גיהנם, טעם הזקף הגדול הנקוב על רשפי מלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה לשלהבת י-ה, לומר אש של שלהבת י-ה. ולפי"ד י"ל דמצילין שיר השירים מפני הדליקה בשבת אפילו כשאינו כתוב כמשפטו אשורית בדיו על העור.

ברם התוס' פי' עה"פ שלהבת" בענין אחר, שפי' הרשב"ם דשלהבת"י תיבה אחת היא כמו יפהפי'. וכן פי' הר"י שלהבת"י כלומר שלהבת גדולה, וכן כל מילה כשרוצה להגדילה סומך אותה אצל השם הנכבד, כגון זה, וכגון מאפלי', וכגון עיר גדולה לאלקים, וכגון ותהי לחרדת אלקים, וכן פי' רבא"ע. וכבר קידמם הרס"ג בחידושי מילים של ר' סעדי' גאון ד"ה גתי'ה, שכי' הוספת י-ה היא לסימן ההגדלה, ולענין הלכה נהיגי לן ספרי דווקא לקדש שם שלהבת"י בתנאי, ולכתבו במילה אחת. ואין

הדבר מובן, דממ"נ אם מילה אחת היא לא תחול קדושת השם עליו ולא יועיל קדושתו, וגם קידוש בתנאי לא יועיל להפרידם זה מזה. ועיין במנחת שי סימן של"ד סעיף י"ג (שבת) שכי': ולענין תיבת שלהבת"י צ"ע האם הי-ה הוא קודש, ועיין תרגום שני דקאי על ה', וכן מביאו בפירש"י, וכן לפי צרור המור, ועיין מצודות ציון, וצ"ע. ובאם למקרא מביא עוד מחלוקת בענין זה, וז"ל: שלהבת"י י"ס שה' במפיק, אך למהר"ל ועוד ה'ה' רפה, ובהגדה של פסח איש מצליח ראיתי שכי' להדיא ללא מפיק ה"א. ונראה דפלוגתא זו נמי בהכי תליא, אי שם קודש אזי צריך להיות ה"א מפיק, ואם לא צריך להיות רפה. ושמעתי מכמה בעלי קריאה שנוהגין לקרותו רפה.

ולפי הכרעת השו"ע המבואר בכאן, הו"ל למיכתב שני מילים והו"ל למיקרי מפיק ה"א, כדוגמת מרחב י-ה שנכתב שני מילים ומפיק ה"א, וכן כס י-ה שגם הוא נכתב שני מילים ומפיק ה"א. ותמיהא גדולה שאין אנו נוהגין בהכי גם במילת שלהבת י-ה, למיכתב שני מילים ומפיק ה"א.

ובהוראת מו"ר הגר"מ פרידלנדר שליט"א שמעתי שצריך לקדש את השם שלהבת"י בתנאי מפני הספק, ולכותבה מילה אחת, למי ששכח ולא קידש שלהבת", שיוכל להעביר עליו קולמוס לשמה, ואע"פ שבקסת הסופר מפקפק בדבר העברת קולמוס בשם קודש, דלא יועיל לקדשו, ותלה זאת בפלוגתא אי כתב עליון כתב או לא, מ"מ בשם קודש של שלהבת"י דאינו קדוש כ"א מספק יש לומר דמהני ממ"נ מספק ספיקא.

יוסף הלוי זאהן - ירושלים

שרייתו זהו כיבוסו - אימתו

תנן (שבת קמ"ב): היתה עליו (-על הכר) לשלשת (-שום דבר מיאוס כגון רוק או רעי או צואה) מקנחה בסמרטוט, היתה של עור נותן עליה מים עד שתכלה, ומסקינן (זבחים צ"ד): דבגד שרייתו זהו כיבוסו, וע"כ בזורק סודר למים חייב [אך בעור בין קשה בין רך לא אמרי' דשרייתו זהו כיבוסו, ושירי לתיתו במים ואף לשכשך, ובלבד שלא יכססו (-שלא ישפשף מצידו האחד על צידו השני), ותניא הבגד והשק מכבסו, הכלי והעור מגררו, אחריים אומרים הבגד והשק והעור מכבסו, והכלי מגררו, ומוקמי לה בעור קשה וכאחרים, דאי לת"ק הא לא שייכא כלל כיבוס בעור קשה, אבל ברך ודאי לא שייכא פלוגתא, דהא קרא כתיב (ויקרא י"ג ח"ן) והבגד וגו' או כל כלי העור אשר תכבסו, ומבואר דשייך ביה כיבוס. ובסיומא דסוגיא דרש רבא מותר לכבס מנעל בשבת, א"ל ר"פ... הדר אוקי רבא אמורא עליה ודרש דברים שאמרת לפניהם טעות הם בידי, ברם כך אמרו שכשוך מותר כיבוס אסור (ובפנים מאירות דקדק דבקשין איירי, דאי ברך הא כבר אמר מתחילה דכיבוס אסור, ומדמהדר הכא משום קושיא דר"פ, ע"כ בקשין קמיירי, ועוד דאי במנעל רך אף בלא טעמא דכיבוס יש לאסור משום סחיטה)].

ובתוס' העירו מכ"מ, חדא, מביצה (ח"י). דנדה שאין לה בגדים טהורים להחליף וללבוש אחר טבילתה, וכיון שזמן טבילתה ביו"ט אינה יכולה להטביל הבגדים שעליה, מערמת וטובלת בבגדיה, והשינת משבת (נ"ז). דתנן במה אשה יוצאה...לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה ולא תטבול בהן עד שתרפם, ובגמ' הק' דטבילה מאן דכר שמיה, ארנב"י אמר רבה בר אבוב... מ"ט לא תצא אשה לא בחוטי... מפני שאמרו חכמים בחול לא תטבול בהן עד שתרפם, וכיון דבחול... בשבת לא תצא

אברני רובני הנוללים
"אליבא דהלכתא"

דילמא מיתרמי לה טבילה של מצוה ושריא להו, ואתי לאתויינהו ד"א ברה"ר, ובעא מיניה ר"כ מרב - תיכי חלילתא (-שרשרות של חוטים חלולות ועגולות) מאי, א"ל אריג קאמרת, כל שהוא אריג לא גזרו (-לצאת בו בשבת, דלענין חציצה לא חייץ דלא מצי לאהדוקיה שפיר". חזינא לאחוותי דלא קפדן עלייהו (-ליטלן מראשן כשהן רוחצות בחמין, אלמא עיילי בהו מיא שפיר אפי' להנאת רחיצה, וכיון שכן לענין טבילה נמי לא צריכין להתירן ומותר לצאת בהן בשבת". רש"י), ומתבאר בגמ' נפק"מ בין הלשונות היכי דנטפו התיכי בטיט, דאי משום אריג הא אכתי אריג הוא ושריא, ולמ"ד משום קפיידא, הכא אע"ג דלא חייץ מ"מ הרי היא מקפדת שמא בעלותה מן המקוה יטנף הטיט שנימוח במים את בשרה, ומבואר עכ"פ דשרי לטבול בעוד האריג עליה, ויישב ר"ת דלא שייכא כיבוס משום דהוי דרך לכלוך, ויותר מתלכלכים הבגדים מאשר מתכבסים ע"י שנכנסת בנהר לבושה, ומשו"ה מותר לקנח הידים במפה בשבת, וכ"כ התוס' גם בביצה (שם), אמנם בדבריהם לשבת (ק"א: בתוד"ה האי) תי' דדוקא היכא דאיכא טיפת דם או טינוף אמר שרייתו זהו כיבוסו, דבהכי מיירי בזבחים, "ומצא ר"י מוגה בס' הישר דלא אמר שרייתו זהו כיבוסו בדבר שאינו כ"א לכלוך", והיינו ס' הישר דר"ת, ולשי' הנז' אזיל, ובר"ן (שבת מ"ב: מדפי הרי"ף) אהיהא דהתם (ק"ג: דאר"ה היה מהלך בשבת ופגע באמת המים, אם יכול להניח את רגלו ראשונה קודם שתעקר שניה מותר, ואם לאו אסור, מתקייף ליה רבא, היכי ליעביד, ליקף - קמפיש בהילוכא, ליעבר - זימנין דמיתווסן מאני מיא ואתי לידי סחיטה, כ' דמדלא אמר דמצד השריה גופא אסור, ש"מ דלא אסרינן בזה כ"א בבגד המטונף, והיינו כתי' ר"י, ולהלן מזה (שם נ"ט. מדפי הרי"ף) אהיהא דלכלוך על הכר, כ' נמי כן משם ס' התרומה. והנה הבי"ח (סי' ש"ב) הביא מהסמ"ג (מלאכת דש, לאוין ס"ה) "וכן מקנח ידו במפה שאינו מתכוין ללבן, ואין שם רק מעט מים, ואינו אלא דרך לכלוך", וכ' הבי"ח דהוצרך לג' טעמים: שאין כוונתו ללבן אלא לנגב, ואינו דומה לזורק סודר למים או נתן מים על כר שיש בו לשלשת שמתכוין להעביר הכלוך, ועוד שאין שם כ"א מעט מים ואי"ז דרך שרייה, ועוד דאינו אלא דרך לכלוך, ומבואר דהיכא שאינו מתכוין לא אמרי' דשרייתו זהו כיבוסו, וכ"כ השעה"צ (סי' ש"ט ס"ק נ"ב) משם הסמ"ג והגר"א.

ובביאור הדברים ביותר נראה, דהנה הרמב"ם (שבת פ"י"ב ה"ב) פ' המכבה גחלת של מתכת פטור, ואם נתכוין לצרף חייב שכן לוטשי המתכת עושים, ודקדק שם המג"מ בדעת הרמב"ם דכל שאינו מתכוין אין ראוי לומר בו פס"ר, מפני שכשהוא מתכוין הוא עושה מלאכה, וכשאינו מתכוין אין בו מלאכה כלל שהרי אינו רוצה לעשות ממנו כלי, ודמי לקטימת קיסם דפ' (פי"א, ר' שם ה"ז ח') דכל שאינו קוטמו לחצוץ בו שינוי, אע"פ שראוי לכך בקטימתו פטור, שכל שהוא מפני תיקון כלי והוא אינו מתקנו פטור, ואפי' לרי"ה המחייב בדבר שאינו מתכוין, וקרובים לזה דברי הרמב"ן [ועי' בזה בדברי השעה"מ (שבת פ"י"ב ה"א ד"ה ובמ"ש עוד ה"ה משם הרמב"ן)], וכבר האריכו האחרונים בחידושו, ובחזו"א (או"ח סי' נ"א אות י"ד) נקט דתיקון מנא דבנ"א מזוללים בו ואין דעתם על תיקון זה, ליכא עליה שם מלאכה כלל כיון דלא ניחא ליה.

ואשר לפ"ז אפש"ל ה"ג דענין המלאכה תלוי ברצונו, וכשאינו מכוין ל"ה פס"ר, וע"כ לא חיישי מצד שרייתו זהו כיבוסו בכה"ג, כיון שבד"כ אין האדם מתכוין בסתמא לכיבוס

להם הקב"ה להיות שם גדולים ועצומים, ועוד לבנות ערים גדולות ובצורות בשמים.

וביאר החת"ס דהנה אהאי קרא א"י (דב"ד פ"ג ס"ח), הלכה, השתה מים לצמא מברך שהכל נהיה בדברו, ר"ט אומר בורא נפשות רבות וחסרונם, והקשר לכאן צ"ב, אלא דהנה ליה"ק מדוע יצר הקב"ה מצב בו צריך הוא לעשות חסד מיוחד עם בריותיו בתיתו להם מים, ולא ברא בראויו בצורה מיוחדת, שלא יצמאו לעולם ולא יצטרכו מים כלל, וצ"ל דהענין בזה הוא כדי שיזכרו תמיד חסדי הבורא ית"ש וידעו שזקוקים לו תמיד, והוא **בורא נפשות רבות וחסרונם**, דהיינו שכבר בתחילה מודים לו על שברא נפשות רבות עם חסרונם, **על כל מה שבראת להחיות בהם**, היינו מה שברא להשלים החסרון, ועי"ז **ברוך חי העולמים**, ימליכו את השי"ת בכל העולמות וידעו שהכל מיניה הוא (וע"ע מש"כ בזה בחי' החת"ס לנדה נ"א); וזו נמי כוונת הפסוק שרצה השי"ת שכלל ישראל יתפלל אליו כשיראו מה נעשה בא"י, ויזכרו שהוא נתן והנחיל להם הא"י בהדפו את כל אויבי-אויביהם מפניהם.

[ומצאתי שגם הבית מאיר הלך בדרך זו, דהנה במג"א (סי' ר"ד ס"ח) כ' דיש לחלק בין הנאנס בידי אדם לאכול, שלא יכרך על אכילתו כמש"פ הרמ"א שם, לבין אונס בידי שמים שיכרך, וביאר הבית מאיר שם דבאנסוהו ל"ש לברך, דאין בזה שבח דהא אינו חפץ בו, ושפיר הו"ל שלא נברא, משא"כ אונס ביד"ש כרפואה דודאי יש מקום לשבח לבו"ת על בריאתו, ובחילוק זה מיושבת נמי אכילת מצה באונס, ע"ש במג"א].

ובברכות (ע"י דכ"א. ודמ"ח): דנו מה הם הברכות שחיובם מה"ת ואיזה דרבנן, והסיקו דברכה שלאחר המזון ושלפני לימוד התורה הו"ו דאורייתא, אך שלפני המזון ושלפני הלימוד הו"ו דרבנן, וראיתי במשך חכמה (דברים ח' י') דאחר האוכל יש חשש שיבעט כדכ' (דברים ל"ב ט"ו) וישמן ישורון ויבעט, ובברכות (ל"ב. א"ר"ש היינו דאמרי אינשי מלי כריסיה זני בישא, ע"ש רש"י, וכן קודם הלימוד שיש חשש שילמד כדי לקנטר ולהתפאר (עי' תוס' בברכות י"ז. וש"נ), וע"כ תקנו ברכה מה"ת, משא"כ קודם האכילה או לאחר הלימוד (שודאי זכות התורה מגינה עליו לבל ישל) לא תקנו ברכה מה"ת, אלא מדרבנן הוא, ודבריו כהנ"ל שזו מטרת הברכה לגונן על האדם מפני החטא, ולהזכירו בוראו.

ואשר לפ"ז נ"ל לבאר, דהנה במנחות (מ"ג): תניא, היה רמ"א חייב אדם לברך ק' ברכות בכל יום, שנא' (דברים י"ב) ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך [וע"ש רש"י ותוס' הכיצד נלמד מן המקרא], והנה כבר ידוע שתקנת ק' ברכות תיקנה דהמע"ה על שהיו מתים ק' בכל יום, ולכא"ו צ"ת אמאי תיקן דוקא ברכות ולא דבר אחר, כגון שילמדו ק' הלכות דתורה מגנא ומצלא, וצ"ל דהן הן הדברים, דהברכה נועדה לחדד אצל האדם את האמונה החושית שהכל מהשי"ת, וע"י הבנה זו יעלה ויזכה והיא תגן עליו לבל ישל, ויכיר במי שנותן לו הטובות והמסייעו בצרה ומוציאו ממנה, ועפ"ז י"ל דכשראה דהמע"ה שבאה עליהם צרה תיקן ק' ברכות בדוקא כדי שיתעוררו לזכור את הקב"ה תמיד, ועי"ז יעמדו במבחן הנסיון ויזכו לישועה.

[וע"ז שימליך את השי"ת יגיע גם לאהבת השי"ת כיון שמכיר ויודע שעל כל נשימה ונשימה תהלל יה, והוא נתון לו החיים וכל מה שצריך ברוחניות ובגשמיות, וכיון שאוהבו אין לו כבר כל רצון לחטא, דאיך יעשה דבר נגד מי שהוא אוהב אותו, וזה ביאור מש"ת הגר"י מסלנט על קושייתו אמאי ר"ה קודם ליוהכ"פ, דהרי כל ענין ר"ה הוא המלכת השי"ת, והתפילות ביום זה מבוססות על זה הענין, וע"ז שיגיע להמלכת ה' ממילא יגיע לאהבת ה', ויכבוש תאות החטא אשר בקרבו, וזו ההכנה הראויה ביותר להגיע לדרגת תשובה מאהבה ביוהכ"פ, וכן גם יסוד השופר כמבואר בחינוך (מצוה

וכדאי בשמו"ר (פכ"ג ס"ב) דבזכות האמונה שרתה עליהם רוח"ק ואמרו שירה, הדא הוא דכתיב (תהלים ק"ו י"ב) "ויאמינו בדבריו - ישירו תהילתו", ועי' כיו"ב בתנחומא], ובדרך רמז ניתן לרמוז בזה דעי"ז זכו לתורה שנקראה שירה כדכ' (דברים ל"א י"ט) "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת".

ובזה יבואר הא דזכו למן שהוא מאכל האמונה, ללמד שאין לדאוג דאגת מחר, ובכל יום מסדר לו הקב"ה פרנסתו כדי צרכיו, במאכל שמיימי צדיקים לבינונים ורשעים ע"פ מקום ירידת המן, כידוע [ועפ"ז מתבאר מדוע דוקא במן נתייחד דין קדושת השבת שהיא סמל האמונה, ואות היא בינינו ובין בוראנו, עי' חינוך מצוה ל"ב ומצוה פ"ד, ושורר אמרים בזה במשך חכמה פ' עקב עה"פ את ה"א תירא וגו' ובו תדבק (דברים י"ז), ע"ש].

ואפש"ל דמהא רמז למשה"כ הכה"ח (סי' קכ"ד סק"ג) מהמדבר קדמות (מע' ח' אות ל"ג) והכה"ח (להגאון מוה"ר"ח פלאג"י, סי' ט"ו אות נ"א) והחס"ל (אות ט') דכל העונה אמן צ' פעמים בכל יום אין המכשפות יכולות להזיק לו, ואירע מעשה נורא ע"ז, וצ"ע עוד למהר"ח (בהקד' לעץ חיים) שצריך להשלים רמז צדי"ק בכל יום - צ' אמנים, ד' קדושות, י' קדישים, ק' ברכות.

ונו' לרמוז, דהנה מן שהוא מאכל האמונה גי' 90, וגם על האמן [שהוא בגי' מן' עם הכולל] כבר כ' מרן (שם ס"ו) שצריך לכוין בו בלבו שאמת היא הברכה שבירך המברך, ואני מאמין בזה, וע"כ יש לאומרה 90 פעם בכל יום.

ובזה יובן גודל ענין הברכה לחדד ההרגשה שהכל מאת בורא העולם, ולית לן מדידן מאומה, וכבר מבואר הוא בפסיקתא זוטרתא (פ' עקב) דהאוכל בלא תפילה, בלא ברכה, פורק עול מלכות שמים, ועובר על (דברים ח' י"א) השמר לך פן תשכח את ה"א [ושמא אפש"ל דקאי בדוקא על ברכה שלאחריה, דכתיב בה וישמן ישורון ויבעט, ואיכא חששא טפי שיבוא לשכחה ח"ו (ר' להלן דברי המש"ח), ובלא"ה קיי"ל שברכה ראשונה מדרבנן, וא"כ לא קאי אפסוק זה, ומ"מ מיירי בענין הברכות], וכן לימדנו הרמב"ם (ברכות פ"א ה"ד) דברכות רבות תקנו דרך שבח והודיה ודרך בקשה כדי לזכור את הבורא תמיד, אע"פ שלא נהנה ולא עשה מצוה, וכיו"ב כתב הר"ד אבודרהם (סדר שחרית) דענין הברכות כולן הוא לקבל עול מלכות שמים עלינו, וכ"ה ברשב"א (פי' ההגדות) דיש בכל הברכות סוד נסתר, ונגלהו [-מל' הטעם הגלוי] שהמברך על הפירות או על אחת מהנאות העולם כבר הסכים בדעתו שהוא יתברך אשר מברכו על הנאותיו הוא המשגיח והוא המנהיג את הכל והוא סיבת הכל, שאע"פ שהגלגלים בסיבתם והארץ בטבעה מצמיחים ומגדילים, אין כח מצידם כ"א מצד השפע הנשפע עליהם מן הסיבה הראשונה המשגיח בכל ברוך הוא, ע"כ, וידע ויכיר שאף **אם היה מעשה האדם כחול הים במספר, לא יהיה שקול בטובה אחת מן טובות הבור"ת עליו בעוה"ז, כ"ש אם יהיה לו חטא**, כ' החוה"ל בשער הבטחון. ועצם הברכה מוכיחה על הרגשת ההתפעלות ממעשי ד' וידיעה שהכל ממנו, וממילא נקרא **חי** (וחי היינו שמרגיש וחש ושת ליבו), כדאי בתנחומא (סו"פ וזאת הברכה) דרשע בחייו חשוב כמת מפני שרואה חמה זורחת ואינו מברך יוצר אור, שוקעת ואינו מברך מעריב ערבים, אוכל ושותה ואינו מברך עליה, אבל הצדיקים מברכין על כל דבר ודבר שאוכלין ושותין ושוראין ושומעין, ולא רק בחיים אלא אפי' במיתתן מברכים ומודים לפני הקב"ה.

ובדרך זו הלך החת"ס בבואו לבאר הא דכ' (דברים ט' א') "שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות בשמים", ולכא"ו ק' דהרי כל מה שישבו הגוים בא"י קודם שנכבשה ע"י ישראל, הו"י כעבד ששומר על נחלת בן המלך עד בואו, וא"כ ילה"ב מדוע נתן

מלבנין המשקין ולכך לא גזרי' שמא יסחוט", וע"ש בביאור הגר"א, אך מ"מ בדעת מרן עצמו אכתי ליכא לכל זה, שהרי דבריו מפורשים בב"י לבאר דעת הטור לא כן, ולפ"ז צ"ב מש"כ המ"א בדעתו, ועי' [וע"ע מש"כ בזה אאמור"ר הגאון שליט"א בשערי הלכות סי' ש"ב אות ב', ושורר דברים בזה בגליון נ"ד עמ' ט"ו-ט"ז מכתבי תלמידים ע"פ שיעור הלכה שמסר לפני שנים רבות דו"ז הגאון ר"ש כהן שליט"א בשיבת-פורת יוסף, אך עכ"פ לפ"ד הגאון בעל גדולות אלישע הנז' אכתי צ"ת].

בהחשבון שעושים עמו החסידים אחר השבת שהצילו בה מן הדליקה * הברכה - כלי ההחדרת האמונה והבטחון אל לב האדם, להתחשל ולא להכשל * הברכה - זכות עצומה ומפתחות להשפעת השפע * השירה והברכה - כלי ביטוי לאמונה המפעמת בפנימיות * תפילות ראש השנה מבארות טעם קדימתו ליום הכיפורים

תנן (שבת ק"כ), בדיני ההצלה מן הדליקה בשבת, דאם היו פיקחין עושין עמו חשבון אחר השבת, והקי' בגמ' חשבון מאי עבידתיה, מהפקיאר זכור, אר"ח מדת חסידות שנו כאן, אמר רבא, חסידי אגרא דשבת שקלו, ופרש"י דאם חסידים הם יש להם לוותר משלהם בכל דבר שיש בו נדנדוד עבירה, ואע"ג דלאו שכר שבת גמור הוא שהרי לא התנה ומהפקיאר קא זכו, והובא בשו"ע (סי' של"ד סעי' ט') ומג"א (סי' ק"ג).

ולבאר בזה בדרך אגדה נראה, עפ"מ דאי' בב"ק (ל'). דארי"ה האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין, רבא אמר מילי דאבות, ואמרי לה מילי דברכות, ונראה שורש הדברים משם אחד (עי' מהרש"א מש"כ בזה), דהנה ענין החסידות בנוזיקין הוא מרוב הזהירות שצריך בזה, וההפלגות הגדולות שגדרו רבותינו בזה לבל יפגע בחבירו בכהוא זה, וכידוע לכל בר בי רב, ואף בההיא דהתם מיייתי לה אההיא דת"ר חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהן, ומעמיקים להן ג"ט כדי שלא יעכב המחרישה, ר"ש שדי להו בנורא, רבא שדי להו בדגלת, וממילא ילמד הזהירות בעבודת ד', ויתעלה בדרגות החסידות, וכ"ה אף במילי דאבות אשר כולם עניני דרך ארץ שקדמה לתורה, והוא ברור, והוא הוא מש"א קיום מילי דברכות אשר הוא שורש הטובה הרוחנית הפנימית של האדם, שיכיר בוראו ויאמין בו בתמימות, ויכניע יצרו בתמידות, ויתעלה במדרגות הנעלות לקיים רצון יוצרו, וזה הוא ענין החסידות לזוהר יותר ויותר לבל יבוא לידי מכשול, ולזה אמרו בההיא דשבת הנז' דחסידים אינן נוטלין אפי' מן המותר בשכר שבת, וכמבואר דלזה מגיע ע"י הזהירות היתירה במזון וזולתו, היינו נזיקין, ועניני ד"א, ואף במילי דברכות שיוודע ומכיר שהכל מכל כל הוא מכללת בוראו, ואיך ימרוד בו ח"ו באשר נתן לו, וזה הוא חסיד.

[ובפרט שע"י הברכה וקיום מילי דברכות מתחדדת אצלו ג"כ האמונה, וכאמור, ויודע שלא יפסיד מאומה מציותו לציווי יוצרו, ועד"ז נ' לבאר הא דכ' בקריעת ים סוף "ויאמינו בה' ובמשה עבדו", דלכא"ו צ"ת, וכי עד השתא לא האמינו, והרי ראו את רבות מופתי ד' בארץ מצרים ואת אשר התעלל בהם, אלא שיש אמונה ויש אמונה, יסוד ושורש האמונה כבר היה קיים וקבוע בליבם, אך ההבנה המתבססת על יסוד זה, והאילן הגדול אשר עומד על שרשים אלו, עדיין לא צמח עד עכשיו להרגיש שהכל מה' עד כדי ביטול עצמיות האדם, דלית ליה מעצמו כלום, והכל מכל כל הוא מתת יוצרו, וממילא אינו יכול וראוי לבקש חשבונות רבים כ"א לעשות רצון ד' בתמימות ושלימות כדבעי.

ועי"ז זכו **אז** ישיר משה ובני ישראל את השירה, דוקא **אז**, כשהגיעו לאמונה בדרגתה המובהרת, יכלו לשיר שירה פנימית, אמיתית, ליוצר הכל [ושו"מ שכיו"ב מבואר בדברי חז"ל,

בנתינת המים, וכשמקנח ידו במפה אינו נותן דעתו כלל לכוונת כיבוס ע"כ, אלא שצריך לנגב ידיו, וממילא אף לר"ה המחייב בדבר שאינו מתכוין יש להתיר עפמש"כ המג"מ [אלא דביטוי"ד כבר האריכו האחרונים, וכאמור, ובפרט בדנקט כן בדעת ר"ה נמי, ועי"ן], ואכתי יש להתיישב בזה למעשה.

אחר כל הדברים האלה, הנה יש לציין הארה בדעת מרן בחילוקי הראשונים הנז' אימתי אמרי' דשרייתו זהו כיבוס, דהנה בב"י ציין להחילוק דדוקא היכא דאיכא טינוף אמרי' דשרייתו זהו כיבוס, והביא דבשבת (ק"כ). ארי"ה א"ר טלית שאחז בה האור מצד אחד, נותנין עליה מים מצד אחר, וכ' התוס' משם הרשב"ם דאין הכוונה על הטלית ממש דהא שרייתו זהו כיבוס, וסיימו "ולעיל בסוף פ' ח' שרצים פירשת"י, והיינו דבריהם הנז' (מדף קי"א): דהיכא שהגבד נקי שריא, וכ"ה ברא"ש דיומא (פ"ח ס"ד) דאף אם הושחר הגבד מחמת לבישה או תשמיש, אם אין עליו טינוף אלא שרוצה ללבנו יותר לא אמרי' ביה דשרייתו זהו כיבוס, ולפ"ז י"ל בטלית שאחז בה האור דרשאי ליתן מצד אחר אף על הטלית עצמה, אמנם הביא פ' הטור (סי' של"ד) דטלית שאחז בה האור יכול ליתן עליו משקין כגון יין, שאינו דרך כיבוס, אבל לא מים משום כיבוס, ובס"י ש"י פ' דיין או מים שהן צלולין יכול לסננן במשמרת, ואין כאן משום בורר, ומשום ליבון נמי ליכא, דמשמרת עשויה לכך ואינו חושש לליבונה, ובשאר משקין חוץ ממים שרי, והכריח דס"ל להטור דאע"פ שאין בבגד שום טינוף אמרי' דשרייתו זהו כיבוס, וכדברי הרשב"ם, וע"ש בביאור טעם הטור, ולא כ' בזה הב"י עצמו שם הכרע למעשה.

אמנם, כתב הגדולות אלישע (סי' מ"ג), ניחזי אנו, דהנה מרן פ' להדיא בהנהו פסקים כהטור, דז"ל (סי' של"ד סכ"ד) גבי טלית שאחז בה האור: "י"א שאין יכול ליתן עליו משקין כדי שיכבה כשיגיע להם, וי"א שמותר לעשות כן בשאר משקים חוץ מן המים משום כיבוס, ויש מתירים אפילו במים, ודברי סברא שנית נראים", הא קמן להדיא דנקט כהרשב"ם והטור, וכ"פ גבי משמרת (סי' ש"ט ס"י) "יין או מים שהם צלולים מותר לסננן במשמרת, אבל בסודר - מים אסור משום ליבון, ויין ושאר משקין מותר, ומבואר נמי כהטור דדוקא במשמרת שרי כיון שאינו מקפיד עליה, אבל בסודר אסור. הא קמן, דדעת מרן דאין לחלק אם יש טינוף בבגד או לא, אלא בין כך ובין כך אמרי' דשרייתו זהו כיבוס, ומ"מ משמע בב"י דס"ל להחילוק השני דשרי היכא דהוי דרך לכלוך, ולפ"ז צ"ל דמש"פ בסי' ש"ב (סעי' י') דהרוחץ ידיו טוב לנגבם בכח זב"ז ולהסיר מהם המים כפי יכולתו קודם שיקנחם במפה, אינו מדינא אלא כלשונו "טוב לנגבם", כיון דהוי דרך לכלוך [ולפ"ז, יש להוסיף על דבריו לכא"ו, דהרמ"א דפליג ס"ל דאין צריך לחשוש בזה כלל אפי' לכתחילה, כיון דהוי דרך לכלוך, ועי"ן].

אמנם, עי' במג"א (שם ס"ק כ"א) שביאר טעם מרן דטוב לנגבם, אבל מדינא שרי "כיון שאין בו לכלוך" [ובזה יבואר מש"כ שם ס"ק כ' משם הרמ"א, דלפי דבריו מרן לא נחת לזה הכא], והחרה החזיק אחריו הפמ"ג (אשל אברהם ס"ק כ"א) שביאר "כי בנקי המטפחת לגמרי לא אמרי' שרייתו זהו כיבוס, והר"ב הגיה דאף אם היה איזה לכלוך על המטפחת שרי הואיל והניגוב דרך לכלוך הוא, ולכא"ו דבריהם בביאור"ד מרן צ"ע מפסקיו בסי' של"ד ושי"ט, וכדלעיל.

אלא דהנה המג"א (סי' ש"ט סקי"א) ע"ד מרן הנז' מדהתם נקט שדעת הטור נמי דהיכא שהבגד נקי לגמרי שרי [וע"ש בהכרחו שהוא לחלק בין משמרת לסודר, דאליה צ"ע מ"ש אם עשוי לכך או לא], ומש"פ גבי טלית שאחז בה האור בסי' של"ד "היינו נמי שמא יסחוט והוי כיבוס, אבל בשאר משקין חסוטה שלהם אינו אסורה אלא משום תולדה דדש, מפני שאינן

שלי"א) גבי מצות תקיעת שופר דיובל, ויאין ענינה כענין תקיעת שופר ברי"ה, שהתקיעה היא אנו עושים לקבוע מחשבתנו על ענין עקידת יצחק, ונצייר בנפשנו לעשות גם בנו כמוהו לאהבת ד', ומתוך כך יעלה זכרונו לפני ד' לטוב, כלומר שנהיה זכאים לפניו].

ובזה יבואר הדנה בכל המצוות לא מצינו מצוה של יחיד שכן' בה השתחוויה מלבד אחת - ביכורים, וביאר בזה הגר"ח שמואלביץ (שיחות מוסר, שנה ב', תשל"ב, מאמר כ"ב) דטבע האדם שהראשית חביבה עליו מהכל, וביותר דפרי עמלו הוא, שטרם עליו כל השנה בחרישה וסיקול, זיבול וזריעה וכל עבודות השדה, ואין לך חביב על האדם יותר מדבר שהוא עמל בו [ע"י ב"מ ל"ח. דארי"כ נוח לאדם בקב שלו מט' קבין של חבירו], והוא - את הראשית החביבה [ע"י מנחות פ"ד. וירושלמי פ"א דבכורים] של פרי עמלו זה נתן להקב"ה, הרי"ז נדיבות לב מאין כמוה [א"ע"פ שאינו נותן אלא משהו, דהא אין שיעור לביכורים מה"ת], ועיי"ז וזכה למעלת ההשתחוויה להקב"ה, אשר בה באה לידי ביטוי התפשטות הגשמיות, שהרי המשתחווה היא כאומר שאינו תופס מקום כלל, ומוסר נפשו וגופו לשמים, והוא כהנ"ל דלהגיע לדרגה מיוחדת זו הוא דוקא במצות הביכורים אשר בה קורא בשבחי ד', ונותן בלב שלם את ראשית פרי עמלו, ומגיע לאמונה התמימה.

ומאחר שהוא מיסודי האמונה, הרי ככל אשר יזהר בברכות ובכוונה בהם כן תגדל בו האמונה בבוראו יתעלה, וחובת האמונה אין לה קץ ותכלה, וע"י באבי עזרי (תשובה פ"ה ה"ה) שנתקשה אמאי נקרא זה **אמונה**, הא מהמושכלות הראשונות הוא שא"ל לעולם בלא מנהיג ומבשרי אחזה אלוה, והרי"ז **ידיעה** ולא אמונה, ושאל לזאת להגרי"ז מבריסק שנתקשה גם הוא בזה, ושאל לאביו הגר"ח שהשיבו שודאי שעד כמה ששכל האדם מגיע אי"ז אמונה אלא ידיעה, אך חיוב האמונה מתחיל ממקום שכלה שכל האדם, וע"ש שהאריך בזה [ודבר מופלא ראיתי שכתב מוהר"מ אלשיך אודות בקשת רחל מלאה להדודאים שהביא ראובן, דאפשר דהא דשהתה רחל מלהפקד עד שילדה לאה עוד ב' בנים ובת אחר ענין הדודאים, היינו **על שהראית כי שמה בטחון מה בודואים**, ושהתה כדי שיוכח שהוא מזכירת ד', ולא מהדודאים].

ועל עצם זכות זו אנו מהללים להשי"ת, וכמבואר בסוטה (מ'). בנוסח מודים דרבנן, דאמר רב דיאמרו 'מודים אנחנו לך ה"א על שאנו מודים לך, ופרש"י על שנתת בלבנו להיות דבוקים בך ומודים לך, וכע"ז אי' בלבוש (סי' נ"א ס"ט) שבפסוד"ז קודם לאמירת תהלה לדוד יאמר פ' אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלקיו, כלומר שנותנין לו שבח ותודה שזכינו לך שנהללו תמיד, ע"ש, וכי"ב מרגלא בפומיה דרבינו הגר"ב צ"א אבא שאול בשם רבו מרן הגר"ע עטייה לבאר מאי דכתיב (תהלים ס"ג ד') כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך, שדוד המלך ע"ה מודה בזאת להקב"ה על חסד שעשה עמו, חסד הטוב מהחיים עצמם, והוא שפתי ישבחונך, שנתת לי, לשפתי את הכח והיכולת לשבח לפניך [ושור"ר שכיוון בזה למשה"ב החיד"א בס' יוסף תהלות (פרק ע"ה) משם מהרי"מ ט"ו, וכע"ז במצוד"ד ובמלבי"ם (פרק ס"ג)].

ובזה יומתק עוד הא דארי"ח (ברכות נ"א). כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים שנא' כו', ריב"ח זוכה ונוחל ב' עולמים כו' (ע"י תוס'), דיל"ב הזכות והמעלה הגדולה בברכה על כוס מלא יותר משאר הדינים, והנראה הדנה בכוס של ברכה מיירי, ומילוי הכוס מוכיח על גודל האמונה והבטחון, ושהברכה אינה מן השפה ולחוץ, אלא באמונה פנימית ואמיתית, וממילא זוכה לנחלה בלי מצרים, דיהא לו השפע המגיע ע"י הברכה, ומדה כנגד מדה יהא גבולו ללא מצרים בעוה"ז, דככל אשר גדול בטחון האדם כן יזכה לברכת ד', וכידוע מהספה"ק [וקרא כתיב (תהלים

נ"ה כ"ג) השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך, וע"ש במפרשים, וע"י חזו"א (ב"ב סי' ה' אות ח"י) דהשגחת השי"ת הוא לפי מדת הבטחון שאדם משליך יהבו על בוראו ית', וזכה יזכה גם לעוה"ב שהוא בכלל הברכה המרובה, זכיה ללא גבולות, היינו בכל העולמות, ושור"מ כע"ז בדברי מהר"ן שפירא [בעל חידושי אנשי שם על גליון הרי"ף ובעל מבוא שערים על שערי דורא ואמרי שפר על פרש"י עה"ת, והיה בזמן מרן הב"ר] על השו"ע, וכע"ז ר' בשבת קי"ח. ובדברי רבינו בבניהו שם.

וע"פ דרכנו יתבאר עוד משה"ב בכה"ח (סי' ר"ד סקמ"ז) מס' המדות (ערך פחד אות י"ד) דמי שאינו נזהר בברכות הנהנין תחילה וסוף, פחדים באים עליו רח"ל, וי"ל דהוא מדה כנגד מדה כדרכו של השי"ת, דמשום שלא נזהר הרי חסר באמונתו, וממילא יא' בו פחד מגדרי הטבע, אבל הנזהר בברכות ומגיע להכרה הברורה שהכל מאת ד' ואין טבע ומקרה בעולם, ניצול מזה, שהרי יודע שד' שומרהו, וממילא לא יפחד.

בתיקון לחטא חילול שבת רח"ל * להקריב קרבן על החטאים בזמן הגלות כשיבנה ביהמ"ק * תקנת חז"ל שנתבטל טעמה * מפני מה לא נתגלו טעמי תורה ולא אמרו חכמים טעם בחלק מתקנותיהם * סדר משניות - מאימתי * משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי - מתי והיאך יפרוש * פרישה סמוך לוסתה - מנין

פ' הרמ"א (סי' של"ד סעי' כ"ו) "ואם עבר וחילל צריך להתענות ארבעים יום שני וחמישי, ולא ישתה יין ולא יאכל בשר, ויתן במקום חטאת י"ח פשיטים לצדקה, ואם ירצה לפדות התענית יתן בעד כל יום שנים עשר פשיטים לצדקה", ובמג"א (סי' ל"ג) ציין לגמ' דשבת, והוא דתנן (י"א). דלא יפלה את כליו ולא יקרא לאור הנר, באמת אמרו החזן רואה היכן תינקות קוראין אבל הוא לא יקרא, והוי גזירה שגזרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון (ר' שם י"ג): משום דחיישינן שמא יטה (שם י"ב:), ואמר ר' ישמעאל בן אלישע (י"ב:): אני אקרא ולא אטה, פ"א קרא ובקש להטות, אמר כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר, ר' נתן אומר קרא והטה, **וכתב על פנקסו: אני ישמעאל בן אלישע קריתי והטיתי נר בשבת, לכשיבנה ביהמ"ק אביא חטאת שמנה.**

והמנ"ח (מצוה קכ"ט אות ט') כ' דקרבן שנתחייב בו אחד מישראל בזה"ז חל עליו שם חיוב להביאו, אלא שאינו יכול להקריב מחמת אונס שבעו"ה אין לנו ביהמ"ק, אך כשיבנה המקדש בב"א יביא כאו"א את קרבנותיו שנתחייב להביא בימי הגלות, והוכיח מדברי רי"ש הנז', ומימא (פ'). דא"ר אלעזר האוכל חלב בזה"ז צריך שיכתוב לו שיעור, שמא יבוא ב"ד אחר וירבה בשיעורין, וע"ע בבני יששכר (מאמרי ר"ח, ב') משם הרמ"ע מפאנו שלעת"ל נצטרך להקריב את כל הקרבנות שחיסרנו כל ימי גלותינו, ובשו"ת לב חיים (למנהג"פ זלה"ה, סי' כ"ט) הסיק ג"כ דהגם שכשלומד פרשת הקרבנות הוי כאילו הקריבן, מ"מ מי שעבר עבירה עכשיו ולמד הפרשה, אינו נפטר מקרבן כשיבנה ביהמ"ק, וציין לדברי זקנו מרן החק"ל זלה"ה (או"ח סי' ב') שהוכיח כן מההיא דשבת הנז', והגר"ח פ"ה הביא עוד מס' קול יהודה דלא הועיל בההיא דשבת שילמד רי"ש פרשת חטאת, דהא חלק הכהנים לא יכופר בקריאת הפרשה, והק' ע"ז בלב חיים שם דהרי רי"ש בן אלישע כהן היה, וכהן המקריב קרבן - עבודתו ועורו שלו [והעירוני לס' דרך שיחה עמ' של"ז אם נשאר לרי"ש דין כה"ג], והביא מהראש דוד שדחה הראיה שיצטרך להביא, דהרי מצוה מן המובחר להקריב מבכורות צאנו ומחלביהן, ומדוקדק בזה הלשון שכתב "חטאת שמינה" [אמנם, ע"י ירושלמי דשבת פ"א ה"ג דהתם אי' חטאת לבד, ולא הוזכר שמינה].

ולעצם הענין, שחיוב קרבן לא פקע אלא שהוא אנוס מלהקריבו, נראה להביא סייעתא [מלבד לשון הרמ"א "ויתן במקום חטאת י"ח פשיטים

לצדקה"] מאשר אינה ה' לידי באר"ח להר"א מלוניל (סוף הל' שבת אות תמ"ו) בזה"ל: "כתב הר"מ נ"ע, אדם שחלל שבת בשוגג בהוצאת חפץ לרה"ר או בנגיעת אש וכיוצא בדברים אלו, **יש לו ליתן חמשה דינרי הלייש לצדקה וזוהו יתכפר לו, כי בזמן הבית קיים היה מקריב חטאת, וחטאת בת דנקא, והוא עולה ל"ג הלייש** ואותן יתן לצדקה, גם טוב להתענות ב' וה', ונהגו העולם להתענות אחר השבת" [ור' ל' רבינו יונה בשע"ת (שער ד' אות י"ד) - **כי כאשר יעבור אדם על כריתות ומיתות ב"ד בשוגג, חייב להתוודות ולבקש תחנונים על הסליחה, וליבאנח במרירות לב ולדאוג ולפחד, כי אלה מעיקרי הכפרות, ויעטוק תמיד כפרות חטאת, ויחשב לו כאילו הקריב חטאת, רוצה לומר כי יועיל הרבה בדבר ויתכפר לו מעין כפרת חטאת**], ומבואר בדבריו שאינו כפרה גמורה, אלא מועיל בינתיים כעין כפרת חטאת].

ואציינה בזה כמה מקורות בענין תיקון לחילול שבת שמצאתי בדברי קדוש, **מורא בעל בא"ח זלה"ה: בשו"ת רב פעלים (או"ח ח"ב סו"ס נ"ג) -** "ועל כן בנידו"ד יש כאן ספק איסור תורה, אך עשה בשוגג, גם בלא"ה עשה איסור מוקצה שטלטל עצי הגפרית בידי, **לכן יש להורות לו** שיתענה יום אחד, ויכוין להקריב חלבו ודמו במקום קרבן, גם יתן לצדקה דמי חטאת שמינה וכמש"כ מור"ם ז"ל, גם יתודה ביום התענית ויקרא פרשת חטאת, ויכופר לו". **ועוד שם בדבריו (או"ח ח"ג סו"ס י"ט) -** "והשתא לפ"ז זה האיש דנידו"ד לסברת הרמב"ם שפסק כרי"ה עשה איסור תורה בכיבו' זה, ולסברת הפוסקים כרי"ש עשה איסור דרבנן, ולסברת הפוסקים ז"ל... שהעלו בדעת הרמב"ם דאומר מותר שוגג הוא, נמצא גם לדעת הרמב"ם ז"ל דפסק כרי"ה, הרי"ז שוגג, **והתיקון שלו**, שיתן דמי חטאת שמינה צדקה לעניים של תלמוד תורה, ויתענה שלושה ימים שני וחמישי ושני, ואם יכול להתענות יתענה שבעה ימים, ויאמר בפירוש בקבלת תענית שהוא מקריב חלבו ודמו בתעניתו לפני הקב"ה במקום הקרבן על המזבח בעבור שגתו ששגג בחילול שבת, וביום התענית ילמוד תנ"ך של קריאי מועד לליל שבועות, וגם ילמוד המשניות אשר שם, ויקרא ג"כ פרשיות של קרבנות, וגם ילמוד אדרא זוטא, ויעשה כפרה על ראשו בתרנגול ויתן אותו לעניים, ויתודה בפירוש על חילול שבת באות ח' בכל תפילות של ימי התענית, וישוב אל ה' וירחמהו, **ור' עוד בדבריו (שם או"ח ח"ג סי' ל"ה) בענין פדיון לתענית ולקרבן חטאת בצדקה, ובדבריו כסברת הקול יהודה** שהביא מוהגר"ח פ"ה הנז'.

ואינה ה' לידי דברי הגאון האדר"ת (הו"ד בקובץ "צוהר-אהל חנוך" בענייני שבת ויו"ט, וע"ש בהערות) - "אשה שהדליקה נרות בעש"ק מבעו"ה כדרכה תמיד, ואח"ז שכחה והבעירה עץ גפרית, ובאת לקבל תשובה ע"ז שחיללה שבת, וצוית לה שתתענה ער"ח הסמוך לה, והיא תמהתה ע"ז שהקלתי לה כ"כ, בדמיונה שחיללה שבת חילול גמור, אבל באמת גם זה לא היתה צריכה, שכיון שהיה מבעו"ה הרי לא עברה רק על עשה דתוספת שבת להסוברים שיש בזה עשה, ולדעת הרמב"ם ז"ל גם מדרבנן אין שום חיוב, ואם גם בעשה דאורייתא בשוגג כששבה באמת בליבה הרי א"צ לכלום ביומא פ"ו, וגם בעברה בשוגג בדבר מצוה הרי הו"ל טעה בדבר מצוה שג"כ פטורה מחטאת, אלא שזה תלוי בחקירת האחרונים אם טעה בדבר מצוה דרבנן ג"כ פטור מחטאת... וה"נ הרי עיקר מצות הדלקת נר בשבת היא רק מדברי קבלה שהוא כדרבנן".

[ואגב, הנה רי"ש בן אלישע התבטא ואמר: כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר]. ובמהרצ"ח כ' משם הגר"א לבאר בזה ע"פ מ"ש בסנהדרין (כ"א:): מפני מה לא נתגלו טעמי תורה, שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן, נכשל בהן גדול העולם, כתיב (דברים י"ז) לא ירבה לו נשים, אמר שלמה אני ארבה

ולא אסור, וכתיב (מלכים א' י"א) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו, וכתיב (דברים י"ז) לא ירבה לו סוסים, אמר שלמה אני ארבה ולא אשיב, וכתיב (מלכים א' י') ותצא מרכבה ממצרים בשש וגו', והכא במתניתין תנן סתם לא יקרא לאור הנר, בלא נתינת טעם להאי איסורא [ואף שרבינו הקדוש - מסדר המשניות - היה אחרי רי"ש, מ"מ כבר מקובלנו שהמשניות היו סדורות עוד קודם רבי, וכמבואר בתשו' רב שריירא גאון, ויעו"ל שו"ת חכ"צ סי' י' (שם ציין להמבואר בשלהי כלים שאמר רבי יוסי - שהיה רבו של רבי - אשריך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת בטהרה, ולחגיגה י"ד. דקראו לר"י בן תימא וחביריו 'בעלי משנה', לפי שלמדו 600 או 700 סדרי משנה, ויש להוסיף בזה מש"א ביומא י"ד: מאן תנא סדר יומא, רבי שמעון איש המצפה הוא, וע"י ירושלמי דיומא פ"ב ה"ב ובקרבן העדה לפני משנה שם, ועוד ביומא ט"ז. מאן תנא מדות, ר"א בן יעקב היא, וכי"ב בעירובין ע"ט. מאן תנא עירובין, רבי יוסי היא, וע"י תוס', וע"ע בע"י י"ד: גמירי דעבודת כוכבים - היינו מסכת עבודת כוכבים - דאברהם אבינו, ד' מאה פרקי הויין, ואנן חמשה תנן ולא ידעינן מאי קאמרינן, ובפרט משניות אלו דפ"ק דשבת שנאמרו ע"י תלמידי ב"ש ובי"ב בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון], וטעם דשמא יטה נתבאר בביריתא, ובראות רי"ש להטעם, אמר שהוא יקרא ולא יטה, דבפני גדול כמותו לא נאמר האיסור, וכדרך שאמר שלמה בשעתו, ולבסוף אחר (שכמעט ו) נכשל, אמר כמה גדולים דברי חכמים שלא נתנו טעם לדבר, אלא אמרו בסתמא [ונראה להסמיך בזה, מש"א בע"י (ל"ה). דכי גזרי גזירתא במערבא - לא מיגלו טעמא עד תריסר ירחי שתא, דלמא איכא איניש דלא ס"ל ואתי לזלולי בה, ופרש"י דלמא איכא דלית ליה ההוא טעמא, ולא בדיל מיניה ומזלול בה, אבל השתא דלא מגלו טעמא דמלתא בדלי מיניה כו"ע, דסברי קמו רבנן במלתא דאתי מיניה חורבא, ואנן הוא דלא בקאינן בטעמא].

והנה תנן בשבועות י"ד: היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי ופירש מיד, חייב, מפני שיציאתו הנאה לו כביאתו, וכ"פ הרמב"ם (איסור"ב פ"ד ה"א) וטושו"ע (יו"ד סי' קפ"ה האבר (ע"י שם ח"י), ובחזו"ד (שם בבאור"ם קע"ז) כ' דה"ה אם שימש סמוך לוסתה ונזכר באמצע התשמיש, ג"כ צריך לפרוש ממנה באבר מת, אך בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' קע"ו) פליג עליה וסבר שלא רק שרשאי לפרוש ממנה באבר חי כיון שפרישתו ממנה מצוה הויא, ולא גרע מהיוצא לדרך שהתירו לו לפקוד את אשתו משום שהפקידה צורך מצוה היא, אלא שאף עדיף לעשות כן דשמא אם ישהה תראה בזמן זה, וגם שמא לא יתאפק בלא דיעה, וכי"ב כ' בפרדס רמונים (סי' קפ"ה מקשה זהב אות ג') שחייב לפרוש מיד, או"ח ח"ו. וראיתי בס' טה"ב (ח"א סי' ב' סעי' כ' בהע') שציין עוד לשו"ת פני מבין (יו"ד סי' ש"ג) שהכריע כחזו"ד ודחה דברי המהר"ם שיק עפ"ד הגר"א הנז' שאין לנו לדרוש טעם האיסור, וע"כ אין לומר דאסור סמוך לוסתה מחשש שמא תראה וע"כ יפרוש מיד, כיון שפרישה באבר חי הוי איסור מיד, והרב טה"ב תמה עליו מדהא ודאי דבדרבנן אזלינן בתר טעמא, וכענין שאמרו ביבמות (ע"ו). מידי הוא טעמא אלא משום שלחן מלכים, הא לא צריכא ליה, וע"ע בנדה (ט'). ובכמה דוכתי, ובשו"ת חת"ס (או"ח קצ"ו), ובפרט בנידון זה דפרישה סמוך לוסת דאיכא לה אסמכתא מקרא [ע"י ב"י יו"ד סי' קפ"ד ד"ה ובשעת וסתה, שציין דדעת הר"ן (שבועות א'): והרשב"א (תוה"ב בית ז' ריש שער ג') והרא"ש דהוי מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא, אך בס' התרומה (סי' צ"ג) והתוס' (יבמות ס"ב): והרא"ש (יבמות פ"ו סי' י') נקטו שהוא דאורייתא, "ואפשר דמדאורייתא שכתבו לאו דוקא, אלא לומר

הכף החיים שם ס"ק כ"ח], וע"ש שכתב עוד טעם למה אין בשבת איסור משקה בקרקע שירדו בה גשמים, והוא משום שריבוי המים מרקיבים ומפסידים את הזרעים, ע"ש. ולפי"ז כתב בספר חוט שני שם דסוכה שיש על גבה גגון שסוגרים אותו בשעת הגשמים, ופותחים אותו כשהגשמים מפסיקים לרדת, שאם בזמן פתיחת הגגון נופלים המים לקרקע שכבר ירדו בה גשמים הרי"ז מותר, כיון שאינו מכויין להשקות את הקרקע, ואי"ז פסיק רישיה שהמים יועילו לצמחים, וע"ע בספר ארחות שבת ח"א פרק י"ח הערה י'.

חזקיהו גבאי - בני ברק

האם יש איסור עשיית מקצת מתוכן המלאכה בשבת

במ"ב סימן של"ו ס"ק מ"ג מבואר שיש איסור תלישה אפילו מעציץ שאינו נקוב, דגם בזה יש חשש תלישה קצת שמפסיק יניקתו מעט, וכ"ש אם העציץ הוא נקוב שצריך להזהר בזה. ומבואר בב"י כאן שלדעת רש"י [דנקטינן כוותיה כמבואר כאן בשעה"צ ס"ק ל"ז ודלא כרמב"ם], גם בעציץ נקוב שהניחו באויר יש בזה רק איסור דרבנן, ורק בס"ק מ"ג שהניחו על גבי כרים וכסתות יש בזה איסור דאורייתא. ומבואר בדבריו שעשיית מקצת מן תוכן פעולת המלאכה אסורה, אבל רק מדרבנן, וכתב הב"י שלדעת רש"י אין חיוב בקצת יניקה בין בתולש [היינו שממעט היניקה ולא מפסיק] בין בנוטע. ויל"ע לפ"ז מה הטעם שתולדת זורע היא משקה העשבים, והנה היניקה קיימת בלי ההשקאה רק מוסיף עוד יניקה, וי"ל אם לא ישקה לעולם וגם ללא גשם יפסק היניקה, וא"כ זהו הרבה פעולות שיוצרים את היניקה. עו"ל שלהשקות הוא דרך מלאכת זורע, ואסור בו אפילו במקצת, משא"כ מהקרקע ליתידות, ונראה ראייה לזה שכל דבר שהוא דרך הזריעה אסור אפילו כשאינו נכנס בהגדרת זורע, ממה שמבואר בירושלמי שבת פרק ז' הלכה ב' שכל דבר המבחיל את הפרי הרי זה תולדת זורע, כגון המזהם המפסל המעשן המאבק המתליע הקוטם הסך וכו', והנה כל אלו הם מניעת הפסד הזריעה, והרי פשוט הוא שמי שסוגר החלון של הדלת בכדי שלא יכבה הרוח את החלון, אינו עובר משום מבעיר, שאינו אלא כמניעת הפסד המלאכה, כמבואר במשנ"ב לעיל בסימן רע"ז ס"ק י"א שמוותר לסגור את הדלת בפני הרוח, אף שע"ז גורם שלא תבעיר את הנר, ואין בזה משום כיבוי כי אינו עושה כלום אלא עוצר הרוח, ואם תכבה תכבה, אעפ"כ בזורע חייב כי בזורע הוא דרך הזריעה וחייב. ויל"ע מדוע גבי מבשל מותר לבשל אם כבר הגיע למאכל בן דרוסאי למתירים, הרי הוא מוסיף בישול. והנה שם י"ל שכבר הונח עליו שם מבושל, משא"כ זורע אין שייך שם זרוע, שהחלק החדש שנזרע הוא נזרע מחדש, ומעולם לא היה זרוע.

ולענין חצי תבשיל, הנה החזו"א או"ח סימן נ' הסתפק אם מותר לחמם מתכת בשיעור יד סולדת שלא תבוא לידי גחלת, האם אסור בו משום חצי שיעור [באיכות]. ולענין לבשל שלא יבוא לידי שיעור בישול, מצאנו שאפילו לפי השיטות שסוברות שיש בישול עד שיגמר הבישול, ואין בישול אחר בישול הוא רק בגמר בישולו, מ"מ ס"ל שאיסור בישול הוא אפילו פחות מכדי בישול [ולא רק באופן שיכול לבוא לידי בישול], והראיה היא ממה שמבואר במשנה דף לו: אין נותנים את הביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל, ופרש"י שתתגלגל היינו שתצלה קצת עד שתהא מגולגלת, והנה נראה מזה שבצד המיחם אי אפשר לבוא לעולם לידי בישול גמור ואסור [והיינו אפילו לראשונים שס"ל שחייבים גם אחרי שבא לשיעור בן דרוסאי, אלמא כל הוספה בבישול אפילו מעט הוא בכלל בישול ואסור].

והנה בט"ז בסימן ש"מ נקט שאם קירב אותיות זו לזה אין בזה משום איסור כותב, כיון שגם

כיון שהקרקע לא זרועה, מ"מ חייב משום חורש דסו"ס הקרקע מתרכת ע"י המים. וע"ע בדברי השעה"צ דמשמע דכל האיסור משקה בקרקע שאינה זרועה, זה דווקא בקרקע שעומדת לחרישה, דבכה"ג שייך לחייב משום חורש, אבל בקרקע שאינה עומדת לחרישה לכו"ע אין איסור משקה, ומותר לשפוך בה מים, ע"ש הי"טב. וע"ע בביאור "סביב ליראיו" על היראים סק"ג שכתב לחדש דמשקה קרקע שאינה זרועה כו"ע מודו דאינו חייב משום חורש, ודלא כהשעה"צ.

פלוגתת השו"ע והרמ"א האם צריך להחמיר לא לאכול בגינה בשבת אם משתמש שם במים

כתב הטור סי' של"ו וז"ל: אבל האוכלים בגינות אסור להם ליטול ידיהם על העשבים שמשקיין אותן, אע"פ שאינן מכוונין פסיק רישיה הוא, אבל מותר להטיל בהם מי רגלים או שאר משקים שאינן מצמיחין, עכ"ל. וכן כתב השו"ע סי' של"ו וז"ל, וכתב הרמ"א וז"ל: ולכן טוב להחמיר שלא לאכול בגינות אם ישתמש שם עם מים, דבקושי יש ליהרר שלא יפלו שם מים, עכ"ל. וכתב הב"י שם שהמקור הוא מהראשונים, והם הסמ"ג לאוין ס"ה והסמ"ק סי' רפ"ב וספר התרומה סי' רל"ה והמרדכי בשבת סי' שכ"ט והגהות מיימוניות הלכות שבת פ"ח אות ב', ע"ש. ומבואר מהטור והשו"ע והרמ"א שנחלקו האם צריך להחמיר לא לאכול בגינה בשבת אם משתמש שם במים, או לא, דדעת הטור והשו"ע שאי"צ להחמיר בזה, ודעת הרמ"א שצריך להחמיר בזה משום שקשה מאוד ליהרר שלא יפלו מים בגינה.

והנה המעיין היטב בכל הראשונים הנ"ל יראה להדיא שכבר נחלקו בזה, דדעת הסמ"ג והסמ"ק והגהות מיימוניות שאי"צ להחמיר בזה, ודעת ספר התרומה והמרדכי שצריך נ"ד [וע"ש שכתב בשם ספר התרומה בלשון "איסור", ולא בלשון "טוב להחמיר"]. ובספר חוט שני ח"א פרק י' מלאכת זורע כתב דלפי דעת הרמ"א טוב להחמיר שלא לשתות מברז מים שנמצא בגינות, כשיש חשש שהמים ישפכו לקרקע, אף אם אינו פסיק רישיה.

האם יש איסור משקה בעשבים שגדלו כל צורכם

כתב האור זרוע הלכות שבת סי' נ"ד וז"ל: "וכתב הר"י ברוך בספר התרומה מטעם זה שלא לאכול בפרדסים בימות החמה, מפני שא"א ליהרר שלא ישפכו המים ע"ג עשבים, וחייב משום משקה, מיהו אני המחבר איני יודע בפרדס שכבר גדלו עשבים כל צורכם שמא גבול יש להם", עכ"ל. ומבואר מדבריו שמסתפק האם יש איסור משקה בעשבים שגדלו כל צורכם או לא, וצדדי הספק הם האם יש שלב שעשבים מפסיקים לצמוח ולגדול או לא, והניח בצ"ע. והנה כל הספק של האו"ח הוא רק לשיטתו דס"ל שאין איסור משקה בקרקע שאינה זרועה, ומותר לשפוך שם מים, אבל לפי הראשונים שפסקו כאב"י דמשקה מים חייב גם משום חורש, וגם משום זורע א"כ פשיטא שאסור משום חורש.

דעת היראים שאין איסור משקה בקרקע שירדו בה גשמים

כתב היראים סי' רע"ד וז"ל: בתחילת מו"ק [דף ב' ע"ב] אומרים השקה מים לזרעים בשבת משום מאי מתרינן בו, רבה אמר משום חורש, ורב יוסף אמר משום זורע. הילכך צריך אדם ליהרר מקום שהעשבים והזרעים צריכין למים, כגון בקיץ, שלא ישליך שם מים ולא ירחץ שם רגליו עליהן, עכ"ל. ובספר חוט שני ח"א פרק י' מלאכת זורע כתב להוכיח מהיראים דדווקא קרקע שצריכה למים יש איסור משקה, אבל קרקע שלא צריכה למים וכגון שכבר ירדו בה גשמים וכיוצ"ב, אין איסור משקה, ומותר לשפוך שם מים, וכן הוכיח מהיראים הנ"ל בספר "פתח הדביר" סי' של"ו סק"ה [הביאו

וכן כתב האור זרוע הלכות שבת סי' נ"ד בשם הרשב"ם. ב. הריטב"א במו"ק שם כתב וז"ל: פירוש, מר אזיל בתר השתא ומר אזיל בתר בסוף, עכ"ל. ג. הקרן אורה בשבת דף ע"ג ע"ב כתב וז"ל: והפירוש הפשוט בסוגיא זו כן, דרבה ס"ל דעיקר המלאכה לחרישה נעשית, על כן צריך להתרות משום חרישה, ור' יוסף ס"ל דעיקרה משום זריעה הוא, עכ"ל. ד. הנחלת דוד במו"ק שם כתב לבאר דבאמת כו"ע סברי דאזלינן בתר המחשבה ולא בתר הדמיון, שהרי בשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה, ואפילו רבה ס"ל כן כדאיתא בב"ק דף כ"ו ע"ב, אלא דפליגי במחשבה עצמה מה כוונתו, דרבה ס"ל דכוונתו לחרישה והיינו לרפויי ארעא, ור' יוסף ס"ל דכוונתו לזריעה והיינו לצמוחי פירא.

הכרעת הראשונים והפוסקים לדינא

ולדינא נחלקו הראשונים והפוסקים כמו מי לפסוק, דהסמ"ג לאוין ס"ה והגהות מיימוניות הלכות שבת פ"ח אות ב' פסקו כאב"י דחייב שתיים, וכן כתב הריטב"א במו"ק שם דלענין שבת כו"ע מודו שחייב שתיים כאב"י, ורק לענין יו"ט פליגי, וכן פסקו המג"א סי' של"ו סק"ה והגר"א שם סק"ז והמ"ב שם ס"ק כ"ו דחייב שתיים. אמנם האור זרוע הלכות שבת סי' נ"ד והכל בו הלכות שבת (עמוד כ"ה ע"ב מדפי הספר) והאגודה הלכות שבת סי' ק' פסקו כר' יוסף, דהמשקה מים לזרעים חייב משום זורע, ובדעת הרמב"ם יש אריכות דברים, ואכמ"ל.

פלוגתת הראשונים האם יש איסור משקה בקרקע שאינה זרועה

כתב האור זרוע הלכות שבת סי' נ"ד, וז"ל: "והשתא לר' יוסף מותר לשפוך מים על גבי קרקע שאינה זרועה, ולרבה אסור", עכ"ל. ומבואר מדבריו נפק"מ לדינא בין רבה לר' יוסף, והוא האם יש איסור משקה בקרקע שאינה זרועה או לא, דלפי רבה יש איסור משקה משום חורש, ולפי ר' יוסף אין איסור משקה, דזורע לא שייך כיון שהקרקע אינה זרועה, וחורש גם לא שייך כיון דס"ל דמשקה מים אינו חייב משום חורש. ולדינא פסק האו"ח שאין איסור משקה בקרקע שאינה זרועה, ומותר לשפוך בה מים בשבת משום שקיי"ל כר' יוסף.

ולכאורה קשה על האו"ח דמנא ליה לחדש שגם בקרקע שאינה זרועה פליגי רבה ור' יוסף, דילמא בקרקע שאינה זרועה כו"ע מודו דחייב משום חורש, דעד כאן לא פליגי אלא בקרקע זרועה, ופליגי מה העיקר האם זורע או חורש, אבל בקרקע שאינה זרועה דלא שייך לחייב כלל משום זורע, דילמא גם ר' יוסף מודה שחייב משום חורש, וכע"ז הקשה האגלי טל מלאכת חורש אות י', ע"ש.

ובאמת המעיין היטב בדברי האו"ח יראה שכבר עמד בזה, דהנה ז"ל: "הלכך השתא שפירשנו שהלכה כר' יוסף מותר לשפוך מים על גבי קרקע שאינה זרועה, ואפילו בקרקע שדרכה ליחרש דלא דמי לחופר וחורץ", עכ"ל. ומבואר מהאו"ח דאפילו בקרקע שעומדת לחרישה אין איסור משקה, ומותר לשפוך בה מים, והחידוש הוא דהיה מקום לומר שאסור משום חורש, שהרי הקרקע עומדת לחרישה, אעפ"כ הדין הוא שמוותר כיון שמשקה מים לא דומה לחופר וחורש, אמנם האו"ח סתם ולא פירש מהו החילוק בין משקה מים לחופר וחורץ, וע"ע בספר שלמי יוסף עמ"ס שבת ח"ב סי' רנ"ד וסי' רנ"ט מש"כ בדעת האו"ח.

אמנם השעה"צ סי' של"ו ס"ק י"ח כתב דהסמ"ג והגהות מיימוניות והרוקח והמג"א והגר"א פליגי על האו"ח, וסברי שיש איסור משקה בקרקע שאינה זרועה, ואסור לשפוך בה מים בשבת, שהרי פסקו כאב"י דהמשקה מים לזרעים חייב שתיים, גם משום זורע וגם משום חורש, וא"כ איה"נ דלא שייך לחייב משום זורע

שיש לו סמך מדאורייתא], ובו מפורש הטעם "והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם", ומפורש דחיישינן שמא תראה דם בשעת תשמיש ויתחייבו כרת, וכשהטעם מפורש בפסוק לכו"ע דרשינן טעמא דקרא, כדאי' בב"מ (קט"ו), ועי' לח"מ (מלו"ל פ"ג ה"א), ובעצ"ד הגר"א ציין להמהרצ"ח הנז' שכבר העיר מירושלמי (שבת פ"א ה"ג) דשם אי' ארי"ש כמה גדולים דברי חכמים שאמרו שמא ישכח ויטה, אך ציין עוד לבא"ח (ש"ב פ' בלק סעי' א') אשר ז"ל: "רבתינו ז"ל אסרו אפי' סתם יינם של גויים, וגם אסרו מגען ביין שלנו, הן בשתיה הן בהנאה כדין יין נסך, ולא חלקו בו כלום, ואע"פ שאמרו הטעם של הגזרה הזאת הוא בשביל בנותיהם, שלא יבואו להתייחד עמהם, ויבואו עי"כ לידי זנות ולידי חיתון (ע"ז ל"ו:), אי"ז הוא עיקר הטעם, אלא המה ראו ברוח קדשם טעם סוד נסתר ונעלם באיסור זה וגזרו עליו, ודרך החכמים שלא לגלות טעם הסודי, ורק אומרים טעם הפשטי, לכך אפילו אם מתבטל טעם הפשטי באיזה זמן - לא יתבטל טעם הסודי עד עולם [וצא וראה מש"כ בכה"ח (סי' קפ"א אות א') כי כ"ד רז"ל הם ע"פ הסוד, אלא שמלבישים אותם בדרך פשט כדי לשכך האוזן, ועי' בס' לב אליהו (לשבת ק"ל)]. ששאלו להגר"א אם כשנתבטל טעם המצוה אכתי חיוב המצוה במקומה עומד, והוכיח להם ממילה שאמרו שם טעמה ביום הח' כדי שלא יהו כולם שמחים והוריו עצבים, ע"ש, והשתא ממילא אינה נטהרת קודם הברית בזמנה, ומ"מ מלין ביום הח' ואין ממתנין שתטהר אמו, וכ"כ שם לענין תקנת עזרא לאכול שום בער"ש (ר' ב"ק פ"ב), שצריך לאוכלו גם הרווק, ויעו"י עוד מעשה רב אות קכ"ד וצ"ה, וע"ע בערוה"ש (י"ד סי' ק"א ס"ו)}}

שלמה ידידיה בן שמעון - בני ברק

סימן של"ו בענין משקה מים לזרעים

כתב השו"ע סי' של"ו וז"ל: מותר לילך על גבי עשבים, בין לחים בין יבשים, כיון שאינו מתכוין לתלוש, אבל האוכלים בגינות אסורים ליטול ידיהם על העשבים שמשקים אותם, אע"פ שאינם מכוונים פסיק רישיה הוא, אבל מותר להטיל בהם מי רגלים או שאר משקים שאינם מצמיחים, עכ"ל. ומבואר מהשו"ע שיש איסור להשקות זרעים בשבת, ובטעם האיסור נחלקו אמוראים במו"ק דף ב' ע"ב, דאיתא התם "איתמר המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת, משום מאי מתרינן ביה, רבה אמר משום חורש, רב יוסף אמר משום זורע, אמר רבה כוותי דידי מסתברא, מה דרכו של חורש לרפויי ארעא, האי נמי מרפויי ארעא, אמר ר' יוסף כוותי דידי מסתברא, מה דרכו של זורע לצמוחי פירא, האי נמי מצמח פירא, אמר ליה אב"י לרבה לדידך קשיא ולר' יוסף קשיא, לדידך קשיא משום חורש אין, משום זורע לא. לרב יוסף קשיא משום זורע אין, משום חורש לא. וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מיחייב אלא חדא, האמר ר' כהנא זומר וצריך לעצים חייב שתיים, אחת משום נוטע ואחת משום קוצר, קשיא, ע"כ. ומבואר בגמ' דנחלקו אמוראים מהו החיוב של משקה מים לזרעים, דרבה ס"ל שהחיוב הוא משום חורש, ור' יוסף ס"ל שהחיוב הוא משום זורע, ואב"י ס"ל שחייב שתיים, גם משום זורע וגם משום חורש.

ד' דרכים בביאור פלוגתת רבה ור' יוסף

ובביאור פלוגתת רבה ור' יוסף מצאנו ד' דרכים בראשונים ובאחרונים, ואלו הם: א. התוס' במו"ק שם ביארו דרבה ור' יוסף פליגי האם אזלינן בתר המעשה או בתר המחשבה, דרבה ס"ל דאזלינן בתר המעשה, וכיון שבמעשה של השקיית הקרקע יש "דמיון" למלאכת חורש, והיינו הריפוי של הקרקע, לכן חייב משום חורש, ור' יוסף ס"ל דאזלינן בתר מחשבת האדם, וכיון שמחשבת האדם הוא להצמיח פירות חייב משום זורע.

כאשר הם רחוקים זה מזה גם כן הם נחשבים ככתיבה, וממילא לא הוסיף כלום, ומ"מ כתב שאם יחתוך עוגה כיון שאי אפשר שוב לחברה יהיה אסור מדרבנן, אף שלכאורה הוא עדיין כתוב, ומבואר דכל שהוא מפחית את איכות הכתיבה יהיה אסור מדרבנן.

והנה הכותב סיקרא על גבי דיו חייב משום מוחק, אף שרק הפחית את האיכות, דכיון שאהני מעשיו נחשב שהדיו נמחק לגמרי. וצריך להבין א"כ מה הראיה של הט"ז ממה שנחשב כתיבה גם בריחוק שלא חייב על הריחוק, אכתי י"ל דאף שנחשב כתוב גם בריחוק, מ"מ הוריד באיכות הכתיבה, וי"ל דמ"מ כשאפשר להחזירו כמו בחודי הספר שאפשר לכותבו בחזרה, אינו נחשב מוחק.

והנה בסימן ש"ט ס"ק ס"ו כ' דנהגו שלא ליתן שמרים במשקה כדי להעמידם, וכתב המג"א שזהו תולדת בורר, שע"ז יורדים גם שמרי המשקה עצמו בשולי הכלי, והוא דומיא דמחבץ.

וצ"ע, שאף שיררדים כל השמרים למטה, מ"מ עדין נשאר יין עליהם, ולמה אין בזה היתר כהאי דסימן תק"ו ס"ק י"ב השותה שכוך ובתחתיתו יש שמרים, יניח מעט שכוך על השמרים, ומבואר שגדרי בורר הוא ביחס למה שהיה קודם, שאפשר שיהיה הדבר נחשב ברור כפי מצב של תערובת יותר ממנו, ואינו נחשב תערובת, וממילא ביחס לתערובת ממש שהוא מעורב בכל היין, ועכשיו הוא רק בתחתיתו, נחשב מבורר, משא"כ ביחס למצב שהוא מעורב רק למעלה ממנו, הברירה היא רק כשבוררו להפרידו לגמרי.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

לקפוץ מאילן שטיפס עליו בשבת

סימן של"ו סעיף א': עלה באילן בשבת, בשוגג מותר לירד, במזיד אסור לירד. מקור הדין בגמ' בעירובין (דף ק.ק.), תני חדא אמ עלה מותר לירד, ותני חדא אסור לירד, לא קשיא, כאן מבעוד יום כאן משחשיכה. ומבואר בריטב"א ובמאירי שם דקנסא הוא. שכתב שאם עלה מבעוד יום וקדש עליו היום **לא קנסינן ליה** ויורד. וכן הביא המ"ב לפנינו (סק"ז). ועכ"פ עצם הדין מבואר בגמ'. והנה בשש"כ (פמ"ו הע' מ"ד והע' מ"ה) הביא ב' נידונים בזה מהגרש"ז, א. יל"ע אם זה שקונסין אותו לא לרדת מן העץ מותר לו לטפס באותו העץ ממקום למקום, כיון שגם בשיבתו על העץ חשיב כמשתמש במחבור. ב. שכיון שמבואר ברש"י (בעירובין שם בד"ה אם עלה) שהאיסור לירד הוא דכל דרך ירידתו הוא משתמש במחבור, אפשר דבקפיצה אחת יהיה מותר לקפוץ מן האילן, כיון דגם בשיבתו על האילן הוא עובר איסור (ע"ש רש"י ד"ה יורד).

וגם א"א שלא יזוז ממקומו על האילן, וכיון שכן אפשר דמוטב לקפוץ מאשר לשבת כל השבת על העץ, עכ"ד. והנה אם בספק הראשון נפשוט דמותר לו לטפס באותו העץ ממקום למקום, לכא' א"א לומר לחידושו השני שבקפיצה אחת יהא מותר לו לירד מהעץ, דאל"כ לא משכחת לקיום הדין דתני בברייתא דאסור לירד, שתמיד יטפס בעץ עד שיגיע למקום שממנו יוכל לקפוץ לארץ, ואז יהא מותר לו לקפוץ. וצ"ל שכל מש"כ בחידושו השני הוא רק להצד דאסור לטפס באותו העץ. ולעצם הספק הראשון נראה יותר דאין סיבה לאסור לטפס באותו העץ, דכיון שגם בשיבתו קעבר איסורא דמשתמש באילן, אין נפק"מ אם יושב במקומו או מהלך על האילן, וא"כ הוא ודאי שאסור לו לירד מהאילן, ואם כן הוא ודאי שאסור לו לקפוץ מהאילן אפילו בקפיצה אחת כמשנ"ת. אלא שיל"ע בזה מלישנא דרש"י שם שאסור לירד מן האילן מדין השתמשות במחבור. ואף את"ל שאסור לו לטפס באילן עצמו, יש להעיר בהאי חידושא, שכיון שמבואר בראשונים [וכן נראה מדברי רש"י כנ"ל] דהאיסור לירד משום קנס הוא, ולא רק משום משתמש במחבור,

לכא' אין מקום להתיר גם לקפוץ מן העץ, וצ"ע.

[וליישב דברי רש"י שלא יסתרו זל"ז, דמתחילת דבריו נראה שהאיסור לירד מהאילן הוא משום משתמש במחבור, ואילו מסו"ד מבואר שהוא מטעם קנס, יל"פ דהנה בגמ' שם מיייתנין הכי, דתני חדא אמ עלה [על האילן] מותר לירד, ותני חדא אסור לירד, ומשנינן לא קשיא, כאן מבעוד יום כאן משחשיכה. ופירש"י בשאלת הגמ' אם עלה, באילן אסור לירד, דכל דרך ירידתו הוא משתמש במחבור. ובת"י הגמ' פירש, עלה מבעוד יום, וקדש עליו היום, לא קנסינן ליה ויורד, ע"כ. וי"ל דבשאלת הגמ' דסברו שבכל אופן אסור לירד [ומשום כך רמו הני תנאי אהדדי]. מוכרח דאינו מטעם קנס, וע"כ דהוא משום משתמש במחבור, אבל למסקנא שחילקו בין עלה מבעו"י לעלה משחשיכה, ע"כ דהאיסור לירד אינו מטעם משתמש במחבור, דהא בעלה מבעו"י לא אסרינן ליה לירד, אלא מטעם קנס הוא דאסור].

שימוש באילן הנמוך פחות מג' טפחים

מ"ב סימן של"ו סקי"ט: וכן אילן קטן ובו פירות יאגדע"ס וכדומה, אפשר דמותר כל שהוא פחות מג' ט, ויש לומר להיפך דכל שיש פירות בכל גונו יש לגזור שלא להשתמש עליו שמא יתלוש. הנה המאירי במס' סוכה (דף לו: ד"ה הדס) כתב וז"ל: הדס במחבור מותר להריח בו בין ביום טוב בין בשבת, שמאחר שהנאתו לריח לבד, והרי הנאתו מגעת לו מעכשיו, לא יבוא לקוץ. וי"מ בה דוקא שלא בנגיעת יד, שהרי אסור להשתמש במחבור, ולי נראה אף בנגיעה שאם היה בפחות משלשה ארעא סמיכתא היא, כמו שכתבנו בשלישי של עירובין וכו', הא אתרוג במחבור אסור להריח בו שמא יביאהו ריחו לתאוות מאכל ויבוא לקוץ. ע"כ. ונראה מזה דאף באילן שיש בו פירות לא אסור למטה מג"ט אלא להריחם, אבל השתמשות בו מותרת.

בענין השלכת זרעים בשבת וביום ראשון

סימן של"ו סעיף ד': ואם ישליך לתרנגולים, לא ישליך אלא כשיעור שיאכלו בו ביום או ליומים. יל"ע אי שרי אח"כ ביום ראשון להשליך זרעים נוספים, או שיש לו לחוש שהזרעים שהשליך בשבת ישארו וישרישו בקרקע, ונמצא למפרע שעבר על זורע. וכמו"כ יל"ע אי שרי ליקח התרנגולים ביום ראשון, שע"ז נמצא שישתיירו זרעים בקרקע או לא. ומ"מ הא נראה פשוט שאסור להשליך זרעים בשבת על דעת להשליך זרעים נוספים, או על דעת ליקח התרנגולים ביום ראשון.

בענין אילן שבעציץ שאינו נקוב

סימן של"ו ביה"ל ד"ה מעציץ שאינו נקוב: ודע דבחו"מ (סימן ר"ב ס"ב) מובא מחלוקת, ד"א דבעציץ עץ אפי' אינה נקובה כנקובה דמאי, משום דעץ מתלחח ויונק מהקרקע, ולא בעינן נקובה רק גבי כלי חרס, וי"א דאדרבה בחרס לא בעינן נקובה משום דמאי לעפר, משא"כ בעץ עי"ש. הנה במס' חלה בריש פ"ב (דף י.) תנן עפר חו"ל שבא בספינה לארץ חייב במעשרות ובשביעית, ופירש"י בגיטין דף ז: דהספינה של חרס היא ואינה צריכה לינקב, אם היתה מונחת בקרקע כדאמר במנחות (דף פד:), וכתב הר"ש במס' חלה שם שפירושו מגומגום, דהא סתם עציץ של חרס הוא כדאמר (בגיטין דף כא:): כתבו על החרס של עציץ נקוב, ואפ"ה בעי נקיבה כדקאמר (שם דף ז:): עציץ נקוב המונח ע"ג יתדות. [וכן בהא דדף כא: כתבו על החרס של עציץ נקוב]. ועי"ש עוד. ולדבריו במתני' דהתם מייירי בספינה נקובה ואין המים נכנסים לתוכה, שרגבי האדמה כנגד הנקב וסותמין אותו. וכע"ז כתב הרא"ש. והתוס' בגיטין שם פירשו איפכא, דשל עץ לא בעי נקיבה, ושל חרס בעי נקיבה. והנה כ"ז מייירי בזרעים, אכן לגבי אילן הדין שונה, דהנה במשנה במס' ערלה (פ"א מ"ב) תנן דהנוטע בספינה חייב

בערלה, וכתב הר"ש שם דאף על פי שאינה נקובה אמרינן בירושלמי (שם) הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה, ר' יוסי אומר מפני שהשרשים מפעפעים אותו מפני שהוא כנקוב אצל האילן, דאין כלי חרס עומד בפני שרשים, דאף דלגבי ירקות לא נחשבת הספינה כנקובה, גבי אילן חשיבא נקובה, ולפ"ז לרש"י י"ל דמייירי התם בספינה של עץ [וכ"ש בספינה של חרס דגם גבי ירקות חשיבא כעציץ נקוב], ולתוס' מייירי בספינה של חרס [וכ"ש בשל עץ כנ"ל]. וזה ביאור דברי השנות אליהו שם שכתב דבכל ספינה איירי, בין של עץ בין של חרס, ולר"ש צ"ל דמייירי בספינה שאינה נקובה.

והנה הרע"ב בערלה שם כתב: והנוטע בספינה אע"פ שאינה נקובה, אם היא של חרס לפי שאין כלי חרס עומד בפני השרשים, והן מפעפעין דרך החרס ויונקים מן הקרקע, אבל של עץ בעי נקיבה. והנה הר"ב במס' חלה (פ"ב מ"ב) ס"ל כהר"ש, דמאי דתנן עפר חוזה לארץ שבא בספינה לארץ חייב במעשרות ובשביעית, בספינה נקובה איירי, ורגבי האדמה סותמין את הנקב שאין המים נכנסים בה. ומבואר דלפי דבריו ג' חילוקים איכא. א. ספינה שאינה נקובה מעץ, דגם גבי זרעים חשיבא נקובה. ב. ספינה שאינה נקובה דחרס, דגבי זרעים חשיבא כאינה נקובה, וגבי אילן חשיבא כנקובה. ג. ספינה נקובה ממש דחשיבא נקובה לכל מילי.

עכ"פ מבואר בכל זה דבאילן גם עציץ שאינו נקוב נחשב כעציץ נקוב. וכן נראה מדברי השו"ע ביור"ד סי' רצ"ד סעי' כ"ו, וע"י בביאור הגר"א שם סקס"ד.

שמ"י אקוקה - מעלות דפנה

הנחת חפצים ע"ג אילן מערב שבת

כתב המשני"ב סי' של"ו ס"ק י"ב שכשם שאסור להניח נר ע"ג האילן בערב יו"ט משום שמא יבוא ליטלו ביו"ט, ה"ה בשאר חפצים אסור להניחם בע"ש ע"ג האילן, שמא יטלם בשבת. ולכאורה היה מקום לחלק בין נר שמשתמש בו ונהנה מאורו תדיר, ולכן יש חשש שמא מתוך שעסוק בו יטלו, ובין שאר חפצים שאינו משתמש בהם כשהם על האילן, ואין לו קשר איתם, דבהו ליכא כ"כ החשש הנ"ל.

ישיבה ע"ג אילן שחלקו גבוה ג"ט וחלקו נמוך

איתא בשו"ע סי' של"ו ס"ב שאם יש ענף שחלקו גבוה ג"ט וחלקו פחות מג"ט, מותר להשתמש בחלק הנמוך, אבל אם מג' צדדי האילן יש ענפים הגבוהים ג"ט, ובצד הרביעי אינו גבוה ג"ט, אסור, דבטל האי צד לגבי ג' הצדדים האסורים. וצ"ב אמאי בענף שרובו גבוה ג"ט לא נימא ג"כ דבטל המיעוט הנמוך ברוב הגבוה, ויאסר כולו בהשתמשות.

א. ד. - בני ברק

גדר נטילת חפץ מהאילן

בענין האיסור לירד מהאילן, כ' הרמ"א סימן של"ו ס"א דלהוריד חפץ מהאילן לעולם אסור, והיינו שאין היתר לעולם לירד מהאילן אלא בצירוף שיש איסור כל שעה שנשאר על האילן, משא"כ בחפץ שאין על זה שום איסור כשנשאר שם, א"כ אין היתר להורידו. מיהו זה יל"ע אי מה שקנסו במזיד הוא רק בצירוף שיש לו איסור בירידתו, בזה אמרינן מוטב שיעבור בשב ואל תעשה בצירוף קנס, אך ביכול לקפוץ בב"א מהאילן לא קעבר מידי, ולא שייך לקנסו שיעבור בכדי במה שיושב שם. וכן הביאו בשם הגרש"ז א"צ"ל.

העברת עציץ שאינו נקוב

סי' של"ו סעיף ח' ומ"ב ס"ק מ"ג ושעה"צ ס"ק ל"ז על העציץ של חרס שנקטו בו לחומרא רק משום המחלוקת אי חרס ועץ אינו נקוב כנקוב, משמע דדבר אחר כפלסטיק [אי נימא שדינו מפסיק כברזל] וזכוכית שרי, דהוי גזירה לגזירה [שאינו נקוב ועל גבי יתדות]. ויל"ע אי

שייך בזה חדא גזירה כשישימנו על דבר חוצץ לגמרי, מי נימא דלא מצינו גזירה באינו נקוב אלא בתולש שעושה ונראה מעשה תלישה, משא"כ בדבר הסגור לגמרי והוא רק מעבירו ממקום למקום, או דילמא סו"ס בנקוב הוי זה מעשה גמור של תלוש, עכשיו שאינו נקוב הוא נכלל בגזירת תלישה. וריהטת לשון הרע"א משמע לקולא, אלא שהמ"ב לא העתיק אלא סוף דבריו, וז"ל: וסוגיא דהאי פרפיסא מייירי עציץ נקוב, אבל באינו נקוב אינו אסור כלל "כיון דעל גבי הקרקע אין לו יניקה מהקרקע, במה שנוטלו ומניחו על גבי קרקע לא עביד מידי...". וזה הטעם שייך נמי בהפסק גמור. ובאמת כעין זה נחלקו גם בסוף פ"ג של"ז, וז"ל: "והנה אם מותר לצדדה ע"ג קרקע מרוצפת, התו"ש כתב דמותר אפילו לדעת השו"ע דס"ל דהוי פ"י לא גזרו בזה במרוצפת ע"ש, והפמ"ג בריש הסימן מצדד להחמיר, וע"ש במ"ז אות ג' משי"כ עוד בזה". ולכאורה מה החילוק בין שאר כל גזירות מרוצף אטו אינו מרוצף, אלא החילוק הוא בעיקר דלענין הצידוד במרוצף חסר הפעולה שום משמעות צידוד אמיתית הדומה לאינו מרוצף, ולא עביד מידי, ומאיידך י"ל אי יעשה כן במרוצף יעשה ג"כ באינו מרוצף, ואז יוכל להכשל.

עציץ עם פרחים

שער הציון סימן של"ו סקמ"ח: "כיון שאין בהן פרחים ולית בזה חשש דאורייתא". משמע שנקט שפתיחת הפרחים משוי ליה 'חשש' דאורייתא, ולא פסיקא ליה לגמרי רק שאסור, ויש שכי' בשם הגרש"ז א"צ"ל דכשנוטל ממנו לא הוי תולש כיון שאינו מחובר. ויל"ע דסו"ס תולש היניקה הזאת, עוד יל"ע אי מצינו איסור להניחו ע"ג קרקע כיון שפתיחת הפרחים לא תשתנה כיון שמונח ממילא במים, ואילו יניקת הקרקע לא תועיל לזה מאומה, עוד יל"ע בהדסים המתגדלים טפי כשהם במים.

הזנת צידי אילן

ק"ל דאילן עצמו אסור להנידו, דזהו גופא בכלל הגזירה באילן, ויש לעיין בכלכלה, דבשלמא להנידה כשמונחת על גבי היתד אזי לא גרע מליטול ממנו דמותר להשתמש בצידי צדדים, אך כשהכלכלה מונחת על גבי האילן עצמו, וכשמנידה לא יניד כלל את האילן, בזה יש לעיין אי גזרו לנוד גם על צדדים, או רק עצם ההשתמשות גזרו על הצדדים, ורק באילן עצמו גזרו על הנדה, ויל"ע.

והנה בענין כלכלה כ' המ"ב ס"ק ס"ג: "אם פי הכלכלה צר, דכשנוטל חפץ מן הכלכלה מניד האילן, אסור בכל ענין מפני שע"ז משתמש באילן", חזינן שכל החשש שלו להניד הכלכלה, היינו רק משום שע"ז זה נד האילן, אך מה שהכלכלה נדה בצדדים אין שום חשש, דבצדדים לא נתחדש הדין של נדנוד דינו כהשתמשות. אך מאידך חזינן לענין שרשי האילן שבאין מלמעלה למטה, דאף דשרי להשתמש למטה מג' טפחים היינו דוקא שאינו מתנדנד למעלה, דאל"כ לא גרע ממשמש בכלכלה שמניד האילן.

לקשור אופניים באילן

בענין האיסור לקשור בהמה לאילן, לכאורה נתחדש כאן דאפילו בינתיים אינו נוגע באילן כלל, ואין עושה שימוש באילן כלל, אלא כשירוצף הבהמה מכאן לכאן יתעכב באילן, הרי הוא כבר מעתה משתמש באילן, והוא הדין בקושר עגלה מפני הגנבים שאסור לקשור באילן, ועיין עירובין לענין קושר חמור לאילן שהכניסו ע"ז בחרם, ויל"ע אי יש לחלק דבבהמה ודאי משתמש, משא"כ בגנבים.

י. ג. - בית שמש

יושב בצידי צדדי האילן האם מותר לו לרדת

דרך האילן בשבת
שולחן ערוך סימן של"ו סעיף א': אין עולים

י"ז הביא רק זה הטעם, אלא יש לדון אם אמר כן רק כדי לצאת כל השיטות שם דלא אסרי כיבוד אפילו אינו מרוצף, או דהשתא לכו"ע הוא כן. ויש לדון בנפק"מ בכל זה לענין לומר לגוי, דרק בפס"ר מצאנו היתר אמירה לגוי, די"ל דהפס"ר לא ציוה אותו, משא"כ בענין שמא ישווה במתכוון בזה יל"ע, דנהי דזה ודאי לא ציוה אותו, סו"ס כבר נהפך לגזירה דרבנן סתם שאסור בו אמירה לגוי, או נימא שאין לחוש שישוה הגוי קרקע שאינו שלו ליפוטו, אי"כ נהפך אצלו כל סיבת הגזירה ושרי, או דילמא סו"ס חיישינן שמא יעשנה ישראל עצמו, ואז יוכל לבוא לידי מכשול, והוא נידון כללי בכל איסורי דרבנן שמשנתה אצל הגוי, אך לא ניכר מבחוץ שינוי המהות, אי נכלל בגזירה או לא.

הערות בביאור הלכה סימן של"ז

סי' של"ז בבה"ל ד"ה ויש מחמירין אפילו במרוצף כ': עיין במ"ב דהטעם הוא משום דגזרינן מרוצף אטו אינו מרוצף, והוא מסה"ת והעתיקו בט"ז, והנה לפ"ז אם כל בתי העיר או עכ"פ רובם [ריב"ש] מרוצפים באבנים או בלבנים [וכ"ש אם הם מכוסים בקרשים] אפשר דמותר לכבד, דלא גזרו על רובה מפני מיעוטה, ולא על עיר זו מפני עיר אחרת, וכמו שכתבו בסה"ת, וכן התוס' בדף כ"ט ע"ב ד"ה גזירה וגם רש"י סובר כן, ורמז לזה בדף צ"ה ע"א ד"ה זילחא, והעתיק דין זה גם הגר"א בביאורו בשם סה"ת, אולם יש עוד סברה אחרת בסה"ת שם, דבין הרובדים [היינו בין השורות שבין אבן לאבן] יש חשש דאשוויי גומות אף במרוצפין, וסברה זו נזכרת ג"כ לחד תירוצא בתוס' צ"ה ד"ה שרא זילחא לענין הדחה [אך לא נזכר בדבריהם לענין כיבוד], ולא אדע מה יענו בסוגיא דדף קנ"א ע"ב דמשני התם קרקע בקרקע מיחלף, דמוכח משם דבמרוצף לא שייך כלל אשוויי גומות, ורק מצד מיחלף. ואולי י"ל דשם התקרה של מרחץ נעשה מקרשים שמהודקין היטב זה לזה, משא"כ באבנים [ומרש"י שם והרמב"ם בפכ"ג מוכח דגם באבנים במרוצף לא שייך אשוויי גומות]. ויש לעיין לדעתו אם לא רצה להכריע לקולא אלא בשל הקרשים המהודקים, מיהו בימינו ממש הריצוף צפוף יותר מקרשים של פעם, ודוק.

עוד כתב בבה"ל שם: אין להחמיר במרוצפים ובפרט אם נתכבד מע"ש. ויש לצרף לזה ג"כ סברת הראב"ד המובא בב"י דס"ל דאפילו באינו מרוצף לאו פ"ר הוא, אך מ"מ אין דבר זה ברור עדיין, דאפשר דהמנהג שהביא הרמ"א שנוהגין להחמיר בזה באיסור כיבוד, נתייחד מימי קדמונים, משום דחששו לאיסור טלטול מוקצה שמצוי להיות על הקרקע עצמות וקליפין שאינם ראויים למאכל בהמה, וכן משמע קצת ברי"ו ח"ג ובב"ח ע"ש, ולפ"ז בכל גווי אסור, אולם מדסיים הרמ"א הטעם להקל בכנף אוו, משום דהוא דבר קל ואינו משהו גומות, משמע מינה דהטעם של המנהג שנהגו להחמיר הוא משום אשוויי גומות.

ויש לעיין לטעם הלבוש דההיתר הוא משום שינוי, אי שייך לומר דהוי שינוי לענין מוקצה, ושמה בזה לא שייך להתיר ע"י שינוי, דלא מצאנו היתר מוקצה ע"י שינוי, ורק כאן שהשינוי הוא לעצם הגזירה שיזכירונו שלא יבוא להשוות גומות.

ולפ"ז אין להחמיר כשכל בתי העיר מרוצפים, ובפרט אם נתכבד הבית מע"ש וכנ"ל, וגם לאיסור מוקצה אין לחוש, אחד משום מה דכתב הרשב"א דמותר לפנותם משום דהוי כגרף של רעי, ועוד דהו"ל טלטול מהצד ע"י ד"א לצורך שבת, וכמו שכתבו האחרונים.

הנה כ' הדברים בב' צדדים, דלכלוך גדול מאוד מועיל סניף גרף של רעי, משא"כ לכלוך קצת בעיני טלטול מהצד לצורך דבר המותר, והיינו לצורך שבת, ולכך לעולם רצוי לכבד ע"י מכבדת וכיו"ב בספק גרף של רעי, דלכה"פ יועיל משום טלטול מן הצד לצורך שבת.

זהו דרך המלאכה, והוא ממש חשש דאורייתא, ולשומעים ינעם.

גדרי בתי העיר מרוצפין

מ"ב סי' של"ז סקט"ז: ולא מדיחין אותו... וטעם כל אלה משום דחיישינן להשוות גומות, ואפי' למאן דשרי כיבוד בשבת, דשאני הכא דכיון שהוא רוצה ליפות את הקרקע לסוך אותה או להדיחה, חיישינן שמא יראה גומות וישכח ויבא להשוותם במתכוין [רי"ן].

והנה כאן לא הקיל בכל בתי העיר מרוצפין כמו לענין כיבוד בבה"ל, דאפילו בימינו שמהודקין מאוד כמו קרשים, ואין לחוש לבין הרובדין, מ"מ משמע שלא הקיל הבה"ל בסברא זו אלא בצירוף אזהרה סניף, כמו בשעה"צ ס"ק ב' בצירוף ב' צדדים, וכן שם בס"ק ל"ז לענין להכריע בין ב' שיטות במ"ב, וכן בבה"ל סימן שט"ז סעיף י"א [ד"ה שרי] לא הקיל בזה ברוך אלא בצירוף שיטות המפקפקין שם על המג"א בלא"ה. וכן בכיבוד סומך בצירוף שיטת השו"ע להקל בשאינו מרוצף, ועל שיטת המקילין במרוצף, כי בלי סניף לא רצה להקל, דהרי עיקר יסוד התוס' אינו מוכרח לכו"ע.

שטיפת מרצפות בכלוך

מ"ב סי' של"ז סקט"ז: אפילו הוא מרוצף - דגזרינן אטו שאינו מרוצף [רמב"ם], והא דהתיר בס"א לענין כיבוד ולא גזרו כן, משום דכיבוד הוא יותר דבר נחוץ מהדחה. ויש לדון לטעם זה כשיש לכלוך גדול ממש כגרף של רעי, אי יהיה היתר דנחוץ כמו בכיבוד, או דלא פלוג ואזלינן בתר רוב הדחות.

ד' סוגי דרבנן

סי' של"ז סקט"ז: חבית על הארץ - היינו חבית מלאה, וכן לא יכריע החבית וישפוך ממנה, אלא מגביה מן הארץ ושופך, שא"כ יחפיר מן הארץ בודאי. ואף שמקלקל הוא, וגם מלאכה שא"צ לגופה היא, וגם חופר כלאחר יד הוא, אעפ"כ אסור מד"ס.

הנה בשעה"צ סימן שט"ז ס"ק י"ח כ' וז"ל: משום דהוי תרי דרבנן, משום הכי מותר באינו מתכוין אע"ג דהוי פס"ר [פרמ"ג]. ולכאורה גם כאן יש ב' דרבנן חוץ מאינו מתכוין, וכאן בשעה"צ ס"ק ב' לא הקיל לענין זה אלא בצירוף ב' סניפים, וכאן כ' השער הציון סק"י לענין מכבדות היינו אף שהוא גם כן פסיק רישא דלא ניחא ליה, מכל מקום לכתחלה אין כדאי, וכמו בגורר כלים גדולים ביותר על גבי קרקע, דגם שם אם יתהוה חריץ הוא מקלקל את הבית על ידי הגומות, והוא פסיק רישא דלא ניחא ליה, ואפילו הכי אסור לכתחלה וכנ"ל, בסעיף א' במשנה ברורה. הנה נקט לשון רק דאין כדאי לכתחילה דהוא מקלקל, ועוד דהוא כלאח"י וגם פס"ר, והטעם י"א משום דחושש בכל אלו שמא יהא לו ניח"ל, ובנ"ש תירץ דלא הקיל בשופי [אלא בצירופים נוספים] אלא כשיש ב' דרבנן מגופו של אותה המלאכה, משא"כ כאן שהכל בא משורש א' של פגם במלאכת מחשבת, ע"כ. תדע דהרי בריש סימן ש"ד דן המ"ב וש"א לענין לצרף ד' דרבנן, וא' מהם אינו מתכוין, ולמה לא סגי בג' וא' מהם פס"ר דלא ניח"ל, אלא דבענין זה בעינן ארבעה, וה"נ כאן אילו היה אינו מתכוין דהיינו שלא היה עצם הפעולה החפירה אלא דבר נסרך, היה כאן ג"כ ד' דברים: מקלקל, פס"ר דלא ניח"ל, כלאח"י ומלשאצ"ל, והיה מקום להתיר.

פס"ר בגוי

מ"ב סי' של"ז סק"כ: דכיון וכו' והוי פ"ר וכו', אבל מתוס' שם משמע דלא הוי פ"ר, אלא דאסור מטעם שמא ישכח ויבוא להשוות גומות במתכוין, כדי שיהא נוח לו הצידוד. הנה כבר הביא ג"פ זה השיטה דאינו פס"ר, אלא גזירה שמא יעשה במתכוון, אלא דכאן הביא ב' שיטות בענין חבית, ולעיל בכיבוד הביא רק הטעם הרביעי בסוגיא, ובמדיחין ס"ק

במקום הפסד (ובמשנ"ב בסימן ש"ז ס"ק כ"ב כתב במקום הפסד גדול, מלבד בסוף סימן של"ט שמבואר שם מהחיי אדם שהתיר אפילו שבות אחד בברי היזקא), והנה כאן הוא שבות אחד ואפילו הכי התירו. ובפמ"ג כאן במשב"ז ס"ק ט' כתב כיון שהם תלושים אין בו משום קוצר דאורייתא, ואינו מתקן מנא אלא מיחזי כמתקן מנא, וממילא הו"ל שבות דשבות במקום הפסד. אולם מבואר ששיטתו הוא ששבות דשבות ע"י ישראל שרי, ודלא כמשי"כ באשל אברהם סימן ש"ז ס"ק ז'.

ודעת המשנ"ב מבוארת בכמה דוכתי שמותר שבות דשבות במקום פסידא ומצוה (ושאר דברים שהתירו) אפילו ע"י ישראל, ובביה"ל סוף סימן שט"ז בסוף ד"ה ואפילו (השני) כתב להתיר שבות דשבות בישראל לצורך מצוה בהוצאה בכרמלית פחות פחות מד' אמות, אלא שהניח בצריך עיון, ע"ש. ונראה שספיקו הוא בזה אם אמרינן שבות דשבות בישראל. ועיין בחזו"א (הביאו השונה הלכות בעמוד ת') שהכריע להקל בזה (ואף דלמתירים שבות אחד לצורך מצוה אין מתירים כי אם ע"י ישראל, כמשי"כ הביאור הלכה סי' ש"ד סעי' א' ד"ה אסור לשברה, מ"מ בשבות דשבות יש להתיר).

ועיין לקמן בסימן של"ט ס"ק ל"ו שבמקום הפסד מרובה, אם הוא ברי היזקא מותר אפילו לעשות איסור שבות של שט על פני נהר, אפילו ע"י ישראל עצמו, ואין כאן שבות דשבות, ורק בברי היזקא, עיי"ש.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

סימן של"ז

גרירת ספסל בעיר שרוב בתיה מרוצפין

מ"ב סימן של"ז סק"ד: כתב המג"א דגדולים ביותר אסור לגרור על הארץ, דפסיק רישא הוא דבודאי יעשה חריץ, ואפילו מרוצף בקרקע של שיש אסור לגרור, דגזרינן מרוצף אטו אינו מרוצף. וכתב בשעה"צ סק"ב דמסתברא דאם כל העיר מרוצף באבנים או בקרשים, יש להקל בזה. ונראה דבדוקא נקט השעה"צ דכל העיר מרוצף באבנים, דבזה לא סגי שרוב בתי העיר מרוצפין, שהרי גרירת הספסל היא גם חוץ לבית, ואם העיר עצמה אינה מרוצפת, שוב איכא למיגזר מרוצף אטו שאינו מרוצף. ויש להסתפק אי סגי ברוב העיר מרוצפת או לא, דאף שלגבי כיבוד בית כתב הביה"ל (בד"ה ויש מחמירין) להקל אפילו כשרוב בתי העיר מרוצפין, התם איכא למימר דכיון שהוא מכבד בית שכולו מרוצף נמצא שאין חשש בעצם שיכבד בית אחר, אלא שיש לגזור שאם נתיר במרוצף יתירו גם בשאינו מרוצף, ובוזה לא גזרינן כשרוב בתי העיר מרוצפין. משא"כ הכא גם אם רוב העיר מרוצפת, כיון שבדרכו יכול להזדמן למקום שאינו מרוצף, י"ל דדיינינן ליה כאינו מרוצף. ויש להסתפק כה"ג גם בבית, כשרוב בתי העיר מרוצפין, ואיהו ביתו מרוצף ברובו, אי נתיר לו לכבד החלק המרוצף, או דלמא דהוא נידון כבית שאינו מרוצף, כיון שבדירתו יש חלק שאינו מרוצף, וצ"ע. [והא מיהא נ"פ דבעינן שהריצוף יהיה בדרכים שמשמשים בהם, דאם הדרכים אינם מרוצפות לא מהני מה שרוב העיר מרוצפת, ופשוט. ומסתברא דה"ה איפכא, שאם כל הדרכים מרוצפות לא אכפת לן אם שאר העיר אינה מרוצפת].

שמי"י אקוקה - מעלות דפנה

השלמת ריצוף בחול

במשנה ברורה סימן של"ז בהקדמה כ' וז"ל: "אקדים לסימן זה הקדמה קצרה... ואם היה זה בבית חייב משום בונה, שמתקן הבנין עיי"ז". מכאן מודעה רבתא לשבתא לענין החול שמפזרין ליד הרובדין החדשים כדי שילכו על זה, ויפול החול בין הרובדין להשאר שם לעולם בקביעות, דהוי פס"ר דניחא ליה, וגם מתקן וגם צריכה לגופה, וגם אינו כלאח"י לכאורה, שרק

באילן וכו' ואין נתלים בו ואין משתמשין במחובר לקרקע כלל, גזרה שמא יעלה ויתלוש. עלה באילן בשבת, בשוגג מותר לירד, במזיד, אסור לירד. ואם עלה מבעוד יום, בכל גווי מותר לירד משחשכה. ויש אומרים דהני מילי כשהיה דעתו לירד מבעוד יום וכו', ובהגה ודוקא אדם שעלה שם, אבל אם הניח שם חפץ מבעוד יום אסור ליטלו משם בשבת. ובמשנה ברורה (ס"ק ו' ו"ס"ק ט' ו"ס"ק י"ב) מבואר דטעם החילוק הוא, דלגבי אדם אמרינן דאף על גב דבירידה זו משתמש באילן, אעפ"כ אין לאסור עליו לירד, כיון דגם בישיבתו משתמש הוא [וכן לענין עלה מערי"ש, אע"ג דאסור לעלות אפילו מע"ש, אדעתא דליחב שם דהא עכ"פ משתמש באילן בישיבתו, אפ"ה לא קנסוהו דבשעת עלייתו עלה בהיתר], משא"כ בהניח שם חפץ, כיון שאין איסור בהיות כלים מונחים מעצמם על דבר המחובר בשבת, ומאידך בנטילתו משתמש הוא בהאילן, לכן אסור ליטול החפצים מהאילן.

והנה היה מקום לדון האם מה שאסרו ליטול חפץ מן העץ, זה בצירוף מה שעשה איסור כמה שהניחו שם, או אי"ו אלא רק מחמת החשש של השתמשות באילן. אכן באמת בדברי הרמ"א מוכרע כהצד השני, דהא אסר בזה אפילו הניחו מערב שבת, ומשמע דזה אפילו כיון ליטלו מערי"ש או שלא כיון להשתמש בו בשבת וכדו', שאין בעצם ההנחה דראא דאיסורא כלל, וכמובן. אשר לפי זה יש לחקור, דאף אצל אדם שייך כה"ג, אם עלה לאילן מערב שבת והתיישב על צידי צדדיו של האילן (כגון על נדנדה התלויה על יתד הנעוץ בעץ), דמבואר בשו"ע להלן סעיף י"ג דמותר להשתמש בצידי צדדיו של האילן, וכ"ש אם עלה בשבת לאילן והתיישב בצידי צדדיו, דכעת אינו עושה איסור בישיבה זו עצמה (ורק בעליה היתה בעיה, אם עלה בשבת או אף בערי"ש אם עלה ע"י שלא לירד קודם השבת), ומעתה כיון שכעת אינו עושה איסור, ומאידך בירידתו דרך האילן יעשה איסור, יש לאסור לו לירד דרכו אלא ישאר שם כל השבת, אא"כ יודע לקפוץ או לירד משם שלא דרך האילן [ובאמת אפי"ו באילן עצמו צידד הגרשז"א דשרי לקפוץ ממנו, ועל כן עדיף שיעשה כן מלהשאר באילן כל השבת, דחשיב משתמש בו, כמובא בשש"כ (החדש, פרק כ"ו הע' מ"ה), וע"ש (בהע' מ"ד) שהסתפק אם מותר לו לטפס באותו העץ עצמו ממקום למקום], וצ"ע.

אחד מבני החבורה - ירושלים

נטיעת אילן שלא לשם נטיעה

כתב המשנ"ב סי' של"ז ס"ק ל"ח שכשם שמותר להוציא מהקרקע עשבים שתחבן שלא לשם השרשה, ה"ה שמותר להחזירן אח"כ לקרקע. וקשה, אמאי לא כתב המשנ"ב דצריך להוציאם במוצ"ש, שהרי אם לא יוציאם סופם להשריש. ונהי דאינו מכוון שישרישו, מ"מ לא גרע מזורק חטים שג"כ אינו מכוון להשרשה ואסור. וכן יש להקשות בדברי הרמ"א ססי"א שמתיר להחזיר ענפים למים, ולא קאמר שצריך להוציאם במוצ"ש. שו"מ בביאורו ד"ה ע"ג (בסופו) שכתב על ציור מעין זה, דאה"נ צריך להוציא במוצ"ש קודם שישריש. וכיון שכך הדין, קשיא טפי אמאי לא קאמר לה הרמ"א.

א. ד. - בני ברק

שבות דשבות ע"י ישראל ושבות אחד במקום הפסד

שו"ע סימן של"ז סעיף ט': צינור המקלח מים מן הגג שעלו בו קשים ועשבים שסותמים ומעכבים קילוחו, ומימיו יוצאים ומתפשטים בגג ודולפים לבית, ממעכן ברגליו בצנעה, דכיון דמתקן ע"י שינוי היינו שאינו עושה אלא ברגליו, במקום פסידא לא גזרו ביה רבנן, עכ"ל. והנה כאן הוא שבות אחד, והוא מותר במקום פסידא.

והנה בעלמא לא התירו רק שבות דשבות

והנה כ"ז שייך רק לענין איסור אשוויי גומות או מוקצה דלית בזה, אבל יש עוד חשש אחר משום מה שכתב השה"ג, והובא ברמ"א, דמשתבר הקסמים, וכן ה"ה ענפי האילנות שבזמנינו [שקורין בעזעים], ואין להתיר אלא במכבדת של ענפי תמרה הרכים שנכפפים ואין משתברים.

עוד כ' בבה"ל ד"ה הקלים וכו': עיין במ"ב מה שכתבנו בשם כלכלת שבת דה"ה ע"י בארש"ט הרכים, ובאמת עיקר ההיתר בדגד או כנף אוזו ג"כ אינו היתר ברור, דכמה פוסקים פקפקו ע"ז וכו"ל, וע"כ נלענ"ד דאין להתיר אלא באותו שפרט הרמ"א, ומשום דהוי שינוי גדול ג"כ שאין דרכו לכבד בזה בחול, משא"כ בבארש"ט שדרכו לכבד בזה בימות החול ג"כ, והוי זילותא דשבת. וכן משמע לישן הלבוש שז"ל: וכן ע"י בגד או מטלית או כנף אוזוא הקלים, ואינו מזיז עפר ממקומו ואינו משוה גומות, והוי שינוי גדול, מותר, עכ"ל. ומשמע מזה דאי לא היה שינוי לא הי מתירין בזה, אך אם הבית היה מרוצף יש לסמוך ע"ז, דכמה ראשונים סוברים דאפילו במכבדת ממש מותר לכבד במרוצף.

ולפ"ז אף בגינה שחלקה מרוצף בימינו שעל גינות אין לנו כל או רוב מרוצפים, ודנו אחרוני זמנינו באופן שנמשך מהבית אי נימא שהוא חלק מהבית ונידון כמוהו או לא, וכשאינו נמשך מהבית לכו"ע אין דינו כרוב העיר מרוצף, מ"מ ע"י בארש"ט של ימינו שכולם באופן סינטטי שאינו נתלש ונשבר שרי מיהא לכל הדעות. מיהו אכתי יש לדון במש"כ במ"ב שלא יכבד אלא בשינוי מלמעלה ולא בחזק, וז"ל (ס"ק י"א): "אינו נוטל בהם רק האבק שלמעלה ולא אתי לאשוויי גומות, כ"כ בד"מ, ומוכח מזה שאם רוצה לכבד בהם היטב את כל העפרוריות הנמצאות בארץ שאסור, ויל"ע אי קאי רק באינו מרוצף דמיירי ביה הרמ"א ג"כ, או דקאי גם במרוצף, דסו"ס בכ"מ שמתירים בעינן שלא יעשה בחזק אטו מרוצף.

י. ג. - בית שמש

בענין הליכה בשבת על גבי מדרכה חדשה מרוצפת כשפזרו עליה חול לחיזוק המדרכה

בשבת דף צ"ה. איתא אביי שרא זילחא במחוזא, אמר טעמא מאי אמור רבנן דלמא אתי לאשוויי גומות, הכא ליכא גומות, ופירש"י זילחא לרבץ הבית ורצפת אבנים היתה בכל העיר, וכתב השו"ע בסי' של"ז סעיף ב' וז"ל: אסור לכבד הבית אלא א"כ הקרקע מרוצף, ויש מתירין אפילו אינו מרוצף, הג"ה ויש מחמירין אפילו במרוצף. והטעם באינו מרוצף מבואר בטעם ב' משום אשוויי גומות, והיש מחמירין דס"ל דגם מרוצף אסור משום שהמרוצף הו"ל פסיק רישא, גזרו אטו שאינו מרוצף, והמתירין במרוצף דס"ל דהאיסור כאן משום שבות ולא אסור מדאורייתא, ולכן לא גזרו, והמתירין אפילו באינו מרוצף דס"ל דלא פס"ד הוא, דאינו ודאי שישוה גומות. ובביה"ל ד"ה ויש מחמירין כתב שיש מקום לאסור במרוצף, שכתב ספר התרומה אשוויי גומות שבין הרובדים שבין אבן לאבן, אולם הביה"ל דחה טעם זה להלכה, דמרש"י והרמב"ם מוכח שבריצוף אבנים לא שייך אשוויי גומות, אם גם ברמ"א מבואר שהטעם שנהגו לאסור במרוצף הוא משום אשוויי גומות.

והנה בנידון דידן שעל ידי הליכת כולם נכנס החול בין החריצים של האבנים, ומטרת כניסת החול אינו רק להשוות הגומות, אלא בעיקר בכדי לחזק את ריצפת המדרכה, שבכך הריצפה יותר מהודקת [שחול יוצר לחץ בין אבן לאבן], וא"כ הנידון כאן משום בונה ע"י הילוך בנ"א שם. ונראה דיש להתיר להלך על אבני רצפת המדרכה הנ"ל מכמה טעמי: א' דאינו פסיק רישא שמהליכת כל אדם בפני עצמו יתחזק הקרקע, דאינו ודאי שיכנס חול, וגם אם יכנס מחמת הליכתו לא יכנס אלא ממש מעט חול שאין בו כדי לחזק הקרקע,

ורק עם הליכת כולם עם הזמן יש בו משמעות בחיזוק זה, וכיון שאינו מתכוין לכך יכול ללכת שם (הגר"מ קליין שליט"א). ואין כאן נידון של שנים שעשאוה דאמרינן בכהאי גוונא שאין האחד יכול לעשות המלאכה חייבים השנים, דהפטור של שנים שעשאוה כשכל אחד יכול לעשות הדבר בפנ"ע, וכאן אין בעשייתו מלאכת בונה, זה אינו, דהמלאכה כאן לא נעשית בפעם אחת אלא בשלבים ע"י הליכת בני"א בזה אח"ז, והנידון של שנים שעשאוה כאשר נעשה הדבר בפעם אחת. ב' דאינו פס"ד, דצורת עשיית הפעולה כאן בחיקוק הריצפה היא הכנסת החול בידיים לרובדים שבין האבנים, ולא בדרך אגב שמחמת הליכתו דורך על החול ומתגלגל חול למקום הרובדין, ובכה"ג אינו אלא מתעסק בעלמא (העין יצחק). ולא דמי לגורר מטה וספסל, דשם עושה אותה עשייה של אדם החורש שהיא חריצת כלי החרישה באדמה ועושה החריץ, רק שאינו מתכוין לחרוש, ושם תלוי אם הוא פס"ד או לאו, משא"כ כאן שלא עושה את הצורה הרגילה של פעולה זו אי"ז נחשב אפילו פסיק רישא. ג' כיון שאין מעשהו ניכר, דהריצפה מתוקנת בגמר הריצוף, ותוספת חיזוק זה אין בו כדי להחשיבו כגמר בנין (כן שמעתיה מהגר"ע אויערבאך שליט"א).

בדין מלאכה כלאחר יד

איתא בגמ' שבת מ"ו: רמי ליה אביי לרב יוסף, מי אמר רבי שמעון כבתה מותר לטלטלה, כבתה אין לא כבתה לא, מאי טעמא, דלמא בהדי דנקיט לה כבתה, הא שמעינן ליה לרבי שמעון דאמר דבר שאין מתכוין מותר, דתניא רבי שמעון אומר גורר אדם כסא מטה וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ, כל היכא דכי מיכוין איכא איסורא דאורייתא, כי לא מיכוין גזר ר"ש מדרבנן, כל היכא דכי מיכוין איכא איסורא דרבנן כי לא מיכוין שרי ר"ש לכתחילה, ע"כ. ופרש"י איסורא דאורייתא - כיבוי אב מלאכה הוא, חריץ ליכא איסורא דאורייתא דחופר כלאחר יד הוא דחופר, דאמר לקמן (ע"ג): תולדה דחורש וחייב, ה"מ חופר כדרכו במרא וקרדום, עכ"ל. ומבואר ברש"י דגם היכא שכוונתו לחרוש, אם אינו עושה בדרך של חרישה אינו מלאכה דאורייתא אלא דרבנן, דרש"י בא לפרש למה בחרישה גם אם מתכוין אין איסור מדאורייתא, וע"ז מפרש רש"י הטעם משום שאינו חופר בדבר שהדרך לחרוש בו, וכ"ה במשנ"ב בסי' של"ז סעיף א' ס"ק ג' ובשעה"צ ס"ק א'.

ונתעוררתי בענין זה בשאלה שנשאל מרן רבינו הגר"ש אלישיב זללה"ה בספר קב ונקי שאלה קכ"ב, במי שרוצה לכבות את האור בשינוי (כגון במקום המותר לכבות, ורוצה לעשות את הכיבוי בשינוי) ע"י שבמקום לכבות ע"י הזנת המתג, יפרק את המנורה ממקומה, אם מיקרי שינוי. והשיב מרן זללה"ה דלא כל דבר הנעשה בצורה משונה מחשיב את המלאכה שנעשתה בשינוי ללאחר יד, אלא לפי הגדרים שגדרו חז"ל, כגון בכלאחר יד, עכ"ד. והנה כאן בחורש נראה לא כן, דאת המלאכה עושה בידיו ולא כלאחר יד, ורק את פעולת החרישה עושה בצורה משונה, והמלאכה בגלל זה נעשית מדרבנן מפני שלא עשה אותה כדרך שעושים אותה, שהיא חרישה במרא וחצינא.

ונראה שיש לחלק בין מלאכת חרישה למלאכת כיבוי, דחרישה דילפינן ממלאכות שבמשכן כיון שהיה צורה במלאכת החרישה, א"כ כל שאינו עושה כמו הצורה שהדרך לעשות באותה מלאכה אינו חייב מדאורייתא, משא"כ בכיבוי לא היה צורה במלאכה זו, אלא כיבוי אש שהיא מלאכת הדיוט, ולכן כל שלא עושה שינוי בעצם עשיית הכיבוי לא נחשבת המלאכה שנעשתה כלאחר יד. ולכן בנידון כיבוי המנורה ע"י פירוקה ממקומה, שאמנם אין זה הדרך לכבות את החשמל, מ"מ כיון שבכיבוי אין בו צורה של מלאכה, רק התוצאה שהוא הכיבוי, אם מכבה בידיו ולא כלאחר

יד, אפילו שנעשה הכיבוי לא כדרך שהעולם עושה אינו חייב מדאורייתא.

אליה קרואני - מעלות דפנה

בסברת הגרש"ז דפתיחת מקרר חשיב מכוין לגבי הדלקת הנורה ולא רק פסיק רישא

בספר שש"כ כתב לגבי לפתוח מקרר ע"י עכו"ם בשעה שנדלקת בו נורה, שיש לצדד שאסור, אע"פ שפס"ר ואינו מתכוון ע"י עכו"ם מותר [כמבואר בסימן של"ז סעיף ב' ובסימן רנ"ג], מ"מ הכא אסור כיון שהוא עשוי לכך נחשב כמתכוין, ובס' מלכים אומניך כתב להתיר בזה כיון שהוא פס"ר ע"י עכו"ם.

והנה סברת הגרש"ז שכל ההיתר של אינו מתכוון ואינו פס"ר, שאינו הגדרת המעשה, וכשהוא מתוכנן כך אסור. ומצאנו דוגמתו בסימן של"ח בשעה"צ ס"ק ז' שהביא שהגם שלהגר"א השמעת קול היכי שאינו מכוון לכך מותרת, מ"מ אם יש הס"ת עינבל שמשמע קול אסור לטלטלו בשבת, אף שהוא אינו מכוון אלא לטלטלו ולא להשמעת הקול, מ"מ כיון שהעינבל הזה נעשה כן לכתחילה, והוקבע בבגד כדי להשמיע קול, נעשה כמי שמכוין לזה וניחא ליה.

ובתשובת הרמ"א סימן קי"ט כתב גבי ספרים שכתב על חודי דפיהם, שאינו נחשב מלשאצל"ג כיון שהוא צריך לו כדי לפתוח ולסגור, והוא תמוה, שהרי כל מלשאצל"ג הוא כן, שהרי הוא צריך לחפור הבור כדי להוציא העפר, וצ"ל כנ"ל כיון שהוא מתוכנן כך נחשב שפעולת פתיחת ספר היא מחיקה. אמנם זה תמוה ביותר, בשלמא מכוון ניחא שפיר שכן היא הגדרת פעולה, אולם להיחשב מלאכה הצריכה לגופה הוא תמוה איך נחשיב אותו צריכה לגופה, כיון שסוף סוף אינו משתמש במחיקה [ובשלמא הכתיבה ניחא שהיא צריכה לגופה, אבל המחיקה הוא פלא].

וצ"ע שהרי המקור לדין פס"ר ע"י עכו"ם הוא בסימן רנ"ג סעיף ה' שנתנים את הקדרה על תנור, ואח"כ באה השפחה ומבערת את תנור בית החורף, והו"ל פס"ר ע"י עכו"ם, והנה שם הוא מתכנן באופן זה שיווצר פס"ר וש"י. וצריך לחלק בין תכנון לכך שמותר, לכלי שמתוכנן באופן זה שמגדיר את המעשה.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

סימן של"ח

משחק בעיר שרוב בתיה מרוצפין

מ"ב סימן של"ח סק"כ: אבל ע"ג קרקע אפילו היא מרוצפת דלא שייך אשוויי גומות ג"כ אסור, דקרקע בקרקע מיחלף, וגזרינן אטו קרקע שאינו מרוצף, ולא ביאר הדין כשרוב בתי העיר מרוצפים, שלעיל (בסי' של"ז ביה"ל ד"ה ויש מחמירים) הקיל לכבד הבית כשכל בתי העיר או רובם מרוצפין. ויתכן לומר דהכא לא יהני האי היתר, דכיון שהדרך לשחק גם שלא בבית, לעולם איכא למיגזר אטו קרקע שאינה מרוצפת. [אא"כ העיר עצמה תהא מרוצפת].

שמ"י אקוקה - מעלות דפנה

בדין השמעת קול בשבת

הנה בגמ' (עירובין קד.) איתא, עולא איקלע לבי רב מנשה, אתא ההוא גברא טרף אבבא (בשבת), אמר מאן האי, ליתחל גופיה דקא מחיל ליה לשבתא. אמר ליה רבה, לא אסרו אלא קול של שיר. ובגמ' הקשו, שמצינו שמטיפין מיארק לחולה בשבת, ומשמע לחולה מותר ולבריא אסור, ותירצו דשם מיירי בהטפת מיארק לחולה שישן, שנעשה בדרך שיר, ואילו בהטפת מיארק להשמעת קול לעורר אדם, שאינו בדרך שיר, שרי. ושוב הקשו משמר פירותיו, ומנשים המשחקות באגוזים, וממילוי בור במקדש, ודחו דהתם כל החששות אינן מפני השמעת קול בעלמא בשבת, אלא אדרבה זה שרי, אלא מיירי מסיבות אחרות, כגון בעופות שמא יטול צרור, ובאגוזים שמא ישוו גומות, ובמילוי מים שמא ישקה לגינתו.

והנה יש לדון, האם עצם הדבר שהביאו בגמ' ארבעה קושיות, משמע שמסדר הגמ' סבר שאסור להשמיע כל קול שהוא בשבת, ואף שהמתרץ דחאו ותירצו, אין התירוצים מספיקים, וסוגיית הגמ' לאסור (כ"כ הרא"ש סימן כ', הביאו הב"י סי' של"ח), או אדרבה מכך שמסדר הגמ' תירץ ודחה הקושיות, משמע שהלכה היא שמותרת השמעת קול בשבת, שלא בצורת השמעת שיר.

ובסברות אלו נחלקו רבותינו הגאונים והראשונים, דעת רבינו חננאל ורבינו תם ועוד ראשונים והגר"א, שאין להשמיע קול בשבת אפילו במקום שאינו בדרך שיר. ודעת הרמב"ם (פכ"ג ה"ד) והרבה ראשונים והשו"ע דמותר להשמיע בשבת קול, ורק בדרך של שיר אסור. הרי"ף (עירובין לה:) כתב וזו לשונו: וחזינו למקצת רבואתא דסבירא להו כעולא (לאסור השמעת קול בשבת אף בלא קול שיר), וסמכי אנמרא דבני מערבא, דגרסינן התם במסכת יו"ט (ירושלמי ביצה פ"ה ה"ב) אמר רבי אלעזר, כל משמיע קול אסורין בשבת, ר' אלעא איעצר בסידרא (התעכב בביהכ"נ), סליק לביתא ואשכחון דמכיין (בני ביתו ישנים), דמך על תרעא (ישן בחוץ על הסולם) בגין דלא מקש בשבתא. ואמרינן נמי, ר' ירמיה מקש על תרעא בשבת, אל"ר אבא מאן שרי לך, עכת"ד הירושלמי שבר"ף.

והוסף הרי"ף, ואנן לא סבירא לן הכי, דכיון דסוגיין דגמרא דילן להיתרא, לא איכפת לן במאי דאסרי בגמרא דבני מערבא, דעל גמרא דידן סמכינן דבתרא הוא, ואינהו הוו בקיאי בגמ' דבני מערבא טפי מינן, ואי לאו דקים להו דהאי מימרא דבני מערבא לאו דסמכא הוא, לא קא שרו ליה אינהו, עכת"ד הרי"ף.

והנה יש להעיר, דבתלמוד ירושלמי איתא כמה מעשים בעניין זה, ואין כל המעשים אסורים השמעת קול בשבת, כי כמה וכמה מעשים מוכיחים שמותרת השמעת קול בשבת שלא בעשיית שיר, וא"כ מדוע הוצרך הרי"ף לומר שהבבלי צודק מהירושלמי, יכתוב שגם בבבלי וגם בירושלמי ישנם הוכחות כהמתירים להשמיע קול שלא בצורת שיר בשבת [מקש דבי כנישתא, אצבע צרידא, האב שהעיר את בנו, הלולא דבית רבי, ועוד].

ויש ליישב, דכל המקרים שמוכח מהירושלמי שמותר השמעת קול בשבת, היא בענייני מצוה, להעיר הכה"ג ומתפללי ביהכ"נ, אב שהעיר בנו ללימוד, והלולת בית רבי, וע"כ הבין מיניה שהשמעת קול אפילו שלא במקום שיר אסורה, ורק במקום מצוה מותר, וע"כ הוצרך הרי"ף לנטות מדרך הירושלמי ולדרוך בדרך הבבלי, ודו"ק.

והנה ברמב"ם (פכ"ג ה"ה) פסק דמותר לספק כלאחר יד, וראייתו מהירושלמי (הנ"ל) שרבי עשה סעודת נישואי משתה בנו, והוי מטפחין אחורי ידיהו, ור"מ מחה שזה חילול שבת, ורבי אמר, מי הוא זה הבא לרדותינו בביתנו. הרי שהם מחאו כף בשינוי, ומוכח מהכא דשרי, והביא הב"י דמוכח דשרי כי רבי מיחדדא שמעתתא טפי דהוו רבים גביה, ומה שר"מ מיחה, יש לומר חדא דלא ידע שמחאו כפיים בגב ידיהם ובשינוי, או דידע ופליג עלייהו.

והנה יש לדון, דאי שרי למחאו כפיים בשינוי, למה לא הותרה השמעת קול בשינוי, והמעשה שביירושלמי בחכם שישן מחוץ לביתו שלא רצה לדפוק בדלת בשבת, למה לא דפק בשינוי. ושם בנקישה בדלת אין כאן שינוי, שיש הדופקים ברגלם או באגרופם ואסור, כי כל דפיקה הויא כדרך, וצ"ע.

והנה בעניין השמעת קול באצבע צרידא, הביא הב"י (סי' של"ט) מהרמב"ם (פכ"ג ה"ד) דאסר כשנעשה לשיר, והביא מתרומת הדשן (סי' ס"ב, ובכתביו סי' קנ"ד) דשרי, וראייתו מהגמ' ביומא (י"ט): ביקש להתנמנם פרחי כהונה מכים לפניו באצבע צרידא. והעיר דאין לומר דשאני מקדש דלא גזרו בו משום שבות, דא"כ הוה ליה לתלמודא לאסוקי עלה דשרי מהאי

טעמא, כדאמר בפרק אמר להם (יומא לד:): מצירוף גחלים, ע"כ.

והעיר עליו הבית יוסף, ותמהני, היאך סמך אדיוק כזה להתיר מה שאסר הרמב"ם להכות אחת כנגד אחת כדרך המשוררים, ומשמע שמדובר שמקיש בגודל ובאמה שבאצבעותיו (כמנהג אצבע צרידא) כו'. ואמנם יש לדחות הראיה מיומא, שהיו מכין באצבע צרידא לפני כנה"ג, דשאני התם דהוי דבר מצוה, וצ"ע.

וראיתי לדון בענין פעמונים של הס"ת, שדעת המג"א להתיר, ודעת הט"ז לאוסר. והגרש"ז אויערבאך אסר, הובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה, דסבר שכיום כולם קמים לס"ת ואין מצב שעוברת בלא שיראוה, אמנם באדני שלמה כתב שיש המרחפים במחשבותם, ובזכות צלילי הפעמונים יעמוד. והנה זכינו לפני כמה שנים, לומר שיעור בביהכ"נ על שם הגר"א בשערי חסד (והנה דעת הגר"א שאסורה השמעת קול אפילו בלא שיר, וכדעת רבינו חננאל, והגרש"ז היה רב בית הכנסת), ויש ראיית שיש פעמונים בספר תורה (דלא כסברת רבינו חננאל והגר"א, ודלא כהגרש"ז עצמו גבי רימונים של ס"ת), ונפלאותי.

והנה חקרו רבותינו האחרונים (אור שמח) מהי סיבת איסור השמעת קול, אי משום דחיישינן שמא יתקן כלי שיר, ולפי"ז כשאינו דרך שיר שרי, או שיש איסור השמעת קול בשבת משום עובדין דחול ואוושא מילתא וכיוצא, ולפי"ז גם בלא בדרך שיר יאסר, ותלו הני סוברים בהאי סברא, ודו"ק.

פנחס פרץ - ירושלים

שריקה בפיו ע"י האצבעות

שולחן ערוך סימן של"ח סעיף א': השמעת קול בכלי שיר אסור, אבל להקיש על הדלת וכיוצא בזה, כשאנו דרך שיר, מותר. והרמ"א בהג"ה הוסיף, וכן אם לא עבד מעשה, שרי. ולכן אלו שקורין לחבריהם ומצפצפים בפיהם כמו צפור, מותר לעשותו בשבת.

ויל"ע בשורק ע"י אצבעותיו בפה, בדפפשות יש כאן איסור מצד המעשה שעושה ביד, דדל מהכא מה שעושה בפיו אע"פ דאיכא מעשה בידיו שהוא לא הותר, אך אפשר דכל שעושה הקול מתוך הפה לא אסרו אף ע"י ידו (ועי' בשו"ע לעיל סי' ש"ט סעיף ט"ז וסי' ש"כ סוף סעיף א', ויל"ח), וביותר שעיקר השריקה היא בפה, ורק היד מגבירה ומחזקת את טון הקול, ועל כן אין בזה איסור.

והנה צ"ע מעיקרא אמאי לא חשיב מעשה מה שמנעים בפיו, וראה בסנהדרין (סה). דאמרין עקימת שפתיו הוי מעשה, לענין מחרף ומגדף ומקלל, משא"כ לגבי העדאת עדים, עיי"ש. והכא לכא' עיקר השיר הוא בפה, וא"כ דמי להתם, אך י"ל דאדרבא משו"ה לא אסרו בזה, דכיון שבדאי לא גזרו על שירה ונעימה בפה - ממילא לא גזרו על שריקה וצפצוף בפה. וא"כ מה שאמרו כאן שהדבר תלוי במעשה, אין מוכרח ששורש הדין הוא מחמת חילוק זה, אלא עיקר החילוק הוא משום שלא גזרו על הפה, אלא שהגדירו זאת כמעשה ולא מעשה. ומ"מ מעתה יש להעמיד ספקינו לגבי שריקה באצבעותיו בפיו בנוסח שונה, דיש לחקור האם מה שאמרו דנעימה בפה אינה בכלל הגזירה, זה כולל גם כשעושה מעשה באצבעותיו, דעכ"פ הוי כשירה בעלמא, או שמא יצא בזה מכלל שירה בעלמא, וכולל הוא בגזירת ניגון והשמעת קול בכלי שיר, וכמבואר בשולחן ערוך להלן סימן של"ט סעיף ג' דאף לטפח בהכאת כף אל כף, וכן בסיפוק בהכאת כף על ירך וכדו' אסרו, וצ"ע.

ודאיירינא בהא, יש לעורר במקור דין זה שמקורו טהור בדברי ריא"ז שהובאו בשלטי הגבורים בסוגיא דעירובין (לה: מדפי הרי"ף אות ב'), דהנה זה לשונו שם: "ולא אסרו אלא קול של שיר כגון שהוא משמיע קול נעימה בידו או בכלי כעין כלי זמר. ומוכח מכאן דאין אסור אלא בזמר שע"י מעשה, וא"כ

אותם שכשרוצים לקרות לחבריהם מצפצפים בפיהם כצפורים, אע"פ שבאותו הצפצוף ג"כ לפעמים הם מנעימים כשיר, הכא כיון שמכוין לקרות לחבירו לא ינעים בקריאה, ולא יהיה קול שיר, ושפיר דמי וגם לא עבד מעשה". וא"כ חזינא דלא כסברתינו הנזכרת, שאמרנו דההיתר כאן הוא מחמת דהוי כשיר ונעימת פיו בעלמא, דהא אדרבא משמע מדברי ריא"ז דאם מנעים בשיר אסור. וראיתי במגן אברהם (ס"ק ב') שדקדק כן בדברי ריא"ז, וכתב לבאר דאע"ג דמותר לשורר בפה, הכא שאני דדמי לכלי שיר, אך סיים המג"א דמ"מ נראה דשרי כיון דלא עבד מעשה, ולכא' המג"א פליג על הריא"ז, אך המחצית השקל כתב לבאר דמה שמוכח בשה"ג בשם ריא"ז, "או או קאמר", דהיינו דאיכא בזה ב' טעמים להיתרא, חדא כיון שאינו מנעים בשירה, ועוד מטעם דלא עבד מעשה, ובחד מינייהו סג', ונראה לסייע להבנת המחצה"ש, דכן משמע מתחילת דברי ריא"ז שכתב שהאיסור הוא דוקא כשמשמיע קול נעימה בידו או בכלי, ועי' כתב דמוכח דאין איסור אלא במעשה, והיינו דלאיסורא בעינן תרתי, גם מעשה דהיינו שיהיה בידו או בכלי וגם קול נעימה, משא"כ בפיו דשריי אף בנעימה, ודו"ק.

והלום מצאתי בערוך השולחן כאן סעיף ז', שהביא לשון השה"ג בשם ריא"ז במה שהתיר לצפצף בפיו, וכתב דאינו מובן דמה בכך, סוף סוף שיר הפה לא נאסר מעולם, ואם כונתו לא על שיר של כלי אלא כלומר שבצפצוף זה מנעים בשיר, פשיטא שמותר דהרי כל שיר שבפה מותר, ולכן כתב שנראה דהפירוש הוא דבצפצוף הזה רגילין להשים אצבעו לתוך פיו בין השפתים והשיניים, ועי' כן יוצא הקול כצפור, וזהו הרבותא דאע"ג דביד אסור, מ"מ הכא שרי כיון דביד אינו עושה מעשה שיר, ושירתו היא בפיו, והיד אינו אלא כדי שהצפצוף בפה יעלה יפה, לכן מותר, עיי"ש. וא"כ חזינא דנחית לספיקא דידן ופשיט להיתרא, אולם בקושטא דכאמור במג"א מפורש דלא כותייה, ועוד דאין פשטות דברי ריא"ז מורין כלל דאיירי לענין שמיים אצבעו בפיו, וביותר דאף למטוניה דהגאון הערוה"ש דהריא"ז איירי בזה, הא אדרבא יוצא מיניה לאסור דבר זה, דהא כתב דאע"פ שבאותו הצפצוף ג"כ לפעמים הם מנעימים כשיר, הכא שרי כשלא ינעים בקריאה ולא יהיה קול שיר, וגם לא עבד מעשה, וכונתו להאמור היא דהכא יעשה זאת בלא נעימות, ועוד היתר דהכא לא עבד מעשה, והיינו שלא יעשה זאת באצבעותיו אלא בפיו לבד, וא"כ אם יעשה באצבעותיו יהיה אסור [ואם יעשה זאת שלא בנעימה, יהיה הדבר תלוי בהנ"ל האם בעי תרתי כדי להתיר, או שמא כדברי המחצה"ש דאו או קתני], וכנראה דקדק הערוה"ש דבסיפא נקט הריא"ז בלשונו "לא עבד מעשה" [ולא כתב שלא 'לא יעבד מעשה' כמו שכתב לפני"כ 'לא ינעים בקריאה'], והיינו דתמיד חשיב שאינו עושה מעשה, ודו"ק, ולמעשה צ"ע.

אחד מבני החבורה - ירושלים

דעת המ"ב לגבי רה"ר בזה"ז

מ"ב סימן של"ח ס"ק י"ז: ולהפוסקים דבזה"ז ליכא רה"ר וכו'. עיין לעיל סי' רס"ו ס"ק ב' הביא המחלוקת בזה, אמנם בסימן ש"ג סעיף י"ח בבה"ל ד"ה והשתא נקט שדעת השו"ע היא כשיטת הסוברים שרה"ר בזה"ז הוא דאורייתא, ולא בעינן שישים ריבוא, וכן בסימן רנ"ב ס"ק נ"ב, וכ"ה בסימן שמ"ה סעיף ז' בבה"ל ד"ה שישים ריבוא, ובסימן רס"ו ס"ק ל"ד הביא דעת המג"א להקל בזה, ועיין עוד סימן י"ג ס"ק ט' שהביא המחלוקת לגבי שוא"ת במקום כבוד הבריות, שיש להקל באיסור דרבנן, וסימן רס"ו ס"ק ב' וסימן ש"א ס"ק ק"ג להקל במקום פסידא על סמך הפוסקים שהוא דרבנן, וסימן ש"א ס"ק קמ"א וסימן ש"ז בשעה"צ סקס"ו וסימן של"א ס"ק כ"ב להקל לענין מילה ע"י

עכו"ם, כיון דלהרבה פוסקים אין רה"ר בזה"ז, וסימן של"ד בשעה"צ ס"ק מ"ג וסימן של"ח ס"ק י"ז, וברמ"א סימן שני"ז סעיף ג' ומשנ"ב שם ס"ק כ"ה וסימן תרנ"ה שעה"צ ס"ק ב', ועיין עוד בסימן רמ"ו ס"ק ט'.

משחק באגוז ע"ג בגד

כ"ה המ"ב סי' של"ח ס"ק כ' לענין משחק האגוזים שגזרו שמא ישווה גומות כדי להכין מקום לאגוז, שלא גוזרים לא על גבי בגד ולא על גבי מחצלת או טבלא. וצ"ע, בשלמא על גבי טבלא אין חשש השוואת גומות, אבל על גבי בגד הלא אם יהיו גומות מתחתיו הם יהיו ניכרים מעליו, כיון שהוא רך, ויבוא להשוותו, וצ"ע.

מדוע אין איסור משחק בקוביא במשחק זוג או פרט

כתב השו"ע סימן של"ח סעיף ה': אבל בשחק בשביל להרוויח אסור, אפילו שחק בתם וחסר, ובמשנ"ב ס"ק כ"ב כתב גרא"ד או אום גרא"ד [זוג או פרט] בלשון לעז. משמעות הלשון דכביכול בחול מותר, ובאמת זה אינו, שהרי אפילו כשהכל שלו אסור לעשות בשבת גורל, כמבואר בסימן שכ"ב סעיף ו', ועיי"ש ס"ק כ"ב שאפילו בחול אסור משום קוביאי, ואפילו הכל שלו אסור משום דאתי לסרוחי לעשות עם אחרים.

האם משחק הטשי"ך [שחמט] מותר לספרדים

במ"ב סימן של"ח ס"ק כ"א כתב שנהגו לעשות את משחק הטשי"ך של כסף שיהיו מיוחדין לשבת, וצ"ע אם הוא מתיר גם לבני עדות המזרח, שהרי דעת השו"ע בסימן ש"ח סעיף מ"ה שכל דבר העומד למשחק הוא מוקצה, עיין שם גבי כדור.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

סימן של"ט

היתר טיפוח וריקוד וכלי שיר לצורך חתונה ושמחת

מ"ב סימן של"ט ס"ק ח': וגם לכבוד שמחת תורה אין כדאי להתיר אלא טיפוח וריקוד, ולא קשקוש בפעמונים. עיין לעיל סימן של"ח ס"ק י' שכתב שבשמחת תורה אסור לומר לאינו יהודי לשיר בכלי שיר. ומבואר שבשמחת תורה מותר ריקוד וטיפוח ואסור אמירה לעכו"ם, ואילו לגבי שמחת חתן וכלה מבואר בסימן של"ח ס"ק ח' בהיפך, שהתירו רק אמירה לעכו"ם דהוי שבות דשבות במקום מצוה. והחילוק מבואר, שבשמחת תורה הוא היתר מיוחד ולא שבות דשבות, והתירו בו מה שרגיל בשמחת התורה, ואין מענין רגילות השמחה בו בכלי שיר, ואינו בכלל המצוה (ולא הורגלו בו מתחילה כיון שלעולם הוא בשבת), משא"כ לענין שמחת חתן וכלה מבואר שם להדיא שעיקרה היא בכלי שיר.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

במכה באצבע צרידה להעיר את חבירו

במ"ב סי' של"ט סק"ט כתב בסו"ד דיש לאסור לרש"י להכות באצבע גם באינו דרך שיר, וצ"ע דלעיל סי' של"ח (סק"ב) סתם להתיר להעיר חבירו כל שאינו דרך שיר עיי"ש, היכא דמקיש בכלי, וכן בסק"א שם משמע דאסור כף אל כף רק בדרך שיר, ולא כתב לאסור גם שלא כדרך שיר, וכן בתוספ"ש לא נזכר שם לאיסור. ואולי י"ל דדוקא אצבע הוי דרך נעימות, ובזה אסור אף שלא עושה אלא להעירו, אך הכאה על כלי (סק"ב) או אפילו כף על כף (סק"א) שזה יותר דרך נעימות מדרך חזוק, בזה תלוי הדבר, שאם אינו עושה דרך נעימות ממילא שרי, וצ"ע.

שמעון בן גיגי - רוממה

האם הותר לתופף על השולחן בשינוי

שולחן ערוך סימן של"ט סעיף ג': אין מטפחין

להכות כף אל כף, ולא מספקין להכות כף על ירך, ולא מרקדין, גזירה שמא יתקן כלי שיר. ואפ"י להכות באצבע על הקרקע, או על הלוח, או אחת כנגד אחת כדרך המשוררים, או לקשקש באגוז לתינוק, או לשחק בו בזוג כדי שישתוק, כל זה וכיוצא בו אסור, גזירה שמא יתקן כלי שיר. ולספק כלאחר יד, מותר. וראה בבית יוסף שהביא מקור דין זה מהירושלמי (ביצה פ"ה ה"ב), ודן שם בדברי הירושלמי היאך יש ללמוד מהם להיתרא, עיי"ש.

והנה מה שמפורש לנו להיתר זה לספק כלאחר יד, וזמן זמנים טובא הסתפקתי מה הדין לענין שאר דברים שנשנו כאן, כגון להכות באצבע על הקרקע או על הלוח וכו'. ואיכא בזה נפ"מ מעשית ומצויה ביותר, במה שנוהגים לתופף ולהקיש על השולחן בשעת שירה וזמרה, וכידוע הרבה לא נזהרים בזה בשבת מחוסר מודעות או מחמת קושי ההרגל, ואי שרי לעשות זאת בשינוי, א"כ מצאנו בזה פתח תקוה שיעשו זאת בהיתר.

ולכא' ממה שהשו"ע לא הביא היתר זה אלא לענין סיפוק, אי"כ אין להתיר אלא להכות כף על ירך (דקרי ליה השו"ע לעיל 'מספקין'), ולהכות כף אל כף (דבזה הדין איירי הירושלמי, וכדאיתא התם דהוי 'מטפחין' אחורי ידיהו), משא"כ בכל השאר אין לנו הוכחה להיתר. אכן יש לדחות ולומר דהוא הדין והוא הטעם בשאר הדברים הנזכרים. ועוד יש להוסיף דהא השו"ע כתב על שאר הדינים - **ואפ"י** להכות באצבע על הקרקע וכו', ומשמע דיותר פשוט לאסור טיפוח כף אל כף, וא"כ יש לומר דכיון שזה הותר בשינוי, כ"ש שהשאר הותר, וצ"ע.

וחזינא בביאור הלכה (ד"ה ולספק) שכתב דממה שפירט הירושלמי דוקא בסיפוק כלאחר יד, משמע דבקשקוש הזוג וכיוצא בזה שהוא יותר דרך שיר לא מהני אף דיעשה כלאחר יד, והוסיף שכן הוא בדין, דהא על סיפוק גופא אין לנו ראייה ברורה מירושלמי שהוא מותר אחרי שר"מ מחמיר שם בזה, ורק שהב"י תירץ זה בדוחק, על כן אין לנו להקל יותר ממה שנמצא בירושלמי בהדיא, עכ"ד. ויש מקום לדון שלא החמיר הביאווה"ל אלא בקשקוש בזוג וכדו' שהם דברים המיועדים לשיר, משא"כ בשולחן וכדו' עדיין אין לנו הוכחה לאסור בשינוי, אכן בקושטא דשפתי הביאווה"ל ברור מללו דאין לנו להקל יותר ממה שנמצא בירושלמי בהדיא, וא"כ כל שאר הדברים באיסור הם עומדים. אולם באמת קשיא כנ"ל, דהשו"ע כתב לשון "אפילו" על שאר הדינים, ומשמע דבהם יש יותר צד להקל, ואפשר ליישב דלשון 'אפילו' קאי על דין הכאה, דלא רק הכאת כף אל כף וכף על ירך נאסרה, אלא גם הכאה באצבע על הקרקע או על הלוח או אחת כנגד אחת כדרך המשוררים, אבל הא דלקשקש באגוז או לשחק בזוג לא קאי, דהם פשיטא דאסורים. ולפי"ז יוצא דאף שהחמיר הביאווה"ל בהם, מ"מ אין להחמיר בהכאה באצבע על הקרקע או על הלוח וכדו', אלא יש ללמוד אותם בק"ו מהכאת כף על כף או על ירך. אכן עדיין אי"ז מיישב לשונו של הביאווה"ל שסתם בזה לאיסור, ועוד ד"ל דה'אפילו' קאי גם לקשקש באגוז ולשחק בזוג, דס"ד להתיר משום שעושה זאת כדי להשתיק את התינוק, וכמפורש בשו"ע כאן, וכן הדגיש דין זה במשנ"ב לעיל סי' של"ח ס"ק א', עיי"ש, וא"כ מסתברא לאסור.

[אולם צ"ע דהא בביאור הלכה לעיל סימן של"ח (בסוד"ה הואיל) לענין מקום הדחק כשאנו יכול לכונוס לבית או לחצר, אם יכול להכות על הדלת בטבעת הקבועה שם, אחר שטרה לצדד להיתרא כתב "אבל לכתחילה צריך לזרז את עצמו שלא יבוא לזה, וגם בדיעבד אם יכול למשוך את החוט ע"י איזה שינוי טוב יותר שיעשה כן, וכמבואר בסי' של"ט ס"ג דלספק כלאחר יד מותר". ולכא' זה דלא כדבריו כאן, אכן שוברו בתוכו, דהביאווה"ל המשיך וכתב "ואף דלענין קשקוש בזוג משמע שם דאין להקל בזה וכמבואר שם

בביאורו"ל, עכ"ז במקום הדחק אין להחמיר, הרי לנו דבאמת ס"ל דביעבד יש להתיר להקיש בדלת גם ללא שינוי, אך כיון שאפשר לשנות, אף דלא סמכינן עליה להקל במקו"א דאין לנו ראייה להתיר, מי"מ ודאי שאם כבר בא לעשות הדבר במקום הדחק מוטב שיעשהו ע"י שינוי, כיון שיתכן דבאמת יש קולא בשינוי גם בשאר דברים. כן נראה ברור בדעתו. והלום ראיתי בספר החשוב "שלמי יהונתן" כאן (סי' של"ט ס"ק ח') שעמד בזה, ולחלק יצא בדעת הביאורו"ל, ולפמשנת" כאן ל"צ לכל דוחקו, ועיי"ש שהסתפק ג"כ בספקינו האמור, ודן שם בעוד ספיקות, וברובם נשאר בצ"ע].

וצריך להתיישב בזה האם אפשר למצוא קולא ברורה בזה בדבר שהכל דשים בו, ואף אם נוכיח להקל בשינוי, אכתי צ"ע אם צריך שכל הכאה והכאה תהיה כלאחר יד, וזה דבר שקשה לעשותו, או דסגי כמה שחלק מההכאות הם כלאחר יד, וזה תלי בהספק שהסתפקתי לעיל, וכן יל"ע האם כשקומץ אגרוף ומכה בתחתית כף ידו על השולחן, אי חשיב שינוי או לא, וצ"ע בכל זה.

אחד מבני החבורה - ירושלים

לטול נרות בשבת

מ"ב סימן של"ט סק"ט: אם נתאחר החופה עד חשיכה, ובידי השושבינין נרות, אף דקי"ל דמוקצה כ"ז שהוא בידו מוליכו למקום שירצה, מ"מ הכא יתן הנרות לא"י, דכל שאפשר לסלק המוקצה מידו מחוייב לסלק [פמ"ג]. ובלא"ה כתב המ"ב לעיל סי' ש"ח סק"ג שהאחרונים הכריעו דהאי היתרא דמותר לטול המוקצה לאיזה מקום שירצה, לא שייך אלא בכלי שמלאכתו לאיסור, ולא במוקצה מחמת גופו כגון מעות ואבנים וכיוצא בהן, והכא נרות הוי מוקצה מחמת גופו.

קביעת מקום לחליצה בשבת

מ"ב סימן של"ט סק"כ: ואפילו לקבוע מקום לחליצה אסור, שלא יהא נראה כאילו דנין בשבת. (וציי"ן מקורו במג"א). ובתרומת הדשן (סי' רכ"א, הובא בב"י אהע"ז סי' קס"ט) ביאר דלא שרי לקבוע מקום בשבת בערב, משום דמיחזי כמתקן וכבונה הואיל ומכשירות למצוה. ובדרכי משה (באהע"ז שם אות ד') כתב דאסור לקבוע מקום בשבת, שהרי אין חולצין בשבת, וא"כ הוי כמכין משבת לחול.

בענין הנ"ל

מ"ב סימן של"ט סק"כ: ויכול לקבוע בליל מוצ"ש שתהיה החליצה ביום א'. והנה כן איתא בב"י באהע"ז (סי' קס"ט), שהביא בשם מה"ר ישראל מברונא דאפילו בלילה יכולים לזמן המקום, דאין כאן משום תחילת דין אלא כאילו בונה מקום להיות מזומן לבית דין. אכן הלבוש (שם סעי' ה') כתב שאם אירע שלא קבעו ביום שקודם החליצה, טוב יותר לקבוע בשחרית קודם היציאה מבית הכנסת, שיהיה פרסום יותר מבלילה, ולהיש"ש (בפרק מצות חליצה סי' ב') אין לקבוע מקום בלילה לצורך החליצה, שגם קביעות המקום נראית כתחילת דין.

בענין ספינה קשורה

סימן של"ט סעי' ז': ספינה, אם היא יושבת בקרקע הים ואינה שטה כלל, מותר ליכנס בה. ואם היא קשורה כמנהג הספינות העומדות בנמל, אף על פי שהיא שטה על פני המים, מותר ליכנס בה. ויש לעיין באיזו מידה נחשבת קשורה, דאם כל שראשה אחד קשור בנמל חשיבא קשורה אפי' אם החבל ארוך מאד, ונכל עפ"ז להתיר לחצות הנהר במעבורת וכדו' באופן שיקשרו ראשה אחד בצד הנהר, ויעשו החבל ארוך כמידת רוחב הנהר. ולכא"ו אינו מסתבר שיהא כן, וצ"ע. [וייתכן לומר דמש"כ השו"ע ואם היא קשורה כמנהג הספינות העומדות בנמל הוי שיעורא, דצריכה להיות קשורה באופן שכן הוא הרגילות לקשור

ספינות לנמל, וביותר מכך לא חשיבא כקשורה ואסור].

שמי"י אקוקה - מעלות דפנה

בדין חופה בשבת

במשנה ביצה (ל"ו ע"ב) ואלו הן משום רשות, לא דנין ולא מקדשין ולא חולצין ולא מיבמין. ובר"ן (כ' ע"א) כתב ואפילו קדש מבעוד יום אסור לכנסה לחופה בשבת, שהרי קונה אותה ליורשה, ותדע לך דהא תנן אין מיבמין אע"פ שאין שם אלא ביאה. ובירושלמי אמרו (יומא פ"א סוף ה"א) הלין דכנסין ארמלין צריכין למכנס מבעוד יום, שלא יהא כקונה קנין בשבת. ובתוס' ביצה (ל"ו ע"ב ד"ה והא) הביאו שיטת ר"ת דכשאין לו אשה ובנים מותר לקדש דמצוה קעביד. ומקשה מהירושלמי דהקשה בכהן גדול דמתקנין לו אשה, והא אין קונין קנין בשבת, ולר"ת במצוה מותר. וכתבו דהגמ' תירצה אין שבות במקדש, וחד מתרי טעמי נקט. ולכאורה צריך ביאור דאמאי נקט הירושלמי אלמנה, דאם משום קנין ה"ה לבתולה. ובמרדכי סוף ביצה (סימן תרח"צ) כי ורבינו מאיר פסק דצריך לבוא עליה מבעוד יום, לכך נוהגין ליחדן אחר ברכת חתנים, כי אלמנה אין לה חופה, ונמצא דאינה נקנית לו למציאתה ולמעשי ידיה אלא בביאה, על כן אסור לעשות ביאה ראשונה בשבת. וברא"ש פ"ק דכתובות (ס"ב) נשאת בכל יום, האי בכל יום לאו דוקא, דבכל יום שבת אינה נשאת, דאמרינן בירושלמי אמר רב מתניא הדא אמרה אלין דכנסין ארמלין בער"ש צריכין למכנס מבעוד יום שלא יהא נראה כקונה קנין בשבת, לפי שאלמנה אין לה חופה, ובשעת יחודו של ביאה הוא זוכה במציאתה ובמעשי ידיה, הלכך צריך להתיחד עמה בערב שבת מבעוד יום. הלכך אין להכניס בתולה לחופה בשבת, דע"י החופה הוא זוכה וכו'. הנה בר"ן כתב לענין ירושה, ובמרדכי והרא"ש כתבו לענין מציאה ומעשה ידיה. ובדין ירושה נפסק בשו"ע אבהע"ז (סימן נ"ז) דמשתצא מרשות האב ואע"פ שעדיין לא נכנסה לחופה, הואיל ונעשית ברשות בעלה ירשנה, וסגי גם במסרה האב לשלוחי הבעל, וא"כ אפשר דאף במה שמוסרת עצמה לחופה, אף שלא עשו החופה ממש, או באלמנה כשעשו חופה ולא היה יחוד של ביאה, סגי בזה דכבר זכה בירושתה. ולכך נקטו מעשי ידיה ומציאתה, דלזה בעינן נשואה ממש. ולאידך גיסא לדעת הר"ן אפשר דמעשי ידיה ומציאתה, דהבעל זוכה רק מתקנת חכמים, וא"כ אפשר דלא הוי קנין, אלא דחכמים הקנו לו תחת מזונות והעדפה, א"כ לא נחשב שהוא עושה קנין. אבל נשואין דאורייתא דנפק"מ לירושה, הרי ע"י מעשה הנשואין נקנית לו לענין דירושה, ויש לדון בזה.

ובטור אבן העזר (סי' ס"ב ס"ה) הביא לשון הרא"ש: אלמנה אין חופה קונה בה אלא ע"י יחוד של ביאה וכו', ובדרישה (סק"א) כ' דמלשון הטור משמע דא"צ ביאה, אלא ר"ל יחוד גמור הראוי לביאה. גם מביא לידי ביאה ע"י שלבו גס בה, ומדברת עמו ומשחקת עמו. וכן פירש"י ונמק"י ביבמות (מ"א ע"א) שלבו גס בה בארוסה שביהודה וכו', ה"נ קאמר יחוד של ביאה שעל ידו יבוא לידי ביאה לעת ערב, לאפוקי סתם חופה שאינה יחוד גמור, כמ"ש לעיל סס"א. כך היה נראה לכאורה. אבל במהרי"ל הלכות שבת (סי"ח) כתב בהדיא שצריך שיבעלנה בערב שבת ביאה גמורה וכו'. ומ"ש לפיכך צריך להתיחד עמה וכו', היינו משום דמסתמא כשמתיחד עמה הוא בא עליה, כדאמרינן הן הן עדי יחוד, הן הן עדי ביאה. ומ"מ היותר נראה דאין דעת רבינו כמ"ש מהרי"ל, דהלשון אינו משמע כן. והב"ח כתב בבתולה אע"ג דחופה היינו יחוד לדעת רבינו כמ"ש ר"ס ס"א, מ"מ לא בעינן שיבוא עליה, אלא אפילו לא בא עליה כיון שנתיחד לשם נשואין הויא כאשתו כמבואר למעלה, משא"כ אלמנה דאין לה חופה, ואינו קונה אותה א"כ

שנתיחד עמה ובה עליה, אבל בלא ביאה אינו קונה. ובחלקת מחוקק (סי' ס"ד סק"ו) מבאר בשו"ע כלומר יחוד הראוי לביאה, אף שלא בא עליה באלמנה. ובב"ח כתב שצריך דוקא לבוא עליה ביום ו', ואין הדברים ברורים, וכבר כתבתי דאף בנמסרה לשלוחי הבעל הוי כאשתו. ובט"ז (סי' ס"ד סק"א) מביא משו"ת משאת בנימין (סי' צ') דקי"ל כרוב הפוסקים דלא בעי ביאה. וכתב הט"ז דיש קנין על ידי מסירתה לרשות הבעל, כל שהולך עמה הבעל להוליכה לבית הנשואין, ואותו הליכה קונה אותה, וכתב דכמו שהתיר הרמ"א קידושין שלא יהא יושב וכו', יש להתיר חופה באלמנה, דלמה לא תדחה מצות פ"ו השבות.

והב"ש (סי' ס"ד סק"ו) כי דלמ"ד חופה היינו יחוד שראוי לביאה קונה בבתולה, או אלמנה אינו קונה ביחוד אלא בביאה, ולמ"ד חופת בתולה היינו יחוד שאינו ראוי לביאה, אז באלמנה א"צ ביאה אלא יחוד הראוי לביאה. ולר"ן דס"ל חופה היינו שהביא אותה לביתו, א"כ באלמנה לא מהני. ובמרדכי ובמהרי"ל כ' שצריך ביאה, וי"ל דס"ל כשיטת הפוסקים דס"ל חופה של בתולה היינו יחוד הראוי לביאה, והרמב"ם ס"ל דחופה היינו יחוד הראוי לביאה, ומ"מ י"ל דבאלמנה א"צ ביאה, כי י"ל שלא פסק כירושלמי אלא כש"ס שלנו שאין מחלק בין אלמנה לבתולה, וכי"כ בתשובת הרמ"א (סי' כ"ה) לדעת הרי"ף. ומקשה על השו"ע שפסק כרמב"ם וכאן פסק כירושלמי, ומשמע דלא בעי ביאה ממש, וצ"ע. ובח"מ לעיל (סי' נ"ה סק"י) דכו"ע מודו דהבאה לביתו מהני, דהר"ן הביא רא"י לזה מהגמ' דנקראת נשואה אף שעדים מעידים שלא נסתרה ולא נבעלה, ויליף מדכתיב ואם בית אשה נדרה, דמשמע כל זמן שהיא בבית אשה היא ברשותו.

ואח"כ (סק"ח) האריך בדין אלמנה, וכתב: ומיהו לדעת הרמב"ם דס"ל דחופה של נדה אינו קונה כלל, אפשר דה"ה יחוד וכניסה לבית הבעל ג"כ לא מהני כל שאינו ראוי לביאה. וצ"ב, דלכאורה סותר מ"ש למעלה דלכו"ע מהני. וצ"ל כונתו דבנדה לא מהני, אבל בטהורה יועיל, ולקמן נבאר החילוק בזה. ולכאורה צריך ביאור מה חילוק בין בתולה לאלמנה, דאם נחשב החופה קנין אמאי באלמנה לא נחשב כנשואה. גם צ"ב מ"ש הב"ש דאלמנה תלוי במחלוקת מה נחשב חופה בבתולה, ולכאורה אם נאמר דבאלמנה בעינן דוקא ביאה, מה נפק"מ מה נחשב חופה בבתולה, דעדיין גבי אלמנה בלא ביאה לא הוי חופה.

והנה מצינו ג' הגדרות לקנין החופה, האם הוא משום שה"ז נחשב הבאה לרשות הבעל, דהיינו שיוצאת מרשות האב או מרשות עצמה ונכנסת לרשות הבעל, או דחופה הוא משום ביאה, דהיינו דכיון שארוסה אסורה בביאה וע"י נשואין שרי, א"כ מה שנחשב הכנה לביאה או ביאה עצמה ה"ז קנין החופה. או דחופה הוא יחוד, והיינו דכיון שאסור יחוד רק בבעל ואשה א"כ ה"ז מראה שהיא אשתו, וכמו בקנינים דיש הוראת בעלות בקנין חזקה, או משום הביאה דהיחוד מקרב לביאה וכנ"ל. ולפי הצד שבו מראה שהיא נשואה, א"כ יש לדון אם היא אופן אחר שרגילים בני המקום להראות שהיא נשואה אם יועיל.

והנה לטעם דחופה משום ביאה, והיינו דבעינן קירוב הדעת, ולכך בבתולה דיש יותר קירוב דעת סגי ליחשב חופה גם ביחוד שאינו ראוי לביאה למ"ד, או יחוד הראוי לביאה למ"ד, אבל אלמנה וה"ה בעולה וליכא כ"כ קירוב דעת, ולכך בעינן ביאה ממש למ"ד או יחוד הראוי לביאה ממש, דיש בזה קירוב דעת גדול. אמנם לצד שזה מראה שהיא אשתו, או הכנסה לרשות הבעל, א"כ מאי נפק"מ בין אלמנה לבתולה. ובאמת להח"מ והט"ז הכנסה לרשותו מהני גם באלמנה, וכו"ע מודו בזה. ולשיטתם צ"ל דאף דהכנסה לרשותו נחשב חופה, וכמו שהוכיח הר"ן, מי"מ בביאה או ביחוד גמור מהני דזו צורת הנשואין.

ובדעת הרמב"ם, הנה ברפ"ו מהלכות אישות כתב: ואפילו אם קידשה בביאה אסור לו לבוא עליה ביאה שניה בבית אביה, עד שיביא אותה לתוך ביתו ויתיחד עמה ויפרישנה לו, ויחוד זה הוא הנקרא כניסה לחופה, והוא הנקרא נשואין בכל מקום. והבא על ארוסתו לשם נשואין אחר שקידשה וכו', והרי היא אשתו לכל דבר. ובהלכה ב' כתב: ומשתכנס לחופה נקראת נשואה אע"פ שלא נבעלה, והוא שתהיה ראויה לבעילה. אבל אם היתה נדה, אע"פ שנכנסה לחופה ונתיחד עמה לא גמרו הנישואין, והרי היא כארוסה עדיין.

ולקמן (ה"ו) כתב: ולא תנשא עד שתטהר. ובמ"מ כתב שכ"כ הר"י מיגאש, וכ"ד קצת הגאונים, ונראה דבריהם דהא חופה משום ביאה היא, וכיון שאסור לבוא עליה ואפילו להתיחד עמה כמו שנתבאר, אין ראוי שתכנס לחופה. וכבר כתב רבינו למעלה שאין כניסת הנדה לחופה עושה נשואין.

ובבית מאיר (סימן ס"א) כתב בדעת הרמב"ם והשו"ע דגם חופת נדה הוי חופה, ומותרת לו לביאה, ורק לקנינים לא מהני, דודאי שם חופה יש ע"י, וא"כ הרי יש חופה וקידושין, רק שם נשואה לענין קנינים לא מהני. ובהו"מ מבאר מ"ש הרמב"ם ולא תנשא נדה, משמע לכתחילה, וכ"ה בשו"ע, ובהו"מ מיישב אמאי אין חוזר ומברך ואמאי לא הוי ברכה לבטלה. ולעיל (סי' נ"ה) במ"ש הח"מ (סק"ו) דכו"ע מודו שאם הביאה לביתו לשם נשואין מהני, ומבאר דהיינו דלא כהר"ן שלמד ברמב"ם דיחוד ממש, וכתב דלייק מהרא"ש שלמד ברמב"ם דשייך יחוד אף ראוי שתכנס לחופה, ולא כתב דהוי איסור, דאסור להתיחד עם הנדה, אלא ודאי דל"ה יחוד ממש. וגם לטעם הב"י (יו"ד סי' קצ"ב)

דשמא יבוא עליה אף שהוא ישן בין האנשים וכו', שמא באיזו שעה מן היום לא יזהרו המשמרות, משמע דשייך חופה בנדה, ולכך כתב הב"י דבת"ח שרי לינשא ולא ליחד, עיי"ש. ומביא משו"ת פנ"י (סי' ג') דהקשה ג"כ על השו"ע דפוסק דחופה היינו יחוד הראוי לביאה, ובאלמנה פסק כירושלמי, משמע דבעינן ביאה ממש, ומתרץ דלא כב"ש דלאו היינו יחוד גמור בבתולה, ומביא מבעל העיטור דס"ל כן. ומבאר הב"י דאין להקשות מהא דבנדה להרמב"ם לא מהני חופה בנדה, והכא מהני בלא יחוד גמור, דהכא שייך לסגור הדלת ולעשות יחוד גמור, אבל התם היא טמאה ואינו בידו. ועוד כתב לבאר דגם להרמב"ם תלוי במנהג המקומות, וגם במקנה (קונטרס אחרון ספ"א) כ' דמלשון השו"ע כשר הדבר, מוכח דשרי לעשות חופה בנדה, רק דכשר הדבר שלא יעשה, דאף אם יש שם אדם מקרי יחוד כיון שהמקום מיוחד להם לבדם, והביא עוד ראיות לזה. וגם בעזר מקודש (סס"א) כ' דגם יחוד כשיש שושבינין ועוד מעטים הוי יחוד, שבאים רק לשמחת חופתו. ובעיקר דברי הירושלמי, כ' הגר"א (סי' ס"ד סק"א) מ"ש השו"ע ואלמנה אין חופה קונה וכו', הלשון אינו מדוקדק, שהתוס' שם כתבו כן לסלקא דעתך, דאין חופה בעלמא, ולכך הצריכה ביאה מערב שבת. וכ"כ באו"ח (סי' של"ט ס"ה), אבל אח"כ חזרו תוס' וכתבו דגם באלמנה סגי ביחוד וכו'. וכן הוא ודאי, דלא מצינו בשום מקום שאין לאלמנה חופה וכו'. וכתב דכן מוכח בבעל העיטור וכו'. וכן נ"ל עיקר, דבירושלמי אמר הלין דכנסין ארמלתא וכו' הכניסה היא החופה. ומ"ש באלמנה ה"ה לבתולה, שכן אמר שם בבתולה ג"כ זה הלשון דהכניסה צריכה להיות קודם השבת, אלא אמר באלמנה משום דבתולה בלאו הכי אין עושין הבעילה, דס"ל לירושלמי דאסור. וז"ל הירושלמי ריש כתובות וכו' תני לא יבעול אדם בעילה בתחילה בשבת מפני שהוא עושה חבורה וכו', מבואר משום דבתולה בלאו הכי אסור משום כניסה. וגם במקנה (סי' נ"ה סק"א) כ' די"ל דס"ל לירושלמי כמ"ד שאסור לבעול בתולה בשבת משום חבורה, א"כ בתולה בלאו

החופה המזומנת שם כמו ה' דקים, ואח"כ ילך החתן לביהכ"נ. ואם האשה אינה בתולה ישבו תחת החופה לבדם, ויצאו כולם מן הבית כמו ה' דקים שיעור יחוד הראוי לביאה, והנה נהגו דסגי אף ביחוד שאין ראוי לביאה בבתולה, ובאלמנה יחוד הראוי לביאה.

ובשו"ע (סי' של"ט ס"ה) בדין חופת אלמנה בשבת כתב: הכונס את האלמנה לא יבוא עליה ביאה ראשונה לא בשבת ולא ביום טוב, ובפשוטות לשונו משמע דבכל אופן אף אם עשו יחוד גמור מבע"י, מ"מ אסור לבוא עליה בשבת, וכדעת מהרי"ל והמרדכי שהביא הב"י כאן, אמנם מדברי המשנ"ב ושאר פוסקים נראה דכונת השו"ע כמ"ש באה"ע דסגי ביחוד של ביאה.

שלמה יוסף בביוף - נוה יעקב

תימה בדבריהם, אחר שעדיין לשיטתם אינה אלא כארוסה למה אינו חוזר ומברך, וברכה זו הרי היא כמי שאינה. ומשמע דאף דברכות אלו הם כברכות השבח, מ"מ תקנו אותם על הנשואין ולא בזמן שלא חלו הנשואין, וכאשר חלו הנשואין יצטרך לברך שוב. וכן יש לדון על הסעודה האם נחשב סעודת נשואין או סעודת אירוסין כיון שעדיין לא עשו הנשואין, אמנם לפי מה שהבאנו יש לומר דנהגו כן, דס"ל דגם חופה דידן היא נשואין במיוחד אם החתן מוליך הכלה לחופה וכו"ל. וכעת יצא לאור מקבציאל כרך ל"ט, ושם (עמ' קנ"ו) במכתב מאליהו, תשובות רבינו אליהו מני זצ"ל, דהמנהג דעושים עיטוף בטלית לחתן והכלה וכתובה ומברכים ז"ב והולכים לבית, ואחר שילך לבית תלך הכלה, ויוצא החתן לקראתה מחוץ לפתח ולוקח אותה בידו, ויכנסו לבית לישב תחת

וכן אי איכא דוכתא דנהיגי בחופה שפיר עבדי, והאריך שם בזה. ובדעת מרן השו"ע בדין חופה בבתולה ואלמנה הבאנו מחלוקת האחרונים, ומשמעות רוב הפוסקים בדעת מרן דגם באלמנה סגי ביחוד של ביאה, דהיינו יחוד הראוי לביאה, ולא בעי ביאה ממש, ובבתולה סגי ביחוד והכנסה לרשותו. והנה יש הנהגים דלאחר החופה שעושים עם כלונסאות, לא עושים יחוד רק לאחר כמה שעות, ועל כרחך דס"ל דהחופה גם בזה מהני, וכמו שהבאנו מהבית מאיר והחזו"א דאם נהגו לעשות דבר מסויים שהוא יהא הנשואין ה"ז מהני, דאל"כ הרי יש לחוש לברכה לבטלה, כמ"ש המאירי ריש כתובות להקשות על הרמב"ם שחופת נדה ל"ה חופה דאין מברך ברכת חתנים, ומ"מ כתב שאם עבר ונשא וברך אינו חוזר ומברך. ואני מוסיף

הכי אסור ביחוד. ואף אי נימא דלא בעי יחוד הראוי לביאה, מ"מ כיון שאסור לבעול הוי כחופת נדה לרמב"ם דאינו קונה, וממילא ל"ה כקונה קנין, וממילא אין איסור חופה בבתולה דלא חל קנין.

ובחזו"א אבה"ע"ז (סי' ס"ג סק"ח) נראה דאין חילוק בעצם הדין בין בתולה לאלמנה, דכי היכי דאיכא ארוסה ונשואה באלמנה כבתולה, ה"ז ענין נשואין שוין, דמהיכי תיתי לן לחלק. אלא אנן חלוקין במנהג באלמנה מפני שנהגו לעטר את בית החופה, כדי שיהא ניכר הכניסה לשם נשואין כשמכניסין בבית המעוטר, ונהגו כן בבתולה, אבל באלמנה שלא נהגו בעיטור ולא מינכרא מילתא שהכניסה לביתו הוא לנשואין או רק לשעה, לכך נהגו לעשות הנשואין ע"י ביאה או ע"י יחוד וכו'. מיהו אם עשו חופה באלמנה ודאי קני לה כמו בתולה,

תשובות מהגאון ר"ח קניבסקי שליט"א

פשיטת ס"ת שאחז בה האור שלא על מנת לקרוא בו

שאלה: כתב המ"ב (סי' של"ד ס"ק נ"ה) וז"ל: וכן ס"ת שאחז בו האור פושטו וקורא בו, ואם ככה ככה (שבת כ.כ.).

ויש לדון האם מה שנקטה הגמרא "וקורא בו", האם הוא בדווקא או לאו דוקא, ונ"מ האם יהיה רשאי לפתוח הס"ת שלא ע"מ לקרוא בו אלא רק בשביל להצילו מן הדליקה, דהלא מדינא שרי דחשיב גרמא דהתירו במקום הפסד, וכ"ש בכתבי קודש.

תשובה: לכאורה טוב שיקרא כדי שיהא ניכר.

הצלת ס"ת שיש בו משמעות דברים או איזה מטבע ברכה

שאלה: כתב השו"ע (שם סעיף י"ב) "כל כתבי הקודש מצילין האידינא מפני הדליקה, וכן ס"ת שיש בו ללקט פ"ה אותיות שלימות או שיש בו אזכרה מצילין אותה", עכ"ל.

וק"ק למה לא נזכר בפוסקים דה"ה אם נשאר בס"ת כמה תיבות שיש בהם משמעות דברים, או איזה מטבע ברכה, דלא גרע ס"ת ממטבע ברכה שמצילין האידינא מפני הדליקה. ודוחק להעמיד כל דין זה באופן שיש פ"ה אותיות מתיבות שלימות שאין בהם שום משמעות לשון, וצ"ע.

תשובה: צריך שידבק מילה לחברתה.

הצלת ס"ת שיש בו משמעות רק ע"פ נוטריקון

שאלה: בא"ד, מה הדין באופן שיש תיבות בס"ת שיש בהם משמעות רק ע"פ נוטריקון (שבת קה.), כגון "אנכ"י שנדרש "אנא נפשי כתבית יהבית" וכל כיוצ"ב.

תשובה: אין זה תיבה.

אם יש חילוק בין מוצאי ט"ב לשאר צומות לענין המנעות מבשר ויין

שאלה: כ' הרמ"א (סו"ס של"ד) עבר וחילל שבת צריך להתענות מ' יום, ולא ישתה יין ולא יאכל בשר, וכ' המ"ב בשם הט"ז דהיינו במוצאי התענית, וטעמו דכן מצינו במוצאי ט"ב (אפי' נדחה לרמ"א) מפני אבילות יום, ומקורו מהמהרי"ל שכתב שכן מצינו בתעניות על תיקוני תשובה.

ולכא' קשה, שהמ"ב בסי' תקנ"ח כתב דרק מוצאי ט"ב יש להחמיר כן, ולא בשאר תעניות, והלא מקור הדין הוא מהמהרי"ל, ולדידיה לא שנא ט"ב לא שנא שאר צומות יש להמנע מבשר ויין במוצאי התענית.

תשובה: מייירי רק בתעניות שחייבין מדינא.

טעם נוסף להמנעות מבשר ויין במוצאי התענית

שאלה: ועוד קשה למה נתעלם המ"ב מהטעם שנקט בתורת השלמים ביו"ד (סו"ס קפ"ה) דתענית הוא במקום קרבן, ובקדשים הלילה הולך אחר היום.

תשובה: לא נזכר בגמ'.

הניח כלי על אילן גבוה ג' טפחים ונתמעט

שאלה: הניח כלי על גבי אילן גבוה מג' טפחים, ובשבת נתמעט האילן מג' טפחים, מה דינו של הכלי האם מותר ליטלו.

תשובה [בע"פ]: הדבר תלוי מה היה מצבו של האילן בזמן ביה"ש.

הניח כלי על אילן פחות מג' טפחים ונתגלה העפר ונמצא ג' טפחים

שאלה: וכן יל"ע להיפך בהניח כלי ע"ג אילן פחות מג' טפחים, ובשבת נתגלה העפר שתחתיו ונמצא האילן ג' טפחים, האם מותר ליטלו לכלי, וצ"ע.

תשובה [בע"פ]: כיון דלא אתקצאי בביה"ש לכא' מותר ליטלו.

מדוע לא חוששים בריבוץ הבית במים משום גיבול

שאלה: כתב השו"ע סי' של"ז ס"א: מותר לרבוץ הבית כיון שאינו מתכוין להשוות גומות וכו', עכ"ל. וכ' המ"ב היינו להזות מים על קרקעית הבית. וצ"ע למה לא אסרו משום גיבול המים עם העפר, ואף דלריב"י אינו חייב עד שיגבל, מ"מ איסורא מיהא איכא, וצ"ע.

תשובה: פסיק רישא דלא ניחא ליה.

היתר משחק הגולות בשבת ע"ג הקרקע

שאלה: כ' השו"ע (סי' של"ח ס"ה) אין שוחקין באבנים משום אשוויי גומות, הג"ה ודוקא ע"ג קרקע, אבל ע"ג שולחן שרי. וכ' המ"ב אבל ע"ג קרקע אפי' היא מרוצפת דלא שייך אשוויי גומות ג"כ אסור, דקרקע בקרקע מחלף וגזרי' אטו קרקע שאינו מרוצף, עכ"ל.

ויל"ד האם מותר לשחק בכדורים קטנים מזכוכית הנקרא "גולות" בתוך הבית בזמן הזה כשכל בתי העיר מרוצפים, או"ד כיון שהדרך לשחק עמו ג"כ ברחובות ע"ג החול לא מועיל מה שכתב העיר מרוצפים, אמנם הראיה שהוכיח השעה"צ (ס"ק כ"ג) מלשון הרמ"א שנקט ע"ג שולחן, ולא נקט ע"ג קרקע מרוצפת, אינה ראייה, דבזמנו רוב העיר לא היתה מרוצפת ולכן נקט מילתא דשכיח.

תשובה: פוק חזי מאי עמא דבר.

בהיתר משחק כעין "חמש אבנים" כשמשחק עמו בחול

שאלה: כתב הרמ"א (סי' של"ח ס"ה) ומותר לשחק בעצמות שקורין טשי"ך אע"פ שמשמיעים קול, הואיל ואינן מכוונין לשיר, עכ"ל. וכ"ז בשוחק דרך צחוק בעלמא, אבל בשוחק כדי להרויח אסור, עכ"ל. והוא משחק כעין "חמש אבנים". וכ' המ"ב (סקכ"א) ונוהגין לעשותן של כסף שיהיו מיוחדין לשבת, דאל"כ מחזי כעובדא דחול, עכ"ל.

יל"ע באופן שעשאן של כסף ושיחק עמן בימי החול, אם מעתה שוב אין לו היתר לשחק עמהם בשבת, או העיקר שלא יהיו עשויין מעצמות.

תשובה: אי אפשר למחות בהן ומוטב שיהיו שוגגין.

בענין הנ"ל

שאלה: על מה סמכו האידנא שמשחקים הקטנים בה' אבנים העשויים מברזל, בין בימי החול ובין בשבת, ולא שמענו שעושים אבנים מיוחדים לשבת, האם משום שלא משחקים עמהם בחול להרויח.

תשובה: אי אפשר למחות בהן ומוטב שיהיו שוגגין.

יחוד כלים מיוחדים למשחק השחמט בשבת

שאלה: בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' ל"ג) נקט דמשחק עצמות שקורין טשי"ך, כונתם למשחק השחמט. ולפי"ז יל"ע האם ראוי גם במשחק השחמט לייחד כלים מיוחדים לשבת, כיון שהאידנא בדרך כלל חלקי המשחק עשויים מעץ או פלסטיק, או שיש לסמוך על כך שהעיקר שלא עשויים מעצמות, וכן שאין הדרך שלו לשחק עמהם כדי להרויח כסף.

תשובה: אין ראוי.

בהיתר משחק השחמט בשבת

שאלה: במ"ב (שם) כ' בשם מהר"א ששון על המשחק הנ"ל כיון שאין תועלת בידיעת חכמת השחוק ההוא, אף בחול יזהר משום מושב לצים, והביא עוד מהברכ"י שהביא עוד כמה גדולים שהחמירו בזה, עכ"ד.

ואם נפרש כמנחת יצחק שהולך על משחק השחמט, האם נראה שהכרעת המ"ב לא לשחק בזה, הלא שמענו על כמה מגדולי ישראל ראשי הישיבות זצ"ל שבימי הפגרא היו משחקים בזה, ובפרט שיש בזה תועלת לאמץ כח המחשבה.

תשובה: כשיש תועלת.

בענין הנ"ל

שאלה: ואם נימא דשרי האם יש חילוק בזה בין שבת לחול.

תשובה: אין חילוק.

בענין הנ"ל

שאלה: ואם ראוי להמנע האם רק לגדולים מגיל י"ג, או גם לקטנים בני הבנה.

תשובה: בודאי.

בטעם שאין לשחוק שום שחוק שדרך לכתוב

שאלה: כתב החיי אדם (כלל ל"ח סי"א) וז"ל: אין לשחוק שום שחוק שדרך לכתוב, ואפי' בדרך צחוק, שמא יכתבו, עכ"ל.

וצ"ע מקורו, ומסתיימת המ"ב שלא העתיקו להלכה נראה שלא חשש לסברתו.

תשובה: הוא סברא בלי מקור.

לנדור נדרים בשבת שלא לצורך שבת ולא לצורך מצוה

שאלה: האם מותר לנדור בשבת נדרים שלא לצורך שבת ושלא לצורך מצוה, והאם דמי לאיסור חרם דמבואר ברמ"א סי' ש"ו ס"י"ב דאסור, או לא.

תשובה: לא גרע מדברים בטלים.

אברהם שקלאר - מודיעין עילית

מכתבים ותגובות

אם כנים אנו בזה, יוצא שאם מבחין המוהל שלא חתך כשיעור הנדרש, ויש כאן ציצין המעכבין מן הערלה, א"כ פשוט שבזמן שעוסק במילה, דהיינו כל שלא פירש ועוסק בפריעה, וכ"ש לפניו, יכול וצריך לחתוך את שארית הערלה.

רק שבנידון השאלה מדובר שכבר תיקן זאת ע"י הפריעה, והוריד את זה מעבר לעטרה, ובמצב זה דימה הרב המשיב לדברי הרב שבה"ל הנ"ל, וכתב הרב בדבריו שאמנם יש חילוק ביניהם, דזה מהערלה וזה מהפריעה, אבל להאמור החילוק ביניהם הוא יותר, בדברי הרב שבה"ל מדובר שכל עור הפריעה ירד מעבר לעטרה [דעור הפריעה דינו בהרחקה מעל העטרה, וחלוק בזה מעור הערלה שדינו בחיתוך והסרה], ונתקיימה תכלית הפריעה, רק שמשום תועלת העתיד שלא ידבק אין להתיר, ובצירוף זה שאין ודאות שיחזור ויכסה לכן אין להתיר, וא"כ בנידוד כשעור הערלה חופה את החוט הסובב, מה שמחשיב אותו לציצין המעכבין, א"כ כאן אין ללמוד מזה שיהא "מחוייב" לעשות כן, דהיינו לתקנו ע"י עור הפריעה, אלא אדרבא במצב זה שלא פירש יכול וצריך לגזורו, אכן במצב שתיקן זאת ע"י עור הפריעה זו שאלה גדולה, דמצד אחד יש דעות הסוברות שחייב לתקן כל זמן שלא גזר את כל עור הערלה, ולאידך גיסא מכיון שהוא תיקן זאת ע"י הפריעה ופירש יש דעות המכשירות, וכאן כלפי שבת אם כשר והוא מתקן הוא חילול שבת שלא לצורך, ומחלוקת זו של החכמ"א והדברי חיים לא הוכרעה בהלכה בודאי, אכן לכתחילה חוששים לדעות שכל עור הערלה חייב בחיתוך והסרה, אבל כאן נכנסו לבית הספק במצב שפירש.

והנה לאחורונה וכינו ש"ל ספר יקר ערך בהיר וברור בשם 'מילה שלמה', שעשה בירור רב גם בעניני ציצין ודיניהם, מאת המוהל המומחה הר"ה ג' ר' שלמה שוחט שליט"א, שהביא ששאל למרן עמוד ההוראה הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאלות בעניני מילה, ושמתתי שמצאתי שהשיב מרן זצ"ל דברים מפורשים באר היטב, ואני מעתיק לשונו בכמה שאלות שמתוכם יתבאר דעת מרן זצ"ל.

שאלה א: מל בשבת, והעטרה נתגלתה בוודאות לאחר הפריעה, והמוהל מסופק אם השאיר חלק מהערלה ועדיין לא פירש מהמילה, האם יתקן. **תשובה:** כן, שהרי לא גרע מציצין שאין מעכבין וכוונתו דאם לציצין שאין מעכבין התירו, כ"ש כאן שנוגע לעיקר קיום מצות מילה שיש מהפוסקים שמחמירים שלא יצא יד"ח, וודאי שלצאת לשיטתם מותר לחתוך שוב כל זמן שלא פירש [עמ' תס"ט שאלה כ"ז].

שאלה ב: מל בשבת ופירש, ונשארו ציצין שספק אם הם מעכבין, האם יחזור לתקנם בשבת. **תשובה:** צריך להשתדל שזה לא יקרה, ומ"מ אם נשארו ציצין כאלו לא יחזור. ובשם הגר"ח שיינברג זצ"ל כתב: מסתבר שחזון, שהרי"ו ספק מן התורה [עמ' תס"א שאלה ז']. אמנם יתכן שספק שכבר פירש, מכיון שנשאר כחוט השערה מן הערלה, וחובש אותה בהידוק על הגיד, ויש סיכוי שזה ישרא כן ולא יעלה, כמו שהביא הרב שאמרו לו כמה מוהלים מומחים, יתכן שניתן להקל בזה, כמו שהשיב מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

שאלה ג: חתך רק חלק מן הערלה, ודחק את שאריתה באופן שהעטרה נשארת מגולה, מה דינו. **תשובה:** לכתחילה בודאי שצריך לחתוך את כל הערלה, אמנם בדיעבד שמל כך תלוי במציאות, אם עור הערלה דבוק למטה מהעטרה ונשארו שם כל הזמן, הרי שכאלו אין כאן עור והכל נהיה גוף אחד, ואם העטרה תמיד מגולה אפשר להקל, אבל אם עור הערלה רופף וניכר שם, למרות שעששו אינו מכסה יש לתקנו, שהרי א"א לדעת מה יהיה אח"כ [עמ' תס"ח שאלה כ"ב]. אמנם מכיון שלשיטת החכמ"א מעכב, ענה מרן זצ"ל שמוותר לתקן בחול, ואין בזה משום חבלה שלא לצורך, כיון שיש שיטה כזו בהלכה והרבה סוברים כן, אין בזה איסור חבלה, ואם יש הסכמה מרופא בודאי מותר לתקנו [עמ' ת"ע שאלה ל'].

עוד כתב הרב בתו"ד שציצין החופים אבל אינם דבוקים, אינם מעכבין מעיקר הדין, אכן יש בזה מחלוקת, אבל רבו האחרונים שסוברין שציצין זה גם בחופה ולא דבוק, ובספר הנ"ל ראיתי שהביא

במצוה זו, ומ"מ הנהגה זו של לקחת תשלום עבור נסיעה ברכב, וודאי שאינה מתאימה לעם ישראל שהצטיינו בגמילות חסדים. במקום לעשות חסד אמיתי ולקחת טרמפ את חברך, אתה לוקח עליו טרמפ ועושה עליו כסף. נורא! [ואמנם, אין להכליל את כולם חלילה, כיון שישנם בעלי רכבים שלא היו קונים רכב אם לא היו לוקחים בחשבון שיפרעו ההוצאות מהכנסות הנוסעים, ולא על אלה אנו מדברים].

והנה ישנם המניחים ברכבם סגולות שונות למנוע סכנת דרכים, כגון עלה ערבה של הושענא רבא וכו', הכל טוב ויפה, אך הסגולה הכי טובה לקיים מצוה באותו רכב שאתה נוסע בו, שבכך הנך משרה רוח של קדושת המצוה על הרכב להמנע מסכנות דרכים.

בעל רכב יקר, תחשוב, האם כדאי לך למכור את המצוה הנפלאה הזאת בשביל כמה פרוטות, האם בשביל 20 או 30 שקלים כדאי לך להפסיד מצוה נפלאה זו לנצח.

ברכת התורה י. בן גרעון - ירושלים

לכבוד מערכת הגליון הנכבד "אליבא דהלכתא" הי"ו!

במה שכתב בגליון ס"ז הרה"ג אשר חנניה שליט"א בענין מילה בשבת, במה שאירע במוהל שמל בשבת, וע"י תקלה אירע שלא חתך את השיעור הנדרש מהערלה, באופן שירד כחוט השערה מן הערלה על החוט הסובב בכל היקפו, דהו"ל ציצין המעכבין במילה, ואח"כ פרע, ותיקן זאת ע"י הפריעה באופן שעתה כל העטרה גלויה לעינינו, והיו שם ב' מוהלים ונחלקו בדעתם, אחד טען שחייבים לגזור מן הערלה ושוב לפרוע, כי חשש שיחזור העור ויפול על העטרה, ולעומתו טען דעכשיו הכל גלוי לעינינו כדון, וכן שע"י חבישה טובה הכל יתאחה למטה מן העטרה, ואין לחלל על זה שבת, וכתב הרב להצדיק דעת המוהל השני מכמה טעמי, והביא דברי הרב שבט הלוי בח"ז סימן קס"ג שנשאל בנידון דומה לגבי עור הפריעה שירד מעבר לעטרה, אם מותר לקורעו, וכתב בדבריו דמאחר שירד מעבר לעטרה שוב אין מצוה לקורעו, דעיקר הפריעה הוא גלויה, והרי היא גלויה, והכי נמי בנידוד. הנה בדבריו העמיד הרב המשיב שליט"א את נידון השאלה האם לחוש לחשש הזה שיחזור ויכסה או לא, וכתב הרב דזה ספק רחוק שיקלקל המילה, ומכיון שזה בשבת אין להתיר. ועוד כתב שגם במצב שלא פירש מן המילה אין להתיר לתקן, דאינו אפילו בגדר ציצין שאין מעכבין.

והנה אחר בקשת הרשות, לענ"ד בנידוד יש לחלק בין מצב שכבר תיקן זאת ע"י הפריעה, לבין מצב שאחר החיתוך ולפני שסילק ידו מהפריעה המוהל מבחין שלא חתך כשיעור, דהנה נחלקו החכמת אדם עם הדברי חיים בדין מוהל שחתך חלק מן הערלה, והוריד את שארית הערלה מעבר לעטרה באופן שתשארו שם, רק שלא חתך את כל הערלה [דהיינו כל העור שחופה את העטרה], שכתב החכמ"א כלל קמ"ט ס"ז: נראה לי דאם לא חתכו כל עור הערלה החופה העטרה לא נימול מן התורה... ולכן צריכים המוהלים להשגיח ע"ז הדק היטב, ואם לא חתך כדון אזי יתכן יחתוך הוא או אחר מה שנשאר וכו', א"כ לדעת החכמ"א חיתוך כל הערלה מעכב אפילו בדיעבד, ואם נבא לחלק בין חתך מקצת הערלה לבין נידון דידן שחתך רוב הערלה, רק שנשאר ציצין המעכבין מן הערלה, זה אינו, דאין סברא לחלק בין הערלה לבין ציץ מן הערלה המעכב, וודאי שלשיטת החכמ"א צריך חיתוך והסרה בהכל, גם בחלק הנקרא ציצין המעכבין מן הערלה. וכן כתב האגרו"מ י"ד ח"ב סימן ק"כ בדעת החכמ"א דאין חילוק בין הערלה לבין ציץ מן הערלה, ומאידך דעת הדברי חיים ביו"ד ח"ב דאם חתך חלק, ואת השאר העביר מעבר לעטרה וגילה אותה, כשרה המילה, שכתב וז"ל: והנה לכתחילה בודאי מסירין כל הערלה בכריתה לגמרי... אבל בדיעבד אין שום מצוה לכרות הערלה שנפלה למטה ע"י הפריעה וכו', א"כ בנידון דידן הגענו למחלוקת החכמ"א והד"ח כיון שלא חתך כל שיעור הערלה, וירד כחוט השערה על החוט הסובב בכל היקפו. א"כ

אותם לשם כך, אלא שיש איזה כהן שמנצל אותם גם לקישוט הבית [דרובם ככולם מצניעים אותם במקום מוסתר, ולא מנצלים את זה כקישוט לבית, מאחר ואינו נר' כ"כ קישוט לבית, וגם חוששין שמא יגנבו אותם], ודאי שדינם כסתם מטבעות שהם מוקצה מחמת גופו.

הדינים העולים מהנ"ל:

א. קדרה שרגילים גם לאכסן בה אוכלין, בפרט בימינו שרגילים לאכסן בה אוכלין כמה ימים במקרה, יש אומרים שדינה ככלי שמלאכתו לאיסור ולהיתר, ומותר לטלטלה כדין כלי שמלאכתו להיתר אפי' מחמה לצל, ויש אומרים דכיון שעיקר עשייתה ויעודה הוא לבשל בה, דינה ככלי שמלאכתו לאיסור, וכן נר' העיקר להלכה. ב. פמוטים יפים של כסף שמניחים בסלון ליופי, ומשתמש בהם גם כקישוט לבית, יש מי שאומר שאינם מוקצה אם לא הדליקו בהם בשבת, ויש אומרים דהם נחשבים לכלי שמלאכתו לאיסור. ואם מקפידים עליהם מחמת שהם יקרים, דינם כמוקצה מחמת חסרון כסף, וכן העיקר להלכה. וכן מטבעות כסף של פדיון הבן שיש לכהן, אפי' שמניחים בסלון ליופי ומשתמש בהם גם כקישוט לבית, בכל זאת הם נחשבים כמוקצה מחמת גופו.

הרב אשר חנניה - ירושלים

לכבוד מערכת אליבא דהלכתא:

הנה הקשה הרה"ג גמליאל רבינוביץ שליט"א מח"ס גם אני אודך, אודות מה שנפסק בשולחן ערוך הלכות שבת סימן רמ"ט סעיף ב', דמצוה להמנע מלקבוע סעודה שנהוג בה בחול, מט' שעות ולמעלה, ע"כ. היאך הדין במי שמקבל עליו את השבת מוקדם מאד, לאחר פלג המנחה, אם לדידו יהיה אסור לאכול אף מלפני ט' שעות, ע"כ. הנה לכאן ל"ש ליתן לכל אחד שיעורו בידו, דא"כ נתת דבריך לשיעורין, ולא שמענו לחלק בזה בין מי שמקבל עליו את השבת מוקדם לבין מי שמקבל בזמן. ועדיין ל"ע בזה למעשה. ויש להציע זאת לפני הת"ח שליט"א שיעיינו בהאי דינא.

הכנסת אורחים במכונית (טרמפ)

בגליון אב-אלול תשע"ג עמ' ל"א כתב הרה"ג אליקים דבורקס שליט"א בענין הכנסת אורחים במכונית (טרמפ) בדברים נכוחים. ואביא בזה מאמר שכתב חכ"א בנושא זה: "רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות". אחת המצוות היקרות שזיכנו הבורא יתברך היא מצות "הכנסת אורחים". והנה כהיום מצוה זו אינה שכיחה כבעבר שהיו עניים דופקים על הדלתות לבקש להם אוכל ומקום לינה, וזה שיש כאלה שמתארחים האחד אצל רעהו בערבים וכדו', זה לא "הכנסת אורחים" אלא סתם "ביקור רעים" וביטול תורה. [וז"ל הרמ"א בס"י שלי"ג ס"א: ולא מקרי אורחים אלא שנתארחו אצלו בביתו, או שיזמן אורחים שנתארחו אצל אחרים (תרומת הדשן סי' ע"ב), אבל כשיזמן חברו לסעוד אצלו לא מקרי אורחים, ואינו סעודת מצוה רק סעודת רשות]. וע"ע בשו"ת משנה הלכות חלק ט"ז סימן קל"ב].

והנה תופעה מצערת מצויה אצל מקצת בני"א, והיא שטרם נסיעתם מתנים לולתם שאמנם יקחו אותם ברכבם, אך בתנאי שישלמו להם הוצאות הדלק וכדו'. והדבר תמוה מאוד, וכי היה עולה בדעת מישהו לקחת תשלום לאורח שבא בביתו, או עבור מצות "ביקור חולים", ומה שונה מצות "הכנסת אורחים" ע"י הנסיעה ברכב, ממתן לוקחים כסף על מצוות.

ויש הטוענים שמאריכים את הדרך בשביל הזולת, ועל זה לוקחים את התשלום, וגם זה עדיין לא מובן, הרי גם כשבא אליך אורח אתה מוסיף בשבילו אוכל ומטעמים, וודאי שלא תקח לו כסף בשביל שאתה מוסיף בשבילו!

וישנם כאלה המהדרים בביקורי רעים מיותרים ומוציאים על זה ממון וכו', ודוקא כשמזדמנת מצוה זו, אוטמים את לבם ולוקחים ע"ז מעות. והלא איפא כסתברא, שדוקא שטויות אלה של 'ביקורי רעים' שזה בזבוז זמן וביטול תורה [ועוד מכשולות שונים לפעמים...] ראוי להרחיק מאוד מאוד, ואילו לקחת בני"א ברכב ראוי לרדוף לזכות

לכבוד מערכת "אליבא דהלכתא!" מה ששאל הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס "גם אני אודך", ככהן שיש לו מטבעות של כסף טהור של פדיון הבן בארון שבסלון ליופי, האם הוא מוקצה בשבת. הנה בשש"כ (פ"כ הערה ר"ד) כתב בשם הגרש"א זצ"ל בפמוטים של כסף יקרים שמקפיד עליהם ומייחד להם מקום, שדינם כמוקצה מחמת חסרון כסף, דאם משתמש בהם גם כתכשיט לבית שמניחים בסלון ליופי, נר' דאינם נחשבים למוקצה אם לא הדליקו בהם בשבת, אלא שהעיר עליו מדברי הגרע"א (בסי' ש"ו ס"ק ה') שכתב שיש להם דין של כשמל"א, עכתו"ד עיי"ש. והמעין בדברי הגרע"א יראה שאין ראייה כ"כ מדבריו שלא כדברי הגרש"א זצ"ל, דלא דיבר שם על פמוטות שמשמשים גם כקישוט ותכשיט לבית, ואפשר דמייירי בפמוטים שאינם משמשים גם כקישוט לבית, ולכן כתב שדינם כשמל"א, אלא שמסברא נר' דכיון שעיקר מה שמיצרים את הפמוטים זה כדי להדליק בהם, וגם האדם שקונה אותם קונה אותם בשביל זה, דאף א' לא הולך לקנות פמוטים יפים בשביל קישוט לבית, ורק מתוך שעושים אותם יפים מאד, משתמש בהם גם כקישוט לבית, א"כ כיון שעיקר יעודם הוא למלאכת איסור הו"ל כשמל"א [ואם מקפיד הרבה עליהם הו"ל מוקצה מחמת חס"כ], וכמש"כ הביה"ל (בסי' ש"ח ס"ג) בד"ה קרדום בשם הרשב"א, שקדרה כיון שעיקר עשייתה ויעודה הוא לבשל בה, אע"פ שמשמשים בה לפעמים למלאכת היתר, חשיב כשמל"א, עיי"ש.

ואף שבשש"כ (פ"כ סט"ו) כתב שדוקא כלי שמלאכתו לבישול, ואין רגילים להשתמש בו גם לשמור אוכלין, כגון מחבת ושיפוד וכיו"ב דינו כשמל"א, עיי"ש, ומשמע בהדיא מדבריו שקדרה שרגילים גם לאכסן בה אוכלין, הו"ל כלי שמל"א ולהיתר, ודינו כדון כשמל"א, עיי"ש ובהערות שציין לח"א (כלל ס"ו ס"ג), ולקשו"ע (סי' פ"ח ס"ח) שכתבו כן, וכן הוא שם בדבריהם עיי"ש, עכ"פ מדברי הפמ"ג בהקדמה (לסי' ש"ח במש"ז ס"ק א') משמע דלא ס"ל לחילוק זה עיי"ש, וכ"כ בדה"ח ה"ל מוקצה. וכן א"ל מרן הגרי"ש זצ"ל שאין לחלק כן, אלא אף קדרות שרגילים לאכסן בהם אוכלין אפי' כמה ימים במקרה כמו בימינו, בכ"ז מאחר ועיקר עשייתה ויעודה הוא כדי לבשל בה, וקונים אותה בעיקר לשם כך, ורק ממילא משתמשים בה גם לשמור את האוכל, הו"ל כשמל"א, כדמשמע מסתימת לשון הביה"ל בשם הרשב"א שלא חילק בין אם אין רגילים לאכסן בהם אוכלין, או כן רגילים לאכסן בהם [ולשון המש"ב בס"ק כ' סתום, ואין בו הכרע לכאן או לכאן], וכ"כ בס' שלמי יהודה (פ"ו ס"ז והערה י"ב) בשמו, והוסיף שכן א"ל הגר"ב זילבר זצ"ל, עיי"ש, וכ"כ בהדיא בחוט שני [ח"ג עמוד פ"ו], ואורחות שבת ח"ב (פ"ט סל"ח אות ג'), ונחתל ישראל (עמוד קנ"ה) ועוד.

עוד אפשר דאפי' האחרונים דס"ל שקדרה שרגילים לאחסן בה אוכל דינה כשמל"א ולהיתר, ומותר לטלטלה ככלי שמלאכתו להיתר, זהו דוקא בקדרה, מאחר שאע"פ שעיקר עשייתה ויעודה הוא כדי לבשל בה, עכ"פ הוא גם כדי לאחסן בה אוכלין, ולכן קדרה שיש בה אוכלין מותר לטלטלה כדין כשמל"א כמבואר בפוסקים, וע"ע במש"כ בזה בעוניי בשו"ת שערי יושר ח"ג (סי' נ"ט) עיי"ש, אבל בפמוטים שכל עשייתם ויעודם הוא כדי להדליק בהם, אלא שיש כאלה שמנצלים את זה גם לקישוט לבית, י"ל שבזה גם הם יודו שדינם כשמל"א, וכן משמע משש"כ, דאע"פ שלגבי קדרה נקט (בפ"כ סט"ו) שדינה כשמל"א ולהיתר, ומותר לטלטלה כשמל"א, בכ"ז בפמוטים נקט (בהערה ר"ד) שדינם כשמל"א, ואם מקפיד עליהם דינם כמוקצה מחמת חס"כ, ובהכרח צ"ל דס"ל כחילוק הנ"ל. ואף שאין הדברים מוכרחים כל כך, ויש מקום לבע"ד לחלוק ע"ז, עכ"פ חזי לאיצטרופי סברא זו למאי דקיי"ל העיקר להלכה דסתם קדרה אפי' שרגילים לאחסן בה אוכלין חשיבא לכשמל"א, ולכן נר' לענ"ד שבנ"י במטבעות כסף טהור של פדיון הבן, שכל עשייתם ויעודם הוא לעשות בהם פדיון הבן, והכהן קונה

קדושה שקיבל באותו מעמד, או כשיצא תקליט חדש עם ניגונים מרגשים, שכן תורה אחרי חצי שעה של שמיעת ניגון "צמאה לך נפש" או "וטרור לבנו לעבדך באמת", שכתוצאה מכך בתפילת מנחה הסמוכה יתפלל בהתרגשות וחשק, ולא באתי להרהר ח"ו אחר שירה של שבתות וימים טובים וזמני שמחה שאינם בכלל הנידון, אבל הבולמוס החדש מה שגם בני תורה מרשים לעצמן לשבת ולשמע קסטות וכו', וזה ביטול זמן פשוטו כמשמעו, שידוע איך שחז"ל הפליגו בחומרותו יותר ויותר מכל.

ולסיום אבא היום אל העין, וארא בספר הקדוש פלא יועץ (אות ש' ערך שיר) וז"ל: כתיב (מלכים א, ח-כח) לשמע אל הרינה ואל התפילה, אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות ו, א) במקום רנה שם תהא תפילה, שמע מינה שצריך לומר רנות ותשבחות בבית הכנסת, ובפרט בשבתות ובמועדים ראוי להרבות בשירות בבית הכנסת. וכל אחד ישורר על שלחנו שירים נאים מענינא דיומא, דבר בעתו מה טוב, וזה עבודת ה' חשובה מאד שכל מלאכי מרום וכל צבא המרום משתמשים בה, וזוהי עבודתם, וכלם פותחים את פיהם בשירה ובזמרה וכו'.

אמנם ע"י בספרי ח"ח בקונטרס דוגמא מדרכי אבי (אות ס"ג סימן ט) שכתב: בסעודות שבת כמעט לא אמר זמירות, רק שח בדברי תורה ומוסר, והרגשתי כמה פעמים כשראה כי המסובין משוחחים ואינם מטים אוזן לדברי תורה, וביראו שמא הם מדברים דברים שיש בהם תערובת לשה"ר או ליצנות וכדומה, היה אומר נאמר מעט זמירות והחל לאמר, עכ"ל.

אגב, גם בספר המאורות הגדולים (אות קצ"א) כתב: כי כשהיה נכנס [הח"ח] לשיבה היה רץ מהר שלא ירגיש בו ולא יקומו מפניו, בימי החגים כשהחזרה בשיבה היתה מגיעה לשיאה והכל רקדו וצהלו, גם פני רבי ישראל מאיר הזהירו משמחה, אבל הוא לא השתלב בעיגולים ובריקודים ועמד מהצד, וכשהיו מזמינים אותו להשתתף, היה משיב מה אני כאן, אינני כדאי לרקוד בשיבה.

עוד חזון למועד בגליון אליבא דהלכתא (גליון מ"ח עמוד ק"ב) בהנהגות רבי דוד בהר"ן (בעניני שבת אות כ"ד), דבסעודה לא נהג לשיר זמירות, רק נכדו קורא בקול שו"ע ומ"ב, ורבונו היה שומע ואוכל, ואח"כ היה רבנו מקריא שו"ע ומ"ב, והנכד היה בנתיים אוכל, אך לעת זקנותו חלה מאד, ובין הדברים שקיבל על עצמו לשמור מנהגים, ובכללם היה לשיר זמירות, מאז שר את כל הזמירות שנדפסו בסידורים ב' סעודות. ובעיקר הקפיד שישירו את הזמר "יום זה לישראל" שהוא מיוחס להאר"י ז"ל, ובסעודה שלישית אמר גם בני היכלא.

ועיין שם (בהערה ס"ד) דכתב היעב"ץ ז"ל בפירושו על פרקי אבות (פ"ג מ"ג), דבזמן שבית המקדש קיים אדם מתכפר על ידי הקרבנות ושיר הלויים, עכשיו במקום הקרבן מאכיל לעניים, ובמקום השיר מדבר בדברי תורה, ולזה נהגו לשורר פזמונים או מזמורים לשורר אחר הסעודה, ומנהג יפה הוא להפטר מן העונות, אבל העיקר הדבור ממש, לומר איזה דין או חידוש פסוק או אגדה.

ולא באתי להורות הנהגה בכאן, אלא הריני כמציע לפני חכמים, והמשכיל יבין לעשות הכל בעתו וזמנו, והלואי שנוכה לשמור שבת בדבר החייב מעיקר הדין, וה' אלקים לא ימנע טוב, אכ"ה.

אם יש טעם לשבח לשורר בקול נעים זמירות במוצש"ק כדרך שנהגו לשורר בכניסתה, ואם יש טעם לשבח היכן מצינו מקורו בש"ס

בגמרא שבת דף ק"ט ע"ב גרסינן: אמר רבי חנינא לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת, אף על פי שאינו צריך אלא לכזית. וכן כתב הטור או"ח סימן ש', וכן פסק בשו"ע שם.

וכתב בכף החיים (סימן ש' אות ח'): אמרינן בפרק כל כתבי דף ק"ט רבי אבהו עבדי ליה עגלא תלתא באפוקי שבתא, והוה אכיל כוליתא, כי גדל אבימי בריה אמר ליה אביה למה לך לאפרודי כולי האי, נשבוק כוליתא ממעלי שבתא, שבקוה, אתא אריה אכליה.

וכתב הרמ"ע באלפסי זוטא כ"י: ואיהו נמי לזרוזי לבריה הוא דעבד, עכ"ל. ומכאן נלמוד דמאן דאפשר ליה טוב לעשות דבר מחדש למוצאי שבת, דבעי סעודה באנפי נפשה ולא משיריים, וכ"כ מהרש"א באגדתיה. מחב"ר אות ד' שם, והגמגן אברהם כתב דנכון לבשל בשר במו"ש או דבר אחר וכו', ע"ש. וע"י בא"ח ש"ש פרשת ויצא אות כ"ו. דנכון להביא דבר מחדש מה שלא היה

וכשמוע החכם הנזכר את הדבר אחזתו רעדה ופיק ברכים וחלחלה בכל מתנים, ועמד מרעיד, וישב בכבוד גדול על שלחנו, וחזר לשירו שהיה משמח בדברותיו אלהים ואנשים, ותיכף ומיד חזרו מלאכי שמים לבא כבראשונה ששים ושמיחים משתעשעים שעשוע רב כבמזמוטי חתן וכלה, והרב האר"י ותלמידו הגדול ז"ל רואים ומפליא לעשות.

הן אמת דמפי מרן האר"י זלה"ה אנו חיים, וכתב הרח"ו ז"ל בשער הכוונות (דף ע"ב סוף עמוד א' ב') ד"ה ואחר ז"ל: ואחר האכילה היה נוהג מורי ז"ל לומר פזמון אחד בקול נעים, והוא ז"ל תיקן ג' פזמונים מיוסדים על דרך חכמת האמת בכל פריטי הכוונות של שבת, פזמון אחד לסעודת הלילה, ופזמון אחד לסעודת שחרית, ופזמון אחד לסעודת מנחה.

וכן כתב בפרי עץ חיים (שער השבת פרק ח' ד"ה ונחזור) וז"ל: בכל ערב שבת מקבלין ישראל תוספות נשמה מן אותו חלק שנטל משה, כמו שאנו אומרים ישמח משה במתנת חלקו, וזהו שתכונן במלת למשה שבר"ת של מזמור שיר ליום השבת, ותכונן שבשבת ראוי לשורר ולזמר כי ניתן חלקו למשה בימי החול, ואז יורשין ממנו תוספות שבת של חלקנו.

וכן כתב בשו"ת יוסף אומץ ס"י מ"ב (להחיד"א ז"ל) אמירת אתקינו סעודתא הוא הדבר המפורש בספר הזוהר הקדוש לעשות הזמנה לסעודת שבת והדברים עתיקים כגובה הרז"ים, והוא הדין זמרה לאלהינו זמר אומר בשבחין, וכן בשני סעודות היום אשר יסד המלך נותן זמירות רבינו האר"י זצ"ל.

ובמחבר"ר (סי' קס"ו אות ג') כתב: כבר ידוע דפיוטים אלו הרב הקדוש האר"י תקנע לשורר על השולחן אחר אכילה לשוררם וכו', האמנם נהגו לשוררם קודם קידוש, ובסעודה שלישית קודם נטילת ידיים לסעודה.

וע"י בא"ח ש"ש פרשת בראשית אות כ"ז, וז"ל: ודע דאע"ג דרבינו האר"י יסד פזמון אומר וכו' הנו' לאומרו בתוך הסעודה, עם כל זה פשוט המנהג בכל המקומות לאומרו קודם קידוש, וכ"כ רב יעב"ץ ז"ל, ועיין להגאון חיד"א ס"י קס"ו אות ג', ומנהגינו לפעמים כשיש סיבה למהר הקידוש כגון בימי העומר וכיוצא, נאמר פזמון הנזכר בתוך הסעודה.

האמנם אמתה במנהג זה דנהגו לאומרו קודם קידוש, ורק לפעמים אומרים אותו תוך הסעודה, דהרי מפי האר"י ז"ל מפורש שז"ל להפסיק בשום ענין בין תפילת ערבית לקידוש, ואם כנים אנו במנהגי האר"י ז"ל למה ננקוט חדא לענין השיר בלבד, ולזמן השיר אין אנו מדקדקים, וצ"ע.

שוב ראיתי במחזור ויטרי (סדר סעודות יום השבת וזמירות) וז"ל: מקדש על היין ואומר ברוך אתה ה' וכו', הביאו לפניהם דגים או מיני תענוגים, אומרים עליהם זמירות שעשה הרב רבי שמעון בן הרב רבי יצחק זצ"ל, וזמר אחר שעשה דונש בן לברט, וזמר אחר שעשה הרב רבי אברהם אבן עזרא.

ועוד מצוה להביא מן החדש מה שזאתה נדפס ספר דרך חיים להרמדי"ל (ר' מנחם מ' לוחנני ז"ל) דף ק"ו, שכתב וז"ל: תמצא בספר חסידים סימן אלף קנ"ג (לפנינו תתשמ"ז) וז"ל, כתיב (בראשית ב, ג) ויברך אלהים את יום השביעי, אין אנו יודעים במה ברכו, אלא נלמוד ממה שקלל איוב את יומו, וכל האמור שם נאמר להיפך גבי שבת.

שם כתיב (איוב ו, ט) יקחהו אופל יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין, מכלל שמה שבירך הקדוש ב"ה השבת היא אורה. שם כתוב (שם ז') אל תבא רננה בו, מכאן יש ללמוד לרנן בשבת בשירות ותשבחות, עכ"ל. וכן תמצא בספר הזהר פרשת עקב (דף רע"ב ע"ב) וז"ל: וצריך לאתערא שירה וחדוה לפתורא לגבי שבת מלכתא, וכלשון הזה ממש כתב בספר יעלוז חסידים עמוד ש"ס. עוד

כתב שם עמוד קנ"ח: מצוה לרנן בשבת זמירות, דכתיב (תהלים צב, א) מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון, ויש לשמוח בשבת בפקודי ה' ישרים משמחי לב, שמשמחים את הנשמה וישמח ה' במעשיו.

ועיין בספר שערים בתפילה (דף ס"ח סוף ערך רינה) בהגה"ה, ולחיבת המאמר נעתיק רובו ככולו, וז"ל: כבר ראינו בעינינו מי שתופס מסילת ישרים או כל ספר מוסר או חסידות אחר, שכתוצאה מכך אחר כרע שעה של קריאה מתעורר הוא לתפוס את הגמרא וללמוד בחשק מחדש, אבל עוד לא ראינו שאחרי ערב שירה חסידית שמתוך האלפים שבילו שם שעות רבות, שאפילו אחד יכוון דרכו מהאולם לבית המדרש מכה התעוררות של

א, י) ביום השביעי כטוב לב המלך בין, אטו עד השתא לא טב לביה בחמרא, אמר רבא יום השביעי שבת היה שישראל אוכלין ושותין, ומתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות, אבל עובדי כוכבים שאוכלין ושותין אין מתחילין אלא בדברי תפלות. וכן מובא במדרש רבה אסתר (פרשה ג' סי' י"ג).

וכן כתוב במדרש שוחר טוב (תהלים צ"ב) עה"פ (שמות כ') זכור את יום השבת, והן מכבדין אותו במאכל ומשתה ובכסות נקיה, שנאמר (ישעיה נ"ח) וקראת לשבת עונג. ולא עוד אלא כשהוא נכנס אנו מקבלין אותו בשירין וזמירין, שנאמר מזמור שיר ליום השבת.

וכן מפורש בזוה"ק ברע"א מהימנא (פ' עקב דף ער"ב) וז"ל: וצריכין לאתערא שירה וחדוה לפתורא לגבה וכו'. וכן בזוה"ק פרשת פקודי (דף רנ"ה): ושבחתי אני את השמחה, דא חדוותא דמלכא קדישא בזמנא דאיהי שלטא בשבתא וביו"ט, דמכל עובדין טבין דבר נש עביד, אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכול ולשתות ולאחזאה חדוותא בהוא זמנא, בגין דיהא ליה חולקא לעלמא דאתי והוא ילוונו בעמלו, ובוהר חדש פרשת אחרי (דף ס' ע"א): ביומא דא דשבתא בעי בר נש למחדי ביממא ובליילא, ובעי לתקנא פתורא ויעביד חידו לעילאין ותתאין, ע"כ.

וכתב היעב"ץ ז"ל בסידורו: מנהגינו לשורר ולרנן בשבתות תוך הסעודה, ובפירוש אמרו חז"ל (שה"ש רבה פרשה ח' סי' ט"ז) עה"פ ברח דודי, כשישראל אוכלים ושותים ומברכים ומשבחים ומקלסין להקדוש ברוך הוא, מקשיב לקולם ומתרצה, ובשעה שאומות העולם אוכלים ושותים ומחרפין ומנאצין לקב"ה, אותה שעה חושב הקב"ה אפילו להחריב לעולמו וכו'. והתורה נכנסה ומלמדת סנוגוריא, ואומרת רבנו של עולם עד שאתה מביט באלו שמחרפין ומקעיסין לפניך, הביטה בישראל שבמרכים ומשבחים ומקלסים לשמך הגדול בתורה ובזמירות ובשבחות, ורוח הקודש צווחת ברח דודי, ברח מאומות העולם.

ובספר חסידים סי' רע"א כתב: ומצוה שישב וירנן שבחות, שנאמר (תהלים שם) מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון.

ובאור זרוע (הלכות שבת סימן מ"ב) כתב וז"ל: תקנו רבותינו והוסיפו ומזמורים לכבוד השבת, כגון השמים מספרים כבוד אל כו', לדוד בשנתו את טעמו וכו', ועוד תקנו נשמת כל חי. נ"ב דהכי טעמא שהוסיפו אילו שבחות בשבת, דאשכחן שלא בחר הקב"ה ביום השבת בשבחות של מלאכי השרת כי אם בשבחות ישראל, דאמרו במדרש עה"פ (שכי"ו ו') שש כנפים לאחד, מלאכי השרת משוררים כל ימות השבוע, משורר בכנף את יומו דהיינו ששה כנפים לששה ימים, ביום השבת אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבנו של עולם אין לנו כנף שנשורר לפניך, תן לנו כנף שביעי ונשורר היום, אמר להם הקב"ה יש לי כנף אחד בארץ שמשורר לפני היום, שנאמר מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק.

ובספר זכרונות אליהו (להגר"א מני) מערכת ז' ערך שבת אותיות ג' ז"ל: כתב וז"ל: זמירות ע"י חמ"י סעודה של שבת שכמעט חיוב על האדם שבכל סעודה לומר זמירות ותשבחות, וסימן שבת נוטריקון שירה בו תאמר, וזאתה שמענו שיאמר זמירות שהם מיוסדים מאדם גדול ביראה ובתורה, שלא יתעה במדבר ח"ו.

ושם אות ג' כתב: זמירות - להזהר בזמירות של שבת יותר מן החול, שסודם רם ונשא בעולמות העליונות, וע"י כף החיים (סי' כ"ה) איזה כוונות ונוסחאות דווקני יעו"ש, עכ"ל. עוד עיין שם סימן רפ"א אותיות ד' ז'.

ובחמ"י (חלק ימים נוראים פ"ג, ובחלק שבת פ"ח) הביא בזה מעשה רב שהיה בימי האר"י זלה"ה, שהיה בזמנו הרב ישראל נג'אריה ז"ל, והיה נעים זמירות ישראל, וי"א שהגיד עליו האר"י זלה"ה שהיה ניצוץ דוד המלך ע"ה. ופעם אחד בליל שבת קדש היה החכם הנזכר משורר על שולחנו כמנהגו הטוב, וראה האר"י זלה"ה מלאכים לאלפים ורבבות עולים ויורדים בביתו לשמוע אל הרינה, כי כל שיריו היו ברוח הקדש. ותכף ומיד הסתכל הרב האר"י ז"ל שבא מלאך אחד, וסילק לכל מחנה המלאכים השרויים שם על דבר שהיה משורר על השולחן אשר לפני ה' בזרועות מגולים, וגם על דבר שלא היה הכובע על ראשו [מפני החום], וכשהרגיש האר"י ז"ל בדבר שלח אליו ב' תלמידים מתלמידיו הקדושים [למהרח"ו ולמהר"י הכהן] לגלות את אזנו לאמר, כי מלאכי אלהים היו משתעשעים אל שיריו וריתותיו, ובעבור שלא היה בכבוד על השולחן נסתלקו למעלה,

שפשוט שלשיטת החכמ"א וסיעתו שאם הוריד עור הערלה למטה מהעטרה חשיב עדין ערל, יש להוכיח שציצין שאינם דבוקין חשיבי ציצין, דק"ו שמכסים העטרה. ובודאי שמצות הפריעה היינו ג"כ שמירת מצב הפריעה, וצריך מעשה פריעה על דעת שלא יעלה אח"כ.

זאת תורת העולה, שבנדוד"ד שנשאר שארית מן הערלה באופן שלא חתך כולה כאשר לא פירש ועוסק עדין במילה [כפי ההגדרה ההלכתית שלה], יכול וצריך לתקן, ובמקרה שפירש נחלקו הפוסקים איך לנהוג למעשה, ויתכן דשב ואל תעשה עדיף, ויתקן בזמן אחר אם אפשר לו.

התורה דרך אגב אני כותב על סמך נסיון של מוהלים מומחים שכיתי ללמוד מהם, וידם רב להם גם בתחום התיקונים של ציצין וכדומה, שכאשר שיעור החיתוך מצומצם, דהיינו שלא לקח המוהל שיעור בריווח מן הערלה, ובפרט כאשר נשאר עור פריעה רב במצבים אלו, ועוד יותר אם התינוק שמן באיזור המילה דבר שכיח הוא, ולא ספק רחוק שיתזרזז העור ויכסה, וגם יכול להדבק על החוט הסובב, אלא אם כן יהיו ההורים עירניים לדבר הזה וישגיחו היטב שלא ידבק, וגם יחזירוהו תמיד מעבר לעטרה באופן שיתקבע עם היטב. ולכאורה מוטל על המוהל לדאוג שמצב זה לא יהיה, ולכלכל צעדי מראש כחכם 'הרואה את הגולד', ולמנוע דבר זה בס"ד ע"י לקיחת שיעור נכון מהערלה, היינו בד"כ יותר מהנצרך מהשיעור ההלכתי לגילוי העטרה, וכן משתדלים המוהלים לתפוס חלק מעור הפריעה ביחד עם עור הערלה, כדי שהנשאר מעור הפריעה ימצא מקום לנוח ולהתאחות יפה מעבר לעטרה, ודבר זה נצרך ביותר, בפרט שהורים רבים גם יראים ושלמים אינם יודעים ומסוגלים להתמודד עם דבר זה לדעת להפשיל תמיד את עור הפריעה, אי"כ ודאי טוב יעשה המוהל למנוע מראש דבר זה. כמובן שאין לסמוך עלי לא הגעתי להוראה, אבל תמכתי יתדותי בדברים שהורו גדולי המורים, ואשמח אם כבוד הרב המשיב שליט"א יחווה דעתו אם מסכים להנ"ל, ויהי רצון שיזכו כל המוהלים להוציא מתחת ידיהם דבר מתוקן כדת וכהלכה תמיד, ויהיו כל ילדי ישראל נימולים ע"י כהלכה, ובעבור זה נזכה לסיוע מן השמים בשמירת קדושתן של ישראל.

משה שושן - רכסים

בגליון האחרון של חודש אב הובאה הסתירה הידועה בדברי המ"ב מסימן שכי"ח ס"ק ס"ג שהביא מחלוקת בחולה שאין בו סכנה אי הותר גם משום בישולי עכו"ם, לסימן ש"ח ששם פסק להדיא כהמתירים בחולה שיש בו סכנה בישול עכו"ם שנתבשל בשבת, מיהו עיין בספרי קורות מרן החזו"א, שמרן החזו"א אמר על הסתירות במ"ב שאין אלו סתירות כלל, ומי לנו גדול מהחזו"א שהעיד שאי אפשר לומר ח"ו על רבינו הח"ח שנתן בלבול וסתירה בדבריו, דאף שגלי מסכתא בדיבוק חברים ללבן ע"י כמה כותבים, סו"ס כולן מרועה ניתנו כעורך ספר וגליון שמגיה הכל.

העיר ת"ח גדול א' דאדרבה מקושיא זו גופא מוכח הדבר כדלהלן שמגוף הדברים יתיישב הכל, וממנו יקיש המשכיל על הכל, דהנה ז"ל המ"ב בסימן שכי"ח ס"ק י"ד: "וגם לא גזרו בזה משום בישולי א"י [הגר"א]", הנה ציון המקור בלשון המ"ב גופא שהוא מהגר"א, מה שאין דרכו להביאו אלא בשעה"צ, וכאן שינה כדי שידעו לעיין בלשון הגר"א כאן שכ"ו ח"ל: "ואין בו משום בישולי נכרים" **כיון דלא שכיחי** אין בו משום חתנות". וסברא זו לא נזכרה כלל במחלוקת הראשונים בסימן שכ"ח, והיא סברא מחודשת השייכת רק לכאן, דחולה שיש בו סכנה לא שכיחא, ומילתא דלא שכיחא לא גזרו בה רבנן, ועיין בפסחים מו: תד"ה רבה בסוף שכ"ו זלה"ל: "ואם תאמר אי אמרינן הואיל, אי"כ בטלת כל מלאכת שבת הואיל וראוי לחולה **שיש בו סכנה**, וי"ל כיון **דלא שכיח כלל** לא אמרינן הואיל", ודוק.

הנה דעתו ברורה שחידש כאן סברא מחודשת השייך רק לסימן ש"ח, דאף להאוסרים בסימן שכ"ח בישולי עכו"ם בכל חולה, מ"מ כאן דמירי בחולה שהותר לחלל עליו שבת במילי דאורייתא, דהיינו שיש בו סכנה, וזהו מילתא דלא שכיחא דלא גזרו בה רבנן, ודוק היטב.

י. ג. - בית שמש

מנהג ישראל לשיר זמירות בשבת קודש, היכן מצינו לו סימוכין בתורה, ואם יש טעם לשבח במנהג זה, או מעלה בעלמא היא ואם לא עשה כן לא הפסיד כלום

גרסינן בגמרא מגילה (דף י"ב ע"ב) עה"פ (אסתר

בשבת על השולחן. ובמחזור ויטרי (סדר הבדלה) כתב: מה שאומרים זמירות במוצאי שבת מנהג כשר הוא, משל לבני מדינה המלווים את המלך כשיוצא מן העיר בקולות וכנורות ובשירים, כך נורקה מפי רבי יוסף טוב עלם ברבי שמואל זצ"ל.

וכתב באור זרוע (הלכות מוצאי שבת סימן רפ"ב אות צ"ה): ראיתי תשובת רבי יוסף טוב עלם זצ"ל, שנשאל על מה שאנו נוהגין שנתפייטו מאלהיו זצ"ל במוצאי שבת, אם המנהג כשר ואם לאו, והשיב, דודאי מנהג נכון וכשר הוא שמכבדין את השבת ביציאתה כבני אדם המלוים את המלך, ושוב כתב בשם רבינו תם, שהיה אומר שמצא באגדה, משל לכלה שמלוים אותה בזמירות ושירות, ושבת נקראת מלכה וכלה.

וכן כתב בית יוסף (שם) וז"ל: כתוב בשבלי הלקט (סימן ק"ל) משל שמלוים את המלך ביציאתו כשם שמלוים אותו בכניסתו (עי' פסחים דף ק"ג), וכתוב עוד שם (סו"ט קכ"ט) נהגו לומר פיוטים וזמירות ללוות את השבת כדרך שמלוין את המלך בכניסתו, וכן כתב הפרישה שם.

והש"ה הק' כתב במסכת שבת (דף י"ז) בשם ספר תולעת יעקב, וז"ל: מה שמוסיפין מחול על קודש, וקשה עליהם מאד פרידתו, לפיכך מעכבין אותו, ומרוב חיבתם בו מלווים אותו בשירות ותשבחות, כענין ונשלחך בשמחה ובשירים.

עוד חזון הרבתי בספר דרך חיים (עמוד ק"י לרבי מנחם די לונזאנו) וז"ל: וממה שראוי שתדע, כי היה מנהג ישראל בימים קדמונים לשורר לש"ית בליל שבת ובמוצאי שבת, וכן בליל יום טוב ובמוצאיהם, והמנהג הזה עדיין מחזיקים בו בני אשכנז ואיטליא וזולתם, וחשובי קדמוני המשוררים כהראב"ע ורבי יהודה הלוי ורבי שלמה בן גבירול וזולתם, חברו שירות ותשבחות רבות מיוחדות לכך, והמיוחד למוצאי שבת קראוהו הבלדה.

וכן כתב בכף החיים (סימן ש' אות י"ט): נהגו לומר פיוטים וזמירות ללוות השבת, כדרך שמלוים את המלך בכניסתו וביציאתו. ב"י בשם שבלי הלקט, והביאו הט"ז סק"א, וכתב דאעפ"י שנוהגין לומר זמירות קודם הבדלה, נכון לומר אותה אחר הבדלה, דבזה שייך לווי, דהיינו אחר שיצא המלך, ותו דהוא כמו בכניסה, וכן כתב במשנה ברורה שם. וכן עיין בבן איש חי (ש"ש פרשת ויצא אות כ"י): ואומרים פיוטים השייכים לדוד המלך ע"ה בתוך הסעודה.

נמצאו למדים דענין שיסדר שולחנו אינו רק בפריסת מפה על השולחן, ושאר ענינים הנהוגים אצלו לעריכת השולחן, אלא הוא גם לענין שירה במוצאי שבת קודש.

בענין תקנת חז"ל באיסור שירה בזמן הזה, ואם איסור הזמר ושמיעתו משעת חורבן גזרו, או משבטלה סנהדרין גזרו

תנן במתניתין (סוטה דף מ"ח) משבטלה סנהדרין בטל השיר מבית המשתאות, שנאמר (ישעיה כד, ט) בשיר לא ישתו יין וגו'. וגמרא וממאי דמשבטלה סנהדרין כתבי, אמר רב הונא בריה דרבי יהושע דאמר קרא (איכה ה, יד) זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם. אמר רב אודנא דשמע זמרא תעקר. אמר רבא זמרא בביתא חורבא בסיפא וכו'. אמר רב הונא זמרא דנגדי ודבקרי שרי, דגרדאי אסור. ופירש רש"י זמרי דנגדי, מושכי הספינות בחבל שרי, שאינו אלא לזרום במלאכתם. ודבקרי, שמזמרין בשעה שחורשין, ואינו אלא לכיין את השוורים לתלמיהם שהולכין לקול השיר דערב עליהם. דגרדאי, אינו אלא לשחוק. עוד אמרו (שם) אמר רבי יוחנן כל השותה בארבעה מיני זמר מביא חמש פורעניות לעולם, שנאמר (ישעיה ה, יא-יב) הוי משכימי קום שכר ירדופו מאחרי בענין יין ידליקם והיה כנור ונבל תוף וחליל משתיהם ואת פעל ה' לא יביטו כו'.

ובמסכת גיטין (דף ז' ע"א) שלחו ליה למר עוקבא זמרא מנא לן דאסיר, שרטט וכתב להו (הושע ט') אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, ולישלח להו מהכא (ישעיה כ"ב) בשיר לא ישתו יין ימר שכר לשותי, אי מההוא הוה אמינא הני מיילי זמרא דמנא, אבל דפומא שרי קא משמע לן.

ויש להבין דמפסות לשון המשנה בסוטה משמע דלא גזרו משבטלה סנהדרין, אלא על השיר בבית המשתאות בדוקא, אבל זמר בביתו שלא בשעת משתה יין אינו בכלל הגזרה שגזרו חכמים אז, ולפ"ז צריך ביאור מימרי דרב ורבא. דמשמע דעל

כל זמר קאמרי, ולא דוקא בבית המשתאות הוא. ויש לומר דגם מימרי דרב ורבא מתפרשי במשתה היין דוקא, ולא פירשו דבר זה דסמכו אמתניתין, שכבר נתבאר בה דבשתיית יין דשיר הדבר אמור, ולפי זה מימרי דרב הונא דאסר דגרדאי נצטרך לפרש דהיתה לו סיבה מיוחדת לאסרו כעין זמר שבמשתה, כיון שהוא בחבורה וכיוצא בזה, וסבר שגם באופן כזה הוא בכלל האיסור, ואילו דבקרי ודגרדי קמ"ל רב הונא שאין זמרתו כזמר שתיית יין.

וכן אפשר לומר דבאמת כל זמר נכלל בתקנה משבטלה סנהדרין, ולישנא דבשיר לא ישתו יין דסמך עליה, אורחא דמילתא נקט, דהדרך לשיר כששותים, והוא הדין לכל שיר של שמחה בעלמא שאסור. וניחא שפיר דינא דרב הונא, דקמ"ל בשל נגדי ושל בקרי שרי, שאינו של שמחה כדפירש רש"י, ושל גרדאי אסור כשאר כל זמר.

וכיוצא בזה פירש בעין יעקב (גיטין שם) וז"ל: והא דקאמר מבית המשתאות, לאו דוקא, אלא לפי שרגילין היו קודם החורבן לומר שירה על היין, וכדאיתא בברכות (דף ל"ה ע"א) ובערכין (דף י"א ע"א) מנין שאין אומרים שירה אלא על היין וכו', להכי קאמר בטל השיר בבית המשתאות, אבל באמת כל השיר אסור, עיי"ש.

וכן פירש להדיא הגאון מהר"ל ז"ל בספרו נצח ישראל (פרק כ"ג) דלאו בשיר שהוא ביין דוקא משתעי, אלא אפילו בלא יין נמי אסור. והא דקאמר בטל השיר מבית המשתאות, נראה דלרבותא קאמר, אפילו בשעת שתיית היין שדרך האדם לומר, וכאילו היה דבר זה מנהג לאדם אפילו הכי אסור, עכ"ל עיי"ש.

ביאור הדברים לפי מה שכתבו התוספות בברכות שם ד"ה שאין, וז"ל: שאין אומרים שירה על שום אכילת מזבח, כגון זריקת דמים וניסוך המים, כי אם על היין, ולפי זה הוא הטעם דעיקר שירה החמירו על היין, דהרי לא מציינו שירה באכילת מזבח אלא על יין, וזה יהיה לנו לזכרון על חורבן ביהמ"ק.

עוד הוא בא לידי חדושו לפי מה שכתב בספר חרדים (פרק ל"ה אות ג') ע"פ אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, וז"ל: מאן דאתעדן על פתוריה אית ליה לאדכרא ולדאגא על קדושה דארעא קדישא, ועל היכלא דמלכא דאיתחרך, ובגין ההוא עציבו דאיהו קמתעצב על פתוריה קודשא בריך הוא חשיב עליה כאילו בנה ביתיה, ובנה כל אינן חרבי בי מקדשא, זכא חולקיה, עכ"ל.

ואגב מעניין מה שכתב בספר המידות הטעם כשאדם שותה משקה משורר, אבל באכילתו לא משורר כשתיה, בעבור שאמרו ישראל שירה על הבאר, ולא אמרו שירה על טובת המן.

מבאר שיטת הרמב"ם אמאי נתן טעם דאסור לשמוע קול של שיר מפני החורבן דוקא

וזה לשון הרמב"ם (הלכות תעניות פ"ה ה"ב-ד'): משחרב בית המקדש כו' גזרו שלא לנגן בכלי שיר, וכל מיני זמר וכל משמיע קול של שיר אסור לשמוע בהן ואסור לשומען מפני החורבן, ואפילו שירה בפה על היין אסור שנאמר בשיר לא ישתו יין, וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תשבחות או שיר של הודאות לאל וכיוצא בהן על היין, עכ"ל. אמנם דבר זה המפורש במשנתנו שהאיסור הוא משבטלה סנהדרין, צריך טעם מה ראו חכמים בזמן ההוא לאסור איסור, במה תלוי השיר לביטול הסנהדרין (עי' מהר"ל בנתיבות עולם נתיב הליצנות פ"א מה שביאר בזה), ולכאורה קשה ממשנה זו על לשון הרמב"ם בהלכה שכתב שהגזירה היתה משעת החורבן, והלא הסנהדרין בטלה מלכתה הגזית ארבעים שנה קודם החורבן, כדאיתא בסנהדרין (מ"א ע"א).

עוד צריך לבאר שמעתתא דגיטין (שם) דלכאורה כולה מוקשה היא הא דשלחו ליה למר עוקבא זמרא מנא לן דאסור, וכי לא ידעו הם משנה מפורשת דסוטה ה"ג, וכן היה למר עוקבא להשיב להם הלא תנן בסוטה וכו', ועוד בקושיית הגמרא ולישלח להו מהכא בשיר לא ישתו יין, צריך להבין למה לא הקשו הלא תנן דבטל השיר מבית המשתאות, דכתיב בשיר לא ישתו יין, ועל תירוץ הגמרא אי מההיא הוה אמינא הני מיילי זמרא דמנא, אבל דפומא שרי קמ"ל, קשה, דהלא במשנה דסוטה אף שהיא פסוק דבשיר לא ישתו יין, מכל מקום משטות המשנה משמע דכל שיר בבית המשתאות אסור, אפילו לא זמרא דמנא, ואמאי קאמר הכא דאי מההיא הו"א זמרא דמנא, ובכלל יש להבין את צורת שאלתם למר עוקבא,

דשלחו ליה זמרא מנא לן דאסיר, ולא פירשו איזה סוג זמר אם בפה או בכלי, ומתי או ממתו נאסר הזמר [ומשמע שהיה פשוט להם שיש איסור בזמר], ועוד יש להבין במה שהשיב להם מר עוקבא תיכף ומיד, דכל זמר אסור מפסוק אל תשמח ישראל.

עוד יש להבין מה שכתוב בסוטה (שם) רב הונא בטיל זמרא, קם מאה אוזי בוזא ומאה סאה חיטי בוזא ולא איבעי, אתא רב חסדא זלזיל ביה, איבעא אוזא בוזא ולא משתח, ופרש"י (שם) בטל זמרא, גזר על דורו שלא יזמרו בביתם ולא בבית המשתאות, ולא איבעי, ולא היו רוצים לקנותם בכך, זלזל בה, ולא הקפיד למחות בידם (ביאור, ביקשו לקנות אוז בוזא ולא מצאו, שהזלזלו בגזירת רב הונא ביטל את השפע שבה לעולם), וצ"ב למה זלזל בזה רב חסדא, הלא משנה מפורשת לאיסור. ומצאתי לומר בס"ד דתרווייהו אתנייהו, בראשונה גזרו משבטלה סנהדרין, ולא מטעם מניעת השמחה, דאפשר דעל זמר בביתו שלא בחבורה לא גזרו אז, ואחר החורבן גזרו על כל מיני זמר משום חורבן בית המקדש, דהנה איתא בירושלמי סוטה (פ"ט ה"ב) אמר רב חסדא בראשונה היתה איתת סנהדרין עליהן, ולא היו אומרים דברי נבלה בשיר, אבל עכשיו שאין איתת סנהדרין עליהן הן אומרים דברי נבלה בשיר, בראשונה לא היו נפרעין אלא מאותו האיש בלבד, אבל עכשיו נפרעין ממנו וממשפחתו. אמר רבי יוסי בי רבי בון בשם רב חונה, בראשונה כל צרה שהיתה באה על הציבור היו פוסקין שמחה כנגדה, ומשבטלה סנהדרין בטל השיר מבית המשתאות, משבטלו אילו ואילו שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו, ע"כ.

הרי להדיא שהאיסור משבטלה סנהדרין הוא משום שהיו אומרים דברי נבלה בשיר, ולכן אסרו שמחה המביאה לידי הוללות, דהיינו בבית המשתאות וכדומה, אבל שיר של יחיד בביתו לא אסרו בגזירתם דאז. אבל אחר החורבן החזיקו והוסיפו באיסור על השיר בבית המשתאות גם מטעם אבלות על חורבן בית המקדש, והוסיפו לאסור איסור על כל מיני שיר, וגם על יחיד בביתו משום החורבן, ובוזה אתי שפיר מימרי דרב ורבא, ומדויק לישנא דרבא זמרא "בביתא" בבית סתם אפילו שלא בשעת יין, ואף שלא היה בכלל גזירת אחרונים כשחרב הבית, ולכן אסר רב הונא דגרדאי.

וכן מוכח במשנה סוטה (דף מ"ט ע"ב) דהוסיפו חכמים עוד על הגזירות, בשעת תחילת החורבן, בפולמוס על אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים, ועל הארוס וכו'.

ומעתה רווחא שמעתתא דגיטין ה"ג, דהם ידעי בודאי ההיא משנה דסוטה דשיר בבית המשתאות אסרו חכמים משום הוללות וכדומה, אבל שלחו ליה זמרא דחזרו חכמים לאחר החורבן מנא לן, ולהכי אסמכיהו חכמים, דשמא יש לומר דבשעת החורבן גזרו לשעתה, מנין שהוא גזירה לדורות. ומקרא מלא דבר הכתוב (תהלים קל"ז) על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו וכו', ואפשר דדוקא שם ישבו ובכו ובאוהה שעה נמנעו ישראל מלשיר בכלי שיר, והשיב להם דסמכי על קרא אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, ומקשה המקשן דלישלח להו מההיא קרא דבשיר לא ישתו יין, המובא במשנה סוטה לאיסור משבטלה סנהדרין, כלומר דאיסור חכמים דאחר החורבן גם כן אהך קרא סמכו. ותירץ אי מההוא הוה אמינא הני מיילי זמרא דמנא, כיון דהטעם הוא משום עצם מניעת השמחה, ולענין מעשה השמחה של האדם פשיטא דבכלי זמר מרובה השמחה. לכן אם היה מביא להם קרא דבשיר לא ישתו יין, לא ילמדו ממנו אלא על האופן היותר חמור של שיר, דהיינו כלי זמר, לכן שלח מר עוקבא מקרא אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, לבאר דכל אופן של שמחה נאסר וגם בפה.

ואפשר דבאמת מן הכתוב בשיר לא ישתו יין לבדו יש לנו לסמוך לאסור כל אופן שיר, בין בפה בין בכלי, אלא כדי שלא יטעו השואלים בדבר, הזכירים מר עוקבא האי קרא דאל תשמח אף שאין פסוק זה עיקר האסמכתא.

ולפ"ז מיושב גם מדוע בשאר דברים עשו חכמים זכר בעלמא (כנזכר לקמן מגמרא דבבא בתרא), ואילו בכלי שיר אסרו לנגן בהם ולשמעם מפני החורבן לגמרי, ולא עשו רק זכר בעלמא.

ובהכי מיושב מה שהקשו להאי שיטה דבשיר אסור בכלל גזר, ולא דוקא בבית המשתאות, לישני דאי מההיא הוה אמינא רק בבית המשתאות, וכפשטא

דקרא דלא ישתו, קמ"ל דבכל זמרא אסור, דהא זה היו יודעים דשיר בבית המשתה היא מגזירת חכמים כשבטלה סנהדרין, אלא דשאלתם היה על השיר דאחר החורבן, ודו"ק.

ובזה אתי שפיר דרב חסדא זלזל ביה ולא הקפיד למחות, דלא מיירי מהזמר בבית המשתאות דוקא המביאה לידי הוללות, אלא מהאיסור לומר בביתו, ומשום אבלות על חורבן בית המקדש, וכן פירש רש"י (שם) רב הונא בטל זמרא, גזר על דורו שלא יזמרו בביתם ובבית המשתאות, ורב חסדא עדיין לא היה מקובל לו איסור נוסף זה.

ואפשר עוד דחשש שמא גזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה היא, וכדאיתא בגמרא (בבא בתרא דף ס' ע"ב) תנו רבנן כשחרב הבית בשניה רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין, נטפל להן רבי יהושע, אמר להן בני, מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואין אתם שותים יין וכו', אמר להם אם כן לחם לא נאכל וכו' מים לא נשתה. אמר להם בואו ואומר לכם, שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר, שכבר נגזרה גזירה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר, שאין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה וכו', אלא כך אמרו חכמים סד אדם ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט וכו', אבל כיון שמכל מקום בזמן רב הונא נהזרו בכך, משמע שיכולים לעמוד בה ולזה פסק השפע, ולפ"ז סברא ראשונה עיקר (ועיין לקמן בענין זה בחקירה בדברי הרמב"ם).

היוצא מדברינו דעל השיר בבית המשתאות וכדומה יש שני איסורים, אחד איסור שגזרו חכמים משבטלה סנהדרין, משום הוללות וכדומה, והשני איסור שגזרו חכמים משחרב הבית.

וזה לשון הטור (סימן תק"ס אות ד'): מלשון הרמב"ם זכרוננו לברכה משמע דבכלי אסור לשמוע בכל ענין, ובפה דוקא על היין, אבל הוא הביא בתשובת שאלה דאפילו בפה אסור אף בלא משתה, ואין חילוק בין לשון עברי ולשון ערבי, וכל שכן אם הן דברי ניבול שאסור לשמוע בכל ענין, ובפה אף בלא מליצה וניגון וכו', אבל מותר לומר שירות ותשבחות על היין בבית המשתה.

וכתב (שם) הבית חדש וזה לשונו: ומה שכתב (הטור) אבל הוא ביאר בתשובת שאלה דאפילו בפה אסור אף בלא משתה, משמע דאפילו לשינוי רגיל, ובעל כרחך שדעתו לפרש שהיא דמר עוקבא דפרק קמא דגיטין דאסר אפילו בפה היא, היינו אפילו בלא משתה, ומאי דפריך התם ולישלח להו מהכא בשיר לא ישתו יין, דסבירא ליה דהמקרא דקאמר בשיר לא ישתו יין, לאו דוקא קאמר בבית המשתה, דעיקר קפידא אינה אלא בשביל השיר, ואורחא דמילתא הוא לשורר במשתה היין, אבל אין הכי נמי דאפילו בלא משתה אסור, ומתניתין דסוטה דבטל השיר מבית המשתאות נמי לאו דוקא, אלא אפילו בלא משתה נמי אסור, כנ"ל לדעת הרמב"ם.

ויש לומר עוד דמה שהקשה המקשן ולישלח להו מהכא להביא פסוק שני, לפשוט להם הספק אם גם בבית המשתאות אסור, דהרי מפסוק אל תשמח ישראל הרי הוא כעמים, וזה ודאי אסור, ועי"ז פשט להם דאסור בין בפה ובין בכלי גם בבית המשתה, ולזה הביא פסוק אל תשמח ישראל וכו', וכדעת הרמב"ם.

ואפשר עוד בדרך אחרת, דכיון ששלחו ליה בסתמא זמרא מנא לן דאסור, ולא פירשו היכן ובאיזה אופן, משמע שהיה פשוט להם שאסור, ואם יענה להם מפסוק בשיר לא ישתו יין הרי היא משנה מפורשת, ולכן ענה להם מפסוק אל תשמח ישראל כעמים שמדברים דברי נבלה בשיר, ונאסר הוא יותר משעת החורבן (דפסוק זה מדבר על זמן החורבן), ולזה השיבו המקשן אם כן הרי זה פשוט שכעמים אין לשמוח, דהרי עיקר הזמר הוא בפרש המשתאות, ובפסוק בשיר לא ישתו יין מפורש יותר האיסור, והשיב להם דבאמת כן הוא, אבל בפסוק אל תשמח ישראל מפורש יותר האיסור משעת החורבן יותר, ולזה כתב הרמב"ם משעת החורבן וכו'. וכל זה מיושב יפה לפי דברי הרמב"ם ז"ל.

מבאר שיטת רש"י ותוספות אם חלוקים הם לענין זמן איסור הזמר

ועדיין בתוך ד' אמות של הלכה אנו לבאר את התורה הזאת באר היתב בביאור שיטת רש"י ותוספות בענין זה, ומיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה בלבד. עוד יש לעיין במה שכתב הרמב"ם (שם) וכבר

אסור לאדם שימלא שחוק פיו וכו', ומדלא אמר הכי שמעינן שאינו תלוי בחורבן, אלא אפילו בזמן בית המקדש אמר שאסור למלא שחוק פיו בעולם הזה בשום ענין, שהשמחה מרגילה את האדם שישכח המצוה.

ובט"ו (סימן תקס"ט) כתב: ונלענ"ד שיש חילוק בזה, דלענין שמחה שאינה של מצוה ודאי אסור אפילו שלא בזמן הגלות למלא פיו שחוק, אבל בשמחה של מצוה היה היתר בזמן שבית המקדש קיים כגון שמחת בית השואבה, ואפילו בשמחה של מצוה כגון בחתונה או פורים, מ"מ לא ימלא פיו שחוק, כנלענ"ד נכון.

ובב"י (סוף סימן קנ"ז) כתב: אסור דרבנן כגון אסור למלאות שחוק פיו, קורין אותו עובר על תקנת חכמים.

עוד בגמרא (שם) אמר רב נחמן בר יצחק אמר קרא (תהלים י"ב) עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה, אמר רב אדא בר מתנה אמר רב במקום גילה שם תהא רעיה, וכתב רבינו יונה טעם דבר כד שלא ימשך מתוך השמחה לתענוגי העולם וישכח עניני הבורא, על כן צריך לערבב זה עם זה כדי שיהיה על הקו הממוצע.

עוד בגמרא (שם) רבי רימיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא, חזייה דהוה קא בדח טובא, אמר ליה לא סבר לה מר (משלי יד, כג) בכל עצב יהיה מותר, וכתב רבינו יונה, כלומר בכל עצב שהאדם עצב יש בו יתרון, כדי שלא ישמחו וימשך אחר תענוגי העולם הזה, ואינו רוצה לומר שישתדל האדם שיהיה עצב שהעצבון חולי הגוף, וכשאדם חולה אינו יכול לעבוד הבורא יתברך כראוי, אלא שלא יהיה שמח ולא עצב, כי אם על האמצעי.

ובגמרא (שם) אביי הוה יתיב קמי דרבה, חזייה דהוה קא בדח טובא, ופרש"י יותר מדאי נראה אתה כפורק עול, אמר וגילו ברעדה כתיב, אמר ליה אנא תפילין מנחנא, ופרש"י והם עדות שממשלת קוני עלי, ופירש רבינו יונה דהפלא שהיה בענין הוא שהיאך אפשר שאביי היה שמח ללא דבר מצוה, כיון שהשמחה שאין בה מצוה אסורה, וע"ז השיב אנא תפילין קא מנחנא, דשמחה של מצוה היא.

ובגמרא סוטה (דף מ"ח) אמר רב הונא, זמרא דנגדי ודבקר שרי, דגרדאי אסיר, וכתב בשלטי גבורים (שם) וז"ל: הנגינות שמנגנין בשעה שבני אדם מושכין משאוי, או בשעה שמנהיגין השוורים לחרישה, מותרין, שאינו אלא לתקן מלאכתן. אבל הנגינות שמנגנין האורגין, או שאר האומנין באומנות, אסורין, שאינו אלא לשמח לבבם. ודבר זה אסור בכל עת, ואפילו הזמר שמזמרין בפה בלא כלי זמר אסור, שנאמר (הושע ט, א) אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, שהוא נמשך אחר החסרונות ואחר המדות הרעות.

הרי שחז"ל קבעו לפנינו בהבדלים דקים מאד בנפש האדם אלו מיני שירי ורגשי שמחה, שהם רק לתועלת, ואלו מותרים משום שמחה של מצוה, ואלו סוגים של הרגשים שקרובים לשחוק ומושכים לחסרונות ומדות רעות, רח"ל. וע"י באורך בספר הקדוש ראשית חכמה שער האהבה פ"י אות ל"ה עד סוף הענין.

וזה לשון החסיד הפילאי בפלא יועץ (אות ש' ערך שיר): וכשם שטוב להודות לה' ולזמר בשירות ותשבחות, כל קבל דנא אסורא רבא איכא לשורר שירי נכרים ושירי עגבים, ובפרט על היין, שעובר על מה שכתוב (ישעיה כד, ט) בשיר לא ישתו יין, והן בעוון פשטה המספחת הזאת באיזה מקומות, ובפרט בין הבחורים בשמחת מרעות, ובין אנשים זה דרכם כסל למו, לשורר שירי נכרים ושירי עגבים, או לעינים שכך רואות ולאנשים שכך שומעות, וכבר אמרו רבותינו זכרונם לברכה (סוטה שם) אדנא דשמע זמרא תעקר, עוד אמרו (שם) זמרא בביתא חרבא בספא. והמון העם לא ידעי דאיכא איסורא וחמר שבו. וראוי למנהיגי הערים שיעמדו בפרץ יודיעים ויפרישום מהך איסורא, שהרי אמרו בש"ס (שם) דרב הונא בטל זמרא. קם מאה אוזי בזוזא ומאה סאה חטי בזוזא ולא אביעין, אתא רב חסדא ולזל בה, אביעיא אוזא בזוזא ולא אתשכח, עכ"ל.

ומעתה על כן יאמרו המושלים בואו חשבון, הביטו וראו אם יש מאכזב כמאכזבנו זה כמה אורך ימים ושנים שאנו מצפים לגאולת שכנת עזוני ותפארתינו, כלה חרף כלה קיץ ועדיין לא נושענו, ואמרו חז"ל כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו (ירושלמי). וכל שאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה (תענית ל' ע"ב), וכתב היעב"ץ ואלמלא לא היה

השיר המביא לידי קלות ראש והוללות, ויש על זה איסורים מיוחדים, ועל זה התריעו וצווחו הנביאים בדבר ה', ולכן אי אפשר לבא בטענה שאצלו לא יביא השיר לידי קלות ראש, ולדידו אין בזה משום סייג וגדר, שכיון שאסרום חז"ל הרי הוא בכלל איסורי תורה, ואיסור כולל הוא גם למקום שאין שם קלות ראש והוללות משום שמה יבא לידי כך, ודי למבין.

וזה לשון הרמב"ם בתשובה: ידוע כי עצמות הזמר משל כלי השיר הכל אסור, ואף לא יחזיר עליהם דבור כלל, כמו שאמרו (סוטה מ"ח ע"א) אודנא דשמעא זמרא תעקר, וכבר ביאר התלמוד (גיטין ז' ע"א) שאין חילוק בשמיעת הזמר בין שמזמרים בפה או שמנגנים בכלי שיר או שהוא נגון בעלמא, חוץ מן התפילה שמסייע ומעורר הנפש לשמחה ולתוהו - אסור כמו שזכרנו, והם סמכו דבריהם אל אזהרת הנביא שאמר (הושע ט, א) אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, והטעם לזה ביארנו היטב לפי שזה כח התשוקה ראוי להכניעו ולרדות בו בפרך ובמתג עדיו לבלום, וכל דבר טפשות בעצמו שמיעתו אסורה אפילו אינו אלא דבור לבד, ואם יחזיר אליו זמר יש כאן שלשה איסורים: איסור שמיעת הטפשות נבלות פה, ואיסור הנגון, ורצה לומר זמרא בפומא, ואיסור שמיעת כלי שיר.

ועד כמה חלו ורעדו חז"ל בענין השחוק ואפילו במקום מצוה, שהרי מצות שמחת חתן וכלה הלא מצוה רבה היא, ומרוב חשיבותה שאינה אלא על ידי כלי נגינה פסק בשו"ע (או"ח סי' של"ט סעי' ב') יש מתירים לומר לאינו יהודי לנגן בכלי שיר בחופות, ומכל מקום מצינו למידים בחז"ל (ברכות ר"פ אין עומדין) מר בריה דרבינא עבד הלולא לבריה, חזנהו לרבנן קמיהו ואעציבו, רב אשי עבד הלולא לבריה, חזנהו לרבנן דהו קבדחי טובא, אייתי כסא דזוגיתא חירותא ותבר גיל קמיהו, ואעציבו.

ומצוה עלינו להתבונן מי היו הבדחי טובא, לא אנשים מן השוק אלא "רבנן", ואפילו הכי כשעברו את גבול השמחה הרצויה עשו פעולות כדי להעציבן, וכדאי היה לשבור כלים של ארבע מאה זוזי, כדי למנוע יתור שמחה זאת (ולא חששו מצד איסור בל תשחית).

ולפי הנ"ל נוכל להבין היטב דברי הרמב"ם בהלכות לולב (פ"ח ה"ב-י"ד) אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות היתה שם במקדש שמחה יתירה, שנאמר ושמחתם לפני ה' אלהים שבעת ימים, מצוה להרבות בשמחה זו, ולא היו עושים אותה עמי הארץ וכל מי שירצה, אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה הם שהיו מרקדין ומספקין ומנגנין ומשמחין במקדש בימי חג הסוכות, אבל כל העם האנשים והנשים כולן באין לראות ולשמע.

וסמך ליה הרמב"ם (שם בהלכה ט"ו) וז"ל: השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בהן, עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו, שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב. וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו, חוטא ושוטה. ועל זה הזהיר שלמה ואמר אל תתהדר לפני מלך. וכל הכי פירש הרמב"ם ז"ל שלעמי הארץ לא הניחו להשתתף בשמחת בית השואבה, אלא לעמוד מן הצד ולהסתכל בלבד, וכן פירש בסמוך דכל החולק כבוד לעצמו וכו' במקומות אלו חוטא ושוטה. ויש להקשות, א. הרי כל המשכיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו הוא הגדול המכובד העובד מאהבה, וכן דוד מלך ישראל אמר ונקלותי עוד מואת והייתי שפל בעיני, ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה', שנאמר והמלך דוד מפזז ומתכבד לפני ה', עכ"ל. מצוה מהתורה כל אחד מחויב בה ולמה לא הניחו להם. ב. מה ענין זה שכל החכמים והסנהדרין וכו' היו שמחים שם אצל ענין שכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו וכו' חוטא ושוטה. ומכאן הדבר לפי דברי חז"ל (שבת דף ל') כתיב (קהלת ח' ט"ו) ושבתתי אני את השמחה, וכתב (שם ב' ב') ולשמחה מה זו עשה, ושבתתי אני את השמחה שמחה של מצוה, ולשמחה מה זו עושה, זו שמחה שאינה של מצוה.

והענין יבואר באר היטב ע"פ מה שפירש רבינו יונה במאמר חז"ל (ברכות דף ל"א ע"א) אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה, יש מפרשים שטעם הדבר מפני חורבן בית המקדש, אבל שלא בשעת חורבן מותר. ואין זה נכון, דאם כן לא היה לו לומר בעולם הזה, אלא משחרב בית המקדש

שני לאיסורו, ולא פירש אותו מעיקרא, דהרי פסוק ראשון שענה להם שנינו אותו במשנה, ואפשר ששאלו למר עוקבא מנא לן דאסיר, דהאם זה חיוב או מנהג בעלמא שאין לשורר בבית המשתאות, וענה להם דזהו הוראה לאיסור ואינו מנהג בעלמא, ודו"ק.

ואפשר עוד דמה שהביא פסוק שני, כיון ששלחו ליה זמרא מנא לן דאסיר, ולא פירשו איזה זמרא ומתי, ומר עוקבא הבין דמסתמא שואלים על כעין זמר שבבית המשתאות, והאיסור הוא משום אל תשמח ישראל כעמים שרגילים לשיר בשתיה, וכן פירש רש"י בבית המשתאות, ולפ"ז לכן היה מקום למקשן להקשות אם כן יישלח להו מהכא בשיר לא ישתו יין, ששם מפורש יותר על בית המשתאות, והשיב להם דבו האיסור מפורש על בית המשתאות, אבל מפסוק אל תשמח ישראל יש עדיפות משום שבו מפורש חומרת האיסור של זמר משעת החורבן, ומשעת החורבן נאסר השיר בין בפה בין בכלי, ועיין עוד במהרש"א.

וזה לשון הטור (סימן תק"ס אות ג'): ואסרו כל מיני שיר בין בכלי בין בפה, ופירש רש"י כגון לשורר בבית המשתאה, והתוספות מפרשים דאפילו בלא משתה נמי, ודוקא למי שרגיל בכך כהוא דאיתא בירושלמי ריש גלותא הוה קאים ודמיך בזמרא, פירש בשכבו ובקומו היו מזמרין לפניו.

אל תשמח ישראל אל גיל כעמים

ודעת לנבון להשכיל דאיסור זה כשהתבטלה סנהדרין, הוא אף אם לא אומרים בה דברי נבלות ואין בה הלולות, אבל מכיון שעלולה להביא לזה אסרו חכמים, אבל אם יש שם הלולות הרי הוא איסור קיים מדברי קבלה, דעל זה מוכיחים ומתריעים הנביאים, ובודאי שלא על כך באו להתריע חכמים כשהתבטלה סנהדרין. וכן מורה לשון המקרא אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, היינו כעמים שיש בהם שמחה של הלולות, וידוע דחומר דברי קבלה שהם כדברי תורה (עיין ראש השנה י"ט ע"א).

ובטור (סימן תק"ס) כתב וז"ל: ומלשון הרמב"ם משמע דבכלי אסור לשמוע בכל ענין, ובפה דוקא על היין, אבל הוא ביאר בתשובת שאלה דאפילו בפה אסור אף לא במשתה, עכ"ל.

ולפ"ז יש לחקור אם יש איסור נוסף כששותה יין בעת השיר, דהיין גורם לשמחה יתירה ולא פחות מכלי זמר. ולכאורה כן מורה לשון הכתוב בסוטה (שם) כל השותה יין בארבעה מיני זמר וכו', וכן כתב דיש איסור גם בשתיית היין בעת השיר. וכן כתב להדיא בישועות יעקב (או"ח סי' תק"ס סק"ג) וז"ל: וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר, הרמב"ם כתב דכתיב בשיר לא ישתו יין, ובש"ס דגיטין נלמד שירה בפה מדכתיב אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, ולימא ליה מדכתיב בשיר לא ישתו יין, אי מהתם הוה אמינא דוקא במנא, ונראה לי דמש"ס דב"ב (דף ס' ע"ב) משנחרב הבית הנהיגו פרושים בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין, לפי שבזמן שבת המקדש קיים הקריבו קרבנות ונסכו יין על גבי המזבח, נטפל להם ריחן ואמר אם כן לחם לא נאכל שהקריבו ממנו מנחות, אלא שלא להתאבל לגמרי אינו רשאי, ולהתאבל יותר מדאי הוי גזירה שאין הצבור יכול לעמוד בה, אמרו סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט כו', משיירה אשה א' מתכשיטיה.

והנה אף שאי אפשר לגזור שלא ישתו יין כלל, דהוי גזירה שאין הצבור יכול לעמוד בה, אבל שיר בעת שתיית יין כמו שהיה במקדש בזמן שהיו צריכין לעורר השמחה בזמן הנסכים היה השיר, והשיר מעכב הנסכים, וזה דבר שהצבור יעמדו בה, ומהראוי לאסור על כל פנים בשתיית יין בשיר כדוגמת הבאת נסכים, ואמנם בזה פליגי תנאי אי עיקר שירה בפה בעת הבאת קרבנות או עיקר שירה בכלי, ולמ"ד עיקר שירה בכלי וחליל דוחה שבות דשבת, אם כן מצד זכר הבאת נסכים לא שייך בשיר על היין, אבל אי נימא דעיקר שירה בפה, אם כן אף לשורר בפה בעת שתיית יין אסור, עכ"ל.

ומצוה הבאה לידך היא לדייק עוד בדברי הרמב"ם בתשובה, שלא ביאר שם כלל איסור השיר משום חורבן בית המקדש, אלא בעצמות השיר שמנגונה ומתועב היה עד למאד, שכל שאינו לעבודת הש"ת הרי הוא מביא לידי הלולות וקלות ראש. ואם בכל ענייני החיים צונו עלינו חכמים לעשות גדרים וסייגים משום שנאמר ושמרת את משמרתך, ודרשו חז"ל עשו משמרת למשמרתך, גם בענין השיר כבר גבלונו חכמינו ז"ל ואסרו את

נהגו כל ישראל לומר דברי תשבחות או שיר של הודאות לאל, וכיוצא בהן עם היין, אם הוא דוקא בפה או גם בכלי התייר הרמב"ם, ובפשטות הלשון מורה שדוקא בפה הוא, ועיין הגה בשו"ע סימן תר"ע סעי' א' דבחנוכה אף שהסעודות הם סעודת הרשות, אם אומר בהם זמירות ותשבחות אז הוי סעודת מצוה, ועיין בחק יעקב שם שהקשה דאם כן כל סעודת הרשות יאמר בו שירות ותשבחות ויהפך לסעודת מצוה, ובמ"ב (שם) כתב שכן כתב בים של שלמה ובביאורי הגר"א.

ויש להבין שלשה מיני לשונות של רש"י, דהנה בגטין ז' ע"א) זמרא מנא לן דאסיר, פירש רש"י לשורר בבית המשתאות, ובסוטה (דף מ"ח) בהא דרב הונא בטל זמרא, פירש גזר על דורו שלא יזמרו בביתם ובבית המשתאות, ועיין בחגיגה (דף ט"ו ע"ב) בשאלת הגמרא אחר מאי, מפני מה בא לידי כך ולא הגינה תורתו עליו (רש"י), זמר יוני לא פסק מפומיה, ופירש רש"י והיה לו להניח בשביל חורבן הבית דכתיב בשיר לא ישתו יין, עכ"ל. ולכאורה בכל מקום פירש רש"י דאיסור הזמר הוא מטעם אחר [בגיטין מטעם בית המשתאות, בסוטה האיסור חמור גם בבית, ובחגיגה משום חורבן הבית].

ובתוספות בגיטין (שם ד"ה זמרא) כתבו, וזה לשונם: זמרא מנא לן דאסור, פירש בקונטרס לשורר בבית המשתאות, וכן משמע מדקאמר ולישלח ליה מהכא בשיר לא ישתו יין, ובפרק בתרא דסוטה (דף מ"ח) תנן משבטלה סנהדרין בטל שיר בבית המשתאות, שנאמר בשיר לא ישתו יין, וראוי להחמיר דהוה בירושלמי (מגילה פ"ג ה"ב) דהוה קאים ודמיך בזמרא שמתענג ביותר.

והנה לכאורה בתחילת דבריהם משמע שמסכימים לפירוש רש"י דהאיסור הוא דווקא בבית המשתאות, שהרי נאמר בשיר לא ישתו יין, ובסוף דבריהם משמע שחזרו בהם מפירוש רש"י שאסור גם ככגון ההוא דדמיך וקאים בזמרא. והמבין מיישב דרש"י ותוספות שיטה אחת היא, דמה שכתב רש"י בגיטין לשורר בבית המשתאות, ומה שכתב בחגיגה זמר יוני לא פסק מפומיה, והיה לו להניח בשביל חורבן הבית, דכתיב בשיר לא ישתו יין, לזה ודאי הסכימו גם התוספות משום שהיא שמחה יתירה, ודרך כלל שמחה יתירה יש בבית המשתאות, ואחר מה שגרם לעצמו הוא משום שמחה ותענוג ביותר, וזהו אסור מן הדין, ושלא על היין נמי דינא הכי, אלא שהתוספות הוסיפו דראוי להחמיר גם באופן שאין מתענג ביותר, ומה שפירש רש"י בסוטה שלא יזמרו בביתם ובבית המשתאות, יתכן דגם בזה תפס להחמיר כדעת התוספות בגיטין, וביותר פשוט לומר דלמד רש"י שהוראת שעה היתה על ידי רב הונא שכן כתב גזר על דורו וכו', וכן מוכח בגמרא (שם) משום זה היה שפע בדורו של רב הונא, ודו"ק.

וכן כתב בב"ח (סימן תק"ס אות ז') ואסרו כל מיני שיר בין בכלי בין בפה, פירש רש"י כגון לשורר בבית המשתאה, ורוצה לומר אפילו למי שאינו רגיל והתוספות מפרשים דאפילו בלא משתה נמי אסור למי שרגיל, ולפי זה אין פירוש התוספות חולק על רש"י, ונראה גם כן מדעת התוספות דלמי שרגיל אסור אפילו בפה ואפילו בלא משתה, ובתוספות הרא"ש כתב זמרא מנא לן דאסור, כי ההוא דירושלמי דהוה קאים ודמיך בזמרא כו'.

והנה יש לדקדק עוד בדברי התוספות דאם אינם חולקים על דברי רש"י, אמאי כתבו וכן "משמע" מדקאמר וכו', ולא כתבו בפשיטות וקדאמר קרא וכו', ויש ליישב דבהוה אמינא הכל הוא בדרך, משמע משום שהיה אפשר לדחות מסיבה, שכבר בסוטה למדנו שהאיסור הוא מפסוק בשיר לא ישתו יין, ואם כן מדוע מר עוקבא מביא פסוק אחר דאל תשמח ישראל וכו', וזה באו התוס' ליישב דמהמשנה בסוטה משמע דווקא בבית המשתאות, אבל מר עוקבא בא לחדש על איסור נוסף משום חורבן הבית, דאם לא כן מהי שאלת הגמרא זמרא מנא לן דאסור, דהרי משנה ערוכה היא בסוטה, אלא ודאי שאלו על זמן חורבן הבית אם חלים עליהם עוד איסורים, או שמא הוראת שעה היתה, ופסוק דבשיר לא ישתו יין אינו עיקר הראיה דהרי זה משנה, ולזה כתבו הלשון משמע.

ולפי זה לרש"י ותוס' שני גזירות יש כאן, גזירה אחת משבטלה סנהדרין בטל השיר מבית המשתאות, ובחורבן הבית הוסיפו בגזירה לאסור כל שיר שמתענג ביותר. ואפשר לבאר עוד בשיטת רש"י ותוס' דהוקשה להם משום מה היה לו למר עוקבא להביא פסוק

אלא עון זה בדינו, שאין מתאבלים על ירושלים כראוי, די להאריך גלותינו, ובסוטה (שם) אמרו דבשמחה זו גורמין לתורה שתשתכח מלומדיה, גורמין שפלות לשונאו של הקב"ה, וגורמין שפלות של ישראל.

ועד כמה דוה נפשנו באפנו דאנשי אמונה אבדו, ואין בדינו גבורים העומדים בפרץ לדחות את הגזירות, ובעוונות הרבים לב מי לא יחרד על המספחת שפשטה באוזנינו שאין אנו עומדים בפרץ מחמת שיצר הרע מצא את הדרך לבטל אותנו מעבודתינו, לערבב את כל הטוב ברע בכל מכשירי החשמל לערבב טוב ורע כאחד. על כן שמנו פנינו כחלמיש, ועיינו נשואות אליך אבינו אב רחמן, חתום פה שטן ואל ישטין עלינו זעום בו וידום, ויעמוד מליץ טוב לצדקינו, ותפלה אנו אליך זכור נאמת עדות לא תשכח מפי זרעו, וכל מיני כלים אלו לא יבואו להטריד אותנו מלימוד תורתך הקדושה, דכן אמרו בסוטה (שם) זמרא בכיתא, חורבא בכיתא, דהזמירות גורמות ביטול תורה ועבודת ה' במקום שאינה של מצוה.

עוד אמרו (עירובין י"ח ע"ב): כל בית שנשמעין בו בדרי תורה בלילה, שוב אינו נחרב, שנאמר נותן זמירות בלילה.

ומה ינעם לסיים חלק זה בדברי רבינו יונה (בברכות שם): אימתי ימלא שחוק פיננו ולשוננו רנה, בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים (תהלים קכ"ו), לא מפני המקדש בלבד אומר, אלא הכי קאמר, אימתי ימלא שחוק פיננו ותהיה השמחה מותרת, מזמן שיעשה עמנו נסים וישיענו, ואז באותו הזמן נשמח, כדי לגלות נפלאותיו וגבורותיו, ויאמרו הגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה ויראו בשמחתנו ויבושו, ושמחה כזו שהוא שמחת הבורא היא מצוה גדולה משום פרסומי ניסא, ודומה לזה מה שאמרו במדרש (שה"ש רבה פ"א) זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו, הוי אומר בה', כלומר אע"פ שזה היום הוא יום טוב, ונעשה לנו בו נסים ונפלאות ואנו שמחים בהם, אפילו הכי עיקר השמחה אינה בעבור יום טוב, אלא בעבור ה' לפרסם את כל הגדולות ואת כל הנוראות שהוא עושה עמנו, עכ"ל.

ומצוה להביא מן החדש בספר רוח חכמה להר"ש אטון זצ"ל, שעתה נדפס מכ"י קדשו, מה שהקשה בשם המהרש"א ז"ל אמאי לא נקט רישא דקרא "שיר המעלות בשב"ח ה' את שיבת ציון היינו כחולמים", והעתיק את דברי רבינו יונה (שם), ע"ש. וחדש הוא, דמה שלא הביא רישא דקרא, הוא מפני שאפשר לפרשו גם על זמן שביט המקדש קיים, שאף אז קרינן ביה "שיבת ציון", ולכן הביא סיפא דקרא "אז יאמרו בגוים", שאין לפרשו אלא לעתיד לבא, בעת ביאת המשיח בבי"א.

ומתוק לחיך לשנן את דברי הרמח"ל ז"ל במסילת ישרים (ריש פרק א'): יסוד החסידות ושושן העבודה התמימה הוא שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו, ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו, והנה מה שהורונו חז"ל הוא שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולהנות מזיו שכינתו, שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים להמצא.

והאמת לאמיתה עיין בראשית חכמה (שם אות ל"ב) וז"ל: הנה כמו שהשיר גורם דבקות, גם התורה נקראת שיר, וגורמת דבקות, וכדפירשו ז"ל (ויק"ר י"ט, א) בפסוק (תהלים מב, ט) ובלילה שירה עמי, אין רנה של תורה אלא בלילה, והנה כל מציאות הישר, בין רנה של תורה ובין שאר השירים, הכל הוא לתת התעוררות אל השכינה, כאמור (שם ל, יג) למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך, ואי אפשר לפרש "לעולם" שאמר דוד הכל במזמורים, שתורתו מתי היתה נעשית, אלא ודאי גם עסק התורה מכלל ההודאה והשבח, וכמו שאמר (שם קיט, ז) אודך ביושר לבב בלמדי משפטי צדקך, עכ"ל.

ובחתימה ראיתי בדרך צחות ע"פ המדרש מנין לתחיית המתים מן התורה שנאמר או ישיר, שלפעמים צריך לשיר בכדי להתעורר כשלומדים תורה.

בענין החיוב לקרות בשמו"ת ובכל קריאה בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ בנגינתם ובטעמיהם המתוקן להם דיוקא

שנינו במשנה (נדרים ל"ה ע"ב) המודר הנאה מחבירו וכו', מלמדו מדרש הלכות ואגדות, אבל לא ילמדנו מקרא, ובגמרא (לי"ז ע"א) מפרש טעמא

מאי שנא מדרש דלא (שהמלמד מדרש אסור ליטול שכר), דכתיב (דברים ד' י"ד) ואותי זוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם, וכתיב (שם ד' ה') ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה', מה אני בחנם אף אתם נמי בחנם, והמקשן מקשה מקרא נמי בחנם, ומאי שנא בין מקרא להלכות ואגדות, וענה התרצן, רב אמר שכר שימור, ולפי"ז המעות שנוטל המלמד לא על המקרא אלא על שכר השימור, ורבי יוחנן אמר שכר פיסוק טעמים, ושם (ע"ב) מקשה הגמרא ולמ"ד שכר שימור מאי טעמא לא אמר שכר פיסוק טעמים, ותירצה, קסבר פיסוק טעמים דאורייתא הוא, דאמר רבי איקא בר ח, ח ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושם שכל ויבינו במקרא, ויקראו בספר תורת האלהים זה מקרא, מפורש זה תרגום, ושום שכל אלו הפסוקים ויבינו במקרא, זה פיסוק טעמים, וכעין זה איתא בגמרא מגילה (ג' ע"א) ופירש רש"י שם, פסקי טעמים, אלו הנגינות קרוין טעמים, והרא"ש בנדרים (שם) פירש, ויבינו במקרא זה פיסוק טעמים, שעל ידי הניגון מבינים לחבר המקרא למעלה או למטה.

והר"ן (בנדרים שם) כתב וז"ל: ושום שכל אלו הפסוקים, נקודות המפסיקות בין פסוק לפסוק, וקרי להו שום שכל, שעל ידיהם אדם מבין המקרא כפי תנועת הטעמים, כדאמר בפרק קמא דחגיגה נפקא מינה לפסוקי טעמי.

ומצינו ברז"ל (חגיגה ו' ע"ב) דפירשו פסוק על פי הטעמים, וז"ל: בעי רב חסדא האי קרא היכי כתיב (שמות כד, ה) וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות כבשים ויבחו זבחים שלמים לה' פרים, או דילמא אידי ואידי פרים הוו, למאי נפקא מינה, מר זוטרא אמר לפיסוק טעמים, ופירש רש"י (שם) וז"ל: לפסוקי טעמים, בנגינות, אם תאמר שני מינים צריך אתה לפסוק הטעם של ויעלו עולות באתנחתא וכו', וכן מבואר ביומא (נ"ב ע"ב) וברש"י שם.

והנה בגמרא ברכות (ס"ב ע"א) מפני מה אין מקנחין בימין, רב נחמן בר יצחק אמר מפני שמראין בה טעמי תורה, ופירש רש"י, טעמי תורה, נגינות טעמי מקרא של תורה נביאים וכתובים בין בניקוד שבספר, בין בהגבהת קול, ובצלצול נעימות הנגינה של פשטא ודרגא, ושופר מהפך, מוליך ידו לפי טעם הנגינה וכו'.

ולכאורה יש להקשות דמהכא משמע דפסקי טעמים הם הלכה למשה מסיני, ובעירובין (כ"א ע"ב) משמע שלמה תיקן אותם, וגרסינן שם וז"ל: דרש רבא מאי דכתיב (קהלת י"ב) ויותר שהיה קהלת חכם עוד לימד דעת את העם איזן וחקר תיקן משלים הרבה, לימד דעת את העם, דאגמריה בסימני טעמים, ויש ליישב דשכחום וזכור שלמה ויסדם, ומרש"י שם משמע דתקנת הטעמים הוא בין לתורה שבכתב בין לתורה שבעל פה, וז"ל: אגמריה בסימני טעמים קבע לה מסורת וסימנין, בין בתיבות המקרא בין בגירסא של משנה, וכן מפורש בזה"ק (פרשת ויקהל דף ר"ה) פסוקי טעמי ומסורת, וכל אינון דיוקין ורוזין עילאין אתמסר למשה מסיני.

וכתב רבינו יונה בספר היראה וז"ל: המקרא יקרא בנגינותיו, כי הקורא בלא זמרה התורה חוגרת שק (ועי' רש"י סנהדרין ק"א ע"א ד"ה הקורא וז"ל, הקורא שיר השירים ועושה אותו כמין זמר שקורא במנגינה אחרת שאינו נקוד בה, ועושה אותה כמין שיר, התורה חוגרת שק, ועיין עוד לקמן בענין זה). ובמחבר"ר (סימן רפ"ה אות ח') כתב להזהיר על זה דכל הקריאה של שמו"ת תהיה בטעמים, ומי שאינו יודע ילך אצל בקי שילמדנו, וכי"ב כתב בפלא יועץ (מערכת ר' ערך רינה) הקורא בתורה יקרא בנעם ובשמחה בקול רינה וכו', ובכל קריאה יש טעמים לנגן הקריאה, וסודם רם ונישא, ומי שמחסר אותם מאבד טובה הרבה.

וכתב עוד שם (מערכת מ' ערך מלמדי תינוקות ד"ה וכך) וז"ל: וכך סדר הלימוד, תחילה יהיו רגילים לקרא מקרא במרוצה בנקודותיו וטעמיו דבר דבור על אופניו וכו'.

ובשו"ע (או"ח סימן ס"א סעי' כ"ד) פסק: צריך לקרות קריאת שמע בטעמים כמו שכתובים בתורה, הגה אבל לא נהגו כן במדינות אלו, ומ"מ המדקדקים מחמירים בכך. ועיין בדרכי משה (סק"ח).

ובכה"ח שם (אות ס"ד) כתב: והמדקדקים מחמירים בכך, המנהג ברוב הקהלות לקרות קריאת שמע בטעמים הכתובים בתורה, אלא שאינן מפסיקין בסוף פסוק כמו שעושה מי שקורא בתורה, ואין

להם בזה על מה שיסמוכו, אדרבא יותר צריך להזהר להפסיק בסוף פסוק מבשום טעם אחר, וכן ראוי להזהר בטרחא, והבלתי זהיר בה וכו', ע"ש. עוד כתב בסימן רפ"ה (אות י"ג) וז"ל: כל קבל דנא, צריך לזיזרה בקריאת המקרא בנגינת הטעמים בטעם שבפנים, וכך שמענו שהיה מזהיר מאד הרב החסיד הקדוש מהר"ר משה הכהן ז"ל מעיר פיי"ס לתלמידיו שזיהרו בקריאת שמו"ת לקרוא המקרא כל שישנו בנותן טעם לשבח.

ובקונטרס היחיילי בחלק בית עולמים (פרק ט"ו סימן ז') כתב וז"ל: ואזהרה שמענו כי כל מין קריאה נאמנה מהנ"ל (שקוראים סמוך לפטירה) צריכה להיות בדקדוקיה ובטעמיה ובניגון הראוי לה כדת וכהלכה, ולא כחותה על הגחלים וממנה ללכת ורוצה לגמור הסדר מהר, לא ולא, כי אם התכלית כנו"ל כדי שתצא נפשו בקריאה נאמנה של תורה, ובכך מה לי פסוק זה או פסוק זה, ועוד הטעמים יש להם סודות עליונים, וברגע זה צריך להזהר בקריאתם, וגם הניגון בתורה בשל תורה, ובנביאים בשל נביאים, ובכתובים בשל כתובים וכו', שהניגון מגרש החיצונים, וכמו שהזהיר על זה רבינו האר"י ז"ל גם בעת התפלה של כל פסוק לקרותו בניגוניו ובטעמיו כידוע, כי זאת היא המצוה כתקנה, ובפרט לעת יציאת הנשמה, עכ"ל.

האר"י ז"ל לא קרא לעולם פסוק בתנ"ך מבלי הטעמים

וזה לשון הרח"ו ז"ל בשה"כ (דף נ"א ע"א ד"ה רבון העולמים): גם כשהיה קורא איזה פסוק או איזה פרשה מן התורה או מן הנביאים, היה אומר [האר"י ז"ל] כפי ניגון טעמו ממש אם בתורה אם בנביאים.

וכזאת כתב בשער המצוות פרשת ואתחנן וז"ל: גם דע כי כשתקרא המקרא צריך לקרותו בטעמים שבפסוקים ההם וכו'. ולפי סודן של דברים הם לפי סדר העולמות, שהם אבי"ע, טעמים כנגד כולם האצילות (שהוא עולם עליון מבעלה מן השלושה עולמות שהם למטה ממנו), נקודות כנגד עולם הבריאה, תגין כנגד עולם היצירה, אותיות כנגד עולם העשיה, ולפי גודל מעלת הטעמים והנקודות לא נתנו להכתב בספר תורה.

וכן כתב במחזיק ברכה (שם סק"ח): צריך להזהר בקריאת המקרא בנגינת הטעמים, וכך שמענו שהיה מזהיר מאד הרב הקדוש מהר"ר משה הכהן זלה"ה מעיר פיס לתלמידיו שזיהרו בקריאת שמו"ת לקרות המקרא בנותן טעם לשבח, עכ"ל. ובשם הגדולים (מערכת ספרים ערך ט' אות ו') כתב וז"ל: טוב טעם, לרבי אליהו הלוי המדקדק על הטעמים, ובילדותי ראיתי שאומר שם ובמסורת המסורת שהטעמים והנקודות עשו אותם אחר התלמוד חכמי טבריא, ועמו הסליחה, כי הם הלכה למשה מסיני, והוא בכלל מה שכתוב בנדרים (דף ל"ז), וכבר ידוע שרשב"י רבו של רבי מחבר המשנה בתקוני הזהר מדבר נפלאות על הטעמים והנקודות. והאר"י ז"ל בדרושי טנת"א, ועיין בזהר (סוף דף ר"ה), ודו"ק ואין להאריך, עכ"ל.

וכן מצינו להגר"ח פלאגי" בסקפרו רפואה וחיים (פ"א אות י"ג): כל קריאת מקרא כגון תנ"ך צריך לקרות בניגון בטעמים דוקא, כי יש כתות מלאכים הממונים על הניגון, ואינם מקבלים רק הניגון ההוא, ובפרט הטעמים שהם רומזים לסודות נפלאים, וביותר שבעת ההיא [שקורא הפסוקים] צריך לדבק עצמו יותר ברוחניות מהגשמיות, והטעמים הם רוחניות מהאחריות, עכ"ל. ובבעל הטורים (שמות א, א) מטי ליה בלשון רמז מהפסוק "ואלה שמות בני ישראל", ר"ת ואדם אשר לומד הסדר, שנים מקרא ואחד תרגום בקול נעים, יחיה שנים רבות ארוכים לעולם.

גם בתורה שבע"פ יקרא בניגון וזמירה המיוחד לו ובפיסוקיו וטעמיו

בשלהי מגילה (דף ל"ב א') אמר רבי שפטיה אמר רבי יוחנן כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה, עליו הכתוב אומר (יחזקאל כ') וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים, ופירש רש"י, נעימה, כגון טעמי המקראות. והתוס' (בד"ה והשונה) כתבו וז"ל: והשונה בלא זמרה, שהיו רגילין לשנות המשניות בזמרה, לפי שהיו שונים אותן על פה, ועי' כך היו נזכרים יותר.

וכן בירושלמי (ראש השנה פ"ד ה"ח) על פסוק (תהלים י"ז א') הקשיבה אל רנתי, זו ריגון תורה, ובקרבן העדה מפרש תורה צריכין לקרות בזמרה, לכן נקרא ריגון. ובקונטרס הוי רץ למשנה להראי"ז מרגליות (עמוד

ה' טור ב') הביא בשם השל"ה במסכת שבועות וז"ל: אחת מט"ו דרכים הצריכים לעסק התורה ה', בדרך הח' שיהיה הלימוד בשיר בין במקרא בין במשנה, ולזה תמצא ספרי המשנה הקדומים כתובים עם הניקוד והטעמים.

ובספר פלא יועץ (אות ר' ערך רינה) כתב וז"ל: ידוע שהתורה קרויה רנה, כמאמר רבותינו זכרונם לברכה (שמות רבה מ"ז, ה') אין רנה של תורה אלא בלילה, וכן אחד מלשונות התפלה בקול רנה, שם רמו שהקורא בתורה יקרא בנעם ובשמחה בקול רנה, וכן התפלה צריך לאומרה בנעם ובשמחה בקול רנה, ובפרט שירת הים וקריאת ההלל עיקרם צריך לאמרם בקול רנה ותודה וכו', ע"ש. ובכל קריאה יש טעמים לנגד הקריאה וסודם רם ונשא, ומי שמחסר אותם מאבד טובה הרבה. וקריאת המשנה בנגינה אין ערוך אליה, ובפרט התהלים, הן הם שירי דוד המלך עליו השלום, וצריך לקרותם בקול רנה ותודה וכו', ע"ש כל בענינה מביא גאולה לעולם (צ"ע על דברי רבינו במה שהביא משם רז"ל הקורא פסוק בנעימה, ומה שמצינו (סנהדרין ק"א א') בלשון זה, הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם).

ובקונטרס היחיילי (שם סימן א') כתב וז"ל: סמוך לפטירה יש מצויים ללמוד סדר פסוק הקטורת כולה וכו', החל מאתה הוא ה' אלהינו שהקטירו אבותינו לפניך וכו', קריאה כהוגן מלה במלה בטעמי התורה, ובתנו רבנן בטעמי המשנה.

ובעידנא דעסקינן בהא נזכרתי במה ששמעתי מאחי מנוחתו עדן ר' פנחס ז"ל בשם הגאון רבי יהודה מעלם זצ"ל, וכיון שהוא תוך ימי שבעה לפטירת הרב ז"ל, ראוי להעלותו כאן, ודברים אלו יהיו לזכרון לפני ה' תמיד לנו ולבנינו עד עולם.

והוא לפי מה שאמרו רז"ל במשנה ראש השנה (פרק א' משנה ב') בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר (תהלים ל"ג) היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם, והפשט פירש הרע"ב דמרון לשון אמריא, שהם כבשים שמוציאים אותן בפתח קטן זה אחר זה כדי לעשרן, ואין שנים יכולים לצאת כאחד.

ופירש הרב ז"ל, דמרון לשון רינה, כנ"ל, וכמו שאמרו רז"ל (ברכות ו' ע"א) לשמוע אל היינה ואל התפלה (מלכים א' ח'), במקום רנה שם תהא תפלה, ופירש רש"י ז"ל, במקום רנה, בבית הכנסת ששם אומרים הצבור שירות ותשבחות בנעימת קול ערב, ואמרו במדרש (שמות רבה פמ"ז סי' ה') אין רנה של תורה אלא בלילה, שנאמר (איכה ב, ט) קומי רני בלילה, רבני אמרי ביום ובלילה, שנאמר ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה, לכך התקינו חכמים שיהיו המשנין יושבין בבקר ובערב, לקיים מה שנאמר (יהושע א, ח) לא ימוש ספר התורה הזה וגו'.

ורוצה לומר להרינה שניגון בשעת תפלתו ובלימודו בתורה, יבוא אלה לפני הקב"ה ביום הדין, וברגע ששומעם הקב"ה לפניו מבין שכל מעשיו בתורה ומצוות היו מתוקנים מחמת שכן כיבד התורה שלמדה ברנה ובשמחה, לפיכך כותבו הקב"ה בספר חיים טובים.

ובפירוש תפארת ישראל במסכת ערכין (פ"ד משנה ב') מבאר מדוע אמרינן בגמרא לרב חסורי מחסרא והכי קתני, ולא תקנו את החסר במשנה עצמה, משום דאיתא בתוספות מגילה (שם) דלימוד המשניות יהיה בזמרה, והוא כדי שיזכרו אותן על פה, וכן בביצה (דף כ"ד ע"א) איתא, גמרא גמור ומורתא תהא, שהיה להם זמירות מיוחדות לכל משנה ומשנה כדי לחזק בזכרון את המשנה, ובימי רבי סדרו את המשניות (בב"מ דף ל"ג ריש ע"ב), לכן לא רצו לשנות הלשון של המשנה מפני שהיה הזמר והמנגינה לפי המילים ובכותב המשנה, ואם ישנו את צורת המשנה ישבש להם ועלולים לשכח המשנה, עכ"ל.

והרב חיד"א ז"ל בספרו דבש לפי (מערכת ז' אות ז') כתב בשם ספר ארץ החיים, דזמרה מועילה לזכרון, ובשם הגדולים (מערכת י' אות ק"ב) כתב, דרבי יוסף אשכנזי מצפת בזמן האר"י ז"ל היו קורין אותו תנא, מפני שהיה שונה המשניות בניגון, ע"ש. וכן בשו"ת משנה הלכות ח"ו סימן ק"ז כתב דהלימוד בניגון מותר, ואינו בכלל קורא פסוק משיר השירים ועושה אותו כמין זמר.

אע"פ שחייב לקרות בתורה בלשון רנה ובנגון, הוא דוקא בניגון שנתקן לו, ולא ישנה בהם בלשון ניגון אחר ולא לשם דבר אחר

גרסינן בגמרא (סנהדרין ק"א ע"א) תנו רבנן, הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין

ובמשה עבדו, בזכות האמונה שהאמינו זכו לומר שירה ושרתה עליהם שכינה, שכן כתיב אחריו אז ישיר משה, ולכך צריך אדם לסמוך גאולה לתפילה כשם שהם הסמיכו שירה אחר האמונה והקריעה [קריעת ים סוף], וכשם שהם טהרו לבם ואמרו שירה, שכן כתיב וייראו העם את ה' ויאמינו, ואח"כ אז ישיר, כך צריך אדם לטהר לבו קודם שיתפלל. ובפירוש עץ יוסף (שם) פירש: טיהרו לבם, שמתחילה היה בלבם ספק וגמגום על הנסים, ועכשיו נתאמת להם כי מה' היתה אמת, כי בדבר אשר זדו עליהם, ולכן אמרו שירה הודאה להשי"ת מה שאין כן מתחילה. ובד"ה לטהר לבו פירש: מכל הרהורי עבירה, ולהרהר תשובה על כל חטאתיו. וכן הוא במדרש (שם פכ"ג סי' ו'): תשורי מראש אמנה, עתידין ישראל לומר שירה לעתיד לבא, שנאמר שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה, ובאיזה זכות אומרים ישראל שירה, בזכות אברהם שהאמין בהקב"ה, שנאמר והאמין בה', היא האמונה שישאל נוחלין בה, ועליו הכתוב אומר וצדיק באמונתו יחיה, הוי תשורי מראש אמנה. ובשל"ה (תורה שבכתב פרשת בשלח אות ג') פירש על לשון מדרש זה, 'שעתידין ישראל לומר שירה לעתיד לבא, כלומר עתידין כשיתבשרו על הגאולה יאמרו שירה על מה שעתידי לבא, דהיינו על הנסים שיבואו עליהם יקדימו לשורר מיד, ויהיו בחזק אמונתם כאילו נעשה, וזה הוא שירו לה' שיר חדש, ואח"כ כתיב כי נפלאות עשה, ואע"פ שעדיין לא נעשה הוא כאילו עשה. וזה הוא תשורי מראש אמנה, כלומר תתחיל לשורר מראש, דהיינו מקדם אשר נעשה, וזה לך מצד אמונה, ובה מתורץ שהקפיד הקב"ה שאמר מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה, כלומר לאחר שטבעו בים אמרתם שירה, היה לכם להקדים ולשורר קודם הטביעה מיד לאחר הבטחה, להיותכם גיבורי כח ואמיצי לב בהאמונה.

חיים דוד הכהן - ירושלים

להלן כמה הערות והארות בענינים שנידונו בגליון שעבר (ס"ח), אך ראשית חובה עלינו לציין, על השמחה הגדולה בעקבות השמועה הטובה כי באה בגליון שעבר אודות הצטרפותם של מאות אברכים חדשים שהצטרפו לרשת כוללי הערב של "אליבא דהלכתא" - דוקא בזמן שחרב הקיצוצים הונפה באכזריות על עולם התורה, ודוקא בזמן שמנסים גורמים שונים לבטלניו מתורתנו ח"ו. ובפרט בזמן שעם ישראל צריך לתרונה וזכות להציל מאוה"ע העומדים עלינו לכלותינו, הרי אין לנו שיעור אלא התורה הזאת, ובזמן שהקול קול יעקב אין הידיים ידי עשו שולטות. ופשוט וברור שלומדי התורה הם המגינים האמיתיים להכריע במלחמות מול אומות העולם. ובמסכת מכות דף י' ע"א איתא: "א"ר יהושע בן לוי מאי דכתיב 'עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים', מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה, שערי ירושלים שהיו עוסקים בתורה". כל הניצחון במלחמות נרשם ונוקף לזכות לומדי התורה.

מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה - שערי ירושלים שעוסקים בתורה

א] ודברים נוקבים כתב רבינו בחיי בספרו כד הקמח ערך תורה, וז"ל: ולמדנו דוד בשני כתובים בה הללו מעלת התורה, שהמתעסק בה והמהפך בה זוכה לשתי תועלות גדולות, האחד נגלה והוא תועלת הגוף בעוה"ז, והב' נסתר והוא תועלת הנפש לעוה"ב. האחד והוא נגלה, הוא שביאר דוד בכתוב הזה הראשון שבזכותו שהוא מתעסק בתורה ובוטח בה יפלו אויביו תחתיו ולא יירא מהם, ועל זה אמר אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי וגו', לפי שפיר התורה כליון האויבים. וזהו שדרשו רבותינו ז"ל גיטין י"ב דום לה' והתחולל לו, דום לה' והוא יפילם לך חללים חללים, השכם והערב עליהם לבית המדרש והם כלים מאליהן. וכן אמרו בברכות דף ז' כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלין תחתיו וכו'. והזכיר הנביא באותן שהם עבדי ה' (ישעיה כ"ד) כל כלי יוצר עליו וגו', וכל זמן שהיו ישראל עוסקין בתורה לא היו נוזקין אלא היו מתגברין על שונאיהן, וכשהיו מבטלין אותה ומתרשלין בה היתה מדת הדין מתוחה כנגדם, שכן מצינו במלאך שנראה לה יהושע בדמות איש וחרבו שלופה בידו, ושאל לו, האלו אתה אם לצרינו, והשיבו המלאך לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי, ודרשו רז"ל במסכת מגילה דף י' אמש בטלתם תמיד של בין הערבים, ועכשיו בטלתם תלמוד תורה. אמרו לו על איזה מהן באת, אמר להם עתה באתי, כלומר על בטול

על ידי השירה נמחלין עוונותיהן של ישראל

בגמרא דערבין (שם) גרסינן, תנו רבנן השיר מעכב את הקרבנות דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים אינו מעכב, מאי טעמא דרבי מאיר, דאמר קרא (במדבר ח' י"ט) ואתנה את הלויים נתונים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל ולכפר על בני ישראל, מה כפרה מעכבת אף שירה מעכבת, הרי שהשוותה תורה עבודה של שירת הלויים וקראה כפרה. במדרש (שמות רבה פרשה ל"ד) על פסוק ויסע משה את ישראל מים סוף, אמר רבי אבא בר כהנא הסיען מחטאו של ים סוף, שכיון שאמרו שירה מחלה להם השירה על שחטאו בים. וכן הוא בילקוט שמעוני (רמז ס') כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה, מוחלין לו על כל עוונותיו. וכן כתב הרב חיד"א ז"ל בציפורן שמיר (סימן י'): כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה, בידוע שנמחלו עוונותיו (ועיין שם נוסח הודאה על נס).

ובזוה"ק (פרשת וישלח דף קע"ח ע"ב) על פסוק אודה ה' בכל לבב: כמה דאוקמוה ביצר הטוב וביצר הרע, בגין דאינון משתכחי תדיר לגביה דבר נש, כמה דאת אמר (דברים ו' ה') בכל לבבך ואוקמוה. [ביאור: מה שכתוב אודה ה' בכל לבב, כמו שכבר פירשו ז"ל (ברכות פ"ט מ"ג) ביצר הטוב וביצר הרע, ובשניהם תתן הודאות להקב"ה, דהיינו שתתגבר על היצר הרע עד שגם הוא ישלים עמך לשבח להקב"ה, לפי ששניהם נמצאים תמיד אצל האדם, ואי אפשר לעשות שום עבודה מבלעד, והכל כמו שהעמידו את הדברים חז"ל]. בסוד ישרים ועדה, אילין אינון ישראל, דכל דרגין בהוא מתעטרן, כהני ולואי, צדיקי וחסידים, ישרים ועדה, כמה דאת אמר (תהלים פ"ב, ב') נצב בעדת אל, ואינון רזא דקודשא בריך הוא אתעטר בהו, ובגין כך בעי בר נש לשבחא ליה לקודשא בריך הוא תדיר, בגין דאיהו אתרעי בשירין ותושבחן. [ביאור: בסוד ישרים, הוי ישראל הנקראים ישרים, כי כל המדרגות מתעטרות בהם, כהנים לויים, צדיקים, חסידים, ישרים ועדה, ומביא ראיה כי מלת עדה דרגה היא, כמו שכתוב נצב בעדת אל, וזה סוד שהקב"ה מתעטר בישראל, כי על ידי המצוות והמעשים טובים שעושים עולים מדרגה לדרגה, ולפיכך צריך האדם תמיד לשבח להקב"ה לפי שהוא רוצה בשירות ותשבחות של ישראל].

ומאן דידע לשבח ליה לקב"ה כדקא יאות, קודשא בריך הוא אשגבהו כי ידע שמי וגו' ארך ימים וגו'. [ביאור: ומי שידע לשבח להקב"ה כראוי, הקב"ה מקבל תפילתו ומציל אותו מן החיות הממיתות, האיל והוא יודע ומכיר שמי, אצילה בעת צרה להצילו ממנה, ויראה ימים טובים וארוכים ושבעים בטובו של הקב"ה, ובימיו יראה תשועת ה', כדכתיב אראה בישועתי].

ועיין בן איש חי פרשת ויגש (ש"ר אות י"ד) וז"ל: שירת הים יאמר בשמחה ובנעימה כאילו עומד בתוך הים בשעת הנס, ובה תהיה מסוגלת לכפרת עוונותיו.

כדי שהשירה תועיל למחילת עוונות צריך להקדים לה את מצות עשה של התשובה

כתוב בזוהר הקדוש פרשת ויקהל (דף ר"ט ע"ב): תא חזי, קטורת איהו קדמא תדיר קדם לכולא, ובגיני כך עובדא דקטורת אצטרך לאקדמא לצלותא בשירין ותושבחן, בגין דכל דא לא סלקא, ולא אתתקן ולא אתקשר עד דאתעבר וזהמא. [ביאור: בא וראה הקטורת היא הראשונה תמיד קודם כל הקרבנות, לכן צריכים להקדים את מעשה הקטורת לתפילה, ואפילו לשירות ותשבחות, לפי שכל התפילות ושירות ותשבחות אינם עולים ולא נתקנים ולא נקשרים היחודים עד שעובר ונטהר הוזהמא ע"י הקטורת].

מה כתיב (ויקרא ט"ו ט"ז) וכפר על הקודש וגו', בקדמיא, ולבתר ומפשעיהם לכל חטאתם, ועל דא בעינן לכפרא על קדשא ולאעברא וזהמא ולא תדכא קדשא, ולבתר שירין ותושבחן וצלותין, כלא כדקאמרן. [ביאור: וראה לדבר מה כתוב ביום הכיפורים, וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל, על ידי הקטורת שמעברת את הוזהמא, ואח"כ ומפשעיהם לכל חטאתם, שמתכפרים ע"י הקרבנות, ועל כן צריכים לכפר תחילה על הקדש ולהעביר את הוזהמא ולטהר את המקדש ע"י הקטורת, ואח"כ אומרים שירות ותשבחות והתפילות, שעל ידם מיחידים כל העולמות, והכל כמו שאמרנו למעלה].

כאשר מטהר לבו מחטאתיו קודם השירה, תועיל לו השירה לאמונה צרופה בה' יתברך ויתעלה

במדרש רבה (פכ"ב סי' י"ד) על פסוק ויאמינו בה'

וגם קוצר, גם התורה עומל וזומר עליך במקום אחר, ע"ש.

ובספר חסידים סימן קמ"ז כתב וז"ל: זמירות היו לי חוקך, דוד מניח כל זמירות ושירות שבכולם לעסוק בתורה, היה קורא את הטעמים בנעימותו ובטעמיו ובזמירותיו, אבל אותם ההולכים ואומרים המקראות דרך לצים, והם בפיהם כשיר של עגבים, עתידה תורה שתצקע עליהם ואומרת רבונו של עולם בניך עשאוני ככנור, ובשעה שהם קוראים בי במרוצתם אז אינם קוראים במזמורי הטעמים.

ולענין הלכה מה שנהגו בימינו לנגן פסוקים בלשון זמר, כתב בשדי חמד (מערכת ז' כרך ז' אות י"ב ד"ה וגורו) בשם המג"א (סימן תק"ס ס"ק) שכתב בשם מוהרי"ל, שלא כדיון הוא שמשוררים במשתה אודך כי עניתני, וכי האי גוונא כמה פיוטים לשמחת מריעות, כי אז התורה חוגרת שק ואומרת עשאוני בניך כמין זמר, אך בבית הכנסת לרגלים מצוה לומר, עכ"ל. וכן נקט במשנ"ב שם (ס"ק י"ד) להחמיר, וכן משמע כה"ח שם (אות ל"א).

אמנם בשדי חמד שם כתב להקל באופן שהוא דרך שבח והודאה, וז"ל: והרב שמן המשחה בהלכות תענית סימן ס"ה הוכיח מדברי הראשונים דמותר לנגן פסוקים דרך שבח והודאה להשי"ת, ואתה שאמרו (סנהדרין דף ק"א) התורה חוגרת שק ואומרת עשאוני בניך ככנור וכו', היינו בעושים כן דרך שחוק והיתול, אבל בשאומרים דרך שבח והודאה ובטעמים של המקרא שפיר דמי, ואומר רב דבכי האי גוונא גם מוהרי"ל מודה דשרי, אלו תורף ד"ק ע"ש.

גם בסדר התפילה יתפלל בדרך שירה ורינה, שהיא מועלת לקיבול התפילות

במשלי ג' ט' כתיב, כבד את ה' מהונך, ופירש רש"י ז"ל (שם) מהונך מכל מה שחנך אפילו מקול ערב, אל תקרי מהונך אלא מגרונו (פסיקתא רבתי כ"ו).

ובספרי על פסוק ואתחנן אל ה' (דברים ג' כ"ג), והובא בבעל הטורים שם, 'ואתחנן' גימטריא 'שירה', שאמר לפניו שירה כדי שישמע תפילתו. ובגמרא ברכות (דף ו' ע"א) תניא אבא בנימן אומר, אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר (מלכים א' ח') לשמוע אל הרינה ואל התפלה, במקום רנה שם תהא תפילה, ופירש רש"י ז"ל (שם) במקום רנה, בבית הכנסת ששם אומרים הזיכור שירות ותשבחות בנעימת קול ערב.

ובגמרא ערכין פרק כל נערכין (דף י"א ע"א) אמר רב יהודה אמר שמואל, מנין לעיקר שירה מן התורה, שנאמר (דברים י"ח ז') ושרת בשם ה' אלהיו, איזהו שירות בשם, הוי אומר זה שירה. רב מתנה אמר מהכא, (שם כ"ה מ"ז) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב, איזו עבודה שבשמחה ובטוב לבב, הוי אומר זו שירה. ובספר יעלו חסידים (אות ח"י) כתב: שרש התפילה-שמחת לב בהקב"ה, שנאמר (תהלים ק' ב') עבדו את ה' בשמחה, וכתיב (דברים כ"ח מ"ז) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, שרוצה לומר יתור מרוב כל, ולפיכך היה דוד מלך ישראל מנין ככנור על כל תפילותיו וזמירותיו למלאות לבו שמחה באהבתו של הקדוש ברוך הוא.

ושם במאמר הכבוד (עמוד שצ"א ד"ה וכן) כתב: וכן לא ישמע קול לשורר ולומר לפני רבים, אם לא במקום שאין אנשים ולשם שמים דוקא. כגון לשמח חתן או לכבד ה' דהיינו בבית הכנסת, שבמקום תפילה שם תהא רנה, וליו בכח יגבר ליחד מעשיו לשם האל יתברך שמו בלי שום פניה כלל, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. וביעלו חסידים (אותיות ר"כ-ר"ס) כתב: מי שיש לו קול נעים, ירנן להקדוש ברוך הוא, לא שאר רננות, דכתיב (תהלים ל"ג א') רננו צדיקים בה', ולא שאר רננות.

ושם (עמוד רצ"ד) כתב: מי שקולו נעים ואין הקב"ה נהנה מקולו, ראוי לו שלא בא לעולם, ואם הקב"ה נהנה עליו נאמר (שה"ש ב' י"ד) השמעני את קולך כי קולך ערב ומראך נאה, וכתיב (שמואל ב' כ"ג א') נעים זמירות ישראל.

ובמאמר הכבוד (עמוד שס"ו) כתב: טוב לגבר אם חננו ה' קול ערב, שיתן חינו לפני קוננו לשורר ולומר לפניו בבית הכנסת, ובשבתות ובמועדים, ולשמח חתן וכדומה, לשם שמים דוקא, לא להראות העמים נועם קולו, ולא ישמע על פיו כי אם קול רנה ותודה לספר תהלות ה' ועוזו ונפלאותיו וכדומה, ובה ישים תהלתו, וערבה לה' מנחתו.

זמר, והקורא פסוק בבית המשתאות בלא זמנו, מביא רעה לעולם, מפני שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקב"ה, ואומרת לפניו רבונו של עולם בניך עשאוני ככנור שמנגנים בו לצים.

ופירש רש"י ז"ל (שם בד"ה הקורא) וז"ל: הקורא שיר השירים ועושה אותו כמין זמר, שקורא בנגינה אחרת שאינו נקוד בה ועושה אותה כמין שיר, אף על פי שמשיר השירים הוא ועיקרו שיר, אסור לעשותו כמין שיר אלא בקריאתו. (ועיין שו"ת אור לציון (ח"ב פ"ד תשובה ל"ה בביאורים) דכתב דיש להזהר ביותר בשיר השירים שהוא קודש, ואנשים מדמים שהדברים כפשוטן ח"ו).

ובעירובין (דף י"ח ע"ב) איתא, אמר רבי ירמיה בן אלעזר כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה שוב אינו נחרב, שנאמר (איוב ל"ה) ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה.

ובמהרש"א שם (ד"ה נותן) הקשה וז"ל: נותן זמירות בלילה כו', בפירוש רש"י נותן זמירות של תורה, ובפרק אלו נאמרים (דף ל"ה ע"א) אמרינן דוד נענש מפני שקרא לתורה זמירות, שנאמר (תהלים קי"ט ג"ד) זמירות היו לי חוקך וגו', ויש ליישב דהכא בלילה קראן זמירות על שם שנשמעין בה בקול למרחוק כזמירות הללו, וקל להבין, עכ"ל.

ובס"ד נ"ל דיש ליישב עוד לפי מה שכתב רש"י בפרק אלו נאמרינן (שם), וז"ל: זמירות היו לי חוקך בבית מגורי, כשהייתי בורח מפני אויבי ואגור מפניהם, הייתי משתעשע בחוקך והיו לי לזמירות לשעשעני, והיינו שמטה הזמירות של תורה לשעשוע לצורכו ובוה נענש, דאם לא כן מעלה יש לקרות התורה בזמרה ונעימה, וכמו שאמרו (מגילה שם) הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים אל טובים כנ"ל.

וכתב בספר יעלו חסידים (עמוד קס"ג): כתיב לא תסיג גבור רעך אשר גבלו ראשונים (דברים י"ט י"ד), הן בכלל שלא ישנה הניגונים של תורה ונביאים וכתובים, אלא יאמר כל ניגון כמו שהוא מתוקן. ובס"ד רמז גדול יש לי בזה מתהלים (נ"ט, י"ז-י"ח), וחיבה יתירה נודעת לי דדרשה זו כיון שנתחדשה לי ביום השבת, והוא יוצא מן הפסוק (שם) ואני אשר עזר וארנן לבקר חסדך כי היית משגב לי ומנסו ביום צר לי, עזי אליך אזמרה כי אלהים משגבי אלהי חסדי. ויתפרש על פי מאמרי חז"ל (מנחות דף קט"ז ע"א) ומדה טובה יש לו בבית גזיו שהיתה גנוזה אצלו ותקע"ד דורות קודם שנברא העולם, וביקש ליתנה לבניו, שנאמר (תהלים כ"ט, י"א) ה' עזו לעמו יתן, מיד פתחו כולם ואמרו ה' יברך את עמו בשלום, ופירש רש"י (שם) עזו התורה שהיא מעוזן של ישראל, הרי שהתורה נקראת עזו.

ובסוכה (דף מ"ט ע"ב) אמר רבי אלעזר, מאי דכתיב (משלי ל"א) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד, אלא תורה לשמה זו היא תורה של חסד, שלא לשמה זו היא תורה שאינה של חסד, איכא דאמרי תורה ללמדה זו היא תורה של חסד, שלא ללמדה זו היא תורה שאינה של חסד, והתורה נקראת רינה, כמו שאמרו במדרש (שמות רבה פרשה מ"ז סי' ה') אין רנה של תורה אלא בלילה, שנאמר (איכה ב, יט) קומי רוני בלילה.

ולפי"ה שהתורה נקראת עזו ורנה, ושם חסד יש בה, אמר המשורר אני אשר "עזו", שהתורה נקראת עזו, "וארנן", שהתורה נקראת רנה, "לבקר חסדך" דכן יש בה שם חסד, כי היית משגב לי ומנסו ביום צר לי.

וא"ת דהרי על זה דווקא נענש דוד שקרא לדברי תורה זמירות, זה אינו, שהרי אין קורא כאן לדברי תורה זמירות כלל, אלא שר אותם ושמן בנתינת התורה.

ועל זה המשך המשורר בפסוק הבא עזי "אליך" אזמרה, אליך דייקא, ואף על פי שהוא מצד כי היית משגב לי וכו', כל כוונתי בזה הוא לשם שמים, וקל להבין.

והנה לפי ישוב זה דלעיל דהזמר בתורה אם מזמר הוא כדרך שנתקן בו דוקא, יובן כמין חומר דברי הגמרא בסנהדרין (צ"ט א-ב) ודברי רש"י שם, רבי עקיבא אומר זמר בכל יום זמר בכל יום, ופירש רש"י, זמר בכל יום - היה מסדר למועד אף על פי שסודר בסוף כזמר, והוא יגרום לך שתהא לעולם הבא בשמחה ובשירים.

והמהרש"א שם יישב באופן אחר וז"ל: דזמר מלשון זומר בגפנים, ור"ל אם אתה נוטע ועומל, גם זומר, שהלומד תורה וחוזר עליה הרי הוא כזורע

תורה, על מה שבטלתם עתה באתי. מיד (יהושע ח') וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק - בתוך עומקה של הלכה, ומתוך התורה שהיו עוסקים בה היו מתגברים ומצליחין כנגד האויבים. ומן הידוע שלא היה נצחונם של ישראל כשאר האומות המתנהגים ע"פ המקרה והטבע הגמור, אבל כל נצחונם היה ע"פ הזכות והעונש, אם היו מנצחין הזכות הוא מנצח ומכלה האויבים, לא רכוי העם, כי עם הזכות היו מנצחין כל רבים עמים במעט עם, כמו שמצינו בענין גדעון שכתוב (שופטים ז') בג' מאות האיש המלקקים אושיע אתכם, ועם החטא והעונש היו מנצחין, וריבוי עם לא יועיל להם, אבל היו נמסרים כולם ביד מעט מן האויבים. והסיבה בזה הוא החטא המכלה היחיד או המדינה או המלכות או העולם כולו, וכמו שאמרנו (ברכות פ"ק דף ל"ג) אין ערוד ממית אלא חטא ממית וכו'. [והנה ביהושע פרק ה' כתיב - ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע ויאמר לו הלנו אתה אם לציינו? ובמגילה ג' ע"א מבואר, שהמלאך שר צבא ה' בא בטענה ליהושע אמש בטלתם תמיד של בין הערבים, ועכשיו בטלתם תלמוד תורה, אמר לו יהושע על איזה מהן באת, על ביטול תורה או על ביטול הקרבנות, אמר לו המלאך 'עתה באתי, היינו באתי על ענין ביטול תורה, מיד וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק' - אמר רבי יוחנן מלמד שלן בעומקה של הלכה. [ובתוספות שם ביארו, דמדקאמר 'הלנו אתה' רומז לתלמוד תורה דכתיב 'תורה צוה לנו', ומדקאמר 'לציינו' היינו בשביל הקרבנות שמגינים עלינו מציינו. ותשובת המלאך היתה על ביטול תורה, דמדקאמר 'עתה באתי' היינו דעל תלמוד תורה באתי, דכתיב ביה 'ועתה כתבו לכם את השירה הזאת', ע"כ].

ובס' לב אליהו בפר' בחוקותי (בהערה) הקשה, דהלא ידוע שמלאך שנשלח לשליחות מסוימת, בא בצורה ובלבוש של אותו ענין שאליו הוא נשלח. וכיון שכך, היה צריך המלאך - שבא בשליחות ה' להורות על הגברת לימוד התורה - להופיע ולקראות כמו ראש ישיבה וכיוצא, ולא בלבוש של איש צבא עם חרב שלופה.

וביאר, דלפיכך היה נראה אליו כמו שר מלחמה, לומר לו אם אין אתם עוסקים בתורה אזי דבר זה משפיע על המלחמה, והיינו דהנצחון במלחמה תלוי בכח התורה, דאם כח התורה גובר אזי מובטח שניצחו במלחמה, כיון שכל הכח של אותם הנמצאים בחזית המלחמה נובע אך ורק מכח לומדי התורה שהם המגינים והחיללים האמיתיים. ולפיכך נראה אליו כאיש צבא, כיון שרפיון בתורה גורם לכשלוש במלחמה, וחיזוק בתורה גורם להצלחה במלחמה, כאמור.

[ג] ובסגנון הדברים הללו שמעתי ליישב בענין הפסוק בבראשית פ' מ"ט על הפסוק - ויט שכמו לסבול ויהי למס עובר, דרש"י פירש וז"ל: למס עובר - לפסוק להם הוראות של תורה וסדרי עבודתו, שנאמר (דה"א י"ב, ל"ג) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים, מאתים מאתים קטנה דראת העמידה, וכל אחיהם על פיהם, ע"כ. ומאידך הביא לד' האונקלוס שתרגמו בפנים אחרים, ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר, ויהי האויב כבוש תחתיו למס עובר, ע"כ.

והנה יל"ע בזה, חדא, מלבד מה שנראה שאין דבריהם עולים בקנה אחד, יתירה מזו מבואר באבן עזרא שם וז"ל: וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורים, ולא ירצו לצאת למלחמה לעזוב מקומם, וכן אמר משה ויששכר באהליך (דברים לג, יח). והי' נותנים מס למלך ישראל שלא יצאו, או לגוים שלא יבואו להלחם עליהם, עכ"ל. הרי מבואר דהכרח הוא כד' רש"י שלא היו יוצאין למלחמה, וכמו שמבואר בברכות משה דיששכר היה באוהל. ואולם להאמור לק"מ, והיינו כיון שכל הכח של אותם הנמצאים בחזית המלחמה הינו מכח לומדי התורה שהם המגינים האמיתיים, הרי שאין שום קושיא, דבאמת יששכר היו רק באוהלה של תורה וכאמור, ומה שפירש באונקלוס שהם היו יוצאים למלחמה, היינו דמכח לימוד התורה היו אחרים מנצחים, וכיון שכל זה נבע מכחם, לכן נחשב ההישג על שמם שהם ניצחו בפועל במלחמה.

[ד] ודברים חריפים מאלו איתא במדרש איכה רבה: רבי הוה משלח לר' אסי ולר' אמי דיפקון ויתקנון קרייתא דארעא דישראל, והוון עלין לקרייתא ואמרין להון אייתו לן נטורי קרתא, והוון מיייתו

להון ריש מטרתא וסנטרא, והוון אמרין להון אלין נטורי קרתא, אלין חרובי קרתא, אמרו להון ומאן אינון נטורי קרתא, א"ל אלו סופרים ומשנים שהם הוגים ומשנים ומשמרין את התורה ביום ובלילה, על שם שנאמר והגית בו יומם ולילה, וכן הוא אומר אם ה' לא יבנה בית וגו', ע"כ. ושם במתנות כהונה פירש, דריש מטרתא הוא ראש הממונה על שמירת העיר, וסנטרא הוא שומר שדות העיר. ואמרו אלין חריבי קרתא, שהם משתקעים בהבלי עולם ובניינו. ואמרי ומאן אינון נטורי קרתא, והשיבו אלו סופרים ומשנים. ומדוע אותם אלו ששומרים על העיר נקראים מחריבי העיר.

והביאור בזה ע"פ משלו של רבינו החפץ חיים זצ"ל, על אותם מכבי האש שהיו בזמנו, שאחד היה מכויין את הצינור לכיוון האש, ובקצה השני של הצינור היה אדם אחר שהיה מכניס את המים לצינור. והנה עומד לו אותו אחד שמכויין את הצינור לכיוון האש, ומתריס לעבר חברו שעוזר לו וממלא את המים לצינור, ואומר לו - מדוע אתה עומד מרחוק, תצטרף איתי למאמצי הכיבוי. וכיוצא בזה מקניטו בהקנטות שונות, ע"כ. כן הוא דבר כל המתריסים כנגדו למה אינו יוצאים למלחמה, ואינם יודעים שבזכות שאנו ממלאים את המים - ואין מים אלא תורה - רק בזכות זה יש להם הכח להלחם בפועל.

והנה אם יבוא אדם ויסמוך רק על אלו שנדמה לו שהם המגינים בלבד, היינו אותם הנמצאים בחזית, הרי זה כמו אותו אחד שבשעת שריפה סומך על אדם שמחזיק צינור ריק, וממילא אותם הטוענים שצריך רק להיות בחזית ולא בהיכלי התורה (שזה החזית האמיתית), הרי גורמים בזה לחשיבה מוטעית אצל ההמון הנבער שאין צורך לסמוך על לומדי התורה ח"ו, ואין לך מחריבי העיר יותר מאלו.

וכתב בס' ישמח משה (לר' משה טייטלבוים) פרי כי תצא וז"ל: נמצינו למדרי מדברי המדרש הנ"ל, דהעוסקין בהבלי העולם הם חרובי קרתא. ונמצא לפרש עיר שאין בה תלמידי חכמים, הוא נקרא חריבה ושוממה, ולהיפוך כשמחזיקין בה תלמידי חכמים. ונראה שלכך נקראים חכמים בונין (ברכות ס"ד ע"א), לפי שהם בוני העירות וכו'. [ועי' בשו"ת צ"ץ אליעזר חלק כ' סימן ל"א אות ח' שכתב, דמה שאמרו ח"ל בסוטה מ"ד ע"ב "אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה", אין לומר דבא לרבות דהכל יוצאין אפילו תלמידי חכמים, דזה אינו. ובטעות הזאת טעה אסא המלך, כדאיתא בסוטה בדף י" ע"א: דרש רבא, מפני מה נענש אסא, מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים, שנאמר 'והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי, מאי אין נקי, אמר רב יהודה אמר רב, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. (יעי' במהרש"א דמיייתי לה מדכתיב השמיע את כל יהודה לרבות ת"ח, ע"ש). ואיתא שם שאחזתו פדגרא, ופירש"י דשם חולי הוא שאחזו ברגלים, ובספר תשובה מאהבה ח"ב תשובה שכ"ה (סוף ה' טריפות) ביאר, שלכן חלה אסא במחלה זאת באשר שרפואות אין לה, ואסא שעשה אנגריא וגרם בזיון תלמידי חכמים, שע"ז אמרו חז"ל כל המבזה ת"ח אין רפואה למכתו (שבת ק"ט ע"ב), לכן חלה ברגליו במחלה זאת אשר עד היום לשוא הרבו כל רפואות וצרי אין לה, ע"ש. ועוד אמרו ז"ל בנדרים ל"ב ע"א: אמר רב אבהו אמר רבי אלעזר, מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים, מפני שעשה אנגריא בת"ח, שנאמר וירק את חניכיו לילידי ביתו. ומפרש הר"ן, שהוליכן למלחמה, כדכתיב וירק את חניכיו, דהיינו בני אדם שחנך לתורה].

כל הבריאה כולה כפופה ומשועבדת לתורה ולומדיה

והנה נא הואלתי לדבר, לא אמנע מלהביא בזה עוד בענין מעלתם של לומדי תורה שכל הבריאה כפופה ומשועבדת לצורכיהם. [א] חולין ז' ע"א: רבי פנחס בן יאיר הוה קאזיל לפדיון שבויין, פגע ביה בגינאי נהרא, אמר ליה: גינאי, חלוק לי מימך ואעבור בך. אמר ליה: אתה הולך לעשות רצון קונך, ואני הולך לעשות רצון קוני, אתה ספק עושה ספק אי אתה עושה, אני ודאי עושה. אמר ליה: אם אי אתה חולק, גוזרני עליך שלא יעברו בך מימי לעולם. חלק ליה. הוה ההוא גברא דהוה דארי מיט לפיסחא, אמר ליה: חלוק ליה נמי דהוה דבמצוה עסיק, חלק ליה. הוה ההוא טייעא דלוה בהדייהו, אמר ליה: חלוק ליה נמי להאי, דלא לימא: כך עושים לבני לוייה. חלק ליה. אמר רב

יוסף: כמה נפיש גברא ממשא ושתיין רבוון, דאילו התם חד זימנא, והכא תלתא זימנין. ודלמא הכא נמי חדא זימנא, אלא כמה ושתיין רבוון. והנה האור החיים הק' בשמות פרק י"ד פכ"ז עה"פ וישב הים לאיתנו, הביא לדברי המדרש - אמר ר' יוחנן תנאי התנה הקדוש ברוך הוא עם הים שיהא נקרע לפני ישראל, הדא הוא דכתיב וישב הים לאיתנו - לתנאו שהתנה עמו. והקשה האוה"ה, דיש להבין שאם היה התנאי ליוצאי מצרים, אם כן למה נרעש בפעם הזאת, כמאמרם ז"ל (שם) שהתריס כנגד משה ואמר לו אין אני נקרע מפניך, שאני נבראתי ביום ג' ואתה נבראת ביום ששי וכו', עד שנטה ה' ימינו לימין משה. ועוד קשה, דהנה מצאנו שליחידי סגולה ג"כ היה נקרע בעל כרחו כמעשה דרבי פינחס בן יאיר הנ"ל, ואם לא התנה עמו אלא ליוצאי מצרים לבד, באיזה כח נתגבר ר"פ בן יאיר על מעשה בראשית.

וכתב האוה"ה לבאר וז"ל: אכן תנאי זה, הוא בכלל התנאים שהתנה ה' על כל מעשה בראשית להיות כפופים לתורה ועמליה, ולעשות כל אשר יגזור עליהם, וממשלתם עליהם כממשלת הבורא ברוך הוא. ולזה תמצא כמו כן בשמים ובארץ ובכוכבים ובשמש וירח שלטו עליהם הצדיקים יחידים, ואין צריך לומר מרובים... והנה ביציאת ישראל ממצרים עדיין לא קבלו התורה, ואין גזירתו על הנבראים גזירה, ולזה לא הסכים הים ליחלק להם, וטען למשה אתה נבראת בששי ואני בג', זה רמז כי אינו בן תורה, שאם היה בן תורה הנה הוא קודם לו, כי התורה קדמה לעולם כולו. ולזה נתחכם ה' והוליד ימינו לימין משה, פירוש הראהו כי הוא בן תורה המתיחס לה ימין, דכתיב (דברים לג, ב) מימינו אש דת למו. וכשראהו, תיכף ומיד נקרע כתנאי הראשון. ולזה כל צדיק וצדיק שיעמוד אחר קבלת התורה, יביא בידו שטר חוב א' לכופו ליחלק לפניו, ותמצא שכשלא רצה ליחלק לר' פנחס בן יאיר ולהמתלוה עמו רצה לקונסו ופחד הים ממנו, עכ"ל.

ועזה"ד יש ליישב בהאי עובדא עוד כמה מילי דתמיהה, הנה יל"ע, א. לכאורה צודק הנהר בטענתו, ולא מצאנו לכא' שמשיב לו רפ"י על עצם טענתו. ב. הרי המטרה של ר"פ בן יאיר היא רק לעבור בנהר ותו לא, אי"כ מדוע אמר לו 'אם אי אתה חולק, גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם', והיינו שייחרב לגמרי, לכאורה היה מתאים שיאמר לו רפ"י 'אם אי אתה חולק, גוזרני עליך שתחלק', ותו לא.

וביאר רשכבה"ג מרן האבי עזרי הגראמ"מ שך זצ"ל (הו"ד בקו" שירון כרך י"ב עמ' של"ד), דהנה כל הבריאה כולה משועבדת לשרת את לומדי התורה. וזהו שאומר לו רפ"י, אם אתה חולק לי נמצא שאתה מכיר במעלתי שהנני לומד תורה, ואתה מוכרח להשמע לי. אך אם אתה לא חולק לי ומסרב להשמע לי ועובר אתה על רצוני, נמצא שאינך משרת את לומדי התורה, ואם כן כיון שאינך ממלא את יעודך בעולם להכנע למרותם של לומדי התורה, ודאי שדינך הוא 'שלא יעברו בך מים לעולם', היינו שתיחרב לגמרי, ולא יהיה לך זכות בעולם א"כ משרתת וממושמת לתורה ולומדיה, ע"כ.

[ב] ובדרך זה של האוה"ה מתורץ ג"כ מדוע גבי קריעת ים סוף היו צריכין ישראל לבקש ולצעוק על הנס, כמו שנאמר ויצעקו בני ישראל אל ה', וכמה שירות ותשבחות נאמרו מפורש על נס זה. ואילו גבי נס נחלי ארנון [דכתיב בבמדבר פרק כ"א 'ואשד הנחלים וכו''], שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים ואורבים לישראל להורגם שם, שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה, והדרך עוברת תוך הנחל. אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לתוך הנחל לעבור, נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות. והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב, ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות בולטין לחוץ, כיון שבאו ישראל לעבור נודעו ההר של ארץ ישראל, כשפחה היוצאת להקביל פני גבירתה, ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אותן הקרנות לתוך אותן נקעים והרגום. וזהו 'אשר נטה לשבת ער', שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד גבול מואב ונדבק בו, וזהו וישען לגבול מואב. וכתיב 'ומשה בארה" - משה נשא את הבאר. כיצד, אמר הקב"ה מי מודיע לבני הנסים הללו. המשל אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו. לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם, והבאר ירדה לתוך הנחל והעלתה משם

דם ההרוגים וזרועות ואיברים, ומוליכתן סביב המחנה, וישראל ראו ואמרו שירה], נעשה נס זה ללא בקשה מצד ישראל, ואף השירה על כך הינה ברמז, ולא באריכות כמו גבי קריעת ים סוף.

וביאר שם הקדושת לוי, דהנה אמרו רבותינו 'בראשית' בשביל ישראל שנקראו ראשית, "ונבראו כל העולמות בשביל ישראל, ונמצא כיון שנבראו כל העולמות בשביל ישראל, והם מקבלים תמיד חיות בשביל ישראל, צריכה הארץ עצמה לעשות הרצון של ישראל לטובתם, כיון שהיא נבראה בשביל ישראל - זה הוא התיקון של העולם שתעשה בעצמה הרצון של ישראל לטובתם". ובקריעת ים סוף היה אז קודם מתן תורה, ולא היה עדיין התגלות ראשית המחשבה 'בראשית' וכו', אזי היו ישראל צריכין להתחנן ולבקש ע"ז, אבל גבי נס נחלי ארנון שהיה אחר מתן תורה, אז הארץ בעצמה עשתה הנס לתיקון שלה בלא בקשת ישראל. וזהו הרמז עלי באר ענו 'לה', כלומר לצרכה לתיקונה, כפירוש רש"י שההר של ארץ ישראל כו', שהארץ בעצמה עשתה לטובת ישראל לתיקונה, עיי"ש. [וע"ע בשפת אמת פרשת וארא אות תר"ג, שביאר ע"פ סגנון זה ענינים רבים בפרשה שם. ועי"ע בשו"ת משנה הלכות חלק י"א סי' קל"ט דביאר בזה הסוגיא דברכות ל"ה ע"ב דבזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים. ועיי"ש מה שהביא מבעל העקידה דבגינאי נהרא שחלק מימיו לר"פ בן יאיר, לא היה בדרך נס אלא שהטבע נכנע לו להצדיק].

[ג] וביסוד זה יתבאר דברי הרשב"ם - שהובאו בתוס' במגילה (ד' ע"א ד"ה שאף הן), על מאמר ריב"ל דנשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס, ופ"י הרשב"ם שעיקר הנס היה על ידן, כפורים על ידי אסתר, בחנוכה על ידי יהודית, בפסח שבזכות צדקניות שבאותו הדור נגאלו. ומקשים עליו התוס' דלשון 'הן' משמע שהן טפלות, ולפירושה היה לו לומר שהן.

ובחידושי החתם סופר עה"ת ב'פ' בשלח כותב לתרץ פירושו של הרשב"ם, דהנה ידוע כי 'נס' ראוי להקרא מה שהקב"ה משדד הטבע ומערכות שמים. וידוע דהטבע משועבד לתורה, ותנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית ע"מ שיקבלו ישראל את התורה, ואם לא יקבלו יחזרו לתוהו ובהו, ובשביל התורה הנקראת ראשית נברא העולם, ומשועבד טבע העולם לתורה. אי"כ כל כמה גדול זכותן של צדיקים משועבד הטבע להשתנות לצרכם ולטובתם, וממילא הנס בעצמותו קטן כי מוכרח הוא בטבע, וכל כמה דווצרי וזכותיהו כך יתגדל הנס בעצמותו. והנה כאן שבזכות נשים צדקניות נגאלו, ונפיש וזכותיהו של הנשים שאנחנו נגאלנו בזכותם, אם כן לנשים יתקטן להם התשועה והגאולה מהיות נס, כי בטבע הוכרח להם, ובאמת היה קשה לרשב"ם כי ריב"ל אמר נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו נס, שאף משמע שהן טפלות, הלא המה גם כן באותה גזירה וצרה היו ונגאלו. לכן מפרש הרשב"ם שעיקר הנס נעשה על ידן, בזכותם נגאלו, וא"כ כיון שגדול זכותן כ"כ, תקטן להן הגאולה מלהקראות נס, ואינן רק טפלות בנס, יעו"ש.

[ד] ודע, שאף לענין דינא אשחך דכיון דהטבע משועבד וכפוף לתורה, הרי שמשנתה הדין ונקבע ע"פ התורה, וכל תהלוכות טבע הבריאה משתנות לפי דיני התורה, וכמו שהביא בשו"ת חתם סופר ח"א חאו"ח סי' י"ד כמה דוגמאות לכך, א. בירושלמי נדרים פ"ו דף מ' איתא - מר רבי אבינא אין כך הוא, אפילו דיני נפשות בת שלשה שנים ויום אחד בא עליה הרי זה בסקילה, נמלכו בית דין לעברו ובא עליה אינו בסקילה. א"ר אבון אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי, בת שלשה שנים ויום אחד נמלכו בית דין לעברו בתולין חוזרין, ואם לאו אינן חוזרין, ע"כ. והיינו באופן שקיבל האב קדושין עבור בתו בת ג' שנים ויום אחד, ובא עליה איש, חייב סקילה, וכשעברו ב"ד את השנה נעשית קטנה למפרע וחוזרין בתוליה, וממילא פטור האיש מסקילה. וכתב ע"ז רבינו החת"ם "דהטבע משועבדת לתורתנו הקדושה, ובתולה שנבעלה אף על פי שעפ"י טבע כבר גדלה זמן הראוי שלא יחזרו בתוליה, מ"מ כיון שעברו ב"ד החדש הטבע משועבדת לתורה והוחלש כחה וחוזרת בתוליה". [ועי' בתו"ת ויקרא פ' כ"ג הערה (כ)]. ב. וכן מי שנעשה בן י"ג שנה ויום א' עפ"י טבע החזקה שהביא ב' שערות, ועמלכו ב"ד ועיברו, אפילו בדקנו ומוצאים בו שערות תלינן שהם שומא, ואם כבר אכל חלב ונתחייב חטאת או מלקות נפטר מחיובו ע"י עיבור ב"ד. וכן בן

דגרמי, ע"ש. וכ"כ בשיטה מקובצת ב"ק צ"ח ב' ד"ה הוה עובדא בשם רבינו יהונתן, וז"ל: כלומר בא מעשה לפני רב אשי, ורצה לפטור את השורף שטרותיו של חברו, שלא ישלם אלא דמי נייר בעלמא, דהוה ס"ל דלא דיינינן דינא דגרמי, ורפרם שהיה זקן ממנו אכפיה לרב אשי שהיה בחור, שיחייב את השורף לשלם לניזק ככשורא לצלמי, עכ"ל. (ואמנם זה מיישב סוגיית הגמ' בב"ק, אך אנו בעינינו ליישב דברי רש"י עצמם שלא יהיו סותרים מדבריו בברכות).

בז' מצוות ב"נ חשיב הקטן בר חיובא לכ"ע

והיה מקום ליישב עוד ע"פ מה שכתבו רבים מהאחרונים, דבז' מצוות שנצטוו בני נח מוטל איסור גם על קטן ישראל שהגיע לכלל דעת, אלא שאינו נענש, ע"כ. כ"כ האור שמח הלכות איסורי ביאה פ"ג ה"ב ובדברי חיים (אויערבאך) סי' י"א ה"ל נז"מ, ובשו"ת בית שערים אורח סימן ל"א, דבדברים שנצטוו בהם ב"נ, כיון שב"נ קטן מצווה בהם, גם ישראל קטן מצווה, משום דליכא מידי דלישראל שרי ולנכרי אסור, כדאמרין בסנהדרין ג"ט וחולין ל"ג ועוד. וכ"מ שציינו לחתם סופר חיו"ד סי' ש"ז דקטן שהוא בר דעת חייב במצוות בני נח, עיי"ש. [וכיוצא בכתב המנח"ח מצוה ב' אות כ"ה גבי סומא וז"ל: וזה ימים כבירים ביארתי דאף אם נאמר דפטור מכל המצוות אף מלאוין, מ"מ אותן מצוות שבני נח מזהירין עליהם, גם הוא חייב, דאין סברא שיהיה גרוע מבן נח, נהי דלא נתקדש בהר סיני, אבל לא נפיק מקדושת בני נח, ובבני נח פשיטא חייב הסומא גם כן, דליכא נבייהו קרא לפטור, ואין כאן מקומו להאריך (ועיין לקמן מצוה כ"ו אות ג').]. וע"ע בשו"ת חלקת יואב חאו"ח סי' א' ד"ה אבל. ומצאתי בשם הגאון רבי יצחק אלחנן בס' נחל יצחק ח"א סי' ז' ענף ב' שג"כ כתב לחדש כן, ובזה א"ש הא דכפיה רפרם לרב אשי ששרף שטר בילדותו, משום שיש עליו חיוב לצאת ידי שמים, לכן יש לכופו בדברים, וכמ"ש הט"ז אורח סי' שמי"ג, ע"ש.

בזה ניחא קושיית הפמ"ג והגוב"י מדוע שחיטת קטן כשרה, וכתבית תפילין דקטן פסולה

והנה בזה ניחא קושיית הנוב"י מהדו"ת אורח סי' א' עמש"כ המרדכי בהלכות קטנות סוף ה"ל תפילין, דהא דתניא קטן שכתב תפילין פסולין, היינו אפילו הגיע לחינוך, דליחא בקשירה דאורייתא אי"כ בן י"ג שנים. [והא דרי"פ קמא דירכין הכל חייבין בתפילין, לאתווי קטן היודע לשמור תפיליו וכו', הא פירש רש"י בפי' לולב הגזול היינו מדרבנן וכו']. ע"כ. וקשה, דהנה קי"ל דשחיטת נכרי נבילה, ובטעם הדבר נחלקו הראשונים, הרמב"ם בפ"ד משחיטה הי"א כתב: עכו"ם ששחט, אע"פ ששחט בפני ישראל בסכין יפה ואפילו היה קטן, שחיטתו נבלה ולוקה על אכילתה מן התורה, שנאמר וקרא לך ואכלת מזבח, מאחר שהזהיר שמה יאכל מזבח אתה למד שזבחו אסור, ואינו דומה לישראל שאינו יודע הלכות שחיטה. ובה"י"א כתב: וגדר גדול גדרו נבלה, שאפילו עכו"ם שאינו עובד ע"ז שחיטתו נבלה, ע"כ. והתוס' בחולין ג' ע"ב ד"ה קסבר והרא"ש שם, סברי דה"ט משום דכתיב 'וזבחת ואכלת', מי שהוא בר זביחה (היינו בר שחיטה) אכול מזבח, ע"כ. והנה להתוס' והרא"ש יש למעט לכא' נמי קטן מהאי קרא, שהרי קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו. והרי משנה מפורשת בחולין וכולן ששחטו ואחרים רואין אותן, שחיטתן כשירה, וא"כ שחיטת קטן כשירה. וקשה, מ"ש לענין שחיטה דכתיב 'וזבחת ואכלת', אפי"ה קטן מקרי בר זביחה, ומ"ש דלענין כתיבת תפילין דכתיב 'וקשרתם וכתבתם', דדרש"י כל שהוא בר קשירה כשר לכתביה, ומש"ה קטן דלא מקרי בר קשירה פסול לכתביה התפילין, הרי לשיטתם זביחה דומה לתפילין דדרשינן וקשרתם וכתבתם, מי שהוא בקשירה, ה"נ נדרוש בשחיטה מי שהוא בזביחה. וכ"ה ג"כ בפמ"ג אורח בפתיחה כוללת ח"ב אות ג'. ועי' ה"ט בד' הנוב"י שם שהאריך לדון טובא בקושיא זו. (והנה שם בתחילת דבריו ניסה ליישב דאף דקטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו, מ"מ אביו מחויב להפרישו מטעם חינוך, כמבואר בדברי הרמב"ם, וכן הוא בשו"ע אורח ריש סימן שמי"ג, ולכן מקרי בר זביחה. אלא שדחה זאת דא"כ ה"ה בתפילין נימא דאם הגיע לחינוך מקרי בר קשירה. ועיי"ש בהגהות רב"פ מש"כ לחלק בין הדברים, ע"כ. והנה ד"ז מתקשר בהחלט לעיקר דברינו, וכמו שכבר כתב בשו"ת כתב סופר חאו"ח סי' ט' בד"ה שבת וראיתי, דדבר זה אם ע"י חיוב

כתב ליישב החילוק בין קטן דחשיב בר זביחה ושחיטתו כשרה, לעכו"ם דל"ח בר זביחה ושחיטתו פסולה, דלכא' מ"ש. ועי' להלן בזה. ואולם להנ"ל ניחא, דמ"מ סיבת האיסור (היינו טמטום העבירה) ישנה אצל הקטן ולא אצל הגוי, עיי"ש. עוד מש"כ בזה]. ועי' לו בקוב"ש סי' מ"ד אות ב' ובכ"ב אות ת"ג. וכן מצאתי בס' מעשה איש ח"ד עמ' רל"ד שכתב לדחות ד' המשכנות יעקב הנ"ל דס"ל דקטן מוזהר על האיסורין, כדמוכח בסנהדרין ג"ה גבי קטן הבא על הבהמה וכו'. ודחה החזו"א, דאין ראייה דחשיב עובר עבירה, רק ההכוונה בזה שהמעשה הוא מעשה איסור כגון הא דעבירה שמתמטמת לבו של אדם (יומא ל"ט). זה שייך גם בקטן (אלא דרחמנא פטריה משום שאין בו דעת), ומשום הא שייך בו תקלה, ע"כ. וזה כד' הקוה"ע שכ' דסיבת האיסור שייכת גביה, והיינו טמטום העבירה. שו"ר בשו"ת דברי יציב חלק חושן משפט סימן מ"ו אות ט' כדברים האלה, דכיון שנבילה מטמטם ופוגם הנפש ובעי כפרה גמורה כשיגדיל, שפיר מקרי בר זביחה. עוד ראיתי להק"ה הנ"ל לאחר שהאריך בזה לדון בד' המשכנ"י הנ"ל ועוד, מסיק באות ז' דאינו מוזהר, אך מ"מ מחשבה לדידיה תקלה, דעכ"פ "עצם המעשה" מחשבה מעשה אסור, דהא חזו"ן דלגדולים הזהיר ע"ז, וגם מי שאינו מוזהר מ"מ עושה מעשה איסור, שהרי אותו מעשה שנואי להקב"ה, עיי"ש עוד, ע"כ. הרי דמבואר בדבריהם אופן ג' דאינו מוזהר, ואעפ"כ חשיב לדידיה תקלה, או משום דסיבת האיסור ישנה אצלו, או משום דעצם המעשה חשיב מעשה איסור בעלמא. [ועי' בנידון זה להבית הלוי ח"א סי' י"ג, ולהעונג יו"ט סי' צ"ו, ובחלקת יואב סי' א', ועוד אחרונים שדנו בזה. ועי' מש"כ לדון בדברי החלק"י בשו"ת בצל החכמה ח"א סימן נ"ב, ובשו"ת דברי יציב חלק חושן משפט סימן נ', ובשו"ת שבת הלוי ח"ב סי' כ].

ואפשר שמחלוקת רש"י ותוס' תליא בזה, אי שייך גדר ציווי בקטן אלא שחם עליו הכתוב לפטורו מן העונש, או שהוא משולל לגמרי ממצוה וחייב, דלרש"י אינו בגדר חיוב ומצוה כלל, ועי' דמצוה חינוך של האב אינה מתייחסת כלל להקטן. והתוס' ס"ל שהוא בגדר מצוה אלא שהתורה חסה עליו, ועכ"פ כשיש חיוב שיעשה שפיר מתייחס העשה והמצוה להקטן. [וכל זה בדבר שיש בו מצות חינוך, אבל בדברים הקשים על הקטן כמו לענין אכילה קודם קידוש (עיין מג"א סי' רס"ט סק"א ובשו"ע הרב שם סי' ג'), בזה לכונ"ע הקטן אינו בר חיובא כלל]. ע"כ מדברי הדברי יציב.

לכא' קשה ע"ד רש"י מדבריו בב"ק צ"ח ע"ב דמבואר שחייב הקטן לשלם נזקו

[ב] אולם יש להעיר, דהנה נפ"מ רבות לדינא בחקירה זו, ואחד מהם בענין קטן שגנב או הזיק אם פטור לשלם לכשיגדיל, דאי מוזהר ממש הרי חייב לשלם לכשיגדיל. והנה בב"ק צ"ח ע"ב איתא דהוה עובדא וכפיהה רפרם לרב אשי ואגבי ביה וכו', ופירש שם רש"י דאכפיהה רפרם לרב אשי - ששרף שטר חברו 'בילדותו', ומבואר בדעת רש"י, דקטן שהזיק חייב לכשיגדיל. וקשה, שהרי לפי שיטתו כאן דקטן לא מחויב בעצמו, דעליה דאבואה הוא דרמי לחיוביה, אי"כ צריך להיות פטור לגמרי. ויש שתייצו, דמ"ש שרב אשי שרף שטר חוב בילדותו ונתחייב לשלם, היינו בבחרותו, אחר שמלאו לו י"ג שנה. וכ"כ הגינת ורדים חחו"מ כלל ג' סימן י"ג, דלעולם הכי קי"ל בקטן שהזיק פטור מלשלם ההיזק שעשה אחר שהגדיל. ורב אשי ששרף שטר בילדותו, לא בחר שהיה קטן עושה כן, אלא ר"ל בזמן בחרותו שעדין היתה גערות קשורה בלבו, ולעולם גדול טובא הוה. [ואשכחן האי שיגרת לישנא דנקיט ליה תלמודא אפי"ה אחר שהוליד בנים והורה הוראות קרי ליה הכי, דבריש פ' הוזהב אמרי' מתני ליה לרבי שמעון בריה הוזהב קונה את הכסף, א"ל ר' שנית לנו בילדותיך הכסף קונה את הוזהב, ותחזור ותשנה לנו הוזהב קונה את הכסף כו'. שמעי' מהכא דרבי אע"ג דהיה לו בן והיה שונה לו הלכות, כיון שהיה בזמן הבחרות אפקיה בלשון ילדות, אי"כ לישנא דילדות לאו אומינא קטנות קאי]. ובשו"ת מהר"ם פדואה סימן צ' הוסיף עוד להוכיח כן מהא דראובן אמר על יוסף שהיה בן י"ז שנים 'הילד' איננו, ועי' דלאו דוקא בקטנותו ממש. עוד כתבו ליישב הגמ' בב"ק, שפירוש הגמרא הוא כמו שפירש רש"י בכתובות פ"ו א', דהוה עובדא שבא הדין לפני רב אשי, ורפרם סיבבו והקיפו לרב אשי בראיות, ואגבי מדינא

בענ"ז. א] הנה בברכות מ"ח ע"א ברש"י ד"ה עד שיאכל, כתב וז"ל: ואם תאמר בקטן שהגיע לחינוך הא לא אמר הכי, הוה אפילו מדרבנן לא מיחייב, דעליה דאבואה הוא דרמי לחנוכיה. מבואר בדברי רש"י שאין על הקטן שום חלות חיוב כלל, וכל החיוב לחנכו מוטל על אביו. והתוספות ד"ה עד שיאכל בתוה"ד להלן בע"ב פליגי ע"ד רש"י, וס"ל דדוחק לומר שקטן שהגיע לחינוך חשיב אינו מחויב מדרבנן (דאם אינו מחויב אפילו מדרבנן אם כן אינו פטור את אביו). [ושיטת רבים מהראשונים היא כד' רש"י, הרמב"ן במלחמות פ"ג דברכות כ' ע"ב, ס"ל שהקטן אינו מחויב לא מדאורייתא ולא מדרבנן לקיים מצות התורה, ואין מצות חינוך מוטלת אלא על אביו, שהוא חייב לחנכו. וכ"כ הרמב"ן בחידושי קידושין ל"א ע"א. וכ"כ המאירי והריטב"א מגילה י"ט ע"ב והר"ן בקידושין לא ע"א. וכתב בכסף משנה פ"ו מחמץ ומצה ה"י שדעת הרמב"ם כדברי הרמב"ן, ע"ש. ועי' בשו"ת בצל החכמה ח"א סימן ל"ז אות ג].

מחלוקת הראשונים תלויה בנידון אם הקטן בר חיובא אם לאו

והנה בשו"ת דברי יציב חלק חו"מ סי' מ"ט אות ג' ביאר מחלוקתם, ע"פ מה שחקרו האחרונים בהא דחרש שוטה וקטן דפטורים מן המצוות, אם עצם המעשה לא נחשב לעבירה, או שיש כאן עבירה ורק לאו בר עונשים הוא. (וכן חקר בענין אונס רחמנא פטריה, באתון דאורייתא כלל י"ג דן בזה, והביא המחלוקת בין הדרשה והט"ז בנאנס ולא היה יכול להתפלל, אם חייב להשלימה בזמן התפלה השניה אם לאו, עיין בט"ז אורח סי' ק"ח ס"ק א'. ויסוד מחלוקתם אם האונס פטור ומפקיע לגמרי, ולפיכך ראל שייך השלמה כיון שלא היה מחויב כלל בשעתו, או דילמא אינו מופקע מהמצוה, וחל עליו חלות חיוב, אלא שלא היה יכול לקיים, וע"כ כשיכול אח"כ שפיר חייב להשלים. והגרי"י ענגיל כתב להכריע ולחלק, דיש ב' מיני מצוות, א' - מצוות שבין אדם למקום לבד, ובהוה הסברא נותנת דאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, ומחייב אך את מי שיכול לקיים המצוה, ואנוס אינו מחויב כלל שאין הקב"ה מבקש מהאדם רק מה שיכולתו, דכל עיקר החיוב הוא אך מצד רצונו יתברך בלבד, שרצה שנעשה הדבר ההוא, ואנחנו מחויבים לעשות רצונו ית' ומצוותיו, ע"כ אין על האנוס חיוב כלל, ואין בו ענין המצוה כלל, שהקב"ה רוצה רק ממי שיכול לקיים, ולא ממי שאין ביכולתו לקיים. ב' - מצוות שבין אדם לחבירו, כמו עשיית מעקה ופריעת ב"ח וכדומה, דהוה מצד תועלת חברו, ובוודאי לא נאמר בכגון זה דאם הוא אנוס ואין יכול לעשות מעקה, שנפטר לגמרי. וכן גבי בע"ח, בוודאי חייב הוא לפרוע חובו, ועליו לשלם ממון חברו, אלא שאנוס הוא ואינו יכול לקיים חיובו, ואינו מופקע מזה כלל, ע"כ. ועי' עוד לו בספרו בית האוצר כלל כ"ד ובחלקת יואב סי' א'. והיינו גם קטן נחשב בר חיובא ומצווה אלא שפטור מעונש, או שאינו בר חיובא כלל ואין עליו שום ציווי.

[הנה מצאנו סוגיות סותרות בזה, בסנהדרין ג"ה מבואר דאף בקטנים שייך תקלה, ורחמנא הוא דחס עלייהו. וכ"מ בב"ק צ"ח ברש"י שם שכ' וז"ל: ואכפיהה רפרם לרב אשי ששרף שטר בילדותו. ודייקו מזה שקטן שהזיק חייב לשלם כשיגדיל. (ואולם יש לדחות, ועי' להלן בתוה"ד). ומאידך קטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו. וכמו"כ מציינו ביבמות דף ל"ד בקטן שהגדיל, דחשיב דחלים עליו כל האיסורים בב"א. והיינו דקודם שהגדיל אין עליו שום איסור. ובעצם סתירת הסוגיות הללו (ושאר סוגיות שדנו בזה ולא הוזכרו כאן, עי' בחלקת יואב סי' א', והביאו בשו"ת דברי יציב חחו"מ סימן נ' אות ג'. ועי' קהילות יעקב יבמות סי' ל"א, ואכמ"ל), יעויין עוד להאחרונים שדנו בזה. ובקצרה אביא בזה בס"ד תורף מסקנות האחרונים, ושלב שיטות בדבר מצאתי, א. דעת האחיעזר ח"ג סי' ס' ש"א אות י"א דליכא על הקטן שום איסור דאינו מוזהר כלל [ומשום כן נפ"מ דאם מכר להקטן דבר איסור תורה, דבעלמא צריך להחזיר הדמים, מ"מ כאן דליכא שום איסור גביה וא"צ כפרה אין צריך המוכר להחזיר לו הדמים]. ב. ומאידך דעת המשכנות יעקב חאה"ע סי' מ"ד דאע"פ דאינו בר עונשין, מ"מ מוזהר ממש. ג. ושיטה נוספת ישנה בזה, הנה בקובץ הערות סי' ע"ה כתב להאריך בנידון זה, ושם באות ד' כתב דאע"פ דאינו מוזהר, מ"מ "סיבת האיסור" ישנה אצלו. [ובזה

ט' שנים לביאה וכדומה. ג. הנה בשו"ע יו"ד סי' קפ"ט ס"ו נפסק, כשם שקובעת וסת בהפלגה מימים שוים ושאנים שוים, כך קובעת בימי החדש וכו'. וציינן שם הש"ך להירושלמי הנ"ל דכל מקרי הגוף תלויים בקביעות ב"ד, לפיכך קובעת וסת לימי החדש שנקבעים ע"פ ב"ד, והכל תלוי ונקבע בזה. ועי' לו בשו"ת חתם סופר ח"ג סימן ו'. וכהנה רבות.

[ה] ובנו"ט לציין לדברי רבינו הגר"ח (הו"ד בחידושי הגר"י החדשים סימן צ'), בענין הא דאיתא בזהיר תרומה דף קס"א, דקוב"ה אסתכל באורייתא וברא עלמא, והיינו נמצא דהבריאה היא לפי התורה, ולא התורה לפי הבריאה. וביאר מרן הגר"ח זצ"ל, דהנה אנו יודעים שיש מצוות שהם קיום העולם, כגון פריקה וטעינה וצדקה וכדומה, שהם יסוד בנין וקיום העולם. ומאידך יש מצוות ל"ת שאנו מזהירים עליהם, כגון לא תרצח ולא תגזול, שאלו העבירות הם חורבן העולם, כי אילו היה אחד רוצח את השני, או יגזול את של חברו, לא יהיה לעולם קיום. ונדמה לכאורה שלכך צוותה התורה על דברים אלו, כדי שיהיה קיום לעולם, והזהירה על כך כדי למנוע חורבן העולם. אבל באמת אין הדבר כן, אלא נהפוך הוא, שמאחר שיש בתורה לאו שרציחה, ומשום שכתוב בתורה שאסור לרצוח, דוקא משום זה הרציחה מזיקה ומחרכת את העולם. וכן הדבר במ"ע כצדקה וכו', דמשום דכתוב בתורה דמצוים בצדקה, ע"כ הוי צדקה מעשה שמקיים את העולם, וכן מבואר בחז"ל ב"ר פ"א, ואהיה אצלו אמון, אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה, בי נתת לאו וברא עלמא. א"כ הבריאה היא לפי התורה, והתורה היא התכנית של העולם, דהרי באמת היה אפשר לברוא את העולם באופן אחר לגמרי, באופן שרציחה יהיה דוקא קיום העולם, וצדקה יהיה חורבן העולם, וכי היד ה' תקצר. אלא כאמור לפי שבתורה יש מצוות צדקה, ע"כ נברא העולם באופן זה שתהיה הצדקה קיומו ובנינו, וכן מאחר שיש איסור של רציחה וגזל, ע"כ נברא העולם באופן זה שרציחה וגזל מחריבין אותו, כי העולם נברא לפי התורה ולא שהתורה ניתנה לפי העולם, דהרי התורה היתה קודמת להבריאה, וכמ"ש "אסתכל באורייתא וברא עלמא". [ועי' בחידושי הגר"י סטנסיל עה"ת בשה"ש (ב, י) מה שהוסיף מרן זצ"ל לבאר עפ"י]. ע"כ.

[הנה בהקדמה לשו"ת עונג יום טוב בענין הפסוק כ'י נר מצוה ותורה אור', כתב וז"ל: דימה הכתוב מצוה לנר ותורה לאור, כי המצוה היא כמו נר, אשר הנה אינו מאיר עד שיאחז בו אור האש, כן המצוה אינה פועלת להאיר על האדם, כי אם בהאחז בה אור התורה. אם עושה אותן האדם בשביל קיום מצות התורה, אז נאחז בה אור התורה להאיר על האדם, ולהביא עליו הטוב הכרוך בעקבה. ולהכי כתב הר"ן ז"ל ב"ה דאף למ"ד מצות א"צ כונה, וסתמא לשמה קאי, מ"מ אם מכין להדיא שלא לצאת אינו יוצא בה. הרי אף שעשה מעשה המצוה, ולא רצה שתאחז באור התורה לקיים מצות הבורא ככתוב עלינו בתורה, לא עשה ולא כלום, וזהו כי נר מצוה ותורה אור, ע"כ. (א"ה). ועי' סוטה כ"א ע"א.]. [והראוני לדברי האוה"ח הקדוש בפר' כי תבא עה"פ ושמת בטנא, דברים חריפים בענין, וז"ל: ירמוו שצריך כל מפעלות הטובות שעשה יהיו על פי דבריהם, כאומרן (לעיל יז, יא) על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט וגו'. והתורה והמשפטים ביארו אותם חכמים בששים מסכתות כמנין טנא. שזולת זה הגם שיעשה כל מצוות שבעולם ישרף הוא והם, ע"כ]. וע"פ דברי מרן הגר"ח הנ"ל, י"ל בס"ד עוד עזה"ד באור"א, והיינו דלהכי דימה הכתוב מצוה לנר ותורה לאור, משום דאלמלא ציווי התורה מקודם, אין למצוה מצד עצמה שום ערך ומעלה [וכמו שהביא הגר"ח גבי צדקה למשל, דאין לומר דמשום שיש מעלה בצדקה לכן התורה צותה על כך, דלא כן הוא, אלא דוקא משום דכתיב בתורה מצות צדקה, לפיכך הוי צדקה מעשה שמקיים את העולם]. והיינו שרק ע"י ציווי התורה, אזי רק משום כך המצוה מקבלת אור ותוקף, ולהכי דימה המצוה לנר שאין לה מצד עצמה שום ענין חיובי שמאיר לעולם, אלא ע"י ציווי התורה, שבכך הופכת המצוה להיות מאירה ומטיבה לעולם].

אם חלות חיוב דין חינוך על הקטן או על אביו, ובגדר איסורין בקטן, וביישוב שיטת רש"י בברכות מ"ח ע"א

הנה בגליון הקודם (ס"ח) דנו בענין קטן שבשבת ובדין חינוך קטן, ולחיבת הקודש אצרך בזה מש"כ

דעת הגר"א טפי מינן, ומה שהוסיף עוד לטעון במעט דבש שם שאף אם נאמר כן אין הדמיון עולה יפה, דאין במי סודה שום הנאה לא הנאת החיך ולא הנאת גרון, ואינו אלא חוכא ואיטולוא לברך ע"ז כשאינו צמא וכו', ושאיין לו ספק דכל מי שמברך על מי סודה ואינו צמא אין זה מברך אלא מנאץ, ועוד הוסיף אמרים כיו"ב ע"ש, אנא דאמרי על טעם וריח אין להתוכח, וכל מי שנהנה (וזהו רוב העולם) חייב לברך, שלא יהיה בכלל נהנה מהעוה"ז בלי ברכה, וכל שנהנה זהו לאו דוקא מסוכר, או מצבע מאכל, או חומרי טעם וריח, אלא כל שנהנה, ואינו בגדר של בטלה דעתו אצל כל אדם. ומה שהוסיף אמרים מדין מים לאחר שקיעת החמה, וגם מדין מים שבשכונת המת, ע"ש, הנה כאן ודאי שאין הדמיון עולה יפה, ששם מדובר לענינים אחרים, וכאן בנהנה מהעוה"ז מדובר, וכל שנהנה מהעוה"ז ע"י שתייתו יש לו לברך.

גם מה שהוסיף אמרים במעט דבש שם (אות ו') מדין מטעמת, שם הנדון הוא אחר, וכאן הנדון הוא אם נהנה מהסודה, והוא עומד וצווח שנהנה, אי"כ מדוע לא נחייבו לברך שלא יהיה בכלל נהנה מהעוה"ז בלי ברכה ח"ו, ועוד יש להשיב ע"ז כיו"ב. ומה שסיים שם שרוב הפוסקים בדורנו ס"ל כדבריו, כבר התבאר דלא כן הוא, גם מה שכותב שם שמי ביקש זאת מידו לשתות את מי הסודה האלו בזמן שאינו צמא, ואם דוקא רוצה לשתות יקח סוכר וכו', פלא ע"ד שבא בתלונה על החפץ לשתות סודה שלא לצמא לאסור עליו לשתות ככה"ג, ואיסור זה מהיכן יצא, וחובה זו לקחת סוכה מהיכן יצא, ומעולם לא ראיתי למי שלקח סוכר ובירך לפטור הסודה, ומה לנו להלין על הנהנה משתיית סודה אף שלא לצמא, ומברך לבורא עולם על מה שנהנה מהעוה"ז, ואשר ע"כ נראה שהנהנה משתיית מי סודה יש לו לברך אף כששותה שלא לצמא.

היה אוכל ויצא שבת או י"ט והבדיל בתוך סעודתו, האם מוכיז של שבת או של י"ט בברכת המזון

במגן אברהם (סימן רס"ג ס"ק ל"ג) כ' שאם אמר המבדיל בין קודש לחול צ"ע אם יכול אח"כ לומר רצה בברכת המזון, ד"ל דדוקא כשהתפלל תפילת חול לא יאמר רצה, משא"כ כאן, ע"ש. וכ"כ להסתפק בזה בספר תוספת שבת (שם ס"ק מ'), ע"ש. (וספק זה הובא ג"כ בערוה"ש ובמ"ב ובכף החיים (שם), ע"ש). וצ"ב ספק זה, דאם נאמר שאם הבדיל בתוך סעודתו שלא יזכר לומר רצה בברכת המזון, אי"כ יצא שכל הדין בהיה אוכל ויצא שבת שמזכיר רצה בברכת המזון, הוא דוקא בלא הבדיל, וא"כ מאי קמ"ל שמזכיר רצה בברהמ"ז, דהרי מכיון שלא הבדיל הוא אסור בעשיית מלאכה והו"ל ככתוב שבת, וא"כ פשיטא שזכיר רצה בברכת המזון, וא"כ על כרחינו לומר דאיירי אף בכה"ג שהבדיל, וקמ"ל דאעפ"י שהבדיל אפי"ה יזכיר רצה בברכת המזון מכיון שתחילת סעודתו היתה בשבת.

ונראה דהא לא קשיא והספק במקומו עומד, דהנה מבואר במגן אברהם גופא (סימן תפ"ט סק"ז) שכאשר יצאו הכוכבים, שבת כבר חלף והלך לו, רק שאסורים במלאכה עד שיבדיל, ודלא כמש"כ בספר חנוכת הבית שמכיון שלא הבדילו עדיין שבת הוא, ע"ש. וכן הסכימו האחרונים לדברי המג"א הנ"ל כמש"כ במ"ב (שם ס"ק י"ח), ע"ש. והיינו דאף שעדיין הוא אסור בעשיית מלאכה אין זה משום שעדיין יום שבת, אלא משום שעדיין לא הבדיל, ואסור לעשות מלאכה קודם שיבדיל. וא"כ אף בנד"ד אם לא אולינן אחר תחילת הסעודה לגבי דין הזכרה בברכת המזון, לא היה לו להזכיר רצה בברכת המזון מכיון שאינו נמצא כעת בשבת. ואי משום תוספת שבת שמוסיף מחול על הקודש, עיי' במגן אברהם (סוף סימן קפ"ח) שכתב דסגי במשהו, ע"ש. וקמ"ל בשו"ע (סוף סימן קפ"ח) שיזכיר רצה בברהמ"ז אף בכה"ג שיצא שבת, מכיון דאולינן אחר תחילת הסעודה. וניחא בזה ג"כ מ"ש להקשות בספר נפש חיה להרב ראובן מרגליות (שם) דדוקא בשבת חייב בתוספת ולא בחול וכו', ע"ש. וכ"כ להקשות כיו"ב בספר שמירת שבת כהלכתה (פנ"ז הערה ל"ז), ע"ש. דלפי האמור מה שמזכירים בכה"ג מעין המאורע הוא משום דאולינן בתר תחילת הסעודה ולא משום התוספת. וג"כ לא שייך להזכיר משום התוספת, כמוש"כ המג"א (שם), דאי משום התוספת הרי סגי במשהו, ע"ש. ועיי' בשו"ת רבבות אפרים ח"ז (סימן קנ"ט בד"ה והנה) שביאר שדוקא גבי הבדלה הסתפק המג"א דאין הסתירה כ"כ מוכחת,

נהנה בשתייתו מברך ע"ז, אף כששותה שלא לצמא. העירוני לדברי שו"ת משנה הלכות ח"ו (סימן מ"ד), וראיתי אליו שם שכתב שנראה פשוט שאם נהנה מהמתקנות של המי סודה מברך, אף ששותה לרפואה ולא לצמאון, ע"ש, והוא כמש"נ (ומ"ש במשנה הלכות שנהנה מהמתקנות, הכונה מהבועות). וע"ע בספר נשמת אברהם (או"ח מהד"ב סימן ר"ד) שכתב, שכדברי המשנה הלכות הנ"ל כן כתבו התוס' במסכת ברכות (ל"ו ע"א), וזה דלא כמש"ש שם בסתם בשם הגר"י נויבירט שליט"א שאין לברך על מי סודה כששותה לרפואה, ע"ש. וע"ע בשו"ת חזון אליהו (סימן ח'), ובשפלינו זכר לנו שם (ומ"ש שם בשמנו גבי ברכה לא לפניו ולא וקפה, אינו מדוייק, ואכמ"ל). וע"ע בשו"ת אשר חנן ח"א (סימן י"ט).

במשנה בברכות (מ"ד ע"א) שנינו: השותה מים לצמא מברך שהכל נהיה בדברו, ובגמ' שם (מ"ד ע"ב) השותה מים לצמא וכו' לאפוקי מאי, א"ר אידי בר אבין לאפוקי למאן דחנקתיה אומצא, וכתבו בתוס' (שם) שדוקא מים שאין לו הנאה כי אם לשתות מים לצמא, והנאה דחנקתיה אומצא אין זה נחשב הנאה וכו' ע"ש, וכן פסק הרמב"ם (הלכות ברכות פ"ח ה"א): והשותה מים שלא לרוות צמאו אינו טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו, ע"ש. וכן הוא בטור וב"י (סי' ר"ד) ובשו"ע (שם סעיף ז), ע"ש.

ואנכי הרואה בספר היקר מעט דבש ח"ג לידידי הרה"ג דוד בן יצחק שליט"א (או"ח סי' ל"ג) שנשאל באדם שאינו צמא כלל ושותה סודה אם יברך שהכל, האריך לומר דסב"ל, ואם דוקא רוצה לשתות, יקח סוכר ויברך שהכל נהיה בדברו ויפטור את הסודה, ושם (אות ג') הביא מ"ש באדרת תפארת ח"ב (סי' ו') שעל מי הסודה אפי"ה אם שותה אותם שלא לצמא מכיון שנהנה מהגזים מברך שהכל נהיה בדברו ולאחריו בורא נפשות רבות, והוכחנו כן מהגר"א בברכות (מ"ה ע"א), והאריך להקשות ע"ז ע"ש. והנה טרם כל שיח אבא אעירה, שדברינו עשירים בזה במקומות אחרים, דעיי' באדרת תפארת ח"ג (סימנים ז'-ח') מה שנו"נ בזה עם הגר"א נבנצל שליט"א ע"ש, ובח"ד (סי' מ"א אות ג') עם הגאון הנאמ"ן נר"ו, ובח"ה (סי' מ"ב אות י"ד) ע"ש, ובח"ד הנ"ל הובא שכ"כ בפסקי תשובות (סי' ר"ד אות ט"ז) בשם ספר פתחי הלכה (פ"ד הערה 29), ובח"ה הנ"ל הובא שכת"כ במשנה הלכות ח"ו (סי' מ"ד) ועוד.

וחדשות אני מגיד, שגם בספר וזאת הברכה (בבירור הלכה סי' מ"א, עמוד 311) עמוד ררכו שם נראה ברור שעל משקה הנקרא סודה וכו' דינו לברך עליו אף שאינו צמא, כיון שהבועות גורמות לתת שם משקה על המים, ויש לו חשיבות מיוחדת, ונהנה מהבועות, והוסיף במוסגר שבפתחי הלכה (פ"ד הערה כ"ט) הסתפק בזה, וכתב שמסתבר שמברך, ע"ש. וע"ע באליבא הדלכתא (תמוז-אב תשס"ט, עמוד פ"ז) שכ"כ בשם ספר תורת הברכה (עמוד רס"א) שכתב גדולה מזו שתמיד יש לברך, ושהגר"ח קניבסקי שליט"א ס"ל שרק אם נהנה יברך ע"ש, וכ"כ בספר חוט השני, ברכות (סי' ר"ד) ע"ש.

ואף שידעתי שעל כל זה יש לטעון דמ"מ לא נפק מכלל פלוגתא וסב"ל, וכטענתו של המעט דבש הנ"ל, ע"ז אשיב בס"ד שאין להכחיש המוחש, מה שהוא אצל רבים ששותים סודה להנאתם הרבה פעמים אף שהוא שלא לצמאם, והגם שישנם הרבה שאף פעם אינם נהנים מהסודה כששותים שלא לצמאם, אה"נ שהם לא יברכו כששותים שלא לצמאם, אולם מי שנהנה מדוע שלא יברך, ומדוע בכלל יש לפטור מברכה, שהרי הוא נהנה מהעוה"ז. ובח"ד הנ"ל הובא משו"ת יביע אומר ח"ג (חאו"ח ס"ס כ"א) בנדונו גבי עשיית סודה בשבת, שכתב להתיר זאת, ובפרט לאורחים חשובים, וביחוד בימי הקיץ שהוא כמשיב נפש, ע"ש. ומאי כולי האי, הרי גם מים קרים בימי הקיץ משיבים נפש, אלא ודאי ששאני סודה לגבי נדון זה ממים, והראיה שמשלמים ע"ז הרבה יותר ממים (אם כי פחות ממקאות עם סוכר), וגם באדרת תפארת (שם) דייקנו מדברי הגאון הנאמ"ן נר"ו באור תורה (אב תשמ"ו, שואל ומשיב אות ב') שאם נהנה גם איהו ס"ל שיברך, ע"ש.

ומה שכתב במעט דבש (שם) להקשות איך הוצאנו ממשמעות הגר"א בברכות (מ"ה ע"א) שאם שותה טיי בלא סוכר ויש לו הנאה מהתה יברך אעפ"י ששותה שלא לצמא, הנה נייתי ספר ונחזי שכ"כ להדיא ע"ש, ומה שטוען עלינו שהמוסגר אינו מתלמידי הגר"א אלא מהמו"ל, מסתבר שידע לכוין

בירושלים זה היה מתקנת ר' צדקה חוצין וזה"ה, ונשתרבו אח"כ בכל העדות. עוד שאלת אם נהגו לומר י"ג מידות בשבת ויו"ט. תשובה - פעם אחת הייתי נוכח באיזה מילה בשבת והתחלתי לומר י"ג מידות, והעירו לי אנשים עירקים שבשבת לא אומרים. וכן כשהתחלתי להיות חזן בביהכ"ס טוויג, אמרתי בשעת פתיחת ההיכל י"ג מידות כנהוג אצל הספרדים, ואמרו לא לומר. בכבוד רב. יהודה מעלים. עד כאן. וע"ע שם בעמוד קצ"ה.

ואגב, ראיתי בספר אוצר הברית (ח"ב עמ' רצ"ט) שכתב בשם ספר נחלת יוסף שמנהג תימן שאם יש צרה בעיר אומרים ויעבור ה' וכו'. וסיים, שלפי ספר בן איש חי (פ' כי תשא) אומרים י"ג מידות בכל מילה, עכ"ל. ולא הבנתי, שהרי הבא"ח כתב בהדיא (שם הלכה י"ב) שאם הציבור בצער על כל מין צרה שלא תבוא, טוב שיאמרו וכו', וצ"ע.

יוסף משדיאן - רמת בית שמש

לכבוד מערכת אליבא הדלכתא, שלום רב! ראיתי בגליון האחרון (גליון ס"ו, סיון-תמוז תשע"ג) שדובר שם עמוד קל"ב בדין מי ששותה סודה שלא לצמא אם מברך ע"ז, וכן דובר שם עמוד קל"ו בדין סעודה ג' שנתאכרה אחר צאת הכוכבים ועמד וספר העומר, האם יאמר רצה בברכת המזון, ומאחר ואף אנן בס"ד כתבנו בזה אמרתי שלא למנוע טוב מבעליו, והריני שולח לכם מה שכתבתי בהנ"ל.

השותה מי סודה שלא לצמא האם מברך על זה שהכל

אודות הנדון אם יש לברך על סודה אף כששותה שלא לצמא, כתב הדר"ג שליט"א [הגר"א נבנצל שליט"א] שיתכן שתבוא לאדם הנאה גם אם חיזיק מי סודה בפיו ולא יבלעם, ואין זו שתיה, וכוונתו נראית שהגזים הם אלה שעושים את ההנאה, והנאה מהם יתכן אף בלי שתיה, וא"כ מה שנהנה כאשר שותה סודה שלא לצמא אין זו הנאה מהשתיה, אולם עדיין לא הבנתי מדוע לא יברך כאשר נהנה בלי שתיה וכו"ל, דלא הו"ל כשאר הנאות שאין לברך עליהם, ועיי' בשו"ת אמרי בינה (דיני שבת סימן י"ב) ובספר ברכי נפשי ח"א (סימן י"ז) ובספר מגדים חדשים ע"מ"ס ברכות (נ"ז ע"ב) ע"ש, משא"כ כאן. ואף שאין הנאת הסודה תלויה דוקא בשתיה, מ"מ במציאות שחה ונהנה ע"י השתיה, ועיי' בשו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ב (סימן ע"ה) שכתב שכל משקה סאדע אין שותין אותם אלא לצמאון וכו', ע"ש. אולם דבריו אמורים שעיקר המשקה הוא לזה, ולכן לא הו"ל חמר מדינה, וכלל בדבריו אף קולה וכו"ב, וע"ע בשו"ת שלמת חיים (סימן קצ"ח), וא"כ אינו שייך לנד"ד. והלום ראיתי בילקוט יוסף ח"ג בלוח הברכות שג"כ מתבאר כמש"כ, דעל המים הדגיש לצמא, משא"כ על הסודה, ע"ש.

עוד שם לגבי שותה מי סודה שלא לצמא כתבנו שאם נהנה בשתייתו מברך ע"ז, אף כששותה שלא לצמא, ובאדרת תפארת ח"ב (סוף סימן ו') כתבנו במוסגר שזה דלא כמי שדימה סודה למים כפי הרשום בזכרוננו, ומצאתיו כעת, והוא הגאון הנאמ"ן נר"ו באור תורה (אב תשמ"ו מדור שואל ומשיב, אות ב') והסתייע מהר"פ ח"א (חאו"ח סימן י"ח) שלמד מדבריו שם שלסודה אין טעם והנאת החיך, ע"ש. ולע"ד המציאות בזה"ז מוכיחה שרוב העולם יש להם הנאה משתיית סודה אף כששותים שלא לצמאונם, ומה שהביא מהר"פ הנ"ל אדרבה מבואר שם שגם הבריאים שותים סודה, כיעו"ש, ומה גם ששונה הסודה שבר"פ לזה של זה"ז, כיעו"ש. ומלבד זאת יש הבדל בין הארצות הטבעיים, (ועיי' בבא"ח (שנה שניה פרישת אמור הלכה ז'), וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ג (חאו"ח סוף סימן כ"א) שכתב להתיר לעשות סודה בשבת ובפרט לאורחים חשובים, וביחוד בימי הקיץ שהוא כמשיב נפש, ע"ש. ושפיר יש עכ"פ הרבה אנשים שנהנים בשתיית סודה, וכל מי שיש לו הנאה משתיית הסודה יש לו לברך, וכמו שמצינו כיו"ב לגבי תה בלי סוכר, וגם מסוף דברי הגאון הנאמ"ן נר"ו (שם) נראה שמי שאכן כן נהנה מהסודה יברך אף ששותה שלא לצמא, וכפי הנראה רוב העולם הוא כזה. והלום נדפס ספר פסקי תשובות ח"ב, ושם (סימן ר"ד אות ט"ז) כתב בשם ספר פתחי הלכה (פ"ד הערה 29) שאם נהנה מהבועות, אעפ"י שאינו צמא יברך על הסודה שהכל, ע"ש, ותאזרני שמחה.

לגבי שותה מי סודה שלא לצמא כתבנו שאם

אף בלא שעה"ד, מ"מ הרי בכל גונוי הוא, ועכ"פ הסתם בשו"ע בודאי אף בשעה"ד הוא), ואעפ"כ סתם השו"ע כלומר שכך צריך לעשות וכו', ומה הרויח בזה שאומר שהי"א מיירי אף בלא שעה"ד וכו', עד שכתב שתהיה מזה ראייה להרמ"ע מפאנו וסיעתו שסוברים שמה שהשו"ע מביא י"א זהו רק לחלוק להם כבוד וכו', ע"ש עוד.

ואני אומר הא ודאי שדעה ראשונה גופה שאוסרת, אף בשעה"ד הוא (וכמפורש בשו"ע), מיהו השו"ע גופיה אף שסותם כך בתחילה, מכל מקום כיון שמביא אח"כ י"א אמרינן שרצונו להכריע ולומר דנהי שבלא שעה"ד צריך להחמיר כדעה ראשונה, אך בשעה"ד אפשר לסמוך על דעה שניה להקל (וזה מה שהרווחתי בכך שאמרתי שהי"א מיירי אף שלא בשעה"ד, דאל"ה א"כ השו"ע סתם כדעה ראשונה היינו אף בשעה"ד שבוה נחלקו. אבל השתא שפירשתי שהי"א מתיר אף שלא בשעה"ד, א"כ שפיר איכא למימר שכוונת השו"ע שבלא שעה"ד צריך להחמיר, ודלא כדעה שניה, אך בשעה"ד אפשר להקל, וכבר ביארתי כ"ז בדברי (שם). ומש"כ הרב הנז' שהשו"ע סתם כדעה ראשונה זאת אומרת שכך צריך לעשות ואפי' בשעה"ד, זה רק לשיטת הרמ"ע מפאנו שהסתם הוא העיקר לגמרי, ולא הביא הי"א רק לחלוק כבוד, משא"כ לשיטת כה"ח מה שהשו"ע סתם כדעה ראשונה ר"ל שצריך להחמיר שלא בשעה"ד, אך בשעה"ד אפשר להקל, וזהו עיקר מחלוקתם.

ובאמת שכל זה דברים פשוטים לדעתי, ולא ראיתי צורך להאריך בהם בדברי שם, כי זה הביאור לשיטת כה"ח בכל מקום בשו"ע שמביא סתם וי"א. ואביא דוגמא לדבר מהא דאיתא בשו"ע (סי' ש"ט ס"ד) פלוגתא מה חשיב מניח מדעת דליהו בסיס לדבר האסור, שבתחילה סתם שבהניח על דעת שישאר שם בכניסת השבת אסור להטות ולנער. וסיים שיש אומרים דזה חשיב שוכח, ולא אסור אלא בניהי ע"ז שישאר כל השבת, והרי שם בודאי שלא שנא שעה"ד או לא, שהאוסרים זהו אף בשעה"ד, והמתירים אף שלא בשעה"ד. ולשיטת כה"ח כוונת השו"ע לאסור שלא בשעה"ד כדעה ראשונה, ובשעה"ד לסמוך להקל כ"י"א, ודלא כדעה ראשונה אף שסתם כמותה בתחילה. וכן הוא בכ"מ בשו"ע שמביא סתם וי"א (ולכן מש"כ הרב הנז' שמזה ראייה לאחרונים שסוברים שהשו"ע מביא י"א לחלוק כבוד בלבד ודלא ככה"ח, במחכ"ת זה אינו כלל ועיקר, ולדבריו אין שום הבנה והתחלה לשיטת כה"ח, כי בכ"מ כן הוא). וה"נ הכא א"כ שסתם כדעה ראשונה שאוסרת, והיא גופה ס"ל אף בשעה"ד, מ"מ לענין הלכה דעת השו"ע גופיה להקל בשעה"ד (לשיטת כה"ח), ולהכי הביא דעת יש אומרים. וזה ברור לענ"ד. והמעייין יבחר, ואקוה שיתקבל לרצון על לב הרה"ג הנ"ל.

וגבי מש"כ הרב הנז' עפ"י דרכו ליישב (בדוחק) ולחלק בין דרגות הדחק, שבדוחק גדול אה"נ שמוותר, ע"ש. יש לתמוה, שלפי מה שביאר קושייתו בגליון האחרון שדעה ראשונה אף בשעה"ד הוא, וסתם השו"ע שכך צריך לעשות וכו"ל, לפי"ז אין מקום לחלק בין דרגות הדחק, כי דעה ראשונה אוסרת בכל גונוי, וצ"ע בדעתו.

ציפורן שפירשה

בגליון ס"ו (עמוד קמ"א) הבאתי מחלוקת הפוסקים בדין ציפורן שפירשה רובה אי שרי ליטלה בשבת, והעליתי לאסור. אחר כך מצאתי בספר שלחן עצי שיטים (סימן ג' - הגוזז) שגם כן אסר בפשיטות.

אמירת י"ג מידות בזמן הברית

בגליון ס"ז (עמוד צ"ב הערה 556) כתב הרה"ג יוסף משדי שליט"א בענין מה שנתפשט המנהג שאומרים י"ג מידות (ג' פעמים או עכ"פ פעם אחת) בזמן הברית, בכל עת וזמן, ולא דוקא בעת צרה מיוחדת או מגיפה וכו"ב. וביאר שם בטוב טעם ודעת את הצורך בדבר, ושאיין לפקפק על המנהג, וכמו שאמר לו הגר"ח סופר שליט"א. גם דן שם (בהערה 557) בענין אמירתו בשבת ויו"ט, ע"ש בכל דבריו.

והן עתה נודמן לידי ספר שבוע הבן להרב ראובן יששכר ניסן שליט"א (הנדפס עם ספר הו"ד ברית למנן החידי"א), וראיתי שם (בעמוד ר"י) תשובה בנידון זה להרה"ג חכם יהודה מועלם זצ"ל מראשי ישיבת פורת יוסף, ואמרתי להעתיק דבריו כאן, וזה לשונו: מה ששאלת על ענין ויעבור שאומרים אחרי המילה לעורר רחמים, מהיכן יצא זה לאומרו בכל פעם, ושלוש פעמים, דבאחרונים לא נזכר כי אם בשעת צרה ופעם אחת. תשובה - פה

וכאשר ספר ספירת העומר של יום המחר פשיטא ליה שיכול להזכיר מעין המאורע של יום האתמול, דאין הסתירה גמורה וחדה, דאין מצות ספיה"ע מראה ענין של חול).

ועפ"י נראה דלדעת הש"ה שהובא במג"א (סוף סימן קפ"ח) ובספר יוסף אומץ יוזפא (סימן תרע"ט) ועוד, שבנמשכה סעודתו מזכירים מעין המאורע דוקא בשבת או ביו"ט שיש מצוה בתוספת, ע"ש. יצא שבנד"ד שהבדיל בתוך סעודתו בודאי שלא יזכיר רצה והחליצנו או יעלה ויבא, דהרי כל עיקר טעמו הוא משום שאעפ"י שיצא שבת, מ"מ מכיון שיש מצוה להוסיף מחול על הקודש והוא עושה כן, מחשיב שפיר בתוך שבת, ולכן דוקא אז מזכיר רצה והחליצנו, משא"כ בר"ח או חנוכה או פורים, ולעולם לא אזלינן אחר תחילת הסעודה, וכ"כ לבאר דעתו במחצית השקל (שם). וא"כ ה"ה כשהבדיל הו"ל כר"ח או חנוכה או פורים, דהרי כבר הוציא את השבת. (ואף לפמ"ש המג"א (שם) בשם תוס' שבת שיש שיעור לתוספת, ולכן כ"ז שהוא בתוך אותו שיעור מזכיר מעין המאורע, ע"ש. מ"מ אחר זמן זה אף אם לא הבדיל לא יזכיר מעין המאורע לפי דבריו, וכ"ש אם הבדיל, ועיין במג"א ובמחצית הש"ש (שם) ועוד). וא"כ לפי"ז נראה יותר שאין להזכיר מעין המאורע אם הבדיל, דהרי אף לדין דאזלינן אחר תחילת הסעודה הדבר עומד בספק, ושוא"ת עדיף. ומה גם שיש להוסיף בזה את שיטת הרא"ש בתשובה (כלל כ"ב סימן ו') דס"ל שאף פעם לא אזלינן אחר תחילת הסעודה, ע"ש. וכן היא דעת המאירי בפסחים (ק"ב ע"א) ובכתובות (ח' ע"א), ע"ש. וכן נראה דעת הטור (סימן תרצ"ה). וכ"כ לדינא בכף החיים (סוף סימן קפ"ח), ועי"ש (סימן תרצ"ה ס"ק ל"ג), ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ז (סימן כ"ז אות ב'), ע"ש. והגם דאנן קי"ל דאזלינן אחר תחילת הסעודה, וכפסק מרן השו"ע (ס"ס קפ"ח), עיין בשו"ת יהודה דעת ח"ג (סימן נ"ה), ע"ש, מ"מ בודאי דחזי להצטרף לסניף. וכן ראיתי בשו"ע הגר"ז (סוף סימן קפ"ח) שאחר שכתב להסתפק בנד"ד, כתב דשוא"ת עדיף, שהרי י"א שלעולם אינו מזכיר של שבת אחר שיצא היום. ועוד כתב שם במוסגר דלא גרע מהזכרת ר"ח שחל במוצאי שבת דחיישינן לתרתי דסתרי, ע"ש. והובא ג"כ בספר תהילה לדוד (סוף סימן רס"ג), ע"ש.

אולם ראיתי להמהרש"ם בספרו דעת תורה (סוף סימן רס"ג) שאחר שהביא ספק המג"א (הנ"ל), כתב ועיין במג"א (סימן תפ"ט ס"ק). וביאר דברי הרב המגיה שליט"א ששם המג"א פשט את ספיקו, שאעפ"י שהבדיל בתוך סעודתו אפ"ה יזכיר רצה בברהמ"ז, והוסיף בזה דברים בהערה (שם) שהבאר היטב ומחצית השקל והמ"ב כולם הביאו את דברי המג"א כאן שנסתפק בזה, ופלא שלא הביאו מהמג"א בסימן תפ"ט שהביא מו"ז שהדברים מפורשים שיכולים לומר רצה בכה"ג, וראה לכמה ת"ח שלא הזכירו רצה בכה"ג, וסיים: ואיני יודע האין נדון בזה, וה' יאיר עיני, ע"ש. וכן ראיתי בשו"ת קנין תורה בהלכה ח"א (סימן פ"ט) שהעיר מהמג"א סימן תפ"ט הנ"ל. והנה ז"ל המג"א שם: ונ"ל דמותר לספור אחר צאת הכוכבים אפילו לא התפלל עדיין ערבית אפילו במוצאי שבת, דהא לילה הוא לכל מילי, ואפילו לקדש ולהבדיל מותר קודם תפילה, ומזכיר רצה בברכת המזון כמ"ש סימן ער"א וסימן רצ"ג וסימן רס"ג, ובס' חנוכה הבית תמה על מה שנהגו לספור קודם ההבדלה, דהרי עדיין שבת הוא, ע"ש, ונ"ל דאין בכך כלום, דבאמת שבת כבר חלף הלך לו, רק שאסורים במלאכה עד שיבדיל כנ"ל, עכ"ל. וכונתו של המג"א נראית דלא כמוש"כ המגיה בדעת" (הנ"ל), אלא שבא לומר דכאשר יצאו הכוכבים הו"ל לילה לכל הדברים, ושפיר מקיימים את כל המצוות השייכות ללילה אפ"ה שעדיין לא התפלל, והוא הדין שאם התחיל בסעודה מבעו"י וגמר סעודתו בליל שבת אחר שיצאו הכוכבים, שמזכיר רצה בברכת המזון, וע"ז הביא ראייה מסימן רע"א סעיף ו' ששם נפסק להדיא כן בשו"ע, וכן מה שציין לסימן רצ"ג איירי לגבי הבדלה במוצאי שבת, שכאשר יצאו הכוכבים יכול לעשות מלאכה, וחייב להבדיל לפני כן אעפ"י שעדיין לא התפלל, ובסימן רס"ז בעיקר מזכיר זמן עשיית הקידוש, ולא מזכיר שיש להתפלל ערבית קודם. והיוצא מדברינו דהמג"א בסימן תפ"ט הנ"ל לא נגע בנד"ד ולא פשט את ספיקו הנ"ל. ונראה שאף המהרש"ם גופיה שציין למג"א בסימן תפ"ט הנ"ל, לא התכוין למה שביאר בדעתו הרב המגיה, אלא למה שכתבנו לעיל, דאם איירי דוקא בלא הבדיל מאי קמ"ל שמזכיר של

שבת בברכת המזון, הרי הוא אסור עדיין במלאכה, וע"ז ציין למג"א (הנ"ל) שבצאת הכוכבים שבת חלפה והלכה, ומה שאסור בעשיית מלאכה זהו משום שעדיין לא הבדיל וכנ"ל. וניחא מה ששום אחד מהאחרונים לא הזכיר מהמג"א (הנ"ל), וניחא ג"כ מה שנהגו אותם ת"ח שלא לומר רצה בכה"ג שהבדיל, דשוא"ת עדיף, ומה גם דנוסף ע"ז עוד סיניפים שלא לומר בכה"ג מעין המאורע וכנ"ל.

ושו"ר בספר שמירת שבת כהלכתה ח"ב (פרק נ"ז הערה מ"ב) שכתב בשם הגרש"ז אויערבאך שהמג"א בסימן תפ"ט לא פשט את ספיקו, וביאר שהמג"א התכוון רק לומר שגם לפני שהתפלל ערבית מותר לספור ספיה"ע, ומה שכתב המג"א דמזכיר רצה קאי רק על קידוש, שאפילו מי שקידש מבעו"י ג"כ מזכיר רצה בברהמ"ז, אף שעדיין יום ולא התפלל ערבית, ולא קאי כלל גם על מי שהבדיל בתוך הסעודה שמזכיר גם רצה בבהמ"ז וכו', וכן משמע מסוף דבריו שם וכו', ע"ש. וזה כמ"ש, אלא דמ"ש לבאר דמ"ש המג"א שמזכיר רצה קאי על קידוש, לע"ז אינו נראה כן, אלא דאף על קידוש לא קאי, והו"ל מילתא באפי נפשיה, דהיינו שהמג"א ס"ל שיכול לעשות קידוש לפני שיתפלל, וה"ה הבדלה, וה"ה שאם התחיל בסעודה מבעו"י ויצאו הכוכבים מזכיר רצה, אף שעדיין לא התפלל, והביא ראייה לכל אחד מהנדונים לנדון האחרון מסימן רע"א, ולנדון ב' מסימן רצ"ג, ולנדון א' מסימן רס"ז וכנ"ל. ולביאור הגרש"ז אויערבאך מדוע ציין המג"א לסימן רע"א, זאת ועוד, מדוע בכלל צריך לומר שמזכיר רצה בכה"ג שקידש מבעו"י, דזה פשוט, ואם על החידוש שעדיין יום ומזכיר של שבת זה שמעינן מהא שמקדש מבעו"י, משא"כ לדברינו דקמ"ל בסימן רע"א שמזכיר של שבת אם קדש היום, אעפ"י שעדיין לא עשה קידוש, כמפורש בשו"ע שם, ע"ש. ועכ"פ לעיקר נד"ד יש לנו תנא דמסייע לן שהמג"א לא פשט את ספיקו הנ"ל.

ומ"ש בשו"ת קנין תורה בהלכה (הנ"ל) להוכיח מהמג"א (סימן תצ"א ס"ק"א) שכתב לצדד להתיר חמץ במוצאי שביעי של פסח בנמשכה סעודתו, אע"פ שעדיין לא התפלל והבדיל, והרי איך אח"כ יאמר יעלה ויבא, אלא ודאי דס"ל להמג"א דאפ"ה שרי לומר יעלה ויבא, דאין לומר שיתירו לו לאכול ולא להזכיר אח"כ מעין המאורע, זת"ד. ולעני"ד אין מזה הכרע, דמנ"ל שאין להתיר לאכול חמץ בכה"ג ולהשמיט אח"כ מעין המאורע, וכמו באם התפלל ערבית בתוך סעודתו שאינו מזכיר אח"כ מעין המאורע בבהמ"ז, ולא שמענו לאסור בזה מעיקרא להתפלל ערבית. זאת ועוד, ד"ל דס"ל להמג"א דבאוכל חמץ אין זה כ"כ סתירה, מכיון שיש מציאות שמזכירים יעלה ויבא באכילת חמץ, וזה בשאר מועדים, ומה גם ד"ל דאיירי בבירך, ושרי לאכול מכיון שאין לו במה להבדיל, וכ"כ כיו"ב בשו"ת רבבות אפרים ח"ו (סימן קנ"ט), ע"ש. (אלא שבבאר שהמ"ב חולק על המג"א, ובוה נוחא מ"ש להקשות בקנין תורה כהלכה (הנ"ל) ע"ד שו"ע הגר"ז שהעתיק את דברי המג"א סימן תצ"א הנ"ל שסותר דברי עצמו וכו', ע"ש. ותשובה מכאן גם כן למה שדחה דברי המג"א בשו"ת מנחת אלעזר ח"ד (סימן ע"ג), ע"ש. ומה שהוכיח שם כפירושו מזה שציין המג"א לס"ס רס"ג, וע"כ לומר שכונתו שיש להזכיר מעין המאורע, לע"ז זה אינו, דלא דיבר כאן על מעין המאורע, אלא כונתו למ"ש לבאר שם דברי הרמ"א שמוותר ליהנות ממלאכת ישראל במוצאי"ק אע"פ שעדיין לא הבדיל, דעכ"פ עבר שבת. וא"כ ה"ה לכאן, דאף שלא הבדיל עבר החג, ואין אכילת חמץ שייכת להבדלה. וכ"כ שפירשו הפמ"ג (שם) ובשו"ת מנחת אלעזר ח"ד (סימן מ"ג), ע"ש. גם מ"ש דרך בתפילה מיחזי כסתירה, לע"ד אינו מוכרח. וגם מ"ש שבאשה ששומעת הבדלה גם לשו"ע הגר"ז תאמר רצה, בפרט שספק אם חייבת מדאורייתא, וכתב הפמ"ג ביו"ד סימן ק"י דבדרבנא א"צ שלא יהיו סותרים, וכאן אפילו בהתפלל הו"ל רק מיחזי כסתרי אהדדי, בודאי שיש לה להזכיר מעין המאורע. הנה פשטות דברי הפוסקים שאף האוכל שיעור דרבנן חיישינן למיחזי כסתרי אהדדי ושומע כעונה. ומ"ש עוד שם עצה לחושש לשו"ע הגר"ז להשמיט תיבת "הזה", הנה הלק"ט סיים שהדבר צריך הכרע, ובחס"ל ובבא"ח תמיד ס"ל להשמיט תיבת "הזה", ואפילו הכי חששו למיחזי כסתרי אהדדי, וא"כ נראה דשוא"ת עדיף תמיד, ואף בנדון הקנין תורה כהלכה באשה ששמעה הבדלה, ודו"ק. וחזיתיה להחיי אדם (כלל מ"ז הלכה כ"ד) שכתב שאם לא התפלל רק שאמר המבדיל וכו', צ"ע

אם יזכיר רצה, ונ"ל דיזכיר (כמ"ש המג"א סימן רע"א ס"ק י"ד), ע"ש. וכונתו דהמג"א (שם) ביאר דברי השו"ע, דאע"ג דבסימן קפ"ח פסק דאזלינן אחר תחילת הסעודה, אפ"ה בסימן רע"א פסק דאזלינן אחר סוף הסעודה דספיקו מספקא ליה, ומספיקא בכל ענין צריך להזכיר, דאין קפידא אם מזכיר שלא לצורך כמ"ש סוף סימן ק"ח, ע"ש. וס"ל להחיי אדם שאף בנד"ד שהדבר בספק יש להזכיר מספק, גם ראיתי להגר"ח פלאגי בספרו כף החיים (סימן ל"א סוף אות ז') שכתב שאף שהבדיל בתוך סעודתו, עם כל זה צריך שיאמר רצה והחליצנו בברכת המזון, ומקורו טהור מדברי ספר קצור של"ה (דף פ"ז סוף עמוד א'), ע"ש. וע"ע להפתח הדבר (סימן רצ"ט ס"ק"ד) שאחר שכתב להעיר ע"ד ס' קיצור של"ה (הנ"ל), איך כתב כן בשם המג"א ז"ל מאחר דמר מספק"ל, ולא החליט להתיר, וסיים דמ"מ הדין דין אמת, דהכי מסיק הרב אליה רבה (סימן רצ"ט ס"ק"ה), ע"ש. והנה עיקר טעמו של הח"א (הנ"ל) שיש להזכיר אף מספק, לכאורה צ"ב, דהרי סמכותו בזה היא ע"ד המג"א, וא"כ מדוע המג"א גופיה בסימן רס"ג (הנ"ל) לא פשט את ספיקו בהבדיל בתוך סעודתו אם יזכיר רצה, דהו"ל למימר דיזכיר מספק, וכמ"ש בחיי אדם (הנ"ל) עפ"י דבריו. ולכן נראה שיש חילוק בין הנדונים, דבנדון א' אזלינן אחר תחילת הסעודה או אחר סוף הסעודה, לכל צד שנגלך איכא מ"ד דס"ל הכי, דהרי י"א דאזלינן אחר תחילת הסעודה, וי"א דאזלינן אחר סוף הסעודה, משא"כ בהבדיל בתוך סעודתו אם יזכיר יתכן והוא דלא כמאן. ואף דאין קפידא אם מזכיר שלא לצורך, כמ"ש סוף סימן ק"ח, זהו בדיעבד, אולם בודאי שלכתחילה אין להזכיר שלא לצורך. (ואף אם נאמר שכן יש להזכיר רצה בכה"ג שהבדיל בסעודתו, מ"מ בודאי שאם לא אמרו אינו חוזר, דלא גרע מכל מקום שנמשכה סעודתו, דאף אזלינן אחר תחילת הסעודה מ"מ אם לא הזכיר אינו חוזר, עיין בביאור הלכה (סימן קפ"ח) ובבא"ח (ש"ר פרשת חקת אות כ"ב), ע"ש). גם ראיתי בספר שש"כ (פרק נ"ז הערה מ"ב) שהעיר בזה מדברי הרמ"א (סימן קפ"ח סעיף ז') דאולי אין לומר יעלה ויבא בהרחמן, שביעלה ויבא יש בו הזכרת שמות ואין לאומרו לבטלה, ע"ש, וה"ה לנד"ד שיש ספק אין לומר מספק, מכיון שיש הזכרת שמות ואין לאומרו לבטלה, ע"ש. ועיין בביאור הלכה (שם) מ"ש ע"ד הרמ"א הנ"ל, ע"ש. ועיין בשו"ת (הנ"ל) מ"ש בזה, ע"ש). ונוסף לכך דעת הסוברים דלא אזלינן אחר תחילת הסעודה בשום אופן, וכן דעת הסוברים שרק בשבת ויו"ט אזלינן אחר תחילת הסעודה, שלדבריהם ברור שבנד"ד שהבדיל אינו מזכיר מעין המאורע וכנ"ל, ואשר ע"כ נראה דשוא"ת עדיף. (והלום ראיתי בשו"ת רבבות אפרים ח"ה (סימן רצ"ב) מה שהאריך בנד"ד, וג"כ שם המסקנא מכל הרבנים שהובאו שם כמ"ש, ע"ש).

וראיתי בספר נחמד למראה שו"ת דברי בניהו (או"ח סימן י"ב) שנשאל אודות מי שהיה אוכל בסעודה ג' בשבת, ולאחר כעשרים דקות מהשקיעה הדליק חשמל, ועדיין לא בירך, האם יזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון, וכתב להשיב שצריך לומר רצה והחליצנו, ועיקר סמכותו היא ע"ד הא"ר ופתה"ד וחי אדם ועוד דס"ל שאף אם אמר המבדיל בין קדש לחול בתוך סעודתו, אפ"ה מזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון, וכל שכן בנד"ד שלא היתה כונתו להתיר לעצמו את המלאכה אלא שטעה והדליק, ע"ש. ולא זכר מדברי שו"ע הגר"ז והתהילה לדוד הנ"ל, דס"ל דבכה"ג לא יזכיר. גם מה שסמך ע"ד המגיה בדעת תורה, עיין לעיל שדחינו דבריו, והבאנו בזה עוד טעמים שהעיקר לדינא דשוא"ת עדיף וכנ"ל. אלא דאפ"ה נראה דבכה"ג שטעה והדליק חשמל בתוך סעודתו שיוזכר רצה והחליצנו, דהרי אין כאן תרתי דסתרי, דאף אחר שהדליק חשמל עומד עדיין באיסורו הקודם שלא לעשות מלאכה קודם שיבדיל, ולא התחדש כלום ע"י מעשהו זה שנאמר שנראה ממעשיו שהוציא את השבת.

וזאת תורת העולה מהנ"ל, שאדם שהיה אוכל ויצא שבת או חג והבדיל בתוך סעודתו, אינו מזכיר רצה והחליצנו או יעלה ויבא בברהמ"ז, דשב ואל תעשה עדיף. (ואדם שעדיין לא עשה הבדלה, וטעה ועשה מלאכה בתוך סעודתו, יזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון).

היה אוכל ויצא חג הפסח האם מותר לו כעת לאכול חמץ אע"ג שעדיין לא הבדיל ולא התפלל,

ומה הדין בהיה אוכל ויצא שבת או חג ועדיין לא הבדיל ולא התפלל ועשה מלאכה בטעות, האם יזכיר מעין המאורע

במ"ב (סימן תצ"א ס"ק"א) אחר שהביא את דברי המג"א ושי"א (שם) גבי מי שהיה אוכל ויצא חג, שמוותר לו לאכול חמץ אע"ג שלא התפלל ולא הבדיל, דהו"ל לילה לכל מילי, הוסיף בזה"ל: אמנם אם עדיין לא בירך ברכת המזון בודאי אין לו לאכול חמץ, דהרי יצטרך לומר יעלה ויבא משום דאזלינן בתר תחילת הסעודה וכו', וא"כ יהיה תרתי דסתרי, ע"ש. ורבים התקשו בדבריו, דאם כבר בירך ברכת המזון א"כ בלא"ה אסור הוא באכילה מכיון שעדיין לא הבדיל. ובשו"ת שלמת חיים (סימן ר"י) כתב הרב השואל ליישב ד"ל דכאן מיירי שאוכל בחברותא, ויהיה אחד שלא יאכל עכשיו חמץ, והוא יאמר יעלה ויבא, והם ישתקו ויכוננו לדבריו, ואפילו אם היו ב' ואחד אכל חמץ וכו'. והגר"ח זוננפלד (שם) כתב לתרץ דאיירי שעושה הבדלה על שכו, ואח"כ יעשה הבדלה על כוס אחר, ע"ש. ובשו"ת רבבות אפרים ח"ז (סימן קנ"ט ב"ה ובדבריו) כתב דאולי כונתו כשאין לו על מה להבדיל, דאיכא למ"ד שמוותר לו לאכול וכו', ע"ש. אולם ראיתי במ"ב המנוקד (שם) שהעירו שבדפוס ראשון של המ"ב, הנוסח במ"ב (אחר שהבי"ד המג"א ושי"א הנ"ל): ולפי דבריו [א.ה. של המגן אברהם] נראה פשוט דבודאי אין לו לאכול חמץ, דהרי יצטרך לומר יעלה ויבא וכו', ע"ש, ולפי"ז אתי שפיר. וגם בכף החיים (שם ס"ק"ח) בהביאו דברי המ"ב (הנ"ל), נראה שהיה לפניו מהדפוסים שאחר הדפוס הראשון, וכתב להעיר מהישועות יעקב דמשמע בהדיא שגם קודם ברכת המזון שרי, ושכן משמע מסתמיות דברי הפוסקים הנז' וכו', ע"ש (ואשר ע"כ לא מובן דברי נכדו הגאון הגדול יח"ס שליט"א בדבריו שנדפסו בריש ספרנו אדרת תפארת ח"ב, שלפי הנראה למו"ז היה מ"ב דפוס ראשון, אבל מרנא ורבנא החפץ חיים זצ"ל במ"ב במהדורות הבאות תיקן ושינה לשונו, ע"ש, דאדרבה דוקא לפי דפוס ראשון נוחא, ועכ"פ כונתו נראית להעיר כנ"ל דאין שום קושיא ע"ד המ"ב, ורק שנפלה ט"ס בדפוסים וכנ"ל).

ולעצם גוף דברי המ"ב (הנ"ל) שכתב דנראה פשוט דאין לו לאכול חמץ בנמשכה סעודתו למוצאי פסח, דהרי יצטרך לומר יעלה ויבא ויהיה תרתי דסתרי, כתב בשו"ת שלמת חיים (הנ"ל) דלא ידע, דאטו אם אחד אכל בשוגג בפסח חמץ לאותן הפוסקים דס"ל דמחוייב בברך ברכת המזון, וכי לא יאמר יעלה ויבא, ע"ש, וכונתו נראית דאין כאן תרתי דסתרי מכיון שאין הסתירה ניכרת, מכיון שאף בפסח אם יעשה כן בשוגג יאמר יעלה ויבא, וקרוב לזה כתב בשו"ת רבבות אפרים (הנ"ל) דהמג"א מפריד איסור אכילת חמץ מקדושת היום וכו', דמכיון שאינו קשור למהותו של יום אין סתירה שיוזכר יעלה ויבא אחרי שאכל חמץ, דהזכרה אקדושת היום קאי, ע"ש. וכן ראיתי הלום ש"כ כיו"ב בשו"ת דברי יציב (או"ח סימן רכ"ו אות ד'), ע"ש. ואכן כן נראה ג"כ מסתמיות דברי המג"א ושי"א (הנ"ל) דס"ל שאף לכתחילה שרי לאכול חמץ בנמשכה סעודתו למוצאי פסח, אעפ"י שעדיין לא הבדיל ולא התפלל צריך לומר אח"כ יעלה ויבא בברכת המזון, כדן כל מי שנמשכה סעודתו שמזכיר מעין המאורע כפי שהיה בתחילת הסעודה. וכ"כ בשו"ת קנין תורה ח"א (סימן פ"ט), ושאין לומר שיתירו לו לאכול ולא להזכיר אח"כ מעין המאורע, ע"ש. ואף דלע"ד אין מזה הכרע, מעין המאורע בברכת המזון, ולא שמענו לאסור בזה מיעיקרא להתפלל ערבית, הגם שע"ז אינו מזכיר מעין המאורע, ומה שהוכיח בקנין תורה (הנ"ל) שהמג"א ושי"א ס"ל שאף בכה"ג יזכיר יעלה ויבא ממה שציין המג"א לס"ס רס"ג וכו', כונתו של המג"א נראית בצינונו זה שאף שלא הבדיל עבר החג, ואין אכילת חמץ שייכת להבדלה, וכ"כ מהפמ"ג (שם) והמנחת אלעזר ח"ד (סימן מ"ג). גם מ"ש דרך בתפילה יש תרתי דסתרי, לע"ד אינו מוכרח, וכמ"ש כ"ז באדרת תפארת ח"ב (סימן ד') ע"ש.

וממילא ארווחנא בזה ד"ל דס"ל למגן אברהם ושי"א (הנ"ל) דשפיר דמי להזכיר מעין המאורע אף בכה"ג שאכל חמץ, וכמ"ש בשו"ת שלמת חיים ודברי יציב וקנין תורה (הנ"ל), אי נמי דס"ל דשפיר דמי לאכול חמץ בכה"ג, אע"ג שמחמת כן לא יזכיר מעין המאורע, מכיון דהו"ל תרתי דסתרי וכנ"ל. וכן ראיתי ברבבו"א הנ"ל (ב"ה ובאמת)

התיבה ב' הקפות, ואחר המזמור אומרים ב' פעמים בואי כלה בקו"ר ופעם ג' בלחש, ואומרים בקו"ר שבת מלכתא מזמור שיר ליום השבת וכו', עכ"ל. ע"ש בדבריו. והיינו דאמירת בואי כלה יסודה עפ"י הגמ' והתיקונים כמש"כ בבן איש חי (ש"ב פרשת וירא אות ה').

המתפלל ערביית דליל ש"ק מפלג המנחה אימותי

ימנע מקביעות סעודה ביום שישי
נשאלתי מידידנו הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך, באדם המתפלל ערביית דליל ש"ק מפלג המנחה, אימותי ביום שישי ימנע מלקבוע סעודה.

הנה בשו"ע (סי' רמ"ט ס"ב) אי' ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול כל היום מותר להתחיל מן הדין, אבל מצוה להמנע מלקבוע סעודה שנהוג בה בחול מתשע שעות ולמעלה, ע"כ. ובמשנ"ב (שם ס"ק י"ז) כתב וז"ל: היינו שעות זמניות, והוא רביעית היום עד הלילה, ומכל מקום נראה דבימות החורף בזמן שהימים קצרים מאד מצוה להמנע מלקבוע סעודה הרגילה אפילו קודם תשע שעות, כל שהוא משער בנפשו שעל ידי זה לא יהיה תאב לאכול בלילה, ע"כ.

הרי דאף בימות החורף דהימים קצרים, הגם המשנ"ב דמצוה להמנע אף קודם ט' שעות, הגם דמתפלל בהזמן, ומכש"כ י"ל דכאשר אדם מקדים ומתפלל בפלג המנחה, ואוכל סעודתו קודם שאוכלין בני נשא, מצוה עליו להקדים ולהמנע אף קודם תשע שעות ומעלה, וחישוב השעות בימות הקיץ נלע"ד דיהי' בהקדמת שיעור זמן מפלג המנחה עד הזמן שסועדין בו אינשי, ודבזה יהי' תאב באכילת סעודת ליל ש"ק, וכן נמי ע"ד"י יש לחשב בימות החורף, כנלע"ד (וע"ע בכף החיים סי' רמ"ט אות י"ח) דכ' המשערין היום מעלות השחר עד צאה"כ, ועיין פסקי תשובות הנדמ"ח (סי' רמ"ט ס"ק ב' וו', ואכמ"ל). ועמ"ש מרן הגרי"ח זלה"ה בבן איש חי (ש"ב פרשת לך לך ס"ק כ"ב). האמנם בהיותי כעת אצל הוי"כ מו"ר מרן הגרי"ח קניבסקי שליט"א והצעתי לפניו השאלה, אמר לי כפה קדשו דמסתבר דאין צריך (להוסיף שעות), וכששאלתיו לסיבת הדבר, השיבני הדולכים לפי הזמן של כולם (=רובא דעלמא מתפללין ערבית בזמן צאה"כ. ויל"ע אם כו"ע ישנו ויתפללו מפלג המנחה, היכי הוי דינא אי בעינן לאקדומי).

ובעיקר ענינא דתפילה מפלג המנחה בער"ש האריכו קמאי ובתרא, ונהרא נהרא ופשטי, ומצאתי בספר שיעורי מרן הגרי"ש אלישיב זצוקלה"ה (אשר נערך ע"י תלמידו הג"ר בן ציון הכהן קוק שליט"א) דכתב בהא (עמוד רצ"ב) וז"ל: כתב רבינו [שליט"א] זלה"ה (קובץ תשובות ח"א ס' כ"ג) "פה בארץ הקודש המנהג המקובל בין רוב האשכנזים שלא להתפלל ערבית בערב שבת מוקדם, וכן אני מורה ובה להשוואים אותי כי יש לעשות כל טעדיקי לא להתפלל לפני הזמן, וזה בגלל כמה עקולי ופשוטי שיש בזה, אם לא במקרים מיוחדים, ע"כ. ובזה הלשון אמר לי רבינו [שליט"א] זלה"ה: בחו"ל נהגו להתפלל מוקדם אבל בא"י לא, ולא סתם שלא נהגו כן אלא מפני האיסור שבדבר, עכ"ל. שאלה: מה העיקולי ופשוטי שהזכיר הרב בתשובתו. תשובה: קוראים ק"ש לא בזמן, תפילה לא בזמן, קידוש לא בזמן, סעודת שבת לא בזמן, עכ"ל הנפלאים. וראה מאי דציין שם בטוטו"ד הרב"צ שליט"א, ומשם בארה.

תוכחה ומחאה במחללי שבת והמסתעף

נשאלתי מאברך ת"ח איזה שאלות חמורות בעניני מחללי שבת רח"ל, וחובת תוכחה ומחאה בהם, לחומר השאלות הצעתי השאלות להוד כבוד מורי ורבי הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס, ואביא בזה בל"ג את עיקרי הדברים כאשר עלה מדברי מו"ר המשנ"י שליט"א בהאי ענינא. ואקדים את אשר אמר מו"ר המשנ"י שליט"א דכל שאלה ושאלה תלוי' לפי המקום והזמן, ולקמן בל"ג ארחיב בזה עוד כהנה וכהנה.
א. הורי אברך המזמינים לשבת את אחיו סדר מן הדרך, והאחר רח"ל מגיע ביום ש"ק במכוניתו, האם יש לאותו אברך חיוב תוכחה בזה, וכן אם יש לחוש בהא ידחורף ויגדף לפי דשנה ופירש, האריך בהא מו"ר המשנ"י שליט"א, וסוף דבר אמר לן דמוטב שלא לומר.
ב. לעיתים מוזמן אותו אברך לשמחות החלים בש"ק אצל קרובי משפחתו, ולהשמחות מגיעין

מכבוד שבת ויו"ט ואין לשנות, ע"כ. ובמשנ"ב (שם סק"ו) כתב וז"ל: היינו מלבד שהלישה והאפיה הוא מכלל כבוד שבת ויו"ט, עוד יש בזה טעם כדי לקיים מצות חלה, לפי שאיבדה את אדה"ר שהיה חלתו של עולם שנברא בערב שבת, ע"כ. והנה מצות הפרשת חלה היא בכלוא שתא, אך דבער"ש נוסף בזה ענין. אך כבוד שבת שייך רק בעבור ש"ק, ועפ"י"ז נראה דיותר נכון שתאפה האשה מידי שבוע בשבוע חלות לכבוד שבת, הגם דלא תיעביד הפרשת חלה דלית לה שיעורא לזה, מי"מ עדיף הוא כבוד ש"ק בכל שבוע מהא, וק"ל. (ועיין בביאורה'ל).

והנה עתה נשאלתי ממע"כ ידידנו הר"ש מאינץ שליט"א אם דבריני אמורים גם כה"ג דאין טעם החלות נפגם, וכגון דאין להאשה כח לאפות כמות גדולה כל שבוע, והשיבתי דמן הסברא נראה דשייך טפי כבוד שבת בזה דאופה מידי שבוע בשבוע לכבוד ש"ק, הגם דהכמות קטנה, וכאשר נקט הרמ"א ז"ל "הוא מכבוד שבת ויו"ט ואין לשנות", דאם אופה פעם בחודש לכל החודש לכאורה אין בזה מעלת האפי' לש"ק, ואפשר חשיב כקונה חלות מן התגר, כנלע"ד.

אמנם נתתי ליבי דיל"ע לשאלת ידידנו הרש"מ שליט"א מהא דכתב הרמ"א ז"ל בלישני' נוהגין ללוש כדי שיעור חלה וכו', הרי דקפיד טובא אשיעורא דא.

והא ניחא בשאלתו דהר"ג הכהן רבינוביץ שליט"א דטעם החלות נפגם, אך הכא ליש' זה, ומי"מ י"ל דראוי להקל להאשה הנ"ל, דאם נכביד עלי' לאפות כל שבוע שיעור חלה, לבסוף תזנח עיקר ענין כבוד ש"ק, והנה למנהג מפני הדין, ופשוט.
יתר על כן מצאתי בספר מנהג ישראל תורה להר"י לעווי שליט"א (חלק ב', סי' רמ"ב אות א') דמייתי מהגריעב"ץ ז"ל בסידורו דצריך לאפותן דייקא בערב שבת, להיות חם ביום הלקחו, דוגמת לחם הפנים שנאפי' בע"ש, ע"ש. ולפי"ז הגם דאופה מעט ודאי שייכא ב' הך טעמא, משא"כ באופה בע"ש א' פעם בחודש הגם דיהי' לה שיעור חלה, מי"מ ליש' ב'י הא דכתב הגריעב"ץ ז"ל, ודוק היטב. עוד הביא שם מהט"ז (יו"ד סס"י קע"ח) דכתב דכשמוציאין הלחמים מן התנור צריך להניחן מיד על השולחן משום כבוד ש"ק, והו"ד בהגהות חת"ס סי' רמ"ב, ובס' זכרון משה מייתי דהחת"ס ז"ל קפיד אהא טובא. ואף שבס' ליקוטי מהרי"ח כתב דלא ראה במקומותינו לנהוג כן, מי"מ נהרא נהרא ופשטי'.

ובהא דכתב המשנ"ב דאדה"ר היה חלתו של עולם, מצאתי בספר אגרות דעת להגה"ק ציס"ע קקש"ת רבי ישראל אליהו ווינטרויב זלה"ה זיע"א (עמוד שי"א), דכתב וז"ל: ענין חלה עמוק הוא, אבל ראשי פרקים לבד אכתוב, עיקר צורתו של בנין האדם הוא הדעת, וכמ"ש נדרים דף מ"א ע"א דדא ביה כולא ביה, דלא דא ביה מה ביה, דא קנית מה חסרת, דא חסרת מה קנית, ובירושלמי ברכות רפ"ה אם אין דעת הבדלה מנין, וכל החילוק בין גדול לקטן הוא לא בחכמה ותבונה רק בדעת, כמ"ש חז"ל בכ"מ קטן אין לו דעת, ואמרו ז"ל (ברכות דף מ' ע"א) אין התניוק יודע לקרוא אבא עד שיטעם דגן, וידוע דאין העיסה חייבת בחלה אלא אם היא מן ה' מיני דגן. א"כ ענין הפרשת חלה הוא התיחדות הראשית של הדעת לעצמו, והנה אדם הראשון היה מבחר מין האדם, מבחר הדעת, על כן כשהכשילה חוה אותו בידיעת דעת מעורב ומבלבל מטוב ורע, ובזה איבדה הראשית של הדעת שהיתה בו, בהירות נורא בכח ההבדלה (אם אין דעת הבדלה מנין). על כן נצטווה היא על ענין החזרת החלה למין האדם, א"א לבאר יותר ולא תשאלני הסבר ע"ז, עכלה"ק.

במנהג ק"ק בית אל לענין אמירת בואי כלה

ראיתי במדור גנוזי הלכה הנדפס בגליון אליבא דהלכתא (גליון ס"ח) דשאל הגה"ק הבן איש חי זלה"ה להגה"ק ר"א מני זלה"ה אב"ד חברון, אודות פיוט בואי כלה איזה פ' מדלגין החסידים בבית אל, והשיבו דפיוט בואי כלה וכו' בבית אל אין אומרים אותו כלל, אמנם בביה"כ אומרים אותו ומדלגים פ' התנערי, ויש מדלגין ג"כ פ' מקדש מלך וכו', עיי"ש היטב. ועיי"ש בהערות. ונראה דכוונתו במ"ש פיוט בואי כלה לפיוט לכה דודי למהר"ש אלקבץ זלה"ה. ועיין בספר דברי שלום להגה"ק רבי רפאל אברהם שלום מזרחי ידיע שרעבי זלה"ה, דבראשו נדפסו "מנהגי הק"ק בית אל יכב"ץ", ובאותו ל"ג כתוב לאמר: "בקבלת שבת אומרים ב' פעמים מזמור לדוד, והפעם ה' אומרים אותו בעודם מקיפים את

על הגדה של פסח), דאיתא בגמרא שבת מ"ה ע"א דאמר רב מניחין נר ע"ג דקל בשבת, ואין מניחין נר ע"ג דקל ביום טוב, הא גם בשבת משכחת לה דיבוא לקחת הנר מע"ג האילן היכא דעשה תנאי לדעת השו"ע בסמ"ק רע"ט ס"ד, ע"כ.

ואשר היה נראה לומר דאה"נ דבכה"ג שייך החשש שישתמש באילן שיבוא לקחת הנר מע"ג הדקל, אבל אין זה באופן הרגיל, וע"ז לא גזרו חז"ל. אלא דעדיין צריך ביאור, דבספר "הכלבו" כתב להקשות לדעה הסוברת דאם הניחו על הנר ככר מבעוד יום מותר לטלטלו, א"כ כה"ג מותר לטולו הנר מן האילן, ואמאי מניחין את הנר על הדקל בשבת, ותירץ הב"י דהא דמניחים הנר איירי שלא הניח עליו ככר מבעוד יום, ע"כ. ומוכח דלא דכברינו, שהרי אין זה באופן הרגיל וע"ז לא גזרו חז"ל, ואולי דבר זה מצוי יותר מעשיית תנאי.

אלא דעדיין צריך ביאור מדוע מותר להניח הנר ע"ג דקל בשבת גם כשאין ככר עליו, הרי שייך לגזור הא אטו כשיש ככר על הנר, ובהכרח צריך לומר שמחמת זה שאין זה אופן הרגיל, לא גזרו חז"ל על סתם הנחת נר בשבת ושרי, אבל כשבפועל מניח ככר ע"ג הנר, אזי יהא אסור להניחו ע"ג הדקל בשבת, ומיניה היכא שעשה תנאי, וי"ל.

שוב ראיתי דיש מסבירים דכוונת הב"י דלא שייך לומר שהניח ככר ע"ג הנר, דהרי על הככר עצמו יש חשש שיבוא לטולו וישתמש באילן, דהיינו גם להניח ככר בלבד על האילן אסור בשבת ומהגזירה הנ"ל, ולפי זה שייך דבריני דהיכא דעושה תנאי דאין זה באופן הרגיל לא גזרו חז"ל, וי"ל.

עוד אפשר דברש"י ד"ה ואין מניחין ביו"ט, כתב דשקיל ומנח ליה ומשתמש באילן, ובספר "בינה לעתים" כתב דמשמע דאין החשש משום הנטילה רק משום דיניח, ע"כ. ואפשר דזה שייך ביום טוב שהיו נוהגים להניחו על הדקל לשימוש עד שכבה, ויש חשש שיחזירנו לשם, דשם מקומו, ושם נוהגים להדליק הנר, משא"כ בשבת דאין שייך החשש שיחזיר כיון שאסור להדליק בין כך.

הרב חזקיה דחשב - רב ק"ק "שתילי זתים" ראש העין, ומח"ס "שתילי זתים" עם פירוש באר מרים ג' חלקים

למע"כ מערכת "אליבא דהלכתא" בעיה"ק ירושלים תובב"א, שלום וברכה וכו"ס.
בריש מילין אודה בזה ממעמקי הלב על גליונכם המופלא, גליון ס"ח, הנה כי כן ח"ס עלן רחמנא וזיכה את דורינו במעין הדעת המפכה מים חיים וטהורים מים תורתינו הקדושה ה"ה גליונכם הק', וכבר כתב הגאון רבי מנחם מענדל ליפא שטיין זלה"ה בריש ספרו שירי טהרה (הו"ד בספר ראשית דבר, עמוד ע"ט), וז"ל: "מוזקנים אתבונן כמה השתדלו והרכבו לחבר ספרים ולחלקם ביעקב, ואם אמנם ידעתי כי בער אנכי מאיש, ואין לנו ערך דומיון להדמות לראשונים ולספריהם הקדושים, אשר דבריהם כגחלי אש, ודבריני כאפס ואין נגדם, אך כמו כן אין דורינו כדורם, וגם דורם היה לבם רחב כפתחו של אולם, וכל אחד לפי דורו תיקן וחבר, עכ"ל. בריא מילתא אשר בדרא דידן זכיתם להעמיד עמוד הלכות שבת על מכונו בכבושם אשר לא נהיה כמוהו מימות עולם, ולרגלי השנה החדשה הריני בברכת הדיוט לרומע"כ רבינו הגה"צ המפורסם הרוח החיה באופני הקודש רבי יעקב משה הלל שליט"א, ולכל חברי ורבני המערכת הנכבדה איש לפי מהללו יהולל, יזכו לכתובה וחתומה טובה ושת גאולה וישועה, ויתגשמו כל משאלות לבכם הטהור לטובה ולברכה כל הימים.

בעניני מצות אפיית חלות בערב שבת

נשאלתי מידידנו הרה"ג חריף ובקי רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושאר ספרים יקרים, באשה היכולה לאפות בשבוע א' חלות למשך חודש, ותרויח הפרשת חלה, אולם כיון שהחלות יהיו בהקפאה במשך הזמן טעמם נפגם, נפשה בשאלתה אם תוכל לאפות מידי שבוע בשבוע חלות, אך לא יהי' לה שיעור דהפרשת חלה, היכי תיעביד.

הנראה לענ"ד הקלושה שראוי שתאפה בכל שבוע חלות לכבוד ש"ק, הגם דלא יהי' לה שיעור הפרשת חלה, ונימוקי דראשית הלא אין זה מכבוד השבת לאכול חלות שטעמם טעם לואו.

ותו, דהנה יסוד דין הפרשת חלה בע"ש כתב הרמ"א ז"ל (סי' רמ"ב ס"א) נוהגין ללוש כדי שיעור חלה בבית לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם בשבת ויו"ט (סמך ממרדכי ריש מסכת ר"ה), והוא

שג"כ ר"ל דאין דין הזכרת יעלה ויבא מונע ממנו לאכול חמץ, אפילו שיפסיד ע"י כך את ההזכרה וכו', ואסיק ע"ז: ודוחק, ע"ש. וניחא בכ"ז דברי המג"א (הנ"ל), ותשובה למה שדחה דבריו בשו"ת מנחת אלעזר ח"ד (סימן ע"ד), ע"ש.

והנראה, דאף שיותר כדאי שלא יאכל חמץ בכה"ג, ולא יכניס עצמו בסכך של תרתי דסתרי הנ"ל, ומה גם שיש אסורים לאכול חמץ בכה"ג אף מבלי הבעיה של התרתי דסתרי, עיין בכף החיים (הנ"ל), ובדברינו באדרת תפארת ח"ב (סימן ה'), ובפרט ג"כ לדעת השל"ה המובא במג"א (ס"ס קפ"ח) והיוסף אומץ יוזפא (סימן תרע"ט) וס' חנוכת התורה המובא במג"א (סימן תפ"ט) ועוד, דס"ל שכל זמן שלא הבדיל, הוא עדיין בתוך זמן תוספת שבת או תוספת יו"ט, ע"ש. דודאי שלפי דבריהם אסור לאכול חמץ בנמשכה סעודתו כ"ז שלא הבדיל, מי"מ אם קרא לו כן בשוגג או אף במזיד, וסומך על הגדולים שנראה שמתירים לאכול חמץ בכה"ג, שוא"ת עדיף ולא יזכיר מעין המאורע, בצירוף ג"כ שיש אומרים דלא אזלינן בתר תחילת הסעודה, וכדס"ל כן להרא"ש בתשובה (כלל ב' סימן ו'), וכן היא דעת המאירי בפסחים (ק"ב ע"א) ובכתובות (ח' ע"א), וכ"נ דעת הטור (סימן תרצ"ה), וכ"כ לדינא בכף החיים (ס"ס קפ"ח) וסימן תרצ"ה, ס"ק ל"ג), ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ז (סימן כ"ז אות ב'), ע"ש. ואף לפי מאי דקיי"ל כפסק מרן השו"ע (ס"ס קפ"ח), וכאשר האריך בשו"ת יחווה דעת ח"ג (סימן נ"ה), ע"ש (ובפרט אם עדיין לר"ת לא היה צאת הכוכבים, ומה גם שאף להרא"ש בדיעבד אם הזכיר אינו חוזר, כמש"כ המגיה בשלמי ציבור (דף ע"ז ע"ד ודף ע"ח ע"ג), ע"ש). מי"מ בודאי דחוי לאצטרופי בכה"ג, מה גם דאף לדין דאזלינן אחר תחילת הסעודה, אפ"ה אם לא הזכיר אינו חוזר אף היכן שאריך לחזור אם לא הזכיר מעין המאורע, עיין בביאור הלכה (סימן קפ"ח) ובבא"ח (ש"ר פרשת חקת אות כ"ג), ע"ש.

והנה באדרת תפארת ח"ב (סוף סימן ד') כתבנו אודות מי שהיה אוכל ויצא שבת ועדיין לא הבדיל ולא התפלל, ובטעות הדליק חשמל, דאפ"ה יאמר רצה והחליצנו בברכת המזון משום דאין כאן תרתי דסתרי, דאף אחר שהדליק את החשמל עומד עדיין באיסורו הקודם שלא לעשות מלאכה קודם שיבדיל, ולא התחדש כלום ע"י מעשהו זה שנאמר שנראה ממעשיו שהוציא את השבת, ע"ש. ונראה שאף לפי דברי המ"ב (סימן תצ"א סק"א) שלא יאכל חמץ מכיון שאח"כ צריך להזכיר חיים המאורע, והו"ל תרתי דסתרי וכנ"ל, מי"מ בכה"ג שהיה אוכל ויצא שבת או חג וכו' ועשה מלאכה בטעות, כן יזכיר רצה והחליצנו או יעלה ויבא, דאין כאן תרתי דסתרי, ולאפוקי ממה ששמעתי שבספר חידושים וביאורים על המ"ב (סימן רס"ג) שלמד מדברי המ"ב (הנ"ל) שגם בכה"ג שעשה מלאכה בטעות לא יזכיר מעין המאורע דהו"ל תרתי דסתרי.

ועלה בידינו דבהיה אוכל ויצא חג הפסח ועדיין לא הבדיל ולא התפלל, יותר טוב שלא יאכל חמץ, ומי"מ האוכל חמץ יש לו סמוכין בהלכה, וכשאלו חמץ בכה"ג שב ואל תעשה עדיף, ולא יאמר יעלה ויבא בברכת המזון, והאומר יעלה ויבא אף בכה"ג יש לו על מה לסמוך, ומי שהיה אוכל ויצא שבת או חג ועדיין לא הבדיל ולא התפלל, ובטעות הדליק חשמל וכיו"ב, אפ"ה יזכיר מעין המאורע בברכת המזון.

הרב אברהם דורי - בעמח"ס שו"ת אדרת תפארת ירושלים

לכבוד מערכת "אליבא דהלכתא".
בגליון ס"ו עמוד קמ"ג כתבתי בנושא "הפחה שאינה מורגשת", לאחר כתיבת הדברים שלחתי למרן הגרי"ח קניבסקי שליט"א, והשיב לי בזה"ל "נכון". מרן כתב בשולי המכתב "אני עונה מקופיא".

מי שבירך - תפילה או ברכה

בגליון ס"ח עמוד קט"ז כ' הגר"מ חליהו בנושא זה, הנני לציין שבגמ' שבת י"ב ע"ב משמע שכל ברכה מהותה וכוחה הוא מצד תפילה, דמקשו שם אר"א דהוה אמר לחולה רחמנא ידכרינך לשלם, מר"י דאיירי בתפילה.

א. ד. - בני ברק

מניחין נר ע"ג דקל בשבת

נשאלתי מידידי הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (מח"ס גם אני אודך, ופרדס יוסף החדש

קרוביו החילוניים בש"ק במכונתם רח"ל, אם יש בזה חיוב תוכחה גביהו והיאך יעביד, השיבני בזה מו"ר המשנ"י שליט"א דיקרא להם הפסוקים ושמו בני ישראל את השבת וכו' אות היא לעולם ביני ובין בני ישראל, ואם לא ישמעו ממנו יעשה קידוש בקול רם, ועי"ז ישמעו זה. ומי שיקבל יקבל, ומי שלא יקבל לא יקבל.

ג. באופן שאין חיוב תוכחה, וכגון ברשע גמור וזד, אם יש ענין דמחאה על מעשיו הנלוזים בחילול ש"ק רח"ל, וכיצד הוא דרך המחאה, השיבני מו"ר המשנ"י שליט"א דאי בדגול מרבבה דמומר אין חייבין להוכיחו כיון שהוציא עצמו מן הכלל [ועיין בשו"ת נשמת חיים להגר"ח ברלין זצ"ל סימן כ"ז]. אלא דהאינון ילי"ד בזה מצד דהו תינוקות שנשבו, דהתגדל בסביבה חופשית וחילונית ויודע שיש דת, רק דחושב שזה כת כזו והוא לא שייך לכת הזו, והם לא יודעים את התורה, בכה"ג יש ענין להחזיר בתשובה, וגם דתינוק שנשבה לא הוי בגדר מורידין ואין מעלין, ובאופן דיעביד קידוש גם כן הוי מחאה, כמו כן יכול לספר סיפור מאיזה סבא שלהם איך בשבת מסר נפשו שלא לחללה, והרויח מזה, או ממישהו אחר, כן יכול לספר עובדא דיוסף מוקיר שבת. ויש לידע שא"א לבקש פתאום מהם שיהיו חרדים, יש לבקשם מקודם שיעשו משהו קטן, וכגון שלא להדליק חשמל בש"ק, ואח"כ להחזיר אותם (לכור מחצבתם). והוסיף מו"ר המשנ"י שליט"א וסיפר לי דפעם היה בטבריה ונסע למירון במונית, וישב עי"ז הנהג וסיפר לו בדרך על שמירת שבת וכמה זה טוב, אמר הנהג למו"ר שליט"א דהוא נשבע שאינו מחלל שבת, "רק עושה טיולים בשבת". אצלו חילול שבת זה רק במקח וממכר, על כן כשמדברים עמם יש לילך לאט לאט, וכפי דא"א מיד לבקשם ללכת בשרוולים ארוכים משום צניעות, ויש אנשים המתעסקים בכך. עכת"ד מו"ר שליט"א, ודפח"ח.

והולם שלחתי למו"ר מרן הגר"ח קניסקי שליט"א אי יש חובה למחות בחילוניים הנוסעים ברכבם בש"ק רח"ל, וכתב לי וזל"ק: "מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע", עכ"ל. הרי דלדעת דמו"ר מרן הגר"ח שליט"א אדרבה אין לו למחות בהן, ומטעם הנזכר.

ועתה זכיתי לשאול מקמי מו"ר מרן הגר"ח שליט"א שטינמן שליט"א אי יש חובה למחות בחילוניים הנוסעים בש"ק רח"ל, ואמר לי בפ"ק "זה לא דבר המפורש בתורה, ושאלתי הא הוי חילול ש"ק, ואצר לי מו"ר שליט"א איהא כתוב בתורה שאסור לנסוע (ברכב) בשבת, והוסיף דאם ה' כתוב בתורה ה' צריך למחות בו (ויקר אחד שליט"א אמר לי דאח"כ דיבר עי"ז עם מו"ר הגר"ח שליט"א, ואמר לו דזה לא יעזור רק יגביר שנהא וכו').

ובביאור דברי מו"ר מרן הגר"ח שליט"א הראוני מה דאי בשו"ע או"ח סדר סעודה מפסקת סימן תר"ח סעיף ב', וז"ל: נשים שאוכלות ושותות עד שחשיכה, והן אינן יודעות שמצוה להוסיף מחול על הקודש, אין מוחין בידן כדי שלא יבואו לעשות בזדון. הגה: וה"ה בכל דבר איסור אמרינן מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין, ודוקא שאינו מפורש בתורה אע"פ שהוא דאורייתא, אבל אם מפורש בתורה מוחין בידם (ר"ן פ"ד בביצה ורא"ש בשם העיטור), עכ"ל. ועי"ש היטב. ויש לפלפל בזה טובא לפמש"כ במשנ"ב שם, ואכמ"ל כעת.

והגאון הגדול רבי אפרים גרינבלט שליט"א בעמח"ס שו"ת רבבות אפרים אמר לי דכשעובר ליד האוטו יאמר "שבת", ואין צריך לצעוק זה (יש לעורר בהא שיהיה שבעל הרכב לא יעצור בגללו וכו').

והולם שאלתי מהרה"צ רבי אליעזר יצחק דנציגר שליט"א, והשיבני על אתר דמוטב יהיו שוגגין וכו', והראני דברי השו"ע או"ח סי' תר"ח (דזכר מו"ר מרן הגר"ח שליט"א דלעיל), ועי"ש בביאור"ל דיכול להגביר השנאה, עי"ש. והוסיף הרה"צ ר"י שליט"א משום הגר"י זילברשטיין שליט"א דיכול לעשות זה באופן דיאמר בניהותא שבת שלום, אתם יהודים, אתם יודעים ששבת היום, וכן אמר דתמיד חושב שיש לרונ במצב החילוניים דהאינדא, וסיפר דכשה"ג בירושלים ת"ו היו הפגנות על חילולי שבת ברחוב ים סוף, ופ"א עצרו חילוני אחד ושאלו מה אתם רוצים מאתנו, אנו לא התערבנו לכם תעזבו אותנו, והיינו דבאמת כותמים לא ידעו מה רוצים מהם, וביאר דלפני כתישים שנה היו שזכרו את אמה שלהם חילוניק נרות שבת, וכשאמרו להם "שבת" ידעו במה מדובר, אולם היום יש שאין מבינים מה רוצים מהם.

עוד אמר לי הרה"צ ר"י דנציגר שליט"א דפ"א הלך בירושלים ת"ו ביו"ט שני, והיו קבוצת תיירים מחו"ל שבאו לחנות למוצרי יודאיקה ורצו לקנות, ואמר להם המוכר בדרכי נועם אתם גרים בחו"ל, אסור לכם לקנות היום, תבואו מחר אני אמכור לכם. עוד הוסיף משו"ת מנחת שלמה למרן הגר"ח שליט"א וזל"ה דדן לענין הא דאי דאין ליתן אוכל לאדם שאינו מברך, והנה לעתים מגיע פועל וכיו"ב לביתו, אז אמנם ישנם כאלו שאומרים לו תברך או אני אברך ואציא אותם וכדומה, אך הוא דן לומר שיה"י מותר ליתן בכדי שלא להגביר השנאה, ואדרבה אם לא יתן לו עוד זאת שלא ירצה בסוף לחזור למוטב (על כן הכא ג"כ אין לצעוק שבת אם כי אפשר כאמור בדרכי נועם), עכת"ד הנפלאים. וראה מה שהארכנו טובא בגדרי תינוק שנשבה בספרינו ענפי משה בהלכות מאכלי עכו"ם (סימן ג'), ודוק.

וכששאלתי ממו"ר מרן הגר"ח שליט"א אודות אברך שיש לו אח חילוני הנוסע בש"ק, ויושב לידו כעת בסעודת שבת, אם יאמר לו ומה יאמר, השיבני דזה בעיה, דאם לא יאמר זה לא טוב, ואם יאמר אפשר יעביד להכעיס, על כן עדיף לשתוק.

ועתה שאלתי מהגאון הגדול רבי שמואל אויערבאך שליט"א כשחילוני נוסע בשבת אם יש ענין לומר לו "שבת", ואמר לי הגר"ש אויערבאך שליט"א "אני לא יודע אם זה יביא תועלת" (וכמדו' הוסיף דאם זה לא יביא תועלת לא כדאי). לסימא דהא מילתא אביא בזה עובדה מופלאה מקובץ אור השבת (חוברת כ"ה, עמוד מ"ט) דסיפר הגר"ח הלוי שטיינברג שליט"א בעמח"ס משנת חיים. וכאשר כיהן מרן רה"י רבי מיכל יהודה ליפקוביץ זצוקלה"ה כר"י תפארת ציון יחד עם אביו (הגר"ג שרגא פייבל זצ"ל), היו רגילים להתפלל בהישיבה מידי שבת בשבתו. שבת אחת יצאו מהישיבה אחר תפילת מוסף לכיוון הבית עם עוד מתפללים, וראו כי ברחוב אנילביץ ב"ב עומד מאן דהוא ועודר בגינתו בפרהסיא, כל קבוצת המתפללים ובראשם מרן רבינו המנחת יהודה זצוקלה"ה ניגשו ומחו על חילול השבת, אמנם הלה לא הבין מה רצונם הימנו, לדבריו שבת היא היום היחיד בו אינו עובד מחוץ לביתו, ופנוי הוא לעבוד בגינתו, ואם לא יעבוד ביומא דשבתא גינתו מה תהא עליה, וחרף המחאות המשיך לעבוד כאילו לא אירע דבר. מרן המנחת יהודה זצוקלה"ה הסתובב לאחוריו והחל לומר קדיש, ולאחר כארבעים שנה עלה בדעת הגר"ח שיבלחט"א דאפשר ביאור ענין הקדיש דאמר אז מרן זצוקלה"ה הוא לפי דכשנעשה חילול ה' צריך לעשות כנגדו קידוש ה', והואיל והמחלל שבת בפרהסיא הרי הוא ככופר במעשה בראשית, הרי הוא מחלל את שמו יתברך, וכנגד זה צריך לעשות קידוש ה', ואמירת הקדיש הוא קידוש שמו יתברך "יתגדל ויתקדש שמיא רבה", רצה הגר"ח שליט"א לקבל אישור לביאורו הלו ונכנס למרן זצוקלה"ה, השיבו מרן זצוקלה"ה שאכן זכור לו המחאה שהיתה אז, אך לא זכור לו שאמר קדיש, ובכלל בסתם כן אדרבה עדיף למעט באמירת קדישים. אך הוסיף דאם האמת כפי שזכר הגר"ח שליט"א, ודאי הביאור בזה הוא דהוי קידוש ה' נגד חילול ה'.

ועתה מצאתי בס"ד בספר מנחת יהודה (עניני תשובה) להרה"צ שושן סודות קקש"ת רבי יהודה זאב לעבאוויטש זל"ה (דהיום אור לכ"ז אלול הוי יומא דהילולא דיליה), דכתב בעמוד קנ"ד: "שמרתם את השבת כי קודש היא לכם (שמות לא, י"ג), יש לומר אותיות לכ"ב ראשי תיבות להיות כלי מפואר, בלי פגם, כן נזכה", עכ"ל. וראה שם לעיל דהרחיב מדברי האמרי אמת דשבת קודש עם תשובה מוציא כל החלודים הפגומים, עי"ש בכ"ד ע"ד פרד"ס, ואכמ"ל [וע"ד רמז אפשר דיש להוסיף בזה, דהנה לכ"ם אתון מכל, וירמוז למ"ש (בראשית ב', ב-ג) מכל מלאכתו אשר עשה, ואכמ"ל].

בענין אכילת תפוח בליל שבת

בגליון קודם הרחבנו בענין אכילת תפוח בליל ש"ק, עי"ש באורך. והנה בין הבתרים כתבנו דמ"ש בשיה"ש כתפוח וצויה יער וגו', הוי תפוח כפשוטו ולא אתרוג, עי"ש. ועתה כתב לי ידידנו האברך המופלג ר"א גרין שליט"א לחוב דברינו מהא דאי במדרש (אסתר רבה ט', ב') אתרוג אמר אתן את עצמי שממני נוטלין ישראל למצוה, הדא

הוא דכתיב (ויקרא כ"ג, מ') ולקחתם לכם ביום הראשון וכו', תפוח אמר אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל, שנאמר (שה"ש ב', ג) כתפוח בעצי היער וכו', וכתיב (שם ז', ט') וריח אפך כתפוחים וכו', עי"ש היטב.

אמאי אין במלקט שיערה לבנה מתוך שחורות משום בורר

בשו"ע סי' ש"מ (סעיף א') נתבאר דבמלקט לבנות מתוך שחורות אפילו באחת חייב, והך חיובו בב' דברים, חדא משום גזוז, ותו משום לא ילבש דאסור אפילו בחול, ועי"ש במשנ"ב. והקשה בחזק עדין לגאון כמר עמנואל טייטלבוים שיחי' לאוי"ט מ"ט ליכא בזה משום בורר.

והראוני בספר איל משולש להגרמ"א שלזינגר שליט"א (הלכות בורר, פ"ו הערה רכ"ו) דכתב וז"ל: כמו כן נראה פשוט דהמלקט שערות לבנות מתוך שחורות [דחייב משום גזוז כמבואר בשו"ע סי' ש"מ ס"א], משום בורר אין כאן כיון שאין האדם "מקולקל" עי"ז, עכ"ל.

ולכאורה צריך עיון דאמאי לא חשיב עי"ז מתקן מנא, דהא אין בחפצו להשאיר השיערה הלבנה בזקנו, ואדרבה לדעתו כאשר השיערה הלבנה בו מקולקל הוא, דחפץ בזקן שחור, ויל"ע. (ועמש"כ בספר כרם שלמה להגר"מ גרוס שליט"א יו"ד סי' קפ"ב ס"ו ובהערות שם מאי דהאריך בענינא דליקוט שיערה לבנה א' מבין שחורות, עי"ש היטב הדק. וע"ע בגדר לא ילבש בספר ברכת שלמה להגר"ש טנא זצ"ל (חידושים וביאורי סוגיות, כרך א' סימן צ"ה), עי"ש.

וכשהצעתני זה קמ"י הגאון רמ"א שלזינגר שליט"א בעמח"ס איל משולש, אמר לי דלענין שיערה אחת לבנה בתוך זקן שחור י"ל דלא חשיב מתקן מנא, ולפי דלא מציינו באדם מתקן מנא מדאורייתא (ומ"ש גבי טבילה דחזי וכו' הוא מדרבנן), והיכן שמציינו מתקן מנא מציינו, והיכן שלא מציינו אין לן לחדש, אמנם לעני"ד ילי"ד בזה. ובגונא דיש שערות לבנות רבות, ומלקט א' מהם, טען הגרמ"א שליט"א דיש לדון עדיין דלא חשיב קלקול בזה דלקח שיערה א', ואי בקרא הדר זקנים שיבה וכו'. ואמנם אמר דיש לדון בזה. וכן אמר דיל"ד מהא דכתב בריש ספרו איל משולש (בורר, פ"א סי"ו) בהסברא דבמחזר לקרקע אין משום בורר, ובהערה שם הוכיח כן ממז"ק (ב', ב') דפליגי אמוראי במנכש עשבים רעים מטובים בש"ק אי חייב משום זורע או חורש, ומבואר דבורר ליכא בזה, ועי"ש מאי דפלפל בזה. ולעיקר דינא הסכימו מרן הגריש"א זל"ה, ויבדלחט"א מרן הגר"ג קרליץ הוי דומיא דמשכן, ובאיל משולש הוסיף דאין דרך ברירה בכך, עי"ש באורך.

והנה אי ה' מיירי השו"ע בזקן שחור שלם שיערה אחת לבנה, ה' אפשר שפיר לומר דככה"ג דבורר הלבנה ליכא משום בורר, והוא עפמש"כ בספר שביתת השבת להגר"י מאלצאן זל"ה (מלאכת בורר, ס"ק י"ח) משום הגר"ש בס' ארוחות חיים (סי' שיי"ט סק"א) דבשבת (קכ"א, ב') אי האי עכבר דאישתכח באיספרמרקי (בשמים), וא"ל נקוטו בצוציתתא אפקוה, דמוכח שם דכה"ג ליכא משום בורר פסולת מאוכל, עי"ש היטב הדק, והרי לפי"ז י"ל דהזקן השחור מקרי חתיכה א' והשיערה הלבנה מקרי חתיכה א' ושרי, עפמש"כ בשבת (שם) וכל האיסור דתערובת הוי רק בג' גופים, וע"ע בספר מלאכת שבת להגר"מ שטרן שליט"א (עמוד ל"ח), ודוק. אמנם להלשון דזכר השו"ע ז"ל משמע דמיירי גם במלקט "לבנות" מתוך שחורות, ודבהוא חייב משום גזוז, ולא נקיט משום בורר.

ומ"מ אפשר דיש קצת לדון בזה לפמש"כ הביאור"ל (סי' ש"מ ד"ה ומלקט לבנות וכו'), וז"ל: יש לעיין אם דוקא כשהיה רק שער אחת, שבזה מועיל ליקוטו להתייפות, על כן חשיבא מלאכה, מה שאין כן כשנשאר עוד הרבה, או אפשר דמכל מקום מתייפה קצת, והנה בירושלמי פרק כלל גדול לענין בורר איתא אמר רבי יודן היה יושב על הכרי ובורר כל היום אין מתחייב, ופירש שם המפרש שלא הועיל כלום שעדיין יש צורות [ועיין לעיל מה שכתבנו בסמ"ן ש"ט בזה], ולכאורה הוא הדין בעניננו לפי הירושלמי, וכן משמע קצת במכות כ' עמוד ב' בהמפרש שם דביבור המתחיל "במלקט", עיין שם. ועיין בטור יורה דעה סימן קפ"ב בתיב יוסף שם דמצדד לומר דאפילו בשער אחד לבן גם כן עובר משום "לא ילבש", ואם כן הוא הדין לכאורה לחיובא דשבת דהברייתא משהו להו כהדדי, עכ"ל. הרי דסו"ס מבואר בד' הביאור"ל דהשו"ע קמייירי אף במלקט

שיערה לבנה אחת מתוך זקן שחור דאית ביה עוד שערות לבנות, דג"כ מחייב אהא. וע"ע שו"ע סי' ש"ב ס"ב ובביאור"ל שם (ד"ה הלוקט), וצ"ע בכל זה.

ברם עוררני ידי"ן האברך המופלג רבי חיים נקנסקי שליט"א דיש ליישב בזה עפמ"ש הפו' דאין בורר במחזר, ולקושטא דמילתא עיין מ"ש בזה בספר פתח הדביר להגאון רבי חיים בנימין פונטריומולי זל"ה (סימן שיי"ט סעיף ד' אות ו') באורך דבמחזר ליכא ברירה, ולפי"ז י"ל דכיון דהזקן מחובר שוב ל"ש ברירה במה דבורר שיערה לבנה א' מתוך השחורות, ועל כן שייך בזה רק משום גזוז ולא ילבש, ודוק היטב. וכע"ז כתב לי הגר"ח א"ש קניבסקי שליט"א, דיתכן דתלי בהשאלה אי יש ברירה במחזר לקרקע.

וכן כשזכיתי לשאול זה מקמי מו"ר מרן הגר"ח שליט"א שטינמן שליט"א, שאלני בגידולי קרקע יש ברירה, במחזר לקרקע יש ברירה (והיינו דאין). ושאלתי אם ס"ל דה"נ הכא בזקן ל"ש ברירה, ואמר לי מו"ר מרן הגר"ח שליט"א "כן".

אמנם מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א יישב לי דאין בזה ברירה, וטעמו ונימוקו דאין צריך לברור, דזה ברור ועומד. (ולכאורה יהי' בהא ני"מ כשהשיערה הלבנה מוסתרת תוך זקנו ועליו לבררה, אא"כ נימא כהסברא דל"ש במחזר ברירה, וק"ל).

אי שרי לקרוע מגליל טואלט משום כבוד הבריות

כתב בספר שלחן יוסף להגר"י יוסף שמואליאן שליט"א (או"ח סימן ש"מ, עמוד קע"ו) וז"ל: משנ"ב סקמ"א, ואם קורע נייר לקרעים כדי לקנח א"ע בהן או לשאר איזה תשמיש, חייב משום קורע. ויש שטענו דכיון דיש משום כבוד הבריות, יש להתיר בשינוי כמו שמותר לטלטל אבנים לקנח, עיין שו"ת אור לציון ח"ב עמוד רס"ז שדחה דדוקא בטלטול מוקצה התירו, אבל במלאכה דרבנן שיש לה עיקר מה"ס"ל ולא התירו, ועוד שמעתי מחכ"א גדול שליט"א דהיום שאפשר לנקות במים לא שייך בכה"ג כבוד הבריות, ודו"ק, עכ"ל.

האמנם לדינא עיין בשש"כ הנדמ"ח (פכ"ג סי"ט) דהכריע דיכול לקרוע כלאחר יד, היינו דיחזיק הנייר לא ביד אלא במרפקו הא', ואילו במרפקו השני יקרענו, ע"ש. וע"ע בפסקי תשובות (סימן ש"מ אות כ"ח) מאי דאסף מגדולי הפוסקים בזה, וג"כ העלה לקרוע במרפקו, ע"ש היטב.

ברם לעני"ד היה נראה לדון עדיף דבמרפקו יגלגל הנייר טואלט לרצפת בה"כ, ויקרע הנייר טואלט בגולו, ועדיפא הוא מאשר ישלח ידו מקודם ויחזיק הגליל נייר טואלט בידיו, דהא הוי מוקצה, וכל ההיתר להחזיקו י"ל דהוי בשעת הקריעה גופי' (ויל"ד בזה למעשה), עכ"פ כיון שלדברינו בדחיפתו במרפקו לרצפה וקריעתו בגולו אינו חשש מוקצה כלל, לכאורה עדיפא הוא על הא דכתבו לקרוע במרפקו, כנלע"ד (ומש"כ בשש"כ דלא יחזיק בידו רק במרפק, הא ודאי מקודם יתחייב להחזיק בידיו, ואין לך אדם התופס במרפקו דבר בלא שיתפסנו מקודם בידו, וז"פ). ומש"כ בשלחן יוסף דשמע אמר מחכ"א גדול שליט"א דהאינדא דאפשר לקנח במים ל"ש בהא כבוד הבריות, נראה דלהמציאות ודאי דשייך זה, דבבה"כ רבים אין צינור רחיצה, ותו דלא כו"ע רוצים בזה מדהו אסטניסטים וכיו"ב, הלכך ודאי שרי להו כלאח"י לקרוע נייר טואלט לקנח בו, כנלע"ד.

ולמעשה הצעתי סברתינו דאדם דאין לו נייר טואלט חתוך יקרע בגליו דרך שינוי, דהוי שינוי טפי, קמי' מו"ר הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף, והסכים עמנו בעזה"י דיש ענין ליעביד שינוי יתר גדול באם אפשר לו לעשות כן, אמנם אמר דפעמים דהרצפה דביה"כ מלוכלכת וכיו"ב, אך אם יכול לעשות כן יש ענין לעשות כלאחר יד יותר גדול, והוסיף והרחיב בהא (גם אמר דאם א"א לו באופן הנ"ל יעשה במרפקו כלאח"י וכו').

אולם כשדברתי בזה עם מו"ר מרן הגר"ח שליט"א שטינמן שליט"א, אמר לי דאמנם גם זה שינוי (היינו דחותך ברגליו), אך תמה ואמר לי: לא מספיק שינוי קטן, צריך שינוי הכי גדול, ולמעשה החווה במרפקו דבידו השינוי הוי לאחוריו כלאחר יד, ומו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א הורה לי דיקנח בהגליל בעודו מחובר לגליל, וישאירוהו כך. (ויל"ע אי שרי לא ליתנו בהמים ויורידן מפני כבוד הבריות הגם דיקרע ממילא).

ושו"מ בספר בירורי משנה להאברך המופלג ר"א

שקלאר שליט"א (עמוד צ"א) דהשיבו מו"ר מרן הגר"ח שליט"א דגליל נייר טואלט שאני מגליל בד, דגליל בד עומד לחיתוך בחנות ונמכר כך ומקפיד עליו, משא"כ נייר טואלט דאם אפשר להשתמש בו כמות שהוא אינו מוקצה, ע"ש הענין, עכ"פ לדעתו דמו"ר מרן הגר"ח שליט"א אין לחתוך מהגליל רק להשתמש בו בעודו מחובר, ואכמ"ל, ולפי"ד מו"ר הגר"ח שליט"א י"ל דשפיר לא היו שם מוקצה על הגליל, ולפי דיכול להשתמש בו בעודו מחובר, ודוק.

בגדר "צדיק" דדנו הפוסקים אי שרי לחלל שבת עבור ברכות

הנה ראיתי בגליון ס"ז (עמוד ט"ו) דכתב הגאון רבי שמחה בונם ולדנברג זלה"ה אודות חילול שבת עבור ברכת צדיק (ואיני נכנס כעת לעצם הענין דהאריכו בו קמאי), וז"ל שם: כמובן שהנדון בזה לענין "צדיק" מוחזק בצדקות שברכותיו מועילות בבחינת צדיק גזר והקב"ה מקיים וכו', אבל לא סגי במי שהוא רק ראש ומנהיג לחוג מסויים, גם אם הוא חוג שכמה דורות לפניו אביו וסבו ואבי סבו מסתופפים בצילם של אבותיו וזקניו של המנהיג, דמה שהמנהיג ירש ההנהגה מהם לא סגי לחילול שבת כדי לקבל ברכתו, בגלל שהוא צאצאם של גדולים, כל עוד שהוא עצמו אינו בגדר הנ"ל, עכ"ל (וכתב לצדד שם אי לאו משום יתובי דעתא דבזה אפשר דשרי, ע"ש היטב).

לעני"ד יש לדון בהאי ענינא, דכידוע דהאינא לכל חוג וחוג יש את רבו, וצא ולמד בפרט בחצרות החסידים אשר כ"א ואחד אווזו מרבו כגדול הדור וצדיקו, ופוק חזי אם יצטרך לישועה, הגם דיתכן דיסובב אצל גדולי הרבנים וגדולי האדמו"רים, מ"מ ודאי שלו גופא עדיפא ברכת רבו מכולהו, ואחז"ל ברה"ק (כ"ה ע"ב) יפתח בדורו כשמואל בדורו, וזכות אבוה"ק מסייעתו להשפיע שפע וברכה להאמאין בברכותו (והגם דאפשר דלא חשיב אתמחי למי שאינו מחצרו, מ"מ לאלו שמחצרו ודאי יש לצדד דחשיב אתמחי גבייהו), ובפרט לפמשי"כ בספר בשבילי הפרשה להגר"א אליקום דבורקס שליט"א (עמוד רצ"ה) דמייתי בתר"ד "ש מפרשים שמעלת הצדיקים שמרגישים צער הזולת כצערם, ולכן תפלתם מועלת", ע"ש. ולפי"ז ודאי דרבו מובהק חש טפי בצערו, ותפלתו תקובל ברעווא יותר מאחר דאינו מכירו, ויל"ע. (וע"ע מאי דפי' הגה"ק מהרא"צ סאפרק זלה"ה מקאמרא בספרו בן ביתי על תהליך), פירק ק"א עה"פ עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ), ותרוה נחת).

האמנם כשדברתי בזה עם הרה"צ רבי אליעזר יצחק דנציגר שליט"א בן כ"ק אדמו"ר מאלכסנדר שליט"א, ראשית סיפר לי העובדא הידועה במרן רשכבה"ג הגרי"ש אלישיב זצ"ל שהי' ספק אם ליעביד ניתוח בליל ש"ק וכיו"ב, ושלאו למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בעיצומו של ליל ש"ק לשאול אם לנתחו וכו', ולגופו של ענין אמר דאפשר דייקא אם אתמחי ואין מספיק מה שמאמין בהצדיק, קמא אפשר דבעי מומחה, וכענין דאם ימצא אדם קליפא מכי"ק האר"י הקדוש ז"ל, הגם שנדע שזה ממנו מ"מ בעינן דיהיה אתמחי לשלשה אנשים, ולפי"ז ה"נ הכא י"ל דבעינן דיהי' מומחה לזה ג"פ, ודנתי לפניו לדבריו בענין אדמו"ר שעלה לכס האדמור"ת וטרם אתמחי לג' אנשים, דלפי האמור לא יחיל ש"ק עבור ברכתו להמתירין, דהא לא אתמחי לג' אינשי, ודומני שהסכים עמו דלפי"ז ה"נ, ודוק.

מחלל שבת הנוסע בליל שבת בלא אורות אם להעירו על כך או לא

נשאלתי במכתב מהרה"ג מרדכי חיים שליט"א מו"ל גליון פנינים מעיה"ק ירושלים תובב"א, אודות מחלל ש"ק רח"ל הנוסע בליל שבת במכוניתו בלא אורות, ומסכן בכך את עצמו ואת עוברי הדרך שומרי תומ"צ, אם מותר לומר לו להדליק האורות דהוי גדר פיקו"נ, או דאסור מדהוי חילול ה'. והשיבותי בו בפרק דנראה לעני"ד הקלושה דכה"ג אמרינן שב ואל תעשה עדיף, ואין להתיר ח"ו לומר לו לחלל שבת, ותו דלו יעירהו להדליק האורות יראה כביכול דוזהי הבעי' היחידה כעת היינו דאין לו אורות, והרי לא די שלא מיחה בו על חילול ש"ק גם סייע בידו, וכגון דעיי"ז ינצל מן הקנס הניתן על אלו שאינן מדליקין אורותיהם, וע"כ י"ל דשב ואל תעשה עדיף, וכשדברתי בזה עם הגאון הגדול רבי אפרים גרינבלט שליט"א, אמר לי ג"כ דאינו יודע אם מותר (לומר לו להדליק האורות), והסכים דבכה"ג י"ל שב ואל תעשה.

אי שרי להרים בידיו עטיפות ממתקים המושלכות בביהכ"ס בש"ק

עוררני ידידנו האברך המופלג רבי דביר כהן שליט"א לדון במאי דמצוי אשר ילדים מקבלים מיני מתיקה בבית הכנסת ביום ש"ק בלמדם "אבות ובנים", ולעיתים אוכלין הממתק בביהכ"ס, ומחוסר שימת לב נורקת העטיפה דהממתק על רצפת בית הכנסת, אי שרי משום כבוד הביהכ"ס להרימה בידו ולזרקה באשפה. והנה הא ברירא דיכול לגרור העטיפה ברגלו ולהוציאה חוץ לביהכ"ס (וכן אמר לי הג"ר עמוס פרץ שליט"א בעמח"ס כלי השלחן דיכול לעשות כלאח"י), אך לעיתים ישנם כמה עטיפות, ולא כ"א מוכן לעשות כן ברבים, ומאידך גיסא הוי בזיון לביהכ"ס שהעטיפות מושלכין בהרצפה, והא ניחא בביתו דיכול כני"ל לגרור ברגליו עד מקום האשפה, וכן יש לדון אי הוה הנך עטיפות כגוף של רעי, דלאאורה גדר גרף של רעי הוא בדברים מאוסי, אך עטיפה של במבה ובסלי לפום פשטי"א לא הוה כגוף של רעי (ועטיפות של ארטיק יש לדון בהם לפי דאם לא ירימם יבואו נמלים וכדומה, וצ"ע). עודני מהרהר בזה, איקלע לידן ספר שלמי יהונתן להג"ר יהונתן בן צור שליט"א (חלק א', עמוד ר"ח), וראיתי לו דכתב דשמע מהגרי"י פישר זלה"ה דאין היתר דגרף של רעי, אלא היכא דמאיס טובא וכקיא וצואה, וכ"מ בשש"כ (פ"כ סמ"ב) דהגדיר גרף של רעי "דבר מאוס המעורר גועל", וע"ש מאי דהוכיח כן מכ"מ. אולם מייתי מספר מאור השבת דהביא מהגרש"ז אויערבאך זלה"ה דכתב אודות נייר של סוכריה, שיש להתיר לטלטלו מדין גרף של רעי, והוסיף והביא מספר טלטולי שבת דנשאל הגרש"ז זלה"ה בזה"ל: האם נכון לומר דכל שבעל הבית או אשתו מתביישים פן יבואו אורחים ויראו את הבית באי סדר, יאה מותר לטלטל מעל השולחן קליפות וכדומה אע"פ שהקליפות מועטים ואינם מסריחים, והשיב הגרש"ז זלה"ה וז"ל: אם זה ממש אי נעימות מסתבר דמותר, כי גם גרף של רעי גורם רק אי נעימות, עכ"ל. ושכן אמר לו הגר"מ פיינשטיין זלה"ה, ע"ש. ולדבריהם נלע"ד דה"נ אם העטיפות מושלכות על רצפת הבית, ויש לחוש שיבואו אורחים ויראו זה, ה"נ יש צד גדול להתיר זה מדינא דגרף של רעי. ולפי"ז יש לומר דהכי נמי ברצפת בית הכנסת דמושלכין בה עטיפות ממתקים וכדומה, יש לדונם כגוף של רעי דשרי לטלטלו מאחר גורם בזיון המקום.

דשרי דבשלמי" (שם עמ' ר"ח) כתב דבשש"כ חלק ג' כתב הגרש"ז זלה"ה דלקושטא דמילתא לא מצאנו היתר דגרף אלא בדברים המאוסין, וחזר בו מהא דכתב בשש"כ ח"א, וביאר השלמי" ד"ל דהוא לצד דיסוד היתר הוי מדינא דגדול כבוד הבריות, ע"ש היטב, ובמאי דהרחיב בזה משיטות קמאי ובתראי, ע"ש. ולהאמור נראה דמצד זה דגדול כבוד הבריות יש להתיר לטלטל עטיפות אלו בבית, ומכש"כ בביהכ"ס, ודוק, כנלע"ד.

ועתה שלחתי למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השאלה אי שרי להרים עטיפות ממתקים הזורקות בביהכ"ס בש"ק בידו, או דהוה מוקצה, ושיל"ד אי הוה כגוף של רעי, וכתב לי וזיליק: "רק עם מטאטא", ע"כ.

עוד שלחתי למו"ר מרן הגר"ח שליט"א לדון אי היתר דגרף של רעי הוי דייקא בדבר הסרוח וכיו"ב, או אף בשאר דברים, וכתב לי וזיליק: "בכל דבר המפריע", עכ"ל.

וכששאלתי מו"ר מרן הגר"ח שליט"א אי עטיפות ממתקים הזורקות בביהכ"ס שרי להרימן מדין גרף של רעי, תמה בפני "למה גרף של רעי", ושאלתי אם לדעתך גרף של רעי הוי רק בדבר המאוס, ואמר דאמנם גרף של רעי הוה רק דבר מאוס, עכ"ל.

אמנם הגאון הגדול רבי אפרים גרינבלט שליט"א אמר לי דודאי אין מכבוד הבית כנסת שיהיה על הרצפה (העטיפות הנ"ל), והוא חושב שמותר (להרימן בידו), והוסיף ואמר דאולי יש כאלה שאומרים שאסור, אך הוא חושב שמוותר. ושוב כתב לי בהאי ענינא הג"ר אי"ש קניבסקי שליט"א, וז"ל: עיין בשו"ע או"ח סי' של"ז ובמשנ"ב שם סי' ק"ב לגבי קליפי אגוזים [=ע"ש דנתבאר דשרי לכבד הבית אפילו אית ביה קליפי אגוזין וכיו"ב דאסירי בטלטול, מ"מ הוה להו לדידי' כגוף של רעי. ויש לפלפל לפמשי"כ לעיל לדון בגדר גש"ר דלאאורה מה מיאוס ישנו בקליפי אגוזין, ומוכח דכל דבר המפריעו חשיב גש"ר, והוא כמש"כ מו"ר מרן הגר"ח שליט"א במכתבו אלינו דגש"ר הוי "בכל דבר המפריע", ודוק בזה], עכ"פ

אי נימא דמותר לכבד במקום רצפת אבנים שפיר דמי, ואי נימא דאסור לכבד הבית לכאורה אין להתיר משום כבוד ביהכ"ס, דהרי בסוגיא דפסחים ס"ה ע"א משמע דאף בעזרה דהוי רצפת אבנים לא רצו חכמים להתיר להדיח, אע"פ דאיסורו משום שבות, ואין שבות במקדש, אבל מסיק בגמ' דשבות שאינה צריכה היא ולא התירו, ואע"ג דלא הוי כבוד ביהמ"ק להשאיר כך, מ"מ מקרי שבות שא"צ, וצ"ע בכ"ז, עכ"ל (ומריש חשבתי לדון הדם דנשפך שאני מסתם לכלוך מדהוי חפצא דמצוה וכו', אך ידידנו האברך המופלג רבי חיים זית שליט"א עוררני דאחר דנשפך שוב אין בו שום מצוה, וכמ"ש ביומא (נ"ח ע"ב) אלו ואלו מתערבין באמה ויוצאין לנחל קדרון ונמכרין לגננין לזבל ומועלין בהן, וע"ש ברש"י דכתב יש בהן איסור ליהנות בלא דמים, ע"ש היטב, הרי דמהא ליכא להדם דנשפך שום חפצא דמצוה, רק דבעינן למכרו לגננין וכו').

ועיין בקונטרס משנת אהרן הלכות מוקצה השכיחות בשבת לידידנו הג"ר אהרן ליברמן שליט"א, רוי"כ אור עמרם ונכדו דמו"ר המשנ"י שליט"א (עמוד רל"ב סימן ט"ו), דהאריך בגדר גרף של רעי, ע"ש בדבריו.

ועתה זכיתי לקבל בהא תשובה ממו"ר הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף וש"א"ס, וז"ל: בענין עטיפות ממתקים הזורקות על רצפת ביהכ"ס נראה דהוי בגדר גרף של רעי, דמסתמא כל מקום נדון לעצמו, בית מלך ב"ו מקפידים מאד על כבודו, או בית עני שלפעמים מוונת, עכ"ל.

עוד זאת שאלתי מקמי הגאון הגדול רבי שמואל אויערבאך שליט"א אי עטיפות ממתקים הזורקות בבית חשיבו גרף של רעי, וכמדוד' מריש פסק בזה ואמר דאין נראה כ"כ, אמנם אמר "אם הוא איסטניס, אולי" ושאלתי אם עטיפות הממתקים זורקות בביהכ"ס, אי שרי להרימן בידו בשבת, ואמר לי הגר"ש אויערבאך שליט"א "אם זה כבוד הבית כנסת, אולי" [ותכן כוונתו באומרו אולי, דר"ל כשהעטיפות גליות לעין כל והוי בזיון, ודוק].

והנה עתה קבלתי בזה מכתב תשובה מידידנו הג"ר אהרן ליברמן שליט"א רוי"כ אור עמרם ומח"ס משנת אהרן, ובריש דבריו כתב דמצד כבוד הביהכ"ס גרידא אין נראה להתיר, עפמשי"כ במנחת פתים (בהוספות לסי' ש"ח סליד) וז"ל: עיין בגמרא (ביצה ל"ו ע"ב) בעובדא דרב אשי: [דאשתכח עכברתא בי אספרמקי (בגשמים) רש"י] דרב אשי, ואמר להו נקטה בצוצייתא (בזנבה. רש"י) ואפקוה], מוכח דשרץ מת שנמצא בחצר הוי כגוף של רעי ומותר להוציאו, וכ"מ מדברי המשנה למלך (פ"ג מביאת מקדש סוף ה"כ), ומדבריו יש ללמוד דדוקא בחצר דהוי דירה לענין מוזה, אבל כשנמצא בבית הכנסת דלאו דירה הוא אסור להוציאו, כיון דלאו דירה מיקרי, עכ"ל. ונראה מדברי המנחת פתים דמטעמא דכבוד הביהכ"ס לבדו אין להתיר, ורק כשמוסר על הבריות איכא התירא דגרף של רעי [=א"ה, אמנם פשוט דאף להמנחת פתים כיון דהוא בזיון להביהכ"ס יש לטאטאו וכיו"ב, רק לא בידו, ולדברי הפוסקים דמייתנין לעיל דהתירו טלטול שקית ממתק וכיו"ב משום כבוד הביהכ"ס בעכבר ודאי מישרא שרי].

ושפיר מקרי בית דירה ואיכא התירא דגש"ר. אמנם כתב דטוב דיבקש מקטן להירמו, וכמ"ש בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' ט"ז אות א') דמוטב לסלק גש"ר ע"י קטן מאשר ע"י גדול, דכל ההיתר הוי משום כבוד הבריות (וע"ע מה שכתבנו לעיל מס' שלמי יהונתן ויל"ד), ועוד ציין לאגרו"מ (או"ח ח"ה סי' כ"א אות ט') דאין לעשות כן ע"י קטן, דיחשוב הקטן דשרי לטלטל מוקצה, ויל"ע. אך מ"מ בנד"ד העלה שעדיפא ע"י קטן לכו"ע, דאינו יודע דהעטיפה מוקצה, ומבין דאביו מבקשו להרים העטיפה משום כבוד הביהכ"ס, ואכמ"ל.

אי שרי לסגור בקבוק בהפקק קודם שזורקו לאשפה

נשאלתי מידידנו היקר הרה"ג רבי ע. ח. שליט"א מאלעד אם מותר לסגור בקבוק פלסטיק דשתיה כאשר רוצה לזרוק לאשפה, או דאסור. הנה לענין טיטול מצונו דכתב בספר שש"כ הנדמ"ח פרק ט"ו (הערה רע"ג) וז"ל: ושמעתי מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל דלאחר השימוש בחיתול מותר להדביקו באספלטית שלו, כדי שלא יתפור הלכלוך שבחיתול עד הביאו לפח הזבל, וראה להלן פרק ל"ה בסוף הערה פ"ז, עכ"ל (וראה שם מ"ש בהאי ענינא). אולם התם זיל בתר טעמא דלא יתפור הלכלוך, ואין שייך זה בבקבוק לפור, ומלבד מה דיש החולקים וסוברים דאף בטיטול אסור להדביקו לפני שזורקו לאשפה.

גם הלום אמר לי ידידנו הרה"ג ר"מ קרן איינהורן שליט"א דשאל זה מקמי הגר"מ לובין שליט"א חדב"נ דמזן הגר"ג קרליץ שליט"א, והשיבו דשרי לפי דהבקבוק הגם דזורקין אותו לאשפה מ"מ לא בטל משימוש, עכ"ל. איברא לעני"ד לא זכיתי לירד לעומק דעתו הרחבה, דהא ניחא באשפה נקי דבקבוקים וכיו"ב דשפיר י"ל שיקחו לשימוש חוזר, אך כאשר זורקן לאשפה עם דברי מיאוס למי שמענו ולא ראינו אדם בר דעת שיוציא בידו מן הפח בקבוק לשימוש חוזר אחר דנמאס ונתלכלך. וכבר כתבנו מעין זה בא' הגליונות הקודמים לענין כלים ח"פ שזרקום לאשפה.

וביותר דדעת מרן הגרש"ז זלה"ה (עיין פסקי תשובות הלכות שבת סימן שי"ח אות ה') דאין לעשות קשר ובנין בכלים וחפצים העשוין לשימוש חד פעמי, ואחר השימוש זורקין אותן בלא לטרוח ולפתוח הקשר, ע"ש היטב. דלפי"ז י"ל דרק בטיטול התיר זה שלא יתפור הלכלוך, משא"כ הכא בבקבוק אין שייך הך התירא, ודוק (וע"ע בפסקי תשובות סי' ש"מ שלהי אות ל' דכתב דיש לזוהר שלא לחזור ולהדביק קצוות הטיטול קודם זריקתו לאשפה, ע"ש).

ושוב מצאתי בספר שלחן שלמה למרן הגרש"ז זלה"ה הלכות שבת (חלק ב', עמוד פק"ד הערה י"ב) דא" שם וז"ל: אולם לגבי בקבוקי שתיה שהתרוקנו השיב מרן זלה"ה בע"פ לשואל דבין אם הם מזוכיית ובין מפלסטיק לא הוי מוקצה, ואע"ג שעשויים מתחילתם לזרוקם לאשפה לאחר שהתרוקנו, הרי רגילים הרבה למלאותם ולהשתמש בהם, כגון בקיץ או לטיולים או בביתו עבור הקטנים וכיו"ב, הלכך ודאי תורת כלי עליהם, עד שזרקום לאשפה דאז פקע מינייהו שם כלי, עכ"ל. הרי מבואר להדיא בעז"ה כדכתבנו דכאשר זורקין הוה מוקצה, ולפי"ז לכאורה אסור להבריגו קודם שזורקו לאשפה.

ועמ"ש בקונטרס משנת אהרן לידידנו הג"ר אהרן ליברמן שליט"א (עמוד כ"ו). וע"ע בספר ארחות שבת (חלק ב', פרק י"ט הערה ר"ג), וצ"ע. ודע דכשדברתי בהא עם מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, ראשית עוררני דזהו כל תשחית לזרוק הפקק (ואחד שאלו ומה עם הבקבוק, וכמדוד' אמר לו דאה"ג).

ופ"א אף ראיתי דנשבר בקבוק (כמדומני דשמן) בבית מו"ר מרן הגר"ח שליט"א, ושאלו די"נ הבחור שלמה ליברמן נ"י אם לזרוקו, ואמר לו דזהו כל תשחית על הפקק, אמנם אמרתי למו"ר שליט"א דיש רבים כאלו, ומ"מ אפשר דכהיום דיש ממחזרין אותן אולי הוי כל תשחית כשזורקן לאשפה, וצ"ע. ובכלל דן מו"ר מרן הגר"ח שליט"א דהבקבוק מוקצה כשנגמר, ואמרת לפניו דמ"מ יכול למלאת בו מים וכיו"ב, וכמדומה הסכים עמנו, אך לא הכריע בנוף שאלתינו.

וכששאלתי ממו"ר הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף אי מותר לסגור פקק הבקבוק כשרוצה לזרוק הבקבוק לאשפה, השיבני דלאאורה מותר. ועיין לקמן שכן השיבנו הגאון הגדול רבי אפרים גרינבלט שליט"א

בעמח"ס שו"ת רבבות אפרים דמותר לסגרו, ואין בזה משום בונה. וכן אמרו לי משם הגה"צ רבי שיהיה דבליצקי שליט"א דאמר שהעולם החל לחוש לזה, והוא אינו רואה בזה איסור, אמנם כמדו' הוסיף דאם יכול לימנע מכך למה לא ימנע. ויש להטעים ביותר סברת האי התירא לפמש"כ החזו"א ז"ל (או"ח סי' נ' סק"ט) בהיתר דפתחת וסגירת מכסה הכלים, ע"ש היטב הדק, ולפניו י"ל דעדיין שמא דכלי עליו עד שיונח באשפה, דעד שמניחו באשפה יכול למיהדר ביה ולהשתמש בו ככלי רגיל שוב ושוב, כגון למלאת בו מים כרגילותא דעלמא, נמצא דכל זמן דלא נח באשפה לא חשיב לעולם, הגם דכבר חישב לזרוק, מ"מ כיון דיכול למהדר ביה סגי כנ"ל, והבן.

עוד אמר לי מו"ר הגר"י ליברמן שליט"א דכל מ"ש בשו"ע ובמשנ"ב סי' שיי"ג סעיף ו' לענין הברגה, אינו בפקק בקבוק רגיל, רק בכלים עם כיסוי דיש בו הברגה, ולא בפקק דאינו עושה שום מעשה (אמנם עורר דיכול להגיע אף בפקק רגיל לחשש ההיזק בגוונא דמהדקנו בחזקה טפי), וכן נתברר בס"ד ענין זה כשברת"י בהאי ענינא עם ידידנו הג"ר אהרן ליברמן שליט"א בעמח"ס משנת אהרן ונכדו דמו"ר שליט"א, ואכמ"ל. ומו"ר הגר"י ליברמן שליט"א הוסיף גם דלא דמי לטיטול, דשם הוא שאלה כמדו' דתופר, ולא כהכא דלא עביד מיד, ונראה בעומק ביאור דבריו דכאשר מברג כלים כסיר וגביע וכיו"ב, ההברגה חשיבא מעשה בפני"ע לאשווי שם כלי על המתברג, משא"כ בבקבוק דאין פעולת סיבוב הפקק נחשבת להברגה כשנעשית כדרכה, רק חשיבא פעולת כיסוי כלי, וזה שרי, וק"ל.

ועתה שרר גבן מו"ר הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א מש"כ בספרו הגדול משנת יוסף על סוגיות (ח"א, שמא יתקע עמוד קנ"ג) וז"ל בתו"ד: כתב הט"ז (סק"ו) דנודות של בדיל שלנו שיש בהן שריו"ף [בורג] לכאורה אסור להדקה בחזוק, כמו מטח של פרוקים, ולרמ"א אפילו ברפיון היה צ"ל אסור כיון שהדרך להדקם, אלא דנראה דדוקא בכוס יש שמחמיר שא"צ לפרקו, דעיקר תשמישו שלא ע"י פירוק, משא"כ בנוד שעיקר תשמישו ע"י פירוק תמיד, לא מיקרי גמר מלאכה אפילו כשתוקע השריו"ף [הבורג] בחזוק - וכ"כ המג"א (סק"ב) לגבי כוס הג"ל שרגלו מוברג בתחתיתו, שאסור להבריגו בשבת, ולא דמי לכיסוי כלים שעשויים כך [בבורג], דהתם אין עשויים לקיום רק לפותח ולסגור תמיד - וברור שיש כונתם שהכיסוי היה מוברג על פי הנוד או הכלי, כמו הפקקים המוברגים על פי הבקבוקים, דזה פשיטא שאינו בונה ולא מכה בפטיש, דעיקר תשמישו כשפתוח, אלא הט"ז והמג"א איירי בכלים שכיסויים היה מחובר על פיהם בברגים, ובהברגת הכיסוי חיבר ב' חלקי כלי בכ"ז התירו כיון שעשוי לפותחו [כעין כיסוי סיר לחץ], עכ"ל וע"ש בכל דבריו.

אחר זמן קבלתי בזה מכתב תשובה מידידנו הג"ר אהרן ליברמן שליט"א בעמח"ס משנת אהרן, והאריך בו כיד ה' הטובה עליו לצדד בכחה והתירא דשרי לסגור הבקבוק בש"ק, הגם דבדעתו לזרוק, ובפרט לפמש"כ במאמר מרדכי (סי' שיי"ג סק"א) להקל בהברגה, דתקיעה היינו שדוחק חלק לתוך חלק אחר, אולם כשמסובב את החלקים ומתברגים ע"י החריצים שמסביב אי"ז חשיב כתקיעה כלל, שהרי אינו מעלה ומוריד אם ידחוק יותר בחזוק [=א"ה]. ילי"ד בזה לפמש"כ לעיל ממו"ר המשנ"י שליט"א דלכאורה באם יסגור הפקק בחזוק אפשר דיחשב כתקיעה, וצ"ע, ומ"ש מאי דכתב המאמ"ר מהמג"א, ע"ש היטב. והגם דלמעשה מסיק המאמ"ר לחומרא כהמג"א, מ"מ נידון ידון קיל טפי מהברגת כלים, וכאשר חילק סבו מו"ר המשנ"י שליט"א בספרו דמיתנין לעיל, ולזה העלה דאין לחוש בזה לאיסור בונה.

הדליק בשבת קומקום עם מים בשוגג או באונס אי שרי ליה או לאחר לכבותו

חזי הוית להרה"ג ר"י דהן שליט"א בגליון שערי הלכה (גליון ה'), דדן באדם שהדליק בטעות קומקום חשמלי בשבת, אם צריך לכבות את הקומקום קודם שירתחו המים, או שעדיף שירתחו המים מאליהם מאשר שיכבה הקומקום בידיים, וכן נעטפק היכי הוה דינא כשאדם אחר הבחין בכך, ופשטי לה משבת (ד' ע"א) ואיפסק בשו"ע (סי' רנ"ד ס"ו) דאדם שהדביק פת בתנור בשבת צריך לרדותה לפני שיקרמו פניה, דאע"פ דאיכא איסורא דרבנן לרדות הפת, ותו דמטלטל בצק דהוא מוקצה

(ע"ש במשנ"ב ס"ק מ' משום הא"ר ומנח"ש מהדו"ת כ"ד, ג'), מיהו עדיף שיעשה איסורים דרבנן בכדי שינצל מאיסור דאורייתא של אפיה בשבת, והעלה דה"ה הכא י"ל דכיון דכיובי הקומקום הוא כיבוי גחלת של מתכת, דאסור רק מדרבנן אפילו למ"ד דחייב על מלאכה שאצ"ל, כמ"ש בשבת (דף מ"ב) ושו"ע (סי' שלי"ד סכ"ז), ואף להחזו"א דאסור כיבוי חשמל משום סותר הו"ל סותר שלא ע"מ לבנות, עיין חזו"א (סימן ס"א סק"א).

ועוד עובר בלחיצתו על הכפתור גם משום טלטול מוקצה, מ"מ באם ירתחו המים הוי איסור דאו' דמבשל, ולזה עדיף דיכבה הקומקום ויעבור באיסורין דרבנן כדי להנצל מאיסור דאו'. וגבי אדם אחר הוראה זאת כתב דלכאורה יש ללמוד זה מדא' בגמ' (שם) דלאדם אחר אסור לרדות את הפת כדי להציל את מדביק הפת מאיסור, כיון דאין אומרים לאדם חטא כדי שיוכה חברך, וא"כ אף בדין לכאורה י"ל כן. אמנם כתבו התוס' (שם) להדיא דהאי כללא דאין אומרים לאדם חטא וכו' הוא דוקא כשפשע (אותו אדם שהדביק הפת וכו'), אך אילו הי' אנוס אמרינן דמוטב שיעבור עבירה קלה בכדי להציל רעהו מעבירה חמורה, ושכ"פ להאי כללא להלכתא המ"א ומשנ"ב ושאר אחרונים בסימן ש"ו (סעיף י"ד), ע"ש. ולזה הכא אם הדליק הקומקום בידינו, רק דשכח ששבת היום, אסור לאדם אחר לכבות הקומקום כדי להצילו מאיסור חמור. אך אם הדליקו באונס, וכגון שנפל ובנפילתו לחץ על הכפתור וכדומה, יש לאדם אחר לכבות את הקומקום כדי להצילו מאיסור, וילחץ בשינוי, וכגון במרפק קודם שיגיעו המים לחום דיד סולדת בהו כדי שלא יטלטל מוקצה שלא לצורך, וגם להקליש את איסור הכיבוי ככל שניתן. ע"כ תורף דבריו דהר"י דהן שליט"א, ע"ש.

האמנם אנן בעניינותן נתקשנו בדבריו טובא להלכתא, דהא מ"ש בסימן ש"ו (סעיף י"ד) הוא כה"ג דמחלל שק עבור הצלת בת לנצח, ולא עבור פ"א. וע"ש במשנ"ב (שם סק"ו נ"ז ונ"ח), ועיין נמי בסימן שכ"ח (סעיף י'), ע"ש היטב. מלבד זה הלא באופן דהוא אנוס, וכגון דנפל ותוך כדי כך נדלק, הא נראה דאין המעשה מתייחס אליו, וא"צ כפרה אהא (וגם אי נימא דמתייחס אליו, מ"מ באונס פטור). ועיין בחמדת שלמה (סימן ל"ח סק"ו ואילך) דלא רק דפטור מעונש, אלא דאף המעשה אינו מתייחס אליו, ועיין קוב"ש ע"מ"ס כתובות (אות ה'). ועיין בספר יגהה חכמה לר"א דרשן שליט"א (חלק א' עמוד י') דהרחיב הייריעה בזה (ואמנם מיייתי דהאמרי משה (כ"ט, ג') פליג בזה), ע"ש היטב.

עכ"פ איך שיהיה הנראה להלכה דכשהדליקו באונס לא יכבה הקומקום, גם ל"ד להא דכהן דאית ליה יבלת דכהן אחר חותכו בשינוי, דעיין גור אריה למהר"ל ז"ל ע"מ"ס שבת (דף ד' א'), והבן. וכשברת"י בזה עם הר"י דהן שליט"א, הוסיף לחזק דבריו מהא דכתב המג"א (סי' ש"ו סק"ט) דכתב בתו"ד: "ול"ג דאדרבא כשאונסין אותו אומרים לאדם חטא בשבילו, כמש"ל בשם התוס', עכ"ל, וע"ש בכ"ד, וכן נמי ציין לאל"י רבה (סי' ש"ו סק"ג) דכתב ז"ל: וכל זה לילך ג' פרסאות של חילול שבת באיסור דאורייתא, אבל לחלל באיסור דרבנן בכל עבירות כשאין בפשיעה, מחללין אפילו הם באונס דרחמנא פטריה, מ"מ זכיה הוא לו כשאינו עובר, עכ"ל. ומינה הוכיח דהכא בקומקום כשנאנס ונפל עליו שרי ל"י או לאחר לכבותו.

ואנכי הדל על משמרת"י אעמודה דאין הנדון דומה לראיה, דהתם אנסוהו, וכבה"ג הגם דרחמנא פטריה מ"מ מעשה אית כאן, משא"כ כשנאנס ונפל על קומקום צ"ע אם בכלל אפשר להגדירו כאנוס, ואף מתעסק קשה להגדירו, והגם דטרם נתבשל המים, מ"מ אין נידון המעשה כעבירה גבוי כלל, והוי כאדם שהלך לתומו ע"י מתג חשמל, ובלא שימת לב הדליק בגבו האור וכיו"ב, והסכים עמנו בהאי חילוקא הג"ר עמוס פרץ שליט"א בעמח"ס כלי השולחן על הלכות שבת ותערובות. ועוד, די"ל דכה"ג אסור לו וכ"ש לזולתו לכבות הקומקום, והא דהמג"א והא"ר שאני דשם אונסין אותו וכמשנ"ג לעיל, ודוק. והגם דיש לפלפל בהאי חילוקא, מ"מ דינא נלע"ד כאמור דלא יכבה.

וע"כ דברים נפלאים בגדר מתעסק בספר שערי התלמוד לידידנו הח"ו"ב ר"א"י פרקוביץ שליט"א (עמוד שצ"ו), ובספר יגהה חכמה הנדמ"ח כעת להר"א דרשן שליט"א (עמוד תשכ"ו ואילך), ואכמ"ל.

האמנם דע דעתה דברתי בהאי שאילתא חמירתא עם מורינו הגאון רבי יהודא טשזנר שליט"א, ולאחר שהאריך בכל הצדדים וצידי הצדדים אמר דאינו חפץ להכריע בזה להלכתא, והרי זו שאלה המסורה לגדולי ישראל, על כן כל דברינו האמורים לעיל הנם אך לפלפולא בעלמא. ושו"מ דבגליון אליבא דהלכתא (גליון ס"ח, עמוד ל"ב) דן הג"ר אליקום דבורקס שליט"א אי מאן דחילל ש"ק באונס בעי כפרה, והאריך שם מכ"מ, ע"ש בדבריו, ומ"מ הגם דנימא דבעי כפרה אהא, עדיין י"ל דלא משום כן יהי' מותר לו לחלל שבת בצרון בכיבוי הקומקום, כנלע"ד לפור"ר.

והלום זכיתי לטטוח האי שאילתא קמי' מורי ורבי הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א, והסכים עמנו בעזה"י דהכא הוי גדר מתעסק, ואין לו לכבות הקומקום, ובקשתי ממו"ר הגר"י ליברמן שליט"א להעלות דבריו עלי גליון, וכתב לי וזל"ק: לעני"ד פשוט כהצד הב' שח"ו לא יכבה אשר זו מלאכה [דרבנן מפני שאצ"ל, והגם דחוסך חשמל ע"י הכיבוי, אינו דומה לגחלת שהוא בגוף המתכת, משא"כ בחסכון חשמל], ואילו בישול המים נעשה כמאליו, דבמה שנפל על הקומקום לא הוי שוגג או אנוס בלבד, אלא גם מתעסק בעלמא שאין המעשה מתייחס אליו (ואכמ"ל בדין מתעסק), עכ"ל. וזכינו ב"ה לדינא דאסור לו לכבות הקומקום ומכש"כ לאחר, וברוך שכינו לדעתו הק' דמו"ר הגר"י שליט"א.

בהא דאין להדליק ולברך בורא מאורי האש במוצ"ש על עץ הנקרא קיהן דריחו רע

כתב הכנה"ג סימן חצ"ר (בהנדפס ע"י מכון הכתב עמוד קנ"ה) וז"ל: טור סימן חצ"ר (דף קפ"ח ע"ב שיטה ה') ומברך על הנר בורא מאורי האש וכו'. נ"ב במוצאי שבת לא יקח עץ ששמו קיהן בלשון אשכנז להדליק ולברך עליו, מפני שריחו רע, ואז צריך ריח טוב להריח, ספר חסידים סימן תתנ"ז [צ"ל תתנ"ד]. אמר המאסף, פירושן של דברים משום דמיחזי דמברך על הבשמים משום הריח הרע, ולא מנכר מפני שהנפש כואבת מציאת שבת. ועיין בתשובות הרשב"א ז"ל סימן קנ"ט, עכ"ל. והנה בא לידי ספר יש בקע לגלגלת להגר"א אליהו אלמאליח זלה"ה, וראיתי לו (דף נ"ב ע"א מדה"ס) דכתב דאברי הכנה"ג ז"ל: ושירי ליה מאריה שהניח הפירוש הפשוט והאמתי בדברי הס"ח, ודרך ב' דרך רחוקה, שהפירוש הפשוט הוא שבמוצאי שבת צריכים אנו לריח טוב מפני שהנפש כואבת ביציאת שבת, ואותה אנו מבקשים להיות לפנינו ריח טוב בעת ובכונה הזאת, ולזה תקנו לנו חז"ל לברך על הבשמים במו"ש, ואיך נביא לפנינו ריח רע, ודו"ק, עכ"ל.

[והנה אודות הלשון דנקט כנגד רבינו הכנה"ג ז"ל, ראה מ"ש הראשון לציון הגאון רבי נחמן בטיטו זלה"ה בהסכמתו שם וז"ל: "הנני להעיר כי המעתיקים שגו במה שהדפיסו איזה בטויים קשים שפלטתן קולמוסו של הרב המחבר זצוק"ל בימי בחרותו נגד כמה רבנים גאוני עולם זכרם לברכה, כי אורייתא מרתחא ליה, ובטח שאם היה נדפס הספר בחי' הרב המחבר ז"ל היה מוחק אותם בלי כל ספק", עכ"ל. ואנן בעניינותין הנחנו הלשון כאשר נדפס בכדי שלא לשנות].

ואחר המחילה לא זכיתי לירד לעומק השגתו, דכוונת רבינו הכנה"ג ז"ל פשוטה וברורה למעיין, דאין לברך מאורי האש על עץ קיהן דריחו רע, ואילו ידליקנו יהי' ריח רע, ולכשיבוא לברך אבשמים יהי' נראה דכביכול מברך על הבשמים לסלק הריח הרע, ומאי דמקשי הבקע לגלגלת דבפשוטו טעמי' לפי דצריך במו"ש ריח טוב, ואיך נביא לפנינו ריח רע, מה סתירה איכא בזה, הא עתה מברך מאורי האש, ואח"כ יברך על הבשמים עבור כאב נפשו, אטו אסור ליעביד ריח רע במו"ש קודם הבדלה, הא בפשוטו שרי, רק בהבדלה קאמר הכנה"ג ז"ל דיש לחוש דאי יעביד ריח רע ומיד אח"כ יעביד ריח טוב, יתחזי כביכול עביד כן לסלק הריח הרע. והבן לאשורו.

והלום מצאתי בעזה"י בפירוש לספר חסידים (לא נודע שם מחברו, ואנא עבדא ראיתי בהדפוס דנדפס בו לראשונה, פרנקפורט דמיין, תפ"ד לפ"ק) דפירש דאברי הס"ח הנזכרים וז"ל: "ר"ל משום נשמה יתירה שניטלה ממנו, שהרי משום זה מברכ"י אבשמים במוצאי שבת", עכ"ל.

וחושבני אשר יש לפרש בכונתו ככתב רבינו הכנה"ג זלה"ה, והיינו דלהכי אין לוקחין עץ הנקרא קיהן להדליק ולברך עליו מפני שריחו רע, ולפי דאח"כ בעי לברך אבשמים, והרי ברכת הבשמים

משום נשמה יתירה שניטלה ממנו, ולא לצד סילוק הריח רע דהקיהן, והוא נפלא לענ"ד בעזה"י, וא"ש.

וידידנו האברך המופלג רבי ידידיה קושניר שליט"א אמר לי לבאר בסברת הבקע לגלגלת, די"ל דס"ל בכוונת הספר חסידים דענין הבשמים ליעביד נייחא לנפשא, וכאשר ישנו ריח רע סותר זה לטעמא דתיקנו רז"ל להריח ריח טוב במוצ"ש. ואולם הכנה"ג י"ל דקסבר דאי לאו משום סברתו דמחזי דכביכול מריח אבשמים להעביר הריח הרע, דהקיהן לא ה"י איסור להריח ריח רע בהבדלה, דהעיקר הוא להריח ריח טוב במוצ"ש, ודוק בזה.

אודות ניגון בגיטרה בעת הבדלה

נשאלתי אודות מאן דהוא דכשמבדיל במוצ"ש תוך כדי הבדלתו מנגן בנו בגיטרה, אי אריך למעבד הכי, ובו בפרק השיבתי דנראה לענ"ד דיש בזה משום היסח דעת גמור להשומעים משמיעת ההבדלה גופא, והדעת נוטה דאין לעשות כן, מה גם דבעובדא הג"ל שמעתי דהמנגן גופי' לא שמע עדיין הבדלה, ואצלו הוי טפי היסח הדעת, ותו דאין לו לנגן בכלל קודם דשומע הבדלה, וכאשר דכרינא דפ"א לא ה"י מפתחות למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א להנכנס לביתו קודם הבדלה, וישב על כסא מחוץ לביתו, ובא אחד וצילמו, ושאל מו"ר מרן הגר"ח שליט"א מי מצלם שם. וכמדו' אמרתי למו"ר שליט"א דהמצלם אמר ברוך המבדיל, ואמר לי מו"ר מרן הגר"ח שליט"א דצריך לשמוע הבדלה (ולא סגי באמירת ברוך המבדיל לחודי', ודוק בזה), ולפניו ה"ג הכא י"ל דאין לו לנגן קודם דשומע ההבדלה, ועמש"כ בגליון בענין עישון קודם הבדלה, ע"ש.

עוד יל"ד בזה מהא דאי' (עיין ר"ה כ"ז ע"א) דתרי קלי לא משתמע, והגם דהכא קול א' הוי בדיבור אחד בניגון, מ"מ שייך בזה הך דתרי קלי לא משתמע, ובפשיטות לא יכול לכוון ליכוו לשמוע ההבדלה כהונן מטעם הנזכר [ועיין משנ"ב סי' תקפ"ז סק"ז]. וכשדברתי בזה עם מורינו הגר"י טשזנר שליט"א אמר לי דודאי אין לכתחילה לעשות כן, ומ"מ אמר דאם ה"י כן בדיעבד יצא. וראה עוד בספר שיח תפילה למו"ר הגר"י טשזנר שליט"א (עמוד רנ"ט) דמייתי כמדו' משו"ת זכר שמחה דהזכיר הך חששא דתרי קלי לא משתמע, באופן דאומרים שניים קדיש יחדיו, ע"ש היטב, וה"ג הכא נלע"ד דיש לחוש לתרי קלי לא משתמע, ודוק.

שוב כתב לי הגר"י א"ש קניבסקי שליט"א וז"ל: איני יודע אם שייך בזה תרי קלי לא משתמע, דהרי במקדש הלוויים אמרו השירה, וגם ניגנו בכלי הנגינה. ואידי דחביב משתמע. אך לעצם הדבר לא שמענו כזאת, וחדש אסור מן התורה, ויש מקומות שמנגנים בשעת השבע ברכות, ולא ידעתי אי שפיר עבדי, עכ"ל.

אם מותר לומר לבניו בשבת שלא יגמרו היין משום שצריך לו להבדלה

נשאלתי מידידנו הרה"ג הח"ו"ב רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א אם מותר לומר לבניו בשבת שיהיו מלגמור היין שבבקבוק, יען נזקק לו להבדלה, ואי חשיב הכנה לחול.

והנה כבר כתבנו בעניינותין בגליון ס"ה משום הגר"י זילברשטיין שליט"א בס' ברכי נפשי, דלא מצאנו איסור הכנה בדיבור בש"ק, ובפרט י"ל בענין שכזה דהוי צורך מצוה הקשורה לש"ק כמ"ש זכרוה על היין וכו', על כן נראה לענ"ד דודאי ל"ש בזה הכנה, וק"ל. ותו יש לפלפל בזה דבזה דאומר להם שלא ישתו היין הוי גדר "שומר" להיין, ולא גדר הכנה דמכין יין, ודוק היטב בזה.

בהא דאין עושין מצוות חבילות

ראיתי קונטרסו היקר דהרש"י בן שמעון שליט"א "המילה בשבת", הנדפס בגליון אליבא דהלכתא גליון ס"ח, ועיינתי בו ועיר פה זעיר שם, ולפום ריהטאי חזי הוית דדן באיזהו מקומן בהא דאין עושין מצוות חבילות וכו', לענין עשיית סעודת ברית בזמן סעודת שבת ועוד, ובמ"ש מגמ' דמגילה (דף ז') הנה עיין בספר אין עושין מצוות חבילות לידידנו הג"ר יצחק אליהו הכהן אדלר שליט"א (סימן ג', עמוד נ"ז) מש"כ בזה באורך נפלא, ומאי דדן שם מספרי דרבנן והמסתתף, ע"ש.

בענין אשה שאין מי שיוציאה בהבדלה כיצד תנהג
כתב המשנ"ב (סי' רצ"ו סק"ה) בשלהי דבריו, וז"ל: והנה לפי מה שכתב המגן אברהם לעיל

דשליח בר חיובא הוא, אבל בחצר דלאו בר חיובא הוא מיחייב שולחו... רב סמא אמר היכא אמרי' אשדל"ע. היכא דאי בעי עביד ואי בעי לא עביד, אבל חצר דבעל כרחיה מוהיב בה מיחייב שולחו, מאי בינייהו, כהן דאמר ליה לישראל צא וקדש לי אשה גרושה... להך לישנא דאמר כל היכא דאי בעי עביד... לא מיחייב שולחו, להך לישנא דאמרת כל היכא דשליח לאו בר חיובא... מיחייב שולחו, וכו' התוס' לבאר הא דנקט דווקא ישראל "דכהן מקרי בר חיובא הואיל ואם מקדשה לעצמו חייב, אבל ישראל אע"ג דעובר משום לפני עור לא תתן מכשול כשמקדשה לכהן, כיון דאי מקדשה לעצמו לא מחייב, לא מיקרין בר חיובא". אמנם הריטב"א תי' בשם התור"פ דלא מיקרין בר חיובא, כיון דלפני עור אינו איסור בעבירה עצמה, והסברא הפוסטרת שליח לדבר עבירה, ד"דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין", היינו דווקא כשדברי הרב נוגדים לו עצם מעשה זה דווקא, ולא דלפ"ע הוא לאו כללי, והוסיף הריטב"א ליישב דאפשר דכלל לא עבר הכא הישראל אלא דלפני"ע, ונאמר דהאי סוגיא כרבא (קידושין ע"ח). הדלכתא כוותיה (ר' רמב"ם פ"ז מהל' איסור"ב ה"ב) דאם לא בעל אינו לוקה, וכיון שהקידושין תלוין בבעילה לא חשיב בר חיובא בעצם מעשה הקידושין, ועוד תירץ דמיירי התם כשהכהן היה יכול לקדשה לעצמו, דבכה"ג ליכא לאיסורא דלפני"ע.

ואשר להמבואר שפיר היה יכול המוהל לילך ולמול, כיון שיודע בודאי שחילול השבת יגרם בכל מקרה, וממילא בכה"ג ליכא לאיסורא דלפני"ע, וכמבואר.

איברא, דבמל"מ (מלו"ל, פ"ד ה"ב) הביא מהפני משה (ח"ב סי' ק"ה) דאם הלוח יודע שהמלוה בכל מקרה ליהוה דמים אלו לישראל בריבית, אינו עובר אלפני"ע אלא ליה ממנו הוא בעצמו למעות הללו, והמל"מ גופיה פליג עליה בטענה לחלק מן האמור לעיל, דהא שאני ההיא דנזיר דלוליה שהיה מושיט לו היין האיסור דלפני"ע לא היה נעשה כלל, כיון שהנזיר היה לוקחו לבד, ומש"ה גם אם הושיט לו אינו עובר, משא"כ גבי ריבית דאילו היה הוא ליה, היה ליה אחר עובר בלפני"ע עקב הלואה זו, אזי אף עליו איכא איסורא דלפני"ע, ודכוותה גבי נזיר נמי, אם היה מושיט לו אחר כוס יין בתרי עברי, ובא אחר והושיט לו, פשיטא דעובר, ועוד דשמא הלוח האחר יחזור בו ולא יקח לבסוף הלואה בריבית מן המלוה (ושאני ערב ועדים דסוגיא דב"מ הנוז, דהתם למרות שהיה יכול לחזור בו, ואינם גורמים לו מניעה מזה), והוכיח כן מכמה מקומות [ועי' מש"ב הגרעק"א (שו"ת קמא, סי' קצ"ד) עפ"י בדברי התוס' והריטב"א הנוז, ועי' שו"ת נוב"י (קמא, אבהע"ז סי' ע"ה)], ונראה שהסכים לזה גם המנ"ח (מצוה רל"ב אות ג').

וכעין סברא קמא דהמל"מ ראינו במקנה (קידושין נ"ו) בדעת רש"י - "דהא דאמרי' לא יושיט אדם אמרה" משום לפני"ע דווקא בתרי עברי נהרא, והיינו לאפוקי אם היה יכול ליקח זה הדבר בעצמו, אבל אם הוא בענין שאם לא תן לו זה יכול להגינו, ע"י איש אחר, או שהוא יכול למצוא אמרה" במקו"א, מ"מ כיון שזה הדבר אינו מגיע לב"נ בעצמו, חייב משום לפני"ע. וכעין סברא בתרא דבעל המל"מ ראינו לבעל המקנה בשו"ת גבעת פנחס (סי' כ"ט) בדעת התוס' - "דע"כ לא אמרו בע"ז דלא שייך לפני"ע בתרי עברי דנהרא אלא בכוס יין לנזיר וכיו"ב, דלאחר שמושיט לו עדיין בידו לשתות או לא, ואינו אלא במקרה לו מה שלא היה בידו כלל, משא"כ הכא (-בההיא דב"מ י" הנוז) דבשעה שהוא מקדש הרי מכשילו לכהן, אין לך מכשול גדול מזה, דאע"פ שהיה רוצה לקדש אפשר שהיה חוזר בו, והוא גומר האיסור ומכשילו", ועי' ע"ש.

ואשר לפ"ז חזר הדין וצ"ל שאסור לו למוהל לילך, ומב' הסברות הנזכרות, חדא, דכיון שאף אם אחר יבוא וימול יעבור אותו אחר אלאו דלפני"ע, אזי גם הוא כשבו למול עובר בלפני"ע, ועוד דשמא המוהל השני ימאן בסופו של דבר לבוא ולמול, וממילא לא יכשילם אף אחד בחילול שבת.

ומלבד כל זה, הנה בשבת (ב' ו) וע"ש עוד מקרים) תנן דהעני עומד בחוף ובעה"ב בפנים, פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעה"ב או שנטל מתוכה והוציא, העני חייב ובעה"ב פטור, ואוקמה בגמ' (ג') דפטור ומותר, ובתוס' כתבו דאף בקאי בחד עברי דנהרא, והיה יכול הנכשל לעשות העבירה גם בלעדיו וליכא איסורא דלפני"ע, מ"מ איסור דרבנן איכא, ולפ"ז אף הכא היה לנו לומר שלא ילך המוהל משום איסורא דרבנן.

המילה בשבת (עמ' ס"ה-צ"ג), ואמרתיו אוסיפה בה מילתא בע"ה.

א]. לבוא למול בשבת כשבעלי הברית מחללים שבת רח"ל, ובהמסתעף ללאו דלפני עור בחד עברא דנהרא: שאלה: בני משפחה אשר עדיין לא זרח עליהם אור האמת, ולא זכו לשמור שבת, ונולד להם בן ביום שבת, והזמינו מוהל כשר ויר"ש לעשות הברית ביום השבת הבא, וזה המוהל אינו יודע כדת מה לעשות מאחר ויודע שלמעמד ברית המילה שיערוך יגיעו ההורים עם בנם התינוק והאורחים ברכבם רח"ל, והרי הוא מכשילם בזה, ומאיך יודע שאם לא יתרוצה לבוא יזמינו 'מוהל' אחר, מאלו אשר אינם מהוגנים ואינם עושים כשורה, והוא ימול בשבת שלא כדת וכהלכה, וממילא מלבד שחילול השבת יגרם, גם הברית לא תהיה כראוי, האם מותר לו לילך ולמול בשבת להרך הנוול הלז.

תשובה: הנה בזה עיקר החשש מצד איסורא ד"לפני עור לא תתן מכשול" (ויקרא י"ט י"ד, ו"ו) ו"ו"ו המצוה ידוע, כי תיקון העולם ויישובו הוא להדריך בנ"א ולתת להם בכל מעשיהם עצה טובה. חינוך מצוה רל"ב) הוא [ואף אם יכול למנוע מעבירה ולא מונע עובר אלאו דלפני"ע, וכמבואר במו"ק (ה'):] - רמז לציון קברות מן התורה מנין... אבי אמר מהכא - ולפני עור לא תתן מכשול, וברש"י כלומר עשו דבר על הטומאה שלא יהו נכשלים בה נושאי תרומה וטהרות, ודו"ק שם במהרש"א (בחי' אגדות) מש"כ בענין זה], שגורם להם שיסעו בשבת למעמד ברית המילה שהוא עושה, ויש שהורו (ר' שבט הלוי ח"ד סי' קל"ה) שעדיף לדחות הברית ליום ראשון כדי שלא תחולל שבת ע"י האורחים שלא לצורך הברית עצמה, אמנם בנידו"ד איכא למידן מאחר שיודע שמעמד המילה יהיה בכל מקרה [ובפרט שייעשה ע"י בנ"א שאינם מהוגנים], וממילא אין הוא עצמו גורם לבד להעבירה, שכן אף אם הוא עצמו לא יבוא - העבירה תהיה, ויל"ד בדין "לפני עור" בכה"ג.

הנה שורש הדברים הוא מדתנן (ע"ז ב'). לפני אידיהן של עובדי כוכבים אסור לשאת ולתת עמהם, ובגמ' (ו') איבעיא להו, אי משום הרווחה [דירווח ואויל ומודה לעבודת כוכבים, ועבר ישראל משום (שמות כ"ג) לא ישמע על פיך" (רש"י)], או"ד משום ולפני עור לא תתן מכשול [דמוזבין ליה בהמה ומקריבה לעבודת כוכבים, ובני נח נצטוו עליה, דהיא אחת משבע מצוות, בד' מיתות בסנהדרין (נ"ו)], ונהי דאמרן (ע"ז ב'): עמד והתירן, מיהו אל יעברו על ידך, שהרי עתידין הן ליתן את הדין על שאין מקיימין אותן, ואע"פ שאין להן שטר בקיומם, ואהכי קא עבר ישראל משום ולפני עור" (רש"י)]. למאי נפק"מ, דאית ליה בהמה לדידיה, אי אמרת משום הרווחה - הא קא מרווח ליה, אי אמרת משום לפני עור לא תתן מכשול - הא אית ליה לדידיה, וכי אית ליה לא עבר משום (ולפני) עור לא תתן מכשול, והתניא אר"נ מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח, ת"ל ולפני עור לא תתן מכשול, והא הכא דכי לא יהיבין ליה (-להיין ולהאמה"ח) שקלי איהו, וקעבר משום לפני עור לא תתן מכשול, הכא במאי עסקינן, דקאי בתרי עברי דנהרא, דיקא נמי דקתני לא יושיט, ולא קתני לא יתן, ש"מ.

והמבואר לכאן מהאי סוגיא הוא דלא נאמר איסורא דלפני עור, כי אם היכא שבלעדיו לא היה יכול עובר העבירה לעבור עליה, כגון שהנזיר נמצא מעבר לנהר אשר בעברו השני נמצא היין, אבל היכא דאף הנכשל בעצמו יעבור על האיסור לבדו, אין איסורא דלפני עור. וכיו"ב מתבאר בב"מ (ע"ה): דתנן אלו עוברין (-בהלואה בריבית) בלא תעשה, המלוה והלוה והערב והעדים, והכ"א אף הסופר, עוברים משום (ויקרא כ"ה) לא תתן, ומשום (שם) אל תקח מאתו, ומשום (שמות כ"ב) לא תהיה לו כנושה, ומשום (שם) ולא תשימון עליו נשך, ומשום (ויקרא י"ט) ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלהיך אני ה', ובגמ' אמר אביי מלוה עובר בכולו, ליה עובר משום (דברים כ"ג) לא תשיך לאחיך (שם) ולאחיך לא תשיך, ולפני עור לא תתן מכשול, ערב והעדים אין עוברין אלא משום לא תשימון עליו נשך, ונקטו התוס' דפעמים דאף הערב והעדים עוברים נמי אלפני"ע, והיינו בכה"ג שלא היה מלוה בלא ערב ועדים, ועכ"פ מתבאר דבכה"ג שאף בלעדיהם היתה מתקיימת ההלואה האסורה, אין עוברים הערב והעדים באיסורא דלפני"ע.

וכן מבואר עוד בריטב"א, דהנה התם (י') אמר רבינא היכא אמרי' דאין שליח לדבר עבירה, היכא

הנותנת דד לתינוק שלא במקום סכנה חייבת חטאת, וכן בשד"ח הביא קושיא זו מהגר"א גורדון זצ"ל, דלפי דעת רה"פ דחולב הוי דאו' איך יונק תינוק עד ה' שנים, ובאו"ש פ"ח ה"י כ' דלמסקנת הגמ' בכריתות י"ג שהביאו תוס' בר"פ חבית דחלב כפי תינוק אוכל הוא, א"כ אין חיוב בתינוק היונק מחלב האשה דהוי כחולב לאוכל.

ובשביתת השבת מלאכת דש סק"פ כ' דהואיל ואין התינוק יונק בב"א כשיעור, וכל פורתא שבולע הוי כמאן דליתא, ואין כאן אלא ח"ש, ולא חזי לאיצטרופי, ואינו אסור מה"ת, ולא דמי להעמדת עלוקה להוציא דם, דשם המחייב הוא נטילת נשמה שחיובה בכל שהוא. וחידוש גדול ראיתי בהערות למרן הגריש"א זצ"ל פסחים נ"ו: שכי ליישב ההיתר להניק, דכל איסור דמפרק הוא רק בדם המחובר באדם, שיש לעלוקה כח להוציא את הדם, אבל אם הדם כבר כנוס כגון בחבורה אין איסור בדבר, אלא שהעלוקה יש לה כח, ודרכה הוא למצוץ אף מן הדם המחובר, לכן אסור להניחו אף על דם שהוא מכבר מופקד פקיד, ונראה דתינוק היונק אין בו כח להוציא חלב מן המחובר, ולכן אין איסור להניחו כדי שיינק, דודאי אין לתינוק כח לינוק חלב שעדיין לא נתפרק, אלא הוא יונק את מעט החלב שהוא כבר כנוס בדדי אמו דמיפקד פקיד, ועל אותו חלב מעמידו שיינק, אלא שבתוך כדי שהוא יונק אותו חלב אז מתערב ומתמלא עוד פעם חלב שהיה לפני כן מחובר, אך אי"ז ממציצת ויניקת התינוק עצמו, נמצא שאין התינוק מפרק חלב מחובר כלל (וא"צ להתיר משום פיקו"נ וכו'). עכ"ד.

בענין כתיבת חטאת על פנקסו

בגליון ס"ח כתבתי בזה, ויש לצייץ ולהוסיף את דברי התור"א שבת פ' על רש"י שם שביאר את הגמ' חול כמלא כף סיד דקלקול זהו תיקונו, דמיירי לאחר חורבן [ובגלל שמשחיר לכן מותר לסוד בזה, ולכן חשיב מעליותא לגביה], וכי התור"א ש דריב"א הקשה על זה, דהרי השיעורים כדי לדעת מתי מתחייב חטאת וסקילה, ולפירש"י מיירי לאחר החורבן, וכי התור"א ש ויש לתרץ דנפ"מ באי שיעורא דלכשיבנה ביהמ"ק יבא חטאת, ובחשק שלמה ג"כ כתב תירוץ זה, וסיים ודוחק [וכן התור"א ש עצמו כי דלשון רבותיו של רש"י ניחא טפ"ן]. וראיתי בברכת אברהם שבת פ': שכי דאין זה דוחק, דהא איתא ביומא פ' דצריך שיכתוב שיעור, וגם אם אי"ז חיוב דלא הובא ברמב"ם ובש"ע, מ"מ כן צריך לנהוג ושפיר נוגע. וכי שם עוד נפ"מ.

בדין זכיה מהפקר

בחי' רע"א לשו"ע נסתפק בדין זכיה מהפקר בשבת, וכן בתשובה סי' קע"ד, והרבה אחרונים הביאו ראיות להתיר מכמה מקומות, ועי' שד"ח ח"ב עמ' קמ"ה שהאריך בזה, וכן נקטו למעשה להתיר רבים. ומ"מ החוששים לספק רע"א ולאוסרים, לכאוי יש ליהזר לא לכיון לזכות כשלוקחים עלונים בשבת מהבית כנסת, ויתכן שבלא"ה כן הוא דלא מכוונים לזכות כשלוקחים את העלונים, וכן שמעתי פעם מהגר"ח ש שליט"א. שו"ר שבשו"ת בנין שלום ח"ה דן בזה, ומביא עוד צד גדול להתיר דבר זה, וז"ל: בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' ר"ד) כתב לחדש דבר שדרך ליתן בחינם בלא מחיר, לא גזרו רבנן אטו מקח וממכר, וע"כ מותר ליתן וכן לקבל מתנה כזו בשבת, ועפ"ז אמרתי כמה שנשאלתי בהך עלים הנפוצים בבתי מדרשות בכל שבת קודש, אי מותר לקחת לעצמו לביתו באמצע השבת, דהרי הוא כמקבל וקונה מתנה לעצמו דאסור, והנה מריש חשבתי דיוון שלא לקנותו עד מוצ"ש וכנ"ל בשו"ת מהרי"א, אמנם לפ"ד המהר"ם שיק הנ"ל כיון דזה דבר הניתן לכל בחינם לא שייך בהו גזירה דמקח וממכר, וגם בלא"ה הרי בגדר לצורך מצוה לימוד התורה, ואף דאפשר לומר דילמדו בבית מדרש, וגם נחשב לדבר הפקר, וא"כ יש לצדד עוד דהרי דעת רוב הפוסקים [ראה שו"ת עבודת הגרשוני (סי' כ"ד), שו"ת רעק"א (סי' קע"ד), אמנם באו"ח סי' של"ט מסתפק בזה עיי"ש]] דמותר לזכות מהפקר בשבת, וכנראה מגמרא מס' שבת ק"כ ע"א חשבון מאי עבידת' מהפקריא זכוי, וגם אפ"ל דכבר זכו להם מקודם שבת, והבן. עכ"ל.

יוסף חיים הלוי בירנבוים - קרית ספר

הארות ותוספות לקונטרסי בענין המילה בשבת

הן בגליון קודם (ס"ח) נדפס בס"ד קונטרסי בענין

בסעיף קטן ו' דנהגו הנשים שלא לשתות מכוס הבדלה, אם כן בלאו כל הטעמים האיק תבדיל בעצמה, והלא אינה יכולה לשתות הכוס, וכן כתב בעל דרך החיים, אלא כונת המגן אברהם להקל בשאין לה ממי לצאת, דאז בעל כרחה תבדיל לעצמה ותשתה כדי שלא לבטל מצות הבדלה, עכ"ל. ועיין היטב בבאהו"ל. וראה מאי דהארכנו בגליונות קודמים בדין אשה בהבדלה וטעימתה מכוס ההבדלה, ע"ש באורך. אולם בספר הליכות ביתה להג"ר דוד אויערבאך שליט"א (עמוד רי"ט) מייית מהכה"ח (ס"ק נ"ה) דכתב דאם אין בנמצא איש שיוציא יד"ח הבדלה, ברכת המבדיל יאמרו בלא שם ומלכות, אמנם עיין בס' הליכות בת ישראל להר"י פוקס שליט"א (עמוד רל"א ובהערות דשם) מאי דנו"נ בזה מדברי הפוסקים. וע"ע בשו"ת שבת הלוי למרן הגר"ש הלוי ואזנר שליט"א (חלק ד' סימן נ"ו) דכתב דהיכא דהאשה מבדלת לעצמה, וז"ל: ואין שום חשש על שתיית הכוס או עכ"פ טעימה, דהוא הקפדה בעלמא, ואין בכוחה לדחות מה שהוא מן הדין, עכ"ל.

וכעת שאלתי מקמי' מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בגוונא דא' דלא הבדיל, ואין לאשתו ממי לצאת יד"ח הבדלה, אם תבדיל בעצמה, ושאלני אם יש ילדים קטנים, ומשאמרת דהו קטנים טובא, הורה דאם אין ברירה תבדיל האשה ותשתה קצת, והוא (הבעל) יגמור הכוס, עכ"ד.

אם יש ענין להחליף משקפים לכבוד שבת

נשאלתי מידידנו הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך אם צריך להחליף משקפים לכבוד ש"ק, ואם יש ענין בזה, הנה לא מצאתי נדון זה בהפוסקים, ובפשוטו לא רק שאין צריך אלא אף אין ענין בזה, והסברא הנראית לכאורה דמ"ש בשבת (ק"ג ע"א) שלא יא מלבושך של שבת כמלבושך של חול [ועיין ירו' פאה (פ"ח ה"ז) ובספר בגדי שבת לידידנו הרה"א אפשטיין שליט"א סי' א' וס' ח'], כ"ז הוא במלבוש כפשוטו, אך משקפיים אף אם נדונם כמלבוש (לענין טלטול וכו'), מ"מ אינם כשאר המלבושין, אלא הוה ככלי עזר להעין לראות, ואין שום ענין לנאותם, ולפיכך גם אין ידונים הם בכלל "בגדים" שיש להחליפן לכבוד ש"ק, כנלע"ד מסברא.

אחר זמן דברתי בזה עם מורינו הגר"י טשזנר שליט"א, ואמר לי דנשאל מהשכר אם לברך שהחינו על קניית משקפים, והשיב ע"ד צחות דיש לברך על כך דיון האמת, ומיהו אל יש שכי דיברך, וביארו ההרכה על המסגרת דהויא קישוט, ולפ"ז ודאי דלכתחילה טוב יותר שיתן הכסף לצדקה, אך א' שעשה כן (ויש לו כסף רב לזה וכו') מצוה עשה, והלום דברתי בזה עם מו"ר הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א, ואף הוא צידד כמשנ"ת לעיל דלא שמענו מעולם דו"ז.

כהן דאית ליה משקפים

אם הוי מום לענין עבודה בביהמ"ק

בגליון קודם הבאנו לדון בכהן דאית ליה משקפים, אם הוי מום לענין עבודתו בביהמ"ק, והבאנו דכתב לי מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וז"ל: "יתכן", עכ"ל. איכו השתא מצאתי דעמד בזה משכבר ידידנו הרה"ג רבי מרדכי פרוש גליקמן שליט"א בקובץ חידו"ת ציון לנפש (עמוד קכ"ו), וצייין שם לתפא"י בנגעים (פ"ב מ"ג, בועז אות ד), וע"ש בכל דבריו.

וידידנו האברך המופלג ר"א גרין שליט"א כתב לי להסתפק האידנא דיש אפשרות לעשות ניתוח לייזר להסרת משקפים, אי חשיב מום עובר, וצ"ע. ושו"מ דגם בציון לנפש (שם) עמד בזה, ויל"ע.

והנני חותם בזה בברכת הדייט שתזכו להוסיף להגדיל תורה ולהאדירה, ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא מתוך בריות גופא ונהורא מעליא לאו"ט.

ביקרא דאורייתא

משה חליו - מח"ס ענפי משה ושא"ס - אופקים

בהיתר יניקת תינוק בשבת

בענין מה שדנו באחרונים בס"י שכ"ח בהיתר יניקת תינוק בשבת, למה אין בזה משום מפרק, והקשו כן ע"פ דברי המ"א סי' שכ"ח סקנ"ג והאבן העוזר שכי' דהמעמיד עלוקה על בשר האדם בשבת כדי שתמצוץ את דמו חייב משום מפרק בידים, או משום שנחשב כמעשה דיליה, לא דמלאכת מחשבת אסרה תורה, ועיקר מחשבתו שהעמידה הוא כדי שתעשה חבורה באדם ותמצוץ דמו, שהוא מלאכה גמורה חשוב מלאכה דאו', וא"כ

אלא דאי משום הא לא איריא, דהא ז"ל הרא"ש (שבת פ"א ס"א) - "דמי" איסורא דרבנן איכא, דאפי' קטן אוכל נבילות ב"ד מצווין להפרישו [ובעצם האי דינא ע"ר רמב"ם (מאכא"ס, פ"י ה"ז) ובמהרצ"ח (שבת ג.)], והאריכות בזה אין מקומה כאן, כ"א להלן בסי' שמ"ג, ועוד חזון למועד בס"ד, כ"ש גדול שלא יסייע לוי'. ואשר נראה לומר בדרך אפשר דבאמת דין אחר הוא, דאחר דבזה לא אסרה תורה מצד לפנ"ע, אתו רבנן ותקנו איסור לסייע לעובר העבירה על אף שגם בלעדיו יעבור העבירה, והוא מדיני מסייע, ואשר לפ"ז בכה"ג כדחכא שאינו מסייע להם ממש בעצם, אלא גורם להם החילול שבת, יודו התוס' והרא"ש דליכא אפי' איסורא דרבנן.

וביותר דכבר העירו שבתוס' דקידושין (נ"ו) ד"ה אבל, והתם הוא לדעת רש"י, ועי' תוס' הנז' לגבי מוכר בהמה והלוקח משלם במעות מעש"ש, ואינו יודע שהמעות חוללו על הבהמה, והיא נתפסה בקדושת מעש"ש, והוא אוכלה בעירו (ולא בירושלים), מתבאר מתוך קושייתם דאי יכול לעשותו לבדו ליכא אפי' איסורא דרבנן, וכ"מ בתוס' דע"ז (ו': סוד"ה מנין), וכן מתבאר עוד מתוס' דחגיגה (י"ג) ד"ה אין מוסרין) דבכה"ג ליכא איסור כלל, וע"כ הוצרכו לקרא דתהלים (קמ"ז י"ט כ', ועי' ש"ש ל' ט' ו"ב) - מגיד דבריו ליעקב - כ"ה, וקאי על התורה, ע"ש, ועי' שמו"ר (ט"ו) זו התורה, חקיו ומשפטיו לישראל - אלו קדושי החדשים שיש בהם חקים ומשפטים, חקים - אלו המועדים, שתלויים בהם המשפטים, ואין חקיו אלא חגים, שנאמר (תהלים פ"א ה') כי חק לישראל הוא, כיצד המשפטים תלויים בהן, אדם מוכר שדה או בית או עבד, או שהוא לוח ומלוה לחברו, אם רצה אדם לגזול לחברו הוא מוציא לו שטר, והדיינין רואין היאך כתב לו ומאימתי כתב לו הגרמסיון, מאיזה חדש, בכמה בחדש היה, וכך בודקין הדיינין ואומרין לגזול אי אפשר לך לגזול. הוי חקיו ומשפטיו לישראל, הדיינין בודקין חדשים, שמן חשבון חדשים הדיינין דנין, "מגיד דבריו ליעקב" וגו' [ושמא עכ"פ איסור דרבנן מיהא איכא, ונקטו קרא דתהלים שיהא איסורו מדברי קבלה ולא מדרבנן בלבד, ומתוס' דב"מ (ע"ה: ד"ה ערב) לכאן אין להוכיח, דהתם לא דנו מצד עצם האיסור, כ"א אמאי לא נקטו התם איסורא דלפנ"ע, ולזה אמרו דלא שייך בתרי עברי דנהרא, אבל מ"מ איסור דרבנן מאן יימר דליתא, ודו"ק].

ומהדיינין אנפין לעצם האיסור לילך ולמול, דיש להוסיף ולהחמיר בה אחר דרבינו הרמב"ם לא הזכיר להאי חילוקא בין חול לעשותו לבדו לשאינו יכול, וז"ל (רוצח ושמי"ג, פ"ב ה"ד) - "וכן כל המכשיל עור בדבר והשיאו עצה שאינה הוגנת, או שחזק ידי עוברי עבירה שהוא עור, ואינו רואה דרך האמת מפני תאות לבו, הר"ז עובר בל"ת", ולא הזכיר שבחד עברא דנהרא פטור, וכן קודם לזה בכתבו אודות איסור מכירת כלי זיין דהוי נמי איסור משום לפנ"ע (ר' בעז"ט ט"ו: ט"ז), לא הזכיר האי חילוקא [אמנם ע"י להרדב"ז (על הרמב"ם, נזירות פ"ה ה"כ, ואבל פ"ג ה"ה) שכתב בפשיטות ע"ד הרמב"ם חילוק בין חד עברא דנהרא לתרי עברי דנהרא], ועי' מנ"ח (מצוה ר"ב אות ג' ומצוה ס"ח אות א'), ועי' רמ"א (י"ד סי' קנ"א סעי' א'), ודו"ק.

ונראה לאסור בזה מעוד צד, בהיות שאפשר לדנו להמוהל כ"אדם חשוב", ובפרט שבעיני אלו אשר לא קרו ולא שנו, כל אדם החרד לדבר ה' ויודע מלאכת שמים, נחשב בעיניהם ל"רוב", ולאדם חשוב יש יותר להחמיר בזה אפי' בחד עברא דנהרא, היינו כשיכולים לעשות ע"ז אחר, וכאשר אינה ה' לידי בשד"ח (ח"ב מערכת הוא"ו כלל כ"ו אות ח'), ע"ש משה"ב וכתב בזה.

ובפרט דאיכא לדון בזה מצד חילול ה', שיודעים הם שרואה אותם באים תוך חילול שבת, ואף אם מוחה לא כולם יודעים שהוכיח, וביותר דלא לכל אחד יש לשון לימודים לידע להוכיח, ומה יעשה אם אין לו פה להשיב ולא מצח להרים ראש, וכבר אמר ראב"ע (ערכין ט"ו:) תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח.

על כן מהדיינין איסורא, ונראה להכריע שאסור לו לילך ולמול בשבת אף בכה"ג שתהא המילה בכל מקרה [אמנם ילי"ד אם הוא אחראי על כך שבסופו של דבר תקויים הברית מילה שלא כהלכה, ונמצא הוא מפסידו מצוה דאורייתא זו לנצח, ואולי מצד זה יצטרך לילך למול, ולא נראה], ופשוט שלא כתבתי זה להוראה למעשה, כ"א לפלפול בעלמא להשית לב המעיינים.

אמנם אחר כתבי זה, שבת וראיתי שכבר עמד בנידון שאלה זו בשו"ת מנחת יצחק, ונטה להתיר משום דשמא המוהל השני ימול שלא כהלכה, ונמצא דמלבד ההחלול שבת יהא ממילא, עוד בה החסרון במילה, ופעמים אף חילול שבת, וכגון שיכשל במש"כ הש"ך (י"ד סי' רס"ו ס"ק י"ז) דהמל בלא פריעה נמצא מחלל שבת ואינו עושה מצוה, שהרי מל ולא פרע את המילה כאילו לא מל (שבת קל"ז:), וממילא יש לדון בה להיתרא, וכהמתבאר מדברי הגרעק"א, דנהג ביו"ד (סי' קפ"א סעי' ו') הביא מרן י"א דאע"פ שמוותרת האשה להקיף פאת ראשה, אסורה להקיף פאת ראש האיש ואפי' אם הוא קטן, ונתקשה הגרעק"א (בח"י שם) דזה לכו"ע יהא אסור משום לאו דלפנ"ע, ואף היכא דהוי מצי לגלח בעצמו, הא עכ"פ יהא איסור דרבנן, "ואולי י"ל דבזה ליכא איסור מדין מצוה להפרישו, דאדרבה במה שהיא מגלחת אותו בזה מפרישתו, דאם לא היתה מגלחת אותו היה מגלח בעצמו, והיה עובר ב' לאוין דניקף ומקיף, וע"י שהיא מגלחתו מפרישתו מלאו דמקיף", וכע"ז כ' המחצה"ש (או"ח ס" קס"ג בדעת המ"א ס"ק ב', ע"ש) דהיכא דיהא איסורו יותר חמור יש מקום לומר דעליו לסייעו להקל חומר איסורו, ובפרט יש להתיר עפ"מ"ש הש"ך (י"ד סי' קנ"א ס"ק ו') דבעובד כוכבים ומומר אינו מצווה להפרישו.

אבל הנה עצם הדין אינו מוסכם, דבמומר ועובד כוכבים ליכא איסורא, ור' מש"כ רבוותא, וביותר דכבר ידוע מה שדנו גדולי הפוסקים האחרונים אם החילונים מחללי שבת בזה"ז דינם כמומרים ואפיקורסים, או דין תינוקות שנשבו עליהם, ואתה עתה עיין בכל זה, ונזכה שילמדו תועים בינה ויבואו לשתות ממימי הדעת, ים התלמוד, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, בב"א.

[ג. מגודל מעלת הברית (ר' במאמרי הנו' הערה 2)
 ר' עוד באי"ר (פרשה א' אות כ') אמר רב עוקבא בליל ששעה באב כנס אברהם אבינו לבית קדשי הקדשים, אחזו הקב"ה בידו והוה מטיל בו ארכות וקצרות, אמר לו הקב"ה (ירמיה י"א ט"ו): מה לידידי בביתי, אמר לו רבוני, בני היכן הם, אמר לו חטאו והגליתים לבין האומות, אמר לו לא היו בהן צדיקים, אמר לו (שם) עשותה המזמתה, אמר לו היה לך להסתכל בטובים שבהם, אמר לו סוגיהון בישיין, דכתיב עשותה המזמתה הרבים, **אמר לו היה לך להביט לברית מילה שבבשרם, אמר לו חייך, כפרו בה, שנאמר (שם) ובשר קדש יעברו מעליך**, ולא עוד אלא שהיו שמחין במפלתם אלו על אלו, דכתיב (שם) כי רעתכי אז תעלו, וכתבי (משלי י"ז ה') שמח לאידי לא ינקה, הרי שלמרות כל חטאיהם בא להמליץ עליהם, רק בזכות המילה שסבר שהחזיקו בה, אף שא"ל שסוגיהון בישיין [ואגב, עי' בהקדמת השב שמעתתא, אות ש', ויודוקדק לכאן מעיקרא שאל לא היה בהם צדיקים, והשיבו הקב"ה עשותה המזמתה, הוסיף לשאל היה לך להסתכל בטובים שבהם, הרי לא היו, ונ"ל לפמ"ש בדרשות מהר"י מסקאטו בהא דעולם נידון אחר רובו, והיינו אם זה רוצח וזה גנב וזה מקבל שוחד וזה מלוה בריבית, איסורין מבטלין זא"ז - כדאמרין (זבחים ע"ח). פיגול נותר וטמא שבללן ואכלן פטור, וא"כ כיון דרובם לאו לוקחי ריבית ולא רוצחים הן מבטלין זא"ז, ע"ש. לפ"ז בתחילה שאל אברהם אבינו אם יש בהם צדיקים ממש, והשיבו הקב"ה עשותה וכו', לזה א"ל היה לך להסתכל בטובים, היינו שבכ"א אף שיש בידו כמה עבירות, טובים הם זה נגד זה, ומה שיש בזה אין בזה, ויוכל להצטרף לבטל עבירות חבירו... א"ל הקב"ה סוגיהון בישיין, ואין איסורין מבטלין זא"ז, אלא הכל הולך אחר הסוג הוא הכולל עבירות, ואין עבירות מבטל עבירות, ואמרו בזבחים שם (ע"ט, יעושה"ה) בהא דאיסורין מבטלין זא"ז - ופליגא אדהלל דאמר כורך מצה ומרור ואוכלן ביחד, דס"ל מצוות אין מבטלין זא"ז, ואם מצוות אין מבטלין זא"ז, ה"ה איסורין אין מבטלין זא"ז, וא"כ שפיר קאמר (פתיחתא דאי"ר אות ח"י) מה שהשיעני במרורים בלילי פסח דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, וא"כ מוכח דאין מצוות מבטלין זא"ז, בזה הרוני לענה בלילי ט"ב משום דסוגיהון בישיין אין העבירות מבטלין זא"ז".

[ג. להזמין העניים להסעודה: בקונטרסי בגליון הנו' עמ' ס"ו סוף הערה 2 הבאתי אזהרת היעב"ץ שלא ישכח ואי נמצע מלהזמין העניים אל הסעודה, יעו"ש, ושכח נאו ויאה להסמיך לזה לשון הרמב"ם לגבי יו"ט (פ"ו מהל' יו"ט הח"י) - "וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאמנה עם

שאר העניים האומללים, אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו, ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו, ועל אלו נאמר (הושע ט' ד') זְבַחְהֶם פְּלֶהֶם אֹנִיָּם לָהֶם פֶּל אֶקְלִי וְטִמְאַוּ פִּי לַחֲמֵם לְנַפְשָׁם, ושמחה זו קלון היא להם, שנאמר (מלאכי ב' ג') וְזִוְיָתִי פָּרַשׁ עַל פְּנֵיכֶם פָּרַשׁ חֲגִיכֶם, וע"ע שו"ע (ס' תקכ"ט סעי' ב') ובמה שצ"ע המג"א (שם ס"ק ח') לזוה"ק (פ' פנחס) ש"הפליג בעונש מי שאינו נותן לעני מסעותו ביו"ט, רח"ל", ועע"ש בחכמ"ש, ועי' בכת"ס (או"ח סי' ט"ל) מה שדקדק מהרמב"ם הנו', ודו"ק.

[ד. דרשה בוד"ה בסעודה: הבאתי דברי היעב"ץ לשמח משמחין בסעודת הברית בפקודי ה' ישרים משמחי לב, "לפיכך נהגו לדרוש ולעסוק בדברי תורה", והנה יש לציין מקור קדמון לדרוש בד"ת בעת סעודת מצוה, והוא מבואר במושב זקנים לבעלי התוס' (בראשית כ"ז ד'), "ותימה, וכי בשביל המאכל היה מברכו (יצחק לעשו כדכ' ואוכלה בעבור תברכך נפשי), אלא ה"פ בעד שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה, שני (מלכים ב' ג', ט"ו) קחו לי מנגן והיה כו' ותהי עליו רוח ה', ולפיכך נהגו לדרוש בשמחת מצוה לפי שמתוך שמחת סעודה שכינה שורה עליהם".

[ה. שם ענף א' אות א' עמ' ס"ז הערה 14, בהמבואר אודות האשה, ע"ע מה שהעירוני לדברי מרן החיד"א וזה"ה (בפ"י כסא רחמים על מסכת כלה, ריש המסכת, והוא בנדפס בנפרד, ואינו בפירושו הקצר הנדפס בכרכי הש"ס) - "אפשר לרמוז כי קדמונינו... אמרו כי 'נקבה' גימטריא 'נוק', ורבינו אפרים ז"ל בפרישתו עה"ת כ"י כתב כי ה'בת' גימטריא 'ארור', ע"ש, ולזה הכלה טעונה ברכה לבטל כל רע ואחיות הסט"א, ע"י שבע ברכות הרומזות לרזין עילאין, ועי"ז יפרד הרע, ואדרבה היא תהיה כלי מחזיק ברכה, ובלא ברכה היא כנדה שנאחזת בה הסט"א, ולכן בסגנון אחר כי 'נקבה כלה' גימטריא 'ריב', ולכן טעונה ברכה להמשיך שם יה ביניהם, ואז נקבה כלה יה גימטריא 'ברכה', וכמשאחז"ל איש ואשה שזכו יה ביניהם... יש לחקור כי יום הולדת נקבה עלי עצ'ב אב ואם, וכל הקרב עלו בו עצבים, ואמרו כי כשנולדה נקבה - בשמים ממעל המזלות מצטערות וכל צבא השמים הולך וצוער, כל קבל דנא אמרו בש"ס... כל השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה... ואיך יכונן יחדיו כל כי הני מילי, ולפום ריהטא הני מילי סתרא"י ניהו, ואפשר במ"ש בזוה"ק... דכולהו נשי דישאל אחידן במלכות, ונודע כי כשיש יתוד למעלה יושפע רב ברכות ע"י השכינה, לכן מה' אשה לאיש ושם נישאו והיו לאחדים, ואז איש ואשה שזכו יה ביניהם ויש יתוד עליון, וע"י השכינה אשר אחוזה שם האשה, יפתח ה' את אוצרו ויריק שפע רב ע"י השכינה, והברכה מצויה בשביל אשת... כי כאשר יכבדו לנשיהם, ומה גם אם יכוונו לעשות נח"ר לשכינה, השכינה הוא בחינת זהב, והיא משפעת עושר וכבוד", ועע"ש.

[ו. שם ענף א' אות א' עמ' ס"ח, בדחיית מילה בזמנה לשבת משום דהויא אות, ר' עוד בתו"ש (ריש סי' של"א) - "הקשה דודי הזקן בספר לוי' חן, לפי מה דקיי"ל דשבת לאו זמן תפילין דכתיב והיו לאות, יצאו שבת ויו"ט שהם עצמם אות, למה מילה דוחה שבת, הא מילה נמי משום אות, ותיירץ דהא דחיי שבת היינו משום ליל מוצ"ש, דא"א למולו בלילה, ע"ש בפ' תזריע. ואחר מחילת כבודו ישבו נסתרה וקושייתו אינו מכיר, דמה שתי' משום מוצ"ש ליתא, דהא בעינן בעידנא דמיעקר לאו מקיים עשה, ועוד דמה יעשה באם חל יו"ט במוצ"ש, דהיא ג"כ אות, וא"צ למולו בשביל מוצ"ש רק בשביל מוצ"ש, אי"כ למה מלין בשבת, הא טפי עדיף למולו ביו"ט דקיל טובא משבת, ועיקר קושייתו אינו מכיר כלל, דשאני תפילין דלא נמצא בו מעלה אחרת, רק שהוא משום אות, ולכן יצאו שבת ויו"ט שהם עצמם אות, משא"כ מילה דגדולה מצות מילה שנכרתה עליה שלוש עשרה בריתות, וכהנה מעלות רבות כדחשיב ספ"ק דנדרים, ולכן עדיף טפי משבת".

[ז. שם ענף ג', עמ' ע"ג-ע"ה, בהא דלא גזרו רבנן לאסור המילה בשבת משום גזירה דרבה שמא יטלטל ארבע אמות ברה"ר, בתו"ש (סי' של"א ס"ק א') ציין לדברי הט"ז שהבאתי ליישב גבי מילה, דאין כח לחז"ל לאסור דבר המפורש בתורה להיתר, וכתב שכיו"ב כתבם הוא לעיל סי' רפ"ב [וע"ש "בתו"ש במס' מגילה (פ"א מ"ב) הקשה למה קיי"ל דאין קורין המגילה בשבת, דשמא ילך

אצל בקי ללמוד הקריאה ויעבירו ד"א ברה"ר, ולמה לא אסרו נמי מה"ט קריאת הפרשה בשבת... אבל באמת מעיקרא לק"מ, משום דלא רצו חז"ל לעקור לגמרי מצוה שלימה הקבוע בכל שבת ושבת לדורות עולם בשביל גזירה קלה דשמא יעבירו ד"א, ובפרט קריאה דשבת שנתקנה בשביל יושבי קרנות שאין להם פנאי בחול, כדאי בב"ק (דפ"ב:), ולא גזרו כן רק במגילה וכיו"ב דלא עקרוה לגמרי, רק לפעמים אם חל י"ד בשבת... כן נ"ל פשוט וברור... ועפ"ז נוחין לי ג"כ דברי התוס' בס"פ חזקת הבתים (ב"ב נ"ט:): אהא דאי' שם מיום שפשטה המלכות על ישראל, דין הוא שגזורו על עצמינו שלא לישא אשה ולהוליד בנים, וכ' התוס' - תימה, הא כתיב פרו ורבו, ושמא לאותן שכבר קיימו פו"ר, עכ"ל. וכבר נתקשו בדבריהם בתורת חיים ובשו"ת שב יעקב, דהא קיי"ל דיש כח לחז"ל לעקור דבר מה"ת בשוא"ת כמו גבי שופר ומגילה ולולב, ולפמ"ש לק"מ דס"ל להתוס'... אבל הא ודאי לא מציונו בשו"מ שיעקרו חז"ל מ"ע לגמרי, דזה ודאי דבר שאין לו שחר, ואין הדעת טובלת אותו לבטל מ"ע מה"ת לגמרי לעולם, והאומר כן מזחזחין אותו, בשגם דבלא"ה הך מילתא גופא חידושה הוא שיהיה כח ורשות לחז"ל לעקור ולבטל מצות עשה אף במקרה כמ"ש המג"א סוס"י תצ"ח, והבו דלא לוסף עלה". אך ע"ז פמ"ג (שם ס"ק א' במשב"ז) דטען לעומתו דלא דמיא דהט"ז, דהוא מיירי בשופר דהוי מה"ת, משא"כ קריאה"ת דרבנן היא, ומאן יימר דזה אין כח בידם לבטל, ועע"ד, ומ"מ יישוב הקו' ע"ד התוס' לענין פו"ר א"ש דהא הוי מה"ת, אך נקט ד"דברי הט"ז בכאן עדיין אינם מספיקים ליישב קו' התוס' והר"ן הנ"ל, דהא בשבת דקל"ג. פרש"י שם דגם הא דמילה בזמנו דוחה יו"ט נמי נלמד מהך קרא דוביום השבת, וא"כ אכתי תקשי דלמה לא גזרו חז"ל שלא למול בשבת משום שמא יעבירו וכו', וקרא דוביום שפיר אפשר לקיימו ביו"ט, דהא קיי"ל דאין עירוב והוצאה ביו"ט".

[ח. שם ענף ה' אות ב', עמ' ע"ט, בהפלוגתא אודות עיקר כמבי המילה, אם בשלושת הימים הראשונים או דווקא ביום השלישי, ר' עוד מהרש"א (חי' אגדות, ב"מ פ"ו: ד"ה ומ"ש ביום ג' למילת).

[ט. שם ענף ה' אות ג', עמ' פ', אודות הגמ' דהגולד בשבת ימות בשבת, ובביאור היערות דבש (ח"ב דרוש ג') שהובא שם בהע' 94, העירוני דבקרא דכי תשא - "מחלליה מות יומת", ציין הגר"ח"ק שליט"א בטעמא דקרא למכילתא - הרי הגויים שהקיפו את א"י וחיללו ישראל את השבת, שלא יהו ישראל אומרין הואיל וחיללנו מקצתה נחלל את כולה, ת"ל מחלליה מות יומת, אפי' כהרף עין, והוסיף - "לכאן מוכח כדעת הרמב"ם רפ"ב מהל' שבת דפקו"נ דחוייה בשבת ולא הותרה, דאי הותרה (כדעת מהר"ם מרוטנבורג שהביא בתשו' חת"ס יו"ד סי' של"ח) לא היה כאן חילול שבת כלל, ואמאי ס"ד שיהא מותר לחלל אח"כ, וכן מוכח בשבת קנ"ו א' האי מאן דבשבת יהא בשבת ימות על דאחילו עלי' שבת, ואם נימא הותרה לא היה כלל חילול שבת, דאטו כהן המקריב תמידין ומוספין מיקרי שחילל שבת".

[י. שם ענף ז', עמ' פ"ט, בדיו' תוס' ו"א בדברי מרן השו"ע, בהקשור להערה 156, ע"י היטב ככוונת הדברים במקורות, וחלקו מסתעף לסעי' ב' שם (סי' רס"ח), ונכתב בקצרה, ואכמ"ל בזה.

[יא. שם ענף ט' אות א', עמ' צ"א-צ"ב ובהע' 173, 174, מגודל מעלת הלימוד בשב"ק, יש להוסיף הידוע מהזוה"ק **"לחדש חידוש בתורה בשב"ק,** והקב"ה כניס לפמליא דייליה שישמעו חידושו, וכמה יקר על יקר ועטרה על עטרה מעטרין לאבוה דההוא בר נש תמן, והביא זה בכה"ח (סי' ר"צ ס"ק י'), ע"ש ל' זוה"ק דברים נשגבים, ומשה"ב עוד משער הפסוקים (פ' יתרו), וציין להמחז"ב (שם ס"ק ה') דאם לאו בר הכי הוא אזי לכה"פ שילמד דבר חדש שעדיין לא למדו אף פעם, וכ"כ הגר"ח פלאג"י בכף החיים דידיה (סי' כ"ט אות ב') בהוסיפו שהחידוש שמחדש בשבת "היו על דבר אמת, דאם ח"ו שאינו אמיתי, שתקוהו יפה מדיבורו, והעדר טוב ממצאיתו", ור' עוד בדבריו שם (אות ג') **"צריך ללמוד דיני שבת סמוך לשבת כדי שידע הלכותיו, כמו הלכות חג באה... והמו מעי כי אזכרה ימים מקדם, שהיה לנו ישיבה במדרשו של רבי מגו",** המעלה מעשרים שנה, בהלון אחד בכל שבת ושבת, בצוותא חדא עם מורנו הרב החסיד הפרד"ס יע"א, דהוא היה ראש ישיבה, והיו באים כמה תלמידי חכמים שם, והיה הלימוד בהלכות שבת על הסדר של הטור, בש"ס

שם, יכול לברך, וראי מר"ש, ומתבאר בהרחי"א שהביאו ולא פליג אזיל לשיטתו דלעיל, אך הנה הכה"ח (שם סקכ"ד) הביא חולקים בזה דס"ל דשאני ר"ש דשאר העולם ראו את כבודו, משא"כ בההיא דספינה שאין רואהו מבין המתאספים שם, והסיק לברך בלא שו"מ, וע"ש (סקכ"ב) משי"כ בדין סומא, ודו"ק.

ושו"ר בפתח הדביר (ס"ק ח') שהבי"ד אביו בצפיחית בדבש (ס"ו) דפליג על מוהר"א יצחקי, וס"ל שאינו מברך מאחר שאינו רואה את כבודו, והוי כרואהו בשנותו את טעמו כדי שלא יכירוהו, שכן ה"ח"ל בשם מוהר"י אליקים דאינו מברך, וכן הבית עובד חלק ע"ז בטוענו דחלוק זה מהא דר"ש, דהתם המלך היה בגלוי אלא דעיניה הוא דכאיב ליה, משא"כ כשהמלך מכוסה ואין רואה, וראי מצואה בעששית הנ"ל דקורין כנגדה כיון דמכוסה היא ומיחשבא כמאן דליתא, ואעפ"כ הא ודאי דאם אינה מכוסה אלא שהאיש סומא אינו יכול לקרות שם ק"ש [ויעו"ש עוד בפתח"ד (ס"ק י') בדין ראייה ע"י זכוכית].

ואשר נראה לי להבי"ר לזה, מסוגיא דמנחות (מ"ג, ע"ש באורך) ומה ראיית לרבות כסות סומא ולהוציא כסות לילה, מרבה אני כסות סומא שישנה בראיה אצל אחרים, ומוציא אני כסות לילה שאינה בראיה אצל אחרים, הרי דמיקרי 'וראייתם אותם כשאחרים רואים'.

ושו"ר בשם שו"ת הלק"ט (ח"א סי' ע"ד) שנשאל בדין הרואה פני זקן בעששית אם צריך לקום לכבודו, והשיב דראיה גמורה היא, וראי' לזה מדכ' (ישעיה ו') ואראה את ה', והיינו באספקלריא (ע"י יבמות מ"ט:), ושאיני צואה דלעיל דבעי' כיוסו, דאפשר דה"ט דע"י הכיוסו יהא ריח רע שאין לו עיקר. ועוד נשאל (סי' צ"ט) אם מותר לקרות בס"ת ע"י משקפיים, והשיב דהוי ראייה גמורה, והוכיח מההיא דערוה הנ"ל, וע"י היטב מש"כ בס"י פ"ב, ודו"ק [ואגב, הנה לכא' מוכח דס"ל דאינו חייב לקום לפני זקן שאינו רואהו אך יודע שהוא שם, וע"י בקידושין (ל"ב:)] יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו ת"ל כו', ושם (ל"ג) הק' אטו ברשיעי עסקינן, אלא יכול יעצים עיניו מקמי דלימטיה זמן חיובא, דכי מטא זמן חיוביה הא לא חוי ליה דליקום מקמיה, ושם (ל"א:)] אי' דרב יוסף (שהיה סומא) כי הוה שמע קל כרעא דאמיה אמר איקום מקמי שכינה דאתא, ודו"ק בכ"ז, ובעצה"ד כבר יש בפוסקים, ע"י על דבריהם].

ושו"ר עוד בפתי"א (פ"ב מנגעים, בבוועז אות ד') שדן בראייה ע"י עששית, והוכיח מברכות כ"ה. הנה דאסרו לקרות ק"ש כנגד ערוה שבעששית דכ' ולא יראה, והא קמיתחזי, 'וכן מעשים בכל יום שמברכין על התורה וקורין בה דרך הבריל כו', וכן כל ברכה שעל ראייה לית מאן דחש שלא לברך כשוראה דרך בריל', ומי' דן שם לחלק בין ראיית נגע לשאר ראיית, והוכיח לזה מר"ה (כ"ד), עע"ד. ובשו"ת צפנת פענח (וורשא, סי' י"ג) ראיית שעמד ונסתפח נמי בכהן הרואה רק דרך משקפיים, אי מהני לראיית נגעים, ורצה להביא ראי' מחולין (י"ג, ובדפוס נדפס בטעות ד"ו), דסברו מתחילה דמקור דין חזקה הוי מהא דהכתן מסגיר את הבית אחרי שיוצא, ולא חיישינן דנשתנה הנגע ובצר ליה שיעורא עד שיצא, וא"ת שיצא דרך אחוריו ופניו כלפי הבית, י"ל דאין דרך יציאה בכך, ולא לזה כיוון רחמנא בצוותו יציאת הכהן מקודם, ועוד דעל נגע מאחורי הדלת מאי איכא למימר, יעו"ש, ועכ"פ לא דחו לזה דמייירי ברואה ע"י מראה, וממילא לא אחזקה סמכין, אלא על כרחך דראייה ע"י מראה אין שמה הסתכלות, וה"ה למשקפיים, ומ"מ דחה לזה, עע"ד באורך.

ולהאמור י"ל בהנהוג כיום **שמיניין נר חנוכה בתוך קופסת זכוכית המיוחדת לזה**, דשפיר הוי ומקרי ראי' לענין ברכות הראי', ואף מפרסם הנס כדבעי, וע"י שו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' קמ"ט.

אם נשים חייבות במאה ברכות בכל יום

בגליון ס"ז (עמ' קל"ד-קל"ה) הביא הר"מ חלויה דברים בדין חיוב נשים במאה ברכות, ואציינה בזה מאשר רשום אצלי בהאי עניינא בס"ד.

הנה כמדומה שאין מזה בדברי הקדמונים, אולם מצאתי דנחלקו בדבר זה גדולי דורינו, דהנה בשו"ת שבת הלוי (ח"ה סי' כ"ג) פטר נשים מחיוב ק' ברכות בכל יום, וראהו לזה מהא דמוני הק' ברכות מן הראשונים לא נקטו מנין לנשים, אע"פ דאינן שייכות בהרבה ברכות שמברכים הזכרים, ומשמע דפשיטא להו דמיעיקרא לא חייבו לנשים בזה, והעירוני לס' רגשי לב (פ"יג) שהביא משמיה

פתח ר"ש וקא מברך ליה, א"ל הוה צדוקי למאן דלא חזית ליה קא מברכת.

והנה לכא' **ימצאו דקדוקים לתרי גיטא**, דמהגירסא 'וקא מברך ליה' משמע דלא בירך ר"ש ברכת המלכים דהא לא ראהו, וע"כ לא בירך עליה אלא בירך ליה, דהיינו שהאציל מברכותיו על המלך, ומאיך מתמיתה הצדוקי על שבירכו אע"פ שלא ראהו משמע שבירך עליו ברכת המלכים, דאל"ה מה יצבר האצלת ברכות בגלל חסרון ראייה.

וחזה הוית במהרש"א שכ' בהא דבירך ר"ש דקיי"ל דסומא חייב בכל המצוות, ואף לר"ה שפוטרי כ' התוס' בב"ק פ"ז. דמדברנן חייב (וכ"ה נמי בתוס' דעירובין צ"ו: ור"ה ל"ג. ומגילה כ"ד.), וע"י בהגהות היעב"ץ דמילת 'ליה' דהכא הוא כמו 'עליו', דעל אודותיו אמר ברכה להקב"ה, וראי' מתמיתה הצדוקי, וכדלעיל. וכיו"ב כ' המג"א (סי' רכ"ד סק"ו) דמהאי סוגיא מוכחא מילתא דאפ"י סומא יכול לברך כשיודע שהמלך עובר, וככל זה מדוקדק יותר ע"פ גי' הענין יעקב כ' אתא מלכא פתח ר"ש וקאמר ברוך, ע"ש. איברא דראיתי להא"ר דפליג ע"ז, והק' על המג"א מל' השי"ס דקא מברך 'ליה', ומשמע שהיה מברך למלך כעין שאילת שלום, והעלה דכל דכל ברכות הראי' אין הסומא מברך.

ויש לחקור להדעות הנ"ל דאף סומא מברך על המלך, אם ה"ה בכל ברכות הראי' שאפ"י סומא מברך כל שיוודע עצם הדבר, או"ד דבאמת בברכות הראי' אין הסומא מברך, ושאיני ברכת המלכים דאינה ברכת הראי' לבד כ"א ברכה על חלק או נתניה של השי"ת ממכורו לבו"ד, אלא שבד"כ עצם הבחנה זו באה ע"י ראי' שרואה כבוד המלכות, אבל אה"נ אם יודע ומרגיש עצם כבוד המלכות ומשים ליבו לכבוד שרוחשים לו, שפיר יכול לברך גם לראי'.

ואשר יראה להוכיח כצד בתרא מל' מרן בשו"ע, דהנה בס"י רכ"ד פתח פתח הסעיפים בראי', הרואה מרקוליס כו', מלבד סעי' ח' דמלכים דנקט לישנא 'על מלכי ישראל אומר' כו', ומשמע דס"ל דאינו תלוי דוקא בראי' אלא על עצם הרגשת המלכות, איברא דמל' השי"ס שם דנקט 'הרואה' לי"מ כן, וכיו"ב נ' בל' הרמב"ם (פ"י מברכות ה"א), ע"ש.

ובזה נראה לבאר שורש פלוגתת האחרונים הנ"ל, דהא"ר ס"ל כצד קמא וע"כ אין לברך דאינו רואה, והחולקים סברי כצד בתרא, וע"י מהרש"א שם אהא דאר"ש לצדוקי חזי דידענא טפי מינד - 'דאתה לא ידעת אלא בחזי הראיה, אבל לא ידע בחוש השמיעה שהיא יותר שכלית מחוש הראיה', וע"ש במג"ג, ואשר לפ"ז אה"נ בשאר ברכות הראי' לכו"ע אין הסומא מברך, דהא לא קא חזי.

ומצאתי לגאון עוזנו מרן הרחידי"א בברכ"י סי' רכ"ד סק"א שנסתפק **בהרואה דבר שמברכין על ראייתו דרך חילון המכוסה בזכוכית לבנה אך רואה טוב**, האם מיקרי ראי', או"ד דבעי' ראי' בלא הפסק, ומהזכוכית לאו שמיה ראי', והביא פלוגתא מן האחרונים, דהנה השבו"י (ח"ב סי' ל"ח) כי דסומא מברך זמן על פירות חדשים אע"פ שהוא ברכה על הראי', כיון שהה בראי' אצל אחרים, אך היד אהרן (סי' רכ"ה) פליג עליה וס"ל שעל הראי' לא יברך,

אלא דהאידינא שנהגו לברך בשעת אכילה שפיר מצי מברך, והרחידי"א ביקש להבי"ר להשבו"י מהא דר"ש בירך אע"פ שהיה סומא, ודחה "דשאני ברכת המלך דנתקנה שמרגיש בכבוד המלך, ואם יזכה יבחין, וא"כ גם סומא יש לו הרגשה וחוט השכל" (וע"י מחז"ב שם סק"א). אך שאר ברכות הראי' הדבר ברור דבעי' שיראה בעיניו, וצ"י לדברי מהריק"ש (סי' תכ"ו) דמדקאמרי (סנהדרין פ"ח) הרואה לבנה בחידושה כו' משמע דתלוי בראי', וממילא יש לפטור להסומא, וכ"מ קצת מתשו' הרדב"ז (סי' שמ"א), ואף המהרש"ל (תשו' ע"ז) וסיעתו דס"ל דסומא מברך ברכת הלבנה, שאני התם דמדמו לה לברכת יוצר המאורות, ומשמע דשאר ברכות הראי' שאנו, וסיים בהחלטה לדינו שיכול לברך על ראי' דרך זכוכית, והבי"ר שכ"ד האחרונים ע"פ ראיות מסוגיא דש"ס גבי ברכת הלבנה, "ומילתא דפשיטא טובא היא".

ונראה להוסיף בזה גמ' ערוכה, דאמר רבא (ברכות כ"ה:)] צואה בעששית מותר לקרות ק"ש כנגדה, ערוה בעששית אסור לקרות ק"ש כנגדה... דצואה בכסוי תליא מילתא והא מיכסאי, ערוה... ולא יראה בך ערות דבר אמר רחמנא והא קמיתחזיא, הרי להדיא דמיקרי דבר הנראה. וע"ע בברכ"י (שם סק"ג) דהבי"ד מהר"א יצחקי דהרואה המלך בים או בספינה קטנה והיא מכוסה, ואינו רואה המלך עצמו, אך יודעים בבירור שהוא

ואהלות, א"כ הוי כלימוד משניות שזמנו בתחילת הלילה, ע"כ.

אמנם, יש לציין דבריו הידועים של הנפש החיים (שער ד' פ"ב) - "ענין עסק התורה לשמה, האמת הברור כי לשמה אין פירושו דביקות כמו שסוברים עתה רוב העולם, שהרי ארז"ל במדרש **שבקש דוד המלך ע"ה מלפניו יתברך שהעוסק בתהלים יחשב אצלו יתברך כאילו היה עוסק בנגעים ואהלות**, הרי שהעסק בהלכות השי"ס בעיניו ויגיעה הוא ענין יותר נעלה ואהוב לפניו יתברך מאמירת תהלים, ואם נאמר שלשמה פירושו דביקות דווקא, ורק בזה תלוי כל עיקר ענין עסק התורה, הלא אין דביקות יותר נפלא מאמירת תהלים כראוי כל היום, וגם מי יודע אם הסכים הקב"ה על ידו בזה, כי לא מצינו בדבריהם ז"ל מה תשובה השיבו הוא יתברך על שאלתו".

ומה שרצה הרב הכותב הנז' לדון לפי מקורות במרחבי התלמוד אם אפשר לקרוא מקרא בלילה, ע"י כבר בדברי רבינו החידי"א בברכ"י (סי' רל"ח ס"ק ב') שהוכיח לזה גם מהפשט, והוא מהתנחומא והילקוט (ס"ופ תשא) שבשעה שהיה הקב"ה מלמדו למרעה"ה מקרא - יודע שהוא יום, וכשהיה מלמדו משנה - יודע שהוא לילה, אלא שכ' שא"י"ז הוכחה חותכת, ע"ש. וע"ע בתשובתו בשו"ת יוסף אומץ (סי' נ"ד) משם הרב המקובל מהר"ם פאפירש ומש"כ מדפנשיה, והביא שראה בירושלים ובחרון שאע"פ שאין קורין מקרא בלילה, מ"מ מנהג קדום הוא בידם שבכל לילה באשמורת קורין בביהכ"ס ה' ספרי תהלים, ושמע "ממקובל מופלא בדורינו, דאמר מר דאין לימוד התהלים בכלל אזהרת רבינו האר"י ז"ל, ויכול לקרוא התהלים באשמורת, ואני בעיני מצאתי סמך לזה בב"ר דאמרו שם דיעקב אבינו ע"ה היה קורא תהלים בלילה, ומעיקרא דהע"ה רוב תהילותיו יסדן אמתא לראש באשמורת, הגם שיש לחלק בזה, ועתה אמתא אגיד - כי לקורא תהלים באשמורת ושואלני אני אומר שיש לו סמך, אמנם בעצמי ירא אנכי, ואין אני קורא תהלים בלילה כ"א בליל ששק". ועמש"כ בזה בספריו חיים שאל (ח"ב סי' כ"ה) ופתח עינים (בהשמטות לברכות ב'), ובשו"ת רב פעלים (ח"ב סי' ב') כ' שגם בליל ר"ח נראה לזוהר, ושמו"ת עדיף, ואע"פ שהעולם נותנין סימן לדבר 'חודש ושבת קרוא מקרא, מ"מ לא נזכר ד"ז בדברי רבינו האר"י (גבי ר"ח), וכיון דאפשר בתושבע"פ - שוא"ת עדיף, וי"ט הוא כשבת דשרי, ועמש"כ בבא"ח (ש"א פ' פקודי אות ז').

ובכה"ח (סי' רל"ז ס"ק ט') כ' שהמנהג לומר תהלים אחר חצות ואפ"י בלילות החול, ונ' דהטעם הוא דהוי שירות והודאות, וכתוב חצות לילה אקום להודות לך, וע"י ברכות ג': דר"א יליף ממקרא זה דעד חצות הלילה היה דהע"ה עוסק בתורה, ומכאן ואילך בשירות ותשבחות (ולכא' זו ראיית החידי"א דלעיל, והוא כשלעצמו לא סמך עליה), ועע"ש (סי' קל"ב ס"ק כ') שהביא מהמחבר"ר (אות ט') והחסד דאלפים דיש שנוהג לומר פטום הקטורת במוצש"ק אחרי הדלה, אך קיבלו מגדולים שלא לאומרו במוצש"ק, והוסיף הכה"ח דעפ"ד האר"י אין לאומרו אז משום מקרא [אולם ע"י היטב במס' סופרים (פ"ד הח"י) דמבואר שהיה מנהג לקרוא מגילת אסתר בכל מוצש"ק החל מר"ח אדר, וע"י באה"ט (סי' רצ"ט ס"ק י"ד)].

וע"י בארצה"ח להמלכ"י"ם (סי' א' ס"ק ל"ו) שביאר בזה דברי התנב"א, יום ליום יביע אומר זה תנ"ך, ולילה ללילה יחזה דעת אלו המשניות, ע"ש, ובשעה"צ (סי' רל"ח ס"ק א') דייק מהפמ"ג דשרי לקרוא מקרא בלילה (ונ' שכוונתו ממש"כ הפמ"ג במש"ב) שם דראוי לשלש הלילה כמו היום - מקרא משנה וגמ', וצ"י דנ' דאף להמחמרים לית בזה איסורא, אלא שלכתחילה יותר טוב ללמוד מקרא ביום [וע"י מה שהאר"י בזה אאמור"ר הגאון שליט"א בשערי הלכות על השונה הלכות שם, יעו"ש].

בראייה מבעד למשקפיים

בגליונות קודמים (ס"ו וס"ז) כתב הר"מ חלויה בגדר ראייה דרך משקפיים, ולהוסיף בזה יש, דהנה בברכות ח"ן. אריו"ח לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפ"י לקראת מלכי עובדי כוכבים, שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם, רב ששת סגי נהור הוה, הוה קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי' מלכא, וקם אזל בהדיהו רב ששת, אשכחיה ההוא צדוקי כו' כי אתא מלכא

ובפוסקים בעומקה של הלכה, ומי יתן והיה דככה יעשה הת"ח שיש לו ישוב דאינו נצרך להתעסק במסכת בקורים ולילך אנה ואנה", ועע"ש (אות ד' ה') ד"ה **השומע דרשת חכם בשבת היא רפואה לאוון יותר מכל האיברים**... ותל"ת כאן נמצאו וכאן היו בעיר עוז לנו איזמיר יע"א מדרשים [- בתי מדרש] ללמוד בשחרית בשבת... וגם לעת ערב... והאיש אשר דר בעירנו זאת והולך בשבת לטייל ובמקום שאינו מעורב, ולדבר דברים בטלים ושחוק וקלות ראש, הנה ענשו גדול במאוד מאוד, כיון דיש בידו בנקל במיה לילך שחרית ומנחה לשמוע מוסר... ואילו הוה יודע האדם המגן עושה החוטא בשבת יותר מבחול, היה נחבא אל הכלים ולא יראה החוצה, עלית על כולנה - דאנשים כאלה מעכבים את הגאולה, דאי שמרו ישראל שתי שבתות היו נגאלים... והרוצה לידע כמה גדלה מעלת הקם באשמורת ללמוד, יסתכל באמרות טהורות דכתב הגאון מליטא בספר דרך חיים בענייני שבת אות ז"ד, ומשם בארה עד היכן מגיע, יע"ש".

ובהסתעף ממה שכתב שגודל הפגם מחטא בשבת גדול הוא יותר מאשר בחול, אציינה ואביאה בזה מש"כ רבינו החידי"א בספר לב דוד (פרק כ"ב, וצ"י מוהר"ח פ"ב ככה"ח שם אות י'), **ודברים אלו הם בעוה"ז אקטואליים במיוחד לזמנינו זה, זמן עקבתא דמשיחא בו חוצפא יסג, ושלטון הערב רב קם על התורה, ויצא מן הכלל לזולז בתלמידי חכמים ולרמוס כבוד התורה, ומעורר יוזמות משונות להוציאם ח"ו מהיכלי התורה**, ועליהם ועל שכמותם כוונו דברי רבינו הגהידי"א בהמשך דבריו, וזה לשונו הטהור: "אם בחול כשמדבר דברים בטלים, עושה רושם ואתער לעילא, ויש לו בטלין הרבה כנגדו, מה יהיה בשבת, כי העולמות כלולים זה בזה כמש"כ רבינו האר"י ז"ל דהעם הארץ פוגם למטה בעשיה, ובשבת שהעולמות כלולים גם פגם עם הארץ מגיע עד האצילות, ונמצא הפגם יתר מאוד... ומה יתאונן אדם, אי הם דברים אסורים כמו לשון הרע ואבזרייה, דאז יהיה עוון חמור כעבות העגלה, ולא די להם זה אלא שמדברים דברי תהו, דברי נרגן עזי דמסגן, כן סגן על מגן ללמוד בספרים החיצונים, ויהיה בפיהם פה דובר כדבש למתוק, והם לא ידעו כי נמשכים בציר של פנעים, ודברים בס"ט"א, והיינו דשנו בברייתא כי בת קול יוצאת מהר חורב ומכרות ואומרת **אוי להם לבריות, אלו שמחזיקים עצמם לבריות חריפים ומביינים, בעבור התעסק בספרים חיצונים, ואומרים כפה מלא שהעוסקים בתורה הם טפשים כאפוחים שלא נתפתחו עיניו, והם משכילים, לפכן הבת קול כרוזא קרי בחיל, אוי להם מעלבונה של תורה, כי זה עלבון גדול לתורה, היש עלבון יותר מזה לומר כי העוסקים בתורה הם טפשים, וספרי המירם [-הם ספרי החכמות בזמן ההוא] יפתחו מוחם, ומחפרין אותם, ולכן יוצא כרוז אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, כי כל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נוף, ובאמת הן הן הטפשים ההולכים בחושך, ורוח הקודש אומרת נראה דבר מי יקום".**

ואציינה בזה עוד מה שכתב שם (אות א') ד"יום שבי"ק הוא מסוגל ללמוד חממת הקבלה... ואנא חזיתיה לרבינו הגאון הגדול מן זקני בעל חקרי לב זיע"א, שכך היה דרכו דרך הקודש, דאחר שהיה לובש בגדי שבת, תיכף היה לוקח ספר הכוונות וספר עץ חיים ללמוד בהם מידי שבת בשבתו, אשריו ואשרי חלקו".

י"ב. ת"ח שיש לו ישוב, דאינו נצרך להתעסק במסכת בקורים, ולילך אנה ואנה", ועע"ש (אות ד') ד"ה השומע דרשת חכם בשבת, היא רפואה לאוון יותר שם בנו של יששכר - יוב או ישוב: שם ענף ט' אות ג', עמ' צ"ב הע' 179, הבאתי דברי מוהגר"ח פלאגי בענין שם בנו של יששכר, אחר שמצאנו לו ב' שמות דומים (ר' בראשית מ"ו י"ג ובמדבר כ"ו כ"ד), ויש להוסיף ל' דעת זקנים מבעלי התוס' (בראשית ל' י"ח) - "יששכר. יש בו שני שיניין, אחת בשביל משמעות דנתן אלהים את שכרי, ואחד כנגד שכור שכרתך, שהוא ל' גנאי ולכן אינה נקראת, דבר אחר משו"ה אינה נקראת לפי שנתנה ליוב בנו, כדכתיב ובני יששכר וגו', אמר יששכר אין יוב שם הגון, אוסיף לו אות אחת משמי, ויקרא שמו ישוב, והיינו דכתיב בסדר פנחס, לישוב".

מקרא ותהלים בלילה

בגליון ס"ו עמ' קמ"ט כתב הר"א דבדה בענין קריאת תהלים בלילה, וצ"י גם דברי הגאון אשל אברהם מבוטשאטש (סי' רל"ח) דהתיר כיון שקבע השי"ת שאמירת תהלים היא חשוב כנגעים

דהגריישי אלישיב דס"ל נמי דנשים פטורות, ונימוקו עימו דהוה אנוסות, דהא אינן שייכות בכמה מהברכות שמחוייבים בהם הזכרים (וכ' שם דאיכא נפק"מ בין טעמא דהשבה"ל לטעמא דהגריישיא אם רצוי שתתדלל להשלים המאה, אם קל לה הדבר, דלהשבה"ל אין בזה שום ענין דהא פטורות הן לחלוטין, אך לטעמא דהגריישיא שם המצוה אכתי מוטל עליהן אלא שפטורות הן, וע"כ אם יכולה יש ענין בזה). ובס' הליכות ביתה (סי' י"ג הע' ב') הביא משם דודו הגרש"ז אויערבך דמסתבר דכיון שבחשבונו של מאה ברכות כולל התפילות וברכות ק"ש וכו', ע"כ מעיקרא לא חייבונו לנשים, ובהרי"ט ביום צום אי"א לנשים שאינן מתפללות להשלים למנין מאה ברכות.

ומאידך, דעת הגר"ח קניבסקי (ר' שאילת רב פי"ז תשו"ז) דאף נשים חייבות במצות מאה ברכות, וכ"ד הגרא"ל שטיינמן (ר' בס' נוטרי ברכה) והגר"ע יוסף (הליכות עולם ש"ר פ' וישב אות י"ט ובהע', וע"ש שהביא מס' ישיב משה עמ' י"ט שפ' כן בשם הגר"ש אלישיב, ואולי אין זה סותר למשה"ב בס' רגשי לב משמיה דהגריישיא, אלא הוכחה הוא זה לנפק"מ הנ"ל, והיינו שבעצם החיוב אשה שייכת, ודו"ק).

ואגב, ר' בכה"ח (סי' קכ"ד סקל"ג) שציין לדברי מהר"ח (בהקד' לעץ חיים) שצריך להשלים רמז צדי"ק בכל יום, צ' אמנים, ד' קדושות, י' קדישים, ק' ברכות [ובענין עניית אמן כשעונה בכל כוחו פותחין לו שערי גן עדן, והעונה כן לאיש"ר אזי אפי' אם יש בו שמץ של ע"ז מוחלין לו, וקורעין לו גז"ד של ע' שנה (שבת קי"ט):], וע"י עניית אמן בעוה"ז זוכה לענותו לעוה"ב (פס"ז ויקרא ז' ט"ז), בפס"ר ראשון מתן תורה [ויודבר וגו-שמות כ' א'] יש ז' תיבות וכ"ח אותיות, וכן בפס"ר ראשון של בראשית, וכן במענה א' של קדיש-איש"ר מברך העולם ולעלמי עלמאי, והוא אסמכתא למש"א דכל העונה אמן בכל כוחו כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית ובמת"ת (פי' הרא"ש עה"ת בשמות שם)].

ז' קרואים בקריאת התורה דשחרית בשבת

בס' התניא (הקדמון, לחד מקמאי) כ' משם הגאונים (ושו"מ כן בב"י משם שבלי הלקט סי' ע"ז דמטא כן נמי משמיה דהגאונים) דה"ט דבשבת קורין שבעה בתורה - שמא יארע אונס לאדם ולא בא לביהכנ"ס כל השבוע ולא שמע "ברכו", ועתה ישמע מפי הקורין ז' פעמים "ברכו" ויצא יד"ח, עת"ל. ולכאז"ל צ"ב, דהא בשעת התקנה היה מברך אחד בתחילה בסוף וכאמור, וא"כ הציצ"ד יגיע לשבעה, ושמא אע"פ שלא בירכו אלא ראשון ואחרון, מ"מ "ברכו" כל אחד אמר, ויל"ע כ"ג. להאי קושיא, ור"ל דאף שלא כולם בירכו מ"מ "ברכו" כ"א אמר, ות"ל שכיוונת' לדעת גדול.

כ"ז כתבת' בעבר בס"ד, והלום האיר ד' עיני וראיתי בגליונכם המפואר (ס"ז, עמ' ד') שעמד בזה ג"כ **הגאון האדר"ת** משם הגאון בעל שערי דעה שיישב מדנפשיה כהפנ"י, וציין האדר"ת שכבר כתב כן נמי בשו"ת חת"ס (סי' ס"ו), ועמשי"כ בזה האדר"ת עצמו.

אלא דעוד יש להעיר לכאז"ל בהקדים, דהנה תנן (מגילה כ"א.) זה הכלל, כל שיש בו מוסף ואין בו יו"ט קורין ארבעה, ביו"ט ה', ביוהכ"פ ו', בשבת ז', אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהן, ומפסירין בנביא.

ובגמ' מתבאר דתלוי בב' דברים, תוספת קדושה ומעלה באותו היום, ושלא יוצר ביטול מלאכה, ר' שם כ"ב: נקוט האי כללא בידך, כל דטפי ליה מילתא מחבריה טפי ליה גברא יתירא, והלכך בר"ח וחוה"מ דאיכא קרבן מוסף קרו ד', ביו"ט דאסור בעשיית מלאכה קרו ה', ביוהכ"פ דעונש כרת ו', ובשבת דאיסור סקילה ז', ושם נמי זה הכלל כל שיש בו ביטול מלאכה כו', יעו"ש.

והנה התוס' שם הק' מחגיגה (ח"י). דאמרו להדיא דראש חודש שרי בעשיית מלאכה, ות' דודאי דשרי לאנשים, אבל נשים אסורות במלאכה לפי שלא פרקו נזמיהן במעשה העגל [וע"ש רש"י ד"ה ראשי חדשים], ולכאז"ל ילה"ב מאי איכפ"ל ממניעת המלאכה דנשים, דבלא"ה אינן חייבות בקריאת התורה (עי' מגילה כ"ג). ובספרי שלמי ידידיה ח"א עמ' 77-81, אמנם שו"ר במג"א (סי' רפ"ב ס"ק ו') שדקדק מאה דהתם דאף אשה עולה למנין שבעה, דאשה חייבת בקריאת' על אף שפטורה מת"ת, ור' בברכ"י (ס"ק ז') שהוכיח כן מההיא דפי' דהאי ביטול מלאכה קאי על הנשים, וע"ע

בב"ח (סי' תי"ז) דאי"ז איסור על הנשים לעשות מלאכה בר"ח, אלא שהקב"ה נתן להם שכר שיהו משמרות ר"ח ולא יוכלו בעליהן לכופן לעשות מלאכה, והיינו דקאמר דאין בו ביטול מלאכה לנשים אם ישוהו הבעלים בביהכנ"ס, כיון שממילא אין הבעלים יכולים לכופן, ועל כן מוסיפין בו אחד, ואע"ג דקרי ליה איסורא, אין האיסור חל אלא על הבעל שנאסר לו לכופן את אשתו למלאכה, או לכופן למלאכה כבידה את האנשים המשועבדים לו למלאכה (ע"ש), וע"ע בב"י שם. ויעו"י בלבוש שם טעם דאינו אסור מה"ת לנשים לעשות בו מלאכה, דהיינו משום שכפופות הן תחת בעליהן, ואין סיפק בידם ליבטל ממלאכתן בלא רשות בעליהן, ובספר האשכול נקט דאה"נ ר"ח שרי בעשיית מלאכה, "והא דאמר גזרה משום ביטול מלאכה" - לאו אביטול דאיסור קא מיירי, אלא משום ספיא כשלא ראו את המשואות יבטל העם ממלאכתו, וימתינו לשאל אם היום או למחר ר"ח ויבטלו [וע"ע בדברי ריבב"ן שכי' דבר"ח מתבטלין ממלאכתן בעבור המשתאות שעושין, והנשים אינן עושות כלל, ובחוש"מ אין עושין אלא דבר האבד, ואין טורח לציבור בגברא יתירא].

והשתא דאתינן להכי, יש להבין דברי הגאונים הנו', דלכאז"ל ממתני' לא שמעו כטעמם דהוה להשלים "ברכו" שלא שמע במהלך השבוע, אלא דבכל יום לפי גודל מעלתו או ע"פ הקטנת טירחתו הוסיפו בקריאתו, ואת"ל דכוונתו לבאר מ"ט כשהוסיפו בשבת הוסיפו דוקא לז', אכתי קשיא דהא כל היכא דהיה טעם להוסיף אשכחא דהוסיפו אחד, וא"כ מאי הו"א דביום השבת נוסף תרי, ובלא"ה הרי אף לדבריו מאי מניעה היא שנוסיף לח', הא עכ"פ יהו לו ז"פ "ברכו", ועיין.

כללי ההוראה - כשנקט מרן סתם וי"א בשו"ע

בגליון ס"ח עמ' ק"י ציין הר"י משדי לכללי ההוראה כשנוקט מרן השו"ע סתם וי"א, ואציננה בזה מאשר כתבתי בס"ד בעבר בהאי עניינא.

בעירובין (מ"ה). תנן, מי שישן בדרך ולא ידע שחשיכה, יש לו אלפים אמה לכל רוח, דברי ריב"נ, וחכ"א אין לו אלא ד"א, ר"א"ה והוא באמצען, ר"י"ה אומר לאיזה רוח שירצה ילך, ובגמ' (מ"ח). הק' דר"י"ה היינו ת"ק (-חכמים), אמר רבא שמונה על שמונה איכא בינייהו, תנ"ה יש לו ח' על ח' דבר"מ, ואמר רבא מחלוקת להלך, אבל לטלטל דברי הכל ד"א אין, טפי לא, והני ד"א היכא כתיבא, כדתניא (שמות ט"ז כ"ט) "שבו איש תחתיו" - תחתתיו, וכמה תחתיו, גופו ג' אמות, ואמה כדי לפשוט ידיו ורגליו - דברי ר"מ, ר"י"ה אומר גופו ג"א ואמה כדי שיטול חפץ מתחת מרגלותיו ומניח תחת מראשותיו, מאי בינייהו, איכא בינייהו ד"א מצומצמות, ופרש"י דלר"י"ה מצומצמות, ולר"מ גדולות דפישוט ידים ורגלים יותר מאמה הוא, אך הר"ף (עירובין י"ג. מדפה"ס) והרא"ש (שם פי"ד סי' י"א) ביארו דלר"מ הוא מצומצמות ולר"י"ה מרווחות, ובקרב"נ (שם אות ד') כ' דכיון דר"מ ור"י"ה הלכה כר"י"ה, הרי לפנינו פלוגתא דרש"י עם הר"ף והרא"ש אם להלכה מצומצמות דוקא או אפי' מרווחות, וברמב"ם (שבת, פי"ב ה"ט"ו) פ' היתר ד' אמות "שהוא כמדת אורך אדם כשיפשוט ידיו ורגליו", ומרן בכס"מ תמה בטעמיה דהרמב"ם שלא פירש להדיא דאף מרווחות שרי, וכן מ"ט פ' כר"מ לגבי ר"י"ה, ונקט דשמא ס"ל להרמב"ם דר"מ הוא דס"ל מצומצמות דהכי הוי בפישוט ידים ורגלים, וכדעת הר"ף והרא"ש הנו', והא דפ' כר"מ הוא משום דס"ל דכיון דאיסקנא (עירובין ג'): דבטפחים עצבות משחינן לחומרא, ממילא הו"ל ד"א מצומצמות, ודלא כר"י"ה.

והראב"ד (ה"י"ז) השיגו להרמב"ם דכל היתר זה לא נאמר אלא בשעת הדחק, ובמג"מ הסכים עם הרמב"ם דבכל גוונא התירו, ולא אמרו דדווקא בשעת הדחק שרי כ"א במעביר בעצמו הרבה פעמים פחות פחות מד"א (ר' שבת קנ"ג: ארי"צ עוד אחרת כו', ורמב"ם (שבת פ"כ ה"ז) והשו"ע (סי' רס"ו סעי' ז'), וכן הסכים הרשב"א (עבודת הקודש ש"ג ס"ב), וע"כ פ' הרמב"ם (שם ה"י"ז) דמותר לאדם לעקור חפץ מרה"ר וליתנו לחבירו שעמו בתוך ד"א, וחבירו לחבירו, ואע"פ שהחפץ הולך בשבת כמה מילין.

והשתא דאתינן להכי, הנה יש עמנו מקום לדון בדעת מרן, דהנה בשו"ע (סי' שמ"ט סעי' א') פ' להדיא דכל אדם יש לו ד"א ברה"ר שיכול לטלטל בהם, ושם (סעי' ג') התיר להעביר החפץ מאחד לחבירו והלאה ברה"ר כשכ"א בתוך ד"א לחבירו, וסיים "ויש מי שאסור", והוא הרמב"ן (במלחמות

ד', עירובין ל"א: מדפי הרי"ף), וטעמו משום דאושא מילתא דשבת [ולא משום תחומין], ואף לדבר מצוה אסור, והנה אנו כללא קיבלנו מרבותינו [כ"ה בתשו' הרמ"ע מפאנו (סי' צ"ז) וביד מלאכי (כללי השו"ע אות י"ז)], וע"ע בהגהת בן המחבר בחלקת מחוקק (אבה"ע"ז סי' א' סק"יא) ובמחז"ב (י"ד סי' נ"ה סק"ד) דכ"מ דנקט מרן דעה אחת בסתם והשניה ב"א, כוונתו לפסוק כהתם, ואשר לפ"ז הרי מתבאר לן שפסק למעשה להתיר לגמרי בין לכתחילה בין בדיעבד, וכדעת הרמב"ם [שהרי לא הדגיש היתרו לשעת הדחק].

וממילא לכאז"ל צ"ע בדעתו, דבסי' ש"א (סעי' מ"ב) פ' מרן דהמוצא תפילין בשבת בבזיון במקום שאין משתמרים, אם יש בהם רצועות - שעל ידן ניכר דהוה תפילין ולא קמיעות - והן קשורות שיכול ללבשן, מכניסן זוג זוג דרך לבישה עד שיכניסן כולן, ואם היו רבים שלא יספיק עד חשיכה להכניס כולן, ככה"ג יחשיך עליהן עד הלילה ויביאם, "ואם ירא להחשיך מפני לסטים - מוליכם פחות פחות מד"א או נותנם לחבירו וחבירו לחבירו עד שמגיע לחצר החיצונה", ומתבאר דס"ל דאין היתר זה כ"א (לדבר מצוה ו) לשעת הדחק, ולכאז"ל צ"ע, דהוא דלא כהסתם דהסתם שמתיר לכתחילה [ואף לא כהי"א], [ועוד צ"ב לכאז"ל, דבמשנ"ב (סי' שמ"ט סק"י"ג) כ' (משם הגר"א) דכאן (סי' ש"א) פ' מרן כדעה ראשונה להקל, ולכאז"ל אם פסק כדעה ראשונה דהתם למה כתב כן הכא דוקא כמפלט אחרון - דהיו רבים וירא להחשיך מפני הליסטים, ולא כתב כן מלכתחילה (וע"י היטב ל' המשנה דעירובין צ"ה: ול' הרמב"ם דשבת פי"ט הכ"ג והכ"ד, ודו"ק לדעת הרמב"ם דלעיל, ולכאז"ל יל"ע נמי כה"ג), וצ"ע].

וליישב הענין נראה, בהקדים דהנה ז"ל מרן (י"ד סי' צ"ד ס"א) "התוחב כף חולבת בקדרה של בשר או איפכא משערים בכל מה שנתחב ממנו בקדרה, ויש מי שאומר שאם הכף של מתכת משערים בכלו משום דחם מקצתו חם כולו", וכיו"ב הוא שם סי' צ"ח ס"ד, ובבא"ח (ש"ב פ' קרח סעי' ו') הביא שכוונת מרן לחוש לסברת המחמירין בהפסד מועט דווקא, ומתבאר מדבריו דאין כוונת מרן לפסוק לגמרי כסתם נגד י"א, אלא כוונתו שלכתחילה יש לחוש לדעת הי"א, ולאור דברים אלו יתבאר שפיר שהוסיף הרמ"א שם (סי' צ"ד וצ"ח) דסברא ראשונה עיקר, ולכאז"ל מה הוסיף, אלא אף דעת מרן לפסוק ולהכריע כסתם, אלא ע"כ דלמד כמש"כ בבא"ח דמרן חש לה לכתחילה לדעת הי"א במקום דהיו רק הפסד מועט, ובוזה היקל הרמ"א דאף לכתחילה עבדינן כסברא ראשונה.

ועד"ז יתבאר עוד דעת מרן שפ' (י"ד סי' ס"ט סעי' ב', אחר שפ' שם סעי' א' דיחיד הבשר קודם מליחה) בהאי לישנא "אם מלח ולא הדיח תחילה - ידיחנה ומלחנה שנית, ויש אוסרין", ותמה הפמ"ג (משב"ז אות א') דבב"י שם נקט לענין הלכה דאע"פ שהסמ"ק אוסר, אם הוא במקום שיש הפסד מרובה או שהוא ער"ש וא"א להכין אחר, כדאי הם הרי"ם והרא"ש לסמוך עליהם, ומתבאר דלא היקל כ"א במקום הפסד מרובה או בשעה"ד דער"ש, וע"כ נקט הפמ"ג דמרן חזר בו ממש"פ בב"י, וסבר במסקנתו דיחיד להתיר אף בהפסד מועט, ע"כ. אמנם לפמשנ"ת הרי הדברים מתוקים מדבש, דדברי מרן ברור מללו שהביא בסתם להתיר, וע"ז נקט בל' י"א לדעת האוסרים, והיינו כדי לחוש להם במקום הפסד מועט, ובהדיא כמש"כ בב"י, וכ"ה בכה"ח (שם סקמ"ה).

[וראיתי בש"ך (י"ד סו"ס רמ"ב בכללי הנהגות או"ה, ובקיצור הנהגות שם הוא באות ה', וע"ש בארוך שהביא דעת הב"ח בהאי עניינא) דכשהביא מרן והרמ"א או שאר אחרונים סברא אחרת בסתם, ואח"כ סיימו דיחיד שמתיר או אוסר וכדו', הוא מפני שנראה להם עיקר כדעה שכתבו בסתם, והסברא האחרת היא טפילה בעיניהם, "ועל כן צריך עיון וישוב הדעת מפני מה היא טפלה, אם מפני שהוא קטן נגד גדול, או תלמיד נגד הרב, או יחיד במקום רבים... ואם הוא דבר דרבנן יש לסמוך על הטפלה להתיר בשעה"ד... ואם הוא איסור תורה אין להורות כסברא הטפלה לא להחמיר ולא להקל אפי' בשעה"ד, ויש לבעל נפש להחמיר לעצמו באיסור תורה"].

ושו"ר כיסוד זה בשו"ת אור לציון (במבוא שבתחילת ח"ב, המכונה "יסודות בדרכי ההוראה", סי' א' אות י"ג) דכוונת מרן כשהביא י"א אחר דעה בסתם, היא דבמקום שאפשר בקל יש

לחוש להי"א, דאין שיטה זו דחוויה לגמרי, ומצא ראי' ליסוד זה בש"ך (י"ד סי' ס"ט ס"ק ע"ח) גבי חליטה, ושוב ציין לכמה מקומות שהחמיר הבא"ח כדעת הי"א שהביא מרן (ש"ב פ' משפטים סעי' ח"י גבי גיבול בדבר דלא בר גיבול הוא, ושם בפ' טהרות סעי' י"ד בדין מליחה בלא הדחה), ועע"ד עוד.

ואשר לפ"ז י"ל נמי בנידו"ד דבאמת לא התיר אלא בשעת הדחק, והיינו משום דחש לה לסברת הי"א שהביא בס"י שמ"ט, ומשו"ה פ' הכא בס"י ש"א להתיר רק בשעת הדחק אחר שלא מצא ברירה אחרת להציל התפילין מבזיון, ומ"מ לא פ' כוונה לגמרי, וע"כ בשעת הדחק שרי, וזה היא ראי' להיסוד הנו', וע"י בזה, ונפלא. ואחר כתבי זה הגיעני תשובתו של הגר"ח ק"ק שליט"א שכי' ג"כ ליישב, דכשכתב מרן סתם ויש - כוונתו לחשוש להי"א [וע"י היטב שו"ע או"ח סי' ש"ג סעי' ח"י ויש שלימדו כו' והשתא דלית לן כו', ובסי' שמ"ה סעי' ז' איזהו רה"ר כו' וי"א כו', ובט"ז שם ס"ק ו', ופמ"ג במשב"ז שם ס"ק ו', ובסי' י"ג במג"א ס"ק ו', ובכה"ח שם ס"ק ז', ודו"ק בכ"ז].

אמנם, בשו"ת יביע אומר (ח"ט או"ח סי' ק"ח אות ב') הוכיח באריכות ממקומות רבים לא כן, ושרבים מרבוותא כ' להדיא דכוונתו לפסוק כהסתם שהביא בקדמתא ודלא כהי"א, עע"ד בארוך, ולפ"ז הכא הדק"ל, ויל"ע.

"שכחה" - אם שייך בשבת

עוד שם דן הרב הנו' אם יש שכחה בשבת, ויש להוסיף ולציין משה"ב בכה"ח (סי' ר"צ ס"ק ו') משעה"כ דהשיגה בימי החול טובה היא אל הרשעים כו', אבל השיגה ביום השבת היא טובה אל הצדיקים **כי אין דבר רע שולט ביום שבת**, ואין חשש שיפסיד איזה עיבור נשמת צדיק ע"י השיגה" כו', יעו"ש. ואולי גם שכחה הרי היא בכלל "אין דבר רע שולט ביום שבת", אולם לגבי מאכלים יש לחלק דיתכן דהתם אינו דבר סגולי אלא שטבע המאכל משכח, ור' מש"כ רבינו בחיי (בראשית ל"ד א') דכל האילנות יש להן לב כשתחתון אותן, אבל אילן זית אין לו לב, ואולי מפני זה טבע הפרי משכח התלמוד ומטמטם הלב כדא" בחז"ל, וע"י.

"גניית" שערותיו

בגל' ס"ח עמ' ק"ד הביא הר"מ חלויה מדברי הספרים שיש לזהר שלא לשרוף שערותיו או לזרוקם, אלא לגוננם. אמנם בנותן ענין להדגיש (ורמז לזה שם) שאין הכוונה כדון "גנייה", ולכן אין להצניעם בספרי הקודש, ואדרבה המניחם שם [ולא ידעתי מאין יצאה טעות להרבה אנשים שמניחים בספרים] לכאורה הרי הוא בכלל בזיוי כתבי הקודש להניח בתוכם מחלפות ראשו וזקנו, ואף שכניה בזה"ק להזקן "דיקנא קדישא", ודאי לא לזה כוונתו, ולשומעים ינעם.

נשים בברכת "בורא מאורי האש" במוצש"ק

עוד כתב הרב הנו' בעמ' ק"ז לספיא דהביאוה"ל (סו"ס רצ"ו) אם יכולות הנשים לברך על הנר במוצש"ק, שהרי ברכת הנר לאו ברכת הנאה היא, והא ראי' שאין מברכין בכל פעם על ראית האור, ויותר נכון לומר דאינה חייבת בברכת הנר לכו"ע". אמנם ראיתי בשו"ת יביע אומר למוריני הגה"ק זצוק"ל (ח"ד או"ח סי' כ"ד אות ט') שהעיר דמדברי הריטב"א דפסחים (ג"ד). מוכח להדיא שנשים מברכות בורא מאורי האש, וכ"ה להדיא במאירי (ר"ה כ"ט):], וציין שכן דעת גדולי רבותינו חכמי הספרדים זלה"ה להדיא, מרן החיד"א (ברכ"י סי' תרצ"ג אות א') והשלחן גבוה (שם סק"ד) ומהוגר"ח פלאגי ברוח חיים (סי' תרצ"ג אות ב' וסי' תקנ"ו) ומהר"י טייב בערך השלחן (סו"ס רצ"ו), ומשם מהר"א ענתבי בחכמה ומוסר (סי' רמ"ה) שהכריע נמי כן בהוסיפו שכן המנהג באר"צ, ועוד ראיתי משם הגריישיא דיחיד להעיר ע"ד הביאוה"ל הנו' מדברי הריטב"א הנו', ובשבה"ל (ח"ז סי' ע"ז אות ב') כ' דכשם שחייבות הנשים בברכת הבדלה, כך חייבות בברכת בורא מאורי האש, וכ"כ בצ"א (ח"י"ד סי' מ"ג) שהמנהג שמברכות, וכ"כ הגרש"א במנחת שלמה (ח"ב סי' ג"ו).

ברכת התורה שלמה ידידיה בן שמעון - בני ברק

לא	הקדש	לט	פתיחת ברו בחצר	כ	שעון חשמלי - כינונו ע"י גוי	כ	חבית גדולה - שפיכה ממנה	ב	חרישה כבית או בשדה
לב	נדבות ונדריים	לט	פתיחת צינור בחצר	כ	שעון שאסור בשימוש מוקצה	כ	השמעת קול בשבת, ביי"ט, וחוה"מ	ב	חרישה במקום הראוי לזריעה
לג	הפרשת תרומות ומעשרות	מ	פירות וחפצים - להורידם מן הגג מפני הגשם	כא	שעון - מילוי בשבת כשהפסיק לפעול	א, ב, והלאה	השמעת קול בכלי שיר	ב	חרישה בקרקע תלושה
לד	חילול ופדיון מעשר ונטע רבעי	מא	כיסוי סחורה מפני הגשם	כא	שעון - מילוי בשבת כשעדיין פועל	א	השמעת קול באופנים למיניהם	ב	חרישה בעציץ
לה	הפרשת חלה	מא	טלטול מוקצה כשיש הפסד	כא	שעון שמתמלא ע"י תנועת הידיים	א והלאה	כלי שיר - טלטולם	ב	קמח - עשיית גומא בו
לו	הפרשת חלה ביי"ט	מב	דלף - נתינת כלי תחתיו	כא	שעון - כיוון מחוגי השעה	א והלאה	השמעת קול שאינו שיר	ג	טבק - עשיית גומא בו
לז	הפרשת חלה בשבת ויר"ט לצורך מצוה	מג	מי נטילת ידיים שחרית - טלטולם	כב	שעון מעורר - מילוי בשבת	א	השמעת קול לפי קצב	ג	מדרכות - סתימת הרווחים שבין האבנים
לח	הפרשה במחשבה	מג	מים אחרונים - טלטולם	כב	שעון מעורר - כיוון מחוגי הצלצול	ב	השמעת קול שיר	ג	חרישה שאינה מתקיימת
לט	הפרשה בדמאי, ספ"ס	מג		כב	שעון מעורר - פתיחת וסגירת הנצרה	ב	השמעת קול לפי קצב	ג	חרישה שאינה צריכה לגופה
לך	הפרשה לחומרא	א		כב	שעון מעורר - יש חשש שילחץ בטעות מתוך שינה	463	כלי שיר בזה"ז	ג	חרישה ע"פ תנאי מלאכות שבת
לד	טבל ודמאי - האם מוקצה	א	בהמה - רכיבה ושימוש בה	כב		ג	כלי המיוחד להשמעת קול	ד	חרישה כל שהיא
לה	עבר והפריש בשבת	ב	שחייה - לצוף במים	כג	גזירות מחשש כלי שיר	ד	מדפק, ענבל, פעמון, שלפני הפתח	ד	חרישה כבלי, בבהמות, ביד
לו	הפרשה בביהש"מ	ב	בריכה, מקוה - שחיה בו	כג	טיפוח - מחיאת כף אל כף	ה	פעמונים ומצלצלים בכניסה לבית	ד	חרישה במכונה
לז	הפרשה ע"י ברירה	668	רחיצה לתענוג	כג	ריקודים - הליכה במחול	ה	פעמונים ומצלצלים ע"י הרוח	ד	חרישה ע"י שניים
לח	הפרשה בשבת	ג	שיטת חפץ במים	כג	דפיקה על השולחן ביד או ברגל	ה	פעמונים ומצלצלים ע"י חשמל	ה	משוה פני הקרקע
לח	תנאי להפרשה בשבת	ג	הפצלת קיסמין ולכלוכים שבמים לצדדים	כג	הכאה אצבע על אצבע	ו	השמעת קול שיר לחולה	ה	מנכס, מקרסם, מסקל, מזבל
לח	נוסח הפרשה בתנאי	ד	כוס שיש בה פסולת - הזוזתן	כג	קשקוש ברעשנים ומצלצלים	ז	חולה מרותק למיטה - לחיצה על פעמון מצוקה	ה	חרישה - דברים שאסורים משום חורש
לח	הפרשה ע"י תנאי	ד	מקוה שיש בו פסולת - הזוזתן	כד	מחיות כפיים מחמת צער	ח	שמש שדופק להעיר הישנים	ה	פינוי אשפה
לח	הפרשה ע"י תנאי בשליחות	ה	משחקי ילדים בשוליות מים ואמבטי	כד	הכאה על השולחן להשמעת קול	ח	שמש שדופק להזכיר לציבור סדר התפילה	ה	השקאה
מ	תנאי - עשייתו פעם בשנה	ו, ז, ח	שיטת בספינה	כד	ריקוד בלא שיר	ח	פרכת שיש בה פעמונים	ה	חובית דבר באדמה
מ	הפרשה בשבת ע"י קטן מופלא סמוך לאיש	ו, ז, ח	ספינה - להכנס בה בשבת	כה	ריקוד בזמן שמחה, שבע ברכות	ח	נעליים שמשמיעים קול בזמן ההליכה	ה	הוצאת דבר תחוב באדמה
מד	זהירות להפריש מער"ש	יא	דינים - דיני ממונות וכדו'	כו	ריקוד בשמחת תורה	ח	מזלג מתכת ("קולן") של חזנים	ו	גזירות חז"ל מחשש אסור חרישה
מד	תנאי כל ערב שבת לכתחילה	יא	טענות - סידורם בשבת	כו	ריקוד וטיפוח כשנהגים להקל	ח	הקשה בכוס להשמיע צלילים	ח	גזירות חפצים על קרקע
		יב	עדות	כז	ריקוד וטיפוח כשנהגים להקל	ח	מגנטים למשחק ילדים המשמיעים קול	ח	סוכה - גזירות כסאות ושולחנות
		יד	הענשה	כז	דפיקה על השולחן, או כלים בזמן שירים בסעודה	ח	מחזיק מפתחות שורק	ח-ט	גזירות דברים כבדים במקום מרוצף
		יז	מכות והלקאה	כז		ח	קומקום שורק ביום טוב	י	עגלה - הולכתה על עפר
		יח	גזירות	ל	השמעת קול בפה	ח	צעצועים המשמיעים קול לילדים	י	אופניים ומשחקי ילדים הנוסעים על עפר
		יט	גזירות	ל	שריקה בפה וצפצופים	ח	שופר בשבת ויר"ט	יא	נעליים שעושים גומות בהליכה
		כ	גזירות	ל	שריקה בפה בעלי חיים ע"י ריקוד	י	שופר - לחנך קטנים ברי"ה	יא	מקל של זקן שעושה חורים באדמה
		כא	גזירות	לא	הברחת בעלי חיים ע"י מחיאת כפיים	י	שופר - לתקוע ברי"ה מספק	יא	כיסאות שעושים חורים כשיושבים עליהם
		כב	גזירות	לא	הברחת בעלי חיים מחמת חמד	יא	טיף רדיו - הפעלתו מער"ש שכן מחלל שבת	יג	טאטוא
		כג	גזירות	לא	משחקים למיניהם	יא	טיף רדיו - הפעלתו מער"ש במונח מלחמה, לחולהיא	יג	טאטוא הבית והחצר
		כד	גזירות	לג	משחק גזורים על הקרקע	יא	טיף רדיו - הפעלתו מער"ש מפני הנגבים	יד	כיבוד הבית בבגד, מטילת, מברשת
		כה	גזירות	לג	משחק גולות וגוגאים	יב	רם קול	יד	ליקוט הפסולת
		כז	גזירות	לד	משחק חמש אבנים	יג	מכשיר שמיעה	יד	כיבוד שולחן וספרייה
		כח	גזירות	לה	משחק בכדור	יג	מכשיר שמיעה - להגביר או להקטין הקול	טו	מטאטא מקיממים הנשברים
		כט	גזירות	לה	משחק שחמט	יד	גוי - לנגן לחתן וכלה	טו	סירוק פאה שנתלשים שערות
		ל	גזירות	לה	משחק מונופול	טו	ניגונים בבית הכנסת בזמן התפילה ע"י גוי	טז	מטאטא - לטלטלו בשבת
		לא	גזירות	לה	משחק גורל ורווחים	טז	גדר השמעת כלי שיר	יז	הדחת הרצפה במים
		לב	גזירות	לה	משחק שורשים בו	טז	בן חז"ל בהקפות שניות בא"י	יז	הדחת שיש, כיור, בית הכסא
		לג	גזירות	לה	משחק פאול	יז	שעון המקשקש	יח	הדחת רצפה שהתלכלכה
		לד	גזירות	לה	משחק ארגו חול	יח	שעון מעורר - עריכתו מער"ש שיצלצל	יח	הדחת רצפה של בית חולים
		לז	גזירות	לו	משחק צעצועים הפועלים ע"י מתיחת קפיץ	יח	שעון מעורר מכני וחשמלי	יח	הדחת רצפה עם חומרי ניקוי
		לח	גזירות	לו	דגנה הפועלת ע"י קפיץ	יח	שעון מעורר חשמלי - שימוש בנצרה כשאינו פועל	יח	הדחת רצפה - פרטים שיש להזהר בשבת
		לח	גזירות	לח	שאיבת מים בגלגל	יט	שירות יקיצה	יט	ציוד חבית על קרקע
		לח	גזירות	לח	שאיבת מים בגינה	יט	שעון ושעון מעורר - פרטים בזה	יט	סוכה - ציוד השולחן והכסאות שבה

בית הוראה

מרכז להלכה
ע"ש גבריאל בילדיריג'י כהן ז"ל

אהבת שלום
Gabriel Bildirici Cohen
Halachah Center

שבת שיובו רבני בית ההוראה

שני	ראשון	שני	שלישי	רביעי	חמישי	שישי
רבי דוד פנור שליט"א רבי אשר חנניה שליט"א	רבי דוד פנור שליט"א רבי אשר חנניה שליט"א	רבי דוד פנור שליט"א רבי אשר חנניה שליט"א	רבי דוד פנור שליט"א רבי אשר חנניה שליט"א	רבי דוד פנור שליט"א רבי אשר חנניה שליט"א	רבי דוד פנור שליט"א רבי אשר חנניה שליט"א	רבי דוד פנור שליט"א רבי אשר חנניה שליט"א
רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פנור שליט"א	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פנור שליט"א	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פנור שליט"א	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פנור שליט"א	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פנור שליט"א	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פנור שליט"א	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פנור שליט"א
רבי יעקב בן שמעון שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי יעקב בן שמעון שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי יעקב בן שמעון שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי יעקב בן שמעון שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי יעקב בן שמעון שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי יעקב בן שמעון שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי יעקב בן שמעון שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א
רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א
רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א
רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א
רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א
רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א
רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א
רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א	רבי אברהם זמרתא שליט"א רבי אברהם זמרתא שליט"א

אהבת שלום

Gavriel Bildirici Cohen
Halachah Center

בית הוראה

מרכז להלכה
ע"ש גבריאל בילדיריצי כהן ז"ל

שו"ת בית ההוראה

שע"י מוסדות אהבת שלום באה"ק

הופיע!

בשלושה כרכים מפוארים

אלפי שאלות ותשובות בקצרה בכל תחומי ההלכה

99 ₪
בלבד

- < 2600 עמודים
- < מחיר מסובסד
- < גבאי בתי מדרש יפנו לכתובת הרשומה מטה

תודה

לאלפי ורבבות השואלים

בזכותכם, ורק בזכותכם!

רואה אור ספר זה

להשיג במשרדי ההוצאה:

ישיבת אהבת שלום, רחוב רבי לוי יצחק מברדיצ'וב 12 (ע"י כיכר השבת) ירושלים
טל' 02-5370970 | פקס 02-5370088 | ת.ד. 5515 ירושלים

ספרים חדשים בהוצאתנו

שאלות ותשובות תורה לשמה השלם

מוגה ומתוקן לראשונה בתכלית הדקדוק מתוך עצם כתיבת יד המחבר גדול הפוסקים האחרונים, ראש כל בני הגולה כמוהר"ר יוסף חיים זלה"ה ריש גלותא דבבל, בעל ספר "בן איש חי" כולל מקורות וצינונים לאלפים לחיבוריו האחרים בדפוס וכ"י, מפתחות מפורטים, תצלומי כ"י, ומבוא מקיף בראשו

לא בא כבושם הזה

חידושי מהר"ש גארמיזאן

אמרי בינה

שיטה על מסכת חולין

להרב המובהק, חד מקמאי, מופלא שבסנהדרין ראש המדברים והמורים, נודע שמו בשערים רבינו שמואל גארמיזאן זלה"ה מתקפי ארעא דישראל [ש"ס - תל"ה]

יוצא לאור שנית מוגה ומתוקן בתכלית הדקדוק על פי כתי"ק המחבר זיע"א מבית גנזי הראשון לציון הגר"י נסים ז"ל

שיר חדש

פירוש וביאור נפלא מתוק מדבש ונופת צופים על ספר

שיר השירים

מאת החכם השלם הדיין המצויין הרב הכולל רבי יעקב הרופא זלה"ה מחו"ר בגדאד

נדפס לראשונה בכלכתה שנת תר"ג ועתה יוצא לאור עולם מחדש בתוספת מרובה תרגום ופירוש רש"י מפתחות מפורטים, ומבוא לתולדות המחבר

להשיג בהוצאת "אהבת שלום"

טל: 02-5370970 | פקס: 02-5370088

הגליון הבא יעסוק בדיני כתיבה ומחיקה, תפירה וקריעה, גוזז ומעמר, ושאר מלאכות שבת סימן ש"מ

רשימת כוללי הערב "אליבא דהלכתא"

הקריה החרדית ב"ש - בבית המדרש "היכל אברהם" רח' חוון איש קרית הציג - בבית המדרש "אבן ישראל" רח' ח' טייב 6 פרס כ"ן - בבית"ס התאחדות אברכים רח' המגנים 48 מעלות - בבית המדרש "עשרת שלמה" רח' אוריס 37 נתניה - בבית המדרש "תניחי הישיבות" רח' יודיה הלוי 35 רמת אלהן כ"ב - בבית המדרש "בני ציון" רח' בן זומא 29 רמת הפצית ב"ש - בבית המדרש "מגן אברכים" רח' בן איש 10 קטנוים - בבית המדרש "תניחי הישיבות" רח' רבי צדוק 9

רמת אשכול - מרכז תרני - מעלות דפנה 128 נתיבות - בבית המנסת "בית יעקב" רח' שלום בוניך אפקים - בבית המדרש רינת יעקב רח' תרשיש 23 חיפה - בבית המדרש היכל התורה רח' מקור כרוך 2 אשדוד - בבית המדרש שבט הלוי ר' אליעזר בן דורקנס 8 קרית יובל - בבית המדרש לתורה ולתפילה גואטמאלה 18 צפת - בבית המדרש זוהר הגליל רח' דוד 91 מעלה אדומים - במרכז שלום לעם רח' צמח השדה 33

תל ציון - בבית המנסת "בני תורה" רח' אהבת אמת 17 נה יעקב - בבית המנסת "שערי תורה" רח' זווין 67 נה יעקב מרזי - בבית המנסת תניחי הישיבות רח' וקטור וילויס גבעת שאול - בבית"ס "מגן אב"ד רח' בעל השאלות 20 נאולה - בבית המדרש "עין החיים" רח' בני ברית 18 בני ברק - בבית המדרש תניחי הישיבות רח' עזרא 60 רכסים - בבית המדרש קצורת תמיד רח' הדקל 36 קריית ספר - בבית המדרש מאור חיים רח' נתיבות המשפט 2

רמת בית שמש - בבית"ס "משכן רפאל" רח' טול שורק 20 בית נגן - בבית המנסת "מגן אברכים" רח' חז"א 21 רמת שלמה - בבית המנסת "אהל יוסף" רח' הרב זולטי 8 ברפאל - בבית המדרש "משכן תורה" רח' רבי עקיבא 30 אלעד - בבית המנסת "בית אליהו" רח' הלל 24 רוממה - בבית המדרש הגדול "משכן יעקב" רח' ראש פינה 6 ביתר עילית - בבית המנסת "דרכי תבונה" רח' פחד יצחק 12 רמות - בבית המנסת "מגן אבות" רח' שירת הים 5

כתובת המערכת: רח' אבן יהושע 24 ירושלים. ת.ד. 5515, פקס: 02-5370088 כתובת דוא"ל למשלוח הערות והארות: alibadehilcheta@gmail.com

